

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС

ПІДРУЧНИК

За редакцією

кандидата юридичних наук, професора, заслуженого юриста України

Дмитра ПИСЬМЕННОГО,

доктора юридичних наук, професора, заслуженого діяча науки і техніки

*України **Лариси УДАЛОВОЇ,***

доктора юридичних наук, професора, заслуженого діяча науки і техніки

*України **Миколи ПОГОРЕЦЬКОГО,***

доктора юридичних наук, професора, заслуженого діяча науки і техніки

*України **Сергія ЧЕРНЯВСЬКОГО***

Видавництво

«Центр учбової літератури»

Київ – 2022

NATIONAL ACADEMY OF INTERNAL AFFAIRS

CRIMINAL PROCESS

TEXTBOOK

Edited by

Ph.D. in Law, Professor, Honored Lawyer Of Ukraine

Dmytro PYSMENYI,

*Doctor of Law, Professor, Honored Worker of Science and Technology of
Ukraine Larysa UDALOVA,*

*Doctor of Law, Professor, Honored Worker of Science and Technology of
Ukraine Mykola POHORETSKYI*

*Doctor of Law, Professor, Honored Worker of Science and Technology of
Ukraine Serhii CHERNIAVSKYI*

KYIV-2022

*Рекомендовано до друку
Вченою радою Національної академії внутрішніх справ
(протокол № 23 від 21 грудня 2020 року)*

Рецензенти:

О. В. Капліна – доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент Національної академії правових наук, заслужений діяч науки і техніки України, завідувач кафедри кримінального процесу Національного юридичного університету ім. Ярослава Мудрого;

Є. Д. Лук'янчиков – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри інформаційного права та права інтелектуальної власності факультету соціології і права Національного технічного університету «Київський політехнічний інституту ім. Ігора Сікорського»;

М. Є. Шумило – доктор юридичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, член-кореспондент Національної академії правових наук України, професор кафедри кримінального процесу та криміналістики Інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Автори:

Доктор юрид. наук, проф. Л.Д. Удалова, канд. юрид. наук, доц. В.В. Рожнова – глава 1; канд. юрид. наук, проф. Д.П. Письменний – глава 2; канд. юрид. наук, доц. О.І. Галаган, канд. юрид. наук, проф. Д.П. Письменний – глави 3, 34; канд. юрид. наук, доц. О.Є. Омельченко, канд. юрид. наук, доц. Коноюшенко Я.Ю. – глави 4, 30; канд. юрид. наук, доц. О.Є. Омельченко – глава 5; канд. юрид. наук, проф. М.Я. Никоненко – глави 6, 7, 14; доктор юрид. наук, доц. М.А. Макаров, канд. юрид. наук, доц. М.Й. Кулик – глава 8; канд. юрид. наук, доц. С.О. Заїка – глава 9; канд. юрид. наук, доц. О.В. Мельник – глави 10, 39; доктор юрид. наук, проф. Л.Д. Удалова, канд. юрид. наук, доц. О.Ю. Хабло – глави 11, 12, 16; канд. юрид. наук О.В. Римарчук – глава 13; доктор юрид. наук, проф. М.А. Погорецький, канд. юрид. наук О.В. Римарчук – глава 15; канд. юрид. наук, доц. А.В. Форостяний – глави 17, 18; доктор юрид. наук, проф. С.С. Чернявський, доктор юрид. наук, проф. О.В. Таран – глави 19, 24; канд. юрид. наук О.М. Процюк, канд. юрид. наук Р.М. Дударець – глава 20; канд. юрид. наук, доц. І.В. Чурікова – глави 21, 31; доктор філософії Т.Є. Зелькіна – глава 22; канд. юрид. наук О.В. Кубарєва – глава 23; канд. юрид. наук О.М. Процюк – глави 25, 37; канд. юрид. наук, доц. Д.О. Савицький – глави 26, 32; канд. юрид. наук, проф. Ю.І. Азаров, канд. юрид. наук, доц. С.О. Заїка – глава 27; канд. юрид. наук, проф. Ю.І. Азаров – глава 28; канд. юрид. наук, доц. О.І. Галаган – глава 29; доктор юрид. наук, доц. М.А. Макаров, доктор юрид. наук, проф. Д.І. Никифорчук – глава 33; доктор юрид. наук, проф. В.Я. Горбачевський – глави 35, 38; канд. юрид. наук, доц. Я.Ю. Коноюшенко – глава 36.

Кримінальний процес: підручник / [Л. Д. Удалова, В. В. Рожнова, Д. П. Письменний та ін.]; К 82 за заг. ред. Д. П. Письменного, Л. Д. Удалової, М. А. Погорецького, С. С. Чернявського. Київ., «Центр учбової літератури», 2022. 780 с.

ISBN 978-611-01-2424-9

У підручнику, написаному на основі Конституції України, Кримінального процесуального кодексу України, з урахуванням практики Європейського суду з прав людини, рішень Конституційного суду України, правових позицій Верховного Суду, відповідно до програми початкової дисципліни «Кримінальний процес», розглянуті поняття кримінального процесу, його завдання, джерела кримінального процесуального законодавства, основні засади кримінального провадження, права та обов'язки учасників кримінального провадження, поняття доказів та їх процесуальних джерел, стадії кримінального провадження та інші питання.

Для студентів, курсантів, слухачів, здобувачів вищої освіти, викладачів, науковців юридичних закладів вищої освіти, працівників органів досудового розслідування, прокуратури та суду.

ISBN 978-611-01-2424-9

*Recommended for printing by
Academic Council of the National Academy of Internal Affairs
(Protocol № 22 of December 21, 2020)*

Reviewers:

O.V. Kaplina – Doctor of Law, Professor, Corresponding Member of the National Academy of Legal Sciences, Honored Worker of Science and Technology of Ukraine, Head of the Department of Criminal Procedure of Yaroslav Mudryi National University of Law;

E.D. Lukianchykov – Doctor of Law, Professor, Professor of Information Law and Intellectual Property Law, Faculty of Sociology and Law, National Technical University «Kyiv Polytechnic Institute named after Igor Sikorsky»;

M.E. Shumylo – Doctor of Law, Professor, Honored Worker of Science and Technology of Ukraine, Corresponding Member of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine, Professor of Criminal Procedure and Criminology, Institute of Law, Taras Shevchenko National University of Kyiv.

About authors:

Doctor of Law. Sciences, Prof. L.D. Udalova, Ph.D. in Law, Associate Professor V.V. Rozhnova - Chapter 1; Ph.D. in Law, Prof. D.P. Pysmenyi - Chapter 2; Ph.D. in Law, Associate Professor O.I. Halahan, Ph.D. in Law, Professor D.P. Pysmenyi - Chapters 3, 34; Ph.D. in Law, Associate Professor O.Ye. Omelchenko, Ph.D. in Law, Associate Professor Ya.Yu. Konyushenko - Chapters 4, 30; Ph.D. in Law, Associate Professor O.Ye. Omelchenko - Chapter 5; Ph.D. in Law, Professor M.Ya. Nykonenko - Chapters 6, 7, 14; Doctor of Law, Associate Professor M.A. Makarov, Ph.D. in Law, Associate Professor M.J. Kulyk - Chapter 8; Ph.D. in Law, Associate Professor S.O. Zaiika - Chapter 9; Ph.D. in Law, Associate Professor O.B. Melnyk - Chapters 10, 39; Doctor of Law, Prof. L.D. Udalova, Ph.D. in Law, Associate Professor O.Yu. Khablo – Chapters 11, 12, 16; Ph.D. in Law O.V. Rymarchuk - Chapter 13; Doctor of Law, Prof. M.A. Pogoretskyi, Ph.D. in Law O.V. Rymarchuk - Chapter 15; Ph.D. in Law, Associate Professor A.V. Forostianyi - Chapters 17, 18; Doctor of Law, Prof. S.S. Cherniavskyi, Doctor of Law, Prof. O.V. Taran - Chapters 19, 24; Ph.D. in Law O.M. Protsiuk, Ph.D. in Law R.M. Dudarets - Chapter 20; Ph.D. in Law, Associate Professor I.V. Churikova - Chapters 21, 31; Ph.D. in Law T.E. Zelkina - Chapter 22; Ph.D. in Law O.V. Kubareva - Chapter 23; Ph.D. in Law O.M. Protsiuk - Chapters 25, 37; Ph.D. in Law, Associate Professor D.O. Savytskyi - Chapters 26, 32; Ph.D. in Law, Prof. Yu.I. Azarov, Ph.D. in Law, Associate Professor S.O. Zaika - Chapter 27; Ph.D. in Law, Prof. Yu.I. Azarov - Chapter 28; Ph.D. in Law, Associate Professor O.I. Halahan - Chapter 29; Doctor of Law, Prof. D.J. Nikiforchuk, Doctor of Law, Associate Professor M.A. Makarov - Chapter 33; Doctor of Law, Prof. V.Ya. Gorbachevskyi - Chapters 35, 38; Ph.D. in Law, Associate Professor Ya.Yu. Koniushenko - Chapter 36.

Criminal process: a textbook / [L.D. Udalova, V.V. Rozhnova, D.P. Pysmenyi and others]; For the head. ed. D. P. Pysmenyi, L.D. Udalova, M.A. Pogoretskyi, S.S. Cherniavskyi. K. : Publishing «Center of educational literature », 2022. 780 p

ISBN 978-611-01-2424-9

The textbook, written on the basis of the Constitution of Ukraine, the Criminal Procedure Code of Ukraine, takes into account the practice of the European Court of Human Rights, decisions of the Constitutional Court of Ukraine, legal positions of the Supreme Court, according to the program of the initial discipline «Criminal Procedure». Sources of criminal procedural legislation, basic principles of criminal proceedings, rights and responsibilities of participants in criminal proceedings, the concept of evidence and their procedural sources, stages of criminal proceedings and other issues are described in this textbook.

For students, cadets, graduates, teachers, researchers of legal institutions of higher education, employees of pre-trial investigation bodies, prosecutor's office and court.

ISBN 978-611-01-2424-9

© Udalova L.D., Rozhnova V.V., Pysmenyi D.P. and others., 2022.
© Publishing «Center of educational literature », 2022.

ПЕРЕДМОВА

Одним з основних завдань юридичних закладів вищої освіти України є поліпшення якості підготовки юристів, що передбачає глибоке вивчення відповідних фахових дисциплін, однією з яких є кримінальний процес, що дає необхідні знання про те, як має здійснюватися кримінальне провадження. Основними завданнями такого провадження є захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів його учасників, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура.

Опановування студентами, слухачами, курсантами та аспірантами знаннями з теорії та практики кримінальної процесуальної діяльності потребує вивчення курсу кримінального процесу, що є запорукою їхньої подальшої успішної діяльності як юристів-професіоналів.

Підручник підготовлений науково-педагогічними працівниками кафедри кримінального процесу Національної академії внутрішніх справ відповідно до програми навчальної дисципліни «Кримінальний процес», що викладається у юридичних закладах вищої освіти. Авторський колектив прагнув урахувати, осмислити та зобразити у доступній для читача формі основні принципи новели та зміни, що відбуваються в регулюванні кримінальної процесуальної діяльності у зв'язку зі змінами й доповненнями до чинного Кримінального процесуального кодексу України.

У підручнику розглядаються такі основні питання Загальної частини «Кримінального процесу» як поняття кримінального процесу, історичні форми його розвитку, джерела кримінального процесуального права, основні засади кримінального провадження, права та обов'язки учасників кримінального провадження, поняття доказів та їхніх джерел та деякі інші питання.

В Особливій частині приділяється увага загальним положенням досудового розслідування, слідчим (розшуковим) та негласним слідчим (розшуковим) діям, більш детальній характеристиці усіх стадій кримінального процесу, дізнанню по кримінальних проступках, особливим порядкам кримінального провадження, виконанню судових рішень тощо.

Враховуючи, що підготовка сучасних юристів є практично неможливою без опанування питаннями міждержавної співпраці у сфері кримінального судочинства, підручник містить окрему главу, присвячену міжнародному співробітництву під час кримінального провадження, його видам та організаційним формам.

Наприкінці кожної глави пропонується література, яка може бути корисною при підготовці до занять, а також питання для самоконтролю. Їх призначення, по-перше, для перевірки студентами та слухачами, рівня засвоєного матеріалу, а по-друге, визначення ними тих питань, які потребують більш детального вивчення.

Підручник буде корисний для студентів, слухачів, курсантів, аспірантів, викладачів, науковців юридичних закладів вищої освіти, а також використаний у практичній діяльності працівників органів досудового розслідування, прокуратури та суду.

Авторський колектив підручника щиро вдячний рецензентам – завідувачу кафедри кримінального процесу Національного юридичного університету ім. Ярослава Мудрого, доктору юридичних наук, професору, члену-кореспонденту Національної академії правових наук, заслуженому діячу науки та техніки України Оксані Капліній; професору кафедри інформаційного права та права інтелектуальної власності факультету соціології й права Національного технічного університету «Київський політехнічний інститут ім. Ігора Сікорського», доктору юридичних наук, професору Євгену Лук'янчикову; професору кафедри кримінального процесу та криміналістики Інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка, доктору юридичних наук, професору, заслуженому діячу науки та техніки України, члену-кореспонденту Національної академії правових наук України Миколі Шумилу.

Усвідомлюючи, що в запропонованому читачеві підручнику окремі глави не вдалося висвітлити з достатньою повнотою, автори із вдячністю сприймуть конструктивну критику, зауваження та пропозиції.

PREFACE

One of the main tasks of legal institutions of higher education in Ukraine is to improve the quality of training of lawyers, which involves in-depth learning of relevant disciplines, one of which is the criminal process, which provides the necessary knowledge on how to conduct criminal proceedings.

The main tasks of such proceedings are to protect the individual, society and the state from criminal offenses, to protect the rights, freedoms and legitimate interests of its participants, and to ensure prompt, complete and impartial investigation and trial so that no person is subjected to unjustified coercion and due legal procedure was applied to each participant in the criminal proceedings.

Mastering of knowledge of the theory and practice of criminal procedure by students, trainees and cadets requires studying the course of criminal procedure, which is the key to their further successful activity as legal professionals.

The textbook was prepared by scientific and pedagogical staff of the Department of Criminal Procedure of the National Academy of Internal Affairs due to the curriculum of the discipline "Criminal Procedure", which is taught in legal institutions of higher education. The author's team wanted to take into account, comprehend and reflect in a form accessible to the reader the main principles and changes that occur in the regulation of criminal procedure in connection with changes and additions to the current Criminal Procedure Code of Ukraine.

The textbook describes the main issues of the General Part of the "Criminal Procedure" as the concept of criminal process, historical forms of its development, sources of criminal procedure law, basic principles of criminal proceedings, rights and responsibilities of participants in criminal proceedings, the concept of evidence and their sources and some other issues.

The special part pays attention to the general provisions of pre-trial investigation, investigative (investigative) and covert investigative (investigative) actions, more detailed characteristics of all stages of the criminal process, inquiries into criminal offenses, special procedures of criminal proceedings, execution of court decisions, etc.

Considering the fact that the training of modern lawyers is virtually impossible without mastering the issues of interstate cooperation in the field of criminal justice, the textbook contains a separate chapter on international cooperation in criminal proceedings, its types and organizational forms.

In the end of each chapter, literature is offered that can be useful in preparation for classes, as well as questions for self-control. Their purpose is, firstly, to check the level of mastered material by students and listeners, and secondly, to determine those issues that require more detailed study.

The textbook will be useful for students, listeners, cadets, graduate students, teachers, researchers of law schools of higher education, as well as used in the practice of employees of pre-trial investigation, prosecution and court.

The author's team of this textbook is sincerely grateful to the reviewers – the head of the Department of Criminal Procedure of Yaroslav Mudryi National University of Law, Doctor of Law, Professor, Corresponding Member of the National Academy of Legal Sciences, Honored Worker of Science and Technology of Ukraine Oksana Kaplina; Professor of the Department of Information Law and Intellectual Property Law, Faculty of

Sociology and Law, National Technical University «Kyiv Polytechnic Institute named after Igor Sikorsky», Doctor of Law, Professor Eugene Lukianchykov; Professor of the Department of Criminal Procedure and Criminology of the Institute of Law of Taras Shevchenko National University of Kyiv, Doctor of Law, Professor, Honored Worker of Science and Technology of Ukraine, Corresponding Member of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine Mykola Shumylo.

Realizing that some chapters could not be covered with sufficient completeness in this textbook offered to the reader, the authors will gratefully accept constructive criticism, remarks and suggestions.

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ДБР – Державне бюро розслідувань
ЄРДР – Єдиний реєстр досудових розслідувань
ЄСПЛ – Європейський суд з прав людини
КК України – Кримінальний кодекс України
КПК України – Кримінальний процесуальний кодекс України
КСУ – Конституційний Суд України
КУпАП – Кодекс України про адміністративні правопорушення
МВС – Міністерство внутрішніх справ
НАБУ – Національне антикорупційне бюро України
НСРД – негласні слідчі (розшукові) дії
ОВС – органи внутрішніх справ
ООН – Організація Об'єднаних Націй
РАГС – реєстрація актів громадянського стану
САП – Спеціалізована антикорупційна прокуратура
СБУ – Служба безпеки України
ЦК України – Цивільний кодекс України
ЦПК України – Цивільний процесуальний кодекс України
гл. – глава
год – години
м. – місто
п. – пункт
пп. – пункти
р. – рік
ст. – стаття
ст.ст. – статті
ч. – частина

ГЛАВА 1.

ПОНЯТТЯ, СУТЬ І ЗАВДАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

1. Поняття та сутність, форми (типи) кримінального процесу
2. Завдання кримінального процесу
3. Система стадій кримінального процесу
4. Кримінальна процесуальна форма, функції, відносини та гарантії
5. Кримінальні процесуальні акти

Питання для самоконтролю

Рекомендована література

1. ПОНЯТТЯ ТА СУТНІСТЬ, ФОРМИ (ТИПИ) КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

Термін «процес» походить від латинського «processus» й означає рух, діяльність, просування вперед. У правозастосовній діяльності, що здійснюється зокрема й у кримінально-правовій сфері, це слово набуває іншого, дещо відмінного від буквального змісту значення, а саме: кримінальний процес – це кримінальне провадження (досудове і судове) щодо кримінальних правопорушень (кримінальних проступків і злочинів).

У цьому аспекті поняття «кримінальний процес», «кримінальне провадження», «кримінальне судочинство» вживаються як синонімічні.

Загалом поняття «кримінальний процес» використовують у таких значеннях.

Кримінальний процес як специфічний вид діяльності – це врегульована кримінальним процесуальним законом діяльність органів досудового розслідування, прокуратури і суду за участю фізичних та юридичних осіб, спрямована на розслідування кримінальних правопорушень, здійснення правосуддя у кримінальному провадженні, а також на вирішення питань, пов'язаних із виконанням судових рішень у цій сфері.

Кримінальний процес як галузь права – це одна із галузей права України, сукупність кримінальних процесуальних норм, які регулюють суспільні відносини у сфері діяльності органів досудового розслідування, прокуратури і суду, а також інших фізичних та юридичних осіб, що залучаються до здійснення кримінального провадження.

Кримінальний процес як галузь науки – це галузь правової науки, предметом дослідження якої є кримінальне процесуальне право, практика його застосування, а метою – формулювання рекомендацій щодо удосконалення законодавства та практики діяльності суб'єктів кримінального процесу.

Кримінальний процес як навчальна дисципліна – це дисципліна, яку вивчають у закладах вищої освіти юридичного профілю, предметом якої є кримінальне процесуальне законодавство, практика його застосування, а також наука кримінального процесу.

Розглянемо більш детально ці поняття.

Кримінальний процес як специфічний вид діяльності (кримінальна процесуальна діяльність). Діяльність органів досудового розслідування, прокуратури та суду щодо розслідування кримінальних правопорушень і здійснення

правосуддя у кримінальному провадженні має суспільно-правовий характер. Кримінальне правопорушення завжди завдає державі, суспільству, особам певної шкоди й це зобов'язує державні органи, на які покладено обов'язок захисту особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, запобігання та припинення кримінальних правопорушень, в межах своєї компетенції, здійснювати досудове розслідування в кожному випадку безпосереднього виявлення ознак кримінального правопорушення (за виключенням випадків, коли кримінальне провадження може бути розпочате лише на підставі заяви потерпілого) або в разі надходження заяви про вчинення кримінального правопорушення, а також вжити всіх передбачених законом заходів для встановлення події кримінального правопорушення та особи, яка його вчинила (ст. 25 КПК України).

Кримінальний процес – один із напрямів реалізації державної влади у сфері протидії злочинності. Правову основу такої протидії становить комплекс норм кримінального, кримінального процесуального та кримінально-виконавчого права, що забезпечує виконання правоохоронної функції держави у цій сфері.

Україна, як і будь-яка інша демократична, соціальна, правова держава, покликана забезпечити захист особи, суспільства загалом та власне держави від кримінальних правопорушень, охорону прав і свобод, життя та здоров'я, недоторканності та безпеки, честі та гідності й інших благ людини, створити належні гарантії їх утвердження та непорушності.

Виконанню цього завдання слугують, зокрема, норми кримінального права, що встановлюють, які суспільно небезпечні діяння є кримінальними правопорушеннями і які покарання підлягають застосуванню до осіб, що вчинили ці кримінальні правопорушення; норми кримінального процесуального права, що регламентують проведення досудового розслідування та здійснення судового провадження з метою встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження, притягнення кожного, хто вчинив кримінальне правопорушення, до відповідальності в міру своєї вини, недопущення обвинувачення або засудження жодного невинуватого; норми кримінально-виконавчого права, що регулюють суспільні відносини, які виникають у процесі та з приводу виконання покарань.

Реалізація вищезазначених норм здійснюється в межах системи кримінальної юстиції, до якої належать кримінальне, кримінально-процесуальне та кримінально-виконавче законодавство, а також органи та установи кримінальної юстиції, які розглядають кримінальні справи, інститут державних обвинувачів (прокуратура), органи, наділені повноваженнями проводити досудове розслідування, органи та установи виконання кримінальних покарань, адвокатура¹.

Кримінальний процес, як вид діяльності, притаманний усім державам світу, однак він не є стандартним, універсальним, а здійснюється відповідно до певних національних традицій і уявлень, у тому числі правових, з урахуванням історичного, зокрема й сучасного, досвіду конкретної держави.

У вітчизняній науці поняття кримінального процесу (кримінального судочинства), що сформульовані різними дослідниками, змістовно мало чим відрізняються одне від одного. У переважній більшості визначень йдеться про врегульовану кримінальним процесуальним законом діяльність і правовідносини

¹ Концепція реформування кримінальної юстиції України : затв. указом Президента України від 8 квіт. 2008 р. № 311/2008. *Офіційний вісник України*. 2008. № 27. Ст. 838. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/311/2008#Text>.

відповідних державних органів і їх посадових осіб та інших фізичних і юридичних осіб, що спрямовані на виконання завдань кримінального провадження.

Відповідно до п. 10 ст. 3 КПК України кримінальне провадження – це досудове розслідування і судове провадження, процесуальні дії у зв'язку із вчиненням діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність.

Взагалі слово «провадження» означає діяльність, застосування фізичних і розумових сил, а «кримінальне» – таке, що стосується кримінальних правопорушень, їх караності.

Як відомо, Конституція України у ч. 1 ст. 62 встановлює, що особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду (презумпція невинуватості). Аналогічне зі змістом положення закріплене й у ч. 2 ст. 2 КК України. Відповідно до ч. 1 ст. 17 КПК України особа вважається невинуватою у вчиненні кримінального правопорушення і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено у порядку, передбаченому КПК України, і встановлено обвинувальним вироком суду, що набрав законної сили.

Таким чином, визнати особу винною у вчиненні кримінального правопорушення та призначити їй покарання може тільки суд. При цьому суд є органом, незалежним від зацікавлених сторін, об'єктивним і неупередженим арбітром, який приймає рішення на основі дослідження наданих сторонами доказів і правових приписів.

Формування рішень – це складний процес пізнання, який включає в себе застосування методів аналізу ситуацій, проблем і способів їх вирішення з урахуванням наявних сил і засобів, оцінку альтернативних варіантів і вибір найбільш оптимального з них. Прийняттю будь-якого рішення завжди передують встановлення та оцінка відповідних аргументів (розгляд питання). Неможливо уявити, щоб суд приймав рішення без встановлення питання, без розгляду аргументів на користь існування тих чи інших обставин, що мають значення для прийняття рішення.

Ця діяльність у різні часи й у різних державах здійснювалась різними суб'єктами та в різному порядку. Наприклад, ставити питання про вчинення певною особою кримінального правопорушення та необхідність призначення їй покарання могли і потерпілі, і будь-які особи, і спеціальні посадові особи, і навіть сам суд. Зацікавлені особи, роблячи ті чи інші заяви, повинні їх підтвердити. Способи такого підтвердження перед судом також були різні. У далекі часи для підтвердження своєї позиції використовувались ордалії, поєдинки. Ще одним способом підтвердження своєї позиції є доказування за допомогою відомостей, що вказують на існування тих чи інших обставин. Саме цей спосіб встановлення фактів, які мають значення для прийняття правового рішення, зберігся до наших часів.

Таким чином, сутність кримінального процесу полягає в діяльності суду та інших його суб'єктів у постановленні питання про вчинення певною особою кримінального правопорушення, його дослідження за допомогою доказування та прийняття рішень щодо наявності чи відсутності події кримінального правопорушення, винності обвинуваченого, необхідності та розміру покарання винного. Рішення суду як про визнання обвинуваченого винним і його покарання, так і про визнання обвинуваченого невинуватим у пред'явленому обвинуваченні або звільнення від покарання особи, визнаної винною, як і звільнення особи від кримінальної відповідальності у передбачених законом випадках, однаковою мірою відповідають

призначенню кримінального процесу та діяльності суду й інших державних органів з виконання його завдань, що встановлені ст. 2 КПК України.

Як і під час будь-якої діяльності, у кримінальному процесі, наряду з основними діями, спрямованими на досягнення кінцевого результату, суб'єкти кримінального провадження здійснюють й інші дії, спрямовані на вирішення поточних завдань. Так, наприклад, обвинувачений може заявити відвід судді з метою забезпечення його неупередженості при ухваленні судового рішення. Суддя, для забезпечення нормального перебігу судового засідання може видалити із залу суду порушників порядку чи накласти на них грошове стягнення.

Система процесуальних дій, що здійснюються у зв'язку із вчиненням діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність, у сучасній Україні, як уже зазначалось, охоплює не тільки судову, а й досудову провадження.

Специфіка досудового провадження полягає в тому, що у ньому задіяні ряд взаємодіючих суб'єктів (уповноважені державні органи та посадові особи, заявники, потерпілі, підозрювані, захисники, представники, свідки, експерти та ін.), які здійснюють та беруть участь у багатьох процесуальних діях і приймають чимало процесуальних рішень (щодо прийняття та реєстрації заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення, збирання, перевірки та оцінки доказів, повідомлення особи про підозру, зупинення та закриття кримінального провадження тощо).

Досудове провадження є важливою та обов'язковою частиною кримінального процесу. Однак у цій частині провадження не здійснюється судова діяльність пов'язана із розглядом питання про винність особи та її покарання. Тут немає звернень до суду з кримінально-правових питань. Лише у випадках, передбачених кримінальним процесуальним законом, органи досудового розслідування, прокурор звертаються до суду (слідчого судді) для одержання дозволу на проведення процесуальних дій, якими обмежуються права та свободи учасників кримінального провадження (про застосування більшості заходів забезпечення кримінального провадження, у тому числі запобіжних заходів, про проникнення до житла чи іншого володіння особи, про проведення окремих видів слідчих (розшукових) дій та ін.).

Існування та включення досудового провадження до загальної системи кримінального процесу обумовлюється необхідністю здійснення попередньої процесуальної діяльності, що дозволяє безпосередньо до судового розгляду встановити наявність чи відсутність фактичних і правових підстав притягнення особи до кримінальної відповідальності.

Тісний зв'язок судового та досудового провадження також свідчить про єдину систему дій, що утворюють сутність кримінального процесу.

Таким чином, *кримінальний процес* – це діяльність уповноважених суб'єктів, спрямована на захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, забезпечення невідворотності кримінальної відповідальності та реалізацію інших норм кримінального закону, охорону прав та законних інтересів учасників кримінального провадження та вирішення інших завдань, які поставлені перед нею, що здійснюється на підставах і в порядку, передбачених кримінальним процесуальним законом.

Кримінальний процес як галузь права (кримінальне процесуальне право). Кримінальна процесуальна діяльність, будучи правовою, здійснюється на основі кримінального процесуального права. Це відносно самостійна сукупність норм

вітчизняного права, що регулюють відносини між суб'єктами кримінального процесу.

Кримінальне процесуальне право є окремою галуззю права, оскільки має свій предмет правового регулювання (суспільні відносини, що виникають і розвиваються при здійсненні досудового розслідування і судового провадження у зв'язку із вчиненням діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність) та свої методи правового регулювання (імперативний та диспозитивний).

Для кримінального процесуального права, як галузі публічного права, характерним є спеціальнодозвільний тип правового регулювання, в основі якого лежить формула: «дозволено лише те, що прямо передбачено законом» (на відміну, від загальнодозвільного типу правового регулювання, в основу якого покладено формулу: «дозволено все, що не заборонено законом»).

Нормами кримінального процесуального права визначаються завдання та система кримінального процесу, порядок відносин суду, органів прокуратури, досудового розслідування, оперативних підрозділів між собою та з фізичними і юридичними особами, які беруть участь у кримінальному процесі, порядок і форма проведення процесуальних дій, підстави, умови та порядок прийняття процесуальних рішень.

Значення кримінально-процесуального права визначається передусім тим, що воно встановлює ефективний порядок здійснення кримінального провадження, забезпечує умови для успішного виконання його завдань, наділяючи органи держави, посадових осіб необхідними повноваженнями.

Норми кримінально-процесуального права встановлюють правила, дотримання яких є необхідним для достовірного з'ясування обставин вчинення кожного кримінального правопорушення, справедливого здійснення правосуддя.

Наряду із цим, у нормах кримінального процесуального права встановлені процесуальні гарантії прав осіб – учасників кримінального провадження, у тому числі конституційного права громадян на судовий захист, на особисту свободу, недоторканність особи, житла та іншого володіння, охорону особистого життя, таємницю листування, телефонних розмов і телеграфних повідомлень, а також права оскарження рішень, дій чи бездіяльності посадових осіб. Важливе місце в системі цих гарантій посідає забезпечення права підозрюваного, обвинуваченого на захист.

Ряд найбільш важливих положень кримінально-процесуального права розміщені у Конституції України, тобто є конституційними нормами, що означає визнання його високої соціальної цінності.

Відповідно до п. 14 ст. 92 Конституції України виключно законами України визначаються судоустрій, судочинство, статус суддів; засади судової експертизи; організація і діяльність прокуратури, нотаріату, органів досудового розслідування, органів і установ виконання покарань; порядок виконання судових рішень; засади організації та діяльності адвокатури.

У свою чергу, ст. 1 КПК України передбачено, що порядок кримінального провадження на території України визначається лише кримінальним процесуальним законодавством України (ч. 1), яке складається з відповідних положень Конституції України, міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, КПК України та інших законів України (ч. 2).

Таким чином, *кримінальне процесуальне право* – це галузь права, сукупність закріплених Конституцією України, чинними міжнародними договорами, згода на

обов'язковість яких надана Верховною Радою України, КПК України та іншими законами України правових норм, що регулюють порядок діяльності органів досудового розслідування, прокуратури та суду, а також інших фізичних і юридичних осіб при здійсненні кримінального провадження.

Кримінальний процес як галузь науки. Наука кримінального процесу, як одна із галузей юридичної науки, становить систему понять, уявлень, поглядів та ідей, що розкривають сутність кримінального процесу, закономірності його виникнення та розвитку.

Наука кримінального процесу теоретично узагальнює досвід кримінально-процесуальної діяльності, аналізує актуальні питання застосування кримінального процесуального законодавства, розробляє науково-практичні рекомендації, спрямовані на підвищення ефективності кримінально-процесуальної діяльності всіх суб'єктів кримінального провадження.

Наука кримінального процесу вивчає сутність, завдання і засади (принципи) кримінального провадження, розвиток і основні риси кримінально-процесуального права, правове становище суб'єктів кримінального процесу, проблеми доказів і доказування. Детально досліджується порядок кримінальної процесуальної діяльності від її початку до завершення, правила діяльності органів досудового розслідування, прокуратури і суду у кримінальному провадженні тощо. У межах кримінальної процесуальної науки досліджуються також історичний та зарубіжний досвід функціонування системи кримінального процесу.

Наука кримінального процесу в Україні має багату та цікаву історію. В її створенні і розвитку беруть участь вчені, що представляють різноманітні наукові напрями, але які мають загальні цілі, об'єднані турботою про утвердження верховенства права, зміцнення законності, ефективне виконання завдань кримінального провадження.

Об'єктивні закономірності виникнення, розвитку та функціонування одних і тих же фактичних і юридичних об'єктів у сфері кримінального провадження можуть бути предметом вивчення не лише кримінально-процесуальної науки, але й інших, пов'язаних з нею галузевих юридичних наук.

Наука кримінального процесу має тісний зв'язок із наукою кримінального права, криміналістикою, науками конституційного права, цивільного права та процесу, адміністративного права і процесу, кримінально-виконавчого права, теорією оперативно-розшукової діяльності, судової експертизи, вона ґрунтується на основних положеннях загальної теорії держави і права, а також формальної логіки та діалектико-матеріалістичної гносеології. Ця обставина свідчить про системність кримінально-процесуальної науки, зв'язок її положень з положеннями інших наук, об'єднаних єдиною діалектико-матеріалістичною методологією.

Предмет кримінально-процесуальної науки визначає специфіку застосування в ній загальнонаукових, окремих наукових і спеціальних методів пізнання, зумовлених загальним діалектико-матеріалістичним методом, що зобов'язує розглядати всі явища і процеси в їх розвитку та суперечностях.

Отже, *наука кримінального процесу* (кримінальна процесуальна наука) – одна із галузей юридичної науки, предметом дослідження якої є кримінально-процесуальне право, практика його застосування, а метою – вироблення рекомендацій щодо удосконалення законодавства та практики діяльності суб'єктів кримінального провадження.

Кримінальний процес як навчальна дисципліна. Кримінальний процес як навчальна дисципліна – частина теорії кримінального процесу, яку вивчають у закладах вищої освіти юридичного профілю. Предметом вивчення дисципліни є кримінально-процесуальне законодавство та практика його застосування, а також наука кримінального процесу.

Кримінальний процес як навчальна дисципліна належить до фундаментальних, нормативних, обов'язкових, професійно орієнтованих юридичних дисциплін і посідає провідне місце в професійній підготовці юристів і правоохоронців. Навчальна дисципліна «Кримінальний процес» ґрунтується на нормах кримінально-процесуального права, практиці його застосування і науці кримінального процесу. Вона вивчає чинне кримінально-процесуальне законодавство, процесуальну діяльність і процесуальні правовідносини, теорію й історію кримінального процесу.

Кримінальний процес належить до навчальних дисциплін, які посідають провідне місце у професійній підготовці юристів різної спеціалізації. У реальному професійному житті практично кожному випускникові – юристу, правоохоронцю доводиться зіткнутися з питаннями кримінального провадження. Тому глибоке вивчення кримінально-процесуального права та теорії кримінального процесу – одна з умов успішної роботи на посадах слідчих, дізнавачів, прокурорів, суддів, адвокатів, співробітників оперативних підрозділів та в інших сферах юридичної та правоохоронної діяльності.

Навчальна дисципліна «Кримінальний процес» поділяється на загальну та особливу частини.

У *загальній частині* вивчаються основні, вихідні положення: поняття, сутність та форми кримінального процесу; кримінальний процесуальний закон та правила його дії; джерела кримінального процесуального права України; засади (принципи) кримінального провадження; правовий статус суб'єктів кримінального процесу; докази та доказування у кримінальному процесі; заходи забезпечення кримінального провадження та ін.

На основі цих фундаментальних положень в *особливій частині* вивчається рух кримінального провадження на всіх стадіях кримінального процесу, а також особливі порядки кримінального провадження.

Кримінальний процес як вид державної діяльності, галузь права, як наука і навчальна дисципліна тісно пов'язаний і взаємодіє з іншими галузями права, відповідними науками та навчальними дисциплінами, а саме:

1. Конституційним правом. У Конституції України закріплено більшість засад (принципів) кримінального процесу, основні права й свободи громадян, систему правосуддя. У кримінальному процесуальному праві ці засади (принципи) відтворюються, конкретизуються, закріплюється система процесуальних гарантій їх здійснення.

2. Кримінальним правом. Норми кримінального права застосовуються органами досудового розслідування, прокурорами й судами до осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, тільки у межах кримінального процесу. У свою чергу, основні питання предмета доказування в кримінальному провадженні визначаються складом того чи іншого кримінального правопорушення, сформульованого в нормах закону про кримінальну відповідальність.

3. Законодавством про судоустрій, прокуратуру, органи досудового розслідування й адвокатуру, в якому встановлюються основні принципи організації й діяльності

суду, прокуратури, органів досудового розслідування, адвокатури. Кримінальний процес визначає порядок діяльності цих органів у межах кримінального провадження, а також участі адвокатів у кримінально-процесуальній діяльності.

4. Кримінально-виконавчим правом. Цей зв'язок зумовлений передусім тим, що вид і міра покарання, вид установи виконання покарання визначаються вироком суду, і з моменту звернення вироку до виконання починають діяти норми законодавства про виконання покарань. Ряд питань, що виникають на стадії виконання судового рішення, вирішуються за правилами, встановленими кримінальним процесуальним законом.

5. Криміналістикою і судовою психологією. Усі організаційні, тактичні, методичні й психологічні прийоми розслідування кримінальних правопорушень, які розробляються вказаними науками, застосовуються тільки в межах кримінального процесу і не можуть суперечити нормам кримінального процесуального права, тим правилам і прийомам розслідування кримінальних правопорушень, проведення слідчих (розшукових) дій, що закріплені в ньому. Досягнення судової психології широко використовуються, зокрема, у формі проведення судово-психологічної експертизи у кримінальному провадженні.

6. Кримінологією. Вивчаючи особу правопорушника, причини та умови вчинення кримінальних правопорушень, розробляючи рекомендації щодо їх усунення, кримінологія ґрунтується і на нормах кримінального процесуального права, аналізі діяльності органів досудового розслідування, прокуратури і суду у конкретних кримінальних провадженнях, на вивченні матеріалів цих проваджень. Розробляючи рекомендації щодо ефективного вивчення особи підозрюваного, обвинуваченого, потерпілого, з'ясування причин і умов вчинення кримінальних правопорушень і вжиття заходів щодо їх усунення, зокрема й при здійсненні кримінального провадження, кримінологія сприяє вдосконаленню кримінально-процесуального законодавства та процесуальної діяльності вищевказаних органів. Водночас ці пропозиції мають ґрунтуватись на нормах кримінально-процесуального права. Жодна з розроблених ученими-кримінологами пропозицій чи рекомендацій не може бути реалізована, якщо вона суперечить нормам кримінально-процесуального закону.

7. Судовою медициною і судовою психіатрією, досягнення яких використовуються при вирішенні під час здійснення кримінального провадження питань медичного, психіатричного характеру, зокрема, при проведенні освідчення, огляді трупа, призначенні судово-медичної і судово-психіатричної експертиз і т.п.

8. Законодавством про оперативно-розшукову діяльність. Завданням оперативно-розшукової діяльності є, зокрема, пошук і фіксація в інтересах кримінального судочинства фактичних даних про протиправну діяльність окремих осіб та груп. Матеріали оперативно-розшукової діяльності використовуються як приводи та підстави для початку досудового розслідування, проведення слідчих, у тому числі негласних слідчих (розшукових) дій, отримання фактичних даних, які можуть бути доказами у кримінальному провадженні.

Форми (типи) кримінального процесу

Наразі відомо про різні порядки кримінального провадження, що існували в минулому, та існують сьогодні. Серед тисяч особливостей і деталей такого провадження виявляють певні істотні загальні риси, що характеризують ту чи іншу форму (тип) кримінального процесу.

Під *формою кримінального процесу* традиційно розуміють його структуру (загалом та окремих його стадій), організацію, котрими визначаються джерело виникнення, розвиток цього процесу, процесуальне становище його учасників.

На форму кримінального процесу впливають такі чинники, як державно-політичний режим, у тому числі державна політика у галузі кримінального процесу, а також рівень правової культури у суспільстві.

Протягом усього періоду існування кримінального процесу у різних державах і у різний час він набував певних рис, властивостей, які покладені в основу виділення таких історичних форм (типів, моделей) кримінального процесу: 1) розшуковий; 2) змагальний; 3) змішаний.

Така типологія кримінального процесу в своїй основі має наявність чи відсутність спору рівноправних сторін перед незалежним судом. Якщо такий спір наявний, то процес належить до змагального типу, якщо ні – до розшукового. Якщо спір сторін присутній лише на деяких етапах процесу чи в окремих його інститутах, то тип судочинства вважається змішаним.

Розшуковий (інквізиційний, слідчо-розшуковий) кримінальний процес має такі основні ознаки:

1. застосування переважно імперативного методу правового регулювання кримінально-процесуальних відносин;
2. функції обвинувачення, захисту і вирішення спору по суті зосереджено в одному державному органі;
3. суд має право змінювати обвинувачення в досить значних межах;
4. відсутність у процесі самостійних сторін, а відповідно і їх змагальності;
5. наявність в обвинуваченого певних прав, реалізація яких цілком залежить від державних органів, які ведуть процес;
6. визнання обвинуваченим своєї вини має перевагу над іншими доказами;
7. таємність провадження.

Змагальний кримінальний процес має такі основні ознаки:

1. наявність кримінально-правового спору;
2. наявність сторін із різними за змістом інтересами;
3. залежність вироку суду від результату змагання сторін;
4. зміст і обсяг обвинувачення визначає обвинувач, а суд розглядає справу тільки у визначеному обвинувачем обсязі.

Виділяють приватно-позовний (обвинувачем виступає приватна особа) та публічно-позовний (обвинувачем виступає державний орган, посадова особа) змагальний кримінальний процес.

У жодній із сучасних держав кримінальний процес у «чистій» історичній формі (розшуковій, змагальній) не існує. Елементи розшукової форми «змішуються» зі змагальними, що дає підстави виділяти кримінальний процес змішаної форми.

Розрізняють *два види змішаного кримінального процесу*:

1) процес, у якому досудове розслідування побудовано на суто розшукових, а судові стадії – на змагальних засадах. Основні риси:

1. у досудовому провадженні не допускається захисник;
2. обвинувачений та інші учасники процесу мають змогу ознайомитися з матеріалами кримінального провадження тільки після завершення досудового розслідування;

3. судові оскарження рішень, дій чи бездіяльності державних органів і посадових осіб, які ведуть кримінальний процес, не допускається;

2) процес, у якому досудове провадження містить елементи змагальності. Основні риси:

1. у досудовому провадженні допускається захисник;

2. заінтересованим учасникам досудового розслідування ще до закінчення розслідування може бути надано для ознайомлення певні матеріали (наприклад, ті, якими обґрунтовується затримання чи повідомлення про підозру);

3. усі учасники досудового розслідування мають право оскаржити до суду рішення, дії чи бездіяльність органів досудового розслідування, прокурора.

Для сучасного вітчизняного кримінального процесу характерними є змагальна побудова судового провадження з наданням сторонам обвинувачення та захисту рівних прав і можливостей у судовому засіданні. При цьому досудове розслідування є формалізованим з наявністю деяких елементів розшукового кримінального процесу².

Так, в органів досудового розслідування, прокурора поєднуються функції обвинувачення та судова за своєю природою функція прийняття рішення по суті провадження. Зокрема, органи досудового розслідування, прокурор без участі суду у передбачених законом випадках можуть застосувати деякі заходи примусу, повідомляють особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення; збирають фактичні дані, що одразу набувають силу доказів; можуть закрити кримінальне провадження за наявності передбачених законом підстав. Усі ці повноваження у процесуальних системах, що будуються виключно на основі змагальності, традиційно належать судовим органам.

Кримінальний процес в Україні наразі є процесом змішаної форми із наявністю змагальних елементів у досудовому провадженні.

2. ЗАВДАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

Для того, щоб досягнути певного результату під час здійснення будь-якої, у тому числі кримінально-процесуальної діяльності, необхідно вирішити ряд питань (завдань). Саме завдання, поставлені перед кримінальним провадженням, обумовлюють досягнення його цілей та виконання його соціального призначення.

Кримінально-процесуальні кодифіковані акти багатьох держав світу не містять норм, які безпосередньо вказують на цілі цієї галузі, кримінально-процесуальної діяльності загалом або її окремих етапів. Водночас така відсутність не означає відсутність цілей, які притаманні кримінальному процесу. Зміст кримінально-процесуального законодавства та процесуальна доктрина більшості країн, у яких превалює його змагальність, метою кримінального процесу визнають вирішення

---

² Досудове розслідування як за КПК України 1960 року, так і за чинним КПК України, спрямоване на дотримання кримінальної процесуальної форми, що традиційно вважається гарантією охорони прав громадян, які залучаються до кримінального провадження (див.: Концептуальні основи побудови сучасного кримінального процесу України : монографія / [Н. В. Глинська, Л. М. Лобойко, О. І. Марочків та ін.] ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. Г. Шило. Харків : НДІ ВПЗ імені акад. В.В. Сталіса НАПрНУ, 2016. С. 36).

спору (конфлікту) між державою та обвинуваченим, який виник внаслідок вчинення злочину (кримінального правопорушення)³.

Загалом завдання – це виражена у законі форма правової діяльності, що реалізується уповноваженими на те суб'єктами шляхом використання наданих їм засобів для досягнення окремого та загального правового результату.

Завдання кримінального провадження сформульовано у ст. 2 КПК України. Ними є:

1) захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень;
2) охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження;

3) забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура.

Перелічені завдання кримінального провадження є загальними для всіх його стадій (етапів). Водночас кожна стадія має і свої спеціальні безпосередні завдання. Виконання всіх цих завдань покладено на державні органи та посадових осіб, які ведуть процес.

Розглянемо завдання кримінального провадження більш детально.

Захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень. Потреба особи, суспільства та держави у захисті від суспільно небезпечних посягань (у тому числі кримінальних правопорушень) обумовлює необхідність створення регулятора суспільних відносин, який буде здатний виконувати цю функцію. Таким є кримінальне право.

Так, відповідно до ст. 1 КК України Кримінальний кодекс України має своїм завданням правове забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина, власності, громадського порядку та громадської безпеки, довілля, конституційного устрою України від кримінально-протиправних посягань, забезпечення миру і безпеки людства, а також запобігання кримінальним правопорушенням. Для здійснення цього завдання Кримінальний кодекс України визначає, які суспільно небезпечні діяння є кримінальними правопорушеннями та які покарання застосовуються до осіб, що їх вчинили.

Однак самі по собі, без механізму реалізації, кримінально-правові норми не будуть спроможними захистити ні окрему особу, ні суспільство, ні державу загалом. Роль такого механізму виконує кримінальний процес.

Кримінальне та кримінально-процесуальне право, як елементи соціальної системи, мають різне функціональне призначення, однак обидві ці галузі регламентують відносини з приводу вчинення кримінального правопорушення. Кримінальне право визначає коло кримінальних правопорушень, функціональне призначення кримінального процесу – регламентація порядку здійснення кримінального провадження.

---

³ Удалова Л. Д., Патюк С. О. Цілі і завдання сучасного кримінального судочинства України : навч. посіб. Київ : КНТ, 2014. С. 27, 142.

Реалізація кримінальних правовідносин завжди пов'язується із кримінально-процесуальним правом. При цьому кримінальні правовідносини можуть залишитись нереалізованими у разі, якщо не буде встановлена подія кримінального правопорушення та особа, яка його вчинила. Реалізація кримінальних правовідносин означає, що всі обставини кримінального правопорушення встановлені, особа, яка його вчинила, притягнута до кримінальної відповідальності та покарана, відновлені порушені права потерпілого, відшкодована завдана кримінальним правопорушенням шкода. У такому випадку досягнута мета кримінального права, виконане завдання кримінального процесу: особа, суспільство, держава захищені.

Виконання загального завдання кримінального провадження щодо захисту особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень реалізується у функціональних завданнях суб'єктів правозастосування – органів і посадових осіб, які застосовують норми кримінально-процесуального права. Функціональні ролі цих органів і посадових осіб різні, як різними є і безпосередні завдання, виконання яких покладається на них. Так, органи досудового розслідування покликані встановити обставини кримінального правопорушення та особу, яка його вчинила, доказати винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення. Прокурор здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням, підтримує державне обвинувачення в суді. Роль суду, як соціального інституту, полягає у здійсненні правосуддя.

Таким чином, виконання завдання щодо захисту особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень визначається функціональним призначенням державних органів і посадових осіб, які ведуть кримінальний процес, і які зобов'язані повно, всебічно та неупереджено досліджувати всі обставини кримінального провадження, встановити особу, яка вчинила кримінальне правопорушення, доказати передбаченими законом засобами її винуватість, призначити справедливе покарання, забезпечити відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, не допустити притягнення до відповідальності невинуватого, а у разі слідчо-судової помилки реабілітувати особу та відшкодувати їй шкоду, завдану незаконними діями.

Охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження. Проголошення Конституцією України людини, її життя і здоров'я, честі та гідності, недоторканності і безпеки найвищою соціальною цінністю (ч. 1 ст. 3), визначення правами і свободами людини та їх гарантіями змісту і спрямованості діяльності держави (ч. 2 ст. 3) підвищують відповідальність державних органів і посадових осіб за виконання постановлених перед ними завдань.

Права, свободи та законні інтереси – це ті категорії, які не тільки характеризують правовий статус особи, а й свідчать про ступінь ефективності засобів, які використовуються у нормативному регулюванні суспільних відносин, про оптимальність співвідношення у механізмі правового регулювання засобів заохочення та обмеження.

При цьому, слід мати на увазі, що з міжнародним (і, відповідно, європейським) визнанням прав людини особистість набуває принципово нового правового статусу, вона включається у сферу юридичних зв'язків, які не обмежуються кордонами окремої держави, і стає учасником процесів, що відбуваються у сфері прав людини у міжнародному та європейському співтовариствах, тобто набуває ознак міжнародної

правосуб'єктності (суб'єкта міжнародного права). Як носій прав і свобод людини особистість підпадає таким чином не тільки під юрисдикцію тієї чи іншої держави, а й під юридичний захист міжнародного співтовариства (міжнародного права)⁴.

У кримінальному, як і в будь-якому іншому юридичному процесі, основні права та свободи людини визначають характер і зміст кримінального процесуального закону, а відповідно і всієї кримінально-процесуальної діяльності. Саме у сфері кримінального процесу, де через застосування різних видів заходів забезпечення кримінального провадження, заходів процесуального примусу обмежуються права та свободи осіб, залучених до здійснення кримінально-процесуальної діяльності, питання охорони прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження набуває особливого значення.

Кримінальний процес, виконуючи завдання захисту особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, насамперед через загальну та спеціальну превенцію (запобігання), сам повинен бути надійним та ефективним інструментом державної охорони прав, свобод і законних інтересів громадян та юридичних осіб – установ, підприємств, організацій тощо. Жодне порушення законності, прав, свобод і законних інтересів фізичних і юридичних осіб не може бути виправдане посиланням на необхідність протидії злочинності.

У теорії права суб'єктивне право особи традиційно розглядають як встановлену законом міру, вид можливої (дозволеної) поведінки суб'єкта права. До змісту суб'єктивного права належать: можливість користуватись певним соціальним благом; право на позитивні активні дії уповноваженої особи; право вимагати відповідної поведінки від зобов'язаного суб'єкта; право на захист суб'єктивного права у разі його порушення (загрози порушення).

Суб'єктивне право існує і без відповідних дій уповноваженого суб'єкта, як певна можливість особи. Однак його сутність, соціальна та правова цінність полягають у тому, що ця можливість реалізується у конкретних юридичних діях суб'єкта, за допомогою яких він задовольняє власні потреби.

Наряду із суб'єктивними правами засобами задоволення інтересів суб'єктів правовідносин виступають свободи. На відміну від суб'єктивних прав свобода є категорією, що менш формалізована та деталізована у правових приписах, водночас вона надає особі такий же обсяг правових можливостей, як і суб'єктивне право.

Вважається, що правові категорії «свободи» та «права» слід співвідносити між собою як загальне (свободи) та одиничне (права). При цьому, сутністю цих обох категорій є можливість особи на здійснення власного вибору⁵.

Законні інтереси виступають особливим засобом правового регулювання. На відміну від суб'єктивних прав і свобод, законні інтереси гарантуються лише у загальному виді, як прагнення, що не суперечать закону. Законний інтерес не знаходить прямого закріплення у нормах права, він лише відповідає їм. Водночас законний інтерес забезпечує реалізацію самих суб'єктивних прав. У правах, закріплених в законі, знаходять своє відображення лише найбільш суттєві інтереси осіб, усі інші – законом лише охороняються, забезпечуються і гарантуються у загальному виді, являючи собою законні інтереси (охоронювані законом інтереси). Більш того, будь-яка правова норма відображає законні інтереси як правомірні

⁴ Загальна теорія права : підручник / за заг. ред. М. І. Козюбри. Київ : Ваіте, 2015. С. 64.

⁵ Рижук Ю. М. Щодо питання правового розуміння та сутності концептуальних засад природних прав і свобод людини. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. Вип. 2. С. 14.

прагнення до того варіанту поведінки, який відповідає приписам цієї правової норми, однак повністю не підпадає під шаблон санкціонованої державою поведінки, що в ній закріплена.

У тлумаченні Конституційного Суду України поняття «охоронюваний законом інтерес», що вживається в ч. 1 ст. 4 ЦПК України та інших законах України у логічно-смысловому зв'язку з поняттям «права», треба розуміти як прагнення до користування конкретним матеріальним та/або нематеріальним благом, як зумовлений загальним змістом об'єктивного і прямо не опосередкований у суб'єктивному праві простий легітимний дозвіл, що є самостійним об'єктом судового захисту та інших засобів правової охорони з метою задоволення індивідуальних і колективних потреб, які не суперечать Конституції і законам України, суспільним інтересам, справедливості, добросовісності, розумності та іншим загальноправовим засадам (рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення окремих положень частини першої статті 4 Цивільного процесуального кодексу України (справа про охоронюваний законом інтерес)⁶.

Під охороною прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження (фізичних і юридичних осіб, які беруть у ньому участь), слід розуміти встановлення та дотримання процесуальних гарантій створення належних умов для повної і безперешкодної реалізації учасниками кримінального провадження їхніх суб'єктивних прав і законних інтересів, у тому числі і спеціальних прав, як учасників кримінального провадження. Особи, які порушують вказані права та інтереси, повинні бути притягнені до юридичної відповідальності.

Як зазначається у настанові Міжнародної амністії по справедливому судочинству, кожен кримінальний процес є перевіркою поваги держави до прав людини⁷.

Відповідно до п. 25 ст. 3 КПК України учасниками кримінального провадження є сторони кримінального провадження, потерпілий, його представник та законний представник, цивільний позивач, його представник та законний представник, цивільний відповідач та його представник, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, третя особа, щодо майна якої вирішується питання про арешт, інша особа, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, особа, стосовно якої розглядається питання про видачу в іноземну державу (екстрадицію), заявник, у тому числі викривач, свідок та його адвокат, понятий, заставодавець, перекладач, експерт, спеціаліст, представник персоналу органу пробації, секретар судового засідання, судовий розпорядник.

Отже, охороні підлягають права, свободи та законні інтереси як тих фізичних і юридичних осіб, які зазнали шкоди від вчинення кримінального правопорушення, так і тих, винуватість яких у вчиненні кримінального правопорушення, встановлюється, а також тих, хто відіграє допоміжну роль у кримінальному провадженні.

---

⁶ Справа за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення окремих положень частини першої статті 4 Цивільного процесуального кодексу України (справа про охоронюваний законом інтерес) : рішення Конституційного Суду України від 1 груд. 2004 р. № 18-рп/2004. *Офіційний вісник України*. 2004. № 50. Ст. 3288. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v018p710-04#Text>.

⁷ Amnesty International : [офіц. сайт]. URL: <https://www.amnesty.org.ua/>

Виділяють такі напрями діяльності в межах забезпечення (гарантування) охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження:

1) створення умов, необхідних для реалізації прав, дотримання свобод та здійснення законних інтересів.

Згідно ч. 1 ст. 11 КПК України під час кримінального провадження повинна бути забезпечена повага до людської гідності, прав і свобод кожної особи. Потерпілий, підозрюваний, обвинувачений та інші учасники кримінального провадження мають бути чітко і своєчасно повідомленими про свої права, передбачені КПК України, а також отримати їх роз'яснення.

Так, відповідно до ч. 2 ст. 20 КПК України слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд, зобов'язані роз'яснити підозрюваному, обвинуваченому його права та забезпечити право на кваліфіковану правову допомогу з боку обраного ним або призначеного захисника;

2) обмеження прав виключно уповноваженими на те суб'єктами, за наявності до того підстав і умов, у передбаченому законом порядку.

Так, зокрема ч. 1 ст. 132 КПК України визначає, що заходи забезпечення кримінального провадження застосовуються виключно на підставі ухвали слідчого судді або суду, за винятком випадків, передбачених КПК України;

3) відшкодування шкоди, завданої порушенням прав, свобод та законних інтересів учасників провадження.

Частина 3 ст. 11 КПК України встановлює, що кожен має право захищати усіма засобами, що не заборонені законом, свою людську гідність, права, свободи та інтереси, порушені під час здійснення кримінального провадження. При цьому, відповідно до ст. 130 КПК України шкода, завдана незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, прокуратури або суду, відшкодовується державою за рахунок Державного бюджету України у випадках та в порядку, передбачених законом.

Зазначеним напрямом відповідають різні види кримінально-процесуальних гарантій, про які йтиметься нижче.

Забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура.

Передумовою притягнення особи до відповідальності за вчинене кримінальне правопорушення є здійснення досудового розслідування та судового розгляду.

Встановлення обставин вчинення кримінального правопорушення – завдання складне і багатогранне. Його виконання пов'язане з ретельною та кропіткою роботою, спрямованою на виявлення та закріплення слідів кримінального правопорушення, на викриття та розшук особи (осіб), що його вчинила тощо. У результаті проведених під час досудового розслідування дій збираються та досліджуються більшість доказів, формується підозра та обвинувачення, що надалі стає предметом судового розгляду та визначає його обсяг і межі.

Забезпечення того, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому

процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура, можливе лише за умови швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду.

Названі вимоги характеризують способи дослідження обставин кримінального правопорушення та зібраних доказів. Швидкість, повнота та неупередженість (об'єктивність) мають свій конкретний зміст, однак при цьому вони взаємопов'язані.

Вимога *швидкості* у кримінальному провадженні означає, що строки проведення досудового розслідування та судового розгляду повинні максимально наближатися до моменту вчинення кримінального правопорушення / початку кримінального провадження.

Ідея швидкості кримінального провадження виражена правилом «швидкого суду». Правом на «швидкий суд» повинні володіти усі зацікавлені у цьому особи, насамперед, потерпілий та обвинувачений. Вимога швидкості є необхідною складовою справедливої процедури, на яку вказують основоположні міжнародні документи. Так, у Європейській конвенції про захист прав людини й основоположних свобод зазначено, що «кожен має право при визначенні його громадянських прав і обов'язків або при розгляді будь-якого кримінального обвинувачення, що йому пред'явлене, на справедливий, публічний розгляд справи у розумний строк незалежним і неупередженим судом, створеним на підставі закону» (п. 1 ст. 6)⁸. У ст. 14 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права право обвинуваченого на розгляд його справи судом без невинуватої затримки перераховано в ряду мінімальних гарантій справедливого правосуддя⁹.

Вимога швидкості впливає на побудову кримінального процесу, визначення повноважень його суб'єктів.

Так, для забезпечення швидкості кримінального провадження запроваджуються спрощені порядки кримінального провадження: досудове розслідування кримінальних проступків у формі дізнання (глава 25 КПК України), спрощене судове провадження щодо кримінальних проступків (§ 1 глави 30 КПК України).

Серед засад (принципів) кримінального провадження визначено засаду розумних строків (ст. 28 КПК України), відповідно до якої під час кримінального провадження кожна процесуальна дія або процесуальне рішення повинні бути виконані або прийняті в розумні строки. Розумними вважаються строки, що є об'єктивно необхідними для виконання процесуальних дій та прийняття процесуальних рішень. Розумні строки не можуть перевищувати передбачені КПК України строки виконання окремих процесуальних дій або прийняття окремих процесуальних рішень.

Повноваження державних органів і посадових осіб, які ведуть кримінальний процес, також обумовлені конкретними процесуальними строками, встановленими законом.

Наприклад, відповідно до вимог ст. 214 КПК України слідчий, дізнавач, прокурор невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про вчинене

---

⁸ Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (Європейська конвенція з прав людини) : прийнята Радою Європи від 04 листоп. 1950 р. ; ратиф. Законом № 475/97-ВР від 17 лип. 1997 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.

⁹ Міжнародний пакт про громадянські і політичні права : прийнято ГА ООН від 16 груд. 1966 р. ; ратиф. указом Президії Верховної Ради УРСР № 2148-VIII від 19 жовт. 1973 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043.

кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення ним з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, зобов'язаний внести відповідні відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань, розпочати розслідування та через 24 години з моменту внесення таких відомостей надати заявнику витяг з Єдиного реєстру досудових розслідувань.

Відповідно до ч. 2 ст. 113 КПК України будь-яка процесуальна дія або сукупність дій під час кримінального провадження мають бути виконані без невиправданої затримки і в будь-якому разі не пізніше граничного строку, визначеного відповідним положенням КПК України. Таким чином, порушення встановленого законом процесуального строку в діях посадових осіб, які ведуть процес, є порушенням закону і означає незаконність проведеної процесуальної дії чи прийнятого процесуального рішення.

Швидкість, як нормативна вимога щодо здійснення кримінального провадження, виражається через використання у тексті кримінального процесуального закону таких слів, як: строк, період, момент, одночасно, невідкладно, не пізніше, протягом та ін.

Вимоги щодо оперативності та розумної швидкості, зокрема досудового розслідування, є складовою ефективності розслідування, проведення якого є обов'язком кожної держави, яка ратифікувала і взяла на себе зобов'язання щодо виконання положень Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод. Як вказує Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ), навіть якщо існують перешкоди або труднощі, які перешкоджають прогресу розслідування у конкретній ситуації, оперативне реагування національних органів влади є надзвичайно важливим для підтримання громадської віри в їх відданість принципам верховенства права та їх здатність запобігати проявам сприяння незаконним діям або терпимості до них¹⁰.

Повнота досудового розслідування та судового розгляду означає, що під час їх проведення встановлені всі обставини, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні.

Так, відповідно до ст. 91 КПК України у кримінальному провадженні підлягають доказуванню:

1) подія кримінального правопорушення (час, місце, спосіб та інші обставини вчинення кримінального правопорушення);

2) винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, форма вини, мотив і мета вчинення кримінального правопорушення;

3) вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, а також розмір процесуальних витрат;

4) обставини, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характеризують особу обвинуваченого, обтяжують чи пом'якшують покарання, які виключають кримінальну відповідальність або є

---

¹⁰ Див., зокрема: Справа «Риженко проти України» (Заява № 55902/11) : рішення Європейського суду з прав людини від 30 лип. 2015 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_a73#Text; Справа «Чумак проти України» (Заява № 60790/12) : рішення Європейського суду з прав людини від 19 трав. 2016 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_e08#Text; Справа «Зоріна та інші проти України» (Заява № 20295/07 та інші 3 заяви): рішення Європейського суду з прав людини від 14 лют. 2019 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_e22#Text.

підставою закриття кримінального провадження;

5) обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання;

6) обставини, які підтверджують, що гроші, цінності та інше майно, які підлягають спеціальній конфіскації, одержані внаслідок вчинення кримінального правопорушення та/або є доходами від такого майна, або призначалися (використовувалися) для схиляння особи до вчинення кримінального правопорушення, фінансування та/або матеріального забезпечення кримінального правопорушення чи винагороди за його вчинення, або є предметом кримінального правопорушення, у тому числі пов'язаного з їх незаконним обігом, або підшукані, виготовлені, пристосовані або використані як засоби чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення;

7) обставини, що є підставою для застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру.

Виконання цієї вимоги кримінального процесуального закону означає, що у кримінальному провадженні зібрані докази, які дозволяють стверджувати про наявність / відсутність цих обставин.

Повнота, зокрема досудового розслідування, також означає перевірку даних про вчинення підозрюваним (обвинуваченим) або іншими особами інших кримінальних правопорушень та прийняття за цими фактами відповідних законних і обґрунтованих рішень.

Повнота досудового розслідування та судового розгляду забезпечується також їх всебічністю – ретельною перевіркою усіх можливих версій, пояснень, оцінкою доказів, що надходять як від сторони обвинувачення, так і від сторони захисту.

Тому односторонність, неповнота – це недостатнє з'ясування чи нез'ясування будь-якої істотної обставини кримінального провадження, залишення без уваги будь-якої обставини, що підтверджує чи спростовує винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення.

У своїх рішеннях ЄСПЛ неодноразово вказує на те, що ефективність розслідування також передбачає вимогу ретельності, яка полягає у тому, що державні органи повинні вжити всі належні та доступні їм заходи для забезпечення збирання доказів щодо подій¹¹.

Неупередженість досудового розслідування та судового розгляду означає об'єктивне, безстороннє дослідження обставин кримінального провадження, збирання як обвинувальних, так і виправдувальних доказів, встановлення усіх даних, які характеризують особу обвинуваченого. Неупередженість дослідження також передбачає уважне ставлення як до показань потерпілого, так і показань підозрюваного, обвинуваченого, їх клопотань і скарг. Усі показання цих осіб повинні ретельно перевірятись, а клопотання, якщо вони обґрунтовані, задовольнятись.

Відповідно, упереджене (необ'єктивне) провадження – це провадження здійснене під впливом певного інтересу, як правило, з «обвинувальним ухилом».

---

¹¹ Див., зокрема: Справа «Свисторук проти України» (Заява № 50067/13) : рішення Європейського суду з прав людини від 24 листоп. 2016 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_d54#Text; Справа «Зоріна та інші проти України» (заява № 20295/07 та інші 3 заяви) : рішення Європейського суду з прав людини від 14 лют. 2019 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_e22#Text.

Особливе значення вимога неупередженості має стосовно судового розгляду. Неупередженість передбачає, що суддя при здійсненні правосуддя у конкретному кримінальному провадженні, є суб'єктивно вільним від особистих переконань відносно учасників судового провадження, його дії повинні виключати будь-які обгрунтовані сумніви у цьому, тобто суддя повинен бути об'єктивно безстороннім. Суддя не повинен мати будь-якого інтересу у провадженні, за винятком одного – правильного і справедливого застосування закону.

Під час судового розгляду суддя повинен однаково ретельно аналізувати доводи обвинувачення та захисту, керуючись при цьому тільки інтересами правосуддя.

Неупередженість – категорія, з однієї сторони, суб'єктивна, що залежить від суб'єктивних факторів, а з іншої – об'єктивна, що формується під впливом об'єктивних умов, які забезпечують її зовнішній прояв.

До об'єктивних умов забезпечення неупередженості суддів відносяться побудова судової системи, особливий порядок фінансування судів, порядок призначення і звільнення суддів, їх матеріальне та соціальне забезпечення, незалежність, недоторканність і незмінюваність суддів, процесуальні гарантії належного здійснення правосуддя.

Оскільки неупередженість і об'єктивність суддів є важливими передумовами дотримання вимог закону при здійсненні правосуддя, постановлення законного, обгрунтованого та справедливого вироку чи іншого судового рішення, закон зобов'язав суддю при виконанні своїх повноважень, а також у позаслужбових відносинах уникати всього того, що може применшити авторитет судової влади, викликати сумнів в його об'єктивності, неупередженості та справедливості.

Перебування на посаді судді, є несумісним із зайняттям посади в будь-якому іншому органі державної влади, органі місцевого самоврядування та з представницьким мандатом. Суддя не може поєднувати свою діяльність із підприємницькою, адвокатською діяльністю, обіймати будь-які інші оплачувані посади, виконувати іншу оплачувану роботу (крім викладацької, наукової чи творчої), а також входити до складу керівного органу чи наглядової ради підприємства або організації, що має на меті одержання прибутку. Суддя не може належати до політичної партії чи професійної спілки, виявляти прихильність до них, брати участь у політичних акціях, мітингах, страйках. Перебуваючи на посаді, суддя не може бути кандидатом на виборні посади в органах державної влади (крім судової) та органах місцевого самоврядування, а також брати участь у передвиборчій агітації (ст. 54 Закону України «Про судоустрій і статус суддів») ¹².

Неупередженість передбачає, що суддя не є прямо чи непрямо особисто зацікавленим у вирішенні кримінального провадження, що є предметом його розгляду.

Під прямою особистою зацікавленістю слід розуміти таку зацікавленість у вирішенні кримінального провадження, коли суддя має особистий матеріальний чи інший інтерес, який буде чи може бути задоволений під час чи в результаті судового розгляду.

Під непрямою особистою зацікавленістю слід розуміти таку зацікавленість, коли суддя, хоча безпосередньо і не зацікавлений у результаті судового розгляду, однак зацікавлені інші особи, інтереси яких не байдужі судді в силу родинних, дружніх зв'язків, близьких відносин тощо.

---

¹² Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 2 черв. 2016 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>.

Для забезпечення неупередженості та об'єктивності суддів у кримінальному процесуальному законі встановлений перелік обставин, що виключають участь слідчого судді, судді або присяжного в кримінальному провадженні (статті 75, 76 КПК України).

Обставини, які є перешкодою для участі у конкретному кримінальному провадженні, встановлені також і щодо прокурора, слідчого, дізнавача (ст. 77 КПК України), захисника, представника (ст. 78 КПК України), спеціаліста, представника персоналу органу пробації, перекладача, експерта, секретаря судового засідання (ст. 79 КПК України).

В аспекті неупередженості, зокрема досудового розслідування, варто також навести висновок Конституційного Суду України, сформульований ним у рішенні у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) ч. 6 ст. 216 КПК України від 24 квітня 2018 року № 3-р/2018, а також позицію ЄСПЛ, висловлену ним у низці рішень, у тому числі у справах проти України.

Так, у вказаному рішенні Конституційний Суд України зазначив, що «...розслідування має бути, у тому числі, незалежним, тобто з погляду безстороннього спостерігача не має існувати жодних сумнівів щодо інституційної або ієрархічної незалежності державного органу (його службових осіб), уповноваженого здійснювати офіційне розслідування порушень прав людини, гарантованих статтями 27, 28 Конституції України. Незалежність розслідування порушень конституційних прав людини на життя та повагу до її гідності не може бути досягнута, якщо компетентний державний орган належить до пенітенціарної системи, а його службові особи перебувають в ієрархічній залежності від вищих посадових осіб цієї системи. Конституційний Суд України вважає, що ієрархічне підпорядкування слідчих органів Служби вищим посадовим особам Міністерства не здатне забезпечити дотримання конституційних вимог щодо незалежності офіційного розслідування злочинів, вчинених проти осіб, які перебувають в установах виконання покарань, слідчих ізоляторах. Така ієрархічна залежність нівелює процесуальні гарантії незалежності слідчого, тобто він буде певним чином упередженим під час здійснення досудового розслідування злочинів, вчинених проти осіб, які перебувають в установах виконання покарань чи слідчих ізоляторах»¹³.

Вказане рішення Конституційного Суду України ґрунтується, у тому числі на практиці ЄСПЛ, який наголошує, що особи, відповідальні за розслідування, повинні бути незалежними від тих, хто був причетним або може бути залучений до подій, що є предметом розслідування. Це означає не лише відсутність ієрархічних або інституційних зв'язків, а й практичну незалежність¹⁴.

---

¹³ Справа за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини шостої статті 216 Кримінального процесуального кодексу України : рішення Конституційного Суду України від 24 квіт. 2018 р. № 3-р/2018. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-18#Text>.

¹⁴ Див., зокрема: Справа «Шевченко проти України» (Заява № 32478/02) : рішення Європейського суду з прав людини від 4 квіт. 2006 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_012#Text; Справа «Михалкова та інші проти України» (Заява № 10919/05) : рішення Європейського суду з прав людини від 13 січ. 2011 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_676#Text; Справа «Чумак проти України» (Заява № 60790/12) : рішення Європейського суду з прав людини від 19 трав. 2016 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_e08#Text.

Поняття «повнота» та «неупередженість» тісно взаємопов'язані. Не може кримінальне провадження вважатись неупередженим, якщо усі можливі версії ретельно не перевірені, не з'ясована наявність обставин, які як викривають, так і виправдовують особу у вчиненні кримінального правопорушення (критерії повноти). Не буде і повноти, якщо провадження здійснюється упереджено, зі збиранням і дослідженням виключно обвинувальних доказів, без перевірки доводів невинуватості особи.

3. СИСТЕМА СТАДІЙ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

Традиційно структура кримінальної процесуальної діяльності розглядається через її етапи (частини), які називають стадіями кримінального провадження.

Усі стадії кримінального провадження тісно пов'язані між собою, проте відрізняються одна від іншої безпосередніми завданнями, особливим колом учасників, специфікою процесуальних відносин, а також підсумковими рішеннями.

Стадії кримінального провадження – це взаємопов'язані, відносно самостійні етапи кримінально-процесуальної діяльності, що характеризуються безпосередніми завданнями, специфічним колом суб'єктів процесуальної діяльності, властивою їм кримінально-процесуальною формою та підсумковими рішеннями.

Розподіл кримінального провадження на стадії та відокремлення їх одна від одної ґрунтується на таких їхніх ознаках:

1. Наявність безпосередніх завдань, що властиві певній частині процесу;
2. Визначене коло учасників, які здійснюють процесуальну діяльність на певному етапі кримінального провадження;
3. Своєрідність процесуальної форми, в якій здійснюється ця діяльність;
4. Наявність підсумкового процесуального акта, в якому фіксується рішення про перехід кримінального провадження у наступну стадію або про завершення провадження загалом.

Відповідно до чинного законодавства кримінальне провадження складається з певної кількості стадій, сукупність яких утворює **систему стадій кримінального провадження**, а саме:

- 1) досудове розслідування;
- 2) підготовче провадження;
- 3) судовий розгляд;
- 4) провадження в суді апеляційної інстанції (апеляційне провадження);
- 5) виконання судових рішень;
- 6) провадження в суді касаційної інстанції (касаційне провадження);
- 7) провадження за нововиявленими або виключними обставинами.

Досудове розслідування – це початкова стадія кримінального провадження, яка починається з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань і закінчується закриттям кримінального провадження або направленням до суду обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності (п. 5 ч. 1 ст. 3 КПК України).

За загальним правилом, здійснення досудового розслідування до внесення відомостей до реєстру або без такого внесення не допускається і тягне за собою відповідальність, встановлену законом.

У невідкладних випадках здійснення досудового розслідування допускається до внесення відомостей до ЄРДР:

1. у кримінальному провадженні про кримінальне правопорушення (злочин / кримінальний проступок) – шляхом проведення огляду місця події (відомості вносяться невідкладно після завершення огляду);

2. у кримінальному провадженні про кримінальний проступок для з'ясування обставин вчинення кримінального проступку – шляхом відібрання пояснення; проведення медичного освідування; отримання висновку спеціаліста і зняття показань технічних приладів та технічних засобів, що мають функції фото- і кінознімання, відеозапису, чи засобів фото- і кінознімання, відеозапису; вилучення знаряддя і засобів вчинення кримінального проступку, речей і документів, що є безпосереднім предметом кримінального проступку, або які виявлені під час затримання особи, особистого огляду або огляду речей;

3. у кримінальному провадженні про кримінальне правопорушення (злочин / кримінальний проступок) – у разі виявлення ознак кримінального правопорушення на морському чи річковому судні, що перебуває за межами України. Досудове розслідування у такому випадку розпочинається негайно, відомості про нього вносяться до Єдиного реєстру досудових розслідувань за першої можливості (ч. 3 ст. 214 КПК України).

Поряд із цим, слід врахувати, що до моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР також відбувається процесуальна діяльність, пов'язана із прийняттям заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення, вжиттям заходів щодо їх припинення тощо.

Так, відповідно до ч. 4 ст. 214 КПК України слідчий, прокурор, інша службова особа, уповноважена на прийняття та реєстрацію заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення, зобов'язані прийняти та зареєструвати таку заяву чи повідомлення. Відмова у прийнятті та реєстрації заяви чи повідомлення про кримінальне правопорушення не допускається.

Порядок реалізації вказаних законодавчих вимог у державних органах, уповноважених на прийняття та реєстрацію заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення, встановлюється відомчими нормативно-правовими актами¹⁵.

Оскільки вказана діяльність відповідно до норм КПК України здійснюється до внесення відомостей до ЄРДР, у науковій літературі цей етап кримінального провадження іменують як «дослідче провадження», «стадія перевірки заяв і

---

¹⁵ Див, наприклад: Інструкція з організації реагування на заяви і повідомлення про кримінальні, адміністративні правопорушення або події та оперативного інформування в органах (підрозділах) Національної поліції України : затв. наказом МВС України від 27 квіт. 2020 р. № 357. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0443-20#n7>; Порядок ведення єдиного обліку в органах (підрозділах) поліції заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та інші події : затв. наказом МВС України від 08 лют. 2019 р. № 100. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0223-19#Text>; Інструкція про порядок приймання, реєстрації та розгляду в органах прокуратури України заяв, повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення : затв. наказом ГПУ від 03 груд. 2012 р. № 125. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0125900-12#Text>; Інструкція про порядок розгляду звернень громадян, заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення, депутатських запитів, звернень та вимог народних депутатів України, адвокатських запитів у Національному антикорупційному бюро України та його територіальних управліннях : затв. наказом Директора НАБУ від 28 лют. 2019 р. № 34. *Національне антикорупційне бюро України* : [сайт]. URL: <https://nabu.gov.ua/instrukciya-pro-poryadok-rozglyadu-zvernenn-gromadyan-zayav-i-povidomlen-pro-kryminalni>.

повідомлень про злочини»¹⁶, «провадження щодо початку досудового розслідування»¹⁷, «отримання інформації про кримінальне правопорушення»¹⁸ і т.п.

Функціональна структура досудового розслідування представлена такими основними функціями:

- 1) розслідування;
- 2) кримінальне переслідування (обвинувачення);
- 3) захист;
- 4) судовий контроль¹⁹.

На цій стадії кримінального процесу проводиться комплекс процесуальних дій (гласного і негласного характеру), спрямованих на швидке, повне, неупереджене встановлення обставин вчиненого кримінального провадження, осіб, які його вчинили тощо. Водночас досудове розслідування має своїм завданням охорону прав, свобод і законних інтересів учасників провадження, захист особи від незаконного та необгрунтованого обвинувачення та обмеження її прав і свобод.

З метою охорони конституційних прав і свобод людини під час досудового розслідування широко здійснюється судовий контроль у формі дачі судових дозволів на застосування переважної більшості заходів забезпечення кримінального провадження, проведення частини слідчих (розшукових) дій, а також розгляду та вирішення скарг на рішення, дії чи бездіяльність слідчого, прокурора.

Розслідування іменується досудовим, оскільки його проведення передуює судовому провадженню, зокрема судовому розгляду. Зроблені за результатами досудового розслідування слідчим, прокурором висновки щодо наявності події кримінального правопорушення, винуватості особи у його вчиненні та інших обставин, є для суду лише версією обвинувачення, що підлягає безпосередній, всебічній перевірці в судовому засіданні в умовах змагальності сторін, безпосередності дослідження доказів.

Основними учасниками цієї стадії є: дізнавач, слідчий, оперативні підрозділи, керівник органу дізнання, керівник органу досудового розслідування, прокурор, слідчий суддя, потерпілий, цивільний позивач, підозрюваний, цивільний відповідач, захисник, представник (потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача), заявник, свідок, експерт та ін.

Формами закінчення досудового розслідування є:

- 1) закриття кримінального провадження;
- 2) звернення до суду з клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності;
- 3) звернення до суду з обвинувальним актом;
- 4) звернення до суду з клопотанням про застосування примусових заходів медичного характеру;

---

¹⁶ Столітній А.В. Місце досудового розслідування у системі стадій кримінального провадження. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія : Право. 2016. Вип. 36, т. 2. С. 153, 154.

¹⁷ Кримінальний процес : підручник / [Ю. М. Грошевий, В. Я. Тацій, А. Р. Туманянц та ін.] ; за ред. В. Я. Тація, Ю. М. Грошевого, О. В. Капліної, О. Г. Шило. Харків : Право, 2013. С. 332.

¹⁸ Трофименко В. Система кримінального процесу України (спроба концептуального аналізу). *Право України*. 2014. № 11. С. 206.

¹⁹ Литвинчук О. І. Функціональна структура досудового розслідування. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 1. С. 85.

5) звернення до суду з клопотанням про застосування примусових заходів виховного характеру (ч. 2 ст. 283 КПК України).

По завершенню досудового розслідування кримінальний процес переходить у судове провадження (за винятком випадку прийняття рішення про закриття кримінального провадження), яким відповідно до п. 24 ч. 1 ст. 3 КПК України є кримінальне провадження у суді першої інстанції, яке включає підготовче судове провадження, судовий розгляд і ухвалення та проголошення судового рішення, провадження з перегляду судових рішень в апеляційному, касаційному порядку, а також за нововиявленими або виключними обставинами.

Підготовче провадження – це стадія кримінального провадження, в якій суд за участю прокурора та інших учасників кримінального провадження (обвинуваченого, захисника, потерпілого, його представника та законного представника, цивільного позивача, його представника та законного представника, цивільного відповідача та його представника, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження) здійснює процесуальну діяльність, спрямовану на вирішення питання щодо можливості призначення судового розгляду.

Підготовче судове засідання призначається не пізніше п'яти днів з дня надходження до суду обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру або клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності (ч. 1 ст. 314 КПК України).

Усі питання, пов'язані з проведенням підготовчого провадження, залежно від особливостей порядку судового провадження згідно зі ст. 31 КПК України вирішуються суддею одноособово або відповідно до випадків, встановлених у нормах цієї ж статті колегіально (за винятком кримінального провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру – судовий розгляд клопотання про застосування таких заходів згідно зі ст. 512 КПК України здійснюється суддею лише одноособово). Визначення судді (колегії суддів) відповідно до ст. 35 КПК України здійснюється автоматизованою системою документообігу суду під час реєстрації відповідних матеріалів кримінального провадження з обов'язковим врахуванням положень статей 75, 76 КПК України (обставин, що виключають участь судді в кримінальному провадженні)²⁰.

Змістом підготовчого провадження є перевірка наявності підстав для призначення судового розгляду, а за умови встановлення відповідних підстав – прийняття остаточного рішення (зокрема, про закриття кримінального провадження).

Під час підготовчого судового засідання також можуть розглядатись скарги на рішення, дії чи бездіяльність слідчого, дізнавача або прокурора (ч. 2, 3 ст. 303 КПК України).

За результатами підготовчого судового засідання суд приймає одне з таких рішень:

- 1) затверджує угоду або відмовляє в затвердженні угоди та повертає кримінальне провадження прокурору для продовження досудового розслідування;
- 2) закриває провадження у випадку встановлення підстав, передбачених законом;

---

²⁰Про порядок здійснення підготовчого судового провадження відповідно до Кримінального процесуального кодексу України : лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 03 жовт. 2012 р. № 223-1430/0/4-12. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v1430740-12#Text>.

3) повертає обвинувальний акт, клопотання про застосування примусових заходів виховного характеру або клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру прокурору, якщо вони не відповідають вимогам КПК України;

4) направляє обвинувальний акт, клопотання про застосування примусових заходів виховного характеру або клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру до відповідного суду для визначення підсудності у випадку встановлення невідсудності кримінального провадження;

5) призначає судовий розгляд на підставі обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів виховного характеру або клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру (п. 1–5 ч. 3 ст. 314 КПК України).

Також у підготовчому судовому засіданні суд має право з метою забезпечення суду інформацією, що характеризує обвинуваченого, а також прийняття судового рішення про міру покарання доручити представнику персоналу органу пробації скласти досудову доповідь (п. 6 ч. 3 ст. 314, ст. 314-1 КПК України).

З урахуванням тих рішень, які має право прийняти суд на стадії підготовчого провадження, у науковій літературі виділяють такий загальний обсяг функцій суду, які реалізуються на цій стадії:

1. Контрольна функція (щодо рішень про повернення обвинувального акту, клопотання про застосування примусових заходів виховного характеру або клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру прокурору, якщо вони не відповідають вимогам КПК України; направлення обвинувального акту, клопотання про застосування примусових заходів виховного характеру або клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру до відповідного суду для визначення підсудності у випадку встановлення невідсудності кримінального провадження);

2. Організаційна функція (щодо рішень про призначення судового розгляду на підставі обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів виховного характеру або клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру. Сюди ж можна віднести і рішення щодо доручення представнику персоналу органу пробації скласти досудову доповідь);

3. Функція реалізації правосуддя (щодо рішень про затвердження угоди або відмову в затвердженні угоди; закриття провадження у випадку встановлення підстав, передбачених законом)²¹.

Судовий розгляд – центральна стадія кримінального провадження, в якій суд колегіально або суддя одноособово за участю сторін з дотриманням усіх засад кримінального провадження розглядає кримінальне провадження по суті, тобто вирішує питання про наявність чи відсутність діяння, у вчиненні якого обвинувачується особа, про наявність складу кримінального правопорушення у цьому діянні, про наявність чи відсутність вини обвинуваченого у вчиненні цього кримінального правопорушення, про необхідність призначення обвинуваченому покарання за вчинене ним кримінальне правопорушення та інші питання, передбачені законом (ст. 368 КПК України).

---

²¹ Тахтаров М. Юридична сутність підготовчого провадження у кримінальному процесі України. *Jurnalul juridic national: teorie și practică / Национальный юридический журнал: теория и практика*. 2016. IUNIE. С. 209.

Вирішуючи ці питання, суд (суддя) здійснює правосуддя. Таким чином, судовий розгляд є специфічною процесуальною формою здійснення правосуддя.

Тільки в результаті судового розгляду може бути спростована конституційна презумпція невинуватості (ст. 62 Конституції України), обвинувачений може бути визнаний винним у вчиненні кримінального правопорушення та підданий кримінальному покаранню, а також вирішено інші питання кримінального провадження в умовах повноцінної дії засад змагальності сторін, безпосередності дослідження показань, речей і документів, гласності й відкритості судового провадження.

Судовий розгляд здійснюється в судовому засіданні з обов'язковою участю сторін кримінального провадження, крім випадків, передбачених КПК України. У судове засідання викликаються потерпілий та інші учасники кримінального провадження (ч. 2 ст. 318 КПК України).

Відповідно до п. 26 ч. 1 ст. 3 КПК України учасниками судового провадження є: сторони кримінального провадження, потерпілий, його представник та законний представник, цивільний позивач, його представник та законний представник, цивільний відповідач та його представник, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, представник персоналу органу пробації, третя особа, щодо майна якої вирішується питання про арешт, а також інші особи, за клопотанням або скаргою яких у випадках, передбачених цим Кодексом, здійснюється судове провадження.

У свою чергу, сторони кримінального провадження – з боку обвинувачення: слідчий, дізнавач, керівник органу досудового розслідування, керівник органу дізнання, прокурор, а також потерпілий, його представник та законний представник у випадках, установлених КПК України; з боку захисту: підозрюваний, обвинувачений (підсудний), засуджений, виправданий, особа, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішувалося питання про їх застосування, їхні захисники та законні представники (п. 19 ч. 1 ст. 3 КПК України).

Судовий розгляд складається з таких етапів:

1. підготовча частина (статті 342–346 КПК України);
2. власне судовий розгляд (з'ясування обставин та перевірка їх доказами) (статті 347–363 КПК України);
3. судові дебати (ст. 364 КПК України);
4. останнє слово обвинуваченого (ст. 365 КПК України);
5. ухвалення та проголошення судового рішення (статті 366–380 КПК України).

Судовий розгляд здійснюється відповідно до загальних положень – закріплених законом правил, що відображають характерні риси судового розгляду та забезпечують реалізацію на цьому етапі усіх засад кримінального провадження (§ 1 глави 28 КПК України).

Судовий розгляд, який здійснюється у відкритому судовому засіданні за участі усіх зацікавлених осіб, а також у присутності осіб, які не є учасниками судового процесу (публіки), сприяє формуванню правосвідомості громадян і превенції (профілактиці) кримінальних правопорушень.

У кримінальній процесуальній науці наряду із загальним судовим розглядом розрізняють такі його види: спрощений і заочний судовий розгляд, а також судовий розгляд при особливому провадженні та провадженні із підсиленими

процесуальними гарантіями. Окрім того, йдеться і про такі види судового розгляду, як здійснення: кримінального провадження стосовно неповнолітніх; кримінального провадження щодо застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру²².

За результатами судового розгляду може бути прийняте одне з таких рішень:

- 1) вирок (обвинувальний або виправдувальний);
- 2) ухвала про закриття кримінального провадження;
- 3) ухвала про застосування чи незастосування примусових заходів медичного характеру;
- 4) ухвала про застосування чи незастосування примусових заходів виховного характеру.

Апеляційне провадження – це стадія кримінального провадження, в якій суд апеляційної інстанції переглядає судові рішення, які були ухвалені судами першої інстанції і не набрали законної сили, у зв'язку з поданою на них апеляційною скаргою.

В апеляційному порядку також можуть бути оскаржені ухвали слідчого судді у випадках, передбачених КПК України (ч. 3 ст. 392 КПК України).

Кримінальне провадження в апеляційній інстанції здійснюють відповідні апеляційні суди, а також Апеляційна палата Вищого антикорупційного суду (ч. 2 ст. 33 КПК України).

Судом апеляційної інстанції є відповідний апеляційний суд, в межах територіальної юрисдикції якого знаходиться суд першої інстанції, що ухвалив оскаржуване судове рішення, а також Апеляційна палата Вищого антикорупційного суду – стосовно судових рішень Вищого антикорупційного суду, ухвалених як судом першої інстанції, а також стосовно судових рішень інших судів першої інстанції, ухвалених до початку роботи Вищого антикорупційного суду в кримінальних провадженнях щодо злочинів, віднесених КПК України до підсудності Вищого антикорупційного суду (п. 20 ч. 1 ст. 3 КПК України).

Серед завдань апеляційного провадження – здійснення судового контролю за діяльністю судів першої інстанції, слідчих суддів та її результатами; запобігання набрання законної сили ухвал слідчих суддів, набрання законної сили та звернення до виконання неправосудних рішень судів першої інстанції; виправлення порушень у діяльності судів першої інстанції, слідчих суддів та запобігання цьому²³, а також охорона прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження через недопущення до виконання неправосудних (незаконних, необґрунтованих, невмотивованих) рішень. Виконання цих завдань забезпечується наданням прокуророві, а також відповідним особам права на апеляційне оскарження судових рішень, що є складовим елементом загального права особи на судовий захист.

Таким чином, розгляд справ за апеляційними скаргами дозволяє виправити помилки судів першої інстанції, забезпечити правильний і однаковий підхід до застосування правових норм, а також має контрольний та превентивний характер²⁴.

---

²² Шепітько І. І. Сутність судового розгляду (судового слідства) та його місце в системі кримінального провадження. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2016. Вип. 32. С. 225.

²³ Бобечко Н.Р. Апеляційне та касаційне провадження у кримінальному судочинстві України : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Львів, 2016. С. 45.

²⁴ Соловей Г. В., Теремецький В. І. Деякі проблемні питання перегляду судових рішень у кримінальному процесі України. *Вісник Вищої ради юстиції*. 2013. № 3. С. 88.

Апеляційне провадження характеризується встановленим переліком судових рішень, які можуть бути оскаржені в апеляційному порядку (ст. 392 КПК України), визначеним колом суб'єктів апеляційного оскарження (ст. 393 КПК України), його порядком і строками (ст. 395 КПК України), визначеною формою апеляційної скарги та наслідками її недотримання (статті 396, 399 КПК України), а також умовами, підставами, порядком і наслідками апеляційного розгляду.

Апеляційний розгляд здійснюється згідно з правилами судового розгляду в суді першої інстанції з урахуванням особливостей, передбачених главою 31 КПК України.

У передбачених законом випадках апеляційний розгляд може бути проведений в особливому письмовому порядку (ст. 406 КПК України).

У науковій літературі відзначається, що вітчизняному апеляційному провадженню притаманні такі процесуальні особливості: перевірка судового рішення як з фактичного, так і з формально-юридичного погляду, що передбачає:

а) розширену систему підстав для зміни чи скасування судових рішень;

б) можливість апеляційної інстанції за умов, вказаних у законі, повторно дослідити обставини, встановлені під час кримінального провадження, та дослідити докази, які не досліджувались судом першої інстанції;

в) можливість суду апеляційної інстанції, у випадках передбачених законом, ухвалити свій вирок чи винести ухвалу, повністю чи частково замінивши вирок або ухвалу суду першої інстанції, з безпосереднім погіршенням становища обвинуваченого або особи, щодо якої застосовано примусові заходи виховного чи медичного характеру; об'єкт перевірки – діяльність судів першої інстанції, слідчих суддів та її результати (судові рішення, що не набрали законної сили), на предмет законності, обґрунтованості та справедливості; широке коло суб'єктів права на апеляційне оскарження; можливість оскарження судового рішення тільки в межах вимог та домовленостей, заявлених і погоджених під час кримінального провадження²⁵.

За наслідками апеляційного розгляду за скаргою на вирок або ухвалу суду першої інстанції суд апеляційної інстанції приймає одне з таких рішень:

1) залишає вирок або ухвалу без змін;

2) змінює вирок або ухвалу;

3) скасовує вирок повністю чи частково та ухвалює новий вирок;

4) скасовує ухвалу повністю чи частково та ухвалює нову ухвалу;

5) скасовує вирок або ухвалу і закриває кримінальне провадження;

6) скасовує вирок або ухвалу і призначає новий розгляд у суді першої інстанції (ч. 1 ст. 407 КПК України).

Певну специфіку підсумкових рішень має ця стадія за наслідками апеляційного розгляду за скаргою на вирок суду на підставі угоди та за скаргою на ухвали слідчого судді (ч. 2, 3 ст. 407 КПК України).

Виконання судових рішень – це стадія кримінального провадження, в якій суд вирішує усі питання, що виникають у зв'язку зі зверненням судового рішення до виконання, його фактичним виконанням, а у деяких випадках і після його виконання.

---

²⁵ Мірошников І. Ю., Козлова Г. Р. Апеляційне провадження в Україні: історія та сучасність. *Журнал східноєвропейського права*. 2019. № 64. С. 252.

Обов'язковість судового рішення є конституційною засадою правосуддя, що закріплена у п. 9 ч. 2 ст. 129 Конституції України. Відповідно до ст. 129-1 Конституції України судові рішення є обов'язковим до виконання. Держава забезпечує виконання судового рішення у визначеному законом порядку. Контроль за виконанням судового рішення здійснює суд.

Будь-які рішення суду можуть бути звернені до виконання в примусовому порядку. У передбачених законом випадках, крім примусового виконання рішення суду, особи які ухиляються від виконання вироку або які протидіють виконанню судового рішення, можуть бути притягнуті до адміністративної чи кримінальної відповідальності.

Вирок або ухвала суду, які набрали законної сили, обов'язкові для осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні, а також для усіх фізичних і юридичних осіб, органів державної влади та органів місцевого самоврядування, їх службових осіб, і підлягають виконанню на всій території України (ст. 533 КПК України).

Процесуальні питання, пов'язані з виконанням судових рішень у кримінальному провадженні, як правило, вирішує суддя суду першої інстанції одноособово.

До процесуальних питань, пов'язаних із виконанням судових рішень належать:

1. звернення судового рішення до виконання (статті 534–536 КПК України);
2. питання, що вирішуються судом під час виконання вироку (наприклад, про умовно-дострокове звільнення від відбування покарання) (ст. 537 КПК України);
3. питання, що вирішуються судом після виконання вироку (про зняття судимості) (ст. 538 КПК України).

Суб'єктами цієї стадії є суд, прокурор, органи, що виконують судові рішення, засуджений, його захисник, його представник, потерпілий та ін.

Значення стадії виконання судових рішень полягає в тому, що:

- 1) саме в ній забезпечується невідворотність відповідальності та покарання, а також створюються необхідні умови для успішної реалізації ухвалених судом рішень;
- 2) усуваються перешкоди, які виникають під час виконання судових рішень;
- 3) здійснюється забезпечення індивідуалізації покарання під час його відбування;
- 4) здійснюється забезпечення охорони прав і законних інтересів учасників кримінального провадження, у тому числі виправданих і засуджених та їхніх близьких родичів;
- 5) здійснюється важливий виховно-превентивний вплив як на учасників кримінального провадження, так і на інших громадян²⁶.

Касаційне провадження – це стадія кримінального провадження, в якій суд касаційної інстанції переглядає судові рішення суду першої та апеляційної інстанції у зв'язку з поданою на них касаційною скаргою.

Касаційне провадження є останнім національним засобом правового захисту прав і свобод особи перед зверненням до відповідних міжнародних судових установ чи відповідних органів міжнародних організацій²⁷.

Кримінальне провадження у касаційній інстанції здійснює Верховний Суд (п. 21 ч. 1 ст. 3, ч. 3 ст. 33 КПК України).

²⁶ Дільна З. Ф., Бойко В. П. Виконання судових рішень у кримінальному провадженні: теоретичний та практичний аспекти : монографія. Львів : Сполом, 2017. С. 30.

²⁷ Бобечко Н. Р. Апеляційне та касаційне провадження у кримінальному судочинстві України : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Львів, 2016. С. 46.

Серед завдань касаційного провадження: забезпечення законності та справедливості правосуддя; недопущення виконання незаконного, необґрунтованого, невмотивованого та несправедливого вироку чи іншого судового рішення; виправлення допущених на попередніх стадіях помилок і порушень; забезпечення відновлення, захисту та реалізації прав і законних інтересів учасників провадження; сприяння однаковому розумінню і застосуванню законів судами першої та апеляційної інстанції, єдності судової практики.

Касаційне провадження характеризується встановленим переліком судових рішень, які можуть бути оскаржені в касаційному порядку (ст. 424 КПК України), визначеним колом суб'єктів касаційного оскарження (ст. 425 КПК України), його порядком і строками (ст. 426 КПК України), визначеною формою касаційної скарги та наслідками її недотримання (статті 427, 429 КПК України), а також умовами, підставами, порядком і наслідками касаційного розгляду.

Касаційний розгляд здійснюється згідно з правилами розгляду в суді апеляційної інстанції з урахуванням особливостей, передбачених главою 32 КПК України.

У передбачених законом випадках касаційний розгляд може бути проведений в особливому письмовому порядку (ст. 435 КПК України).

У науковій літературі відзначається, що вітчизняному касаційному провадженню притаманні такі процесуальні особливості:

1) перевірка судового рішення лише з формально-юридичного боку (дотримання норм закону України про кримінальну відповідальність і норм кримінального процесуального законодавства України), що означає:

а) неможливість збирання та обмеженість у безпосередньому дослідженні доказів у цій стадії;

б) оцінку тільки тих доказів, які наявні у матеріалах кримінального провадження;

в) звуження кола підстав для зміни або скасування судових рішень;

в) заборону ухвалювати нове рішення;

2) об'єктом перевірки в касаційному порядку є діяльність судів першої, апеляційної інстанції та її результати, на предмет законності, обґрунтованості та справедливості;

3) встановлення умов допустимості касаційного провадження:

а) судові рішення повинно набрати законної сили та перешкоджати подальшому кримінальному провадженню;

б) рішення суду першої інстанції мало підлягати контролю з боку апеляційної інстанції;

4) обмежене коло суб'єктів права на касаційне оскарження;

5) заборона безпосереднього погіршення становища засудженого або виправданого за наслідками касаційного розгляду;

6) перевірка оскарженого судового рішення єдиною касаційною інстанцією²⁸.

Суд касаційної інстанції за наслідками розгляду касаційної скарги має право:

1) залишити судові рішення без зміни, а касаційну скаргу – без задоволення;

2) скасувати судові рішення і призначити новий розгляд у суді першої чи апеляційної інстанції;

3) скасувати судові рішення і закрити кримінальне провадження;

---

²⁸ Бобечко Н. Р. Апеляційне та касаційне провадження у кримінальному судочинстві України : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Львів, 2016. С. 53.

4) змінити судові рішення (ст. 436 КПК України).

Постанова Верховного Суду є остаточною й оскарженню не підлягає (ч. 5 ст. 442 КПК України).

Провадження за нововиявленими або виключними обставинами – це стадія кримінального провадження, в якій судові рішення, що набрало законної сили, переглядається у зв'язку із нововиявленими або виключними обставинами.

При цьому, нововиявленими обставинами є обставини, які не були відомі суду на час судового розгляду при ухваленні судового рішення і які самі по собі або разом із раніше виявленими обставинами доводять неправильність вироку чи ухвали, що належить переглянути. Такими обставинами, серед іншого, є штучне створення або підроблення доказів, неправильність перекладу висновку і пояснень експерта, свідомо неправдиві показання свідка, потерпілого, підозрюваного, обвинуваченого, на яких ґрунтується вирок; скасування судового рішення, яке стало підставою для ухвалення вироку чи постановлення ухвали, що належить переглянути (ч. 2 ст. 459 КПК України).

Виключними обставинами відповідно до ч. 3 ст. 459 КПК України визнаються:

1) встановлена Конституційним Судом України неконституційність, конституційність закону, іншого правового акта чи їх окремого положення, застосованого судом при вирішенні справи;

2) встановлення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, порушення Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні даної справи судом;

3) встановлення вини судді у вчиненні кримінального правопорушення або зловживання слідчого, прокурора, слідчого судді чи суду під час кримінального провадження, внаслідок якого було ухвалено судові рішення.

Перегляд за нововиявленими обставинами є надзвичайною (екстраординарною) процедурою перегляду судових рішень у виняткових випадках, коли після завершення розгляду кримінальної справи у звичайному порядку (в судах першої, апеляційної й касаційної інстанції) виявлені обставини, що могли суттєво вплинути на прийняті судові рішення, і внаслідок завершення кримінального провадження, розгляд цих обставин у звичайному порядку кримінального провадження став недоступним²⁹.

КПК України передбачає можливість перегляду за нововиявленими обставинами судових рішень, що набрали законної сили та якими завершено розгляд кримінального провадження по суті в суді відповідної інстанції. Перегляд за нововиявленими обставинами ухвал слідчого судді, а також рішень суду апеляційної інстанції щодо таких ухвал кримінальним процесуальним законодавством не передбачений³⁰.

Кримінальне провадження за нововиявленими обставинами здійснюється судом, який ухвалив рішення, що переглядається (ч. 4 ст. 33 КПК України).

---

²⁹ Постанова Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 3 лют. 2020 р. у справі № 522/14170/17. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/87424124>.

³⁰ Постанова Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 3 лют. 2020 р. у справі № 522/14170/17. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/87424124>.

Кримінальне провадження за виключними обставинами здійснюється з підстав, визначених пунктами 1, 3 ч. 3 ст. 459 КПК України, судом, який ухвалив рішення, що переглядається, а з підстави, визначеної пунктом 2 ч. 3 ст. 459 КПК України, – Великою Палатою Верховного Суду (ч. 5 ст. 33 КПК України).

Перегляд судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами здійснюється на підставі відповідної заяви, яку мають право подати учасники судового провадження у строк і в порядку, визначених КПК України.

За наслідками такого провадження:

1) суд має право скасувати вирок чи ухвалу й ухвалити новий вирок чи постановити ухвалу або залишити заяву про перегляд судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами без задоволення. При ухваленні нового судового рішення суд користується повноваженнями суду відповідної інстанції;

2) Верховний Суд може також скасувати судові рішення (судові рішення) повністю або частково і передати справу на новий розгляд до суду першої або апеляційної інстанції (ч. 1 ст. 467 КПК України).

Кримінальний процес не завжди проходить усі ці стадії. Він може завершитися, наприклад, на стадіях досудового розслідування, підготовчого провадження через прийняття рішення про закриття кримінального провадження; у разі неподання апеляційних і касаційних скарг будуть відсутні стадії апеляційного та касаційного провадження; у разі відсутності підстав для провадження за нововиявленими або виключними обставинами – буде відсутня і ця стадія.

4. КРИМІНАЛЬНА ПРОЦЕСУАЛЬНА ФОРМА, ФУНКЦІЇ, ВІДНОСИНИ ТА ГАРАНТІЇ

Усі дії суб'єктів кримінального провадження здійснюються у визначеному законом порядку, з додержанням передбачених законом умов і послідовності, тобто згідно з процесуальною формою. Обов'язковість кримінально-процесуальної форми міститься у вимозі точного і неухильного виконання приписів закону.

Відповідно до ч. 2 ст. 19 Конституції України органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України. У свою чергу, ч. 1 ст. 9 КПК України зобов'язує суд, слідчого суддю, прокурора, керівника органу досудового розслідування, слідчого, інших службових осіб органів державної влади під час кримінального провадження неухильно додержуватися вимог Конституції України, КПК України, міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, вимог інших актів законодавства.

Кримінальна процесуальна форма – це визначений законом порядок кримінального провадження загалом, порядок виконання окремих процесуальних дій та прийняття процесуальних рішень.

Формалізація кримінального процесу, з однієї сторони, надає можливість його суб'єктам мати чітке уявлення щодо передбаченої законом процедури, можливих рішень органів та осіб, які здійснюють провадження, а з іншої – звужує простір для дискреції, вільного розсуду та суб'єктивізму при застосуванні норм права, чим забезпечує прозорість правозастосовної діяльності, дію принципу правової

визначеності як одного із найбільш важливих елементів верховенства права. Разом із тим, важливо, щоб наявність зайвих формальностей, процедур, які ускладнюють кримінальне провадження, не були при цьому об'єктивно необхідними, не перешкождали здійсненню кримінального процесу, реалізації права кожного на справедливий суд, що гарантоване статтею 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод³¹.

Кримінальна процесуальна форма створює визначений, детально врегульований і обов'язковий режим здійснення кримінального провадження, порядок кримінальної процесуальної діяльності.

Цей порядок є єдиним (*уніфікованим*) для усіх кримінальних проваджень, що є гарантією дотримання прав учасників кримінального провадження, виконання його завдань. Проте у деяких випадках законодавець встановлює особливі порядки провадження – диференційовані форми (залежно від особливостей суб'єкта суспільно небезпечного діяння або інших характеристик кримінального провадження).

Особливу (*диференційовану*) форму (порядок) кримінального провадження становлять:

- 1) кримінальне провадження на підставі угод (глава 35 КПК України);
- 2) кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення (глава 36 КПК України);
- 3) кримінальне провадження щодо окремої категорії осіб (глава 37 КПК України);
- 4) кримінальне провадження щодо неповнолітніх (глава 38 КПК України);
- 5) кримінальне провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру (глава 39 КПК України);
- 6) кримінальне провадження, яке містить відомості, що становлять державну таємницю (глава 40 КПК України);
- 7) кримінальне провадження на території дипломатичних представництв, консульських установ України, на повітряному, морському чи річковому судні, що перебуває за межами України під прапором або з розпізнавальним знаком України, якщо це судно приписано до порту, розташованого в Україні (глава 41 КПК України).

Проявом диференціації кримінальної процесуальної форми також є особливі порядки досудового розслідування: спеціальне досудове розслідування кримінальних правопорушень (глава 24-1 КПК України); досудове розслідування кримінальних проступків (глава 25 КПК України); особливий режим досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції (розділ IX-1 КПК України), а також судового провадження: спрощене провадження щодо кримінальних проступків (§ 1 глави 30 КПК України); провадження в суді присяжних (§ 2 глави 30 КПК України) тощо.

Необхідність застосування особливої форми у деяких кримінальних провадженнях зумовлено, зокрема потребою надання додаткових процесуальних гарантій особам, які через неповноліття або психічну хворобу не можуть повноцінно

---

³¹ Трофименко В. Соціально-правова цінність кримінальної процесуальної форми. *Jurnalul juridic national: teorie și practică / Национальный юридический журнал: теория и практика*. 2014. DECEMBRIE. С. 281.

захищати свої права та законні інтереси, а також особам, які наділені правовими привілеями та імунітетами.

Форму диференційованого провадження в інших випадках обумовлює можливість її спрощення (зокрема, кримінальне провадження на підставі угод, кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення) або необхідність ускладнення (наприклад, кримінальне провадження, яке містить відомості, що становлять державну таємницю).

Значення кримінальної процесуальної форми полягає у тому, що вона:

- 1) забезпечує дотримання режиму законності під час здійснення кримінального провадження;
- 2) створює необхідні умови для швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду;
- 3) забезпечує охорону прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження;
- 4) сприяє здійсненню виховного впливу кримінального процесу;
- 5) забезпечує єдиний порядок кримінального провадження.

Функції кримінального процесу (кримінальні процесуальні функції) – це визначені законом основні напрями кримінально-процесуальної діяльності.

Загальні завдання кримінального провадження, які сформульовані у ст. 2 КПК України, не виключають, а навпаки, передбачають різні форми та методи їх реалізації відповідно судом, прокурором, органами досудового розслідування. Кожен із цих учасників має властиву саме йому спрямованість у вирішенні цих завдань. У свою чергу, інші учасники кримінального провадження (підозрюваний, обвинувачений, потерпілий та ін.) мають свою спрямованість у кримінальній процесуальній діяльності, яку вони здійснюють, і яка обумовлена характером їхніх інтересів. Зі спрямованістю тих чи інших видів процесуальної діяльності й пов'язано поняття кримінальних процесуальних функцій.

Для характеристики кримінальних процесуальних функцій істотно важливим є те, що вони:

- 1) закріплені у законі як певні види, напрями кримінальної процесуальної діяльності;
- 2) виділяються з усіх напрямів кримінальної процесуальної діяльності як основні, оскільки кожна із них безпосередньо пов'язана з реалізацією завдань кримінального провадження;
- 3) виконуються суб'єктами, які уповноважені на здійснення кримінального провадження, або мають у ньому процесуальний інтерес.

З урахуванням такого розуміння сутності кримінальних процесуальних функцій та відповідно до ст. 22 КПК України у кримінальному процесі виділяють такі три *основні функції*:

- 1) функція обвинувачення;
- 2) функція захисту;
- 3) функція вирішення кримінального провадження по суті (судового розгляду, правосуддя).

Основними їх справедливо називають тому, що вони завжди виявляються у центральній стадії процесу – стадії судового розгляду і визначають змагальну побудову судового провадження.

Розподіл функцій обвинувачення, захисту та правосуддя між різними учасниками кримінального провадження чи їх зосередження в діяльності одного суб'єкта є найбільш істотною ознакою для характеристики типу кримінального процесу.

Правова природа кримінального провадження у правовій державі, що ґрунтується на засадах рівності прав сторін, змагальності, вимагає, щоб обвинувачення, захист і правосуддя здійснювалися як самостійні та незалежні одна від одної функції, що виконуються різними суб'єктами.

Серед інших кримінальних процесуальних функцій виділяють:

- 1) функцію розслідування;
- 2) функцію нагляду за додержанням законів;
- 3) функцію кримінального переслідування;
- 4) функцію судового контролю;
- 5) профілактичну функцію.

Кримінальні процесуальні функції завжди виконують певні суб'єкти кримінального провадження.

Так, функцію обвинувачення здійснюють слідчий, дізнавач, керівник органу досудового розслідування, керівник органу дізнання, прокурор, а також потерпілий, його представник та законний представник у випадках, установлених КПК України. Функцію захисту – підозрюваний, обвинувачений (підсудний), засуджений, виправданий, особа, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішувалося питання про їх застосування, їхні захисники та законні представники. Виключним суб'єктом реалізації функції правосуддя є суд (суддя).

Вказані кримінально-процесуальні функції здійснюються не ізольовано одна від одної, вони тісно пов'язані між собою, перебувають у певному співвідношенні й у сукупності забезпечують виконання завдань кримінального провадження. Отже, йдеться про систему процесуальних функцій, яка має певні особливості. У ній є функції, що сполучаються, розвиваються і доповнюють одна одну, і тому один суб'єкт може реалізувати декілька процесуальних функцій; однак існують і функції несумісні, які один і той самий суб'єкт в одному кримінальному провадженні виконати не може.

Так, здійснення прокурором функції нагляду за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням не лише не виключає, а навпаки, передбачає здійснення ним функції обвинувачення у суді. Під час реалізації слідчим функції розслідування, коли ним встановлено відповідні підстави, слідчий за погодженням з прокурором повідомляє особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, а надалі складає обвинувальний акт, в якому формулює обвинувачення, а значить, реалізує з цього моменту і функцію обвинувачення. У вказаних випадках йдеться про сумісні кримінальні процесуальні функції.

Коли ж йдеться про функції обвинувачення, захисту і правосуддя, то вони чітко розрізняються, і тому суб'єкти, що здійснюють обвинувачення (так само як і захист), не можуть здійснювати правосуддя; той, хто обвинувачує, не може бути суддею.

Ще одна особливість системи процесуальних функцій полягає у тому, що обвинувачення, за загальним правилом, передує появі функцій захисту та правосуддя й обумовлює їх виникнення. Сформульовані та доведені до відома особи підозра та обвинувачення у вчиненні кримінального правопорушення викликають до життя

функцію захисту, спрямовану на їх спростування, підтвердження невинуватості або доказування меншої винуватості підозрюваного, обвинуваченого. Здійснення функції правосуддя означає правильне, згідно із законом і обставинами кримінального провадження, вирішення основного питання – про винуватість чи невинуватість обвинуваченого і про застосування до винного справедливого покарання. Твердження про винуватість чи невинуватість обвинуваченого є підсумком діяльності суду. Воно одержує свій вираз у вироку – найбільш важливому акті правосуддя.

Ще однією функцією суду, зокрема, у досудовому провадженні, є функція судового контролю. Цю функцію відповідно до положень КПК України здійснює спеціальний суб'єкт кримінального провадження – слідчий суддя (п. 18 ч. 1 ст. 3 КПК України). Змістом цієї функції є розгляд і вирішення скарг на рішення, дії чи бездіяльність органів досудового розслідування та прокурора, а також дача дозволів на застосування заходів забезпечення кримінального провадження та проведення тих процесуальних дій, якими обмежуються конституційні права та свободи особи.

Формами реалізації кримінальних процесуальних функцій є:

- 1) прийняття рішень;
- 2) виконання дій;
- 3) участь у проведенні процесуальних дій.

Кримінальні процесуальні відносини – це врегульовані кримінальним процесуальним законом суспільні відносини, що виникають, розвиваються та припиняються у зв'язку зі здійсненням кримінального провадження.

Елементами кримінально-процесуальних відносин є:

1) суб'єкти (усі державні органи, їх посадові особи, що здійснюють кримінальне провадження, а також інші громадяни, посадові та юридичні особи, що залучаються до участі у ньому);

2) об'єкт (те, з приводу чого виникли і розвиваються правовідносини);

3) безпосередній зміст (процесуальні права і процесуальні обов'язки суб'єктів кримінальних процесуальних відносин).

Кримінально-процесуальні відносини мають юридичний і фактичний зміст. Юридичним змістом кримінальних процесуальних відносин є зафіксовані в нормах КПК України права та обов'язки їх учасників. Фактичний зміст – це реально здійснювані дії їх учасників, спрямовані на використання своїх прав і виконання обов'язків³².

Кримінально-процесуальна діяльність може відбуватися лише у формі кримінально-процесуальних відносин. Іншого способу реалізації прав і виконання обов'язків суб'єктами кримінального провадження не передбачено.

При цьому, у кримінальному провадженні, як і у будь-якій іншій сфері правого регулювання, один суб'єкт правовідносин може повноцінно реалізувати свої права лише у разі, якщо інший суб'єкт правовідносин наділений відповідними обов'язками.

Враховуючи публічно-правове начало, що властиве кримінальному провадженню, специфічною особливістю кримінальних процесуальних відносин є участь у них представника держави, наділеного владними повноваженнями (орган дізнання,

---

³² Супрунова О. В. Поняття та елементи кримінально-процесуальних відносин. *Право і суспільство*. 2014. № 5–2. С. 354.

дізнавач, слідчий, прокурор, суд, суддя та ін.). Без публічного (владного) начала у кримінальних процесуальних відносинах неможливий розвиток кримінального провадження, виконання завдань, що стоять перед ним.

При цьому, державний орган або посадова особа, які здійснюють кримінальне провадження, не мають окремо прав і окремо обов'язків. Їхні права та обов'язки (заборони) зливаються воедино, утворюючи поняття «правообов'язки» («правозаборони»). Компетентні державні органи і посадові особи реалізують їх у формі застосування³³.

Кримінально-процесуальні відносини виникають лише після одержання компетентними правоохоронними органами інформації про вчинене чи таке, що готується, кримінальне правопорушення.

Кримінально-процесуальні відносини в основному вичерпують себе з моменту прийняття рішення по суті кримінального провадження, вирішення питання про застосування (чи незастосування) заходів кримінальної відповідальності. Водночас факт набранням вироком чи іншим судовим рішенням законної сили, створює підстави для реалізації встановлених кримінально-правових відносин. Це обумовлює виникнення кримінально-процесуальних відносин знову і після набрання вироком чи іншим судовим рішенням законної сили, зокрема, у стадіях виконання судових рішень, касаційного провадження, провадження за нововиявленими або виключними обставинами.

Слід зазначити і про те, що вчинення кримінального правопорушення не завжди викликає виникнення кримінально-процесуальних відносин, оскільки не про всі кримінальні правопорушення стає відомо учасникам кримінального провадження – компетентним державним органам. З іншої сторони, неправдиві чи помилкові повідомлення про кримінальне правопорушення зумовлюють виникнення кримінально-процесуальних відносин за фактичної відсутності кримінально-правових відносин.

Суб'єкти правовідносин, реалізуючи свої процесуальні права й виконуючи обов'язки, відіграють неоднакову роль у кримінальному провадженні, мають різний вплив на перебіг і кінцевий результат його здійснення. Провідна роль у кримінальному процесі належить державним органам і посадовим особам, відповідальним за здійснення кримінального провадження, які наділені повноваженнями щодо застосування правових норм і прийняття процесуальних рішень. Від них залежить саме здійснення кримінального провадження, його результат, можливість реалізації прав і виконання обов'язків іншими учасниками кримінального провадження. Тому закон зобов'язує їх не тільки роз'яснювати права підозрюваному, обвинуваченому, потерпілому та іншим учасникам кримінального провадження, а й забезпечувати можливість реалізації цих прав.

Державні органи та посадові особи взаємодіють між собою, а також з іншими учасниками кримінального провадження. Той чи інший учасник кримінального провадження може бути суб'єктом одного чи декількох кримінальних процесуальних відносин, однак поза прямим і конкретним зв'язком із представником держави (дізнавачем, слідчим, прокурором, слідчим суддею, судом та ін.) він не може

---

³³ Касапоглу С. О. Правові гарантії реалізації норм кримінального процесуального права. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2017. № 1. С. 165.

реалізувати свої процесуальні права і виконати покладені на нього процесуальні обов'язки.

Будь-які правовідносини мають свій об'єкт. Коло можливих об'єктів кримінально-процесуальних відносин достатньо широке. На тлі загального об'єкта, пов'язаного із встановленням фактичних обставин кримінального провадження та їх правовою оцінкою, об'єктом кримінально-процесуальних відносин може бути проведення процесуальних дій (проведення допиту та дача показань під час допиту), ухвалення та виконання процесуальних рішень (звернення із клопотанням про дозвіл на обшук, винесення ухвали про дозвіл на обшук, проведення обшуку) або певна поведінка (непорушення порядку в судовому засіданні) тощо.

Кримінальні процесуальні гарантії – це передбачені кримінальним процесуальним законом засоби забезпечення ефективного здійснення кримінального провадження, виконання його завдань.

Найбільш важливою рисою кримінальних процесуальних гарантії є їх багаторівнева системність. Саме завдяки цьому досягається їх функціональне призначення – забезпечення ефективного здійснення кримінального провадження, виконання його завдань, зокрема й тих, що пов'язані із реалізацією прав і законних інтересів учасників кримінального провадження.

Систему кримінальних процесуальних гарантії становлять:

- 1) кримінальна процесуальна форма;
- 2) засади кримінального провадження;
- 3) процесуальний статус учасників кримінального провадження;
- 4) заходи забезпечення кримінального провадження;
- 5) процесуальні строки;
- 6) судовий контроль;
- 7) відомчий контроль;
- 8) інститут оскарження дій, рішень і бездіяльності органів і посадових осіб, що здійснюють кримінальне провадження;
- 9) юридична відповідальність учасників кримінального провадження та інші.

Державним органам і посадовим особам кримінальні процесуальні гарантії забезпечують можливість виконання своїх обов'язків та використання наданих повноважень для виконання завдань кримінального провадження, а іншим учасникам кримінального процесу – реально використовувати надані їм процесуальні засоби для охорони прав, свобод і законних інтересів. Права, що надані державним органам і посадовим особам у кримінальному процесі, гарантовані обов'язком відповідних осіб виконувати звернені до них вимоги, а також встановленими законом санкціями за невиконання цих обов'язків. З іншої сторони, права фізичних і юридичних осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні, гарантовані обов'язками державних органів і посадових осіб, які здійснюють кримінальне провадження, роз'яснювати ці права та створювати умови для їх реалізації відповідно до закону.

Зважаючи на те, що одним із суб'єктів (сторін) кримінальних процесуальних відносин є державний орган або посадова особа, що наділені владними повноваженнями, особливе значення у кримінальному провадженні набувають процесуальні гарантії прав особи, охорона її прав, свобод і законних інтересів, забезпечення права на судовий захист. Реальне забезпечення прав особи, насамперед, потерпілого та підозрюваного, обвинуваченого, є критерієм оцінки демократизму та гуманізму кримінального процесу у державі.

Ефективне використання прав учасниками кримінального процесу – одна із найбільш важливих умов здійснення повного та неупередженого кримінального провадження, охорони законних інтересів особи під час його здійснення. Тільки за такої умови може бути виключений «обвинувальний уклін» у здійсненні кримінального провадження, а також ухвалене законне, обгрунтоване, вмотивоване та справедливе судове рішення.

5. КРИМІНАЛЬНІ ПРОЦЕСУАЛЬНІ АКТИ

Кримінальний процесуальний акт – це складне поняття, що включає в себе як певні дії учасників кримінального провадження, які виконуються ними під час здійснення своїх повноважень, так і кримінальні процесуальні документи, що складаються при цьому.

Однією із вимог кримінальної процесуальної форми є правило про те, щоб процесуальні дії і процесуальні рішення були письмово закріплені у відповідних процесуальних документах.

Кримінальний процесуальний закон встановлює таку форму цих документів, яка дає можливість повно відобразити в них хід і результати проведених процесуальних дій, підстави, мотиви та зміст прийнятих процесуальних рішень з тим, щоб надалі використати одержані дані під час досудового розслідування, судового провадження, перевірки законності та обгрунтованості проведених дій і прийнятих рішень.

Кримінальні процесуальні документи – це письмові документи, складені на підставі кримінально-процесуального закону уповноваженими на те суб'єктами у зв'язку із виконанням процесуальних дій або прийняттям процесуальних рішень, у яких зафіксована інформація про хід і результати кримінальної процесуальної діяльності.

Основні види кримінальних процесуальних документів:

- 1) постанова,
- 2) протокол,
- 3) ухвала,
- 4) обвинувальний акт,
- 5) вирок.

Відповідно до ст. 110 КПК України рішення слідчого, дізнавача, прокурора приймається у формі *постанови*. Постанова виноситься у випадках, передбачених КПК України (наприклад, постанова про продовження строку досудового розслідування, постанова про зупинення досудового розслідування, постанова про закриття кримінального провадження), а також коли слідчий, дізнавач, прокурор визнає це за необхідне.

Постанова слідчого, дізнавача, прокурора складається з:

- 1) вступної частини, яка повинна містити відомості про: місце і час прийняття постанови; прізвище, ім'я, по батькові, посаду особи, яка прийняла постанову;
- 2) мотивувальної частини, яка повинна містити відомості про: зміст обставин, які є підставами для прийняття постанови; мотиви прийняття постанови, їх обгрунтування та посилання на положення КПК України;
- 3) резолютивної частини, яка повинна містити відомості про: зміст прийнятого процесуального рішення; місце та час (строки) його виконання; особу, якій належить виконати постанову; можливість та порядок оскарження постанови.

Постанова слідчого, дізнавача, прокурора виготовляється на офіційному бланку та підписується службовою особою, яка прийняла відповідне процесуальне рішення.

Постанова слідчого, дізнавача, прокурора, прийнята в межах компетенції згідно із законом, є обов'язковою для виконання фізичними та юридичними особами, прав, свобод чи інтересів яких вона стосується.

У випадках, передбачених КПК України, хід і результати проведення процесуальної дії фіксуються у *протоколі*.

Відповідно до ст. 104 КПК України протокол складається з:

1) вступної частини, яка повинна містити відомості про: місце, час проведення та назву процесуальної дії; особу, яка проводить процесуальну дію (прізвище, ім'я, по батькові, посада); всіх осіб, які присутні під час проведення процесуальної дії (прізвища, імена, по батькові, дати народження, місця проживання); інформацію про те, що особи, які беруть участь у процесуальній дії, заздалегідь повідомлені про застосування технічних засобів фіксації, характеристики технічних засобів фіксації та носіїв інформації, які застосовуються при проведенні процесуальної дії, умови та порядок їх використання;

2) описової частини, яка повинна містити відомості про: послідовність дій; отримані в результаті процесуальної дії відомості, важливі для цього кримінального провадження, в тому числі виявлені та/або надані речі і документи;

3) заключної частини, яка повинна містити відомості про: вилучені речі і документи та спосіб їх ідентифікації; спосіб ознайомлення учасників зі змістом протоколу; зауваження і доповнення до письмового протоколу з боку учасників процесуальної дії.

Перед підписанням протоколу учасникам процесуальної дії надається можливість ознайомитися із текстом протоколу.

Зауваження і доповнення зазначаються у протоколі перед підписами. Протокол підписують усі учасники, які брали участь у проведенні процесуальної дії. Якщо особа через фізичні вади або з інших причин не може особисто підписати протокол, то ознайомлення такої особи з протоколом здійснюється у присутності її захисника (законного представника), який своїм підписом засвідчує зміст протоколу та факт неможливості його підписання особою.

Якщо особа, яка брала участь у проведенні процесуальної дії, відмовилася підписати протокол, про це зазначається в протоколі. Такій особі надається право дати письмові пояснення щодо причин відмови від підписання, які заносяться до протоколу. Факт відмови особи від підписання протоколу, а також факт надання письмових пояснень особи щодо причин такої відмови засвідчується підписом її захисника (законного представника), а у разі його відсутності – понятих.

Стаття 105 КПК України передбачає можливість долучення додатків до протоколу. Додатками до протоколу можуть бути:

1) спеціально виготовлені копії, зразки об'єктів, речей і документів;

2) письмові пояснення спеціалістів, які брали участь у проведенні відповідної процесуальної дії;

3) стенограма, аудіо-, відеозапис процесуальної дії;

4) фототаблиці, схеми, зліпки, носії комп'ютерної інформації та інші матеріали, які пояснюють зміст протоколу.

Додатки до протоколів повинні бути належним чином виготовлені, упаковані з метою надійного збереження, а також засвідчені підписами слідчого, прокурора,

спеціаліста, інших осіб, які брали участь у виготовленні та/або вилученні таких додатків.

Відповідно до ч. 4 ст. 110 КПК України *обвинувальний акт* є процесуальним рішенням, яким прокурор висуває обвинувачення у вчиненні кримінального правопорушення і яким завершується досудове розслідування. Обвинувальний акт повинен відповідати вимогам, передбаченим у ст. 291 КПК України.

Обвинувальний акт складається слідчим, дізнавачем, після чого затверджується прокурором. Обвинувальний акт може бути складений прокурором, зокрема якщо він не погодиться з обвинувальним актом, що був складений слідчим, дізнавачем.

Реквізити обвинувального акта визначені у ч. 2 ст. 291 КПК України.

Обвинувальний акт підписується слідчим, дізнавачем та прокурором, який його затвердив, або лише прокурором, якщо він склав його самостійно.

Разом із додатками, передбаченими ч. 4 ст. 291 КПК України, обвинувальний акт направляється до суду для розгляду по суті.

Надання суду інших документів до початку судового розгляду забороняється.

Судові рішення, що приймаються у кримінальному провадженні, викладаються у формі *ухвали* або *вироку*, які мають відповідати вимогам, передбаченим статтями 369, 371–374 КПК України (ч. 2 ст. 110 КПК України).

Відповідно до ст. 369 КПК України *судове рішення*, у якому суд вирішує обвинувачення по суті, викладається у формі *вироку*, а *судове рішення*, у якому слідчий суддя, суд вирішує інші питання, викладається у формі *ухвали*.

Суд касаційної інстанції у випадках, передбачених КПК України, приймає постанови.

Стаття 370 КПК України встановлює вимоги до судових рішень. Так, *судове рішення* повинно бути законним, обґрунтованим і вмотивованим.

Законним є рішення, ухвалене компетентним судом згідно з нормами матеріального права з дотриманням вимог щодо кримінального провадження, передбачених КПК України.

Обґрунтованим є рішення, ухвалене судом на підставі об'єктивно з'ясованих обставин, які підтверджені доказами, дослідженими під час судового розгляду та оцінені судом відповідно до ст. 94 КПК України.

Вмотивованим є рішення, в якому наведені належні і достатні мотиви та підстави його ухвалення.

Загалом, у кримінальному процесі існує понад 20 видів процесуальних документів. Окрім названих вище – це подання, клопотання, скарги, виклики, зобов'язання, повідомлення, доручення, заперечення, заяви, реєстри тощо. Кожен вид кримінального процесуального документа має свій зміст, значення, структуру.

Для зв'язку численних кримінальних процесуальних актів з урахуванням їх сутності, правової природи, призначення вдаються до їх класифікації.

Так, кримінальні процесуальні акти можна класифікувати за:

1) процесуальним значенням (основні та допоміжні).

Основні становлять підсумок певного етапу кримінальної процесуальної діяльності. Як правило, ними закінчуються стадії кримінального провадження (наприклад, закриття кримінального провадження, складання обвинувального акту, ухвалення вироку та ін.). Допоміжні акти, хоча і не є підсумковими, але також є важливими, оскільки забезпечують законне і обґрунтоване прийняття основного рішення, дають можливість учасникам процесу реалізувати свої права тощо. Вони

завжди передують прийняттю основного рішення і можуть бути як початковими (наприклад, прийняття усної заяви про кримінальне правопорушення та складання протоколу, відібрання пояснення та ін.), так і проміжними, які приймаються під час кримінального провадження (наприклад, проведення допиту та складання протоколу, винесення ухвали про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи, прийняття постанови про проведення освідування особи та ін.);

2) імперативністю (обов'язкові та факультативні).

Обов'язкові – це ті з них, які завжди вчиняються з додержанням безумовної вимоги закону у будь-якому кримінальному провадженні чи у певній категорії кримінальних проваджень (наприклад, забезпечення проведення експертизи у випадках, передбачених ч.2 ст.242 КПК України). Факультативні – це ті кримінальні процесуальні акти, які вчиняються не в усіх кримінальних провадженнях;

3) суб'єктивним складом (одноособові та колегіальні);

4) місцем вчинення (у службових приміщеннях органів досудового розслідування, прокуратури, суду та поза їх межами) тощо.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ:

1. Визначте поняття кримінального процесу.
2. Назвіть історичні форми кримінального процесу.
3. Які завдання кримінального провадження передбачені КПК України?
4. У чому полягає швидкість, повнота і неупередженість досудового розслідування та судового розгляду?
5. Назвіть стадії кримінального провадження.
6. Що є специфічним для кожної зі стадій кримінального провадження?
7. У чому полягає уніфікація та диференціація кримінальної процесуальної форми?
8. Назвіть особливі (диференційовані) форми (порядки) кримінального провадження.
9. Назвіть основні кримінальні процесуальні функції.
10. Суб'єктом виконання якої функції є суд?
11. Визначте поняття та назвіть елементи кримінальних процесуальних відносин.
12. У чому полягає особливість кримінальних процесуальних відносин?
13. Назвіть поняття та види кримінальних процесуальних гарантій.
14. Назвіть поняття та основні види кримінальних процесуальних документів.
15. У чому полягає законність, обґрунтованість і вмотивованість процесуального рішення?

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Беднарська В. М. Судове провадження в кримінальному процесі : навч. посіб. Северодонецьк : Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е. О. Дідоренка, 2019. 168 с.
2. Гловюк І. В. Кримінально-процесуальні функції: теорія, методологія та практика реалізації на основі положень Кримінального процесуального кодексу України 2012 р. Одеса : Юрид. літ., 2015. 711 с.

3. Гринюк В. О. Функція обвинувачення в кримінальному провадженні України: теорія та практика : монографія. Київ : Алерта, 2016. 358 с.
4. Кримінальний процес України: досудове розслідування : навч. посіб. / [О. О. Волобуєва та ін.]; за заг. ред. В. М. Бесчастного. Кривий Ріг : Р. Козлов, 2019. 120 с.
5. Падалка А. М. Теорія та практика виконання процесуальних гарантій у кримінальному процесі. Ірпінь : Університет ДФС України, 2019. 157 с.
6. Сімонович Д. В. Проблеми структури та системності у кримінальному процесі України : стадії та окремі провадження : монографія. Харків : У справі, 2016. 442 с.
7. Трофименко В. М. Теоретичні та правові основи диференціації процесуальної форми у кримінальному судочинстві. Харків : Оберіг, 2016. 300 с.
8. Удалова Л. Д., Патюк С. О. Цілі і завдання сучасного кримінального судочинства України : навч. посіб. Київ : КНТ, 2014. 176 с.
9. Циганюк Ю. В. Теоретичні та правові основи системи кримінального процесу України. Хмельницький : Мельник А. А., 2020. 344 с.
10. Вапнярчук В. Щодо поняття кримінального процесу та його внутрішньої структури. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2013. № 4. С. 216–223.
11. Вінниченко В. А. Поняття «кримінальні процесуальні правовідносини»: визначення поняття. *Вісник кримінального судочинства*. 2019. № 3. С. 185–196.
12. Гуртієва Л. М. Система стадій кримінального провадження України. *Митна справа*. 2015. № 5. С. 99–104.
13. Дрозд В. Г. Сутність досудового розслідування як стадії кримінального провадження. *Наука і правоохорона*. 2018. № 3. С. 185–190.
14. Єна І. В. Функції як структурний елемент кримінальної процесуальної компетенції прокурора у досудовому провадженні. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 2. С. 207–210.
15. Касапоглу С. О. Правові гарантії реалізації норм кримінального процесуального права. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2017. № 1. С. 162–165. URL: http://lsej.org.ua/1_2017/42.pdf.
16. Литвинчук О. І. Функціональна структура досудового розслідування. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 1. С. 80–86.
17. Невмитий О. Ю. Поняття кримінального провадження у науці кримінального процесу України. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 6, т. 1. С. 117–120.
18. Нижник Л. Система кримінального процесу та диференціація кримінального провадження. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. Вип. 5. С. 86–89.
19. Нижник Л. М. Класифікація кримінальних процесуальних проваджень. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія : Юридичні науки. 2016. Вип. 5, т. 2. С. 167–170.
20. Осауленко О. А. Розподіл функцій кримінального процесу у стадії досудового розслідування. *Юридична наука*. 2015. № 8. С. 164–170.
21. Письменний Д. П. Функції обвинувачення та захисту за новим КПК України. *Право і суспільство*. 2013. № 6–2. С. 353–358.
22. Погорецький М. А. Кримінально-процесуальні правовідносини: структура і система. Харків : Арсіс, 2002. 156 с.

23. Погорецький М. А. Поняття кримінально-процесуальних гарантій. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. Серія : Право. 2014. № 2. URL: <https://lj.oa.edu.ua/articles/2014/n2/14pmaxph.pdf>.

24. Рожнова В. В. Сучасна концепція кримінального процесу та її відображення у системі завдань кримінального провадження. *Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності*. 2012. № 4. С. 122–129.

25. Садова Т. В. Учасники кримінального провадження, що здійснюють функцію обвинувачення в кримінальному провадженні України і Польщі. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2016. Вип. 2. С. 104–108.

26. Сиза Н. П. Правосуддя як основна кримінально-процесуальна функція. *Вісник кримінального судочинства*. 2016. № 4. С. 55–61.

27. Столітній А. В. Місце досудового розслідування у системі стадій кримінального провадження. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія : Право. 2016. Вип. 36, т. 2. С. 151–154.

28. Супрунова О. В. Поняття та елементи кримінально-процесуальних відносин. *Право і суспільство*. 2014. № 5–2. С. 351–355.

29. Трофименко В. Кримінальне процесуальне провадження: поняття та ознаки. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2014. № 1. С. 169–177.

30. Трофименко В. М. Співвідношення понять «кримінальне провадження», «кримінальне судочинство», «процедура» та «стадія кримінального процесу» в юридичній доктрині та за КПК України. *Право України*. 2013. № 11. С. 71–79.

31. Шевчук М. Функції суду в сучасному кримінальному провадженні України. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2014. Вип. 59. С. 370–378.

32. Юрчишин В. М. Сутність і поняття кримінальних процесуальних функцій. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2014. Вип. 1. С. 216–231.

ГЛАВА 2.

КРИМІНАЛЬНЕ ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО. КРИМІНАЛЬНЕ ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО ТА МЕЖІ ЙОГО ДІЇ

1. Поняття кримінального процесуального права
2. Джерела кримінального процесуального права
3. Норми кримінального процесуального права та їх тлумачення
4. Поняття та система кримінального процесуального законодавства
5. Межі дії кримінального процесуального законодавства

Питання для самоконтролю

Рекомендована література

1. ПОНЯТТЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА

Під кримінальним процесуальним правом розуміють самостійну галузь права України, яка регламентує кримінальну процесуальну діяльність. Кримінальне процесуальне право унормовує цю діяльність таким чином, що створюються оптимальні умови для досягнення завдань кримінального провадження. Кримінальне процесуальне право складається з інститутів, які об'єднують однорідні норми, що регламентують окремі сфери кримінального судочинства, наприклад, докази і доказування, запобіжні заходи, слідчі (розшукові) дії, негласні слідчі (розшукові) дії, судовий розгляд, провадження в суді присяжних, провадження в апеляційній інстанції, провадження в суді касаційної інстанції, провадження за нововиявленими або виключними обставинами й т.п.

Інститути кримінального процесуального права складаються з окремих блоків правових норм, кожний із яких регламентує яку-небудь вузьку ділянку кримінальної процесуальної діяльності (наприклад, окрему слідчу (розшукову) дію, порядок повідомлення про підозру, закриття кримінального провадження і т. п.).

Насамкінець, окремими первісними «кліточками» кримінального процесуального права є його норми, тобто конкретні правила поведінки учасників кримінального провадження.

В юридичній літературі немає однозначного тлумачення поняття «кримінальне процесуальне право». Зокрема, Ю.М. Грошевий визначає кримінальне процесуальне право як самостійну галузь права, яка має свій предмет правового регулювання (суспільні відносини, які складаються при вирішенні питань про початок кримінального провадження, його розслідуванні, судовому розгляді, а також при виконанні вироку, перевірці його законності та обґрунтованості) та свій специфічний метод правового регулювання (тобто специфічний спосіб юридичного впливу на відповідні суспільні відносини). На його думку, для кримінального процесуального права як галузі публічного права є характерним спеціальний дозвільний тип правового регулювання, в основі якого лежить формула: «дозволено лише те, що прямо передбачено законом». В цьому його корінна відмінність, наприклад, від загального дозвільного типу правового регулювання, в основі якого лежить інша формула: «дозволено все, що не заборонено».

За визначенням М.М. Михеєнка, В.Т. Нора, В.П. Шибіки, кримінальне право – це самостійна галузь правової системи, сукупність норм, які регулюють діяльність органів досудового розслідування, прокуратури й суду по розкриттю злочинів,

викриттю й покаранню винних, а також права й обов'язки громадян і юридичних осіб, які залучаються до сфери кримінального процесу. Ці норми встановлені Українською державою з метою захисту правопорядку, кожної людини і юридичних осіб від злочинних посягань, а також для охорони прав і свобод осіб, що беруть участь в кримінальному процесі.

На думку Є.Г. Коваленка, В.Т. Маляренка, кримінальний процесуальний закон – це сукупність процесуальних норм, що регулюють кримінально-процесуальну діяльність і спрямовані на забезпечення виконання завдань кримінального процесу, а також встановлюють порядок реалізації матеріального закону, регулюють правові відносини між учасниками кримінально-процесуальної діяльності, забезпечують охорону прав і свобод громадян, які залучаються до сфери кримінального судочинства.

Як зазначають О.В. Капліна, О.М. Дроздов, кримінальне процесуальне право є самостійною галуззю публічного права, оскільки має власну структуру, яка внутрішньо розподілена за правовими інститутами; характеризується специфічним суб'єктивним складом і обумовлена єдністю предмета і методу правового регулювання та характеризується власним понятійним апаратом.

Норми кримінального процесуального права знаходять своє вираження у статтях кримінального процесуального законодавства, іншими словами, кримінальний процесуальний закон є формою вираження кримінального процесуального права. Це дає можливість стверджувати, що законодавство взаємодіє з правом за принципом єдності форми та змісту. Законодавство є зовнішньою формою вираження права, в нашому випадку – кримінального процесуального права. У свою чергу, право впливає на характер і зміст законодавства, зокрема кримінального процесуального.

Предметом регулювання кримінальних процесуальних норм є такі суспільні відносини, які не регулюються жодною іншою галуззю права. Це відносини, які складаються у сфері діяльності органів досудового розслідування та прокурора в ході кримінального провадження, а також суду (судді) з розгляду та вирішення по суті кримінальних справ в суді першої інстанції, їх перегляду в апеляційній та касаційній інстанціях, з провадження за нововиявленими або виключними обставинами та виконанню судових рішень.

Іншими словами, предметом регулювання кримінального процесуального законодавства є ті суспільні відносини, які виникають, існують, змінюються і закінчуються у зв'язку з досудовим розслідуванням та судочинством по конкретних кримінальних провадженнях (кримінальних справах).

Своєрідність методу правового регулювання в цій галузі права виявляється в особливій процедурі – кримінальній процесуальній формі, яка забезпечує режим законності у сфері кримінального судочинства, котрий повинен створювати гарантії правильного та ефективного застосування кримінального закону, а також виступати необхідною гарантією прав особи від свавілля та судових помилок.

Кримінальне процесуальне право є обов'язковим складовим елементом всієї системи права України, її важливою ланкою без якої неможлива ця система. Як і всяка ланка одного ланцюга, вона тісно пов'язана з іншими ланками. Так, зокрема, кримінальне процесуальне право, маючи відносну самостійність, органічно пов'язано з матеріальним кримінальним правом.

Особливість цих двох галузей права полягає в тому, що найменші недоліки, відхилення від конституційних засад, як при правовому регулюванні тих чи інших

суспільних відносин, так і при застосуванні правових норм, можуть потягти істотні порушення прав людини.

Характерною властивістю кримінального процесуального права є те, що воно має власний зміст і соціальну цінність³⁴.

Для правильного розуміння соціальної сутності кримінальної процесуальної діяльності в правовій, демократичній державі визначальним є визнання принципу зв'язаності держави правами й обов'язками людини і громадянина на конституційному рівні. Досить слушно зазначає професор Ю.М. Грошевий, що визнання невідчужуваності та непорушності прав і свобод людини, усвідомлення належності їх людині за самою її природою і відображення цього факту суспільною свідомістю створює передумови для дотримання державою, її органами, службовими особами прав і свобод людини та зв'язаності їх цими правами і свободами.

Основоположним для розуміння сутності правової держави правами та свободами людини і громадянина є положення ч. 1 ст. 3 Конституції України, згідно з яким «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визначаються в Україні найвищою соціальною цінністю».

Кримінальне процесуальне право надає службовим особам та органам держави достатні можливості для розкриття та розслідування кримінальних правопорушень.

З цією метою воно наділяє їх досить широкою компетенцією та допускає застосування багатьох заходів примусового характеру, які забезпечують встановлення істини по кожному факту кримінального правопорушення. Водночас кримінальне процесуальне право вводить систему гарантій прав підозрюваного, обвинуваченого, потерпілого, інших учасників кримінального провадження, дозволяючи їм відстоювати в ході досудового розслідування та судового провадження свої законні інтереси.

Кримінальне процесуальне право має системоутворюючий характер. В його основні лежать вихідні положення – засади даної суспільної системи, які перетворюються на засади кримінального судочинства, з яких виводяться інститути та норми цієї галузі права. Кримінальне процесуальне право вибудовує в єдину систему стадії кримінального провадження, визначає процесуальні функції та суб'єктів кримінального провадження, які виконують ці функції, урівнює сили обвинувачення та захисту.

Кримінальне процесуальне право є соціально обумовленим. Йому притаманні риси, які характерні суспільству, в якому здійснюється правосуддя. Сьогодні право на захист підозрюваного, обвинуваченого, засудженого, змагальність сторін кримінального провадження та презумпція невинуватості є необхідними чинниками судочинства, які створюють найбільш сприятливі умови для особи, що захищає в кримінальному провадженні свої права та інтереси.

Значення кримінального процесуального права визначається передусім тим, що воно встановлює ефективний порядок кримінального провадження, забезпечуючи оптимальні умови для виконання завдань кримінального судочинства, наділяючи органи держави, посадових осіб необхідними повноваженнями, а також створює умови й гарантії, які забезпечують особам, що залучаються до кримінального провадження, захист їх прав, свобод і законних інтересів.

---

³⁴ Детально ці питання розглядаються в главі першій підручника

2. ДЖЕРЕЛА КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА

Частина 1 ст. 8 Конституції (ст. 8 КПК України) констатує, що в Україні визнається і діє принцип (засада) верховенства права. В законодавстві України не має формального визначення засади верховенства права. Конституційний Суд України при роз'ясненні суті верховенства права використав формулу «верховенство права – це панування права в суспільстві» (рішення в справі про призначення більш м'якого покарання № 15-рп/2004 від 2 листопада 2004 р.). Отже, верховенство права вимагає від держави його втілення у правотворчу і правозастосовну діяльність, зокрема у закони, які за своїм змістом мають бути пронизані ідеями соціальної справедливості, свободи, рівності тощо.

Характерним проявом верховенства права є те, що право не обмежується законодавством як однією з його форм, а включає й інші соціальні регулятори, зокрема, норми моралі, традиції, звичаї, які зумовлені історично досягнутим культурним рівнем суспільства. Всі ці елементи права об'єднуються якістю, яка відповідає ідеології справедливості, що значною мірою дістала відображення в Конституції України та обумовлює існування множинності джерел кримінального процесуального права України.

Під джерелами кримінального процесуального права України розуміють форми закріплення кримінальних процесуальних норм, що регулюють кримінальні процесуальні відносини та встановлені органами державної влади під час реалізації ними функцій у законодавчій, виконавчій і судовій сферах, а також тих, що містяться в чинних міжнародних договорах, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, та в практиці Європейського суду з прав людини. В юридичній літературі правильно зазначається, що весь комплекс кримінально-процесуальних відносин регулюється системою джерел кримінального процесуального права. Система джерел кримінального процесуального права є єдиною, цілісною, органічно упорядкованою і цілеспрямованою, органічно відмежованою сукупністю чинних правових актів.

Основним джерелом кримінального процесуального права України, як відомо, є закон. Отже, кримінальна процесуальна діяльність та кримінальні процесуальні відносини регулюються нормами права, які виражені та закріплені в кримінальному процесуальному законі. В літературі виділяються такі його ознаки:

- 1) це акт, що має найвищу юридичну силу;
- 2) формулює засади та регулює процедуру кримінального провадження;
- 3) регламентує діяльність суб'єктів кримінального провадження, надаючи їм певні права й обов'язки;
- 4) цей акт націлений на вирішення завдань кримінального судочинства.

Серед українських процесуалістів немає єдиної думки щодо джерел кримінального процесуального права. Так, В.Т. Маляренко вважає, що такими джерелами можуть бути: Конституція України, Кримінально-процесуальний кодекс України, Закони України, якими вносяться зміни та доповнення в КПК України; чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

На думку Є.Г. Коваленка, джерела кримінально-процесуального права можна поділити на дві групи: закони та інші нормативні акти, що містять кримінальні процесуальні норми. До першої групи він відносить Конституцію України, КПК

України, Закони України про судоустрій і статус суддів, прокуратуру, адвокатуру тощо; до другої групи – укази Президента України і постанови Верховної Ради України; рішення Конституційного Суду України; міжнародні договори, угоди, конвенції.

О.М. Дроздов поділяє джерела кримінального процесуального права на основні (Конституція України, КПК України, Закони України, рішення і ухвали Конституційного Суду України, міжнародні договори України, рішення Європейського суду з прав людини, прийняті стосовно України та інших держав) і субсидіарні (міжнародні акти, судові прецеденти, постанови пленуму Верховного Суду України, відповідні відомчі нормативні акти України). При цьому він підкреслює, що субсидіарні джерела використовуються на базі основних, розкриваючи зміст останніх, і такий поділ джерел є умовним.

Слід погодитися з думкою О.М. Дроздова, що міжнародні акти містять норми-цілі, норми-зразки, а також норми, які мають досить великий рівень узагальнення і несуть важливий правовий з позицій захисту основних прав і свобод людини та громадянина і політичний зміст. Такі норми визначають загальний напрям подальшого розвитку кримінального процесуального права, а також межі тлумачення норм національного права і його застосування.

Побудова системи джерел кримінального процесуального права виключно за критерієм нормативності, є не зовсім правильною, оскільки кожне джерело наповнюється відповідним юридичним змістом і направлено, в першу чергу, на вирішення конкретних правових завдань.

Отже, система національних джерел кримінального процесуального права – це не статична, а динамічна система, елементи якої здатні детермінувати один одного.

Виходячи з викладеного, зазначимо, що під джерелами кримінального процесуального права України розуміють офіційні форми (способи) зовнішнього виразу та закріплення кримінальних процесуальних норм, що регулюють кримінальні процесуальні відносини та встановлені органами державної влади під час реалізації ними функцій у законодавчій, виконавчій та судовій сферах, а також містяться в чинних міжнародних договорах, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, та практиці Конституційного Суду України та Європейського суду з прав людини.

В українській процесуальній літературі новітнього періоду правильно зазначається, що сучасним кримінальним процесуальним системам відомі також такі джерела процесуальних норм, як кримінальні процесуальні звичаї, судовий прецедент, акти законодавчої влади, рішення Конституційних судів, вищих органів судової влади тощо.

У ст. 1 КПК України зазначається, що кримінальне процесуальне законодавство України складається з відповідних положень Конституції України, міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, цього Кодексу та інших законів України.

Найвищу юридичну силу і пряму дію на території України має Конституція України (ст. 8). Закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України й повинні відповідати їй.

Конституція України встановлює, що органи законодавчої, виконавчої та судової влади здійснюють свої повноваження у визначених нею межах і відповідно до законів України (ст. 6). Норми Основного Закону України визначають зміст і цілі

кримінального процесуального законодавства, насамперед КПК України, засади і спрямованість органів держави, які здійснюють кримінальне провадження, встановлюють гарантії прав і свобод осіб, які залучаються до сфери кримінального судочинства.

Отже, Конституція України створює підвалини формування системи джерел кримінального процесуального права. Вона безпосередньо визначає основні засади судочинства, а також і кримінального судочинства (ст. 129). Свій розвиток вказані засади знаходять у КПК України, зокрема, у главі 2 «Засади кримінального провадження». Конституція України, встановлюючи ці норми, закладає основи побудови усїєї галузі кримінального процесуального права.

Слід погодитися з думкою В.Т. Нора, що норми Конституції України, насамперед норми-принципи, які визначають діяльність органів держави та інших суб'єктів в межах кримінального провадження, а також закріплюють правові гарантії дотримання прав і свобод людини у сфері цієї діяльності, мають найвищу юридичну силу і є нормами прямої дії.

Пряма дія норм Основного Закону означає, що особа має право звернутися до суду за захистом конституційних прав і свобод людини безпосередньо на підставі відповідних норм Конституції України, обґрунтовуючи цим свій захист. Суд зобов'язаний розглянути і вирішити таке звернення незалежно від того, чи є в національному законодавстві відповідні норми нижчого рівня, які б регулювали предмет звернення. У разі відсутності в національному законодавстві відповідної правової норми суд зобов'язаний захистити права і свободи людини і громадянина безпосередньо на підставі норм Конституції, які є відтворенням основоположних прав і свобод, передбачених міжнародно-правовими актами, визнаними Україною. Норми Конституції безпосередньо можуть застосовуватись і в тому випадку, коли окремі кримінальні процесуальні норми суперечать Основному Закону, а також коли виявляються прогалини у кримінальному процесуальному законодавстві щодо врегулювання певних правовідносин.

До кримінального процесуального законодавства України входять міжнародні договори. Згідно зі ст. 9 Конституції України чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України. Визнання цих договорів частиною національного законодавства, зокрема, кримінального процесуального, є новою для України правовою реальністю, свідченням того, що Україна також взяла на себе відповідальність за підтримання світового правопорядку та утвердження верховенства права.

Такий підхід українського законодавця узгоджується з принципом верховенства права. Саме серед обов'язкових елементів поняття «верховенства права» у Доповіді «Верховенство права», схваленій Європейською комісією «За демократію через право» (Венеціанська комісія) на 86-ому пленарному засіданні (Венеція, 25-26 березня 2011 року), названо законність. Цей принцип, зокрема, засвідчує що приписів права слід неухильно дотримуватись. Під поняттям «приписи права» маються на увазі переважно національне законодавство та загальне право.

В ст. 2 Закону України «Про міжнародні договори України» встановлено, що міжнародний договір України – укладений у письмовій формі з іноземною державою або іншим суб'єктом міжнародного права, який регулюється міжнародним правом, незалежно від того, міститься договір в одному чи декількох пов'язаних між собою

документах, і незалежно від його конкретного найменування (договір, угода, конвенція, пакт, протокол тощо). Відповідно до ч. 4 ст. 9 КПК України, ст. 19 Закону України «Про міжнародні договори України», якщо міжнародним договором України, який набрав чинності в установленому порядку, встановлено інші правила, ніж ті, що передбачені у відповідному акті законодавства України, то застосовуються правила міжнародного договору. Отже, за загальним правилом норми міжнародного договору України мають пріоритет над нормами відповідних актів внутрішнього законодавства.

Серед міжнародних правових актів, які регулюють кримінальну процесуальну діяльність, необхідно виділити окремі групи:

а) міжнародні конвенції, що визначають правове становище особи у сфері кримінального провадження, та вимоги, які ставляться до кримінальних процесуальних механізмів, що забезпечують охорону прав і свобод громадян у кримінальному судочинстві. Зокрема, Верховною Радою України ратифіковані: Конвенція про захист прав та основних свобод людини; Європейська конвенція про видачу правопорушників; Європейська конвенція про взаємну допомогу у кримінальних справах; Європейська конвенція про передачу провадження у кримінальних справах; Конвенція про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом; Конвенції про правову допомогу та правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах (Мінська конвенція);

б) міжнародні конвенції, спрямовані на співробітництво держав – учасниць договорів на боротьбу зі злочинами, що мають міжнародний характер. Серед таких конвенцій про боротьбу з тероризмом, Конвенцію Ради Європи про запобігання тероризму, Європейську конвенцію про кіберзлочинність, Кримінальну конвенцію про боротьбу з корупцією;

в) двосторонні договори України про надання правової допомоги з кримінальних справ, ратифіковані Верховною Радою: Договір між Україною і Китайською Народною Республікою про правову допомогу у цивільних і кримінальних справах; Договір між Україною і Республікою Польща про правову допомогу та правові відносини у цивільних і кримінальних справах; Договір між Україною і Литовською Республікою про правову допомогу та правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах; Договір між Україною і Республікою Молдова про правову допомогу та правові відносини у цивільних і кримінальних справах; Договір між Україною і Республікою Грузія про правову допомогу та правові відносини у цивільних та кримінальних справах; Договір між Україною та Естонською Республікою про правову допомогу та правові відносини у цивільних та кримінальних справах;

г) міжнародні договори, стосовно яких Україна виступає правонаступником: Договір між СРСР і Угорською Народною Республікою про надання правової допомоги у цивільних, сімейних та кримінальних справах; Договір між СРСР і Фінляндською Республікою про правовий захист та правову допомогу у цивільних, сімейних і кримінальних справах; Договір між СРСР і Алжирською Народною Демократичною Республікою про взаємне надання правової допомоги; Договір між СРСР і Республікою Кіпр про правову допомогу у цивільних та кримінальних справах.

Залежно від характеру і рівня систематизації кримінальних процесуальних норм серед законів, що регулюють кримінальну процесуальну діяльність, важливе місце

займають кодифікаційні акти, а саме: Кримінальний процесуальний кодекс України, інші кодекси, які містять кримінально-процесуальні положення (наприклад, Кримінальний кодекс України, Кримінально-виконавчий кодекс України та ін.).

Три попередні Кримінально-процесуальні кодекси УРСР (1922, 1927, 1960 рр.) були систематизованими законодавчими актами, які нормативно закріплювали порядок провадження у кримінальних справах та визначали зміст правовідносин у сфері здійснення кримінального переслідування і судочинства.

Основоположним кримінальним процесуальним законом України є її Кримінальний процесуальний кодекс, який прийнятий 13 квітня 2012 р. Зазначимо, що в ньому знайшли відображення закріплені як конституційні засади кримінального провадження, так і засади (норм-принципи) міжнародно-правових актів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Норми КПК України діють з 20 листопада 2012 р. з урахуванням його прикінцевих положень (розділ X). Порядок кримінального провадження, який встановлений цим Кодексом, є обов'язковим для всіх його учасників і однаковим для всіх органів, які здійснюють кримінальне провадження. Він покликаний забезпечити на нинішньому етапі розвитку нашої держави і суспільства оптимальні умови для виконання завдань кримінального провадження, а також створити відповідні умови і гарантії, які мають забезпечити особам, залученим до кримінального провадження, захист їх прав, свобод і законних інтересів.

Структура чинного КПК України побудована в основному в прямій залежності від змісту та послідовності процесуальних дій, яких необхідно дотримуватись в кримінальному провадженні. Весь нормативний матеріал в Кодексі згрупований в 12 розділів, 46 глав і 615 статей.

Розділ перший: «Загальні положення». До нього входять: глава 1 «Кримінальне процесуальне законодавство України та сфера його дії»; глава 2 «Засади кримінального провадження»; глава 3 «Суд, сторони та інші учасники кримінального провадження»; глава 4 «Докази і доказування»; глава 5 «Фіксування кримінального провадження. Процесуальні рішення»; глава 6 «Повідомлення»; глава 7 «Процесуальні строки»; глава 8 «Процесуальні витрати»; глава 9 «Відшкодування (компенсація) шкоди у кримінальному провадженні, цивільний позов».

Розділ другий «Заходи забезпечення кримінального провадження» складають такі глави: глава 10 «Заходи забезпечення кримінального провадження і підстави їх застосування»; глава 11 «Виклик слідчим, прокурором, судовий виклик і привід»; глава 12 «Накладення грошового стягнення»; глава 13 «Тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом»; глава 14 «Відсторонення від посади»; глава 15 «Тимчасовий доступ до речей і документів»; глава 16 «Тимчасове вилучення майна»; глава 17 «Арешт майна»; глава 18 «Запобіжні заходи, затримання особи».

Розділ третій «Досудове розслідування». До нього входять: глава 19 «Загальні положення досудового розслідування»; глава 20 «Слідчі (розшукові) дії»; глава 21 «Негласні слідчі (розшукові) дії»; глава 22 «Повідомлення про підозру»; глава 23 «Зупинення досудового розслідування»; глава 24 «Закінчення досудового розслідування. Продовження строку досудового розслідування»; глава 24-1 «Особливості спеціального досудового розслідування кримінальних правопорушень»; глава 25 «Особливості досудового розслідування кримінальних проступків»; глава 26 «Оскарження рішень, дій чи бездіяльності під час досудового розслідування».

Розділ четвертий «Судове провадження у першій інстанції» складають такі глави: глава 27 «Підготовче провадження»; глава 28 «Судовий розгляд»; глава 29 «Судові рішення»; глава 30 «Особливі порядки провадження в суді першої інстанції».

Розділ п'ятий «Судове провадження з перегляду судових рішень» включає такі глави: глава 31 «Провадження в суді апеляційної інстанції»; глава 32 «Провадження в суді касаційної інстанції»; глава 34 «Провадження за нововиявленими або виключними обставинами».

Розділ шостий «Особливі порядки кримінального провадження». До нього входять глави: глава 35 «Кримінальне провадження на підставі угод»; глава 36 «Кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення»; глава 37 «Кримінальне провадження щодо окремої категорії осіб»; глава 38 «Кримінальне провадження щодо неповнолітніх»; глава 39 «Кримінальне провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру»; глава 40 «Кримінальне провадження, яке містить відомості, що становлять державну таємницю»; глава 41 «Кримінальне провадження на території дипломатичних представництв, консульських установ України, на повітряному, морському чи річковому судні, що перебуває за межами України під прапором або з розпізнавальним знаком України, якщо це судно прописано до порту, розташованого в Україні».

Розділ сьомий називається: «Відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження».

Розділ восьмий: «Виконання судових рішень».

Розділ дев'ятий: «Міжнародне співробітництво під час кримінального провадження» включає такі глави: глава 42 «Загальні засади міжнародного співробітництва»; глава 43 «Міжнародна правова допомога при проведенні процесуальних дій»; глава 44 «Видача осіб, які вчинили кримінальне правопорушення (екстрадиція)»; глава 45 «Кримінальне провадження у порядку перейняття»; глава 46 «Визнання та виконання вироків судів іноземних держав та передача засуджених осіб».

Розділ дев'ять-прим.: «Особливий режим досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення проведення антитерористичної операції чи заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях».

Розділ десятий: «Прикінцеві положення».

Розділ одинадцятий: «Перехідні положення».

Якщо в главах 1–18 КПК України містяться правила, що мають значення для всіх органів, які ведуть боротьбу зі злочинністю, а також для інших учасників кримінального провадження, то глави 19–46 КПК України присвячені порядку провадження в різних стадіях кримінального процесу або ж в особливих порядках провадження. В них містяться положення, що регламентують діяльність органів досудового розслідування, прокурора, слідчого судді та судів у відповідних стадіях процесу і при провадженні тих або інших процесуальних, слідчих (розшукових) чи негласних (розшукових) дій. Вони передбачають порядок вирішення питань, які виникають у ході кримінального провадження, права та повноваження відповідних органів та посадових осіб, а також права та обов'язки всіх учасників кримінального провадження, які беруть у ньому участь, та ін.

Крім Кримінального процесуального кодексу України до кримінального процесуального законодавства належать також «інші закони України» (ч. 2 ст. 1 КПК України). До таких інших законів належать ті з них, що містять норми, які стосуються порядку кримінального провадження.

На сьогодні з відповідними змінами і доповненнями діють такі Закони: «Про судоустрій і статус суддів», «Про прокуратуру», «Про Службу безпеки України», «Про Національну поліцію», «Про Державну прикордонну службу України», «Про державну податкову службу в Україні», «Про Національне антикорупційне бюро України», «Про оперативно-розшукову діяльність», «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», «Про банки і банківську діяльність», «Про торгівлю людьми», «Про державну таємницю», «Про судову експертизу», «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів дізнання, досудового слідства, прокуратури і суду» тощо. Норми цих та інших законів України, що стосуються кримінального провадження, не повинні суперечити нормам КПК України. У разі виникнення колізії між ними пріоритет норм КПК України стосовно регулювання кримінальних процесуальних відносин є безумовним.

Згідно зі ст. 152 Конституції України до джерел кримінального процесуального права необхідно віднести і рішення Конституційного Суду України, якими визнаються конституційними повністю чи в окремі частині закони, інші нормативно-правові акти або їх окремі норми (положення). Останні в такому разі втрачають чинність з дня прийняття Конституційним Судом України рішення про їх неконституційність.

Крім того, даючи у своїх рішеннях офіційне тлумачення Конституції та відповідність їй законів, Конституційний Суд формулює правові позиції, які є обов'язковими для застосування під час кримінального провадження та прийняття органами досудового розслідування, прокурором, слідчим суддею і судом відповідних рішень.

Разом з тим, Конституційний Суд вирішує питання про відповідність Конституції (конституційність) закону України за конституційною скаргою особи, яка вважає, що застосований в остаточному судовому рішенні в її справі закон України суперечить Конституції України.

Конституційна скарга може бути подана в разі, якщо всі інші національні засоби юридичного захисту вичерпано (ст. 151¹ Конституції України). Дуже важливо, що ст. 151² Основного Закону встановлено, що рішення та висновки, ухвалені Конституційним Судом України, є обов'язковими, остаточними та не можуть бути оскаржені.

Зазначимо, що встановлені Конституційним Судом України неконституційність, конституційність закону, іншого правового акту чи їх окремих положень, застосованих судом при вирішенні справи, є підставою для перегляду судових рішень, що набрали законної сили, за нововиявленими або виключними обставинами (ст. 459 КПК України).

Вплив на порядок кримінального провадження в нашій державі мають також рішення і викладені в них правові позиції Європейського суду з прав людини. В них дається тлумачення Європейської конвенції про захист прав людини і основних свобод (1950 р.).

Природа рішень Європейського суду з прав людини обумовлена певними факторами:

- а) правові позиції, що містяться в них, мають нормативний характер;
- б) у рішеннях дається тлумачення Євроконвенції та Протоколів до неї;
- в) рішення мають правозастосовний характер, оскільки в них міститься рішення з конкретної справи.

Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23 лютого 2006 р. зобов'язав суди застосовувати під час розгляду і вирішення як Конвенцію, так і прецедентну практику Європейського суду з прав людини. Важливо підкреслити, що така практика стосується не лише справ, стороною в яких є Україна, а будь-якої іншої держави, яка підписала Конвенцію. Правові позиції Євросуду, сформульовані в рішеннях щодо інших держав, повинні враховуватись судами України.

Зауважимо, що вплив рішень Європейського суду з прав людини на кримінальне процесуальне законодавство, правозастосовну практику, правосвідомість, науку також виявляється в їх функціях. Поряд із загальними функціями джерела кримінального процесуального права рішення ЄСПЛ виконують і низку специфічних функцій: удосконалення кримінального процесуального законодавства та правозастосовної практики, тлумачну, формування досвіду застосування Конвенції та Протоколів до неї щодо захисту прав і свобод людини в царині кримінального судочинства, удосконалення правосуддя у кримінальних провадженнях (кримінальних справах), інформаційну, взаємодію з наукою кримінального процесу та розвитку національної правової доктрини.

Для реалізації в Україні рішень Європейського суду з прав людини необхідно, щоб рішення, не тільки стосовно України, а й щодо інших країн – учасниць Конвенції, були перекладені українською мовою та офіційно опубліковані.

Певну роль для формування одноманітного порядку кримінального провадження відіграють нормативні акти Кабінету Міністрів України, Генерального прокурора України, Служби безпеки України МВС, Державної прикордонної служби України, які містять організаційні процесуальні норми. Так, Кабінет Міністрів України визначає порядок вчинення органами досудового розслідування, прокурором і судом окремих процесуальних дій, пов'язаних з кримінальним провадженням, зокрема, зберігання речових доказів (ч. 2 ст. 100 КПК України); витрат, пов'язаних зі зберіганням і пересиланням речей і документів (ст. 123 КПК України) тощо.

Названі правоохоронні органи видають накази, інструкції, затверджують передбачені нормами КПК України відповідні положення.

Так, МВС України визначає порядок застосування електронного засобу контролю за поведінкою підозрюваного чи обвинуваченого, до якого обрано запобіжний захід – домашній арешт (ч. 3 ст. 195 КПК України), офіс Генерального прокурора за погодженням з МВС, СБУ, Національним антикорупційним бюро України, Державне бюро розслідувань та органом, що здійснює контроль за додержанням податкового законодавства, розробляє і затверджує Положення про Єдиний реєстр досудових розслідувань та порядок його формування і ведення (ч. 2 ст. 214 КПК України).

Однак такі нормативні акти не можуть розширювати чи звужувати зміст і обсяг повноважень владних учасників кримінального провадження, прав і свобод інших його учасників. Ці акти видаються виключно в межах кримінального процесуального законодавства з метою організації його виконання.

3. НОРМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА ТА ЇХ ТЛУМАЧЕННЯ

Як уже зазначалося, кримінальний процесуальний закон є формою вираження кримінального процесуального права. В теорії та в слідчій, а також судовій практиці поняття «кримінальний процесуальний закон» вживається неоднозначно. Під ним розуміють як форму правових актів, які містять норми, що регулюють суспільні відносини сфері кримінального судочинства, так і ці норми, система яких утворює кримінальне процесуальне право. Таким чином, поняттям «кримінальний процесуальний закон» позначається форма і зміст кримінального процесуального права, які взяті в органічній єдності.

Досить часто поняття «кримінальний процесуальний закон» застосовується у вузькому, строго спеціальному значенні як назва тільки безпосередньо нормативних правових актів вищих представницьких органів державної влади, які складають кримінальне процесуальне законодавство. При такому підході кримінальний процесуальний закон в систематизованому вигляді (Кримінальний процесуальний кодекс) є юридичним джерелом, зовнішньою формою кримінального процесуального права, оскільки він являє собою спосіб висловлення зовні та функціонування його норм.

Загальнообов'язкові правила поведінки суб'єктів кримінальної процесуальної діяльності, які закріплені державою та формально визначені в законі, виконання яких забезпечується державною владою, являють собою норми кримінального процесуального права. Як правило, ці загальнообов'язкові правила поведінки виконуються добровільно, але в окремих випадках їх виконання забезпечується силою державного примусу шляхом притягнення до юридичної відповідальності.

Особливістю кримінальної процесуальної діяльності є досить докладна регламентація її нормами кримінального процесуального права. Саме кримінально процесуальні норми – це початкова, визначальна ланка в механізмі кримінального процесуального регулювання. Якщо для багатьох учасників кримінального провадження виконання цих норм є правом, то для органів досудового розслідування, прокуратури та суду, діяльність яких здійснюється у формі застосування кримінальних процесуальних норм, це – державний обов'язок.

Кримінальна процесуальна норма як загальноправова норма характеризується такими ознаками:

1) це загальновизнане правило поведінки, що формулюється державою та має загальнообов'язковий характер (положення норм права повинні сприйматися як безумовна вказівка до дій, що виходять з державних структур, і не підлягають обговоренню або оцінці з приводу їх доцільності чи раціональності);

2) це формально визначене правило поведінки (в нормі закріплюються права й обов'язки учасників кримінального провадження, а також санкції за порушення встановлених норм; приписи норм повинні виконуватися в тому обсязі, в якому вони формально закріплені);

3) це правило поведінки загального характеру (правило поведінки адресовано на конкретній особі, а поширюється на всіх, хто є суб'єктом відносин, що регламентуються нормою права);

4) це правило поведінки, що набуває характеру нормативності у чітко

встановленому порядку (норма стає такою тоді, коли вона видається уповноваженим на те органом у межах його компетенції і в межах встановленої процедури, тобто з додержанням порядку розроблення, обговорення, прийняття, набуття чинності, зміни та скасування дії та змісту норм);

5) це правило, дотримання якого забезпечується державою (державна створює реальні умови і засоби, що сприяють безперешкодному дотриманню правил поведінки, а також створюються засоби заохочення, переконання примусу і санкцій за невиконання вимог).

Норми кримінального процесуального права умовно можна поділити на охоронні та регулятивні. Охоронні норми регламентують кримінальну процесуальну відповідальність. До регулятивних кримінальних процесуальних норм необхідно віднести норми, які безпосередньо регулюють кримінальні процесуальні відносини шляхом надання учасникам провадження прав та покладення на них обов'язків. Чимало регулятивних норм за характером сформульованих у них правил належить до числа зобов'язувальних (імперативних). Разом з тим кримінальне процесуальне законодавство містить і такі норми, що надають учасникам кримінального провадження права, використання яких залежить від їх бажання.

Отже, видами регулятивних кримінальних процесуальних норм є зобов'язувальні, забороняючі та уповноважуючі норми.

Норми, що зобов'язують, категорично диктують учасникам кримінальної процесуальної діяльності певну поведінку. Наприклад, ч. 2 ст. 20 КПК України передбачає: «Слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд зобов'язаний роз'яснити підозрюваному, обвинуваченому його права та забезпечити право на кваліфіковану правову допомогу з боку обраного ним або призначеного захисника».

Норми, що уповноважують, наділяють учасників кримінальної процесуальної діяльності процесуальними правами. Використання їх залежить від розсуду цих учасників. Наприклад, ч. 3 ст. 375 КПК України надає право кожному судді з колегиї суддів викласти письмово окрему думку, яка не оголошується в судовому засіданні, а приєднується до матеріалів провадження та є відкритою для ознайомлення. Але скористатися цим правом чи ні, вирішують самі судді з-поміж колегиї суддів, які розглядали конкретну кримінальну справу (провадження). Тому норми, що уповноважують, на відміну від зобов'язувальних (імперативних) мають диспозитивний характер.

Норми, що забороняють, зобов'язують учасників кримінальної процесуальної діяльності утримуватися від вчинення певних дій. Наприклад, ч. 2 ст. 11 КПК України говорить:

«Забороняється під час кримінального провадження піддавати особу катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує її гідність, провадженню чи покаранню, вдаватися до погроз застосування такого поведіння, утримувати особу у принизливих умовах, примушувати до дій, що принижують її гідність». Заборонювальні норми можна розглядати як різновид зобов'язувальних (імперативних) норм.

За порушення приписів, які містяться в імперативних і заборонювальних нормах, до учасників кримінального провадження можуть бути застосовані санкції: процесуальні, дисциплінарні, адміністративні або кримінальні правові.

Структура кримінальної процесуальної норми не завжди очевидна, але, як і норми інших галузей права, вона складається з трьох частин: гіпотези, диспозиції і санкції. **Гіпотеза** визначає умову, за наявності якої дана норма повинна застосовуватися.

Диспозиція містить сам припис, правило поведінки. **Санкція** передбачає несприятливі для учасника провадження наслідки, які настають при невиконанні норми.

Гіпотеза і диспозиція кримінальної процесуальної норми визначають умови та правила поведінки учасників кримінального провадження під час виконання процесуальних дій. Вони звичайно формулюються досить чітко в одній статті або її частині (якщо суд виправдав обвинуваченого, який перебував під вартою, то він зобов'язаний негайно звільнити його в залі судового засідання).

Санкції нерідко містяться в інших статтях КПК України або в інших законодавчих актах чи формулюються стосовно кількох або багатьох однорідних норм.

Специфіка кримінальних процесуальних норм обумовлює і характер встановлених ними санкцій. До їх числа належать: визнання недійсними результатів процесуальних дій, які здійснені з порушенням процесуальних правил; застосування заходів процесуального примусу до осіб, що порушують процесуальні обов'язки (запобіжні заходи, відсторонення від посади, накладення грошового стягнення, видалення із залу судового засідання тощо); винесення окремих ухвал щодо таких порушень та ін.

Суспільно небезпечні порушення кримінальних процесуальних норм тягнуть за собою поряд з відповідними процесуальними санкціями також відповідальність і за кримінальним законом (завідомо незаконне затримання, привід, домашній арешт, тримання під вартою; притягнення завідомо невинуватого до кримінальної відповідальності та інші злочини проти правосуддя).

На відміну від кримінального закону застосування кримінального процесуального закону за аналогією можливе і необхідне, бо в ньому можуть бути прогалини, хоча кількість їх в міру вдосконалення кримінального процесуального законодавства зменшується. Разом з тим, зважаючи на складність і різноманітність суспільних відносин, а також ситуацій, які виникають у ході кримінальної процесуальної діяльності, усунути їх зовсім і створити ідеальний кримінальний процесуальний кодекс, який з вичерпною повнотою регулював би всі питання, неможливо.

Щоб застосування кримінального процесуального закону за аналогією не призвело до порушення засади законності, необхідно додержуватися таких умов:

1) передбачений процесуальним законом випадок повинен бути подібним до того, до якого закон застосовується за аналогією;

2) воно ні в якому разі не може вести до обмеження процесуальних прав осіб, які беруть участь в кримінальному провадженні, або до покладення на них не передбачених законом обов'язків;

3) не допускати вчинення оперативними підрозділами, органами досудового розслідування, прокурором, слідчим суддею чи судом процесуальних дій, які не передбачені нормами кримінального процесуального закону.

Тлумачення норм кримінального процесуального права обмежується правильним розумінням дійсного змісту відповідної норми права та її розгорнутим, обґрунтованим роз'ясненням будь-якому суб'єкту кримінального процесуального провадження.

Зауважимо, що особливого значення набуває правозастосовне тлумачення норм кримінального процесуального права, яке здійснюється посадовими особами, що ведуть кримінальне провадження.

Бувши специфічною формою реалізації права, правозастосування є владною діяльністю, яка пов'язана зі здійсненням конкретного кримінального провадження та застосуванням кримінальних процесуальних норм до конкретних осіб та спрямована на досягнення завдань кримінального провадження. Така правозастосовна діяльність повинна здійснюватися в межах вимог КПК України, а звідси, посадові особи, які застосовують його норми, не мають права на викривлення змісту того припису, що в ньому міститься. Отже, правозастосовне тлумачення спрямоване саме для з'ясування дійсного змісту норм кримінального процесуального законодавства.

За визначенням О.В. Капліної, необхідність тлумачення норм кримінального процесуального права обумовлюють:

1) загальний характер норми кримінального процесуального права, її абстрактність, неперсоніфікованість;

2) системність права;

3) виникнення суперечності між формальним характером норм кримінального процесуального права й динамікою суспільних відносин;

4) похибки в законодавчій техніці;

5) можливі прогалини у правовому регулюванні;

6) використання у законодавстві юридичної термінології, спеціальних термінів інших галузей права, оцінних понять;

7) виникнення розбіжностей або суперечностей між нормами права, які регулюють одне і те саме питання, що викликає їх колізійність;

8) вплив практики Європейського суду з прав людини на кримінальне судочинство країни-учасниці Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод;

9) суб'єктивні причини.

Отже, за допомогою тлумачення визначається дійсний зміст норми, її місце в системі кримінального процесуального права, змістові зв'язки з іншими нормами, межі дії тощо.

Особливістю правозастосовного тлумачення кримінальних процесуальних норм є урахування пріоритетності захисту прав і свобод осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні, основних засад кримінального судочинства, норм моралі. Зазначимо, що на тлумачення цих норм впливає сама система кримінального процесу: кожна попередня його стадія створює не тільки необхідні передумови для успішного вирішення завдань наступної стадії, а й на кожній наступній стадії, як правило, підлягає контролю законність дій і рішень, які мали місце на попередніх стадіях.

Вирізняються такі етапи процесу правозастосовного тлумачення цих норм:

1) з'ясування змісту норм права – процес мислення, що не виходить за межі свідомості особи, яка тлумачить норму (тлумачення-з'ясування);

2) роз'яснення змісту норм, яке знаходить своє вираження в акті правозастосовного тлумачення.

Тлумачення-з'ясування може здійснюватися за допомогою таких способів тлумачення: логічного, лексико-граматичного, цільового, системного, історичного, функціонального.

Тлумачення-роз'яснення може бути офіційним (автентичним чи казуальним), що здійснюється стосовно конкретної особи, конкретного кримінального провадження, і неофіційним, тобто позбавленим обов'язкової юридичної сили.

Акти офіційного тлумачення кримінальних процесуальних норм можуть прийматися уповноваженими суб'єктами, вони містять роз'яснення норм права, що підлягають застосуванню, мають обов'язковий характер та забезпечуються заходами державного примусу.

За обсягом тлумачення поділяється на такі види: буквальне, розширювальне або обмежувальне. В правозастосовній практиці можливі ситуації часткової або повної відсутності в чинному КПК України норм права, що спрямовані на врегулювання тих чи інших суспільних відносин, тобто виникають прогалини. Одним зі способів подолання прогалин є аналогія.

Принциповою відмінністю кримінального процесуального законодавства від інших галузей є можливість застосування лише аналогії права (ч. 6 ст. 9 КПК України).

Тлумачення норм кримінального процесуального права відіграє провідну роль під час переборення колізій між нормами права.

Заведено вирізняти такі колізії між нормами права: темпоральні, ієрархічні та змістові.

Темпоральні виникають унаслідок видання в різний час з того самого питання двох норм права, ієрархічні тоді, коли на врегулювання одних фактичних відносин претендують норми, що знаходяться на різних шаблях у вертикальній структурі законодавства і тому мають різну юридичну силу.

Змістовні колізії мають місце при виникненні конфліктних відносин між нормами, що виникають у результаті часткового збігу обсягів їх врегулювання, які обумовлені специфікою суспільних відносин.

Отже, значення тлумачення норм кримінального процесуального права полягає в тому: а) воно є важливою умовою законного та обґрунтованого застосування кримінальних процесуальних норм; б) забезпечує правильне, однакове розуміння і застосування норм права на всій території країни, єдність слідчої та судової практик; в) неправильне тлумачення норми кримінального процесуального права може являти собою істотне порушення законності та є підставою для скасування винесеного рішення; г) сприяє виявленню та усуненню прогалин правового регулювання, колізій норм права, інших дефектів чинного процесуального законодавства.

4. ПОНЯТТЯ ТА СИСТЕМА КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Порядок кримінального провадження на території України визначається лише кримінальним процесуальним законодавством України (ст. 1 КПК України). Не можна говорити про самостійне або паралельне існування кримінального процесуального права і кримінального процесуального законодавства. Первинним є кримінальне процесуальне право, а вторинним – кримінальне процесуальне законодавство. Це законодавство не могло б існувати без кримінального процесуального права. Кримінальне процесуальне законодавство виступає засобом існування, вираження та організації структури змісту галузі кримінального процесуального права.

В теорії права існує два основних підходи до розуміння законодавства: у широкому та вузькому розумінні. Так, Конституційний Суд України дотримується підходу щодо широкого трактування законодавства, під яким розуміють систему не

тільки законів, а й інших актів Верховної Ради України, актів Президента України, Кабінету Міністрів України, а в окремих випадках – також нормативних правових актів центральних органів виконавчої влади.

У вузькому сенсі під законодавством розуміють сукупність виключно законодавчих актів. Так, у ч. 2 ст. 1 КПК України зазначається, що кримінальне процесуальне законодавство України складається з відповідних положень Конституції України, міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, КПК України та інших законів України. Виходячи з цього, можна стверджувати, що законодавець України задекларував підхід, згідно з яким кримінальне провадження врегульовано виключно законодавчими актами.

Систему кримінального процесуального законодавства складають таким чином відповідні положення Конституції України, міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, КПК України та інших законів України, якими врегульовано порядок кримінального провадження на території України.

Отже, під системою кримінального процесуального законодавства розуміється сукупність нормативних правових актів, у яких об'єктивуються внутрішні змістовні та структурні характеристики кримінального процесуального права. Її характеризують: кодифікація, єдині завдання та засади кримінального провадження; сфера дії та предмет регулювання; юридичні поняття і терміни; способи забезпечення внутрішніх системних правових зв'язків тощо.

Відповідно до ст. 8 Конституція України має найвищу юридичну силу. Закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати Основному Закону. Це свідчить про єдність системи кримінального процесуального законодавства на конституційному рівні.

Таким чином, кримінальне процесуальне законодавство України є окремою кодифікованою галуззю законодавства України, яка включає систему нормативних правових актів, що регулюють порядок кримінального провадження на території України і спрямовані на виконання завдань кримінального провадження (ст. 2 КПК України).

Джерелами кримінального процесуального законодавства є такі нормативні правові акти.

Конституція України, норми якої є норми прямої дії, встановлює базові положення кримінального провадження, закріплює його засади, визначає пріоритетні групи суспільних відносин, які підлягають правовому захисту та обов'язковій охороні з боку держави.

Міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, включають систему багатосторонніх та двосторонніх договорів з питань міжнародного співробітництва під час кримінального провадження. Сюди відносяться: Європейська конвенція про взаємну допомогу у кримінальних справах; Європейська конвенція про передачу провадження у кримінальних справах; Європейська конвенція про видачу правопорушників; Конвенція про передачу засуджених осіб; Європейська конвенція про міжнародну дійсність кримінальних вироків; Конвенція про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом; Договір між Україною та США про взаємну правову допомогу у кримінальних справах та ін.

Силу закону мають міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана

Верховною Радою України. Якщо ж норми КПК України суперечать міжнародному договору, згода на обов'язковість якого надана ВР України, то застосовуються положення відповідного міжнародного договору України (ч. 4 ст. 9 КПК України).

Кримінальний процесуальний кодекс – це систематизоване зведення кримінальних процесуальних норм, що регулюють порядок досудового розслідування та судового провадження на території України.

Верховна Рада України прийняла КПК України 13 квітня 2012 року, а введений він в дію з 20 листопада 2012 року.

Кодекс складається з розділів, глав, параграфів та статей.

КПК України є кодифікованим актом, в якому на основі Основного Закону встановлено загальні положення, що стосуються всього кримінального провадження, а також конкретизовано порядок провадження у кожній стадії, у кожному виді провадження, у тому числі порядок виконання будь-яких процесуальних дій або прийняття окремих процесуальних рішень.

В системі кримінального процесуального законодавства є інші закони України, які приймає Верховна Рада України та які мають вищу юридичну силу. До таких законів слід віднести: «Про судоустрій і статус суддів», «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», «Про прокуратуру», «Про Національну поліцію», «Про Державне бюро розслідувань», «Про Національне антикорупційне бюро України», «Про оперативно-розшукову діяльність», «Про судову експертизу», «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» та ін.

При здійсненні кримінального провадження не може застосуватись закон, який суперечить КПК України. Саме тому, у ч. 3 ст. 9 КПК України наголошується на тому, що закони та інші нормативно-правові акти, положення яких стосуються кримінального провадження, повинні відповідати КПК України.

5. МЕЖІ ДІЇ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Сфера реалізації кримінального процесуального законодавства України визначається межами його дії в просторі, часі і щодо кола осіб. Ці межі встановлені ст. ст. 4-6 КПК України.

У ч. 1 ст. 4 КПК України закріплено загальний принцип, на основі якого діє процесуальне законодавство України в просторових межах. Якщо кримінальне провадження здійснюється на території України, то незалежно від того, в Україні чи за її межами було вчинено кримінальне правопорушення, воно регулюється нормами КПК України нашої держави. Це правове положення ґрунтується на міжнародному принципі невтручання держав у внутрішні справи інших. Суть його полягає в тому, що жодна держава не вправі вчиняти дії юрисдикційного характеру на території інших держав без їх згоди.

Поняття території України в КПК України, як і в КК, не розкрито. Воно визначається в ч. 3 ст. 2 Конституції України та Законом України «Про державний кордон України» від 4 листопада 1991 р.

Згідно зі ст. 1 згаданого Закону територія України є цілісною і недоторканою і включає розташовані в межах державних кордонів: сухопутні, водні, підземні та повітряні простори.

Частина території України, на якій розташовані дипломатичні представництва інших держав, перебуває під юрисдикцією цих держав згідно із загальноновизнаними міжнародно-правовими актами.

За загальним правилом не діють на такій території норми КПК України. Винятки становлять лише випадки, коли уповноважені представники відповідних іноземних держав дають згоду на кримінальне провадження за правилами КПК України.

Кримінальне процесуальне законодавство України застосовується також при здійсненні провадження до кримінальних правопорушень, вчинених на території дипломатичного представництва чи консульської установи України, що розміщені на території інших держав.

Якщо кримінальне правопорушення вчинене на борту цивільного повітряного, морського чи річкового судна, яке перебуває за межами території України, але літає чи плаває під розпізнавальними знаками чи прапором України і приписане до порту, розташованого в Україні, то провадження щодо нього також здійснюється за правилами КПК України.

Це стосується безумовно військових повітряних, річкових чи морських суден України, оскільки вони завжди знаходяться під юрисдикцією нашої держави.

Відповідно до п. 23 ст. 85 Конституції України Верховна Рада України схвалює рішення про направлення підрозділів Збройних Сил України до іншої держави. Як правило, такі підрозділи направляються на прохання ООН і діють у складі сил з підтримання миру і безпеки. На них поширюється дія ст. 1 Конвенції про безпеку персоналу ООН та пов'язаного з нею персоналу (1994 р.). Військовослужбовці, які входять до таких підрозділів, користуються недоторканністю в країні перебування. Вони залишаються під юрисдикцією України, тому кримінальне провадження у разі вчинення ними кримінальних правопорушень на території інших держав здійснюється за правилами КПК України.

Процесуальна дія проводиться, а процесуальне рішення приймається згідно з положеннями КПК України, чинними на момент початку виконання такої дії або прийняття такого рішення (ст. 5).

Оскільки днем набрання чинності цим КПК України є 20 листопада 2012 р., то з цієї дати всі процесуальні дії в кримінальному провадженні проводяться, а процесуальні рішення ухвалюються згідно з його правилами, якщо КПК України не встановлено іншого.

Це положення має важливе практичне значення, оскільки процесуальна дія може початися раніше введення в дію КПК України і продовжуватись під час його дії. В цьому випадку діє загальне правило, яке вироблено процесуальною доктриною і сприйняте законодавцем, а саме: раніше чинний закон перестає застосовуватись у кримінальному провадженні після набрання чинності новим законом. На відміну від матеріального кримінального закону новий кримінальний процесуальний закон не має зворотної дії навіть у тих випадках, коли його правила є більш сприятливі для учасників кримінального провадження.

У ч. 2 ст. 5 КПК України закріплено правило, за яким допустимість доказів визначається КПК України, тобто його нормативними положеннями на момент отримання доказів. Сказане зумовлено тим, що коли докази у кримінальному провадженні були одержані за правилами раніше чинного кримінального процесуального законодавства, то з набранням чинності КПК України вони допускаються для встановлення обставин та обґрунтування ухвалених у провадженні

рішень лише за умови, що вони відповідають вимогам допустимості, які встановлені цим КПК України.

Стаття 6 КПК України говорить про те, що кримінальне провадження за правилами цього Кодексу здійснюється на території України до будь-якої особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, тобто її громадянин, громадянин іншої держави чи особи без громадянства – за деякими винятками. Поняття громадян України, осіб без громадянства, але таких, які постійно проживають в Україні, громадян іноземної держави розкрито у Законі України «Про громадянство України» від 18 січня 2001 р. і Законом України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» від 22 вересня 2011 р.

Правило про те, що кримінальне провадження до будь-якої особи здійснюється за правилами КПК України, має і окремі винятки. Вони стосуються певних категорій осіб, визначених як КПК України, так і міжнародними правовими актами. Зокрема, гл. 37 КПК України встановлені особливості кримінального провадження щодо окремої категорії осіб, які виконують важливі державні функції. Ці особливості ґрунтуються як на нормах Конституції України (ч. 3 ст. 80, ч. 2 ст. 126), так і на законах України, які регулюють їх діяльність, визначають їх правовий статус.

Особливий порядок кримінального провадження застосовується стосовно: 1) народного депутата України; 2) судді, судді Конституційного Суду України, судді Вищого антикорупційного суду, а також присяжного під час виконання ним обов'язків у суді, Голови, заступника Голови, члена Вищої ради правосуддя, Голови, заступника Голови, члена Вищої кваліфікаційної комісії суддів України; 3) кандидата у Президенти України; 4) Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини; 5) Голови, іншого члена Рахункової палати; 6) депутата місцевої ради; 7) адвоката; 8) Генерального прокурора України, його заступника, прокурора Спеціалізованої антикорупційної прокуратури; 9) Директора та працівників Національного антикорупційного бюро України; 10) Голови Національного агентства з питань запобігання корупції, його заступників.

При цьому особливості стосуються, зокрема, повідомлення їх про підозру, притягнення до кримінальної відповідальності, затримання й обрання запобіжного заходу тощо. Вони є процесуальними гарантіями, які забезпечують виконання ними своїх функцій.

Відповідно до ч. 2 ст. 6 КПК України виняток із загального правила про кримінальне провадження за правилами КПК України становить щодо іноземних громадян, які відповідно до загальновизначених міжнародних правил і договорів України з іншими державами наділені дипломатичним імунітетом (недоторканністю) і не дають особистої згоди, або відсутня згода держави чи міжнародної організації, яких вони представляють, на кримінальне провадження щодо них за правилами КПК України. До таких осіб належать співробітники дипломатичних представництв та консульських установ, перелічених у Віденській конвенції про дипломатичні зносини від 18 квітня 1961 р., Віденській конвенції про консульські зносини від 24 квітня 1963 р., Положення про дипломатичні представництва та консульські установи іноземних держав в Україні, затвердженому Указом Президента України від 10 червня 1993 р.

У кожному випадку виникнення питання про те, чи користується іноземний громадянин дипломатичним імунітетом і в якому обсязі, необхідно звертатись до міжнародно-правових актів, які визнані Україною, внутрішніх нормативних актів, що

регулюють ці питання, та міжнародних договорів, укладених Україною з іншими державами.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ:

1. Що таке кримінальне процесуальне право?
2. Які джерела кримінального процесуального права України?
3. Що таке кримінальна процесуальна норма?
4. Які є види кримінальних процесуальних норм?
5. Яка структура кримінальної процесуальної норми?
6. Розкрийте зміст гіпотези кримінальної процесуальної норми.
7. Розкрийте зміст диспозиції кримінальної процесуальної норми.
8. У чому полягає специфіка санкцій кримінальних процесуальних норм?
9. Чи можливе застосування кримінального процесуального закону за аналогією?
10. Які правила дії кримінального процесуального законодавства в просторі, часі і щодо осіб?
11. Розкрийте роль і значення Конституції України як джерела кримінального процесуального права.
12. Визначте, що є кримінальним процесуальним законодавством України.
13. Що розуміють під «міжнародним договором України»?
14. Класифікуйте міжнародні договори України, що регулюють кримінальну процесуальну діяльність.
15. Проаналізуйте рішення ЄСПЛ, КСУ та відповідну практику Верховного Суду як джерела кримінального процесуального права України.
16. Назвіть закони України, які є джерелами кримінального процесуального законодавства України.
17. Дайте їх загальну характеристику.
18. Розкрийте сутність тлумачення нор кримінального процесуального права.
19. Які особливості застосування кримінального процесуального законодавства України до осіб, які користуються дипломатичним імунітетом?
20. Які умови застосування кримінального процесуального закону за аналогією?

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Андрушко О. В. Теорія та практика юридичної відповідальності за правопорушення в кримінальному процесі: монографія. Хмельницький : НАДПСУ, 2020. 480 с.
2. Баулін О. Зворотна дія кримінального процесуального закону як гарантія прав людини у кримінальному провадженні. *Науковий вісник Національної академії прокуратури*. 2016. № 4. С. 1–9.
3. Бобечко Н. Поняття, ознаки, значення та класифікація правових позицій Верховного Суду у кримінальному провадженні. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 2. С. 168–173.
4. Грошевий Ю. М. Актуальні проблеми вдосконалення кримінально-процесуального законодавства. *Грошевий Ю. М. Вибрані праці*. Харків, 2011. С. 582–586.
5. Грошевий Ю. М. Оновлення кримінально-процесуального законодавства –

складова частина реалізації концепції реформування кримінальної юстиції України. *Грошевий Ю. М. Вибрані праці*. Харків, 2011. С. 556–562.

6. Дроздов О. Сучасні тенденції розвитку кримінального процесу України (за матеріалами практики Європейського суду з прав людини). *Право України*. 2017. № 12. С. 102–116.

7. Дроздов О. М. Джерела кримінально-процесуального права України : монографія. Харків : Вапнярчук Н. М., 2008. 208 с.

8. Капліна О. Проблеми виокремлення принципів правозастосовного тлумачення норм кримінального процесуального права. *Філософія права і загал. теорія права*. 2014. № 1–2. С. 108–117.

9. Капліна О. В. Правозастосовне тлумачення норм кримінально- процесуального права : монографія. Харків : Право, 2008. 296 с.

10. Кримінальне процесуальне право України : навч. посіб. / за ред. В. Г. Гончаренка та В. В. Колесника. Київ : Юстиніан, 2014. 573 с.

11. Кримінальний процесуальний кодекс України : наук.-практ. коментар / за ред. В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. Київ : Юстиніан, 2012. 1217 с.

12. Письменний Д. П. Удосконалення кримінального процесуального законодавства України: стан та перспективи. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 2. С. 38–47.

13. Пінто де Альбукерке Пауло. Окрема думка. Шлях до справедливості / [пер. з англ. та фр. В. А. Капліної ; упоряд., авт. передм. О. В. Капліна]. Харків : Право, 2020. 552 с.

14. Рабінович П., Герасимів О. Практика Страсбурзького суду у справах проти України як чинник удосконалення її законодавчих гарантій прав людини. *Право України*. 2015. № 2. С. 128–139.

15. Тітко І. А. Оцінні поняття у кримінально-процесуальному праві України : монографія. Харків : Право, 2010. 216 с.

16. Удалова Л. Д., Щериця С. І. Чинність кримінального процесуального закону: монографія. Київ : КНТ, 2014. 144 с.

17. Федорова О. Ф., Леськів С. Р. Кримінальне процесуальне законодавство України в умовах євроінтеграції: недоліки та перспективи реформування. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 3. С. 203–206.

18. Шило О. Г. Проблеми адаптації кримінального процесуального законодавства України до права Європейського Союзу. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2016. № 2. С. 109–122.

ГЛАВА 3. ЗАСАДИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

1. Поняття, значення і класифікація засад кримінального провадження
  2. Конституційні засади кримінального провадження
  3. Інші засади кримінального провадження
- Питання для самоконтролю
Рекомендована література

1. ПОНЯТТЯ, ЗНАЧЕННЯ І КЛАСИФІКАЦІЯ ЗАСАД КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Кримінальний процесуальний кодекс України вперше закріпив в окремій главі засади кримінального провадження. Така позиція законодавця показує наскільки він надає велике значення основним положенням кримінального процесу. Проте КПК України не визначив чітко поняття «засади кримінального провадження».

Немає однозначного визначення це поняття і в юридичній літературі. Існує декілька точок зору. Зокрема, М.М. Михеєнко та інші визначають принципи (засади) кримінального процесу як такі основоположні засади, що закріплені в законі. П.І. Репешко та інші – крім закріплених в законі відносять до них також ті, які не дістали такого закріплення в правових нормах, але впливають з них.

На думку В.Т. Нора, засади кримінального провадження – це закріплені в Конституції України, загальновизнаних міжнародних актах та у кримінальному процесуальному законодавстві фундаментальні (базові) керівні для учасників провадження положення, що виражають і визначають найістотніші властивості провадження, вимоги до правил і способу діяльності, насамперед, органів і службових осіб, які ведуть кримінальне провадження, та є гарантіями забезпечення дотримання прав, свобод, законних інтересів тих учасників провадження, які залучаються до нього, а в підсумку – виконання завдань кримінального провадження³⁵.

За визначенням О.В. Капліної, засади кримінального провадження – це закріплені в нормах кримінального процесуального права фундаментальні, найзагальніші положення, що містять сутнісні ознаки кримінального провадження, визначають рівень захищеності прав та свобод людини, побудову його системи (стадій та окремих проваджень) та є орієнтиром у діяльності учасників кримінального провадження³⁶.

Найбільш обґрунтованою є позиція професора Михеєнка М.М., який в основу визначення поклав таку сукупність властивостей: 1) це найбільш загальні, вихідні положення, ідеї, які мають фундаментальне значення для кримінального процесу, визначають його спрямованість, побудову в цілому, форму і зміст його стадій та інститутів; 2) принципи виражають панівні в даній державі політичні і правові ідеї, які стосуються завдань і способу здійснення судочинства в кримінальних справах; 3)

³⁵ Кримінальний процесуальний кодекс України : наук.-практ. коментар / за заг. ред. В. Г. Гончаренко, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. Київ : Юстініан, 2012. С. 39.

³⁶ Кримінальний процес : підручник / [О. В. Капліна, О. Г. Шило, В. Т. Трофименко та ін.] ; за заг. ред. О. В. Капліної, О. Г. Шило. Харків : Право, 2019. С. 64–65.

вони повинні бути закріплені в нормах права; 4) принципи повинні повністю діяти у всіх або кількох стадіях процесу і обов'язково в його центральній стадії – стадії судового розгляду; 5) порушення будь-якого принципу означає незаконність рішення у справі й обов'язково тягне його скасування.

Виходячи з цих критеріїв М.М. Михеєнко визначає **засади (принципи) кримінального процесу** як закріплені в законі й панівні в державі політичні і правові ідеї щодо завдань і способу здійснення судочинства в кримінальному провадженні, які визначають спрямованість і побудову кримінального процесу в цілому, форму і зміст його стадій та інститутів, порушення яких обов'язково тягне за собою скасування вироку та інших рішень у справі.

Засади виражають панівні в державі політичні та правові ідеї, які стосуються завдань, способу формування і здійснення кримінального провадження, тобто положення, які визначають головні, найважливіші моменти устрою й діяльності суб'єктів кримінального провадження.

Вони також відображають міжнародно-правові стандарти кримінальної процесуальної діяльності, що передбачені у Загальній декларації прав людини, Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод, Міжнародному пакті про громадянські та політичні права.

Засади кримінального провадження діють в усіх стадіях процесу, взаємопов'язані між собою й утворюють певну систему. Вони служать гарантією правосуддя, забезпечення прав і законних інтересів учасників процесу, велике значення мають при подоланні прогалин у законі.

Кожна з засад кримінального процесу, не втрачаючи своєї індивідуальності і юридичної значущості, тісно взаємодіє з іншими, що дає можливість говорити не про арифметичну сукупність їх, а про систему.

За змістом, сферою застосування засади кримінального процесу розрізняються між собою. Але це не дає підстав для поділу їх на основні і другорядні. Всі вони, взаємодіючи один з одним, сприяють досягненню цілей кримінального провадження. При цьому не пригнічують інші засади, а сприяють здійсненню один одного. Закон встановив такі положення, коли застосування однієї з них не заважає дії іншої. Разом з тим існують і винятки майже з усіх засад (крім законності і презумпції невинуватості). Але вони не перекреслюють дію самої засади, бо інакше перетворили б її на протилежну, конкурентну, засаду.

Зазначимо, що в юридичній літературі відсутня єдність поглядів вчених на класифікацію засад кримінального провадження. Зокрема, пропонується поділяти їх залежно від типу кримінального процесу (засади інквізиційного, розшукового, змагального, змішаного типів); суб'єкта легітимізації (на міжнародно-правові та внутрішньодержавні); характеру нормативних актів, у яких вони закріплюються: конституційні, що закріплені в Конституції України, та інші, які закріплені в інших законах.

Найбільш прийнятною, на погляд О.В. Капліної, є класифікація засад кримінального провадження залежні від їх поширюваності стосовно галузей права на загальноправові, загальнопроцесуальні та кримінальні процесуальні.³⁷

Засади кримінального провадження становлять певну систему. В ній в першу чергу доцільно виділяти конституційні засади, тобто ті, що закріплені в

---

³⁷ Там само, с. 65.

Основному Закону держави – Конституції, як такі, що мають особливе політичне і юридичне значення. До них належать:

- 1) верховенство права;
- 2) законність;
- 3) рівність перед законом і судом;
- 4) повага до людської гідності;
- 5) забезпечення права на свободу та особисту недоторканність;
- 6) недоторканність житла чи іншого володіння особи;
- 7) таємниця спілкування;
- 8) невтручання у приватне життя;
- 9) недоторканність права власності;
- 10) презумпція невинуватості та забезпечення доведеності вини;
- 11) свобода від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї;
- 12) заборона двічі притягувати до кримінальної відповідальності за одне і те саме правопорушення;
- 13) забезпечення права на захист;
- 14) доступ до правосуддя та обов'язковість судових рішень;
- 15) змагальність сторін і свобода в поданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості;
- 16) забезпечення права на оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності;
- 17) гласність і відкритість судового провадження та його повне фіксування технічними засобами;
- 18) мова, якою здійснюється кримінальне провадження.

Крім конституційних засад існують й інші засади, які закріплені в нормах кримінально-процесуального закону. До них відносяться:

- 1) безпосередність дослідження показань, речей і документів;
- 2) публічність;
- 3) диспозитивність;
- 4) розумність строків.

2. КОНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Засада верховенства права – це кримінально-процесуальне положення, яке полягає в тому, що людина, її права та свободи визнаються найвищими цінностями та визначають зміст і спрямованість діяльності держави.

Дана засада закріплена в ст. 8 Конституції України і в ст. 8 КПК України.

Суть верховенства права та його складові частини розкриті у доповіді «Про верховенство права», прийнятій на 86 пленарному засіданні Венеціанської комісії 22-26 березня 2011 р. Це: 1. Доступ до закону; 2. Вирішення питання про юридичні права повинно здійснюватися на основі закону, а не за розсудом; 3. Рівність перед законом; 4. Влада повинна реалізовуватися відповідно до закону, справедливо та розумно; 5. Права людини повинні бути захищені; 6. Повинні бути наявні засоби для врегулювання спорів без невиправданих витрат та відстрочок; 7. Наявність справедливого суду; 8. Держава повинна дотримуватися своїх зобов'язань як у рамках міжнародного, так і національного права.

У сфері кримінального провадження особливу актуальність набуває такий елемент верховенства права, як пріоритетність прав людини, оскільки специфіка діяльності державних органів під час кримінального судочинства передбачає у деяких випадках їх суттєвого обмеження. Саме тому у ст. 8 КПК України закріплено, що людина, її права та свободи визначаються найвищими цінностями.

Принцип верховенства права означає, що у правовій державі має панувати закон, а не інтереси осіб, у руках яких у певний момент перебуває влада; функції держави полягають у регулюванні відносин між усіма суб'єктами права на основі закону. Суд не повинен так тлумачити закон, щоб він несправедливо обмежував права і свободи особи.

Однією з гарантій здійснення цього принципу є чітке, зрозуміле і прозоре закріплення правил і процедур здійснення кримінального провадження. Порушення процесуальної форми тягне за собою негативні наслідки для осіб, які ведуть процес, і дає можливість застосування відповідних санкцій відновлюваного характеру.

Принцип верховенства права у кримінальному провадженні застосовується з урахуванням практики Європейського суду з прав людини.

Оскільки міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою, є одним з джерел кримінального процесу, то їх положення повинні застосовуватися нарівні з національним законодавством. При цьому Європейський суд з прав людини у своїх рішеннях тлумачить основні положення Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод 1950 р. На необхідність судам керуватися практикою Суду як джерелом права вказано у ст. 17 Закону України від 23.02.2006 «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини».

В той же час сучасний розвиток правової системи України показує, що практична реалізація принципу верховенства права бажає кращого. Насамперед поширеним явищем є нерозуміння самого принципу верховенства права, його ототожнення з радянським принципом верховенства позитивного закону. Іноді застосовуються закони, які порушують природні права і свободи людини. Є випадки, коли вони не знайшли своє відображення у законодавчих чи підзаконних актах. А якщо такі права і передбачені у законодавстві, то відсутній механізм їх реалізації.

Всі суди загальної юрисдикції зобов'язані застосовувати принцип верховенства з урахуванням практики Європейського суду з прав людини. Зазначимо, що природа рішень цього Суду обумовлена такими факторами: 1) правові позиції, які містяться в них, мають нормативний характер; 2) у рішеннях дається тлумачення Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та Протоколів до неї; 3) самі рішення мають правозастосовний характер, оскільки в них міститься рішення з конкретної справи.

Засада законності – це вимога під час кримінального провадження точно і неухильно застосовувати судом, слідчим суддею, прокурором, керівником органу досудового розслідування, слідчим, іншими органами державної влади закони, дотримуватися (виконувати) всіма іншими суб'єктами кримінального провадження, державними і недержавними установами й організаціями, посадовими особами, громадянами положення Конституції України, законів і відповідних нормативних актів.

Винятків з цієї засади немає. При цьому в кримінальному судочинстві йдеться про необхідність виконання всіх норм і правил, які передбачені законом. В іншому разі можливе зловживання осіб, що ведуть процес.

Ця засада є загальноправовою. Вона є складовою частиною верховенства права. Проте в кожній з галузей права має специфічні риси. Стаття 2 КПК України передбачає як одне з завдань кримінального судочинства забезпечення правильного застосування закону.

Зміст засади законності кримінального провадження (ст. 9 КПК України) полягає в тому, що:

1. Під час кримінального провадження суд, слідчий суддя, прокурор, начальник органу досудового розслідування, слідчий, інші службові особи органів державної влади зобов'язані неухильно додержуватися вимог Конституції України, КПК України, міжнародних договорів України, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України, вимог інших актів законодавства.

2. Прокурор, керівник органу досудового розслідування, слідчий зобов'язані всебічно, повно і неупереджено дослідити обставини кримінального провадження, виявити як ті обставини, що викривають, так і ті, що виправдовують підозрюваного, обвинуваченого, а також обставини, що пом'якшують чи обтяжують його покарання, надати їм належну правову оцінку та забезпечити прийняття законних і неупереджених процесуальних рішень.

3. Закони та інші нормативно-правові акти України, положення яких стосуються кримінального провадження, повинні відповідати КПК України. При здійсненні кримінального провадження не може застосовуватися закон, який суперечить КПК України.

4. У разі якщо норми КПК України суперечать міжнародному договору України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, застосовуються положення відповідного міжнародного договору.

5. Кримінальне процесуальне законодавство застосовується з урахуванням практики Європейського суду з прав людини.

6. У випадках, коли положення КПК України не регулюють або неоднозначно регулюють питання кримінального провадження, застосовуються загальні засади кримінального провадження, встановлені ч. 1 ст. 7 КПК України.

Засада законності діє в усіх стадіях кримінального процесу, відноситься до всіх процесуальних рішень, які приймаються під час кримінального провадження, інтегрується з іншими засадами кримінального процесу, є обов'язковою для всіх суб'єктів. При цьому якщо докази отримані з порушенням прав та свобод людини, вони є недопустимими.

Серцевиною діяльності органів, які ведуть процес, є забезпечення режиму законності, суворого виконання законів і підзаконних актів, захисту прав і законних інтересів громадян. Вся їх діяльність повинна бути пронизана законністю. Рух кримінального провадження з однієї процесуальної стадії в іншу може здійснюватися лише на підставі закону і в суворо визначеній послідовності. У разі виявлення порушень закону забезпечується вжиття заходів з їх усунення.

Тільки завдяки законності може бути встановлена істина у справі, а також всі обставини вчиненого правопорушення та ті, які характеризують особу правопорушника. При цьому відповідно до засади повинна бути не порушена відповідна процесуальна форма та процедура.

Особливості реалізації засади законності в кримінальному провадженні полягають в тому, що: по-перше, кримінальний процес, як діяльність органів досудового розслідування,

прокуратури та суду, докладніше регламентований законом, ніж будь-яка інша державна діяльність, без чого неможливе розкриття злочинів, викриття винних та їх справедливе покарання; по-друге, в кримінальному процесі на органи досудового розслідування, прокуратуру та суд покладено обов'язки з розслідування та вирішення кримінальних справ, для чого ці органи наділяються владними повноваженнями та правом застосування примусових заходів у випадках і у порядку, прямо передбачених у законі; по-третє, на органи досудового розслідування, прокуратури та суду покладено обов'язок з роз'яснення та забезпечення прав та законних інтересів усіх громадян, які беруть участь у судочинстві, а також із правильного здійснення ними своїх процесуальних обов'язків, що передбачено законом.

Гарантіями реалізації принципу законності є можливість у випадках, передбачених законом (а це, як правило, реакція на суттєве порушення прав та законних інтересів учасників процесу), оскарження прийнятих рішень, скасування в передбаченому законом порядку постанов, ухвал, вироків, що приймаються по справі.

Засада рівності перед законом і судом. У національному законодавстві є низка положень, що стосуються рівності усіх учасників процесу. Перш за все це передбачено частинами 1, 2 ст. 24 Конституції України, відповідно до яких: «Громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом. Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками».

Крім того, ч. 2 ст. 21 Конституції України закріплює засаду невідчужуваності та непорушності прав і свобод людини, відповідно до якої не допускається не тільки відчуження прав і свобод, якими людина володіє, а й обмеження їх змісту, створення перешкод для їх реалізації тощо. У ч. 3 ст. 129 Основного Закону держави проголошується, що рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом є однією з основних засад судочинства.

На рівні міжнародного права відзначається, що всі люди народжуються вільними і є рівними за своєю гідністю та правами (ст. 1 Загальної декларації прав людини). Вони наділені розумом і совістю та повинні діяти один щодо одного в дусі братерства. Кожна людина має всі права і всі свободи, проголошені цією Декларацією, незалежно від раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного чи соціального походження, майнового, станового або іншого становища (ст. 2).

Згідно зі ст. 14 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права всі особи є рівними перед судами і трибуналами.

Саме на ці положення орієнтуються всі держави світу у кодифікації свого законодавства. Стаття 10 КПК України передбачає, що не може бути привілеїв чи обмежень у процесуальних правах за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних чи інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, громадянства, освіти, роду занять, а також за мовними або іншими ознаками. У випадках і порядку, передбаченому КПК України, певні категорії осіб (неповнолітні, іноземці, особи з розумовими і фізичними вадами тощо) під час кримінального провадження користуються додатковими гарантіями.

Законодавець не обмежився конкретним переліком обставин, що не можуть бути підставою для порушення рівності громадян перед законом і судом, а передбачив, що

до них можуть бути віднесені і «інші ознаки». Таким чином, жодна обставина не може бути законною підставою для порушення рівності суб'єктів кримінального провадження перед законом і судом.

У п. 10 постанови Пленуму Верховного Суду України від 1.10.1996 «Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя» роз'яснено, що конституційні положення про законність судочинства та рівність усіх учасників процесу перед законом і судом зобов'язують суд забезпечити всім їм рівні можливості щодо надання прав на дослідження доказів, заявлення клопотань та здійснення інших процесуальних прав.

Рівність учасників кримінального провадження перед законом означає:

1) наявність рівних прав і обов'язків щодо участі у процесі і відстоюванні своєї позиції;

2) до всіх застосовується одне й те ж кримінальне і кримінально процесуальне законодавство;

3) суд зобов'язаний не надавати будь-яких переваг, що не обумовлені законом, будь-якому учаснику провадження.

Як гарантія здійснення цієї засади у ст. 161 КК України передбачена кримінальна відповідальність за обмеження у процесуальних правах залежно від расової і національної ознак.

Водночас у кримінальному процесуальному законодавстві встановлені додаткові гарантії деяким учасниками провадження (іноземці, неповнолітні, особи з фізичними і психічними вадами, особи, що мають статус недоторканності тощо). Проте таке законодавче закріплення не можна розглядати як порушення засади, оскільки воно обумовлене особливостями правового статусу таких осіб.

Необхідно зазначити, що рівність суб'єктів кримінального провадження перед законом зовсім не означає, що всі вони мають однакові між собою права. Цю рівність слід розуміти як рівність прав однопорядкових суб'єктів, передбачених гл. 3 КПК України та положеннями низки інших Законів України (наприклад, «Про прокуратуру», «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»). Таким чином, наприклад, всі підозрювані, обвинувачені мають однакові між собою права, але ці права не збігаються з правами цивільного позивача або захисника.

Засада поваги до людської гідності. Засада відображає комплекс положень Конституції України: людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю (ст. 3); ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню (ст. 28); кожен має право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань (ст. 55); кожен зобов'язаний неухильно додержуватися Конституції та законів України, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей (ст. 68).

Названі положення Конституції України відповідають засадам міжнародно-правових актів, в яких передбачені захист прав і свобод людини під час кримінального провадження.

Зміст засади (ст. 11 КПК України) полягає в тому, що:

1) Під час кримінального провадження повинна бути забезпечена повага до людської гідності, прав і свобод кожної особи.

2) Забороняється під час кримінального провадження піддавати особу

катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує її гідність, поводженню чи покаранню, вдаватися до погроз застосування такого поводження, утримувати особу у принизливих умовах, примушувати до дій, що принижують її гідність.

3) Кожен має право захищати усіма засобами, що не заборонені законом, свою людську гідність, права, свободи та інтереси, порушені під час здійснення кримінального провадження.

Перелічені вимоги Закону спрямовані перш за все на запобігання будь-яких зловживань зі сторони осіб, які наділені правами застосовувати стосовно учасників кримінального процесу заходи забезпечення кримінального провадження та слідчі (розшукові) дії, що обмежують права і свободи людини. При цьому є недопустимими будь-які катування, жорстоке поводження, приниження гідності особи, примушення до дій, які принижують людську гідність.

Ця засада кримінального судочинства втілюється в життя в інших нормах КПК України, які регламентують окремі процесуальні дії. Так, обшук особи може проводити лише слідчий тієї ж саме статі (ч. 5 ст. 236 КПК України). При освідуванні не допускаються дії, які принижують честь і гідність особи або небезпечні для її здоров'я (ч. 4 ст. 241). За необхідності здійснюється фіксування наявності чи відсутності на тілі особи, яка підлягає освідуванню, слідів кримінального правопорушення або особливих прикмет шляхом фотографування, відеозапису чи інших технічних засобів. Зображення, демонстрація яких може розглядатись як образлива для освідуваної особи, зберігаються в опечатаному вигляді і можуть надаватись лише суду під час судового розгляду (ч. 2, 4 ст. 241 КПК України), проведення слідчого експерименту допускається за умови, що при цьому не створюється небезпека для життя і здоров'я осіб, які беруть у ньому участь, чи оточуючих, не принижуються їхні честь і гідність, не завдається шкода (ст. 240 КПК України).

Крім того, особі, яка залучена до сфери кримінального процесу, надається право захищати всіма способами, що не заборонені законом, свою людську гідність, права, свободи і законні інтереси, порушені під час кримінального провадження.

Засада забезпечення права на свободу та особисту недоторканність означає, що під час кримінального провадження ніхто не може триматися під вартою, бути затриманим або обмеженим у здійсненні права на вільне пересування в інший спосіб через підозру або обвинувачення у вчиненні кримінального правопорушення, інакше, як на підставах та в порядку, передбачених КПК України.

Кожен, кого затримано через підозру або обвинувачення у вчиненні кримінального правопорушення або інакше позбавлено свободи, повинен бути в найкоротший строк доставлений до слідчого судді для вирішення питання про законність та обґрунтованість його затримання, іншого позбавлення свободи та подальшого тримання. Затримана особа негайно звільняється, якщо протягом сімдесяти двох годин з моменту затримання їй не вручено вмотивованого судового рішення про тримання під вартою.

Про затримання особи, взяття її під варту або обмеження в праві на вільне пересування в інший спосіб, а також про її місце перебування має бути негайно повідомлено її близьких родичів, членів сім'ї чи інших осіб за вибором цієї особи в порядку, передбаченому КПК України.

Кожен, хто понад строк, передбачений КПК України, тримається під вартою або позбавлений свободи в інший спосіб, повинен бути негайно звільнений. Затримання особи, взяття її під варту або обмеження в праві на вільне пересування в інший спосіб, здійснене за відсутності підстав або з порушенням порядку, передбаченого законом, тягне за собою відповідальність, установлену законом (ст. 12 КПК України).

Право на свободу і особисту недоторканність є одним з основних прав особи, яке гарантується як міжнародно-правовими актами про права людини, так і Конституцією України, Кримінальним процесуальним кодексом України.

Стаття 5 Європейської конвенції про захист прав і основних свобод людини передбачає, що жодна людина не може бути позбавлена волі інакше, ніж відповідно до процедури, встановленої законом.

Аналогічні вимоги встановлені ст. 9 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права і більш детально висвітлені у Зводі принципів захисту всіх осіб, що підлягають затриманню чи ув'язненню в будь-якій формі.

Подальший розвиток міжнародно-правових стандартів знайшов відображення у ст. 29 Конституції України. З аналізу змісту цієї статті Основного Закону держави можна зробити висновки про такі положення:

1. кожна людини постійно користується свободою й особистою недоторканністю в межах її правомірної поведінки;

2. арешт будь-якої людини на території України та тримання її під вартою можливі тільки за наявності судового рішення, яке повинно бути винесено на підставах та в порядку, встановлених законом;

3. тримання особи під вартою (затримання та арешт) здійснюються як тимчасовий захід за наявності чітко визначених законом умов;

4. кожному заарештованому чи затриманому мають бути невідкладно повідомлені мотиви арешту чи затримання, роз'яснені права та надана можливість з моменту затримання захищати себе особисто та користуватися правовою допомогою захисника;

5. про затримання чи арешт негайно інформуються родичі затриманого чи арештованого, а у разі заявлення ним усної або письмової вимоги захисник, а також адміністрація за місцем роботи чи навчання;

6. кожний затриманий має право у будь-який час оскаржити в суді своє затримання;

7. кожен незаконно затриманий чи заарештований має право на відшкодування за рахунок держави чи органів місцевого самоврядування матеріальної та моральної шкоди.

Ніхто не може бути затриманий без ухвали слідчого судді, суду, крім випадків, передбачених законом (ст. 207 КПК України). Кожен має право затримати без ухвали слідчого судді, суду будь-кого: 1) при вчиненні або замаху на вчинення кримінального правопорушення, або 2) безпосередньо після вчинення кримінального правопорушення чи під час безперервного переслідування особи, яка підозрюється у його вчиненні.

Кожен, хто не є уповноваженою службовою особою (особою, якій законом надано право здійснювати затримання) і затримав відповідну особу в порядку, передбаченому частиною другою цієї статті, зобов'язаний негайно доставити її до уповноваженої службової особи або негайно повідомити уповноважену службу

особу про затримання та місцеперебування особи, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення.

Уповноважена службова особа має право без ухвали слідчого судді, суду затримати особу, підозрювану у вчиненні злочину, за який передбачене покарання у вигляді позбавлення волі, лише у випадках:

- 1) якщо цю особу застали під час вчинення злочину або замаху на його вчинення;
- 2) якщо безпосередньо після вчинення злочину очевидець, у тому числі потерпілий, або сукупність очевидних ознак на тілі, одязі чи місці події вказують на те, що саме ця особа щойно вчинила злочин.

Уповноважена службова особа має право без ухвали слідчого судді, суду затримати особу, підозрювану у вчиненні злочину, за який передбачене покарання у вигляді позбавлення волі, якщо є обґрунтовані підстави вважати, що можлива втеча з метою ухилення від кримінальної відповідальності особи, підозрюваної у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого корупційного злочину, віднесеного законом до підслідності Національного антикорупційного бюро України (ст. 208 КПК України).

Позбавлення волі як кримінальне покарання може призначатися лише за вироком суду.

Прокурор зобов'язаний негайно звільнити кожного, хто незаконно позбавлений волі або тримається під вартою понад строк, передбачений законом чи судовим вироком.

Кримінальним процесуальним законодавством України встановлено додаткові гарантії недоторканості певних осіб. Так, Президент України користується правом недоторканості на час виконання повноважень (ч. 1 ст. 105 Конституції України).

Відповідно до ч. 2 ст. 126 Конституції України без згоди Вищої ради правосуддя суддю не може бути затримано або утримувано під вартою чи арештом до винесення обвинувального вироку судом, за винятком затримання судді під час або відразу ж після вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину.

Незалежність і недоторканість судді Конституційного Суду України гарантується Конституцією і законами України. Без згоди Конституційного Суду України суддю цього Суду не може бути затримано або утримувано під вартою чи арештом до винесення обвинувального вироку судом, за винятком затримання судді під час або відразу ж після вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину (ст. 149 Конституції України).

Засада недоторканості житла чи іншого володіння особи полягає у тому, що не допускається проникнення до житла чи до іншого володіння особи, проведення в них огляду чи обшуку інакше, як за вмотивованим судовим рішенням, крім випадків, передбачених КПК України (ст. 13 КПК України).

Стаття 32 Конституції України гарантує недоторканність особистого і сімейного життя, складовою частиною якого є недоторканність житла чи іншого володіння особи. Оскільки ці конституційні права взаємопов'язані, то недоторканність житла чи іншого володіння особи означає не тільки неможливість входу до нього без дозволу особи, що в ньому проживає, але і нерозголошення даних особистого життя, недоторканність особистих речей та майна.

При цьому під житлом закон розуміє будь-яке приміщення, що перебуває у постійному чи тимчасовому володінні особи, незалежно від його призначення і правового статусу, та пристосоване для постійного чи тимчасового проживання в ньому, а також всі складові частини такого приміщення. Під іншим володінням особи розуміється транспортний засіб, земельна ділянка, гараж, інші будівлі

побутового, службового, господарського, виробничого та іншого призначення тощо, які перебувають у володінні особи (ч. 2 ст. 233 КПК України).

Єдиною законною підставою для проникнення в житло проти волі осіб, які проживають у ньому, є положення ч. 2 ст. 30 Конституції України, яка передбачає необхідність для цього вмотивованого рішення суду.

Стаття 30 Конституції України допускає у невідкладних випадках, пов'язаних із врятуванням життя людей та майна чи з безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні злочину, можливість іншого, встановленого законом порядку проникнення до житла чи до іншого володіння особи, проведення в них огляду і обшуку. Виходячи з цих положень Конституції України ч. 3 ст. 233 КПК України дозволяє у вказаних випадках проведення обшуку житла чи іншого володіння особи без ухвали слідчого судді. У такому випадку прокурор, слідчий за погодженням із прокурором зобов'язаний невідкладно після здійснення таких дій звернутися з клопотанням про проведення обшуку до слідчого судді. Слідчий суддя розглядає таке клопотання згідно з вимогами ст. 234 КПК України, перевіряючи, крім іншого, чи дійсно були наявні підстави для проникнення до житла чи іншого володіння особи без ухвали слідчого судді. Якщо прокурор відмовиться погодити клопотання слідчого або слідчий суддя відмовить у задоволенні клопотання про обшук, встановлені внаслідок такого обшуку докази є недопустимими, а отримана інформація підлягає знищенню в порядку, передбаченому ст. 254 КПК України.

Підстави для того, щоб увійти в чуже житло, у тому числі проти волі осіб, які в ньому проживають, передбачаються також Законом України «Про оперативнорозшукову діяльність» та деякими іншими законами.

Засада таємниці спілкування є формою втілення у кримінальне процесуальне законодавство положень ст. 31 Конституції України, а також узгоджується зі ст. 17 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, яка передбачає:

1) Ніхто не повинен зазнавати свавільного чи незаконного втручання в його особисте і сімейне життя, свавільних чи незаконних посягань на недоторканність його життя або таємницю його кореспонденції чи незаконних посягань на його честь і репутацію.

2) Кожна людина має право на захист закону від такого втручання чи таких посягань.

Таким чином, право особи на таємницю спілкування тісно пов'язане з правом на невтручання в особисте і сімейне життя. Але не обмежується тільки цим, бо поширюється і на сферу службових, ділових та інших суспільних відносин.

Спілкування – це передача інформації від однієї особи до іншої безпосередньо або за допомогою технічних засобів. Воно є приватним, якщо інформація передається та зберігається за таких фізичних чи юридичних умов, при яких учасники спілкування можуть розраховувати на захист інформації від втручання інших осіб (ч. 3 ст. 258 КПК України).

Зміст засади таємниці спілкування полягає в такому.

1) Під час кримінального провадження кожному гарантується таємниця листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції, інших форм спілкування.

2) Втручання у таємницю спілкування можливе лише на підставі судового рішення, у випадках, передбачених КПК України, з метою виявити та запобігти тяжкому чи особливо тяжкому злочину, встановити його обставини, особу, яка вчинила злочин, якщо іншими способами неможливо досягти цієї мети.

3) Інформація, отримана внаслідок втручання у спілкування, не може бути використана інакше, як для вирішення завдань кримінального судочинства.

Відповідно до чинного законодавства (Законів України «Про поштовий зв'язок», «Про телекомунікації») працівники пошти, телеграфу, телефонної служби зобов'язані дотримуватися таємниці листування і розмов. Будь-які довідки про поштові і телеграфні відправлення, а також про телефонні повідомлення можуть видаватися підприємствами зв'язку лише відправнику, адресату, особі, яка брала участь у телефонній розмові, абоненту телефонної мережі або їх законним представникам.

Однак таємниця спілкування не є абсолютною. Винятки з неї (з дотриманням певних процедур) передбачені КПК України.

У параграфі 2 «Втручання у приватне спілкування» гл. 21 «Негласні слідчі (розшукові) дії» ст. 258 зазначено, що ніхто не може зазнавати втручання у приватне спілкування без ухвали слідчого судді, за винятком випадків проведення негласної слідчої (розшукової) дії до постановлення ухвали слідчого судді, передбачених ст. 250 КПК України.

Прокурор, слідчий за погодженням з прокурором зобов'язаний звернутися до слідчого судді з клопотанням про дозвіл на втручання у приватне спілкування в порядку, передбаченому ст. 248-250 КПК України, якщо будь-яка слідча (розшукова) дія включатиме таке втручання.

У разі постановлення слідчим суддею ухвали про відмову у втручання в приватне спілкування нове клопотання може бути подане прокурором, слідчим лише з новими відомостями.

Втручання в приватне спілкування є:

- 1) аудіо-, відеоконтроль особи;
- 2) арешт, огляд і виїмка кореспонденції;
- 3) зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж;
- 4) зняття інформації з електронних інформаційних систем.

Мета втручання у спілкування виявлення та запобігання тяжкому чи особливо тяжкому злочину. Умова його застосування є неможливість в інший спосіб досягти названої мети. Легітимність втручання наявність ухвали слідчого судді апеляційного суду.

Використовувати інформацію, отриману в результаті втручання у спілкування, можна лише для вирішення завдань кримінального провадження.

Відомості (інформація) та її носії, в разі їх невикористання у кримінальному провадженні або які прокурор не визнає необхідними для подальшого розслідування, повинні бути невідкладно знищені на підставі його рішення (ст. 255).

Втручання у приватне спілкування захисника, священнослужителя з підозрюваним, обвинуваченим, засудженим, виправданим заборонене.

КПК України встановлює ряд гарантій запобігання використанню інформації, яка отримана внаслідок втручання у приватне спілкування під час кримінального провадження. Зокрема, зазначається, що відомості про факт та методи проведення негласних слідчих (розшукових) дій, а також осіб, які їх проводять, та інформація, що тримана в ході їх проведення, не підлягає розголошенню особами, яким це стало відомо в результаті ознайомлення з матеріалами в порядку, передбаченому ст. 290 КПК України. Захисник, а також інші особи, які мають право на ознайомлення з протоколами про проведення НС(Р)Д, попереджаються про кримінальну

відповідальність за розголошення інформації щодо приватного (особистого чи сімейного) життя інших осіб.

Зазначимо, що відповідно до ст. 163 КК, настає кримінальна відповідальність за порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції, що передається засобами зв'язку або через комп'ютер.

Засада невтручання у приватне життя (ст. 15 КПК України). У ст. 32 Конституції України закріплено, що ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією України. Відповідно до рішення Конституційного Суду № 2-рп/2012 від 20.01.2012, інформацією про особисте та сімейне життя особи є будь-які відомості і/або дані про відносини немайнового та майнового характеру, обставини, події, стосунки тощо, пов'язані з особою та членами її сім'ї, за винятком передбаченої законами інформації, що стосується здійснення особою, яка обіймає посаду, пов'язану з виконанням функцій держави або органів місцевого самоврядування, посадових або службових повноважень. Така інформація про особу є конфіденційною.

Не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини. Як зазначено у названому рішенні: «неможливо визначити абсолютно всі види поведінки фізичної особи у сферах особистого та сімейного життя, оскільки особисті та сімейні права є частиною природних прав людини, які не є вичерпними, і реалізуються в різноманітних і динамічних відносинах майнового та немайнового характеру, стосунках, явищах, подіях тощо. Право на приватне та сімейне життя є засадничою цінністю, необхідною для повного розквіту людини в демократичному суспільстві, та розглядається як право фізичної особи на автономне буття незалежно від держави, органів місцевого самоврядування, юридичних і фізичних осіб».

Збирання, використання, поширення інформації про приватне життя можливе тільки за згодою особи.

Разом з тим КПК України передбачає можливість обмеження такого положення у випадках:

- 1) коли це необхідно для інтересів національної безпеки, економічного добробуту, прав людини, а також для запобігання заворушенням чи злочинам;
- 2) ці випадки повинні бути передбачені в КПК України, тобто закріплена процесуальна процедура обмеження права на недоторканність приватного життя.

Законодавцем встановлені також гарантії несанкціонованого розголошення отриманої інформації. Вона не може бути використана поза завданнями конкретного кримінального провадження. Тому не може бути використана інформація про приватне життя особи, отримана у сфері кримінального процесу, в інших сферах суспільного життя. Кожен, кому стала відома така інформація, зобов'язаний запобігати її розголошенню.

Так, під час проведення обшуку слідчий не повинен розголошувати особисті сторони життя обшукуваного та інших осіб, які стали відомі йому під час проведення зазначеної слідчої дії.

Засада недоторканності права власності. Стаття 41 Конституції України передбачає, що кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності. Право приватної власності набувається в порядку, визначеному законом. Громадяни для задоволення

своїх потреб можуть користуватися об'єктами права державної та комунальної власності відповідно до закону. Ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності. Право приватної власності є непорушним.

Зміст даної засади полягає в тому, що:

1) Позбавлення або обмеження права власності під час кримінального провадження здійснюється лише на підставі вмотивованого судового рішення, ухваленого в порядку, передбаченому КПК України.

2) На підставах та в порядку, передбаченому КПК України, допускається тимчасове вилучення майна без судового рішення (ст. 16, 167-169 КПК України).

Суть засади виявляється у гарантуванні державою неможливості втручання з її боку або з боку осіб у здійснення власником своїх повноважень, перешкоджанні перспективі протиправного позбавлення власника його майна, недопустимості дій, які суперечать інтересам власника.

Разом з тим законом передбачена і можливість позбавлення чи обмеження права власності під час кримінального провадження, але за умови:

1) прийняття рішення тільки судом;

2) вмотивованості такого рішення;

3) ухвалення рішення за процедурою, яка передбачена КПК України.

Примусове відчуження об'єктів права приватної власності може бути застосоване лише як виняток з мотивів суспільної необхідності, на підставі і в порядку, встановлених законом, і за умови попереднього і повного відшкодування їх вартості. Примусове відчуження таких об'єктів з наступним повним відшкодуванням їх вартості допускається лише в умовах воєнного чи надзвичайного стану. Конфіскація майна може бути застосована виключно за рішенням суду у випадках, в обсязі та порядку, встановлених законом. Використання власності не може завдавати шкоди правам, свободам та гідності громадян, інтересам суспільства, погіршувати екологічну ситуацію і природні якості землі.

Тимчасовим вилученням майна є фактичне позбавлення підозрюваного можливості володіти, користуватися та розпоряджатися певним його майном до вирішення питання про арешт майна або його повернення.

Тимчасово вилученим може бути майно у вигляді речей, документів, грошей тощо, щодо яких є достатні підстави вважати, що вони:

1) підшукані, виготовлені, пристосовані чи використані як засоби чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення і/або зберегли на собі його сліди;

2) надані особі з метою схилити її до вчинення кримінального правопорушення, фінансування і/або матеріального забезпечення кримінального правопорушення чи як винагорода за його вчинення;

3) є предметом кримінального правопорушення, пов'язаного з їх незаконним обігом;

4) набуті в результаті вчинення кримінального правопорушення, доходи від них, або на які було спрямоване кримінальне правопорушення.

Тимчасово вилучити майно може кожен, хто законно затримав особу в порядку, передбаченому ст. 207, 208 КПК України. Кожна особа, яка здійснила законне затримання, зобов'язана одночасно із доставленням затриманої особи до слідчого, прокурора, іншої уповноваженої службової особи передати їй тимчасово вилучене майно. Факт передання тимчасово вилученого майна засвідчується протоколом.

Тимчасове вилучення майна може здійснюватися також під час обшуку, огляду. Слідчий, прокурор, інша уповноважена службова особа під час затримання або обшуку і тимчасового вилучення майна або негайно після їх здійснення зобов'язана скласти відповідний протокол. Після тимчасового вилучення майна уповноважена службова особа зобов'язана забезпечити схоронність такого майна в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

Тимчасово вилучене майно повертається особі, в якій воно було вилучено:

1) за постановою прокурора, якщо він визнає таке вилучення майна безпідставним;

2) за ухвалою слідчого судді чи суду, у разі відмови у задоволенні клопотання прокурора про арешт цього майна;

3) у випадках, якщо клопотання слідчого, прокурора на арешт тимчасово вилученого майна подано пізніше наступного робочого дня після вилучення майна (ч. 5 ст. 171 КПК України) та якщо ухвалу про арешт тимчасово вилученого майна слідчий суддя, суд постановляють пізніше сімдесяти двох годин із дня надходження до суду клопотання (ч. 6 ст. 173 КПК України).

Шкода (як матеріальна, так і моральна), завдана особі в результаті незаконного накладення арешту на майно чи його незаконної конфіскації, підлягає відшкодуванню на підставі ст. 130 КПК України і Закону України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду».

Засада презумпції невинуватості та забезпечення доведеності вини. Ця засада закріплює одне з основоположних правил демократичної, правової держави у сфері кримінального судочинства. Знайшовши своє втілення в Конституції України (ст. 62), вона має найважливіше значення для захисту прав і законних інтересів осіб, що беруть участь у кримінальному процесі, впливає на законотворчий процес.

У ч. 1 ст. 62 Конституції України сформульована презумпція невинуватості, відповідно до якої особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду.

Відповідно до ст. 17 КПК України юридичний зміст цієї засади полягає у тому, що:

1) ніхто не зобов'язаний доводити свою винуватість у вчиненні злочину або меншу винуватість, або наявність обставин, що виключають кримінальну відповідальність особи;

2) обов'язок доведення винуватості особи покладено на слідчого, прокурора, а у справах приватного обвинувачення – на потерпілого чи його представника;

3) заборонено перекладати обов'язок доведення на обвинуваченого, домагатися його показань шляхом насильства, погроз та інших незаконних заходів;

4) обвинувачення не може ґрунтуватися на засадах, одержаних незаконним шляхом, а також на припущеннях;

5) усі сумніви щодо доведеності вини особи тлумачаться на її користь;

6) недоведеність участі обвинуваченого у вчиненні злочину в юридичному відношенні означає його невинуватість і тягне за собою закриття кримінального провадження на досудовому слідстві і постановлення виправдувального вироку в стадії судового розгляду;

7) факт притягнення особи до участі у справі як підозрюваної, обвинуваченої,

обрання щодо неї запобіжного заходу не повинні розцінюватися як доказ її винуватості;

8) до остаточного вирішення кримінальної справи й офіційного визнання особи винною у вчиненні злочину з нею не можна поводитися як з винною, а також публічно, в засобах масової інформації та в будь-яких офіційних документах стверджувати, що ця особа є злочинцем.

Названі положення не тільки позначаються на правовому статусі особи, яка підозрюється (обвинувачується) у вчиненні кримінального правопорушення, але і є гарантіями від безпідставного і необгрунтованого обвинувачення.

Тільки суд як єдиний орган у державі наділений відповідно до Конституції України таким правом може визнати особою винуватою у скоєнні злочину і призначити за це відповідне покарання.

Для визнання особи винуватою у вчиненні злочину і для притягнення її до кримінальної відповідальності необхідно:

1. щоб обвинувальний вирок суду щодо такої особи набув законної сили;
2. щоб суд, який виніс обвинувальний вирок, був створений відповідно до встановленого законом порядку;
3. щоб справа була з категорії справ, які входять до юрисдикції суду, що її розглянув;
4. щоб справа у суді розглядалася за встановленою кримінально-процесуальним законодавством процедурою.

Засада свободи від самовикриття та право свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї міститься в ч. 1 ст. 63 Конституції України, яка проголошує, що особа не несе відповідальності за відмову давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом.

Це положення Конституції в юридичній літературі здобуло назву імунітету свідка, хоча законодавчо таке визначення не закріплено. Під ним розуміється звільнення деяких учасників кримінального провадження від обов'язку давати показання стосовно себе чи осіб, визначених у законі (близьких родичів та членів сім'ї, перелік яких передбачено у п. 1 ст. 3 КПК України).

Зміст даної засади кримінального судочинства полягає в тому, що:

1. Жодна особа не може бути примушена визнати свою винуватість у вчиненні кримінального правопорушення або примушена давати пояснення, показання, які можуть стати підставою для підозри, обвинувачення у вчиненні нею кримінального правопорушення.

2. Кожна особа має право не говорити нічого з приводу підозри чи обвинувачення проти неї, у будь-який момент відмовитися відповідати на запитання, а також бути негайно повідомленою про ці права.

3. Жодна особа не може бути примушена давати пояснення, показання, які можуть стати підставою для підозри, обвинувачення у вчиненні її близькими родичами чи членами її сім'ї кримінального правопорушення (ст. 18 КПК України).

Вивчення практики Європейського суду з прав людини засвідчує, що у його рішеннях «Балацький проти України» від 03.11.2011, «Нечипорук і Йонкало проти України» від 21.11.2011 та ін. вказується на недопустимість використання доказів, отриманих із порушенням права на мовчання та права не свідчити проти себе.

Також у ч. 8 ст. 224 КПК України зазначено, що особа під час допиту має право не відповідати на запитання з приводу тих обставин, щодо надання яких є пряма заборона у законі (таємниця сповіді, лікарська таємниця, професійна таємниця

захисника, таємниці нарадчої кімнати тощо) або які можуть стати підставою для підозри, обвинувачення у вчиненні нею, близькими родичами чи членами її сім'ї кримінального правопорушення, а також щодо службових осіб, які виконують негласні слідчі (розшукові) дії, та осіб, які конфіденційно співпрацюють з органами досудового розслідування.

Інститут імунітету свідка передбачає: свободу від самообвинувачення (не давати показання проти себе та відмовлятися від відповіді на запитання); відмову від давання показань проти близьких родичів та членів сім'ї, які можуть стати підставою для їх підозри чи обвинувачення; звільнення такої особи від кримінальної відповідальності за відмову від дачі показань щодо себе і близьких родичів та членів сім'ї.

Попри те, що інститут імунітету передбачає у своїй назві «свідка», він поширюється на будь-якого учасника кримінального провадження незалежно від його процесуального статусу.

Право особи не говорити нічого з приводу підозри чи обвинувачення у вчиненні нею злочину повинно бути своєчасно та у повному обсязі роз'яснено особами, що проводять кримінальне провадження. Не роз'яснення цього права тягне за собою кримінально-процесуальні наслідки – такі показання не можуть бути визнані допустимими.

Гарантіями функціонування засади є: заборона законом використання доказів, отриманих в результаті істотного порушення прав та свобод людини; заборона притягнення до кримінальної відповідальності осіб, які користуються імунітетом свідка.

Обмеження засади шляхом незаконних дій з боку особи, що проводить досудове розслідування, тягне за собою кримінальну відповідальність за ст. 373 КК України «Примушення давати показання», кваліфікуючою ознакою якої є примушування із застосуванням насильства або знуцання над особою.

Засада заборони двічі притягувати до кримінальної відповідальності за одне і те саме правопорушення (ст. 19 КПК України). У ст. 61 Конституції України зазначено, що ніхто не може бути двічі притягнений до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення. Юридична відповідальність особи має індивідуальний характер.

Аналогічна за змістом і дана засада, передбачена ст. 19 КПК України:

1) Ніхто не може бути двічі обвинуваченим або покараним за кримінальне правопорушення, за яким він був виправданий або засуджений на підставі вироку суду, що набрав законної сили.

2) Кримінальне провадження підлягає негайному закриттю, якщо стане відомо, що по тому самому обвинуваченню існує вирок суду, який набрав законної сили.

Таким чином, закон забороняє повторне притягнення до кримінальної відповідальності як у випадках коли особа була засуджена за кримінальне правопорушення, так і у випадках коли щодо неї було винесено виправдовувальний вирок. Застосовується ця засада і у випадках коли судом була постановлена ухвала щодо закриття кримінальної справи та звільнення обвинуваченого від кримінальної відповідальності при відмові прокурора від підтримання державного обвинувачення і відсутності згоди потерпілого підтримувати обвинувачення (ст. 340 КПК України) та при звільненні обвинуваченого від кримінальної відповідальності у випадках, встановлених кримінальним законом (ст. 285 КПК України). При цьому для дії

засади не має значення, яким судом (національним чи іншої держави) особа була виправдана, засуджена чи звільнена від кримінальної відповідальності.

Кримінальний процесуальний закон забороняє притягати двічі за одне й те саме кримінальне правопорушення саме до кримінальної відповідальності. Але це не означає, що особа, яка його вчинила не може бути притягнута до інших видів юридичної відповідальності (зокрема, цивільноправової).

Крім того, засада не є абсолютною перешкодою для повторного розгляду питання про кримінальну відповідальність за одне й те саме кримінальне правопорушення. Такі випадки передбачені в КПК України:

1) перегляд судових рішень, які вступили в законну силу, за нововиявленими або виключними обставинами (ст. 459 КПК України);

2) у разі скасування вироку суду, ухваленого на підставі угоди про примирення між потерпілим та підозрюваним (обвинуваченим); між прокурором та підозрюваним (обвинуваченим) про визнання винуватості, яка не виконується засудженим (ст. 476 КПК України).

Законом передбачено, що якщо стане відомо про існування вироку, який набрав законної сили, по одному і тому ж обвинуваченню, то кримінальне провадження підлягає негайному закриттю. Відповідно до ст. 284 КПК України прокурор закриває провадження на стадії досудового розслідування за наявності вироку по тому самому обвинуваченню, що набрав законної сили, або ухвали суду про закриття кримінального провадження по тому самому обвинуваченню. В стадії судового розгляду за тих же підстав суд повинен винести ухвалу про закриття кримінального провадження.

Засада забезпечення права на захист. Забезпечення права на захист є однією з основних засад кримінального судочинства в Україні (ст. 129 Конституції України). Це право закріплено в кожному міжнародному нормативному акті, в якому йдеться про права людини.

Як правильно зазначає М.М. Михеєнко, забезпечення підозрюваному й обвинуваченому права на захист полягає в тому, що закон: 1) наділяє їх як суб'єктів кримінального провадження такою сукупністю процесуальних прав, використання якої дозволяє їм особисто захищатися від підозріння чи обвинувачення у вчиненні злочину, обстоювати свої законні інтереси (це можна назвати особистим захистом); 2) надає згаданим особам право скористатися допомогою захисника, а в окремих випадках визнає участь захисника в справі обов'язковою (це можна назвати професійним захистом); 3) покладає на слідчого, прокурора, слідчого суддю і суд обов'язок роз'яснити підозрюваному і обвинуваченому їх процесуальні права (ч. 2 ст. 20 КПК України) і забезпечити їм можливість здійснення цих прав і захисту від підозріння й обвинувачення, а також охорону їх особистих і майнових прав; це можна назвати службовим, або офіційним, захистом.

Процесуальними гарантіями права на захист є: презумпція невинуватості; правило про недопустимість доказів; правило про недопустимість погіршення правового становища виправданого і засудженого; норми, які забезпечують свободу оскарження в апеляційному та касаційному порядку рішень суду.

Суб'єктами права на захист виступають підозрюваний, обвинувачений, засуджений, виправданий, а також особа, щодо якої вирішується питання про застосування примусових заходів медичного характеру (у межах, встановлених чинним законодавством).

Право на захист передбачає не тільки процесуальні права, а й процесуальні обов'язки осіб, які ведуть процес (слідчий, дільничий, прокурор, слідчий суддя, суд). Що стосується останніх, то вони зобов'язані роз'яснити підозрюваному, обвинуваченому, засудженому, виправданому право мати захисника, забезпечити право на отримання кваліфікованої правової допомоги з боку обраного ними або призначеного захисника, а також можливість захищатися встановленими законом засобами від підозри та обвинувачення.

Так, слідчий суддя в обов'язковому порядку вживає необхідних заходів для забезпечення особи, яка позбавлена свободи, захисником і відкласти будь-який розгляд, у якому бере участь така особа, на необхідний для забезпечення особи захисником час, якщо вона бажає його мати або якщо слідчий суддя вирішить, що обставини справи вимагають участі захисника (п. 9 ст. 206 КПК України).

Відповідно до ч. 4 ст. 208 КПК України у разі затримання особи уповноважена службова особа, що здійснила затримання, повинна негайно повідомити затриманому зрозумілою для нього мовою підстави затримання та у вчиненні якого злочину він підозрюється, а також серед інших роз'яснити право мати захисника.

Важливе значення для здійснення права на захист має побачення підозрюваного, обвинуваченого із захисником до першого допиту, і не звичайне побачення, а конфіденційне. Суть конфіденційності полягає у тому, що підозрюваному чи обвинуваченому перед першим допитом має бути надана можливість зустрітися із захисником віч-на-віч за умови, що їх бачать, але не чують. Остання обставина є найважливішою ознакою реалізації цього права. Від правильної її реалізації багато в чому залежить весь подальший перебіг розслідування і судового розгляду справи.

Конституційне право на кваліфіковану юридичну допомогу з боку захисника (адвоката) означає, що у випадках коли сам підозрюваний (обвинувачений) не може запросити захисника, але і не відмовляється від юридичної допомоги, суд, слідчий суддя, прокурор, слідчий, дільничий зобов'язані забезпечити участь захисника у кримінальному провадженні. Стаття 14 Закону України «Про безоплатну правову допомогу» передбачає, що право на безоплатну юридичну допомогу мають: 1. Особи, які затримані за підозрою у вчиненні злочину; 2. Особи, до яких як запобіжний захід обрано тримання під вартою. Така допомога надається протягом 72 годин з моменту затримання; 3. Особи, стосовно яких у кримінальних провадженнях відповідно до положень КПК України захисник залучається слідчим, прокурором, слідчим суддею чи судом для здійснення захисту за призначенням або проведення окремої процесуальної дії.

Порушення права на захист є істотним порушенням вимог кримінального процесуального закону і в усякому разі його допущення вирок суду належить скасувати.

Недотримання засади забезпечення права на захист є одним із найбільш частих предметів розгляду Європейським судом з прав людини. Наприклад, рішення у справі «Корнев і Карпенко проти України» від 21.10.2010; «Лучанінов проти України» від 09.06.2011; «Євген Петренко проти України» від 29.01.2015 та ін.

Гарантування підозрюваному і обвинуваченому права на захист полягає в тому що ст. 20 Кримінального процесуального кодексу України передбачає:

1) Підозрюваний, обвинувачений має право на захист, яке полягає у наданні йому можливості надати усні або письмові пояснення з приводу підозри чи обвинувачення, право збирати і подавати докази, брати особисту участь у

кримінальному провадженні, а також користуватися правовою допомогою захисника.

2) Слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд зобов'язані роз'яснити підозрюваному, обвинуваченому його права та забезпечити право на кваліфіковану правову допомогу з боку обраного ним або призначеного захисника.

3) У випадках, передбачених КПК України або законом, що регулює надання безплатної правової допомоги, підозрюваному, обвинуваченому правова допомога надається безплатно за рахунок держави.

4) Участь у кримінальному провадженні захисника підозрюваного, обвинуваченого, представника потерпілого не звужує процесуальних прав підозрюваного, обвинуваченого, потерпілого.

Засада доступу до правосуддя та обов'язковість судових рішень. Ця засада кримінального процесу України є відображенням вимог міжнародно-правових стандартів у сфері кримінального провадження. Так, у ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод закріплено, що кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справ упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунуто проти нього кримінального обвинувачення.

Судове рішення проголошується публічно, але преса і публіка можуть бути не допущені в зал засідань протягом усього судового розгляду або його частини в інтересах моралі, громадського порядку чи національної безпеки в демократичному суспільстві, якщо того вимагають інтереси неповнолітніх або захист приватного життя сторін, або – тією мірою, що визнана судом суворо необхідною, – коли за особливих обставин публічність розгляду може зашкодити інтересам правосуддя.

Статтею 21 КПК України закріплено засаду доступу до правосуддя, зміст якого полягає в тому, що:

1) Кожному гарантується право на справедливий розгляд та вирішення справи у розумні строки незалежним і неупередженим судом, створеним на підставі закону.

2) Вирок та ухвала суду, що набрали законної сили в порядку, визначеному КПК України, є обов'язковими і підлягають безумовному виконанню на всій території України.

3) Кожен має право на участь у розгляді в суді будь-якої інстанції справи, що стосується його прав та обов'язків, у передбаченому КПК України.

4) Якщо інше не передбачене КПК України, здійснення кримінального провадження не може бути перешкодою для доступу особи до інших засобів правового захисту у випадку, якщо під час кримінального провадження порушуються її права, гарантовані Конституцією України та міжнародними договорами України.

Засада передбачає виняткове право суду здійснювати правосуддя. Цим суд вирізняється з-поміж органів, що ведуть процес, а судовий розгляд визначається центральною стадією кримінального процесу. Однак дія засади не обмежується діяльністю суду першої інстанції, а поширюється на всі судові стадії.

Доступ до правосуддя – це право учасників процесу звертатися до суду за захистом своїх прав і законних інтересів; оскаржувати до слідчого судді, суду дії та рішення прокурора, слідчого, керівника слідчого підрозділу, керівника органу дзнання, дзнавача.

Конституція України (ст. 124) проголошує, що рішення ухвалюються судами іменем України і є обов'язковими на всій території України.

Рішення – найважливіший акт здійснення правосуддя. Обов'язковість рішень суду підкреслює авторитет судової влади і сприяє утворенню режиму законності і зміцненню правопорядку в державі. Судові рішення інших держав є обов'язковими до виконання на території України за умов визначених законом України, відповідно до міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України (ст. 13 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»).

Невиконання судового рішення тягне за собою різні види відповідальності аж до кримінальної включно (ст. 382 КК).

У судовому провадженні мають право брати всі учасники процесу. Положення чинного кримінального процесуального закону передбачають ряд безумовних підстав для скасування рішення суду якщо правосуддя здійснювалось за відсутності деяких учасників процесу (зокрема, за відсутності захисника, коли його участь є обов'язковою тощо).

Зазначимо, що питання реалізації права на участь у судовому провадженні неодноразово підіймалось і в ЄСПЛ, у тому числі у справах за позовами проти України (наприклад, «Чопенко проти України» від 15.01.2015).

Засада змагальності сторін та свободи в поданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості. Ця засада конкретизує конституційну засаду судочинства змагальність сторін та свободи в наданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості (п. 4 ч. 3 ст. 129 Конституції України). Вона також конкретизує положення ст. 7 Загальної декларації прав людини, ст. 14 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права. Змагальне кримінальне провадження – новела чинного кримінального процесуального закону, оскільки тепер поширюється на всі стадії кримінального процесу.

Змагальність передбачає таку побудову кримінального процесу, при якій функції обвинувачення, захисту чітко розмежовані між собою, відокремлені від функції вирішення кримінальної справи і виконуються суб'єктами (сторонами), що користуються рівними правами для обстоювання своїх інтересів (обвинувач, захисник). Суд при цьому займає керівне становище у процесі, зберігаючи об'єктивність і неупередженість, створює необхідні умови для всебічного, повного й об'єктивного дослідження обставин кримінального провадження і вирішує його по суті. Таким чином, чітко розподіляються функції обвинувачення, захисту, правосуддя; сторони у процесі мають рівні процесуальні права; керівна роль у процесі надається суду, тому що тільки він приймає рішення по суті провадження.

Відповідно до п. 19 ч. 1 ст. 3 КПК України до сторони обвинувачення відносяться: слідчий, керівник органу досудового розслідування, прокурор, а також потерпілий, його представник та законний представник у випадках, установлених КПК України; до сторони захисту: підозрюваний, обвинувачений (підсудний), засуджений, виправданий, особа, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішувалося питання про їх застосування, їхні захисники та законні представники.

Сутність засади змагальності – використання сторонами за допомогою процесуальних прав участі у доказуванні і відстоюванні своєї процесуальної позиції. Її зміст – сукупність закріплених у процесуальному законі положень, способів їх реалізації, завдань та інтересів, що забезпечують змагальність у процесі.

Сторони кримінального провадження мають рівні права на збирання та подання до суду клопотань, скарг, речей, документів, інших доказів, а також на реалізацію інших процесуальних прав, передбачених КПК України.

Під час кримінального провадження функції обвинувачення, захисту та судового розгляду не можуть покладатися на один і той же орган чи службу особу. Це одна з гарантій здійснення цієї засади. У разі виникнення конфлікту інтересів під час виконання своєї функції учасник процесу з будь-якої сторони повинен заявити самовідвід. В цьому випадку інші учасники процесу можуть заявити відвід.

Змагальність кримінального процесу, таким чином, характеризується наявністю таких рис:

- 1) чітке розмежування функцій обвинувачення, захисту і вирішення справи;
- 2) право суб'єктів відстоювати свої інтереси шляхом змагання між собою;
- 3) рівність процесуально-правових можливостей сторін обвинувачення і захисту;
- 4) особлива роль суду у процесі як незалежного і неупередженого суб'єкта. Суд не може перебирати на себе ані функцію захисту, ані функцію обвинувачення, так само як і жодна зі сторін не може виконувати функції суду.

Засада змагальності проявляється у всіх стадіях кримінального процесу, починаючи зі стадії досудового розслідування справи. Зокрема, на цій стадії змагальність виявляється у випадках обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, оскарження до суду процесуальних рішень слідчого, прокурора, де вирішення відповідних питань здійснюється у формі змагання сторін захисту і обвинувачення.

Засада права на оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності. Право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб закріплено у ст. 55 Конституції України. В кримінальному судочинстві право на оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності суду, слідчого судді, прокурора, слідчого є гарантією захисту особистих прав і свобод. Свобода оскарження дозволяє повною мірою реалізувати процесуальні права і забезпечити захист інтересів, а також усунути порушення і помилки, допущені під час кримінального провадження.

Закон передбачає, що таке оскарження можливе як до прокурора, так і до слідчого судді. Право вибору належить особі, права якої порушено.

Оскаржити можна як процесуальні рішення, так і дію чи бездіяльність осіб, що ведуть провадження. Перелік рішень, дій чи бездіяльності органів досудового розслідування, які можуть бути оскаржені під час його провадження до слідчого судді передбачено ст. 303 КПК України. Це: 1) бездіяльність слідчого, прокурора, яка полягає у невнесенні відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань після отримання заяви чи повідомлення про кримінальне правопорушення, не поверненні тимчасово вилученого майна згідно з вимогами ст. 169 КПК України, а також у не здійсненні інших процесуальних дій, які він зобов'язаний вчинити у визначений КПК України строк:

- 1) заявником, потерпілим, його представником чи законним представником, підозрюваним, його захисником чи законним представником, представником юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, володільцем тимчасово вилученого майна, іншою особою, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування;

2) рішення слідчого, прокурора про зупинення досудового розслідування – потерпілим, його представником чи законним представником, підозрюваним, його захисником чи законним представником, представником юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження;

3) рішення слідчого про закриття кримінального провадження – заявником, потерпілим, його представником чи законним представником;

4) рішення прокурора про закриття кримінального провадження та/або провадження щодо юридичної особи – заявником, потерпілим, його представником чи законним представником, підозрюваним, його захисником чи законним представником, представником юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження;

5) рішення прокурора, слідчого про відмову у визнанні потерпілим – особою, якій відмовлено у визнанні потерпілою;

6) рішення, дії чи бездіяльність слідчого або прокурора при застосуванні заходів безпеки – особами, до яких можуть бути застосовані заходи безпеки, передбачені законом;

7) рішення слідчого, прокурора про відмову в задоволенні клопотання про проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій – особою, якій відмовлено у задоволенні клопотання, її представником, законним представником чи захисником;

8) рішення слідчого, прокурора про зміну порядку досудового розслідування та продовження його згідно з правилами, передбаченими главою 39 цього Кодексу, – підозрюваним, його захисником чи законним представником, потерпілим, його представником чи законним представником;

9) рішення прокурора про відмову в задоволенні скарги на недотримання розумних строків слідчим, прокурором під час досудового розслідування – особою, якій відмовлено у задоволенні скарги, її представником, законним представником чи захисником;

10) повідомлення слідчого, прокурора про підозру після спливу одного місяця з дня повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального проступку або двох місяців з дня повідомлення особі про підозру у вчиненні злочину, але не пізніше закриття прокурором кримінального провадження або звернення до суду з обвинувальним актом – підозрюваним, його захисником чи законним представником;

11) відмова слідчого, прокурора в задоволенні клопотання про закриття кримінального провадження з підстав, передбачених пунктом 9¹ частини першої статті 284 цього Кодексу, – стороною захисту, іншою особою, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, її представником.

Однак і не передбачені цим переліком рішення, дії чи бездіяльність також можуть бути оскаржені, але у формі заявлення клопотань до суду під час здійснення ним підготовчого провадження (п. 4 ч. 2 ст. 315 КПК України).

Крім того, під час досудового провадження можна також оскаржити ухвали слідчого судді в апеляційному порядку (ст. 309 КПК України). До них належать:

1) відмова у наданні дозволу на затримання;

2) застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою або відмова в його застосуванні;

3) продовження строку тримання під вартою або відмова в його продовженні;

4) застосування запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту або відмова в його застосуванні;

- 5) продовження строку домашнього арешту або відмова в його продовженні;
- 6) поміщення особи в приймальник-розподільник для дітей або відмова в такому поміщенні;
- 7) продовження строку тримання особи в приймальнику-розподільнику для дітей або відмова в його продовженні;
- 8) направлення особи до медичного закладу для проведення психіатричної експертизи або відмова у такому направленні;
- 9) арешт майна або відмова у ньому;
- 10) тимчасовий доступ до речей і документів, яким дозволено вилучення речей і документів, які посвідчують користування правом на здійснення підприємницької діяльності, або інших, за відсутності яких фізична особа-підприємець чи юридична особа позбавляються можливостей здійснювати свою діяльність;
- 11) відсторонення від посади або відмова у ньому;
- 12) відмову у здійсненні спеціального досудового розслідування.

Під час досудового розслідування також можуть бути оскаржені в апеляційному порядку ухвали слідчого судді про відмову у задоволенні скарги на постанову про закриття кримінального провадження, про скасування повідомлення про підозру чи відмову у задоволенні скарги на повідомлення про підозру, повернення скарги на рішення, дії чи бездіяльність слідчого, прокурора або відмову у відкритті провадження по ній.

Скарги на інші ухвали слідчого судді оскарженню не підлягають і заперечення проти них можуть бути подані під час підготовчого провадження в суді.

Оскарження ухвал слідчого судді здійснюється в апеляційному порядку.

Забезпечення реалізації права на оскарження рішення суду в апеляційному чи касаційному порядку гарантує особі перегляд рішення, ухваленого щодо неї, судом вищого рівня. Лише в окремих випадках, передбачених КПК України, оскарження рішень суду першої інстанції не допускається (ст. 394, ч. 4 ст. 424 КПК України).

Слід зазначити, що право на оскарження та перегляд рішень суду першої інстанції судом вищого рівня надається не тільки особам, які брали участь у кримінальному провадженні, а й іншим особам, на думку яких порушені їх права чи законні інтереси процесуальними діями чи рішеннями слідчого судді чи суду першої інстанції.

Засада гласності та відкритості судового провадження та його повне фіксування технічними засобами полягає насамперед у тому, що розгляд справ у всіх судах є відкритим, крім випадків, передбачених законом.

Гласність судового процесу і його повне фіксування технічними засобами Конституцією віднесено до основних засад судочинства (п. 7 ч. 3 ст. 129), при цьому Основний Закон держави вживає «гласність судового процесу» як синонім «відкритого розгляду справи».

Статтею 27 КПК України передбачено, що учасники кримінального провадження, а також особи, які не брали участь у кримінальному провадженні, якщо суд вирішив питання про їхні права, свободи, інтереси чи обов'язки, не можуть бути обмежені у праві на отримання в суді як усної, так і письмової інформації про результати судового розгляду. Ніхто не може бути обмежений у праві на отримання в суді інформації про дату, час і місце судового розгляду та про ухвалені в ньому судові рішення, крім випадків, установлених законом.

Кримінальне провадження у судах усіх інстанцій здійснюється відкрито. Слідчий суддя, суд може прийняти рішення про здійснення кримінального провадження у

закритому судовому засіданні протягом усього судового провадження або його окремої частини лише у випадках:

- 1) якщо обвинуваченим є неповнолітній;
- 2) розгляду справи про злочин проти статевої свободи та статевої недоторканості особи;
- 3) необхідності запобігти розголошенню відомостей про особисте та сімейне життя чи обставин, які принижують гідність особи;
- 4) якщо здійснення провадження у відкритому судовому засіданні може призвести до розголошення таємниці, що охороняється законом;
- 5) необхідності забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні.

Особисті записи, листи, зміст особистих телефонних розмов, телеграфних та інших повідомлень можуть бути оголошені у відкритому судовому засіданні, якщо слідчий суддя, суд не прийме рішення про їх дослідження у закритому судовому засіданні на підставі п. 3 ч. 2 ст. 27 КПК України.

Кримінальне провадження у закритому судовому засіданні суд здійснює з дотриманням правил судочинства, передбачених КПК України. На судовому розгляді в закритому судовому засіданні можуть бути присутні лише сторони та інші учасники судового провадження.

Під час судового розгляду забезпечується повне фіксування судового засідання та у випадках, передбачених КПК України, під час досудового розслідування забезпечується повне фіксування судового засідання та процесуальних дій за допомогою звуко- та відеозаписувальних технічних засобів. Офіційним записом судового засідання є лише технічний запис, здійснений судом у порядку, передбаченому КПК України.

Кожен, хто присутній в залі судового засідання, може вести стенограму, робити нотатки, використовувати портативні аудіозаписувальні пристрої. Проведення в залі судового засідання фотознімання, відеозапису, транслявання судового засідання по радіо і телебаченню, а також проведення звукозапису із застосуванням стаціонарної апаратури допускаються на підставі ухвали суду, що приймається з урахуванням думки сторін і можливості проведення таких дій без шкоди для судового розгляду.

Судове рішення, ухвалене у відкритому судовому засіданні, проголошується прилюдно. Якщо судовий розгляд відбувався у закритому судовому засіданні, судове рішення проголошується прилюдно з пропуском інформації, для дослідження якої проводилося закрите судове засідання та яка на момент проголошення судового рішення підлягає подальшому захисту від розголошення.

Таким чином, сутність засади полягає в тому що кожен громадянин держави (крім неповнолітніх) може взяти участь у судовому розгляді кримінального провадження; ЗМІ можуть висвітлювати перебіг судового процесу, а також іншими засобами повідомляти про його результати. Так, відповідно до ч. 2 ст. 328 КПК України представники ЗМІ мають пріоритетне право бути присутніми під час відкритого судового засідання.

Учасники судового провадження, а також особи, які в кримінальному провадженні не брали участь, але судом вирішено питання про їх права, свободи, інтереси, обов'язки, мають право одержати інформацію про хід і результати судового розгляду та отримати копії прийнятих процесуальних рішень.

Слухання справ у закритому засіданні суду допускається лише у випадках, встановлених законом, з додержанням при цьому всіх правил судочинства. Отже, закон розглядає засаду гласності як правило, а закритий судовий розгляд – як виняток з цього правила і лише у випадках, передбачених законом. Вироки судів у всіх випадках проголошуються публічно, їх зміст може бути доведено до відома населення і засобами масової інформації. Однак вироки у справах, які слухалися в закритих судових засіданнях, не повинні містити відомості, що стали підставою для проведення закритого судового розгляду.

Дія засади може мати обмежений характер у випадках, коли без дозволу суду свідок, перекладач, експерт, спеціаліст, присяжний не можуть розголошувати відомості, які стали їм відомі в результаті виконання своїх обов'язків під час кримінального провадження (п. 3 ч. 2 ст. 66; п. 4 ч. 3 ст. 68; п. 4 ч. 5 ст. 69; п. 3 ч. 5 ст. 71; п. 6 ч. 2 ст. 386). На потерпілого також поширюється це правило, якщо відомості, що стали йому відомі, становлять охоронювану законом таємницю (п. 3 ч. 1 ст. 57).

Для дотримання цієї засади кримінального процесу суд може ухвалити рішення про здійснення судового провадження у режимі відеоконференції, зокрема, якщо йдеться про безпеку осіб; проведення допиту малолітнього чи неповнолітнього свідка, потерпілого (ст. 336, 354).

Втілення ідеї гласності у судочинство має велике значення для формування правосвідомості населення, довіри до правосуддя, забезпечує виховний вплив судового процесу на підсудних, громадян у залі суду і поза нею через засоби масової інформації. Гласність є своєрідним громадським контролем за діяльністю суддів, прокурорів, слідчих, адвокатів, що, безумовно, підвищує у них почуття відповідальності за перебіг і результати процесу, позитивно впливає на етику взаємовідносин осіб, які беруть участь у справі, і посередньо, але досить відкрито сприяє підвищенню професійної кваліфікації суддів, прокурорів, адвокатів завдяки кращому баченню у таких умовах своїх помилок і прорахунків, а також позитивних актів діяльності.

Гласність судового розгляду забезпечується офіційним записом судового засідання – технічним записом (ч. 5 ст. 27 КПК України) і передбаченим ст. 129 Конституції України повним фіксуванням судового процесу технічними засобами на вимогу хоча б одного учасника судового розгляду справи або за ініціативою суду.

Одним з аспектів дії засади є публікація судових рішень. Стаття 1 Закону України «Про доступ до судових рішень» визначає порядок доступу до судових рішень з метою забезпечення відкритості діяльності судів загальної юрисдикції, прогнозованості судових рішень і сприяння однаковому застосуванню законодавства. Цим Законом передбачено ведення Єдиного державного реєстру судових рішень. У Законі закріплено положення, що кожен має право на доступ до судових рішень (ст. 2). Воно забезпечується офіційним оприлюдненням судових рішень на офіційному вебпорталі судової влади України, а також такі рішення можуть публікуватися в друкованих виданнях, поширюватися в електронній формі.

Засада мови, якою здійснюється кримінальне провадження. Кримінальне провадження здійснюється державною мовою. Стаття 10 Конституції України та ст. 6 Закону України «Про засади державної мовної політики» визначають державною мовою українську.

Відповідно до положень Закону України «Про засади державної мовної політики» судочинство в Україні у цивільних, господарських, адміністративних і кримінальних

справах здійснюється державною мовою. У межах території, на якій поширена регіональна мова (мови), за згодою сторін суди можуть здійснювати провадження цією регіональною мовою (мовами).

Закріплена у ст. 29 КПК України засада відповідає Конституції України (ст. 10), міжнародним документам, до яких у встановленому порядку приєдналася Україна, зокрема, Міжнародному пакту про громадянські та політичні права 1966 р. (ст. 14) і Конвенції про захист прав людини та основних свобод 1950 р. (ст. 6).

Основними положеннями засади є:

1) сторони, що беруть участь у судочинстві, подають до суду процесуальні документи і докази державною мовою;

2) кримінальне провадження в Україні провадиться державною українською мовою;

3) особам, що беруть участь у розгляді справи в суді, забезпечується право користуватися рідною мовою або іншою мовою, якою вони володіють, послугами перекладача;

4) особі повідомляється про підозру у вчиненні кримінального правопорушення державною мовою або будь-якою іншою мовою, якою вона достатньо володіє для розуміння суті підозри у вчиненні кримінального правопорушення;

5) судові рішення, якими суд закінчує судовий розгляд по суті, надаються сторонам кримінального провадження або особі, стосовно якої вирішено питання щодо застосування примусових заходів виховного або медичного характеру, а також представнику юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, у перекладі на їх рідну або іншу мову, якою вони володіють. Переклад інших процесуальних документів кримінального провадження, надання копій яких передбачено КПК України, здійснюється лише за клопотанням зазначених осіб. Переклад судових рішень та інших процесуальних документів кримінального провадження засвідчується підписом перекладача;

6) адвокат надає правову допомогу державною мовою або мовою, яка прийнятна для клієнта.

Особа підпадає під визначення такої, що не володіє мовою, якою провадиться судочинство, якщо вона не може добре розуміти цю мову і вільно спілкуватися нею. Відмова підозрюваного (обвинуваченого) від послуг перекладача не є обов'язковою для дізнавача, слідчого, прокурора, слідчого судді, судді.

Якщо особа не володіє державною мовою, то відповідно до вимог п. 4 ч. 2 ст. 52 КПК України з моменту встановлення цього факту участь захисника є обов'язковою.

У разі необхідності у кримінальному провадженні перекладу пояснень, показань або документів сторони кримінального провадження чи суд залучають відповідного перекладача (сурдоперекладача) (ст. 68 КПК України).

У законі визначені документи, що підлягають обов'язковому перекладу на рідну мову, – судові рішення, якими суд закінчує судовий розгляд по суті. Що стосується інших документів, то вони перекладаються у таких випадках: 1) якщо на вимогу КПК України вони вручаються особі; 2) якщо особа заявила клопотання про такий переклад. Переклад судових рішень та інших процесуальних документів засвідчується підписом перекладача. Порушення цієї засади – істотне порушення кримінального процесуального закону, яке тягне за собою безумовне скасування вироку (постанови).

3. ІНШІ ЗАСАДИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Засада безпосередності дослідження показань, речей і документів є однією з підвалин побудови судового розгляду кримінального провадження, при якому суд розглядає і вирішує питання винуватості чи невинуватості обвинуваченого безпосередньо і особисто досліджуючи докази. Суд не вправі обґрунтовувати рішення доказами, які не були безпосередньо досліджені ним у судовому засіданні за участю сторін.

Дослідження доказів у кримінальному судочинстві може здійснюватися в усній формі, але фіксується воно у протоколі і журналі судового засідання.

Безпосередність судового розгляду означає, що всі належні і допустимі докази підлягають встановленню і дослідженню під час судового засідання. У своєму рішенні суд повинен посилається на об'єктивно з'ясовані за допомогою досліджених і оцінених доказів обставини.

Разом з тим з цієї засади є і винятки. Так, наприклад, відповідно до ч. 3 ст. 349 КПК України суд має право, якщо проти цього не заперечують учасники судового провадження, визнати недоцільним дослідження доказів, які з'ясовують обставини, що ніким не оскаржуються. Суд має право доручити органу досудового розслідування провести певні слідчі (розшукові) дії (ч. 3-5 ст. 333 КПК України). Вирок може бути постановлений без безпосереднього дослідження в суді доказів, якщо у кримінальному провадженні були досягнуті угоди про примирення між потерпілим та підозрюваним (обвинуваченим) або між прокурором та підозрюваним (обвинуваченим) про визнання винуватості, а суд визнав за можливе затвердити ці угоди (гл. 35 КПК України).

Засада безпосередності допускає можливість допиту учасників процесу у режимі відеоконференції чи із застосуванням інших технічних засобів для трансляції з інших приміщень, якщо цього вимагають інтереси провадження або безпека допитуваних осіб (ч. 3 ст. 351, ч. 9 ст. 352 КПК України).

Дія засади найбільш розкривається у судовому провадженні. Але це не означає, що вона не присутня і в досудовому розслідуванні, оскільки слідчий суддя, прокурор, слідчий, дізнавач безпосередньо сприймають отримані докази, обґрунтовують ними свої процесуальні рішення, залучають до проведення слідчих (розшукових) дій учасників кримінального судочинства та ознайомлюють їх з результатами таких дій. Однак специфічні риси досудового провадження (зокрема, проведення негласних слідчих (розшукових) дій тощо) не дають можливості реалізувати засаду в повному обсязі (так, як це відбувається під час судового розгляду).

Засада публічності полягає в тому, що прокурор і слідчий, які мають владно-організаційні повноваження, зобов'язані у межах своєї компетенції і в силу закону, у публічних інтересах охорони правопорядку, гарантування безпеки, прав та законних інтересів громадян від злочинних посягань розпочати досудове розслідування, вжити всіх заходів для встановлення обставин скоєного кримінального правопорушення та особи, яка його вчинила.

Засада підкреслює владно-організаційну діяльність посадових осіб у кримінальному провадженні. Зміст засади полягає: в обов'язку уповноважених на те державою органів при встановленні кримінального правопорушення розпочати його розслідування; провадження ведеться від імені та за дорученням держави, а не

приватних осіб; здійснюється у формі, встановленій законодавством України з охороною прав та законних інтересів громадян; зацікавлені особи мають право вимагати від прокурора та слідчого здійснювати свій кримінально-процесуальний обов'язок.

Засадою передбачено тільки дві посадові особи – прокурор та слідчий, які зобов'язані розпочати кримінальне провадження. Цей обов'язок виникає у них невідкладно за наявності повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або в разі самостійного виявлення його.

Винятком з засади публічності є кримінальне провадження у формі приватного звинувачення, яке розпочинається лише на підставі заяви потерпілого (ч. 4 ст. 26 КПК України) щодо кримінальних правопорушень, передбачених ст. 477 КПК України. У такому випадку такий суб'єкт процесу, як потерпілий на свій розсуд вирішує питання про можливість звернення до держави з вимогою про притягнення особи, яка кримінальним правопорушенням, завдала шкоди його правам, до кримінальної відповідальності. В цьому випадку законодавець пріоритетним вважає приватний інтерес перед інтересом публічним.

Засада диспозитивності – це конституційно-правове положення, згідно з яким суб'єктам кримінального процесу надано та забезпечено можливість вільно в межах закону обирати способи поведінки для захисту своїх кримінально-правових і процесуальних прав, а також впливати на хід і результати кримінально-процесуальної діяльності (п. 4 ч. 3 ст. 129; ч. 1 ст. 63 Конституції України, ст. 26 КПК України). Дія цієї засади забезпечується наступними положеннями:

1) Сторони кримінального провадження є вільними у використанні своїх прав у межах та у спосіб, передбачених КПК України.

2) Відмова прокурора від підтримання обвинувачення тягне за собою закриття кримінального провадження, за винятком випадків, передбачених КПК України.

3) Слідчий суддя, суд у кримінальному провадженні вирішує лише ті питання, що винесені на його розгляд сторонами та віднесені до його компетенції КПК України.

4) Кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення розпочинається лише на підставі заяви потерпілого. Відмова потерпілого, а у випадках, передбачених КПК України, – його представника від обвинувачення є безумовною підставою для закриття кримінального провадження у формі приватного обвинувачення.

Конкретизація положень диспозитивності розкривається в нормах КПК України, в яких йдеться про реалізацію сторонами своїх прав (зокрема, давати пояснення, показання; заявляти відводи, клопотання, подавати докази; знайомитися з матеріалами кримінального провадження, журналом судового засідання і технічним записом судового процесу тощо).

У кримінальному провадженні не є суб'єктом диспозитивних прав прокурор. Тому його відмова від державного обвинувачення не стільки право, скільки обов'язок. Наслідком такого рішення є припинення функції обвинувачення.

Відмовитися від підтримання державного обвинувачення прокурор може (і зобов'язаний) лише за результатами судового розгляду, коли він дійде до переконання, що пред'явлене особі обвинувачення не підтверджується перевіреними в суді доказами (ч. 1 ст. 340).

Завданнями слідчого судді є створення рівних умов для сторін процесу щодо відстоювання правильності своєї позиції. При цьому він позбавлений права на самостійний збір доказів, а здійснює контроль за законністю дій органів, що ведуть провадження, і розглядає заяви та клопотання учасників процесу, допомагаючи реалізувати свої диспозитивні права.

Суд в процесі розгляду кримінального провадження створює необхідні умови для виконання сторонами процесуальних обов'язків та реалізації прав. При цьому голова має спрямовувати судовий розгляд на забезпечення з'ясування всіх обставин кримінального провадження (ст. 321 КПК України).

Засада передбачає право потерпілого заявити про вчинення щодо нього кримінального правопорушення, передбаченого ст. 477 КПК України, що дає підставу для початку провадження у формі приватного обвинувачення. При цьому відмова потерпілого від обвинувачення є безумовною підставою для закриття кримінального провадження у такій формі.

Засада розумності строків вперше знайшла своє відображення у КПК України відповідно до положень ратифікованої Україною Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, у ч. 1 ст. 6 якої закріплено право кожної людини, проти якої висунуто кримінальне обвинувачення, на справедливий і відкритий його розгляд впродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом.

Засада діє на всіх стадіях кримінального процесу. В розумні строки кримінального провадження повинні бути виконані процесуальні дії або прийнято відповідне процесуальне рішення. Такі дії і рішення повинні бути виконані без невинуваченої затримки і в межах строків, визначених у КПК України.

Поняття «розумні строки» не має чіткого визначення. Проте в законі вказано критерії, за якими визначаються розумність строків: обсяг і складність провадження; кількість слідчих дій, кількість підозрюваних (обвинувачених), потерпілих і свідків, необхідність проведення експертиз; поведінка учасників кримінального провадження; спосіб здійснення дізнавачем, слідчим, прокурором, судом своїх повноважень. Такий строк визначається в кожному випадку окремо, але він не повинен перевищувати чітко встановлені законодавством строки. Проведення досудового розслідування в розумні строки забезпечують прокурор, слідчий суддя, а судового розгляду – суд. При цьому підозрюваний (обвинувачений), потерпілий мають право звертатися до них з обґрунтованим клопотанням про проведення провадження у найкоротші строки, ніж ті, які передбачені КПК України.

Законом передбачено, що кримінальне провадження щодо особи, яка тримається під вартою, та неповнолітнього повинно здійснюватися невідкладно і розглянуто в суді першочергово. Проте й інші особи мають право на розгляд обвинувачення проти них в суді в найкоротший строк або на його припинення шляхом закриття провадження.

Відповідно до ч. 1 ст. 308 КПК України підозрюваний, обвинувачений, потерпілий недотримання розумних строків слідчим, прокурором під час досудового розслідування можуть оскаржити прокурору вищого рівня. Службові особи, винуваті у недотриманні розумних строків, можуть бути притягнуті до відповідальності, встановленої законом (ч. 3 ст. 308 КПК України).

Законодавець вперше з метою скорочення строків судового розгляду ввів спрощене провадження до кримінальних проступків та кримінальне провадження на

підставі угод: про примирення між потерпілим і підозрюваним (обвинуваченим) та про визнання винуватості між прокурором і підозрюваним (обвинуваченим).

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ:

1. Що таке засади кримінального провадження?
2. Яка система засад і як вони між собою взаємопов'язані?
3. Який зміст засади верховенства права?
4. Розкрийте дію засади законності в кримінальному процесі.
5. Що означає рівність усіх учасників судового розгляду перед законом і судом?
6. У чому полягає дія засади поваги до людської гідності?
7. У чому полягає забезпечення права на свободу та особисту недоторканність?
8. Що таке недоторканність житла та іншого володіння особи?
9. Як охороняється таємниця спілкування?
10. Чим гарантується невтручання у приватне життя?
11. Розкрийте зміст засади недоторканності права власності.
12. Яке визначення та юридичний зміст презумпції невинуватості у кримінальному процесі?
13. Що означає свобода від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї?
14. У чому зміст засади заборони двічі притягувати до кримінальної відповідальності за одне і те саме правопорушення?
15. Який зміст засади забезпечення права на захист?
16. Що означає доступ до правосуддя та обов'язковість судових рішень?
17. Яке забезпечення засади змагальності сторін та свободи в поданні ними до суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості?
18. У чому полягає безпосередність дослідження показань, речей і документів?
19. Гарантії забезпечення права на оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності?
20. Який зміст засади публічності в кримінальному процесі і чи є з неї винятки?
21. Що таке диспозитивність?
22. Який зміст засади гласності судового провадження і які є винятки з цієї засади?
23. Що таке розумність строків у кримінальному провадженні?
24. Якою мовою проводиться кримінальне провадження в Україні?
25. Які засади, що мають значення для кримінального провадження, закріплені у Міжнародному пакті про громадянські й політичні права і в Європейській конвенції про захист прав і основних свобод людини і як вони реалізовані в Конституції та КПК України?

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Андрушко О. В. Теорія та практика юридичної відповідальності за правопорушення в кримінальному процесі : монографія. Хмельницький : НАДПСУ, 2020. 480 с.
2. Беспалько І. Л. Засади кримінального провадження як вимоги, що пред'являються до діяльності державних органів, її посадових і службових осіб

(проблеми нормативного регулювання). Вісник Національної академії правових наук України. 2019. Т. 26, № 2. С. 86–98.

3. Вегера-Іжевська І. В. Забезпечення права на недоторканість житла чи іншого володіння особи в кримінальному провадженні : монографія. Харків : Право, 2019. 232 с.

4. Карабут Л. В. Принцип публічності у кримінальному процесі України : монографія. Луганськ : Луганський держ. ун-т внутр. справ, 2010. 166 с.

5. Король В. В. Засада гласності кримінального судочинства України: поняття, зміст, підстави обмеження : монографія. Івано-Франківськ : Плай, 2003. 250 с.

6. Крижанівський В. Принцип презумпції невинуватості у кримінальному процесі (порівняльно-правове дослідження) : монографія. Київ : Обрії, 2009. 164 с.

7. Кримінальний процес : підручник / [О. В. Капліна, О. Г. Шило, В. М. Трофименко та ін.] ; за заг. ред. О. В. Капліної, О. Г. Шило. Харків : Право, 2019. 584 с.

8. Кримінальний процес : навч. посіб. для підгот. до іспиту / [О. В. Капліна, М. О. Карленко, В. І. Маринів та ін.]. Харків : Право, 2019. 298 с.

9. Кримінальний процесуальний кодекс України : наук.-практ. коментар / за заг. ред. В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. Київ : Юстиніан, 2012. 1224 с.

10. Кучинська О. Забезпечення права на захист та кваліфіковану правову допомогу в кримінальному провадженні. *Юридична Україна*. 2012. № 4. С. 65–69.

11. Леоненко М. І. Принцип національної мови у кримінальному судочинстві України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2001. 20 с.

12. Літвінова І. Ф. Забезпечення недоторканності житла чи іншого володіння особи в кримінальному процесі : монографія. Київ : О. С. Ліпкан, 2012. 230 с.

13. Маляренко В. Т. Конституційні засади кримінального судочинства / Нац. юрид. акад. ім. Я. Мудрого. Київ : Юрінком Інтер, 1999. 318 с.

14. Мамка Г. М. Засади кримінального провадження : монографія. Київ : Грета, 2018. 276 с.

15. Михайленко В. В. Реалізація засади верховенства права у кримінальному провадженні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2019. 20 с.

16. Михеєнко М. М., Нор В. Т., Шибіко В. П. Кримінальний процес України : підручник. [2-ге вид., перероб. і допов.]. Київ : Либідь, 1999. 536 с.

17. Навроцька В. В. Засада диспозитивності та її реалізація в кримінальному процесі України : монографія. Львів : Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2010. 439 с.

18. Нор В. Презумпція невинуватості як принцип кримінального судочинства та його інтерпретація Європейським судом із прав людини. *Вісник Львівського ун-ту*. Серія : Юридична. 2011. Вип. 53. С. 389–402.

19. Пінто де Альбукерке Пауло. Окрема думка. Шлях до справедливості / [пер. з англ. та фр. В. А. Капліної ; упоряд., авт. передм. О. В. Капліна]. Харків : Право, 2020. 552 с.

20. Столітній А. Формування та розвиток засад кримінального процесу в Україні в умовах електронного кримінального провадження. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2016. Т. 3, № 45. С. 95–99.

21. Хижна О. Р., Жовненко Д. С. Свобода від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї як засада кримінального провадження : монографія / за наук. ред. О. Є. Омельченка. Київ : Кафедра, 2019. 224 с.

22. Чабайовський Т. В. Підстави та межі кримінально-процесуального втручання

в особисте життя громадян : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09.Київ, 2012. 16 с.

23. Шерудило В. О. Процесуальний порядок проведення негласних слідчих (розшукових) дій, пов'язаних з втручанням у приватне спілкування : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2018. 21 с.

24. Шумило М. Є., Рудей В. С. Реалізація конституційного принципу таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції у досудових стадіях кримінального процесу України : монографія. Харків : Бровін О. В., 2012. 208 с.

25. Яновська О. Г. Правові умови реалізації засади змагальності в кримінальному судочинстві. *Право України*. 2011. № 4. С. 197–204.

ГЛАВА 4.

УЧАСНИКИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

1. Поняття та класифікація учасників кримінального провадження
2. Суд, слідчий суддя, присяжний
3. Сторона обвинувачення
4. Сторона захисту
5. Потерпілий та його представник у кримінальному провадженні
6. Інші учасники кримінального провадження
7. Відводи учасників кримінального провадження

Питання для самоконтролю

Рекомендована література

1. ПОНЯТТЯ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ УЧАСНИКІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Учасники кримінального провадження – це державні органи та посадові особи, які ведуть кримінальний процес, або особи, що залучаються до нього, вступають між собою у процесуальні правовідносини, набуваючи процесуальних прав і виконуючи процесуальні обов'язки.

Усі особи, які вступають в процесуальні правовідносини, незалежно від підстав і обсягу їх прав, повноважень чи обов'язків, стадії кримінального процесу, в котрій вони беруть участь, чи тривалості їх участі в процесі, є суб'єктами кримінального процесу. В кримінально-процесуальні відносини різні особи залучаються по-різному. Перші – через необхідність захищати свої права і законні інтереси (потерпілий, цивільний позивач тощо); другі – в силу своїх посадових обов'язків (слідчий, прокурор, слідчий суддя, суддя тощо); треті – за дорученням чи угодою (представник цивільного позивача, захисник тощо); четверті – залучаються до участі в процесі у примусовому порядку (підозрюваний, обвинувачений).

Усі учасники кримінального провадження характеризуються тим, що вони:

а) беруть участь у провадженні на підставах і у порядку, передбачених кримінальним процесуальним законом, за умови, що відсутні обставини, за яких закон виключає можливість їх участі у провадженні;

б) мають визначені права та обов'язки;

в) діють у кримінальному провадженні відповідно до своїх прав та обов'язків у встановленому порядку;

г) вступають у процесуальні правовідносини;

д) несуть відповідальність за невиконання своїх обов'язків або порушення прав інших учасників.

У п. 25 ч. 1 ст. 3 КПК України визначено перелік учасників кримінального провадження, а саме: сторони кримінального провадження, потерпілий, його представник та законний представник, цивільний позивач, його представник та законний представник, цивільний відповідач та його представник, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, третя особа, щодо майна якої вирішується питання про арешт, інша особа, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, особа, стосовно якої розглядається питання про видачу в іноземну державу (екстрадицію), заявник, у тому числі

викривач, свідок та його адвокат, понятий, заставодавець, перекладач, експерт, спеціаліст, представник персоналу органу пробації, секретар судового засідання, судовий розпорядник.

Усі без винятку учасники кримінального провадження зобов'язані дотримуватись чинного законодавства, поважати честь і гідність інших учасників процесу й мають право на забезпечення особистої безпеки.

За характером виконуваних функцій, завдань і свого процесуального статусу вони поділялись на такі групи.

1. *Державні органи і посадові особи, які ведуть кримінальне провадження* і залучають всіх інших учасників кримінальної процесуальної діяльності (суд, суддя, слідчий суддя, прокурор, слідчий, керівник органу досудового розслідування, дізнавач, керівник органу дізнання, оперативні підрозділи).

2. *Особи, які захищають свої або представлені інтереси в кримінальному провадженні*: потерпілий, підозрюваний, обвинувачений, захисник, цивільний позивач, цивільний відповідач, представники потерпілого, цивільного позивача та відповідача, представник юридичної особи.

3. *Особи які відіграють допоміжну роль у кримінальному провадженні*: заявник, свідок, спеціаліст, експерт, перекладач, понятий, викривач, секретар судового засідання, судовий розпорядник тощо.

У главі 3 КПК України, яка має назву «Суд, сторони та інші учасники кримінального провадження» учасники кримінального провадження представлені таким чином:

1. Суд і підсудність;
2. сторона обвинувачення: прокурор; органи досудового розслідування; керівник органу досудового розслідування; слідчий; дізнавач; керівник органу дізнання; оперативні підрозділи;
3. сторона захисту: підозрюваний, обвинувачений та їх законні представники; виправданій; засуджений; захисник;
4. потерпілий і його представник;
5. інші учасники кримінального провадження: заявник; цивільний позивач і відповідач та їх представники; представник юридичної особи; свідок; перекладач; експерт; спеціаліст; представник персоналу органу пробації; секретар судового засідання; судовий розпорядок.

2. СУД, СЛІДЧИЙ СУДДЯ, ПРИСЯЖНИЙ

Суд – це єдиний державний орган, на який покладена функція правосуддя (ч. 1 ст. 30). Відповідно до ч. 1 ст. 127 Конституції України, правосуддя здійснюють професійні судді й, у визначених законом випадках, народні засідателі та присяжні. Відмова у здійсненні правосуддя не допускається.

У кримінальному судочинстві суд – це активний його суб'єкт. Тому не можна вважати суд виключно арбітром у кримінальному провадженні. Коли суд здійснює правосуддя, він реалізує суддівську дискрецію, або суддівський розсуд. Суддівський розсуд – це передбачена юридичними нормами правозастосовна діяльність суду, яка здійснюється у процесуальній формі та встановлених кримінальним процесуальним законодавством межах, повинна бути мотивованою та полягає у виборі варіантів вирішення у кримінальному судочинстві правових питань, що виникають.

Кримінальне провадження в суді першої інстанції здійснюється суддею одноособово, крім випадків, передбачених ч.ч. 2, 3 та 12 ст. 31 КПК України, а саме:

1. кримінальне провадження в суді першої інстанції щодо злочинів, за вчинення яких передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк понад десять років, здійснюється колегіально судом у складі трьох суддів лише за клопотанням обвинуваченого, а щодо кількох обвинувачених здійснюється колегіально судом у складі трьох суддів стосовно всіх обвинувачених, якщо хоча б один із них заявив клопотання про такий розгляд;

2. кримінальне провадження в суді першої інстанції щодо злочинів, за вчинення яких передбачено довічне позбавлення волі, здійснюється колегіально судом у складі трьох суддів, а за клопотанням обвинуваченого – судом присяжних у складі двох суддів та трьох присяжних. Кримінальне провадження стосовно кількох обвинувачених розглядається судом присяжних стосовно всіх обвинувачених, якщо хоча б один з них заявив клопотання про такий розгляд.

Кримінальне провадження в апеляційному порядку здійснюється колегіально судом у складі не менше трьох суддів, крім випадків, передбачених ч. 12 ст. 31 КПК України, при цьому кількість суддів має бути непарною.

Кримінальне провадження в касаційному порядку здійснюється колегією суддів Касаційного кримінального суду Верховного Суду у складі трьох або більшої непарної кількості суддів.

Незалежно від того, у якому складі розглядалося кримінальне провадження, перегляд судового рішення в суді першої або апеляційної інстанції за виключними обставинами здійснюється колегією у складі трьох або більшої непарної кількості суддів, а у Верховному Суді – у складі Великої Палати.

Кримінальне провадження у Вищому антикорупційному суді здійснюється: 1) в суді першої інстанції – колегіально судом у складі трьох суддів, хоча б один з яких має стаж роботи на посаді судді не менше п'яти років, крім випадків, коли жодний такий суддя у цьому суді не може брати участь у розгляді справи з передбачених законом підстав; 2) в апеляційному порядку – колегіально судом у складі трьох суддів, хоча б один з яких має стаж роботи на посаді судді не менше п'яти років, крім випадків, коли жодний такий суддя у цьому суді не може брати участь у розгляді справи з передбачених законом підстав.

Кримінальне провадження у Вищому антикорупційному суді під час досудового розслідування здійснюється слідчим суддею одноособово, а в разі оскарження його ухвал в апеляційному порядку – колегіально судом у складі не менше трьох суддів.

У разі якщо в суді першої або апеляційної інстанції, який згідно з правилами підсудності має здійснювати кримінальне провадження (крім Вищого антикорупційного суду), неможливо утворити склад суду, передбачений цією статтею, кримінальне провадження здійснює найбільш територіально наближений суд, в якому можливо утворити такий склад суду.

Кримінальне провадження щодо розгляду стосовно неповнолітньої особи обвинувального акта, клопотань про звільнення від кримінальної відповідальності, застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру, їх продовження, зміну чи припинення, а також кримінальне провадження в апеляційному чи касаційному порядку щодо перегляду прийнятих із зазначених питань судових рішень здійснюються суддею, уповноваженим згідно із Законом України «Про судоустрій і статус суддів» на здійснення кримінального провадження

стосовно неповнолітніх. У разі якщо таке кримінальне провадження має здійснюватися судом колегіально, головою під час судового розгляду може бути лише суддя, уповноважений згідно із Законом України «Про судоустрій і статус суддів» на здійснення кримінального провадження стосовно неповнолітніх.

З метою виконання завдань, які стоять перед судами щодо реалізації третьої – судової влади у державі, їх наділено широкими повноваженнями. Під час судового розгляду кримінальної справи по суті, діють всі засади кримінального провадження. Отже, суди мають, на підставі закону, всі необхідні й достатні процесуальні та матеріально-правові засоби для правильного та неупередженого розгляду і вирішення матеріалів кримінального провадження. Ніякі інші органи й посадові особи не наділено такими можливостями, як суд та суддя.

Повноваження суду у кримінальному провадженні:

1) здійснення підготовчого провадження, прийняття відповідного рішення за його результатами, а також вирішення питань, пов'язаних з підготовкою до судового розгляду;

2) здійснення судового розгляду;

3) ухвалення та проголошення судового рішення;

4) звільнення від кримінальної відповідальності за вчинення кримінального правопорушення (ст. 286 КПК України);

5) вирішення процесуальних питань, пов'язаних із виконанням судових рішень у кримінальному провадженні;

6) скасування або зміна судових рішень вищими судами в апеляційному, касаційному порядку, а також за нововиявленими обставинами;

7) розгляд питання про зняття судимості тощо.

Слідчий суддя – суддя суду першої інстанції, до повноважень якого належить здійснення у порядку, передбаченому КПК України, судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні, та у випадку, передбаченому ст. 247 КПК України, – голова чи за його визначенням інший суддя відповідного апеляційного суду. Слідчий суддя (слідчі судді) у суді першої інстанції обирається зборами суддів зі складу суддів цього суду (п. 18 ч. 1 ст. 3 КПК України).

До повноважень слідчого судді відносяться:

1) приймає рішення про застосування заходів забезпечення кримінального провадження;

2) дає дозвіл на проведення окремих слідчих (розшукових) дій, а саме: проведення обшуку, огляду житла чи іншого володіння особи, слідчого експерименту в житлі чи іншому володінні особи, примусове залучення особи для проведення медичної або психіатричної експертизи тощо;

3) дає дозвіл на втручання у приватне спілкування під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій: аудіо-, відео контроль особи, накладання арешту на кореспонденцію, огляд і виїмка кореспонденції, зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, зняття інформації з електронних інформаційних систем;

4) встановлює строк для ознайомлення з матеріалами у разі зволікання при ознайомленні з матеріалами, до яких надано доступ;

5) розглядає скарги на рішення, дії чи бездіяльність слідчого чи прокурора, визначені в ч. 1 ст. 303 КПК України.

У випадку розгляду клопотань щодо негласних слідчих (розшукових) дій повноваження слідчого судді здійснюється суддею апеляційного суду, в межах територіальної юрисдикції якого знаходиться орган досудового розслідування, а в кримінальних провадженнях щодо злочинів, віднесених до підсудності Вищого антикорупційного суду, – слідчим суддею Вищого антикорупційного суду.

Присяжними визнаються громадяни України, які у випадках, передбачених процесуальним законом, залучаються до здійснення правосуддя, забезпечуючи згідно з Конституцією України безпосередню участь народу у здійсненні правосуддя (ст. 63 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»).

Суд присяжних утворюється при місцевому загальному суді першої інстанції. Усі питання, пов'язані з судовим розглядом, окрім питань щодо обрання, скасування або заміни запобіжного заходу в суді, судді й присяжні вирішують спільно.

Розгляд кримінального провадження судом присяжних можливе, коли за законом передбачене покарання у виді довічного позбавлення волі обвинуваченого, якщо під час підготовчого судового засідання про це ним заявлене клопотання.

Присяжний має право:

1. брати участь у дослідженні всіх відомостей та доказів у судовому засіданні;
2. робити нотатки під час судового засідання;
3. з дозволу голови ставити запитання обвинуваченому, потерпілому, свідкам, експертам, іншим особам, які допитуються;
4. просити голову роз'яснити норми закону, що підлягають застосуванню під час вирішення питань, юридичні терміни і поняття, зміст оголошених у судовому засіданні документів, ознаки злочину, у вчиненні якого обвинувачується особа.

Присяжний зобов'язаний:

1. правдиво відповісти на запитання голови і учасників судового провадження щодо можливих перешкод, передбачених законом, для його участі в судовому розгляді, його стосунків з особами, які беруть участь у кримінальному провадженні, що підлягає розгляду, та поінформованості про його обставини, а також на вимогу голови подати необхідну інформацію про себе;
2. додержуватись порядку в судовому засіданні і виконувати розпорядження голови;
3. не відлучатись із залу судового засідання під час судового розгляду;
4. не спілкуватися без дозволу голови з особами, що не входять до складу суду, стосовно суті кримінального провадження та процесуальних дій, що здійснюються (здійснювалися) під час нього;
5. не збирати відомості, що стосуються кримінального провадження, поза судовим засіданням.
6. не розголошувати відомості, які безпосередньо стосуються суті кримінального провадження та процесуальних дій, що здійснюються (здійснювалися) під час нього, і стали відомі присяжному у зв'язку з виконанням його обов'язків.

3. СТОРОНА ОБВИНУВАННЯ

Прокурор – це учасник кримінального провадження, який обіймає посаду, передбачену ст. 15 Закону України «Про прокуратуру», бере участь у всіх стадіях та діє у межах своїх повноважень.

Згідно зі ст. 131-1 Основного закону в Україні діє прокуратура, яка здійснює: підтримання публічного обвинувачення в суді; організацію і процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, вирішення відповідно до закону інших питань під час кримінального провадження, нагляд за негласними та іншими слідчими і розшуковими діями органів правопорядку; представництво інтересів держави в суді у виключних випадках і в порядку, що визначені законом.

Прокурор, здійснюючи свої повноваження є самостійним у своїй процесуальній діяльності, втручання в яку осіб, що не мають на те законних повноважень, забороняється. Органи державної влади, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи та організації, службові та фізичні особи зобов'язані виконувати законні вимоги та процесуальні рішення прокурора.

Прокурор, здійснюючи нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням, уповноважений:

1. починати досудове розслідування за наявності підстав, передбачених КПК України;

2. мати повний доступ до матеріалів, документів та інших відомостей, що стосуються досудового розслідування;

3. доручати органу досудового розслідування проведення досудового розслідування;

4. доручати слідчому, органу досудового розслідування проведення у встановлений прокурором строк слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, інших процесуальних дій або давати вказівки щодо їх проведення чи брати участь у них, а в необхідних випадках – особисто проводити слідчі (розшукові) та процесуальні дії;

5. доручати проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій відповідним оперативним підрозділам;

6. скасовувати незаконні та необґрунтовані постанови слідчих;

7. ініціювати перед керівником органу досудового розслідування питання про відсторонення слідчого від проведення досудового розслідування та призначення іншого слідчого за наявності підстав, передбачених КПК України, для його відводу, або у випадку неефективного досудового розслідування;

8. приймати процесуальні рішення під час кримінального провадження, в тому числі щодо закриття кримінального провадження та продовження строків досудового розслідування;

9. погоджувати або відмовляти у погодженні клопотань слідчого до слідчого судді про проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, інших процесуальних дій чи самостійно подавати слідчому судді такі клопотання;

10. повідомляти особі про підозру;

11. пред'являти цивільний позов в інтересах держави та громадян, які через фізичний стан чи матеріальне становище, недосягнення повноліття, похилий вік, недієздатність або обмежену дієздатність неспроможні самостійно захистити свої права, у порядку, передбаченому КПК України;

12. затверджувати чи відмовляти у затвердженні обвинувального акта, клопотань про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, вносити зміни до складеного слідчим обвинувального акта чи зазначених клопотань, самостійно складати обвинувальний акт чи зазначені клопотання;

13. звертатись до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру чи клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності;

14. підтримувати державне обвинувачення в суді, відмовлятися від підтримання державного обвинувачення, змінювати його або висувати додаткове обвинувачення;

15. погоджувати запит органу досудового розслідування про міжнародну правову допомогу, передання кримінального провадження або самостійно звертатися з таким клопотанням;

16. доручати органу досудового розслідування виконання запиту (доручення) компетентного органу іноземної держави про міжнародну правову допомогу або перейняття кримінального провадження, перевіряти повноту і законність проведення процесуальних дій, а також повноту, всебічність та об'єктивність розслідування у перейнятому кримінальному провадженні;

17. перевіряти перед направленням прокуророві вищого рівня документи органу досудового розслідування про видачу особи (екстрадицію), повертати їх відповідному органу з письмовими вказівками, якщо такі документи необґрунтовані або не відповідають вимогам міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, чи законам України;

18. доручати органам досудового розслідування проведення розшуку і затримання осіб, які вчинили кримінальне правопорушення за межами України, виконання окремих процесуальних дій з метою видачі особи (екстрадиції) за запитом компетентного органу іноземної держави;

19. оскаржувати судові рішення;

20. здійснювати інші повноваження, передбачені КПК України.

Генеральний прокурор, керівник регіональної прокуратури, їх перші заступники та заступники своєю вмотивованою постановою мають право доручити здійснення досудового розслідування будь-якого кримінального правопорушення іншому органу досудового розслідування, у тому числі слідчому підрозділу вищого рівня в межах одного органу, у разі неефективного досудового розслідування. Забороняється доручати здійснення досудового розслідування кримінального правопорушення, віднесеного до підслідності НАБ України, іншому органу досудового розслідування. Забороняється доручати здійснення досудового розслідування кримінального правопорушення, вчиненого народним депутатом України, іншим органам досудового розслідування, крім НАБ України та центрального апарату ДБР відповідно до їх підслідності, визначеної КПК України.

Також мають право скасовувати незаконні та необґрунтовані постанови слідчих та прокурорів нижчого рівня у межах строків досудового розслідування, передбачених ст. 219 КПК України. Про скасування таких постанов повідомляється прокурор, який здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення відповідного досудового розслідування. Скасування незаконних та необґрунтованих постанов детективів НАБ України та прокурорів САП може бути здійснено Генеральним прокурором або особою, яка виконує його обов'язки, чи керівником САП.

У судовому провадженні з перегляду судових рішень в апеляційному чи касаційному порядку, за нововиявленими або виключними обставинами можуть брати участь прокурори органу прокуратури вищого рівня.

Слідчий – службова особа, уповноважена в межах компетенції, передбаченої кримінальним процесуальним законодавством, здійснювати досудове розслідування у кримінальному провадженні. Слідчий несе відповідальність за законність та своєчасність здійснення процесуальних дій. Слідчий, здійснюючи свої повноваження є самостійним у своїй процесуальній діяльності, втручання в яку забороняється. Органи державної влади, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи та організації, службові та фізичні особи зобов'язані виконувати законні вимоги та процесуальні рішення слідчого.

Відповідно до чинного законодавства органами досудового розслідування є органи, що здійснюють досудове слідство і дізнання.

Досудове слідство здійснюють:

1) слідчі підрозділи:

а) органів Національної поліції;

б) органів безпеки;

в) органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства;

г) органів Державного бюро розслідувань;

2) підрозділи детективів, підрозділ внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України.

Досудове слідство здійснюють слідчі одноособово або слідчою групою. Слідчий уповноважений:

1. починати досудове розслідування;

2. проводити слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії;

3. доручати проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій відповідним оперативним підрозділам;

4. звертатися за погодженням із прокурором до слідчого судді з клопотаннями про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій;

5. повідомляти за погодженням із прокурором особі про підозру;

6. за результатами розслідування складати обвинувальний акт, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру та подавати їх прокурору на затвердження;

7. приймати процесуальні рішення, у тому числі щодо закриття кримінального провадження за наявності підстав, передбачених ст. 284 КПК України;

8. здійснювати інші повноваження, передбачені КПК України.

Слідчий зобов'язаний виконувати доручення та вказівки прокурора, які надаються у письмовій формі. Невиконання слідчим законних вказівок та доручень прокурора, наданих у порядку, передбаченому цим Кодексом, тягне за собою передбачену законом відповідальність.

Як виняток, якщо прокурор відмовляє у погодженні клопотання слідчого до слідчого судді про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, проведення слідчих (розшукових) дій чи негласних слідчих (розшукових) дій, слідчий має право звернутися до керівника органу досудового розслідування, який після вивчення клопотання за необхідності ініціює розгляд питань, порушених у ньому, перед прокурором вищого рівня, який протягом трьох днів погоджує відповідне клопотання або відмовляє у його погодженні.

Керівник органу досудового розслідування – це уповноважена державою посадова особа, що очолює орган досудового розслідування. Він організовує досудове розслідування.

Відповідно до п. 8 ч. 1 ст. 3 КПК України керівник органу досудового розслідування – це начальник Головного слідчого управління, слідчого управління, відділу, відділення органу Національної поліції, органу безпеки, органу, що здійснює контроль за додержанням податкового законодавства, перший заступник або заступник Директора Державного бюро розслідувань, керівник (начальник) Головного слідчого управління, слідчого управління, відділу органу Державного бюро розслідувань, Головного підрозділу детективів, підрозділу детективів, відділу детективів, підрозділу внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України та його заступники, які діють у межах своїх повноважень.

Керівник органу досудового розслідування уповноважений:

1. визначати слідчого (слідчих), який здійснюватиме досудове розслідування, а у випадках здійснення досудового розслідування слідчою групою – визначати старшого слідчої групи, який керує діями інших слідчих;

2. відсторонювати слідчого від проведення досудового розслідування мотивованою постановою за ініціативою прокурора або з власної ініціативи з наступним повідомленням прокурора та призначати іншого слідчого у зв'язку із його відводом або у разі неефективного досудового розслідування;

3. ознайомлюватися з матеріалами досудового розслідування, давати слідчому письмові вказівки, які не можуть суперечити рішенням та вказівкам прокурора;

4. вживати заходів до усунення порушень вимог законодавства, у випадку їх допущення слідчим;

5. погоджувати проведення слідчих (розшукових) дій та продовжувати строк їх проведення;

6. здійснювати досудове розслідування, користуючись при цьому повноваженнями слідчого;

7. здійснювати інші повноваження, передбачені КПК України.

Керівник органу досудового розслідування зобов'язаний виконувати доручення та вказівки прокурора, які даються у письмовій формі. Невиконання керівником органу досудового розслідування законних вказівок та доручень прокурора, тягне за собою передбачену законом відповідальність.

Дізнавач – службова особа, яка уповноважена в межах компетенції, передбаченої КПК України, здійснювати досудове розслідування кримінальних проступків та при здійсненні дізнання наділяється повноваженнями слідчого. Дізнавач несе відповідальність за законність та своєчасність здійснення дізнання. Під час виконання своїх повноважень дізнавач є самостійним у своїй процесуальній діяльності, втручання в яку осіб, що не мають на те законних повноважень, забороняється. Органи державної влади, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи та організації, службові особи, інші фізичні особи зобов'язані виконувати законні вимоги та процесуальні рішення дізнавача

Дізнання здійснюють підрозділи дізнання або уповноважені особи інших підрозділів:

а) органів Національної поліції;

б) органів безпеки;

в) органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства;

- г) органів Державного бюро розслідувань;
- г) Національного антикорупційного бюро України.

На дізнавача покладаються повноваження:

1. починати дізнання за наявності підстав, передбачених цим Кодексом;
2. проводити огляд місця події, обшук затриманої особи, опитувати осіб, вилучати знаряддя і засоби вчинення правопорушення, речі і документи, що є безпосереднім предметом кримінального проступку або виявлені під час затримання, а також проводити слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії у випадках, установлених цим Кодексом;
3. доручати проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій у випадках, установлених цим Кодексом, відповідним оперативним підрозділам;
4. звертатися за погодженням із прокурором до слідчого судді з клопотаннями про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій;
5. повідомляти за погодженням із прокурором особі про підозру у вчиненні кримінального проступку;
6. за результатами розслідування складати обвинувальний акт, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру та подавати їх прокурору на затвердження;
7. приймати процесуальні рішення у випадках, передбачених цим Кодексом, у тому числі щодо закриття кримінального провадження за наявності підстав, передбачених статтею 284 цього Кодексу;
8. здійснювати інші повноваження, передбачені цим Кодексом.

Дізнавач, як і слідчий зобов'язаний виконувати доручення та вказівки прокурора, які надаються в письмовій формі.

Керівник органу дізнання. Начальником підрозділу дізнання органу Національної поліції, органу безпеки, органу, що здійснює контроль за додержанням податкового законодавства, органу Державного бюро розслідувань, Національного антикорупційного бюро України є керівник органу дізнання. У разі відсутності підрозділу дізнання, повноваження керівника органу дізнання покладають на керівника органу досудового розслідування (п. 7-1 ч. 1. ст. 3 КПК України). На відміну від керівника органу досудового розслідування, керівник органу дізнання не наділений правом здійснювати досудове розслідування кримінальних проступків, користуючись повноваженнями дізнавача.

До повноважень керівника органу дізнання належать:

1. організація дізнання;
2. визначення дізнавача, який здійснюватиме дізнання;
3. відсторонення дізнавача від проведення дізнання за ініціативою прокурора або з власної ініціативи та призначення іншого дізнавача за наявності підстав, передбачених КПК України, для його відводу (самовідводу) або неефективного дізнання;
4. ознайомлення з матеріалами дізнання, надання дізнавачу письмових вказівок, що не суперечать рішенням і вказівкам прокурора;
5. ужиття заходів для усунення порушень вимог законодавства в разі їх допущення дізнавачем;

6. здійснення інших повноважень, передбачених КПК України. Керівник органу дізнання зобов'язаний застосовувати всі передбачені законом заходи для забезпечення ефективності досудового розслідування.

Оперативні підрозділи – здійснюють слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії в кримінальному провадженні за письмовим дорученням слідчого, прокурора (детектива або прокурора САП). До оперативних підрозділів належать:

1. органи Національної поліції;
2. органи безпеки;
3. органи Національного антикорупційного бюро України;
4. органи Державного бюро розслідувань;
5. органи, що здійснюють контроль за додержанням податкового і митного законодавства;
6. органи Державної прикордонної служби України;
7. органи установ виконання покарань та слідчих ізоляторів Державної кримінально-виконавчої служби України;
8. підрозділ детективів, оперативно-технічний підрозділ та підрозділ внутрішнього контролю НАБУ.

Під час виконання доручень слідчого, прокурора співробітник оперативного підрозділу користується повноваженнями слідчого. Співробітники оперативних підрозділів (крім підрозділу детективів, підрозділу внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України) не мають права здійснювати процесуальні дії у кримінальному провадженні за власною ініціативою або звертатися з клопотаннями до слідчого судді чи прокурора.

Доручення слідчого, дізнавача, прокурора щодо проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій є обов'язковими для виконання оперативним підрозділом.

4. СТОРОНА ЗАХИСТУ

Підозрюваним є особа, якій у порядку, передбаченому статтями 276-279 КПК України, повідомлено про підозру, особа, яка затримана за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення, або особа, щодо якої складено повідомлення про підозру, однак його не вручено їй внаслідок невстановлення місцеперебування особи, проте вжито заходів для вручення у спосіб, передбачений КПК України для вручення повідомлень (ч. 1 ст. 42 КПК України).

Обвинуваченим (підсудним) є особа, обвинувальний акт щодо якої переданий до суду у порядку, передбаченому ст. 291 КПК України.

Підозрюваний, обвинувачений має право:

1. знати, у вчиненні якого кримінального правопорушення його підозрюють, обвинувачують;
2. бути чітко і своєчасно повідомленим про свої права, а також отримати їх роз'яснення;
3. на першу вимогу мати захисника і зустріч із ним незалежно від часу в робочі, вихідні, святкові, неробочі дні до першого допиту з дотриманням умов, що забезпечують конфіденційність спілкування, а також після першого допиту – зустрічі без обмеження в часі та кількості у робочі, вихідні, святкові, неробочі дні; на участь захисника у проведенні допиту та інших процесуальних діях; на відмову від

захисника в будь-який момент кримінального провадження; на отримання правової допомоги захисника за рахунок держави у випадках, передбачених КПК України та/або законом, що регулює надання безоплатної правової допомоги, в тому числі у зв'язку з відсутністю коштів для оплати такої допомоги;;

4. не говорити нічого з приводу підозри проти нього, обвинувачення або у будь-який момент відмовитися відповідати на запитання;

5. давати пояснення, показання з приводу підозри, обвинувачення чи в будь-який момент відмовитися їх давати;

6. вимагати перевірки обґрунтованості затримання;

7. у разі затримання або застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою – на негайне повідомлення членів сім'ї, близьких родичів чи інших осіб про затримання і місце свого перебування;

8. збирати і подавати слідчому, прокурору, слідчому судді докази;

9. брати участь у проведенні процесуальних дій;

10. під час проведення процесуальних дій ставити запитання, подавати свої зауваження та заперечення щодо порядку проведення дій, які заносяться до протоколу;

11. застосовувати технічні засоби при проведенні процесуальних дій, в яких він бере участь. Слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд мають право заборонити застосування технічних засобів при проведенні окремої процесуальної дії чи на певній стадії кримінального провадження з метою нерозголошення відомостей, які містять таємницю, що охороняється законом або стосуються інтимного життя особи;

12. заявляти клопотання про проведення процесуальних дій, про забезпечення безпеки щодо себе, членів своєї сім'ї, близьких родичів, майна, житла тощо;

13. заявляти відводи;

14. ознайомлюватися з матеріалами досудового розслідування та вимагати відкриття матеріалів;

15. одержувати копії процесуальних документів та письмові повідомлення;

16. оскаржувати рішення, дії та бездіяльність слідчого, прокурора, слідчого судді;

17. вимагати відшкодування шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, прокуратури або суду, в порядку, визначеному законом, а також відновлення репутації, якщо підозра, обвинувачення не підтвердилися;

18. користуватися рідною мовою, отримувати копії процесуальних документів рідною або іншою мовою, якою він володіє, та в разі необхідності користуватися послугами перекладача за рахунок держави.

19. Обвинувачений також має право:

20. брати участь під час судового розгляду у допиті свідків обвинувачення або вимагати їхнього допиту, а також вимагати виклику і допиту свідків захисту на тих самих умовах, що й свідків обвинувачення;

21. збирати і подавати суду докази;

22. висловлювати в судовому засіданні свою думку щодо клопотань інших учасників судового провадження;

23. виступати в судових дебатах;

24. ознайомлюватися з журналом судового засідання та технічним записом судового процесу, які йому зобов'язані надати уповноважені працівники суду, і подавати щодо них свої зауваження;

25. оскаржувати судові рішення та ініціювати їх перегляд, знати про подані на них апеляційні та касаційні скарги, заяви про їх перегляд, подавати на них заперечення;

26. отримувати роз'яснення щодо порядку підготовки та використання досудової доповіді, відмовлятися від участі у підготовці досудової доповіді;

27. брати участь у підготовці досудової доповіді, надавати представнику персоналу органу пробації інформацію, необхідну для підготовки такої доповіді, ознайомлюватися з текстом досудової доповіді, подавати свої зауваження та уточнення.

Підозрюваний, обвинувачений мають також інші процесуальні права, передбачені КПК України.

Підозрюваний, обвинувачений, який є іноземцем і тримається під вартою, має право на зустріч з представником дипломатичної чи консульської установи своєї держави, яку йому зобов'язана забезпечити адміністрація місця ув'язнення.

Підозрюваний, обвинувачений зобов'язаний:

1. прибути за викликом до слідчого, прокурора, слідчого судді, суду, а у разі неможливості прибути за викликом у призначений строк – заздалегідь повідомити про це зазначених осіб;

2. виконувати обов'язки, покладені на нього рішенням про застосування заходів забезпечення кримінального провадження;

3. підкорятися законним вимогам та розпорядженням слідчого, прокурора, слідчого судді, суду;

4. надавати вірогідну інформацію представнику персоналу органу пробації, необхідну для підготовки досудової доповіді.

Підозрюваному, обвинуваченому, обов'язково, вручається пам'ятка про його процесуальні права та обов'язки одночасно з їх повідомленням особою, яка здійснює таке повідомлення.

Особа набуває статусу *виправданого* у кримінальному провадженні, коли виправдувальний вирок суду набирає законної сили. Якщо у кримінальному провадженні обвинувальний вирок суду набирає законної сили то обвинувачений стає *засудженим*.

Виправданий, засуджений має права обвинуваченого, в обсязі, необхідному для його захисту на відповідній стадії судового провадження.

Якщо підозрюваним, обвинуваченим є неповнолітній або особа, визнана у встановленому законом порядку недієздатною чи обмежено дієздатною, до участі в процесуальній дії разом з ним залучається його *законний представник*.

Як законні представники можуть бути залучені батьки (усиновлювачі), а у випадку їх відсутності – опікуни чи піклувальники особи, інші повнолітні близькі родичі чи члени сім'ї, а також представники органів опіки й піклування, установ і організацій, під опікою чи піклуванням яких перебуває неповнолітній, недієздатний чи обмежено дієздатний. Про залучення законного представника слідчий, прокурор виносить постанову, а слідчий суддя, суд постановляє ухвалу, копія якої вручається законному представнику.

У разі якщо дії чи інтереси законного представника суперечать інтересам особи, яку він представляє, за рішенням слідчого, прокурора, слідчого судді, суду такий законний представник замінюється іншим з-поміж вищевказаних осіб. Законний представник користується процесуальними правами особи, інтереси якої він

представляє, крім процесуальних прав, реалізація яких здійснюється безпосередньо підозрюваним, обвинуваченим і не може бути доручена представнику.

Законний представник має право на невідкладну зустріч із підозрюваним, обвинуваченим за власною ініціативою та/або ініціативою підозрюваного, обвинуваченого без обмеження в часі та кількості у робочі, вихідні, святкові, неробочі дні в будь-який час з 8 год. до 20 год.

Захисник – адвокат, який уповноважений у передбаченому законом порядку здійснювати захист прав і законних інтересів підозрюваного, обвинуваченого, засудженого, виправданого, особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішувалося питання про їх застосування, а також особи, стосовно якої передбачається розгляд питання про видачу іноземній державі (екстрадицію) та надати їм необхідну юридичну допомогу (ч. 1 ст. 45 КПК України). Закон передбачає обмеження щодо кількості адвокатів, тобто одночасно брати участь у судовому розгляді можуть не більше п'яти захисників одного обвинуваченого (ч. 3 ст. 46 КПК України).

Адвокатом може бути фізична особа, яка має повну вищу юридичну освіту, володіє державною мовою, має стаж роботи в галузі права не менше двох років, склала кваліфікаційний іспит, пройшла стажування (крім випадків, встановлених Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»), склала присягу адвоката України та отримала свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю (ч. 1 ст. 6 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»). Захисником не може бути адвокат, відомості про якого не внесено до Єдиного реєстру адвокатів України або стосовно якого у Єдиному реєстрі адвокатів України містяться відомості про зупинення або припинення права на заняття адвокатською діяльністю. Окрім того, захисник не має права взяти на себе захист іншої особи або надавати їй правову допомогу, якщо це суперечить інтересам особи, якій він надає або раніше надавав правову допомогу.

Неприбуття захисника для участі у проведенні певної процесуальної дії, якщо захисник був завчасно попереджений про її проведення, і за умови, що підозрюваний, обвинувачений не заперечує проти проведення процесуальної дії за відсутності захисника, не може бути підставою для визнання цієї процесуальної дії незаконною, крім випадків, коли участь захисника є обов'язковою. Якщо підозрюваний, обвинувачений заперечує проти проведення процесуальної дії за відсутності захисника, проведення процесуальної дії відкладається або для її проведення залучається захисник за призначенням.

Захисник користується процесуальними правами підозрюваного, обвинуваченого, захист якого він здійснює, крім процесуальних прав, реалізація яких здійснюється безпосередньо підозрюваним, обвинуваченим і не може бути доручена захиснику, з моменту надання документів, що підтверджують повноваження захисника слідчому, прокурору, слідчому судді, суду.

Повноваження захисника на участь у кримінальному провадженні підтверджуються: 1) свідоцтвом про право на зайняття адвокатською діяльністю; витягом з Єдиного реєстру адвокатів України; 2) ордером чи договором із захисником або дорученням органу (установи), уповноваженого законом на надання безоплатної правової допомоги.

Касаційний кримінальний суд Верховного Суду дійшов висновку, що пункт 2 частини першої статті 50 КПК України визначає, що повноваження захисника мають

вважатися підтвердженими, якщо – на додаток до документа, передбаченого п. 1, – захисник надав хоча б один з документів, передбачених п. 2 ч. 1 цієї статті (постанова від 06.02.2018 у справі № 752/11464/16-к). У своєму рішенні, суд звернув увагу, що на користь того, що умови підтвердження повноважень захисника, зазначені у п. 2 ч. 1 ст. 50 КПК України, застосовуються альтернативно, свідчить і ч. 1 ст. 26 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», відповідно до якої адвокатська діяльність здійснюється на підставі договору про надання правової допомоги, а документами, що посвідчують повноваження адвоката на надання правової допомоги, можуть бути:

- 1) договір про надання правової допомоги;
- 2) довіреність;
- 3) ордер;
- 4) доручення органу (установи), уповноваженого законом на надання безоплатної правової допомоги.

Встановлення будь-яких додаткових вимог, крім пред'явлення захисником документа, що посвідчує його особу, або умов для підтвердження повноважень захисника чи для його залучення до участі в кримінальному провадженні не допускається.

Захисник має право брати участь у проведенні допиту та інших процесуальних діях, що проводяться за участю підозрюваного, обвинуваченого, до першого допиту підозрюваного мати з ним зустріч без дозволу слідчого, прокурора, суду, а після першого допиту – мати такі зустрічі без обмеження в часі та кількості у робочі, вихідні, святкові, неробочі дні.

Зустрічі повинні проводитись конфіденційно, однак, за умови письмової заяви захисника (захисників) або письмової заяви підозрюваного, обвинуваченого на зустрічі може бути присутня інша особа. У будь-якому випадку аудіофіксація такої зустрічі забороняється.

Законодавець надав можливість здійснювати відеофіксацію такої зустрічі, яка повинна здійснюється відкрито.

До умов застосування відеофіксації зустрічі відноситься: по-перше, підозрюваний, обвинувачений та особи, які до нього прибули, мають бути повідомлені про місце встановлення камери; по-друге, камера повинна розташовуватись таким чином, щоб унеможливити фіксацію змісту документів, якими користується підозрюваний, обвинувачений та/або особа (особи), яка (які) до нього прибула (прибули); по-третє, відеофіксація здійснюється в спосіб, що унеможливорює фіксацію змісту розмови підозрюваного, обвинуваченого з особою (особами), яка (які) до нього прибула (прибули).

Захисник (захисники) підозрюваного, обвинуваченого, засудженого має (мають) право на зустріч із ним за власною ініціативою та/або клопотанням особи, стосовно якої він (вони) здійснює (здійснюють) захист, за місцем перебування такої особи. У даному випадку захисник (захисники) має (мають) право на зустріч з одним підозрюваним, обвинуваченим. Зустріч захисника (захисників) з двома і більше підозрюваними, обвинуваченими одночасно не допускається.

У свою чергу, підозрюваний, обвинувачений має право на таку зустріч не більш як з двома захисниками одночасно.

Якщо ініціатором зустрічі є захисник, але підозрюваний, обвинувачений, засуджений відмовляється від такої зустрічі, адміністрація установи зобов'язана

організувати зустріч захисника з підозрюваним, обвинуваченим, засудженим. У разі якщо підозрюваний, обвинувачений, засуджений особисто та безпосередньо повідомляє захиснику про небажання продовжувати зустріч, така зустріч припиняється.

Не є підставою для відмови адміністрацією установи в зустрічі підозрюваного, обвинуваченого, засудженого із захисником наявність письмової заяви про відмову підозрюваного, обвинуваченого, засудженого від зустрічі. Відмова адміністрації установи в зустрічі підозрюваного, обвинуваченого, засудженого із захисником тягне за собою відповідальність, встановлену законом.

За будь яких обставин, особа, яка прийняла рішення про зміну місця перебування підозрюваного, обвинуваченого, засудженого, зміну його правового та/або процесуального статусу, не пізніш як за 24 год. Повинна інформувати письмово або шляхом надсилання листа на електронну поштову скриньку захисника, близьких родичів підозрюваного, обвинуваченого, засудженого про його місце перебування, дату зміни місця перебування, правового та/або процесуального статусу з обґрунтуванням підстав для прийняття такого рішення та із зазначенням суб'єкта, який його прийняв. Невідкладно після фактичного прибуття до підозрюваного, обвинуваченого, засудженого захисника чи близьких родичів адміністрацією установи їм вручається інформаційний лист.

Документи, пов'язані з виконанням захисником його обов'язків, без його згоди не підлягають огляду, вилученню чи розголошенню слідчим, прокурором, слідчим суддею, судом.

Органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх службові особи зобов'язані виконувати законні вимоги захисника.

Захисник зобов'язаний використовувати засоби захисту, передбачені КПК України та іншими законами України, з метою забезпечення дотримання прав і законних інтересів підозрюваного, обвинуваченого та з'ясування обставин, які спростовують підозру чи обвинувачення, пом'якшують чи виключають кримінальну відповідальність.

Захисник зобов'язаний перебувати для участі у виконанні процесуальних дій за участю підозрюваного, обвинуваченого. У разі неможливості прибути в призначений строк захисник зобов'язаний завчасно повідомити про таку неможливість та її причини слідчого, прокурора, слідчого суддю, суд, а у випадках, коли він призначений органом (установою), уповноваженим законом на надання безоплатної правової допомоги, – також і цей орган (установу).

Захисник без згоди підозрюваного, обвинуваченого не має права розголошувати відомості, які стали йому відомі у зв'язку з участю у кримінальному провадженні і становлять адвокатську або іншу, охоронювану законом таємницю.

Захисник після його залучення має право відмовитися від виконання своїх обов'язків лише у випадках:

1. коли є обставини, які згідно з КПК України виключають його участь у кримінальному провадженні;

2. незгоди з підозрюваним, обвинуваченим щодо вибраного ним способу захисту, за винятком випадків обов'язкової участі захисника;

3. умисного невиконання підозрюваним, обвинуваченим умов укладеного з захисником договору, яке проявляється, зокрема, у систематичному недодержанні законних порад захисника, порушенні вимог КПК України тощо;

4. коли він свою відмову мотивує відсутністю належної кваліфікації для надання правової допомоги у конкретному провадженні, що є особливо складним.

Захисник може у будь-який момент бути залученим підозрюваним, обвинуваченим, їх законними представниками, а також іншими особами на прохання чи згоду підозрюваного, обвинуваченого до участі у кримінальному провадженні. Слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд зобов'язані надати затриманій особі чи особі, яка тримається під вартою, допомогу у встановленні зв'язку із захисником або особами, які можуть запросити захисника, а також надати можливість використати засоби зв'язку для запрошення захисника. Слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд зобов'язані утримуватися від надання рекомендацій щодо залучення конкретного захисника.

Слідчий, прокурор, слідчий суддя чи суд зобов'язані забезпечити участь захисника у кримінальному провадженні у випадках:

1. коли участь захисника є обов'язковою, а підозрюваний, обвинувачений не залучив захисника;

2. коли підозрюваний, обвинувачений заявив клопотання про залучення захисника, але за відсутністю коштів чи з інших об'єктивних причин не може його залучити самостійно;

3. коли слідчий, прокурор, слідчий суддя чи суд вирішить, що обставини кримінального провадження вимагають участі захисника, а підозрюваний, обвинувачений не залучив його.

Захисник може бути залучений слідчим, прокурором, слідчим суддею чи судом в інших випадках, передбачених законом, що регулює надання безоплатної правової допомоги.

Для залучення захисника слідчий, прокурор виносить постанову, а слідчий суддя та суд постановляє ухвалу, якою доручає відповідному органу (установі), уповноваженому законом на надання безоплатної правової допомоги, призначити адвоката для здійснення захисту за призначенням та забезпечити його прибуття у зазначені у постанові (ухвалі) час і місце для участі у кримінальному провадженні. Постанова (ухвала) про доручення призначити адвоката негайно направляється відповідному органу (установі), уповноваженому законом на надання безоплатної правової допомоги, і є обов'язковою для негайного виконання. Невиконання, неналежне або несвоєчасне виконання постанови (ухвали) про доручення призначити адвоката тягнуть відповідальність, встановлену законом.

Участь захисника є обов'язковою у кримінальному провадженні щодо особливо тяжких злочинів. У цьому випадку участь захисника забезпечується з моменту набуття особою статусу підозрюваного. У інших випадках обов'язкова участь захисника забезпечується у кримінальному провадженні:

1. щодо осіб, які підозрюються або обвинувачуються у вчиненні кримінального правопорушення у віці до 18 років, – з моменту встановлення факту неповноліття або виникнення будь-яких сумнівів у тому, що особа є повнолітньою;

2. щодо осіб, стосовно яких передбачається застосування примусових заходів виховного характеру, – з моменту встановлення факту неповноліття або виникнення будь-яких сумнівів у тому, що особа є повнолітньою;

3. щодо осіб, які внаслідок психічних чи фізичних вад (німі, глухі, сліпі тощо) не здатні повною мірою реалізувати свої права, – з моменту встановлення цих вад;

4. щодо осіб, які не володіють мовою, якою ведеться кримінальне провадження, – з моменту встановлення цього факту;

5. щодо осіб, стосовно яких передбачається застосування примусових заходів медичного характеру або вирішується питання про їх застосування, – з моменту встановлення факту наявності в особи психічного захворювання або інших відомостей, які викликають сумнів щодо її осудності;

6. щодо реабілітації померлої особи – з моменту виникнення права на реабілітацію померлої особи;

7. щодо осіб, стосовно яких здійснюється спеціальне досудове розслідування або спеціальне судове провадження, – з моменту прийняття відповідного процесуального рішення;

8. у разі укладення угоди між прокурором та підозрюваним чи обвинуваченим про визнання винуватості – з моменту ініціювання укладення такої угоди.

Слідчий, прокурор, слідчий суддя чи суд залучають захисника для проведення окремої процесуальної дії виключно у невідкладних випадках, коли є потреба у проведенні невідкладної процесуальної дії за участю захисника, а завчасно повідомлений захисник не може прийти для участі у проведенні процесуальної дії чи забезпечити участь іншого захисника або якщо підозрюваний, обвинувачений виявив бажання, але ще не встиг залучити захисника або прибуття обраного захисника неможливе.

Запросити захисника до участі в окремій процесуальній дії має право і сам підозрюваний, обвинувачений. Якщо потреби у проведенні невідкладних процесуальних дій за участю захисника немає і коли неможливе прибуття захисника, обраного підозрюваним, обвинуваченим, протягом двадцяти чотирьох годин, слідчий, прокурор, слідчий суддя чи суд мають право запропонувати підозрюваному, обвинуваченому залучити іншого захисника.

Під час проведення окремої процесуальної дії захисник має ті ж самі права і обов'язки, що й захисник, який здійснює захист протягом кримінального провадження. Захисник як до процесуальної дії, так і після неї має право зустрічатися з підозрюваним, обвинуваченим для підготовки до проведення процесуальної дії або обговорення її результатів.

Здійснення захисту під час проведення окремої процесуальної дії не покладає на захисника обов'язку надалі здійснювати захист у всьому кримінальному провадженні або на окремій його стадії.

Підозрюваний, обвинувачений має право відмовитися від захисника або замінити його. Якщо підозрюваний, обвинувачений наполягає на відмові від захисника, слідчий, прокурор, слідчий суддя чи суд зобов'язані організувати зустріч захисника з підозрюваним, обвинуваченим. У разі якщо підозрюваний, обвинувачений особисто та безпосередньо повідомляє захиснику про небажання мати захисника, заміну захисника після конфіденційної розмови із захисником, така відмова або заміна фіксується у протоколі процесуальної дії або журналі судового засідання.

Не є підставою для відмови слідчим, прокурором, слідчим суддею чи судом в зустрічі захисника з підозрюваним, обвинуваченим наявність письмової заяви про відмову підозрюваного, обвинуваченого від захисника або письмового клопотання про його заміну до внесення відповідної інформації до протоколу процесуальної дії або журналу судового засідання.

Відмова уповноваженою особою в зустрічі підозрюваного, обвинуваченого із захисником, стосовно якого є заява про відмову чи клопотання про заміну, до відповідної фіксації у протоколі процесуальної дії або журналі судового засідання тягне за собою відповідальність, встановлену законом.

Відмова від захисника не приймається у випадку, коли його участь є обов'язковою. У такому випадку, якщо підозрюваний, обвинувачений відмовляється від захисника і не залучає іншого захисника, захисник повинен бути залучений для здійснення захисту за призначенням.

5. ПОТЕРПІЛИЙ ТА ЙОГО ПРЕДСТАВНИК У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Потерпілим у кримінальному провадженні може бути фізична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди, юридична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди, а також адміністратор за випуском облігацій, який відповідно до положень ЗУ «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки» діє в інтересах власників облігацій, яким кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди (ч. 1 ст. 55 КПК України). У цьому випадку особливість полягає у тому, що потерпілим не може бути особа, якій моральна шкода завдана як представнику юридичної особи чи певної частини суспільства

Права і обов'язки потерпілого виникають в особи з моменту подання заяви про вчинення щодо неї кримінального правопорушення або заяви про залучення її до провадження як потерпілого. Потерпілому, обов'язково, вручається пам'ятка про процесуальні права та обов'язки особою, яка прийняла заяву про вчинення кримінального правопорушення.

Потерпілим може бути особа, яка не є заявником, але якій кримінальним правопорушенням завдана шкода і у зв'язку з цим вона після початку кримінального провадження подала заяву про залучення її до провадження як потерпілого.

За наявності очевидних та достатніх підстав вважати, що заява, повідомлення про кримінальне правопорушення або заява про залучення до провадження як потерпілого подана особою, якій не завдано шкоди, слідчий або прокурор виносить вмотивовану постанову про відмову у визнанні потерпілим, яка може бути оскаржена слідчому судді.

Якщо внаслідок кримінального правопорушення настала смерть особи або особа перебуває у стані, який унеможливує подання нею відповідної заяви, потерпілим визнається одна особа з-поміж близьких родичів чи членів сім'ї, яка подала заяву про залучення її до провадження як потерпілого, а за відповідним клопотанням – потерпілими може бути визнано кілька осіб. Після того, як особа, яка перебувала у стані, що унеможлилював подання нею відповідної заяви, набуде здатності користуватися процесуальними правами, вона може подати заяву про залучення її до провадження як потерпілого.

Якщо особа не подала заяву про вчинення щодо неї кримінального правопорушення або заяву про залучення її до провадження як потерпілого, то слідчий, прокурор, суд має право визнати особу потерпілою лише за її письмовою згодою. За відсутності такої згоди особа у випадку необхідності може бути залучена до кримінального провадження як свідок. До особливостей набуття статусу

потерпілого відносяться кримінальні провадження у формі приватного обвинувачення, у такому випадку провадження може бути розпочате лише на підставі заяви потерпілого.

Законодавець визначив загальні права потерпілого у кримінальному провадженні, а саме: бути повідомленим про свої права та обов'язки; знати сутність підозри та обвинувачення, бути повідомленим про обрання, зміну чи скасування щодо підозрюваного, обвинуваченого заходів забезпечення кримінального провадження та закінчення досудового розслідування; подавати докази слідчому, прокурору, слідчому судді, суду; заявляти відводи та клопотання; за наявності відповідних підстав – на забезпечення безпеки щодо себе, близьких родичів чи членів своєї сім'ї, майна та житла; давати пояснення, показання або відмовитися їх давати; оскаржувати рішення, дії чи бездіяльність слідчого, прокурора, слідчого судді, суду; мати представника та в будь-який момент кримінального провадження відмовитися від його послуг; давати пояснення, показання рідною або іншою мовою, якою він вільно володіє, безоплатно за рахунок держави користуватися послугами перекладача у випадку, якщо він не володіє державною мовою чи мовою, якою ведеться кримінальне провадження; на відшкодування завданої кримінальним правопорушенням шкоди в порядку, передбаченому законом; знайомитися з матеріалами, які безпосередньо стосуються вчиненого щодо нього кримінального правопорушення, у тому числі після відкриття матеріалів, а також знайомитися з матеріалами кримінального провадження, які безпосередньо стосуються вчиненого щодо нього кримінального правопорушення, у випадку закриття цього провадження; застосовувати з додержанням вимог КПК України технічні засоби при проведенні процесуальних дій, в яких він бере участь. Слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд вправі заборонити потерпілому застосовувати технічні засоби при проведенні окремої процесуальної дії чи на певній стадії кримінального провадження з метою нерозголошення даних, які містять таємницю, що охороняється законом чи стосується інтимних сторін життя людини, про що виноситься (постановляється) вмотивована постанова (ухвала); одержувати копії процесуальних документів та письмові повідомлення у випадках, передбачених КПК України; користуватися іншими правами.

Потерпілий має додаткові права на стадії досудового розслідування: на негайне прийняття і реєстрацію заяви про кримінальне правопорушення, визнання його потерпілим; отримувати від уповноваженого органу, до якого він подав заяву, документ, що підтверджує її прийняття і реєстрацію; подавати докази на підтвердження своєї заяви; брати участь у слідчих (розшукових) та інших процесуальних діях, під час проведення яких ставити запитання, подавати свої зауваження та заперечення щодо порядку проведення дії, що заносяться до протоколу, а також знайомитися з протоколами слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, виконаних за його участі; отримувати копії матеріалів, які безпосередньо стосуються вчиненого щодо нього кримінального правопорушення, після закінчення досудового розслідування.

У судовому провадженні в будь-якій інстанції: бути завчасно поінформованим про час і місце судового розгляду; брати участь в судовому провадженні; брати участь у безпосередній перевірці доказів; підтримувати обвинувачення в суді у випадку відмови прокурора від підтримання державного обвинувачення; висловлювати свою думку під час вирішення питання про призначення покарання

обвинуваченому, а також висловлювати свою думку при вирішенні питання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру; знайомитися з судовими рішеннями, журналом судового засідання і технічним записом кримінального провадження в суді; оскаржувати судові рішення.

На всіх стадіях кримінального провадження потерпілий має право примиритися з підозрюваним, обвинуваченим і укласти угоду про примирення. У передбачених законом України про кримінальну відповідальність та КПК України примирення є підставою для закриття кримінального провадження.

У разі якщо потерпілим є адміністратор за випуском облігацій, здійснення ним відмови від обвинувачення, апеляційної скарги, касаційної скарги, укладення угоди про примирення можливі за згодою зборів власників облігацій, отриманою відповідно до положень Закону України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки».

Потерпілий зобов'язаний:

1) прибути за викликом до слідчого, прокурора, слідчого судді, суду, а у випадку неможливості своєчасного прибуття – завчасно повідомити про це, а також про причини неможливості прибуття;

2) не перешкоджати встановленню обставин вчинення кримінального правопорушення;

3) не розголошувати без дозволу слідчого, прокурора, суду відомості, які стали йому відомі у зв'язку з участю у кримінальному провадженні та які становлять охоронювану законом таємницю.

За невиконання покладених на нього обов'язків потерпілий несе передбачену законом відповідальність:

1) за злісне ухилення від явки до суду чи органів досудового розслідування, прокурора – відповідно до ч. 1 ст. 185³ і ст. 185⁴ КУпАП;

2) за подачу завідомо неправдивих показань – за ст. 384 КК України, за розголошення даних досудового розслідування – за ст. 387 КК України.

Потерпілого у кримінальному провадженні може представляти *представник* – особа, яка у кримінальному провадженні має право бути захисником. Представником юридичної особи, яка є потерпілим, може бути її керівник, інша особа, уповноважена законом або установчими документами, працівник юридичної особи за довіреністю, а також особа, яка має право бути захисником у кримінальному провадженні.

Повноваження представника потерпілого на участь у кримінальному провадженні підтверджуються:

1) документами тобто свідоцтвом про право на зайняття адвокатською діяльністю, ордером чи договором із захисником або дорученням органу (установи), уповноваженого законом на надання безоплатної правової допомоги, – якщо представником потерпілого є особа, яка має право бути захисником у кримінальному провадженні;

2) копією установчих документів юридичної особи – якщо представником потерпілого є керівник юридичної особи чи інша уповноважена законом або установчими документами особа;

3) довіреністю – якщо представником потерпілого є працівник юридичної особи, яка є потерпілою.

Представник користується процесуальними правами потерпілого, інтереси якого він представляє, крім процесуальних прав, реалізація яких здійснюється безпосередньо потерпілим і не може бути доручена представнику.

Якщо потерпілим є неповнолітня особа або особа, визнана в установленому законом порядку недієздатною чи обмежено дієздатною, до участі в процесуальній дії разом з нею залучається її *законний представник*.

6. ІНШІ УЧАСНИКИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Заявником – є фізична або юридична особа, яка звернулася із заявою або повідомленням про кримінальне правопорушення до органу державної влади, уповноваженого розпочати досудове розслідування, і не є потерпілим (ч. 1 ст. 60 КПК України).

Основним критерієм розмежування заявника від потерпілого є фактор заподіяння моральної, фізичної або майнової шкоди. Така шкода заподіюється виключно потерпілій стороні.

Фізична особа, яка є заявником – це людина, дієздатна, досягла 16 років, тобто віку, з якого настає кримінальна відповідальність згідно зі ст. 383 КК України за завідомо неправдиве повідомлення про вчинення злочину, і не є потерпілим. Відповідно до ст. 80 ЦК України юридичною особою є організація, створена і зареєстрована у встановленому законом порядку. Загальні положення про юридичну особу зазначені у гл. 7 ЦК України і можуть бути використані у КПК України.

Заяви та повідомлення про кримінальне правопорушення подаються до прокуратури, органів досудового розслідування як в усній, так і у письмовій формі. Такі заяви можуть подавати як представник юридичної особи, так і фізична особа, але вони повинні стосуватися вчинення кримінального правопорушення не стосовної, а інших юридичних чи фізичних осіб.

Заявник має право:

1) отримати від органу, до якого він подав заяву, документ, що підтверджує її прийняття і реєстрацію;

2) отримувати витяг з Єдиного реєстру досудових розслідувань;

3) подавати на підтвердження своєї заяви речі і документи. Речі й документи, що підтверджують заяву або повідомлення заявника про кримінальне правопорушення, він може подавати разом з письмовою заявою або безпосередньо службовій особі органу державної влади, уповноваженому розпочати досудове розслідування;

4) отримати інформацію про закінчення досудового розслідування;

5) заявляти клопотання про забезпечення безпеки у випадках, передбачених законом;

6) оскаржувати в порядку, встановленому §1 гл. 26 КПК України: бездіяльність слідчого, прокурора, яка полягає у невнесенні відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР після отримання заяви чи повідомлення про кримінальне правопорушення, у неповерненні тимчасово вилученого майна згідно з вимогами ст. 169 КПК України, а також у нездійсненні інших процесуальних дій, які він зобов'язаний вчинити у визначений КПК України строк; рішення слідчого, прокурора про закриття кримінального провадження; рішення, дії чи бездіяльність слідчого або прокурора при застосуванні заходів безпеки.

Заявник, який є викривачем, крім передбачених цією статтею прав, має право в порядку, встановленому Законом України «Про запобігання корупції», отримувати інформацію про стан досудового розслідування, розпочатого за його заявою чи повідомленням. Інформація надається слідчим або прокурором у строк не більше п'яти днів з моменту подання заяви.

Викривач – це фізична особа, яка за наявності переконання, що інформація є правдивою, звернулася із заявою або повідомленням про корупційне кримінальне правопорушення до органу досудового розслідування (п. 16-2 ч. 1 ст. 3 КПК України).

Відповідно до ст. 130-1 КПК України за повідомлення про корупційний злочин, активне сприяння його розкриттю, якщо грошовий розмір предмета злочину або завдані державі збитки від такого злочину в п'ять тисяч і більше разів перевищують розмір прожиткового мінімуму для працездатних осіб, встановленого законом на час вчинення злочину, викривачу виплачується винагорода у вигляді 10 % від грошового розміру предмета корупційного злочину або від завданого державі збитку після ухвалення обвинувального вироку суду, але не більше трьох тисяч мінімальних заробітних плат, встановлених на час вчинення злочину. Суд визначає конкретний розмір винагороди, що підлягає виплаті викривачу, з урахуванням таких критеріїв:

1. персональність інформації – інформація, повідомлена викривачем правоохоронному органу, повинна походити від його особистої обізнаності, у тому числі інформація, отримана від третіх осіб, не міститися в публічних звітах, результатах перевірок, матеріалах, дослідженнях, інформаційних повідомленнях тощо органів чи засобів масової інформації, крім випадку, якщо викривач є джерелом такої інформації, а також не бути відомою правоохоронному органу з інших джерел;

2. важливість інформації – повідомлена викривачем інформація повинна містити фактичні дані, що можуть бути перевірені, і сприяти доказуванню хоча б однієї з обставин вчинення корупційного злочину, передбачених пунктами 1-3, 6 і 7 ч. 1 ст. 91 КПК України.

У разі відсутності хоча б одного із зазначених критеріїв суд приймає вмотивоване рішення про відмову у виплаті винагороди.

Право на винагороду не має особа, яка:

1) повідомила про корупційний злочин у рамках угоди у кримінальному провадженні або яка є співучасником корупційного злочину, про який вона повідомила;

2) повідомила про корупційний злочин як викривач, маючи при цьому можливість для здійснення офіційного повідомлення про виявлений злочин у межах реалізації своїх службових повноважень.

Винагорода виплачується викривачу за рахунок Державного бюджету України органами державного казначейства за процедурою безспірного списання.

Викривач має право представляти свої інтереси під час розгляду питання щодо виплати йому винагороди особисто і через представника – адвоката (у тому числі анонімно, але до вирішення питання виплати йому винагороди). З метою захисту персональних даних анонімного викривача після їх розкриття для суду можуть бути здійснені, зокрема, такі заходи безпеки, як забезпечення конфіденційності відомостей про особу та/або закритий судовий розгляд.

Викривач має право оскаржити судові рішення в частині, що стосується його інтересів під час вирішення питання виплати йому винагороди як викривачу.

Цивільним позивачем у кримінальному провадженні є фізична особа, якій кримінальним правопорушенням або іншим суспільно небезпечним діянням завдано майнової та/або моральної шкоди, юридична особа, якій кримінальним правопорушенням або іншим суспільно небезпечним діянням завдано майнової шкоди, а також адміністратор за випуском облігацій, який відповідно до положень Закону України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки» діє в інтересах власників облігацій, яким кримінальним правопорушенням або іншим суспільно небезпечним діянням завдано майнової шкоди, та яка (який) в порядку, встановленому цим Кодексом, пред'явила цивільний позов (ч. 1 ст. 61 КПК України).

Права та обов'язки цивільного позивача виникають з моменту подання позовної заяви органу досудового розслідування або суду. Інших процесуальних документів, таких як винесення постанови слідчим чи прокурором або ухвали суду про визнання особи цивільним позивачем, закон не вимагає.

Підтримувати цивільний позов може сам потерпілий або законний представник. Відмовитися від позову може лише сам цивільний позивач. Представник цивільного позивача може користуватися цим правом тільки за домовленістю із цивільним позивачем. Законний представник неповнолітнього цивільного позивача також повинен погоджувати свою позицію з позивачем.

Цивільний позивач має права та обов'язки, передбачені КПК України для потерпілого, в частині, що стосуються цивільного позову, а також має право підтримувати цивільний позов або відмовитись від нього до видалення суду в нарадчу кімнату для ухвалення судового рішення. Цивільний позивач повідомляється про прийняті процесуальні рішення в кримінальному провадженні, що стосуються цивільного позову, та отримує їх копії у випадках та в порядку, встановлених КПК України для інформування та надіслання копій процесуальних рішень потерпілому.

У разі якщо цивільним позивачем є адміністратор за випуском облігацій, здійснення ним відмови від цивільного позову можливе за згодою зборів власників облігацій, отриманою відповідно до положень Закону України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки».

Цивільним відповідачем у кримінальному провадженні може бути фізична або юридична особа, яка в силу закону несе цивільну відповідальність за шкоду, завдану кримінально протиправними діями (бездіяльністю) підозрюваного, обвинуваченого або неосудної особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, та до якої пред'явлено цивільний позов у порядку, встановленому КПК України (ч. 1 ст. 62 КПК України).

У багатьох випадках в кримінальному провадженні майнову та моральну відповідальність за цивільним позовом покладається не на підозрюваного, обвинуваченого, а на інших осіб, які іменуються цивільними відповідачами. Як цивільний відповідач можуть бути батьки, опікуни, піклувальники та інші особи, а також підприємства, установи та організації, які в силу закону несуть матеріальну та моральну відповідальність за шкоду, завдану діями підозрюваного, обвинуваченого або неосудної особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, та до якої пред'явлено цивільний позов у порядку, встановленому гл. 9 КПК України.

Права та обов'язки цивільного відповідача виникають з моменту подання позовної заяви органу досудового розслідування або суду. Для притягнення як цивільного відповідача закон не вимагає, аби особа, яка провадить розслідування кримінального провадження виносила постанову, а суд ухвалу, для цього необхідно щоб було заявлено позов, тобто з фактичного моменту заявлення позову.

Цивільний відповідач має права та обов'язки, передбачені КПК України для підозрюваного, обвинуваченого, в частині, що стосуються цивільного позову, а також має право визнавати позов повністю чи частково або заперечувати проти нього. Цивільний відповідач повідомляється про прийняті процесуальні рішення в кримінальному провадженні, що стосуються цивільного позову, та отримує їх копії у випадках та в порядку, встановлених КПК України для інформування та надіслання копій процесуальних рішень підозрюваному, обвинуваченому.

Цивільний відповідач зобов'язаний:

1) не розголошувати без дозволу слідчого, прокурора відомості досудового розслідування, які стали йому відомі у зв'язку з участю у кримінальному провадженні;

2) додержуватися порядку в судовому засіданні та беззаперечно підкорятися відповідним розпорядженням головуючого;

3) виконувати інші обов'язки, передбачені КПК України для підозрюваного, обвинуваченого, в частині, що стосуються цивільного позову.

Представник цивільного позивача, цивільного відповідача є особа, через яку цивільний позивач, цивільний відповідач може реалізувати свої процесуальні права. Представництво – це юридичні відносини, на підставі яких одна особа (представник) виконує згідно з законом або договором процесуальні дії в інтересах іншої особи.

Представником цивільного позивача, цивільного відповідача у кримінальному провадженні може бути:

1) особа, яка у кримінальному провадженні має право бути захисником;

2) керівник чи інша особа, уповноважена законом або установчими документами, працівник юридичної особи за довіреністю – у випадку, якщо цивільним позивачем, цивільним відповідачем є юридична особа.

Повноваження представника цивільного позивача, цивільного відповідача на участь у кримінальному провадженні підтверджуються:

1) документами тобто свідоцтвом про право на зайняття адвокатською діяльністю, ордером чи договором із захисником або дорученням органу (установи), уповноваженого законом на надання безоплатної правової допомоги, якщо представником цивільного позивача, цивільного відповідача є особа, яка має право бути захисником у кримінальному провадженні;

2) копією установчих документів юридичної особи – якщо представником цивільного позивача, цивільного відповідача є керівник юридичної особи чи інша уповноважена законом або установчими документами особа;

3) довіреністю – якщо представником цивільного позивача, цивільного відповідача є працівник юридичної особи, яка є цивільним позивачем, цивільним відповідачем.

Представник користується процесуальними правами цивільного позивача, цивільного відповідача, інтереси якого він представляє. Будь-яких обмежень цих прав законом не передбачено. Представник не вправі використовувати свої повноваження на шкоду інтересам особи, яку він представляє.

Якщо цивільним позивачем є неповнолітня особа або особа, визнана в установленому законом порядку недієздатною чи обмежено дієздатною, її процесуальними правами користується *законний представник*.

Відповідно до п. 12 ч. 1 ст. 3 КПК України неповнолітня особа – малолітня особа, а також дитина у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років. Недієздатною чи обмежено дієздатною особа визнається в порядку цивільного провадження. Підставою для визнання фізичної особи недієздатною є наявність у неї хронічного, стійкого психічного розладу, внаслідок якого особа не здатна усвідомлювати значення своїх дій та (або) керувати ними. Поняття психічного розладу визначено у Закону України «Про психіатричну допомогу» від 22 лютого 2000 року № 1489-III.

Законні представники можуть представляти інтереси:

- 1) підозрюваного, обвинуваченого (ст. 44 КПК України);
- 2) потерпілого (ст. 59 КПК України);
- 3) цивільного позивача (ст. 64 КПК України).

Законними представниками можуть бути (ч. 2 ст. 44 КПК України):

- 1) батьки (усиновлювачі), а в разі їх відсутності – опікуни чи піклувальники особи;
- 2) інші повнолітні близькі родичі чи члени сім'ї;
- 3) представники органів опіки і піклування;
- 4) представники установ і організацій, під опікою чи піклуванням яких перебуває неповнолітній, недієздатний чи обмежено дієздатний.

Підставою для допуску особи як законного представника є документ, що підтверджує його відносини з особою, яку він представляє. Про залучення законного представника слідчий, прокурор виносить постанову, а слідчий суддя, суд – ухвалу, копія якої вручається законному представнику.

Законний представник користується процесуальними правами осіб, яких він представляє. З моменту досягнення повноліття функція законного представництва припиняє свою дію, а законний представник припиняє свою процесуальну діяльність.

Представником юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, може бути:

- 1) особа, яка у кримінальному провадженні має право бути захисником;
- 2) керівник чи інша особа, уповноважена законом або установчими документами;
- 3) працівник юридичної особи.

Повноваження представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, на участь у провадженні підтверджуються:

- 1) документами, передбаченими ст. 50 КПК України, якщо представником є особа, яка має право бути захисником у кримінальному провадженні;
- 2) копією установчих документів юридичної особи, якщо представником є керівник юридичної особи чи інша уповноважена законом або установчими документами особа;
- 3) довіреністю, якщо представником є працівник юридичної особи.

Протягом кримінального провадження представник юридичної особи має право: знати, у зв'язку із вчиненням якого кримінального правопорушення здійснюється провадження щодо юридичної особи, та давати пояснення з цього приводу; користуватися правовою допомогою; збирати і подавати слідчому, прокурору, слідчому судді, суду докази; брати участь у проведенні процесуальних дій; під час

проведення процесуальних дій ставити запитання, подавати свої зауваження та заперечення щодо порядку проведення дій, що заносяться до протоколу, а також знайомитися з протоколами слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, виконаних за його участі; застосовувати з додержанням вимог КПК України технічні засоби під час проведення процесуальних дій, в яких він бере участь. Слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд мають право заборонити застосовування технічних засобів під час проведення окремої процесуальної дії чи на певній стадії провадження з метою нерозголошення відомостей, які містять таємницю, що охороняється законом, чи стосуються інтимного життя особи, про що виноситься (постановляється) вмотивована постанова (ухвала); заявляти клопотання про проведення процесуальних дій, про забезпечення безпеки щодо себе, членів своєї сім'ї, близьких родичів, майна, житла тощо; заявляти відводи; одержувати копії процесуальних документів та письмові повідомлення; оскаржувати рішення, дії та бездіяльність слідчого, прокурора, слідчого судді в порядку, передбаченому КПК України; користуватися рідною мовою, отримувати копії процесуальних документів рідною або іншою мовою, якою він володіє, та в разі необхідності користуватися послугами перекладача.

Під час досудового розслідування представник юридичної особи має право: брати участь у слідчих (розшукових) та інших процесуальних діях, під час проведення яких ставити запитання, подавати свої зауваження та заперечення щодо порядку проведення дії, що заносяться до протоколу, а також знайомитися з протоколами слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, виконаних за його участі; ознайомлюватися з матеріалами досудового розслідування в порядку, передбаченому ст. 221 КПК України, та вимагати відкриття матеріалів згідно зі ст. 290 КПК України.

Під час судового провадження представник юридичної особи має право: бути завчасно поінформованим про час і місце судового розгляду; брати участь у судовому провадженні; виступати в судових дебатах; ознайомлюватися з журналом судового засідання та технічним записом судового процесу, які йому зобов'язані надати уповноважені працівники суду, і подавати щодо них свої зауваження; оскаржувати в установленому КПК України порядку судові рішення та ініціювати їх перегляд, знати про подані на них апеляційні та касаційні скарги, заяви про їх перегляд, подавати на них заперечення.

Представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, має також інші процесуальні права, передбачені КПК України.

Представник юридичної особи зобов'язаний: прибути за викликом до слідчого, прокурора, слідчого судді, суду, а в разі неможливості своєчасного прибуття – завчасно повідомити про це, а також про причини неможливості прибуття; не перешкоджати встановленню обставин вчинення кримінального правопорушення; не розголошувати без дозволу слідчого, прокурора, суду відомості, які стали йому відомі у зв'язку з участю у кримінальному провадженні і які становлять охоронювану законом таємницю.

Третя особа, щодо майна якої вирішується питання про арешт. Третьою особою, щодо майна якої вирішується питання про арешт, може бути будь-яка фізична або юридична особи (ч. 1 ст. 64-2 КПК України).

Третя особа, щодо майна якої вирішується питання про арешт, має права та обов'язки, передбачені КПК України для підозрюваного, обвинуваченого, в частині, що стосуються арешту майна.

Ці права та обов'язки виникають з моменту звернення прокурора до суду із клопотанням про арешт майна.

Третя особа, щодо майна якої вирішується питання про арешт, зобов'язана:

1) прибувати за викликом до прокурора, суду, а в разі неможливості своєчасного прибуття – завчасно повідомити про це, а також про причини неможливості прибуття;

2) не перешкоджати встановленню обставин вчинення кримінального правопорушення;

3) не розголошувати без дозволу прокурора, суду відомості, які стали їм відомі у зв'язку з участю у кримінальному провадженні і які становлять охоронювану законом таємницю.

Представником третьої особи, щодо майна якої вирішується питання про арешт, може бути:

1) особа, яка у кримінальному провадженні має право бути захисником;

2) керівник чи інша особа, уповноважена законом або установчими документами, працівник юридичної особи за довіреністю – у випадку, якщо власником майна, щодо якого здійснюється арешт, є юридична особа.

Інша особа, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування – особа, стосовно якої (в тому числі щодо її майна) здійснюються процесуальні дії, визначені КПК України (п. 16-1 ч. 1 ст. 3 КПК України). Інша особа, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, має такі права: на звернення до прокурора, слідчого судді або суду з клопотанням, у якому викладаються обставини, що обумовлюють необхідність здійснення кримінального провадження (або окремих процесуальних дій) у найкоротші строки, ніж ті, що передбачено КПК України (ч. 6 ст. 28 КПК України); оскарження під час досудового розслідування бездіяльності слідчого, прокурора, яка полягає у нездійсненні процесуальних дій, які він зобов'язаний вчинити у визначений КПК України строк (ч. 1 ст. 303 КПК України); оскарження прокурору вищого рівня недотримання розумних строків слідчим, прокурором під час досудового розслідування (ч. 1 ст. 308 КПК України).

Свідок – це фізична особа, якій відомі або можуть бути відомі обставини, що підлягають доказуванню під час кримінального провадження, і яка викликана для давання показань (ч. 1 ст. 65 КПК України).

Будь-який громадянин України, якщо він став свідком події, по якому здійснюється провадження, незалежно від його положення може бути допитаний як свідок, крім випадків встановлених законом. Закон не встановлює вікових обмежень для осіб, які можуть бути викликані й допитані як свідки. Але ним встановлені особливості допиту малолітнього чи неповнолітнього свідка (ст. 226 КПК України).

Як свідки можуть бути залучені працівники правоохоронних органів, які здійснювали безпосередньо слідчі (розшукові) дії, особи, які брали участь у проведенні окремих слідчих (розшукових) дій (поняті, спеціалісти, експерти, перекладачі тощо), особи, які здійснювали законне затримання. Засуджений, також, може бути допитаний як свідок стосовно своїх співучасників у вчиненні

кримінального правопорушення, якщо матеріали досудового розслідування стосовно них виділено в окреме провадження.

Існують деякі категорії осіб, які наділені імунітетом свідка, тобто звільняються в силу закону від обов'язків свідчити. У науці кримінального процесу імунітет свідка заведено поділяти на обов'язковий (абсолютний) і факультативний (відносний). При обов'язковому імунітеті взагалі забороняється допит певних осіб як свідків у кримінальному провадженні. При факультативному імунітеті в особи є право відмовитися від давання показань, але вона може за власним бажанням дати показання.

Абсолютний імунітет (тобто не можуть бути допитані як свідки) мають:

1) захисник, представник потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача, юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, законний представник потерпілого, цивільного позивача у кримінальному провадженні – про обставини, які стали їм відомі у зв'язку з виконанням функцій представника чи захисника;

2) адвокати – про відомості, які становлять адвокатську таємницю. Відносини адвоката і його клієнта будуються на принципі конфіденційності, встановленому ч. 1 ст. 43 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». Предмет адвокатської таємниці становлять питання, з яких громадянин або юридична особа зверталися до адвоката, зміст консультації, поради та роз'яснення щодо вирішення правових питань, а також інші відомості, отримані адвокатом від його клієнта, представників та/або з інших джерел при здійсненні адвокатської діяльності;

3) нотаріуси – про відомості, які становлять нотаріальну таємницю. Ст. 5 Закону України «Про нотаріат» зобов'язує нотаріусів зберігати в таємниці відомості, одержані ним у зв'язку із вчиненням нотаріальних дій. Ст. 8 цього Закону визначає, що нотаріальна таємниця – це сукупність відомостей, отриманих під час вчинення нотаріальної дії або звернення до нотаріуса зацікавленої особи, у тому числі про особу, її майно, особисті майнові та немайнові права і обов'язки тощо;

4) медичні працівники та інші особи, яким у зв'язку з виконанням професійних або службових обов'язків стало відомо про хворобу, медичне обстеження, огляд та їх результати, інтимну і сімейну сторону життя особи – про відомості, які становлять лікарську таємницю. Медичні, фармацевтичні працівники відповідно до ст. 78 Основ законодавства України про охорону здоров'я від 19 листопада 1992 року № 2801-XII зобов'язані дотримуватися вимог професійної етики і деонтології, зберігати лікарську таємницю;

5) священнослужителі – про відомості, одержані ними на сповіді віруючих. Ст. 3 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» передбачено, що кожному громадянину України гарантується право на свободу совісті. Це право включає свободу мати, приймати і змінювати релігію або переконання за своїм вибором і свободу одноособово чи разом з іншими сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої, відправляти релігійні культи, відкрито висловлювати і вільно поширювати свої релігійні або атеїстичні переконання;

6) журналісти – про відомості, які містять конфіденційну інформацію професійного характеру, надану за умови нерозголошення авторства або джерела інформації. Норми професійної етики вимагають від журналіста поважати гідність людини, її право на приватне життя. Журналіст зберігає у таємниці відомості про особу, яка передала інформацію або інші матеріали, за умови нерозголошення її

імені. Право і обов'язок журналіста на збереження таємниці авторства та джерела інформації закріплено в ст. 26 Закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу)» від 16 листопада 1992 року та ст. 59 Закону України «Про телебачення і радіомовлення» від 21 грудня 1993 р.;

7) судді та присяжні – про обставини обговорення в нарадчій кімнаті питань, що виникли під час ухвалення судового рішення, за винятком випадків кримінального провадження щодо прийняття суддею (суддями) завідомо неправосудного вироку, ухвали;

8) особи, які брали участь в укладенні та виконанні угоди про примирення в кримінальному провадженні, – про обставини, які стали їм відомі у зв'язку з участю в укладенні та виконанні угоди про примирення;

9) особи, до яких застосовані заходи безпеки, – щодо дійсних даних про їх особи. Закон України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» від 23 грудня 1993 р. передбачає осіб, щодо яких може бути вжито заходів забезпечення безпеки та про осіб, які мають відомості про дійсні дані про осіб, до яких застосовані заходи безпеки;

10) особи, які мають відомості про дійсні дані про осіб, до яких застосовані заходи безпеки, – щодо цих даних;

11) експерти – щодо роз'яснення наданих ними висновків.

Частина 3 ст. 65 КПК України передбачає можливість звільнення осіб, перелічених в пп. 1–5 ч. 2 цієї ж статті, від обов'язку зберігати професійну таємницю особою, яка довірила їм ці відомості. Обов'язковою умовою такого звільнення є добровільна заява особи, яка відмовляється від необхідності збереження довірених відомостей, написана власноручно та скріплена її підписом. У заяві повинно бути визначено обсяг цих відомостей.

Факультативний імунітет від обов'язку свідчити у кримінальному провадженні (тобто не можуть без їх згоди бути допитані як свідки) мають:

1) особи, які мають право дипломатичної недоторканності, а також працівники дипломатичних представництв – без згоди представника дипломатичної установи;

2) члени сім'ї, близькі родичі, усиновлені, усиновителі підозрюваного, обвинуваченого;

3) особа, яка своїми показаннями викривала б себе, членів сім'ї, близьких родичів, усиновленого усиновителя у вчиненні кримінального правопорушення.

Свідок має право:

1) знати, у зв'язку з чим і в якому кримінальному провадженні він допитується;

2) користуватися під час давання показань та участі в проведенні інших процесуальних дій правовою допомогою адвоката;

3) відмовитися давати показання щодо себе, близьких родичів та членів своєї сім'ї, що можуть стати підставою для підозри, обвинувачення у вчиненні ним, близькими родичами чи членами його сім'ї кримінального правопорушення, а також показання щодо відомостей, які згідно з положеннями ст. 65 КПК України не підлягають розголошенню;

4) давати показання рідною або іншою мовою, якою він вільно володіє, і користуватися допомогою перекладача;

5) користуватися нотатками і документами при даванні показань у тих випадках, коли показання стосуються будь-яких розрахунків та інших відомостей, які йому важко тримати в пам'яті;

6) на відшкодування витрат, пов'язаних з викликом для давання показань;
7) ознайомлюватися з протоколом допиту та заявляти клопотання про внесення до нього змін, доповнень і зауважень, а також власноручно робити такі доповнення і зауваження;

8) заявляти клопотання про забезпечення безпеки у випадках, передбачених законом;

9) заявляти відвід перекладачу.

Свідок зобов'язаний:

1) прибути за викликом до слідчого, прокурора, слідчого судді чи суду;

2) давати правдиві показання під час досудового розслідування та судового розгляду;

3) не розголошувати без дозволу слідчого, прокурора, суду відомості, які безпосередньо стосуються суті кримінального провадження та процесуальних дій, що здійснюються (здійснювалися) під час нього, і які стали відомі свідку у зв'язку з виконанням його обов'язків.

Особа, яку залучають до проведення процесуальних дій під час досудового розслідування як понятого або яка стала очевидцем таких дій, зобов'язана на вимогу слідчого, прокурора не розголошувати відомості щодо проведеної процесуальної дії.

За завідомо неправдиві показання слідчому, прокурору, слідчому судді чи суду (ст. 384 КК України), за відмову від давання показань слідчому, прокурору, слідчому судді чи суду (ст. 385 КК України), за розголошення даних досудового слідства без дозволу слідчого або прокурора (ст. 387 КК України), свідок несе кримінальну відповідальність.

За злісне ухилення від явки до слідчого, прокурора, слідчого судді чи суду свідок несе адміністративну відповідальність (ч. 1 ст. 185³ КУпАП, ст. 185⁴ КУпАП).

До свідка може бути застосовано процесуальну відповідальність за нез'явлення за викликом без поважних причин – привід (ст. 140 КПК України) або грошове стягнення (ч. 1 ст. 139 КПК України).

Експертом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями, має право відповідно до Закону України «Про судову експертизу» на проведення експертизи і якій доручено провести дослідження об'єктів, явищ і процесів, що містять відомості про обставини вчинення кримінального правопорушення, та дати висновок з питань, які виникають під час кримінального провадження і стосуються сфери її знань (ч. 1 ст. 69 КПК України).

Спеціальні знання – це знання, які лежать в основі відповідних спеціальностей та спеціалізації. Експерт повинен мати спеціальні знання у галузі науки, техніки, мистецтва тощо, які необхідні і достатні для того, щоб дати висновок з питань, що виникають під час досудового розслідування і судового розгляду. Спеціальні знання набуваються в процесі навчання і практичної діяльності за певною спеціальністю (фахом). Судово-експертну діяльність здійснюють державні спеціалізовані установи, а також у випадках і на умовах, визначених Законом України «Про судову експертизу» (ст. 7), судові експерти, які не є працівниками зазначених установ.

Судовими експертами можуть бути фахівці, які мають відповідну вищу освіту, освітньо-кваліфікаційний рівень не нижче спеціаліста, пройшли відповідну підготовку в спеціалізованих установах Міністерства юстиції України та отримали

кваліфікацію судового експерта з певної спеціальності (ст. 10 Закону України «Про судову експертизу»).

Не можуть бути експертами особи, які перебувають у службовій або іншій залежності від сторін кримінального провадження, потерпілого або які раніше були ревізорами в цьому ж кримінальному провадженні.

Експерт має право:

1) знайомитися з матеріалами кримінального провадження, що стосуються предмета дослідження;

2) заявляти клопотання про надання додаткових матеріалів і зразків та вчинення інших дій, пов'язаних з проведенням експертизи;

3) бути присутнім під час вчинення процесуальних дій, що стосуються предметів та об'єктів дослідження;

4) викладати у висновку експертизи виявлені в ході її проведення відомості, які мають значення для кримінального провадження і з приводу яких йому не були поставлені питання;

5) ставити питання, що стосуються предмета та об'єктів дослідження, особам, які беруть участь у кримінальному провадженні;

6) одержати винагороду за виконану роботу та відшкодування витрат, пов'язаних із проведенням експертизи і викликом для давання пояснень чи показань, у разі, якщо проведення експертизи не є службовим обов'язком особи, яка залучена як експерт;

7) заявляти клопотання про забезпечення безпеки у випадках, передбачених законом;

8) користуватися іншими правами, передбаченими Законом України «Про судову експертизу».

Експерт не має права за власною ініціативою збирати матеріали для проведення експертизи. Експерт може відмовитися від давання висновку, якщо поданих йому матеріалів недостатньо для виконання покладених на нього обов'язків. Заява про відмову має бути вмотивованою.

Експерт зобов'язаний:

1) особисто провести повне дослідження і дати обґрунтований та об'єктивний письмовий висновок на поставлені йому запитання, а в разі необхідності – роз'яснити його;

2) прибути до суду і дати відповіді на питання під час допиту;

3) забезпечити збереження об'єкта експертизи. Якщо дослідження пов'язане з повним або частковим знищенням об'єкта експертизи або зміною його властивостей, експерт повинен одержати на це дозвіл від особи, яка залучила експерта;

4) не розголошувати без дозволу сторони кримінального провадження, яка його залучила, чи суду відомості, що стали йому відомі у зв'язку з виконанням обов'язків, або не повідомляти будь-кому, крім особи, яка його залучила, чи суду про хід проведення експертизи та її результати;

5) заявити самовідвід за наявності обставин, передбачених КПК України.

Експерт невідкладно повинен повідомити особу, яка його залучила, чи суд, що доручив проведення експертизи, про неможливість проведення експертизи через відсутність у нього необхідних знань або без залучення інших експертів.

У разі виникнення сумніву щодо змісту та обсягу доручення експерт невідкладно заявляє клопотання особі, яка призначила експертизу, чи суду, що доручив її

проведення, щодо його уточнення або повідомляє про неможливість проведення експертизи за поставленим запитанням або без залучення інших осіб.

Слід зауважити, що до обов'язків експерта не входить вирішення питань правового характеру, оскільки це предмет професійної діяльності слідчого, прокурора, судді.

За завідомо неправдивий висновок (ст. 384 КК України), відмову без поважних причин від виконання покладених обов'язків у суді (ст. 385 КК України), експерт несе кримінальну відповідальність. За неповагу до суду (ч. 1 ст. 185³ КУпАП) чи злісне ухилення від явки до органів досудового розслідування чи прокурора (ст. 185⁴ КУпАП) експерт несе адміністративну відповідальність.

Спеціалістом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє спеціальними знаннями та навичками і може надавати консультації та висновки під час досудового розслідування і судового розгляду з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок (ч. 1 ст. 71 КПК України).

Для залучення спеціаліста до участі у провадженні процесуальних дій закон не вимагає винесення постанови. Підставою участі спеціаліста у справі є виклик до слідчого, прокурора, суду. Про його участь обов'язково вказується у протоколі процесуальної дії.

Спеціаліст може бути залучений для надання безпосередньої технічної допомоги (фотографування, складення схем, планів, креслень, відбір зразків для проведення експертизи тощо) сторонами кримінального провадження під час досудового розслідування і судом під час судового розгляду, а також для надання висновків з питань, що належать до сфери його знань, під час досудового розслідування кримінальних проступків, у тому числі у випадках, передбачених ч. 3 ст. 214 КПК України.

Спеціаліст може звертати увагу учасників кримінального провадження на обставини, пов'язані з виявленням, закріпленням та дослідженням доказів, давати пояснення з приводу спеціальних питань, які виникають під час проведення процесуальних дій шляхом надання усних консультацій або письмових роз'яснень, надавати технічну допомогу. Для цих цілей можуть запрошуватись незаінтересовані у результатах справи особи різних професій, котрі мають вищу чи середню освіту і систематичну підготовку за конкретною спеціальністю, а також досвід роботи у певній сфері виробництва, науки, культури й ремесла.

Сторони кримінального провадження мають право під час судового розгляду заявляти клопотання про залучення спеціаліста або використання його пояснень і допомоги.

Спеціаліст має право:

- 1) ставити запитання учасникам процесуальної дії з дозволу сторони кримінального провадження, яка його залучила, чи суду;
- 2) користуватися технічними засобами, приладами та спеціальним обладнанням;
- 3) звертати увагу сторони кримінального провадження, яка його залучила, або суду на характерні обставини чи особливості речей і документів;
- 4) викладати у висновку відомості, що мають значення для кримінального провадження і щодо яких йому не були поставлені запитання;
- 5) знайомитися з протоколами процесуальних дій, в яких він брав участь, і подавати до них зауваження;

6) одержувати винагороду за виконану роботу та відшкодування витрат, пов'язаних із його залученням до кримінального провадження;

7) заявляти клопотання про забезпечення безпеки у випадках, передбачених законом;

8) надавати висновки з питань, що належать до сфери його знань, під час досудового розслідування кримінальних проступків, у тому числі у випадках, передбачених ч. 3 ст. 214 КПК України.

Спеціаліст зобов'язаний:

1) прибути за викликом до слідчого, дізнавача, прокурора, суду і мати при собі необхідні технічне обладнання, пристрої та прилади;

2) виконувати вказівки сторони кримінального провадження, яка його залучила, чи суду та давати пояснення з поставлених питань;

3) не розголошувати відомості, які безпосередньо стосуються суті кримінального провадження та процесуальних дій, що здійснюються (здійснювалися) під час нього, і які стали відомі спеціалісту у зв'язку з виконанням його обов'язків;

4) заявити самовідвід за наявності визначених законом обставин.

У разі неприбуття до суду без поважних причин або неповідомлення про причини неприбуття на спеціаліста судом покладаються всі витрати, пов'язані з оголошенням перерви в судовому засіданні. Прибуття до суду спеціаліста забезпечується стороною кримінального провадження, яка заявила клопотання про його виклик. Суд сприяє сторонам кримінального провадження у забезпеченні явки зазначених осіб шляхом здійснення судового виклику. Закон не передбачає застосування до спеціаліста приводу.

За завідомо неправдивий висновок спеціаліст несе відповідальність, встановлену законом.

У разі необхідності у кримінальному провадженні перекладу пояснень, показань або документів сторони кримінального провадження або слідчий суддя чи суд залучають відповідного *перекладача* (сурдоперекладача) (ч. 1 ст. 68 КПК України).

Перекладачем може бути будь-яка об'єктивна й незаінтересована у результатах кримінального провадження особа, яка володіє мовою, якою ведеться судочинство, а також мовою, якою володіють та користуються будь-які учасники процесу.

Перекладач має право:

1) ставити запитання з метою уточнень для правильного перекладу;

2) знайомитися з протоколами процесуальних дій, в яких він брав участь, і подавати до них зауваження;

3) одержати винагороду за виконаний переклад та відшкодування витрат, пов'язаних із його залученням до кримінального провадження;

4) заявляти клопотання про забезпечення безпеки у випадках, передбачених законом.

Перекладач зобов'язаний:

1) прибути за викликом до слідчого, прокурора, слідчого судді чи суду;

2) заявити самовідвід за наявності законних обставин;

3) здійснювати повний і правильний переклад, посвідчувати правильність перекладу своїм підписом;

4) не розголошувати без дозволу слідчого, прокурора, суду відомості, які безпосередньо стосуються суті кримінального провадження та процесуальних дій,

що здійснюються (здійснювалися) під час нього, і які стали відомі перекладачу у зв'язку з виконанням його обов'язків.

Перед початком процесуальної дії сторона кримінального провадження, яка залучила перекладача, слідчий суддя чи суд пересвідчуються в особі і компетентності перекладача, з'ясовують його стосунки з підозрюваним, обвинуваченим, потерпілим, свідком і роз'яснюють його права і обов'язки. Компетентність перекладача перевіряється шляхом вивчення наданих ним документів, що підтверджують його знання мови, переклад якої здійснюється, інших документів (диплом про закінчення відповідного навчального закладу, довідка з місця роботи на посаді перекладача).

За завідомо неправильний переклад (ст. 384 КК України) або за відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків (ст. 385 КК України) перекладач несе кримінальну відповідальність. За злісне ухилення від явки до органів досудового розслідування чи прокурора (ст. 185⁴ КУпАП) перекладач несе адміністративну відповідальність.

Представником персоналу органу пробації є посадова особа такого органу, яка за ухвалою суду складає та подає до суду досудову доповідь.

Представник персоналу органу пробації з метою складання досудової доповіді має право: отримувати інформацію про обвинуваченого від підприємств, установ, організацій або уповноважених ними органів та громадян; викликати обвинуваченого до уповноваженого органу з питань пробації для отримання усних чи письмових пояснень; відвідувати обвинуваченого за місцем його проживання або перебування, роботи або навчання; відвідувати місця попереднього ув'язнення, якщо до обвинуваченого застосовано запобіжний захід у виді тримання під вартою; заявляти клопотання суду про ознайомлення з матеріалами кримінального провадження щодо обставин, передбачених пунктами 4 та 5 ч. 1 ст. 91 КПК України, а у кримінальних провадженнях щодо неповнолітнього обвинуваченого – додатково статтями 485, 487 КПК України в порядку, передбаченому ст. 317 КПК України; бути присутнім під час проведення судового засідання; заявляти клопотання про забезпечення безпеки у випадках, передбачених законом.

Представник персоналу органу пробації зобов'язаний: складати досудову доповідь і подавати її до суду в строк, визначений ухвалою суду; дотримуватися прав і свобод людини і громадянина; невідкладно повідомляти суд про наявність або виникнення об'єктивних обставин, що унеможливають підготовку або своєчасне подання досудової доповіді; надавати пояснення з поставлених судом питань щодо досудової доповіді під час судового розгляду; не розголошувати будь-які відомості, що стали йому відомі у зв'язку з виконанням обов'язків; не допускати розголошення в будь-який спосіб конфіденційної інформації, яку йому було довірено або яка стала відома у зв'язку з виконанням обов'язків; заявити самовідвід за наявності обставин, передбачених КПК України.

Секретар судового засідання є учасником кримінального провадження, на якого покладається організаційне забезпечення судового провадження. Він є працівником суду якого не віднесено до кола учасників судового провадження. Ст. 73 КПК України передбачає, що секретар судового засідання:

- 1) здійснює судові виклики і повідомлення;
- 2) перевіряє наявність та з'ясовує причини відсутності осіб, яких було викликано до суду, і доповідає про це головууючому;

3) забезпечує контроль за повним фіксуванням судового засідання технічними засобами;

4) веде журнал судового засідання;

5) оформляє матеріали кримінального провадження в суді;

6) виконує інші доручення голови в судовому засіданні.

До участі в кримінальному провадженні головою у судовому засіданні може залучатися *судовий розпорядник*. Судовий розпорядник є учасником кримінального провадження, на якого покладається організаційно-технічне забезпечення судового провадження. Судовий розпорядник вирішує питання, які стосуються організації та проведення конкретного судового засідання, порядок вирішення яких, як правило, не регулюється процесуальним законодавством. До кола учасників судового провадження судовий розпорядник не входить.

Судовий розпорядник:

1) забезпечує належний стан зали судового засідання і запрошує до неї учасників кримінального провадження;

2) оголошує про вхід суду до зали судового засідання і вихід суду із неї;

3) стежить за дотриманням порядку особами, присутніми у залі судового засідання;

4) приймає від учасників кримінального провадження та передає документи і матеріали суду під час судового засідання;

5) виконує розпорядження головуючого про приведення до присяги свідка, експерта;

6) виконує інші розпорядження головуючого, пов'язані із забезпеченням умов, необхідних для здійснення судового провадження.

Вимоги судового розпорядника, пов'язані із виконанням обов'язків, передбачених цією статтею, є обов'язковими для всіх осіб, присутніх у залі судового засідання.

У разі відсутності в судовому засіданні розпорядника його функції виконує секретар судового засідання.

Понятий – це незаінтересована особа, яка на запрошення слідчого, прокурора присутня при провадженні слідчих (розшукових) дій і своїм підписом засвідчує відповідність записів у протоколі виконаним діям.

Слідчий, прокурор зобов'язаний запросити не менше двох незаінтересованих осіб (понятих) для:

1) пред'явлення особи, трупа чи речі для впізнання;

2) огляду трупа, в тому числі пов'язаного з екстумацією;

3) слідчого експерименту;

4) оспівдування особи.

Винятками є випадки застосування безперервного відеозапису ходу проведення відповідної слідчої (розшукової) дії. Поняті можуть бути запрошені для участі в інших процесуальних діях, якщо слідчий, прокурор вважатимуть це за доцільне.

Участь понятих є обов'язковою при проведенні обшуку або огляду житла чи іншого володіння особи незалежно від застосування технічних засобів фіксування.

Понятими не можуть бути потерпілий, родичі підозрюваного, обвинуваченого і потерпілого, працівники правоохоронних органів, а також особи, зацікавлені в результатах кримінального провадження.

Зазначені особи можуть бути допитані під час судового розгляду як свідки проведення відповідної слідчої (розшукової) дії.

Поняті мають право:

1) робити зауваження з приводу проведення слідчих (розшукових) дій, які мають бути занесені в протокол;

2) на відшкодування витрат у зв'язку з викликом для участі в слідчих діях;

3) за наявності відповідних підстав – на забезпечення безпеки.

Поняті зобов'язані:

1) бути присутніми під час провадження слідчих (розшукових) дій;

2) по закінченню слідчих (розшукових) дій завірити своїм підписом в протоколі факт, зміст і результати цієї дії;

3) на вимогу слідчого, прокурора не розголошувати відомості щодо проведеної процесуальної дії (ч. 3 ст. 66 КПК України).

У протоколі слідчої (розшукової) дії має бути вказана точна адреса понять. При необхідності вони можуть бути допитані під час судового розгляду як свідки проведення відповідної слідчої (розшукової) дії.

7. ВІДВОДИ УЧАСНИКІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Відвід – це процесуальний інститут, що містить умови, за яких особа не може брати участь у конкретному кримінальному провадженні, а також здійснення відповідної заяви з вимогою про усунення особи від участі у провадженні.

Метою застосування інституту відводів є:

1) належне виконання завдань кримінального провадження;

2) забезпечення всебічного, повного та неупередженого дослідження обставин кримінального провадження;

3) винесення законного, обґрунтованого і справедливого рішення у кримінальному провадженні.

Обставини, що виключають можливість участі у кримінальному провадженні – це передбачені законом обставини, що викликають сумнів в безсторонності, неупередженості певних осіб і тягнуть за собою неможливість їх участі в кримінальному провадженні. Ці обставини можуть бути як суб'єктивного характеру та стосуватися особистих зв'язків, так і об'єктивного характеру – стосуватися процесуального статусу цих осіб.

Важливою процесуальною гарантією реалізації права кожної людини на справедливий судовий розгляд незалежним і безстороннім судом у кримінальному провадженні України є інститут відводів (самовідводів) професійних суддів і присяжних, який являє собою сукупність процесуальних норм, що передбачають ініціювання та вирішення питання про недопущення судді до участі або усунення його від участі в кримінальному провадженні за наявності обставин, що виключають таку участь. Слідчий суддя, суддя або присяжний не може брати участь у кримінальному провадженні, якщо:

1) якщо він є заявником, потерпілим, цивільним позивачем, цивільним відповідачем, близьким родичем чи членом сім'ї слідчого, прокурора, підозрюваного, обвинуваченого, заявника, потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача;

2) якщо він брав участь у цьому провадженні як свідок, експерт, спеціаліст, представник персоналу органу пробації, перекладач, слідчий, прокурор, захисник або представник;

3) якщо він особисто, його близькі родичі чи члени його сім'ї зацікавлені в результатах провадження;

4) за наявності інших обставин, які викликають сумнів у його неупередженості;

5) у випадку порушення встановленого ч. 3 ст. 35 КПК України порядку визначення слідчого судді чи судді для розгляду справи.

У складі суду, що здійснює судове провадження, не можуть бути особи, які є родичами між собою. Термін «родичі» законом не визначено, а тому необхідно керуватися терміном «близькі родичі» (п. 1 ч. 1 ст. 3 КПК України).

Суддя, який брав участь у кримінальному провадженні під час досудового розслідування, не має права брати участі у цьому ж провадженні в суді першої, апеляційної і касаційної інстанцій, крім випадків перегляду ним в апеляційному порядку ухвали суду першої інстанції про обрання запобіжного заходу у виді тримання під вартою, про зміну іншого запобіжного заходу на запобіжний захід у виді тримання під вартою або про продовження строку тримання під вартою, яка була постановлена під час судового провадження в суді першої інстанції до ухвалення судового рішення по суті.

Суддя, який брав участь у кримінальному провадженні в суді першої інстанції, не має права брати участі у цьому ж провадженні в судах апеляційної і касаційної інстанцій, а також у новому провадженні після скасування вироку або ухвали суду першої інстанції.

Суддя, який брав участь у кримінальному провадженні в суді апеляційної інстанції, не має права брати участі у цьому ж провадженні в судах першої і касаційної інстанцій, а також у новому провадженні після скасування вироку або ухвали суду апеляційної інстанції.

Суддя, який брав участь у кримінальному провадженні в суді касаційної інстанції, не має права брати участі у цьому ж провадженні в судах першої і апеляційної інстанцій, а також у новому провадженні після скасування вироку або постанови суду касаційної інстанції.

Заборона повторної участі судді у кримінальному провадженні спрямована на те, щоб запобігти можливій необ'єктивності та упередженості судді, пов'язаним з тим, що він під час своєї попередньої участі у кримінальному провадженні прямо чи побічно висловив свою позицію щодо винуватості підозрюваного чи обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення.

Згідно з Конституцією України (ст. 131-1) прокурор здійснює у кримінальному провадженні функцію підтримання публічного обвинувачення в суді і функцію процесуального керівництва досудовим розслідуванням, вирішення відповідно до закону інших питань під час кримінального провадження, нагляд за негласними та іншими слідчими і розшуковими діями органів правопорядку, тим самим діяльність прокурора поширюється, як на стадію досудового розслідування, так і судові стадії, у зв'язку з чим прокурор має бути незалежним, об'єктивним та неупередженим.

Прокурор, слідчий, дізнавач не має права брати участь у кримінальному провадженні:

1) якщо він є заявником, потерпілим, цивільним позивачем, цивільним відповідачем, членом сім'ї або близьким родичем сторони, заявника, потерпілого, цивільного позивача або цивільного відповідача;

2) якщо він брав участь у цьому ж провадженні як слідчий суддя, суддя, захисник або представник, свідок, експерт, спеціаліст, представник персоналу органу пробації, перекладач;

3) якщо він особисто, його близькі родичі чи члени його сім'ї зацікавлені в результатах кримінального провадження або існують інші обставини, які викликають обґрунтовані сумніви в його неупередженості.

Попередня участь прокурора у цьому ж кримінальному провадженні в суді першої, апеляційної і касаційної інстанцій, як прокурора не є підставою для його відводу.

Захисником, представником не має права бути особа, яка брала участь у цьому ж кримінальному провадженні як слідчий суддя, суддя, присяжний, прокурор, слідчий, потерпілий, цивільний позивач, цивільний відповідач, експерт, спеціаліст, представник персоналу органу пробації, перекладач.

Особа не має права брати участь у цьому ж кримінальному провадженні як захисник або представник також у випадках:

1) коли вона у цьому провадженні надає або раніше надавала правову допомогу особі, інтереси якої суперечать інтересам особи, яка звернулася з проханням про надання правової допомоги;

2) зупинення або припинення права на заняття адвокатською діяльністю (зупинення дії свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю або його анулювання) в порядку, передбаченому законом;

3) коли вона є близьким родичем або членом сім'ї слідчого, прокурора, потерпілого або будь-кого зі складу суду.

Спеціаліст, представник персоналу органу пробації, перекладач, експерт, секретар судового засідання не мають права брати участі в кримінальному провадженні та відводяться за підставами, передбаченими ч.1 ст.77 КПК України, з тим обмеженням, що їх попередня участь у цьому кримінальному провадженні як спеціаліста, представника персоналу органу пробації, перекладача, експерта і секретаря судового засідання не може бути підставою для відводу. Спеціаліст, експерт, крім того, не має права брати участі в кримінальному провадженні, якщо він проводив ревізію, перевірку тощо, матеріали яких використовуються у цьому провадженні.

Заява про відвід. За наявності підстав, передбачених ст.ст. 75-79 КПК України, слідчий суддя, суддя, присяжний, прокурор, слідчий, дізнавач, захисник, представник, експерт, представник персоналу органу пробації, спеціаліст, перекладач, секретар судового засідання зобов'язані заявити самовідвід.

За цими ж підставами їм може бути заявлено відвід особами, які беруть участь у кримінальному провадженні.

Заяви про відвід можуть бути заявлені як під час досудового розслідування, так і під час судового провадження. Заяви про відвід під час досудового розслідування подаються одразу після встановлення підстав для такого відводу. Заяви про відвід під час судового провадження подаються до початку судового розгляду. Подання заяви про відвід після початку судового розгляду допускається лише у випадках, коли підстава для відводу стала відома після початку судового розгляду. У всіх випадках відвід повинен бути вмотивованим.

У разі заявлення відводу слідчому судді або судді, який здійснює судове провадження одноособово, його розглядає інший суддя цього ж суду, визначений

автоматизованою системою документообігу суду. У разі заявлення відводу одному, кільком або всім суддям, які здійснюють судове провадження колегіально, його розглядає цей же склад суду.

Усі інші відводи під час досудового розслідування розглядає слідчий суддя, а під час судового провадження – суд, який його здійснює.

При розгляді відводу має бути вислухана особа, якій заявлено відвід, якщо вона бажає дати пояснення, а також думка осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні. Питання про відвід вирішується в нарадчій кімнаті вмотивованою ухвалою слідчого судді, судді (суду). Заява про відвід, що розглядається судом колегіально, вирішується простою більшістю голосів.

Якщо повторно заявлений відвід має ознаки зловживання правом на відвід з метою затягування кримінального провадження, суд, який здійснює провадження, має право залишити таку заяву без розгляду.

У разі задоволення заяви про відвід (самовідвід) слідчого судді кримінальне провадження передається на розгляд іншому слідчому судді. У разі задоволення заяви про відвід (самовідвід) судді, який здійснює судове провадження одноособово, справа розглядається в тому самому суді іншим суддею. У разі задоволення заяви про відвід (самовідвід) одного чи кількох суддів зі складу суду або всього складу суду, якщо справа розглядається колегією суддів, справа розглядається в тому самому суді тим самим кількісним складом колегії суддів без участі відведених суддів із заміною останніх іншими суддями або іншим складом суддів.

Якщо після задоволення відводів (самовідводів) неможливо утворити новий склад суду, то вирішується питання про передання кримінального провадження до іншого суду.

У разі задоволення відводу слідчого, дізнавача, прокурора в кримінальному провадженні повинні бути невідкладно призначені відповідно інший слідчий – керівником органу досудового розслідування, інший дізнавач – керівником органу дізнання або інший прокурор – керівником органу прокуратури.

У разі задоволення відводу експерта, спеціаліста, представника персоналу органу пробації або перекладача до кримінального провадження повинні бути залучені інші учасники у строк, визначений слідчим суддею, судом.

У разі задоволення відводу захисника, представника слідчий суддя, суд роз'яснює підозрюваному, обвинуваченому, потерпілому, цивільному позивачу, цивільному відповідачу його право запросити іншого захисника, представника та надає йому для цього під час досудового розслідування не менше 24 годин, а під час судового провадження – не менше 72 годин. Якщо підозрюваний, обвинувачений у кримінальному провадженні, коли залучення захисника є обов'язковим, протягом цього часу не запросить іншого захисника, слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд самостійно залучають захисника для здійснення захисту за призначенням.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ:

1. Дайте поняття учасників кримінального провадження.
2. Класифікуйте учасників кримінального провадження.
3. Розкрийте поняття суду як органу судової влади.
4. Розкрийте процесуальне положення слідчого судді.
5. Дайте визначення присяжного та вкажіть його компетенцію.

6. Які функції здійснює прокурор у різних стадіях кримінального провадження?
7. Перелічіть органи досудового розслідування.
8. Охарактеризуйте осіб, які відіграють допоміжну роль у кримінальному провадженні.
9. Вкажіть, які особи не підлягають допиту як свідки.
10. Розкрийте процесуальне положення осіб, які мають спеціальні знання.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України : прийнята 28 черв. 1996 р. ; зі змін. та допов. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Кримінальний процесуальний кодекс України : чинне законодавство зі змін. та допов. станом на 16 січ. 2020 р. : (Офіц. текст). Київ : ПАЛИВОДА А. В., 2020. 420 с. (Кодекси України).
3. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 05 лип. 2012 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 27. Ст. 282. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text>
4. Про безоплатну правову допомогу : Закон України від 02 черв. 2011 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 51. Ст. 577.
5. Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів : Закон України від 23 груд. 1993 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 11. Ст. 50.
6. Про Національну поліцію : Закон України від 02 лип. 2015 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 40–41. Ст. 379. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>
7. Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві : Закон України від 23 груд. 1993 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 11. Ст. 51. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3782-12#Text>
8. Про забезпечення права на справедливий суд : Закон України від 12 лют. 2015 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 18, № 19–20. Ст. 132.
9. Про Національне антикорупційне бюро України : Закон України від 14 жовт. 2014 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 47. Ст. 2051.
10. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18 лют. 1992 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 22. Ст. 303.
11. Про прокуратуру : Закон України від 14 жовт. 2014 р. *Офіційний вісник України*. 2014. № 87. Ст. 2471.
12. Про Службу безпеки України : Закон України від 25 берез. 1992 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 27. Ст. 382.
13. Про судову експертизу : Закон України від 25 лют. 1994 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 28. Ст. 232.
14. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 2 черв. 2016 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 41–45. Ст. 529.
15. Порядок організації діяльності прокурорів і слідчих органів прокуратури у кримінальному провадженні : наказ Генеральної прокуратури України від 28 берез. 2019 р. № 51. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0363-19>.

16. Кримінальний процесуальний кодекс України з постатейними матеріалами практики Європейського суду з прав людини / [упоряд. С. Г. Туманов]. Харків : Право, 2019. 952 с.

17. Кримінальний процес : підручник / [О. В. Капліна, О. Г. Шило, В. М. Трофименко та ін.]; за заг. ред. О. В. Капліної, О. Г. Шило. Харків : Право, 2019. 584 с.

18. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 06 лют. 2018 р. у справі № 752/11464/16-к. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/72150999>.

19. Войтюк Р. В. Детектив Національного антикорупційного бюро України як суб'єкт кримінальних процесуальних правовідносин / МВС України ; Нац. акад. внутр. справ. Київ : НАВС, 2019. 280 с.

20. Довжич Є. В. Правові основи діяльності детектива Національного антикорупційного бюро України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2019. 20 с.

21. Дубівка І. В. Актуальні проблеми діяльності адвоката у кримінальному провадженні. *Актуальні проблеми правоохоронної діяльності* : матеріали Всеукр. 18 наук.-практ. Інтернет-конф. (Севеодонецьк, 23 груд. 2016 р.). Севеодонецьк, 2017. С. 113–115.

22. Демура М. І. Процесуальне становище потерпілого під час досудового розслідування : монографія. Харків : Право, 2018. 224 с.

23. Єрмоменко І. В. Взаємодія слідчого, прокурора, адвоката та суду у кримінальному провадженні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2019. 23 с.

24. Зайцев О. В. Процесуальна самостійність і незалежність слідчого органу досудового розслідування у кримінальному процесі України: правові гарантії : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2019. 20 с.

25. Коваленко І. П. Заявний як суб'єкт кримінально-процесуальних відносин : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Одеса, 2019. 20 с.

26. Макаров М. А. Судовий контроль у кримінальному процесі: теоретичні та правові основи : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2018. 38 с.

27. Маїлунц Б. Е. Суб'єкти кримінального переслідування у досудовому провадженні та у провадженні в суді першої інстанції : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Одеса, 2019. 20 с.

28. Моргун С. О. Суд присяжних в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2018. 16 с.

29. Сало О. М. Реалізація повноважень керівником органу досудового розслідування при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Ірпінь, 2018. 19 с.

30. Сідельников А. В. Спеціальні знання в діяльності адвоката-захисника : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2019. 20 с.

31. Соколов О. В. Виконання оперативними підрозділами доручень слідчого, прокурора про проведення негласних слідчих (розшукових) дій : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2019. 20 с.

32. Тахтаров М. П. Прокурор у підготовчому судовому провадженні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2019. 219 с.

33. Удалова Л. Д., Кузьмічова-Кисленко Є. В. Лікарська таємниця в кримінальному процесі України. Київ : Центр учбової літератури, 2015. 134 с.

34. Фоміна Т. Г. Щодо проблеми визначення процесуального статусу «іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування». *Досудове розслідування: актуальні проблеми та шляхи їх вирішення* : матеріали постійно діючого наук.-практ. семінару (м. Харків, 26 жовт. 2018 р.) / [редкол.: М. В. Членов (голов. ред.), Л. М. Леженіна (заст. голов. ред.), О. В. Косьмін]. Харків : Право, 2018. Вип. 10 (ювіл.). С. 182–184.

ГЛАВА 5.

ДЕРЖАВНИЙ ЗАХИСТ СУДДІВ, ПРАЦІВНИКІВ СУДУ, ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ ТА ІНШИХ УЧАСНИКІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

1. Загальні положення державного захисту суддів, працівників суду, правоохоронних органів та інших учасників кримінального провадження

2. Види заходів забезпечення безпеки осіб взятих під державний захист, підстави та порядок їх застосування

Питання для самоконтролю

Рекомендована література

1. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ДЕРЖАВНОГО ЗАХИСТУ СУДДІВ, ПРАЦІВНИКІВ СУДУ, ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ ТА ІНШИХ УЧАСНИКІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Ефективність здійснення учасниками процесу покладених на них функцій, належна реалізація прав і обов'язків, можлива тільки в тому випадку, якщо нічого не загрожує безпеці їх життєдіяльності. Остання залежить від фізичної, психічної і духовної недоторканості самої особи, членів його сім'ї й близьких родичів, від цілісності й схоронності їхнього житла та майна. Предметом захисту в цьому випадку є життя, здоров'я, честь, гідність, майно й помешкання вказаних осіб. Відповідно до ст. 3 Конституції України – людина, її життя, здоров'я, честь та гідність визнається найвищою соціальною цінністю. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Саме тому державний захист учасників кримінального провадження розглядається як конституційна гарантія здійснення правосуддя.

Під *державним захистом* учасників кримінального провадження слід розуміти діяльність уповноважених на те державних органів і посадових осіб із застосування заходів безпеки відносно потерпілих, свідків, підозрюваних, обвинувачених, слідчих, прокурорів, суддів та інших учасників кримінального провадження від можливих протиправних посягань.³⁸

Забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, тобто у виявленні, попередженні, припиненні, розкритті або розслідуванні кримінальних правопорушень, а також у судовому розгляді кримінальних проваджень – це здійснення правоохоронними органами правових, організаційно-технічних та інших заходів, спрямованих на захист життя, житла, здоров'я та майна цих осіб від протиправних посягань, з метою створення необхідних умов для належного відправлення правосуддя.

Правовою основою захисту працівників суду і правоохоронних органів, їх близьких родичів та інших учасників кримінального провадження є Конституція України, Закон України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів», Закон України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві», Кримінальний та Кримінальний процесуальний кодекси України, Кодекс України про адміністративні правопорушення, Митний

---

³⁸ Кримінальний процес : підручник / [Ю. М. Грошевий, В. Я. Тацій, А. Р. Туманянц та ін.] ; за ред. В. Я. Тація, Ю. М. Грошевого, О. В. Капліної, О. Г. Шило. Харків : Право, 2013. С. 167.

кодекс України, закони України «Про судоустрій і статус суддів», «Про прокуратуру», «Про Національну поліцію», «Про Службу безпеки України», «Про Національне антикорупційне бюро України», «Про Державне бюро розслідувань», «Про оперативно-розшукову діяльність», «Про Військову службу правопорядку у Збройних Силах України», «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» та інші акти законодавства України.

Особи, які мають право на державний захист

Право на забезпечення безпеки шляхом застосування заходів, за наявності відповідних підстав мають:

1. судді Конституційного Суду України;
2. судді та працівники апаратів судів;
3. працівники правоохоронних органів (прокуратури, Національної поліції, служби безпеки, Військової служби правопорядку у Збройних Силах України, Національного антикорупційного бюро України, охорони державного кордону, доходів і зборів, державного фінансового контролю, органів і установ виконання покарань, слідчих ізоляторів, рибоохорони, державної лісової охорони, інших органів, які здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції);
4. співробітники кадрового складу розвідувальних органів України;
5. співробітники Служби судової охорони;
6. працівники Антимонопольного комітету України;
7. уповноважені особи Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку;
8. особа, яка заявила до правоохоронного органу про кримінальне правопорушення або в іншій формі брала участь чи сприяла виявленню, попередженню, припиненню або розкриттю кримінальних правопорушень;
9. потерпілий та його представник у кримінальному провадженні;
10. підозрюваний, обвинувачений, захисники і законні представники;
11. цивільний позивач, цивільний відповідач та їх представники у справі про відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням;
12. представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження;
13. персонал органу пробації;
14. свідок;
15. експерт, спеціаліст, перекладач і понятій;
16. члени сімей та близькі родичі перелічених осіб, які підлягають захисту.

Органи, що забезпечують безпеку осіб, які мають право на державний захист

До органів, які забезпечують безпеку осіб, належать державні органи, які:

1. приймають рішення про застосування заходів безпеки;
2. здійснюють заходи безпеки.

Рішення про застосування заходів безпеки приймається слідчим, прокурором, судом, у провадженні яких знаходяться кримінальні провадження щодо кримінальних правопорушень, у розслідуванні чи судовому розгляді яких брали або беруть участь особи, а також органом (підрозділом), що здійснює оперативно-розшукову діяльність, щодо осіб, які брали участь або сприяли виявленню, попередженню, припиненню злочинів.

Рішення про застосування заходів безпеки може бути прийнято слідчим суддею у випадках, передбачених ст. 206 КПК України.

Здійснення заходів безпеки покладається за підслідністю на органи служби безпеки, Державного бюро розслідувань, органи внутрішніх справ, органи Національної поліції або Національне антикорупційне бюро України, у складі структур яких з цією метою створюються спеціальні підрозділи. Безпеку осіб, яких беруть під захист, якщо кримінальні провадження знаходяться у провадженні податкової міліції або суду, забезпечує за їх рішенням відповідно орган служби безпеки, Державного бюро розслідувань, орган внутрішніх справ, орган Національної поліції, Національне антикорупційне бюро України або орган чи установа виконання покарань, слідчий ізолятор. Безпеку особи, взятої під захист, якщо її тримають в установі виконання покарань чи слідчому ізоляторі, забезпечує відповідний підрозділ такої установи чи слідчого ізолятора незалежно від того, у провадженні якого органу знаходиться кримінальне провадження.

Рішення про застосування спеціальних заходів безпеки суддів, працівників суду і правоохоронних органів приймають:

1. керівники органів внутрішніх справ – щодо захисту працівників відповідного органу Національної поліції, державної лісової охорони, рибоохорони, органів доходів і зборів, персоналу органів і установ виконання покарань, слідчих ізоляторів та їх близьких родичів;

2. керівники органів служби безпеки – щодо захисту працівників служби безпеки та органів системи Управління державної охорони, їх близьких родичів;

3. керівник органу прокуратури – щодо захисту працівників прокуратури та їх близьких родичів;

4. голова суду – щодо захисту працівників відповідного суду та інших органів, зазначених у ст. 2 Закону України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів», та їх близьких родичів;

5. Голова Конституційного Суду України – щодо захисту судді Конституційного Суду України та його близьких родичів за заявою такого судді;

6. керівники органів охорони державного кордону України – щодо захисту працівників цих органів та їх близьких родичів;

7. керівники розвідувальних органів України – щодо захисту співробітників цих органів та їх близьких родичів;

8. керівники органів управління Військової служби правопорядку у Збройних Силах України – щодо захисту військовослужбовців і працівників цієї служби та їх близьких родичів;

9. Директор Національного антикорупційного бюро України, директори його територіальних управлінь – щодо захисту підлеглих працівників Національного антикорупційного бюро України, а також їх близьких родичів;

10. Директор Державного бюро розслідувань та його заступники – щодо захисту службовців Державного бюро розслідувань та їхніх близьких родичів;

11. Голова Служби судової охорони та його заступники – щодо захисту співробітників Служби судової охорони та їх близьких родичів.

З метою забезпечення безпеки суддів, працівників апарату суду і працівників правоохоронних органів та їх близьких родичів створюються спеціальні підрозділи органів, на які покладається здійснення спеціальних заходів забезпечення безпеки, а саме:

1. щодо працівників служби безпеки і органів системи Управління державної охорони – на органи служби безпеки;

2. щодо працівників органів охорони державного кордону – на органи охорони державного кордону України;

3. щодо співробітників розвідувальних органів України та їх близьких родичів – на відповідні розвідувальні органи України;

4. щодо суддів, працівників апарату суду та їх близьких родичів – на підрозділи Служби судової охорони;

5. щодо військовослужбовців і працівників Військової служби правопорядку у Збройних Силах України – на органи управління Військової служби правопорядку у Збройних Силах України;

6. щодо судді Конституційного Суду України та його близьких родичів – на відповідний підрозділ Національної поліції України;

7. стосовно працівників Національного антикорупційного бюро України та їх близьких родичів – на відповідні підрозділи Національного антикорупційного бюро України;

8. щодо працівників Державного бюро розслідувань – на органи Державного бюро розслідувань;

9. щодо співробітників Служби судової охорони та їх близьких родичів – на відповідні підрозділи Служби судової охорони;

10. щодо інших працівників, зазначених ст. 2 Закону України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів», – на поліцію.

Права і обов'язки осіб, щодо яких здійснюються заходи забезпечення безпеки

Особи, взяті під захист, мають право:

1. подавати клопотання про вжиття заходів безпеки або про їх скасування;

2. знати про застосування щодо них заходів безпеки;

3. вимагати від слідчого, прокурора, суду (органу, який забезпечує безпеку) застосування додаткових заходів безпеки або скасування здійснюваних заходів;

4. оскаржити незаконні рішення чи дії органів, які забезпечують безпеку, до відповідного органу вищого рівня, прокурору або до суду.

Особи, взяті під захист, зобов'язані:

1. виконувати умови здійснення заходів безпеки і законні вимоги органів, які забезпечують безпеку;

2. негайно інформувати названі органи про кожен випадок погрози або протиправних дій щодо них;

3. поводитися з майном, зброєю та документами, виданими їм у тимчасове користування органом, який забезпечує безпеку, згідно з установленими законодавством правилами;

4. використовувати видану зброю виключно в інтересах забезпечення свого захисту і виконання покладених на неї законом обов'язків.

Права і обов'язки органів, які забезпечують безпеку

Орган, який приймає рішення про застосування заходів безпеки, має право:

1. запросити необхідні матеріали та одержувати пояснення без провадження слідчих дій за заявами і повідомленнями про загрозу безпеці осіб, щодо яких приймається рішення про застосування заходів безпеки;

2. вимагати від органів, які здійснюють заходи безпеки, вжиття додаткових заходів;

3. скасовувати здійснювані заходи повністю або частково.

Органи, які здійснюють заходи безпеки, мають право:

1. визначати заходи безпеки, засоби та методи їх застосування, в разі необхідності змінювати і доповнювати ці заходи;

2. вимагати від осіб, взятих під захист, дотримання умов здійснення заходів безпеки, а також виконання законних розпоряджень, пов'язаних із застосуванням цих заходів;

3. звертатися до слідчого, прокурора, суду, у провадженні якого знаходиться кримінальне провадження або органу, який приймає рішення про застосування заходів безпеки, з клопотанням щодо прийняття рішення про застосування заходів безпеки в процесі виконання ними своїх службових обов'язків, при провадженні процесуальних дій або про скасування здійснюваних заходів.

Органи, які забезпечують безпеку, зобов'язані:

1. негайно реагувати на кожен випадок протиправних дій, що став їм відомим, стосовно осіб, зазначених ст. 2 Закону України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів», вчинених у зв'язку з їх сприянням судочинству;

2. забезпечувати захист життя, здоров'я, гідності, житла і майна відповідно до характеру загрози;

3. своєчасно повідомляти осіб, взятих під захист, про зміну або скасування заходів щодо їх безпеки.

Органи, які забезпечують безпеку, повинні дотримувати законності і ставитися з повагою до прав та свобод громадян. Відомості про заходи безпеки та осіб, взятих під захист, є інформацією з обмеженим доступом.

2. ВИДИ ЗАХОДІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ОСІБ ВЗЯТИХ ПІД ДЕРЖАВНИЙ ЗАХИСТ, ПІДСТАВИ ТА ПОРЯДОК ЇХ ЗАСТОСУВАННЯ

Спеціальні заходи

Для забезпечення безпеки осіб, взятих під державний захист з урахуванням конкретних обставин можуть застосовуватися відповідно до законодавства такі заходи:

1. особиста охорона, охорона житла і майна;

2. видача спеціальних засобів індивідуального захисту і сповіщення про небезпеку;

3. використання технічних засобів контролю і прослуховування телефонних та інших переговорів, візуальне спостереження;

4. заміна документів та зміна зовнішності;

5. зміна місця роботи або навчання;

6. переселення в інше місце проживання;

7. поміщення до дошкільної виховної установи або установи органів соціального захисту населення;

8. тимчасове розміщення у місцях, що забезпечують безпеку;

9. забезпечення конфіденційності відомостей про особу;

10. забезпечення конфіденційності даних про об'єкти захисту;

11. переведення на іншу роботу, направлення на навчання, заміна документів, зміна зовнішності, переселення в інше місце проживання.

12. закритий судовий розгляд.

Окремо законодавством врегульовуються спеціальні заходи для військовослужбовців та осіб, які перебувають в установах виконання покарань чи слідчих ізоляторах або у місцях зі спеціальним режимом тримання.

Для захисту військовослужбовців можуть застосовуватися також такі заходи:

1. відрядження до іншої військової частини або військової установи;
2. переведення на нове місце служби.

Додатково до осіб, які перебувають в установах виконання покарань чи слідчих ізоляторах або у місцях зі спеціальним режимом тримання можуть застосовуватися також такі заходи:

1. переведення до іншої установи виконання покарань чи слідчого ізолятора або в інше місце зі спеціальним режимом тримання;
2. окреме тримання.

Під час зміни запобіжного заходу, виду установи виконання покарань чи режиму відбування покарання необхідно дотримуватись вимог, передбачених чинним кримінальним, кримінальним процесуальним та кримінально-виконавчим законодавством.

Цей перелік спеціальних заходів не є вичерпним. З урахуванням характеру і ступеня небезпеки для життя, здоров'я, житла та майна осіб, взятих під захист, можуть здійснюватися й інші заходи безпеки.

Забезпечення конфіденційності даних про особу

Забезпечення конфіденційності даних про особу, а саме нерозголошення відомостей про осіб, взятих під державний захист, може здійснюватися шляхом:

1. обмеження відомостей про особу в матеріалах перевірки (заявах, поясненнях тощо), а також протоколах слідчих (розшукових) дій та інших матеріалах кримінального провадження, заміни прізвища, імені, по батькові в цих документах псевдонімами за постановою органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, слідчого, прокурора або за ухвалою слідчого судді, суду про зміну анкетних даних. Ці постанови (ухвали) до матеріалів справи не приєднуються, а зберігаються окремо в органі, у провадженні якого знаходиться кримінальне провадження;
2. проведення впізнання особи позавізуальним та аудіоспостереженням того, кого впізнають, з дотриманням вимог кримінального процесуального законодавства;
3. нерозголошення будь-яким способом дійсних анкетних даних про осіб, які взяті під захист і підлягають виклику в судове засідання;
4. виклику до суду цієї особи виключно через орган, який здійснює заходи безпеки;
5. накладення тимчасової заборони на видачу відомостей про особу, взяту під захист, адресними бюро, міграційними службами, сервісними центрами МВС та іншими державними інформаційно-довідковими службами.

КПК України окремо передбачає комплекс дій, що забезпечують дотримання спеціальних заходів безпеки. До них можна віднести: заборону допиту як свідків осіб, до яких застосовані заходи безпеки та осіб, які мають відомості про дійсні дані щодо осіб, до яких застосовані заходи безпеки, – щодо цих даних (п.п. 9, 10 ч. 2 ст. 65 КПК України); заборона надавати матеріали кримінального провадження на ознайомлення про застосування заходів безпеки щодо осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві (ч. 1 ст. 221 КПК України); особливий порядок пред'явлення особи для впізнання, коли необхідно забезпечити безпеку особи, яка впізнає (ч. 4 ст. 228 КПК України); проведення процесуальних дій у режимі

відеоконференції (ст. 232, 336 КПК України); забезпечення конфіденційності даних про осіб, які були залучені до проведення негласні слідчі (розшукові) дії у разі здійснення щодо них заходів безпеки (ст. 252, 256 КПК України); ненадання матеріалів кримінального провадження (кримінальної справи), які містять відомості про застосування заходів безпеки після призначення справи до судового розгляду (ч. 3 ст. 317 КПК України); особливий порядок допиту свідка під час судового розгляду, який потребує забезпечення безпеки в умовах, що унеможливають його ідентифікацію (ч. 9 ст. 352 КПК України);

Підстави і приводи для вжиття спеціальних заходів забезпечення безпеки

Підставою для вжиття заходів забезпечення безпеки осіб, є дані, що свідчать про наявність реальної загрози їх життю, здоров'ю, житлу і майну. Приводом для вжиття заходів забезпечення безпеки може бути:

1. заява судді, працівника суду, правоохоронного органу або учасника кримінального провадження, члена їх сім'ї або близького родича;
2. звернення керівника відповідного державного органу;
3. отримання оперативної та іншої інформації про наявність загрози життю, здоров'ю, житлу і майну осіб, які підлягають захисту.

Механізм забезпечення безпеки

Порядок застосування спеціальних заходів безпеки осіб передбачає:

1. надходження заяв, повідомлень або отримання оперативної чи іншої інформації про наявність загрози життю, здоров'ю, житлу чи майну осіб, які мають право на державний захист. Заходи щодо безпеки осіб, взятих під захист, застосовуються тільки за наявності підстав;

2. перевірка отриманої інформації. Орган, який здійснює оперативно-розшукову діяльність, слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд, одержавши заяву або повідомлення про загрозу безпеці особи, зобов'язані перевірити цю заяву (повідомлення) і в строк не більше трьох діб, а у невідкладних випадках – негайно прийняти рішення про застосування або про відмову у застосуванні заходів безпеки;

3. прийняття рішення про застосування заходів безпеки чи відмова в їх застосуванні. Рішення приймається мотивованою постановою чи ухвалою, яке передається для виконання органу, на який покладено здійснення заходів безпеки. Ця постанова чи ухвала є обов'язковою для виконання вказаними органами.

У разі наявності в заяві (повідомленні) про загрозу безпеці особи, відомостей про кримінальне правопорушення слідчий, прокурор у порядку, передбаченому кримінальним процесуальним законодавством, починає досудове розслідування, а орган, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, слідчий суддя, суд направляє заяву (повідомлення) відповідному органу досудового розслідування для початку досудового розслідування. Про прийняте рішення терміново в письмовій формі повідомляється заявник. Орган, якому доручено здійснення заходів безпеки, встановлює перелік необхідних заходів і способів їх реалізації, керуючись при цьому конкретними обставинами справи і необхідністю усунення наявної загрози. Про заходи безпеки, умови їх здійснення та правила користування майном або документами, виданими з метою забезпечення безпеки, повідомляється особа, взята під захист;

4. конкретне застосування заходів безпеки. Про вжиті заходи безпеки та їх результати орган, який здійснює заходи, інформує слідчого, прокурора, суд, у провадженні якого знаходиться кримінальне провадження, а також слідчого суддю,

якщо рішення про застосування спеціальних заходів безпеки приймалося ним, а в разі усунення загрози подає відповідному органу за місцем перебування особи, взятої під захист, клопотання про скасування заходів безпеки.

Орган, який здійснює заходи безпеки, і особа, яка береться під захист, можуть укласти договір про умови застосування цих заходів та відповідальність сторін;

5. прийняття рішення про їх скасування. Підставою для скасування заходів безпеки, що здійснюються може бути: закінчення строку конкретного заходу безпеки; усунення загрози життю, здоров'ю, житлу і майну осіб, взятих під захист; систематичне невиконання особою, взятою під захист, законних вимог органів, що забезпечують безпеку, якщо ця особа письмово була попереджена про можливість такого скасування.

Приводом для скасування спеціальних заходів забезпечення безпеки може бути: заява судді, працівника суду, правоохоронного органу чи учасника кримінального провадження, члена їх сім'ї або близького родича, щодо якого були застосовані заходи безпеки; отримання перевіреної інформації про усунення загрози життю, здоров'ю, житлу і майну зазначених осіб.

За наявності підстав для скасування заходів забезпечення безпеки органом, який здійснює оперативно-розшукову діяльність, слідчим, прокурором, слідчим суддею, судом виноситься мотивована постанова чи ухвала про їх скасування, яка письмово доводиться до відома особи;

6. оскарження рішення про відмову в застосуванні захисних засобів чи їх скасування. Це рішення може бути оскаржено зацікавленою особою прокурору, до відповідного вищого органу, що забезпечує безпеку, а також у порядку, передбаченому КПК України, до суду.

Відповідальність за нежиття спеціальних заходів безпеки та розголошення відомостей про них

Неприйняття, несвоєчасне прийняття рішення, нежиття, несвоєчасне вжиття або нежиття достатніх заходів щодо безпеки осіб, працівниками суду і правоохоронних органів тягне за собою дисциплінарну або кримінальну відповідальність.

Розголошення відомостей про заходи безпеки особами, які прийняли рішення про ці заходи, або особами, які їх здійснюють, тягне за собою дисциплінарну відповідальність, а у випадках, коли розголошення таких відомостей спричинило тяжкі наслідки – кримінальну відповідальність згідно з чинним законодавством.

Розголошення таких відомостей особою, взятою під захист, тягне за собою адміністративну, а якщо це призвело чи могло призвести до тяжких наслідків – кримінальну відповідальність.

Продаж, застава чи передача іншим особам майна, виданого в особисте користування особі, взятій під захист, для забезпечення її безпеки, а також втрата чи пошкодження цього майна тягне за собою відповідальність, передбачену чинним законодавством.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ:

1. Що розуміється під державним захистом учасників кримінального провадження?

2. Вкажіть правову основу захисту працівників суду і правоохоронних органів, їх близьких родичів та інших учасників кримінального провадження.

3. Назвіть осіб, які мають право на державний захист.
4. На які органи покладається обов'язок забезпечити безпеку осіб, які мають право на державний захист?
5. Розкрийте права і обов'язки осіб, щодо яких здійснюються заходи забезпечення безпеки.
6. Вкажіть права і обов'язки органів, які забезпечують безпеку.
7. Назвіть спеціальні заходи для забезпечення безпеки осіб, взятих під державний захист.
8. Яким чином забезпечується конфіденційність даних про особу?
9. Охарактеризуйте підстави і приводи для вжиття спеціальних заходів забезпечення безпеки.
10. Розкрийте порядок застосування спеціальних заходів безпеки осіб.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів : Закон України від 23 груд. 1993 р. № 3781-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 11. Ст. 50. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3781-12>.
2. Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві : Закон України від 23 груд. 1993 р. № 3782-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 11. Ст. 51. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3782-12>
3. Кримінальний процес : підручник / [Ю. М. Грошевий, В. Я. Тацій, А. Р. Туманянц та ін.] ; за ред. В. Я. Тація, Ю. М. Грошевого, О. В. Капліної, О. Г. Шило. Харків : Право, 2013. 824 с.
4. Кримінальний процесуальний кодекс України: чинне законодавство зі змінами та допов. станом на 16 січ. 2020 р. : (Офіц. текст). Київ : ПАЛІВОДА А. В., 2020. 420 с. (Кодекси України).
5. Пасечник М. Л. Заходи забезпечення безпеки учасників кримінального провадження як елемент слідчої таємниці. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2019. № 2 (27). С. 184–187.
6. Серебрянський П. В. Законодавчі проблеми правового регулювання забезпечення безпеки учасників кримінального процесу. *Молодий вчений*. 2019. № 2 (66) лютий. С. 579–584.
7. Шаповалова К. Г. Роль прокурора в додержанні законності під час обмеження конституційних прав і свобод людини в кримінальному провадженні. *Правова держава*. 2019. № 33. С. 142–148.

ГЛАВА 6.

ДОКАЗИ І ДОКАЗУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

1. Поняття, сутність та значення кримінального процесуального доказування
  2. Предмет, межі та суб'єкти доказування у кримінальному процесі
  3. Докази у кримінальному провадженні, їх класифікація і види
- Питання для самоконтролю
Рекомендована література

1. ПОНЯТТЯ, СУТНІСТЬ ТА ЗНАЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ДОКАЗУВАННЯ

Відповідно до ч. 1 ст. 2 КПК України завданнями кримінального провадження є захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура.

Для успішного виконання вищеперерахованих завдань слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд зобов'язані встановити наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження і підлягають доказуванню. Своєю чергою це дасть можливість прийняти законне, обґрунтоване, вмотивоване, а значить – справедливе рішення по справі, захистивши при цьому права, свободи і законні інтереси учасників кримінального провадження.

Характерною рисою доказування є те, що ті факти і обставини, про встановлення яких йшлося вище, могли мати місце в минулому. І тому встановлення наявності або відсутності певних фактів і обставин відбувається шляхом отримання відомостей про такі факти і обставини за допомогою слідів, які та чи інша подія залишила у свідомості людей і на матеріальних об'єктах.

Доказування займає центральне місце у кримінальному процесі. І будучи стержнем кримінального процесу, доказування проявляється через засвідчення і пізнання певних обставин і фактів, що мають значення для кримінального провадження і підлягають доказуванню.

В науці кримінального процесуального права наукове комплексне дослідження кримінального процесуального доказування як правового явища дістало назву *«теорія доказів»*. Отже, теорія доказів є частиною науки кримінального процесуального права. Своїм змістом таке дослідження охоплює питання збирання, перевірки та оцінки доказів; поняття, класифікацію і види доказів; визначає шляхи удосконалення процесу доказування; формує рекомендації по удосконаленню норм права, якими врегульовується процес доказування, вивчає практику застосування норм права і формує рекомендації по удосконаленню практики застосування норм права, якими врегульовується процес доказування у кримінальному провадженні.

Норми кримінального процесуального права, якими врегульовано означення поняття доказів, поняття кримінального процесуального доказування, порядок, способи, зміст та межі діяльності уповноважених суб'єктів з доказування фактів і обставин, що мають значення для кримінального провадження і підлягають доказуванню, йменуються *доказовим правом*. Як і всі норми кримінального процесуального права в цілому, норми доказового права формують певну систему. Зміст системи норм доказового права складають норми, які, по-перше, визначають засади кримінального провадження в процесі доказування. І такими нормами законодавець визначив, зокрема, такі засади як верховенство права (ст. 8 КПК України); законність (ст. 9 КПК України); рівність перед законом і судом (ст. 10 КПК України); повага до людської гідності (ст. 11 КПК України); таємниця спілкування (ст. 14 КПК України); презумпція невинуватості та забезпечення доведеності вини (ст. 17 КПК України); свобода від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї (ст. 18 КПК України); забезпечення права на захист (ст. 20 КПК України); змагальність сторін та свобода в поданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості (ст. 22 КПК України); безпосередність дослідження показань, речей і документів (ст. 23 КПК України); тощо.

По-друге, систему норм доказового права складають норми, якими визначено поняття доказів і названо систему процесуальних джерел доказів (ст. 84 КПК України); визначено зміст процесуальних джерел доказів (статті 95, 98, 99, 101 КПК України); визначено окремі питання, що пов'язані з такими критеріями оцінки доказів як належність і допустимість (статті 85-90 КПК України); визначено сукупність обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні (ст. 91 КПК України); визначено порядок і критерії оцінки доказів (ст. 94 КПК України).

По-третє, систему норм доказового права складають норми, у яких сформовано права і обов'язки суб'єктів доказування (статті 36-64² КПК України).

По-четверте, систему норм доказового права складають норми, якими врегульовується процесуальний порядок проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, судових дій, інших процесуальних дій, направлених на збирання і перевірку доказів у кримінальному провадженні (глава 20 КПК України, глава 21 КПК України, статті 351-363 параграфу 3 глави 28 КПК України).

Як специфічний вид діяльності доказування у кримінальному провадженні є досить складною процесуальною категорією і являє собою різновид процесу пізнання об'єктивної дійсності, складовими елементами якого є збирання, перевірка та оцінка доказів. Бувши різновидом процесу пізнання, доказування у кримінальному провадженні є, з одного боку, розумовою діяльністю, яка здійснюється з дотриманням законів логіки, а, з іншого боку – діяльністю практичною. В цілому, доказування поєднує в собі як пізнавальну, так і засвідчуючу сторони єдиного процесу пізнання об'єктивної дійсності.

Відповідно до ч. 2 ст. 91 КПК України доказування полягає у збиранні, перевірці та оцінці доказів з метою встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження. Здійснюється така діяльність державними органами і уповноваженими на це особами, які встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню, а також іншими учасниками кримінального провадження. Теорією

доказів традиційне означення процесу доказування, що полягає у збиранні, перевірці та оцінці доказів, доповнюється ще кількома складовими елементами, до яких відносяться: висунення можливих версій щодо обставин кримінального правопорушення; формування певних тез (висновків) за результатами збирання, перевірки та оцінки доказів, а також наведення аргументів для обґрунтування таких тез (висновків).

Збирання доказів – це врегульована кримінальним процесуальним законом, здійснювана із дотриманням кримінальної процесуальної форми діяльності представників сторін кримінального провадження (сторони обвинувачення та сторони захисту), потерпілого, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, яка направлена на пошук, виявлення і фіксацію фактичних даних з метою встановлення наявності чи відсутності фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню.

Звертає на себе увагу той факт, що законом чітко визначено способи збирання доказів і акцентована увага на певною мірою відмінність способів збирання доказів в залежності від того, яка саме сторона кримінального провадження здійснює такий вид діяльності.

Так, відповідно до ч. 2 ст. 93 КПК України, сторона обвинувачення здійснює збирання доказів шляхом проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій, витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, службових та фізичних осіб речей, документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій та актів перевірок, проведення інших процесуальних дій, передбачених КПК України.

Своєю чергою, відповідно до ч. 3 ст. 93 КПК України сторона захисту, потерпілий, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, здійснює збирання доказів шляхом витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, службових та фізичних осіб речей, копій документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій, актів перевірок; ініціювання проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних дій, а також шляхом здійснення інших дій, які здатні забезпечити подання суду належних і допустимих доказів.

При цьому, ініціювання стороною захисту, потерпілим, представником юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, проведення слідчих (розшукових) дій здійснюється шляхом подання слідчому, прокурору відповідних клопотань, які розглядаються в порядку, передбаченому ст. 220 КПК України. Так, згідно з ч. 1 ст. 220 КПК України клопотання сторони захисту, потерпілого і його представника чи законного представника, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, про виконання будь-яких процесуальних дій слідчий, дізнавач, прокурор зобов'язані розглянути в строк не більше трьох днів з моменту подання і задовольнити їх за наявності відповідних підстав.

І що є дуже важливим, законодавець передбачив гарантії розгляду таких клопотань. Так, відповідно до ч. 2 ст. 220 КПК України про результати розгляду клопотання повідомляється особа, яка заявила клопотання. Про повну або часткову відмову в задоволенні клопотання виноситься вмотивована постанова, копія якої

вручається особі, яка заявила клопотання, а у разі неможливості вручення з об'єктивних причин – надсилається їй.

На додаток, названі вище гарантії розгляду клопотань підсилюються ще одним положенням законодавця. Так, згідно з ч. 3 ст. 93 КПК України постанова слідчого, прокурора про відмову в задоволенні клопотання про проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій може бути оскаржена слідчому судді.

І ще один досить цікавий момент, на який слід звернути увагу і який закладений законодавцем в положення ч. 4 ст. 93 КПК України, стосується територіальної ознаки як місця збирання доказів у кримінальному провадженні. Таким чином, якщо цитувати законодавця, докази можуть бути одержані на території іноземної держави в результаті здійснення міжнародного співробітництва під час кримінального провадження.

Перевірка доказів – це діяльність уповноважених державних органів і службових осіб (дознавача, слідчого, прокурора, суду), яка направлена на встановлення можливості чи неможливості використання зібраних доказів, а також надійності чи ненадійності процесуального джерела, з якого такі докази отримані.

Як елемент процесу доказування у кримінальному провадженні, перевірка доказів здійснюється після такого елементу процесу доказування як збирання доказів і перед таким його елементом як оцінка доказів. При цьому слід звернути увагу на умовність такого поділу.

Докази не можуть бути використані у процесі доказування без здійснення їх перевірки. Перевірка доказів поєднує в собі розумову і практичну діяльність уповноважених державних органів і службових осіб. Перевірці підлягають як докази, так і процесуальні джерела, з яких такі докази отримані. Крім того, перевірки можуть підлягати як кожен доказ окремо, так і сукупність доказів.

Розумова діяльність при перевірці доказів полягає у здійсненні:

1. аналізу кожного доказу окремо і сукупності доказів на предмет їх змісту;
2. зіставлення доказу, що перевіряється, із встановленими обставинами кримінального правопорушення;
3. зіставлення доказу, що перевіряється, з іншими доказами і порівняння між собою на предмет їх несуперечності.

Практична діяльність суб'єктів доказування при перевірці доказів здійснюється шляхом проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій, витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, службових та фізичних осіб речей, документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій та актів перевірок, проведення інших процесуальних дій, передбачених КПК України.

Оцінка доказів – це розумова (логічна) діяльність уповноважених державних органів і службових осіб (дознавача, слідчого, прокурора, слідчого судді і суду), яка направлена на визначення належності, достовірності, допустимості кожного доказу окремо, а також визначення достатності доказів в їх сукупності та взаємозв'язку, з метою використання їх для встановлення наявності чи відсутності фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню і прийняття відповідного процесуального рішення.

Так, відповідно до ч. 1 ст. 94 КПК України слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд за своїм внутрішнім переконанням, яке ґрунтується на всебічному, повному й неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження, керуючись законом, оцінюють кожний доказ з точки зору належності, допустимості, достовірності, а сукупність зібраних доказів – з точки зору достатності та взаємозв'язку для прийняття відповідного процесуального рішення.

Отже, оцінка доказів здійснюється за внутрішнім переконанням слідчого, прокурора, слідчого судді і суду, яке ґрунтується на всебічному, повному й неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження, за умови, що названі суб'єкти при здійсненні оцінки доказів керуються законом.

При цьому слід підкреслити, що при здійсненні оцінки доказів необхідно брати до уваги досить важливе положення, яке сформульоване законодавцем в ч. 2 ст. 94 КПК України, згідно з яким жоден доказ не має наперед встановленої сили.

Належність доказів. Відповідно до ч. 1 ст. 85 КПК України належними є докази, які прямо чи непрямо підтверджують існування чи відсутність обставин, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, та інших обставин, які мають значення для кримінального провадження, а також достовірність чи недостовірність, можливість чи неможливість використання інших доказів.

Іншими словами, під належністю доказів слід розуміти їх відношення до конкретного кримінального провадження. І тут важливим є встановлення зв'язку між доказом і обставинами, які підлягають доказуванню та іншими обставинами, що мають значення для кримінального провадження. Належність доказів може визначатись на етапі збирання і перевірки доказів, ще до збирання повної сукупності доказів у кримінальному провадженні.

Достовірність доказів. Достовірність доказів визначається через відповідність доказу фактичних обставин справи, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню. Характерною ознакою визначення достовірності доказів є те, що, як властивість доказів, достовірність, на відміну від таких властивостей доказів як допустимість і належність, встановлюється лише в результаті перевірки відповідних доказів у конкретному кримінальному провадженні.

Достатність доказів. Про достатність доказів у кримінальному провадженні взагалі можливо говорити виключно через оцінку всієї сукупності зібраних і перевірених доказів на відміну від таких властивостей доказів як належність і допустимість, які можуть визначатись в результаті оцінки кожного доказу окремо. А, знову ж таки, що стосується такої властивості доказів як достовірність, то, як було вище зазначено, для визначення достовірності доказу іноді потрібна перевірка цілого ряду доказів, хоча не йдеться, як щодо достатності доказів, про наявність всієї сукупності доказів у кримінальному провадженні.

В цілому, достатніми можливо визначити ті докази у конкретному кримінальному провадженні, сукупність і взаємозв'язок яких дає можливість сформулювати певний висновок (тезу) на тому чи іншому етапі кримінального провадження і прийняти конкретне процесуальне рішення. При цьому слід звернути увагу на те, що визначення такої властивості доказів як достатність, як, до речі, і інших властивостей, здійснюється за внутрішнім переконанням суб'єкта доказування.

Допустимість доказів. Відповідно до ч. 1 ст. 86 КПК України доказ визнається допустимим, якщо він отриманий у порядку, встановленому КПК України. Отже, в

основу такої властивості доказів як допустимість слід віднести суворе дотримання кримінальної процесуальної форми як визначеного законом порядку здійснення кримінальної процесуальної діяльності в цілому, порядку проведення окремої процесуальної дії, порядку прийняття процесуального рішення, порядку оформлення процесуальної дії і процесуального рішення, а також порядку звернення рішення до виконання.

Можливо з впевненістю вказати, що така властивість доказів як допустимість при оцінці доказів визначається лише з точки зору форми отримання доказів і не стосується їх змісту. Цим допустимість відрізняється від інших критеріїв оцінки доказів. І це дає нам право стверджувати, що під допустимістю доказів слід розуміти законність їх отримання.

Існують певні правила, за якими докази оцінюються на предмет їх допустимості у конкретному кримінальному провадженні. І першим таким правилом є правило про *уповноваженого суб'єкта*. Уповноваженим суб'єктом слід вважати такого учасника кримінального провадження, який законом уповноважений здійснювати діяльність зі збирання і перевірки доказів. Так, відповідно до ч. 1 ст. 93 КПК України збирання доказів здійснюється сторонами кримінального провадження, потерпілим, представником юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження.

При цьому не слід забувати, що, власне, саму оцінку доказів, відповідно до ч. 1 ст. 94 КПК України здійснюють слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд за своїм внутрішнім переконанням, яке ґрунтується на всебічному, повному й неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження, керуючись законом.

Другим правилом, за яким оцінюються докази на предмет визначення їх допустимості у конкретному кримінальному провадженні, заведено вважати правило про *належне джерело*, з якого доказ отримано. І тут буде доречним звернутись до ч. 2 ст. 84 КПК України, де знайшла своє закріплення система процесуальних джерел доказів, яку складають *показання, речові докази, документи, висновки експертів*. Отже, належним слід вважати джерело доказів, що врегульоване законом. До речі, законодавець не лише сформував систему процесуальних джерел доказів, а й надав тлумачення кожному з процесуальних джерел доказів окремо.

Так, в ч. 1 ст. 95 КПК України законодавець визначив, що *показання* – це відомості, які надаються в усній або письмовій формі під час допиту підозрюваним, обвинуваченим, свідком, потерпілим, експертом щодо відомих їм обставин у кримінальному провадженні, що мають значення для цього кримінального провадження.

Відповідно до ч. 1 ст. 98 КПК України *речовими доказами* є матеріальні об'єкти, які були знаряддям вчинення кримінального правопорушення, зберегли на собі його сліди або містять інші відомості, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження, в тому числі предмети, що були об'єктом кримінально протиправних дій, гроші, цінності та інші речі, набуті кримінально протиправним шляхом або отримані юридичною особою внаслідок вчинення кримінального правопорушення.

Згідно з ч. 1 ст. 99 КПК України *документом* є спеціально створений з метою збереження інформації матеріальний об'єкт, який містить зафіксовані за допомогою письмових знаків, звуку, зображення тощо відомості, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження.

В ч. 1 ст. 101 КПК України означено, що *висновок експерта* – це докладний опис проведених експертом досліджень та зроблені за їх результатами висновки, обґрунтовані відповіді на запитання, поставлені особою, яка залучила експерта, або слідчим суддею чи судом, що доручив проведення експертизи.

Третім правилом, за яким оцінюються докази на предмет визначення їх допустимості у конкретному кримінальному провадженні, заведено вважати правило про *належний порядок* збирання доказів. Тут слід говорити про дотримання кримінальної процесуальної форми при збиранні доказів. Акцент уваги при цьому слід приділити як визначеному законодавцем способу збирання доказів, так і дотриманню врегульованої законом процедури збирання доказів при використанні визначеного законом способу збирання доказів.

Четвертим правилом, за яким оцінюються докази на предмет визначення їх допустимості у конкретному кримінальному провадженні, заведено вважати правило про *дотримання при збиранні доказів прав та свобод людини*.

Відповідно до ч. 1 ст. 89 КПК України питання допустимості доказів вирішує саме суд під час їх оцінки в нарадчій кімнаті під час ухвалення судового рішення. Тобто, в кінцевому варіанті, ніхто крім суду не вправі вирішувати питання допустимості доказів. І, у разі встановлення очевидної недопустимості доказу під час судового розгляду суд визнає цей доказ недопустимим, що тягне за собою неможливість дослідження такого доказу або припинення його дослідження в судовому засіданні, якщо таке дослідження було розпочате (ч. 2 ст. 89 КПК України).

Що ж стосується участі у вирішенні питання про допустимість доказів інших учасників кримінального провадження, то в ч. 3 ст. 89 КПК України зазначено, що сторони кримінального провадження, потерпілий, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, мають право під час судового розгляду подавати клопотання про визнання доказів недопустимими, а також наводити заперечення проти визнання доказів недопустимими.

Важливо зазначити, що відповідно до ч. 2 ст. 86 КПК України недопустимий доказ не може бути використаний при прийнятті процесуальних рішень, на нього не може посилатися суд при ухваленні судового рішення.

Відповідно до ч. 1 ст. 87 КПК України *недопустимими* є докази, отримані внаслідок істотного порушення прав та свобод людини, гарантованих Конституцією та законами України, міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також будь-які інші докази, здобуті завдяки інформації, отриманій внаслідок істотного порушення прав та свобод людини.

Отже, дотримуючись положення вищезазваної ч. 1 ст. 87 КПК України, кожного разу при здійсненні оцінки доказів у судовому засіданні на предмет їх допустимості, перед судом стоїть завдання з'ясувати чи не отримані докази, що оцінюються, внаслідок істотного порушення прав та свобод людини. Крім того, перед судом стоїть завдання визначити чи вважати чи не вважати порушення прав та свобод людини істотним. І такі завдання вирішуються судом за своїм внутрішнім переконанням, яке ґрунтується на всебічному, повному й неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження, керуючись при цьому законом. Саме такий висновок впливає із положення ч. 1 ст. 94 КПК України, про що вище зазначалось.

Проте, законодавець визначив перелік певних діянь, при наявності яких суд не лише вправі, а зобов'язаний визнати істотними порушення прав людини і основоположних свобод.

Так, відповідно до ч. 2 ст. 87 КПК України суд зобов'язаний визнати істотними порушеннями прав людини і основоположних свобод, зокрема, такі діяння:

1) здійснення процесуальних дій, які потребують попереднього дозволу суду, без такого дозволу або з порушенням його суттєвих умов;

2) отримання доказів внаслідок катування, жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність особи, поводження або погрози застосування такого поводження;

3) порушення права особи на захист;

4) отримання показань чи пояснень від особи, яка не була повідомлена про своє право відмовитися від давання показань та не відповідати на запитання, або їх отримання з порушенням цього права;

5) порушення права на перехресний допит.

Відповідно до ч. 3 ст. 87 КПК України недопустимими є також докази, що були отримані:

1) з показань свідка, який надалі був визнаний підозрюваним чи обвинуваченим у цьому кримінальному провадженні;

2) після початку кримінального провадження шляхом реалізації органами досудового розслідування чи прокуратури своїх повноважень, не передбачених цим КПК України, для забезпечення досудового розслідування кримінальних правопорушень;

3) під час виконання ухвали про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи у зв'язку з недопущенням адвоката до цієї слідчої (розшукової) дії. Факт недопущення до участі в обшуку адвокат зобов'язаний довести в суді під час судового провадження;

4) під час виконання ухвали про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи, якщо така ухвала винесена слідчим суддею без проведення повної технічної фіксації засідання.

При цьому слід звернути увагу на один, досить суттєвий момент, про який прямо зазначено в законі. Так, докази, передбачені ст. 87 КПК України, повинні визнаватися судом недопустимими під час будь-якого судового розгляду, крім розгляду, якщо вирішується питання про відповідальність за вчинення зазначеного істотного порушення прав та свобод людини, внаслідок якого такі відомості були отримані.

Розглядаючи далі питання визнання доказів недопустимими, слід ще звернути увагу на визначений законом порядок вирішення питання про недопустимість доказів та відомостей, які стосуються особи підозрюваного, обвинуваченого.

Так, в ч. 1 ст. 88 КПК України зазначено, що докази, які стосуються судимостей підозрюваного, обвинуваченого або вчинення ним інших правопорушень, що не є предметом цього кримінального провадження, а також відомості щодо характеру або окремих рис характеру підозрюваного, обвинуваченого є недопустимими на підтвердження винуватості підозрюваного, обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення.

Проте, із цього загального правила законодавець робить виключення. Так, відповідно до ч. 2 ст. 88 КПК України докази та відомості, передбачені ч. 1 ст. 88 КПК України, можуть бути визнані допустимими, якщо:

1) сторони погоджуються, щоб ці докази були визнані допустимими;

2) вони подаються для доказування того, що підозрюваний, обвинувачений діяв з певним умислом та мотивом або мав можливість, підготовку, обізнаність, потрібні для вчинення ним відповідного кримінального правопорушення, або не міг помилитися щодо обставин, за яких він вчинив відповідне кримінальне правопорушення;

3) їх подає сам підозрюваний, обвинувачений;

4) підозрюваний, обвинувачений використав подібні докази для дискредитації свідка.

Привертає до себе увагу положення закону стосовно допустимості доказів щодо певної звички або звичайної ділової практики підозрюваного, обвинуваченого. Про це йдеться в ч. 4 ст. 88 КПК України, згідно з якою докази щодо певної звички або звичайної ділової практики підозрюваного, обвинуваченого є допустимими для доведення того, що певне кримінальне правопорушення узгоджувалося із цією звичкою підозрюваного, обвинуваченого.

І на завершення розгляду питання про правила здійснення оцінки доказів на предмет визначення їх допустимості, слід звернути увагу на те, яке значення мають рішення інших судів у питаннях допустимості доказів.

Так, відповідно до ч. 1 ст. 90 КПК України рішення національного суду або міжнародної судової установи, яке набрало законної сили і ним встановлено порушення прав людини і основоположних свобод, гарантованих Конституцією України і міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, має преюдиціальне значення для суду, який вирішує питання про допустимість доказів.

Значення доказування в кримінальному провадженні слід розглядати з точки зору міждисциплінарних зв'язків двох навчальних дисциплін – кримінального права і кримінального процесуального права. З точки зору кримінального права доказування у кримінальному провадженні створює можливості встановити наявність або відсутність події кримінального правопорушення і, у разі встановлення його наявності, з'ясувати яке саме правопорушення вчинено, хто винуватий у його вчиненні, час, місце, спосіб та інші обставини вчинення кримінального правопорушення. З'ясування названих обставин надасть можливість здійснити кримінально-правову кваліфікацію дій особи, яка вчинила кримінальне правопорушення.

Крім того, доказування у кримінальному провадженні з точки зору кримінального права гарантує реалізацію кримінальної відповідальності як категорії кримінального права.

Що стосується значення доказування у кримінальному провадженні з точки зору кримінального процесуального права, то, по-перше, його здійснення з дотриманням кримінальної процесуальної форми забезпечує охорону прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження; по-друге, саме в процесі здійснення доказування створюються умови для реалізації засад кримінального провадження; по-третє, жодне з проблемних питань, які виникають під час кримінального провадження, не може бути вирішене будь-яким іншим шляхом крім здійснення доказування у встановленій законом процесуальній формі; по-четверте, будь-яке рішення у кримінальному провадженні приймається лише за результатами здійснення кримінального процесуального доказування.

2. ПРЕДМЕТ, МЕЖІ ТА СУБ'ЄКТИ ДОКАЗУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Предмет доказування складає коло фактів і обставин, які мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню уповноваженими державними органами і службовими особами. При цьому слід звернути увагу, що йдеться саме про встановлення наявності чи відсутності фактів та обставин, які мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню. Без встановлення наявності або відсутності таких фактів і обставин неможливо виконати завдання кримінального провадження. І якщо говорити більш детально, то встановлення наявності або відсутності названих фактів і обставин дає змогу вирішити заяви і повідомлення про кримінальні правопорушення, встановити осіб, яка їх вчинили, прийняти законні, обґрунтовані і вмотивовані рішення і, в кінцевому результаті, вирішити все кримінальне провадження. А встановити все коло фактів і обставин можливо лише саме завдяки доказам.

І такими доказами у кримінальному провадженні згідно з ч. 1 ст. 84 КПК України є фактичні дані, отримані у передбаченому КПК України порядку, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню.

Розглянемо які ж саме факти і обставини мають значення для кримінального провадження і підлягають доказуванню.

Так, відповідно до ч. 1 ст. 91 КПК України у кримінальному провадженні підлягають доказуванню:

1) подія кримінального правопорушення (час, місце, спосіб та інші обставини вчинення кримінального правопорушення);

2) винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, форма вини, мотив і мета вчинення кримінального правопорушення;

3) вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, а також розмір процесуальних витрат;

4) обставини, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характеризують особу обвинуваченого, обтяжують чи пом'якшують покарання, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження;

5) обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання;

6) обставини, які підтверджують, що гроші, цінності та інше майно, які підлягають спеціальній конфіскації, одержані внаслідок вчинення кримінального правопорушення та/або є доходами від такого майна, або призначалися (використовувалися) для схиляння особи до вчинення кримінального правопорушення, фінансування та/або матеріального забезпечення кримінального правопорушення чи винагороди за його вчинення, або є предметом кримінального правопорушення, у тому числі пов'язаного з їх незаконним обігом, або підшукані, виготовлені, пристосовані або використані як засоби чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення;

7) обставини, що є підставою для застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру.

З питанням про предмет доказування досить тісно пов'язане питання про *межі доказування*. Знову ж таки йдеться про коло фактів і обставин, що підлягають доказуванню. Це свого роду рамки, в яких і здійснюється доказування фактів і обставин, що мають значення для кримінального провадження. При визначенні меж доказування увагу слід звертати саме на обсяг доказів, завдяки яким встановлюються факти і обставини. І тому, з одного боку, межі доказування обумовлюються предметом доказування як сукупністю обставин, що підлягають доказуванню. А, з іншого боку, межі доказування обумовлюються такою сукупністю доказів, яка дає можливість з'ясувати наявність або відсутність кожної з обставин, що підлягають доказуванню і прийняти законне, обгрунтоване і вмотивоване рішення по кожному кримінальному провадженню. І з цього боку визначення меж доказування віднесено на розсуд суб'єкта доказування, який і визначає обсяг доказування за своїм внутрішнім переконанням, керуючись при цьому законом, з урахуванням обставин конкретного кримінального провадження.

Розглядаючи питання про *суб'єктів кримінального процесуального доказування*, необхідно констатувати, що кримінальне процесуальне законодавство не містить означення поняття «суб'єкти кримінального процесуального доказування». Натомість в ч. 1 ст. 3 КПК України містяться означення учасників кримінального провадження (п. 25), сторін кримінального провадження (п. 19), учасників судового провадження (п. 26), головуючого (п. 2), дізнавача (п. 4-1), керівника органу дізнання (п. 7-1), керівника органу досудового розслідування (п. 8), керівника органу прокуратури (п. 9), прокурора (п. 15), іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування (п. 16-1), викривача (п. 16-2), слідчого (п. 17), слідчого судді (п. 18), судді (п. 23).

Так, відповідно до закону учасники кримінального провадження – це сторони кримінального провадження, потерпілий, його представник та законний представник, цивільний позивач, його представник та законний представник, цивільний відповідач та його представник, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, третя особа, щодо майна якої вирішується питання про арешт, інша особа, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, особа, стосовно якої розглядається питання про видачу в іноземну державу (екстрадицію), заявник, у тому числі викривач, свідок та його адвокат, понятий, заставодавець, перекладач, експерт, спеціаліст, представник персоналу органу пробачії, секретар судового засідання, судовий розпорядник.

Виходячи із поняття доказування як специфічного виду кримінальної процесуальної діяльності, що являє собою різновид процесу пізнання об'єктивної дійсності, складовими елементами якого є збирання, перевірка та оцінка доказів, слід зробити висновок, що не всі учасники кримінального провадження здійснюють таку діяльність як доказування. Крім того, слід зробити висновок і про те, що не всі суб'єкти доказування визначені законодавцем як учасники кримінального провадження.

Таким чином, виникає питання про співвідношення понять «учасники кримінального провадження» і «суб'єкти кримінального процесуального доказування». При цьому слід звернути увагу на те, що в теорії кримінального процесу розглядаються як тотожні поняття «учасники кримінального провадження», «учасники кримінального процесуальної діяльності», а також «суб'єкти кримінального провадження» чи «суб'єкти кримінальної процесуальної діяльності».

Проте, кримінальне процесуальне законодавство не містить і означення таких понять як «учасники кримінального процесуального доказування» чи «суб'єкти кримінального процесуального доказування».

Разом з тим, положення теорії кримінального процесу свідчать про те, що суб'єктів доказування можна розділити на дві групи: *державні органи і службові особи*, які, згідно з законом зобов'язані здійснювати доказування у кримінальному провадженні; *інші учасники кримінального провадження*, які мають право брати участь у процесі доказування у кримінальному провадженні.

Слід звернути увагу на той факт, що законодавець чітко визначив суб'єктів кримінального провадження, на яких покладається обов'язок доказування. Так, відповідно до ч. 1 ст. 92 КПК України обов'язок доказування обставин, передбачених ст. 91 КПК України, за винятком випадків, передбачених частиною другою названої статті КПК України, покладається на слідчого, прокурора та, в установлених КПК України випадках, – на потерпілого.

Отже, загалом, саме слідчий, прокурор зобов'язані здійснювати доказування всіх обставин, передбачених ст. 91 КПК України. Що стосується виняткових випадків, про які йдеться в ч. 2 ст. 92 КПК України, то вони не виключають в цілому обов'язок слідчого і прокурора здійснювати доказування розміру процесуальних витрат (ця обставина передбачена п. 3 ч. 1 ст. 91 КПК України), а також не виключають обов'язок слідчого і прокурора здійснювати доказування обставин, які характеризують особу обвинуваченого (ці обставини передбачені п. 4 ч. 1 ст. 92 КПК України). Адже, в ч. 2 ст. 92 КПК України йдеться про те, що обов'язок доказування саме *належності* та *допустимості* доказів, даних щодо розміру процесуальних витрат та обставин, які характеризують обвинуваченого, покладається на сторону, що їх подає. А доказування *достовірності* і *достатності* доказів щодо розміру процесуальних витрат та обставин, які характеризують обвинуваченого в будь-якому випадку покладаються на слідчого, прокурора та, в установлених КПК України випадках, – на потерпілого незалежно від того, яка зі сторін їх подає.

Якщо говорити про право на збирання та подання доказів у кримінальному провадженні, то неможливо обійти увагою положення ч. 2 ст. 22 КПК України, згідно з яким на збирання та подання до суду речей, документів, інших доказів рівні права мають саме сторони кримінального провадження. Саме таке правило є реалізацією засади змагальності сторін та свободи в поданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості.

А вже саму оцінку доказів, відповідно до ч. 1 ст. 94 КПК України, керуючись законом здійснюють слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд за своїм внутрішнім переконанням, яке ґрунтується на всебічному, повному й неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження.

3. ДОКАЗИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ, ЇХ КЛАСИФІКАЦІЯ І ВИДИ

Відповідно до ч. 1 ст. 84 КПК України доказами в кримінальному провадженні є фактичні дані, отримані у передбаченому КПК України порядку, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню.

Вперше означення поняття доказів у кримінальній справі було закріплено в Основах кримінального судочинства Союзу РСР і союзних республік 1958 року. Пізніше означення поняття доказів було закріплено в КПК УРСР (1960 р.). Так, в ч. 1 ст. 65 Кримінально-процесуального кодексу України 1960 року станом на 19 листопада 2012 року означення поняття доказів в кримінальній справі було сформовано як всякі фактичні дані, на підставі яких у визначеному законом порядку орган дізнання, слідчий і суд встановлюють наявність або відсутність суспільно небезпечного діяння, винність особи, яка вчинила це діяння, та інші обставини, що мають значення для правильного вирішення справи.

Таким чином, означення поняття доказів в Кримінально-процесуальному кодексі України 1960 року і чинному Кримінальному процесуальному кодексі України 2012 року об'єднує те, що докази визначені як *фактичні дані*. В теорії кримінального процесу під фактичними даними заведено розуміти відомості (інформацію) про факти і обставини, що мають значення для кримінального провадження і підлягають доказуванню. У зв'язку з тим, що самі по собі факти чи обставини не можливо приєднати до матеріалів кримінального провадження, слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд можуть оперувати лише відомостями (інформацією) про такі факти і обставини.

Факти – це події, явища, що мали місце насправді. *Обставини* – це процесуальні категорії, які супроводжують факти. Так, вчинення особою кримінального правопорушення – це подія, яка мала місце насправді і визнається як факт. А час, місце, спосіб та інші обставини вчинення кримінального правопорушення – це обставини, які характеризують подію як факт вчинення особою кримінального правопорушення.

При цьому слід визнати, що відокремленість між фактами і обставинами, в цілому, є умовною, адже вони знаходяться в залежності одні від інших. Досить очевидно, що не можливо говорити про встановлення певної події як факту без встановлення окремих обставин, які таку подію характеризують.

Положення ч. 1 ст. 84 КПК України про те, що доказами в кримінальному провадженні є фактичні дані, отримані у *передбаченому КПК України порядку*, означає, що при збиранні, перевірці і оцінці доказів необхідно дотримуватись певних правил, що обумовлюються кримінальною процесуальною формою. А це означає, що важливим є дотримання як способів отримання доказів, так і самого порядку їх отримання, передбаченого КПК України для кожного окремого способу їх отримання.

Заведено здійснювати класифікацію доказів в залежності від їх властивостей і ознак.

Своєю чергою, класифікація доказів створює можливість поділу їх на певні види. Так, враховуючи ознаки і властивості доказів, останні можуть бути класифіковані і поділені на наступні види:

- 1) в залежності від механізму їх формування, докази поділяються на *особистісні і речові*;
- 2) в залежності від відношення до обставин, що підлягають доказуванню, докази поділяються на *прямі і непрямі (побічні)*;
- 3) в залежності від відношення до предмета підозри чи обвинувачення, докази поділяються на *обвинувальні і виправдувальні*;

4) в залежності від джерела отримання відомостей про факти і обставини, докази поділяються на *первинні* і *похідні*.

Особистісні докази – це фактичні дані, які сприйняті фізичною особою, сформовані у її свідомості і передані усно, або письмово шляхом дачі показань при допиті (свідком, потерпілим, підозрюваним, обвинуваченим), при проведенні інших слідчих (розшукових) дій, при складанні висновку експерта, складанні інших документів.

Речові докази – це відомості про факти і обставини, які містяться на об'єктах матеріального світу і безпосередньо сприймаються особою, яка уповноважена на здійснення доказування, через ознаки і властивості такого об'єкта.

Прямі докази – це фактичні дані, які безпосередньо вказують на наявність або відсутність тієї чи іншої обставини, що підлягає доказуванню у кримінальному провадженні. Прикладом прямого доказу можна назвати відомості, які повідомив свідок про обставини вчинення кримінального правопорушення: час, місце, спосіб вчинення кримінального правопорушення; особу, яка вчинила таке правопорушення та інші обставини, що підлягають доказуванню. Головною ознакою при цьому є те, що свідок повідомляв про ті обставини вчинення кримінального правопорушення, що підлягають доказуванню.

На відміну від прямих доказів, *непрямі (побічні)* докази характеризуються тим, що вони безпосередньо не вказують на наявність або відсутність тієї чи іншої обставини, що підлягає доказуванню у кримінальному провадженні. Проте, вони вказують на інші обставини, докази про які у своїй сукупності можуть допомогти встановити обставини, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні. Наприклад, при проведенні обшуку, в житлі підозрюваного виявлено речі, про які потерпілий зазначав у заяві про їх викрадення. Для того, щоб встановити, що викрадення названих речей здійснив саме підозрюваний, необхідно зібрати докази про цілий ряд обставин, що у своїй сукупності і дадуть можливість зробити висновок про наявність або відсутність обставин, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, зокрема, про винуватість підозрюваного у вчиненні кримінального правопорушення.

Обвинувальні докази – це фактичні дані, які вказують на встановлення обставин, що підлягають доказуванню і які дають можливість зробити висновок про те, що кримінальне правопорушення вчинено певною особою, а також про встановлення обставин, які обтяжують покарання особи.

Виправдувальні докази – це фактичні дані, які вказують на встановлення обставин, що підлягають доказуванню і які дають можливість зробити висновок про те, що кримінальне правопорушення певна особа не вчиняла, або про встановлення обставин, які пом'якшують її покарання.

Первинні докази – це фактичні дані, які отримані із першоджерела. Прикладом первинного доказу може бути отримання показань від свідка, який був очевидцем певної події і безпосередньо спостерігав за обставинами вчинення кримінального правопорушення. Саме показання такого свідка і визнаються першоджерелом, а отримані з таких показань фактичні дані про обставини вчинення кримінального правопорушення і будуть визнаватися первинними доказами.

Похідні докази – це фактичні дані, які отримані із джерел, які не є першоджерелами. Це можуть бути показання свідка, який повідомляє про обставини, що мають значення для кримінального провадження і підлягають доказуванню, які

він особисто не спостерігав і дізнався про них від інших осіб. Прикладом таких доказів можуть бути відомості, отримані від особи, яка дає показання з чужих слів. Не зважаючи на те, що похідні докази отримані не з першоджерела, вони також можуть відіграти позитивну роль в процесі доказування.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ:

1. Наведіть означення поняття кримінального процесуального доказування.
2. Назвіть елементи структури поняття кримінального процесуального доказування.
3. Яке значення кримінального процесуального доказування в кримінальному судочинстві?
4. Дайте характеристику структурному елементу кримінального процесуального доказування – збирання доказів.
5. Назвіть способи збирання і перевірки доказів.
6. Назвіть критерії оцінки доказів у кримінальному провадженні.
7. Який порядок вирішення питання про допустимість доказів? Який доказ визнається допустимим?
8. Які діяння суд зобов'язаний визнати істотними порушеннями прав людини і основоположних свобод?
9. Охарактеризуйте такий критерій оцінки доказів як достовірність.
10. Який порядок визначення доказів достатніми?
11. Що покладено в основу визнання доказів належними?
12. Наведіть означення поняття доказів у кримінальному провадженні.
13. Назвіть види та класифікацію доказів у кримінальному провадженні.
14. Що складає предмет кримінального процесуального доказування?
15. Що слід розуміти під межами кримінального процесуального доказування?
16. Назвіть суб'єктів доказування у кримінальному процесі і дайте їм характеристику.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Актуальні питання доказів та доказування у кримінальному процесі: зб. матеріалів наук.-практ. конф. (м. Київ, 27 лют. 2015 р.) / відп. ред. М. А. Погорецький; Київ. нац. ун-т імені Т. Шевченка; Ген. прокуратура України; Нац. акад. прокуратури України; Рада адвокатів м. Києва. Київ: Прецедент, 2015. 193 с.
2. Багинець О. Вплив деяких правових презумпцій на предмет доказування у кримінальному провадженні. *Юридична наука*. 2014. № 1. С. 80–86.
3. Благодир А. А., Благодир С. М., Ляш А. О. Доказування у кримінальному провадженні України: окремі питання правового регулювання. *Право і суспільство*. 2020. № 4. С. 263–269.
4. Вапнярчук В. Суб'єкти кримінального процесуального доказування. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2014. № 1. С. 160–168.
5. Вапнярчук В. В. Щодо концепцій недопустимості доказів. *Право і суспільство*. 2016. № 3. С. 162–167.

6. Вапнярчук В. В., Істотність порушень кримінальної процесуальної форми як умова визнання доказів недопустимими. *Вісник кримінального судочинства*. 2019. № 4. С. 8–16.

7. Гуртієва Л. М., Лукашкіна Т. В. Теорія доказів у кримінальному судочинстві : навч.-метод. посіб. Одеса : Фенікс, 2016. 80 с.

8. Докази і доказування за новим Кримінальним процесуальним кодексом України (до 75-річчя з дня народження доктора юридичних наук, професора Михайла Макаровича Михеєнка) : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (6–7 груд. 2012 р., м. Київ). Харків : Строков Д. В., 2013. 376 с.

9. Кастарнов Д. Б., Азаров Ю. І. Доказування обставин, які характеризують особу обвинуваченого (підозрюваного), у кримінальному провадженні : монографія. Київ : Кафедра, 2017. 176 с.

10. Кокошко М. Предмет доказування у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2016. № 2. С.10–18.

11. Кравченко Н. С. Суб'єкти доказування цивільного позову в кримінальному провадженні: монографія / МВС України ; НАВС. Київ : Кафедра, 2016. 215 с.

12. Малюга Р. В. Доказування в кримінальному процесі: проблеми визначення структурних елементів. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2013. Вип. 11. С. 280–283.

13. Осетрова О. С. Визнання доказів недопустимими у кримінальному провадженні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2016. 20 с.

14. Особливості процесуального доказування у кримінальних провадженнях про злочини, вчинені на тимчасово окупованих територіях : матеріали круглого столу, 26 лип. 2016 р. / ГПУ України ; НАПУ України; Громадська орг-я «Всеукраїнська асоціація кримінального права». Київ, 2016. 174 с.

15. Панова А. В. Визнання доказів недопустимими у кримінальному провадженні : монографія. Харків : Право, 2017. 256 с.

16. Рожнова В. В. Недопустимість доказів у кримінальному провадженні. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1(5). С. 301–306.

17. Сапін О. Проблеми збирання доказів прокурором під час особливого режиму досудового розслідування. *Протидія терористичній діяльності : міжнародний досвід і його актуальність для України*. Київ, 2016. С. 309–310.

18. Спільник С. Діяльність прокурора щодо забезпечення збирання допустимих доказів у кримінальному провадженні. *Вісник прокуратури*. 2016. № 2. С. 75–83.

19. Теорія доказів : підручник для слухачів магістратури юрид. вузів / К. В. Антонов, О. В. Сачко, В. М. Тертишник, В. Г. Уваров. Київ : Алерта, 2015. 294 с.

20. Теорія судових доказів в питаннях та відповідях : навч. посіб. / [Л. Д. Удалова, Д. П. Письменний, Ю. І. Азаров та ін.]. Київ : Центр учбової літератури, 2015. 104 с.

21. Удалова Л. Д. Суб'єкти кримінально-процесуального доказування. Київ : КНТ, 2012. 160 с.

22. Форостяний А. В. Щодо розширення предмету доказування у кримінальному провадженні. *Юридична наука*. 2015. № 3. С. 152–158.

23. Цехан Д. М. Теоретичні основи використання цифрових доказів у кримінальному процесі. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2012. № 1. С. 207–210.

24. Шевчишен А. Можливості збирання доказів і розшуку при здійсненні окремих негласних слідчих (розшукових) дій у кримінальних провадженнях про корупційні злочини у сфері службової та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг. *Право України*. 2016. № 10. С. 177–185.

25. Шумило М. Є. Докази досудового і судового провадження: проблема функцій та співвідношення. *Юридичний вісник України*. 2013. № 40 (953). С. 6–7.

26. Шумило М. Є. Непрямі докази в кримінальному процесі України : монографія. Харків : Брові О. В., 2012. 206 с.

ГЛАВА 7. ПРОЦЕСУАЛЬНІ ДЖЕРЕЛА ДОКАЗІВ

1. Поняття, сутність, система та значення процесуальних джерел доказів
  2. Показання як джерело доказів у кримінальному провадженні
  3. Місце речових доказів у системі процесуальних джерел доказів
  4. Роль документа як процесуального джерела доказів
  5. Висновок експерта та його значення як процесуального джерела доказів
- Питання для самоконтролю
Рекомендована література

1. ПОНЯТТЯ, СУТНІСТЬ, СИСТЕМА ТА ЗНАЧЕННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ДЖЕРЕЛ ДОКАЗІВ

Розглядаючи питання про поняття процесуального джерела доказів, необхідно звернути увагу на те, яке значення у кримінальному процесі відводиться названій процесуальній категорії. Слід зазначити, що Кримінальний процесуальний кодекс України не містить означення поняття процесуального джерела доказів. Проте, наділивши ст. 84 КПК України назвою «Докази», законодавець об'єднав в названій статті дві процесуальні категорії: як докази, так і процесуальні джерела доказів. І в цьому є певна логіка, адже докази і процесуальні джерела доказів як процесуальні категорії досить тісно між собою пов'язані. Інколи в науковій літературі можливо знайти твердження, що процесуальні джерела доказів, власне, і є самі доказами.

Проте, для того, щоб зрозуміти в чому ж полягає відмінність між доказами і їх процесуальними джерелами, необхідно звернути увагу на означення поняття доказів в законі. Так, згідно з ч. 1 ст. 84 КПК України доказами в кримінальному провадженні є фактичні дані, отримані у передбаченому КПК України порядку, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню.

Отже, доказами є фактичні дані. Іншими словами, можливо говорити про відомості про факти і обставини. А що може означати передбачений законом порядок для отримання таких відомостей, про який йшлося вище? Звичайно, що тут потрібно говорити про кримінальну процесуальну форму як визначений законом порядок діяльності уповноважених держаних органів і службових осіб з метою виконання завдань кримінального провадження, передбачених ст. 2 КПК України. А такими завданнями є захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необгрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура.

Важливим моментом є вимога, яка полягає в тому, що докази у кримінальному провадженні повинні бути допустимими, тобто, такими, які відповідно до ч. 1 ст. 86 КПК України отримані у порядку, встановленому КПК України.

Отже, знову повертаємося до такої процесуальної категорії як кримінальна процесуальна форма як встановлений законом порядок всієї кримінальної процесуальної діяльності, порядок проведення конкретної дії, порядок прийняття конкретного рішення і порядок звернення прийнятого рішення до виконання. І саме в цій системі дій і рішень центральне місце займає діяльність зі збирання, перевірки і оцінки доказів та їх процесуальних джерел. Більш того, після такої діяльності робота з доказами не завершується, а набуває іншої якості. Адже збирання, перевірка і оцінка доказів та їх процесуальних джерел не є самоціллю процесу доказування.

Слід підкреслити, що не менш важлива роль відводиться і діяльності, яка здійснюється після і за результатами збирання, перевірки і оцінки доказів та їх процесуальних джерел. Йдеться про використання зібраних, перевічених і оцінених доказів та їх процесуальних джерел. І таке використання здійснюється уповноваженими суб'єктами і проявляється у формуванні на основі проведеної роботи певних висновків (тез) і у наведенні аргументів для їх обґрунтування.

Не викликає сумніву той факт, що важлива роль в наведеній діяльності відводиться законодавцем такій процесуальній категорії як джерела доказів. Саме із процесуальних джерел черпаються докази, які у встановленому законом порядку збираються, перевіряються і оцінюються, а потім використовуються з метою виконання завдань кримінального провадження.

Що ж собою представляє процесуальне джерело доказів? Детальне дослідження названої процесуальної категорії, завдяки якій можливо отримати докази у кримінальному провадженні, дає підстави прийти до висновку, що *процесуальним джерелом доказів є врегульована законом процесуальна форма фіксації відомостей, яка складає зміст об'єкта матеріального світу, або сам об'єкт матеріального світу, який є носієм певних відомостей.*

Якщо говорити про систему процесуальних джерел доказів, то відповідно до ч. 2 ст. 84 КПК України систему процесуальних джерел доказів складають показання, речові докази, документи, висновки експертів.

Розглянемо детально кожне із названих законодавцем процесуальних джерел доказів.

2. ПОКАЗАННЯ ЯК ДЖЕРЕЛО ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Відповідно до ч. 1 ст. 95 КПК України показання – це відомості, які надаються в усній або письмовій формі під час допиту підозрюваним, обвинуваченим, свідком, потерпілим, експертом щодо відомих їм обставин у кримінальному провадженні, що мають значення для цього кримінального провадження.

Кожного разу коли необхідно звертатись до показань як процесуального джерела доказів, необхідно враховувати статус особи, яка може надавати такі показання з тією метою, щоб визначити саме той процесуальний порядок отримання показань, який визначений законом і обумовлюється кримінальною процесуальною формою.

Так, відповідно до п. 4 ч. 3 ст. 42 КПК України *підозрюваний, обвинувачений* має право не говорити нічого з приводу підозри проти нього, обвинувачення або у будь-який момент відмовитися відповідати на запитання. А відповідно до п. 5 ч. 3 ст. 42 КПК України *підозрюваний, обвинувачений* має право давати пояснення, показання з приводу підозри, обвинувачення чи в будь-який момент відмовитися їх давати.

Тобто, з одного боку, підозрюваний, обвинувачений має право не давати показання, а з іншого – має право давати показання.

Що стосується *потерпілого* як наступного учасника кримінального провадження, який може бути допитаним у кримінальному провадженні, то відповідно до п. 6 ч. 1 ст. 56 КПК України, якою визначені права потерпілого, протягом кримінального провадження потерпілий має право давати пояснення, показання або відмовитися їх давати.

Законодавець надалі врахував ці положення, які в сукупності з іншими положеннями закону характеризують процесуальний статус названих учасників кримінального провадження і в ч. 2 ст. 95 КПК України зазначив, що *підозрюваний, обвинувачений, потерпілий* мають право давати показання під час досудового розслідування та судового розгляду. А таке положення своєю чергою дає підстави зробити висновок про те, що підозрюваний, обвинувачений і потерпілий не попереджаються при допиті про кримінальну відповідальність за відмову від давання показань.

Статус наступного учасника кримінального провадження – *свідка* має свої особливості з урахуванням тієї обставини, що свідок є учасником кримінального провадження, який не має власного інтересу в конкретному кримінальному провадженні. За своїм статусом він належить до групи учасників кримінального провадження, які відіграють допоміжну роль в провадженні.

Так, згідно з ч. 2 ст. 66 КПК України свідок зобов'язаний прибути за викликом до слідчого, прокурора, слідчого судді чи суду і давати правдиві показання під час досудового розслідування та судового розгляду. Проте, при цьому не слід забувати, що згідно з п. 3 ч. 1 ст. 66 КПК України свідок має право відмовитися давати показання щодо себе, близьких родичів та членів своєї сім'ї, що можуть стати підставою для підозри, обвинувачення у вчиненні ним, близькими родичами чи членами його сім'ї кримінального правопорушення, а також показання щодо відомостей, які згідно з положеннями статті 65 КПК України не підлягають розголошенню.

Експерт як учасник кримінального провадження, який може надавати показання під час допиту, відповідно до п. 1 ст. 69 КПК України зобов'язаний особисто провести повне дослідження і дати обґрунтований та об'єктивний письмовий висновок на поставлені йому запитання, а в разі необхідності – роз'яснити його, а відповідно до п. 2 ч. 5 ст. 69 КПК України зобов'язаний прибути до суду і дати відповіді на запитання під час допиту.

Оцінивши статус свідка і експерта як учасників кримінального провадження, законодавець в ч. 3 ст. 95 КПК України сформував досить логічне положення, згідно з яким свідок зобов'язаний давати показання слідчому, прокурору, слідчому судді та суду, а експерт – слідчому судді та суду в установленому КПК України порядку.

Слід звернути увагу на той момент, що згідно з ч. 1 ст. 23 КПК України *суд досліджує докази безпосередньо*. І показання учасників кримінального провадження суд отримує усно. Йдеться про засаду безпосередності дослідження показань, речей і документів. Подальший зміст цієї засади закріплений в ч. 2 ст. 23 КПК України, відповідно до якої не можуть бути визнані доказами відомості, що містяться в показаннях, речах і документах, які не були предметом безпосереднього дослідження суду, крім випадків, передбачених КПК України. Суд може прийняти як доказ показання осіб, які не дають їх безпосередньо в судовому засіданні, лише у випадках,

передбачених КПК України. А про які саме випадки, передбачені КПК України, йдеться, законодавець роз'яснення надалі надає.

Взагалі засада безпосередності дослідження показань, речей і документів знайшла своє втілення в ч. 4 ст. 95 КПК України, згідно з якою суд може обґрунтовувати свої висновки лише на показаннях, які він безпосередньо сприймав під час судового засідання або отриманих у порядку, передбаченому ст. 225 КПК України. Останнє і буде відповіддю на питання про прийняття судом як доказ показання осіб, які не дають їх безпосередньо в судовому засіданні, про що йшлося вище.

І ще одне досить цікаве положення міститься в ч. 4 ст. 95 КПК України. Йдеться про те, що суд не вправі обґрунтовувати судові рішення показаннями, наданими слідчому, прокурору, або посилатися на них. А це, своєю чергою, знову відсилає до засади безпосередності дослідження показань, речей і документів.

Те правило, що особа допитується щодо відомих їй обставин у кримінальному провадженні, що мають значення для кримінального провадження, не є єдиним правилом при визначенні конкретного кола осіб для давання показань. Важливою є також умова, що фактично є продовженням названого вище правила і закладена в ч. 5 ст. 95 КПК України, відповідно до якої особа дає показання лише щодо фактів, які вона сприймала особисто, за винятком випадків, передбачених КПК України. Про які випадки, що складають виключення із наведеного правила, говорить законодавець? Уявляється, що, в першу чергу, йдеться про показання з чужих слів.

Згідно з ч. 1 ст. 97 КПК України *показаннями з чужих слів* є висловлювання, здійснене в усній, письмовій або іншій формі щодо певного факту, яке ґрунтується на поясненні іншої особи.

Повернемось до ч. 1 ст. 95 КПК України і пригадаємо, що *показання* – це відомості, які надаються в усній або письмовій формі під час допиту підозрюваним, обвинуваченим, свідком, потерпілим, експертом щодо відомих їм обставин у кримінальному провадженні, що мають значення для цього кримінального провадження. При цьому акцент зробимо на тому, що всі названі вище учасники кримінального провадження (крім експерта) дають показання щодо відомих їм обставин у кримінальному провадженні, як правило, не роблячи при цьому певних висновків і не висловлюючи свою думку. Проте, ці учасники кримінального провадження можуть володіти інформацією, яка може бути корисною для встановлення наявності або відсутності фактів і обставин, які мають значення для кримінального провадження. І при їх бажанні висловити свою думку або зробити певний висновок, ця ініціатива може бути підтримана, але за наявності певних умов.

Так, відповідно до ч. 6 ст. 95 КПК України *висновок або думка особи*, яка дає показання, можуть визнаватися судом доказом, лише якщо такий висновок або думка корисні для ясного розуміння показань (їх частини) і ґрунтуються на *спеціальних знаннях* в розумінні статті 101 КПК України. Останнє потребує детального роз'яснення. І таке роз'яснення дано в ч. 2 ст. 101 КПК України, згідно з якою висновок експерта ґрунтується на його *наукових, технічних або інших спеціальних знаннях*.

Більш того, при цьому до уваги слід брати і положення, яке закріплене в ч. 7 ст. 95 КПК України, зміст якого полягає в тому, що якщо особа, яка дає показання, висловила думку або висновок, що ґрунтується на *спеціальних знаннях* у розумінні ст. 101 КПК України, а суд не визнав їх недопустимими доказами в порядку, передбаченому ч. 2 ст. 89 КПК України, інша сторона має право допитати

особу згідно з *правилами допиту експерта*. Тобто, іншими словами, особа допитується відповідно до свого процесуального статусу, але за правилами допиту експерта.

Потребує висвітлення ще одне питання, яке тісно пов'язане з показаннями як процесуальним джерелом доказів. Йдеться про отримання *поясень* від учасників кримінального провадження та інших осіб.

Так, відповідно до ч. 8 ст. 95 КПК України сторони кримінального провадження, потерпілий, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, мають право отримувати від учасників кримінального провадження та інших осіб за їх згодою пояснення, які не є джерелом доказів, крім випадків, передбачених КПК України.

3. МІСЦЕ РЕЧОВИХ ДОКАЗІВ У СИСТЕМІ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ДЖЕРЕЛ ДОКАЗІВ

Відповідно до ч. 1 ст. 98 КПК України речовими доказами є матеріальні об'єкти, які були знаряддям вчинення кримінального правопорушення, зберегли на собі його сліди або містять інші відомості, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження, в тому числі предмети, що були об'єктом кримінально протиправних дій, гроші, цінності та інші речі, набуті кримінально протиправним шляхом або отримані юридичною особою внаслідок вчинення кримінального правопорушення.

Отже, перше, на що потрібно звернути увагу – це те, що речовим доказом є *об'єкт матеріального світу*.

Існують певні правила поводження з речовими доказами як об'єктами матеріального світу. Так, відповідно до ч. 1 ст. 100 КПК України речовий доказ, який був наданий стороні кримінального провадження або нею вилучений, повинен бути якнайшвидше повернутий володільцю, крім випадків, передбачених статтями 160-166, 170-174 КПК України. Тобто, йдеться про випадки, коли здійснюється тимчасовий доступ до речей і документів або накладення арешту на майно.

Відповідно до ч. 2 ст. 100 КПК України речовий доказ, наданий добровільно або на підставі судового рішення, зберігається у *сторони кримінального провадження, якій він наданий*. Сторона кримінального провадження, якій наданий речовий доказ, зобов'язана зберігати його у стані, придатному для використання у кримінальному провадженні. Речові докази, які отримані або вилучені слідчим, прокурором, оглядаються, фотографуються та докладно описуються в протоколі огляду. Зберігання речових доказів стороною обвинувачення здійснюється в порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України.

Так, Постановою Кабінету Міністрів України від 19 листопада 2012 року №1104 затверджено Порядок зберігання речових доказів стороною обвинувачення, їх реалізації, технологічного перероблення, знищення, здійснення витрат, пов'язаних з їх зберіганням і пересиланням, схоронності тимчасово вилученого майна під час кримінального провадження.

Відповідно до положень названого Порядку речові докази, за винятком документів, що зберігаються разом з матеріалами кримінального провадження, повинні бути належним чином упаковані та опечатані. Спосіб пакування повинен забезпечувати неможливість підміни або зміни вмісту без порушення її цілісності та

схоронність вилучених (отриманих) речових доказів від пошкодження, псування, погіршення або втрати властивостей, завдяки яким вони мають доказове значення.

На речові докази, які не можуть бути належним чином упаковані через громіздкість чи з інших причин, прикріплюється бирка у спосіб, що унеможливує її зняття, зміну або пошкодження. На упаковці (бирці) проставляються підписи осіб, які брали участь у процесуальній дії та зазначається інформація про вміст упаковки, найменування проведеної процесуальної дії, дата її проведення та номер кримінального провадження.

Відповідно до положень названого Порядку речові докази, крім тих, що повернуті власнику або передані йому на відповідальне зберігання, реалізовані, знищені, технологічно перероблені, зберігаються до передачі їх суду в органі, у складі якого функціонує слідчий підрозділ, підрозділ дізнання, або інших місцях зберігання, визначених у названому Порядку.

Якщо через громіздкість чи з інших причин речові докази не можуть бути передані суду, вони зберігаються в органі, у складі якого функціонує слідчий підрозділ, підрозділ дізнання, або інших місцях зберігання, визначених у названому Порядку, до набрання законної сили судовим рішенням, яким закінчується кримінальне провадження або вирішується спір про їх належність у порядку цивільного судочинства.

Умовою зберігання речових доказів повинне бути забезпечення збереження їх істотних ознак та властивостей. Забороняється зберігання речових доказів в умовах, що можуть призвести до їх знищення чи псування. У разі потреби необхідне вжиття невідкладних заходів для приведення таких речових доказів до стану, що дає змогу забезпечити їх подальше зберігання.

У разі закриття слідчим, дізнавачем, прокурором кримінального провадження питання про речові докази вирішується у відповідній постанові слідчого, дізнавача, прокурора.

В практичній діяльності можливі випадки, коли стороною кримінального провадження втрачено або знищено речовий доказ, що був їй наданий. Законодавством передбачено настання таких випадків і тому відповідно до ч. 4 ст. 100 КПК України у разі втрати чи знищення стороною кримінального провадження наданого їй речового доказу вона зобов'язана повернути володільцю таку саму річ або відшкодувати її вартість.

За загальним правилом, відповідно до ч. 5 ст. 100 КПК України *речові докази, надані суду, зберігаються в суді*. Проте, виключення із названого правила складають випадки коли йдеться про речові докази, що не містять слідів кримінального правопорушення, а також речові докази у вигляді громіздких або інших предметів, що вимагають спеціальних умов зберігання, які можуть знаходитися в іншому місці зберігання, великих партій товарів, зберігання яких через громіздкість або з інших причин не можливо без зайвих труднощів або витрати по забезпеченню спеціальних умов зберігання яких співмірні з їх вартістю, а також речові докази у вигляді товарів або продукції, що піддаються швидкому псуванню.

Такі речові докази, відповідно до закону:

1) *повертаються власнику* (законному володільцю) або передаються йому на відповідальне зберігання, якщо це можливо без шкоди для кримінального провадження;

2) *передаються* за письмовою згодою власника, а в разі її відсутності – за рішенням слідчого судді, суду для реалізації, якщо це можливо без шкоди для кримінального провадження;

3) *знищуються* за письмовою згодою власника, а в разі її відсутності – за рішенням слідчого судді, суду, якщо такі товари або продукція, що піддаються швидкому псуванню, мають непридатний стан;

4) *передаються* для їх технологічного перероблення або знищуються за рішенням слідчого судді, суду, якщо вони відносяться до вилучених з обігу предметів чи товарів, а також якщо їх тривале зберігання небезпечно для життя чи здоров'я людей або довкілля.

Проте, перед тим, як вирішити питання про передачу або знищення речових доказів, необхідно виконати певні дії. Так, згідно з чинним законодавством, у передбачених вище випадках, речові докази *фіксуються* за допомогою *фотографування або відеозапису* та докладно описуються. У разі необхідності може бути збережений зразок речового доказу, достатній для його експертного дослідження або інших цілей кримінального провадження.

При цьому, речові докази вартістю понад 200 розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб, якщо це можливо без шкоди для кримінального провадження, *передаються* за письмовою згодою власника, а в разі її відсутності – за рішенням слідчого судді, суду Національному агентству України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів, для здійснення заходів з управління ними з метою забезпечення їх збереження або збереження їхньої економічної вартості, а речові докази, що не містять слідів кримінального правопорушення, у вигляді предметів, великих партій товарів, зберігання яких через громіздкість або з інших причин неможливо без зайвих труднощів або витрати по забезпеченню спеціальних умов зберігання яких співмірні з їх вартістю, а також речові докази у вигляді товарів або продукції, що піддаються швидкому псуванню, такої самої вартості – для їх реалізації з урахуванням особливостей, визначених законом.

Відповідно до ч. 7 ст. 100 КПК України у випадках, передбачених пунктами 2, 4 та абзацом сьомим ч. 6 ст. 100 КПК України, слідчий за погодженням із прокурором або прокурор звертається з відповідним *клопотанням* до слідчого судді місцевого суду, в межах територіальної юрисдикції якого здійснюється досудове розслідування, а в кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень, віднесених до підсудності Вищого антикорупційного суду, – до слідчого судді Вищого антикорупційного суду, або до суду під час судового провадження, яке розглядається згідно із статтями 171-173 КПК України.

Прокурор у випадку, передбаченому абзацом сьомим ч. 6 ст. 100 КПК України, не пізніше наступного робочого дня з моменту постановлення ухвали слідчого судді, суду *надсилає* копію цієї ухвали Національному агентству України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів, із зверненням щодо прийняття активів, а також *вживає невідкладних заходів* щодо передачі цих активів Національному агентству України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів.

Проте, слід звернути увагу на те, що згідно ч. 8 ст. 100 КПК України реалізація, технологічна переробка або знищення речових доказів у випадках, передбачених

цією ж ст. 100 КПК України, здійснюється в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України, а у випадках, якщо такі речові докази передані Національному агентству України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів, – відповідно до закону та прийнятих на його виконання актів законодавства.

Що стосується питання про спеціальну конфіскацію та долю речових доказів, які були надані суду, то відповідно до ч. 9 ст. 100 КПК України питання про спеціальну конфіскацію та долю речових доказів і документів, які були надані суду, *вирішується судом* під час ухвалення судового рішення, яким закінчується кримінальне провадження. Такі докази і документи повинні зберігатися до набрання рішенням законної сили. У разі закриття кримінального провадження слідчим або прокурором питання про спеціальну конфіскацію та долю речових доказів і документів *вирішується ухвалою суду* на підставі відповідного клопотання, яке розглядається згідно зі статтями 171-174 КПК України. При цьому:

1) гроші, цінності та інше майно, які підшукані, виготовлені, пристосовані або використані як засоби чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення та/або зберегли на собі його сліди, *конфіскуються*, крім випадків, коли власник (законний володілець) не знав і не міг знати про їх незаконне використання. У такому разі зазначені гроші, цінності та інше майно повертаються власнику (законному володільцю);

2) гроші, цінності та інше майно, які призначалися (використовувалися) для схиляння особи до вчинення кримінального правопорушення, фінансування та/або матеріального забезпечення кримінального правопорушення або винагороди за його вчинення, *конфіскуються*;

3) майно, що було предметом кримінального правопорушення, пов'язаного з незаконним обігом, та/або вилучене з обігу, *передається відповідним установам або знищується*;

4) майно, яке не має ніякої цінності і не може бути використане, *знищується*, а у разі необхідності – *передається до криміналістичних колекцій експертних установ або зацікавленим особам* на їх прохання;

5) гроші, цінності та інше майно, що були предметом кримінального правопорушення або іншого суспільно небезпечного діяння, *конфіскуються*, крім тих, які *повертаються власнику (законному володільцю)*, а якщо його не встановлено – *переходять у власність держави* в установленому Кабінетом Міністрів України порядку;

6) гроші, цінності та інше майно, що одержані фізичною або юридичною особою внаслідок вчинення кримінального правопорушення та/або є доходами від нього, а також майно, в яке їх було повністю або частково перетворено, *конфіскуються*;

7) майно (грошові кошти або інше майно, а також доходи від них) засудженого за вчинення корупційного злочину, легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, його пов'язаної особи *конфіскується*, якщо в суді не підтверджено законність підстав набуття прав на таке майно.

При цьому законодавець роз'яснив, що *пов'язаними особами* засудженого є юридичні особи, які при його сприянні отримали у власність чи користування зазначене майно.

Якщо суд визнає відсутність законних підстав набуття прав на частину майна, то конфіскується ця частина майна засудженого, а у разі неможливості виділення такої

частини – її вартість. У разі неможливості конфіскації майна, законність підстав набуття прав на яке не було підтверджено, на засудженого покладається обов'язок сплатити вартість такого майна.

Варто зазначити, що документи, що є *речовими доказами*, залишаються в матеріалах кримінального провадження протягом усього часу їх зберігання.

Відповідно до ч. 10 ст. 100 КПК України під час вирішення питання щодо спеціальної конфіскації насамперед має бути вирішене питання про повернення грошей, цінностей та іншого майна власнику (законному володільцю) та/або про відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням. Застосування спеціальної конфіскації здійснюється тільки після доведення в судовому порядку стороною обвинувачення, що власник (законний володільець) грошей, цінностей та іншого майна знав про їх незаконне походження та/або використання. У разі відсутності у винної особи майна, на яке може бути звернене стягнення, крім майна, яке підлягає спеціальній конфіскації, збитки, завдані потерпілому, цивільному позивачу, *відшкодовуються* за рахунок коштів від реалізації конфіскованого майна, а частина, що залишилася, *переходить у власність держави*.

Відповідно до ч. 11 ст. 100 КПК України у разі якщо власник (законний володільець) грошей, цінностей та іншого майна, які підшукані, виготовлені, пристосовані або використані як засоби чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення та/або зберегли на собі його сліди, був встановлений після застосування спеціальної конфіскації та не знав і не міг знати про їх незаконне використання, він має право вимагати повернення належного йому майна або коштів з державного бюджету, отриманих від реалізації такого майна.

Що стосується питання можливого спору про належність речей, що підлягають поверненню, то згідно з чинним законодавством спір про належність речей, що підлягають поверненню, вирішується у порядку *цивільного судочинства*. У такому випадку річ зберігається до набрання рішенням суду законної сили.

4. РОЛЬ ДОКУМЕНТА ЯК ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ДЖЕРЕЛА ДОКАЗІВ

Відповідно до ч. 1 ст. 99 КПК України документом є спеціально створений з метою збереження інформації матеріальний об'єкт, який містить зафіксовані за допомогою письмових знаків, звуку, зображення тощо відомості, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження.

Відповідно до ч. 2 ст. 99 КПК України до документів, за умови наявності в них відомостей, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження, можуть належати:

1) *матеріали фотографування, звукозапису, відеозапису* та інші носії інформації (у тому числі електронні);

2) *матеріали*, отримані внаслідок здійснення під час кримінального провадження заходів, *передбачених чинними міжнародними договорами*, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України;

3) складені в порядку, передбаченому КПК України, *протоколи процесуальних дій та додатки до них*, а також *носії інформації*, на яких за допомогою технічних засобів зафіксовано процесуальні дії;

4) висновки ревізій та акти перевірок.

Що стосується *електронного документа*, то згідно зі ст. 5 Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг», електронний документ – документ, **інформація в якому зафіксована у вигляді електронних даних, включаючи обов'язкові реквізити документа.**

Склад та порядок розміщення обов'язкових реквізитів електронних документів визначається законодавством. Електронний документ може бути створений, переданий, збережений і перетворений електронними засобами у *візуальну форму*. Візуальною формою подання електронного документа є відображення даних, які він містить, електронними засобами або на папері у формі, придатній для приймання його змісту людиною.

Якщо говорити про матеріали, отримані внаслідок здійснення під час кримінального провадження заходів, передбачених чинними міжнародними договорами, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України і які законодавець відносить до документів як процесуальних джерел доказів, то слід розуміти, що йдеться про ті документи, які складаються уповноваженими особами під час здійснення кримінального провадження в межах *міжнародного співробітництва*.

Так, відповідно до ч. 1 ст. 542 КПК України, якою визначено обсяг міжнародного співробітництва під час кримінального провадження, міжнародне співробітництво під час кримінального провадження полягає у вжитті необхідних заходів з метою надання міжнародної правової допомоги шляхом *вручення документів, виконання окремих процесуальних дій, видачі осіб*, які вчинили кримінальне правопорушення, *тимчасової передачі осіб, перейняття кримінального переслідування, передачі засуджених осіб та виконання вироків*. Міжнародним договором України можуть бути передбачені інші, ніж у КПК України, форми співробітництва під час кримінального провадження.

У зв'язку з останнім положенням законодавець визначив систему нормативно-правових актів, що складають законодавство, що регулює міжнародне співробітництво під час кримінального провадження.

Так, відповідно до ч. 1 ст. 543 КПК України порядок направлення запиту до іншої держави, порядок розгляду уповноваженим (центральним) органом України запиту іншої держави або міжнародної судової установи про таку допомогу і порядок виконання такого запиту визначаються КПК України і *чинними міжнародними договорами України*. Слід звернути увагу на те, що чинними міжнародними договорами слід вважати ті, щодо яких Верховною Радою України надана згода на їх *обов'язковість*. Процедура надання Верховною Радою згоди на обов'язковість міжнародних договорів України врегульована Законом України «Про регламент Верховної Ради України» від 10 лютого 2010 року №1861.

Так, відповідно до ст. 200 Закону України «Про регламент Верховної Ради України» (в редакції від 03 жовтня 2020 року) законопроект про надання згоди на обов'язковість міжнародного договору України розглядається за процедурою розгляду законопроектів, передбаченою Регламентом, з урахуванням особливостей, визначених у главі 32 Регламенту.

При наданні згоди на обов'язковість міжнародного договору України Верховна Рада одночасно має офіційно підтвердити застереження, зроблені Україною під час підписання міжнародного договору, зняти їх чи висловити згоду із застереженнями

інших держав – учасниць договору або заперечення проти них, а також може самостійно формулювати і висловлювати застереження відповідно до положень Віденської конвенції про право міжнародних договорів від 23 травня 1969 року.

У законопроекті про надання згоди на обов'язковість міжнародного договору України зазначаються порядок та умови набрання чинності міжнародним договором на території України відповідно до положень цього міжнародного договору та Віденської конвенції про право міжнародних договорів від 23 травня 1969 року.

На підставі закону про надання згоди на обов'язковість міжнародного договору України Голова Верховної Ради України підписує ратифікаційну грамоту, яка засвідчується підписом Міністра закордонних справ України, якщо договором передбачений обмін такими грамотами.

Що стосується належності до документів, складених в порядку, передбаченому КПК України, *протоколів процесуальних дій та додатків до них, а також носіїв інформації*, на яких за допомогою *технічних засобів* зафіксовано процесуальні дії, то тут слід говорити про положення КПК України, де йдеться саме про *форми фіксування* кримінального провадження.

Так, відповідно до ч. 1 ст. 103 КПК України, якою врегульовані форми фіксування кримінального провадження, процесуальні дії під час кримінального провадження можуть, зокрема, фіксуватися: *у протоколі; на носії інформації*, на якому за допомогою технічних засобів зафіксовані процесуальні дії.

Щодо ролі протоколу, то відповідно до ч. 1 ст. 104 КПК України саме хід і результати проведення процесуальної дії фіксуються *у протоколі* у випадках, передбачених КПК України. Тобто, це може бути будь-яка процесуальна дія, яка проводиться в межах кримінального провадження. На цьому роль протоколу процесуальної дії не закінчується. Адже, відповідно до ч. 2 ст. 104 КПК України у випадку фіксування процесуальної дії під час досудового розслідування за допомогою технічних засобів про це зазначається у протоколі. Тобто, у протоколі фіксуються не лише хід і результати проведення процесуальної дії, а і відомості про факт застосування технічних засобів фіксації і характеристика технічного засобу фіксації.

Відповідно до ч. 2 ст. 105 КПК України *додатками до протоколу* можуть бути:

- 1) спеціально виготовлені копії, зразки об'єктів, речей і документів;
- 2) письмові пояснення спеціалістів, які брали участь у проведенні відповідної процесуальної дії;
- 3) стенограма, аудіо-, відеозапис процесуальної дії;
- 4) фототаблиці, схеми, зліпки, носії комп'ютерної інформації та інші матеріали, які пояснюють зміст протоколу.

Слід звернути увагу, що законодавець встановив певні *правила* при роботі з додатками до протоколу. Так, згідно з ч. 3 ст. 105 КПК України додатки до протоколів повинні бути належним чином виготовлені, упаковані з метою надійного збереження, а також засвідчені підписами слідчого, прокурора, спеціаліста, інших осіб, які брали участь у виготовленні та/або вилученні таких додатків.

Якщо говорити про застосування технічних засобів фіксування кримінального провадження, то необхідно розпочати з того, що законодавець в ч. 1 ст. 107 КПК України зазначив, що рішення про фіксацію процесуальної дії за допомогою технічних засобів під час досудового розслідування приймає *особа, яка проводить*

відповідну процесуальну дію. За клопотанням учасників процесуальної дії застосування технічних засобів фіксування є *обов'язковим*. А виконання ухвали слідчого судді, суду про проведення обшуку в обов'язковому порядку фіксується за допомогою *звуко- та відеозаписувальних технічних засобів*. При цьому право безперешкодного фіксування проведення обшуку за допомогою відеозапису надається стороні захисту.

Важливо зазначити, що відповідно до ч. 6 ст. 107 КПК України незастосування технічних засобів фіксування кримінального провадження у випадках, якщо воно є обов'язковим, тягне за собою недійсність відповідної процесуальної дії та отриманих внаслідок її вчинення результатів, за винятком випадків, якщо сторони не заперечують проти визнання такої дії та результатів її здійснення чинними.

Тепер щодо *висновків ревізій і актів перевірок*. Фактично їх належність до документів не потребує додаткової характеристики і достатнім буде зробити акцент щодо відповідності висновків ревізій і актів перевірок положенню ч. 2 ст. 99 КПК України, згідно з яким висновки ревізій і акти перевірок можуть належати до документів, за умови наявності в них відомостей, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження.

Слід звернути увагу, що законодавець відносить до документів в розумінні процесуального джерела доказів також *матеріали*, в яких зафіксовано фактичні дані про протиправні діяння окремих осіб та груп осіб, зібрані оперативними підрозділами з дотриманням вимог Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність». При цьому законодавець висуває умову, що названі матеріали будуть визнаватися документами і можуть використовуватись в кримінальному провадженні як докази при відповідності їх вимогам ст. 99 КПК України.

Так, відповідно до ст. 10 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» *матеріали оперативно-розшукової діяльності*, зокрема, використовуються:

- 1) як приводи та підстави для початку досудового розслідування;
- 2) для отримання фактичних даних, які можуть бути доказами у кримінальному провадженні;
- 3) для попередження, виявлення, припинення і розслідування кримінальних правопорушень, розвідувально-підривних посягань проти України, розшуку осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, та осіб, які безвісти зникли.

Виходячи зі змісту засади кримінального провадження – *безпосередність дослідження показань, речей і документів*, зміст якої полягає в тому, що не можуть бути визнані доказами відомості, що містяться в показаннях, речах і документах, які не були предметом безпосереднього дослідження суду, крім випадків, передбачених КПК України, в ч. 3 ст. 99 КПК України зазначено, що сторона кримінального провадження, потерпілий, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, зобов'язані надати суду *оригінал* документа. В цій само ст. 99 КПК України законодавець роз'яснює, що слід розуміти під оригіналом документа, вказавши, що *оригіналом документа є сам документ, а оригіналом електронного документа – його відображення, якому надається таке ж значення, як документу*.

Слід розуміти, що в практичній діяльності не завжди є можливість надати суду оригінал документа. В пошуках виходу із ситуації, коли оригінал документа з будь-яких причин надати суду не можливо, а дослідження документа має суттєве значення для всебічного, повного і неупередженого судового розгляду, законодавець дозволяє

надати суду *дублікат* документа, якому, при дотриманні певних умов, надається значення оригінала документа.

Отже, відповідно до ч. 4 ст. 99 КПК України суд визнає як оригінал документа його дублікат, тобто, документ, виготовлений таким самим способом, як і його оригінал. Визнаються судом як оригінал документа (відповідно до тієї ж ч. 4 ст. 99 КПК України) також *копії інформації*, що міститься в інформаційних (автоматизованих) системах, телекомунікаційних системах, інформаційно-телекомунікаційних системах, їх невіддільних частинах, виготовлені слідчим, прокурором із залученням спеціаліста.

В тих випадках, коли немає можливості надати суду оригінал документа, його дублікат або копії інформації, що міститься в інформаційних (автоматизованих) системах, телекомунікаційних системах, інформаційно-телекомунікаційних системах, їх невіддільних частинах, виготовлені слідчим, прокурором із залученням спеціаліста, законодавець, при наявності певних обставин, для підтвердження змісту документа дозволяє визнати допустимими й *інші відомості*.

Так, відповідно до ч. 5 ст. 99 КПК України для підтвердження змісту документа можуть бути визнані допустимими й інші відомості, якщо:

1) оригінал документа втрачений або знищений, крім випадків, якщо він втрачений або знищений з вини потерпілого або сторони, яка його надає;

2) оригінал документа не може бути отриманий за допомогою доступних правових процедур;

3) оригінал документа знаходиться у володінні однієї зі сторін кримінального провадження, а вона не надає його на запит іншої сторони.

У тих випадках, коли документи, що підлягають подачі до суду, повністю досліджувати в суді незручно, відповідно до ч. 6 ст. 99 КПК України сторона кримінального провадження, потерпілий, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, мають право надати *витяги, копії, узагальнення* документів. Проте, на вимогу суду названі вище учасники кримінального провадження зобов'язані надати документи у повному обсязі.

Сам факт підтвердження змісту документа однією стороною кримінального провадження, не виключає можливості оглянути або скопіювати оригінали документів іншою стороною кримінального провадження. Такий порядок впливає зі змісту ч. 7 ст. 99 КПК України, згідно з якою сторона зобов'язана надати іншій стороні можливість *оглянути* або *скопіювати* оригінали документів, зміст яких доводився у передбаченому ст. 99 КПК України порядку.

5. ВИСНОВОК ЕКСПЕРТА ТА ЙОГО ЗНАЧЕННЯ ЯК ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ДЖЕРЕЛА ДОКАЗІВ

В ст. 1 Закону України «Про судову експертизу» вказано, що *судова експертиза* – це дослідження на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо об'єктів, явищ і процесів з метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду.

Відповідно до ч. 1 ст. 101 КПК України висновок експерта – це докладний опис проведених експертом досліджень та зроблені за їх результатами висновки, обґрунтовані відповіді на запитання, поставлені особою, яка залучила експерта, або слідчим суддею чи судом, що доручив проведення експертизи.

Перед тим як детально розглядати власне сам висновок експерта як процесуальне джерело доказів у кримінальному провадженні, необхідно звернути увагу на те, хто може виступати в ролі експерта в кримінальному провадженні, які права і обов'язки покладаються на особу, яка вправі виступати в ролі експерта.

Так, в ч. 1 ст. 69 КПК України зазначено, що *експертом* у кримінальному провадженні є особа, яка *володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями*, має право відповідно до Закону України "Про судову експертизу" на *проведення експертизи* і якій *доручено* провести *дослідження* об'єктів, явищ і процесів, що містять відомості про обставини вчинення кримінального правопорушення, та дати *висновок* з питань, які виникають під час кримінального провадження і стосуються сфери її знань.

Таким чином, законодавець визначив три *необхідні умови* для залучення особи як експерта у кримінальному провадженні. По-перше – це те, що особа повинна володіти науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями. По-друге – це те, що особа має право на проведення експертизи відповідно до вимог Закону України «Про судову експертизу». І, по-третє – це те, що проведення експертизи повинно бути доручено цій особі уповноваженими на те суб'єктами.

Так, відповідно до ст. 10 Закону України "Про судову експертизу" *судовими експертами* можуть бути особи, які мають необхідні знання для надання висновку з досліджуваних питань. Судовими експертами державних спеціалізованих установ можуть бути фахівці, які мають відповідну вищу освіту, освітньо-кваліфікаційний рівень не нижче спеціаліста, пройшли відповідну підготовку та отримали кваліфікацію судового експерта з певної спеціальності.

До проведення судових експертиз (обстежень і досліджень), крім тих, що проводяться виключно державними спеціалізованими установами, можуть залучатися також судові експерти, які не є працівниками цих установ, за умови, що вони мають відповідну вищу освіту, освітньо-кваліфікаційний рівень не нижче спеціаліста, пройшли відповідну підготовку в державних спеціалізованих установах Міністерства юстиції України, атестовані та отримали кваліфікацію судового експерта з певної спеціальності у порядку, передбаченому вищеназваним Законом.

Що стосується питання про доручення проведення експертизи, то це питання врегулював законодавець в ч. 1 ст. 242 КПК України, згідно з якою експертиза проводиться експертною установою, експертом або експертами, яких залучають сторони кримінального провадження або слідчий суддя за клопотанням сторони захисту у випадках та порядку, передбачених ст. 244 КПК України, якщо для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження, необхідні спеціальні знання. При цьому законодавець акцентує на тому, що не допускається проведення експертизи для з'ясування питань права.

Виходячи із наведеного вище положення щодо того, що експерта залучають сторони кримінального провадження, важливо зазначити, що відповідно до ч. 2 ст. 69 КПК України не можуть бути експертами особи, які перебувають у *службовій або іншій залежності* від сторін кримінального провадження або потерпілого.

Проте, що стосується реалізації права сторін на залучення експерта, законодавець визначив, що *кожна сторона* кримінального провадження має право надати суду висновок експерта, який ґрунтується на його наукових, технічних або інших спеціальних знаннях (ч. 2 ст. 101 КПК України).

Відповідно до ч. 3 ст. 101 КПК України висновок експерта повинен ґрунтуватися на відомостях, які експерт сприймав *безпосередньо* або вони *стали* йому *відомі* під час дослідження матеріалів, що були надані для проведення дослідження.

Для дотримання названого вище положення експерт, відповідно до ч. 3 ст. 69 КПК України наділений, зокрема, *правом* знайомитися з матеріалами кримінального провадження, що стосуються предмета дослідження; заявляти клопотання про надання додаткових матеріалів і зразків та вчинення інших дій, пов'язаних із проведенням експертизи; бути присутнім під час вчинення процесуальних дій, що стосуються предметів та об'єктів дослідження; викладати у висновку експертизи виявлені в ході її проведення відомості, які мають значення для кримінального провадження і з приводу яких йому не були поставлені запитання; ставити запитання, що стосуються предмета та об'єктів дослідження, особам, які беруть участь у кримінальному провадженні.

Проте, будиши наділеним вищеназваними правами, експерт не має права за *власною ініціативою* збирати матеріали для проведення експертизи. Але експерт може відмовитися від давання висновку, якщо поданих йому матеріалів недостатньо для виконання покладених на нього обов'язків. При цьому законодавець підкреслює, що заява про відмову має бути *вмотивованою*.

Необхідно звернути увагу на те, що відповідно до названої вище ч. 3 ст. 101 КПК України експерт дає *висновок* від свого імені і несе за нього особисту відповідальність. Більш того, відповідно до ч. 5 ст. 101 КПК України експерт зобов'язаний *особисто* провести повне дослідження і дати обґрунтований та об'єктивний письмовий висновок на поставлені йому запитання, а в разі необхідності – роз'яснити його. Адже, за завідомо неправдивий висновок, відмову без поважних причин від виконання покладених обов'язків у суді, невиконання інших обов'язків експерт несе відповідальність, встановлену законом (ч. 1 ст. 70 КПК України).

Враховуючи той момент, що експертом у кримінальному провадженні, як вище зазначалось, є особа, якій доручено провести дослідження об'єктів, явищ і процесів, що містять відомості про обставини вчинення кримінального правопорушення, та дати висновок з питань, які виникають під час кримінального провадження і стосуються сфери її знань, законодавець в ч. 4 ст. 101 КПК України звертає увагу на те, що *запитання*, які ставляться експертіві, та його *висновок* щодо них не можуть виходити за межі спеціальних знань експерта.

Слід взяти до уваги, що відповідно до ст. 89 КПК України питання допустимості доказів вирішує суд під час їх оцінки в нарадчій кімнаті під час ухвалення судового рішення. І у разі встановлення очевидної недопустимості доказу під час судового розгляду суд визнає цей доказ недопустимим, що тягне за собою неможливість дослідження такого доказу або припинення його дослідження в судовому засіданні, якщо таке дослідження було розпочате. А тому висновок експерта, як зазначено в ч. 5 ст. 101 КПК України, не може ґрунтуватися на доказах, які визнані судом недопустимими.

Не дивлячись на те, що висновок експерта надається в письмовій формі, кожна сторона має право звернутися до суду з клопотанням про виклик експерта для допиту під час судового розгляду для роз'яснення чи доповнення його висновку (ч. 7 ст. 101 КПК України). І експерт, відповідно до п. 2 ч. 5 ст. 69 КПК України зобов'язаний прибути до суду і дати відповіді на запитання під час допиту.

Як відомо, судова експертиза може бути проведена як експертом одноособово, так і двома чи більше експертами. І коли експертиза проводиться експертом одноособово, експерт дає висновок від свого імені і несе за нього особисту відповідальність. В тих випадках коли експертиза проводиться кількома експертами, то питання підготовки висновку вирішується саме цими експертами. Законодавець визначив, що якщо для проведення експертизи залучається кілька експертів, експерти мають право скласти *один висновок* або *окремі висновки* (ч. 8 ст. 101 КПК України).

Законодавець при формуванні обов'язків експерта при проведенні експертизи в п. 4 ч. 5 ст. 69 КПК України зазначив, що експерт зобов'язаний не розголошувати без дозволу сторони кримінального провадження, яка його залучила, чи суду відомості, що стали йому відомі у зв'язку з виконанням обов'язків, або не повідомляти будь-кому, крім особи, яка його залучила, чи суду про хід проведення експертизи та її результати. Враховуючи, що висновок експерта – це докладний опис проведених експертом досліджень та зроблені за їх результатами висновки, обґрунтовані відповіді на запитання, поставлені особою, яка залучила експерта, або слідчим суддею чи судом, що доручив проведення експертизи, законодавець в категоричній формі зазначив, що висновок передається експертом *сторони*, за клопотанням якої здійснювалася експертиза (ч. 9 ст. 101 КПК України).

Згідно з ч. 1 ст. 94 КПК України слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд за своїм *внутрішнім переконанням*, яке ґрунтується на всебічному, повному й неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження, *керуючись законом*, оцінюють кожний доказ з точки зору належності, допустимості, достовірності, а сукупність зібраних доказів – з точки зору достатності та взаємозв'язку для прийняття відповідного процесуального рішення. І тому досить логічним виглядає положення ч. 2 ст. 94 КПК України стосовно того, що жоден доказ не має наперед встановленої сили.

З урахуванням вищевикладеного, слід звернути увагу на положення законодавства стосовно доказового значення висновку експерта, що закріплене в ч. 10 ст. 101 КПК України, згідно з яким висновок експерта *не є обов'язковим* для особи або органу, яка здійснює провадження, але незгода з висновком експерта повинна бути *вмотивована* у відповідних постанові, ухвалі, вироку.

Беручи до уваги, що висновок експерта – це докладний опис проведених експертом досліджень та зроблені за їх результатами висновки, обґрунтовані відповіді на запитання, поставлені особою, яка залучила експерта, або слідчим суддею чи судом, що доручив проведення експертизи, необхідно звернути увагу на його структуру. Так, за структурою висновок складається із трьох частин: *вступна, дослідницька і, власне, висновки*.

Відповідно до ч. 1 ст. 102 КПК України у висновку експерта повинно бути зазначено:

- 1) коли, де, ким (ім'я, освіта, спеціальність, свідоцтво про присвоєння кваліфікації судового експерта, стаж експертної роботи, науковий ступінь, вчене звання, посада експерта) та на якій підставі була проведена експертиза;
- 2) місце і час проведення експертизи;
- 3) хто був присутній при проведенні експертизи;
- 4) перелік питань, що були поставлені експертові;

5) опис отриманих експертом матеріалів та які матеріали були використані експертом;

6) докладний опис проведених досліджень, у тому числі методи, застосовані у дослідженні, отримані результати та їх експертна оцінка;

7) обґрунтовані відповіді на кожне поставлене питання.

У ч. 1 ст. 70 КПК України зазначено, що за завідомо неправдивий висновок, відмову без поважних причин від виконання покладених обов'язків у суді, невиконання інших обов'язків експерт несе відповідальність, встановлену законом. Досить логічним є закріплення такого положення і у висновку експерта. А тому законодавець в ч. 2 ст. 102 КПК України вказав, що у висновку експерта обов'язково повинно бути зазначено, що його попереджено про відповідальність за *завідомо неправдивий висновок та відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків*.

Вище вже згадувалось про положення п. 4 ч. 3 ст. 69 КПК України, де сформульовано одне із прав експерта, а саме викладати у висновку експертизи виявлені в ході її проведення відомості, які мають значення для кримінального провадження і з приводу яких йому не були поставлені запитання. Вищеназване положення перекликається із положенням, зазначеним у ч. 3 ст. 102 КПК України і зміст його полягає в тому, що якщо при проведенні експертизи будуть виявлені відомості, які мають значення для кримінального провадження і з приводу яких не ставилися питання, експерт *має право* зазначити про них у своєму висновку.

І ще необхідно звернути увагу на одну, досить важливу деталь. Так, виходячи із положення закону про те, що експерт дає висновок від свого імені і несе за нього особисту відповідальність, законодавець в ч. 3 ст. 102 КПК України зробив застереження, вказавши, що висновок *підписується* експертом.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ:

1. Наведіть означення поняття процесуального джерела доказів.
2. Назвіть систему процесуальних джерел доказів.
3. Назвіть учасників кримінального провадження, показання яких законодавець відносить до процесуальних джерел доказів.
4. Що складає зміст показань учасників кримінального провадження?
5. Яким чином оформляються показання учасників кримінального провадження?
6. Яка роль відведена законодавцем показанням з чужих слів в системі процесуальних джерел доказів?
7. Які відомості складають зміст показань експерта?
8. Чи визнаються судом доказом висновок або думка особи, яка дає показання?
9. Чи відносить законодавець до джерел доказів пояснення, які отримані від учасників кримінального провадження та інших осіб?
10. Наведіть означення речового доказу як процесуального джерела доказів.
11. Який порядок зберігання речових доказів стороною обвинувачення?
12. Що слід розуміти під документом як процесуальним джерелом доказів?
13. Яке місце в системі процесуальних джерел доказів відведено електронним носіям інформації?
14. Визначте структуру висновку експерта як процесуального джерела доказів.

15. Дайте характеристику структурним елементам висновку експерта як процесуального джерела доказів.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Про електронні документи та електронний документообіг : Закон України від 22 трав. 2003 р. № 851-IV. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-15>

2. Про Регламент Верховної Ради України : Закон України від 10 лют. 2010 р. № 1861-VI. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.gov.ua/laws/show/1861-17>

3. Алексєєва-Процюк Д. О., Брисковська О. М. Електронні докази в кримінальному судочинстві: поняття, ознаки та проблемні аспекти застосування. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2018. Вип. 2. С. 247–253.

4. Ахтирська Н. М. До питання доказової сили кіберінформації в аспекті міжнародного співробітництва під час кримінального провадження. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія : Право. 2016. Вип. 36 (2). С. 123–125.

5. Бацько І. М. Протоколи слідчих дій як джерела доказів у кримінальному процесі : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2003. 199 с.

6. Використання електронних (цифрових) доказів у кримінальному провадженні : методич. рекомен. / [М. В. Гребенюк, В. Д. Гавловський, М. В. Гуцалюк, В. Г. Хахановський та ін.]. Київ : МНДЦ при РНБО України, 2017. 79 с.

7. Доказування у кримінальному провадженні / кол. авт. Київ : Нац. академія прокуратури України, 2017. 346 с.

8. Котляревський О. І., Киценко Д. М. Комп'ютерна інформація як речовий доказ у кримінальній справі. *Інформаційні технології та захист інформації* : зб. наук. праць. Запоріжжя, 1998. № 2. С. 70–79.

9. Крицька І. О. Речові докази та цифрова інформація: поняття та співвідношення. *Часопис Київського університету права*. 2016. № 1. С. 301–305.

10. Крицька І. О. Речові докази у кримінальному провадженні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2017. 249 с.

11. Мурадов В. В. Електронні докази: криміналістичний аспект використання. *Порівняльно-аналітичне право*. 2013. № 3–2. С. 313–315.

12. Орлов Ю. Ю., Чернявський С. С. Електронне відображення як джерело доказів у кримінальному провадженні. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2017. № 1 (13). С. 12–22.

13. Рогатинська Н. З. Значення документа як джерела доказів у кримінальному судочинстві. *Університетські наукові записки*. 2012. № 3. С. 349–354.

14. Сівочек С. М. Оцінка джерел доказів у кримінальному процесі : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2003. 215 с.

15. Цехан Д. М. Цифрові докази: поняття, особливості та місце в системі доказування. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія : Юриспруденція. 2013. № 5. С. 256–260.

ГЛАВА 8. ФІКСУВАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ. ПРОЦЕСУАЛЬНІ РІШЕННЯ

1. Загальні положення та форми фіксування кримінального провадження
  2. Процесуальні рішення
- Питання для самоконтролю
Рекомендована література

1. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ТА ФОРМИ ФІКСУВАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Історичні погляди на виникнення процесу фіксування можемо пов'язувати, за формулюванням Чезаре Санфіліппо, з другим етапом приватного римського права, на якому процедурою тяжби сторін, що мала назву «*agege per formulas*», керував претор («*praetor*»), посаду введено з 367 до нашої ери). Така процедура розпочиналась з позову, що супроводжувався зверненням позивача з письмовим документом під назвою «*formula*», до магістрату. Тобто, підготовче судове провадження (в сучасному розумінні), розпочиналось з *фіксації* позову у письмовому документі, прийнятті його до розгляду претором, та у разі наявності підстав, в письмовому виданні ним «преторської формули»³⁹.

Кримінальне процесуальне законодавство України загалом визначає питання фіксування кримінального провадження, як на етапі досудового розслідування, так і на етапах судового провадження.

Дотримання кримінальної процесуальної форми досягається через застосування положень п. 6 ч. 1 ст. 129 Конституції України, яка визначає серед основних засад судочинства гласність судового процесу та його повне фіксування технічними засобами. Разом з цим, належна правова процедура визначається у Кримінальному процесуальному кодексі України (далі – КПК України) через віднесення до системи загальних засад кримінального провадження, засади гласності і відкритості судового провадження, та його повного фіксування технічними засобами (п. 20 ст. 7, ст. 27 КПК України), а також виокремлення в окрему главу (гл. 5 КПК України) питань фіксування кримінального провадження та прийняття процесуальних рішень.

Виконання завдань кримінального провадження напряму пов'язано з потребою фіксування та збереження інформації отриманої внаслідок процесуальної діяльності учасників кримінального процесу.

Так, відповідно до ст. 103 КПК України визначається, що *процесуальні дії* під час кримінального провадження можуть *фіксуватися*:

- 1) у протоколі;
- 2) на носії інформації, на якому за допомогою технічних засобів зафіксовані процесуальні дії;
- 3) у журналі судового засідання.

---

³⁹ SANFILIPPO C. Istituzioni di diritto romano (9a ediz. riveduta e aggiornata a cura di A. METRO e A. CORBINO). Soveria Mannelli, 1996. P. 420.

Фіксування процесуальних дій у будь-якій іншій формі не допускається, а результати не передбаченого законом фіксування не можуть мати ніякого юридичного значення.

Зазначені форми фіксування можуть використовуватись як окремо, так і в комбінованому вигляді. Так, наприклад наявність чи відсутність на тілі особи, яка підлягає освідуванню, слідів кримінального правопорушення або особливих прикмет здійснюється шляхом фотографування, відеозапису чи інших технічних засобів фіксування, водночас зі складанням уповноваженою особою (слідчим, прокурором) протоколу освідування (ст. 241 КПК України). З метою виявлення та фіксації відомостей про обставини вчинення кримінального правопорушення, відшукування знаряддя кримінального правопорушення або майна, яке здобуто у результаті його вчинення, а також встановлення місцеперебування розшукуваних осіб, та на виконання ухвали про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи здійснюється обшук, за результатами якого складається протокол. Обшук житла чи іншого володіння особи на підставі ухвали слідчого судді в обов'язковому порядку фіксується за допомогою аудіо- та відеозапису (ч. 10 ст. 236 КПК України). Однак, відповідно до ч. 6 ст. 107 КПК України незастосування технічних засобів фіксування кримінального провадження у випадках, якщо воно є обов'язковим тягне за собою *недійсність* відповідної процесуальної дії та отриманих внаслідок її вчинення результатів, за винятком випадків, якщо сторони не заперечують проти визнання такої дії та результатів її здійснення чинними.

Відповідно до вимог КПК України під час досудового розслідування на слідчого, дізнавача, прокурора, які проводять відповідну процесуальну дію, покладається обов'язок складання протоколу. При цьому закон зобов'язує виконати цю вимогу під час її проведення або безпосередньо після її закінчення.

Протокол – це документ, складений уповноваженими на те учасниками кримінального провадження, що містить інформацію утворену або отриману відповідно до вимог кримінального процесуального закону для забезпечення його завдань, про проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій або інших процесуальних дій, щодо їхнього змісту та наслідків, зафіксовану на матеріальному носії.

Так, **структуру протоколу** закріплено у ч. 3 ст. 104 КПК України, він складається з:

- 1) **вступної частини**, яка повинна містити відомості про:
  - місце, час проведення та назву процесуальної дії;
  - особу, яка проводить процесуальну дію (прізвище, ім'я, по батькові, посада);
  - всіх осіб, які присутні під час проведення процесуальної дії (прізвища, імена, по батькові, дати народження, місця проживання);
  - інформацію про те, що особи, які беруть участь у процесуальній дії, заздалегідь повідомлені про застосування технічних засобів фіксації, характеристики технічних засобів фіксації та носіїв інформації, які застосовуються при проведенні процесуальної дії, умови та порядок їх використання;
- 2) **описової частини**, яка повинна містити відомості про:
  - послідовність дій;
  - отримані в результаті процесуальної дії відомості, важливі для цього кримінального провадження, в тому числі виявлені та/або надані речі і документи;
- 3) **заключної частини**, яка повинна містити відомості про:
  - вилучені речі і документи та спосіб їх ідентифікації;
  - спосіб ознайомлення учасників зі змістом протоколу;

– зауваження і доповнення до письмового протоколу з боку учасників процесуальної дії.

Крім того, в ст. 104 КПК України встановлені загальні вимоги для всіх протоколів, які можуть, своєю чергою, конкретизуватися у відповідних статтях КПК України, що регламентують порядок складання та зміст протоколу певної слідчої (розшукової) або іншої процесуальної дії. Так, наприклад у ст. 231 КПК України визначені вимоги до протоколу про пред'явлення для впізнання особи, речі чи трупа. У ч. 5 ст. 208 КПК України зазначено відомості, які зазначаються у протоколі про затримання особи, підозрюваної у вчиненні злочину.

Перед підписанням протоколу учасникам процесуальної дії надається можливість ознайомитися із текстом протоколу. Зауваження і доповнення зазначаються у протоколі перед підписами. Протокол підписують усі учасники, які брали участь у проведенні процесуальної дії. Якщо особа через фізичні вади або з інших причин не може особисто підписати протокол, то ознайомлення такої особи з протоколом здійснюється у присутності її захисника (законного представника), який своїм підписом засвідчує зміст протоколу та факт неможливості його підписання особою.

Якщо особа, яка брала участь у проведенні процесуальної дії, відмовилася підписати протокол, про це зазначається в протоколі. Такій особі надається право дати письмові пояснення щодо причин відмови від підписання, які заносяться до протоколу. Факт відмови особи від підписання протоколу, а також факт надання письмових пояснень особи щодо причин такої відмови засвідчується підписом її захисника (законного представника), а у разі його відсутності – понятих.

Особою, яка проводила процесуальну дію, відповідно до вимог ст. 105 КПК України можуть долучатися до протоколу як додатки:

- 1) спеціально виготовлені копії, зразки об'єктів, речей і документів;
- 2) письмові пояснення спеціалістів, які брали участь у проведенні відповідної процесуальної дії;
- 3) стенограма, аудіо-, відеозапис процесуальної дії;
- 4) фототаблиці, схеми, зліпки, носії комп'ютерної інформації та інші матеріали, які пояснюють зміст протоколу.

Порушення правил складання і засвідчення протоколу слідчої (розшукової) дії або іншої процесуальної дії викликає сумнів у достовірності викладених у ньому відомостей і тягне за собою недопустимість використання їх у кримінальному провадженні.

З метою їх надійного збереження додатки до протоколів повинні бути належним чином виготовлені, упаковані з метою надійного збереження, а також засвідчені підписами слідчого, дізнавача, прокурора, спеціаліста, інших осіб, які брали участь у виготовленні та/або вилученні таких додатків.

Варто звернути увагу, що *порядок* зберігання речових доказів стороною обвинувачення, їх реалізацію, технологічне перероблення, знищення, здійснення витрат, пов'язаних з їх зберіганням і пересиланням, схоронність тимчасово вилученого майна під час кримінального провадження регламентовано в постанові Кабінету Міністрів України «Про реалізацію окремих положень Кримінального процесуального кодексу України» від 19.11.2012 № 1104⁴⁰.

⁴⁰ Про реалізацію окремих положень Кримінального процесуального кодексу України : постанова Кабінету Міністрів України від 19 лист. 2012 р. № 1104. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1104-2012-%D0%BF>.

Здійснення досудового розслідування до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань (далі – ЄРДР) або без такого внесення не допускається і тягне за собою відповідальність встановлену законом. Проте, відповідно до ч. 3 ст. 214 КПК України у невідкладних випадках до внесення відомостей до ЄРДР може бути проведений огляд місця події за результатами якого складається протокол огляду місця події (відомості вносяться невідкладно після завершення огляду у разі виявлення ознак кримінального правопорушення).

Слідчим або уповноваженим оперативним підрозділом буде невідкладно складено протокол і в тому разі, якщо в результаті проведення слідчої (розшукової) дії або негласної слідчої (розшукової) дії виявлено ознаки кримінального правопорушення, яке не розслідується в даному кримінальному провадженні.

Так, наприклад відповідно до порядку фіксації результатів негласних слідчих (розшукових) дій, визначеному в пункті 4.3.1. Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні, затвердженій спільним наказом Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України від 16.11.2012 № 114/1042/516/1199/936/1687/5, якщо в результаті проведення негласної слідчої (розшукової) дії виявлено ознаки кримінального правопорушення, яке не розслідується в даному кримінальному провадженні, слідчим або уповноваженим оперативним підрозділом невідкладно складається протокол, що не пізніше 24 годин з моменту виявлення ознак зазначеного кримінального правопорушення надається прокурору, який здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва⁴¹.

Водночас слід пам'ятати, що складання протоколу може здійснюватися і судом. Так, відповідно до положень КПК України, це можливо коли огляд місця події проводиться під час судового розгляду (ч. 5 ст. 361 КПК України). Також слідчий, прокурор або суд для виконання запиту компетентного органу іноземної держави про міжнародну правову допомогу викликає особу для вручення документів і при цьому складає протокол про вручення особі документів, із зазначенням місця та дати їх вручення. Протокол підписується особою якій вручено документи, з викладом її заяв або зауважень при отриманні документів (ч.ч. 2, 3 ст. 564 КПК України).

Для вдосконалення процедури складання протоколу під час допиту слідчому, дівнавачу, прокурору стане в нагоді фіксація ходу його проведення за допомогою технічних засобів. Застосування технічних засобів фіксації може здійснюватися безпосередньо зазначеними учасниками кримінального провадження, які проводять процесуальну дію, або ж спеціалістом залученим відповідно до ч. 2 ст. 71 КПК України сторонами кримінального провадження під час досудового розслідування і судом під час судового провадження для надання безпосередньої технічної допомоги (фотографування, складення схем, планів, креслень, відбору зразків для проведення експертизи тощо).

---

⁴¹ Про затвердження Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні : наказ Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України від 16 лист. 2012 р. № 114/1042/516/1199/936/1687/5. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0114900-12>.

Роз'яснення застосування цієї правової норми, закріплено у відомчих нормативно-правових актах. Так, в наказі МВС України «Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні» від 07.07.2017 № 575, у пункті 10 розділу II⁴² передбачено обов'язок інспектора-криміналіста (техніка-криміналіста) на місці події з використанням спеціальних знань та навичок, науково-технічних засобів і спеціального обладнання проводити вимірювання, фотографування, звуко- чи відеозапис, складання планів і схем, виготовлення графічних зображень оглянутого місця чи окремих речей, а також виявлення, фіксація, здійснення вилучення та пакування матеріальних об'єктів, які несуть на собі слідову інформацію вчиненого правопорушення тощо. Крім цього у наказі Служби безпеки України «Про затвердження Інструкції про участь співробітників та працівників Українського науково-дослідного інституту спеціальної техніки та судових експертиз Служби безпеки України як спеціалістів в кримінальному провадженні» від 19.03.2016 № 138, також передбачено, що відомості про спеціаліста(ів), який (які) бере(уть) участь у проведенні слідчих (розшукових) дій, відомості про результати проведення слідчих (розшукових) дій, а також інформація про технічні засоби фіксації та носії інформації, які застосовуються при проведенні процесуальної дії, вносяться до протоколу. Носії інформації (відеокасета, оптичний диск, флеш-накопичувач, інші знімні носії інформації), на яких за допомогою технічних засобів зафіксовано аудіо-, відеозапис процесуальної дії, долучаються як додатки до протоколу⁴³.

Відповідно до ч. 1 ст. 107 КПК України рішення про фіксацію процесуальної дії за допомогою технічних засобів під час досудового розслідування, приймає особа, яка проводить відповідну процесуальну дію.

Про застосування технічних засобів фіксування процесуальної дії заздалегідь повідомляються особи, які беруть участь у процесуальній дії.

Застосування технічних засобів фіксування процесуальної дії є обов'язковим у трьох випадках:

1) коли про це є клопотання учасників процесуальної дії (ч. 1 ст. 107 КПК України).

На це звертається увага суддів першої та апеляційної інстанцій, у Листі Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 04.04.2013 № 511-550/0/4-13 (абз. 3, пункт 11) через роз'яснення, що повне фіксування судового розгляду клопотання щодо застосування запобіжного заходу (за допомогою звукозаписувального технічного засобу) здійснюється у разі наявності клопотання про таке фіксування. За відсутності відповідного клопотання фіксування

---

⁴² Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні : наказ Міністерство внутрішніх справ України від 07 лип. 2017 р. № 575. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/z0937-17>.

⁴³ Про затвердження Інструкції про участь співробітників та працівників Українського науково-дослідного інституту спеціальної техніки та судових експертиз Служби безпеки України як спеціалістів в кримінальному провадженні : наказ Служби безпеки України від 19 берез. 2016 р. № 138. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/z0564-16>.

судового розгляду за допомогою технічних засобів не здійснюється, що не позбавляє секретаря судового засідання обов'язку вести журнал судового засідання⁴⁴;

2) у випадках коли застосування технічних засобів є обов'язковим (наприклад відповідно обшук житла чи іншого володіння особи на підставі ухвали слідчого судді в обов'язковому порядку фіксуються за допомогою аудіо- та відеозапису (абз. 2 ч. 1. ст. 107, ч. 10 ст. 236 КПК України).

Так, відповідно до п. 4 ч. 3 ст. 87 КПК України недопустимими є докази, що були отримані під час виконання ухвали про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи, якщо така ухвала винесена слідчим суддею без проведення повної технічної фіксації засідання;

3) у суді, під час судового провадження (ч. 4 ст. 107 КПК України, ч. 5 ст. 27 КПК України). Так, в у ч. 4 ст. 107 КПК України передбачено, що у разі неприбуття в судове засідання всіх осіб, які беруть участь у судовому провадженні, чи в разі, якщо відповідно до положень КПК України судове провадження здійснюється судом за відсутності осіб, фіксування за допомогою технічних засобів кримінального провадження в суді не здійснюється.

Слідчий суддя, суд може обмежити чи заборонити доступ сторін кримінального провадження з боку захисту до результатів технічного запису з метою забезпечення недопустимості розголошення відомостей досудового розслідування у разі, якщо на обґрунтування клопотання про проведення обшуку слідчий, прокурор надали результати проведення негласних слідчих (розшукових) дій.

Відповідно до ч. 4 ст. 107 КПК України фіксування за допомогою технічних засобів кримінального провадження під час розгляду питань слідчим суддею, крім вирішення питання про проведення негласних слідчих (розшукових) дій, та в суді під час судового провадження є обов'язковим.

Слід враховувати правову позицію Верховного Суду. Так, Верховний Суд колегією суддів Третьої судової палати Касаційного кримінального суду у справі № 219/828/18 від 16 грудня 2020 року (Злочини проти життя та здоров'я особи) постановив, що не дивлячись на обов'язковість фіксування судового процесу, ч. 6 ст. 107 КПК України встановлено виключення, а саме, незастосування технічних засобів фіксування кримінального провадження у випадках, якщо воно є обов'язковим, але якщо при цьому сторони не заперечують проти визнання такої дії та результатів її здійснення чинними, не веде до недійсності відповідної процесуальної дії та її результатів⁴⁵.

Відповідно до п. 7. ч. 2. ст. 412 КПК України судові рішення підлягає скасуванню, якщо у матеріалах провадження відсутній журнал судового засідання або технічний носій інформації, на якому зафіксовано судове провадження в суді першої інстанції, оскільки це буде вважатися істотним порушенням вимог кримінального процесуального закону, які перешкодили чи могли перешкодити, суду ухвалити законне та обґрунтоване судове рішення.

---

⁴⁴ Про деякі питання порядку застосування запобіжних заходів під час досудового розслідування та судового провадження відповідно до Кримінального процесуального кодексу України : лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 04 квіт. 2013 р. № 511-550/0/4-13. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v0511740-13>.

⁴⁵ Постанова Верховного Суду від 16 груд. 2020 р. Справа № 219/828/18. Провадження в Касаційному кримінальному суді № 51-2460км20. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93698340>.

Проте, системно-структурний аналіз зазначених норм КПК України свідчить, що для з'ясування питання про те, як неповне фіксування судового провадження за допомогою технічних засобів вплинуло на законність ухваленого судом рішення, необхідно виходити з «рівня істотності» відхилень від вимог норми кримінального процесуального права.

Суд не виключає, що за певних обставин відсутність звукозаписів окремих судових засідань може стати підставою для скасування судових рішень, якщо сторона, яка посилається на таку обставину, доведе, що це істотно вплинуло або могло вплинути на законність та вмотивованість судового рішення. У вищезазначеній справі сторона захисту протягом апеляційного та касаційного розгляду не обґрунтувала, яким чином відсутність технічного запису вищезазначеного судового засідання вплинула на законність і обґрунтованість судових рішень та вирішення справи по суті.

Таким чином, у цій справі Касаційний кримінальний суд у складі Верховного Суду постановив, що відсутність запису судового засідання суду першої інстанції не є безумовною підставою для скасування судових рішень у розумінні п. 7 ч. 2 ст. 412 КПК України.

Порядок роботи зі звукозаписувальними технічними засобами фіксування судового засідання, зберігання, копіювання, дублювання та використання інформації, яка відображає хід судового засідання встановлений Інструкцією про порядок роботи з технічними засобами фіксування судового процесу (судового засідання) затвердженою наказом Державної судової адміністрації України від 20.09.2012 № 108⁴⁶.

Оригінальні примірники технічних носіїв інформації зафіксованої процесуальної дії зберігаються у матеріалах кримінального провадження, резервні копії зберігаються окремо.

Так, відповідно до вищезазначеної Інструкції звуковий запис судового засідання починається з моменту відкриття судового засідання, при цьому обов'язок фіксування судового засідання технічним засобом покладається на секретаря або іншого працівника апарату суду.

Під час звукового запису секретар або інший працівник апарату суду здійснює поточний контроль якості запису, шляхом прослуховування через навушники, контроль рівня запису в спеціальній області у програмі звукового запису та контроль працездатності комплексу звукового запису шляхом спостереження за його станом.

При необхідності секретар або інший працівник апарату суду звертається до судді (головуючого у судовому засіданні) з проханням звернутися до учасників судового процесу (процесуальної дії) говорити голосніше.

У разі виявлення ознак непрацездатності обладнання комплексу звукозапису секретар або інший працівник апарату суду доповідає судді (головуючому у судовому засіданні) про неможливість подальшого звукового запису судового засідання (процесуальної дії) та повідомляє про це керівника апарату і адміністратора.

---

⁴⁶ Про затвердження Інструкції про порядок роботи з технічними засобами фіксування судового процесу (судового засідання) : наказ Державної судової адміністрації України від 20 верес. 2012 р. № 108. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v0108750-12>.

Під час судового засідання, у тому числі такого, яке здійснюється слідчим суддею в передбачених законом випадках, основним засобом фіксації процесуальних дій є ведення журналу судового засідання.

Законодавством встановлено обов'язковість ведення журналу судового засідання під час будь-якого судового засідання – у досудовому розслідуванні при розгляді питань слідчим суддею, а також у судовому провадженні (кримінальному провадженні у суді першої інстанції, яке включає підготовче судове провадження, судовий розгляд і ухвалення та проголошення судового рішення, провадженні з перегляду судових рішень в апеляційному, касаційному порядку, а також за нововиявленими або виключними обставинами).

Журнал судового засідання – документ, в якому під час судового засідання фіксуються фактичні дані про найменування та склад суду, реквізити кримінального провадження (кримінальної справи), відомості щодо його учасників, дату і час початку судового засідання, час, номер та найменування процесуальної дії що проводиться під час судового засідання, а також щодо передачі суду під час процесуальної дії речей, документів, протоколів слідчих (розшукових) дій та додатків до них, ухвал постановлених судом (слідчим суддею) без виходу суду до нарадчої кімнати та інші відомості у випадках, передбачених КПК України.

Відповідно до ч. 1 ст. 108 КПК України у журналі судового засідання зазначаються такі відомості:

- 1) найменування та склад суду (слідчий суддя);
- 2) реквізити кримінального провадження та відомості щодо його учасників;
- 3) дата і час початку та закінчення судового засідання;
- 4) час, номер та найменування процесуальної дії, що проводиться під час судового засідання, а також передані суду під час процесуальної дії речі, документи, протоколи слідчих (розшукових) дій і додатки до них;
- 5) ухвали, постановлені судом (слідчим суддею) без виходу до нарадчої кімнати;
- 6) інші відомості у випадках, передбачених КПК України.

До інших відомостей, які зазначаються у журналі судового засідання, належать:

- 1) відмітка про призначення запасного судді (ч. 1 ст. 320 КПК України);
- 2) відомості про основні технічні характеристики обладнання та носів інформації, під час відтворення звукозапису і демонстрації відеозапису, які проводяться у залі судового засідання або в іншому спеціально обладнаному для цього приміщенні (ч. 1 ст. 359 КПК України);
- 3) прізвища відібраних основних і запасних присяжних у тому порядку, в якому їх було відібрано (ч. 9 ст. 387 КПК України).

Журнал судового засідання ведеться та підписується секретарем судового засідання.

У випадку встановлення відсутності журналу судового засідання у матеріалах провадження суд апеляційної інстанції приймає рішення про скасування вироку або ухвали суду та призначає новий судовий розгляд у суді першої інстанції (п. 1 ч. 1 ст. 415 КПК України). З цієї ж підстави суд касаційної інстанції скасовує судові рішення та призначає новий розгляд у суді першої або апеляційної інстанції (п. 2 ч. 1 ст. 436 КПК України).

Докази отримані при проведенні процесуальної дії під час досудового розслідування в судовому засіданні, в разі відсутності журналу судового засідання, можуть бути визнані допустимими за умови фіксації процесуальної дії за допомогою

технічних засобів, а також збереження оригінальних примірників технічних носіїв інформації зафіксованої процесуальної дії.

Відповідно до Інструкції про порядок роботи з технічними засобами фіксування судового процесу (судового засідання) яка затверджена наказом Державної судової адміністрації України від 20.09.2012 № 108, після закінчення судового засідання секретар або інший працівник апарату суду:

- 1) зберігає, роздруковує, підписує журнал судового засідання або виготовляє та підписує протокол судового засідання та приєднує до справи (матеріалів кримінального провадження);
- 2) створює архівну та робочу копії фонограми;
- 3) перевіряє якість запису архівної копії фонограми;
- 4) архівну та робочу копії фонограми долучає до судової справи (матеріалів кримінального провадження)⁴⁷.

2. ПРОЦЕСУАЛЬНІ РІШЕННЯ

Процесуальні рішення – це прийняті уповноваженими учасниками кримінального провадження законні, обґрунтовані, вмотивовані рішення для забезпечення його завдань, що викладені за встановленою процесуальною формою у відповідному документі, згідно із вимогами кримінального процесуального закону, та зафіксовані на матеріальному носії.

Процесуальні рішення приймаються винятково учасниками, якими здійснюється кримінальне провадження, та які наділені владними повноваженнями.

Законодавцем до таких учасників віднесено: органи досудового розслідування (органи, що здійснюють досудове слідство і дізнання), прокурора, слідчого суддю, суд. Відповідно до положень ст.ст. 38, 39, 39-1, 40, 40-1, КПК України, процесуальні рішення у кримінальному провадженні також можуть прийматися керівником органу досудового розслідування та/або керівником органу дізнання (наприклад, у випадку відсторонення слідчого та/або дізнавача від проведення досудового розслідування, та/або дізнання), уповноваженими особами і інших підрозділів органів Національної поліції, органів безпеки, органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства, органів Державного бюро розслідувань, Національного антикорупційного бюро України (при досудовому розслідуванні кримінальних проступків).

Так, відповідно до ч. 1 ст. 110 КПК України процесуальними рішеннями є всі рішення органів досудового розслідування, прокурора, слідчого судді, суду.

Рішення слідчого, дізнавача, прокурора приймаються у формі постанови. Постанова виноситься у випадках, передбачених КПК України, а також коли слідчий, дізнавач, прокурор визнає це за необхідне.

Постанова – це процесуальний документ, виготовлений на офіційному бланку, що складається та посвідчується слідчим, дізнавачем, прокурором про ухвалення відповідного рішення у кримінальному провадженні з дотриманням вимог кримінального процесуального законодавства.

---

⁴⁷ Про затвердження Інструкції про порядок роботи з технічними засобами фіксування судового процесу (судового засідання) : наказ Державної судової адміністрації України від 20 верес. 2012 р. № 108. Верховна Рада України : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v0108750-12>.

Так, постанову має бути винесено слідчим, дізнавачем або прокурором у випадках, прямо передбачених у кримінальному процесуальному законі. Кримінальний процесуальний кодекс України передбачає обов'язкове винесення слідчим, дізнавачем чи прокурором постанови, зокрема в таких випадках:

1) прийняття рішення про проведення окремих слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій (ст.ст. 239, 241, 272 КПК України);

2) наділення осіб процесуальним статусом або відмови в цьому (ч. 3 ст. 44 КПК України);

3) при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження (п. 1 ч. 1 ст. 169 КПК України);

4) при вирішенні клопотань під час досудового розслідування, а саме при повній або частковій відмові в їх задоволенні (ч. 2 ст. 220 КПК України);

5) при прийнятті рішення про зупинення досудового розслідування (ч. 4 ст. 280 КПК України) тощо.

Постанови складаються не тільки у випадках, безпосередньо передбачених процесуальним законом, а й тоді, коли при прийнятті процесуального рішення слідчий або прокурор визнає це за необхідне (наприклад, постанова слідчого про визнання речей та документів речовими доказами, постанова слідчого, дізнавача про уточнення анкетних даних підозрюваних тощо).

Постанова слідчого, дізнавача, прокурора складається з трьох частин:

1) **вступної частини**, яка повинна містити відомості про:

– місце і час прийняття постанови;

– прізвище, ім'я, по батькові, посаду особи, яка прийняла постанову;

2) **мотивувальної частини**, яка повинна містити відомості про:

– зміст обставин, які є підставами для прийняття постанови;

– мотиви прийняття постанови, їх обґрунтування та посилання на положення КПК України;

3) **резолютивної частини**, яка повинна містити відомості про:

– зміст прийнятого процесуального рішення;

– місце та час (строки) його виконання;

– особу, якій належить виконати постанову;

– можливість та порядок оскарження постанови.

Постанова слідчого, дізнавача, прокурора, прийнята в межах компетенції згідно із законом, є обов'язковою для виконання фізичними та юридичними особами, прав, свобод чи інтересів яких вона стосується.

Судові рішення приймаються у формі ухвали, постанови або вироку. Такі судові рішення, як вирок і ухвали мають відповідати вимогам, передбаченим ст.ст. 369, 371–374 КПК України. Водночас судові рішення у кримінальному провадженні мають відповідати загальним для них правовим властивостям – бути законними, обґрунтованими та вмотивованими. Ці загальні властивості процесуальних рішень впливають із засади законності в кримінальному провадженні і природи процесуальних рішень, як актів застосування права. Такі вимоги встановлені ст. 370 КПК України. Так, **законними** є рішення, ухвалені компетентним судом згідно з нормами матеріального права з дотриманням вимог щодо кримінального провадження, передбачених КПК України. **Обґрунтованими** є рішення, ухвалені судом на підставі об'єктивно з'ясованих обставин, які підтверджені доказами, дослідженими під час судового розгляду та оціненими судом відповідно до ст. 94

КПК України. **Вмотивованими** є рішення, в яких наведені належні і достатні мотиви та підстави його ухвалення.

Крім того, варто також окремо зупинитися на процесуальному рішенні, яке приймається у формі обвинувального акта.

Згідно із п. 3 ч. 2 ст. 283 КПК України, обвинувальний акт, є однією із форм закінчення досудового розслідування, тобто моменту, коли на досудовому розслідуванні уповноваженими на те учасниками кримінального провадження сформовано офіційну версію про вчинення особою діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність, визнається достатність доказів, зібраних під час досудового розслідування, засвідчується його завершення й надається доступ до матеріалів стороні захисту.

Відповідно до ч. 1 ст. 291 КПК України обвинувальний акт складається слідчим, дізнавачем, після чого затверджується прокурором. Обвинувальний акт може бути складений прокурором, зокрема якщо він не погодився з обвинувальним актом, що був складений слідчим, дізнавачем.

Для суду цей процесуальний документ є правовою підставою для призначення підготовчого судового засідання, судового розгляду, визначення його меж. Так, відповідно до ч. 1 ст. 337 КПК України судовий розгляд проводиться лише стосовно особи, якій висунуто обвинувачення і лише в його межах.

Таким чином, системно-структурний аналіз норм КПК України дозволяє визначити, що **обвинувальний акт** – це процесуальний документ складений за результатами досудового розслідування, в якому на підставі зібраних доказів обґрунтовуються висновки слідчого, дізнавача чи прокурора щодо винуватості підозрюваного і юридичної кваліфікації його діянь та формулюється щодо нього обвинувачення.

Здійснюючи аналіз змісту положень п. 5 ч. 2 ст. 291 КПК України, а також норм що формують інститут обвинувачення у вітчизняному кримінальному процесі, завдяки системному підходу можемо визначити, що закон вимагає обов'язкового відображення в обвинувальному акті чотирьох складників:

1) **фактичних даних**, про найменування кримінального провадження та його реєстраційний номер, анкетних відомостей кожного обвинуваченого та кожного потерпілого (викривача, у разі його участі у досудовому розслідуванні), прізвища, ім'я, по батькові та займаної посади слідчого, дізнавача, прокурора, дати та місця його складення та затвердження;

2) **фактичних обставин** кримінального правопорушення, які прокурор вважає встановленими;

3) **правової кваліфікації кримінального правопорушення**, з посиланням на положення закону і статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність та формулювання обвинувачення;

4) **формулювання обвинувачення**, із зазначенням, зокрема, обставин, які обтяжують чи пом'якшують покарання, розміру шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, підстав застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичної особи, які прокурор вважає встановленими, розміру витрат на залучення експерта (у разі проведення експертизи під час досудового розслідування) та ін.

При цьому в доктрині кримінального процесу під формулюванням *обвинувачення* розуміється короткий виклад тексту диспозиції кримінально-правової норми,

порушення якої інкримінується особі, *зміст обвинувачення* виступає фактичною моделлю вчиненого кримінального правопорушення, а *юридичне формулювання* (формула та формулювання обвинувачення) – це правова модель кримінального правопорушення, вказівка на кримінально-правові норми, порушення яких інкримінується обвинуваченому.

Якщо у вчиненні кримінального правопорушення підозрюється декілька осіб, то обвинувачення складається стосовно кожного з них окремо.

У разі якщо підозрюваний не володіє мовою, якою складений обвинувальний акт, прокурор, слідчий, дізнавач зобов'язаний зробити його переклад на мову, якою він володіє. Переклад повинен бути доданим до копії обвинувального акта, яка вручається підозрюваному.

До обвинувального акта додається:

1) реєстр матеріалів досудового розслідування;
2) цивільний позов, якщо він був пред'явлений під час досудового розслідування;
3) розписка підозрюваного про отримання копії обвинувального акта, копії цивільного позову, якщо він був пред'явлений під час досудового розслідування, і реєстру матеріалів досудового розслідування (крім випадку, передбаченого ч. 2 ст. 297-1 КПК України);

4) розписка або інший документ, що підтверджує отримання цивільним відповідачем копії цивільного позову, якщо він був пред'явлений під час досудового розслідування не до підозрюваного;

5) довідка про юридичну особу, щодо якої здійснюється провадження, у якій зазначаються: найменування юридичної особи, її юридична адреса, розрахунковий рахунок, ідентифікаційний код, дата і місце державної реєстрації.

Надання суду інших документів до початку судового розгляду забороняється.

Процесуальні рішення, прийняті в межах наданих відповідним суб'єктам повноважень, є обов'язковими для виконання усіма юридичними та фізичними особами. Органи державної влади, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи та організації, службові та інші фізичні особи зобов'язані виконувати законні вимоги та процесуальні рішення слідчого, дізнавача та прокурора (ч. 1 ст. 36 КПК України, ч. 5 ст. 40 КПК України, ч. 4 ст. 40-1 КПК України).

Обов'язковість судових рішень є однією із засад кримінального провадження (п. 14 ст. 7 КПК України). Вирок та ухвала суду, що набрали законної сили, є обов'язковими і підлягають безумовному виконанню на всій території України (ч. 2 ст. 21 КПК України).

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ:

1. Які форми фіксування кримінального провадження передбачені КПК України?
2. Дайте визначення поняття протоколу, з яких частин він складається?
3. Хто має бути повідомлений про застосування технічних засобів фіксування під час процесуальної дії?
4. Дайте визначення поняття журнал судового засідання. На кого покладений обов'язок введення, підписання журналу судового засідання?
5. Що є основним способом фіксації процесуальних дій під час судового засідання, зокрема, що здійснюється слідчим суддею у випадках передбачених КПК України?

6. Сформулюйте поняття процесуальне рішення. У яких формах воно приймається?
7. Які існують види процесуальних рішень?
8. Дайте визначення поняття постанови та з яких частин вона складається.
9. Назвіть види процесуальних рішень, які приймає суд та охарактеризуйте їх.
10. Дайте визначення поняття обвинувальний акт.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Гловлюк І. В., Стоянов М. М., Завтур В. А. Використання практики Європейського суду з прав людини у кримінальному провадженні : навч.-практ. компендіум. Одеса : Гельветика, 2020. 420 с.
2. Кримінальний процес : навч. посіб. для підгот. до складання вступного випробування в магістратуру у форматі ЗНО / [О. В. Капліна, М. О. Карпенко, В. І. Маринів та ін.]. Харків : Право, 2020. 226 с.
3. Науково-практичний коментар Кримінального процесуального кодексу України. Зразки процесуальних документів у кримінальному провадженні. Станом на 15 березня 2019 року / за заг. ред. М. В. Лошицького. Київ : Професіонал, 2019. 1272 с.
4. Організація роботи слідчо-оперативної групи : навч. посіб. / [Л. Д. Удалова, Ю. В. Сухомлин, А. С. Симчук, М. Й. Кулик, В. В. Зарубей]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2020. 504 с.
5. Постанова Верховного Суду від 16 груд. 2020 р. Справа № 219/828/18. Провадження в Касаційному кримінальному суді № 51-2460км20. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93698340>.
6. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23 груд. 2006 р. № 3477-IV. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15>.
7. Про деякі питання порядку застосування запобіжних заходів під час досудового розслідування та судового провадження відповідно до Кримінального процесуального кодексу України : лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 04 квіт. 2013 р. № 511-550/04-13. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v0511740-13>.
8. Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 07 лип. 2017 р. № 575. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/z0937-17>.
9. Про затвердження Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні : наказ Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України від 16 лист. 2012 р. № 114/1042/516/1199/936/1687/5. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0114900-12>.
10. Про затвердження Інструкції про порядок роботи з технічними засобами фіксування судового процесу (судового засідання) : наказ Державної судової

адміністрації України від 20 верес. 2012 р. № 108. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v0108750-12>.

11. Про затвердження Інструкції про участь співробітників та працівників Українського науково-дослідного інституту спеціальної техніки та судових експертиз Служби безпеки України як спеціалістів в кримінальному провадженні : наказ Служби безпеки України від 19 берез. 2016 р. № 138. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/z0564-16>.

12. Про затвердження Положення про Єдиний реєстр досудових розслідувань, порядок його формування та ведення : наказ Офісу Генерального прокурора від 30 черв. 2020 р. № 298. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v0298905-20>.

13. Про затвердження Положення про організацію діяльності підрозділів дізнання органів Національної поліції України : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 20 трав. 2020 р. № 405. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/z0491-20>.

14. Про затвердження Порядку ведення єдиного обліку в органах (підрозділах) поліції заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та інші події : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 08 лют. 2019 р. № 100. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/z0223-19>.

15. Про організацію діяльності слідчих підрозділів Національної поліції України : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 06 черв. 2017 р. № 570. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/z0918-17>.

16. Про реалізацію окремих положень Кримінального процесуального кодексу України : постанова Кабінету Міністрів України від 19 лист. 2012 р. № 1104. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1104-2012-%D0%BF>.

17. Удалова Л. Д., Азаров Ю. І., Макаров М. А. Кримінальний процес України у питаннях і відповідях : навч. посіб. Київ : ЦУЛ, 2020. 432 с.

18. Хавронюк М. І. Кримінальні проступки : наук.-практ. коментар статей Кримінального кодексу України. Київ : Дакор, 2020. 266 с.

19. Цуцкірідзе М. С. Кримінальна процесуальна діяльність слідчого: теорія та практика : монографія / [вступ. слово проф. М. А. Погорецького]. Київ : Алерта, 2020. 562 с.

20. SANFILIPPO C. Istituzioni di diritto romano (9a ediz. riveduta e aggiornata a cura di A. METRO e A. CORBINO). Soveria Mannelli, 1996. P. 420.

ГЛАВА 9. ПРОЦЕСУАЛЬНІ СТРОКИ І ПРОЦЕСУАЛЬНІ ВИТРАТИ

1. Поняття процесуальних строків та їх значення у кримінальному провадженні
  2. Основні положення міжнародно-правових документів та національного законодавства з питань кримінально-процесуальних строків. Європейські стандарти визначення строків та їх дотримання у кримінальному процесі
  3. Класифікація строків у кримінальному провадженні
  4. Порядок обчислення, продовження та поновлення процесуальних строків
  5. Поняття і види процесуальних витрат
- Питання для самоконтролю
Рекомендована література

1. ПОНЯТТЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ СТРОКІВ ТА ЇХ ЗНАЧЕННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Для успішного виконання завдань кримінального провадження велике значення приділяється фактору часу.

Загально визнано, що найбільш результативним способом забезпечення своєчасності дій учасників кримінального провадження і суду є встановлення чітких строків процесуальної діяльності, тому кримінальне процесуальне законодавство обмежує визначеними строками низку процесуальних дій і прийняття великої кількості процесуальних рішень. Інституція процесуальних строків існує для забезпечення швидкого, повного та об'єктивного досудового розслідування і судового розгляду, процесуальні строки допомагають забезпечити учасникам кримінальної процесуальної діяльності здійснення їх прав та законних інтересів. Не випадково кримінальне процесуальне законодавство обмежує низку процесуальних дій і прийняття більшості процесуальних рішень визначеними строками.

У зв'язку з тим, що процесуальне законодавство в основному оперує імперативними нормами, у процесуальних кодексах, у тому числі й у КПК України, встановлюється велика кількість юридичних обов'язків, а звідси, – й строків їх виконання. Адже загально визнано, що найбільш результативним способом забезпечення своєчасності дій суб'єктів кримінального процесу є встановлення жорстких строків процесуальної діяльності.

Процесуальні строки – це встановлені законом або відповідно до нього прокурором, слідчим суддею або судом проміжки часу, у межах яких учасники кримінального провадження зобов'язані (мають право) приймати процесуальні рішення чи вчиняти процесуальні дії (ч. 1 ст. 113 КПК України).

Зміст та форма кримінального провадження повинні відповідати загальним засадам кримінального провадження, однією з яких є *розумні строки*, тобто такі, що є об'єктивно необхідними для виконання процесуальних дій та прийняття процесуальних рішень, що забезпечують надійний захист законних інтересів потерпілого, правосуддя, а також забезпечують підозрюваному, обвинуваченому (підсудному) і засудженому реальну можливість використати всі передбачені законом засоби захисту від обвинувачення. Для забезпечення виконання сторонами кримінального провадження вимог розумного строку суд має право встановлювати процесуальні строки у межах граничного строку, передбаченого КПК України, з

урахуванням обставин, встановлених під час відповідного кримінального провадження⁴⁸.

Процесуальні строки в кримінальному процесі є різновидом процесуальних гарантій. Цей висновок має принципове значення для правильного розуміння і застосування кожної норми закону, яка містить вимогу про додержання визначеного строку.

Процесуальний строк обов'язково пов'язаний з якою-небудь процесуальною дією або сукупністю дій (іноді утримання від них). У більшості випадків вимога щодо додержання строків визначається одночасно з вимогою про здійснення дії.

У кожному конкретному випадку важливо точно усвідомити, маємо ми справу зі строком виконання обов'язку чи зі строком здійснення права, оскільки їх недотримання спричиняє різні правові наслідки.

Закінчення строків реалізації права призводить до втрати можливості з боку носія цього права ним скористатися. Чим більш важливим є дане процесуальне право, тим важливішим є і значення строку. У випадку пропуску такого строку з поважних причин він може бути поновлений у встановленому порядку з відновленням втраченої у зв'язку із закінченням строку можливості реалізувати право.

Закінчення строку виконання обов'язку не спричиняє його припинення. Обов'язкова дія повинна бути виконана і після закінчення строку. Пропуск строку виконання обов'язку, на відміну від пропуску строку реалізації права, спричиняє застосування до осіб, що пропустили строк, дисциплінарних стягнень та заходів забезпечення кримінального провадження.

У тих випадках, коли закон не містить прямих вказівок про строки виконання тих чи інших дій, відомчі нормативні акти, враховуючи інтереси та цілі кримінального провадження, заповнюють прогалину і встановлюють час, протягом якого повинна бути виконана певна процесуальна дія.

Процесуальні строки, встановлені рішеннями слідчого, прокурора й суду, як і визначені законом або відомчим підзаконним актом, однаково обов'язкові для виконання. У разі потреби вони забезпечуються силою державного примусу. Відмінність строків, визначених у законі, від встановлених відповідними рішеннями органів і осіб полягає лише у тому, що перші розраховані на всі випадки виникнення правовідносин певного виду, другі є обов'язковими лише у даних правовідносинах. При цьому важливо мати на увазі, що строки, встановлені рішеннями, лише тоді

---

⁴⁸ Критеріями для визначення розумності строків кримінального провадження відповідно до ч. 3 ст. 28 КПК України є:

1) складність кримінального провадження, яка визначається з урахуванням кількості підозрюваних, обвинувачуваних та кримінальних правопорушень, щодо яких здійснюється провадження, обсягу та специфіки процесуальних дій, необхідних для здійснення досудового розслідування тощо;

2) поведінка учасників кримінального провадження;

3) спосіб здійснення слідчим, прокурором і судом своїх повноважень.

Кримінальне провадження щодо особи, яка тримається під вартою, неповнолітньої особи або щодо кримінального правопорушення, вчиненого стосовно малолітньої або неповнолітньої особи, має бути здійснено невідкладно і розглянуто в суді першочергово.

Кожен має право, щоб обвинувачення щодо нього в найкоротший строк або стало предметом судового розгляду, або щоб відповідне кримінальне провадження щодо нього було закрито. Підозрюваний, обвинувачений, потерпілий, інші особи, права чи інтереси яких обмежуються під час досудового розслідування, мають право на звернення до прокурора, слідчого судді або суду з клопотанням, в якому викладаються обставини, що обумовлюють необхідність здійснення кримінального провадження (або окремих процесуальних дій) у більш короткі строки, ніж ті, що передбачені КПК України.

обов'язкові, якщо ці рішення є законними. Це значить, що такі рішення повинні спиратися на відповідні правові норми, що наділяють особу, яка приймає подібне рішення, відповідними повноваженнями.

Таким чином, у широкому сенсі під строком у кримінальному процесі слід розуміти встановлений і врегульований кримінально-процесуальним законом на основі положень Конституції України та міжнародно-правових документів, а також, підзаконним нормативно-правовим актом або рішенням уповноваженої на те посадової особи (органу) обов'язковий для виконання визначений момент або період (відрізок) часу, необхідний для вчинення чи утримання від вчинення суб'єктами кримінальних процесуальних правовідносин певних процесуальних дій або прийняття й оформлення процесуальних рішень, з перебігом якого починається й завершується провадження в конкретній стадії кримінального провадження, виникають, змінюються або припиняються права і обов'язки та настає процесуальна відповідальність суб'єктів кримінально-процесуальної діяльності.

Строками визначаються часові межі існування правовідносин у кримінальному процесі, в яких повинно відбутися здійснення прав і виконання обов'язків учасниками кримінального провадження. Правові норми встановлюють не тільки «що» і «як» потрібно зробити, але і «в які строки». Отже, процесуальні строки, як правило, є обов'язковим елементом поведінки відповідного суб'єкта кримінального провадження і виступають як один з показників правомірності юридичної діяльності учасників процесу.

Не можна недооцінювати значення строків у кримінальному процесі. Перш за все, строки є найважливішим засобом, що слугує стійкості права взагалі і впорядкуванню суспільних відносин. Будь-які строки, що встановлюються прокурором або судом, мають бути такими, що дають достатньо часу для вчинення відповідних процесуальних дій або прийняття процесуальних рішень та не перешкоджають реалізації права на захист.

Встановлення в законі порядку обчислення, продовження і поновлення строків обумовлюється необхідністю досягнення завдань кримінального провадження та забезпечення законних інтересів і прав суб'єктів кримінально-процесуальної діяльності. Як слушно зазначав О.М. Ларін, «строками досудового розслідування і судового розгляду визначається продуктивність праці слідчих та суддів, а отже, і витрати матеріальних засобів на здійснення судочинства»⁴⁹.

Встановлення в законі процесуальних строків полягає в тому, щоб швидкість судочинства не була надмірною й не перетворювалась би в невинуватну поспішність, щоб часові межі кримінально-процесуальної діяльності дозволяли б всім її учасникам реалізувати свої повноваження, а органам, які безпосередньо провадять кримінальний процес, вирішити покладені на них завдання. Видатний австрійський письменник Франц Кафка у своєму знаменитому романі-притчі «Процес» писав: «З одного боку, швидке закінчення процесу відповідає загальним інтересам, але, з другого боку, розслідування має бути докладним у щонайменших подробицях, проте не забирати надто багато часу з огляду на пов'язані з ним величезні зусилля»⁵⁰.

⁴⁹ Ларін А. М. Расследование по уголовному делу. Планирование, организация. М. : Юрид. лит., 1970. С. 26.

⁵⁰ Кафка Ф. Процес / [пер. з нім. П. Тарашука; Худож.-оформлювач Б. П. Бублик]. Харків : Фоліо, 2005. С. 30-31.

Економія часу в кримінальному судочинстві є неприпустимою, якщо вона суперечить завданню охорони прав людини і прийняттю законних та обґрунтованих рішень. Це погоджується і з вимогою суворого дотримання процесуальних строків, які надані суб'єктам кримінального процесу для реалізації їхніх прав. Відомий російський процесуаліст В.П. Даневський з цього приводу писав: "Інтереси правосуддя й особи не повинні бути принесені в жертву швидкості провадження, особливо у справах серйозних"⁵¹.

Процесуальні строки є необхідним організаційним заходом, що забезпечує оперативність та ефективність розслідування, а також судового провадження. Організаційне значення встановлених законом строків визначається тим, що вони забезпечують достатній час та обумовлюють необхідні темпи вирішення завдань, які стоять перед органами та посадовими особами, що безпосередньо провадять досудове розслідування і судове провадження. Без наявності встановлених кримінальним процесуальним законом строків, без їх належного дотримання при здійсненні кримінального провадження виникатимуть безліч порушень прав та законних інтересів особи, які усунути і поновити дуже складно, а іноді, й неможливо.

2. ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИХ ДОКУМЕНТІВ ТА НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА З ПИТАНЬ КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНИХ СТРОКІВ. ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ ВИЗНАЧЕННЯ СТРОКІВ ТА ІХ ДОТРИМАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Правова держава є одним з найбільших досягнень усієї історії людської цивілізації, невід'ємно пов'язаних з появою прав людини. Після набуття незалежності в Україні почалися демократичні перетворення, спрямовані на послідовне та цілеспрямоване формування громадянського суспільства і побудову правової держави.

Наша країна обрала шлях на визнання пріоритету загальнолюдських цінностей, у тому числі тих, що втілені у міжнародно-правових документах щодо захисту прав та основних свобод людини. Це знайшло своє відображення в ч. 3 розділу X Декларації "Про державний суверенітет України" від 16 липня 1990 р., згідно з якою в нашій країні визнаються перевага загальнолюдських цінностей над класовими та пріоритет загальновизнаних норм міжнародного права перед нормами внутрішньодержавного права.

Пізніше визнання прав людини пріоритетом побудови демократичного правового суспільства та основні принципи міжнародного права у сфері захисту прав людини були закріплені та знайшли своє відображення в ч. 2 ст. 9 Закону України "Про правонаступництво України" від 12 вересня 1991 р. та в Законі України "Про міжнародні договори України" від 29 червня 2004 р.

31 жовтня 1995 р. Верховна Рада України прийняла Закон "Про приєднання України до Статуту Ради Європи" і, таким чином, Україна взяла на себе зобов'язання привести своє національне законодавство у відповідність до загальновизнаних норм та європейських стандартів, передбачених Конвенцією про захист прав людини та

---

⁵¹ Даневский В. П. Наше предварительное следствие: его недостатки и реформа. Киев : Семенко Сергей, 2003. С. 83.

основних свобод (далі за текстом. – Конвенція). Це стосується, у першу чергу, кримінального судочинства, де найчастіше обмежуються права та свободи громадянин і де у зв'язку з цим конче необхідні гарантії їх захисту. У цьому контексті особливого значення набувають положення щодо строків здійснення судочинства, які містяться у міжнародних документах.

Обраний Україною курс на інтеграцію у європейське товариство вимагає виконання нашою країною своїх міжнародних зобов'язань, у тому числі і Конвенції – основоположного документа, який встановлює високі стандарти в галузі дотримання та захисту прав людини.

Наша країна, ратифікувавши Конвенцію, інкорпорувала її в національну правову систему та визнала обов'язковою юрисдикцію Європейського суду з прав людини (далі за текстом. – Європейський суд) у всіх питаннях, що стосуються застосування і тлумачення Конвенції, тобто з цього часу Україна взяла на себе обов'язок гарантувати кожній людині, яка знаходиться під її юрисдикцією, права і свободи, визначені у ратифікованій Конвенції.

Ратифікація Конвенції створила в системі захисту прав людини та основних свобод в Україні нову правову ситуацію, яка полягає насамперед у тому, що питання забезпечення й визнання верховенства людини над державою, визнання особи суб'єктом не тільки конституційного, а й міжнародного права набувають широкого практичного характеру. Для України як європейської держави і суб'єкта міжнародних відносин та міжнародного права є досить важливим наближення судової системи до європейських стандартів, у яких головне – права та свободи людини.

Стандарти здійснення судочинства встановлюють певні мінімальні вимоги, дотримуватись яких повинні всі держави. Застосування європейських стандартів, що містяться в міжнародно-правових документах в галузі здійснення судочинства взагалі і щодо строків у кримінальному процесі зокрема, передбачає наявність розуміння і знання їх положень та правильне застосування практики Європейського суду з прав людини. За влучним визначенням П.М. Рабіновича, європейські стандарти прав людини – це зафіксовані в юридичних актах та документах європейських міжнародних організацій (чи їх органів) принципи і норми стосовно змісту й обсягу прав та свобод людини, призначені слугувати обов'язковими або рекомендаційними настановами для відповідної внутрішньодержавної юридичної практики⁵².

У зв'язку з цим, міжнародно-правові документи з прав людини акцентують особливу увагу міжнародного товариства на такій обставині як “розумність строку”. У деяких документах таке поняття вказується прямо (Конвенція про захист прав людини та основних свобод, Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, Американська конвенція про права людини, Конвенція Співдружності Незалежних Держав про права й основні свободи людини тощо), в інших – цей термін мається на увазі й замінюється на такі словосполучення як “без невинуватої затримки”, “швидкий розгляд”, “негайне інформування”, “найкоротший період”, “невідкладне прийняття рішення”, “протягом мінімально необхідного строку”, “негайний доступ”, “якнайшвидше” тощо.

---

⁵² Рабінович П. Права і свободи людини: європейські стандарти. *Юридичний вісник України*. (Інформаційно-правовий банк). 2003. № 23. С. 20.

Серед основних категорій скарг, які були визнані Європейським судом як потенційно прийнятні до розгляду, є скарги на надмірну тривалість розгляду справ компетентними національними інстанціями, при цьому, порушується такий важливий елемент справедливості як розгляд справи “протягом розумного строку”. Право на судовий розгляд справи “протягом розумного строку” належить до категорії основних прав і свобод людини.

Оскільки нормативні положення Конвенції сформульовано, як це звичайно притаманно міжнародно-правовим актам, у досить абстрактних, надто загальних, часто оцінювальних поняттях, то відповідно до прецедентного права роз’яснення та конкретизація положень Конвенції щодо “розумності строку” дається відповідно лише при практичному її застосуванні, тобто в рішеннях Європейського суду у конкретних справах.

За загальним правилом, яке відповідає усталеному прецедентному праву Європейського суду, вважається, що початковою точкою відліку строку в контексті вирішення питання щодо його розумності стосовно кримінальних проваджень є момент виявлення ставлення державних органів до особи як до підозрюваного або як до обвинуваченого у вчиненні злочину. Цей момент зазвичай настає ще до передачі кримінального провадження до суду для його розгляду по суті. Зокрема, початковим моментом відліку може бути день взяття особи під варту, день повідомлення особи про підозру чи день початку досудового розслідування у певному провадженні. Стосовно кінцевого моменту періоду, який оцінюється на предмет розумності його тривалості.

Приймаючи рішення про відповідність чи невідповідність певних строків положенням Конвенції, Європейський суд враховує низку об’єктивних і суб’єктивних обставин (загальних критеріїв) для визначення того, чи було винесене судове рішення у розумний строк, чи ні. До них, зокрема, відносяться: складність справи, наслідки недотримання розумного строку для заявників, оперативність роботи відповідних органів (суду), власна поведінка заявників.

Варто сказати, що питання встановлення певних строків затримання, тримання особи під вартою, судового розгляду неодноразово ставилося при розгляді справ Європейським судом, але воно досі не вирішене, й навряд чи буде вирішене, оскільки ніхто і ніколи не довів і не доведе, що той чи інший строк буде “розумним” та “зручним” для всіх у будь-якій країні та за будь-яких обставин, тобто “розумний строк” у практиці Європейського суду не є чимось заздалегідь передбачуваним, а є оцінювальним в залежності від єдиного загального критерію, а саме практичних умов його застосування.

З цього приводу свого часу влучно висловився А. Соколов, який писав, що “визначити наперед тривалість процесу настільки можливо, наскільки можливо визначити наперед тривалість хвороби або морської подорожі, встановлення саме тих, а не інших строків, залежить від багатьох практичних умов”⁵³.

Важливо зосередити увагу на тому, що “розумна тривалість затримання” і “розумний строк підготовки судового розгляду” – не одне й теж, і хоча строк підготовки суду може бути “розумним” з точки зору п. 1 ст. 6 Конвенції, рівний за тривалістю строк тримання під вартою може таким не бути. Європейський суд

---

⁵³ Соколов А. Практическое руководство для судебных следователей : основные принципы предварительного производства в уголовном процессе. Вильна, 1896. С. 146.

уточнює, що “мета п. 3 ст. 5 Конвенції полягає в тому, щоб обмежити тривалість затримання, а не заохочувати прискорювання судового розгляду”.

Основним критерієм для встановлення факту порушення положень Конвенції про розумність строків є те, що стало результатом об’єктивних труднощів справи або непотрібної тяганини з боку слідчих органів і суду. Тому в рішеннях Європейського суду не вказані абсолютні часові рамки, тобто конкретні мінімальні або максимальні строки, наприклад, тримання особи під вартою до визнання її винною судом. Виходячи з цього, Європейський суд по кожній скарзі на необґрунтованість тривалого затримання, тримання під вартою, судового розгляду тощо окремо перевіряє всі обставини справи і визначає розумний строк у кожному конкретному випадку індивідуально⁵⁴.

Проте у будь-якому випадку держави мусять намагатися провадити кримінальне судочинство з найменш можливими необґрунтованими витратами часу, визнавши права й свободи людини важливішим та визначальним пріоритетом, ніж об’єктивні і суб’єктивні обставини, що заважають або роблять неможливим здійснення судочинства без невиправданої затримки і зволікань⁵⁵.

З цього приводу Ч. Бекарріа писав, “сам процес повинен закінчитися у найкоротші строки. Що може бути жакливішим контрасту між недбалістю судді і томлінням обвинуваченого? Зручності й радості життя бездушного судді, з однієї сторони, та сльози й туга того, хто утримується під вартою, – з іншої”⁵⁶.

Як справедливо зауважує В.Т. Маляренко, у багатьох країнах світу кримінально-процесуальний закон не завжди детально регламентує строки виконання слідчим, суддею, прокурором кожної процесуальної дії, зазначаючи, що вони мають виконуватися в розумні строки. Отже, закон розраховує на моральність і високу порядність суб’єктів судочинства, не спонукає їх до бюрократизму і формальності, а змушує бути людьми у стосунках з людьми. Слідчий у такому випадку не може пояснити потерпілому свою бездіяльність в абсолютно простій справі тим, що у нього ще є передбачений законом строк, а повинен діяти швидко, щоб виправдати довіру закону як до розумної і порядної особи⁵⁷.

Роблячи підсумок, необхідно зауважити, що Європейський суд розраховує на моральність, порядність і принциповість посадових осіб певної держави, які отримавши рішення у конкретній справі, поновлять порушені права особи та

---

⁵⁴ Європейський суд має розгалужену практику визнання того чи іншого строку “розумним”. Так, у справах “Зана проти Туреччини”, “Тжаска проти Польщі”, “Маярич проти Словенії” (тривалість кримінального провадження у вказаних справах відповідно складає 3 роки 11 місяців; 4 роки 1 місяць 18 днів; 4 роки 5 місяців) своїми рішеннями Європейський суд визнав порушення п. 1 ст. 6 Конвенції.

У свою чергу, своїми рішеннями у справах “W. проти Швейцарії” (тривалість ув’язнення 4 роки 3 дні) та “Педерсен і Баадсгаард проти Данії” (тривалість провадження у справі 5 років 9 місяців 9 днів) Європейський суд не визнав порушення відповідно п. 3 ст. 5 та п. 1 ст. 6 Конвенції.

⁵⁵ У рішеннях у справах “Декуббер проти Бельгії” та “Гуінчо проти Португалії” Європейський суд відкинув аргументи уряду про те, що недостатня укомплектованість кадрами і загальні адміністративні труднощі є достатнім виправданням для порушення норм “розумного строку”.

У свою чергу Європейський суд в своєму рішенні у справі “Екле проти Федеративної Республіки Німеччини” на підставі всіх прийнятих до уваги факторів прийшов до висновку, що складності розслідування та поведінка заявників самі по собі тривалість розгляду справи не пояснюють: одна з основних причин її заключається в тому, як судові органи влади проводять розгляд справи.

⁵⁶ Беккариа Ч. О преступлении и наказании / [пер. с ит. Ю. М. Юмашева]. М. : Междунар. отношения, 2000. С. 97-98.

⁵⁷ Маляренко В. Т. Конституційні засади кримінального судочинства. Київ : Юрінком Інтер, 1999. С. 162.

приведуть своє національне законодавство у відповідність до загальновизнаних європейських стандартів. Але для вирішення поставленого завдання необхідно змінити психологію вказаних суб'єктів кримінального судочинства, переломити нас у тому, в що вірили і були переконані протягом багатьох десятиліть. Головне питання лише в тому, чи хочемо і чи зможемо ми змінитися. Природно, що людина не може змінити свої погляди, уподобання, уявлення, звички миттєво – для цього потрібен певний час, умови, досвід, знання тощо. Але до цього ми повинні прагнути і це прагнення постійно має удосконалюватися.

Щоб запобігти порушенням Конвенції на даному етапі розвитку нашої молоді держави вкрай важливо привести наше законодавство та судову систему у відповідність із європейськими стандартами. Це тим більш потрібно ще й у зв'язку з необхідністю уникнути негативних рішень Європейського суду щодо нашої країни. Ми повинні здійснювати реформи, маючи на увазі нашу європейську перспективу. Але при цьому слід особливо наголосити, що дорога до цивілізованої Європи може виявитися занадто довгою, якщо ми будемо бездумно, сліпо та непослідовно копіювати досвід Європи. Досвід, навіть чужий, слід сприймати критично. Перед усім нам необхідно врахувати позитивний досвід і специфіку своєї країни з її особливостями економічного, соціального та політичного розвитку, рівнем і тенденцією злочинності, правовою культурою та правосвідомістю як простих громадян України, так і суддів, працівників органів дізнання та досудового розслідування, прокуратури тощо. Ми повинні керуватися реаліями нашої країни, повинні поважати національний менталітет, історичні традиції та культуру, що склалися в нашому суспільстві. М. Волошин з цього приводу влучно висловився: “Кожна держава виробляє собі форму правління відповідно до рис свого національного характеру та обставин своєї історії. Ніякий одяг, взятий напрокат з чужого плеча, ніколи не прийдеться вам по фігурі...”⁵⁸.

3. КЛАСИФІКАЦІЯ СТРОКІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Правовий строк існує в багатьох своїх різновидах, характер яких залежить від мети встановлення строку, його функцій, порядку регулювання відносин, яких він стосується і на які він має вплив. У найбільш загальному вигляді зобразити сутнісні подібності та відмінності будь-яких правових строків між собою та систематизувати накопичені знання про них дозволяє класифікація. В основі вибору тієї чи іншої класифікації лежать спеціальні критерії (підстави), згідно з якими об'єкти, які вивчаються, розподіляються на однорідні класи явищ, що об'єднуються в одне ціле конкретними специфічними рисами.

Строк у кримінальному процесі використовується законодавцем як один із засобів впливу на суб'єктів кримінально-процесуальних правовідносин з метою виконання завдань судочинства та захисту прав і законних інтересів особи.

У загальному значенні слово “класифікувати” означає розподілити предмети, явища або поняття на класи, групи за спільними ознаками, властивостями. Будь-яка класифікація має певні цілі; її наукова і практична цінність полягає у тому, що

---

⁵⁸ Махун С. Нація в пошуках держави. *Дзеркало тижня*. 2004. № 33. С. 23.

явища, які класифікуються, суворо систематизується за однією наперед обраною ознакою.

Класифікація кримінально-процесуальних строків має велике теоретичне і практичне значення, тому що, по-перше, дозволяє розширити і поглибити знання про сутність строків у кримінальному процесі і закономірності проявів їх окремих властивостей; по-друге, сприяє з'ясуванню правових наслідків як дотримання, так і порушення кримінально-процесуальних строків; і по-третє, дозволяє усвідомити значення і сутність кримінального процесу в цілому з погляду його гармонійного розвитку в часі.

Спроби класифікувати строки у кримінальному процесі в юридичній літературі робилися давно і неодноразово. У вітчизняній та закордонній юридичній науці поки що немає чіткої, комплексної та завершеної системи критеріїв для класифікації строків у кримінальному судочинстві, за допомогою якої можна було б зробити не простий перелік, а визначити систему строків у цілому.

У юридичній літературі наводяться різноманітні підходи до класифікації строків у кримінальному процесі.

Умовно можна виділити два основних напрями дослідження вказаної проблеми: визначення підстав, за якими здійснюється класифікація строків та їх систематизація; їх загальна характеристика.

Нами виділені наступні підстави, на основі яких доцільно провести класифікацію кримінально-процесуальних строків.

1) за функціональним призначенням:

1. строки, що забезпечують максимальне скорочення часу між фактом вчинення кримінального правопорушення та вжиттям до винуватої особи заходів кримінального покарання чи іншого впливу;

2. строки, що гарантують забезпечення прав і законних інтересів учасників процесу;

2) за юридичною природою правовідносин:

1. строк виконання обов'язку (обов'язкова дія повинна бути виконана і після закінчення строку, а до винуватих осіб має застосовуватися юридична відповідальність);

2. строк реалізації права (його закінчення призводить до втрати можливості скористатися цим правом. У разі пропущення такого строку з поважних причин – він може бути поновлений);

3) залежно від часового прояву:

1. строки-періоди – необхідна або дозволена дія може бути виконана в будь-який момент встановленого строку-періоду. Залежно від способу визначення їх тривалості строки-періоди поділяються на: *невизначені* (визначаються вказівкою на подію) та *визначені*, які можуть бути *абсолютно визначені* (мінімальна або максимальна межа не може бути продовжена) чи *відносно визначені* (продовжуються у разі потреби відповідно до закону);

2. строки-моменти (позначаються шляхом вказівки вчинити якусь процесуальну дію до або одночасно з провадженням іншої процесуальної дії або відразу після її вчинення чи настання певної події);

4) залежно від того, ким/чим встановлюються:

1. встановлені законом (зокрема, ч. 1 ст. 211 КПК України – строк затримання особи без ухвали слідчого судді, суду не може перевищувати 72 годин з моменту

затримання; ч. 1 ст. 197 КПК України – строк дії ухвали слідчого судді, суду про тримання під вартою або продовження строку тримання під вартою не може перевищувати 60 днів);

2. визначені прокурором, слідчим суддею або судом (зокрема, у ч. 1 ст. 114 КПК України вказано, що для забезпечення виконання сторонами кримінального провадження вимог розумного строку слідчий суддя, суд має право встановлювати процесуальні строки у межах граничного строку, передбаченого КПК України, з урахуванням обставин, встановлених під час відповідного кримінального провадження).

Підстави для класифікації строків можуть бути різноманітними. Кожен окремо взятий строк має певне призначення, виконує чітко визначену функцію. Строки неоднорідні, у кожній стадії кримінального процесу вони мають свої характеристики.

4. ПОРЯДОК ОБЧИСЛЕННЯ, ПРОДОВЖЕННЯ ТА ПОНОВЛЕННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ СТРОКІВ

Встановлення в законі порядку обчислення, продовження і поновлення строків обумовлюється необхідністю досягнення завдань кримінального провадження та забезпечення законних інтересів і прав суб'єктів кримінального процесу.

Розглядаючи питання порядку обчислення кримінально-процесуальних строків, необхідно насамперед з'ясувати відмінність між поняттями “перебіг” (“плин”) строку” і “обчислення строку”, які хоч і взаємопов'язані, але не тотожні за значенням, оскільки закон не отожднює початку перебігу строку з початком його обчислення.

У зв'язку з тим, що строки мають ряд властивостей, якими не володіє час, моменти початку перебігу і початку обчислення кримінально-процесуальних строків, а також моменти закінчення перебігу і закінчення їх обчислення не завжди збігаються. Підрахунок тривалості кримінально-процесуальних строків залежить від того, в яких одиницях часу вони обчислюються.

Коли вживають визначення “перебіг” (“плин”) строку”, то мають на увазі послідовну плинність секунд, хвилин, годин тощо, тобто йдеться про час у філософському розумінні, а саме – про його об'єктивну ознаку, властиву лише часу, який людині неможливо зупинити, поновити, перервати, адже сама людина як продукт природи існує у часі.

Час відіграє істотну роль у кримінально-процесуальних правовідносинах. Права та обов'язки учасників кримінально-процесуальної діяльності виникають, розвиваються та припиняються у певний час. Категорія часу безпосередньо пов'язана з категорією строку.

У кримінальному процесі з терміном “строк” завжди асоціюється конкретний період (момент) часу, а не час взагалі, тобто строк, визначений нормами кримінально-процесуального права, набуває властивостей, які не притаманні часу у філософському розумінні. У правових приписах як засіб впливу на поведінку людей використовується не філософська категорія “час”, а права – “строк”. Обчислення строків передбачає підрахунок часу, виражається конкретним числом і застосовується у людській діяльності (людина сама встановлює строки і може їх в залежності від необхідності пропустити, зупинити, поновити).

Перед тим, як перейти до правил обчислення строків у кримінальному процесі, слід особливо наголосити на тому, що процесуальні строки – поняття юридичне і тому вони повинні обчислюватися тими величинами, які прямо зазначені в законі.

Приписи КПК України про строки регламентують тривалість строків, порядок їх обчислення та наслідки закінчення строків. У кримінальному процесуальному законодавстві України строки встановлюються, продовжуються й поновлюються.

Суворе дотримання строків у кримінальному процесі неможливе без чіткого знання правил їх обчислення. Для правильного обчислення строку важливого значення набувають приписи правових норм, які стосуються визначення початкового моменту перебігу строку, обставин, що впливають на його перебіг і встановлення моменту його закінчення.

Процесуальні строки диференціюються залежно від величин, якими вони обчислюються. Такими розмірами відліку, як прямо зазначено в законі, є години, дні і місяці (ст. 115 КПК України). Водночас тривалість процесуальних строків встановлюється не лише зазначеними величинами, але і роками (ст. 289 ч. 1; ст. 539 ч. 7 КПК України).

У зв'язку з цим при обчисленні строків необхідно строки у роках перекладати на місяці. Крім цього, законодавець використовує терміни «дні» і «доба» як синоніми, тобто доба за тривалістю дорівнює дню. Інші варіанти переведення процесуальних строків (годин у дні, днів у місяці) є неприпустимими.

При обчисленні строку годинами строк закінчується в останню хвилину останньої години. Наприклад, якщо затримання особи відбулося 1 квітня о 14 годині 45 хвилин, то строк затримання закінчиться 4 квітня о 14 годині 45 хвилин (строк затримання не може перевищувати 72 годин).

При обчисленні строку днями строк закінчується о двадцять четвертій годині останнього дня строку.

При обчисленні строків місяцями строк закінчується у відповідне число останнього місяця. Якщо закінчення строку, який обчислюється місяцями, припадає на той місяць, який не має відповідного числа, то строк закінчується в останній день цього місяця.

При обчисленні строків днями та місяцями не береться до уваги той день, від якого починається строк, за винятком строків тримання під вартою, проведення стаціонарної психіатричної експертизи, до яких зараховується неробочий час та які обчислюються з моменту фактичного затримання, взяття під варту чи поміщення до відповідного медичного закладу. Наприклад, 10 квітня о 9 годині до слідчого надійшло клопотання сторони захисту, строк його розгляду (не більше трьох днів) закінчиться 14 квітня о 24 годині.

Якщо відповідну дію належить вчинити в суді або в органах досудового розслідування, то строк закінчується у встановлений час закінчення робочого дня в цих установах.

При обчисленні процесуального строку в нього включаються вихідні і святкові дні, а при обчисленні строку годинами – і неробочий час. Якщо закінчення строку, який обчислюється днями або місяцями, припадає на неробочий день, останнім днем цього строку вважається наступний за ним робочий день, за винятком обчислення строків тримання під вартою та перебування в медичному закладі під час проведення стаціонарної психіатричної експертизи.

При визначенні початку обчислення строку важливо точно знати момент, з якого починається його перебіг. Не викликає труднощів визначення його тоді, коли він

прямо зазначений у законі. У тих випадках, коли початок перебігу строку не позначено, ним слід вважати момент учинення тієї процесуальної дії або настання події, що спричиняє виникнення відповідного процесуального обов'язку, для виконання якого і встановлюється даний строк.

Будь-які строки, що встановлюються прокурором, слідчим суддею або судом, не можуть перевищувати меж граничного строку, передбаченого КПК України, та мають бути такими, що дають достатньо часу для вчинення відповідних процесуальних дій або прийняття процесуальних рішень та не перешкоджають реалізації права на захист.

Судові справи щодо спорів, що випливають з факту окупації чи правопорушень, пов'язаних з окупацією, належать до окремої категорії справ, які розглядаються за відповідними процесуальними нормами з урахуванням особливостей, встановлених Законом України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України». Справа визнається такою, що пов'язана з окупацією, вмотивованою ухвалою судді. У разі участі в справі іноземного елемента судові доручення, повістки та інші судові документи вручаються не пізніше ніж за 15 діб до початку процесуальної дії.

Якщо в справах, пов'язаних з окупацією, стороною кримінального провадження або цивільним відповідачем є іноземний суб'єкт державної власності, включаючи його органи, установи чи організації, або іноземна юридична особа, передбачена ч. 2 ст. 96-4 КК України, зносини здійснюються через посольство або постійне представництво.

У деяких випадках процесуальні строки можуть бути продовженні, наприклад строки досудового розслідування, строки застосування заходів забезпечення кримінального провадження.

Строк не вважається пропущеним, якщо скаргу або інший документ здано до закінчення строку на пошту або передано особі, уповноваженій їх прийняти, а для осіб, які тримаються під вартою або перебувають у медичному чи психіатричному стаціонарі, спеціальній навчально-виховній установі, – якщо скаргу або інший документ подано службовій особі відповідної установи до закінчення строку.

Пропущений із поважних причин строк повинен бути поновлений за клопотанням зацікавленої особи ухвалою слідчого судді, суду.

Поважні причини можна поділити на три групи:

- 1) причини об'єктивного характеру (стихійне лихо тощо);
- 2) причини суб'єктивного характеру (відрядження, хвороба тощо);
- 3) невиконання посадовою особою, яка веде процес, своїх обов'язків, що унеможливило або зашкодило реалізацію у встановлений законом строк учасником процесу свого права (несвоєчасне вручення копії рішення, яке може бути оскаржене тощо).

Будь-яку із вказаних учасником процесу причин у клопотанні слід розглядати в кожному випадку. Водночас ухвала слідчого судді, суду про поновлення чи відмову в поновленні процесуального строку може бути оскаржена.

У кримінальному процесуальному праві є багато норм, які за своєю, спрямованістю і юридичною природою близькі до норм, що встановлюють строки. Йдеться про норми закону, що містять вимогу негайного здійснення тієї чи іншої дії, передбаченої законом.

Вимога «негайності» є більш жорсткою, у порівнянні зі строком, умовою здійснення визначеної процесуальної дії. Зокрема, ухвала про арешт майна виконується негайно слідчим, прокурором (ст. 175 КПК України) та ін. Відмінність таких вимог закону від строків полягає в тому, що вони встановлюють визначений проміжок часу і потребують мінімальної перерви в часі між різними процесуальними діями. Ця відмінність не перешкоджає розглядати вимоги негайного здійснення тих чи інших дій як однорідні процесуальні строки.

5. ПОНЯТТЯ І ВИДИ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ВИТРАТ

Під процесуальними витратами розуміють витрати на забезпечення кримінального провадження, відшкодування яких покладається на певних суб'єктів процесу.

Більшу частину матеріальних витрат у зв'язку із кримінальним провадженням держава бере на себе, іншу частину відшкодовують певні суб'єкти процесу.

При віднесенні тих чи інших витрат до процесуальних варто виходити з правової сутності даного процесуального інституту. Стягнення процесуальних витрат – не є додатковим заходом покарання за вчинене кримінальне правопорушення. Не є воно і цивільноправовим заходом, оскільки стягнення витрат відбувається не за договором чи цивільноправовим зобов'язанням.

Слід враховувати і безпосередню причину їх виникнення: процесуальні витрати виникають у результаті здійснення кримінального судочинства, а не в результаті кримінального правопорушення. Кримінальне правопорушення є загальною причиною виникнення самого судочинства і не може розглядатися як безпосередня причина витрат.

Процесуальні витрати – це юридичне поняття, межі якого встановлюються кримінальним процесуальним правом. Віднесення до них витрат, пов'язаних з кримінальним провадженням, але не передбачених статтею 118 КПК України, недопустимо.

Процесуальні витрати складаються із:

- 1) витрат на правову допомогу;
- 2) витрат, пов'язаних із прибуттям до місця досудового розслідування або судового провадження;
- 3) витрат, пов'язаних із залученням потерпілих, свідків, спеціалістів, перекладачів та експертів;
- 4) витрат, пов'язаних зі зберіганням і пересиланням речей і документів.

Процесуальні витрати поділяють на такі дві групи:

- 1) витрати, які учасник кримінального провадження несе самостійно;
- 2) витрати, які здійснюються за рахунок Державного бюджету України.

До витрат, які учасник кримінального провадження несе самостійно, відносять:

1. витрати підозрюваного, обвинуваченого, пов'язані з оплатою допомоги захисника, якого він самостійно залучив (ч. 1 ст. 120 КПК України);
2. витрати потерпілого, цивільного позивача та цивільного відповідача, юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження пов'язані з оплатою допомоги представників, які надають правову допомогу за договором (ч. 2 ст. 120 КПК України);

3. витрати підозрюваного, обвинуваченого, до якого не застосовано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою, пов'язані з його прибуттям до місця досудового розслідування або судового провадження (ч. 2 ст. 121 КПК України);

4. витрати підозрюваного, обвинуваченого, пов'язані із прибуттям до місця досудового розслідування або судового провадження його захисника (ч. 3 ст. 121 КПК України);

5. витрати потерпілого, цивільного позивача та цивільного відповідача, пов'язані із прибуттям до місця досудового розслідування або судового провадження їх представника (ч. 4 ст. 121 КПК України);

6. витрати підозрюваного обвинуваченого, потерпілого, цивільного позивача та цивільного відповідача, пов'язані із залученням за їх клопотанням про виклик свідків, спеціалістів, перекладачів та експертів (ч. 1 ст. 122 КПК України).

До витрат, які здійснюються *за рахунок Державного бюджету України*, належать:

1. витрати, пов'язані з оплатою допомоги захисника, залученого для здійснення захисту за призначенням у випадках, передбачених ст. 49 КПК України (ч. 3 ст. 120 КПК України);

2. витрати, пов'язані з переїздом до іншого населеного пункту потерпілих, цивільних позивачів та свідків, які залучаються з ініціативи органів досудового розслідування, прокурора, наймання ними житла та добовими (ч. 3 ст. 122 КПК України);

3. витрати, пов'язані з компенсацією за втрачений заробіток чи відрив від звичайних занять потерпілому, цивільному позивачу та свідку, які не є працівниками підприємств, установ чи організацій (ч. 3 ст. 122 КПК України);

4. витрати, пов'язані з переїздом до іншого населеного пункту експертів, спеціалістів та перекладачів, залучених стороною обвинувачення, а також слідчим суддею або судом (ч. 4 ст. 122 КПК України);

5. витрати, пов'язані із залученням стороною обвинувачення експертів спеціалізованих державних установ, а також проведенням експертизи за дорученням слідчого судді або суду;

6. винагороди за виконану роботу експертам, спеціалістам та перекладачам, залученим стороною обвинувачення, а також проведення експертизи за дорученням слідчого судді або суду, які сплачуються, якщо така робота не є для них службовим обов'язком (ч. 4 ст. 122 КПК України);

7. витрати, пов'язані зі зберіганням і пересиланням речей і документів (ст. 123 КПК України).

Суд вирішує питання щодо процесуальних витрат у вирoku суду або ухвалою.

У разі ухвалення обвинувального вирoku суд стягує з обвинуваченого:

1. на користь потерпілого всі здійснені ним документально підтверджені процесуальні витрати (ч. 1 ст. 124 КПК України);

2. на користь держави документально підтверджені витрати на залучення експерта (ч. 2 ст. 124 КПК України).

Суд, враховуючи майновий стан особи (обвинуваченого, потерпілого), за власною ініціативою або за її клопотанням має право своєю ухвалою зменшити розмір належних до оплати процесуальних витрат чи звільнити від їх оплати повністю або частково, чи відстрочити або відтермінувати сплату процесуальних витрат на визначений строк.

Якщо оплату процесуальних витрат відстрочено або відтерміновано до ухвалення судового рішення, витрати розподіляються відповідно до судового рішення.

У разі зменшення розміру належних до оплати процесуальних витрат чи звільнення від їх оплати повністю або частково відповідні витрати компенсуються за рахунок коштів Державного бюджету.

Якщо ж витрати, пов'язані з передачею засудженого в Україні іноземця для подальшого відбування покарання в державу його громадянства, крім тих, що виникли на території України, то їх покриває держава, громадянином якої є засуджена особа. Витрати, пов'язані з переданням засудженого в іноземній державі громадянина України, здійснюються органом, що виконує перевезення, за рахунок Державного бюджету України (ст. 613 КПК України).

У разі ухвалення обвинувального вироку суд стягує з обвинуваченого на користь потерпілого всі здійснені ним документально підтверджені процесуальні витрати. За відсутності в обвинуваченого коштів, достатніх для відшкодування зазначених витрат, вони компенсуються потерпілому за рахунок Державного бюджету України у випадках та в порядку, передбачених законом для компенсації шкоди, завданої кримінальним правопорушенням. Мова йде лише про відшкодування за рахунок обвинуваченого процесуальних витрат потерпілого.

Якщо суд апеляційної чи касаційної інстанції, не приймаючи рішення про новий судовий розгляд, змінить судові рішення або ухвалить нове, він відповідно змінює розподіл процесуальних витрат.

За відсутності в обвинуваченого коштів, достатніх для відшкодування зазначених витрат, вони компенсуються потерпілому за рахунок Державного бюджету України у випадках та в порядку, передбаченому ст. 1177 Цивільного кодексу України.

У кримінальному провадженні щодо неповнолітнього суд може покласти процесуальні витрати на батьків, опікунів або піклувальників.

Ухвалення судом обвинувального вироку зі звільненням від покарання не є підставою для звільнення засудженого від відшкодування процесуальних витрат на користь держави.

У разі засудження в одному кримінальному провадженні кількох осіб процесуальні витрати підлягають стягненню у частковому порядку з урахуванням вини, ступеня відповідальності і майнового стану кожного.

У разі неприбуття до суду без поважних причин або неповідомлення про причини неприбуття на спеціаліста судом покладаються всі витрати, пов'язані з оголошенням перерви у судовому засіданні (ст. 72 КПК України).

Суд під час перегляду судових рішень в апеляційному і касаційному порядку, за нововиявленими або виключними обставинами, вправі змінити рішення чи постановити нове. Якщо новим рішенням суд виключає епізоди обвинувачення або виправдовує окремих осіб, то процесуальні витрати, пов'язані зі збиранням і зберіганням предметів і документів, приймаються на рахунок держави.

Суд за клопотанням осіб має право визначити грошовий розмір процесуальних витрат, які повинні бути їм компенсовані.

Розмір процесуальних витрат є обставиною, що підлягає доказуванню у кримінальному провадженні (п. 3 ч. 1 ст. 91 КПК України), при чому обов'язок доказування даних щодо розміру процесуальних витрат закон покладає на сторону, що їх надає (ч. 2 ст. 92 КПК України).

Ухвалити остаточне рішення щодо розміру процесуальних витрат має право лише суд. Учасники кримінального провадження мають право звернутися до суду із клопотанням щодо визначення розміру процесуальних витрат. Суд вправі вимагати від цих учасників надання документів на підтвердження розміру таких витрат.

Визначенню розміру процесуальних витрат сприяє вимога, адресована слідчому і прокуророві (п. 8 ч. 2 ст. 291 КПК України) щодо необхідності зазначити їхній розмір в обвинувальному акті.

Правова допомога – це надання правових послуг, спрямованих на забезпечення реалізації прав і свобод людини і громадянина, захисту цих прав і свобод, їх відновлення у разі порушення. Право на правову допомогу мають захисники обвинувачених і представники потерпілих, цивільних позивачів та відповідачів.

Витрати, пов'язані з оплатою допомоги захисника, несе підозрюваний, обвинувачений, а витрати, пов'язані з оплатою допомоги представника потерпілого, цивільного позивача та цивільного відповідача та юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, які надають правову допомогу за договором, несе відповідно потерпілий, цивільний позивач, цивільний відповідач.

Водночас допомога захисника, залученого для здійснення захисту за призначенням у випадках, передбачених КПК України та/або законом, що регулює надання безоплатної правової допомоги, надається за рахунок коштів Державного бюджету України і є безоплатною для підозрюваного, обвинуваченого.

КПК України регламентоване право підозрюваного, обвинуваченого на надання правової допомоги і послуг перекладача безоплатно за рахунок держави.

Про право адвоката отримувати оплату праці за рахунок держави йдеться у Законі України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» у разі його участі в кримінальному провадженні за призначенням та при звільненні громадянина від оплати юридичної допомоги через його малозабезпеченість.

Якщо підозрюваний, обвинувачений відмовився від адвоката, а участь останнього як захисника у кримінальному провадженні є обов'язковою, то кошти для відшкодування витрат на оплату праці такого адвоката з його підзахисного не стягуються.

Безоплатна правова допомога – правова допомога, що гарантується державою та повністю або частково надається за рахунок коштів Державного бюджету України, місцевих бюджетів та інших джерел.

Безоплатна допомога надається захисником підозрюваному, обвинуваченому лише за рахунок коштів Державного бюджету України. Це положення узгоджується і з ч. 2 ст. 29 Закону України від 2 червня 2011 р. «Про безоплатну правову допомогу», згідно з якою фінансування безоплатної вторинної правової допомоги здійснюється за рахунок видатків Державного бюджету України. Підозрюваний, обвинувачений можуть скористатися безоплатною правовою допомогою як напряду через адвоката, так і через центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги, що функціонують при головних управліннях юстиції в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі.

Витрати, пов'язані із прибуттям до місця досудового розслідування або судового провадження, – це витрати обвинуваченого, підозрюваного, до якого не застосовано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою, його захисника, представника потерпілого, пов'язані з переїздом до іншого населеного пункту, найманням житла,

виплатою добових (у разі переїзду до іншого населеного пункту), а також втрачений заробіток чи витрати у зв'язку із відривом від звичайних занять.

Компенсація за втрачений заробіток обчислюється пропорційно від розміру середньомісячного заробітку, а компенсація за відрив від звичайних занять – пропорційно від розміру мінімальної заробітної плати.

Витрати, пов'язані із прибуттям до місця досудового розслідування або судового провадження підозрюваного, обвинуваченого, він несе самостійно.

Витрати, пов'язані із прибуттям до місця досудового розслідування або судового провадження захисника, несе підозрюваний, обвинувачений. Витрати, пов'язані із прибуттям до місця досудового розслідування або судового провадження представника, несе особа, яку він представляє. Щодо витрат представника – особа, яку він представляє.

Верховний Суд України визначив, що до судових витрат не повинен включатися середній заробіток, який зберігається за місцем роботи за свідками, потерпілими, перекладачами, експертами, спеціалістами, понятими за час, втрачений у зв'язку з явкою за викликом (п. 9 постанови Пленуму Верховного Суду України від 7 липня 1995 р. № 11 «Про відшкодування витрат на стаціонарне лікування особи, яка потерпіла від злочину та судових витрат»).

Витрати, пов'язані із залученням потерпілих, свідків, спеціалістів, перекладачів та експертів

Витрати, пов'язані із залученням свідків, спеціалістів, перекладачів та експертів, несе сторона кримінального провадження, яка заявила клопотання про виклик свідків, залучила спеціаліста, перекладача чи експерта, крім випадків, встановлених КПК України.

Витрати, пов'язані з участю потерпілих у кримінальному провадженні, залученням та участю перекладачів для перекладу показань підозрюваного, обвинуваченого, потерпілого, цивільного позивача та цивільного відповідача, представника юридичної особи, щодо якої здійснюються за рахунок коштів Державного бюджету України. Залучення стороною обвинувачення експертів спеціалізованих державних установ, а також проведення експертизи за дорученням слідчого судді або суду здійснюється за рахунок коштів, які цільовим призначенням виділяються цим установам з Державного бюджету України.

Потерпілим, цивільним позивачам, свідкам оплачуються проїзд, наймання житла та добові (у разі переїзду до іншого населеного пункту), а також компенсація за втрачений заробіток чи відрив від звичайних занять.

Експертам, спеціалістам, перекладачам оплачуються проїзд, а також добові в разі переїзду до іншого населеного пункту. Їм повинна бути сплачена винагорода за виконану роботу, якщо це не є їх службовим обов'язком.

Порядок і розміри таких витрат визначаються Інструкцією про порядок і розміри компенсації (відшкодування) витрат та виплати винагороди особам, що викликаються до органів досудового розслідування, прокуратури, суду або до органів, у провадженні яких перебувають справи про адміністративні правопорушення, та виплати державним спеціалізованим установам судової експертизи за виконання їх працівниками функцій експертів і спеціалістів, затвердженою постановою Кабінету Міністрів України від 1 липня 1996 р. № 710.

Проведення судових експертиз державними спеціалізованими установами у кримінальних провадженнях за дорученням слідчого, прокурора, суду здійснюється

за рахунок коштів, які цільовим призначенням виділяються цим експертним установам з Державного бюджету України.

Проведення судових експертиз, обстежень і досліджень у кримінальному провадженні державними спеціалізованими установами, судово-медичними та судово-психіатричними установами на замовлення підозрюваного, обвинуваченого, засудженого, виправданого, їх захисників, законного представника, потерпілого, його представника здійснюється за рахунок замовника.

Право потерпілого безоплатно за рахунок держави користуватися послугами перекладача в разі, якщо він не володіє державною мовою чи мовою, якою ведеться кримінальне провадження, передбачене п. 9 ч. 1 ст. 56 КПК України.

Розмір процесуальних витрат, необхідних для екстрадиції, у певних випадках може бути підставою для відмови від екстрадиції. Так, якщо видача особи іншій державі буде явно не виправданою з огляду на співвідношення тяжкості вчиненого особою кримінального правопорушення та ймовірних витрат, необхідних для екстрадиції, уповноважений (центральный) орган України має право відмовити компетентному органу України у зверненні до іноземної держави (ч. 4 ст. 573 КПК України).

Усі витрати, пов'язані зі зберіганням і пересиланням речей і документів слідчими, прокурорами і судьями покладає на себе держава. Зберігання і пересилання речей і документів іншими учасниками процесу, зокрема стороною захисту, здійснюється власним коштом.

У разі, якщо витрати органів дізнання, досудового розслідування, прокуратури і суду із забезпечення спеціальних умов зберігання речових доказів є співрозмірними з їх вартістю, зазначені органи повинні діяти у порядку, передбаченому ч. 6 ст. 100 КПК України.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Дайте визначення процесуальних строків та розкрийте їх значення у кримінальному процесі.
2. Яка існує класифікація строків у кримінальному процесі?
3. Який порядок встановлення процесуальних строків прокурором, слідчим суддею, судом?
4. Європейські стандарти визначення строків та їх дотримання у кримінальному процесі України.
4. Що таке процесуальні витрати?
5. Які є види процесуальних витрат?
6. Який порядок зменшення розміру процесуальних витрат або звільнення від їх оплати, відстрочення та розстрочення процесуальних витрат?
7. Який процесуальний порядок розподілу процесуальних витрат?
8. Витрати, пов'язані із залученням потерпілих, свідків, спеціалістів, перекладачів та експертів.
9. Витрати, пов'язані із зберіганням і пересиланням речей і документів.
10. Визначення розміру та рішення щодо процесуальних витрат.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Про безоплатну правову допомогу : Закон України від 2 черв. 2011 р. № 3460-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 51. Ст. 577. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17>.

2. Деякі питання надання платних послуг науково-дослідними установами судових експертиз Міністерства юстиції : постанова Кабінету Міністрів України від 27 лип. 2011 р. № 804. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/804-2011-%D0%BF>

3. Інструкція про порядок і розміри компенсації (відшкодування) витрат та виплати винагороди особам, що викликаються до органів досудового розслідування, прокуратури, суду або до органів, у провадженні яких перебувають справи про адміністративні правопорушення, та виплати державним спеціалізованим установам судової експертизи за виконання їх працівниками функцій експертів і спеціалістів : постанова Кабінету Міністрів України від 01 лип. 1996 р. № 710. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/710-96-%D0%BF>

4. Порядок зберігання речових доказів стороною обвинувачення, їх реалізації, технологічної переробки, знищення, здійснення витрат, пов'язаних з їх зберіганням і пересиланням, схоронності тимчасово вилученого майна під час кримінального провадження та Порядок передачі на зберігання тимчасово вилучених під час кримінального провадження документів, які посвідчують користування спеціальним правом : постанова Кабінету Міністрів України від 19 листоп. 2012 р. № 1104. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1104-2012-%D0%BF>

5. Порядок оплати послуг та відшкодування витрат адвокатів, які надають безоплатну вторинну правову допомогу та Методика обчислення розміру винагороди адвокатів, які надають безоплатну вторинну правову допомогу : постанова Кабінету Міністрів України від 17 верес. 2014 р. № 465. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/465-2014-%D0%BF>

6. Про суми та склад витрат на відрядження державних службовців, а також інших осіб, що направляються у відрядження підприємствами, установами та організаціями, які повністю або частково утримуються (фінансуються) за рахунок бюджетних коштів : постанова Кабінету Міністрів України від 02 лют. 2011 р. № 98. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/98-2011-%D0%BF/sp:java-:max100>

7. Басай В. Д. Підстави і порядок поновлення процесуального строку за новим Кримінальним процесуальним кодексом України. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. Серія : Право. 2013. № 1 (7). URL: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2013/n1/13bvdpk.pdf>.

8. Бутенко С. Ю. Кримінально-процесуальні строки в контексті практики Європейського суду з прав людини. *Форум права*. 2011. № 4. С. 49–54.

9. Головань І. Зв'язок справедливого розподілу витрат на правову допомогу та ефективності реалізації права на судовий захист. *Підприємництво, господарство і право*. 2010. № 6. С. 101–104.

10. Заїка С. О. Щодо класифікації кримінально-процесуальних строків. *Підприємництво, господарство і право*. 2007. № 10. С. 151–156.

- 11 Заїка С. О. Щодо порядку обчислення строків у кримінальному процесі. *Вісник Верховного Суду України*. 2004. № 1. С. 41–44.
12. Курило М. П. Щодо необхідності подовження окремих процесуальних строків. *Часопис Київського університету права*. 2013. № 3. С. 167–170.
13. Лоскутов Т. О. Кримінальне процесуальне регулювання строків забезпечення реалізації прав, свобод і законних інтересів людини. *Порівняльно-аналітичне право*. 2015. № 1. URL: http://pap.in.ua/1_2015/92.pdf.
14. Маляренко В. Т. Щодо строків кримінального процесу. *Право України*. 2000. № 1. С. 16–23.
15. Мацьків Г. Я. Кримінально-процесуальні строки при застосуванні заходів процесуального примусу : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2008. 19 с.
16. Павловська А. А. Проблемні питання обчислення строків у кримінальному процесі. *Підприємництво, господарство і право*. 2010. № 7. С. 163–165.
17. Сисоєнко Г. І. Процесуальні строки за КПК України 2012 р. *Часопис цивільного і кримінального судочинства*. 2014. № 5 (20). С. 106–113.
18. Фомін С. Б. Засоби забезпечення розумності строків кримінального провадження за новим КПК України. *Форум права*. 2012. № 2. С. 735–741. URL: http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2012-2/12_fcbnku.pdf.
19. Фомін С. Б. Строки у кримінальному судочинстві: поняття, класифікація та функціональне призначення : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2003. 18 с.

ГЛАВА 10. ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

1. Відшкодування (компенсація) шкоди: поняття, учасники, види шкоди
  2. Способи відшкодування шкоди
  3. Цивільний позов
- Питання для самоконтролю
Рекомендована література

1. ВІДШКОДУВАННЯ (КОМПЕНСАЦІЯ) ШКОДИ: ПОНЯТТЯ, УЧАСНИКИ, ВИДИ ШКОДИ

В юридичній літературі неодноразово зазначалося, що справедливість, інтереси держави і її фізичних та юридичних осіб вимагають у кожному випадку повного відшкодування (компенсації) шкоди, завданої кримінальним правопорушенням.

Термін «відшкодування» означає форму відповідальності, надання кому-небудь щось інше замість загубленого, витраченого, знищеного тощо. В теорії кримінального процесу доречним (щодо моральної шкоди) вважається використання терміна «компенсація шкоди» (від лат. *compesatio* – «відшкодування»), оскільки важко собі уявити відшкодування страждань, а компенсація останніх цілком можлива. З огляду на це, глава 9 КПК України має назву «Відшкодування (компенсація) шкоди у кримінальному провадженні, цивільний позов, виплата винагороди викривачу».

Так, зі змісту ст. 55 КПК України вбачається, що відшкодування шкоди може відбуватися відносно потерпілого – як *фізичної, так і юридичної особи*. При цьому в статті названо три види шкоди, що відшкодовуються (компенсуються) під час кримінального провадження: моральна, фізична та майнова. Але суттєвим є той факт, що потерпілій фізичній особі може бути відшкодована моральна, фізична та майнова шкода, а потерпілій юридичній особі компенсується лише майнова шкода, що завдана кримінальним правопорушенням.

Для визнання фізичної особи потерпілим достатньо заподіяння особі будь-якого з трьох визначених видів шкоди, хоча від кримінального правопорушення зазвичай походять кілька видів шкоди. У будь-якому випадку, якщо потерпілому – фізичній особі завдано декілька видів шкоди, вони відшкодовуються в повному обсязі відповідно до законодавства, а потерпілій юридичній особі відшкодовується виключно майнова шкода.

Відшкодування шкоди, завданої внаслідок кримінального правопорушення чи іншого суспільно небезпечного діяння відбувається: 1) підозрюваним, обвинуваченим, а також за його згодою будь-якою іншою фізичною чи юридичною особою на будь-якій стадії кримінального провадження; 2) за результатами розгляду цивільного позову в кримінальному провадженні на підставі відповідного судового рішення; 3) за рахунок Державного бюджету у випадках та в порядку, передбачених законом.

Етимологічно слово «шкода» означає збитки, втрати, що є наслідком вчинення яких-небудь неправомірних дій, що спричинені кримінальним правопорушенням.

Шкода є сукупністю несприятливих особистих немайнових, а також майнових наслідків, що виникли у разі порушення суб'єктивних прав фізичної або юридичної особи. Вона є однією з умов або підстав виникнення обов'язку щодо її відшкодування. Категорія «шкода» тісно пов'язана з питаннями цивільноправової відповідальності. Серед підстав цивільноправової відповідальності, поряд з протиправністю поведінки (дія чи бездіяльність) причинним зв'язком між протиправною поведінкою і заподіяною шкодою виною особи, яка заподіяла шкоду, обов'язково виділяють наявність майнової та / або моральної шкоди.

В теорії кримінального процесу розмежовуються поняття «шкода» і «збитки». *Шкода* – це будь-яке знецінення блага, що охороняється правом, тому її поділяють на майнову та немайнову (моральну), а *збитки* – це грошова оцінка шкоди, яка відбувається у разі неможливості відшкодування шкоди в натурі.

Відповідно до ст. 55 КПК України виділяються такі види шкоди: 1) моральна, 2) фізична, 3) майнова.

Майнова шкода являє собою майнові та/чи грошові збитки, спричинені юридичній або фізичній особі.

Збитками є:

1. Втрати, яких особа зазнала внаслідок вчинення кримінального правопорушення у зв'язку зі знищенням або пошкодженням речей, а також витрати, які особа зробила або мусить зробити для відновлення свого порушеного права;

2. Доходи, які особа могла б реально одержати за звичайних обставин, якби її право не було порушене.

Поняття *майнової шкоди*, завданої кримінальним правопорушенням потерпілому охоплює: 1) заподіяну кримінальним правопорушенням особі пряму, безпосередню шкоду в її майновому та грошовому виразі; 2) не одержані внаслідок скоєння кримінального правопорушення доходи; 3) оцінені в грошовому вигляді витрати на відновлення здоров'я потерпілого, а в разі його смерті – на поховання й виплати з підтримання матеріального добробуту і виховання непрацездатних членів сім'ї потерпілого та його неповнолітніх дітей; 4) кошти, витрачені закладом охорони здоров'я на стаціонарне лікування особи, потерпілої від злочину.

Згідно з ч. 1 ст. 55 КПК України потерпілим може бути також і юридична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди. Відповідно кримінальним правопорушенням потерпілому, юридичній особі може бути завдано безпосередньої шкоди в її майновому та грошовому виразі.

В чинному законодавстві України всі наслідки немайнового характеру позначаються терміном «моральна шкода». Зміст цього поняття розкритий в постанові Пленуму Верховного Суду України від 31 березня 1995 року № 4 «Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди», де визначено, що моральна шкода – це втрати немайнового характеру внаслідок моральних чи фізичних страждань або інших негативних явищ.

Термін «моральна шкода» визначається через поняття страждання, які заподіяні фізичній особі внаслідок фізичного або психічного впливу, що спричинило погіршення або позбавлення можливостей реалізації нею своїх звичок і бажань, погіршення відносин з людьми, інші негативні наслідки морального характеру. Своєю чергою, «моральний характер» означає «пов'язаний з духовним життям людини». Саме тому в кримінальному провадженні лише потерпілому – фізичній особі, а не юридичній особі відшкодовується моральна шкода.

Відповідно до ст. 23 ЦК України моральна шкода полягає у:

1) *фізичному болю та стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я;*

2) *душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з протиправною поведінкою щодо неї самої, членів її сім'ї чи близьких родичів;*

3) *душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку зі знищенням чи пошкодженням її майна;*

4) *у приниженні честі та гідності фізичної особи, а також ділової репутації фізичної або юридичної особи.*

Розмір грошової компенсації моральної шкоди визначається судом залежно від характеру правопорушення, ступеня фізичних та душевних страждань, погіршення здібностей потерпілого або позбавлення його можливості їх реалізації, ступеня вини особи, яка завдала моральної шкоди, якщо вина є підставою для відшкодування. Одночасно розмір грошової компенсації визначається з урахуванням інших обставин, які мають істотне значення. При визначенні розміру компенсації враховуються вимоги розумності і справедливості.

Моральна шкода компенсується незалежно від майнової шкоди, яка підлягає відшкодуванню, та не пов'язана з розміром цього відшкодування.

Заподіяння фізичної шкоди тісно пов'язане з настанням надалі моральних страждань, отже, і моральної шкоди. У цьому випадку ці види шкоди у кримінальному провадженні важко розглядати окремо, оскільки вони доповнюють одне одного.

Фізична шкода визначається через сукупність змін, що об'єктивно сталися внаслідок вчинення кримінального правопорушення в стані людини як фізичної істоти.

До складових фізичної шкоди належать: а) тілесні ушкодження, б) розлад здоров'я, в) фізичні страждання.

Згідно з Правилами судово-медичного визначення ступеню тяжкості тілесних ушкоджень, затверджених наказом №6 Міністерства охорони здоров'я України від 17 січня 1995 р. з медичної точки зору тілесні ушкодження – це порушення анатомічної цілісності тканин, органів та їх функцій, що виникає внаслідок одного чи кількох зовнішніх шкідливих факторів – фізичних, хімічних, біологічних, психічних. Отже, тілесними ушкодженнями називають протиправне і винне заподіяння шкоди здоров'ю іншої особи, яким порушено анатомічну цілісність або фізіологічні функції тканин чи органів потерпілого при посяганні на здоров'я. Поряд з фізичною шкодою потерпілим одночасно заподіюється і майнова шкода, що полягає у витратах на лікування, протезування, посилене харчування тощо.

Під фізичними стражданнями варто розуміти фізичний біль, який зазнала особа у зв'язку із вчиненням проти неї насильством або заподіянням шкоди здоров'ю. Але заподіяні моральна і фізична шкоди відбиваються у кримінальному провадженні в різних сферах людського сприйняття: відповідно, ідеальної (духовної) і матеріальної (тілесної), що визначає використання різних принципів оцінки заподіяної шкоди і її компенсації.

Оскільки і моральна шкода, і фізична шкода визначаються як фізичні чи моральні страждання, то слово «страждання» вживається як ключове.

Етимологічно слово «страждання» означає: «зазнавати фізичного болю, мучитися від нього; зазнавати моральних мук, переживань».

Іншими словами, термін “страждання” означає, що неправомірні дії заподіювача шкоди обов’язково повинні знайти відображення у свідомості потерпілого в формі відчуття (фізичні страждання) і уявлення (моральні страждання) та викликати певну психічну реакцію.

Найближчим до поняття «моральні страждання» вважається поняття «переживання». Змістом переживання може бути страх, сором, приниження та інший несприятливий у психічному аспекті стан фізичної особи.

Моральна шкода щодо фізичних осіб є категорією оцінювальною і у своєму виникненні, коли постає питання про наявність підстав для її матеріальної компенсації, і у вимірі, коли визначається розмір її компенсації.

Критерії компенсації фізичних і моральних страждань є різними, оскільки фізичні страждання викликаються фізичною шкодою, що заподіюється в матеріальній сфері, вони підлягають об’єктивнішій оцінці, тобто за своїм змістом компенсація фізичних страждань може наблизитися до відшкодування. І зовсім інша ситуація складається з компенсацією моральних страждань, що викликані шкодою, яка заподіяна в ідеальній (духовній) сфері. Для того, щоб вони могли бути компенсовані, необхідно всебічно, повно та неупереджено вивчити обставини заподіяння шкоди, важливо максимально індивідуалізувати підхід до визначення моральних страждань.

Попри взаємозв’язок моральної та фізичної шкоди, в кримінальному провадженні є необхідність відмежування моральних страждань від фізичних як самостійних видів шкоди – моральної і фізичної. Потерпілий – фізична особа повинна мати право на компенсацію моральної шкоди, що заподіяна їй в результаті будь-якого кримінального правопорушення, не лише такого, що раніше спричинило фізичну шкоду. Так, порушення такого нематеріального блага, як гідність особистості, неодмінно викликає порушення гарантованих Конституцією України прав і свобод людини. Будь-яке кримінальне правопорушення, в тому числі і те, в результаті якого не заподіяно фізичної шкоди, обов’язково супроводжується моральними стражданнями особи, щодо якої це правопорушення було вчинене. Якщо фізичної шкоди не було заподіяно, то не могли виникнути і фізичні та моральні страждання, а тому при вчиненні будь-якого правопорушення щодо певної особи можна говорити про наявність ймовірності моральних страждань.

2. СПОСОБИ ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ

Як свідчить практика Європейського суду з прав людини, засоби відшкодування шкоди мають бути доступними та виявляються важливим критерієм при оцінці того, чи виконала держава свої зобов’язання згідно зі статтею 2 Конвенції із захисту прав людини. Наприклад, у справі «Меркулова проти України» (п. 51) суд, здійснюючи оцінку на засадах справедливості, присудив заявниці 12000 євро відшкодування моральної шкоди (серед інших прикладів дивись: ухвалу щодо прийнятності від 27 листопада 2007 року у справі «Райковська проти Польщі» (Rajkowska v. Poland), заява № 37393/02, та рішення від 2 вересня 2010 року у справі «Федіна проти України» (Fedinav. Ukraine), заява № 17185/02, пп. 66-67).

Відповідно до ст. 127 КПК України існують 3 способи захисту прав потерпілого (територіальної громади, держави) від кримінального правопорушення:

1) добровільне відшкодування завданої шкоди підозрюваним, обвинуваченим, а також за його згодою будь-якою іншою фізичною чи юридичною особою;

2) стягнення відшкодування на підставі судового рішення за результатами розгляду цивільного позову у кримінальному провадженні;

3) відшкодування потерпілому шкоди за рахунок Державного бюджету України.

Добровільне відшкодування завданої шкоди підозрюваним, обвинуваченим, а також за його згодою будь-якою іншою фізичною чи юридичною особою є способом, який раніше фактично реалізовувався, але не мав свого нормативного закріплення. Цей спосіб відшкодування передбачає добровільність виконання відшкодування (компенсації) збитків потерпілому та є правом підозрюваного чи обвинуваченого, а не його обов'язком. Правовий механізм такого відшкодування майнових прав потерпілого від кримінального правопорушення досі відсутній. Суб'єктом добровільного відшкодування виступають фізичні і юридичні особи. Останні вправі відшкодувати за підозрюваного (обвинуваченого) майнову чи моральну шкоду лише якщо вони є приватними юридичними особами.

Цей вид відшкодування шкоди був поширений і раніше. Способом добровільного відшкодування заподіяних збитків зазвичай є грошова компенсація. Водночас за згодою потерпілого можливе натуральне відшкодування, наприклад, ремонт пошкоджених речей, передача цінностей тощо. Відшкодування шкоди добровільно можливе одразу після скоєння кримінального правопорушення, але в деяких випадках воно відбувається після роз'яснення слідчим чи прокурором таких положень: п. 2 ч. 1 ст. 66 КК (відшкодування шкоди є обставиною, що пом'якшує покарання); п. 3 ч. 1 ст. 65 КК (можливість часткового відшкодування шкоди, що буде враховано судом як обставина, що характеризує обвинуваченого); ст. 286 КПК України та ст. 45, 46 КК (особа, яка вперше вчинила кримінальний проступок або необережний нетяжкий злочин, крім корупційних кримінальних правопорушень, звільняється від кримінальної відповідальності, якщо вона примирилася з потерпілим та відшкодувала завдані нею збитки або усунула заподіяну шкоду).

Крім того, відповідно до глав 35 та 36 в КПК України існують диференційовані порядки провадження – провадження на підставі угод та у формі приватного обвинувачення, відповідно до яких можливе відшкодування завданої шкоди згідно з умовами ст. 469-471 КПК України, на підставі угоди.

Добровільне відшкодування шкоди за загальним правилом, що склалося на практиці, підтверджується розписками потерпілих осіб чи іншими фінансовими документами. Разом з тим, про компенсацію шкоди на досудовому розслідуванні може бути зроблено запис у протоколі допиту потерпілого чи підозрюваного.

Відшкодування шкоди в кримінальному провадженні можливе і на підставі судового рішення за результатами розгляду *цивільного позову*. Це є другий спосіб відшкодування (компенсації) шкоди, про який ми згадаємо пізніше.

Відшкодування шкоди потерпілому за рахунок Державного бюджету (ч. 3 ст. 127 КПК України) є новелою кримінального процесуального закону, однак порядок та умови реалізації такого відшкодування визначаються спеціальним законом.

Окремим видом відшкодування шкоди в кримінальному процесі є відшкодування (компенсація) шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, прокуратури або суду. Вона відшкодовується за рахунок Державного бюджету України у випадках та в порядку, встановленому законом (ст. 130 КПК України).

Відповідно до ст. 56 Конституції України держава гарантує право кожного на відшкодування за рахунок держави чи органів місцевого самоврядування

матеріальної та моральної шкоди, завданої незаконними діями, рішеннями чи бездіяльністю органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб під час здійснення ними своїх службових повноважень.

Згідно з ч. 4 ст. 62 Конституції України у разі скасування вироку суду як неправосудного держава відшкодовує матеріальну і моральну шкоду, завдану безпідставним засудженням.

Відповідно до ст. 1176 ЦК України та п. 1 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду» від 1 грудня 1994 року відшкодуванню підлягає шкода, завдана фізичній особі внаслідок незаконного:

1) засудження, повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, взяття і тримання під вартою, проведення в ході кримінального провадження обшуку, виїмки, накладення арешту на майно, відсторонення від роботи (посади) та інших процесуальних дій, що обмежують права громадян;

2) незаконного застосування адміністративного арешту чи виправних робіт, незаконної конфіскації майна, незаконного накладення штрафу;

3) проведення оперативно-розшукових заходів, передбачених Законами України «Про оперативно-розшукову діяльність», «Про організаційно-правові основи боротьби зі злочинністю» та іншими актами законодавства.

Цей спосіб відшкодування шкоди реалізується в порядку та на підставах, що визначаються цивільним законодавством.

Заподіяна внаслідок зазначених вище дій шкода незалежно від вини посадових осіб органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, а також органів прокуратури і суду відшкодовується в повному обсязі.

Відповідно до ст. 2 Закону «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду» передбачаються такі випадки, коли виникає право на відшкодування шкоди заподіяної громадянину незаконними діями під час розслідування кримінального правопорушення чи розгляді справи в суді:

1) ухвалення виправдувального вироку суду;

2) встановлення в обвинувальному вироку суду чи іншому рішенні суду (крім ухвали суду про призначення нового розгляду) факту незаконного повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, незаконного взяття і тримання під вартою, незаконного проведення в ході кримінального провадження обшуку, виїмки, незаконного накладення арешту на майно, незаконного відсторонення від роботи (посади) та інших процесуальних дій, що обмежують чи порушують права та свободи громадян, незаконного проведення оперативно-розшукових заходів;

3) закриття кримінального провадження за відсутності події кримінального правопорушення, відсутністю у діянні складу кримінального правопорушення або невстановлення достатніх доказів для доведення винуватості особи у суді і вичерпанням можливостей їх отримання.

Громадянини відшкодовуються (компенсуються):

1) заробіток та інші винагороди, які він втратив унаслідок незаконних дій;

2) майно (в тому числі гроші, грошові вклади і відсотки по них тощо) конфісковане або звернене в дохід держави судом, вилучене органами досудового розслідування, органами, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, а також майно, на яке накладено арешт;

3) штрафи, стягнуті на виконання вироку суду, судові витрати та інші витрати, сплачені громадянином;

4) суми, сплачені громадянином у зв'язку з наданням йому юридичної допомоги;

5) моральна шкода.

Заявлений позов вирішується судом, який розглядав кримінальне провадження. Розмір компенсації моральної шкоди визначається з урахуванням обставин провадження, встановлених цивільним законодавством (ч. 3 ст. 23 ЦК України).

Постанова про відшкодування шкоди може бути оскаржена до суду за місцем проживання особи або за місцеперебуванням відповідного органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування чи прокуратури. Сторони в цих справах звільняються від сплати судових витрат.

Новим видом відшкодування шкоди у кримінальному провадженні є виплата винагороди викривачу. Зі змісту ст. 53 Закону України «Про запобігання корупції» **викривач** – це особа, яка за наявності обґрунтованого переконання, що інформація є достовірною, повідомляє про порушення вимог Закону іншою особою щодо корупційних злочинів.

За повідомлення про корупційний злочин, активне сприяння його розкриттю, якщо грошовий розмір предмета злочину або завдані державі збитки від такого злочину в п'ять тисяч і більше разів перевищують розмір прожиткового мінімуму для працездатних осіб, встановленого законом на час вчинення злочину, викривачу виплачується винагорода у вигляді 10 відсотків від грошового розміру предмета корупційного злочину або від завданого державі збитку після ухвалення обвинувального вироку суду, але не більше трьох тисяч мінімальних заробітних плат, встановлених на час вчинення злочину.

Під час визначення винагороди суд визначає конкретний її розмір з урахуванням таких критеріїв:

персональність інформації – інформація, повідомлена викривачем правоохоронному органу, повинна походити від його особистої обізнаності, у тому числі інформація, отримана від третіх осіб, не міститися в публічних звітах, результатах перевірок, матеріалах, дослідженнях, інформаційних повідомленнях тощо органів чи засобів масової інформації, крім випадку, якщо викривач є джерелом такої інформації, а також не бути відомою правоохоронному органу з інших джерел;

важливість інформації – повідомлена викривачем інформація повинна містити фактичні дані, що можуть бути перевірені, і сприяти доказуванню хоча б однієї з обставин вчинення корупційного злочину, передбачених пунктами 1-3, 6 і 7 частини першої статті 91 КПК України.

У разі відсутності хоча б одного із зазначених критеріїв суд приймає вмотивоване рішення про відмову у виплаті винагороди.

Не може мати права на винагороду особа, яка:

1) повідомила про корупційний злочин у рамках угоди у кримінальному провадженні або яка є співучасником корупційного злочину, про який вона повідомила;

2) повідомила про корупційний злочин як викривач, маючи при цьому можливість для здійснення офіційного повідомлення про виявлений злочин у межах реалізації своїх службових повноважень.

Винагорода виплачується викривачу за рахунок Державного бюджету України органами державного казначейства.

Викривач має право представляти свої інтереси під час розгляду питання щодо виплати йому винагороди особисто і через представника – адвоката (у тому числі анонімно, але до вирішення питання виплати йому винагороди). З метою захисту персональних даних анонімного викривача після їх розкриття для суду можуть бути здійснені, зокрема, такі заходи безпеки, як забезпечення конфіденційності відомостей про особу та/або закритий судовий розгляд.

Викривач має право оскаржити судові рішення в частині, що стосується його інтересів під час вирішення питання виплати йому винагороди як викривачу.

3. ЦИВІЛЬНИЙ ПОЗОВ

Чинний КПК України не містить дефініції поняття «цивільний позов». У широкому розумінні під цивільним позовом слід розуміти вимогу про відшкодування матеріальної чи компенсацію моральної (немайнової) шкоди, завданої безпосередньо кримінальним правопорушенням чи іншим суспільно небезпечним діянням, що розглядається та вирішується за правилами кримінального судочинства.

Цивільний позов – це заявлена у кримінальному провадженні вимога фізичної або юридичної особи про відшкодування їй матеріальної чи компенсацію моральної шкоди, що завдана безпосередньо кримінальним правопорушенням чи іншим суспільно небезпечним діянням до підозрюваного, обвинуваченого або до особи, яка в силу закону несе цивільну відповідальність за шкоду, завдану кримінально-протиправними діяннями підозрюваного, обвинуваченого або суспільно небезпечними діяннями малолітньої, неосудної чи обмежено осудної особи. Ця вимога може бути заявлена до початку судового розгляду.

В ч. 1 ст. 129 КПК України передбачено, що цивільний позов про відшкодування шкоди може бути заявлений не лише про кримінальні правопорушення, а й у провадженні про застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру.

Предметом цивільного позову є матеріально-правова вимога щодо відшкодування майнової та компенсації моральної шкоди, завданої кримінальним правопорушенням або іншим суспільно небезпечним діянням. Така вимога пред'являється:

- 1) підозрюваному, обвинуваченому;
- 2) фізичній чи юридичній особі, яка за законом несе юридичну відповідальність за шкоду, що завдана діяннями підозрюваного, обвинуваченого або неосудною особою.

Як свідчить практика Європейського суду з прав людини «у справах, пов'язаних із позовами щодо цивільної компенсації, поданими потерпілими, незалежно від того, чи завершилося кримінальне провадження закриттям справи або ж виправданням, суд підкреслив, що хоч звільнення від кримінальної відповідальності повинно враховуватися в цивільному провадженні щодо компенсації, воно не повинно

перешкоджати встановленню цивільної відповідальності щодо виплати відшкодування, яка випливає з тих самих фактів, але на основі менш суворого тягара доведення. Однак якщо рішення національного суду про відшкодування міститиме заяву про кримінальну відповідальність відповідача, це порушить питання, які підпадають під сферу застосування п. 2 статті 6 Конвенції» («Allenv.theUK» [GC], п. 23)

Цивільний позов може бути пред'явлений:

1) особою, якій завдано кримінальним правопорушенням або іншим суспільно небезпечним діянням майнової або моральної шкоди, її представником (ч. 1 ст. 128 КПК України).

Повноваження представника цивільного позивача підтверджуються такими обов'язковими документами: адвоката-представника – свідоцтвом про право на зайняття адвокатською діяльністю, ордером, договором із захисником або дорученням органу, уповноваженого законом на надання безоплатної правової допомоги (ч. 1 ст. 50 КПК України); керівника юридичної особи чи іншої уповноваженої законом або іншими установчими документами особами – копією установчих документів юридичної особи; працівника юридичної особи, яка є цивільним позивачем – довіреністю (ч. 1, 2 ст. 63 КПК України);

2) законним представником неповнолітніх осіб та осіб, визнаних у встановленому законом порядку недієздатними чи обмежено дієздатними (ч. 2 ст. 128 КПК України).

Відповідно до ст. 44 КПК України до законних представників відносяться: батьки (усиновлювачі), а в разі їх відсутності – опікуни чи піклувальники особи, інші повнолітні близькі родичі чи члени сім'ї (термін «близькі родичі» містить вичерпний перелік осіб, що зазначені в п. 1 ч. 1 ст. 3 КПК України), а також представники органів опіки і піклування, установ і організацій, під опікою чи піклуванням яких перебуває неповнолітній, недієздатний чи обмежено дієздатний.

Законний представник може бути замінений іншим з-поміж осіб, зазначених у ч. 2 ст. 44 КПК України лише в разі, якщо дії законного представника суперечать інтересам особи, яку він представляє;

3) прокурором, якщо позов заявлено в інтересах держави та громадян, які через свій фізичний чи матеріальний стан чи неповноліття, похилий вік, недієздатність або обмежену дієздатність неспроможні самостійно захистити свої права (ч. 3 ст. 128 КПК України).

Прокурор пред'являє цивільний позов відповідно до п. 12 ч. 2 ст. 36 КПК України. Під час подання позову в інтересах громадян у позовній заяві прокурор повинен зробити посилання на правові та фактичні підстави пред'явлення ним позову з повним обґрунтуванням причин, через які громадяни не можуть самостійно захистити свої права (неповнолітній вік, похилий вік, недієздатність тощо).

Цивільний позов розглядається судом разом з кримінальним провадженням, що безперечно має процесуальну економію за рахунок відсутності цивільного позову в порядку цивільного судочинства. Крім того, спільний розгляд цивільного позову і кримінального провадження сприяє швидкості та повноті дослідження предмета доказування (п. 3 ч. 1 ст. 91), звільняє цивільного позивача і цивільного відповідача від сплати державного мита.

Основними суб'єктами взаємодії з приводу пред'явленого позову виступають цивільний позивач і цивільний відповідач.

Якщо цивільний позов пред'явлено потерпілим, то він поєднує одночасно обидва процесуальні статуси, отже, використовує права і несе обов'язки і цивільного позивача, і потерпілого.

Цивільний позивач має права та обов'язки, передбачені ст. 55 КПК України для потерпілого в тій частині, що стосується цивільного позову.

До форми та змісту позовної заяви є певні вимоги, що застосовуються за аналогією у кримінальному провадженні та обумовлені ст. 119 ЦПК України.

Про прийнятті процесуального рішення орган досудового розслідування зобов'язаний надати цивільному позивачеві інформацію, яка стосується цивільного позову. Випадки та порядок повідомлення передбачені у ст. 56, 111, 112 КПК України.

Особа, яка не пред'явила цивільного позову в кримінальному провадженні, а також особа, цивільний позов якої залишено без розгляду, має право пред'явити його в порядку цивільного судочинства.

Якщо особі відмовлено у позові в порядку цивільного, господарського або адміністративного судочинства, то вона позбавляється права пред'являти той же позов у кримінальному провадженні. Якщо такий позов пред'явлено, то слідчий, прокурор повинні винести постанову, а суд – ухвалу про повернення позову з наведеної підстави.

Цивільний позивач може відмовитися від позову до видалення суду в нарадчу кімнату для ухвалення судового рішення.

З моменту заявлення позову цивільним позивачем автоматично виникають права й обов'язки і цивільного відповідача. Для визначення цього статусу закон не вимагає, щоб орган досудового розслідування чи суд виносили рішення. Процесуально цей статус не оформлюється ні постановою органу досудового розслідування, ні ухвалою суду.

Цивільними відповідачами можуть бути батьки, опікуни, піклувальники та інші особи, а також підприємства, установи та організації, які в межах закону несуть матеріальну та моральну відповідальність за шкоду, завдану діями підозрюваного (обвинуваченого) або неосудної особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, та до якої пред'явлено цивільний позов згідно з гл. 9 КПК України.

У кримінальному провадженні щодо юридичної особи можуть бути використані підстави відповідальності, що передбачені у гл. 82 ЦК України.

Випадки та порядок повідомлення цивільного відповідача про прийнятті процесуальні рішення визначено в ст. 42, 111, 112 КПК України.

Цивільний позивач вправі в установленому порядку клопотати перед судом про вжиття заходів забезпечення пред'явленого ним цивільного позову.

До заходів забезпечення цивільного позову відносяться:

а) *тимчасове вилучення майна* підозрюваного під час вчинення окремих слідчих (розшукових) дій (ст. 167-169);

б) *арешт майна* підозрюваного, обвинуваченого або осіб, які в межах закону несуть цивільну відповідальність за шкоду, завдану їх діями (ст. 170-175);

в) *передача майна*, на яке накладено арешт, на зберігання.

Цивільний позов не може бути розглянутий під час закриття кримінального провадження:

1) *прокурором (слідчим)* під час досудового провадження згідно з умовами ч. 1 ст. 284 КПК України;

2) судом у підготовчому судовому засіданні у разі затвердження угоди про примирення чи угоди про визнання винуватості (п. 1 ч. 3 ст. 314 КПК України) та встановлення підстав, що передбачені п. 4-8 ч. 1 ст. 284 КПК України;

3) судом під час судового розгляду у випадках:

1. встановлення обставин, що передбачені у п. 5-8 ч. 1 ст. 284 КПК України;
2. відмови прокурора та потерпілого від підтримання обвинувачення в суді;
3. звільнення особи від кримінальної відповідальності (ст. 288 КПК України);
4. затвердження вироком угоди про примирення чи угоди про визнання винуватості (ст. 475 КПК України). Якщо кримінальне провадження підлягає закриттю за наведених підстав, то особа, яка веде провадження, зобов'язана роз'яснити право пред'являти позов в порядку цивільного судочинства.

Рішення, що приймаються судом за результатами розгляду цивільного позову у кримінальному провадженні:

- 1) задовольнити цивільний позов повністю або частково;
- 2) відмовити в позові;
- 3) залишити позов без розгляду.

Рішення про повне або часткове задоволення позову може бути винесене лише в разі визнання обвинуваченого винним у вчиненні кримінального правопорушення і ухвалення обвинувального вироку чи винесення постанови про застосування до особи примусових заходів виховного чи медичного характеру. У цьому випадку не має значення звільняє суд обвинуваченого від покарання чи призначає його, або застосовує запобіжні заходи.

Суд задовольняє цивільний позов повністю або частково, якщо в судовому засіданні були доведені підстави цивільного позову.

Суд відмовляє у позові в разі ухвалення виправдувального вироку на основі відсутності події кримінального правопорушення.

У випадку виправдання обвинуваченого за відсутності в його діях складу кримінального правопорушення або його непричетності до вчинення кримінального правопорушення, а також неприбуття цивільного позивача (його представника, законного представника) в судове засідання суд залишає позов без розгляду (ч. 3 ст. 129, ст. 326 КПК України).

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ:

1. Назвіть способи відшкодування шкоди в кримінальному провадженні.
2. Яким особам та який вид шкоди може бути відшкодований (компенсований) в кримінальному процесі?
3. Дайте визначення моральної шкоди.
4. Дайте визначення цивільного позову.
5. Вкажіть процесуальний порядок пред'явлення цивільного позову під час кримінального провадження.
6. Назвіть випадки відшкодування шкоди за рахунок Державного бюджету України.
7. Відшкодування (компенсація) шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, прокуратури або суду.
8. Процесуальний статус викривача у кримінальному провадженні.

9. В якому випадку особа не має права на виплату винагороди в якості викривача?
10. Персональність інформації.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Бараняк В., Несімко О. Проблеми відшкодування шкоди у кримінальному провадженні щодо захисту прав потерпілого. *Вісник Національного університету "Львівська політехніка"* : зб. наук. праць. 2018. № 894. С. 98–103.
2. Клименко Я. О. Цивільний позов як одна із форм забезпечення слідчим відшкодування шкоди, завданої злочином : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2003. 18 с.
3. Нескороджена Л. Л., Щербак С. В., Сіроткіна М. В. Цивільний позов, моральна шкода та її компенсація у кримінальному та цивільному судочинстві: теорія і практика : наук.-практ. посіб. Київ : Фурса С. Я. ; КНТ, 2008. 416 с.
4. Постанова Об'єднаної Палати касаційного кримінального суду Верховного суду від 23 січ. 2019 р, справа № 187/291/17. *Zakononline: право знати* : [сайт]. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/79439726>
5. Правила судово-медичного визначення ступеню тяжкості тілесних ушкоджень : затв. наказом Міністерства охорони здоров'я України від 17 січ.1995 р. № 6. *Судово-медична експертиза*. Київ, 1999. С. 34–44. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0255-95#Text>
6. Про відшкодування витрат на стаціонарне лікування особи, яка потерпіла від злочину та судових витрат : постанова Пленуму Верховного Суду України № 11 від 7 лип. 1995 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0011700-95#Text>
7. Про запобігання корупції : Закон України від 14 жовт. 2014 р. № 1700-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 49. Ст. 2056.
8. Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянинуві незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду : Закон України від 01 груд. 1994 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 1. Ст. 1. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/266/94-%D0%B2%D1%80#Text>
9. Про практику застосування судами України законодавства про відшкодування матеріальної шкоди, завданої злочином, і стягнення безпідставно нажитого майна : постанова Пленуму Верховного Суду України № 3 від 31 берез. 1989 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0003700-89#Text>
10. Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини неповнолітніх : постанова Пленуму Верховного Суду України № 5 від 16 квіт. 2004 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va005700-04#Text>
11. Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди : постанова Пленуму Верховного Суду України № 4 від 31 берез. 1995 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0004700-95#Text>
12. Справа «Меркулова проти України» (Заява № 21454/04) : рішення Європейського суду з прав людини від 3 черв. 2011 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_896#Text.

13. Справа за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень статті 32 Закону України «Про державний бюджет України на 2000 рік» та статті 25 Закону України «Про державний бюджет України на 2001» (справа про відшкодування шкоди державою) : рішення Конституційного Суду України від 3 жовт. 2001 р. № 1-36/2001. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v012p710-01#Text>

14. Шумило М. Є. Спеціальні умови відшкодування майнової шкоди, завданної особі незаконним кримінальним переслідуванням. *Науковий вісник Дніпропетровської юридичної академії МВС України*. 2001. Вип. 2 (5). С. 132–137.

ГЛАВА 11. ЗАХОДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

1. Заходи забезпечення кримінального провадження: поняття та їх види
  2. Загальні правила застосування заходів забезпечення кримінального провадження
  3. Види заходів забезпечення кримінального провадження та порядок їх застосування
- Питання для самоконтролю
Рекомендована література

1. ЗАХОДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ: ПОНЯТТЯ ТА ЇХ ВИДИ

Для досягнення завдань кримінального провадження законодавець покладає на учасників кримінального провадження певні обов'язки та визначає їхні права. Втім, завдання кримінального провадження не завжди збігаються з інтересами всіх сторін цього провадження, а тому учасники кримінального провадження не завжди добровільно виконують покладені на них законом процесуальні обов'язки, що ставить під сумнів ефективність та дієвість кримінального провадження.

Серед кримінальних процесуальних заходів, які забезпечують реалізацію кримінальних процесуальних норм, особливе місце займають заходи забезпечення кримінального провадження, які є заходами кримінального процесуального примусу з боку державних органів або посадових осіб на поведінку учасників кримінальної процесуальної діяльності, що направлені на забезпечення виконання процесуальних обов'язків, якщо вони не виконуються добровільно, або на попередження небажаних з точки зору права дій з метою забезпечення нормального руху кримінального провадження.

Заходи забезпечення кримінального провадження – це передбачені кримінальним процесуальним законом заходи примусового характеру, що застосовуються за наявності підстав та в порядку, встановлених законом, з метою забезпечення його дієвості шляхом подолання негативних обставин, що перешкоджають або можуть перешкодити вирішенню завдань кримінального провадження.

Заходи забезпечення кримінального провадження регламентуються розділом II КПК України, який визначає перелік заходів забезпечення кримінального провадження та регламентує порядок їх обрання, зміни чи скасування.

Ознаками заходів забезпечення кримінального провадження є:

- 1) мають процесуальний характер. Необхідно відрізнити кримінальний процесуальний примус від адміністративного чи дисциплінарного (наприклад, грошове стягнення, визначене у статтях 144–147 КПК України, від штрафу як адміністративного стягнення);
- 2) застосовуються з метою досягнення дієвості кримінального провадження та вирішення його завдань;
- 3) підстави, межі та порядок застосування детально регламентовані кримінальним процесуальним законом;

4) мають примусовий характер, який полягає у фізичному, матеріальному чи психологічному впливі на учасника кримінального провадження. Можуть застосовуватися всупереч волі та бажанню осіб, виключно на підставі закону;

5) пов'язані з певними обмеженнями особистих, майнових та інших прав і свобод учасників кримінального провадження. Наприклад, під час застосування арешту майна застосовуються обмеження майнового характеру – позбавлення права користуватися або розпоряджатися певним майном, банківськими вкладками тощо;

6) суб'єктом застосування, як правило, є компетентні державні органи та посадові особи, які здійснюють кримінальне провадження;

7) застосовуються стосовно осіб, які залучаються до кримінальної процесуальної діяльності. Це можуть бути різні учасники кримінального провадження – підозрюваний, обвинувачений, свідок, потерпілий, поручитель тощо. У нормах, які визначають порядок застосування кожного заходу забезпечення кримінального провадження, законодавець конкретизує коло осіб, щодо яких вони можуть застосовуватися;

8) мають виключний характер. Застосовуються у разі, якщо авторитету закону та переконання щодо необхідності добровільного виконання норм КПК України є недостатньо, а досягнути завдань кримінального провадження іншими способами неможливо.

Види заходів забезпечення кримінального провадження перераховані в ст. 131 КПК України. Ними є:

1) виклик слідчим, дізнавачем, прокурором, судовий виклик (статті 133–139 КПК України);

2) привід (статті 140–143 КПК України);

3) накладення грошового стягнення (статті 144–147 КПК України);

4) тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом (статті 148–153 КПК України);

5) відсторонення від посади (статті 154–158 КПК України);

6) тимчасове відсторонення судді від здійснення правосуддя (ст. 155-1 КПК України);

7) тимчасовий доступ до речей і документів (статті 159–166 КПК України);

8) тимчасове вилучення майна (статті 167–169 КПК України);

9) арешт майна (статті 170–175 КПК України);

10) затримання особи (статті 187–191, 207–213 КПК України);

11) запобіжні заходи (гл. 17 статті 176–213 КПК України).

Окрім заходів забезпечення кримінального провадження, які перераховані в ст. 131 КПК України, під час кримінального провадження застосовуються й *інші заходи примусового характеру, а саме:*

1) видалення обвинуваченого з зали судового засідання при повторному порушенні порядку судового засідання (ст. 330 КПК України);

2) поміщення у приймальник-розподільник для дітей осіб, які вчинили суспільно небезпечне діяння у віці від 11 років і до досягнення віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність (ст. 499 КПК України);

3) примусове залучення особи для проведення медичної або психіатричної експертизи (ч. 3 ст. 242 КПК України).

Заходи забезпечення кримінального провадження можна класифікувати:

1. Залежно від мети застосування:

1) заходи, спрямовані на забезпечення явки учасників кримінального провадження (виклик, привід);

2) заходи, спрямовані на встановлення обставин кримінального правопорушення та збирання і збереження доказів (тимчасовий доступ до речей і документів, тимчасове вилучення майна, арешт майна);

3) заходи щодо забезпечення цивільного позову та можливої конфіскації майна (тимчасове вилучення майна, арешт майна);

4) заходи, спрямовані на забезпечення виконання процесуальних обов'язків (накладення грошового стягнення);

5) заходи, спрямовані на припинення кримінального правопорушення чи запобігання вчиненню іншого, припинення або запобігання протиправній поведінці підозрюваного, обвинуваченого щодо перешкоджання кримінальному провадженню (відсторонення від посади, тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом, запобіжні заходи).

2. За часом дії:

1) заходи, що тривають протягом певного часу (запобіжні заходи, відсторонення від посади, арешт майна);

2) заходи, які є короткочасними (привід, тимчасове вилучення майна).

3. За підставами застосування:

1) заходи, що застосовуються у зв'язку з невиконанням процесуальних обов'язків (привід, накладення грошового стягнення, запобіжні заходи);

2) заходи, що застосовуються не залежно від процесуального правопорушення (тимчасовий доступ до речей і документів).

2. ЗАГАЛЬНІ ПРАВИЛА ЗАСТОСУВАННЯ ЗАХОДІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Загальні правила застосування заходів забезпечення кримінального провадження визначено в ст. 132 КПК України.

Юридичною підставою застосування заходів забезпечення кримінального провадження є *ухвала слідчого судді або суду*. У окремих випадках, визначених КПК України, заходи забезпечення кримінального провадження можуть застосовуватися і без ухвали слідчого судді, суду, зокрема – виклик слідчим, дізнавачем, прокурором, судовий виклик, тимчасове вилучення майна чи тимчасове вилучення документів, які посвідчують користування спеціальним правом.

Клопотання про застосування заходів забезпечення кримінального провадження подається слідчим, дізнавачем, за погодженням з прокурором, чи прокурором до місцевого суду, в межах територіальної юрисдикції якого знаходиться орган досудового розслідування. У кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень, віднесених до підсудності Вищого антикорупційного суду, – до Вищого антикорупційного суду (ч. 2 ст. 132 КПК України).

В окремих випадках правом звернення до суду з клопотанням про застосування заходів забезпечення кримінального провадження наділені і інші учасники кримінального провадження. Так, з клопотанням про здійснення судового виклику можуть звертатися підозрюваний, його захисник, потерпілий, його представник (ст. 134 КПК України); про здійснення приводу – сторона кримінального провадження, потерпілий (ч. 2 ст. 140 КПК України); про тимчасовий доступ до

речей і документів – сторони кримінального провадження (ч. 1 ст. 160 КПК України); з клопотанням про арешт майна також цивільний позивач (ч. 1 ст. 171 КПК України).

Слідчий суддя чи суд вправі з власної ініціативи застосувати окремі заходи забезпечення кримінального провадження, а саме: судовий виклик (ст. 134 КПК України), накладення грошового стягнення (ч. 2 ст. 144 КПК України), привід (ч. 2 ст. 140 КПК України).

До клопотання про застосування заходів забезпечення кримінального провадження додається витяг з ЄРДР щодо кримінального провадження, в рамках якого подається клопотання (ч. 6 ст. 132 КПК України). У випадках, визначених КПК України, до клопотання додаються копії матеріалів, якими сторона кримінального провадження, що подала відповідне клопотання, обґрунтовує свої доводи (статті 141, 145, ч. 2 ст. 150, ч. 2 ст. 157, ч. 2 ст. 171 КПК України) та документи, які підтверджують надання підозрюваному, обвинуваченому копій клопотання та матеріалів, що обґрунтовують клопотання (ч. 2 ст. 150, ч. 2 ст. 157 КПК України).

Клопотання про застосування заходів забезпечення кримінального провадження розглядається у визначений законом строк. Зокрема, клопотання про привід розглядається – у день його надходження; про грошове стягнення, тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом, відсторонення від посади – не пізніше 3-х днів із дня надходження клопотання до суду; про арешт майна – не пізніше 2-х днів із дня надходження відповідного клопотання до суду.

Під час розгляду питання про застосування заходів забезпечення кримінального провадження сторони кримінального провадження повинні надати слідчому судді або суду докази обставин, на які вони посилаються.

Для оцінки потреб досудового розслідування слідчий суддя або суд зобов'язаний врахувати можливість без застосованого заходу забезпечення кримінального провадження отримати речі і документи, які можуть бути використані під час судового розгляду для встановлення обставин у кримінальному провадженні (ч. 4 ст. 132 КПК України).

Відповідно до ч. 3 ст. 132 КПК України *не допускається застосування заходів забезпечення кримінального провадження, якщо слідчий, дізнавач, прокурор не доведе, що:*

1) існує обґрунтована підозра щодо вчинення кримінального правопорушення такого ступеня тяжкості, що може бути підставою для застосування заходів забезпечення кримінального провадження;

2) потреби досудового розслідування виправдовують такий ступінь втручання у права і свободи особи, про який ідеться в клопотанні слідчого, дізнавача, прокурора. Так, в рішеннях ЄСПЛ звертається увага на відсутність достатнього законного обґрунтування при втручанні в особисте життя певних осіб, що спричинило порушення ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (пункти 53, 56 рішення у справі «Пантелеєнко проти України» від 29 червня 2006 року)⁵⁹;

3) може бути виконане завдання, для виконання якого слідчий, прокурор звертається із клопотанням.

---

⁵⁹ Справа «Пантелеєнко проти України» (Заява № 11901/02) : рішення Європейського суду з прав людини від 29 черв. 2006 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_274.

Після розгляду клопотання про застосування заходу забезпечення кримінального провадження слідчий суддя вправі постановити ухвалу про:

- 1) задоволення клопотання;
- 2) відмову у задоволенні клопотання;
- 3) повернення клопотання для усунення недоліків, якщо воно подане без додержання вимог, визначених відповідною нормою КПК України.

3. ВИДИ ЗАХОДІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ТА ПОРЯДОК ЇХ ЗАСТОСУВАННЯ

Виклик (статті 133–139 КПК України) полягає у тому, що слідчий, дізнавач, прокурор, слідчий суддя чи суд викликає підозрюваного, свідка, потерпілого або іншого учасника кримінального провадження для участі у процесуальній дії, коли його участь під час проведення цієї процесуальної дії є обов'язковою.

Хоча під час виклику обмеження прав особи є незначним, цей захід забезпечення кримінального провадження також пов'язаний із застосуванням примусу, тому що він примушує особу підкоритися вимозі особи, яка здійснює кримінальне провадження, про явку, а в разі неприбуття без поважних причин – до особи можуть застосовуватися негативні для неї правові наслідки (накладення грошового стягнення або здійснення приводу).

Виклик слід відрізнити від повідомлення у кримінальному провадженні. На відміну від виклику, повідомлення учасників кримінального провадження має інформативне значення, оскільки у такий спосіб доводиться інформація, що стосується руху кримінального провадження та можливості реалізації процесуальних прав при проведенні тієї чи іншої процесуальної дії.

Особа може бути викликана при наявності достатніх підстав вважати, що:

- 1) вона може дати показання, які мають значення для кримінального провадження. Такі дані мають прогностичний характер, який набуває достовірного характеру при проведенні допиту;
- 2) участь особи у процесуальній дії є обов'язковою, про що має бути пряма вказівка закону.

У КПК України передбачено різні *способи здійснення виклику*. Так, особа викликається шляхом:

- 1) вручення повістки про виклик безпосередньо;
- 2) надіслання повістки поштою, електронною поштою чи факсимільним зв'язком;
- 3) здійснення виклику телефоном або телеграмою (ч. 1 ст. 135 КПК України).

Найкращим способом здійснення виклику є вручення повістки безпосередньо особі, яка викликається. У разі тимчасової відсутності особи за місцем проживання, повістка для передачі їй вручається під розписку дорослому члену сім'ї особи чи іншій особі, яка з нею проживає, житлово-експлуатаційній організації за місцем проживання особи або адміністрації за місцем її роботи. Важливо, щоб ці особи, яким вручається повістка, мали реальну можливість передати її адресату. При цьому їм має бути роз'яснено обов'язок вручити повістку адресату без зволікання.

Для певної категорії учасників кримінального провадження закон визначає особливості їх виклику. Зокрема, в частинах 3–5, 7 ст. 135 КПК України передбачено, що:

1) особа, що перебуває під вартою, викликається через адміністрацію місця ув'язнення;

2) повістка про виклик неповнолітньої особи, як правило, вручається її батьку, матері, усиновлювачу або законному представнику;

3) повістка про виклик обмежено дієздатної особи вручається її піклувальнику;

4) повістка про виклик особи, яка проживає за кордоном, вручається згідно з міжнародним договором про правову допомогу, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, а за відсутності такого – за допомогою дипломатичного (консульського) представництва.

Повістка про виклик вручається особі працівником органу зв'язку, працівником правоохоронного органу, слідчим, прокурором, а також секретарем судового засідання, якщо таке вручення здійснюється в приміщенні суду.

Строки отримання повістки про виклик. Особа має отримати повістку про виклик або бути повідомленою про нього іншим шляхом *не пізніше ніж за 3 дні до дня, коли вона зобов'язана прибути за викликом* (ч. 9 ст. 135 КПК України). Винятком із цього правила є випадки, коли КПК України встановлено такі строки здійснення процесуальних дій, які не дозволяють здійснити виклик у зазначений строк. У такому випадку особа має отримати повістку про виклик або бути повідомленою про нього іншим шляхом *якнайшвидше*, але в будь-якому разі з наданням їй необхідного часу для підготовки та прибуття за викликом. Зокрема, це стосується випадків запрошення потерпілого, підозрюваного чи захисника взяти участь в обшукі.

Підтвердження отримання особою повістки про виклик або ознайомлення з її змістом іншим шляхом є важливою складовою здійснення виклику. Адже від наявності такого підтвердження залежить можливість подальшого забезпечення явки особи шляхом її приводу. **Належним підтвердженням отримання особою повістки** про виклик або ознайомлення з її змістом іншим шляхом є:

1) розпис особи про отримання повістки, в тому числі на поштовому повідомленні;

2) відеозапис вручення особі повістки;

3) отримання листа-підтвердження про отримання електронного листа;

4) будь-які інші дані, які підтверджують факт вручення особі повістки про виклик або ознайомлення з її змістом (ст. 136 КПК України).

Певні труднощі становить підтвердження виклику особи через телефон. Адже законом не передбачено способу фіксації такого виклику та підтвердження його отримання.

Зміст повістки про виклик має відповідати вимогам, визначеним у ст. 137 КПК України. Закріплені у цій нормі положення можна поділити на такі чотири групи: відомості, що стосуються кримінального провадження та особи, яка викликає; відомості, що стосуються особи, яку викликають; відомості, що стосуються дії, для участі у провадженні якої викликається особа; відомості, що стосуються відповідальності особи, яка викликається. Законодавець звертає увагу на те, що наслідки неприбуття особи за викликом мають бути викладені із зазначенням тексту відповідних положень закону.

Якщо особа не може з'явитися на виклик, вона має повідомити слідчого, дізнавача, прокурора, слідчого суддю чи суд про поважні причини, що

перешкоджають її своєчасному прибуттю. Законодавець визначає такі **поважні причини неприбуття особи на виклик**:

- 1) затримання, тримання під вартою або відбування покарання;
- 2) обмеження свободи пересування внаслідок дії закону або судового рішення;
- 3) обставини непереборної сили (епідемії, військові події, стихійні лиха або інші подібні обставини);
- 4) відсутність особи у місці проживання протягом тривалого часу внаслідок відрядження, подорожі тощо;
- 5) тяжка хвороба або перебування в закладі охорони здоров'я у зв'язку з лікуванням або вагітністю за умови неможливості тимчасово залишити цей заклад;
- 6) смерть близьких родичів, членів сім'ї чи інших близьких осіб або серйозна загроза їхньому життю;
- 7) несвоєчасне одержання повістки про виклик;
- 8) інші обставини, які об'єктивно унеможливають з'явлення особи на виклик (ст. 138 КПК України).

В цій нормі перераховані ті обставини, які найбільш часто зустрічаються на практиці. Проте, цей перелік не є вичерпним. Такими, що мають значення поважної причини неявки, можуть бути визнані й інші обставини, які об'єктивно унеможливають явку особи (наявність малолітніх дітей при неможливості доручити будь-кому їх догляд, бездоріжжя, тривала перерва у русі транспорту).

Наслідки неприбуття на виклик. Якщо підозрюваний, обвинувачений, свідок, потерпілий, цивільний відповідач, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, який був у встановленому КПК України порядку викликаний, не з'явився без поважних причин або не повідомив про причини свого неприбуття, до нього застосовуються такі заходи юридичної відповідальності:

- 1) накладення грошового стягнення:
  - від 0,25 до 0,5 розміру прожиткового мінімуму для працездатних осіб у випадку неприбуття на виклик слідчого, дізнавача, прокурора;
  - від 0,5 до 2 розміру прожиткового мінімуму для працездатних осіб – у разі неприбуття на виклик слідчого судді, суду;
- 2) привід (статті 140–143 КПК України);
- 3) адміністративна відповідальність – за злісне ухилення свідка, потерпілого, експерта, перекладача від явки до органів досудового розслідування чи прокурора під час досудового розслідування (ст. 185-4 КУпАП);
- 4) вирішення питання про здійснення спеціального досудового розслідування чи спеціального судового провадження (в разі неприбуття підозрюваного, обвинуваченого на виклик без поважної причини більш як два рази та оголошення його у міжнародний розшук) (ст. 139 КПК України).

Привід (статті 140–143 КПК України) полягає у примусовому супроводженні підозрюваного, обвинуваченого, свідка особою, яка виконує ухвалу про привід, до місця їх виклику у зазначений в ухвалі час.

Привід може застосовуватися лише щодо підозрюваного, обвинуваченого, свідка, а тому особи, які беруть участь у кримінальному провадженні в іншому процесуальному статусі, не можуть бути доставлені приводом.

Привід свідка не може бути застосований до неповнолітніх, вагітних жінок, осіб з інвалідністю першої або другої груп, осіб, які одноосібно виховують дітей віком до 6 років або дітей з інвалідністю, а також осіб, які згідно із КПК України не

можуть бути допитані як свідки. Привід співробітника кадрового складу розвідувального органу України при виконанні ним своїх службових обов'язків здійснюється тільки в присутності офіційних представників цього органу (ч. 3 ст. 140 КПК України).

Фактичною підставою для застосування приводу є сукупність даних про те, що:

1) особа була викликана у порядку, встановленому законом порядку (зокрема, наявне підтвердження отримання повістки про виклик або ознайомлення з її змістом іншим шляхом);

2) особа не з'явилася без поважних причин або не повідомила про причини свого неприбуття. Причини неявки мають бути встановлені до прийняття рішення про застосування приводу.

Юридичною підставою здійснення приводу є ухвала слідчого судді, суду, яка вноситься за клопотанням слідчого, прокурора або з власної ініціативи, а під час судового провадження – також за клопотанням сторони кримінального провадження, потерпілого, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження.

Під час досудового розслідування слідчий суддя розглядає клопотання про привід у день надходження до суду, під час судового провадження – негайно після його ініціювання. Терміновість розгляду клопотання про здійснення приводу дозволяє оперативно вирішити питання про привід особи для забезпечення її участі в процесуальних діях.

Розглядаючи питання про застосування приводу, слідчий суддя або суд повинен упевнитися в наявності фактичних підстав для прийняття такого рішення. Слідчий суддя, суд не зв'язаний доводами клопотання, а тому, безпосередньо дослідивши та надавши оцінку всім важливим для вирішення цього питання обставинам, постановляє ухвалу про здійснення приводу, а за відсутності законних підстав – про відмову у задоволенні клопотання.

Копія ухвали про здійснення приводу, завірена печаткою суду, негайно надсилається органу, на який покладено її виконання.

Виконання ухвали про здійснення приводу може бути доручене відповідним підрозділам органів Національної поліції, органів безпеки, органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства, НАБ України або ДБР (ч. 1 ст. 143 КПК України).

Співробітник органу, який виконує ухвалу про здійснення приводу, зобов'язаний встановити особу, яка піддається приводу, на підставі даних, що містяться в ухвалі слідчого судді або суду. Після цього, працівник органу, який виконує ухвалу, має оголосити зміст ухвали та роз'яснити підозрюваному, обвинуваченому чи свідку, щодо яких прийняте рішення про здійснення приводу, обов'язок прибути до місця виклику в зазначений час у супроводі особи, яка виконує ухвалу.

У випадку невиконання особою, що підлягає приводу, законних вимог щодо виконання ухвали про здійснення приводу, до неї можуть бути застосовані заходи фізичного впливу, які дозволяють здійснити її супроводження до місця виклику (ч. 3 ст. 143 КПК України).

Застосуванню заходів фізичного впливу повинно передувати попередження про намір їх застосування. У разі неможливості уникнути застосування заходів фізичного впливу вони не повинні перевищувати міри, необхідної для виконання ухвали про здійснення приводу, і мають зводитися до мінімального впливу на особу.

Забороняється застосування заходів впливу, які можуть завдати шкоди здоров'ю особи, а також примушення особи перебувати в умовах, що перешкоджають її вільному пересуванню, протягом часу більшого, ніж необхідно для негайного доставлення особи до місця виклику. Перевищення повноважень щодо застосування заходів фізичного впливу тягне за собою відповідальність, встановлену законом, зокрема – у статтях 365 чи 371 КК України.

В окремих випадках здійснення приводу є неможливим з причин об'єктивного чи суб'єктивного характеру, якими можуть бути хвороба, стихійне лихо тощо. У разі неможливості здійснення приводу особа, яка виконує ухвалу про здійснення приводу, повертає її до суду з письмовим поясненням причин невиконання.

Накладення грошового стягнення (статті 144–147 КПК України) полягає у покладенні на учасника кримінального провадження обов'язку сплатити у встановленому законом розмірі грошову суму за невиконання ним процесуальних обов'язків у визначених законом випадках. При цьому потрібно відмежовувати грошове стягнення як захід забезпечення кримінального провадження від штрафу як адміністративного стягнення, визначеного у ст. 185-3 КУпАП за ухилення від явки або злісну неповагу до суду.

Грошове стягнення накладається у таких випадках:

1) у разі неприбуття на виклик без поважних причин або неповідомлення про причини неприбуття підозрюваного, обвинуваченого, свідка, потерпілого, цивільного відповідача, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження (ч. 1 ст. 139 КПК України);

2) у разі невиконання підозрюваним, обвинуваченим обов'язків, які на нього поклали під час обрання особистого зобов'язання (ч. 2 ст. 179 КПК України);

3) у разі невиконання поручителем взятих на себе зобов'язань щодо виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього обов'язків та щодо доставлення підозрюваного, обвинуваченого до органу досудового розслідування чи в суд на першу про те вимогу (ч. 5 ст. 180 КПК України);

4) при порушенні батьками, опікунами і піклувальниками зобов'язання про нагляд за неповнолітнім підозрюваним чи обвинуваченим (ч. 5 ст. 493 КПК України).

Фактичною підставою накладення грошового стягнення є наявність відомостей, що свідчать про невиконання учасником кримінального провадження своїх процесуальних обов'язків.

Юридичною підставою накладення грошового стягнення є:

1) під час досудового розслідування – ухвала слідчого судді, винесена за результатами розгляду клопотання слідчого, прокурора чи за власною ініціативою;

2) під час судового провадження – ухвала суду, винесена за результатами розгляду клопотання прокурора чи за власною ініціативою.

Клопотання слідчого, прокурора про накладення грошового стягнення розглядається слідчим суддею *не пізніше 3 днів* із дня його надходження до суду, а якщо таке клопотання заявлене під час судового засідання – негайно після його ініціювання.

Про час та місце розгляду клопотання повідомляється службова особа, яка його внесла, та особа, на яку може бути накладено грошове стягнення, проте їх неприбуття не перешкоджає розгляду питання.

Слідчий суддя, суд накладає на особу грошове стягнення, якщо встановить, що особа не виконала покладений на неї процесуальний обов'язок та відсутні поважні причини невиконання процесуального обов'язку.

Розмір стягнення слідчий суддя, суд визначає виходячи із зазначених у законі сум стягнень за невиконання конкретних обов'язків та покладає його виконання на конкретного учасника кримінального провадження.

Законодавець передбачив можливість скасування ухвали про накладення грошового стягнення особою, на яку воно було накладено, за умови, що вона не була присутня під час розгляду питання про накладення грошового стягнення (ст. 147 КПК України).

Тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом (статті 148–153 КПК України) полягає у тимчасовому обмеженні підозрюваного (а при продовженні строку його дії – і обвинуваченого) у користуванні спеціальним правом, що застосовується за рішенням слідчого судді на певний строк для припинення кримінального правопорушення чи запобігання вчиненню іншого, припинення або запобігання протиправній поведінці підозрюваного щодо перешкоджання кримінальному провадженню, забезпечення відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням.

Метою тимчасового обмеження у користуванні спеціальним правом, відповідно до ч. 1 ст. 148 КПК України, є:

1) припинення кримінального правопорушення чи запобігання вчиненню іншого правопорушення;

2) припинення або запобігання протиправній поведінці підозрюваного щодо перешкоджання кримінальному провадженню;

3) забезпечення відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням.

Тимчасово вилученими можуть бути документи, які посвідчують:

1) право керування транспортним засобом або судном (посвідчення водія);

2) право полювання (посвідчення мисливця);

3) право на здійснення підприємницької діяльності (свідоцтво про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців);

4) право на володіння та носіння зброї (ч. 1 ст. 148 КПК України).

Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 19 листопада 2012 року № 1104, якою затверджено «Порядок передачі на зберігання тимчасово вилучених під час кримінального провадження документів, які посвідчують користування спеціальним правом», вилучені документи зберігаються разом з матеріалами кримінального провадження в індивідуальному сейфі (металевій шафі) слідчого, дізнавача, який здійснює таке провадження, до постановлення слідчим суддею відповідної ухвали.

Тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом здійснюється шляхом:

1) *тимчасового вилучення документів, які посвідчують користування спеціальним правом, що здійснюється під час затримання особи (ця дія є факультативною).* Особа, яка здійснила затримання у передбаченому ст. 208 КПК України порядку, зобов'язана одночасно із доставленням затриманої особи до уповноваженої службової особи передати їй тимчасово вилучені документи, які посвідчують користування спеціальним правом, якщо такі документи було вилучено (ч. 1 ст. 149 КПК України). У такому випадку прокурор, слідчий, дізнавач, за погодженням з

прокурором зобов'язаний звернутися до слідчого судді із клопотанням про тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом *не пізніше 2 днів* з моменту тимчасового вилучення. Пропуск вказаного строку тягне за собою необхідність повернення тимчасово вилучених документів;

2) *тимчасового обмеження у користуванні спеціальним правом.* Прокурор, слідчий за погодженням з прокурором під час досудового розслідування має право звернутися до слідчого судді із клопотанням про тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом.

Клопотання про тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом розглядається слідчим суддею не пізніше 3-х днів з дня його надходження до суду.

За результатами розгляду клопотання слідчий суддя:

1) постановляє ухвалу про повернення клопотання прокурору, якщо воно подане без додержання вимог ст. 150 КПК України (ч. 3 ст. 151 КПК України);

2) відмовляє у задоволенні клопотання про тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом (ч. 1 ст. 152 КПК України);

3) постановляє ухвалу про тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом, в якій має бути зазначено мотиви застосування, перелік документів, які посвідчують користування спеціальним правом та які підлягають вилученню, строк тимчасового обмеження у користуванні спеціальним правом та порядок виконання ухвали (ч. 3 ст. 152 КПК України).

Копія ухвали надсилається особі, яка звернулася з відповідним клопотанням, підозрюваному, іншим зацікавленим особам та підлягає негайному виконанню в порядку, передбаченому для виконання судових рішень.

У разі відмови в задоволенні клопотання вилучені документи підлягають поверненню володільцю не пізніше наступного робочого дня після отримання слідчим, дізнавачем, прокурором відповідної ухвали слідчого судді. У разі задоволення клопотання – документи в цей же строк надсилаються разом з копією ухвали рекомендованим листом на зберігання центральному органу виконавчої влади, що здійснює контроль (нагляд) у відповідній сфері (пункти 4, 5 Постанови Кабінету Міністрів України № 1104).

Строк тимчасового обмеження у користуванні спеціальним правом під час досудового розслідування – не більше 2-х місяців. Цей строк може бути продовжений якщо прокурор доведе, що:

1) обставини, які стали підставою для тимчасового обмеження у користуванні спеціальним правом, продовжують існувати;

2) сторона обвинувачення не мала можливості забезпечити досягнення цілей, заради яких було обмежено користування спеціальним правом, іншими способами протягом дії попередньої ухвали (ст. 153 КПК України).

Відсторонення від посади (статті 154–158 КПК України) полягає у тимчасовому недопущенні підозрюваного (обвинуваченого) до виконання ним своїх службових обов'язків протягом певного строку з метою припинення злочину чи протиправної поведінки підозрюваного (обвинуваченого), запобігання його протиправній поведінці, якщо, перебуваючи на посаді, він може перешкоджати кримінальному провадженню.

Мета відсторонення від посади:

1) припинення кримінального правопорушення підозрюваного (обвинуваченого); Це спричинено передусім тим, що підозрюваний, обвинувачений, перебуваючи на

посаді, використав своє службове становище для сприяння вчиненню кримінального правопорушення;

2) припинення протиправної поведінки підозрюваного (обвинуваченого);

3) запобігання протиправній поведінці підозрюваного (обвинуваченого), який, перебуваючи на посаді, може знищити чи підробити речі і документи, які мають значення для досудового розслідування, незаконними способами впливати на свідків та інших учасників кримінального провадження або перешкоджати кримінальному провадженню іншим чином.

Відсторонення від посади може бути здійснено щодо особи, яка підозрюється або обвинувачується у вчиненні злочину. Відсторонення від посади за загальним правилом здійснюється на підставі рішення слідчого судді під час досудового розслідування чи суду під час судового провадження.

Особливості відсторонення від посади окремої категорії осіб:

1) особи, які призначаються Президентом України, відсторонюються Президентом України на підставі клопотання прокурора;

2) Директор НАБ України відсторонюється слідчим суддею, судом на підставі клопотання Генерального прокурора України;

3) Голова Національного агентства з питань запобігання корупції, його заступник відсторонюються слідчим суддею, судом на підставі клопотання Генерального прокурора або заступника Генерального прокурора – керівника САП.

Клопотання прокурора, слідчого, за погодженням з прокурором, про відсторонення особи від посади розглядається слідчим суддею, судом не пізніше 3-х днів з дня його надходження до суду за участю слідчого та/або прокурора та підозрюваного чи обвинуваченого, його захисника.

За результатами розгляду клопотання про відсторонення від посади слідчий суддя, суд приймає одне з таких рішень:

1) відмовляє у задоволенні клопотання про відсторонення від посади, якщо слідчий, прокурор не доведе наявність достатніх підстав вважати, що такий захід є необхідним;

2) постановляє ухвалу про відсторонення від посади (ст. 157 КПК України);

3) повертає клопотання, якщо воно подане без додержання вимог ст. 155 КПК України. (щодо суб'єкта звернення, змісту клопотання, додатків до нього).

Копія ухвали надсилається особі, яка звернулася з відповідним клопотанням, підозрюваному чи обвинуваченому, іншим зацікавленим особам не пізніше дня, наступного за днем її постановлення, та підлягає негайному виконанню в порядку, передбаченому для виконання судових рішень.

Строк відсторонення від посади – не більше 2 місяців. Цей строк може бути продовжено за клопотанням прокурора, а щодо Голови Національного агентства з питань запобігання корупції, його заступника – за клопотанням Генерального прокурора або заступника Генерального прокурора – керівника САП (ч. 1 ст. 158 КПК України).

Слідчий суддя, суд відмовляє у продовженні строку відсторонення від посади, якщо прокурор не доведе, що:

1) обставини, які стали підставою для відсторонення від посади, продовжують існувати;

2) сторона обвинувачення не мала можливості забезпечити досягнення цілей, заради яких було здійснено відсторонення від посади, іншими способами протягом дії попередньої ухвали.

Відсторонення від посади може бути скасовано за клопотанням прокурора або підозрюваного чи обвинуваченого, якого було відсторонено від посади, якщо в подальшому застосуванні цього заходу відпала потреба.

Особливості **тимчасового відсторонення судді від здійснення правосуддя** (ст. 155-1 КПК України):

1) рішення про тимчасове відсторонення судді від здійснення правосуддя у зв'язку з притягненням до кримінальної відповідальності *ухвалюється Вищою радою правосуддя*;

2) з клопотанням до Вищої ради правосуддя звертається Генеральний прокурор або його заступник;

3) клопотання про продовження строку тимчасового відсторонення судді від здійснення правосуддя подається до Вищої ради правосуддя стосовно судді, який є підозрюваним, обвинувачуваним, на будь-якій стадії кримінального провадження.

Ухвала про відсторонення від посади або про відмову у ньому, чи ухвала про продовження відсторонення від посади підлягає апеляційному оскарженню відповідно до пунктів 11, 11-1 ч. 1 ст. 309 КПК України.

Відсторонення особи від посади, як захід забезпечення кримінального провадження, необхідно відрізнити від позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, чи від звільнення з роботи. Так, відсторонення від посади є заходом забезпечення кримінального провадження, а позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю є видом покарання, що застосовується за вироком суду до осіб, визнаних винними у вчиненні кримінального правопорушення. Звільнення з роботи, на відміну від відсторонення особи від посади, здійснюється відповідно до вимог трудового законодавства керівництвом підприємства, установи чи організації та не має тимчасового характеру.

Тимчасовий доступ до речей і документів (статті 159–166 КПК України) полягає у наданні стороні кримінального провадження особою, у володінні якої знаходяться такі речі і документи, можливості ознайомитися з ними, зробити їх копії та, у разі прийняття відповідного рішення слідчим суддею, судом, вилучити їх (здійснити їх виїмку).

Способи здійснення тимчасового доступу до речей і документів:

- ознайомлення з речами та документами;
- виготовлення їх копії;
- вилучення речей і документів (виїмка).

Тимчасовий доступ до електронних інформаційних систем або їх частин, мобільних терміналів систем зв'язку *здійснюється шляхом зняття копії інформації*, що міститься в таких електронних інформаційних системах або їх частинах, мобільних терміналах систем зв'язку, без їх вилучення.

З клопотанням про тимчасовий доступ до речей і документів до слідчого судді, суду мають право звернутися **сторони кримінального провадження**. Відповідно до положень п. 19 ч. 1 ст. 3 КПК України сторони кримінального провадження – з боку обвинувачення: слідчий, дізнавач, керівник органу досудового розслідування, керівник органу дізнання, прокурор, а також потерпілий, його представник та законний представник у випадках, установлених КПК України; з боку захисту: підозрюваний, обвинувачений (підсудний), засуджений, виправданий, особа, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи

виховного характеру або вирішувалося питання про їх застосування, їхні захисники та законні представники.

Клопотання може стосуватися прохання надати тимчасовий доступ до будь-яких речей і документів, за винятком тих, які визначені в ст. 161 КПК України.

Речами і документами, до яких заборонено доступ, є:

1) листування або інші форми обміну інформацією між захисником та його клієнтом або будь-якою особою, яка представляє його клієнта, у зв'язку з наданням правової допомоги;

2) об'єкти, які додані до такого листування або інших форм обміну інформацією.

Це положення обумовлено принципом конфіденційності як основним принципом діяльності адвокатури, визначеним у Законі України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 5 липня 2012 року. У ст. 10 Правил адвокатської етики наголошується на тому, що дотримання принципу конфіденційності є необхідною і щонайважливішою передумовою довірчих відносин між адвокатом і клієнтом, без яких є неможливим належне надання професійної правничої (правової) допомоги, здійснення захисту та представництва. Дія принципу конфіденційності не обмежена в часі. ЄСПЛ також звертає увагу на необхідність неухильного забезпечення таємниці спілкування адвоката зі своїм клієнтом на будь-які способи такого спілкування – листування, телефонні розмови тощо.

Законодавець також виділяє *речі і документи, які містять охоронювану законом таємницю*. Доступ до таких речей і документів здійснюється лише, якщо сторона кримінального провадження доведе: 1) можливість використання як доказів відомостей, що містяться в цих речах і документах, та 2) неможливість іншими способами довести обставини, які передбачається довести за допомогою цих речей і документів.

До охоронюваної законом таємниці, яка міститься в речах і документах, належать (ст. 162 КПК України):

1) інформація, що знаходиться у володінні засобу масової інформації або журналіста і надана за умови нерозголошення авторства або джерела інформації. Журналіст має право не розкривати джерело інформації або інформацію, яка дозволяє встановити джерела інформації, крім випадків, коли його зобов'язано до цього рішенням суду (ст. 25 Закону України «Про інформацію»);

2) відомості, які можуть становити лікарську таємницю – дані про хворобу, медичне обстеження, огляд та їх результати, інтимну і сімейну сторони життя (ст. 40 «Основ законодавства України про охорону здоров'я»);

3) відомості, які можуть становити таємницю вчинення нотаріальних дій – сукупність відомостей, отриманих під час вчинення нотаріальної дії або звернення до нотаріуса зацікавленої особи, в тому числі про особу, її майно, особисті майнові та немайнові права і обов'язки тощо (ст. 8 Закону України «Про нотаріат»);

4) конфіденційна інформація, в тому числі така, що містить комерційну таємницю, – інформація про фізичну особу, а також інформація, доступ до якої обмежено фізичною або юридичною особою, крім суб'єктів владних повноважень (ст. 21 Закону України «Про інформацію»);

5) відомості, які можуть становити банківську таємницю – інформація щодо діяльності та фінансового стану клієнта, яка стала відомою банку у процесі обслуговування клієнта та взаємовідносин з ним чи третім особам при наданні послуг банку (ст. 60 Закону України «Про банки і банківську діяльність»);

6) особисте листування особи та інші записи особистого характеру;

7) інформація, яка знаходиться в операторів та провайдерів телекомунікацій, про зв'язок, абонента, надання телекомунікаційних послуг, у тому числі отримання послуг, їх тривалості, змісту, маршрутів передавання тощо;

8) персональні дані особи, що знаходяться у її особистому володінні або в базі персональних даних, яка знаходиться у володільця персональних даних, – це відомості чи сукупність відомостей про фізичну особу, яка ідентифікована або може бути конкретно ідентифікована (ст. 2 Закону України «Про захист персональних даних»);

9) державна таємниця. Доступ до речей і документів, що містять відомості, які становлять державну таємницю, не може надаватися особі, що не має до неї допуску відповідно до вимог закону (ч. 6 ст. 163 КПК України). Порядок доступу до речей і документів, які містять державну таємницю здійснюється в порядку, визначеному Законом України «Про державну таємницю»;

10) таємниця фінансового моніторингу – діяльності із виявлення незаконно отриманих доходів та запобігання фінансуванню тероризму.

Розгляд клопотання про тимчасовий доступ до речей і документів, за загальним правилом, здійснюється за участю сторони кримінального провадження, яка звернулася з ним, та особи, у володінні якої знаходяться речі і документи. Неприбуття за судовим викликом особи, у володінні якої знаходяться речі і документи, без поважних причин або неповідомлення нею про причини неприбуття не є перешкодою для розгляду клопотання.

Якщо сторона кримінального провадження, яка звернулася з клопотанням, доведе наявність достатніх підстав вважати, що існує реальна загроза зміни або знищення речей чи документів, клопотання може бути розглянуто слідчим суддею, судом *без виклику особи*, у володінні якої вони знаходяться.

За результатами розгляду клопотання *слідчий суддя, суд постановляє ухвалу про надання тимчасового доступу до речей і документів*, якщо сторона кримінального провадження доведе наявність достатніх підстав вважати, що ці речі або документи:

1) перебувають або можуть перебувати у володінні відповідної фізичної або юридичної особи;

2) самі по собі або в сукупності з іншими речами і документами кримінального провадження, у зв'язку з яким подається клопотання, мають суттєве значення для встановлення важливих обставин у кримінальному провадженні;

3) не становлять собою або не включають речей і документів, які містять охоронювану законом таємницю.

Слідчий суддя, суд в ухвалі про надання тимчасового доступу до речей і документів може дати *розпорядження про надання можливості вилучення речей і документів*, якщо сторона кримінального провадження доведе наявність:

1) достатніх підстав вважати, що без такого вилучення існує реальна загроза зміни або знищення речей чи документів;

2) або таке вилучення необхідне для досягнення мети отримання доступу до речей і документів (ч. 7 ст. 163 КПК України).

Форма і зміст ухвали про тимчасовий доступ до речей і документів має відповідати вимогам, визначеним у ст. 164 КПК України. *Строк її дії не може перевищувати двох місяців* з дня постановлення ухвали, за виключенням ухвал, постановлених на виконання вимог ч. 2 ст. 562 КПК України (п. 7 ч. 1 ст. 164 КПК

України). Невиконання ухвали протягом цього строку позбавляє особу можливості здійснити тимчасовий доступ до речей і документів. Надалі при необхідності отримання тимчасового доступу до цих речей і документів слід знову звернутися з відповідним клопотанням.

Апеляційному оскарженню підлягає лише ухвала про тимчасовий доступ до речей і документів, яким дозволено вилучення речей і документів, які посвідчують користування правом на здійснення підприємницької діяльності, або інших, за відсутності яких фізична особа-підприємець чи юридична особа позбавляються можливості здійснювати свою діяльність (п. 10 ч. 1 ст. 309 КПК України).

Порядок виконання ухвали про тимчасовий доступ до речей і документів:

1) зазначена в ухвалі слідчого судді, суду особа зобов'язана пред'явити володільцю речей і документів оригінал ухвали про тимчасовий доступ до речей і документів та вручити її копію;

2) володільць речей або документів, зобов'язаний надати тимчасовий доступ до зазначених в ухвалі речей і документів особі, зазначеній у відповідній ухвалі слідчого судді, суду;

3) особа, яка пред'являє ухвалу про тимчасовий доступ до речей і документів, зобов'язана залишити володільцю опис речей і оригіналів або копій документів, які були вилучені на виконання ухвали слідчого судді, суду;

4) на вимогу володільця має бути залишено копію вилучених оригіналів документів. Копії документів, які вилучаються або оригінали яких вилучаються, виготовляються з використанням копіювальної техніки, електронних засобів володільця (за його згодою) або копіювальної техніки, електронних засобів особи, яка пред'являє ухвалу про тимчасовий доступ до речей і документів (ст. 165 КПК України).

Якщо володільць відмовляється виконати ухвалу слідчого судді, суду про надання доступу до речей та документів, йому роз'яснюється, що це зумовить негативні для нього правові наслідки. Так, у разі невиконання ухвали про тимчасовий доступ до речей і документів слідчий суддя, суд має право постановити ухвалу про дозвіл на проведення обшуку з метою відшукування та вилучення зазначених речей і документів. У разі якщо дозвіл на проведення обшуку надано за клопотанням сторони захисту, слідчий суддя, суд доручає забезпечення його проведення слідчому, прокурору або органу Національної поліції за місцем проведення цих дій. Проведення обшуку здійснюється за участю особи, за клопотанням якої надано дозвіл на його проведення (ст. 166 КПК України).

У тих випадках, коли сторона кримінального провадження може запросити та отримати речі або документи відповідно до положень ст. 93 КПК України за умови їх добровільного надання володільцем, не має необхідності застосовувати процедуру тимчасового доступу до речей і документів.

Тимчасовий доступ до документів, які знаходяться в операторів та провайдерів телекомунікацій, про зв'язок, абонента, надання телекомунікаційних послуг, у тому числі отримання послуг, їх тривалості, змісту, маршрутів передавання тощо (п. 7 ч. 1 ст. 162 КПК України) як захід забезпечення кримінального провадження слід відрізняти від таких негласних слідчих (розшукових) дій як зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (ст. 263 КПК України) та встановлення місцеперебування радіоелектронного засобу (ст. 268 КПК України). Ці процесуальні дії відрізняються тим, що тимчасовий доступ до документів, які знаходяться в

операторів та провайдерів телекомунікацій, полягає в отримання інформації про зв'язок, що відбувся в минулому (постфактум), а під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій здійснюється моніторинг місцеперебування радіоелектронного засобу в режимі реального часу, тобто отримується інформація про те, де перебуває відповідний засіб на момент спостереження за ним, визначається маршрут його перебування.

Тимчасове вилучення майна (статті 167–169 КПК України) – фактичне позбавлення підозрюваного або осіб, у володінні яких перебуває, зазначене у ч. 2 ст. 167 КПК України майно, можливості володіти, користуватися чи розпоряджатися певним майном до вирішення питання про його арешт або повернення, або його спеціальну конфіскацію.

Тимчасово вилученим може бути майно у вигляді речей, документів, грошей тощо, щодо яких є достатні підстави вважати, що вони:

1) підшукані, виготовлені, пристосовані чи використані як засоби чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення та (або) зберегли на собі його сліди;

2) призначалися (використовувалися) для схилення особи до вчинення кримінального правопорушення, фінансування та/або матеріального забезпечення кримінального правопорушення або винагороди за його вчинення;

3) є предметом кримінального правопорушення, у тому числі пов'язаного з їх незаконним обігом;

4) одержані внаслідок вчинення кримінального правопорушення та/або є доходами від них, а також майно, в яке їх було повністю або частково перетворено.

Мета тимчасового вилучення майна полягає у забезпеченні можливості подальшого арешту майна, клопотання про який має бути подано у строки, визначені у ч. 5 ст. 171 КПК України (не пізніше наступного робочого дня після вилучення майна, а у разі тимчасового вилучення майна під час обшуку, огляду, здійснюваних на підставі ухвали слідчого судді, – протягом 48 годин після вилучення майна).

Тимчасове вилучення майна здійснюється

– при затриманні особи у порядку, передбаченому статтями 207, 208, 298-2 КПК України;

– під час обшуку, огляду.

Тимчасове вилучення електронних інформаційних систем або їх частин, мобільних терміналів систем зв'язку для вивчення фізичних властивостей, які мають значення для кримінального провадження, здійснюється лише у разі, якщо вони безпосередньо зазначені в ухвалі суду. Забороняється тимчасове вилучення електронних інформаційних систем або їх частин, мобільних терміналів систем зв'язку, крім випадків, коли їх надання разом з інформацією, що на них міститься, є необхідною умовою проведення експертного дослідження, або якщо такі об'єкти отримані в результаті вчинення кримінального правопорушення чи є засобом або знаряддям його вчинення, а також якщо доступ до них обмежується їх власником, володільцем або утримувачем чи пов'язаний з подоланням системи логічного захисту. У разі необхідності слідчий чи прокурор здійснює копіювання інформації, що міститься в інформаційних (автоматизованих) системах, телекомунікаційних системах, інформаційно-телекомунікаційних системах, їх невіддільних частинах. Копіювання такої інформації здійснюється із залученням спеціаліста (ч. 2 ст. 168 КПК України).

Слідчий, прокурор, інша уповноважена службова особа під час затримання або обшуку і тимчасового вилучення майна або негайно після їх здійснення зобов'язана скласти відповідний протокол, копія якого надається особі, у якої вилучено майно, або її представнику.

Після тимчасового вилучення майна слідчий зобов'язаний забезпечити схоронність такого майна в порядку, встановленому Постановою Кабінету Міністрів України від 19 листопада 2012 року № 1104, якою затверджено «Порядок зберігання речових доказів стороною обвинувачення, їх реалізації, технологічного перероблення, знищення, здійснення витрат, пов'язаних з їх зберіганням і пересиланням, схоронності тимчасово вилученого майна під час кримінального провадження». Порядок зберігання залежить від характеристики вилученого майна. Зокрема, речові докази зберігаються разом з матеріалами кримінального провадження в індивідуальному сейфі слідчого, дізнавача, який здійснює таке провадження; документи, які є речовими доказами, зберігаються вкладеними між чистими аркушами паперу в конвертах; речові докази, які за своїми властивостями (габаритами, кількістю, вагою, об'ємом) не можуть зберігатися разом з матеріалами кримінального провадження, зберігаються у спеціальних приміщеннях органу, у складі якого функціонує слідчий підрозділ, підрозділ дізнання, або інших місць зберігання.

Тимчасовість вилучення майна обумовлена тим, що таке вилучення може тривати до постановлення рішення про арешт цього майна чи до його повернення. Тимчасово вилученим майно може бути не більше 5-ти днів (клопотання про арешт має бути подано до суду не пізніше наступного робочого дня чи 48 годин після вилучення (ч. 5 ст. 171 КПК України), а ухвала про арешт тимчасово вилученого майна – має бути постановлена не пізніше 72 годин з дня надходження до суду (ч. 6 ст. 173 КПК України).

Тимчасово вилучене майно повертається особі, у якої воно було вилучено:

1) за постановою прокурора, якщо він визнає таке вилучення майна безпідставним;

2) за ухвалою слідчого судді чи суду, у разі відмови у задоволенні клопотання про арешт цього майна. Слідчий, прокурор після отримання судового рішення про відмову в задоволенні або про часткове задоволення клопотання про арешт тимчасово вилученого майна, судового рішення про повне або часткове скасування арешту тимчасово вилученого майна повинні негайно вжити заходів щодо виконання судового рішення та направити повідомлення про його виконання слідчому судді;

3) у разі пропуску визначених у ч. 5 ст. 171 та ч. 6 ст. 173 КПК України строків щодо подачі клопотання чи прийняття ухвали про арешт тимчасово вилученого майна;

4) у разі скасування арешту;

5) за вироком суду в кримінальному провадженні щодо кримінального проступку.

Неповернення тимчасово вилученого майна є проявом бездіяльності, яка відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 303 КПК України може бути оскаржена під час досудового розслідування слідчому судді.

Арешт майна (статті 170–175 КПК України) – тимчасове (до скасування у встановленому КПК України порядку) позбавлення за ухвалою слідчого судді або суду права на відчуження, розпорядження та/або користування майном, щодо якого існує сукупність підстав чи розумних підозр вважати, що воно є доказом

кримінального правопорушення, підлягає спеціальній конфіскації у підозрюваного, обвинуваченого, засудженого, третіх осіб, конфіскації у юридичної особи, для забезпечення цивільного позову, стягнення з юридичної особи отриманої неправомірної вигоди, можливої конфіскації майна.

Завданням арешту майна є запобігання можливості його приховування, пошкодження, псування, зникнення, втрати, знищення, використання, перетворення, пересування, передачі, відчуження. Слідчий, прокурор повинні вжити необхідних заходів з метою виявлення та розшуку майна, на яке може бути накладено арешт у кримінальному провадженні, зокрема шляхом вимагання необхідної інформації у Національного агентства України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів, інших державних органів та органів місцевого самоврядування, фізичних і юридичних осіб.

Арешт майна застосовується з *метою забезпечення*:

1. збереження речових доказів;
2. спеціальної конфіскації;
3. конфіскації майна як виду покарання або заходу кримінально-правового характеру щодо юридичної особи;
4. відшкодування шкоди, завданої внаслідок кримінального правопорушення (цивільний позов);
5. стягнення з юридичної особи отриманої неправомірної вигоди.

Предмет арешту майна (ч. 10 ст. 170 КПК України):

1. рухоме чи нерухоме майно;
2. гроші у будь-якій валюті готівкою або у безготівковій формі, в тому числі кошти та цінності, що знаходяться на банківських рахунках чи на зберіганні у банках або інших фінансових установах;
3. видаткові операції, цінні папери, майнові, корпоративні права, щодо яких ухвалою чи рішенням слідчого судді, суду визначено необхідність арешту майна.

Вартість майна, яке належить арештувати з метою забезпечення цивільного позову або стягнення отриманої неправомірної вигоди, повинна бути співмірною розміру шкоди, завданої кримінальним правопорушенням або зазначеної у цивільному позові, розміру неправомірної вигоди, яка отримана юридичною особою. На нерухомість, грошові кошти та інші цінності, нажиті кримінально протиправним шляхом, арешт накладається у повному обсязі. Такий же виняток стосується і випадків, коли арешт на майно накладається з метою забезпечення його конфіскації. Для встановлення вартості майна, на яке накладається арешт, можна запросити спеціаліста, яким може бути товаровознавець чи оцінщик.

Арешт може бути накладений на майно, на яке раніше накладено арешт відповідно до інших актів законодавства. У такому разі виконанню підлягає ухвала слідчого судді, суду про накладення арешту на майно відповідно до правил КПК України.

Забороняється накладати арешт на кошти на єдиному рахунку, відкритому у порядку, визначеному ст. 35-1 Податкового кодексу України, на кошти на рахунках платників у системі електронного адміністрування податку на додану вартість, на кошти, що перебувають на поточних рахунках із спеціальним режимом використання, відкритих відповідно до ст. 15-1 Закону України «Про електроенергетику», на поточних рахунках зі спеціальним режимом використання, відкритих відповідно до ст. 19-1 Закону України «Про теплопостачання», на

поточних рахунках зі спеціальним режимом використання для проведення розрахунків за інвестиційними програмами, на поточних рахунках зі спеціальним режимом використання для кредитних коштів, відкритих відповідно до ст. 26-1 Закону України «Про теплопостачання» і ст. 18-1 Закону України «Про питну воду, питне водопостачання та водовідведення», на спеціальному рахунку експлуатаційної організації (оператора) відповідно до Закону України «Про впорядкування питань, пов'язаних із забезпеченням ядерної безпеки» (ч. 3 ст. 170 КПК України).

Не підлягають арешту предмети першої необхідності, що використовуються особою і членами її родини.

Учасники кримінального провадження, на майно яких накладається арешт:

1. *будь-яка фізична або юридична особа* – за наявності достатніх підстав вважати, що майно відповідає критеріям, зазначеним у ст. 98 КПК України (з метою забезпечення збереження речових доказів);

2. *підозрюваний, обвинувачений, засуджений або третя особа* – за наявності достатніх підстав вважати, що майно підлягатиме спеціальній конфіскації;

3. *підозрюваний, обвинувачений, засуджений або юридична особа, щодо якої здійснюється провадження*, – за наявності достатніх підстав вважати, що суд може призначити покарання у виді конфіскації майна або застосувати до юридичної особи захід кримінально-правового характеру у виді конфіскації майна;

4. *підозрюваний, обвинувачений, засуджений, фізична чи юридична особа, яка в силу закону несе цивільну відповідальність за шкоду, завдану діями (бездіяльністю) підозрюваного, обвинуваченого, засудженого або неосудної особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, а також юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження*, – за наявності обґрунтованого розміру цивільного позову у кримінальному провадженні, а так само обґрунтованого розміру неправомірної вигоди, яка отримана юридичною особою, щодо якої здійснюється провадження;

5. *третя особа* – якщо вона набула майно безоплатно або за ціною, вищою чи нижчою за ринкову вартість, і знала (повинна була знати), що таке майно відповідає будь-якій з ознак, передбачених пунктами 1–4 ч. 1 ст. 96-2 КК України.

Не може бути арештовано майно, якщо воно перебуває у власності добросовісного набувача, крім арешту майна з метою забезпечення збереження речових доказів.

Арешт майна полягає у забороні відчужувати, розпоряджатися чи користуватися майном. Разом з цим, заборона або обмеження користування, розпорядження майном можуть бути застосовані лише у разі, коли існують обставини, які підтверджують, що їх незастосування призведе до приховування, пошкодження, псування, зникнення, втрати, знищення, використання, перетворення, пересування, передачі майна. Заборона використання житлового приміщення особам, які на законних підставах проживають у такому житловому приміщенні, не допускається.

Фактичною підставою накладення арешту на майно є сукупність фактичних даних, що вказують на завдання кримінальним правопорушенням матеріальної чи моральної шкоди, заявлення чи можливість заявлення цивільного позову про відшкодування шкоди, можливість конфіскації чи спеціальної конфіскації майна за вироком суду, або наявність у майна ознак речового доказу. Необхідність накладення арешту на майно зумовлюється обґрунтованою підозрою вважати, що незастосування цього заходу спричинить труднощі доказування чи унеможливить

виконання вироку в частині забезпечення цивільного позову або можливої конфіскації, спеціальної конфіскації майна.

Правовою підставою накладення арешту є ухвала слідчого судді, суду. Це положення обумовлено вимогою ст. 41 Конституції України, яка передбачає виключно судовий порядок позбавлення права власності.

З клопотанням про арешт майна до суду *має право звернутися*:

1. прокурор, слідчий за погодженням з прокурором;
2. цивільний позивач – з метою забезпечення цивільного позову.

Клопотання слідчого, прокурора про арешт тимчасово вилученого майна *повинно бути подано* (ч. 5 ст. 171 КПК України):

1. *не пізніше наступного робочого дня* після вилучення майна;
2. *протягом 48 годин* після вилучення майна – у разі тимчасового вилучення майна під час обшуку, огляду, здійснюваних на підставі ухвали слідчого судді.

Недотримання вказаних строків зумовлює *негайне повернення* тимчасово вилученого майна особі, в якій його було вилучено.

У невідкладних випадках і виключно з метою збереження речових доказів або забезпечення можливої конфіскації чи спеціальної конфіскації майна у кримінальному провадженні щодо тяжкого чи особливо тяжкого злочину за рішенням Директора НАБ України (або його заступника), погодженим прокурором, може бути накладено ***попередній арешт на майно або кошти на рахунках фізичних або юридичних осіб у фінансових установах***. Такі заходи застосовуються строком *до 48 годин*. Невідкладно після прийняття такого рішення, але не пізніше ніж протягом 24 годин, прокурор звертається до слідчого судді із клопотанням про арешт майна (ч. 9 ст. 170 КПК України).

Клопотання про арешт майна розглядається слідчим суддею, судом *не пізніше 2 днів* з дня його надходження до суду за участю слідчого та/або прокурора, цивільного позивача (якщо клопотання подано ним), підозрюваного, обвинуваченого, іншого власника майна, і за наявності – також захисника, законного представника. Втім, клопотання слідчого, прокурора, цивільного позивача про арешт майна, яке не було тимчасово вилучене, може розглядатися без повідомлення підозрюваного, обвинуваченого, іншого власника майна, їх захисника, представника чи законного представника, якщо це є необхідним з метою забезпечення арешту майна (ч. 2 ст. 172 КПК України). Така необхідність може обумовлюватися наявністю обґрунтованої підозри вважати, що в разі повідомлення підозрюваного, обвинуваченого, іншого власника майна про наміри накласти арешт на їхнє майно, вони можуть його сховати, знищити, пошкодити тощо.

Слідчий суддя, суд, встановивши, що клопотання про арешт майна подано без додержання вимог ст. 171 КПК України, повертає його прокурору, цивільному позивачу та встановлює строк в 72 години або з урахуванням думки слідчого, прокурора чи цивільного позивача менший строк для усунення недоліків, про що постановляє ухвалу.

За результатами розгляду клопотання *слідчий суддя, суд приймають одне з таких рішень*:

1. відмовляє у задоволенні клопотання про арешт майна. Слідчий суддя, суд відмовляють у задоволенні клопотання про арешт майна, якщо особа, що його подала, не доведе необхідність такого арешту, а також наявність ризиків, передбачених абзацом другим ч. 1 ст. 170 КПК України. Відмова у задоволенні або

часткове задоволення клопотання про арешт майна тягне за собою негайне повернення особі відповідно всього або частини тимчасово вилученого майна;

2. постановляє ухвалу про арешт майна, в якій зазначає: перелік майна, на яке накладено арешт; підстави застосування арешту майна; перелік тимчасово вилученого майна, яке підлягає поверненню особі, у разі прийняття такого рішення; заборону, обмеження розпоряджатися або користуватися майном у разі їх передбачення та вказівку на таке майно; порядок виконання ухвали із зазначенням способу інформування зацікавлених осіб.

Ухвалу про арешт тимчасово вилученого майна слідчий суддя, суд постановляє *не пізніше 72 годин* із дня знаходження до суду клопотання, інакше таке майно повертається особі, у якої його було вилучено. Копія ухвали негайно після її постановлення вручається слідчому, прокурору, а також іншим присутнім під час оголошення ухвали особам, визначеним у ч. 7 ст. 173 КПК України.

У разі задоволення клопотання слідчий суддя, суд застосовує найменш обтяжливий спосіб арешту майна, який, зокрема, не призведе до зупинення або надмірного обмеження правомірної підприємницької діяльності особи, або інших наслідків, які суттєво позначаються на інтересах інших осіб (ч. 4 ст. 173 КПК України).

Ухвала про арешт майна або відмову у ньому підлягає апеляційному оскарженню відповідно до п. 9 ч. 1 ст. 309 КПК України.

Арешт майна має бути скасованим повністю або частково, якщо відпали підстави його застосування або арешт було накладено необґрунтовано.

Необхідність скасування арешту майна обумовлюють такі обставини: відшкодування підозрюваним, обвинуваченим завданої ним шкоди (якщо арешт був накладений з метою забезпечення відшкодування цієї шкоди), зміна кваліфікації дій підозрюваного, обвинуваченого на статтю КК, санкція якої не передбачає додаткового виду покарання у виді конфіскації майна (якщо арешт майна був накладений саме з метою її забезпечення), встановлення обставин, які свідчать, що майно, на яке накладено арешт, не відповідає критеріям, зазначеним у ч. 2 ст. 167 КПК України.

Правовою підставою скасування арешту майна є:

1. ухвала слідчого судді чи суду винесена за клопотанням підозрюваного, обвинуваченого, їх захисника чи законного представника, іншого власника або володільця майна, які не були присутні при розгляді питання про арешт майна;

2. винесення прокурором постанови про закриття кримінального провадження, якщо майно не підлягає спеціальній конфіскації;

3. ухвалення судового рішення, яким закінчується судовий розгляд. Суд скасовує арешт майна, зокрема, у випадку виправдання обвинуваченого, закриття кримінального провадження судом, якщо майно не підлягає спеціальній конфіскації, непризначення судом покарання у виді конфіскації майна та/або незастосування спеціальної конфіскації, залишення цивільного позову без розгляду або відмови в цивільному позові (ч. 4 ст. 174 КПК України).

Ухвала про арешт майна виконується негайно слідчим, прокурором, у спосіб, визначений в ухвалі. Властивості, якими наділене певне майно, впливають на специфіку процедури накладення арешту. Це стосується накладення арешту на нерухоме майно, грошові кошти, що знаходяться у банках чи кредитних установах, цінні папери. Умови й порядок виконання рішень судів, що підлягають примусовому

виконанню, у разі невиконання їх у добровільному порядку, визначено в Законі України «Про виконавче провадження».

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Визначте систему заходів забезпечення кримінального провадження.
2. Вкажіть загальні правила застосування заходів забезпечення кримінального провадження.
3. Охарактеризуйте виклик слідчим, дізнавачем, прокурором, судовий виклик як захід забезпечення кримінального провадження.
4. Що є підтвердженням отримання особою повістки про виклик або ознайомлення з її змістом іншим шляхом?
5. Які є поважні причини неприбуття особи на виклик?
6. Які наслідки неприбуття особи на виклик?
7. Визначте підстави застосування приводу у кримінальному провадженні.
8. Який порядок виконання ухвали про здійснення приводу?
9. Охарактеризуйте накладення грошового стягнення як захід кримінально-процесуальної відповідальності.
10. Визначте підстави та порядок застосування тимчасового обмеження у користуванні спеціальним правом.
11. Розкрийте підстави та процесуальну форму застосування відсторонення від посади.
12. Визначте порядок застосування тимчасового відсторонення судді від здійснення правосуддя.
13. Охарактеризуйте тимчасовий доступ до речей і документів як захід забезпечення кримінального провадження.
14. Які особливості доступу до речей і документів, що містять охоронювану законом таємницю?
15. Який порядок виконання ухвали слідчого судді, суду про тимчасовий доступ до речей і документів?
16. Охарактеризуйте тимчасове вилучення майна як захід забезпечення кримінального провадження.
17. Охарактеризуйте накладення арешту на майно у кримінальному провадженні.
18. Визначте мету та предмет арешту майна.
19. На майно яких учасників кримінального провадження може накладатися арешт?
20. Визначте процесуальну форму скасування арешту майна.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : прийнята 4 листоп. 1950 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004
2. Про Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів : Закон України від 10 листоп. 2015 р. № 772-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 1. Ст. 2. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/772-19>.

3. Про інформацію : Закон України від 02 жовт. 1992 р. № 2657-ХІІ. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2657-12>

4. Порядок передачі на зберігання тимчасово вилучених під час кримінального провадження документів, які посвідчують користування спеціальним правом : постанова Кабінету Міністрів України від 19 листоп. 2012 р. № 1104. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1104-2012-%D0%BF>

5. Про утворення Національного агентства України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів : постанова Кабінету Міністрів України від 24 лют. 2016 р. № 104. *ІПС ЛІГА:ЗАКОН* : [сайт]. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/view/KP160104>

6. Справа «Пантелеєнко проти України» (Заява № 11901/02) : рішення Європейського суду з прав людини від 29 черв. 2006 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_274.

7. Про деякі питання здійснення слідчим суддею суду першої інстанції судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження : інформаційний лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 5 квіт. 2013 р. №223–558/0/4–13. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0558740-13>

8. Про узагальнення судової практики розгляду слідчим суддею клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження : постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ № 4 від 07 лют. 2014 р. *Вищий спеціалізований суд* : [сайт]. URL: http://sc.gov.ua/ua/postanovi_za_2014_rik.html

9. Галась І. В. Тимчасове вилучення майна як захід забезпечення кримінального провадження : дис. ... канд юрид наук : 12.00.09. Київ, 2019. 193 с. URL: <http://dduvs.in.ua/naukova-diyalnist/spetsializovani-vcheni-radi/ogoloshennya-pro-zahist-disertatsij/galas/>

10. Дьомін Ю. Відсторонення та звільнення з посад осіб, які вчинили корупційні або пов'язані з ними правопорушення. *Вісник прокуратури*. 2016. № 2. С. 84–91.

11. Заходи забезпечення кримінального провадження : наук.-практ. посіб. / [О. І. Богатирьова, А. О. Галай, О. З. Гладун та ін.] ; за заг. ред. В. Т. Маляренка. Київ : Нац. Акад. прокуратури України, 2015. 310 с.

12. Костін М. Вдосконалення нормативно-правової регламентації доступу слідчого до речей і документів, які містять охоронювану законом таємницю. *Вісник Вищої кваліфікаційної комісії суддів України*. 2015. № 1. С. 25–32.

13. Кузубова Т. О. Правові засади інституту тимчасового доступу до речей і документів у кримінальному провадженні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2019. 270 с.

14. Макаров М. А. Теорія та практика здійснення судового контролю у кримінальному процесі : монографія. Київ : Кафедра, 2017. 434 с.

15. Методичні рекомендації зі здійснення прокурорського нагляду за додержанням законів при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження / [О. І. Заліско, М. В. Банчук, М. В. Рябенко та ін.]. Київ : Нац. акад. прокуратури України, 2014. 120 с.

16. Михайленко В. В. Реалізація засади верховенства права у кримінальному провадженні : монографія. Київ : ПАЛИВОДА А. В., 2019. 256 с.

17. Моргун Н. С. Засада недоторканності права власності у досудовому кримінальному провадженні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2015. 237 с.
18. Никоненко М. Я. Види заходів забезпечення кримінального провадження та їх місце і роль у процесі доказування. *Судова апеляція*. 2014. № 1 (34). URL : <http://kia.court.gov.ua/sud2690/1j/4q/121408/>
19. Пахолук О. С. Грошове стягнення як один із заходів забезпечення кримінального провадження. *Порівняльно-аналітичне право*. 2015. № 1. С. 318–321.
20. Сотник Н. А. Кримінально-процесуальний примус через призму нового КПК України. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. № 3. С. 254–258.
21. Удалова Л. Д., Савицький Д. О., Руденко А. Е. Заходи забезпечення кримінального провадження, що обмежують майнові права підозрюваного, обвинуваченого та інших осіб. Київ : КНТ, 2016. 168 с.
22. Фаринник В. Виклик слідчим, прокурором, судовий виклик і привід: процесуальні проблеми застосування та шляхи їх вирішення. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2014. № 4 (37). С. 77–84. URL: http://www.visnyknapu.gov.ua/visnyk/pdf/4_2014.pdf
23. Фаринник В. І. Застосування заходів забезпечення кримінального провадження: теорія та практика : монографія. Київ : Алерта, 2017. 548 с.
24. Хабло О. Ю. Окремі проблеми застосування тимчасового доступу до речей і документів. *Актуальні проблеми діяльності органів досудового розслідування : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 8 черв. 2018 р.)*. Дніпро, 2018. С. 135–136.
25. Хабло О. Ю. Тимчасове вилучення майна у кримінальному провадженні: законодавча регламентація та проблеми застосування. *Судова апеляція*. 2014. № 1. С. 61–67.
26. Чернявський С. С. Проблеми тимчасового доступу до інформації, яка знаходиться в операторів та провайдерів телекомунікацій. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1 (5). С. 179–185.
27. Чуб А. В. Тимчасовий доступ до речей та документів як захід забезпечення кримінального провадження : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2017. 20 с.

ГЛАВА 12. ЗАПОБІЖНІ ЗАХОДИ

1. Поняття та види запобіжних заходів
  2. Мета та підстави застосування запобіжних заходів
  3. Загальний порядок застосування, зміни та скасування запобіжних заходів
  4. Види запобіжних заходів та порядок їх застосування
  5. Затримання особи у кримінальному провадженні
- Питання для самоконтролю
Рекомендована література

1. ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ ЗАПОБІЖНИХ ЗАХОДІВ

Запобіжні заходи є найбільш суворим видом кримінального процесуального примусу і застосовуються для забезпечення успішного здійснення кримінального провадження. Запобіжні заходи є різновидом превентивних заходів кримінального процесуального примусу. Вони застосовуються у випадках, коли необхідно виключити для підозрюваного, обвинуваченого можливість переховуватися від органів досудового розслідування, суду чи іншим чином перешкоджати кримінальному провадженню.

Запобіжні заходи – це сукупність *превентивних заходів забезпечення кримінального провадження*, які спрямовані на забезпечення належної поведінки підозрюваного, обвинуваченого через певне обмеження їхніх особистих прав.

Підстави та порядок застосування запобіжних заходів, їх система регулюються главою 18 розділу II КПК України.

За своєю юридичною природою запобіжні заходи застосовуються тоді, коли особа ще не визнана винуватою у вчиненні кримінального правопорушення, тобто згідно із презумпцією невинуватості вона є невинуватою. Тому застосування запобіжних заходів не повинно розцінюватися як покарання, а є певним обмеженням прав особи, яка підозрюється чи обвинувачується у вчиненні кримінального правопорушення.

Окрім *ознак, притаманних усім заходам забезпечення кримінального провадження, запобіжні заходи мають ще й такі:*

- 1) мають більший, у порівнянні з іншими заходами забезпечення кримінального провадження, ступінь примусу (пов'язані з обмеженням конституційних прав особи);
- 2) застосовуються слідчим суддею, судом лише щодо підозрюваного, обвинуваченого. Інші заходи забезпечення кримінального провадження можуть застосовуватися і щодо свідка, потерпілого, цивільного відповідача;
- 3) мають особистий (персоніфікований) характер – обмежують особисті права підозрюваного, обвинуваченого;
- 4) характеризуються специфічними підставами та метою застосування, визначеними в ст. 177 КПК України.

Система запобіжних заходів (ч. 1 ст. 176 КПК України):

- 1) особисте зобов'язання (ст. 179 КПК України);
- 2) особиста порука (ст. 180 КПК України);
- 3) застава (ст. 182 КПК України);
- 4) домашній арешт (ст. 181 КПК України);
- 5) тримання під вартою (ст. 183 КПК України);

б) затримання – тимчасовий запобіжний захід (статті 188, 207, 208, 298-2 КПК України).

В нормах КПК України, які регулюють особливі порядки кримінального провадження (розділ VI КПК України), визначені також *інші види запобіжних заходів, зокрема:*

1) передання неповнолітніх під нагляд батьків, опікунів чи піклувальників, а до неповнолітніх, які виховуються в дитячій установі, – передання їх під нагляд адміністрації цієї установи (ст. 493 КПК України);

2) передання на піклування опікунам, близьким родичам чи членам сім'ї з обов'язковим лікарським наглядом чи помещення до закладу з надання психіатричної допомоги в умовах, що виключають її небезпечну поведінку, – до особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного характеру (ст. 508 КПК України);

3) тимчасовий чи екстрадиційний арешт (статті 583, 584 КПК України).

До підозрюваного, обвинуваченого може застосовуватися лише один із передбачених законом запобіжних заходів.

Визначені в ч. 1 ст. 176 КПК України запобіжні заходи наведено в порядку зростання суворості правообмежень, які з ними пов'язані. Найбільш м'яким запобіжним заходом є особисте зобов'язання, а найбільш суворим – тримання під вартою (ч. 3 ст. 176 КПК України). Тобто, за мірою зростання суворості запобіжні заходи розташовуються таким чином: особисте зобов'язання → особиста порука → застава → домашній арешт → тримання під вартою. Законодавче визначення суворості запобіжних заходів має важливе значення при обранні його виду чи заміні на менш суворий (або навпаки). Зокрема, в ч. 1 ст. 183 КПК України визначено, що тримання під вартою застосовується виключно у разі, якщо прокурор доведе, що жоден із більш м'яких запобіжних заходів не зможе запобігти ризикам, передбаченим у ст. 177 КПК України.

Наявність системи запобіжних заходів забезпечує можливість ситуативного підходу до їх застосування та дозволяє враховувати як інтереси правосуддя, так і недопущення невинуватих обмежень прав і свобод підозрюваного, обвинуваченого. Одні запобіжні заходи обмежують свободу підозрюваного, обвинуваченого, створюючи лише психологічні перешкоди ухилення від обов'язків (особисте зобов'язання, особиста порука), інші – частково або повністю позбавляють підозрюваного, обвинуваченого фізичної можливості ухилитися від слідства та суду (тримання під вартою, домашній арешт).

Класифікація запобіжних заходів:

1. *За режимом обмеження прав і свобод людини* – пов'язані з ізоляцією особи (фізично-примусові) та не пов'язані з ізоляцією особи (психолого-примусові). Ізоляційні запобіжні заходи (тримання під вартою, затримання особи) фізично обмежують особисту свободу підозрюваного, обвинуваченого ізолюючи його від суспільства. Характер правообмежень у цьому випадку обумовлює необхідність чіткого встановлення строку дії таких заходів. Зокрема, в ухвалі про обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою слідчий суддя, суд зобов'язані визначити дату закінчення її дії (ч. 4 ст. 196 КПК України). Неізоляційні запобіжні заходи (особисте зобов'язання, особиста порука) пов'язані із застосуванням психологічного впливу, що полягає у покладенні на підозрюваного, обвинуваченого

певних обов'язків, пов'язаних із забезпеченням їх належної поведінки, під загрозою можливості застосування більш суворих запобіжних заходів у разі їх невиконання.

2. *За характером правового статусу підозрюваного, обвинуваченого* – загальні (ст. 176 КПК України) та спеціальні. Загальні – ті, що застосовуються до всіх підозрюваних, обвинувачених (особисте зобов'язання, застава, домашній арешт тощо). Спеціальні – ті, що застосовуються до певної категорії осіб (спеціальних суб'єктів) – неповнолітніх, обмежено осудних (статті 493, 508 КПК України).

3. *За строком, на який можуть застосовуватися запобіжні заходи*, – з обмеженим строком дії (затримання, тримання під вартою) та без обмеженого строку дії (застава). Така класифікація є умовною, адже всі запобіжні заходи застосовуються у межах строку досудового розслідування та судового провадження.

4. *Залежно від форми досудового розслідування* – ті, що застосовуються під час розслідування злочинів (всі запобіжні заходи), та ті, що застосовуються під час розслідування кримінальних проступків (особисте зобов'язання та особиста порука).

2. МЕТА ТА ПІДСТАВИ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАПОБІЖНИХ ЗАХОДІВ

При вирішенні питання щодо необхідності застосування запобіжного заходу визначальне значення має мета (ч. 1 ст. 177 КПК України) та підстави застосування (ч. 2 ст. 177 КПК України).

Метою застосування запобіжних заходів є:

1. *забезпечення виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього процесуальних обов'язків, передбачених ч. 7 ст. 42 та іншими нормами КПК України;*

2. *запобігання (звідси назва – запобіжні заходи) ризикам:*

1) *переховуватися від органів досудового розслідування та/або суду;*

2) *знищити, сховати або спотворити будь-яку із речей чи документів, які мають істотне значення для встановлення обставин кримінального правопорушення;*

3) *незаконно впливати на потерпілого, свідка, іншого підозрюваного, обвинуваченого, експерта, спеціаліста у цьому ж кримінальному провадженні;*

4) *перешкоджати кримінальному провадженню іншим чином;*

5) *вчинити інше кримінальне правопорушення чи продовжити кримінальне правопорушення, у якому підозрюється, обвинувачується (ч. 1 ст. 177 КПК України).*

Тобто, *метою застосування запобіжних заходів є* забезпечення належної процесуальної поведінки підозрюваного, обвинуваченого. Неприпустимо застосовувати запобіжні заходи з будь-якою іншою метою, зокрема, з метою добитися показань причетності до кримінального правопорушення чи для покарання особи за вчинене кримінальне правопорушення.

Підстави застосування запобіжних заходів сформульовані уніфіковано у ч. 2 ст. 177 КПК України, де вказано, що підставою застосування запобіжного заходу є:

1) ***наявність обґрунтованої підозри у вчиненні особою кримінального правопорушення;***

2) ***а також наявність ризиків***, які дають достатні підстави слідчому судді, суду вважати, що підозрюваний, обвинувачений, засуджений може здійснити дії, передбачені у ч. 1 ст. 177 КПК України.

За відсутності хоча б однієї із двох вказаних підстав запобіжний захід не застосовується. Закон не зобов'язує обирати запобіжний захід кожному підозрюваному, обвинуваченому. Якщо немає достатніх підстав, то слідчий,

прокурор не мають права ініціювати застосування запобіжного заходу (ч. 2 ст. 177 КПК України).

1. Наявність обґрунтованої підозри у вчиненні особою кримінального правопорушення. Ця підстава є базовою (первинною) при вирішенні питання про застосування запобіжного заходу. Хоча КПК України у другому розділі неодноразово використовує термін «обґрунтована підозра» (статті 177, 185, 190, 194, 206), проте кодекс не містить тлумачення цього поняття.

Обґрунтована підозра є конвенційним стандартом (підпункт «с» п. 1 ст. 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод). В практиці ЄСПЛ «**обґрунтована підозра**» означає, що існують факти або інформація, які можуть переконати об'єктивного спостерігача в тому, що особа, про яку йдеться, могла вчинити правопорушення. Вимога про те, що підозра має базуватися на обґрунтованих підставах, є частиною гарантії недопущення свавільного затримання і тримання під вартою (п. 175 рішення у справі «Нечипорук і Йонкало проти України» від 21 квітня 2011 року)⁶⁰.

Таким чином, ЄСПЛ акцентує на тому, що підозра має ґрунтуватися на фактичних даних, які можуть переконати слідчого суддю, суд (об'єктивного спостерігача) в тому, що особа, щодо якої розглядається питання про застосування запобіжного заходу, могла вчинити кримінальне правопорушення.

Підозра формулюється у письмовому повідомленні про підозру та буде вважатися обґрунтованою лише тоді, коли вона ґрунтується на відомостях, що об'єктивно пов'язують підозрюваного із вчиненням кримінальним правопорушенням. Підозра не може ґрунтуватися лише на тому, що особа вчиняла в минулому кримінальні правопорушення, навіть аналогічні.

Підозра хоча і має бути обґрунтованою, проте її не варто ототожнювати з обвинуваченням. Адже запобіжний захід застосовується і для того, щоб підозрюваний, обвинувачений не перешкоджав встановленню обставин кримінального правопорушення на підставі яких буде складатися обвинувальний акт. Обґрунтована підозра вимагає меншої ваги доказів, ніж для ухвалення обвинувального вироку, однак таке переконання має бути засновано на об'єктивних фактах⁶¹. Так, у справі ЄСПЛ «Мюррей проти Сполученого Королівства» від 23 жовтня 1994 року вказано, що факти, які є причиною виникнення підозри, не повинні бути такими ж переконливими, як ті, що є необхідними для обґрунтування вироку, черга якого надходить на наступній стадії кримінального провадження (п. 55).

Питання про те, чи є підозра обґрунтованою, визначається з урахуванням усіх обставин кримінального провадження. У вказаній вище справі ЄСПЛ врахував наявність численних жертв проведення терористичної компанії, особливу складність розслідування терористичних злочинів та визнав відсутність порушення підпункті «с» п. 1 ст. 5 Конвенції навіть при «мінімальному критерії обґрунтованості підозри».

---

⁶⁰ Справа «Нечипорук і Йонкало проти України» (Заява № 42310/04) : рішення ЄСПЛ 21 квіт. 2011 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_683.

⁶¹ Настільна книга професійного судді (кримінальне провадження) / [Н. О. Марчук, В. В. Касько, Р. О. Куйбіда, М. І. Хавронюк та ін.] ; за ред. Н. О.Марчук. Київ : Арт-Дизайн, 2015. 248 с.

Хоча при цьому зауважив, що слідчі органи не мають карт-бланш на арешт підозрюваних, причетних до тероризму (пункти 58, 59, 63)⁶².

Підозра, яка на початковому етапі кримінального провадження вважалася обґрунтованою, під час подальшого досудового розслідування має підтверджуватися додатковими даними, що дозволить їй перерости в обвинувачення. Тому вимога до обґрунтованості підозри підвищуються під час прийняття рішення про продовження запобіжного заходу. Так, у справі «Темченко проти України» від 16 липня 2015 року вказано, що первісне затримання заявника ґрунтувалося на серйозності обвинувачень проти нього, а також на інших підставах, таких як імовірність його ухилення від слідства і суду та перешкоджання слідству. Хоча спочатку тримання заявника під вартою, можливо, було виправдане цими підставами, після спливу певного проміжку часу суду зобов'язані надати чіткіші підстави для продовження тримання під вартою. Проте сторона обвинувачення неодноразово посилялася на ті ж підстави і не надавала жодних конкретних відомостей (п. 116)⁶³.

Якщо не має обґрунтованої підозри, тобто не має підстав вважати, що особа вчинила кримінальне правопорушення, то запобіжний захід не застосовується. При відсутності обґрунтованої підозри навіть наявність ризиків перешкоджання кримінальному провадженню не повинно впливати на прийняття рішення суду про відмову у застосуванні запобіжного заходу. У справі «Нечипорук і Йонкало проти України» зазначається, що за відсутності обґрунтованої підозри особа не може бути за жодних обставин затримана або взята під варту з метою примушення її зізнатися у злочині, свідчити проти інших осіб або з метою отримання від неї фактів чи інформації, які можуть служити підставою для обґрунтованої підозри (п. 175)⁶⁴.

2. **Наявність ризиків**, які дають достатні підстави слідчому судді, суду вважати, що підозрюваний, обвинувачений може здійснити дії, визначені у ч. 1 ст. 177 КПК України, а саме:

- 1) буде переховуватися від органів досудового розслідування чи суду;
- 2) буде перешкоджати кримінальному провадженню шляхом знищення, приховування, спотворення будь-якої речі чи документа, які мають істотне значення для встановлення обставин кримінального правопорушення;
- 3) буде перешкоджати кримінальному провадженню шляхом незаконного впливу на потерпілого, свідка, іншого підозрюваного, обвинуваченого, експерта, спеціаліста у цьому ж кримінальному провадженні;
- 4) буде продовжувати протиправну діяльність шляхом вчинення інших кримінальних правопорушень чи продовження здійснення кримінального правопорушення, у якому підозрюється, обвинувачується;
- 5) іншим чином перешкоджатиме кримінальному провадженню.

Ризик як підстава застосування запобіжного заходу – це обґрунтована ймовірність протидії підозрюваного, обвинуваченого кримінальному провадженню у формах, передбачених ч. 1 ст. 177 КПК України. Запобіжний захід застосовується з метою

⁶² Справа «Murray проти Сполученого Королівства» (Заява № 14310/88) : рішення Європейського Суду з прав людини від 28 жовт. 1994 р. HUDOC. *European Court of Human Rights* : [сайт]. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-57895%22%5D%7D>;

⁶³ Справа «Темченко проти України» (Заява № 30579/10) : рішення Європейського суду з прав людини від 16 лип. 2015 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_a83

⁶⁴ Справа «Нечипорук і Йонкало проти України» (Заява № 42310/04) : рішення Європейського суду з прав людини від 21 квіт. 2011 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_683.

попередження ризиків здійснення такої поведінки підозрюваного, обвинуваченого та, як наслідок, унеможливлення здійснення негативного впливу на хід та результати кримінального провадження.

Для застосування запобіжного заходу достатньо і одного ризику, але він має підтверджуватися фактичними даними, які свідчать про можливість протиправної поведінки підозрюваного, обвинуваченого. Перелік ризиків не є вичерпним. Адже в п. 4 ч. 1 ст. 177 КПК України йдеться про перешкоджання кримінальному провадженню «іншим чином».

Доказування наявності ризиків як складової підстави застосування запобіжного заходу має проблеми, обумовлені ймовірним, прогностичним характером таких висновків. Адже доказуванню підлягає твердження про наявність ризиків того, що підозрюваний, обвинувачений у майбутньому може здійснити негативні дії, спрямовані на переховування від органів досудового розслідування та суду, перешкоджання кримінальному провадженню різними способами, продовження кримінально-протиправної діяльності.

Гарантією недопущення свавільного прогнозування можливої негативної поведінки підозрюваного, обвинуваченого є вимога про те, що в клопотанні про застосування запобіжного заходу має міститися виклад обставин, на підставі яких слідчий, прокурор дійшов висновку про наявність ризиків, і посилання на матеріали, що підтверджують такі обставини (п. 5 ч. 1 ст. 184 КПК України).

Це можуть бути фактичні дані, які підтверджують як реальні, вже вчинені (заява потерпілого або свідка про погрози, протоколи допиту цих осіб), так і потенційні дії (продаж майна, закриття/відкриття банківських рахунків, придбання закордонних турів чи квитків, наявність матеріалів НСРД про наміри залишити країну). Так, про намір переховуватися від органів досудового розслідування чи суду можуть свідчити дані про придбання проїзних документів, зняття з різного роду реєстраційних обліків, раптове звільнення з роботи чи оформлення закордонного паспорта, розпродаж майна, висловлювання намірів виїхати. Про можливість вчинити інше кримінальне правопорушення чи продовжити те, у вчиненні якого особа підозрюється, може свідчити придбання певних предметів, наявність зв'язків з антигромадськими елементами. Ці дані мають бути підтверджені матеріалами кримінального провадження, зокрема – показаннями свідків, потерпілих, речовими доказами.

На відсутності належного обґрунтування наявності ризиків як підстави застосування запобіжного заходу наголошується в рішеннях ЄСПЛ щодо України. Так, у справі «Темченко проти України» від 16 липня 2015 року зазначено, що органи влади не пояснили, в який спосіб заявник може вплинути на свідків та перешкодити слідству (п. 116)⁶⁵. А у справі «Ткачов проти України» від 13 грудня 2007 року вказано, що повторювання формальних підстав для взяття під варту, без будь-якої спроби продемонструвати, яким чином вони застосовуються відносно справи заявника, не може бути розцінено як «відповідні» та «достатні» підстави застосування запобіжного заходу (пункти 49, 52)⁶⁶.

---

⁶⁵ Справа «Темченко проти України» (Заява № 30579/10) : рішення Європейського суду з прав людини від 16 лип. 2015 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_a83

⁶⁶ Справа «Ткачов проти України» (Заява N 39458/02) : рішення Європейського суду з прав людини від 13 груд. 2007 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_335#Text

Наявність ризиків може обґрунтуватися тяжкістю вчиненого злочину. Втім, тяжкість вчиненого злочину не повинно зумовлювати обов'язкове застосування тримання під вартою, а має враховуватися поряд з іншими обставинами кримінального провадження (рішення Конституційного Суду України від 08 липня 2003 року (справа про врахування тяжкості злочину при застосуванні запобіжного заходу))⁶⁷.

В рішеннях ЄСПЛ прослідковується аналогічний підхід. Так, у справі «Москаленко проти України» від 20 серпня 2010 року Суд визнав, що, враховуючи серйозність висунутих щодо заявника обвинувачень, державні органи могли виправдано вважати, що такий ризик існує. Але тяжкість обвинувачення не може слугувати виправданням тривалих періодів тримання під вартою. Обґрунтована підозра щодо вчинення заявником тяжкого злочину могла первісно виправдовувати його тримання під вартою для забезпечення належного ходу провадження (зокрема, для отримання показань свідків) і була достатньою підставою для первісного тримання заявника під вартою. Однак, з плином часу ці підстави ставали усе менш обґрунтованими (пункти 34-36)⁶⁸.

З перебігом розслідування та судового розгляду справи ризикам властиве зменшення. Зокрема, у вказаній вище справі вказано, що у міру прогресу провадження та завершення збирання доказів ризик того, що заявник загрожуватиме певним свідкам стає усе меншим (п. 37). Для обґрунтування підстав продовження запобіжного заходу слід наводити обставини того, що ризик продовжує існувати. У КПК України така вимога закріплена щодо продовження строку тримання під вартою у п. 1 ч. 3 ст. 199 КПК України, де вказано, що клопотання про продовження строку тримання під вартою повинно містити виклад обставин, які свідчать про те, що заявлений ризик не зменшився або з'явилися нові ризики, які виправдовують тримання особи під вартою.

Рішення щодо застосування конкретного виду і міри запобіжного заходу має прийматися з урахуванням того, що жоден із більш м'яких запобіжних заходів не зможе запобігти ризикам, та з урахуванням обставин, визначених у ст. 178 КПК України. Так, при вирішенні питання *про обрання запобіжного заходу слідчий суддя, суд повинен врахувати:*

1) вагомість наявних доказів про вчинення підозрюваним, обвинуваченим кримінального правопорушення. Втім, висловлені в ухвалі слідчого судді, суду за результатами розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу висновки щодо будь-яких обставин, які стосуються суті підозри, обвинувачення, не мають преюдиціального значення для суду під час судового розгляду або для слідчого чи прокурора під час цього або іншого кримінального провадження (ст. 198 КПК України);

---

⁶⁷ Справа за конституційним поданням 50 народних депутатів України про відповідність Конституції України (конституційність) положень ст. 150 КПК України щодо тяжкості злочину (справа про врахування тяжкості злочину при застосуванні запобіжного заходу) : рішення Конституційного Суду України від 08 лип. 2003 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v014p710-03#Text>

⁶⁸ Справа «Москаленко проти України» (Заява № 37466/04) : рішення Європейського суду з прав людини від 20 серп. 2010 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_797#Text

2) тяжкість покарання, що загрожує відповідній особі у разі визнання підозрюваного, обвинуваченого винуватим у кримінальному правопорушенні, у вчиненні якого він підозрюється, обвинувачується;

3) вік та стан здоров'я підозрюваного, обвинуваченого. Необхідно брати до уваги те, що особа є неповнолітньою чи похилого віку, наявність тяжких хвороб чи нездатність самостійно пересуватися;

4) міцність соціальних зв'язків підозрюваного, обвинуваченого в місці його постійного проживання, у тому числі наявність в нього родини й утриманців. Слід враховувати сімейний стан цієї особи, стан здоров'я членів сім'ї, кількість та вік дітей, строк фактичного проживання у цій місцевості;

5) наявність у підозрюваного, обвинуваченого постійного місця роботи або навчання;

6) репутацію підозрюваного, обвинуваченого. Необхідно брати до уваги надані характеристики підозрюваному, обвинуваченому з місця роботи, навчання, проживання, дані, що свідчать про перебування підозрюваного, обвинуваченого на обліку у наркологічному, психоневрологічному диспансері;

7) майновий стан підозрюваного, обвинуваченого. Ця обставина має важливе значення при обранні запобіжного заходу у вигляді застави. Тому, доцільно враховувати наявність належних цій особі грошових банківських вкладів, їх розмір чи наявність нерухомого майна, транспортних засобів тощо;

8) наявність судимостей у підозрюваного, обвинуваченого;

9) дотримання підозрюваним, обвинуваченим умов застосованих запобіжних заходів, якщо вони застосовувалися до нього раніше. Слід врахувати дані про застосування інших запобіжних заходів як у цьому кримінальному провадженні, так і в інших;

10) наявність повідомлення особі про підозру у вчиненні іншого кримінального правопорушення;

11) розмір майнової шкоди, у завданні якої підозрюється, обвинувачується особа, або розмір доходу, в отриманні якого внаслідок вчинення кримінального правопорушення підозрюється, обвинувачується особа, а також вагомість наявних доказів, якими обґрунтовуються відповідні обставини;

12) ризик продовження чи повторення протиправної поведінки, зокрема ризик летальності, що його створює підозрюваний, обвинувачений, у тому числі у зв'язку з його доступом до зброї.

Наведений вище перелік обставин не є вичерпним. Зокрема, слідчий суддя, суд може врахувати те, що особа сприяла встановленню інших осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, добровільно відшкодувала завдану потерпілому шкоду. Вказані обставини повинні ретельно аналізуватися в їх сукупності.

Таким чином, при вирішенні питання про застосування запобіжного заходу враховуються одночасно мета та підстави їх застосування (ст. 177 КПК України) а також інші обставини, визначені у ст. 178 КПК України.

3. ЗАГАЛЬНИЙ ПОРЯДОК ЗАСТОСУВАННЯ, ЗМІНИ ТА СКАСУВАННЯ ЗАПОБІЖНИХ ЗАХОДІВ

У КПК України використовується як термін «застосування запобіжного заходу» (статті 177, 194 КПК України) так і термін «обрання запобіжного заходу» (статті 178,

203, 205 КПК України). Ці поняття необхідно розрізняти, адже «обрання запобіжного заходу» містить прийняття рішення про запобіжний захід. В той час як «застосування запобіжного заходу» – це процесуальна дія, яка здійснюється з моменту прийняття рішення про обрання запобіжного заходу до її зміни чи скасування. Тобто, застосування запобіжного заходу є процесом виконання прийнятого рішення щодо його обрання чи зміни.

Процесуальний порядок застосування запобіжного заходу можна поділяти на такі етапи.

1. Складання клопотання про застосування запобіжного заходу. *Запобіжні заходи застосовуються за клопотанням слідчого, дізнавача, погодженого з прокурором, або за клопотанням прокурора* (ч. 4 ст. 176 КПК України). Застосування запобіжного заходу до кожної особи потребує внесення окремого клопотання.

Закон встановлює чіткі вимоги до форми та змісту клопотання про застосування запобіжного заходу (ч. 1 ст. 184 КПК України), яке повинно містити:

1) короткий виклад фактичних обставин кримінального правопорушення, в якому підозрюється або обвинувачується особа;

2) правову кваліфікацію кримінального правопорушення із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність;

3) виклад обставин, що дають підстави підозрювати, обвинувачувати особу у вчиненні кримінального правопорушення, і посилання на матеріали, що підтверджують ці обставини;

4) посилання на один або кілька ризиків, зазначених у ст. 177 КПК України;

5) виклад обставин, на підставі яких слідчий, прокурор дійшов висновку про наявність одного або кількох ризиків, зазначених у його клопотанні, і посилання на матеріали, що підтверджують ці обставини;

6) обґрунтування неможливості запобігання ризику або ризикам, зазначеним у клопотанні, шляхом застосування більш м'яких запобіжних заходів;

7) обґрунтування необхідності покладення на підозрюваного, обвинуваченого конкретних обов'язків, передбачених ч. 5 ст. 194 КПК України.

У випадках відмови прокурора у погодженні клопотання слідчого останній має право звернутися до керівника органу досудового розслідування, який після вивчення клопотання за необхідності ініціює розгляд питання, порушеного у ньому, перед прокурором вищого рівня, який протягом 3 днів погоджує відповідне клопотання або відмовляє в його погодженні (ч. 3 ст. 40 КПК України).

2. Клопотання слідчого, дізнавача, прокурора про застосування запобіжного заходу подається до місцевого загального суду, в межах територіальної юрисдикції якого знаходиться орган досудового розслідування, а в кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень, віднесених до підсудності Вищого антикорупційного суду, – до Вищого антикорупційного суду.

У разі здійснення досудового розслідування слідчою групою, клопотання про застосування запобіжного заходу також розглядається слідчим суддею суду першої інстанції, в межах територіальної юрисдикції якого знаходиться орган досудового розслідування, що здійснює відповідне розслідування. В цьому випадку підставою для визначення територіальної юрисдикції суду є постанова керівника відповідного органу досудового розслідування про створення слідчої групи, в якій визначено місце проведення досудового розслідування (п. 2 Інформаційного листа Вищого

спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 04 квітня 2013 року № 511-550/0/4-13).

Разом з клопотанням слідчому судді також мають бути подані:

1) витяг з ЄРДР щодо кримінального провадження, в рамках якого подається клопотання;

2) копії матеріалів, якими слідчий, прокурор обґрунтовує доводи клопотання (доводи, що дають підстави підозрювати, обвинувачувати особу у вчиненні кримінального правопорушення, доводи про наявність зазначених у клопотанні ризиків, доводи неможливості запобігти вказаним ризикам шляхом застосування більш м'яких запобіжних заходів, доводи щодо необхідності покладення конкретних процесуальних обов'язків);

3) перелік свідків, яких слідчий, прокурор вважає за необхідне допитати під час судового розгляду клопотання щодо запобіжного заходу. Цей додаток є факультативним через те, що слідчий, прокурор на власний розсуд визначають чи необхідно викликати свідків, потерпілих в суд, чи ні;

4) підтвердження того, що підозрюваному, обвинуваченому надані копії клопотання та матеріалів, якими обґрунтовується необхідність застосування запобіжного заходу. Таким підтвердженням може бути розпис особи у клопотанні, відеозапис вручення чи будь-які інші дані, які підтверджують факт вручення.

Змінити або доповнити подане до слідчого судді, суду клопотання про застосування запобіжного заходу вправі лише прокурор. Так, якщо після подання клопотання прокурору стали відомі обставини, що виключають обґрунтовану підозру у вчиненні особою кримінального правопорушення, він зобов'язаний відкликати клопотання про застосування запобіжного заходу та відкликати дозвіл на затримання, якщо такий дозвіл був отриманий.

Якщо після подання клопотання про застосування запобіжного заходу слідчому, прокурору стали відомі інші обставини, що можуть вплинути на вирішення судом питання про застосування запобіжного заходу, він зобов'язаний доповнити або змінити клопотання, або замінити його новим клопотанням (ст. 185 КПК України). Зміна клопотання новим, повинна мати місце у всіх випадках, коли ставиться питання про застосування іншого, більш м'якого чи більш суворого запобіжного заходу.

3. Надання стороні захисту можливості ознайомитися з поданими матеріалами. Копія клопотання та матеріалів, якими обґрунтовується необхідність застосування запобіжного заходу, *має надаватися підозрюваному, обвинуваченому не пізніше ніж за 3 години до початку розгляду клопотання* (ч. 2 ст. 184 КПК України). Відсутність можливості у сторони захисту ознайомитися з матеріалами, якими орган досудового розслідування обґрунтовує клопотання про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, визнається ЄСПЛ несумісною з вимогою рівності процесуальних засобів, що закладена у ч. 4 ст. 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (рішення у справі «Кехайов проти Болгарії» від 18 січня 2005 року)⁶⁹.

4. Здійснення підготовчих до судового розгляду клопотання дій. Слідчий суддя, суд після одержання клопотання про застосування запобіжного заходу до

---

⁶⁹ Справа «Кехайов проти Болгарії» (Заява № 41035/98) : рішення Європейського суду з прав людини від 18 січ. 2005 р. ЛІГА:ЗАКОН : [сайт]. URL: http://search.ligazakon.ua/1_doc2.nsf/link1/SO1257.html

підозрюваного, обвинуваченого, який перебуває на свободі, призначає дату судового засідання і здійснює:

1) заходи щодо забезпечення прибуття підозрюваного, обвинуваченого – судовий виклик підозрюваного, обвинуваченого. Якщо слідчий, прокурор подав разом із клопотанням про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою клопотання про дозвіл на затримання підозрюваного, обвинуваченого з метою його приводу, слідчий суддя, суд приймає рішення згідно зі ст. 189 КПК України (частини 1, 2 ст. 187 КПК України);

2) заходи для забезпечення підозрюваного, обвинуваченого захисником у таких випадках: коли підозрюваний, обвинувачений заявив клопотання про залучення захисника (ст. 48 КПК України); якщо участь захисника є обов'язковою (ст. 52 КПК України); якщо слідчий суддя, суд вирішить, що обставини кримінального провадження вимагають участі захисника (статті 48, 49, 53 КПК України);

3) здійснює судовий виклик свідків, яких слідчий, прокурор або підозрюваний, обвинувачений вважає за необхідне допитати під час судового розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу.

5. Розгляд клопотання про застосування запобіжного заходу. Клопотання про застосування запобіжного заходу розглядається слідчим суддею, судом за участю прокурора, підозрюваного, обвинуваченого, його захисника *невідкладно, але не пізніше 72 годин з моменту фактичного затримання підозрюваного, обвинуваченого чи надходження до суду клопотання, якщо підозрюваний, обвинувачений перебуває на свободі.*

Участь підозрюваного, обвинуваченого при розгляді клопотання про застосування запобіжного заходу є обов'язковою, що дозволяє йому постати перед судом та надати пояснення щодо предмета судового розгляду. З цього правила є виняток – без підозрюваного, обвинуваченого може розглянутися клопотання про обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою якщо він оголошений у міжнародний розшук (ч. 6 ст. 193 КПК України). Обов'язок доведення факту перебування підозрюваного, обвинуваченого у міжнародному розшуку покладається на слідчого, прокурора, який подав клопотання, та підтверджується відповідними відомостями (довідкою, витягом із бази даних Інтерполу тощо). У такому разі після затримання особи і не пізніше як через 48 годин з часу її доставлення до місця кримінального провадження слідчий суддя, суд за участю підозрюваного, обвинуваченого розглядає питання про застосування обраного запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою або його заміну на більш м'який запобіжний захід.

Слідчий суддя, суд, до якого прибув або доставлений підозрюваний, обвинувачений для участі у розгляді клопотання про застосування запобіжного заходу, зобов'язаний роз'яснити його права: мати захисника; знати суть та підстави підозри або обвинувачення; знати підстави його затримання; відмовитися давати пояснення, показання з приводу підозри або обвинувачення; давати пояснення щодо будь-яких обставин його затримання та тримання під вартою; досліджувати речові докази, документи, показання, на які посилається прокурор, та надавати речі, документи, показання інших осіб на спростування доводів прокурора; заявляти клопотання про виклик і допит свідків, показання яких можуть мати значення для вирішення питань цього розгляду.

За клопотанням сторін або за власною ініціативою слідчий суддя, суд має право заслухати будь-якого свідка чи дослідити будь-які матеріали, що мають значення для вирішення питання про застосування запобіжного заходу.

Будь-які твердження чи заяви підозрюваного, обвинуваченого, зроблені під час розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу, не можуть бути використані на доведення його винуватості у кримінальному правопорушенні, у вчиненні якого він підозрюється, обвинувачується, або у будь-якому іншому правопорушенні (ч. 5 ст. 193 КПК України). Це положення є важливою гарантією того, що підозрюваний, обвинувачений при розгляді клопотання про обрання щодо нього запобіжного заходу є вільним у виборі засобів захисту своїх прав, свобод і законних інтересів.

Під час розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу слідчий суддя, суд зобов'язаний встановити, чи доводять надані сторонами кримінального провадження докази *обставини, які свідчать про:*

1) наявність обгрунтованої підозри у вчиненні підозрюваним, обвинуваченим кримінального правопорушення;

2) наявність достатніх підстав вважати, що існує хоча б один із ризиків, передбачених у ст. 177 КПК України, і на які вказує слідчий, прокурор;

3) недостатність застосування більш м'яких запобіжних заходів для запобігання ризику або ризикам, зазначеним у клопотанні (ч. 1 ст. 194 КПК України).

6. Постановлення ухвали. *За результатами розгляду клопотання слідчий суддя, суд може прийняти рішення про:*

1) відмову в застосуванні запобіжного заходу (ч. 2 ст. 194 КПК України);

2) зобов'язання підозрюваного, обвинуваченого прибувати за кожною вимогою до суду або до іншого органу державної влади, визначеного слідчим суддею, судом (ч. 3 ст. 194 КПК України);

3) застосування більш м'якого запобіжного заходу ніж той, який зазначений у клопотанні, а також покладання на підозрюваного, обвинуваченого обов'язків, передбачених частинами 5 та 6 ст. 194 КПК України (ч. 4 ст. 194 КПК України);

4) застосування запобіжного заходу відповідно до поданого клопотання.

КПК України визначає певні особливості щодо застосування запобіжних заходів, не пов'язаних з триманням під вартою.

Так, відповідно до ч. 5 ст. 194 КПК України, якщо до особи застосовується запобіжний захід, не пов'язаний з триманням під вартою, слідчий суддя, суд застосовує відповідний запобіжний захід, зобов'язує підозрюваного, обвинуваченого прибувати за кожною вимогою до суду або до іншого визначеного органу державної влади, а також **виконувати один або кілька обов'язків**, необхідність покладення яких була доведена прокурором, а саме:

1) прибувати до визначеної службової особи із встановленою періодичністю;

2) не відлучатися із населеного пункту, в якому він зареєстрований, проживає чи перебуває, без дозволу слідчого, прокурора або суду;

3) повідомляти слідчого, прокурора чи суд про зміну свого місця проживання та/або місця роботи;

4) утримуватися від спілкування із будь-якою особою, визначеною слідчим суддею, судом або спілкуватися з нею з дотриманням умов, визначених слідчим суддею, судом;

5) не відвідувати місця, визначені слідчим суддею, судом;

- 6) пройти курс лікування від наркотичної або алкогольної залежності;
- 7) докласти зусиль до пошуку роботи або для навчання;
- 8) здати на зберігання до відповідних органів державної влади свій паспорт (паспорти) для виїзду за кордон, інші документи, що дають право на виїзд з України і в'їзд в Україну;

9) носити електронний засіб контролю.

В інтересах потерпілого від злочину, пов'язаного з домашнім насильством, крім вищевказаних обов'язків, суд може застосувати до особи, яка підозрюється у вчиненні такого кримінального правопорушення, один або декілька таких обмежувальних заходів:

1) заборона перебувати в місці спільного проживання з особою, яка постраждала від домашнього насильства;

2) обмеження спілкування з дитиною у разі, якщо домашнє насильство вчинено стосовно дитини або у її присутності;

3) заборона наблизитися на визначену відстань до місця, де особа, яка постраждала від домашнього насильства, може постійно чи тимчасово проживати, тимчасово чи систематично перебувати у зв'язку із роботою, навчанням, лікуванням чи з інших причин;

4) заборона листування, телефонних переговорів з особою, яка постраждала від домашнього насильства, інших контактів через засоби зв'язку чи електронних комунікацій особисто або через третіх осіб;

5) направлення для проходження лікування від алкогольної, наркотичної або іншої залежності, від хвороб, що становлять небезпеку для оточення, направлення для проходження програми для кривдників (ч. 6 ст. 194 КПК України).

Ухвала про застосування запобіжного заходу має відповідати вимогам, визначеним у ст. 196 КПК України.

7. Ухвала слідчого судді, суду щодо застосування запобіжного заходу підлягає **негайному виконанню після її оголошення** та вручення підозрюваному, обвинуваченому її копії. Копія ухвали про застосування запобіжного заходу також надсилається щодо осіб, які є державними виконавцями, Міністерству юстиції України, а щодо осіб, які є приватними виконавцями, – Міністерству юстиції України та Раді приватних виконавців України (ч. 5 ст. 196 КПК України).

Під час досудового розслідування *в апеляційному порядку можуть бути оскаржені* ухвали слідчого судді про відмову у наданні дозволу на затримання чи про застосування запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту, тримання під вартою або відмову в їх застосуванні (ч. 1 ст. 309 КПК України).

Зміна чи скасування запобіжного заходу обумовлена тим, що в ході кримінального провадження змінюються підстави застосування чи обставини, що враховувалися при обранні запобіжного заходу. В таких випадках запобіжний захід може бути скасований або замінений на інший – більш або менш суворий.

Зміна запобіжного заходу може полягати у зміні виду запобіжного заходу, скасуванні, зміні або покладенні додаткових обов'язків, передбачених частинами 5, 6 ст. 194 КПК України, чи у зміні способу виконання цих обов'язків.

Запобіжний захід може бути змінено з врахуванням обставин, які:

1) виникли після прийняття попереднього рішення про застосування запобіжного заходу, тобто є новими;

2) існували під час прийняття попереднього рішення про застосування запобіжного заходу, але про які слідчий, прокурор на той час не знав і не міг знати, тобто є нововиявленими.

Такими підставами може бути суттєва зміна обставин, що їх було взято до уваги при обранні запобіжного заходу, зокрема – змінилася кваліфікація кримінального правопорушення, погіршився стан здоров'я підозрюваного, обвинуваченого.

В нормах, які регулюють порядок застосування окремих запобіжних заходів, визначаються підстави їх зміни. Такими підставами є: порушення умов застосування особистого зобов'язання підозрюваним, обвинуваченим (ч. 2 ст. 179 КПК України); відмова поручителя від взятих на себе зобов'язань (ч. 4 ст. 180 КПК України); невиконання обов'язків заставодавцем під час обрання застави чи невиконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього обов'язків (частини 8, 10 ст. 182 КПК України).

З клопотанням про зміну запобіжного заходу до слідчого судді, суду можуть звернутися як прокурор, слідчий, дізнавач, за погодженням з прокурором (ст. 200 КПК України), так і підозрюваний, обвинувачений, до якого застосовано запобіжний захід чи його захисник (ст. 201 КПК України).

Не пізніше як за 3 години до початку розгляду клопотання про зміну запобіжного заходу сторони повинні надати копію клопотання та матеріалів, якими обґрунтовується необхідність зміни запобіжного заходу. Так, якщо звертається слідчий, прокурор, то він надає матеріали підозрюваному, обвинуваченому, якщо звертається підозрюваний, обвинувачений – матеріали надаються прокурору.

Клопотання підозрюваного, обвинуваченого має бути розглянуте слідчим суддею, судом протягом 3-х днів з моменту його одержання згідно з правилами, передбаченими для розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу.

Залишити без розгляду клопотання про зміну запобіжного заходу слідчий суддя, суд має право лише за умови, що таке клопотання подано *раніше ніж за 30 днів із дня постановлення попередньої ухвали* про застосування, зміну або відмову у зміні запобіжного заходу і якщо у ньому не зазначені нові обставини, які не розглядалися слідчим суддею, судом (ч. 5 ст. 201 КПК України).

Відмова у розгляді клопотання про зміну чи скасування запобіжного заходу з підстав неодноразового звернення з таким клопотанням у кримінальному провадженні не допускається та є порушенням п. 4 ст. 5 Конвенції (п. 65 рішення ЄСПЛ від 06 листопада 2008 року у справі «Слоєв проти України») ⁷⁰.

Запобіжний захід негайно припиняє свою дію (вважається скасованим) після:

- 1) закінчення строку дії ухвали про обрання запобіжного заходу;
- 2) ухвалення виправдувального вироку;
- 3) закриття кримінального провадження (ст. 203 КПК України).

Строк дії ухвали про обрання запобіжного заходу визначається залежно від його виду. Так, ухвала слідчого судді, суду про тримання під вартою або продовження строку тримання під вартою не може перевищувати 60 днів, а в разі його продовження – не більше 6 місяців (у кримінальному провадженні щодо нетяжкого злочину) чи 12 місяців (у кримінальному провадженні щодо тяжких або особливо тяжких злочинів). Строк дії ухвали слідчого судді про тримання особи під домашнім

---

⁷⁰ Справа «Слоєв проти України» (Заява N 17283/02) : рішення Європейського Суду з прав людини від 6 листоп. 2008 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_433#Text

арештом не може перевищувати 2-х місяців. У разі необхідності він може бути продовжений, але не більше 6 місяців. Строк дії покладених на підозрюваного, обвинуваченого обов'язків, визначених в частинах 5, 6 ст. 194 КПК України, – не більше 2-х місяців. Цей строк може бути продовжений за клопотанням прокурора.

Після закінчення строку, в тому числі продовженого, протягом якого на підозрюваного, обвинуваченого були покладені відповідні обов'язки, ухвала про застосування запобіжного заходу в цій частині припиняє свою дію, а обов'язки скасовуються (ч. 7 ст. 194 КПК України).

Після завершення строку дії ухвали слідчого судді, вона втрачає силу автоматично. Законодавець не передбачає необхідності прийняття будь-якого процесуального рішення, щоб засвідчити припинення її дії.

4. ВИДИ ЗАПОБІЖНИХ ЗАХОДІВ ТА ПОРЯДОК ЇХ ЗАСТОСУВАННЯ

Особисте зобов'язання (ст. 179 КПК України) – це запобіжний захід, суть якого полягає в обмеженні права підозрюваного, обвинуваченого на свободу пересування, вільний вибір місця проживання чи перебування шляхом покладення на нього зобов'язання виконувати визначені слідчим суддею, судом обов'язки з-поміж тих, що передбачені частинами 5 та 6 ст. 194 КПК України.

Обов'язки, які покладаються (один або кілька) на підозрюваного, обвинуваченого під час обрання неізоляційного запобіжного заходу:

- 1) перебувати до визначеної службової особи із встановленою періодичністю;
- 2) не відлучатися із населеного пункту, в якому він зареєстрований, проживає чи перебуває, без дозволу слідчого, прокурора або суду;
- 3) повідомляти слідчого, прокурора чи суд про зміну свого місця проживання та/або місця роботи;
- 4) утримуватися від спілкування з будь-якою особою, визначеною слідчим суддею, судом, або спілкуватися з нею із дотриманням умов, визначених слідчим суддею, судом;
- 5) не відвідувати місця, визначені слідчим суддею або судом;
- 6) пройти курс лікування від наркотичної або алкогольної залежності;
- 7) докласти зусиль до пошуку роботи або до навчання;
- 8) здати на зберігання до відповідних органів державної влади свій паспорт (паспорти) для виїзду за кордон, інші документи, що дають право на виїзд з України і в'їзд в Україну;
- 9) носити електронний засіб контролю (ч. 5 ст. 194 КПК України).

В інтересах потерпілого від злочину, пов'язаного з домашнім насильством, крім вищенаведених обов'язків, суд може застосувати до особи, яка підозрюється у вчиненні такого кримінального правопорушення, один або декілька *обмежувальних заходів, визначених у ч. 6 ст. 194 КПК України.*

Вказаний перелік обов'язків, що можуть покладатися як особисте зобов'язання, є вичерпним.

Під місцем проживання слід розуміти житловий будинок, квартиру, службове житло, спеціалізовані будинки (гуртожиток, спеціальний будинок для одиноких людей похилого віку тощо), а також інше житлове приміщення, в якому особа проживає за договором наймання (оренди) або на інших законних підставах. Місце

перебування – це місце, де особа перебуває у зв'язку із відрядженням, лікуванням, навчанням тощо. Це може бути готель, санаторій, туристична база чи інші подібні житлові приміщення, що не є місцем постійного проживання.

Закон не наділяє правом слідчого суддю чи суд при обранні особистого зобов'язання самим визначати місце проживання чи перебування підозрюваного обвинуваченого на період кримінального провадження. Слідчий суддя, суд може лише заборонити відлучатися із населеного пункту без дозволу слідчого, дізнавача, прокурора або суду.

Не є порушенням особистого зобов'язання тимчасове переміщення особи з одного району до іншого у межах міста, що має районний поділ, однак необхідно враховувати заборону слідчого судді, суду на відвідування визначених місць, якщо така заборона передбачена в особистому зобов'язанні.

У випадках неможливості прибути за викликом у визначений термін, чи в разі необхідності відлучитися із населеного пункту, при зміні місця роботи або навчання у тому ж населеному пункті, підозрюваний, обвинувачений повинен письмово повідомити про це слідчого, дізнавача чи прокурора. На переїзд підозрюваного, обвинуваченого в межах населеного пункту у зв'язку із купівлею, обміном чи орендою житла не має необхідності отримання дозволу, але про нову адресу слід письмово повідомити слідчого, дізнавача чи прокурора.

При обранні особистого зобов'язання підозрюваному, обвинуваченому письмово під розпис повідомляються покладені на нього обов'язки та роз'яснюється, що в разі їх невиконання до нього може бути застосований більш суворий запобіжний захід і на нього може бути накладено грошове стягнення у розмірі від 0,25 розміру прожиткового мінімуму для працездатних осіб до 2 розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб (ч. 2 ст. 179 КПК України).

Відповідно до ч. 7 ст. 194 КПК України строк дії покладених на підозрюваного, обвинуваченого обов'язків – *не більше 2-х місяців. У разі необхідності цей строк може бути продовжений* за клопотанням прокурора в порядку, передбаченому ст. 199 КПК України.

Контроль за виконанням особистого зобов'язання на стадії досудового розслідування здійснює слідчий, дізнавач, а якщо справа перебуває у провадженні суду, – прокурор.

Особиста порука (ст. 180 КПК України) – це запобіжний захід, суть якого полягає у наданні особами, яких слідчий суддя, суд вважає такими, що заслуговують на довіру, письмового зобов'язання про те, що вони поручаються за виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього обов'язків і зобов'язуються за необхідності доставити його до органу досудового розслідування чи в суд на першу про те вимогу.

Особиста порука ґрунтується на тому, що за належну поведінку підозрюваного, обвинуваченого відповідають інші особи – поручителі. Поручителі, як правило, мають особисті чи службові зв'язки з особою, за яку вони поручились, і можуть впливати на неї.

На поручителя покладається обов'язок забезпечити не тільки явку підозрюваного, обвинуваченого до органу досудового розслідування чи в суд на першу про те вимогу, а і виконання покладених на підозрюваного, обвинуваченого обов'язків відповідно до ст. 194 КПК України, зокрема: утримуватися від спілкування із будь-

якою особою, не відвідувати визначені місця, пройти курс лікування від наркотичної або алкогольної залежності тощо.

Кількість поручителів визначає слідчий суддя, суд, який обирає запобіжний захід. Максимальна кількість поручителів законом не обмежена. Дозволяється залучення *і одного поручителя*, якщо він заслуговує на особливу довіру (ч. 2 ст. 180 КПК України).

Умови застосування особистої поруки:

1) поручителями можуть бути особи, що заслуговують на довіру – повнолітні особи з високими моральними якостями, які сумлінно ставляться до виконання покладених на них обов'язків, мають авторитет у колективі, користуються повагою у підозрюваного, обвинуваченого та можуть завдяки цьому реально забезпечити його належну поведінку та явку до органу досудового розслідування чи в суд на першу про те вимогу. Ці дані можуть встановлюватися шляхом вимоги характеристик на поручителів, довідок;

2) слідчий суддя, суд має впевнитися, що поручителі дійсно можуть позитивно впливати на поведінку підозрюваного, обвинуваченого та забезпечити його доставлення до органу досудового розслідування чи в суд на першу про те вимогу;

3) застосовується тільки за клопотанням або за згодою поручителів. Особи, які виявили бажання взяти на себе відповідні зобов'язання, повинні подати про це письмову заяву слідчому судді, суду, який має перевірити дані про особу поручителя та його взаємини з підозрюваним, обвинуваченим.

При застосуванні особистої поруки як запобіжного заходу поручитель дає письмове зобов'язання. *Поручителю має бути роз'яснено:*

1) у вчиненні якого кримінального правопорушення підозрюється або обвинувачується особа та передбачене законом покарання за його вчинення;

2) обов'язки поручителя та наслідки їх невиконання. Так, у разі невиконання поручителем взятих на себе зобов'язань на нього накладається грошове стягнення у розмірі, визначеному в ч. 5 ст. 180 КПК України (від 2-х до 50-ти розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб – залежно від тяжкості покарання, яке загрожує підозрюваному, обвинуваченому, за вчинене кримінальне правопорушення);

3) право на відмову від взятих на себе зобов'язань та порядок реалізації такого права. Поручитель може відмовитись від взятих на себе зобов'язань до виникнення підстав, які тягнуть за собою його відповідальність. Так, якщо поручитель пересвідчиться, що він не може гарантувати належну поведінку підозрюваного, обвинуваченого, то він має забезпечити його явку до органу досудового розслідування чи суду для вирішення питання про заміну запобіжного заходу на інший. Причини відмови від поруки можуть бути різними: неналежна поведінка підозрюваного, обвинуваченого, переїзд поручителя в інше місце проживання, його тривале відрадження тощо. При своєчасному повідомленні про відмову від поруки та забезпеченні явки підозрюваного, обвинуваченого до органу досудового розслідування чи суду з поручителя знімається відповідальність за неналежну поведінку підозрюваного, обвинуваченого.

Контроль за виконанням зобов'язань про особисту поруку здійснює слідчий, дізнавач, а якщо справа перебуває у провадженні суду – прокурор.

Застава (ст. 182 КПК України) – це запобіжний захід, суть якого полягає у внесенні коштів у грошовій одиниці України на спеціальний рахунок суду, який

обрав такий запобіжний захід, з метою забезпечення виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього обов'язків, під умовою звернення внесених коштів у дохід держави в разі невиконання цих обов'язків.

Застава є запобіжним заходом в основу якого покладено економічну зацікавленість у збереженні грошової суми та моральні зобов'язання підозрюваного, обвинуваченого перед іншими фізичними або юридичними особами, які виступили заставодавцями.

За своїм змістом застава спрямована на забезпечення виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього обов'язків під загрозою майнових втрат у разі недотримання вимог цього запобіжного заходу.

Застава застосовується у кримінальному провадженні **як самостійний запобіжний захід і як альтернатива триманню під вартою**. Так, в ч. 3 ст. 183 КПК України передбачено, що при постановленні ухвали про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою слідчий суддя, суд *зобов'язаний визначити розмір застави*, яка є достатньою для забезпечення виконання підозрюваним, обвинуваченим обов'язків, передбачених КПК України.

За змістом ст. 182 КПК України застава може застосовуватись стосовно всіх підозрюваних, обвинувачених, незалежно від тяжкості кримінального правопорушення, у вчиненні якого вони підозрюються чи обвинувачуються. Втім, ч. 4 ст. 183 КПК України передбачає, право слідчого судді, суду не визначити розмір застави у кримінальному провадженні у таких випадках: щодо злочину, вчиненого із застосуванням насильства або погрозою його застосування; щодо злочину, який спричинив загибель людини; щодо особи, стосовно якої у цьому провадженні вже обирався запобіжний захід у вигляді застави, проте був порушений нею; щодо злочину, передбаченого статтями 255–255-3 КК України; щодо особливо тяжкого злочину у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів.

Застава може бути внесена:

- 1) підозрюваним, обвинуваченим або іншою особою, яка діє від його імені;
- 2) або заставодавцем – іншою фізичною чи юридичною особою, яка вносить кошти від свого імені.

Заставодавцем не може бути юридична особа державної або комунальної власності або така, що фінансується з місцевого, державного бюджету, бюджету АРК, або у статутному капіталі якої є частка державної, комунальної власності, або яка належить суб'єкту господарювання, що є у державній або комунальній власності (ч. 2 ст. 182 КПК України). У науковій літературі обґрунтовано звертається увага також на те, що заставодавець повинен заслуговувати на довіру (за аналогією з поручителем). Інакше заставодавцем може виступити співучасник чи організатор злочинної організації.

Предметом застави можуть бути лише кошти у грошовій одиниці України. Інші матеріальні цінності, будь-яке майно або нерухомість не можуть бути предметом застави. Не можуть бути предметом застави також кошти, що приєднані до матеріалів кримінального провадження як речові докази або на які накладено арешт.

При застосуванні запобіжного заходу у вигляді застави підозрюваному, обвинуваченому роз'яснюються його обов'язки і наслідки їх невиконання, а заставодавцю – у вчиненні якого кримінального правопорушення підозрюється чи обвинувачується особа, яке передбачене законом покарання за його вчинення,

обов'язки із забезпечення належної поведінки підозрюваного, обвинуваченого та його явки за викликом, а також наслідки невиконання цих обов'язків. У випадку внесення застави згідно з ухвалою слідчого судді, суду щодо особи, стосовно якої раніше було обрано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою, передбачені вище роз'яснення здійснюються уповноваженою службовою особою місця ув'язнення.

Розмір застави визначається слідчим суддею, судом з урахуванням обставин кримінального правопорушення, майнового та сімейного стану підозрюваного, обвинуваченого, інших даних про його особу та характеру ризиків, передбачених в ст. 177 КПК України. Розмір застави повинен в достатню міру гарантувати виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього обов'язків та не може бути свідомо непомірним для нього.

Розмір застави залежить від виду кримінального правопорушення, в якому підозрюється, обвинувачується особа, і *визначається у таких межах* (ч. 5 ст. 182 КПК України):

- 1) щодо особи, підозрюваної чи обвинуваченої у вчиненні нетяжкого злочину, – від 1 до 20 розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб;
- 2) щодо особи, підозрюваної чи обвинуваченої у вчиненні тяжкого злочину, – від 20 до 80 розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб;
- 3) щодо особи, підозрюваної чи обвинуваченої у вчиненні особливо тяжкого злочину, – від 80 до 300 розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб.

У виключних випадках, якщо слідчий суддя, суд встановить, що застава у зазначених межах не здатна забезпечити виконання особою, що підозрюється, обвинувачується у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого злочину, покладених на неї обов'язків, застава може бути призначена у розмірі, який перевищує 80 чи 300 розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб відповідно. (ч. 5 ст. 182 КПК України). Максимальної межі розміру застави закон не визначає.

Згідно з Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження порядку внесення коштів на спеціальний рахунок у разі застосування застави як запобіжного заходу» від 11 січня 2012 року № 15 (далі – Порядок внесення коштів) застава вноситься у національній грошовій одиниці на спеціальний рахунок територіального управління Державної судової адміністрації, яке здійснює організаційне та фінансове забезпечення діяльності суду, який обрав запобіжний захід у вигляді застави, або апеляційного суду, Вищого антикорупційного суду, який обрав такий запобіжний захід, відкритий у Казначействі в установленому законодавством порядку.

Оскільки застава застосовується у кримінальному провадженні чи як самостійний запобіжний захід, чи як альтернатива триманню під вартою, то це зумовлює різні підходи до визначення строків внесення застави. Так, *кошти вносяться на відповідний рахунок та надається документ, що це підтверджує*:

- 1) *не пізніше 5 днів* із дня обрання застави, якщо підозрюваний, обвинувачений, не тримається під вартою. Зазначені дії можуть бути здійснені пізніше 5 днів з дня обрання запобіжного заходу у вигляді застави, за умови, що на момент їх здійснення не буде прийнято рішення про зміну запобіжного заходу. Водночас невиконання у встановленому порядку вимог щодо внесення коштів як застави та надання документа, що це підтверджує є підставою затримання особи (ч. 2 ст. 208 КПК України);

2) у *будь-який момент*, якщо рішення про застосування застави прийнято відповідно до ч. 3 ст. 183 КПК України, і вона є альтернативним запобіжним заходом при постановленні ухвали про обрання тримання під вартою.

Внесення коштів здійснюється на підставі платіжного документа особи чи заставодавця. Платіжний документ з відміткою банку про виконання надається слідчому, прокурору, суду, який здійснює кримінальне провадження (пункти 5, 6 Порядку внесення коштів). Після отримання документа, що підтверджує внесення застави, та його перевірки, уповноважена службова особа місця ув'язнення, під вартою в якому знаходиться підозрюваний, обвинувачений, негайно здійснює розпорядження про його звільнення з-під варті та повідомляє про це усно і письмово слідчого, прокурора та слідчого суддю, а якщо застава внесена під час судового провадження – прокурора та суд. Перевірка документа, що підтверджує внесення застави, не може тривати більше одного робочого дня (ч. 4 ст. 202 КПК України).

Підозрюваний, обвинувачений, заставодавець зобов'язані виконувати покладені на них обов'язки, пов'язані із застосуванням застави, з моменту обрання запобіжного заходу у вигляді застави щодо особи, яка не тримається під вартою, в тому числі до фактичного внесення коштів на відповідний рахунок, а також з моменту звільнення підозрюваного, обвинуваченого з-під варті внаслідок внесення застави.

Питання про долю застави вирішується залежно від дотримання підозрюваним, обвинуваченим, заставодавцем покладених на них обов'язків.

Застава звертається в дохід держави у таких випадках:

1) якщо підозрюваний, обвинувачений, будучи належним чином повідомлений, не з'явився за викликом без поважних причин чи не повідомив про причини своєї неявки;

2) якщо підозрюваний, обвинувачений порушив інші, покладені на нього при застосуванні запобіжного заходу, обов'язки;

3) у разі невиконання обов'язків заставодавцем (ч. 8 ст. 182 КПК України).

Питання про звернення застави в дохід держави вирішується слідчим суддею, судом за клопотанням прокурора або за власною ініціативою суду в судовому засіданні за участю підозрюваного, обвинуваченого, заставодавця, в порядку, передбаченому для розгляду клопотань про обрання запобіжного заходу. Неприбуття в судові засідання зазначених осіб, які були належним чином повідомлені про місце та час розгляду питання, не перешкоджає проведенню судового засідання.

Звернення застави в дохід держави здійснюється на підставі платіжного доручення територіального управління Державної судової адміністрації або апеляційного суду, Вищого антикорупційного суду, наданого до органу Казначейства, в якому відкрито депозитний рахунок, на який було внесено заставу. Копія ухвали слідчого судді, суду, вироку місцевого суду надсилається протягом 5 днів з дня набрання ними законної сили слідчим суддею (судом), який їх постановив чи ухвалив, до територіального управління Державної судової адміністрації, на депозитний рахунок якого було внесено заставу, для підготовки платіжного доручення (п. 9 Порядку внесення коштів).

Застава зараховується до спеціального фонду Державного бюджету України й використовується у порядку, встановленому законом для використання коштів судового збору.

У випадку звернення застави в дохід держави *слідчий суддя, суд вирішує питання про застосування стосовно підозрюваного, обвинуваченого запобіжного заходу у*

вигляді застави у більшому розмірі або іншого запобіжного заходу (ч. 10 ст. 182 КПК України).

Застава, що не була звернена в дохід держави, **повертається підозрюваному, обвинуваченому, заставодавцю** після припинення дії цього запобіжного заходу. Застава повертається особі або заставодавцю у безготівковій формі на зазначений ними банківський рахунок, а у разі відсутності такого рахунка – готівкою через банки або підприємства поштового зв'язку. Для повернення коштів, внесених як застава, особа чи заставодавець подає до територіального управління Державної судової адміністрації або апеляційного суду, Вищого антикорупційного суду, якому відкрито депозитний рахунок, на який було внесено застава, **такі документи**: заява особи чи заставодавця; засвідчена судом копія ухвали слідчого судді, суду, вироку суду, в якому міститься рішення про повернення застави; копія платіжного або іншого документа, що підтверджує факт внесення коштів як застави. Повернення коштів, внесених як застава, здійснюється протягом 5 робочих днів з дня надходження зазначених документів (п. 8 Порядку внесення коштів).

Застава, внесена підозрюваним, обвинуваченим, може бути повністю або частково звернена судом **на виконання вироку в частині майнових стягнень**. При цьому застава, внесена заставодавцем, може бути звернена судом на виконання вироку в частині майнових стягнень тільки за його згодою (ч. 11 ст. 182 КПК України).

Домашній арешт (ст. 181 КПК України) – це запобіжний захід, суть якого полягає в обмеженні свободи пересування підозрюваного, обвинуваченого шляхом заборони йому залишати житло цілодобово або у певний період доби.

Житло особи – це будь-яке приміщення, яке знаходиться у постійному чи тимчасовому володінні особи, незалежно від його призначення і правового статусу, та пристосоване для постійного або тимчасового проживання в ньому фізичних осіб, а також всі складові частини такого приміщення (ч. 2 ст. 233 КПК України). Таким чином, під житлом слід розуміти: будинок з усіма приміщеннями в яких постійно чи тимчасово проживає підозрюваний, обвинувачений, включаючи приміщення, які не призначені для проживання, але які є складовою будинку; будь-яке житлове приміщення незалежно від форми власності, яке належить до житлового фонду і використовується підозрюваним, обвинуваченим для постійного або тимчасового проживання (будинок, квартира, окрема кімната у квартирі з необхідними для проживання приміщеннями); будь-яке інше приміщення чи забудова, у яких проживає підозрюваний, обвинувачений, які не належать до житлового фонду, але пристосовані для проживання. Словосполучення «житло цієї особи» охоплює випадки, коли підозрюваний, обвинувачений: є власником (співвласником) такого житла; зареєстрований у такому житлі; постійно або тимчасово проживає у такому житлі без реєстрації.

Домашній арешт застосовується за умови, що особа підозрюється або обвинувачується у вчиненні злочину, за вчинення якого законом передбачено покарання у виді позбавлення волі. Домашній арешт має застосовуватись в тих випадках, коли застава є занадто м'яким запобіжним заходом, а тримання під вартою – занадто суворим.

Режим ізоляції при застосуванні домашнього арешту може бути різним за ступенем суворості і полягає у забороні залишати житло **або цілодобово, або у певний період доби** (наприклад, так званий «нічний домашній арешт»). Вибір режиму

обмеження визначається з урахуванням ризиків, визначених в ст. 177 КПК України, та обставин, перерахованих у ст. 178 КПК України. При застосуванні домашнього арешту як запобіжного заходу на підозрюваного, обвинуваченого покладаються обов'язки, визначені частинами 5, 6 ст. 194 КПК України.

Як і всі інші запобіжні заходи, домашній арешт застосовується на підставі ухвали слідчого судді, суду, де окрім загальних вимог, визначених в ст. 196 КПК України, має бути зазначена точна адреса житла, яке підозрюваному, обвинуваченому забороняється залишати. Ухвала слідчого судді про застосування запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту або відмову в його застосуванні, про продовження строку домашнього арешту або відмову в його продовженні підлягає апеляційному оскарженню (пункти 4, 5 ч. 1 ст. 309 КПК України).

Ухвала про обрання запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту передається для виконання органу Національної поліції за місцем проживання підозрюваного, обвинуваченого. Орган Національної поліції повинен негайно поставити на облік особу, щодо якої застосовано домашній арешт, і повідомити про це слідчому або суду. Цей порядок регламентується наказом МВС України від 13 липня 2016 року № 654 «Про затвердження Інструкції про порядок виконання органами Національної поліції ухвал слідчого судді, суду про обрання запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту та про зміну раніше обраного запобіжного заходу на запобіжний захід у вигляді домашнього арешту».

Працівники органу Національної поліції з метою контролю за поведінкою підозрюваного, обвинуваченого, який перебуває під домашнім арештом, мають право:

1) з'являтися в житло цієї особи. Такі перевірки не повинні порушувати нормальних умов життя особи та здійснюватися, як правило, вдень. Винятки можуть бути в тому випадку, коли наявна інформація про порушення особою умов застосування домашнього арешту;

2) вимагати надати усні чи письмові пояснення з питань, пов'язаних із виконанням покладених на особу зобов'язань;

3) використовувати електронні засоби контролю (ч. 5 ст. 181 КПК України).

Застосування електронного засобу контролю полягає у закріпленні на тілі підозрюваного, обвинуваченого пристрою, який дає змогу відстежувати та фіксувати його місцеперебування. Такий пристрій має бути захищений від самостійного знімання, пошкодження або іншого втручання в його роботу з метою ухилення від контролю та сигналізувати про спроби особи здійснити такі дії (ч. 1 ст. 195 КПК України). Електронні засоби контролю застосовуються в порядку, встановленому наказом МВС України від 08 червня 2017 року № 480 «Положення про порядок застосування електронних засобів контролю».

Не допускається застосування електронних засобів контролю, які суттєво порушують нормальний уклад життя особи, спричиняють значні незручності в їх носінні або можуть становити небезпеку для життя та здоров'я особи, яка їх використовує. Слідчий, працівник органу Національної поліції перед застосуванням електронного засобу контролю зобов'язаний під розпис роз'яснити підозрюваному, обвинуваченому правила користування пристроєм, техніку безпеки поведіння з ним та наслідки його зняття або неправомірного втручання в його роботу з метою ухилення від контролю.

Відмова від носіння засобу електронного контролю, умисне зняття, пошкодження або інше втручання у його роботу з метою ухилення від контролю, а також намагання вчинити зазначені дії є невиконанням обов'язків, покладених судом на підозрюваного, обвинуваченого при обранні запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту (ч. 6 ст. 195 КПК України).

Певні особливості має застосування домашнього арешту до підозрюваного, обвинуваченого, який був затриманий. Якщо згідно з умовами домашнього арешту підозрюваному, обвинуваченому заборонено залишати житло цілодобово – він негайно доставляється до місця проживання та звільняється з-під варти, а якщо заборонено залишати житло в певний період доби – особа звільняється з-під варти та зобов'язується невідкладно прибути до місця свого проживання (ч. 3 ст. 202 КПК України).

Строк тримання особи під домашнім арештом:

- 1) не може перевищувати 2 місяців;
- 2) може бути продовжений до 6 місяців (сукупний строк) в межах строку досудового розслідування.

По закінченню цього строку ухвала про застосування запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту припиняє свою дію і запобіжний захід вважається скасованим.

Тримання під вартою (ст. 183 КПК України) – це винятковий запобіжний захід який полягає в позбавленні волі на певний строк підозрюваного, обвинуваченого і утримання їх у місцях попереднього ув'язнення.

Суть запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою полягає в обмеженні особистої свободи підозрюваного, обвинуваченого через поміщення їх до спеціальної установи. Такими установами є слідчі ізолятори Державної кримінально-виконавчої служби України, гауптвахти Військової служби правопорядку у Збройних Силах України. В окремих випадках, що визначаються потребою в проведенні слідчих дій, ці особи можуть перебувати в ізоляторах тимчасового тримання (ст. 4 Закону України «Про попереднє ув'язнення»).

Винятковість тримання під вартою обумовлена тим, що відповідно до п. 3 ст. 9 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права 1966 року тримання під вартою осіб, котрі чекають судового розгляду, не повинно бути загальним правилом. Згідно із п. 6.1 Токійських правил попереднє ув'язнення застосовується в кримінальному судочинстві як надзвичайний захід за умови належного врахування інтересів розслідування та захисту суспільства і жертв злочинів.

Тримання під вартою є найбільш суворим запобіжним заходом, який суттєво обмежує конституційне право людини на свободу і особисту недоторканність. Запобіжний захід у вигляді тримання під вартою застосовується лише за умови, якщо прокурор доведе, що *жоден із більш м'яких запобіжних заходів не зможе запобігти ризикам, передбаченим* в ст. 177 КПК України, та лише щодо осіб, визначених у ч. 2 ст. 183 КПК України.

Умови застосування тримання під вартою.

1. За загальним правилом тримання під вартою може бути застосовано:

- 1) *до раніше не судимої особи*, яка підозрюється або обвинувачується у вчиненні злочину, за який законом передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк *понад 5 років*;

2) до *раніше судимої особи*, яка підозрюється або обвинувачується у вчиненні злочину, за який законом передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк *понад 3 роки*.

2. Якщо прокурором, крім наявності підстав, передбачених ст. 177 КПК України, буде доведено, що підозрюваний, обвинувачений, перебуваючи на волі, не виконав покладених на нього обов'язків при застосуванні іншого запобіжного заходу, переховувався від органу досудового розслідування чи суду, перешкоджає кримінальному провадженню або йому повідомлено про підозру у вчиненні іншого злочину, тримання під вартою застосовується:

1) до *раніше не судимої особи*, яка підозрюється чи обвинувачується у вчиненні злочину, за який законом передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк *до 5 років*;

2) до *раніше судимої особи*, яка підозрюється або обвинувачується у вчиненні злочину, за який законом передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк *до 3 років*.

3. Якщо прокурором, крім наявності підстав, передбачених ст. 177 КПК України, буде доведено, що підозрюваний, обвинувачений *не виконав обов'язки, покладені на нього при застосуванні іншого, раніше обраного запобіжного заходу, або не виконав у встановленому порядку вимог щодо внесення коштів як застави та надання документа, що це підтверджує*, тримання під вартою застосовується до особи, яка підозрюється або обвинувачується у вчиненні злочину, за який законом передбачено основне покарання у виді штрафу в розмірі *понад 3000* неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

4. Якщо особу *розрахують компетентні органи іноземної держави за кримінальне правопорушення*, у зв'язку з яким може бути вирішено питання про видачу особи (екстрадицію) такій державі для притягнення до кримінальної відповідальності або виконання вироку. В КПК України передбачена можливість застосування до таких осіб тримання під вартою у формі тимчасового арешту (ст. 583 КПК України) та екстрадиційного арешту (ст. 584 КПК України).

Процесуальний порядок застосування запобіжного заходу тримання під вартою має певні особливості, а саме:

1) прокурор, слідчий за погодженням з прокурором має право звернутися із клопотанням про дозвіл на затримання підозрюваного, обвинуваченого з метою його приводу для участі в розгляді клопотання про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою (ст. 188 КПК України);

2) присутність підозрюваного, обвинуваченого є обов'язковою, за винятком випадків, коли прокурором буде доведено, що ця особа оголошена у міжнародний розшук (ч. 6 ст. 193 КПК України);

3) в ухвалі про обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою слідчий суддя, суд зобов'язаний визначити дату закінчення її дії;

4) слідчий суддя, суд при постановленні ухвали про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою *зобов'язаний визначити розмір застави*, достатньої для забезпечення виконання підозрюваним, обвинуваченим, обов'язків, передбачених КПК України.

При постановленні ухвали про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою **розмір застави може не визначатися лише в таких випадках** (ч. 4 ст. 183 КПК України):

- 1) щодо злочину, вчиненого із застосуванням насильства або погрозою його застосування;
- 2) щодо злочину, який спричинив загибель людини;
- 3) щодо особи, стосовно якої у цьому провадженні вже обирався запобіжний захід у вигляді застави, проте був порушений нею;
- 4) щодо злочину, передбаченого статтями 255–255-3 КК України;
- 5) щодо особливо тяжкого злочину у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів.

При визначенні строку тримання під вартою необхідно враховувати вимоги дотримання розумного строку. Загальні положення щодо розумних строків у кримінальному провадженні встановлено у ст. 28 КПК України та конкретизовано у ст. 197 КПК України.

Відповідно до ч. 1 ст. 197 КПК України **строк дії ухвали слідчого судді, суду про тримання під вартою** або продовження строку тримання під вартою не може перевищувати **60 днів**.

Строк тримання під вартою *обчислюється з моменту* взяття під варту, а якщо взяттю під варту передувало затримання підозрюваного, обвинуваченого, – з моменту затримання. У строк тримання під вартою включається час перебування особи в медичному закладі під час проведення стаціонарної психіатричної експертизи.

Строк тримання під вартою може бути продовжений слідчим суддею в межах строку досудового розслідування. *Сукупний строк тримання під вартою під час досудового розслідування не повинен перевищувати:*

- 1) **6 місяців** – у кримінальному провадженні щодо нетяжкого злочину;
- 2) **12 місяців** – у кримінальному провадженні щодо тяжких або особливо тяжких злочинів.

У разі повторного взяття під варту особи в тому ж самому кримінальному провадженні строк тримання під вартою обчислюється з урахуванням часу тримання під вартою раніше (ч. 2 ст. 197 КПК України). Слід зазначити, що тримання під вартою є єдиним запобіжним заходом, який зараховується в строк призначеного судом покарання відповідно до правил, визначених ч. 5 ст. 72 КК України.

Слідчий суддя, суд зобов'язаний визначити в ухвалі про обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою чи продовження його строку дату закінчення її дії (ч. 4 ст. 196 КПК України).

Відповідно до практики ЄСПЛ питання про те, чи є тривалість тримання під вартою обґрунтованою, не можна вирішувати абстрактно. Воно має вирішуватися в кожній справі з урахуванням конкретних обставин, підстав, якими національні органи мотивували свої рішення, та належно задокументованих фактів, на які посилався заявник у своїх клопотаннях про звільнення з-під варті. Продовження тримання під вартою може бути виправданим у тій чи іншій справі лише за наявності специфічних ознак того, що цього вимагають істинні вимоги публічного інтересу, які, попри існування презумпції невинуватості, переважають правило поваги до особистої свободи (п. 79 рішення у справі «Харченко проти України» від 10 лютого 2011 року)⁷¹. Досудове ув'язнення не повинно передбачати покарання у вигляді

---

⁷¹ Справа «Харченко проти України» (Заява № 40107/02) : рішення Європейського Суду з прав людини від 10 лют/ 2011 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_662

позбавлення волі і не може бути «формою очікування» обвинувального вироку (п. 51 рішення у справі «Летельє проти Франції» від 26 червня 1991 року⁷²).

ЄСПЛ також неодноразово відмічав, що існує презумпція на користь звільнення. До вироку особа має вважатися невинуватою і має бути звільнена, як тільки її тримання під вартою стає необґрунтованим.

Строк тримання під вартою продовжується за клопотанням прокурора, слідчого за погодженням з прокурором *не пізніше ніж за 5 днів* до закінчення дії попередньої ухвали про тримання під вартою. Це клопотання має бути розглянуте до закінчення строку дії попередньої ухвали.

Слідчий суддя *зобов'язаний відмовити у продовженні* строку тримання під вартою, якщо прокурор, слідчий не доведе, що:

1) ризик не зменшився або з'явилися нові ризики, які виправдовують тримання особи під вартою. Так, у справі «Темченко проти України» від 16 липня 2015 року ЄСПЛ зауважив, що хоча спочатку тримання заявника під вартою, можливо, було виправдане, після спливу певного проміжку часу суди були зобов'язані надати чіткіші підстави для продовження тримання під вартою⁷³;

2) існують обставини, які перешкоджають завершенню досудового розслідування до закінчення дії попередньої ухвали про тримання під вартою (ч. 5 ст. 199 КПК України).

У випадку, коли слідчий суддя відмовляє у продовженні строку тримання під вартою, він має право застосувати інший, більш м'який запобіжний захід.

ЄСПЛ відмічає, що одним із найбільш частих порушень прав людини у справах проти України є необґрунтоване ухвалення судами рішень про продовження строку тримання підозрюваного, обвинуваченого під вартою, а також те, що можливість застосування запобіжних заходів, альтернативних триманню під вартою у багатьох випадках навіть не розглядалася.

Так, у рішенні в справі «Харченко проти України» ЄСПЛ вказав на порушення п. 3 ст. 5 Конвенції національними судами України, які часто обґрунтовують продовження строку тримання під вартою однаковими підставами протягом всього періоду ув'язнення, та зазначив, що суди зобов'язані обґрунтовувати свої рішення про продовження строку тримання під вартою іншими підставами, які мають бути чітко вказані (п. 99). Ненаведення судовими органами у своїх рішеннях будь-яких підстав, які дозволяють тримання особи під вартою протягом тривалого проміжку часу, є несумісним з принципом захисту від свавілля, закріпленим у п. 1 ст. 5 Конвенції (п. 36 рішення ЄСПЛ від 15 грудня 2016 року у справі «Ігнатів проти України»)⁷⁴.

Після спливу певного проміжку часу навіть обґрунтована підозра у вчиненні злочину не може бути єдиним виправданням тримання під вартою підозрюваного,

---

⁷²Справа «Летельє (Letellier) проти Франції»(Заява № 12369/86) : рішення Європейського Суду з прав людини від 26 черв. 1991 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_159?find=1&text

⁷³ Справа «Темченко проти України» (Заява № 30579/10) : рішення Європейського суду з прав людини від 16 лип. 2015 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_a83

⁷⁴ Справа «Ігнатів проти України» (Заява N 40583/15) : рішення Європейського Суду з прав людини від 15 груд. 2016 р. *ІПС ЛІГА:ЗАКОН* : [сайт]. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/SOO00937>

обвинуваченого (п. 60 рішення від 6 листопада 2008 року у справі «Слоєв проти України») ⁷⁵.

За загальним правилом, строк тримання під вартою під час досудового розслідування закінчується у день надходження кримінального провадження до суду. Відповідно до рішення Конституційного Суду України від 23 листопада 2017 року продовження судом під час підготовчого судового засідання застосування запобіжних заходів у виді домашнього арешту та тримання під вартою за відсутності клопотань прокурора порушує принцип рівності усіх учасників судового процесу, а також принцип незалежності та безсторонності суду, оскільки суд стає на сторону обвинувачення у визначенні наявності ризиків за ст. 177 КПК України, які впливають на необхідність продовження домашнього арешту або тримання під вартою на стадії судового провадження у суді першої інстанції. Коли суддя за відсутності клопотань сторін (прокурора) ініціює питання продовження тримання обвинуваченого під вартою або домашнім арештом, він виходить за межі судової функції і фактично стає на сторону обвинувачення, що є порушенням принципів незалежності і безсторонності судової влади. У зв'язку з цим, Конституційний Суд України дійшов висновку про неконституційність положення третього речення ч. 3 ст. 315 КПК України ⁷⁶.

На відміну від досудового розслідування, у судовому провадженні строки тримання обвинуваченого під вартою КПК України не визначає. Втім, відповідно до практики ЄСПЛ при визначенні тривалості тримання особи під вартою під час кримінального провадження за змістом п. 3 ст. 5 Конвенції враховується період, який розпочинається з дати затримання особи та закінчується у день ухвалення вироку судом першої інстанції (рішення у справі «Белевितський проти Росії» від 1 березня 2007 року). У зв'язку з цим ЄСПЛ у справі «Харченко проти України» вказав на необхідність введення термінів сумарного тримання під вартою під час досудового слідства та суду.

Порядок тримання під вартою всіх підозрюваних, обвинувачених, їх права, обов'язки та інші питання виконання цього запобіжного заходу визначаються Законом України «Про попереднє ув'язнення» від 30 червня 1993 року.

Ухвала слідчого судді про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою або відмову в його застосуванні, про продовження строку тримання під вартою або відмову в його продовженні під час досудового розслідування підлягає оскарженню в апеляційному порядку (пункти 2, 3 ч. 1 ст. 309 КПК України).

Порядок звільнення особи з-під варту передбачений в ст. 202 КПК України. Так, підозрюваний, обвинувачений звільняється з-під варту:

1) після внесення застави, визначеної слідчим суддею, судом в ухвалі про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою;

2) при постановленні слідчим суддею, судом ухвали про:

– відмову у продовженні строку тримання під вартою;

---

⁷⁵ Справа «Слоєв проти України» (Заява № 17283/02) : рішення Європейського Суду з прав людини від 6 листоп. 2008 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_433#Text

⁷⁶ Справа за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення третього речення частини третьої статті 315 Верховна Кримінального процесуального кодексу України : рішення Конституційного Суду України від 23 лист. 2017 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-17#n63>

– скасування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою;

– зміну тримання під вартою на інший запобіжний захід;

3) по закінченні строку дії ухвали слідчого судді, суду про тримання під вартою.

Стаття 206 КПК України визначає загальні обов'язки судді щодо захисту прав людини та визначає, що кожен слідчий суддя суду, в межах територіальної юрисдикції якого знаходиться особа, яка тримається під вартою, має право постановити ухвалу, якою зобов'язати будь-який орган державної влади, службову особу забезпечити додержання прав такої особи.

Якщо слідчий суддя отримує з будь-яких джерел відомості, які створюють обґрунтовану підозру, що в межах територіальної юрисдикції суду знаходиться особа, позбавлена свободи за відсутності судового рішення, яке набрало законної сили, або не звільнена з-під варти після внесення застави у встановленому КПК України порядку, він зобов'язаний постановити ухвалу, якою зобов'язати будь-який орган державної влади, службову особу, під вартою яких тримається особа, негайно доставити цю особу до слідчого судді для з'ясування підстав позбавлення свободи.

Підозрюваний, обвинувачений повинен бути негайно звільнений, якщо в уповноваженої службової особи місця ув'язнення, під вартою в якому він знаходиться, відсутнє інше судове рішення, що набрало законної сили і прямо передбачає тримання цього підозрюваного, обвинуваченого під вартою.

5. ЗАТРИМАННЯ ОСОБИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Затримання особи – це тимчасовий запобіжний захід, який застосовується з підстав та в порядку, визначеному КПК України, суть якого полягає у тимчасовій ізоляції особи, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення, шляхом поміщення її до спеціальної установи.

Попри короткочасність затримання, за характером правообмежень воно є одним з найбільш суворих запобіжних заходів. Адже під час затримання обмежується право особи на свободу та особисту недоторканність, яке є базовим у демократичній країні.

Тому, не випадково процесуальні норми, що регламентують порядок і строки затримання включені до Конституції України та багатьох міжнародно-правових актів – це Мінімальні стандартні правила ООН поводження з в'язнями (1955 та 1977 років), Рекомендація «Про взяття під варту до суду» (1980 року), Звід принципів захисту всіх осіб, які піддаються затриманню чи ув'язненню в будь-якій формі (1988 року), Основні принципи поводження із в'язнями (1990 року), Правила ООН, що стосуються захисту неповнолітніх, які позбавлені волі (1990 року).

Разом з цим, у підпункті «с» п. 1 ст. 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод визначено, що нікого не може бути позбавлено свободи, крім законного арешту або затримання особи, здійснене з метою доставлення її до компетентного судового органу за наявності обґрунтованої підозри у вчиненні нею правопорушення або якщо обґрунтовано вважається необхідним запобігти вчиненню нею правопорушення чи її втечі після його вчинення.

Право на свободу та особисту недоторканність гарантоване ст. 29 Конституції України, де вказано, що затримана особа негайно звільняється, якщо протягом 72 годин з моменту затримання їй не вручено вмотивованого рішення суду про тримання під вартою.

У КПК України визначена процесуальна форма таких видів затримання:

- 1) затримання без ухвали слідчого судді, суду:
  - законне затримання (ст. 207 КПК України);
  - затримання уповноваженою службовою особою (ст. 208 КПК України);
  - затримання уповноваженою службовою особою особи, яка вчинила кримінальний проступок (стаття 298-2 КПК України);
  - затримання особи керівником дипломатичного представництва чи консульської установи України або капітаном судна України (ст. 522 КПК України);
- 2) затримання на підставі ухвали слідчого судді, суду про дозвіл на затримання з метою приводу (статті 187–191 КПК України);
- 3) затримання з метою екстрадиції (ст. 582 КПК України);
- 4) превентивне затримання (ст. 615 КПК України та ст. 15-1 Закону України «Про боротьбу з тероризмом»).

Ці види затримання мають суттєві відмінності. Вони відрізняються метою, підставами, процесуальним порядком застосування та суб'єктами здійснення.

Затримання особи в кримінально-процесуальному порядку необхідно відрізнити від адміністративного затримання, яке не має кримінально-процесуального характеру, оскільки не пов'язане із причетністю особи до вчинення кримінального правопорушення.

Затримання уповноваженою службовою особою без ухвали слідчого судді, суду здійснюється з метою припинення протиправної діяльності особи чи запобігання її ухиленню від досудового розслідування та суду. Можливість затримання особи без попереднього отримання рішення суду обумовлена тим, що досить часто необхідність затримання виникає раптово та має невідкладний характер.

Уповноважена службова особа має право без ухвали слідчого судді, суду затримати особу, підозрювану у вчиненні злочину у таких випадках (підстави затримання):

- 1) якщо особу застали під час вчинення злочину або замаху на його вчинення;
- 2) якщо безпосередньо після вчинення злочину очевидець, в тому числі потерпілий, або сукупність очевидних ознак на тілі, одязі чи місці події вказують на те, що саме ця особа щойно вчинила злочин;
- 3) якщо є обґрунтовані підстави вважати, що можлива втеча з метою ухилення від кримінальної відповідальності особи, підозрюваної у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого корупційного злочину, віднесеного законом до підслідності НАБ України;
- 4) якщо є обґрунтовані підстави вважати, що можлива втеча з метою ухилення від кримінальної відповідальності особи, підозрюваної у вчиненні злочину, передбаченого статтями 255, 255-1, 255-2 КК України (ч. 1 ст. 208 КПК України).

Затримання безпосередньо після вчинення кримінального правопорушення відбувається тоді, коли часова і просторова ознаки знаходження особи щодо події і місця вчинення кримінального правопорушення дають підстави запідозрити особу у його вчиненні. Затримання особи під час її переслідування буде законним тоді, коли дії з переслідування були безперервними, суцільними та істотно не припинялися в часі.

Умови затримання уповноваженою службовою особою без ухвали слідчого судді, суду:

- 1) якщо затримана особа, підозрюється у вчиненні злочину, за який передбачене покарання у виді позбавлення волі;

2) якщо особа, підозрюється у вчиненні злочину, за який передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі понад 3000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян та лише за умови, що підозрюваний не виконав обов'язки, покладені на нього при обранні запобіжного заходу, або не виконав вимог щодо внесення коштів як застави (в цьому випадку метою затримання є забезпечення можливості вирішення питання про зміну запобіжного заходу).

Процесуальний порядок затримання уповноваженою службовою особою **складається з таких етапів.**

1. *Затримання особи силою або шляхом надання наказу залишатися поряд з уповноваженою службовою особою.* Саме з моменту, коли особа силою або через підкорення наказу змушена залишатися поряд з уповноваженою службовою особою чи в приміщенні, визначеному уповноваженою службовою особою, вона вважається затриманою (ст. 209 КПК України).

У разі необхідності при затриманні уповноважена службова особа, слідчий, прокурор може здійснити обшук затриманої особи та тимчасове вилучення майна з дотриманням правил, передбачених ч. 7 ст. 223 і ст. 236 КПК України (ч. 3 ст. 208 КПК України).

2. *Повідомлення затриманого зрозумілою для нього мовою про підстави затримання та у вчиненні якого злочину він підозрюється.* Роз'яснюються його права: мати захисника, отримувати медичну допомогу, давати пояснення, показання або не говорити нічого з приводу підозри проти нього, негайно повідомити інших осіб про його затримання і місце перебування відповідно до положень ст. 213 КПК України, вимагати перевірку обґрунтованості затримання та інші процесуальні права, передбачені КПК України (ч. 4 ст. 208 КПК України). Вимога негайного повідомлення про права затриманого обумовлена тим, що це є гарантією реального та своєчасного забезпечення прав, свобод та інтересів затриманої особи.

3. *Встановлення особи затриманого* (по можливості) шляхом перевірки її документів. З'ясовується наявність документу, що підтверджує вік, статус чи імунітет.

4. Про кожне затримання уповноважена службова особа одразу *повідомляє* за допомогою технічних засобів відповідальних осіб в підрозділі *органу досудового розслідування* (ч. 2 ст. 210 КПК України).

5. *Повідомлення інших осіб про затримання.* Уповноважена службова особа, що здійснила затримання, зобов'язана здійснити заходи щодо повідомлення інших осіб про затримання (ст. 213 КПК України), а саме:

1) затриманій особі надається можливість негайно повідомити про своє затримання та місце перебування *близьких родичів, членів сім'ї чи інших осіб за вибором цієї особи.* Якщо є підстави для обґрунтованої підозри, що при повідомленні про затримання ця особа може зашкодити досудовому розслідуванню, уповноважена службова особа може здійснити таке повідомлення самостійно, проте без порушення вимоги щодо його негайності;

2) у разі затримання неповнолітньої особи слід негайно повідомити про це його *батьків або усиновителів, опікунів, піклувальників, орган опіки та піклування;*

3) у разі затримання співробітника кадрового складу розвідувального органу України при виконанні ним службових обов'язків – негайно повідомляється про це *відповідний розвідувальний орган;*

4) у разі затримання державного виконавця чи приватного – *протягом 24 годин* про це повідомляється Міністерство юстиції України, а щодо осіб, які є приватними виконавцями, – Міністерство юстиції України та Раду приватних виконавців України;

5) негайно повідомляється про затримання орган (установу), уповноважений законом на надання безоплатної правової допомоги. Порядок інформування центрів з надання безоплатної вторинної правової допомоги про випадки затримання затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 28 грудня 2011 р. № 1363.

Перевірка дотримання вищевказаних вимог покладається на службу особу, відповідальну за перебування затриманих, якими відповідно до ч. 2 ст. 212 КПК України не можуть бути слідчі.

6. *Доставлення затриманої особи до підрозділу органу досудового розслідування.* Уповноважена службова особа зобов'язана доставити затриману особу до найближчого підрозділу органу досудового розслідування, в якому негайно реєструються дата, точний час (година і хвилини) доставлення затриманого та інші відомості, передбачені законодавством (ч. 1 ст. 210 КПК України).

7. *Забезпечення права на участь захисника* шляхом:

1) надання затриманій особі допомоги у встановленні зв'язку із захисником або особами, які можуть запросити захисника, а також надання можливості використати засоби зв'язку для запрошення захисника (ч. 1 ст. 48 КПК України);

2) або залучення захисника з центру надання безоплатної вторинної правової допомоги відповідно до правил, затверджених вищевказаною Постановою Кабінету Міністрів України від 28 грудня 2011 р. №1363.

8. *Складання протоколу про затримання особи, підозрюваної у вчиненні злочину.* Відповідно до ч. 5 ст. 208 КПК України про затримання обов'язково складається протокол, в якому, крім відомостей, передбачених ст. 104 КПК України, зазначаються:

- 1) місце, дата і точний час (година і хвилини) затримання;
- 2) підстави затримання;
- 3) результати особистого обшуку;
- 4) клопотання, заяви чи скарги затриманого, якщо такі надходили;
- 5) повний перелік процесуальних прав та обов'язків затриманого.

У практичному сенсі досить важливо, щоб вся інформація стосовно місця затримання та проміжок часу, протягом якого відбувається обмеження волі, заносилася до протоколу. Це має виняткове значення для забезпечення можливості оскарження законності та обґрунтованості затримання та зобов'язує органи, які здійснюють затримання, суворо дотримуватися вимог закону щодо його процедури, підстав та строків. Тому й міжнародні документи, які встановлюють стандарти поведіння з в'язнями, вимагають деталізації всіх обставин затримання у відповідному протоколі.

У разі якщо на момент затримання прізвище, ім'я, по батькові затриманої особи не відомі, у протоколі зазначається докладний опис такої особи та долучається її фотознімок (ч. 5 ст. 208 КПК України).

Протокол про затримання підписується особою, яка його склала, і затриманим. У випадках відмови затриманого підписати протокол затримання про це зазначається в протоколі. Затриманому надається право дати письмові пояснення щодо причин відмови від підписання, які заносяться до протоколу затримання. Факт відмови

затриманого від підписання протоколу, а також факт надання письмових пояснень щодо причин такої відмови відповідно до ст. 104 КПК України засвідчуються підписом захисника, а у разі його відсутності – понятих.

Копія протоколу негайно під розпис вручається затриманому та надсилається прокурору.

9. Затримана без ухвали слідчого судді, суду особа не пізніше **60 годин** повинна бути звільнена або доставлена до суду для розгляду клопотання про обрання стосовно неї запобіжного заходу (ст. 211 КПК України). Цей строк надається для виконання процесуальних дій, пов'язаних із затриманням, та встановлення фактичних даних причетності затриманої особи до вчиненого злочину.

Строк затримання особи без ухвали слідчого судді, суду **не може перевищувати 72 годин з моменту затримання**. При обчисленні строків затримання важливе значення має момент затримання. Так, ст. 209 КПК України чітко визначила, що **момент затримання** – це момент, з якого особа силою або через підкорення наказу змушена залишатися поряд з уповноваженою службовою особою чи в приміщенні, визначеному уповноваженою службовою особою. Якщо ж особа затримана не уповноваженою на затримання особою, відповідно до вимог ст. 207 КПК України, то моментом затримання такої особи є той момент, коли фактично затримана особа переходить у розпорядження уповноваженої службової особи.

Прокурор, слідчий (дознавач) за погодженням з прокурором має право *звернутися із клопотанням про застосування запобіжного заходу* до особи, яку затримано без ухвали про дозвіл на затримання за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення, до:

1) місцевого суду, в межах територіальної юрисдикції якого знаходиться орган досудового розслідування;

2) до місцевого суду, в межах територіальної юрисдикції якого особа була затримана особа – якщо у строк, передбачений ч. 2 ст. 211 КПК України (60 годин), неможливо звернутися місцевого суду, в межах територіальної юрисдикції якого знаходиться орган досудового розслідування;

3) до Вищого антикорупційного суду – у разі затримання без ухвали про дозвіл на затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення, віднесеного до підсудності Вищого антикорупційного суду (ч. 1 ст. 192 КПК України).

Визначення місця затримання здебільшого не складає труднощів. Втім, певні особливості встановлено у разі затримання особи на транспорті. Так, у частинах 2–4 ст. 191 КПК України передбачено, що у разі затримання на транспорті, місцем затримання вважається територія району, на якій особа затримана; у разі затримання особи на громадському транспорті, незапланована зупинка якого неможлива без зайвих труднощів, місцем затримання вважається територія району, на якій розташована найближча попутна зупинка громадського транспорту; у разі затримання особи на авіаційному або морському транспорті під час здійснення рейсу за межі державного кордону України, місцем затримання вважається порт у межах державного кордону України, в якому почався цей рейс.

Особливості затримання окремої категорії осіб визначаються у гл. 37 КПК України. Так, затримання судді здійснюється за згодою Вищої ради правосуддя (ст. 482 КПК України). Про затримання народного депутата України негайно, але не

пізніше 24 години з моменту затримання, необхідно повідомити Голову Верховної Ради України (ст. 482-2 КПК України).

Окрім цього, затримання співробітника кадрового складу розвідувального органу України при виконанні ним своїх службових обов'язків і пов'язані з цим особистий обшук та огляд його речей застосовуються тільки в присутності офіційних представників цього органу (ч. 6 ст. 208 КПК України).

Порядок звільнення затриманої особи, щодо якої був обраний запобіжний захід не пов'язаний із триманням під вартою, залежить від виду запобіжного заходу, який був обраний за ухвалою слідчого судді, суду. Так, в ст. 202 КПК України визначено, що:

1) у разі застосування запобіжного заходу у вигляді особистого зобов'язання підозрюваний, обвинувачений, який був затриманий, звільняється з-під варти негайно;

2) у разі застосування запобіжного заходу у вигляді особистої поруки підозрюваний, обвинувачений, який був затриманий, звільняється з-під варти негайно після надання його поручителями визначеного зобов'язання;

3) у разі застосування запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту підозрюваний, обвинувачений, який був затриманий негайно доставляється до місця проживання і звільняється з-під варти або негайно звільняється з-під варти та зобов'язується невідкладно прибути до місця свого проживання.

Стаття 207 КПК України регламентує **«законне затримання»**, яке здійснюється з метою припинення протиправної діяльності особи, яка затримується, запобігання ухиленню її від слідства та суду шляхом фізичного захоплення кожним (будь-якою особою) та доставлення до відповідних органів влади або їх повідомлення про таке затримання.

Відповідно до ч. 2 ст. 207 КПК України **кожен має право затримати будь-яку особу**, крім осіб, зазначених у ст. 482 КПК України (судді, народного депутата України), за наявності таких підстав:

1) при вчиненні або замаху на вчинення кримінального правопорушення;

2) безпосередньо після вчинення кримінального правопорушення чи під час безперервного переслідування особи, яка підозрюється у його вчиненні.

Суть цього положення полягає в тому, що затримати будь-яку особу (за винятком судді та народного депутата України) при наявності вказаних вище підстав має право будь-яка особа без винятку.

При цьому, кожен, хто не є уповноваженою службовою особою і затримав відповідну особу, *зобов'язаний*:

1) *негайно* доставити її до слідчого, прокурора, іншої уповноваженої службової особи. Одночасно із доставлянням, особа, яка здійснила затримання, зобов'язана передати і тимчасово вилучене майно, що має бути зафіксовано в протоколі (ч. 1 ст. 168 КПК України);

2) або *негайно повідомити уповноважену службову особу* про затримання та місцеперебування особи, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення (якщо в силу певних причин не має можливості доставити затриманого до уповноваженої службової особи).

Кожен, хто не є уповноваженою службовою особою і затримав відповідну особу, не вправі вчиняти щодо неї інших дій, які не пов'язані з обмеженням затриманої особи у свободі пересування та тимчасовим вилученням майна.

У разі наявності підстав для обґрунтованої підозри, що доставлення затриманої особи тривало довше, ніж це необхідно, слідчий зобов'язаний провести перевірку для вирішення питання про відповідальність винуватих у цьому осіб (ч. 3 ст. 210 КПК України). Затримання особи на тривалий строк при відсутності такої необхідності виключає його правомірність і може бути підставою для притягнення особи до відповідальності.

Затримання на підставі ухвали слідчого судді, суду про дозвіл на затримання з метою приводу здійснюється для забезпечення прибуття особи на судове засідання щодо розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, застави чи домашнього арешту (статті 187–191 КПК України).

Цей вид затримання має такі особливості:

1) юридична підстава – ухвала слідчого судді, суду про дозвіл на затримання з метою приводу;

2) фактична підстава:

– неприбуття підозрюваного, обвинуваченого для розгляду клопотання про обрання запобіжного заходу у вигляді застави, домашнього арешту чи тримання під вартою за умови, що ухвала про привід не була виконана (ч. 3 ст. 187 КПК України). Неявка підозрюваного, обвинуваченого для розгляду клопотання про обрання інших запобіжних заходів не є підставою для винесення ухвали про затримання з метою приводу;

– неприбуття без поважних причин, чи наявність ризику неприбуття підозрюваного, обвинуваченого за судовим викликом для участі в розгляді клопотання про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою (ст. 188 КПК України);

3) мета затримання – привід підозрюваного, обвинуваченого до суду для забезпечення його участі у розгляді клопотання про застосування запобіжного заходу;

4) строк затримання – до 36 годин.

Клопотання про дозвіл на затримання підозрюваного, обвинуваченого з метою приводу може бути подане:

– одночасно з поданням клопотання про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою або зміни іншого запобіжного заходу на тримання під варту;

– після подання клопотання про застосування запобіжного заходу і до прибуття підозрюваного, обвинуваченого до суду на підставі судового виклику;

– після неприбуття підозрюваного, обвинуваченого за судовим викликом для участі в розгляді клопотання про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою і відсутності у слідчого судді, суду на початок судового засідання відомостей про поважні причини, що перешкоджають його своєчасному прибуттю (ч. 2 ст. 188 КПК України).

Особливістю судового розгляду клопотання про дозвіл на затримання з метою приводу є те, що воно розглядається слідчим суддею, судом негайно після його одержання у закритому судовому засіданні за участю прокурора (частини 2, 3 ст. 189 КПК України).

У судовому засіданні прокурор має довести наявність обставин, які вказують на наявність підстав для тримання під вартою підозрюваного, обвинуваченого, а також наявність достатніх підстав вважати, що ця особа переховується від органів досудового розслідування чи суду, чи одержавши відомості про звернення до суду із

клопотанням про застосування запобіжного заходу, до початку розгляду цього клопотання, вчинить дії, які є підставою для застосування запобіжного заходу й зазначені у ст. 177 КПК України. Якщо прокурор не доведе наявності вказаних обставин, то слідчий суддя, суд відмовляє у наданні дозволу на затримання підозрюваного, обвинуваченого з метою його приводу.

Повторне звернення до суду з клопотанням про дозвіл на затримання однієї і тієї ж особи по тому самому кримінальному провадженню після винесення слідчим суддею, судом ухвали про відмову у задоволенні такого клопотання можливе лише при виникненні нових обставин, які підтверджують необхідність тримання особи під вартою, та обґрунтовані їх у клопотанні.

Форма і зміст ухвали слідчого судді, суду про дозвіл на затримання з метою приводу повинна відповідати вимогам, зазначеним у частинах 1, 2 ст. 190 КПК України.

Затримання особи на підставі ухвали слідчого судді, суду здійснюється уповноваженою службовою особою, яка зобов'язана *негайно вручити підозрюваному, обвинуваченому копію ухвали* слідчого судді, суду про дозвіл на затримання з метою приводу, що є гарантією забезпечення прав затриманого. Про затримання негайно повідомляється слідчий, прокурор, зазначені в ухвалі.

Строк затримання на підставі ухвали слідчого судді, суду про дозвіл на затримання з метою приводу – до 36 годин з моменту затримання. По закінченню цього строку особа повинна бути звільнена або доставлена до слідчого судді, суду, який постановив ухвалу (ч. 1 ст. 191 КПК України).

Ухвала про дозвіл на затримання з метою приводу **втрачає законну силу з моменту:**

- 1) приводу підозрюваного, обвинуваченого до суду;
- 2) закінчення строку дії ухвали, зазначеного в ній, або закінчення шести місяців із дати постановлення ухвали, у якій не зазначено строку її дії;
- 3) добровільного з'явлення підозрюваного до слідчого судді, а обвинуваченого до суду, про що слідчий суддя, суд повідомляє прокурора;
- 4) відкликання ухвали прокурором (ч. 3 ст. 190 КПК України).

Ухвала про дозвіл на затримання оскарженню не підлягає. Втім, ухвалу про відмову в наданні дозволу на затримання з метою приводу може бути оскаржено в апеляційному порядку відповідно до вимог п. 1 ч. 1 ст. 309 КПК України.

Вищенаведений різновид затримання за своєю суттю є примусовим заходом забезпечення явки підозрюваного, обвинуваченого до суду для розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Які види запобіжних заходів визначено в КПК України?
2. Які види запобіжних заходів застосовуються під час досудового розслідування кримінальних проступків?
3. Що є підставою застосування запобіжних заходів?
4. Які обставини враховуються при обранні запобіжного заходу?
5. Визначте загальний порядок застосування, зміни та скасування запобіжних заходів.
6. У чому суть запобіжного заходу – особисте зобов'язання?

7. Які наслідки невиконання обов'язків, які поклалися на підозрюваного під час обрання особистого зобов'язання?
8. У чому суть запобіжного заходу – особиста порука?
9. Чи може поручитель відмовитись від взятих на себе зобов'язань?
10. У чому суть запобіжного заходу – застава?
11. Хто і за якими правилами визначає розмір застави?
12. Який порядок внесення коштів на спеціальний рахунок у разі застосування застави як запобіжного заходу?
13. У чому суть домашнього арешту як запобіжного заходу?
14. Який порядок здійснення контролю за дотриманням підозрюваним, обвинуваченим умов домашнього арешту?
15. У яких кримінальних провадженнях може бути застосований запобіжний захід тримання під вартою?
16. З якого моменту обчислюється строк тримання під вартою?
17. Які є види затримання особи у кримінальному провадженні?
18. Визначте підстави та порядок затримання уповноваженою службовою особою без ухвали слідчого судді, суду.
19. Визначте підстави та порядок затримання на підставі ухвали слідчого судді, суду про дозвіл на затримання з метою приводу.
20. Які строки затримання особи у кримінальному провадженні?

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : прийнята 4 листоп. 1950 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004
2. Про боротьбу з тероризмом : Закон України від 20 берез. 2003 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 25. Ст. 180. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/638-15>
3. Про попереднє ув'язнення : Закон України від 30 черв. 1993 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 35. Ст. 360. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3352-12>
4. Положення про порядок застосування електронних засобів контролю : затв. наказом МВС України від 08 черв. 2017 р. № 480. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0860-17>
5. Порядок інформування центрів з надання безоплатної вторинної правової допомоги про випадки затримання : затв. постановою Кабінету Міністрів України від 28 груд. 2011 р. № 1363. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1363-2011-%D0%BF>
6. Про затвердження Інструкції з організації діяльності чергової служби органів (підрозділів) Національної поліції України : наказ МВС України від 23 трав. 2017 р. № 440. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0750-17>
7. Про затвердження Інструкції про заходи щодо дотримання вимог законодавства при затриманні без ухвали слідчого судді, суду осіб, підозрюваних у вчиненні злочину, та обранні стосовно підозрюваних запобіжного заходу – тримання під вартою під час досудового розслідування : наказ МВС України та Міністерства

юстиції України від 01 жовт. 2018 р. № 806/3105/5. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1190-18>

8. Про затвердження Інструкції про порядок виконання органами Національної поліції ухвал слідчого судді, суду про обрання запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту та про зміну раніше обраного запобіжного заходу на запобіжний захід у вигляді домашнього арешту : наказ МВС України від 13 лип. 2016 р. № 654. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1087-16>

9. Про затвердження Порядку внесення коштів на спеціальний рахунок у разі застосування застави як запобіжного заходу : постанова Кабінету Міністрів України від 11 січ. 2012 р. № 15. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/15-2012-%D0%BF>

10. Про деякі питання порядку застосування запобіжних заходів під час досудового розслідування та судового провадження відповідно до кримінального процесуального кодексу України : інформаційний лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 04 квіт. 2013 р. № 511-550/0/4-13. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0511740-13>

11. Про узагальнення судової практики застосування судами першої та апеляційної інстанцій процесуального законодавства щодо обрання, продовження запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою : постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ № 14 від 19 груд. 2014 р. *ЛІГА:ЗАКОН* : [сайт]. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/VRR00154.html

12. Справа за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення третього речення частини третьої статті 315 Кримінального процесуального кодексу України : рішення Конституційного Суду України від 23 лист. 2017 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-17#n63>

13. Справа за конституційним поданням 50 народних депутатів України про відповідність Конституції України (конституційність) положень ст. 150 КПК України щодо тяжкості злочину (справа про врахування тяжкості злочину при застосуванні запобіжного заходу) : рішення Конституційного Суду України від 08 лип. 2003 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v014p710-03#Text>

14. Справа «Кегауов проти Болгарії» (Заява № 41035/98) : рішення Європейського Суду з прав людини від 18 січ. 2005 р. *ЛІГА:ЗАКОН* : [сайт]. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/SO1257.html

15. Справа «Murray проти Сполученого Королівства» (Заява № 14310/88) : рішення Європейського Суду з прав людини від 28 жовт. 1994 р. *HUDOC. European Court of Human Rights* : [сайт]. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-57895%22%5D%7D>

16. Справа «Слоєв проти України» (Заява № 17283/02) : рішення Європейського Суду з прав людини від 6 листоп. 2008 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_433#Text

17. Справа «Ігнатов проти України» (Заява № 40583/15) : рішення Європейського Суду з прав людини від 15 груд. 2016 р. *ІПС ЛІГА:ЗАКОН* : [сайт]. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/SOO00937>

18. Справа «Летельє (Letellier) проти Франції» (Заява № 12369/86) : рішення Європейського Суду з прав людини від 26 черв. 1991 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_159#Text

19. Справа «Москаленко проти України» (Заява № 37466/04) : рішення Європейського суду з прав людини від 20 серп. 2010 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_797#Text

20. Справа «Нечипорук і Йонкало проти України» (Заява № 42310/04) : рішення Європейського Суду з прав людини від 21 квіт. 2011 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_683.

21. Справа «Гемченко проти України» (Заява № 30579/10) : рішення Європейського суду з прав людини від 16 лип. 2015 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_a83

22. Справа «Ткачов проти України» (Заява № 39458/02) : рішення Європейського Суду з прав людини від 13 груд. 2007 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_335#Text

23. Справа «Харченко проти України» (Заява № 40107/02) : рішення Європейського Суду з прав людини від 10 лют. 2011 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_662

24. Дояр Є. В. Поняття та види затримання у кримінальному провадженні України, проблеми та перспективи. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2015. Вип. 3–2, т. 3. С. 264–267.

25. Затримання уповноваженою службовою особою : метод. рек. / [А. А. Вознюк, О. С. Осетрова, О. Ю. Хабло та ін.] ; за заг. ред. С. С. Чернявського. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2019. 52 с.

26. Михайленко В. В. Реалізація засади верховенства права у кримінальному провадженні : монографія. Київ : ПАЛІВОДА А. В., 2019. 256 с.

27. Настільна книга професійного судді (кримінальне провадження) / [Н. О. Марчук, В. В. Касько, Р. О. Куйбіда, М. І. Хавронюк та ін.] ; за ред. Н. О. Марчук. Київ : Арт-Дизайн, 2015. 248 с.

28. Никоненко М. Я. Уповноважена службова особа, яка вправі здійснити затримання у кримінальному процесі. *Юридична наука*. 2014. № 9. С. 83–90.

29. Нор В. Т., Шевчук М. І. Обґрунтована підозра як підстава для обрання запобіжного заходу та продовження його строків: практика європейського суду з прав людини та українські реалії. *Право і суспільство*. 2019. № 6, ч. 2. С. 173–187. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2019/6_2019/part_2/30.pdf.

30. Савицький Д. О., Шульга О. В. Затримання уповноваженою службовою особою у кримінальному провадженні : монографія. Київ : Кафедра, 2017. 216 с.

31. Фаринник В. І. Затримання особи: проблеми кримінальної процесуальної регламентації та шляхи їх вирішення. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 2. С. 85–94.

32. Фаринник В. І. Застосування заходів забезпечення кримінального провадження: теорія та практика : монографія. Київ : Алерта, 2017. 548 с.

33. Фоміна Т. Г. Обґрунтування ризику переховування від органів досудового розслідування та/або суду під час застосування запобіжних заходів крізь призму практики ЄСПЛ. *Судова та слідча практика в Україні*. 2018. № 6. С. 126–130.

34. Хабло О. Ю. Обґрунтування підстав застосування запобіжних заходів: конвенційні стандарти та вітчизняна практика. *Право і суспільство*. 2020. № 4. С. 270–278.

ГЛАВА 13.

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

1. Поняття стадії досудового розслідування та її завдання. Форми досудового розслідування

2. Початок досудового розслідування
3. Підслідність кримінальних проваджень
4. Об'єднання і виділення матеріалів досудового розслідування
5. Місце проведення досудового розслідування
6. Строки досудового розслідування
7. Розгляд клопотань під час досудового розслідування
8. Ознайомлення з матеріалами досудового розслідування до його завершення
9. Недопустимість розголошення відомостей досудового розслідування

Питання для самоконтролю

Рекомендована література

1. ПОНЯТТЯ СТАДІЇ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ТА ЇЇ ЗАВДАННЯ. ФОРМИ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

У пункті 5 ч. 1 ст. 3 КПК України визначено поняття **досудового розслідування** як стадії кримінального провадження, яка починається з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР і закінчується закриттям кримінального провадження або направленням до суду обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності.

Зазначена стадія є першою стадією кримінального провадження, що передуює стадії судового розгляду, тому і отримала назву «досудового» розслідування.

На думку Лобойка Л.М. призначенням досудового розслідування слід уважати формування і формулювання обвинувачення, яке передається прокурором до суду⁷⁷. Інші вважають, що семантичне та аксіологічне значення досудового розслідування полягає у створенні передумов, що сприяють об'єктивному розгляду кримінального провадження судом та винесенню на підставі цього справедливого рішення⁷⁸.

Досудовому розслідуванню як самостійній стадії кримінального провадження притаманні *особливі ознаки*, до яких можна віднести:

1) наявність власних самостійних завдань, які ґрунтуються на загальних завданнях кримінального провадження, передбачених ст. 2 КПК України:

– швидке, повне та неупереджене розслідування кримінальних правопорушень з тим, щоб: кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини; жоден невинуватий не був обвинувачений; жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу; до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура;

⁷⁷ Лобойко Л. М. Кримінальний процес : підручник. Київ : Істина, 2014. С. 182

⁷⁸ Дрозд В. Г. Концептуальні засади правового регулювання досудового розслідування як стадії кримінального провадження : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2019. С. 13

– вжиття заходів щодо відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням (ст. 127 КПК України);

2) визначені межі у системі стадій кримінального провадження: починається з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР до прийняття рішення, яким завершується досудове розслідування;

3) визначається власним порядком провадження, виконання окремих процесуальних дій та прийняття процесуальних рішень – процесуальною формою: досудове слідство та дізнання;

4) у структурі процесу досудового розслідування наявні етапи, кожний із яких має конкретну мету, специфіку та порядок: початок досудового розслідування, повідомлення про підору та закінчення досудового розслідування;

5) визначне коло суб'єктів, які залучаються на цій стадії: слідчий суддя, сторони кримінального провадження, потерпілий, його представник та законний представник, цивільний позивач, його представник та законний представник, цивільний відповідач та його представник, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, третя особа, щодо майна якої вирішується питання про арешт, інша особа, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, особа, стосовно якої розглядається питання про видачу в іноземну державу (екстрадицію), заявник, у тому числі викривач, свідок та його адвокат, понятий, заставодавець, перекладач, експерт, спеціаліст;

6) специфічні рішення, які можуть бути прийняті після закінчення досудового розслідування: постанова про закриття кримінального провадження, клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності, обвинувальний акт, клопотання про застосування примусових заходів виховного чи медичного характеру.

Визначені законом правила, які відображають характерні риси та особливості досудового розслідування як стадії, своїми вимогами спонукають органи досудового розслідування до швидкого, всебічного, повного й об'єктивного дослідження всіх обставин кримінального провадження, виконання завдань цієї стадії та охорони в ній прав, свобод і законних інтересів фізичних та юридичних осіб передбачені у **загальних положеннях досудового розслідування**.

До загальних положень досудового розслідування належать норми КПК України, які регулюють:

1) початок досудового розслідування (ст. 214 КПК України);

2) досудове розслідування злочинів і кримінальних проступків (ст. 215 КПК України);

3) підслідність (ст. 216 КПК України);

4) об'єднання і виділення матеріалів досудового розслідування (ст. 217 КПК України);

5) місце проведення досудового розслідування (ст. 218 КПК України);

6) строки досудового розслідування (ст. 219 КПК України);

7) розгляд клопотань під час досудового розслідування (ст. 220 КПК України);

8) ознайомлення з матеріалами досудового розслідування до його завершення (ст. 221 КПК України);

9) недопустимість розголошення відомостей досудового розслідування (ст. 222 КПК України).

Порядок кримінального провадження – це правовий режим кримінальної процесуальної діяльності, що включає дотримання юридичних процедур, виконання

певних процесуальних умов та забезпечення гарантій у кримінальному провадженні. Тому діяльність органів досудового розслідування, прокуратури і суду, а також інших осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні, є упорядкованою, врегульованою та єдиною для всіх (в межах функціональних обов'язків кожного органу) системою дій. Кримінальні провадження, яким характерні окремі процесуальні умови, що характеризуються специфічними юридично значущими властивостями, здійснюються за особливим порядком.

Таким чином, **особливі порядки досудового розслідування** – це така форма здійснення кримінального судочинства, за якої поряд зі звичайним порядком здійснення кримінального провадження застосовуються процесуальні форми, які передбачають як спрощення процедури, так і її ускладнення, що потребують особливої процесуальної захищеності законних інтересів учасників кримінального провадження.

Види особливих порядків досудового розслідування:

1. Досудове розслідування кримінальних проступків.
2. Спеціальне досудове розслідування кримінальних правопорушень.
3. Особливий режим досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції чи заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях.

Стаття 215 КПК України визначає **форми досудового розслідування**: дізнання та досудове слідство.

Дізнання – це форма досудового розслідування, в якій здійснюється розслідування кримінальних проступків (п. 4 ч. 1 ст. 3, ч. 1 ст. 215 КПК України).

Досудове розслідування кримінальних проступків (дізнання) здійснюють згідно із загальними правилами досудового розслідування, передбаченими КПК України, з урахуванням положень глави 25 КПК України (Особливості досудового розслідування кримінальних проступків).

До ознак досудового розслідування кримінальних проступків (дізнання) слід віднести::

1. Наявні специфічні процесуальні джерела доказів: показання; речові докази; документи; висновки експертів; пояснення осіб; результати медичного освідчення; висновок спеціаліста; показання технічних приладів і технічних засобів, що мають функції фото- і кінознімання, відеозапису, чи засобів фото- і кінознімання, відеозапису.

2. Передбачені випадки, строки та процесуальний порядок затримання уповноваженою службовою особою особи, яка вчинила кримінальний проступок (ст. 298-2 КПК України) та вилучення речей і документів (ст. 298-3 КПК України).

3. Під час досудового розслідування кримінальних проступків застосовуються лише такі запобіжні заходи, як особисте зобов'язання та особиста порука.

4. До внесення відомостей про кримінальний проступок до ЄРДР допускається відбирати пояснення; проводити медичне освідчення; отримувати висновок спеціаліста і знімати показань технічних приладів та технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото- і кінозйомки, відеозапису; вилучати знаряддя і засоби вчинення кримінального проступку, речей і документів, що є безпосереднім предметом кримінального проступку, або які виявлені під час

затримання особи, особистого огляду або огляду речей; проводити огляд місця події (відомості вносяться до ЄРДР невідкладно після завершення огляду).

5. Відповідно до ст. 300 КПК України для досудового розслідування кримінальних проступків дозволяється виконувати:

1) всі гласні слідчі (розшукові) дії, передбачені КПК України;
2) негласні слідчі (розшукові) дії: здобуття відомостей з електронних інформаційних систем або її частини, доступ до яких не обмежується її власником, володільцем або утримувачем або не пов'язаний з подоланням системи логічного захисту (ч. 2 ст. 264 КПК України) та установа мис місцеперебування радіоелектронного засобу (ст. 268 КПК України);

3) відбирати пояснення для з'ясування обставин вчинення кримінального проступку; проводити медичне освідчування; отримувати висновок спеціаліста, що має відповідати вимогам до висновку експерта; знімати показання технічних приладів і технічних засобів, що мають функції фото- і кінознімання, відеозапису, чи засобів фото- і кінознімання, відеозапису; вилучати знаряддя і засоби вчинення кримінального проступку, речі і документи, що є безпосереднім предметом кримінального проступку, або які виявлені під час затримання особи, особистого огляду або огляду речей, до внесення відомостей про кримінальний проступок до ЄРДР (ч. 3 ст. 214 КПК України).

6. Встановлений спеціальний порядок повідомлення особі про підзору, яка підлягала медичному освідчуванню (ст. 298-4 КПК України).

7. Визначені строки провадження дізнання (статті 219, 294-295-1, 298-5 КПК України) та передбачений процесуальний порядок закінчення (ст. 301 КПК України).

8. Наявне коло суб'єктів, уповноважених здійснювати досудове розслідування кримінальних проступків: підрозділи дізнання або уповноважені особи інших підрозділів: органів Національної поліції; органів безпеки; органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства; органів Державного бюро розслідувань; Національного антикорупційного бюро України.

Досудове слідство – форма досудового розслідування, в якій здійснюється розслідування злочинів (п. 6 ч. 1 ст. 3, ч. 1 ст. 215 КПК України).

Зазначеній формі досудового розслідування притаманні наступні основні ознаки:

1. Досудове слідство здійснюють слідчі підрозділи: органів Національної поліції; органів безпеки; органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства; органів Державного бюро розслідувань та підрозділ детективів, підрозділ внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України.

2. Процесуальний порядок розслідування злочинів здійснюють згідно із загальними правилами досудового розслідування, передбаченими КПК України.

3. Процесуальними джерелами доказів у кримінальному провадженні, в якому здійснюється розслідування злочинів є показання, речові докази, документи, висновки експертів.

Такі процесуальні джерела, як пояснення осіб, результати медичного освідчування, висновок спеціаліста, показання технічних приладів і технічних засобів, що мають функції фото- і кінознімання, відеозапису, чи засобів фото- і кінознімання, відеозапису не можуть використовуватися у кримінальному провадженні щодо злочину, не інакше як на підставі ухвали слідчого судді за клопотанням прокурора (ст. 298-1 КПК України).

4. Передбачений особливий порядок затримання уповноваженою службовою особою без ухвали слідчого судді, суду особи, підозрюваної у вчиненні злочину (ст. 208 КПК України).

5. Під час досудового слідства застосовуються усі види запобіжних заходів: особисте зобов'язання, особиста порука, застава, домашній арешт, тримання під вартою.

6. До внесення відомостей про кримінальний проступок до ЄРДР допускається проводити лише огляд місця події (відомості вносяться до ЄРДР невідкладно після завершення огляду).

7. Під час досудового розслідування злочинів проводяться всі гласні та негласні слідчі (розшукові) дії, передбачені КПК України.

8. Строки досудового слідства відмінні від строків дізнання (статті 219, 294-295-1, КПК України).

2. ПОЧАТОК ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Відповідно до вимог п. 5 ч. 1 ст. 3 та ч. 2 ст. 214 КПК України досудове розслідування розпочинається з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР і закінчується закриттям кримінального провадження або направленням до суду обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності.

Електронна база ЄРДР створена з метою забезпечення реєстрації кримінальних правопорушень (проваджень) та обліку прийнятих під час досудового розслідування рішень, осіб, які їх учинили, та результатів судового провадження; оперативного контролю за додержанням законів під час проведення досудового розслідування; аналізу стану та структури кримінальних правопорушень, вчинених у державі; інформаційно-аналітичного забезпечення правоохоронних органів.

Власником ЄРДР є Офіс Генерального прокурора, який здійснює:

1) розробку засобів організаційного, методологічного та програмно-технічного ведення ЄРДР;

2) виконання функцій адміністратора ЄРДР (технічне і технологічне створення та супроводження програмного забезпечення ЄРДР, його адміністрування та моніторинг використання інформації, зберігання та захист даних, контроль права доступу тощо);

3) організацію взаємодії з іншими державними інформаційними системами, реєстрами та базами даних;

4) розробку та удосконалення нормативно-правової бази для функціонування ЄРДР.

Відповідно до положень ч. 1 ст. 214 КПК України суб'єктами уповноваженими починати досудове розслідування, шляхом внесення відомостей про вчинене кримінальне правопорушення до ЄРДР є слідчий, дізнавач, прокурор. Однак, зазначений перелік суб'єктів розширений та уточнений п. 8 Положення про Єдиний реєстр досудових розслідувань⁷⁹, відповідно до повноважень, передбачених КПК

⁷⁹ Положення про Єдиний реєстр досудових розслідувань, порядок його формування та ведення : затв. наказом Офісу Генерального прокурора від 30 черв. 2020 р. № 298. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0298905-20#Text>

України. До них належать: керівники органів досудового розслідування (п. 6 ч. 2 ст. 39 КПК України), керівники органів дізнання (п. 5 ч. 2 ст. 39-1 КПК України), а також уповноважені особи інших підрозділів органів поліції, органів безпеки, органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства, та органів Державного бюро розслідувань, які уповноважені в межах компетенції, передбаченої КПК України, здійснювати досудове розслідування кримінальних проступків (ч. 3 ст. 38, п. 1 ч. 2 ст. 40-1 КПК України).

Подання особою заяви або повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або самостійне виявлення слідчим, дізнавачем, прокурором з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення є *приводом для внесення відомостей до ЄРДР*.

Процесуальний порядок прийняття та реєстрації таких заяв та повідомлень передбачений відомчими нормативно-правовими актами (наприклад, Національна поліція керується Порядком ведення єдиного обліку в органах (підрозділах) поліції заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та інші події, затвердженим наказом МВС України від 08.02.2019 р. № 100; СБ України – Інструкцією про порядок приймання, реєстрації та розгляду в Службі безпеки України заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення, затвердженої наказом Центрального управління Служби безпеки України від 16.11.2012 р. № 515; Прокуратура України – Інструкцією про порядок приймання, реєстрації та розгляду в органах прокуратури України заяв, повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення, затвердженої наказом Генеральної Прокуратури України від 03.12.2012 р. № 125; у Національному антикорупційному бюро України передбачена Інструкція про порядок розгляду звернень громадян, повідомлень, поданих в порядку законів України «Про запобігання корупції» та «Про Національне антикорупційне бюро України», заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення або необґрунтовані активи, депутатських запитів, звернень і вимог народних депутатів України, адвокатських запитів у Національному антикорупційному бюро України та його територіальних управліннях, затвердженої наказом Директора Національного антикорупційного бюро України від 29.12.2020 р. № 141; а Державне бюро розслідувань керується Інструкцією про порядок приймання, реєстрації та розгляду заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення у центральному апараті Державного бюро розслідувань, затвердженої наказом директора Державного бюро розслідувань від 07.09.2020 р. № 463 тощо).

Аналізуючи положення ст. 214 КПК України та зазначених вище нормативно-правових актів, загальний порядок початку досудового розслідування схематично можна визначити наступним чином: (1) подання заяви або повідомлення про вчинення кримінального правопорушення → (2) прийняття та реєстрація заяви або повідомлення про вчинення кримінального правопорушення у внутрішніх журналах обліку вхідної кореспонденції, уповноваженого на це органу → (3) внесення відомостей до ЄРДР.

Розглянемо кожний етап більш детально.

1. Подання заяви (повідомлення) про вчинення кримінального правопорушення.

Кожен має право направляти індивідуальні чи колективні письмові звернення або особисто звертатися до органів державної влади, місцевого самоврядування та посадових і службових осіб цих органів, які зобов'язані розглянути зазначені

звернення і дати обґрунтовану відповідь у встановлений законом строк (ст. 40 Конституції України). Початок кримінальної процесуальної діяльності разом із виникненням кримінально-процесуальних правовідносин відбувається з моменту отримання органом або особою, уповноваженою на здійснення досудового розслідування інформації про вчинене кримінальне правопорушення⁸⁰.

Джерелом інформації про вчинення кримінального правопорушення можуть бути:

1) заяви або повідомлення фізичних, юридичних осіб із викладенням обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, які надійшли до слідчого, дізнавача, прокурора, або службової особи, уповноваженої на прийняття та реєстрацію таких заяв або повідомлень.

Заяви або повідомлення за процесуальною формою отримання поділяються на усні, письмові та електронні. *Письмові заяви або повідомлення* – це звернення особи, які власноруч складені, підписані та особисто подані особою. *Усні заяви або повідомлення* викладаються в усній формі (вербально) слідчому, дізнавачу, прокурору або службовій особі, уповноваженій на прийняття та реєстрацію заяв або повідомлень, які самостійно заносять заявлені відомості до протоколу, підписують його разом із заявником⁸¹. *Електронні* – звернення подані у формі, придатній для їх оброблення електронними засобами, з дотриманням вимог законодавства щодо електронного документообігу та електронних довірчих послуг⁸².

За ознакою надходження заяви або повідомлення визнаються: первинними, повторними, дублетними, неодноразовими та масовими. *Первинні* – звернення, що надійшли від окремої особи, яка вперше звернулася або не вперше звернулася, але питання, що порушене у заяві, жодним чином не стосується попередніх заяв, або є достатньо підстав для визнання заяви первинною; надійшли від окремої особи, яка не вперше звернулася, але попередні звернення з питання, що порушене у зверненні, визнавались анонімними. *Повторні* – це звернення від того самого громадянина з того самого питання, якщо перше не вирішено по суті або вирішено у неповному обсязі або оскаржується рішення, прийняте у зв'язку з попереднім зверненням, або повідомляється про несвоєчасний розгляд попереднього звернення, якщо з часу його надходження минув визначений законодавством України строк розгляду, проте відповідь заявнику не надавалася; звертається увага на інші недоліки, допущені під час вирішення попереднього звернення; викладається звернення від того самого заявника з того самого питання, якщо перше вирішено по суті. Якщо у повторному зверненні особа разом із питаннями, що вже розглядалися і на які була надана

---

⁸⁰ Галаган В. І. Проблеми вдосконалення кримінально-процесуальної діяльності органів внутрішніх справ України: монографія. Київ: Національна академія внутрішніх справ України, 2002. С. 94

⁸¹ Пункт 1 розділу II Порядку ведення єдиного обліку в органах (підрозділах) поліції заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та інші події : затв. наказом МВС України від 08 лют. 2019 р. № 100. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0223-19#Text>

⁸² Пункт 3 розділу II Інструкції про порядок приймання, реєстрації та розгляду заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення у центральному апараті Державного бюро розслідувань : затв. наказом Державного бюро розслідувань від 07 вер. 2020 р. № 463. *Державне бюро розслідувань* : [сайт]. URL: <https://dbr.gov.ua/sites/default/files/%D0%BD%D0%B0%D0%BA%D0%B0%D0%B7%20463.pdf>; Інструкція з організації реагування на заяви і повідомлення про кримінальні, адміністративні правопорушення або події та оперативного інформування в органах (підрозділах) Національної поліції України : затв. наказом МВС України від 27 квіт. 2020 р. № 357. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0443-20#n7>

вичерпна відповідь або за якими прийняте відповідне рішення, звертається з іншими питаннями, новими фактами, то звернення не є повторним і розглядається в установленому порядку. *Дублетні* – це звернення тієї самої особи з того самого питання, що відправлені особою різним адресатам та надіслані ними на розгляд за належністю до органу, уповноваженого на розгляд подібних заяв (повідомлень). *Неодноразові* – це звернення особи, які надійшли з того самого питання, що і попереднє звернення, проте на попереднє звернення відповідь ще не надано, а визначений законодавством строк його розгляду ще не закінчився. *Масові* – це звернення, що надходять у великій кількості від різних заявників з однаковим змістом або суттю питання⁸³.

Заяви або повідомлення можуть бути подані як окремою особою (*індивідуальні*), так і групою осіб (*колективні*)⁸⁴. За правовим статусом особи, що подала заяву або повідомлення розрізняються на ті, що подані *фізичними* або *юридичними особами*. Також заяви або повідомлення бувають анонімними та ідентифікованими. *Анонімні* – звернення без зазначення місця проживання, не підписані автором, а також таке, з якого неможливо встановити авторство. *Ідентифіковані* – звернення у яких визначені прізвище, ім'я та по батькові заявника, вказана адреса місця проживання та підпис адресата⁸⁵.

У заяві або повідомленні повинні міститися такі відомості:

– прізвище, ім'я та по батькові особи, що звертається із заявою або повідомленням, адреса місця проживання, особистий підпис із зазначенням дати. У разі подання заяви працівником (службовою або посадовою особою) організації зазначаються також посада, найменування та адреса місцеперебування організації. Письмове звернення повинно бути підписано заявником (заявниками). В електронному зверненні також має бути зазначено електронну поштову адресу, на яку заявнику може бути надіслано відповідь, або відомості про інші засоби зв'язку з ним.

– короткий виклад обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, зауваження, пропозиції, скарги, прохання чи вимоги.

Відсутність зазначених відомостей дає підстави вважати їх анонімними.

---

⁸³ Пункт 3 розділу II Інструкції про порядок розгляду звернень громадян, повідомлень, поданих в порядку законів України «Про запобігання корупції» та «Про Національне антикорупційне бюро України», заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення або необґрунтовані активи, депутатських запитів, звернень і вимог народних депутатів України, адвокатських запитів у Національному антикорупційному бюро України та його територіальних управліннях: затв. наказом Директора Національного антикорупційного бюро України від 29 груд. 2020 р. № 141. *Національне антикорупційне бюро України* : [сайт]. URL: <https://nabu.gov.ua/nakaz-n141-pro-zatverdzhennya-instrukcii-pro-poryadok-rozglyadu-zvernenn-gromadyan-povidomlen>

⁸⁴ Пункт 4 розділу II Там же

⁸⁵ Пункт 2.2. розділу II Інструкції про порядок приймання, реєстрації та розгляду в Службі безпеки України заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення: наказ Центрального управління Служби безпеки України: затв. наказом Центрального управління Служби безпеки України від 16 листоп. 2012 р. № 515. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z2022-12#Text>; Інструкція про порядок проведення процесуальних дій під час кримінального провадження на морському чи річковому судні України, що перебуває за межами України під прапором або з розпізнавальним знаком України, якщо це судно приписано до порту, розташованого в Україні: затв. наказом Генеральної прокуратури України від 14 листоп. 2012 р. №112. *ІПС ЛІГА:ЗАКОН* : [сайт]. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/GP12047>

2) самостійно виявлені з будь-якого джерела обставини вчинення кримінального правопорушення слідчим, дізнавачем, прокурором.

Самостійне виявлення кримінального правопорушення з будь-якого джерела означає, що слідчим, дізнавачем, прокурором під час виконання свої службових обов'язків стало відомо про вчинення кримінального правопорушення (наприклад, слідчий під час досудового розслідування виявив ознаки іншого кримінального правопорушення; отримання матеріалів оперативно-розшукової діяльності, які містять фактичні дані про вчинення кримінального правопорушення; під час здійснення прокурорського нагляду за додержанням законів органами, що провадять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство тощо)⁸⁶.

3) заяви або повідомлення осіб, які затримали підозрювану особу під час вчинення або замаху на вчинення кримінального правопорушення, чи безпосередньо після вчинення кримінального правопорушення, чи під час безперервного переслідування особи, яка підозрюється у його вчиненні (ст. 207, п. 2 ч. 1 ст. 208 КПК України);

4) з'явлення із зізнанням;

5) заяви або повідомлення, опубліковані у засобах масової інформації⁸⁷;

6) інформація, що надійшла засобами телефонного зв'язку, телеграфом або іншими засобами зв'язку про вчинення кримінального правопорушення⁸⁸;

7) повідомлення працівників медичних установ про звернення за медичною допомогою осіб з тілесними ушкодженнями, отриманими внаслідок учинення стосовно них кримінальних правопорушень⁸⁹;

8) інформація про вчинення кримінального правопорушення, яку виявлено з іншого джерела.

---

⁸⁶ Кримінальний процес : підручник / [Ю. М. Грошевий, В. Я. Тацій, А. Р. Гуманяц та ін.] ; за ред. В. Я. Тація, Ю. М. Грошевого, О. В. Капліної, О. Г. Шило. Харків : Право, 2014. С. 334-335

⁸⁷ Частина 1 ст. 2 Закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» від 16 листоп. 1992 р. № № 2782-ХІІ. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2782-12#Text>

⁸⁸ Пункт 5 розділу I Порядку ведення єдиного обліку в органах (підрозділах) поліції заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та інші події : затв. наказом МВС України від 08 лют. 2019 р. № 100. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0223-19#Text>; пункти 2.4, 2.6 розділу II Інструкції про порядок приймання, реєстрації та розгляду в Службі безпеки України заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення: наказ Центрального управління Служби безпеки України: затв. наказом Центрального управління Служби безпеки України від 16 листоп. 2012 р. № 515. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z2022-12#Tex>; пункти 7, 17, 18 розділу II Інструкції про порядок розгляду звернень громадян, повідомлень, поданих в порядку законів України «Про запобігання корупції» та «Про Національне антикорупційне бюро України», заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення або необґрунтовані активи, депутатських запитів, звернень і вимог народних депутатів України, адвокатських запитів у Національному антикорупційному бюро України та його територіальних управлінь: затв. наказом Директора Національного антикорупційного бюро України від 29 груд. 2020 р. № 141. *Національне антикорупційне бюро України* : [сайт]. URL: <https://nabu.gov.ua/nakaz-n141-pro-zatverdzhennya-instrukciyi-pro-poryadok-rozglyadu-zvemen-gromadyan-povidomlenj>; пункти 3, 9 Інструкції про порядок приймання, реєстрації та розгляду заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення у центральному апараті Державного бюро розслідувань: затв. наказом Державного бюро розслідувань від 07 вер. 2020 р. № 463. *Державне бюро розслідувань* : [сайт]. URL: <https://dbr.gov.ua/sites/default/files/%D0%BD%D0%B0%D0%BA%D0%B0%D0%B7%20463.pdf>

⁸⁹ Про порядок обліку фактів звернення та доставлення до закладів охорони здоров'я осіб у зв'язку із заподіянням їм тілесних ушкоджень кримінального характеру та інформування про такі випадки органів і підрозділів поліції: затв. наказом МВС України, МОЗ України від 06 черв. 2016 р. № 612/679. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1051-16#Text>

2. Прийняття та реєстрація заяви або повідомлення про вчинення кримінального правопорушення у внутрішніх журналах обліку вхідної кореспонденції уповноваженого на це органу.

Заяви або повідомлення про кримінальні правопорушення, незалежно від місця і часу їх вчинення, повноти повідомлених даних і форми подання, а також особи, яка повідомляє про вчинення кримінального правопорушення, обов'язково невідкладно приймаються та реєструються у день їх надходження органом, до якого надійшла така інформація. Особа, яка звертається із заявою або повідомленням про вчинення кримінального правопорушення може бути потерпілою або заявником. Відповідно до ч. 1 ст. 60 КПК України заявником є фізична або юридична особа, яка звернулася із заявою або повідомленням про кримінальне правопорушення до органу державної влади, уповноваженого розпочати досудове розслідування, і не є потерпілим. Права і обов'язки потерпілого виникають в особи з моменту подання заяви про вчинення щодо неї кримінального правопорушення або заяви про залучення її до провадження як потерпілого. Потерпілим у кримінальному провадженні може бути фізична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди, а також юридична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди (частини 1, 3 ст. 55 КПК України).

У залежності від джерела та процесуальної форми подання заяви або повідомлення визначається процесуальний порядок прийняття та реєстрації таких звернень. Так, у разі звернення особи із усною заявою або повідомленням про вчинення кримінального правопорушення, уповноважена особа зобов'язана скласти протокол прийняття заяви про вчинення кримінального правопорушення (далі – протокол) із дотриманням вимог статей 60, 104 та 214 КПК України, у якому викладаються обставини вчинення кримінального правопорушення. Якщо особа особисто звертається із складеною власноруч письмовою заявою або повідомленням, уповноважена особа зобов'язана її прийняти, не складаючи додатково протокол.

Перед прийняттям заяви або повідомлення особу, яка заявляє про кримінальне правопорушення, попереджають про кримінальну відповідальність за завідомо неправдиве повідомлення про вчинення кримінального правопорушення (ст. 383 КК України).

Згодом, реєструється заява або повідомлення, чи протокол у журналі обліку вхідної кореспонденції (наприклад, у Національній поліції України – це інформаційно-телекомунікаційна система «Інформаційний портал Національної поліції України» або журналі єдиного обліку заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та інші події, у Державному бюро розслідувань – журнал реєстрації заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення, а в Службі безпеки України – журнал прийняття відвідувачів⁹⁰), на лицьовому боці проставляється штамп із присвоєнням реєстраційного порядкового номера (реєстраційного індексу).

---

⁹⁰ Порядок ведення єдиного обліку в органах (підрозділах) поліції заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та інші події : затв. наказом МВС України від 08 лют. 2019 р. № 100. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0223-19#Text>; пункт 2.3 розділу II Інструкції про порядок приймання, реєстрації та розгляду в Службі безпеки України заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення: наказ Центрального управління Служби безпеки України: затв. наказом Центрального управління Служби безпеки України від 16 листоп. 2012 р. № 515. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z2022-12#Text>

Якщо під час особистого звернення до відповідного правоохоронного органу надійшла заява або повідомлення про вчинення кримінального правопорушення, одночасно з її (його) реєстрацією особі видається *талон-повідомлення* про прийняття і реєстрацію такого звернення, а потерпілому також вручається пам'ятка про процесуальні права та обов'язки (ч. 2 ст. 55 КПК України). Корінець талону-повідомлення зберігається в уповноваженій особі. Якщо в результаті розгляду заяви або повідомлення буде прийнято рішення про внесення відомостей до ЄРДР, зазначений талон-повідомлення долучається до матеріалів кримінального провадження.

Заяви або повідомлення, що надійшли з використанням засобів поштового зв'язку, мережі Інтернет, електронного зв'язку (електронні звернення), через контактні центри, телефон, реєструються службою діловодства та невідкладно передаються керівнику органу або керівнику органу досудового розслідування, який повинен прийняти рішення про реєстрацію у журналі обліку вхідної кореспонденції для подальшого розгляду відповідно до законодавства України.

Порядок прийняття та реєстрації анонімних заяв або повідомлень, що містять відомості про кримінальне правопорушення у правоохоронних органах неоднаковий. Наприклад, у Національній поліції України анонімні заяви або повідомлення, що містять відомості про кримінальне правопорушення чи іншу подію, які надійшли до поліції, реєструються в інформаційно-телекомунікаційній системі «Інформаційний портал Національної поліції України» та/або журналі єдиного обліку заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та інші події, службах діловодства поліції та за дорученням керівника органу поліції або особи, яка виконує його обов'язки, передаються до структурного підрозділу органу поліції за відповідним напрямом діяльності для вжиття необхідних заходів. У разі встановлення в анонімних заявах чи повідомленнях відомостей, що можуть свідчити про кримінальне правопорушення, не пізніше 24 годин зареєстровані матеріали надсилаються до органу досудового розслідування органу поліції для внесення відповідних відомостей до ЄРДР.

У Національному антикорупційному бюро України усні та письмові анонімні звернення розгляду не підлягають (за виключенням анонімних повідомлень про порушення вимог Законів України «Про Національне антикорупційне бюро України» (ст. 19)⁹¹ та «Про запобігання корупції» (ст. 53-5)⁹²). Анонімне повідомлення про можливі факти корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень, інших порушень Закону України «Про запобігання корупції» підлягає розгляду, якщо наведена у ньому інформація стосується конкретної особи, містить фактичні дані, які можуть бути перевірені. Перевірка таких повідомлень здійснюється у строк не більше 15 днів від дня його отримання. Якщо у вказаний строк перевірити інформацію неможливо, цей строк може бути продовжений до 30 днів від дня його отримання. У разі підтвердження викладеної у повідомленні інформації про можливі факти корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень, інших порушень Закону України «Про запобігання корупції» вживаються заходи щодо припинення

---

⁹¹ Про Національне антикорупційне бюро України : Закон України від 14 жовт. 2014 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 47. Ст. 2051.

⁹² Про запобігання корупції : Закон України від 14 жовт. 2014 р. № 1700-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 49. Ст. 2056.

виявленого порушення, усуваються його наслідки та порушується питання про внесення відомостей до ЄРДР.

У разі самостійного виявлення слідчим, дізнавачем, прокурором або іншою уповноваженою особою⁹³ з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про кримінальне правопорушення, складається рапорт (службова записка) про виявлене кримінальне правопорушення і потім підлягають реєстрації у журналі обліку вхідної кореспонденції. Після реєстрації, письмово повідомляється керівник органу та керівник органу досудового розслідування, який повинен прийняти рішення про внесення відомостей до ЄРДР.

Заява або повідомлення вважаються поданими, коли під час складання протоколу особу попередили про кримінальну відповідальність за завідомо неправдиве повідомлення про вчинення кримінального правопорушення, передбачену ст. 383 КК України. Відповідно до п. 8 розділу II Порядку ведення єдиного обліку в органах (підрозділах) поліції заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та інші події датою подання заяви або повідомлення вважається дата реєстрації такої заяви або повідомлення у інформаційно-телекомунікаційній системі «Інформаційний портал Національної поліції України» або журналі єдиного обліку заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та інші події. У випадку надходження заяви або повідомлення поштою, іншим засобом зв'язку строк обчислюється з моменту надходження заяви слідчому, прокурору⁹⁴.

3. Внесення відомостей до ЄРДР.

Слідчий, прокурор, інша службова особа, уповноважена на прийняття та реєстрацію заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення, зобов'язані прийняти та зареєструвати таку заяву чи повідомлення. Відмова у прийнятті та реєстрації заяви чи повідомлення про кримінальне правопорушення не допускається (ч. 4 ст. 214 КПК України).

У судово-слідчій практиці та науці немає єдності думок щодо процесуального порядку внесення відповідних відомостей до ЄРДР. Мова іде про обов'язковість автоматичної реєстрації усіх прийнятих заяви або повідомлення про вчинення кримінального правопорушення до ЄРДР. Чи реєстрації до ЄРДР підлягають лише тільки ті заяви і повідомлення, які були перевірені на їх вірогідність, наявність додаткових відомостей, що характеризують подію та оцінені фактичні обставини, що можуть свідчити про наявність ознак складу кримінального правопорушення? Існує щонайменше два підходи вирішення зазначеної проблеми.

Перший підхід передбачає автоматичне внесення відомостей до ЄРДР без оцінки наявності ознак складу кримінального правопорушення у поданій заяві або повідомленні. Тобто сам факт подання заяви або повідомлення про вчинення кримінального правопорушення являється достатньою юридичною підставою для внесення відомостей до ЄРДР⁹⁵. Прибічники зазначеної позиції уважають, що

⁹³ Частина 2 ст. 7 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» від 18 лют. 1992 р. № 2135-ХІІ. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text>

⁹⁴ Пункт 1 ч.2 листа Вищого спеціалізованого суду з розгляду цивільних і кримінальних справ «Про деякі питання порядку оскарження рішень, дій чи бездіяльності під час досудового розслідування» від 09 листоп. 2012 р. № 1640/0/4-12. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v1640740-12#Text>

⁹⁵ Шаренко С.І. Проблемні питання здійснення судового контролю під час розгляду слідчим суддею скарги на бездіяльність слідчого, прокурора при виконанні вимог ст. 214 КПК України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 7. С. 386-390.

вимоги КПК України не передбачають здійснення оцінки обґрунтованості заяви чи повідомлення про кримінальне правопорушення, а передбачають лише обов'язок уповноважених органів здійснити фіксацію наданих особою відомостей про кримінальне правопорушення, які вона надає усвідомлено для реалізації відповідними органами завдань кримінального провадження. Отже, якщо зі звернення особи вбачається, що вона порушує перед органом досудового розслідування питання про вчинення кримінального правопорушення, ініціюючи здійснення ним дій, визначених КПК України, то навіть за умови, що результати аналізу наведених особою відомостей свідчать про відсутність ознак складу кримінального правопорушення, такі відомості мають бути внесені до ЄРДР з подальшим закриттям кримінального провадження відповідно до ст. 284 КПК України ⁹⁶.

Крім цього, звертається увага на те, що при прийнятті рішення про внесення відомостей до ЄРДР слід також ураховувати положення Закону України «Про звернення громадян» ⁹⁷, оскільки він регулює питання практичної реалізації громадянами України наданого їм Конституцією України права вносити в органи державної влади, об'єднання громадян відповідно до їх статуту пропозиції про поліпшення їх діяльності, викривати недоліки в роботі, оскаржувати дії посадових осіб, державних і громадських органів, а також забезпечує громадянам України можливості для участі в управлінні державними і громадськими справами, для впливу на поліпшення роботи органів державної влади і місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності, для відстоювання своїх прав і законних інтересів та відновлення їх у разі порушення.

Утім, недопустимо підміняти норми цього Закону із положеннями, які визначають порядок реагування державними органами на інформацію про вчинене кримінальне правопорушення.

Так, у разі звернення особи із заявою або повідомленням до органів, відповідальних за реалізацію завдань кримінального провадження, пов'язаних із вчиненням, на її думку, кримінального правопорушення, то таке звернення недопустимо розцінювати як таке, в якому реалізується право особи на внесення пропозицій стосовно вдосконалення роботи органів досудового розслідування, викриття недоліків у їх роботі, або як прояв участі у державних справах. З цих же міркувань, вважається неправильним розглядати заяви, які, на думку уповноважених суб'єктів органів досудового розслідування, містять відомості про кримінальне правопорушення, за правилами ст. 214 КПК України, а які таких відомостей не

---

⁹⁶ Про практику розгляду скарг на рішення, дії чи бездіяльність органів досудового розслідування чи прокурора під час досудового розслідування : узагальнення Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 12 січ. 2017 р. № 9-49/0/4-17. ІПС ЛІГА:ЗАКОН : [сайт]. URL : <https://ips.ligazakon.net/document/VRR00212>; Кримінальний процес : підручник / [Ю. М. Грошевий, В. Я. Тацій, А. Р. Туманянц та ін.] ; за ред. В. Я. Тація, Ю. М. Грошевого, О. В. Капліної, О. Г. Шило. Харків : Право, 2014. С. 336; Ухвала слідчого судді Печерського районного суду міста Києва від 05 лют. 2020 р. № 757/649/20-к. Єдиний державний реєстр судових рішень : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87764205>

⁹⁷ Про звернення громадян : Закон України від 02 жовт. 1996 р. № 393/96-ВР. Верховна Рада України : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/393/96-%D0%B2%D1%80#Text>

містять, – за правилами Закону України «Про звернення громадян», оскільки така ознака не може використовуватись як розмежувальна для цих двох видів звернень⁹⁸.

Другий підхід передбачає внесення відомостей до ЄРДР лише у тих випадках, коли суб'єкт, уповноважений на внесення таких відомостей встановив хоча б формальні ознаки складу кримінального правопорушення. В обґрунтування цього підходу покладаються наступні аргументи. По-перше, відповідно до положень ст. 25 КПК України прокурор, слідчий зобов'язані в межах своєї компетенції розпочати досудове розслідування в кожному випадку безпосереднього виявлення ознак кримінального правопорушення (за виключенням випадків, коли кримінальне провадження може бути розпочате лише на підставі заяви потерпілого) або в разі надходження заяви або повідомлення про вчинення кримінального правопорушення, а також вжити всіх передбачених законом заходів для встановлення події кримінального правопорушення та особи, яка його вчинила. З вказаною нормою кореспондується вимога п. 4 ч. 5 ст. 214 КПК України, у відповідності до якої до ЄРДР вноситься, зокрема, короткий виклад обставин, наведених потерпілим, заявником чи виявлених з іншого джерела, що можуть свідчити про вчинення саме кримінального правопорушення. Крім цього, відповідно до п. 2 Розділу II Положення про порядок ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань, затвердженого наказом Генерального прокурора України від 30.06.2020 р. № 298⁹⁹, відомості про кримінальне правопорушення, викладені у заяві або повідомленні чи виявлені з іншого джерела, повинні відповідати вимогам п. 4 ч. 5 ст. 214 КПК України. Зокрема, мати короткий виклад обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення. Підставою уважати заяву або повідомлення про вчинення саме кримінального правопорушення є наявність в таких зверненнях об'єктивних даних, які дійсно свідчать про ознаки складу кримінального правопорушення. Такими даними є фактичне існування доказів, що підтверджують реальність конкретної події кримінального правопорушення (час, місце, спосіб та інші обставини вчинення кримінального правопорушення). Аналіз вищезазначених положень приводить до висновку, що реєстрації в ЄРДР підлягають не будь-які заяви або повідомлення, а лише ті, які містять достатні відомості про кримінальне правопорушення, та можуть об'єктивно свідчити про вчинення особою такого кримінального правопорушення. Якщо у заяві або повідомленні таких даних немає, то вони не можуть вважатися такими, що повинні бути обов'язково внесеними до ЄРДР. Ураховуючи положення ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, та статей 2, 214 КПК України «суд покликаний вбачати, що приховано за зовнішньою стороною справи, та досліджувати реалії розглядуваної

---

⁹⁸ Про практику розгляду скарг на рішення, дії чи бездіяльність органів досудового розслідування чи прокурора під час досудового розслідування : узагальнення Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 12 січ. 2017 р. № 9-49/0/4-17. *ІПС ЛІГА:ЗАКОН* : [сайт]. URL : <https://ips.ligazakon.net/document/VRR00212>

⁹⁹ Положення про Єдиний реєстр досудових розслідувань, порядок його формування та ведення : затв. наказом Офісу Генерального прокурора від 30 черв. 2020 р. № 298. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0298905-20#Text>

справи»¹⁰⁰. Таким чином, внесенню до ЄРДР підлягають лише ті заяви або повідомлення, які містять достатні відомості про кримінальне правопорушення. Такий висновок слугує гарантією для кожної особи щодо недопущення необгрунтованого обвинувачення та процесуального примусу¹⁰¹.

По-друге, абсолютно слушно суддя Вищого антикорупційного суду Михайленко В.В. зауважує, що у заяві або повідомленні повинна міститися інформація, що містить ознаки кримінального правопорушення та ознаки складу такого правопорушення, а не склад кримінального правопорушення. Оскільки зазначені дефініції не є тотожними. Для початку досудового розслідування достатньою є мінімально необхідна кількість таких ознак: суспільна небезпечність і протиправність (ознаки правопорушення), об'єкт і об'єктивна сторона (ознаки складу правопорушення). Разом з тим, відомостями про кримінальне правопорушення можна вважати інформацію про подію, яка може бути предметом кримінально-правової оцінки, або про діяння, яке виглядає як суспільно-небезпечне і протиправне¹⁰².

По-третє, урахувавши зазначені вище доводи, логічним впливає наступне положення, що у ч. 1 та 3 ст. 214 КПК України законодавець опосередковано передбачає наявність попередньої перевірки заяв або повідомлень про вчинення кримінального правопорушення, шляхом встановлення строку внесення відомостей до ЄРДР (невідкладно, але не пізніше 24 годин) та визначення переліку процесуальних дій, які дозволяється проводити до внесення відомостей до ЄРДР. Так, згідно із ч. 3 ст. 214 КПК України у невідкладних випадках до внесення відомостей до ЄРДР може бути проведений огляд місця події (відомості вносяться невідкладно після завершення огляду), а для з'ясування обставин вчинення кримінального проступку може бути відібрано пояснення; проведено медичне освідчення; отримано висновок спеціаліста і знято показання технічних приладів та технічних засобів, що мають функції фото- і кінознімання, відеозапису, чи засобів фото- і кінознімання, відеозапису; вилучено знаряддя і засоби вчинення кримінального проступку, речі і документи, що є безпосереднім предметом кримінального проступку, або які виявлені під час затримання особи, особистого огляду або огляду речей. Резюмуючи усе викладене вище, можна прийти до висновку, що підставою для внесення відомостей до ЄРДР є наявність обставин, що

---

¹⁰⁰ Справа «Девеер проти Бельгії» (Заява № 6903/75) : рішення Європейського Суду з прав людини від 27 лют. 1980 р. HUDOC. European Court of Human Rights : [сайт]. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-57469%22%5D%7D>; Ухвала слідчого судді Червонозаводського районного суду м. Харкова від 15 лют. 2019 р., Справа № 646/500/19. Єдиний державний реєстр судових рішень : [сайт]. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/79983891>

¹⁰¹ Ухвала слідчого судді Хмельницького міськрайонного суду Хмельницької області від 15 бер. 2013 р., Справа № 686/3285/13-к. Єдиний державний реєстр судових рішень : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/30074534>; Ухвала слідчого судді Вищого антикорупційного суду від 31 січ. 2020 р. Справа № 991/2183/19. Єдиний державний реєстр судових рішень : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87301838>; Ухвала слідчого судді Мелітопольського міськрайонного суду від 03 вер. 2020 р. № 937/5816/20. Єдиний державний реєстр судових рішень : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91641280>

¹⁰² Михайленко В. Проблеми судового контролю при оскарженні бездіяльності щодо внесення відомостей у ЄРДР. *Юридична газета online*. 2020. № 17 (723). 08 вересня. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/sudova-praktika/problemi-sudovogo-kontrolyu-pri-oskarzhenni-bezdiyalnosti-shchodo-vnesennya-vidomostey-u-erdr.html>

можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення (ч. 1 ст. 214 КПК України).

Після реєстрації у журналі обліку внутрішньої кореспонденції та встановлення обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення у поданій заяві або повідомленні про вчинення кримінального правопорушення, або з будь-якого джерела, самостійно виявленого слідчим, дізнавачем, прокурором, останні зобов'язані **невідкладно, але не пізніше 24 годин внести відповідні відомості до ЄРДР та розпочати розслідування**. Саме з цього моменту розпочинається формування ЄРДР.

Єдиний реєстр досудових розслідувань (ЄРДР) – це електронна база даних, створена за допомогою автоматизованої системи, відповідно до якої здійснюються збирання, зберігання, захист, облік, пошук, узагальнення даних, які використовуються для формування звітності, а також надання інформації про відомості, внесені до неї, з дотриманням вимог кримінального процесуального законодавства та законодавства, яким врегульовано питання захисту персональних даних і доступу до інформації з обмеженим доступом. Він утворений відповідно до вимог КПК України та ведеться з урахуванням Положення про Єдиний реєстр досудових розслідувань, затвердженого Офісом Генерального прокурора за погодженням з Міністерством внутрішніх справ України, Службою безпеки України, Національним антикорупційним бюро України, Державним бюро розслідувань, органом, що здійснює контроль за додержанням податкового законодавства¹⁰³.

Перелік відомостей, які повинні вноситися до ЄРДР визначені у ч. 5 ст. 214 КПК України:

1) дата надходження заяви, повідомлення про кримінальне правопорушення або виявлення з іншого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення;

2) прізвище, ім'я, по батькові (найменування) потерпілого або заявника;

3) інше джерело, з якого виявлені обставини, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення;

4) короткий виклад обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, наведених потерпілим, заявником чи виявлених з іншого джерела. При внесенні до ЄРДР відомостей про короткий виклад обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення (фабули), в обов'язковому порядку відображаються дата, час, адреса, місце, спосіб, знаряддя, засоби та інші особливості вчинення кримінального правопорушення, розмір збитків, прізвище фізичної особи (осіб) або дані про юридичну особу (осіб), яка (які) є потерпілою (потерпілими), дані про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, інші необхідні відомості. У разі якщо невідомі дата та час учинення кримінального правопорушення, зазначається дата реєстрації заяви, повідомлення про кримінальне правопорушення¹⁰⁴;

---

¹⁰³ Положення про Єдиний реєстр досудових розслідувань, порядок його формування та ведення : затв. наказом Офісу Генерального прокурора від 30 черв. 2020 р. № 298. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0298905-20#Text>

¹⁰⁴ Частина 14, 15 підрозділу 2 Розділу II Положення про Єдиний реєстр досудових розслідувань, порядок його формування та ведення : затв. наказом Офісу Генерального прокурора від 30 черв. 2020 р. № 298. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0298905-20#Text>

5) попередня правова кваліфікація кримінального правопорушення з зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність;

6) прізвище, ім'я, по батькові та посада службової особи, яка внесла відомості до ЄРДР, а також слідчого, прокурора, який вніс відомості до ЄРДР та/або розпочав досудове розслідування;

7) передача матеріалів та відомостей іншому органу досудового розслідування, дізнання або за місцем проведення досудового розслідування (ч.5 ст. 36, ч. 7 ст. 214, статті 216, 218, п.4 ч. 2 ст. 301 КПК України);

8) прізвище, ім'я, по батькові керівника органу прокуратури, прокурора, керівника органу досудового розслідування, слідчого, детектива, керівника органу дізнання, дізнавача (уповноваженої особи інших підрозділів), який вніс відомості до ЄРДР та/або розпочав досудове розслідування та/або здійснює досудове розслідування чи процесуальне керівництво;

9) дата та час затримання особи (звільнення);

10) обрання, зміна та скасування запобіжного заходу, продовження строків тримання під вартою та досудового розслідування (статті 176-178, 197, 199, 200, 202, 219, 294, ч. 1 ст. 298-5, 299, 492, 493, 508 КПК України);

11) час та дата повідомлення про підозру, складання повідомлення про підозру, зміну, особу, яку повідомлено про підозру, правову кваліфікацію кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюється особа, із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність (ч. 4 ст. 278, ст. т. 298-4, ч. 2 ст. 307, ст. 277, ч.1 ст. 298-4 КПК України);

12) юридична особа, щодо якої можуть застосовуватися заходи кримінально-правового характеру (ч. 8 ст. 214 КПК України, ст. 96-3 КК України);

13) дата та підставу здійснення (скасування) спеціального досудового розслідування (ч. 6 ст. 297-4 КПК України);

14) зупинення та відновлення досудового розслідування (ч. 4 ст. 280, ч. 2 ст. 281, ч.3 ст. 282, ч.3 ст.298-5 КПК України);

15) оголошення розшуку підозрюваного (ст. 281 КПК України);

16) об'єднання та виділення матеріалів досудових розслідувань (ст. 217 КПК України);

17) встановлені, відшкодовані матеріальні збитки, суми пред'явлених позовів у кримінальному провадженні, вартість арештованого майна;

18) закінчення досудового розслідування (ч. 3 ст. 283, ст. 301 КПК України);

19) інші відомості, передбачені в електронних картках¹⁰⁵.

Керівник органу прокуратури, органу досудового розслідування, органу дізнання після перевірки внесених до ЄРДР відомостей реєструє кримінальне провадження.

У ЄРДР автоматично фіксується дата обліку інформації та присвоюється номер кримінального провадження. Факт реєстрації кримінального правопорушення (провадження) настає з моменту підтвердження керівником органу прокуратури або органу досудового розслідування, органу дізнання таких відомостей.

Номер кримінального провадження складається із 17 цифр, які містять такі реквізити:

– 1-а цифра (код відомства (органу), який розпочав досудове розслідування);

¹⁰⁵ Частина 1 підрозділу 2 Розділу II Положення про Єдиний реєстр досудових розслідувань, порядок його формування та ведення : затв. наказом Офісу Генерального прокурора від 30 черв. 2020 р. № 298. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0298905-20#Text>

- 2-5 цифра (рік реєстрації);
- 6-10 цифра (код території регіону та ідентифікатор органу прокуратури чи досудового розслідування у межах регіону, де він розташований). Код регіону, району, на території яких учинено кримінальне правопорушення, слідчий або прокурор після внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР визначає згідно із довідником регіонів. Кодування регіонів, районів єдині для всіх органів досудового розслідування;
- 11-17 цифра (номер кримінального провадження).

Реквізити номера кримінального провадження зберігаються на всіх стадіях досудового розслідування.

Відповідно до частин 8 та 9 Розділу I Положення про Єдиний реєстр досудових розслідувань¹⁰⁶ *реєстраторами ЄРДР* є: прокурори, у тому числі керівники органів прокуратури; керівники органів досудового розслідування; керівники органів дізнання; слідчі органів поліції, безпеки, органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства, та органів Державного бюро розслідувань; детективи підрозділів детективів та внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України, уповноважені здійснювати досудове розслідування кримінальних правопорушень; дізнавачі підрозділів дізнання органів поліції, безпеки, органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства, та органів Державного бюро розслідувань, а також уповноважені особи інших підрозділів зазначених органів, уповноважені в межах компетенції, передбаченої КПК України, здійснювати досудове розслідування кримінальних проступків. А *користувачами ЄРДР*: керівники органів прокуратури, органів досудового розслідування та органів дізнання; прокурори; слідчі органів поліції, безпеки, органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства, та Державного бюро розслідувань, детективи Національного антикорупційного бюро України; дізнавачі підрозділів дізнання органів поліції, безпеки, органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства, та органів Державного бюро розслідувань, а також уповноважені особи інших підрозділів зазначених органів; інші уповноважені особи органів прокуратури, поліції, безпеки, органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства, Державного бюро розслідувань та Національного антикорупційного бюро України, які виконують функції з інформаційно-аналітичного забезпечення правоохоронних органів та ведення спеціальних обліків (оперативних, оперативно-облікових, дактилоскопічних тощо) відповідно до чинного законодавства.

Слідчий, який здійснюватиме досудове розслідування, визначається керівником органу досудового розслідування, а дізнавач – керівником органу дізнання, а в разі відсутності підрозділу дізнання – керівником органу досудового розслідування. При фактичному отриманні матеріалів кримінального провадження керівником органу досудового розслідування (дізнання) інформація про призначення слідчого (дізнавача), а слідчим (дізнавачем) – про прийняття до провадження вноситься *невідкладно*. У такі самі строки обліковуються керівником органу прокуратури відомості про призначення процесуального керівника.

¹⁰⁶ Положення про Єдиний реєстр досудових розслідувань, порядок його формування та ведення : затв. наказом Офісу Генерального прокурора від 30 черв. 2020 р. № 298. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0298905-20#Tex>

Відомості про юридичну особу, щодо якої можуть застосовуватися заходи кримінально-правового характеру, вносяться слідчим або прокурором до ЄРДР негайно після вручення особі повідомлення про підозру у вчиненні від імені та в інтересах такої юридичної особи будь-якого із злочинів, передбачених статтями 109, 110, 113, 146, 147, 160, 209, 260, 262, 306, частинами 1 і 2 ст. 368-3, ч. 1 і 2 ст. 368-4, статтями 369, 369-2, 436, 437, 438, 442, 444, 447 КК України, або будь-якого із кримінальних правопорушень, передбачених статтями 151-2 – 156-1, 301-1–303 КК України (у разі їх вчинення стосовно малолітньої чи неповнолітньої особи), або від імені такої юридичної особи будь-якого із злочинів, передбачених статтями 258 – 258-5 КК України. Провадження щодо юридичної особи здійснюється одночасно з відповідним кримінальним провадженням, у якому особі повідомлено про підозру.

Після внесення відомостей до ЄРДР у письмовій формі про початок, підставу початку досудового розслідування та інші відомості, які підлягають внесенню до ЄРДР на початковому етапі розслідування повідомляються:

- невідкладно – прокурор;
- протягом 24 годин – Національне агентство з питань запобігання корупції, якщо досудове розслідування почалось за участю викривача;
- не пізніше наступного робочого дня – юридична особа.

Якщо відомості про кримінальне правопорушення до ЄРДР внесені прокурором, він зобов'язаний невідкладно, але не пізніше наступного дня, з дотриманням правил підслідності передати наявні у нього матеріали до органу досудового розслідування та доручити проведення досудового розслідування.

Варто зауважити, що прокурору не дозволяється перенаправляти отриману заяву або повідомлення до іншого органу досудового розслідування для подальшої її реєстрації в ЄРДР. Відповідно до положень ч. 7 ст. 214 КПК України прокурор з метою дотримання правил підслідності може передавати матеріали кримінального провадження лише після внесення відповідних відомостей до ЄРДР, а не до цього.

Через 24 години з моменту внесення відомостей до ЄРДР слідчий, дізнавач, прокурор зобов'язані надати заявнику витяг з ЄРДР – документ згенерований програмними засобами ведення ЄРДР, який засвідчує факт реєстрації в ЄРДР відомостей про кримінальне правопорушення, отриманих за відповідними параметрами, які актуальні на момент його формування.

До витягу з ЄРДР включається інформація про:

1. номер та дату реєстрації кримінального провадження (виділення матеріалів досудового розслідування);;
2. дату надходження заяви, повідомлення та дату і час внесення відомостей про заяву, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення до ЄРДР, правову кваліфікацію кримінального правопорушення, наслідок розслідування кримінального правопорушення;
3. прізвище, ім'я, по батькові потерпілого, заявника (найменування юридичної особи та ідентифікаційний код Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань);
4. короткий виклад обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення;
5. прізвище, ім'я, по батькові та дату народження особи, якій повідомлено про підозру, наслідки розслідування щодо особи та відомості про здійснення спеціального досудового розслідування щодо неї;

6. найменування, код Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань, юридичну адресу, розрахунковий рахунок, місце та дата державної реєстрації юридичної особи, щодо якої здійснюється кримінальне провадження, а також анкетні дані її представника;

7. орган досудового розслідування;

8. прізвище, ім'я, по батькові слідчого (слідчих) органів досудового розслідування, дізнавача (дізнавачів) органів дізнання, уповноваженої особи (осіб) іншого підрозділу, працівника (працівників) підрозділів детективів та внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України, які здійснюють досудове розслідування, та прокурора (прокурорів), який (які) здійснює(ють) процесуальне керівництво.

Надання витягу з ЄРДР на всіх стадіях кримінального провадження, а також копії інформації, яка міститься у ЄРДР, у конкретному кримінальному провадженні до закінчення досудового розслідування здійснюється реєстраторами, уповноваженими на здійснення досудового розслідування та нагляду за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва у ньому. Офіс Генерального прокурора, як власник ЄРДР надає відомості з ЄРДР з додержанням вимог КПК України та Закону України «Про захист персональних даних»¹⁰⁷. Слідчий, дізнавач, керівники органу досудового розслідування та дізнання, прокурор самостійно формують витяг з ЄРДР у межах унесеної інформації та посвідчують його своїм підписом.

Здійснення досудового розслідування, крім випадків, передбачених КПК України, до внесення відомостей до ЄРДР або без такого внесення не допускається і тягне за собою відповідальність, встановлену законом.

У невідкладних випадках до внесення відомостей до ЄРДР може бути проведений огляд місця події (відомості до ЄРДР вносяться *невідкладно* після завершення огляду), а для з'ясування обставин вчинення кримінального проступку:

- 1) відібрати пояснення;
- 2) провести медичне освідування;
- 3) отримати висновок спеціаліста;
- 4) зняти показання технічних приладів та технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото- і кінозйомки, відеозапису;
- 5) вилучити знаряддя і засоби вчинення кримінального проступку, речі і документи, що є безпосереднім предметом кримінального проступку, або які виявлені під час затримання особи, особистого огляду або огляду речей.

У разі виявлення ознак кримінального правопорушення на морському чи річковому судні, що перебуває за межами України, досудове розслідування розпочинається *негайно*, відомості про нього вносяться до ЄРДР за першої можливості (ч. 3 ст. 214 КПК України). Відповідно до ч. 1 ст. 67 Кодексу торговельного мореплавства України, капітан судна уповноважений на вчинення процесуальних дій у разі вчинення кримінального правопорушення на судні, що перебуває у плаванні, в порядку, передбаченому КПК України та Інструкцією про порядок проведення процесуальних дій під час кримінального провадження на морському чи річковому судні України, що перебуває за межами України під

¹⁰⁷ Частина 4, 5 розділу II Положення про Єдиний реєстр досудових розслідувань, порядок його формування та ведення : затв. наказом Офісу Генерального прокурора від 30 черв. 2020 р. № 298. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0298905-20#Text>

прапором або з розпізнавальним знаком України, якщо це судно приписано до порту, розташованого в Україні¹⁰⁸. Глава 41 КПК України визначає особливий порядок кримінального провадження на території дипломатичних представництв, консульських установ України, на повітряному, морському чи річковому судні, що перебуває за межами України під прапором або розпізнавальним знаком України, якщо це судно приписано до порту, розташованого в Україні.

Облік кримінальних правопорушень при настанні надзвичайних і невідворотних обставин (непереборної сили) на території проведення операції Об'єднаних сил (антитерористичної операції) забезпечується шляхом передачі відомостей про заяву та повідомлення про кримінальні правопорушення засобами факсимільного, електронного або телефонного зв'язку до військової прокуратури регіону, підпорядкованої їй прокуратури гарнізону або іншої військової прокуратури на правах місцевої (спеціалізованої прокуратури у військовій та оборонній сфері на правах обласної, підпорядкованої їй спеціалізованої прокуратури у військовій та оборонній сфері на правах окружної). Військова прокуратура регіону або підпорядкована їй прокуратура (спеціалізована прокуратура у військовій та оборонній сфері на правах обласної або підпорядкована їй прокуратура на правах окружної) організовує внесення відомостей до ЄРДР з дотриманням порядку та строків, визначених ст. 214 КПК України¹⁰⁹.

3. ПІДСЛІДНІСТЬ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕНЬ

Кримінальний процесуальний закон не дає визначення поняття підслідності. Зважаючи на теорію кримінального процесуального права України **підслідністю кримінальних проваджень** можна вважати встановлену законом сукупність ознак кримінального провадження, відповідно до яких, воно належить до віддання того чи іншого органу досудового розслідування. Підслідність обумовлює правильний розподіл кримінальних проваджень між органами досудового розслідування визначеними у ст. 38 КПК України у порядку передбаченому ст. 216 КПК України.

Інститут підслідності кримінальних проваджень, передбачений ст. 216 КПК України визначає підстави, порядок та органи досудового розслідування, на які покладається обов'язок здійснювати досудове розслідування конкретних видів кримінальних правопорушень, а також випадки передачі кримінальних проваджень від одного органу досудового розслідування іншому, процесуальний порядок визначення спорів про підслідність.

Нормативне визначення видів підслідності у КПК України також відсутнє, тому з урахуванням системного аналізу наукової літератури та відповідних положень кримінального процесуального законодавства можна визначити такі **види підслідності**:

---

¹⁰⁸ Інструкція про порядок проведення процесуальних дій під час кримінального провадження на морському чи річковому судні України, що перебуває за межами України під прапором або з розпізнавальним знаком України, якщо це судно приписано до порту, розташованого в Україні: затв. наказом Генеральної прокуратури України від 14 листоп. 2012 р. №112. *ІПС ЛІГА:ЗАКОН* : [сайт]. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/GP12047>

¹⁰⁹ Пункт 1 ч. 4 розділу II Положення про Єдиний реєстр досудових розслідувань, порядок його формування та ведення : затв. наказом Офісу Генерального прокурора від 30 черв. 2020 р. № 298. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0298905-20#Text>

1) *предметна (родова)* – диференціація кримінальних проваджень між органами досудового розслідування відповідно до кваліфікації вчиненого кримінального правопорушення (частини 1-5 ст. 216 КПК України). Так, наприклад, слідчі органів Національної поліції України здійснюють досудове розслідування умисного вбивства (ст. 115 КК України), слідчі органів безпеки здійснюють досудове розслідування контрабанди (ст. 201 КК України), слідчі органів Державного бюро розслідувань уповноважені розслідувати дезертирство (ст. 408 КК України), слідчі органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства – ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів) (ст. 212 КК України)).

2) *територіальна (місцева)* – досудове розслідування здійснюється слідчим, дізнавачем того органу досудового розслідування, під юрисдикцією якого знаходиться місце вчинення кримінального правопорушення (частини 1, 3 ст. 218 КПК України).

Верховний Суд колегією суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду у справі № 487/7605/19 від 22.04.2020 р. встановив, що *територіальна підсудність* визначається за місцем знаходження (реєстрації) відповідного державного органу, який є юридичною особою та в складі якого знаходиться слідчий підрозділ.

3) *персональна (спеціальна, суб'єктна)* – визначається відповідно до специфічного статусу (службового становища) суб'єкта кримінального правопорушення (наприклад, слідчі Державного бюро розслідувань здійснюють досудове розслідування кримінальних правопорушень, вчинених службовими особами Національного антикорупційного бюро України, заступником Генерального прокурора – керівником Спеціалізованої антикорупційної прокуратури або іншими прокурорами Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, крім випадків, коли досудове розслідування цих кримінальних правопорушень віднесено до підслідності детективів підрозділу внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України згідно з ч. 5 ст. 216 КПК України; детективи Національного антикорупційного бюро України здійснюють досудове розслідування кримінальних правопорушень вчинених Головою Національного агентства з питань запобігання корупції тощо (частини 4, 5 ст. 216 КПК України)).

4) *за зв'язком кримінальних проваджень* – застосовується тоді, коли розслідування одного кримінального правопорушення пов'язане з розслідуванням іншого (наприклад, якщо під час розслідування кримінальних правопорушень, передбачених статтями 328, 329, 422 КК України, будуть встановлені кримінальні правопорушення, передбачені статтями 364-367, 425, 426 КК України, вчинені особою, щодо якої здійснюється досудове розслідування, або іншою особою, якщо вони пов'язані із кримінальними правопорушеннями, вчиненими особою, щодо якої здійснюється досудове розслідування, вони розслідуються слідчими органів безпеки, крім випадків, коли ці правопорушення віднесено до підслідності Національного антикорупційного бюро України) (абз. 2 ч. 2, абз. 2 ч. 3, ч. 7, ч. 9, 10 ст. 216 КПК України).

5) *альтернативна підслідність*. Якщо слідчому із заяви або повідомлення, чи інших джерел стало відомо про обставини, які можуть свідчити про кримінальне правопорушення, розслідування якого не віднесене до його компетенції, він проводить розслідування доти, доки прокурор не визначить іншу підслідність. У разі виникнення спору про підслідність, його вирішує керівник органу прокуратури

вищого рівня, а у провадженні, яке може належати до підслідності Національного антикорупційного бюро України – Генеральний прокурор або його заступник (частинами 2, 5 ст. 218 КПК України).

б) *інстанційна підслідність* (ч. 5 ст. 36 КПК України). Генеральний прокурор, керівник обласної прокуратури, їх перші заступники та заступники своєю вмотивованою постановою мають право доручити здійснення досудового розслідування будь-якого кримінального правопорушення іншому органу досудового розслідування, у тому числі слідчому підрозділу вищого рівня в межах одного органу, у разі неефективного досудового розслідування (ч. 5 ст. 36 КПК України).

Відповідно до ст. 216 КПК України визначаються органи досудового розслідування, на які покладається обов'язок здійснювати досудове розслідування певних кримінальних правопорушень із урахуванням норм Особливої частини КК України, статусу суб'єкта кримінального правопорушення із урахуванням положень Законів України «Про державну службу», «Про службу в органах місцевого самоврядування», «Про судоустрій та статус суддів» та інших нормативно-правових актів, якими регулюється діяльність міністерств, правоохоронних органів, органів виконавчої влади тощо.

Так, *слідчі органів Національної поліції* здійснюють досудове розслідування кримінальних правопорушень, передбачених законом України про кримінальну відповідальність, крім тих, які віднесені до підслідності інших органів досудового розслідування.

Слідчі органів безпеки здійснюють досудове розслідування кримінальних правопорушень, передбачених такими статтями КК України: 109 (Дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади); 110 (Посягання на територіальну цілісність і недоторканність України); 110-2 (Фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України); 111 (Державна зрада); 112 (Посягання на життя державного чи громадського діяча); 113 (Диверсія); 114 (Шпигунство); 114-1 (Перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань); 201 (Контрабанда); 201-1 (Переміщення через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю лісоматеріалів або пиломатеріалів цінних та рідкісних порід дерев, лісоматеріалів необроблених, а також інших лісоматеріалів, заборонених до вивозу за межі митної території України); 258 (Терористичний акт); 258-1 (Втягнення у вчинення терористичного акту); 258-2 (Публічні заклики до вчинення терористичного акту); 258-3 (Створення терористичної групи чи терористичної організації); 258-4 (Сприяння вчиненню терористичного акту); 258-5 (Фінансування тероризму); 265-1 (Незаконне виготовлення ядерного вибухового пристрою, що розсіює радіоактивний матеріал або випромінює радіацію); 305 (Контрабанда наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів); 328 (Розголошення державної таємниці); 329 (Втрата документів, що містять державну таємницю); 330 (Передача або збирання відомостей, що становлять службову інформацію, зібрану у процесі оперативно-розшукової, контррозвідальної діяльності, у сфері оборони країни); 332-1 (Порушення порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з неї); 332-2 (Незаконне перетинання

державного кордону України); 333 (Порушення порядку здійснення міжнародних передач товарів, що підлягають державному експортному контролю); 334 (Порушення правил міжнародних польотів); 359 (Незаконні придбання, збут або використання спеціальних технічних засобів отримання інформації); 422 (Розголошення відомостей військового характеру, що становлять державну таємницю, або втрата документів чи матеріалів, що містять такі відомості); 436 (Пропаганда війни); 437 (Планування, підготовка, розв'язування та ведення агресивної війни); 438 (Порушення законів та звичаїв війни); 439 (Застосування зброї масового знищення); 440 (Розроблення, виробництво, придбання, зберігання, збут, транспортування зброї масового знищення); 440 (Розроблення, виробництво, придбання, зберігання, збут, транспортування зброї масового знищення); 441 (Екоцид); 442 (Геноцид); 443 (Посягання на життя представника іноземної держави); 444 (Злочини проти осіб та установ, що мають міжнародний захист); 446 (Піратство); 447 (Найманство). А також кримінальні правопорушення, передбачені статтями 328 (Розголошення державної таємниці), 329 (Втрата документів, що містять державну таємницю), 422 (Розголошення відомостей військового характеру, що становлять державну таємницю, або втрата документів чи матеріалів, що містять такі відомості) КК України за умови, що буде встановлений факт вчинення інших кримінальних правопорушень, передбачених статтями 364 (Зловживання владою або службовим становищем), 365 (Перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу), 366 (Службове підроблення), 367 (Службова недбалість), 425 (Недбале ставлення до військової служби), 426 (Бездіяльність військової влади) КК України, учинених особою щодо якої здійснюється досудове розслідування, або іншою особою, якщо вони пов'язані із кримінальними правопорушеннями, вчиненими особою, щодо якої здійснюється досудове розслідування, окрім випадків, коли ці кримінальні правопорушення віднесено згідно зі ст. 216 КПК України до підслідності Національного антикорупційного бюро України.

На *слідчих органах, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства* покладено обов'язок здійснення досудового розслідування кримінальних правопорушень, передбачених статтями 204 (Незаконне виготовлення, зберігання, збут або транспортування з метою збуту підакцизних товарів); 205-1 (Підроблення документів, які подаються для проведення державної реєстрації юридичної особи та фізичних осіб – підприємців), 212 (Ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів), 212-1 (Ухилення від сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування та страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування), 216 (Незаконне виготовлення, підроблення, використання або збут незаконно виготовлених, одержаних чи підроблених контрольних марок), 218-1 (Доведення банку до неплатоспроможності), 219 (Доведення до банкрутства) КК України.

Також *слідчі органи, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства* можуть здійснювати розслідування кримінальних правопорушень, передбачених статтями 192 (Заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою); 199 (Виготовлення, зберігання, придбання, перевезення, пересилання, ввезення в Україну з метою використання при продажу товарів, збуту або збут підроблених грошей, державних цінних паперів, білетів державної лотереї, марок акцизного податку чи голографічних захисних елементів), 200 (Незаконні дії з документами на переказ, платіжними картками та іншими засобами доступу до

банківських рахунків, електронними грошима, обладнанням для їх виготовлення), 222 (Шахрайство з фінансовими ресурсами), 222-1 (Маніпулювання на фондовому ринку), 358 (Підроблення документів, печаток, штампів та бланків, збут чи використання підроблених документів, печаток, штампів), 366 (Службове підроблення) КК України, за умови, що вони вчинені особою, щодо якої здійснюється досудове розслідування, або іншою особою, якщо вони пов'язані із кримінальними правопорушеннями, вчиненими особою, щодо якої здійснюється досудове розслідування.

Слідчі органів Державного бюро розслідувань здійснюють досудове розслідування кримінальних правопорушень:

1) вчинених Президентом України, повноваження якого припинено, Прем'єр-міністром України, членом Кабінету Міністрів України, першим заступником та заступником міністра, членом Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення, Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку, Антимонопольного комітету України, Головою Державного комітету телебачення і радіомовлення України, Головою Фонду державного майна України, його першим заступником та заступником, членом Центральної виборчої комісії, народним депутатом України, Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини, Директором Національного антикорупційного бюро України, Генеральним прокурором, його першим заступником та заступником, Головою Національного банку України, його першим заступником та заступником, Головою Національного агентства з питань запобігання корупції, його заступником, Секретарем Ради національної безпеки та оборони України, його першим заступником та заступником, Постійним Представником Президента України в Автономній Республіці Крим, його першим заступником та заступником, радником або помічником Президента України, Голови Верховної Ради України, Прем'єр-міністра України, суддею, працівником правоохоронного органу, особою, посада якої належить до категорії «А»¹¹⁰, крім випадків, коли досудове розслідування цих кримінальних правопорушень віднесено до підслідності Національного антикорупційного бюро України згідно з ч. 5 ст. 216 КПК України;

2) вчинених службовими особами Національного антикорупційного бюро України, заступником Генерального прокурора – керівником Спеціалізованої антикорупційної прокуратури або іншими прокурорами Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, крім випадків, коли досудове розслідування цих кримінальних правопорушень віднесено до підслідності детективів підрозділу внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України згідно з ч. 5 ст. 216 КПК України;

---

¹¹⁰ до категорії «А» належать (вищий корпус державної служби) – посади: Керівника Апарату Верховної Ради України та його заступників; керівника апарату (секретаріату) постійно діючого допоміжного органу, утвореного Президентом України; Державного секретаря Кабінету Міністрів України та його заступників, державних секретарів міністерств; керівників центральних органів виконавчої влади, які не є членами Кабінету Міністрів України, та їх заступників; керівників апаратів Конституційного Суду України, Верховного Суду, вищих спеціалізованих судів та їх заступників, керівників секретаріатів Вищої ради правосуддя, Вищої кваліфікаційної комісії суддів України та їх заступників, Голови Державної судової адміністрації України та його заступників; керівників державної служби в інших державних органах, юрисдикція яких поширюється на всю територію України, та їх заступників (п. 1 ч. 2 ст. 6 Закону України «Про державну службу» від 10.12.2015)

3) проти встановленого порядку несення військової служби (військові кримінальні правопорушення), крім кримінальних правопорушень, передбачених ст. 422 (Розголошення відомостей військового характеру, що становлять державну таємницю, або втрата документів чи матеріалів, що містять такі відомості) КК України.

Детективи Національного антикорупційного бюро України здійснюють досудове розслідування кримінальних правопорушень, за наявності сукупності наступних ознак: учинення кримінальних правопорушень, передбачених статтями 191 (Привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем), 206-2 (Протиправне заволодіння майном підприємства, установи, організації), 209 (Легалізація (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом), 210 (Нецільове використання бюджетних коштів, здійснення видатків бюджету чи надання кредитів з бюджету без встановлених бюджетних призначень або з їх перевищенням), 211 (Видання нормативно-правових актів, що зменшують надходження бюджету або збільшують витрати бюджету всупереч закону), 354 (Підкуп працівника підприємства, установи чи організації) (стосовно працівників юридичних осіб публічного права), 364 (Зловживання владою або службовим становищем), 366-2 (Декларування недостовірної інформації), 366-3 (Неподання суб'єктом декларування декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування), 368 (Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою), 368-5 (Незаконне збагачення), 369 (Пропозиція, обіцянка або надання неправомірної вигоди службовій особі), 369-2 (Зловживання впливом), 410 (Викрадення, привласнення, вимагання військовослужбовцем зброї, бойових припасів, вибухових або інших бойових речовин, засобів пересування, військової та спеціальної техніки чи іншого військового майна, а також заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем) КК України та наявності хоча б однієї з таких умов:

1) кримінальне правопорушення вчинено:

– Президентом України, повноваження якого припинено, народним депутатом України, Прем'єр-міністром України, членом Кабінету Міністрів України, першим заступником та заступником міністра, членом Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення, Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку, Антимонопольного комітету України, Головою Державного комітету телебачення і радіомовлення України, Головою Фонду державного майна України, його першим заступником та заступником, членом Центральної виборчої комісії, Головою Національного банку України, його першим заступником та заступником, Головою Національного агентства з питань запобігання корупції, його заступником, членом Ради Національного банку України, Секретарем Ради національної безпеки і оборони України, його першим заступником та заступником, Постійним Представником Президента України в Автономній Республіці Крим, його першим заступником та заступником, радником або помічником Президента України, Голови Верховної Ради України, Прем'єр-міністра України;

- державним службовцем, посада якого належить до категорії «А»¹¹¹;
  - депутатом Верховної Ради Автономної Республіки Крим, депутатом обласної ради, міської ради міст Києва та Севастополя, посадовою особою місцевого самоврядування, посаду якої віднесено до першої та другої категорій посад¹¹²;
  - суддею (крім суддів Вищого антикорупційного суду), суддею Конституційного Суду України, присяжним (під час виконання ним обов'язків у суді), Головою, заступником Голови, членом, інспектором Вищої ради правосуддя, Головою, заступником Голови, членом, інспектором Вищої кваліфікаційної комісії суддів України;
  - прокурорами органів прокуратури, зазначеними у пунктах 1-4, 5-11 ч.1 ст. 15 Закону України «Про прокуратуру»¹¹³;
  - особою вищого начальницького складу державної кримінально-виконавчої служби, органів та підрозділів цивільного захисту, вищого складу Національної поліції, посадовою особою митної служби, якій присвоєно спеціальне звання державного радника митної служби III рангу і вище, посадовою особою органів державної податкової служби, якій присвоєно спеціальне звання державного радника податкової служби III рангу і вище;
  - військовослужбовцем вищого офіцерського складу Збройних Сил України, Служби безпеки України, Державної прикордонної служби України, Державної спеціальної служби транспорту, Національної гвардії України та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України;
  - керівником суб'єкта великого підприємництва, у статутному капіталі якого частка державної або комунальної власності перевищує 50 відсотків;
- 2) кримінальне правопорушення, передбачене ст. 369, ч.1 ст. 369-2 КК України, вчинено щодо службової особи¹¹⁴, визначеної у ч. 4 ст. 18 КК України або у п. 1 ч.5 ст. 216 КПК України;

¹¹¹ п.1 ч.2 ст. 6 Закону України «Про державну службу» від 10 груд. 2015 р. № 889-VIII. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text>

¹¹²*перша категорія* – посади Київського міського голови, голів обласних рад та Севастопольського міського голови; *друга категорія* – посади Сімферопольського міського голови, міських (міст – обласних центрів) голів; заступників голів обласних рад та Севастопольського міського голови, заступника міського голови – секретаря Київської міської ради (ст.14 Закону України «Про службу в органах місцевого самоврядування» від 07 лип. 2001 р. № 2493-III. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2493-14#Text>)

¹¹³ Генеральний прокурор; перший заступник Генерального прокурора; заступник Генерального прокурора; заступник керівника підрозділу Офісу Генерального прокурора (у тому числі Спеціалізованої антикорупційної прокуратури на правах самостійного структурного підрозділу Офісу Генерального прокурора); прокурор Офісу Генерального прокурора (у тому числі Спеціалізованої антикорупційної прокуратури на правах самостійного структурного підрозділу Офісу Генерального прокурора); керівник обласної прокуратури; перший заступник керівника обласної прокуратури; заступник керівника обласної прокуратури; керівник підрозділу обласної прокуратури; 4⁻¹) заступник Генерального прокурора – керівник Спеціалізованої антикорупційної прокуратури; керівник підрозділу Офісу Генерального прокурора

¹¹⁴ *Службовими особами* визнаються посадові особи іноземних держав (особи, які обіймають посади в законодавчому, виконавчому або судовому органі іноземної держави, у тому числі присяжні засідателі, інші особи, які здійснюють функції держави для іноземної держави, зокрема для державного органу або державного підприємства), іноземні третейські судді, особи, уповноважені вирішувати цивільні, комерційні або трудові спори в іноземних державах у порядку, альтернативному судовому, посадові особи міжнародних організацій (працівники міжнародної організації чи будь-які інші особи, уповноважені такою організацією діяти від її імені), а також члени міжнародних парламентських асамблей, учасником яких є Україна, та судді і посадові особи міжнародних судів.

3) розмір предмета кримінального правопорушення або завданої ним шкоди в п'ятсот і більше разів перевищує розмір прожиткового мінімуму для працездатних осіб, встановленого законом на час вчинення кримінального правопорушення (якщо кримінальне правопорушення вчинено службовою особою державного органу, правоохоронного органу, військового формування, органу місцевого самоврядування, суб'єкта господарювання, у статутному капіталі якого частка державної або комунальної власності перевищує 50 відсотків).

Прокурор, який здійснює нагляд за досудовими розслідуваннями, які проводяться детективами Національного антикорупційного бюро України, своєю постановою може віднести кримінальне провадження у кримінальних правопорушеннях, передбачених статтями 191, 206-2, 209, 210, 211, 354, 366-2, 366-3, 368, 368-5, 369, 369-2, 410 КК України, до підслідності детективів Національного антикорупційного бюро України, якщо відповідним кримінальним правопорушенням було заподіяно або могло бути заподіяно тяжкі наслідки охоронюваним законом свободам та інтересам фізичної або юридичної особи, а також державним чи суспільним інтересам.

Під *тяжкими наслідками* слід розуміти заподіяння шкоди життєво важливим інтересам суспільства та держави, зокрема державному суверенітету, територіальній цілісності України, реалізації конституційних прав, свобод і обов'язків трьох і більше осіб.

Детективи Національного антикорупційного бюро України з метою попередження, виявлення, припинення та розкриття кримінальних правопорушень, які віднесені до його підслідності, за рішенням Директора Національного антикорупційного бюро України та за погодженням із прокурором Спеціалізованої антикорупційної прокуратури можуть також розслідувати кримінальні правопорушення, які віднесені до підслідності слідчих інших органів.

Детективами підрозділу внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України здійснюється досудове розслідування встановлених ними таких кримінальних правопорушень, як 354 (Підкуп працівника підприємства, установи чи організації) (стосовно працівників юридичних осіб публічного права), 364 (Зловживання владою або службовим становищем), 364-1 (Зловживання повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми), 364-2 (Здійснення народним депутатом України на пленарному засіданні Верховної Ради України голосування замість іншого народного депутата України), 365 (Перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу), 365-2 (Зловживання повноваженнями особами, які надають публічні послуги), 365-3 (Бездіяльність працівника правоохоронного органу щодо незаконної діяльності з організації або проведення азартних ігор, лотерей), 366 (Службове підроблення), 366-2 (Декларування недостовірної інформації), 366-3 (Неподання суб'єктом декларування декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування), 367 (Службова недбалість), 368 (Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою), 368-2 (Незаконне збагачення), 368-3 (Підкуп службової особи юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми), 368-4 (Підкуп особи, яка надає публічні послуги), 368-5 (Незаконне збагачення), 369 (Пропозиція, обіцянка або надання

неправомірної вигоди службовій особі), 369-2 (Зловживання впливом), 369-3 (Протиправний вплив на результати офіційних спортивних змагань), 370 (Провокація підкупу) КК України, які були вчинені службовою особою Національного антикорупційного бюро України (крім Директора Національного антикорупційного бюро України, його першого заступника та заступника).

Досудове розслідування здійснюється слідчим того органу, до підслідності якого відноситься кримінальні правопорушення, передбачені статтями 384 (Введення в оману суду або іншого уповноваженого органу), 385 (Відмова свідка від давання показань або відмова експерта чи перекладача від виконання покладених на них обов'язків), 386 (Перешкоджання з'явленню свідка, потерпілого, експерта, спеціаліста, примушування їх до відмови від давання показань чи висновку), 387 (Розголошення даних оперативно-розшукової діяльності, досудового розслідування), 388 (Незаконні дії щодо майна, на яке накладено арешт, заставленого майна або майна, яке описано чи підлягає конфіскації), 396 (Приховування злочину) КК України, у зв'язку із якими почато досудове розслідування.

У кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень, передбачених статтями 209 (Легалізація (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом) та 209-1 (Умисне порушення вимог законодавства про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення) КК України, досудове розслідування здійснюється слідчим того органу, який розпочав досудове розслідування або до підслідності якого відноситься кримінальне правопорушення, що передувало легалізації (відмиванню) майна, одержаного злочинним шляхом, крім випадків, коли ці кримінальні правопорушення віднесено до підслідності Національного антикорупційного бюро України.

У разі неефективного досудового розслідування підслідність кримінальних проваджень може бути змінена за постановою Генерального прокурора, керівника обласної прокуратури або їх першими заступниками, заступниками (ч.5 ст. 36 КПК України). За таких обставин здійснення досудового розслідування доручається іншим органам досудового розслідування, у тому числі слідчим підрозділам вищого рівня в межах одного органу.

Забороняється доручати здійснення досудового розслідування кримінального правопорушення іншому органу досудового розслідування якщо кримінальне правопорушення:

- 1) підслідне Національному антикорупційному бюро України;
- 2) вчинене народним депутатом України (крім випадків, коли кримінальне правопорушення підслідне Національному антикорупційному бюро України та центральному апарату Державного бюро розслідувань).

У разі неможливості виділення в окреме провадження матеріалів про вчинення інших кримінальних правопорушень, вчинених особою, щодо якої вже ведеться досудове розслідування, або іншою особою, якщо вони пов'язані із кримінальними правопорушеннями, вчиненими особою, щодо якої вже ведеться досудове розслідування, і які не підслідні тому органу, який здійснює у кримінальному провадженні досудове розслідування, то прокурор, який здійснює нагляд за досудовим розслідуванням, своєю постановою визначає підслідність всіх цих кримінальних правопорушень.

Правила підслідності при визначенні органу, що здійснюватиме досудове розслідування у формі дізнання, застосовуються у тому ж порядку, що і для досудового слідства, тобто відповідно до ст. 216 КПК України.

Порушення правил підслідності – є підставою для визнання доказів недопустимим у порядку передбаченому ч. 3 п. 2 ст. 87 КПК України¹¹⁵.

4. ОБ'ЄДНАННЯ І ВИДІЛЕННЯ МАТЕРІАЛІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Матеріали кримінального провадження можливо об'єднати або виділити в окреме провадження на стадії досудового розслідування та під час судового провадження.

Метою прийняття одного із процесуальних рішень про об'єднання або виділення матеріалів кримінального провадження є швидке, повне та неупереджене розслідування і судовий розгляд.

Об'єднання або виділення матеріалів кримінального провадження під час судового провадження регламентоване ст. 334 КПК України. Відповідно до ч. 1 ст. 334 КПК України матеріали кримінального провадження, у тому числі матеріали щодо кримінального проступку та щодо злочину, можуть об'єднуватися в одне провадження або виділятися в окреме провадження ухвалою суду, на розгляді якого вони перебувають.

Процесуальний порядок об'єднання і виділення матеріалів кримінального провадження на стадії досудового розслідування передбачені ст. 217 КПК України. Рішення про об'єднання чи виділення матеріалів досудового розслідування приймається прокурором (ч. 5 ст. 217 КПК України).

Якщо проаналізувати текст частин 1 та 3 ст. 217 КПК України, то умовою об'єднання або виділення матеріалів кримінального провадження є наявність «необхідності», яка встановлюється за певних підстав на власний розсуд прокурором. Таким чином, законодавець наділив дискретними повноваженнями прокурора у кожному кримінальному провадженні, у якому постає питання про можливість прийняття рішення об'єднати або виділити матеріали кримінального провадження¹¹⁶.

Об'єднання чи виділення матеріалів кримінального провадження – це процесуальна дія, що полягає у прийнятті прокурором на стадії досудового розслідування або судом під час судового провадження рішення про зміну обсягу матеріалів кримінального провадження та процесуального порядку у зв'язку із наявністю передбачених КПК України відповідних підстав та умов.

Випадки для об'єднання матеріалів кримінального провадження передбачені у ч. 1 ст. 217 КПК України, відповідно до якої **об'єднанню підлягають** матеріали досудових розслідувань:

1) щодо декількох осіб, підозрюваних у вчиненні одного кримінального правопорушення;

---

¹¹⁵ Постанова Верховного Суду колегії суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду у справі від 14 квіт. 2020 р. у справі № 761/34909/17. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88904111>

¹¹⁶ Постанова Верховного Суду колегії суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду у справі від 20 серп. 2020 р. у справі № 344/20740/18. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <http://od.reyestr.court.gov.ua/files/45/7f18884b12d75c3bb9b620015790fbab.rtf>

2) щодо однієї особи, підозрюваної у вчиненні кількох кримінальних правопорушень;

3) якщо не встановлено підозрюваних, проте є достатні підстави вважати, що кримінальні правопорушення, щодо яких здійснюються ці розслідування, вчинені однією особою (особами);

4) щодо кримінального провадження, яке здійснюється у загальному порядку і спеціального досудового розслідування, якщо виділення матеріалів щодо них може негативно вплинути на повноту досудового розслідування (ч. 2 ст. 297-1 КПК України);

5) щодо кримінального провадження, яке здійснюється у загальному порядку і кримінального провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру (ст. 510 КПК України);

6) якщо під час досудового розслідування буде встановлено інші кримінальні правопорушення, вчинені особою, щодо якої ведеться досудове розслідування, або іншою особою, якщо вони пов'язані із кримінальними правопорушеннями, вчиненими особою, щодо якої ведеться досудове розслідування, і які не підслідні тому органу, який здійснює у кримінальному провадженні досудове розслідування та у разі неможливості виділення цих матеріалів в окреме провадження (ч. 10 ст. 216 КПК України);

7) якщо під час розслідування кримінальних правопорушень, передбачених статтями 328, 329, 422 КК України, будуть встановлені кримінальні правопорушення, передбачені статтями 364-367, 425, 426 КК України, вчинені особою, щодо якої здійснюється досудове розслідування, або іншою особою, якщо вони пов'язані із кримінальними правопорушеннями, вчиненими особою, щодо якої здійснюється досудове розслідування (абз. 2 ч. 2 ст. 216 КПК України);

8) якщо під час розслідування кримінальних правопорушень передбачених статтями 191 (якщо предметом кримінального правопорушення є бюджетне відшкодування), 199, 200, 203-2, 204, 205-1, 206, 206-2, 210—212-1, 218-1, 219, 220-2, 222, 222-1, 223-1, 224, 229, 231-233, 364 КК України будуть встановлені кримінальні правопорушення, передбачені статтями 192, 216, 358, 366, 369 КК України, вчинені особою, щодо якої здійснюється досудове розслідування, або іншою особою, якщо вони пов'язані із кримінальними правопорушеннями, вчиненими особою, щодо якої здійснюється досудове розслідування (абз. 2 ч. 3 ст. 216 КПК України).

Кримінальний процесуальний закон також передбачає імперативні правові приписи щодо процесуальних обмежень об'єднання та виділення матеріалів кримінального провадження. Так, відповідно до ч. 2 ст. 217 КПК України **не можуть бути об'єднані в одне провадження** матеріали досудових розслідувань щодо кримінального проступку та злочину, крім випадків, коли це може негативно вплинути на повноту досудового розслідування. У таких випадках розслідування злочину та кримінального проступку здійснюється за правилами досудового слідства без застосування норм, які регулюють особливий порядок розслідування кримінальних проступків.

У КПК України охоплюються **випадки виділення в окреме провадження матеріалів кримінального провадження**, зокрема, до них належать наступні:

1) щодо одного або кількох кримінальних правопорушень, якщо одна особа підозрюється у вчиненні кількох кримінальних правопорушень або дві чи більше

особи підозрюються у вчиненні одного чи більше кримінальних правопорушень (ч. 3 ст. 217 КПК України);

2) якщо під час досудового розслідування неповнолітній підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення разом із повнолітнім (ч. 1 ст. 494 КПК України);

3) щодо кримінального провадження, яке здійснюється у загальному порядку, і спеціального досудового розслідування, а виділення матеріалів щодо них не може негативно вплинути на повноту досудового розслідування (ч. 3 ст. 297-1 КПК України);

4) якщо у кримінальному провадженні є два або декілька підозрюваних, а підстави для зупинення досудового розслідування стосуються не всіх (ч. 3 ст. 280 КПК України);

5) якщо кримінальне провадження здійснюється щодо кількох осіб, які підозрюються чи обвинувачуються у вчиненні одного або кількох кримінальних правопорушень, і згода щодо укладення угоди досягнута не з усіма підозрюваними. Кримінальне провадження щодо особи (осіб), з якими досягнуто згоди, підлягає виділенню в окреме провадження (ч. 8 ст. 469 КПК України);

6) якщо в кримінальному провадженні беруть участь кілька потерпілих від різних кримінальних правопорушень, і згода щодо укладення угоди досягнута не з усіма потерпілими. Кримінальне провадження щодо особи (осіб), яка досягла згоди, підлягає виділенню в окреме провадження (ч. 8 ст. 469 КПК України);

7) щодо кримінального провадження, яке здійснюється у загальному порядку, і кримінального провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру (ст. 510 КПК України);

Наступним імперативним приписом щодо процесуальних обмежень під час вирішення питання про виділення матеріалів кримінального провадження виступає ч. 4 ст. 216 КПК України, відповідно до якої матеріали досудового розслідування **не можуть бути виділені в окреме провадження**, якщо це може негативно вплинути на повноту досудового розслідування.

Повнота досудового розслідування визначається встановленням всіх обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні відповідно до ст. 91 КПК України, а також перевіркою інших обставин, що виправдовують, або обвинувачують особу (осіб) у вчиненні кримінального правопорушення.

Днем початку досудового розслідування у провадженні, виділеному в окреме провадження, є день, коли було розпочато розслідування, з якого виділено окремі матеріали. А у провадженні, в якому об'єднані матеріали кількох досудових розслідувань слід вважати день початку розслідування того провадження, яке розпочалося раніше (ч. 7 ст. 217 КПК України).

Як зазначалося раніше, виключно прокурор приймає рішення про об'єднання чи виділення матеріалів досудового розслідування, яке не підлягає оскарженню (частини 5, 6 ст. 217 КПК України). Таке процесуальне рішення приймається у формі постанови.

Протягом 24 годин з моменту прийняття рішення про об'єднання або виділення матеріалів досудового розслідування прокурор повинен внести відомості до ЄРДР¹¹⁷. При виділенні з кримінального провадження матеріалів щодо окремої особи у

¹¹⁷ Частина 1 підрозділу 3 розділу І Положення про Єдиний реєстр досудових розслідувань, порядок його формування та ведення : затв. наказом Офісу Генерального прокурора від 30 черв. 2020 р. № 298. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0298905-20#Text>

випадку вчинення кримінального правопорушення групою осіб (усіма її членами) відомості про правопорушення у ЄРДР обліковуються у новоствореному кримінальному провадженні з присвоєнням нового номера¹¹⁸.

5. МІСЦЕ ПРОВЕДЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

За загальним правилом досудове розслідування здійснюється слідчим, дізнавачем того органу, під юрисдикцією якого знаходиться місце вчинення кримінального правопорушення (ч. 1 ст. 218 КПК України).

У буквальному перекладі із латинської мови термін «юрисдикція» (jurisdictio) перекладається як судочинство, або (jus (juris) та dico, disere) – право та проголошувати. Аналізуючи різні наукові позиції щодо поняття юрисдикції, окремі автори дійшли до висновку, що це судочинство, підсудність, підпорядкованість справ суду, сукупність повноважень відповідних державних органів вирішувати правові спори і справи про правопорушення та застосовувати юридичні санкції¹¹⁹, як інститут права, який покликаний розмежувати компетенцію як різних ланок судової системи, так і різних видів судочинства¹²⁰, чи межі компетенції того чи іншого суду або іншого органу державної влади. Положення ч.1 ст.218 КПК України ґрунтуються за територіальним принципом, тобто повноваження відповідних органів діють у межах відповідної адміністративно-територіальної одиниці. Так, наприклад, територіальна юрисдикція органів Національної поліції визначається статтями 13-15 Закону України «Про Національну поліцію»¹²¹, Законом України «Про загальну структуру і чисельність Міністерства внутрішніх справ України»¹²², розділом I Положення про слідчі підрозділи Національної поліції України¹²³ та Положенням про організацію діяльності підрозділів дізнання органів національної поліції України¹²⁴. Для Служби безпеки України територіальна юрисдикція визначається статтями 9-12 Закону України «Про Службу безпеки України»¹²⁵, Законом України «Про загальну структуру і чисельність Служби безпеки України»¹²⁶ тощо.

---

¹¹⁸ Частина 12 підрозділу 2 розділу II Положення про Єдиний реєстр досудових розслідувань, порядок його формування та ведення : затв. наказом Офісу Генерального прокурора від 30 черв. 2020 р. № 298. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0298905-20#Text>

¹¹⁹ Баулін О.В. Поняття юрисдикції і новий Кримінальний процесуальний кодекс України. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*, 2013, № 2, С.9-13

¹²⁰ Кібенко О., Уркевич В. Підходи Великої Палати Верховного Суду до визначення юрисдикційності спорів. *Судебно-юридическая газета*. 2020. 24 березня. [сайт]. URL: <https://bit.ly/3as715y>

¹²¹ Про Національну поліцію : Закон України від 02 лип. 2015 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 40–41. Ст. 379. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>

¹²² Про загальну структуру і чисельність Міністерства внутрішніх справ України : Закон України від 10 січ. 2002 р. № 2925-III. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2925-14#Text>

¹²³ Про організацію діяльності слідчих підрозділів Національної поліції України : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 06 черв. 2017 р. № 570. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/z0918-17>

¹²⁴ Про затвердження Положення про організацію діяльності підрозділів дізнання органів Національної поліції України : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 20 трав. 2020 р. № 405. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/z0491-20>

¹²⁵ Про Службу безпеки України : Закон України від 25 берез. 1992 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 27. Ст. 382.

¹²⁶ Про загальну структуру і чисельність Служби безпеки України : Закон України від 20 жовт. 2005 р. № 3014-IV. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3014-15#Text>

На початку розслідування обов'язково перевіряється наявність вже розпочатих досудових розслідувань щодо того ж кримінального правопорушення. У разі виявлення кримінального провадження щодо того ж кримінального правопорушення, наявні матеріали та відомості передаються органу досудового розслідування, який першим розпочав розслідування, з обов'язковим повідомленням прокурора, потерпілого або заявника та внесенням відповідних відомостей до ЄРДР.

Місце досудового розслідування також визначається залежно від встановлених ознак складу злочину або кримінального проступку, так:

1) якщо під час досудового слідства буде встановлено, що особа вчинила кримінальний проступок за відсутності в її діях складу злочину, слідчий за погодженням із прокурором надсилає матеріали кримінального провадження керівнику органу дізнання з урахуванням підслідності;

2) якщо під час дізнання буде встановлено, що особа вчинила злочин, дізнавач за погодженням із прокурором надсилає матеріали кримінального провадження керівнику органу досудового розслідування з урахуванням підслідності.

У випадках, коли під час розслідування з'ясовується, що кримінальне правопорушення не належить до компетенції відповідного слідчого, або виявлені ознаки іншого кримінального правопорушення, вчиненого поза межами територіальної юрисдикції, або надійшла заява про вчинене кримінальне правопорушення, місце вчинення якого також знаходиться на території юрисдикції іншого органу досудового розслідування, слідчий повідомляє письмово про це прокурора. Після перевірки та встановлення ознак, які вказують на те, що досудове розслідування здійснюється органом, якому воно не підслідне або порушена територіальна юрисдикція, прокурор своєю вмотивованою постановою визначає орган досудового розслідування, якому доручається продовжувати здійснювати розслідування та (або) місце його проведення. Про прийняте рішення відповідні відомості вносяться до ЄРДР. До тих пір, поки не буде прийняте рішення прокурором про визначення іншої підслідності та територіальну юрисдикцію – місцем досудового розслідування буде той орган досудового розслідування, який прийняв заяву та розпочав досудове розслідування (ч. 4 ст. 218 КПК України). Категорично заборонено передавати матеріали кримінального провадження до іншого органу досудового розслідування без попередньої їх реєстрації та внесення відомостей до ЄРДР.

У разі виникнення спорів на який орган досудового розслідування покласти обов'язок здійснювати досудове розслідування їх вирішує:

1) керівник органу прокуратури вищого рівня.

2) Генеральний прокурор або його заступник у кримінальному провадженні, яке може належати до підслідності Національного антикорупційного бюро України.

Якщо місце вчинення кримінального правопорушення невідоме або його вчинено за межами України, місце проведення досудового розслідування визначається з урахуванням місця виявлення ознак кримінального правопорушення, місця перебування підозрюваного чи більшості свідків, місця закінчення кримінального правопорушення або настання його наслідків тощо.

Кримінальний процесуальний закон дозволяє слідчому, прокурору проводити слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії на території, яка знаходиться під юрисдикцією іншого органу досудового розслідування, або доручати проведення таких дій іншому органу досудового розслідування.

6. СТРОКИ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Процесуальні строки – це встановлені законом або відповідно до нього прокурором, слідчим суддею або судом проміжки часу, у межах яких учасники кримінального провадження зобов'язані (мають право) приймати процесуальні рішення чи вчиняти процесуальні дії. Відповідно до завдань кримінального провадження з метою забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування КПК України визначає загальні строки досудового розслідування.

Загальний строк досудового розслідування обчислюється з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР до дня звернення до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності або до дня ухвалення рішення про закриття кримінального провадження (ч. 1 ст. 219 КПК України).

Утім, строк досудового розслідування обчислюється за наступними *двома етапами (критеріями)*:

1) з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР до дня повідомлення особі про підозру;

2) з дня повідомлення особі про підозру до дня звернення до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності або до дня ухвалення рішення про закриття кримінального провадження.

КПК України розмежує строки досудового розслідування злочинів і кримінальних проступків. Це пов'язано із їх характером і ступенем суспільної небезпечності діяння. Оскільки, інтенсивність посягання, вид та розмір (обсяг) шкоди, що заподіюється під час вчиненням кримінального правопорушення визначають витрати часу для проведення дізнання та досудового слідства, законодавець здійснив диференційований підхід до визначення строків.

Так, у кримінальному провадженні **строк досудового розслідування злочинів** з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР до дня повідомлення особі про підозру становить *дванадцять місяців* (щодо нетяжкого злочину) та *вісімнадцять місяців* (щодо тяжкого або особливо тяжкого злочину).

З дня повідомлення особі про підозру **досудове слідство повинно бути закінчене** протягом *двох місяців*.

Строк досудового розслідування кримінальних проступків з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР до дня повідомлення особі про підозру *законом не встановлений*. Проте, з дня повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального проступку, **дізнання повинно бути закінчене:**

– протягом 72 годин у разі повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального проступку або затримання особи в порядку, передбаченому ч.4 ст. 298-2 КПК України (затримання особи, підозрювану у вчиненні кримінального проступку, яку застали під час вчинення проступку або замаху на його вчинення, або безпосередньо після вчинення проступку очевидець, в тому числі потерпілий, або сукупність очевидних ознак на тілі, одязі чи місці події вказують на те, що саме ця

особа щойно вчинила кримінальний проступок при цьому відмовляється виконувати законну вимогу уповноваженої службової особи щодо припинення кримінального проступку або чинить опір; або намагається залишити місце вчинення кримінального проступку; або під час безпосереднього переслідування після вчинення кримінального проступку не виконує законних вимог уповноваженої службової особи);

– *протягом 20 діб*, якщо підозрюваний не визнає вину або виникла необхідність у проведенні додаткових слідчих (розшукових) дій, або у разі вчинення кримінального проступку неповнолітнім;

– *протягом одного місяця* у разі звернення підозрюваного до дізнавача або прокурора із клопотанням про проведення експертизи через його незгоду із результатами медичного освідування або висновком спеціаліста (ч. 2 ст. 298-4 КПК України).

Не включається у загальні строки досудового розслідування:

1) строк із дня винесення постанови про зупинення кримінального провадження до винесення постанови про відновлення кримінального провадження;

2) строк ознайомлення з матеріалами досудового розслідування сторонами кримінального провадження в порядку, передбаченому ст. 290 КПК України.

Строк із дня винесення постанови про зупинення кримінального провадження до дня її скасування слідчим суддею **включається** у загальні строки досудового розслідування.

За загальними правилами будь-яка процесуальна дія або сукупність дій під час кримінального провадження мають бути виконані без невиправданої затримки і в будь-якому разі не пізніше граничного строку, визначеного відповідним положенням КПК України. Втім, якщо досудове розслідування неможливо закінчити у встановлені ст. 219 КПК України строки, законодавець надав можливість продовжити такі строки досудового розслідування, у порядку передбаченому статтями 294-297 КПК України.

При прийнятті рішення про продовження строку досудового розслідування, відповідно до ч. 3 ст. 294 КПК України прокурори та слідчі судді звертають увагу на наявність таких підстав як «складність», «особлива складність» та «виняткова складність» кримінального провадження.

Критерії визначення зазначених підстав є оцінними і з'ясовуються у кожному кримінальному провадженні окремо через внутрішнє переконання прокурора, слідчого судді. «Розумність тривалості провадження має оцінюватися у світлі конкретних обставин справи та з урахуванням таких критеріїв, як складність справи, поведінка заявника та відповідних органів» (п. 116 рішення ЄСПЛ у справі «Вергельський проти України») ¹²⁷. Отже, складність кримінального провадження може бути зумовлена як фактичними обставинами провадження, так і різними правовими аспектами опосередковано. Така складність визначається з урахуванням кількості підозрюваних, обвинувачених, підсудних та інкримінованих епізодів кримінально-караної протиправної діяльності; характеру фактичних даних, що підлягають встановленню; великим об'ємом доказів, які належить дослідити; кількості учасників кримінального провадження (потерпілих, свідків); обсягу та

¹²⁷ Справа «Вергельський проти України» (Заява № 42310/04) : рішення Європейського Суду з прав людини від 12 бер. 2009 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_460#Text

специфіки процесуальних дій, необхідних для здійснення досудового розслідування; забезпечення допомоги перекладача; об'єднання матеріалів провадження; необхідність проведення великої кількості слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій (наприклад, експертиз; контроль за вчинення злочину тощо); поведінки учасників кримінального провадження тощо¹²⁸.

Строк досудового розслідування злочину до моменту повідомлення особі про підозру **може бути продовжений неодноразово** слідчим суддею за клопотанням прокурора або слідчого, погодженого з прокурором на строк до *дванадцяти місяців* (щодо нетяжкого злочину) та *вісімнадцяти місяців* (щодо тяжкого або особливо тяжкого злочину).

З дня повідомлення особі про підозру **строки досудового слідства можуть бути продовжені:**

до трьох місяців – внаслідок складності провадження керівником окружної прокуратури, керівником обласної прокуратури або його першим заступником чи заступником, заступником Генерального прокурора;

до шести місяців – внаслідок особливої складності провадження нетяжкого злочину слідчим суддею за клопотанням слідчого, погодженим з керівником обласної прокуратури або його першим заступником чи заступником, заступниками Генерального прокурора;

до дванадцяти місяців – внаслідок виняткової складності провадження тяжкого або особливо тяжкого злочину слідчим суддею за клопотанням слідчого, погодженого із Генеральним прокурором чи його заступниками.

Якщо внаслідок складності провадження неможливо закінчити досудове розслідування з дня повідомлення особі про підозру у вчиненні **кримінального проступку** у строк, зазначений у пунктах 1, 2 ч. 3 ст. 219 КПК України (протягом 72 годин або 20 діб), такий **строк продовжується** прокурором *до одного місяця*.

Процесуальний порядок продовження строку досудового розслідування прокурором та слідчим суддею передбачені статтями 295-295-1 КПК України. У разі виникнення необхідності у продовженні строку досудового розслідування з дня повідомлення особі про підозру у вчиненні злочину до трьох місяців, слідчий або прокурор, який здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення цього досудового розслідування *не пізніше як за п'ять днів до спливу строку досудового розслідування*, встановленого ст. 219 КПК України, звертається із клопотанням до прокурора, уповноваженого на розгляд питання про продовження строку досудового розслідування.

У клопотанні про продовження строку досудового розслідування прокурором зазначаються:

- 1) прізвище, ім'я, по батькові підозрюваного;
- 2) найменування (номер) кримінального провадження;
- 3) суть повідомленої підозри і правова кваліфікація кримінального правопорушення із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність, у вчиненні якого підозрюється особа;
- 4) посилання на докази, якими обґрунтовується підозра;

¹²⁸ Про деякі питання порядку оскарження рішень, дій чи бездіяльності під час досудового розслідування : лист Вищого спеціалізованого суду з розгляду цивільних і кримінальних справ від 09 листоп. 2012 р. № 1640/0/4-12. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v1640740-12#Text>

- 5) процесуальні дії, проведення або завершення яких потребує додаткового часу;
- 6) значення результатів цих процесуальних дій для судового розгляду;
- 7) строк, необхідний для проведення або завершення процесуальних дій;
- 8) обставини, що перешкоджали здійснити ці процесуальні дії раніше.

Слідчий або прокурор, який здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення цього досудового розслідування зобов'язаний *не пізніше ніж за п'ять днів до дня подання клопотання прокурору*, уповноваженому на розгляд питання про продовження строку досудового розслідування, вручити копію клопотання про продовження строку досудового розслідування підозрюваному та його захиснику. Останні мають право подати слідчому або прокурору, який ініціює це питання письмові заперечення, які обов'язково долучаються до клопотання і разом з ним подаються прокурору, уповноваженому на його розгляд.

Прокурор, уповноважений на розгляд питання про продовження строку досудового розслідування зобов'язаний розглянути клопотання *не пізніше трьох днів з дня його отримання*, але в будь-якому разі до спливу строку досудового розслідування. За результатами такого розгляду прокурор у своїй постанові аргументує прийняте рішення про задоволення або відмову у задоволенні клопотання про продовження строку досудового розслідування.

Прокурор *задовольняє клопотання* та продовжує строк досудового розслідування, якщо переконається, що додатковий строк необхідний для отримання доказів, які можуть бути використані під час судового розгляду, або для проведення чи завершення проведення експертизи, за умови що ці дії не могли бути здійснені чи завершені раніше з об'єктивних причин, та визначає новий строк досудового розслідування.

Прокурор відмовляє у задоволенні клопотання та продовженні строку досудового розслідування у разі, якщо слідчий, прокурор, який звернувся з клопотанням, не доведе, що додатковий строк необхідний для отримання доказів, які можуть бути використані під час судового розгляду, або для проведення чи завершення проведення експертизи, за умови що ці дії не могли бути здійснені чи завершені раніше з об'єктивних причин, а також якщо досліджені під час вирішення цього питання обставини свідчать про відсутність достатніх підстав вважати, що сталася подія кримінального правопорушення, яка дала підстави для повідомлення про підозру, та/або підозрюваний причетний до цієї події кримінального правопорушення.

За таких обставин, прокурор, який здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення цього досудового розслідування, зобов'язаний *протягом п'яти днів* здійснити одну з таких дій: закрити кримінальне провадження або звернутися до суду з клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності, з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру.

У випадках продовження строку досудового розслідування слідчим суддею, *не пізніше п'яти днів* до спливу строку досудового розслідування, встановленого ст. 219 КПК України, слідчий або прокурор подає клопотання про продовження строку досудового розслідування. До клопотання додаються витяг з ЄРДР щодо кримінального провадження, в рамках якого подається клопотання, оригінали або копії документів та матеріалів, якими прокурор, слідчий буде обґрунтовувати доводи клопотання.

У клопотанні про продовження строку досудового розслідування до повідомлення особі про підозру зазначаються:

- 1) найменування (номер) кримінального провадження;
- 2) всі слідчі (розшукові) та інші процесуальні дії, проведені під час кримінального провадження;
- 3) обставини, що перешкоджали здійснити інші необхідні процесуальні дії раніше;
- 4) строк, необхідний для проведення або завершення процесуальних дій;
- 5) інші відомості, що обґрунтовують необхідність продовження строку досудового розслідування;
- 6) найкоротший строк, достатній для потреб досудового розслідування.

Зміст клопотання про продовження строку досудового розслідування після повідомлення особі про підозру включає наступні відомості:

- 1) прізвище, ім'я, по батькові підозрюваного;
- 2) найменування (номер) кримінального провадження;
- 3) суть повідомленої підозри і правова кваліфікація кримінального правопорушення із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність, у вчиненні якого підозрюється особа;
- 4) посилання на докази, якими обґрунтовується підозра;
- 5) процесуальні дії, проведення або завершення яких потребує додаткового часу;
- 6) значення результатів цих процесуальних дій для судового розгляду;
- 7) строк, необхідний для проведення або завершення процесуальних дій;
- 8) обставини, що перешкоджали здійснити ці процесуальні дії раніше;
- 9) найкоротший строк, достатній для потреб досудового розслідування.

Слідчий суддя зобов'язаний розглянути клопотання про продовження строку досудового розслідування *протягом трьох днів з дня його одержання*, але в будь-якому разі до спливу строку досудового розслідування, за участю слідчого або прокурора, а також підозрюваного та його захисника, у разі розгляду клопотання про продовження строку досудового розслідування після повідомлення особі про підозру.

Слідчий суддя за результатами розгляду клопотання про продовження строку досудового розслідування у своїй ухвалі може прийняти наступні рішення:

1) *повернути клопотання прокурору, слідчому* у разі подання клопотання без недодержання вимог, передбачених ст. 295-1 КПК України;

2) *продовжити строк* досудового розслідування із визначенням нового строку;

3) *відмовити у задоволенні клопотання* про продовження строку досудового розслідування до повідомлення особі про підозру у разі його протиправності та необґрунтованості, або у разі якщо слідчий не доведе, що додатковий строк необхідний для отримання доказів, які можуть бути використані під час судового розгляду, або для проведення чи завершення проведення експертизи, за умови що ці дії не могли бути здійснені чи завершені раніше з об'єктивних причин, а також якщо досліджені під час вирішення цього питання обставини свідчать про відсутність достатніх підстав вважати, що сталася подія кримінального правопорушення, яка дала підстави для повідомлення про підозру, та/або підозрюваний причетний до цієї події кримінального правопорушення..

У разі відмови слідчим суддею у продовженні строку досудового розслідування прокурор, який здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення цього досудового розслідування, зобов'язаний *протягом п'яти днів* здійснити одну з таких дій: закрити кримінальне провадження або звернутися до суду з клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності, з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру.

Ухвала слідчого судді, прийнята за результатами розгляду клопотання про продовження строку досудового розслідування, оскарженню не підлягає.

Відповідно до ч. 7 ст. 217 КПК України днем початку досудового розслідування у провадженні, в якому об'єднані матеріали кількох досудових розслідувань, є день початку розслідування того провадження, яке розпочалося раніше. У виділеному в окреме провадження днем початку досудового розслідування слід вважати той день, коли було розпочато розслідування, з якого виділено окремі матеріали.

Обчислення загального строку досудового розслідування при об'єднанні кримінальних проваджень визначається наступним чином:

1) у провадженнях, які розслідувалися в один проміжок часу, – шляхом поглинання меншого строку більшим;

2) у провадженнях, які розслідувалися в різні проміжки часу, – шляхом додавання строків досудового розслідування по кожному із таких проваджень, які не перетинаються, в межах строків досудового розслідування злочину, який передбачає найбільш тривалий строк досудового розслідування з урахуванням можливості його продовження *до дванадцяти місяців* – у кримінальному провадженні щодо нетяжкого злочину; *до вісімнадцяти місяців* – у кримінальному провадженні щодо тяжкого або особливо тяжкого злочину.

7. РОЗГЛЯД КЛОПОТАНЬ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

У загальному значенні поняття «клопотання» визначено у ст. 3 Закону України «Про звернення громадян», відповідно до якої заява (клопотання) – це письмове звернення з проханням про визнання за особою відповідного статусу, прав чи свобод тощо, а також прохання про сприяння реалізації закріплених Конституцією та чинним законодавством їх прав.

КПК України не дає визначення поняття «клопотання», а серед наукової спільноти теж немає єдності думок. Так, наприклад, Лобойко Л.М. вважає, що клопотання може виражатися у заявленні в письмовій чи в усній формі звернення зацікавленого учасника досудового розслідування до посадової особи, яка його веде, з метою домогтися виконання певних процесуальних дій¹²⁹. Інші вважають, що клопотання – це письмове звернення з проханням про виконання будь-яких процесуальних дій у кримінальному провадженні, визнання за особою відповідного процесуального статусу, прав чи свобод¹³⁰.

¹²⁹ Лобойко Л. М. Кримінальний процес : підручник. Київ : Істина, 2014. 432 с.

¹³⁰ Кримінальний процесуальний кодекс України : наук.-практ. коментар : у 2 т. / [С. М. Блажівський, Ю. М. Groшевий, Ю. М. Дьомін та ін.] ; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. Харків : Право, 2012. Т. 1. С. 545

Коло предмету клопотання, заявленого під час досудового розслідування чітко не визначено законом, втім, до нього можуть належати: прохання про проведення або відмову у проведенні слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та відповідних процесуальних дій (повідомлення про підозру, відновлення досудового розслідування, закриття кримінального провадження тощо); процесуальне визначення процесуального статусу особи або залучення осіб як учасників кримінального провадження; заявлення відводів тощо.

У ст. 220 КПК України визначений процесуальний порядок розгляду клопотань під час досудового розслідування. Законодавець визначає вичерпний перелік суб'єктів, які мають право подавати клопотання під час досудового розслідування:

1) сторона захисту (п. 19 ч. 1 ст. 3 КПК України): підозрюваний, обвинувачений (п. 12 ч. 3 ст. 42 КПК України); засуджений, виправданий (п. 12 ч. 3 ст. 42, ч. 3 ст. 43 КПК України); особа стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішувалось питання про їх застосування (ст. 506 КПК України); їх захисники та законні представники (ч. 5 ст. 44, ч. 4 ст. 46 КПК України);

2) потерпілий, його представник чи законний представник (п. 4 ч. 1 ст. 56, ч. 4 ст. 58 КПК України);

3) представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження (п. 7 ч. 3 ст. 64-1 КПК України);

4) інша особа, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, або її представник (пункти 16-1, 25 ч. 1 ст. 3, ч. 1 ст. 220, ч. 9 ст. 289 КПК України)¹³¹.

Виходячи з вищевикладеного, можна виокремити загальні ознаки, що притаманні клопотанню, заявленому під час досудового розслідування у порядку, передбаченому ст. 220 КПК України:

1. Суб'єкт подання клопотання: сторона захисту, потерпілий, його представник чи законний представник, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, інша особа, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, або її представник.

2. Суб'єкт, уповноважений на розгляд клопотання: слідчий, дізнавач, прокурор.

3. Предмет клопотання: звернення про виконання будь-якої процесуальної дії.

4. Форма подання клопотання: у письмовій формі¹³².

Таким чином, **клопотання**, подане у порядку передбаченому ст. 220 КПК України – це письмове звернення сторони захисту, потерпілого, його представника чи законного представника, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, або іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, або її представника до слідчого, дізнавача, прокурора із проханням виконання певних процесуальних дій у кримінальному провадженні.

У разі подання клопотання про виконання будь-яких процесуальних дій слідчий, дізнавач, прокурор зобов'язані розглянути його в строк *не більше трьох днів* з моменту подання.

---

¹³¹ Галаган О. Процесуальний порядок розгляду клопотань учасників кримінального провадження під час досудового розслідування. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*. Серія : Юридичні науки. 2017. Вип. 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnadrpcum_2017_1_9.

¹³² Там же

Слідчий, дізнавач, прокурор не мають права залишити без розгляду подане клопотання. У незалежності від того, яке рішення буде прийняте слідчим чи прокурором, вони зобов'язані повідомити зацікавлених осіб про результати його розгляду. За результатами розгляду клопотання слідчий, дізнавач, прокурор за наявності відповідних підстав можуть прийняти одне із таких рішень: задовольнити клопотання, частково задовольнити або повністю відмовити у задоволенні клопотання.

Задоволенню підлягає ті клопотання, у яких просять встановити обставини, які можуть мати значення для кримінального провадження або у разі наявності обґрунтованих підстав, що вказують на порушення прав і свобод осіб, які заявили клопотання. Задоволене клопотання означає, що слідчий, дізнавач чи прокурор повинен виконати усі заявлені пункти.

Імперативність положень ч. 2 ст. 220 КПК України свідчить про те, що слідчий, дізнавач, прокурор зобов'язані винести вмотивовану постанову у разі повної або часткової відмови в задоволенні клопотання. А також вручати копію такої постанови особі, яка заявила клопотання, а у разі неможливості вручення з об'єктивних причин – надіслати їй за місцем реєстрації або останнім відомим місцем проживання у спосіб встановлений кримінальним процесуальним законом. Не є порушенням винесення вмотивованої постанови у разі задоволення клопотання. Крім цього, після виконання усіх положень, викладених у клопотанні – слід надсилати повідомлення про результати проведених процесуальних дій¹³³.

Постанова про часткову або повну відмову у задоволенні клопотання про проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій може бути оскаржена слідчому судді (ч. 3 ст. 93, п. 7 ч. 1 ст. 303 КПК України).

Процесуальний порядок оскарження рішення, дій чи бездіяльності слідчого, дізнавача або прокурора під час досудового розслідування передбачений § 1 Глави 26 КПК України. Відповідно до зазначених положень скарги на рішення, дії чи бездіяльність слідчого, дізнавача чи прокурора можуть бути подані *протягом десяти днів* з моменту прийняття рішення, вчинення дії або бездіяльності. Якщо рішення слідчого, дізнавача чи прокурора оформлюється постановою, строк подання скарги починається з дня отримання особою її копії. Слід також пам'ятати, що не всі рішення, дії чи бездіяльність слідчого, дізнавача або прокурора підлягають оскарженню під час досудового розслідування. Вичерпний перелік процесуальних рішень та дій, що підлягають оскарженню під час досудового розслідування викладений у ст. 303 КПК України.

Положення інституту заявлення клопотань повинні відповідати завданням кримінального провадження щодо охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також щоб жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура.

---

¹³³ Там же

8. ОЗНАЙОМЛЕННЯ З МАТЕРІАЛАМИ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ДО ЙОГО ЗАВЕРШЕННЯ

З матеріалами кримінального провадження під час досудового розслідування можна ознайомлюватися до його завершення у порядку, передбаченому ст. 221 КПК України та у випадку, коли прокурор або слідчий за його дорученням повідомляють про завершення досудового розслідування та надають доступ до матеріалів кримінального провадження відповідно до положень ст. 290 КПК України.

Відповідно до ч. 1 ст. 221 КПК України слідчий, дізнавач, прокурор зобов'язаний за клопотанням сторони захисту, потерпілого, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, надати їм матеріали досудового розслідування для ознайомлення, за виключенням матеріалів:

1) про застосування заходів безпеки щодо осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві;

2) ознайомлення з якими на цій стадії кримінального провадження може зашкодити досудовому розслідуванню.

До матеріалів про застосування заходів безпеки щодо осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві належить будь-які відомості, що стосуються здійснення правоохоронними органами правових, організаційно-технічних та інших заходів, спрямованих на захист життя, житла, здоров'я та майна цих осіб від протиправних посягань, з метою створення необхідних умов для належного відправлення правосуддя. Порядок застосування заходів безпеки щодо осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві передбачений Законом України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві»¹³⁴.

Під матеріалами, ознайомлення з якими на стадії досудового розслідування може зашкодити досудовому розслідуванню слід розуміти матеріали кримінального провадження, які містять державну та іншу охоронювану законом таємницю (наприклад, лікарську, нотаріальну, банківську, адвокатську, таємниця сповіді тощо); відомості про приватне (особисте та сімейне) життя чи обставин, які принижують гідність особи; відомості про слідчі (розшукові) та негласні слідчі (розшукові) дії, розголошення яких може призвести до втрати чи знищення доказів чи іншим чином зашкодити досудовому розслідуванню.

Порядок подання та розгляд клопотання про ознайомлення з матеріалами досудового розслідування до його завершення здійснюється у порядку передбаченому ст. 220 КПК України. Вмотивоване рішення про можливість ознайомлення та обсяг матеріалів, який буде наданий для ознайомлення визначає слідчий, дізнавач або прокурор у постанові.

Час для ознайомлення із матеріалами кримінального провадження до його завершення повинен бути достатній для підготовки свого захисту. Однак питання адекватності часу і можливостей, наданих стороні захисту, потерпілому, представнику юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження слід вирішувати в контексті обставин кожної конкретної справи (рішення ЄСПЛ у

---

¹³⁴ Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві : Закон України від 23 груд. 1993 р. № 3782-ХІІ. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3782-12#Text>

справі «Корнев і Карпенко проти України»¹³⁵)¹³⁶. У разі зловживання правом суб'єкта шляхом зволікання при ознайомленні з матеріалами кримінального провадження до його завершення, слідчий суддя за клопотанням сторони кримінального провадження може встановити строк для ознайомлення з матеріалами, після спливу якого сторона кримінального провадження або потерпілий, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, вважаються такими, що реалізували своє право на доступ до матеріалів (ч. 10 ст. 290 КПК України).

Категорично забороняється відмовляти у наданні для ознайомлення загальнодоступного документа, оригінал якого знаходиться в матеріалах досудового розслідування (ч. 1 ст. 221 КПК України). До загальнодоступних документів можна віднести витяг з ЄРДР; ухвали слідчих суддів та рішення судів, які мають преюдиційне значення; документ, який не містить державної таємниці, відомостей про приватне (особисте та сімейне) життя чи обставин, які принижують гідність особи; матеріали, які містять відомості, одержані із загальнодоступних джерел або публічна інформація у формі відкритих даних тощо.

Під час ознайомлення з матеріалами досудового розслідування особа, що його здійснює, має право робити необхідні виписки та копії (ч. 2 ст. 221 КПК України).

Ознайомлення з матеріалами досудового розслідування, що містяться в інформаційно-телекомунікаційній системі досудового розслідування, здійснюється шляхом надання доступу до них або надання електронних копій чи примірників таких матеріалів. Інформаційно-телекомунікаційна система досудового розслідування – це система, яка забезпечує створення, збирання, зберігання, пошук, оброблення і передачу матеріалів та інформації (відомостей) у кримінальному провадженні (ч. 1 ст. 106-1 КПК України). Інформаційно-телекомунікаційна система досудового розслідування взаємодіє з ЄРДР та системою, яка функціонує в суді відповідно до ст. 35 КПК України, а також може взаємодіяти з іншими інформаційними, інформаційно-телекомунікаційними системами у випадках, передбачених законом. Матеріали досудового розслідування, що містяться в інформаційно-телекомунікаційній системі досудового розслідування, передаються, їх копії чи примірники надаються в електронній формі, а за рішенням слідчого, дізнавача, прокурора, слідчого судді, суду, які їх передають чи надають, – у паперовій формі. Документи, підписані, погоджені в інформаційно-телекомунікаційній системі досудового розслідування з використанням кваліфікованого електронного підпису, їх примірники в електронній та паперовій формах визнаються оригіналами документів.

---

¹³⁵ Справа «Корнев і Карпенко проти України» (Заява № 17444/04) : рішення Європейського Суду з прав людини від 21 жовт. 2010 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_637#Text

¹³⁶ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними поданнями 47 та 50 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) частин шостої, сьомої статті 218 Кримінально-процесуального кодексу України (справа про ознайомлення обвинуваченого і захисника з матеріалами кримінальної справи) № 1-4/2012 від 18 січ. 2012 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-12#Text>

9. НЕДОПУСТИМІСТЬ РОЗГОЛОШЕННЯ ВІДОМОСТЕЙ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Недопустимість розголошення відомостей досудового розслідування – це заборона учасникам досудового розслідування без письмового дозволу слідчого або прокурора розголошувати відомості, що стали їм відомі у зв'язку із їх участю у кримінальному провадженні, або розголошувати ці відомості в обсязі більшому, ніж це було дозволено слідчим або прокурором.

Відомості досудового розслідування можна розголошувати лише з письмового дозволу слідчого або прокурора і в тому обсязі, в якому вони визнають можливим (ч. 1 ст. 222 КПК України).

Обмеженню доступу підлягає інформація, а не документ, тому якщо документ містить інформацію з обмеженим доступом, для ознайомлення надається інформація, доступ до якої необмежений. Відповідно до ч. 1 ст. 6 Закону України «Про доступ до публічної інформації»¹³⁷ *інформацією з обмеженим доступом є*: конфіденційна інформація; таємна інформація; службова інформація.

Конфіденційна інформація – інформація, доступ до якої обмежено фізичною або юридичною особою, крім суб'єктів владних повноважень, та яка може поширюватися у визначеному ними порядку за їхнім бажанням відповідно до передбачених ними умов.

До службової належить така інформація:

1) що міститься в документах суб'єктів владних повноважень, які становлять внутрішньовідомчу службову кореспонденцію, доповідні записки, рекомендації, якщо вони пов'язані з розробкою напряму діяльності установи або здійсненням контрольних, наглядових функцій органами державної влади, процесом прийняття рішень і передують публічному обговоренню та/або прийняттю рішень;

2) зібрана в процесі оперативно-розшукової, контррозвідувальної діяльності, у сфері оборони країни, яку не віднесено до державної таємниці.

Таємною інформацією можна вважати інформацію, доступ до якої здійснюється при дотриманні сукупності таких вимог:

1) виключно в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи кримінальним правопорушенням, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя;

2) розголошення інформації може завдати істотної шкоди інтересам;

3) шкода від оприлюднення такої інформації переважає суспільний інтерес в її отриманні. Таємною визнається інформація, яка містить державну, професійну, банківську таємницю, таємницю досудового розслідування та іншу передбачену законом таємницю.

Велика Палата Верховного Суду у справі №826/7244/18 визначила, що *інформацією, яка містить таємницю досудового розслідування, є та, яку було створено або одержано у кримінальному провадженні після внесення до ЄРДР відомостей про вчинення кримінального правопорушення. Доступ до такої*

---

¹³⁷ Про доступ до публічної інформації : Закон України від 13 січ. 2011 р. № 2939-VI. Верховна Рада України : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17#Text>

інформації мають учасники кримінального провадження та інші особи. Так, КПК України регламентує спеціальний порядок доступу (ознайомлення) учасників кримінального провадження з інформацією, створеною (одержаною) у ході досудового розслідування та судового провадження відповідної кримінальної справи.

А тому доступ учасників кримінального провадження, до яких належить, зокрема, адвокат, до інформації, створеної (одержаної) у ході досудового розслідування, забезпечується в порядку, встановленому кримінальним процесуальним законодавством. Інші особи, які не є учасниками кримінального провадження, можуть реалізувати своє право на отримання відповідної інформації за наявності підстав, передбачених ч. 1 ст. 222 КПК України¹³⁸.

Втім, із зазначеною позицією не погоджуються деякі судді Великої Палати Верховного Суду, наголошуючи на тому, що досудове розслідування відповідно до положень ч. 2 ст. 214 КПК України розпочинається з моменту внесення відомостей до ЄРДР. Отже, кримінальне провадження вважається розпочатим з того моменту, коли до ЄРДР були внесені відповідні відомості про вчинення кримінального правопорушення.

Таким чином, як тільки до ЄРДР вносяться відомості, будь-яка інформація чи копії документів можуть надаватися в порядку, встановленому КПК України. Термін «під час кримінального провадження» не може розумітися у відриві від початку кримінального провадження. Адже початковий етап провадження невіддільний від його перебігу. Штучне відокремлення внесення відомостей до ЄРДР від перебігу кримінального провадження призвело б до необхідності додатково встановлювати якийсь інший початок темпорального періоду, під час якого здійснюється кримінальне провадження.

Тому інформація про внесення відповідних відомостей до ЄРДР є такою, яка має місце під час здійснення кримінального провадження, і може бути наданою на запит в порядку, передбаченому КПК України¹³⁹.

У випадках, коли особам стали відомі відомості досудового розслідування, слідчий, прокурор попереджають їх про обов'язок нерозголошення таких відомостей без дозволу (ч. 2 ст. 222 КПК України).

Слідчий, прокурор має право за власним розсудом попереджати будь-якого учасника кримінального провадження про нерозголошення відомостей досудового розслідування.

Зазначене попередження формується у протоколі (у випадку фіксування попередження про недопустимість розголошення відомостей досудового розслідування за допомогою технічних засобів про це зазначається у протоколі, а носій інформації додається до нього), в якому зазначається: положення ст. 222 КПК України; обсяг відомостей, які не підлягають розголосу та правові наслідки, у разі порушення зобов'язань¹⁴⁰.

---

¹³⁸ Постанова Великої Палати Верховного Суду від 08 квіт. 2020 р. у справі № 826/7244/18. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89180640>

¹³⁹ Окрема думка суддів Великої Палати Верховного Суду від 08 квіт. 2020 р. у справі № 826/7244/18. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89180640>

¹⁴⁰ Кримінальна відповідальність за незаконне розголошення відомостей досудового розслідування передбачена кримінальна відповідальність за ст. 387 КК України

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ:

1. Назвіть процесуальні форми досудового розслідування.
2. Які загальні ознаки стадії досудового розслідування Вам відомі?
3. Перерахуйте приводи та підстави для початку досудового розслідування?
4. З якого моменту розпочинається досудове розслідування?
5. Визначте процесуальний порядок початку досудового розслідування.
6. Які слідчі (розшукові) дії можна проводити до внесення відомостей до ЄРДР?
7. Дайте визначення підслідності та назвіть її види.
8. Які підстави та процесуальний порядок об'єднання і виділення матеріалів досудового розслідування?
9. Який процесуальний порядок визначення місця досудового розслідування?
10. Назвіть строки досудового розслідування кримінального проступку та процесуальний порядок їх продовження.
11. Визначте строки досудового розслідування злочинів та процесуальний порядок їх продовження.
12. Які строки розгляду клопотань під час досудового розслідування?
13. Хто вирішує питання про можливість та обсяг розголошення відомостей досудового розслідування?

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18 лют. 1992 р. № 2135-ХІІ. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text>
2. Про Службу безпеки України : Закон України від 25 берез. 1992 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 27. Ст. 382.
3. Про інформацію : Закон України від 02 жовт. 1992 р. № 2657-ХІІ. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2657-12>
4. Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні : Закон України від 16 листоп. 1992 р. № № 2782-ХІІ. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2782-12#Text>
5. Про звернення громадян : Закон України від 02 жовт. 1996 р. № 393/96-ВР. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/393/96-%D0%B2%D1%80#Text>
6. Про службу в органах місцевого самоврядування : Закон України від 07 лип. 2001 р. № 2493-ІІІ. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2493-14#Text>
7. Про загальну структуру і чисельність Міністерства внутрішніх справ України : Закон України від 10 січ. 2002 р. № 2925-ІІІ. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2925-14#Text>
8. Про загальну структуру і чисельність Служби безпеки України : Закон України від 20 жовт. 2005 р. № 3014-ІV. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3014-15#Text>
9. Про запобігання корупції : Закон України від 14 жовт. 2014 р. № 1700-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 49. Ст. 2056.

10. Про Національне антикорупційне бюро України : Закон України від 14 жовт. 2014 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 47. Ст. 2051.

11. Про прокуратуру : Закон України від 14 жовт. 2014 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 2–3. Ст. 12 ; Із змінами, внесеними згідно із Законом № 524-IX від 04 берез. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18>

12. Про Національну поліцію : Закон України від 02 лип. 2015 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 40–41. Ст. 379. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>

13. Про Державне бюро розслідувань : Закон України від 12 лист. 2015 р. № 794-VIII. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-19#Text>

14. Про державну службу : Закон України від 10 груд. 2015 р. № 889-VIII. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text>

15. Інструкція про порядок приймання, реєстрації та розгляду в органах прокуратури України заяв, повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення : затв. наказом ГПУ від 03 груд. 2012 р. № 125. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0125900-12#Text>;

16. Інструкція про порядок приймання, реєстрації та розгляду в Службі безпеки України заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення: наказ Центрального управління Служби безпеки України: затв. наказом Центрального управління Служби безпеки України від 16 листоп. 2012 р. № 515. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z2022-12#Tex>

17. Інструкція про порядок приймання, реєстрації та розгляду заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення у центральному апараті Державного бюро розслідувань: затв. наказом Державного бюро розслідувань від 07 вер. 2020 р. № 463. *Державне бюро розслідувань* : [сайт]. URL: <https://dbr.gov.ua/sites/default/files/%D0%BD%D0%B0%D0%BA%D0%B0%D0%B7%20463.pdf>

18. Інструкція про порядок проведення процесуальних дій під час кримінального провадження на морському чи річковому судні України, що перебуває за межами України під прапором або з розпізнавальним знаком України, якщо це судно приписано до порту, розташованого в Україні : затв. наказом Генеральної прокуратури України від 14 листоп. 2012 р. № 112. *ІПС ЛІГА:ЗАКОН* : [сайт]. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/GP12047>

19. Інструкція про порядок розгляду звернень громадян, повідомлень, поданих в порядку законів України «Про запобігання корупції» та «Про Національне антикорупційне бюро України», заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення або необґрунтовані активи, депутатських запитів, звернень і вимог народних депутатів України, адвокатських запитів у Національному антикорупційному бюро України та його територіальних управліннях: затв. наказом Директора Національного антикорупційного бюро України від 29 груд. 2020 р. № 141. *Національне антикорупційне бюро України* : [сайт]. URL: <https://nabu.gov.ua/nakaz-n141-pro-zatverdzhennya-instrukciyi-pro-poryadok-rozglyadu-zvernenn-gromadyan-providomlen>

20. Положення про Єдиний реєстр досудових розслідувань, порядок його формування та ведення : затв. наказом Офісу Генерального прокурора від 30 черв.

2020 р. № 298. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0298905-20#Text>

21. Про деякі питання порядку оскарження рішень, дій чи бездіяльності під час досудового розслідування : лист Вищого спеціалізованого суду з розгляду цивільних і кримінальних справ від 09 листоп. 2012 р. № 1640/0/4-12. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v1640740-12#Text>

22. Про затвердження Положення про організацію діяльності підрозділів дізнання органів Національної поліції України : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 20 трав. 2020 р. № 405. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/z0491-20>

23. Про організацію діяльності слідчих підрозділів Національної поліції України : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 06 черв. 2017 р. № 570. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/z0918-17>

24. Про порядок обліку фактів звернення та доставлення до закладів охорони здоров'я осіб у зв'язку із заподіянням їм тілесних ушкоджень кримінального характеру та інформування про такі випадки органів і підрозділів поліції: затв. наказом МВС України, МОЗ України від 06 черв. 2016 р. № 612/679. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1051-16#Text>

25. Про практику розгляду скарг на рішення, дії чи бездіяльність органів досудового розслідування чи прокурора під час досудового розслідування : узагальнення Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від **12 січ. 2017 р. № 9-49/0/4-17. ІПС ЛІГА:ЗАКОН** : [сайт]. URL : <https://ips.ligazakon.net/document/VRR00212>

26. Узагальнення судової практики судів першої та апеляційної інстанцій у справах стосовно осіб, які тримаються під вартою, судове провадження щодо яких триває понад 6 місяців : лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 01 лип. 2013 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0002740-13#Text>

27. Справа «Девеер проти Бельгії» (Заява № 6903/75) : рішення Європейського Суду з прав людини від 27 лют. 1980 р. *HUDOC. European Court of Human Rights* : [сайт]. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:\[%22001-57469%22\]](https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:[%22001-57469%22])

28. Справа «Вергельський проти України» (Заява № 42310/04) : рішення Європейського Суду з прав людини від 12 бер. 2009 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_460#Text

29. Справа «Корнев і Карпенко проти України» (Заява № 17444/04) : рішення Європейського Суду з прав людини від 21 жовт. 2010 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_637#Text

30. Справа «Анатолій Руденко проти України» (Заява № 50264/08) : рішення Європейського суду з прав людини від 17 лип. 2014 р. *Офіційний вісник України*. 2014. № 77. Ст. 2221.

31. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 08 квіт. 2020 р. у справі № 826/7244/18. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89180640>

32. Окрема думка суддів Великої Палати Верховного Суду від 08 квіт. 2020 р. у справі № 826/7244/18. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89180640>

33. Постанова Верховного Суду колегії суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду у справі від 14 квіт. 2020 р. у справі № 761/34909/17. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88904111>

34. Постанова Верховного Суду колегії суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду у справі від 20 серп. 2020 р. у справі № 344/20740/18. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <http://od.reyestr.court.gov.ua/files/45/7f18884b12d75c3bb9b620015790fbab.rtf>

35. Ухвала слідчого судді Хмельницького міськрайонного суду Хмельницької області від 15 бер. 2013 р., Справа № 686/3285/13-к. Єдиний державний реєстр судових рішень : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/30074534>;

36. Ухвала слідчого судді Червонозаводського районного суду м. Харкова від 15 лют. 2019 р., Справа № 646/500/19. Єдиний державний реєстр судових рішень : [сайт]. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/79983891>

37. Ухвала слідчого судді Вищого антикорупційного суду від 31 січ. 2020 р. Справа № 991/2183/19. Єдиний державний реєстр судових рішень : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87301838>;

38. Ухвала слідчого судді Мелітопольського міськрайонного суду від 03 вер. 2020 р. № 937/5816/20. Єдиний державний реєстр судових рішень : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91641280>

39. Ухвала слідчого судді Печерського районного суду міста Києва від 05 лют. 2020 р. № 757/649/20-к. Єдиний державний реєстр судових рішень : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87764205>

40. Баулін О.В. Поняття юрисдикції і новий Кримінальний процесуальний кодекс України. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*, 2013, № 2, С.9-13

41. Вакулік О. А. Початок досудового розслідування у кримінальному провадженні : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2015. 184 с.

42. Галаган В. І. Проблеми вдосконалення кримінально-процесуальної діяльності органів внутрішніх справ України: монографія. Київ: Національна академія внутрішніх справ України, 2002. 300 с.

43. Галаган О. І. Процесуальний порядок розгляду клопотань учасників кримінального провадження під час досудового розслідування. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*. 2017. Вип. 1. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnadpcurn_2017_1_9.

44. Досудове розслідування : навч.-метод. посіб. / [Ю. П. Аленін, Л. І. Аркуша, І. В. Гловюк, В. К. Волошина, О. В. Малахова, О. О. Торбас] ; за ред. В. К. Волошиної. Одеса : Нац. ун-т «Одеська юридична академія», 2020. 141 с.

45. Дрозд В. Г. Концептуальні засади правового регулювання досудового розслідування як стадії кримінального провадження : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2019. 495 с.

46. Дрозд В. Г. Правове регулювання досудового розслідування: проблеми теорії та практики : монографія. Одеса : Гельветика, 2018. 448 с.

47. Кібенко О., Уркевич В. Підходи Великої Палати Верховного Суду до визначення юрисдикційності спорів. *Судебно-юридическая газета*. 2020. 24 березня. [сайт]. URL: <https://bit.ly/3as715y>

48. Кримінальний процес : навч. посіб. / [О. В. Капліна, М. О. Карпенко, В. І. Маринів та ін.]. Харків : Право, 2020. 296 с.

49. Кримінальний процес : підручник / [Ю. М. Грошевий, В. Я. Тацій, А. Р. Туманянц та ін.] ; за ред. В. Я. Тація, Ю. М. Грошевого, О. В. Капліної, О. Г. Шило. Харків : Право, 2014. 824 с.

50. Кримінальний процесуальний кодекс України : наук.-практ. коментар : у 2 т. / [Є. М. Блажівський, Ю. М. Грошевий, Ю. М. Дьомін та ін.] ; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. Харків : Право, 2012. Т. 1. 768 с.

51. Кримінальний процесуальний кодекс України : наук.-практ. коментар : у 2 т. / [Є. М. Блажівський, Ю. М. Грошевий, Ю. М. Дьомін та ін.] ; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. Харків : Право, 2012. Т. 2. 664 с.

52. Лобойко Л. М. Кримінальний процес : підручник. Київ : Істина, 2014. 432 с.

53. Михайленко В. Проблеми судового контролю при оскарженні бездіяльності щодо внесення відомостей у ЄРДР. *Юридична газета online*. 2020. № 17 (723). 08 вересня. URL: <https://jur-gazeta.com/publications/practice/sudova-praktika/problemi-sudovogo-kontrolyu-pri-oskarzhenni-bezdiyalnosti-shchodo-vnesennya-vidomostey-u-erdr.html>

54. Павловський В. В. Загальні положення досудового розслідування : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2016. 246 с.

55. Січко С. О. Загальні положення досудового розслідування : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2021. 231 с.

56. Удалова Л. Д., Азаров Ю. І., Макаров М. А. Кримінальний процес України у питаннях і відповідях : навч. посіб. Київ : ЦУЛ, 2020. 432 с.

57. Шаренко С. Л. Проблемні питання здійснення судового контролю під час розгляду слідчим суддею скарги на бездіяльність слідчого, прокурора при виконанні вимог ст. 214 КПК України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 7. С. 386–390.

ГЛАВА 14. СЛІДЧІ (РОЗШУКОВІ) ДІЇ

1. Поняття, система, види та значення слідчих (розшукових) дій
  2. Загальні вимоги до проведення слідчих (розшукових) дій
  3. Процесуальна характеристика слідчих (розшукових) дій та порядок їх проведення
- Питання для самоконтролю
Рекомендована література

1. ПОНЯТТЯ, СИСТЕМА, ВИДИ ТА ЗНАЧЕННЯ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ

В Кримінальному процесуальному кодексі України поняття слідчих (розшукових) дій закріплено окремим положенням. Так, відповідно до ч. 1 ст. 223 КПК України *слідчі (розшукові) дії* є діями, спрямованими на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні.

Таким чином, законодавець зробив спробу наблизити слідчі (розшукові) дії як один з основних способів збирання доказів до, власне, самого процесу доказування у кримінальному провадженні, підкресливши ті спільні властивості, які підтверджують єдність слідчих (розшукових) дій з процесом доказування. Йдеться про завдання, яке законодавець висунув перед слідчими (розшуковими) діями і яке, в окремій частині, збігається із завданням, яке законодавець поставив перед процесом доказування у кримінальному провадженні. І таким завданням є отримання (збирання) доказів або перевірка вже отриманих доказів, що, власне є частиною завдання всього процесу доказування у кримінальному провадженні.

Проте, як видно, наведене формулювання поняття слідчих (розшукових) дій не розкриває всю багатогранність такої процесуальної категорії як слідчі (розшукові) дії. Важливими також при цьому є питання щодо уповноваженої особи, яка вправі проводить слідчі (розшукові) дії. Крім того, слід звернути увагу на характер слідчої (розшукової) дії. З одного боку, слідчим (розшуковим) діям властивий пізнавальний характер, з іншого – характер процедурний, адже йдеться про алгоритм проведення тієї чи іншої слідчої (розшукової) дії. Не слід забувати і про розшукову спрямованість цієї дії. Назвавши дії слідчими (розшуковими), законодавець визнав, що неможливо обмежитись лише пізнавальними і процесуальними сторонами характеру цих дій. Все ж таки розшукова спрямованість має зовсім не другорядне значення. Уявляється, що, з точки зору законодавця, уповноважена особа, проводячи слідчі (розшукові) дії, в першу чергу здійснює розшук фактичних даних, які мають значення у конкретному кримінальному провадженні.

При означенні поняття слідчих (розшукових) дій, слід звернути увагу і на існування дій слідчого, які не пов'язані з отриманням (збиранням) доказів або перевіркою вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні. Залежно від характеру такі дії слідчого заведено називати «*процесуальні дії*» або «*інші дії*» слідчого.

Таким чином, враховуючи теоретичні напрацювання, що стосуються поняття слідчих (розшукових) дій, позицію законодавця, а також практику діяльності уповноважених державних органів і службових осіб в питаннях проведення слідчих (розшукових) дій, стає можливим означити, що **слідчі (розшукові) дії** – це **регламентовані кримінальним процесуальним законом процесуальні дії, які здійснюються уповноваженою особою і являють собою сукупність пошукових, пізнавальних і засвідчуючих операцій, направлених на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні.**

Що стосується **системи слідчих (розшукових) дій**, то вона не знайшла свого самостійного відображення в законодавстві. Проте, в Кримінальному процесуальному кодексі України врегульовано проведення наступних слідчих (розшукових) дій: допит (статті 224-226, 232, 351-354, 356, 567 КПК України); пред'явлення особи для впізнання (статті 228, 232, 355 КПК України); пред'явлення речей для впізнання (статті 229, 232, 355 КПК України); пред'явлення трупа для впізнання (ст. 230 КПК України); обшук (статті 233-236 КПК України); огляд місцевості, приміщення, речей та документів (статті 237, 361 КПК України); огляд трупа (ст. 238 КПК України); огляд трупа, пов'язаний з ексгумацією (ст. 239 КПК України); слідчий експеримент (ст. 240 КПК України); освідування особи (ст. 241 КПК України); призначення та проведення експертизи (статті 242-245 КПК України).

Самостійну групу слідчих (розшукових) дій становлять **негласні слідчі (розшукові) дії**. Так, згідно з ч. 1 ст. 246 КПК України **негласні слідчі (розшукові) дії** – це **різновид слідчих (розшукових) дій, відомості про факт та методи проведення яких не підлягають розголошенню, за винятком випадків, передбачених КПК України.**

Не знайшла свого окремого самостійного відображення в законодавстві і **система негласних слідчих (розшукових) дій**. Проте, Кримінальний процесуальний кодекс передбачає проведення наступних негласних слідчих (розшукових) дій: аудіо-, відеоконтроль особи (ст. 260 КПК України); накладення арешту на кореспонденцію (ст. 261 КПК України); огляд і виїмка кореспонденції (ст. 262 КПК України); зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (ст. 263 КПК України); зняття інформації з електронних інформаційних систем (ст. 264 КПК України); обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи (ст. 267 КПК України); установлення місцеперебування радіоелектронного засобу (ст. 268 КПК України); спостереження за особою, річчю або місцем (ст. 269 КПК України); моніторинг банківських рахунків (ст. 269-1 КПК України); аудіо-, відеоконтроль місця (ст. 270 КПК України); контроль за вчиненням злочину (ст. 271 КПК України); виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації (ст. 272 КПК України); негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження (ст. 274 КПК України).

Слідчі (розшукові) дії можливо розділити на **види** за характерними їм окремими властивостями.

1. В залежності від того, чи підлягають розголошенню відомості про сам факт проведення слідчої (розшукової) дії та методи проведення такої дії, вони поділяються на **гласні слідчі (розшукові) дії** та **негласні слідчі (розшукові) дії**.

2. Залежно від обсягу предмета пошуку чи пізнання, слідчі (розшукові) дії поділяються на *основні* та *додаткові*. Так, наприклад, перший допит свідка-очевидця вчинення кримінального правопорушення проводиться з метою з'ясування всього кола обставин, які мають значення для кримінального провадження. Така слідча (розшукова) дія буде основною. Коли в ході подальшого розслідування виникне необхідність з'ясування окремих обставин вчинення кримінального правопорушення, то такий допит того ж самого свідка-очевидця кримінального правопорушення буде додатковою слідчою (розшуковою) дією.

3. Залежно від кількості разів проведення однієї і тієї само слідчої дії в кримінальному провадженні, слідчі (розшукові) дії поділяються на *первинні* та *повторні*. Первинною буде така слідча (розшукова) дія, яка в конкретному кримінальному провадженні проводиться вперше. І цим вона дуже схожа з основною слідчою (розшуковою) дією. Проведення такої ж само слідчої (розшукової) в конкретному кримінальному провадженні з тим само учасником слідчої дії, або з тим само предметом пошуку чи пізнання з метою отримання інформації від того самого учасника слідчої дії в повному обсязі чи з'ясування в повному обсязі предмета пошуку чи пізнання, якщо така дія здійснюється після проведення первинної, буде характеризувати таку слідчу (розшукову) дію як повторну, незалежно від кількості разів проведення таких слідчих (розшукових) надалі у конкретному кримінальному провадженні.

4. Залежно від визначення проміжку часу, в який та чи інша слідча (розшукова) дія повинна бути проведена, слідчі (розшукові) дії поділяються на *невідкладні* та *такі, проведення яких може бути відкладено* на інший проміжок часу (*інші*). Невідкладність як ознака даного виду слідчих (розшукових) дій може виникнути як на початковому етапі кримінального провадження, так і на наступних його етапах.

5. За рівнем обов'язковості проведення слідчої (розшукової) дії у конкретному кримінальному провадженні слідчі (розшукові) дії поділяються на *обов'язкові* та *необов'язкові*. При цьому важливо зазначити, що рівень обов'язковості проведення слідчої (розшукової) дії у конкретному кримінальному провадженні може визначити сам слідчий.

Крім того, обов'язковість проведення слідчої (розшукової) дії може впливати із прямої регламентації в законі, визначатись вказівками прокурора чи керівника органу досудового розслідування. Обов'язковість проведення слідчої (розшукової) дії може також впливати із клопотання підозрюваного чи його захисника, а також інших осіб. До необов'язкових можна віднести такі слідчі (розшукові) дії, не проведення яких у конкретному кримінальному провадженні не зможе вплинути на всебічність, повноту та неупередженість досудового розслідування та судового розгляду. Необов'язковість слідчої (розшукової) дії може обумовлюватись і межами доказування у конкретному кримінальному провадженні.

6. Залежно від способу одержання інформації, слідчі (розшукові) дії поділяються на *вербальні, невербальні, змішані*. До вербальних відносяться такі слідчі (розшукові) дії, в результаті проведення яких одержується інформація зі слів осіб, наприклад, у процесі допиту. До невербальних відносяться такі слідчі (розшукові) дії, в результаті проведення яких слідчий, прокурор самостійно отримує інформацію, що знаходиться на об'єктах матеріального світу. До таких слідчих (розшукових) дій відносимо огляд, обшук, освідування. До змішаних відносяться такі слідчі

(розшукові) дії, в результаті проведення яких інформація отримується як зі слів осіб, так і така, що знаходиться на об'єктах матеріального світу і отримується слідчим, прокурором безпосередньо. Прикладом таких слідчих (розшукових) дій може виступати пред'явлення особи для впізнання, слідчий експеримент.

Слідчі (розшукові) дії заведено поділяти на види також за *процесуальною формою*.

Так, за своєю процесуальною формою слідчі (розшукові) дії поділяються на такі, що проводяться:

1) *за постановою слідчого і без неї*. За постановою слідчого проводяться допит чи впізнання у режимі відеоконференції під час досудового розслідування, якщо сторона кримінального провадження чи потерпілий заперечує проти здійснення дистанційного досудового розслідування. За постановою слідчого може бути призначена експертиза;

2) *за ухвалою слідчого судді і без неї*. За ухвалою слідчого судді проводять обшук, огляд житла чи іншого володіння особи. За ухвалою слідчого судді може бути проведена експертиза в експертній установі, експертом або експертами;

3) *за постановою прокурора і без неї*. За постановою прокурора здійснюється огляд трупа, пов'язаний з ексгумацією. На підставі постанови прокурора здійснюється освідування;

4) *за участю понятих і без них*. За участю понятих проводяться пред'явлення особи, трупа чи речі для впізнання, огляд трупа, у тому числі пов'язаний з ексгумацією, слідчий експеримент, освідування особи, обшук або огляд житла чи іншого володіння особи, обшук особи.

Значення слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні необхідно розглядати з двох боків. Слід зазначити, що з одного боку слідчі (розшукові дії) є основним способом збирання доказів. З іншого боку, слідчі (розшукові) дії є основним засобом забезпечення всебічного, повного та неупередженого дослідження всіх обставин кримінального провадження, а отже, сприяють виконанню завдань кримінального провадження, передбачених ст. 2 КПК України.

2. ЗАГАЛЬНІ ВИМОГИ ДО ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ

Загальні вимоги до проведення всіх слідчих (розшукових) дій врегульовано ст. 223 КПК України. Положення названої статті застосовуються при проведенні будь-якої слідчої (розшукової) дії, передбаченої КПК України з урахуванням особливостей її проведення, передбачених спеціальними нормами, що врегульовують процесуальний порядок проведення саме конкретної слідчої (розшукової) дії.

Першою *загальною вимогою* до проведення слідчої (розшукової) дії закон визначає *підстави* для її проведення. Згідно з ч. 2 ст. 223 КПК України підставами для проведення слідчої (розшукової) дії є *наявність достатніх відомостей, що вказують на можливість досягнення її мети*. Проте, при цьому слід звернути увагу, що йдеться про наявність лише фактичних підстав до проведення слідчої (розшукової) дії. Досить часто виникають ситуації, коли для проведення тієї чи іншої слідчої (розшукової) дії необхідні не лише фактичні, але і юридичні

(правові) підстави. І законом вони врегульовані при визначенні процесуального порядку проведення тієї чи іншої слідчої (розшукової) дії.

Так, наприклад, відповідно до ч. 2 ст. 241 КПК України освідчування здійснюється на підставі постанови прокурора та, за необхідності, – за участю судово-медичного експерта або лікаря.

Повертаючись до підстав фактичних, варто також зазначити, що наявність таких підстав для проведення конкретної слідчої (розшукової) дії дає нам право стверджувати про можливість досягнення мети її проведення. Хоча, звичайно, сама наявність фактичних підстав не буде виступати достатньою гарантією отримання бажаних результатів і, таким чином, досягнення мети слідчої (розшукової) дії. Йдеться, як вбачається із норми закону, лише про можливість досягнення мети проведення тієї чи іншої слідчої (розшукової) дії.

Сама ж мета слідчої (розшукової) дії, як правило, передбачається в тій чи іншій нормі закону. Так, наприклад, згідно з ч. 1 ст. 234 КПК України обшук проводиться з метою виявлення та фіксації відомостей про обставини вчинення кримінального правопорушення, відшукання знаряддя кримінального правопорушення або майна, яке було здобуте у результаті його вчинення, а також встановлення місцеперебування розшукуваних осіб.

Наступною **вимогою** до проведення слідчих (розшукових) дій є *забезпечення присутності при їх проведенні певного кола осіб та роз'яснення прав і обов'язків особам, які беруть участь у слідчих (розшукових) діях.*

Так, згідно з ч. 3 ст. 223 КПК України слідчий, прокурор вживає належних заходів для забезпечення присутності під час проведення слідчої (розшукової) дії осіб, чий права та законні інтереси можуть бути обмежені або порушені. А перед проведенням слідчої (розшукової) дії особам, які беруть у ній участь, роз'яснюються їх права і обов'язки, передбачені КПК України, а також відповідальність, встановлена законом.

Конкретної вказівки про час проведення тієї чи іншої слідчої (розшукової) дії КПК України не містить. Адже, все залежить від того як слідчий спланував проведення слідчих (розшукових) дій, а також від інших обставин, які впливають на час їх проведення в конкретному кримінальному провадженні. За загальним правилом, всі слідчі (розшукові) дії повинні проводитись у денний час доби. Це правило впливає із наступної загальної вимоги до проведення слідчих (розшукових) дій, яка полягає у *забороні проводити слідчі (розшукові) дії у нічний час (з 22 до 6 години).*

Проте, враховуючи специфіку діяльності органів досудового розслідування, законодавець встановив виняток із названого загального правила про заборону, дозволивши у невідкладних випадках проводити слідчі (розшукові) дії і у нічний час, а саме – коли затримка в їх проведенні може призвести до втрати слідів кримінального правопорушення чи втечі підозрюваного (ч. 4 ст. 223 КПК України). Окремого обґрунтування в протоколі необхідності проведення слідчої (розшукової) дії у нічний час закон не вимагає.

В наступній загальній вимозі до проведення слідчих (розшукових) дій знаходиться віддзеркалення елементів завдань кримінального провадження, а саме тих, що стосуються забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне

правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений.

Так, згідно з ч. 5 ст. 223 КПК України у разі отримання під час проведення слідчої (розшукової) дії доказів, які можуть вказувати на невинуватість особи у вчиненні кримінального правопорушення, *слідчий, прокурор зобов'язаний провести відповідну слідчу (розшукову) дію в повному обсязі*, долучити складені процесуальні документи до матеріалів досудового розслідування та надати їх суду у випадку звернення з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності.

Наступна загальна вимога до проведення слідчих (розшукових) дій викликана необхідністю захисту прав сторони захисту, а також охорони прав і законних інтересів потерпілого та інших учасників кримінального провадження.

Так, слідча (розшукова) дія, що здійснюється за клопотанням сторони захисту, потерпілого, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, *проводиться за участю особи, яка її ініціювала, та (або) її захисника чи представника*, крім випадків, коли через специфіку слідчої (розшукової) дії це неможливо або така особа письмово відмовилася від участі в ній. Під час проведення такої слідчої (розшукової) дії присутні особи, що її ініціювали, мають право ставити питання, висловлювати свої пропозиції, зауваження та заперечення щодо порядку проведення відповідної слідчої (розшукової) дії, які заносяться до протоколу (ч. 6 ст. 223 КПК України).

Не менш важливою є загальна вимога проведення слідчих (розшукових) дій, пов'язана із *залученням до участі і участю у кримінальному провадженні незаінтересованих осіб (понятих)*. Поняті – це особи, які не зацікавлені у результатах кримінального провадження. Їх призначення викликано необхідністю засвідчення факту провадження слідчої (розшукової) дії, її ходу та результатів, а також засвідчення відповідності проведених дій їх відображенню у протоколі.

Чинне кримінальне процесуальне законодавство участь понятих у проведенні слідчих (розшукових) дій врегульовує не однозначно. В одних випадках законом встановлено імперативний порядок залучення понятих для проведення ряду слідчих (розшукових) дій. В інших – участь понятих має альтернативний характер. Крім того, законом передбачено, що участь понятих у проведенні інших процесуальних дій може залежати від того чи слідчий або прокурор вважатимуть це за доцільне.

Так, відповідно до ч. 7 ст. 223 КПК України слідчий, прокурор зобов'язаний запросити не менше двох незаінтересованих осіб (понятих) для пред'явлення особи, трупа чи речі для впізнання, огляду трупа, у тому числі пов'язаного з ексгумацією, слідчого експерименту, освідування особи. Винятками є випадки застосування безперервного відеозапису ходу проведення відповідної слідчої (розшукової) дії. Поняті можуть бути запрошені для участі в інших процесуальних діях, якщо слідчий, прокурор вважатиме це за доцільне. Обшук або огляд житла чи іншого володіння особи, обшук особи здійснюються з обов'язковою участю не менше двох понятих незалежно від застосування технічних засобів фіксування відповідної слідчої (розшукової) дії.

Законом не визначено певних вимог щодо встановлення даних про особу, яка запрошується понятим для участі у проведенні слідчої (розшукової) дії. Тому слідчий, прокурор в кожному конкретному випадку визначають на свій розсуд

чи можливо довірити тій чи іншій особі виступати в ролі понятого при проведенні слідчої (розшукової) дії у кримінальному провадженні.

Проте слід зазначити, що при запрошенні до участі у проведенні слідчої (розшукової) дії конкретної особи як понятого, слідчий, прокурор повинні враховувати, що законодавець визначив коло осіб, які не можуть бути понятими у кримінальному провадженні. До числа таких осіб відносяться потерпілий, родичі підозрюваного, обвинуваченого і потерпілого, працівники правоохоронних органів, а також особи, які зацікавлені в результатах кримінального провадження.

У зв'язку з наведеним законодавцем переліком осіб, які не можуть бути запрошені як поняті у кримінальному провадженні, деяку складність може викликати визначення того кола працівників правоохоронних органів, які не можуть виступати понятими у кримінальному провадженні. Для того, щоб не виникало проблем з цих питань, звернемось до тлумачення законодавцем поняття правоохоронного органу. Так, згідно з Законом України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів», правоохоронні органи – органи прокуратури, Національної поліції, служби безпеки, Військової служби правопорядку у Збройних Силах України, Національне антикорупційне бюро України, органи охорони державного кордону, органи доходів і зборів, органи і установи виконання покарань, слідчі ізолятори, органи державного фінансового контролю, рибоохорони, державної лісової охорони, інші органи, які здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції.¹⁴¹

Враховуючи, що однією із засад кримінального провадження є безпосередність дослідження показань, речей і документів, законодавець допускає, що і поняті, і особи, які не можуть бути понятими у кримінальному провадженні, але могли бути присутніми при проведенні слідчої (розшукової) дії, можуть бути допитані під час судового розгляду як свідки проведення відповідної слідчої (розшукової) дії.

Завершує систему загальних вимог до проведення слідчих (розшукових) дій правило щодо проміжку часу, в якому можливо проведення таких дій. Так, за загальним правилом, відповідно до ч. 2 ст. 214 КПК України досудове розслідування розпочинається з моменту внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань. Проте, далі законодавець робить виключення із названого загального правила і в ч. 3 ст. 214 КПК України зазначає, що здійснення досудового розслідування, крім випадків, передбачених ч. 3 ст. 214 КПК України, до внесення відомостей до реєстру або без такого внесення не допускається і тягне за собою відповідальність, встановлену законом.

Звернемось до ч. 3 ст. 214 КПК України з метою з'ясування про які саме випадки, які є виключенням із загального правила про початок досудового розслідування, йдеться. Так, в названій вище ч. 3 ст. 214 КПК України зазначено, що у невідкладних випадках до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань може бути проведений огляд місця події (відомості вносяться невідкладно після завершення огляду).

Тобто, слід розуміти, що лише одна слідча дія може бути проведена до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань і то із застереженням, що

---

¹⁴¹Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів : Закон України від 23 груд. 1993 р. №3781-ХІІ. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3781-12>

після завершення огляду місця події відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань вносяться невідкладно.

Уявляється, що питання про те чи вносити відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань після завершення огляду місця події, навіть не повинно розглядатися, адже, згідно з законом, відомості вносяться і вносяться невідкладно.

Інших виключень із загального правила про початок досудового розслідування з моменту внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань законодавець не визначав.

Проте, в названій вище ч. 3 ст. 214 КПК України зазначено, що для з'ясування обставин вчинення кримінального проступку до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань може бути: відібрано пояснення; проведено медичне освідчення; отримано висновок спеціаліста і знято показання технічних приладів та технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото- і кінозйомки, відеозапису; вилучено знаряддя і засоби вчинення кримінального проступку, речі і документи, що є безпосереднім предметом кримінального проступку, або які виявлені під час затримання особи, особистого огляду або огляду речей.

Слід зазначити, що згідно з законом, у разі виявлення ознак кримінального правопорушення на морському чи річковому судні, що перебуває за межами України, досудове розслідування розпочинається негайно, відомості про нього вносяться до Єдиного реєстру досудових розслідувань за першої можливості.

Проте сутність загальної вимоги до проведення слідчих (розшукових) дій, що розглядається, більше полягає не стільки в початковому, скільки в завершальному етапі провадження, після закінчення якого і забороняється проведення слідчих (розшукових) дій.

Так, відповідно до ст. 283 КПК України формами закінчення досудового розслідування є закриття кримінального провадження; звернення до суду з клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності; звернення до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру. Зрозуміло, що після завершення розслідування проведення будь-яких слідчих (розшукових) дій категорично забороняється.

Проте, законодавець визначив, що заборона на проведення слідчих (розшукових) дій не завжди пов'язується лише із прийняттям рішення про закінчення досудового розслідування. Так, відповідно до ч. 2 ст. 113 КПК України будь-яка процесуальна дія або сукупність дій під час кримінального провадження мають бути виконані без невиправданої затримки і в будь-якому разі не пізніше граничного строку, визначеного відповідним положенням КПК України. Таким чином, в основу загальної вимоги, що розглядається, законодавець поклав дотримання процесуальних строків, визначених відповідним положенням КПК України.

Відповідно до ч. 1 ст. 113 КПК України процесуальні строки – це встановлені законом або відповідно до нього прокурором, слідчим суддею або судом проміжки часу, у межах яких учасники кримінального провадження зобов'язані (мають право) приймати процесуальні рішення чи вчиняти процесуальні дії. Що стосується конкретно строків досудового розслідування, то вони визначені законодавцем в ст. 219 КПК України. Саме в межах визначених в законі строків і можливе проведення слідчих (розшукових) дій.

Отже, відповідно до ч. 8 ст. 223 КПК України слідчі (розшукові) дії не можуть проводитися після закінчення строків досудового розслідування. Будь-які слідчі (розшукові) або негласні слідчі (розшукові) дії, проведені з порушенням цього правила, є недійсними, а встановлені внаслідок них докази – недопустимими.

Проте, слід звернути увагу, що законодавець зробив виключення із наведеного правила. Так, відповідно до ч. 3 ст. 333 КПК України у разі, якщо під час судового розгляду виникне необхідність у встановленні обставин або перевірці обставин, які мають істотне значення для кримінального провадження, і вони не можуть бути встановлені або перевірені іншим шляхом, суд за клопотанням сторони кримінального провадження має право доручити органу досудового розслідування провести певні слідчі (розшукові) дії. У разі прийняття такого рішення суд відкладає судовий розгляд на строк, достатній для проведення слідчої (розшукової) дії та ознайомлення учасників судового провадження з її результатами.

3. ПРОЦЕСУАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ ТА ПОРЯДОК ЇХ ПРОВЕДЕННЯ

Допит у кримінальному провадженні. *Допит* (ст. 224 КПК України) – це слідча (розшукова) дія, яка проводиться уповноваженою особою у встановленому законом порядку і направлена на отримання в усній або письмовій формі від свідка, потерпілого, підозрюваного, обвинуваченого, експерта відомостей щодо відомих їм обставин у кримінальному провадженні, що мають значення для цього кримінального провадження.

Виходячи з означення поняття допиту можна зробити висновок, що предметом допиту і будуть відомості щодо обставин і фактів у кримінальному провадженні, які мають значення для цього кримінального провадження.

Види допиту у кримінальному провадженні формуються залежно від кількох ознак. Якщо йдеться про поділ допиту за ознаками слідчої дії, то тоді допит поділяється на основний та додатковий, первинний та повторний. Якщо поділяти допит за способами отримання відомостей, то тоді слід говорити про допит, при якому відомості отримуються в усній формі і допит, при якому відомості отримуються у письмовій формі. Допит поділяється на види також в залежності від того, хто з учасників кримінального провадження підлягає допиту. Так, законом визначено, що у кримінальному провадженні підлягають допиту підозрюваний, обвинувачений, свідок, потерпілий, експерт. Особливий порядок допиту законодавець встановив щодо малолітньої або неповнолітньої особи.

Підставою для проведення допиту слід вважати наявність достатніх даних, які вказують на те, що тій чи іншій особі відомі або можуть бути відомі певні відомості про обставини і факти, які мають значення для кримінального провадження.

За загальним правилом допит проводиться за місцем проведення досудового розслідування. Як правило – це службові приміщення органу досудового розслідування. Проте може виникнути ситуація коли, через наявність певних обставин, немає можливості провести допит за місцем досудового розслідування. Так, особа може перебувати у тривалому відрядженні за межами населеного пункту, в якому вона проживає і де здійснюється розслідування і її явка до органу розслідування тимчасово не можлива.

Крім того, особа може перебувати в лікувальній установі і тимчасово не може прибути на допит. Інколи, навіть перебуваючи за місцем постійного проживання, особа не може прибути на допит з різних причин, зокрема з причини догляду за малолітньою дитиною і т.п. В названих і інших подібних ситуаціях законодавець дозволив проводити допит і в іншому місці. Єдиною вимогою при цьому є погодження місця допиту з особою, яку мають намір допитати.

У разі необхідності допиту кількох свідків, важливо не допускати можливості свідків спілкуватися між собою. Для цього необхідно викликати свідків для допиту в різний час. Таким чином можливо забезпечити правдивість показань свідків. Бажано, щоб і раніше допитані свідки не спілкувались зі свідками, допит яких ще не проводився. Це правило стосується і інших учасників процесу, які вже допитувались чи підлягають допиту. З метою забезпечення правдивості і об'єктивності показань свідків, законодавець встановив правило, згідно з яким кожен свідок допитується окремо, без присутності інших свідків. Це надійна гарантія того, що показання кожного свідка будуть мати саме індивідуальний характер, на них не можуть впливати показання іншої особи.

Враховуючи, що допит – це складний психологічний процес спілкування, законодавець встановив часовий ліміт на спілкування в режимі допиту – вісім годин на день. Таким чином, згідно з нормою закону, допит не може продовжуватися понад вісім годин на день, при цьому без перерви допит не може продовжуватися понад дві години. Скільки часу відводиться на перерву, законодавець не встановлював. Уявляється, що цей час повинен бути достатнім для відпочинку або досягнення іншої мети перерви.

Перед тим як розпочати допит, слідчий, прокурор встановлюють особу, яка підлягає допиту. Як правило, з метою встановлення особи, яка підлягає допиту, слідчий, прокурор звертаються до неї з проханням надати паспорт або інший документ, який засвідчує її особистість. Це необхідно для того, щоб переконатись, що перед ним дійсно є саме та особа, за яку вона себе видає.

Після того як особа, яка підлягає допиту, встановлена, їй роз'яснюються її права, передбачені законом. Слід підкреслити, що законодавець, формуєючи в Кримінальному процесуальному кодексі України статус кожного учасника процесу, визначає його права. Саме ці права особи як конкретного учасника процесу і роз'яснюються їй перед допитом. Крім того, особі роз'яснюються права, пов'язані саме з процесуальним порядком проведення її допиту, адже після роз'яснення прав особі, яка допитується, закон вимагає роз'яснити їй порядок проведення допиту. Після вільної розповіді про певні обставини, особа відповідає на запитання слідчого. За бажанням допитуваної особи, вона має право викласти свої показання власноручно. За письмовими показаннями особи їй можуть бути поставлені додаткові запитання.

Під час допиту може застосовуватися фотографування, аудіо- та/або відеозапис. Тому перед початком допиту особі необхідно повідомити про застосування науково-технічних засобів під час допиту. Враховуючи, що при допиті інформація отримується в результаті розповіді особи і відповіді на запитання, тобто добувається інформація вербального характеру, то, уявляється, що застосування фотографування не завжди може бути ефективним.

Особі також слід роз'яснити, що вона згідно з законом має право використовувати під час допиту власні документи і нотатки, якщо її показання

пов'язані з будь-якими обчисленнями та іншими відомостями, які важко зберегти в пам'яті. Уявляється, що після завершення допиту такі документи і нотатки особа може подати для приєднання до матеріалів кримінального провадження.

Перед допитом особі роз'яснюється також право не відповідати на запитання з приводу тих обставин, щодо надання яких є пряма заборона у законі (таємниця сповіді, лікарська таємниця, професійна таємниця захисника, таємниця нарадчої кімнати тощо) або які можуть стати підставою для підозри, обвинувачення у вчиненні нею, близькими родичами чи членами її сім'ї кримінального правопорушення, а також щодо службових осіб, які виконують негласні слідчі (розшукові) дії, та осіб, які конфіденційно співпрацюють з органами досудового розслідування.

За завідомо неправдиві показання слідчому, прокурору, слідчому судді чи суду або за відмову від давання показань слідчому, прокурору, слідчому судді чи суду, крім випадків, передбачених КПК України, свідок несе кримінальну відповідальність (ч. 1 ст. 67 КПК України). Тому, у разі допиту свідка він попереджається про кримінальну відповідальність за давання завідомо неправдивих показань і за відмову давати показання відповідно до статей 384 та 385 КК України.

Виключення із цього правила складають положення ч. 1 ст. 66 КПК України, згідно з якими свідок має право відмовитися давати показання щодо себе, близьких родичів та членів своєї сім'ї, що можуть стати підставою для підозри, обвинувачення у вчиненні ним, близькими родичами чи членами його сім'ї кримінального правопорушення, а також показання щодо відомостей, які згідно з положеннями ст. 65 КПК України, і про які йшлося вище, не підлягають розголошенню.

Потерпілий згідно з законом має право давати пояснення, показання або відмовитися їх давати (ст. 56 КПК України), а тому у разі допиту потерпілого він попереджається про кримінальну відповідальність лише за давання завідомо неправдивих показань.

Закон передбачає, що за необхідності до участі в допиті залучається перекладач.

Відповідно до ч. 3 ст. 42 КПК України підозрюваний має право на першу вимогу мати захисника і побачення з ним до першого допиту з дотриманням умов, що забезпечують конфіденційність спілкування, а також після першого допиту – мати такі побачення без обмеження їх кількості й тривалості; на участь захисника у проведенні допиту та інших процесуальних дій; не говорити нічого з приводу підозри проти нього або у будь-який момент відмовитися відповідати на запитання, а також має право давати пояснення, показання з приводу підозри чи в будь-який момент відмовитися їх давати.

А що стосується останнього положення, то згідно з ч. 4 ст. 224 КПК України у разі відмови підозрюваного відповідати на запитання, давати показання особа, яка проводить допит, зобов'язана його зупинити одразу після отримання такої заяви.

Щоб зрозуміти важливість перерахованих вище положень вітчизняного законодавства, варто звернути увагу на практику Європейського Суду з прав людини з таких питань. Так, у справі «Яременко проти України» (Yaremenko v Ukraine), 32092/02, 12 червня 2008 року, Суд констатував порушення пункту 1 статті 6 Конвенції у зв'язку з тим, що «...національні суди вважали такі детальні свідчення незаперечним доказом їхньої достовірності й використали їх як підставу для визнання заявника винуватим у скоєнні злочину ...попри те, що він

давав свої свідчення за відсутності захисника і відмовився від них одразу після того, як з'явився захисник, вибраний на його власний розсуд, а також на те, що ці свідчення не підтверджувалися жодним іншим матеріалом. За таких обставин, є серйозні підстави припускати, що ці підписані заявником свідчення були здобуті всупереч його волі. Зважаючи на наведене вище, а також на той факт, що адекватного розслідування тверджень заявника про здобуття його свідчень незаконними методами не проведено ..., Суд доходить висновку, що використання таких свідчень на судовому розгляді порушило право заявника на мовчання та право не свідчити проти себе...»¹⁴²

Взагалі допит будь-якої особи, яка підпадає під вимоги законодавця про проведення такої слідчої дії з її участю, здійснюється за загальними правилами, встановленими законом. Водночас закон встановлює і особливості допиту окремої категорії осіб. Йдеться не про інший порядок допиту, а про загальні правила допиту з додержанням окремих особливостей. Це стосується в першу чергу допиту малолітньої або неповнолітньої особи.

Згідно з п. 11 ч. 1 ст. 3 КПК України малолітня особа – це дитина до досягнення нею чотирнадцяти років. А згідно з п. 12 тієї самої ст. 3 КПК України неповнолітня особа – це малолітня особа, а також дитина у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років. Однією з особливостей допиту такої особи є те, що її допит проводиться в присутності законного представника, педагога або психолога, а за необхідності – лікаря. Крім того, враховуючи знову ж таки, що допит – це складний психологічний процес спілкування, законом встановлено, що допит малолітньої або неповнолітньої особи не може продовжуватися без перерви понад одну годину, а загалом – понад дві години на день.

Кримінальна відповідальність за відмову від давання показань і за давання завідомо неправдивих показань може наступати з досягненням особою шістнадцятирічного віку. А тому законодавець визначив, що особам, які не досягли шістнадцятирічного віку, роз'яснюється обов'язок про необхідність давання правдивих показань, не попереджаючи їх при цьому про кримінальну відповідальність за відмову від давання показань і за завідомо неправдиві показання.

Враховуючи вік особи, яка допитується, законодавець визначив, що до початку допиту законному представнику, педагогу або психологу, а також лікарю (якщо він запрошений), роз'яснюється їхній обов'язок бути присутніми при допиті, а також право заперечувати проти запитань та ставити запитання.

І тут важливо акцентувати на визначеному законодавцем положенні, із якого вбачається, що у разі якщо вік особи не встановлено, але є підстави вважати, що особа є малолітньою або неповнолітньою, до встановлення віку такої особи її допит проводиться за правилами, передбаченими для допиту малолітньої або неповнолітньої особи.

Крім допиту однієї особи окремо від інших осіб, закон передбачає, що слідчий, прокурор має право провести *одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб* для з'ясування причин розбіжностей у їхніх показаннях. І тут потрібно звертати увагу на дуже важливий момент. Йдеться не про усунення розбіжностей в показаннях раніше допитаних осіб, а саме про з'ясування причин їх виникнення.

---

¹⁴² Джеремі МакБрайд. Європейська конвенція з прав людини та кримінальний процес. Київ : К.І.С., 2010. С. 213–214.

Таким чином слідчий, прокурор намагаються встановити чиї показання можуть бути правдивими.

Проведення одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб не слід вважати гарантією з'ясування істини в кримінальному провадженні. Тому до проведення такої слідчої (розшукової) дії необхідно ретельно готуватися.

Важливе значення при проведенні названої слідчої (розшукової) дії має характер стосунків між її учасниками. Тому законодавець встановив правило, згідно з яким на початку такого допиту встановлюється, чи знають викликані особи одна одну і в яких стосунках вони перебувають між собою. Закон не встановлює будь-яких обмежень при визначенні кола осіб, які можуть бути одночасно допитані. Головне при цьому, щоб такі особи раніше були допитані і що в їхніх показаннях є розбіжності.

Відповідно до закону перед проведенням одночасного допиту двох і більше вже допитаних осіб, за загальним правилом, свідки попереджаються про кримінальну відповідальність за відмову від давання показань і за давання завідомо неправдивих показань, а потерпілі – за давання завідомо неправдивих показань. При цьому слід також враховувати встановлене законом право свідка і потерпілого відмовитися від давання показань, про що раніше було зазначено.

Закон не встановлює хто допитується першим при одночасному допиті двох і більше вже допитаних осіб. Це питання закон відносить на розсуд того, хто здійснює такий допит. Уявляється, що з тактичних міркувань першим слід допитувати того учасника процесу, який, на розсуд слідчого, прокурора дає правдиві показання.

Згідно з законом викликаним особам по черзі пропонується дати показання про ті обставини кримінального провадження, для з'ясування яких проводиться допит, після чого слідчим, прокурором можуть бути поставлені запитання. Особи, які беруть участь у допиті, їх захисники чи представники мають право ставити одна одній запитання, що стосуються предмета допиту.

Проте, законодавець підкреслив, що оголошення показань, наданих учасниками допиту на попередніх допитах, дозволяється лише після давання ними показань. Останнє стосується показань, даних такими особами при одночасному допиті двох чи більше раніше допитаних осіб і, уявляється, після того, як такі показання зафіксовані в протоколі.

Кримінальним процесуальним кодексом передбачено і особливості проведення одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб. Встановлені законом особливості такого допиту знову ж таки пов'язані з участю у слідчій (розшуковій) дії малолітнього або неповнолітнього свідка чи потерпілого.

Так, у кримінальних провадженнях щодо злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості особи, а також щодо злочинів, вчинених із застосуванням насильства або погрозою його застосування, одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб для з'ясування причин розбіжностей в їхніх показаннях не може бути проведений за участю малолітнього або неповнолітнього свідка чи потерпілого разом з підозрюваним.

Окрему увагу слід звернути на *допит свідка чи потерпілого під час досудового розслідування в судовому засіданні*. Йдеться про те, що саме під час досудового розслідування може виникнути ситуація, коли необхідно провести допит свідка чи потерпілого не лише слідчим чи прокурором, але і судом. Такий стан речей не слід розглядати як прояв недовіри до слідчого чи прокурора, а як необхідність

забезпечення дотримання загальної засади кримінального провадження – *безпосередність дослідження показань, речей і документів*.

Так, відповідно до ч. 2 ст. 23 КПК України не можуть бути визнані доказами відомості, що містяться в показаннях, речах і документах, які не були предметом безпосереднього дослідження суду, крім випадків, передбачених КПК України. І далі в цій само частині названої статті КПК України вказано, що суд може прийняти як доказ показання осіб, які не дають їх безпосередньо в судовому засіданні, лише у випадках, передбачених КПК України.

Отже, за загальним правилом, як це і вбачається із ч. 1 ст. 23 КПК України, суд досліджує докази безпосередньо.

Про які ж випадки, передбачені КПК України, йдеться у вищенаведених положеннях ч. 2 ст. 23 КПК України? Можливо із впевненістю констатувати, що саме положення ст. 225 КПК України і містять передбачені КПК України випадки, про які йдеться у названій вище ч. 2 ст. 23 КПК України.

Так, згідно з ч. 1 ст. 225 КПК України у виняткових випадках, пов'язаних із необхідністю отримання показань свідка чи потерпілого під час досудового розслідування, якщо через існування небезпеки для життя і здоров'я свідка чи потерпілого, їх тяжкої хвороби, наявності інших обставин, що можуть унеможливити їх допит в суді або вплинути на повноту чи достовірність показань, сторона кримінального провадження, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, мають право звернутися до слідчого судді із клопотанням провести допит такого свідка чи потерпілого в судовому засіданні, в тому числі одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб. У цьому випадку допит свідка чи потерпілого здійснюється у судовому засіданні в місці розташування суду або перебування хворого свідка, потерпілого в присутності сторін кримінального провадження з дотриманням правил проведення допиту під час судового розгляду.

Як видно зі змісту наведеної ч. 1 ст. 225 КПК України, перерахований в ній перелік можливих обставин, що можуть унеможливити допит в суді свідка чи потерпілого або вплинути на повноту чи достовірність показань, не є вичерпним. Про це свідчить твердження щодо *наявності інших обставин*.

З цього питання буде доречним звернутись до судової практики вирішення слідчими суддями питань, пов'язаних із допитом свідка, потерпілого під час досудового розслідування в судовому засіданні.

Так, в матеріалах Узагальнення судової практики з наведених питань зазначається, що за результатами аналізу судової практики можна зробити висновок, що розглядаючи клопотання про допит свідка, потерпілого, в порядку ст. 225 КПК України, до виняткових випадків, які унеможливають допит свідка, потерпілого або можуть вплинути на повноту чи достовірність їх показань, крім вказаних, слідчі судді відносять:

- 1) тривале відрядження, виїзд на роботу, навчання або постійне проживання за межі України;
- 2) потерпілий або свідок є громадянином іноземної держави, постійно проживає за межами України і має намір повернутись до місця постійного проживання;
- 3) призов на службу у Збройні Сили України;
- 4) відсутність постійного місця проживання та постійної роботи;
- 5) свідок або потерпілий перебуває на території України без законних на те підстав і підлягає випровадженню за межі України;

6) психологічні особливості особи неповнолітнього свідка або потерпілого;

7) робота свідка під керівництвом осіб, які можуть вплинути на зміст, повноту та достовірність показань; свідок, потерпілий або підозрюваний є близькими родичами із підозрюваним або обвинуваченим;

8) свідка або потерпілого засуджено до покарання у виді обмеження чи позбавлення волі або застосовано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою¹⁴³.

Варто зазначити, що готуючи клопотання про допит свідка чи потерпілого під час досудового розслідування в судовому засіданні, необхідно звертати особливу увагу на формулювання *мотивів*, за якими наведені в клопотанні обставини слід віднести до категорії *інших обставин*, що можуть унеможливити допит свідка, потерпілого або можуть вплинути на повноту чи достовірність їх показань. Адже, від цього і буде залежати чи визнає слідчий суддя при розгляді клопотання уповноважених осіб, що йдеться про винятковий випадок, пов'язаний із необхідністю отримання показань свідка чи потерпілого під час досудового розслідування в судовому засіданні, адже через існування обставин, наведених у клопотанні і віднесених до категорії *інших обставин* допит свідка, потерпілого неможливо здійснити у суді або наявність наведених обставин може вплинути на повноту чи достовірність їхніх показань. І, таким чином, рівень переконливості мотивів може вплинути на прийняття слідчим суддею рішення про задоволення чи про відмову в задоволенні клопотання про допит свідка, потерпілого під час досудового розслідування в судовому засіданні.

Що стосується кола осіб, які можуть бути присутніми при проведенні допиту свідка чи потерпілого під час досудового розслідування в судовому засіданні, то законодавець підкреслює, що неприбуття сторони, що була належним чином повідомлена про місце та час проведення судового засідання, для участі в допиті особи за клопотанням протилежної сторони не перешкоджає проведенню такого допиту в судовому засіданні.

Слід звернути увагу також на те, що допит особи, згідно з положеннями ч. 1 ст. 225 КПК України, може бути також проведений за відсутності сторони захисту, якщо на момент його проведення жодній особі не повідомлено про підозру у цьому кримінальному провадженні.

Ч. 2 ст. 225 КПК України передбачає проведення під час досудового розслідування виїзного судового засідання для допиту тяжко хворого свідка, потерпілого.

Заслугує окремої уваги також питання *проведення допиту у режимі відеоконференції* під час досудового розслідування. Так, згідно з ч. 1 ст. 232 КПК України допит осіб під час досудового розслідування може бути проведений у режимі відеоконференції при трансляції з іншого приміщення (дистанційне досудове розслідування) у випадках:

1) неможливості безпосередньої участі певних осіб у досудовому провадженні за станом здоров'я або з інших поважних причин;

2) необхідності забезпечення безпеки осіб;

3) проведення допиту малолітнього або неповнолітнього свідка, потерпілого;

---

¹⁴³ Про практику вирішення слідчими суддями питань, пов'язаних зі слідчими (розшуковими) діями : лист Вищого спеціалізованого суду України від 03 черв. 2016 р. *ІПС ЛІГА:ЗАКОН* : [сайт]. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/VRR00205>.

4) необхідності вжиття таких заходів для забезпечення оперативності досудового розслідування;

5) наявності інших підстав, визначених слідчим, прокурором, слідчим суддею достатніми.

Варто зазначити, що за загальним правилом, рішення про здійснення дистанційного досудового розслідування приймається слідчим, прокурором. При цьому законодавець застерігає, що в разі здійснення у режимі відеоконференції допиту згідно зі статтею 225 КПК України, рішення про проведення такого допиту приймається лише слідчим суддею. Таке рішення слідчий суддя приймає або з власної ініціативи або за клопотанням сторони кримінального провадження чи інших учасників кримінального провадження.

У разі, якщо сторона кримінального провадження чи потерпілий заперечує проти здійснення дистанційного досудового розслідування, слідчий, прокурор, слідчий суддя може прийняти рішення про його здійснення лише вмотивованою постановою (ухвалою), обґрунтувавши в ній прийняте рішення.

Що ж стосується дистанційного досудового розслідування, в якому дистанційно перебуватиме підозрюваний, то таке розслідування не може бути здійснене, якщо підозрюваний заперечує проти його здійснення. А це означає, що в такому випадку і рішення про здійснення дистанційного досудового розслідування, в якому дистанційно перебуватиме підозрюваний, ніким не може бути прийняте.

Законодавець підкреслює, що використання у дистанційному досудовому розслідуванні технічних засобів і технологій повинно забезпечувати належну якість зображення і звуку, а також інформаційну безпеку. Учасникам слідчої (розшукової) дії повинна бути забезпечена можливість ставити запитання і отримувати відповіді осіб, які беруть участь у слідчій (розшуковій) дії дистанційно, реалізовувати інші надані їм процесуальні права та виконувати процесуальні обов'язки, передбачені КПК України.

Важливо звернути увагу, що допит особи у дистанційному досудовому провадженні здійснюється згідно з тими само правилами, які передбачені статтями 225-227 КПК України і стосуються проведення допиту особи у звичайному порядку.

Згідно з ч. 5 ст. 232 КПК України якщо особа, яка братиме участь у допиті дистанційно згідно з рішеннями слідчого чи прокурора, знаходиться у приміщенні, розташованому на території, яка перебуває під юрисдикцією органу досудового розслідування, або на території міста, в якому він розташований, службова особа цього органу досудового розслідування зобов'язана вручити такій особі пам'ятку про її процесуальні права, перевірити її документи, що посвідчують особу, та перебувати поряд з нею до закінчення слідчої (розшукової) дії.

Згідно з ч. 6 ст. 232 КПК України якщо особа, яка братиме участь у допиті дистанційно згідно з рішеннями слідчого чи прокурора, знаходиться у приміщенні, розташованому поза територією, яка перебуває під юрисдикцією органу досудового розслідування, або поза територією міста, в якому він розташований, слідчий, прокурор своєю постановою доручає в межах компетенції органу Національної поліції, органу безпеки, органу, що здійснює контроль за дотриманням податкового законодавства, на території юрисдикції якого перебуває така особа, Національному антикорупційному бюро України або Державному бюро розслідувань, здійснити дії, передбачені ч. 5 ст. 232 КПК України. Копія постанови може бути надіслана електронною поштою, факсимільним або іншим засобом зв'язку. Службова особа

органу, що отримав доручення, за погодженням зі слідчим, прокурором, що надав доручення, зобов'язана в найкоротший строк організувати виконання зазначеного доручення.

З ч. 7 ст. 232 КПК України вбачається, що якщо рішення про проведення допиту у режимі відеоконференції при здійсненні дистанційного досудового розслідування прийнято слідчим суддею, то проведення такого допиту здійснюється згідно з положеннями як ст. 232 КПК України, так і положеннями ч. 4 та ч. 5 ст. 336 КПК України.

Законодавець зазначає, що якщо особа, яка буде брати участь у досудовому розслідуванні дистанційно, утримується в установі попереднього ув'язнення або установі виконання покарань, дії, передбачені ч. 5 ст. 232 КПК України, здійснюються службовою особою такої установи.

Важливо підкреслити, що хід і результати допиту, проведеного у режимі відеоконференції, фіксуються за допомогою технічних засобів відеозапису.

Згідно з ч. 10 ст. 232 КПК України особа, якій забезпечується захист, може бути допитана в режимі відеоконференції з такими змінами зовнішності і голосу, за яких її неможливо було б упізнати.

Варто звернути увагу на те, що законодавець створив умови пошуку, виявлення і збереження доказів навіть у ситуаціях, коли проведення допиту (навіть у режимі відеоконференції) не можливо здійснити.

Так, згідно з ч. 11 ст. 232 КПК України слідчий, прокурор з метою забезпечення оперативності кримінального провадження має право провести у режимі відео- або телефонної конференції *опитування* особи, яка через знаходження у віддаленому від місця проведення досудового розслідування місці, хворобу, зайнятість або з інших причин не може без зайвих труднощів вчасно прибути до слідчого, прокурора.

При цьому слід зазначити, що за результатами опитування, проведеного у режимі відео- або телефонної конференції, слідчий, прокурор складає не протокол, а рапорт, у якому зазначає дату та час опитування, дані про особу опитуваного, ідентифікаційні ознаки засобу зв'язку, що використовувався опитуваним, а також обставини, які були ним повідомлені. За необхідності опитування фіксується за допомогою технічних засобів аудіо- чи відеозапису.

Важливим при цьому є встановлення особи опитуваного. Тому законодавець зобов'язує слідчого, прокурора вжити заходів з метою встановлення особи опитуваного у режимі відео- або телефонної конференції.

Про те, яким чином була підтверджена особа опитуваного слідчий, прокурор повинні зазначити в рапорті.

Проведення допиту осіб, опитаних у режимі відео- або телефонної конференції, проводиться, згідно з законом, слідчим, прокурором у разі необхідності отримання показань від опитаних осіб і, уявляється, при наявній можливості його проведення.

Процесуальний порядок пред'явлення для впізнання. *Пред'явлення для впізнання* – це самостійна слідча (розшукова) дія, яка проводиться уповноваженою особою у визначеному законом порядку і полягає у пред'явленні свідку, потерпілому, підозрюваному або обвинуваченому об'єкта впізнання з метою встановлення тотожності, подібності або відмінності певного об'єкта з тим об'єктом, який свідок, потерпілий, підозрюваний або обвинувачений спостерігав при певних обставинах раніше.

Залежно від об'єкта пред'явлення для впізнання розрізняють такі його види: пред'явлення особи для впізнання, пред'явлення речей для впізнання, пред'явлення трупа для впізнання.

Перед проведенням такої слідчої (розшукової) дії закон не передбачає винесення спеціальної постанови. Виключення із загального правила складають лише випадки, коли сторона кримінального провадження чи потерпілий заперечують проти проведення впізнання у режимі відеоконференції під час досудового розслідування. Так, відповідно до ч. 2 ст. 232 КПК України у разі, якщо сторона кримінального провадження чи потерпілий заперечує проти здійснення дистанційного досудового розслідування, слідчий, прокурор, слідчий суддя може прийняти рішення про його здійснення лише вмотивованою постановою (ухвалою), обґрунтувавши в ній прийняте рішення.

За своєю сутністю пред'явлення для впізнання полягає у проведенні ідентифікації об'єкта. З метою отримання об'єктивної інформації, перед пред'явленням для впізнання необхідно з'ясувати за якими ознаками чи прикметами особа може впізнати об'єкт, який їй пред'являється.

Пред'явлення особи для впізнання (ст. 228 КПК України). Кримінальним процесуальним кодексом встановлено, що перед тим, як пред'явити особу для впізнання, слідчий, прокурор попередньо з'ясовує, чи може особа, яка впізнає, впізнати цю особу, опитує її про зовнішній вигляд і прикмети цієї особи, а також про обставини, за яких вона бачила цю особу, про що складає протокол. Проте, може скластися ситуація, що особа, якій пред'являється для впізнання інша особа, назвати прикмети особи, яка пред'являється для впізнання, не може. Бувши допитаною про зовнішній вигляд особи, яку вона могла раніше бачити, а також про її прикмети і інші ознаки, які можуть свідчити, що саме цю особу вона могла бачити, особа, якій пред'являється для впізнання інша особа заявляє про те, що вона може назвати лише загальні ознаки, які у своїй сукупності можуть свідчити про те, що саме цю особу вона раніше могла бачити. Законодавець і в такому випадку дозволяє проводити пред'явлення для впізнання. Доказове значення результатів проведення пред'явлення для впізнання особи саме в такий спосіб не зменшується в порівнянні з пред'явленням для впізнання за конкретними прикметами.

Так, відповідно до закону, якщо особа заявляє, що вона не може назвати прикмети, за якими впізнає особу, проте може впізнати її за сукупністю ознак, у протоколі зазначається за сукупністю яких саме ознак вона може впізнати особу. Проте, законодавець встановлює при цьому вимогу до осіб, уповноважених на проведення такої слідчої (розшукової) дії, яка полягає в тому, що забороняється попередньо показувати особі, яка впізнає, особу, яка повинна бути пред'явлена для впізнання, та надавати інші відомості про прикмети цієї особи.

Законом врегульовано саму процедуру пред'явлення особи для впізнання. Так, особа, яка підлягає впізнанню, пред'являється особі, яка впізнає, разом з іншими особами тієї ж статі, яких має бути не менше трьох і які не мають різних відмінностей у віці, зовнішності та одязі. Перед тим як пред'явити особу для впізнання, їй пропонується у відсутності особи, яка впізнає, зайняти будь-яке місце серед інших осіб, які пред'являються.

Особі, яка впізнає, пропонується вказати на особу, яку вона має впізнати, і пояснити, за якими ознаками вона її впізнала.

Проведення слідчої (розшукової) дії – *пред'явлення особи для впізнання* має також певні особливості, які пов'язані із забезпеченням безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні. Так, згідно з законом з метою забезпечення безпеки особи, яка впізнає, впізнання може проводитися в умовах, коли особа, яку пред'являють для впізнання, не бачить і не чує особи, яка впізнає, тобто поза її візуальним та аудіоспостереженням. Про умови проведення такого впізнання та його результати зазначається в протоколі. Про результати впізнання повідомляється особа, яка пред'являлася для впізнання.

При пред'явленні особи для впізнання особі, щодо якої згідно з КПК України вжито заходів безпеки, відомості про особу, взяту під захист, до протоколу не вносяться і зберігаються окремо.

Закон передбачає також проведення пред'явлення для впізнання особи за фотознімками, а також матеріалами відеозапису. Таке пред'явлення для впізнання особи здійснюється за загальними правилами, передбаченими для пред'явлення особи для впізнання, про які йшлося вище. Так, відповідно до закону, за необхідності впізнання може провадитися за фотознімками, матеріалами відеозапису з додержанням вимог, зазначених у частинах 1, 2 ст. 228 КПК України. При цьому законодавець встановлює застереження, що проведення впізнання за фотознімками, матеріалами відеозапису виключає можливість у подальшому пред'явленні особи для впізнання.

Кримінальний процесуальний порядок пред'явлення особи для впізнання за фотознімками, а також матеріалами відеозапису проявляється в тому, що фотознімок з особою, яка підлягає впізнанню, пред'являється особі, яка впізнає, разом з іншими фотознімками, яких повинно бути не менше трьох. Фотознімки, що пред'являються, не повинні мати різких відмінностей між собою за формою та іншими особливостями, що суттєво впливають на сприйняття зображення. Особи на інших фотознімках повинні бути тієї ж статі і не повинні мати різких відмінностей у віці, зовнішності та одязі з особою, яка підлягає впізнанню.

Матеріали відеозапису з зображенням особи, яка підлягає впізнанню, можуть бути пред'явлені лише за умови зображення на них не менше чотирьох осіб, які повинні бути тієї ж статі і не повинні мати різких відмінностей у віці, зовнішності та одязі з особою, яка підлягає впізнанню.

При пред'явленні особи для впізнання законом передбачена можливість залучення спеціалістів для фіксування впізнання технічними засобами, а також психологів, педагогів та інших спеціалістів.

Різновидом пред'явлення особи для впізнання є передбачена законом можливість здійснення пред'явлення особи для впізнання за голосом або ходом. При цьому законом встановлено застереження, сутність якого полягає в тому, що впізнання за голосом повинно здійснюватися поза візуальним контактом між особою, що впізнає, та особами, які пред'явлені для впізнання.

Пред'явлення речей для впізнання (ст. 229 КПК України). При пред'явленні речей для впізнання законом встановлені правила, які багато в чому схожі з правилами пред'явлення особи для впізнання. Так, згідно з ч. 1 і ч. 2 ст. 229 КПК України перед тим, як пред'явити для впізнання річ, слідчий, прокурор або захисник спочатку запитує в особи, яка впізнає, чи може вона впізнати цю річ, опитує про ознаки цієї речі і обставини, за яких вона цю річ бачила, про що складається протокол. Якщо особа заявляє, що вона не може назвати ознаки, за якими впізнає річ, проте

може впізнати її за сукупністю ознак, особа, яка проводить процесуальну дію, зазначає це у протоколі. Забороняється попередньо показувати особі, яка впізнає, річ, яка повинна бути пред'явлена для впізнання, та надавати інші відомості про її прикмети.

Річ, що підлягає впізнанню, пред'являється особі, яка впізнає, серед інших однорідних речей одного виду, якості і без різких відмінностей у зовнішньому вигляді, у кількості не менше трьох. Особі, яка впізнає, пропонується вказати на річ, яку вона впізнає, і пояснити, за якими ознаками вона її впізнала.

Проте закон передбачає і особливий порядок пред'явлення речей для впізнання. Так, якщо інших однорідних речей не існує, особі, яка впізнає, пропонується пояснити, за якими ознаками вона впізнала річ, яка їй пред'являється в одному екземплярі (ч. 3 ст. 229 КПК України).

Законом передбачено також проведення *пред'явлення для впізнання осіб чи речей* під час досудового розслідування у *режимі відеоконференції*. Таке пред'явлення для впізнання можливе в окремих випадках, які перераховані в законі і які вище називались при характеристиці проведення допиту у режимі відеоконференції.

Слід зазначити, що врегульований законом порядок проведення допиту осіб, а також порядок проведення пред'явлення для впізнання осіб чи речей під час досудового розслідування, які можуть бути проведені у режимі відеоконференції при трансляції з іншого приміщення (дистанційне досудове розслідування), має багато спільних положень, які були наведені при характеристиці проведення допиту у режимі відеоконференції, у зв'язку з чим не викликається необхідністю повторне їх викладення. А тому при подальшій характеристиці проведення пред'явлення для впізнання осіб чи речей під час досудового розслідування у режимі відеоконференції, увага буде приділятися тим положенням, які стосуються безпосередньо саме проведення пред'явлення для впізнання осіб чи речей.

При цьому беремо до уваги, що, як зазначено в ч. 4 ст. 232 КПК України, впізнання осіб чи речей у дистанційному досудовому провадженні здійснюється згідно з правилами, передбаченими ст. 228 та ст. 229 КПК України. А це означає, що при проведенні пред'явлення для впізнання осіб чи речей у дистанційному досудовому провадженні застосовуються положення законодавства, що врегульовують порядок проведення пред'явлення для впізнання осіб чи речей у звичайному режимі.

Пред'явлення трупа для впізнання (ст. 230 КПК України). Відповідно до ч. 1 ст. 230 КПК України пред'явлення трупа для впізнання здійснюється з додержанням вимог, передбачених частинами 1 і 8 ст. 228 КПК України.

Обшук. Отримання дозволу на його проведення. Обшук (ст. 234 КПК України) – це слідча (розшукова) дія, яка проводиться з метою виявлення та фіксації відомостей про обставини вчинення кримінального правопорушення, відшукування знаряддя кримінального правопорушення або майна, яке було здобуте у результаті його вчинення, а також встановлення місцеперебування розшукуваних осіб.

Фактичною підставою для проведення обшуку є наявність достатніх підстав вважати, що:

- 1) було вчинено кримінальне правопорушення;
- 2) відшукувані речі і документи мають значення для досудового розслідування;
- 3) відомості, які містяться у відшукуваних речах і документах, можуть бути доказами під час судового розгляду;

4) відшукувані речі, документи або особи знаходяться у зазначеному в клопотанні житлі чи іншому володінні особи;

5) за встановлених обставин обшук є найбільш доцільним та ефективним способом відшукування та вилучення речей і документів, які мають значення для досудового розслідування, а також встановлення місцеперебування розшукуваних осіб, а також заходом, пропорційним втручанням в особисте і сімейне життя особи.

Законодавець підкреслив, що слідчий суддя відмовляє у задоволенні клопотання про обшук, якщо прокурор, слідчий не доведе наявності достатніх підстав.

Юридичною (правовою) підставою для проведення обшуку є ухвала слідчого судді.

Перед тим, як говорити про можливість проведення обшуку у житлі чи іншому володінні особи, слід звернути увагу, що законом гарантується недоторканність житла чи іншого володіння особи.

Так, згідно зі ст. 13 КПК України не допускається проникнення до житла чи до іншого володіння особи, проведення в них огляду чи обшуку інакше як за вмотивованим судовим рішенням, крім випадків, передбачених КПК України.

Про які ж законодавець говорить випадки, наявності яких дає право проникнути до житла чи іншого володіння особи, провести в них огляд чи обшук без вмотивованого судового рішення?

Звернемось до ст. 233 КПК України, якою передбачено процесуальний порядок проникнення до житла чи іншого володіння особи.

Так, згідно з ч. 1 ст. 233 КПК України ніхто не має права проникнути до житла чи іншого володіння особи з будь-якою метою, інакше як лише за *добровільною згодою особи*, яка ними володіє, або на підставі *ухвали слідчого судді*, крім випадків, установлених частиною третьою цієї ж само ст. 233 КПК України.

А випадки, про які йдеться в названій ч. 3 ст. 233 КПК України полягають в тому, що слідчий, дізнавач, прокурор має право до постановлення ухвали слідчого судді увійти до житла чи іншого володіння особи лише у невідкладних випадках, пов'язаних із *врятуванням життя людей та майна чи з безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні кримінального правопорушення*.

У такому разі прокурор, слідчий, дізнавач за погодженням із прокурором зобов'язаний невідкладно після здійснення таких дій звернутися до слідчого судді із клопотанням про проведення *обшуку*. Слідчий суддя розглядає таке клопотання згідно з вимогами ст. 234 КПК України, перевіряючи, крім іншого, чи дійсно були наявні *підстави* для проникнення до житла чи іншого володіння особи без ухвали слідчого судді.

Якщо прокурор відмовиться погодити клопотання слідчого, дізнавача про обшук або слідчий суддя відмовить у задоволенні клопотання про обшук, встановлені внаслідок такого обшуку докази є недопустимими, а отримана інформація підлягає знищенню в порядку, передбаченому ст. 255 КПК України.

Таким чином, за загальним правилом, по-перше, проникнення до житла чи іншого володіння особи можливе якщо є добровільна згода особи, яка ними володіє. І, по-друге, проникнення до житла чи іншого володіння особи можливе лише на підставі ухвали слідчого судді (якщо добровільної згоди особи нема).

Що ж стосується проникнення до житла чи іншого володіння особи з метою проведення в них обшуку, то, згідно з ч. 2 ст. 234 КПК України, обшук проводиться на підставі ухвали слідчого судді місцевого загального суду, в межах територіальної

юрисдикції якого знаходиться орган досудового розслідування, а у кримінальних провадженнях щодо злочинів, віднесених до підсудності Вищого антикорупційного суду, – на підставі ухвали слідчого судді Вищого антикорупційного суду.

Якщо далі говорити про обшук житла чи іншого володіння особи, то слід зазначити, що законом встановлені певні вимоги щодо виконання ухвали слідчого судді та змісту ухвали слідчого судді про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи.

Так, відповідно до ч. 1 ст. 235 КПК України ухвала слідчого судді про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи з підстав, зазначених у клопотанні прокурора, слідчого, надає право проникнути до житла чи іншого володіння особи лише один раз.

Перед тим, як детально характеризувати вимоги до ухвали слідчого судді про дозвіл на проведення обшуку житла чи іншого володіння особи, а також сам порядок виконання такої ухвали, необхідно з'ясувати питання щодо того, як законодавець тлумачить самі поняття «житло особи» і «інше володіння особи».

Так, згідно з ч. 2 ст. 233 КПК України під *житлом особи* розуміється будь-яке приміщення, яке знаходиться у постійному чи тимчасовому володінні особи, незалежно від його призначення і правового статусу, та пристосоване для постійного або тимчасового проживання в ньому фізичних осіб, а також всі складові частини такого приміщення. А під *іншим володінням особи* розуміються транспортний засіб, земельна ділянка, гараж, інші будівлі чи приміщення побутового, службового, господарського, виробничого та іншого призначення тощо, які знаходяться у володінні особи.

Що стосується самого процесуального порядку проведення обшуку, то законом детально врегульований такий порядок. Так, відповідно до ч. 3 ст. 234 КПК України у разі необхідності провести обшук слідчий за погодженням з прокурором або прокурор звертається до слідчого судді з відповідним клопотанням, яке повинно містити відомості про:

- 1) найменування кримінального провадження та його реєстраційний номер;
- 2) короткий виклад обставин кримінального правопорушення, у зв'язку з розслідуванням якого подається клопотання;
- 3) правову кваліфікацію кримінального правопорушення з зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність;
- 4) підстави для обшуку;
- 5) житло чи інше володіння особи або частину житла чи іншого володіння особи, де планується проведення обшуку;
- 6) особу, якій належить житло чи інше володіння, та особу, у фактичному володінні якої воно знаходиться;
- 7) індивідуальні або родові ознаки речей, документів, іншого майна або осіб, яких планується відшукати, а також їхній зв'язок із вчиненим кримінальним правопорушенням;
- 8) обґрунтування того, що доступ до речей, документів або відомостей, які можуть у них міститися, неможливо отримати органом досудового розслідування у добровільному порядку шляхом витребування речей, документів, відомостей відповідно до ч. 2 ст. 93 КПК України, або за допомогою інших слідчих дій, передбачених КПК України, а доступ до осіб, яких планується відшукати, – за допомогою інших слідчих дій, передбачених КПК України. Зазначена вимога не

поширюється на випадки проведення обшуку з метою відшукування знаряддя кримінального правопорушення, предметів і документів, вилучених з обігу.

До клопотання також мають бути додані оригінали або копії документів та інших матеріалів, якими прокурор, слідчий обґрунтовує доводи клопотання, а також витяг з Єдиного реєстру досудових розслідувань щодо кримінального провадження, в рамках якого подається клопотання.

Законодавець підкреслив, що клопотання про обшук розглядається у суді в день його надходження за участю слідчого або прокурора.

Важливо зазначити, що за результатами розгляду клопотання слідчого, прокурора про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи, слідчий суддя виносить рішення про дачу дозволу на обшук житла чи іншого володіння особи, або – рішення про відмову у задоволенні клопотання слідчого, прокурора про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи.

У разі відмови у задоволенні клопотання про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи слідчий, прокурор не має права повторно звертатися до слідчого судді з клопотанням про дозвіл на обшук того самого житла чи іншого володіння особи, якщо у клопотанні не зазначені нові обставини, які не розглядалися слідчим суддею (ч. 6 ст. 234 КПК України).

Ухвала слідчого судді про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи повинна відповідати загальним вимогам до судових рішень, передбачених КПК України, а також містити відомості про:

1) строк дії ухвали, який не може перевищувати одного місяця з дня постановлення ухвали;

2) прокурора, слідчого, який подав клопотання про обшук;

3) положення закону, на підставі якого постановляється ухвала;

4) житло чи інше володіння особи або частину житла чи іншого володіння особи, які мають бути піддані обшуку;

5) особу, якій належить житло чи інше володіння, та особу, у фактичному володінні якої воно знаходиться;

6) речі, документи або осіб, для виявлення яких проводиться обшук.

Виготовляються дві копії ухвали, які чітко позначаються як копії.

Згідно зі ст. 236 КПК України ухвала про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи може бути виконана слідчим чи прокурором. Для участі в проведенні обшуку може бути запрошений потерпілий, підозрюваний, захисник, представник та інші учасники кримінального провадження. З метою одержання допомоги з питань, що потребують спеціальних знань, слідчий, прокурор для участі в обшуку має право запросити спеціалістів. Слідчий, прокурор вживає належних заходів для забезпечення присутності під час проведення обшуку осіб, чії права та законні інтереси можуть бути обмежені або порушені. Незалежно від стадії цієї слідчої дії слідчий, прокурор, інша службова особа, яка бере участь у проведенні обшуку, зобов'язані допустити на місце його проведення захисника чи адвоката, повноваження якого підтверджуються згідно з положеннями ст. 50 КПК України.

Обшук житла чи іншого володіння особи на підставі ухвали слідчого судді повинен відбуватися в час, коли заподіюється найменша шкода звичайним заняттям особи, яка ними володіє, якщо тільки слідчий, прокурор не вважатиме, що виконання такої умови може істотно зашкодити меті обшуку.

Перед початком виконання ухвали слідчого судді особі, яка володіє житлом чи іншим володінням, а за її відсутності – іншій присутній особі повинна бути пред'явлена ухвала і надана її копія.

Слідчий, прокурор має право заборонити будь-якій особі залишити місце обшуку до його закінчення та вчиняти будь-які дії, що заважають проведенню обшуку. Невиконання цих вимог тягне за собою передбачену законом відповідальність.

Слідчий, прокурор не має права заборонити учасникам обшуку користуватися правовою допомогою адвоката або представника. Слідчий, прокурор зобов'язаний допустити такого адвоката або представника до обшуку на будь-якому етапі його проведення.

У разі відсутності осіб у житлі чи іншому володінні копія ухвали повинна бути залишена на видному місці у житлі чи іншому володінні особи. При цьому слідчий, прокурор зобов'язаний забезпечити схоронність майна, що знаходиться у житлі чи іншому володінні особи, та неможливість доступу до нього сторонніх осіб.

Обшук на підставі ухвали слідчого судді повинен проводитися в обсязі, необхідному для досягнення мети обшуку. За рішенням слідчого чи прокурора може бути проведено обшук осіб, які перебувають в житлі чи іншому володінні, якщо є достатні підстави вважати, що вони переховують при собі предмети або документи, які мають значення для кримінального провадження.

Обшук особи здійснюється особами тієї самої статі у присутності адвоката, представника на вимогу такої особи. Неявка адвоката, представника для участі у проведенні обшуку особи протягом трьох годин не перешкоджає проведенню обшуку. Хід і результати особистого обшуку підлягають обов'язковій фіксації у відповідному протоколі.

Слід звернути увагу, що інколи бувають випадки, коли фактичне проведення обшуку особи оформляється як огляд місця події, що розцінюється судом як істотне порушення вимог кримінального процесуального закону і, як результат, визнається недопустимим доказом¹⁴⁴.

Слідчий, прокурор під час проведення обшуку має право відкривати закриті приміщення, сховища, речі, якщо особа, присутня при обшуку, відмовляється їх відкрити або обшук здійснюється за відсутності осіб, зазначених у ч. 3 ст. 236 КПК України.

При обшуку слідчий, прокурор має право проводити вимірювання, фотографування, звуко- чи відеозапис, складати плани і схеми, виготовляти графічні зображення обшуканого житла чи іншого володіння особи чи окремих речей, виготовляти відбитки та зліпки, оглядати і вилучати документи, тимчасово вилучати речі, які мають значення для кримінального провадження. Предмети, які вилучені законом з обігу, підлягають вилученню незалежно від їх відношення до кримінального провадження. Вилучені речі та документи, які не входять до переліку, щодо якого прямо надано дозвіл на відшукання в ухвалі про дозвіл на проведення обшуку, та не належать до предметів, які вилучені законом з обігу, вважаються тимчасово вилученим майном.

---

¹⁴⁴ Постанова ККС ВП по справі № 755/6685/17 від 13 лют. 2020 р. *Протокол* : [сайт]. URL: https://protocol.ua/ua/vs_kks

Особи, у присутності яких здійснюється обшук, при проведенні цієї слідчої (розшукової) дії мають право робити заяви, що підлягають занесенню до протоколу обшуку.

Другий примірник протоколу обшуку разом із доданим до нього описом вилучених документів та тимчасово вилучених речей (за наявності) вручається особі, у якої проведено обшук, а в разі її відсутності – повнолітньому членові її сім'ї або його представникові.

При проведенні обшуку на підприємстві, в установі або організації другий примірник протоколу вручається керівнику або представникові підприємства, установи або організації.

Обшук житла чи іншого володіння особи на підставі ухвали слідчого судді в обов'язковому порядку фіксується за допомогою аудіо- та відеозапису.

Огляд та його види. *Огляд* (ст. 237 КПК України) – це слідча (розшукова) дія, яка проводиться слідчим або прокурором з метою виявлення та фіксації відомостей щодо обставин кримінального правопорушення.

Залежно від предмета огляду, можливо визначити його види. Так, існують наступні види огляду: огляд місцевості, огляд приміщення, огляд речей та документів, огляд трупа. Комплексною слідчою (розшуковою) дією, де можуть бути проявлені всі види огляду, є огляд місця події і, зокрема, огляд житла чи іншого володіння особи. І така комплексна слідча (розшукова) дія як огляд місця події, за визначенням законодавця, у невідкладних випадках може бути проведена до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань (ч. 3 ст. 214 КПК України).

Закон передбачає, що проведення огляду житла чи іншого володіння особи здійснюється згідно з правилами КПК України, передбаченими для обшуку житла чи іншого володіння особи.

І тут є необхідним ще раз нагадати, що згідно з ч. 1 ст. 233 КПК України ніхто не має права проникнути до житла чи іншого володіння особи з будь-якою метою, інакше як лише за добровільною згодою особи, яка ними володіє, або на підставі ухвали слідчого судді, крім випадків, установлених ч. 3 ст. 233 КПК України і які вище перераховувались при розгляді питань щодо проведення обшуку в житлі чи іншому володінні особи. А тому необхідно звертати особливу увагу на питання щодо визначеного законом порядку отримання дозволу на проникнення в житло чи інше володіння особи з метою проведення там огляду.

З цього питання буде корисним звернутись до практики Верховного Суду саме з питань надання дозволу на проведення огляду місця події. Верховний Суд у своїй постанові по конкретній справі, в якій йшлося, зокрема, про те, що власник всієї квартири дав дозвіл на проведення огляду у помешканні, яким на правових підставах користувалась інша особа, підкреслив, що власник всієї квартири не мав права давати дозвіл на огляд тієї частини помешкання, яку винаймав на той час орендар. Тому, на думку Верховного Суду, проведення огляду в житлі орендаря без ухвали слідчого судді чи дозволу особи, яка на правових підставах користувалась цим помешканням, було безумовним порушення права останнього на недоторканність житла¹⁴⁵.

---

¹⁴⁵ Постанова Верховного Суду від 31 жовт. 2019 р. № 346/7477/13-к. *VERDICTUM. ЛІГА:ЗАКОН* : [сайт]. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/85542842>.

Закон передбачає, що слідчим, прокурором для участі в огляді може бути запрошений потерпілий, підозрюваний, захисник, законний представник та інші учасники кримінального провадження. З метою одержання допомоги з питань, що потребують спеціальних знань, слідчий, прокурор для участі в огляді може запросити також спеціалістів.

При огляді слідчий, прокурор або за їх дорученням залучений спеціаліст має право проводити вимірювання, фотографування, звуко- чи відеозапис, складати плани і схеми, виготовляти графічні зображення оглянутого місця чи окремих речей, виготовляти відбитки та зліпки, оглядати і вилучати речі і документи, які мають значення для кримінального провадження.

Законодавець акцентує на тому, що при проведенні огляду дозволяється вилучення лише речей і документів, які мають значення для кримінального провадження, та речей, вилучених з обігу. При цьому слід мати на увазі, що предмети, які вилучені законом з обігу, підлягають вилученню незалежно від їх відношення до кримінального провадження. При цьому вилучені речі та документи, що не належать до предметів, які вилучені законом з обігу, вважаються тимчасово вилученим майном.

За загальним правилом, усі вилучені речі і документи підлягають негайному огляду і опечатуванню із завіренням підписами осіб, які брали участь у проведенні огляду. Проте, виникають ситуації, коли це зробити на місці не виявляється можливим. Тому законодавець, передбачаючи такі випадки, визначив, що у разі якщо огляд речей і документів на місці здійснити неможливо або їх огляд пов'язаний з ускладненнями, вони тимчасово опечатуються і зберігаються у такому вигляді доти, доки не буде здійснено їх остаточні огляд і опечатування.

При цьому слід пам'ятати, що в наведених останніх випадках при опечатуванні речей і документів необхідно в обов'язковому порядку таке опечатування завіряти підписами осіб, які брали участь у проведенні огляду.

Враховуючи, що залишення будь-якою особою місця огляду може негативно вплинути на хід досудового розслідування, законодавець передбачив, що слідчий, прокурор має право заборонити будь-якій особі залишити місце огляду до його закінчення та вчинювати будь-які дії, що заважають проведенню огляду. Невиконання цих вимог тягне за собою передбачену законом відповідальність.

Про хід і результати огляду обов'язково складається протокол огляду. Особи, у присутності яких здійснюється огляд, при проведенні цієї слідчої (розшукової) дії мають право робити заяви, що підлягають занесенню до протоколу огляду.

Окремим видом огляду законодавець визнав *огляд трупа* (ст. 238 КПК України). Відповідно до закону огляд трупа слідчим, прокурором проводиться за обов'язкової участі судово-медичного експерта або лікаря, якщо вчасно неможливо залучити судово-медичного експерта.

Огляд трупа може здійснюватися одночасно з оглядом місця події, житла чи іншого володіння особи з додержанням правил КПК України про огляд житла чи іншого володіння особи.

Закон встановлює, що після огляду труп підлягає обов'язковому направленню для проведення судово-медичної експертизи для встановлення причини смерті. Труп підлягає видачі лише з письмового дозволу прокурора, незалежно від того, яким уповноваженим органом досудового розслідування здійснюється досудове

провадження і тільки після проведення судово-медичної експертизи та встановлення причини смерті.

Законом передбачено проведення *огляду трупа, пов'язаного з ексгумацією* (ст. 239 КПК України). Важливо зазначити, що згідно з КПК України ексгумація трупа здійснюється виключно за постановою прокурора. Виконання постанови покладається на службових осіб органів місцевого самоврядування.

Труп виймається з місця поховання за присутності судово-медичного експерта та оглядається з додержанням правил ст. 238 КПК України. Після проведення ексгумації і необхідних досліджень поховання здійснюється в тому самому місці з приведенням могили в попередній стан.

Під час ексгумації судово-медичним експертом можуть бути вилучені зразки тканини і органів або частини трупа, необхідні для проведення експертних досліджень.

Законом передбачено, що, у разі необхідності, труп може бути доставлений до відповідного експертного закладу для проведення експертизи.

Під час ексгумації трупа з поховання можуть бути вилучені речі, які мають значення для встановлення обставин кримінального правопорушення.

Про проведену слідчу (розшукову) дію складається протокол, у якому зазначається все, що було виявлено, у тій послідовності, в якій це відбувалося, і в тому вигляді, у якому спостерігалось під час проведення слідчої (розшукової) дії. Якщо при ексгумації вилучалися речі та об'єкти для досліджень, про це зазначається в протоколі. До протоколу додаються матеріали вимірювання, фотографування, звуко- чи відеозапису, плани і схеми, графічні зображення, відбитки та зліпки.

Слідчий експеримент. Шляхи його проведення. Слідчий експеримент (ст. 240 КПК України) – це слідча (розшукова) дія, яка проводиться у передбаченому законом порядку уповноваженою особою з метою перевірки і уточнення відомостей, які мають значення для встановлення обставин кримінального правопорушення.

Закон наділяє слідчого і прокурора правом проведення слідчого експерименту, визначаючи при цьому, що проведений слідчий експеримент може бути шляхом відтворення дій, обстановки, обставин певної події, проведення необхідних дослідів чи випробувань.

Згідно з законом слідчий експеримент може бути проведений в житлі чи іншому володінні особи. У такому випадку ця слідча (розшукова) дія здійснюється лише за добровільною згодою особи, яка ними володіє, або на підставі ухвали слідчого судді за клопотанням слідчого, погодженого з прокурором, або прокурора, яке розглядається в порядку, передбаченому КПК України для розгляду клопотань про проведення обшуку в житлі чи іншому володінні особи.

Проте, в якому б місці не проводився слідчий експеримент, закон визначає, що проведення слідчого експерименту допускається за умови, що при цьому не створюється небезпека для життя і здоров'я осіб, які беруть у ньому участь, чи оточуючих, не принижуються їхні честь і гідність, не завдається шкода.

До участі в слідчому експерименті, якщо це викликається необхідністю і не може негативно вплинути на досягнення мети даної слідчої (розшукової) дії, можуть бути залучені підозрюваний, потерпілий, свідок, захисник, представник. За необхідності слідчий експеримент може проводитися також за участю спеціаліста.

Так само як і при проведенні інших слідчих (розшукових) дій, під час проведення слідчого експерименту можуть проводитися вимірювання, фотографування, звуко-

чи відеозапис, складатися плани і схеми, виготовлятися графічні зображення, відбитки та зліпки, які додаються до протоколу.

Складання протоколу при проведенні слідчого експерименту є обов'язковим. Законом визначено, що про проведення слідчого експерименту слідчий, прокурор складає протокол згідно з вимогами КПК України. Важливим моментом при цьому є те, що закон встановлює таку вимогу, щоб у протоколі докладно викладалися умови і результати слідчого експерименту.

Освідування підозрюваного, свідка чи потерпілого. Освідування особи (ст. 241 КПК України) – це слідча (розшукова) дія, яка проводиться слідчим або прокурором в установленому законом порядку щодо особи (підозрюваного, свідка чи потерпілого) для виявлення на їхньому тілі слідів кримінального правопорушення або особливих прикмет, якщо для цього не потрібно проводити судово-медичну експертизу.

Юридичною (правовою) *підставою* для проведення освідування є постанова прокурора. Постанова може бути винесена прокурором за власною ініціативою або за клопотанням слідчого. З клопотанням про проведення освідування до прокурора можуть звернутися сторона кримінального провадження або потерпілий.

Згідно з законом до участі у проведенні освідування, за необхідності, запрошується судово-медичний експерт або лікар. Їх участь, як правило, викликається необхідністю застосування спеціальних знань в області медицини.

В окремих випадках освідування особи може бути пов'язане з оголенням особи, яка освідується. Законом визначено, що освідування, яке супроводжується оголенням освідуваної особи, здійснюється *особами тієї ж статі*, за винятком його проведення лікарем і за згодою особи, яка освідується. Проте законом встановлене категоричне *правило*, яким передбачено, що слідчий, прокурор не вправі бути присутніми при освідуванні особи іншої статі, коли це пов'язано з необхідністю оголювати особу, яка підлягає освідуванню.

Перед початком освідування особі оголошується постанова прокурора і пропонується добровільно пройти освідування. У разі відмови особи пройти освідування добровільно, така слідча (розшукова) дія може бути проведена в *примусовому порядку*.

Законом визначено, що при освідуванні не допускаються дії, які принижують честь і гідність особи або небезпечні для її здоров'я. За необхідності здійснюється *фіксування* наявності чи відсутності на тілі особи, яка підлягає освідуванню, слідів кримінального правопорушення або особливих прикмет шляхом фотографування, відеозапису чи інших технічних засобів. Зображення, демонстрація яких може розглядатись як образлива для освідуваної особи, зберігаються в опечатаному вигляді і можуть надаватися лише суду під час судового розгляду.

За результатами проведення освідування складається *протокол*. У разі проведення освідування у примусовому порядку, копія протоколу в обов'язковому порядку вручається особі, освідування якої проводилося примусово.

Підстави проведення експертизи та порядок залучення експерта.

Відповідно до закону *експертиза* проводиться експертною установою, експертом або експертами, яких залучають сторони кримінального провадження або слідчий суддя за клопотанням сторони захисту у випадках та порядку, передбачених ст. 244 КПК України, якщо для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження, необхідні *спеціальні знання*.

Спеціальні знання, про які йдеться, можуть стосуватися будь-якої сфери людської діяльності – науки, техніки, мистецтва, а також іншої сфери діяльності. Єдине застереження при цьому закон встановлює щодо питань права. Так, законодавець підкреслив, що не допускається проведення експертизи для з'ясування питань права.

Згідно з законом слідчий або прокурор *зобов'язані* забезпечити проведення експертизи щодо:

- 1) встановлення причин смерті;
- 2) встановлення тяжкості та характеру тілесних ушкоджень;
- 3) визначення психічного стану підозрюваного за наявності відомостей, які викликають сумнів щодо його осудності, обмеженої осудності;
- 4) встановлення віку особи, якщо це необхідно для вирішення питання про можливість притягнення її до кримінальної відповідальності, а іншим способом неможливо отримати ці відомості;
- 5) визначення розміру матеріальних збитків, якщо потерпілий не може їх визначити та не надав документ, що підтверджує розмір такої шкоди, розміру шкоди немайнового характеру, шкоди довікілью, заподіяного кримінальним правопорушенням.

Слід звернути увагу на те, що експертиза проводиться як із залученням особи до її проведення, так і без такого залучення. При цьому законодавець звернув увагу, що примусове залучення особи для проведення медичної або психіатричної експертизи здійснюється за *ухвалою слідчого судді, суду*.

Законодавець зазначив, що експерт залучається у разі наявності підстав для проведення експертизи за дорученням сторони кримінального провадження. При цьому слід звернути увагу на те, що сторона захисту має право самостійно залучати експертів на договірних умовах для проведення експертизи, у тому числі обов'язкової.

Відповідно до закону експерт може бути залучений слідчим суддею за клопотанням сторони захисту у випадках та порядку, передбачених ст. 244 КПК України.

Так, в ч. 1 ст. 244 КПК України зазначено, що *сторона захисту* має право звернутися до слідчого судді з клопотанням про проведення експертизи у разі, якщо:

- 1) для вирішення питань, що мають істотне значення для кримінального провадження, необхідне залучення експерта, проте сторона обвинувачення не залучила його або для вирішення залученим стороною обвинувачення експертом поставлені запитання, що не дозволяють дати повний та належний висновок з питань, для з'ясування яких необхідне проведення експертизи, або існують достатні підстави вважати, що залучений стороною обвинувачення експерт внаслідок відсутності у нього необхідних знань, упередженості чи з інших причин надасть або надав неповний чи неправильний висновок;
- 2) сторона захисту не може залучити експерта самостійно через відсутність коштів чи з інших об'єктивних причин.

Слід особливу увагу звернути на зміст клопотання про проведення експертизи.

Так, згідно з ч. 2 ст. 244 КПК України у клопотанні *зазначаються*:

- 1) короткий виклад обставин кримінального правопорушення, у зв'язку з яким подається клопотання;

- 2) правова кваліфікація кримінального правопорушення із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність;
- 3) виклад обставин, якими обґрунтовуються доводи клопотання;
- 4) експерт, якого необхідно залучити, або експертна установа, якій необхідно доручити проведення експертизи;
- 5) вид експертного дослідження, що необхідно провести, та перелік запитань, які необхідно поставити перед експертом.

Законом визначено, що до клопотання також *додаються*: копії матеріалів, якими обґрунтовуються доводи клопотання; копії документів, що підтверджують неможливість самостійного залучення експерта стороною захисту.

Що стосується *строків* розгляду клопотання, то слід підкреслити, що клопотання розглядається не пізніше п'яти днів із дня його надходження до суду слідчим суддею місцевого суду, в межах територіальної юрисдикції якого здійснюється досудове розслідування, а в кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень, віднесених до підсудності Вищого антикорупційного суду, – слідчим суддею Вищого антикорупційного суду.

При цьому законодавець зазначає, що особа, яка подала клопотання, повідомляється про місце та час його розгляду, проте її неприбуття не перешкоджає розгляду клопотання, крім випадків, коли участь такої особи визнана слідчим суддею обов'язковою.

Законодавець акцентує на тому, що у разі встановлення слідчим суддею, що клопотання подано без додержання вимог ч. 2 ст. 244 КПК України, слідчий суддя *повертає* таке клопотання особі, яка його подала, про що постановляє ухвалу.

При цьому законодавець наділив слідчого суддю певними правами. Так, під час розгляду клопотання слідчий суддя *має право* за клопотанням учасників розгляду або за власною ініціативою заслухати будь-якого свідка чи дослідити будь-які матеріали, що мають значення для вирішення клопотання.

Крім того, слідчий суддя за результатами розгляду клопотання *має право* своєю ухвалою доручити проведення експертизи експертній установі, експерту або експертам, якщо особа, яка звернулася з клопотанням, доведе наявність підстав, визначених ч. 1 ст. 244 КПК України.

Слід звернути увагу, що до ухвали слідчого судді про доручення проведення експертизи включаються запитання, поставлені перед експертом особою, яка звернулася з відповідним клопотанням. Слідчий суддя має право не включити до ухвали запитання, поставлені особою, яка звернулася з відповідним клопотанням, якщо відповіді на них не стосуються кримінального провадження або не мають значення для судового розгляду, обґрунтувавши таке рішення в ухвалі.

Очевидно, що для проведення експертизи може виникнути необхідність *отримання зразків* для експертного дослідження. А тому законодавець зазначив, що при задоволенні клопотання про залучення експерта слідчий суддя у разі необхідності має право за клопотанням особи, яка звернулася з клопотанням про залучення експерта, вирішити питання про отримання зразків для експертизи відповідно до ст. 245 КПК України.

Так, у разі необхідності отримання зразків для проведення експертизи вони відбираються стороною кримінального провадження, яка звернулася за проведенням експертизи або за клопотанням якої експертиза призначена слідчим суддею. У

випадку, якщо проведення експертизи доручено судом, відібрання зразків для її проведення здійснюється судом або за його дорученням залученим спеціалістом.

Порядок відібрання зразків з речей і документів встановлюється згідно з положеннями про тимчасовий доступ до речей і документів (статті 160-166 КПК України).

Слід звернути увагу, що відбирання біологічних зразків у особи здійснюється за правилами, передбаченими ст. 241 КПК України. У разі відмови особи добровільно надати біологічні зразки слідчий суддя, суд за клопотанням сторони кримінального провадження, що розглядається в порядку, передбаченому статтями 160-166 КПК України, має право дозволити слідчому, прокурору (або зобов'язати їх, якщо клопотання було подано стороною захисту) здійснити відбирання біологічних зразків *примусово*.

Важливо при цьому підкреслити, що висновок експерта, залученого слідчим суддею, надається особі, за клопотанням якої він залучений.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ:

1. Які процесуальні дії слід відносити до слідчих (розшукових) дій?
2. Які існують види слідчих (розшукових) дій?
3. Що являє собою система слідчих (розшукових) дій?
4. Які передбачені законом загальні вимоги до проведення слідчих (розшукових) дій?
5. Що являє собою допит? Які існують види допиту?
6. Що слід розуміти під місцем проведення допиту?
7. Які закон передбачає види пред'явлення для впізнання?
8. Який порядок проведення впізнання у режимі відеоконференції під час досудового розслідування?
9. Що виступає підставою для проведення обшуку?
10. Який порядок проведення обшуку у житлі чи іншому володінні особи?
11. Яка мета проведення огляду?
12. Які закон передбачає види огляду?
13. Які шляхи проведення слідчого експерименту?
14. Що є підставою для проведення освідування особи?
15. Які існують підстави проведення експертизи?

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів : Закон України від 23 груд. 1993 р. № 3781-ХІІ. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3781-12>.

2. Вегера-Іжевська І. В. Забезпечення права на недоторканність житла чи іншого володіння особи в кримінальному провадженні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2018. 233 с.

3. Джеремі Макбрайд. Європейська конвенція з прав людини та кримінальний процес. Київ : К.І.С., 2010. 576 с.

4. Досудове розслідування : навч.-метод. посіб. / [Ю. П. Аленін, Л. І. Аркуша, І. В. Гловюк, В. К. Волошина, О. В. Малахова, О. О. Торбас] ; за ред. В. К. Волошиної. Одеса : Нац. ун-т “Одеська юридична академія”, 2020. 141 с.

5. Колесник Ю. В. Слідчі та негласні слідчі (розшукові) дії як криміналістичні засоби діяльності слідчого в досудовому розслідуванні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2016. 20 с.

6. Кримінальний процес : підручник / [Р. І. Благута, Ю. В. Гуцуляк, О. М. Дуфенюк та ін.] ; за заг. ред. А. Я. Хитри, Р. М. Шехавцова, В. В. Луцика. Львів : ЛьвДУВС, 2019. Ч. 1. 532 с.

7. Кримінальний процесуальний кодекс України з постатейними матеріалами практики Європейського суду з прав людини : довідкове вид. / [уклад.: Ю. Г. Севрук, А. В. Столітній, О. В. Сапін, О. Р. Мала, М. І. Снігар та ін.] ; за ред. Ю. Г. Севрука, А. В. Столітнього. Київ : Нац. акад. прокуратури України, 2018. 924 с.

8. Лазарев А. П. Слідчі (розшукові) дії у кримінальному провадженні: теорія та механізм реалізації : монографія. Харків : Панов А. М., 2019. 210 с.

9. Літвінова І. Ф. Забезпечення недоторканності житла чи іншого володіння особи в кримінальному процесі : монографія. Київ : О. С. Ліпкан, 2012. 230 с.

10. Лисаченко С. Окремі примусові засоби отримання відомостей від особи у кримінальному досудовому провадженні у контексті свободи від самовикриття та права не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 6. С. 316–321.

11. Молдован В. В., Молдован А. В. Слідчі (розшукові) дії : навч.-практ. посіб. Київ : Алерта, 2019. 310 с.

12. Негласні слідчі (розшукові) дії : навч.-наоч. посіб. / [Ю. Г. Севрук та ін.]. Київ : Нац. акад. прокуратури України, 2017. 109 с.

13. Про практику вирішення слідчими суддями питань, пов'язаних із слідчими (розшуковими) діями : лист Вищого спеціалізованого суду України від 03 черв. 2016 р. *ІПС ЛІГА:ЗАКОН* : [сайт]. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/VRR00205>

14. Тертишник В. М. Кримінальний процес України : підручник. [7-ме вид.]. Харків : Правова Єдність, 2017. 840 с.

15. Тертишник В. М. Науково-практичний коментар Кримінального процесуального кодексу України. [16-те вид., допов. і перероб.]. Київ : Алерта, 2020. 1070 с.

ГЛАВА 15. НЕГЛАСНІ СЛІДЧІ (РОЗШУКОВІ) ДІЇ

1. Поняття та види негласних (слідчих) розшукових дій
  2. Підстави та загальні вимоги до проведення негласних слідчих (розшукових) дій
  3. Характеристика окремих негласних слідчих (розшукових) дій
- Питання для самоконтролю
Рекомендована література

1. ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ НЕГЛАСНИХ (СЛІДЧИХ) РОЗШУКОВИХ ДІЙ

Глава 21 КПК України регламентує процесуальний порядок проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Відповідно до ч. 1 ст. 246 КПК України **негласні слідчі (розшукові) дії** – це різновид слідчих (розшукових) дій, відомості про факт та методи проведення яких не підлягають розголошенню, за винятком випадків, передбачених КПК України (ст. 2 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність»¹⁴⁶).

Втім, слід зазначити, що з метою припинення правопорушень та в інтересах кримінального судочинства, отримання інформації для безпеки громадян, суспільства і держави може проводитися і оперативно-розшукова діяльність. Суть зазначеної діяльності полягає у системі гласних і негласних пошукових та контррозвідувальних заходів, що здійснюються із застосуванням оперативних та оперативно-технічних засобів.

Негласні слідчі (розшукові) дії споріднені із оперативно-розшуковими заходами за способом проведення та певними методами проведення, але різняться вони за юридичними підставами проведення, правовим статусом суб'єктів, порядком використання отриманих результатів під час доказування тощо. Так, наприклад, оперативно-розшукові заходи можуть проводитися до внесення відомостей до ЄРДР, а НСРД виключно у межах кримінального провадження. Правовий статус суб'єктів уповноважених проводити оперативно-розшукові заходи передбачений Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність». Відповідно до зазначеного Закону виключно оперативні підрозділи мають право здійснювати оперативно-розшукову діяльність (ст. 5). Натомість, НСРД можуть проводити слідчий, дізнавач, прокурор, або за їх письмовим дорученням співробітник оперативного підрозділу (статті 36, 40, 40-1, 41 КПК України). Зазначений перелік відмінностей не є вичерпний і може бути розширений.

Система НСРД визначена у главі 21 КПК України, яка складається із двох елементів: НСРД, пов'язані із втручанням у приватне спілкування та інші НСРД. Із урахуванням елементів визначеної вище системи НСРД, їх можна класифікувати за наступними критеріями:

1. За ступенем та формою втручання у приватне спілкування:

---

¹⁴⁶ Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18 лют. 1992 р. № 2135-ХІІ. Верховна Рада України : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text>

1.1. Негласні (слідчі) розшукові дії, що пов'язані із втручанням у приватне спілкування:

- 1) аудіо-, відеоконтроль особи (ст. 260 КПК України);
- 2) накладення арешту на кореспонденцію (ст. 261 КПК України);
- 3) огляд і виїмка кореспонденції (ст. 262 КПК України);
- 4) зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (ст. 263 КПК України);
- 5) зняття інформації з електронних інформаційних систем (ст. 264 КПК України).

1.2. Інші види негласних слідчих (розшукових) заходів:

- 1) обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи (ст. 267 КПК України);
- 2) встановлення місця перебування радіоелектронного засобу (ст. 268 КПК України);
- 3) спостереження за особою, річчю або місцем (ст. 269 КПК України);
- 4) моніторинг банківських рахунків (ст. 269-1 КПК України);
- 5) аудіо-, відеоконтроль місця (ст. 270 КПК України);
- 6) контроль за вчиненням злочину (ст. 271 КПК України);
- 7) виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації (ст. 272 КПК України);
- 8) негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження (ст. 274 КПК України).

3. В залежності від виду та тяжкості кримінального правопорушення, що розслідується:

3.1. Негласні слідчі (розшукові) дії, які проводяться виключно у кримінальному провадженні щодо тяжких або особливо тяжких злочинів:

- 1) аудіо-, відеоконтроль місця (ст. 270 КПК України);
- 2) контроль за вчиненням злочину (ст. 271 КПК України);
- 3) виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації (ст. 272 КПК України);
- 4) негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження (ст. 274 КПК України);
- 5) аудіо-, відеоконтроль особи (ст. 260 КПК України);
- 6) накладення арешту на кореспонденцію (ст. 261 КПК України);
- 7) огляд і виїмка кореспонденції (ст. 262 КПК України);
- 8) зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (ст. 263 КПК України);
- 9) зняття інформації з електронних інформаційних систем без відома її власника, володільця або утримувача (ст. 264 КПК України);
- 10) обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи (ст. 267 КПК України);
- 11) спостереження за особою в публічно доступних місцях (ст. 269 КПК України);
- 12) моніторинг банківських рахунків (ст. 269-1 КПК України).

3.2. Негласні слідчі (розшукові) дії, які проводяться незалежно від тяжкості вчиненого кримінального правопорушення

- 1) зняття інформації з електронних інформаційних систем або її частини, доступ до яких не обмежується її власником, володільцем або утримувачем чи не пов'язаний з подоланням системи логічного захисту (ч. 2 ст. 264 КПК України);

2) встановлення місця перебування радіоелектронного засобу (ст. 268 КПК України);

3.3. Негласні слідчі (розшукові) дії, які проводяться у кримінальному провадженні незалежно від тяжкості вчиненого кримінального правопорушення:

1) зняття інформації з електронних інформаційних систем або її частини, доступ до яких не обмежується її власником, володільцем або утримувачем чи не пов'язаний з подоланням системи логічного захисту (ч. 2 ст. 264 КПК України);

2) установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу (ст. 268 КПК України);

4. За суб'єктами, уповноваженими приймати рішення про НСРД та їх проводити:

4.1. Суб'єкти, які уповноважені приймати рішення про проведення НСРД:

1) слідчий суддя за клопотанням прокурора або слідчого, дізнавача погодженого з прокурором (статті 260, ч.1 ст.264, 267-270, 274 КПК України);

2) прокурор (ст. 271 КПК України);

3) слідчий за погодженням з керівником органу досудового розслідування або прокурором (статті 272, 273 КПК України);

4) слідчий, дізнавач (ч. 2 ст. 264 КПК України).

4.2. Суб'єктами, які уповноважені проводити НСРД:

1) слідчий, дізнавач (статті 40, 40-1 КПК України);

2) прокурор (ст. 39 КПК України);

3) уповноважені оперативні підрозділи Національної поліції, органів безпеки, Національного антикорупційного бюро України, Державного бюро розслідувань, органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового і митного законодавства, органів Державної кримінально-виконавчої служби України, органів Державної прикордонної служби України за письмовим дорученням слідчого, дізнавача, прокурора (ст. 41 КПК України);

4) інші особи за рішенням слідчого чи прокурора (ч.6 ст. 246 КПК України).

Під час проведення НСРД не підлягають розголошенню факт та методи їх проведення.

Сутність «негласності факту проведення НСРД» полягає у прихованості від сторонніх осіб прийнятого рішення щодо проведення такого різновиду слідчої (розшукової) дії. *Методами проведення НСРД* слід розуміти сукупність організаційних, практичних прийомів, у тому числі із застосуванням технічних засобів, які дозволяють у порядку, передбаченому кримінальним процесуальним законодавством України, отримати інформацію про злочин або особу, яка його вчинила, без її відома¹⁴⁷. Таким чином, не підлягають розголошенню усі рішення, що стосуються виду, сутності конкретного методу, суб'єктів, що залучаються під час проведення НСРД, а також результати, які були отримані в ході їх здійснення.

З метою забезпечення негласності факту прийнятого рішення у формі постанови слідчого, прокурора про проведення НСРД, ухвали слідчого судді про дозвіл на

---

¹⁴⁷ П.1.6. Інструкції про організацію проведення НСРД та використання їхніх результатів у кримінальному провадженні : затв. наказом Генеральної Прокуратури України, Служби безпеки України, Міністерства внутрішніх справ України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України та Міністерства юстиції України від 16 листоп. 2012 р. № 114/1042/516/1199/936/1687/5. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0114900-12#Text>

проведення НСРД, клопотання про дозвіл на проведення НСРД та додатки до нього, протокол про проведення НСРД, які містять відомості про факт та методи проведення НСРД, а також відомості, що дають змогу ідентифікувати особу, місце або річ, щодо якої проводиться або планується проведення такої дії, розголошення яких створює загрозу національним інтересам та безпеці, підлягають засекречуванню.

Слідчий, прокурор, співробітник уповноваженого оперативного підрозділу, слідчий суддя надає на підставі Зводу відомостей, що становлять державну таємницю¹⁴⁸, відповідному документу гриф секретності, тим самим засекречує зазначені матеріальні носії інформації. У разі виготовлення секретних документів з використанням засобів обчислювальної техніки мають бути забезпечені вимоги законодавства у сфері технічного захисту інформації.

Матеріальні носії інформації щодо проведення НСРД, які містять відомості, що становлять державну таємницю, підлягають реєстрації в режимно-секретному підрозділі у встановленому чинним законодавством порядку без розкриття відомостей про особу, стосовно якої заплановано проведення НСРД, та виду цієї слідчої (розшукової) дії.

На слідчих, прокурорів, слідчих суддів та співробітників уповноважених оперативних підрозділів, які проводять НСРД покладається обов'язок забезпечення охорони державної таємниці та дотримання інших вимог законодавства про державну таємницю при проведенні НСРД.

За порушення законодавства про державну таємницю¹⁴⁹ зазначені особи несуть дисциплінарну, адміністративну та кримінальну відповідальність.

Загальні процедури організації проведення НСРД та використання їх результатів у кримінальному провадженні визначені в Інструкції «Про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні», затвердженої наказом Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України від 16.11.2012 року № 114/1042/516/1199/936/1687/5.

2. ПІДСТАВИ ТА ЗАГАЛЬНІ ВИМОГИ ДО ПРОВЕДЕННЯ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ

У статті 246 КПК України визначено декілька підстав проведення НСРД:

1. Відомості про кримінальне правопорушення та особу, яка його вчинила, неможливо отримати в інший спосіб. Тобто, єдиним можливим способом отримання інформації про вчинене кримінальне правопорушення є проведення НСРД. Оскільки, гласні методи отримання інформації можуть призвести до знищення, спотворення, підробку доказів, зміни обстановки та поведінки суб'єктів, а відкритість дій слідчого, дізнавача, прокурора, оперативних працівників може негативно вплинути на результати досудового розслідування;

---

¹⁴⁸ Про затвердження Зводу відомостей, що становлять державну таємницю : затв. наказом ЦУ СБУ від 23 груд. 2020 р. № 383. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0052-21#Text>

¹⁴⁹ Про державну таємницю : Закон України від 21 січ. 1994 р. № 3855-XII. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3855-12#Text>

2. *Вчинення відповідного ступеню тяжкості кримінального правопорушення.* Такі види НСРД, як зняття інформації з електронних інформаційних систем або її частини, доступ до яких не обмежується її власником, володільцем або утримувачем або не пов'язаний з подоланням системи логічного захисту (ч. ст. 264 КПК України) та встановлення місця перебування радіоелектронного засобу (ст. 268 КПК України) можуть проводитися під час розслідування кримінального проступку та злочинів будь-якого ступеню тяжкості. Всі інші види НСРД можна проводити за умови вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину (ч. 2 ст. 264 КПК України);

3. *Прийняття рішення уповноваженим суб'єктом про проведення конкретного виду НСРД:*

1) аудіо-, відеоконтроль особи (ст. 260 КПК України), накладення арешту на кореспонденцію (ст. 261 КПК України), огляд і виїмка кореспонденції (ст. 262 КПК України), зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (ст. 263 КПК України), зняття інформації з електронних інформаційних систем без відома її власника, володільця або утримувача (ст. 264 КПК України), обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи (ст. 267 КПК України), встановлення місця перебування радіоелектронного засобу (ст. 268 КПК України), спостереження за особою в публічно доступних місцях (ст. 269 КПК України), моніторинг банківських рахунків (ст. 269-1 КПК України) проводяться на підставі ухвали *слідчого судді за клопотанням прокурора або за клопотанням слідчого, погодженого з прокурором;*

2) зняття інформації з електронних інформаційних систем або її частини, доступ до яких не обмежується її власником, володільцем або утримувачем чи не пов'язаний з подоланням системи логічного захисту (ч. 2 ст. 264 КПК України) проводиться на підставі постанови *слідчого, дізнавача;*

3) *слідчий, за погодженням з керівником органу досудового розслідування або прокурора* може здійснювати виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації (ст. 272 КПК України);

4) за постановою *прокурора* проводиться контроль за вчиненням злочину (ст. 271 КПК України)¹⁵⁰.

У разі прийняття рішення про проведення відповідного виду НСРД слідчий зобов'язаний повідомити прокурора. У передбачених законом випадках (ч. 2 ст. 246 КПК України) прокурор або слідчий за погодженням з прокурором зобов'язані звернутися до слідчого судді із клопотанням про проведення НСРД. До клопотання слідчий, прокурор додає витяг з ЄРДР щодо кримінального провадження, у межах якого подається клопотання та інші матеріали, що доводять наявність достатніх підстав вважати, що вчинене кримінальне правопорушення відповідної тяжкості та під час проведення НСРД можуть бути отримані докази, які самостійно або в сукупності з іншими доказами можуть мати суттєве значення для з'ясування обставин кримінального правопорушення або встановлення осіб, які вчинили кримінальне правопорушення.

Подане клопотання про надання дозволу на проведення НСРД слідчий суддя зобов'язаний розглянути *протягом 6 годин* з моменту його отримання за участю особи, яка його подала.

---

¹⁵⁰ Кримінальний процес : підручник / [Ю. М. Грошевий, В. Я. Тацій, А. Р. Туманянц та ін.] ; за ред. В. Я. Тація, Ю. М. Грошевого, О. В. Капліної, О. Г. Шило. Харків : Право, 2014. С. 429-430

В ухвалі слідчого судді про надання дозволу на проведення НСРД зазначається строк її проведення (ч. 5 ст. 246 КПК України), який не може перевищувати *2 місяці* (ч. 1 ст. 249 КПК України). Відмова в наданні дозволу на проведення НСРД не перешкоджає повторному зверненню з новим клопотанням про надання такого дозволу (ст. 248 КПК України).

У разі необхідності, якщо слідчий, прокурор вважають, що проведення НСРД слід продовжити, вони повторно можуть звернутися до слідчого судді з клопотанням про продовження строків проведення НСРД із викладенням додаткових відомостей, які дають підстави для продовження НСРД.

Загальний строк, протягом якого в одному кримінальному провадженні може тривати проведення НСРД, дозвіл на проведення якої дає слідчий суддя, не може перевищувати максимальні строки досудового розслідування. Якщо НСРД проводиться з метою встановлення місцеперебування особи, яка переховується від органів досудового розслідування, слідчого судді чи суду, та оголошена в розшук, вона може тривати до встановлення місцеперебування розшукуваної особи.

У рішеннях, які приймаються прокурором або слідчого, погодженого з керівником органу досудового розслідування про проведення НСРД зазначається строк її проведення, який може бути продовжений:

- прокурором, якщо НСРД проводиться за його рішенням, – *до 18 місяців*;
- керівником органу досудового розслідування, якщо НСРД проводиться за його або слідчого рішенням, – *до 6 місяців*;

- начальником головного, самостійного управління, департаменту апарату Національної поліції, територіальних органів Національної поліції та його відокремлених підрозділів, Центрального управління Служби безпеки України, керівником відповідного підрозділу Національного антикорупційного бюро України, Державного бюро розслідувань, Державної кримінально-виконавчої служби України, органу, що здійснює контроль за додержанням податкового законодавства, органу державного бюро розслідувань в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі, регіонального органу Служби безпеки України в межах компетенції, якщо НСРД проводиться за рішенням слідчого, – *до 12 місяців*;

- Головою Національної поліції, Головою Служби безпеки України, Директором Національного антикорупційного бюро України, керівником центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну податкову і митну політику, головою державного бюро розслідувань, якщо НСРД проводиться за рішенням слідчого, – *до вісімнадцяти місяців, – до 18 місяців*. У виняткових невідкладних випадках, пов'язаних із врятуванням життя людей та запобіганням вчиненню тяжкого або особливо тяжкого злочину, передбаченого розділами I, II, VI, VII (статті 201 та 209), IX, XIII, XIV, XV, XVII Особливої частини КК України, установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу (ст. 268 КПК України) та спостереження за особою, річчю або місцем (ст. 269 КПК України) можуть бути розпочаті до постановлення ухвали слідчого судді, за рішенням слідчого, угодженого з прокурором, або прокурора.

У такому випадку прокурор зобов'язаний невідкладно після початку такої НСРД звернутися з відповідним клопотанням до слідчого судді. Виконання будь-яких дій з проведення НСРД повинно бути негайно припинено, якщо слідчий суддя постановить ухвалу про відмову в наданні дозволу на її проведення, а отримана інформація повинна бути знищена (ч.3 ст. 250 КПК України).

На місцевості (адміністративній території), на якій діє правовий режим воєнного, надзвичайного стану, проведення антитерористичної операції чи заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях, у разі неможливості виконання у встановлені законом строки слідчим суддею повноважень розгляду клопотань щодо негласних слідчих (розшукових) дій ці повноваження виконує відповідний прокурор (ст. 615 КПК України).

Фіксація ходу і результатів НСРД повинна відповідати загальним правилам фіксації кримінального провадження, передбаченим Главою 5 КПК України.

Про хід і результати проведення НСРД (або її етапів) слідчий складає за загальними правилами фіксації кримінального провадження протокол, якщо така дія проводиться за його безпосередньої участі. Виконавці НСРД зобов'язані вживати необхідні заходи щодо забезпечення збереження і цілісності одержаних матеріалів (захист від несанкціонованого втручання, деформації, розмагнічування, знебарвлення, стирання тощо) у період до передачі їх прокурору.

Проведення НСРД може фіксуватися за допомогою технічних та інших засобів. Тому до протоколу можуть долучатися додатки (спеціально виготовлені копії, зразки об'єктів, речей і документів; стенограма, аудіо-, відеозапис НСРД; фототаблиці, схеми, зліпки, носії комп'ютерної інформації та інші матеріали, які пояснюють зміст протоколу). З метою надійного збереження додатків до протоколів, їх належним чином виготовляють, упаковують, а також засвідчують підписами слідчого, прокурора, спеціаліста, інших осіб, які брали участь у виготовленні та (або) вилученні таких додатків (ч. 2 ст. 105 КПК України). Фіксація результатів НСРД повинна здійснюватися таким чином, щоб завжди була можливість експертним шляхом встановити достовірність цих результатів.

Протоколи щодо проведення НСРД, аудіо- або відеозаписи, фотознімки, інші результати, здобуті за допомогою застосування технічних засобів, вилучені під час їх проведення речі і документи або їх копії можуть використовуватися в доказуванні на тих самих підставах, що і результати проведення інших слідчих (розшукових) дій під час досудового розслідування (ч. 1 ст. 256 КПК України).

Відомості про осіб, які проводили негласні слідчі (розшукові) дії або були залучені до їх проведення, у разі здійснення щодо них заходів безпеки можуть зазначатися із забезпеченням конфіденційності даних про таких осіб у порядку, визначеному законодавством. Особи, які проводили НСРД або були залучені до їх проведення, можуть бути допитані як свідки. Допит цих осіб може відбуватися зі збереженням у таємниці відомостей про цих осіб та із застосуванням щодо них відповідних заходів безпеки, передбачених законом (ч. 2 ст. 256 КПК України).

Безпосередньо після отримання фактичних даних, які можуть використовуватись як докази для встановлення місця перебування особи, що розшукується, про кожний випадок огляду, виїмки, дослідження матеріалів про результати НСРД тощо складається протокол. Періодичність такого складання залежить від багатьох факторів, наприклад, терміну проведення НСРД, його виду, поставлених завдань у дорученні слідчого, прокурора перед оперативними підрозділами тощо.

Після припинення проведення НСРД *не пізніше ніж через 24 години* усі протоколи НСРД із додатками передаються прокурору, який здійснює нагляд за дотриманням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва, який вживає заходів щодо збереження отриманих під

час проведення негласних слідчих (розшукових) дій речей і документів, які планує використовувати у кримінальному провадженні.

Якщо в результаті проведення негласної слідчої (розшукової) дії виявлено ознаки кримінального правопорушення, яке не розслідується в даному кримінальному провадженні, слідчим або уповноваженим оперативним підрозділом невідкладно складається протокол, що не пізніше 24 годин з моменту виявлення ознак зазначеного кримінального правопорушення надається прокурору, який здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва.

Прокурор досліджує отриману інформацію, визначену в разі підтвердження даних про виявлення ознак кримінального правопорушення, яке не розслідується в даному кримінальному провадженні, узгодивши це питання з керівником прокуратури, складає відповідне клопотання і вносить його на розгляд слідчому судді. Процесуальний керівник, за необхідності дає вказівку режимно-секретному органу ознайомити слідчого з протоколом та додатками про результати негласної слідчої (розшукової) дії. У разі необхідності для дослідження матеріалів НСРД залучається спеціаліст (статті 36, 266 КПК України), який має допуск до державної таємниці відповідної форми згідно з положеннями ст. 27 Закону України «Про державну таємницю». Як спеціаліст може бути запрошений співробітник (працівник) органу, якому слідчим доручено проведення негласної слідчої (розшукової) дії, що володіє спеціальними знаннями та навичками застосування технічних або інших засобів і може надавати консультації слідчому, прокурору в ході дослідження матеріалів про результати проведення негласної слідчої (розшукової) дії.

При виявленні відомостей, що мають значення для досудового розслідування і судового розгляду, слідчий негайно складає протокол, у якому відтворює відповідну частину інформації (ст. 266 КПК України). У разі відсутності відомостей, що мають значення для досудового розслідування і судового розгляду, слідчий також про це складає протокол.

Відповідно до ч. 1 ст. 253 КПК України, прокурор або за його дорученням слідчий повинні письмово повідомити особу, конституційні права яких були тимчасово обмежені під час проведення НСРД, а також підозрюваний та його захисник.

Конкретний час повідомлення про факт і результати НСРД визначається з урахуванням наявності чи відсутності загроз для досягнення мети досудового розслідування, суспільної безпеки, життя або здоров'я осіб, які причетні до проведення таких дій, втім, відповідне повідомлення повинне бути здійснене *протягом дванадцяти місяців* з дня припинення таких дій, але не пізніше звернення до суду з обвинувальним актом (ч. 2 ст. 253 КПК України).

Після завершення проведення НСРД матеріальні носії інформації підлягають розсекречуванню на підставі рішення прокурора (процесуального керівника у відповідному кримінальному провадженні) за погодженням із керівником прокуратури. Зазначене рішення приймається із урахуванням необхідності та можливості використання матеріалів НСРД як доказів у кримінальному провадженні, відсутності загроз національній безпеці України у разі витоку відомостей, що містяться у зазначених матеріалах та інших обставин кримінального провадження.

Для розсекречення конкретних матеріальних носіїв інформації щодо проведення НСРД керівник органу прокуратури надсилає клопотання керівнику органу, де

засекречений матеріальний носій інформації. У клопотанні зазначаються підстави для скасування грифу секретності, обліковий номер та назва матеріального носія інформації, а також долучаються матеріальні носії інформації, грифи секретності яких пропонується скасувати.

На підставі клопотання прокурора керівник органу, де здійснювалося засекречування матеріальних носіїв інформації щодо проведення НСРД створює експертну комісію з питань таємниці у складі не менше трьох осіб:

– фахівців, які мають відповідний рівень знань та досвід роботи у сфері охорони державної таємниці;

– працівники режимно-секретних підрозділів, які мають допуск до державної таємниці відповідної форми.

Експертна комісія з питань таємниці готує рішення про скасування грифів секретності матеріальних носіїв інформації щодо проведення НСРД. Вона має право одержувати в установленому порядку від прокурора необхідні для виконання покладених на неї завдань інформацію та матеріали, а також готувати з цією метою відповідні запити до інших підприємств, установ, організацій та громадян.

Рішення комісії оформляється актом скасування грифів секретності матеріальних носіїв секретної інформації, який затверджується керівником органу.

Скасування грифів секретності здійснюється працівниками режимно-секретного органу шляхом закреслення однією тонкою лінією попереднього грифа секретності та написання знизу або поруч позначки «Не таємно». Такі виправлення із зазначенням дати засвідчуються підписом начальника режимно-секретного органу або його заступника та скріплюються власною печаткою. Виправлення в журналах або картках обліку робляться таким самим чином.

Матеріальні носії інформації мають бути розсекречені в максимально стислий строк, *але не більше 10 діб з моменту отримання клопотання.*

Після розсекречення зазначених матеріальних носіїв інформації щодо проведення НСРД приймається рішення про їх зняття з обліку в режимно-секретному органу та долучення до матеріалів кримінального провадження у встановленому КПК України порядку.

Службова особа, яка здійснила розсекречення матеріальних носіїв інформації, зобов'язана письмово повідомити прокурора, якому такі носії секретної інформації або документи були передані.

У письмовому повідомленні зазначається:

– підстава для скасування грифу секретності (реєстраційний номер та дата затвердження акта експертної комісії),

– обліковий номер та назва матеріального носія секретної інформації, документа,

– попередній гриф секретності та наданий після перегляду реквізит.

Розсекречені матеріальні носії інформації, які прокурор має намір використати як докази під час судового розгляду, зберігаються на розсуд прокурора в його службовому сейфі чи в сейфі слідчого за вказівкою прокурора¹⁵¹.

---

¹⁵¹ Пункти 5.9-5.31 Інструкції про організацію проведення НСРД та використання їхніх результатів у кримінальному провадженні : затв. наказом Генеральної Прокуратури України, Служби безпеки України, Міністерства внутрішніх справ України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України та Міністерства юстиції України від 16 листоп. 2012 р. № 114/1042/516/1199/936/1687/5. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0114900-12#Text>

За загальним правилом, до розсекречених матеріалів (ухвал слідчого судді, постанов прокурора про дозвіл на проведення НСРД, інших матеріалів досудового розслідування) доступ надається порядку ст. 290 КПК України, оскільки без з'ясування їх змісту судом неможливо прийняти рішення про допустимість протоколів з результатами НСРД, а отже не має права допустити такі відомості як доказ. Втім, «якщо сторона обвинувачення під час досудового розслідування своєчасно вжила всіх необхідних і залежних від неї заходів, спрямованих на розсекречення процесуальних документів, які стали підставою для проведення НСРД, однак такі документи не були розсекречені з причин, що не залежали від волі та процесуальної поведінки прокурора, суд не може автоматично визнавати протоколи НСРД недопустимими доказами з мотивів невідкриття процесуальних документів, якими санкціоноване їх проведення».

Процесуальні документи, які стали підставою для проведення НСРД (ухвали, постанови, клопотання) та які на стадії досудового розслідування не було відкрито стороні захисту в порядку, передбаченому в ст. 290 КПК України, з тієї причини, що їх не було в розпорядженні сторони обвинувачення (не були розсекречені на момент відкриття матеріалів), можуть бути відкриті іншій стороні під час розгляду справи в суді за умови своєчасного вжиття прокурором усіх необхідних заходів для їх отримання.

Якщо сторона обвинувачення не вжила необхідних і своєчасних заходів, спрямованих на розсекречення процесуальних документів, які стали підставою для проведення НСРД та яких немає в її розпорядженні, то в такому випадку відбувається порушення норм ст. 290 КПК України.

Якщо в суді було задоволене повторне клопотання прокурора про розсекречення процесуальних документів, які стали підставою для проведення НСРД, і розсекречено їх, то ці документи як такі, що отримані стороною обвинувачення після передання справи в суд, повинні бути відкриті згідно із ч. 11 ст. 290 КПК України.

Якщо такі документи розсекречені під час судового розгляду та сторона захисту в змагальному процесі могла довести перед судом свої аргументи щодо допустимості доказів, здобутих у результаті НСРД, у сукупності з оцінкою правової підстави для їх проведення, то суд повинен оцінити ті докази та вирішити питання про їх допустимість.

У випадку розкриття процесуальних документів після передання кримінального провадження до суду суд зобов'язаний забезпечити стороні захисту достатній час та реальну можливість для доведення своєї позиції щодо належності та допустимості доказів, здобутих у результаті НСРД, у комплексі з процесуальною підставою для їх проведення з метою реалізації принципу змагальності»¹⁵².

Велика Палата Верховного Суду в постанові від 16.10.2019 р. у справі №640/6847/15-к звернула увагу на те, що процесуальні документи про надання

---

¹⁵² Антонюк Н. Висновки ВС щодо відкриття матеріалів НС(Р)Д у порядку ст.290 КПК України від 21.03.-03.04.2020. №11-12. *Закон і Бізнес* : [сайт]. URL: https://zib.com.ua/print/141951-praktika_vs_schodo_vidkrittya_materialiv_nsr_d_u_poryadku_st290_kpk_ukraini

дозволу на проведення НСРД не є самостійним доказом. Відповідно до ст. 84 КПК України доказами є фактичні дані, отримані в передбаченому цим кодексом порядку, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя й суд установлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню. Процесуальними джерелами доказів є показання, речові докази, документи, висновки експертів.

Процесуальні ж документи, які стали підставою для проведення НСРД, не є документами в розумінні ч. 2 ст. 99 КПК України, оскільки не містять зафіксованих і зібраних оперативними підрозділами фактичних даних про протиправні діяння окремих осіб або групи осіб. Тому, процесуальні документи про дозвіл на проведення НСРД (у тому числі й відповідна ухвала слідчого судді) повинні досліджуватися під час розгляду справи в суді з метою оцінки допустимості доказів, здобутих у результаті НСРД¹⁵³.

3. ХАРАКТЕРИСТИКА ОКРЕМИХ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ

Аудіо-, відеоконтроль особи (ст. 260 КПК України) – є різновидом втручання у приватне спілкування особи, яке проводиться негласно (без її відома), шляхом фіксації та обробки із використанням технічних засобів, якщо є достатні підстави вважати, що розмови цієї особи або інші звуки, рухи, дії, пов'язані з її діяльністю або місцем перебування тощо, можуть містити відомості, які мають значення для досудового розслідування.

Проводиться аудіо-, відеоконтроль особи на підставі ухвали слідчого судді та виключно у кримінальному провадженні щодо тяжких або особливо тяжких злочинів.

Основною метою проведення зазначеної НСРД є прихований відеозапис та аудіофіксація спеціальними оперативно-технічними засобами звуків, рухів, розмов, дій, поведінки особи, пов'язаних з її діяльністю або місцем перебування та отримання аутентичних даних (аудіо- чи відеозапису), за допомогою яких можливо встановити наявність або відсутність обставин, які мають значення для кримінального провадження і підлягають подальшому доказуванню¹⁵⁴.

Аудіо-, відеоконтроль особи проводиться щодо конкретної особи незалежно від місця її перебування і може здійснюватися безперервно або епізодично у залежності від дій особи та її місця перебування, кола суб'єктів, з якими зазначена особа контактує.

У разі отримання фактичних даних, що розмови, дії особи, відносно якої здійснюється аудіо-, відеоконтроль можуть містити відомості, які мають значення для кримінального провадження відбуватимуться у публічно недоступному місці, житлі чи іншому володінні особи, прокурор, слідчий за погодженням із прокурором повинен звернутися до слідчого судді із клопотанням про надання дозволу на

¹⁵³ Постанова Великої Палати Верховного Суду від 16 жов. 2019 р. у справі № 640/6847/15-к. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85174578>

¹⁵⁴ Сердюк. А. Місце аудіо-, відеоконтролю особи та аудіо-, відеоконтролю місця у системі негласних слідчих (розшукових) дій. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. Вип. 10. С. 168 (166-172).

обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи для встановлення технічних засобів аудіо-, відеоконтролю особи (ч. 1 ст. 267 КПК України)¹⁵⁵.

Загальний строк даного виду НСРД складає проведення до 2 місяців, а у разі необхідності може бути продовжений.

Накладення арешту на кореспонденцію (ст. 261 КПК України) полягає в забороні установам зв'язку та фінансовим установам вручення кореспонденції адресату (без його відома), якщо під час досудового розслідування виявлені достатні підстави вважати, що поштово-телеграфна кореспонденція певної особи, яка передається іншим особам (інших осіб) може містити відомості про обставини, які мають значення для досудового розслідування, або речі і документи, що мають істотне значення для кримінального провадження¹⁵⁶.

Накладення арешту на кореспонденцію як різновид НСРД визначається як комплексний захід, що складається з таких етапів: накладення арешту на кореспонденцію; огляд затриманої кореспонденції; визначення подальших дій щодо кореспонденції; складання протоколу¹⁵⁷. Отже, накладення арешту на кореспонденцію надає право слідчому здійснювати огляд і виїмку цієї кореспонденції (ч. 3 ст. 261 КПК України).

Об'єктом накладення арешту відповідно до ст. 261 КПК України є «кореспонденція». Частина 4 ст. 261 КПК України визначає, що *кореспонденцією* є листи усіх видів, бандеролі, посилки, поштові контейнери, перекази, телеграми, інші матеріальні носії передання інформації між особами. Відповідно до ст. 1 Закону України «Про поштовий зв'язок» розрізняють наступні різновиди кореспонденції: *бандероль* – поштове відправлення з друкованими виданнями, діловими паперами, предметами культурно-побутового та іншого призначення, розміри, маса і порядок упакування якого встановлені відповідно до законодавства України; *дрібний пакет* – міжнародне рекомендоване поштове відправлення зі зразками товарів, дрібними предметами подарункового та іншого характеру, розміри, маса і порядок упакування якого встановлені відповідно до законодавства України; *лист* – поштове відправлення у вигляді поштового конверта з вкладенням письмового повідомлення або документа, розміри і масу якого встановлено відповідно до законодавства України; *письмова кореспонденція* – прості та рекомендовані листи, поштові картки, бандеролі, секограми та дрібні пакети; *посилка* – поштове відправлення з предметами культурно-побутового та іншого призначення, не забороненими законодавством до пересилання, розміри, маса і порядок упакування якого встановлені відповідно до законодавства України; *поштова скринька* – скринька із засобами для запобігання несанкціонованому доступу, яка встановлюється у відведених місцях і призначена для збирання від відправників простих листів і поштових карток; *поштові відправлення* – листи, поштові картки, бандеролі, секограми, дрібні пакети, міжнародні відправлення з оголошеною цінністю, посилки, прямі поштові контейнери, оформлені відповідно до законодавства України; *секограми* – письмові

---

¹⁵⁵ Маскалюк І. І. Аудіо-, відеоконтроль особи як різновид втручання у приватне спілкування. *Вісник пенітенціарної асоціації України*. 2017. №2. С. 209-216

¹⁵⁶ Галаган В. І. Процесуальний порядок накладення арешту на кореспонденцію у кримінальному провадженні України: монографія. Київ. 2017. 168 с

¹⁵⁷ Кримінальний процес: підручник / Ю. М. Грошевий, В. Я. Тацій, А. Р. Туманянц та ін.; за ред. В. Я. Тація, Ю. М. Грошевого, О. В. Капліної, О. Г. Шило. – Х.: Право, 2014. – С. 438.

повідомлення, написані секографічним способом, друковані видання для сліпих, кліше зі знаками секографії, що подаються у відкритому вигляді, а також звукові записи та спеціальний папір, призначені виключно для сліпих, за умови, що вони відправляються офіційно визнаними установами для сліпих або на їх адресу¹⁵⁸.

Юридичною підставою накладення арешту на кореспонденцію є ухвала слідчого судді. Накладення арешту на кореспонденцію проводиться виключно у кримінальному провадженні щодо тяжкого або особливо тяжкого злочину.

Строки проведення визначаються в ухвалі слідчого судді. Після закінчення строку, накладений на кореспонденцію арешт – скасовується.

Огляд і виїмка кореспонденції (ст. 262 КПК України) полягає в негласному відкритті й огляді затриманої кореспонденції, на яку накладено арешт, її виїмки або зняття копії чи отриманні зразків, нанесенні на виявлені речі і документи спеціальних позначок, обладнанні їх технічними засобами контролю, заміні речей і речовин, що становлять загрозу для оточення чи заборонені у вільному обігу, на їх безпечні аналоги.

Проводиться огляд і виїмка кореспонденції на підставі ухвали слідчого судді та виключно у кримінальному провадженні щодо тяжких або особливо тяжких злочинів.

Огляд затриманої кореспонденції проводиться в установі зв'язку, якій доручено здійснювати контроль і затримувати цю кореспонденцію, за участю представника цієї установи, а за необхідності – спеціаліста. Керівники та працівники установ зв'язку зобов'язані сприяти проведенню НСРД і не розголошувати факт її проведення чи отриману інформацію.

У присутності зазначених осіб слідчий приймає рішення про затримання кореспонденції з метою її подальшого відкриття та огляду.

Під час проведення огляду кореспонденції (речей, речовин, документів тощо) слідчий має право (у межах визначених ухвалою слідчого судді):

- здійснити виїмку відповідної кореспонденції;
- зняти копії;
- отримати зразки з відповідних відправлень;
- нанесення на виявлені речі і документи спеціальних позначок, обладнання їх технічними засобами контролю;
- заміну речей і речовин, що становлять загрозу для оточуючих чи заборонені у вільному обігу, на їх безпечні аналоги.

Зняття копій чи отримання зразків здійснюється з метою збереження конфіденційності накладення арешту на кореспонденцію.

Оглянута кореспонденція вручається адресату за умови відсутності речей чи документів, які мають значення для досудового розслідування.

Про кожен випадок проведення огляду, виїмки або затримання кореспонденції складається протокол, у якому обов'язково зазначається, які саме відправлення були оглянуті, що з них вилучено і, що має бути доставлено адресату або тимчасово затримано, з яких відправлень знято копії чи отримано зразки.

Зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (ст. 263 КПК України) – є різновидом втручання у приватне спілкування, яке проводиться без

---

¹⁵⁸ Про поштовий зв'язок: Закон України від 4 жовтня 2001 року № 2759-III. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2759-14#Text>

відома осіб, шляхом відбору та фіксації змісту інформації, яка має значення для досудового розслідування, а також одержанні, перетворенні і фіксації різних видів сигналів, що передаються каналами зв'язку із застосуванням відповідних технічних засобів спостереження.

Транспортні телекомунікаційні мережі – це мережі, що забезпечують передавання знаків, сигналів, письмового тексту, зображень та звуків або повідомлень будь-якого виду між підключеними до неї телекомунікаційними мережами доступу.

Види зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж:

1. *Контроль за телефонними розмовами* – полягає в негласному проведенні із застосуванням відповідних технічних засобів, у тому числі встановлених на транспортних телекомунікаційних мережах, спостереження, відбору та фіксації змісту телефонних розмов, іншої інформації та сигналів (SMS, MMS, факсимільний зв'язок, модемний зв'язок тощо), які передаються телефонним каналом зв'язку, що контролюється;

2. *Зняття інформації з каналів зв'язку* – полягає в негласному одержанні, перетворенні і фіксації із застосуванням технічних засобів, у тому числі встановлених на транспортних телекомунікаційних мережах, у відповідній формі різних видів сигналів, які передаються каналами зв'язку мережі Інтернет, інших мереж передачі даних, що контролюються.

Керівники та працівники операторів телекомунікаційного зв'язку зобов'язані сприяти виконанню дій зі зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, вживати необхідних заходів щодо нерозголошення факту проведення таких дій та отриманої інформації, зберігати її в незмінному вигляді (ч. 4 ст. 263 КПК України). Оператори телекомунікацій зобов'язані за власні кошти встановлювати на своїх телекомунікаційних мережах технічні засоби, необхідні для здійснення уповноваженими органами оперативно-розшукових та розвідувальних заходів, і забезпечувати функціонування цих технічних засобів, а також у межах своїх повноважень сприяти проведенню оперативно-розшукових та розвідувальних заходів та недопущенню розголошення організаційних і тактичних прийомів їх проведення. Оператори телекомунікацій зобов'язані забезпечувати захист зазначених технічних засобів від несанкціонованого доступу¹⁵⁹.

Зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж покладається на уповноважені підрозділи органів Національної поліції, Національного антикорупційного бюро України, Державного бюро розслідувань та органів безпеки.

Проводиться на підставі ухвали слідчого судді та виключно у кримінальному провадженні щодо тяжких або особливо тяжких злочинів.

У разі надання дозволу слідчим суддею на проведення такого виду НСРД в ухвалі зазначаються ідентифікаційні ознаки, які дозволять унікально ідентифікувати абонента спостереження, транспортну телекомунікаційну мережу, кінцеве обладнання, на якому може здійснюватися втручання у приватне спілкування. До таких ознак належать номер абонента в телефонній мережі загального користування; міжнародний ідентифікаційний номер мобільного терміналу (IMEI); міжнародний ідентифікаційний номер мобільного абонента (IMSI). У разі зняття інформації з

---

¹⁵⁹ ч. 4 ст. 39 Про телекомунікації : Закон України від 18 лист. 2003 року № 1280-IV. Верховна Рада України : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1280-15#Text>

мереж Інтернет слід зазначати адресу електронної пошти, в мережі передачі даних з комутацією пакетів, у тому числі IP-адреса; апаратну адресу пристрою, приєднаного до мережі (MAC-адреса). У випадках, коли особа користується кінцевим обладнанням, яке належить іншим особам (телефон, ЕОМ, факс тощо), в ухвалі вказуються відомості про особу, яка є власником приміщення, де перебуватиме об'єкт, або обладнання, яким він користується¹⁶⁰.

Зняття інформації з електронних інформаційних систем (ст. 264 КПК України) полягає у пошуку, виявленні і фіксації відомостей, що містяться в електронній інформаційній системі або їх частинах, доступі до електронної інформаційної системи або її частини, а також отриманні таких відомостей без відома її власника, володільця або утримувача, якщо є відомості про наявність інформації в електронній інформаційній системі або її частині, що має значення для певного досудового розслідування.

«Інформація» в широкому розумінні слова збігається з поняттям «знання» як філософська категорія. Виходячи з цього «інформацією» є відомості, які є предметом зберігання, передачі і перетворення та дають можливість абоненту при його отриманні логічно сформулювати або змінити своє розуміння певної системи¹⁶¹. Об'єктами зняття інформації з електронних інформаційних систем є: електронно-обчислювальні машини (комп'ютери), автоматизовані системи, комп'ютерні мережі, мережі електрозв'язку, які накопичують, обробляють, зберігають, або передають відомості про тяжкі та особливо тяжкі злочини¹⁶².

Інформаційна (автоматизована) система – організаційно-технічна система, в якій реалізується технологія обробки інформації з використанням технічних і програмних засобів. *Інформаційно-телекомунікаційна система* – сукупність інформаційних та телекомунікаційних систем, які у процесі обробки інформації діють як єдине ціле¹⁶³.

Зазначений вид НСРД проводиться виключно у кримінальному провадженні щодо тяжких або особливо тяжких злочинів.

Підставою проведення зняття інформації з електронних інформаційних систем є:

1. Ухвала слідчого судді (із зазначенням ідентифікаційних ознак електронної інформаційної системи, в якій може здійснюватися втручання у приватне спілкування). Зняття інформації з електронних інформаційних систем може бути розпочате до постановлення ухвали слідчого судді, за рішенням слідчого, узгодженого з прокурором, або прокурора. У такому випадку прокурор зобов'язаний невідкладно після початку такої НСРД звернутися з відповідним клопотанням до слідчого судді.

2. Рішення слідчого, дізнавача, прокурора – якщо доступ до електронних інформаційних систем або її частини:

1) не обмежується її власником, володільцем або утримувачем;

---

¹⁶⁰ Кримінальний процес : підручник / Ю. М. Грошевий, В. Я. Тацій, А. Р. Туманянц та ін .; за ред. В. Я. Тація, Ю. М. Грошевого, О. В. Капліної, О. Г. Шило. – Х. : Право, 2014. – С. 441.

¹⁶¹ Там же С. 259 (544 с.)

¹⁶² Коваленко В. В., Удалова Л. Д., Письменний Д. П. Кримінальний процес : підручник. Київ : Центр учбової літератури, 2013. С. 259-260

¹⁶³ ст. 1 Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах : Закон України від 05 лип. 1994 року № 80/94-ВР. Верховна Рада України : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80/94-%D0%B2%D1%80#Text>

2) не пов'язаний з подоланням системи логічного захисту (ч. 2 ст. 264 КПК України).

Способи проведення зняття інформації з електронних інформаційних систем:

1) безпосередній фізичний доступ фахівцями уповноважених правоохоронних органів до комп'ютерних систем та мереж;

2) програмне проникнення.

Відповідно до ч. 2 ст. 264 КПК України не потребує дозволу слідчого судді здобуття відомостей з електронних інформаційних систем або її частини, доступ до яких не обмежується її власником, володільцем або утримувачем або не пов'язаний з подоланням системи логічного захисту.

Власником електронних інформаційних систем або її частини може бути фізична або юридична особа, якій на підставі права власності належить електронна інформаційна система; *володільцем* може виступати фізична або юридична особа, яка на законних підставах користується такою системою відповідно до її функціонального призначення, а *утримувач* – фізична або юридична особа, яка постійно або тимчасово володіє, застосовує та несе відповідальність за використання електронної інформаційної системи або її частини ¹⁶⁴.

Відомості які вільно викладені в мережі «Інтернет» (файлообмінниках, форумах, сайтах тощо) можна віднести до *відомостей, доступ до яких не обмежується її власником, володільцем або утримувачем*.

Обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи (ст. 267 КПК України) полягає у таємному проникненні слідчого чи уповноваженої особи без відома власника чи володільця, приховано, під псевдонімом або із застосуванням технічних засобів у публічно недоступні місця, житло чи інше володіння особи для встановлення технічних засобів аудіо-, відеоконтролю особи або безпосередньо з *метою*:

1) виявлення і фіксації слідів злочину,

2) проведення огляду,

3) виявлення документів, речей, що мають значення для досудового розслідування,

4) виготовлення копій чи їх зразків,

5) виявлення осіб, які розшукуються,

6) або з іншою метою для досягнення цілей кримінального провадження.

Публічно недоступне місце – це місце, до якого неможливо увійти або в якому неможливо перебувати на правових підставах без отримання на це згоди власника, користувача або уповноважених ними осіб (ч. 2 ст. 267 КПК України). Відмінність такого місця від публічно доступного полягає у можливості безперешкодного відвідування загальнодоступного місця; ними також можуть бути будь-які будівлі, споруди, які доступні або відкриті для населення вільно, чи за запрошенням, або за плату, постійно, періодично або час від часу, в тому числі під'їзди, а також підземні переходи, стадіони (громадські місця) ¹⁶⁵. Приміщення, які спеціально призначені

---

¹⁶⁴ Кримінальний процесуальний кодекс України : наук.-практ. коментар : у 2 т. / [С. М. Блажівський, Ю. М. Грошевий, Ю. М. Дьомін та ін.] ; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. Харків : Право, 2012. Т. 2. С. 670

¹⁶⁵ ст. 1 Про заходи щодо попередження та зменшення вживання тютюнових виробів і їх шкідливого впливу на здоров'я населення : Закон України від 22 вер. 2005 року № 2899-IV. Верховна Рада України : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2899-15#Text>

для утримання осіб, права яких обмежені відповідно до закону (приміщення з примусового утримання осіб у зв'язку з відбуттям покарання, затримання, взяттям під варту тощо) є публічно доступними місцями.

Під *житлом особи* розуміється будь-яке приміщення, яке знаходиться у постійному чи тимчасовому володінні особи, незалежно від його призначення і правового статусу, та пристосоване для постійного або тимчасового проживання в ньому фізичних осіб, а також всі складові частини такого приміщення. Не є житлом приміщення, спеціально призначені для утримання осіб, права яких обмежені за законом. Під *іншим володінням особи* розуміються транспортний засіб, земельна ділянка, гараж, інші будівлі чи приміщення побутового, службового, господарського, виробничого та іншого призначення тощо, які знаходяться у володінні особи (ч. 2 ст. 233 КПК України).

Кожному гарантується недоторканість житла. Не допускається проникнення до житла чи до іншого володіння особи, проведення в них огляду чи обшуку інакше як за вмотивованим рішенням суду (ст. 30 Конституції України). Відповідно до статті 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (Рим, 4 листопада 1950 року) передбачено, що: «Кожен має право на повагу до свого приватного і сімейного життя, до свого житла і кореспонденції. Органи державної влади не можуть втручатись у здійснення цього права, за винятком випадків, коли втручання відбувається згідно із законом і є необхідним у демократичному суспільстві в інтересах національної та громадської безпеки чи економічного добробуту країни, для запобігання заворушенням чи злочинам, для захисту здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб». Тому обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи проводиться на підставі ухвали слідчого судді та виключно у кримінальному провадженні щодо тяжких або особливо тяжких злочинів.

Установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу (ст. 268 КПК України) застосування технічних засобів для локалізації місцезнаходження радіоелектронного засобу, у тому числі мобільного терміналу систем зв'язку, та інших радіовипромінювальних пристроїв, активованих у мережах операторів рухомого (мобільного) зв'язку, без розкриття змісту повідомлень, що передаються, якщо в результаті його проведення можна встановити обставини, які мають значення для кримінального провадження.

Радіоелектронний засіб – радіовипромінювальні технічні засоби, призначені для передавання та (або) приймання радіосигналів радіослужбами, активовані у мережах операторів рухомого зв'язку: мобільні телефони, модеми бездротового доступу до мережі Інтернет за технологіями GSM, UMTS, HSDPA, WiMAX, LTE тощо, а також будь-які інші пристрої, які працюють на основі передавання сигналів завдяки електромагнітним коливанням певної частоти і не належать до телекомунікаційних мереж: радіостанції стаціонарні і портативні (рації), радіомаяки тощо ¹⁶⁶.

Мобільний термінал – не лише мобільні телефони, а і персональні переносні комп'ютери, такі як: ноутбуки, кишенькові персональні комп'ютери тощо.

Рухомий (мобільний) зв'язок – електрозв'язок із застосуванням радіотехнологій, під час якого кінцеве обладнання хоча б одного зі споживачів може вільно

---

¹⁶⁶ Кримінальний процес : підручник / Ю. М. Грошевий, В. Я. Тацій, А. Р. Туманянц та ін. ; за ред. В. Я. Тація, Ю. М. Грошевого, О. В. Капліної, О. Г. Шило. – Х. : Право, 2014. – С. 445

переміщатися в межах усіх пунктів закінчення телекомунікаційної мережі, зберігаючи єдиний унікальний ідентифікаційний номер мобільної станції.

Випромінювальний пристрій – технічний пристрій, що використовується для виробничих, наукових, медичних, побутових потреб, за винятком потреб радіозв'язку, який випромінює електромагнітну енергію в навколишній простір і який не є радіоелектронним засобом.

Підстава проведення установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу:

1) ухвала слідчого судді;

2) рішення слідчого, узгодженого з прокурором або прокурора – до постановлення ухвали слідчого судді у виняткових невідкладних випадках, визначених ст. 250 КПК України.

Проводиться установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу незалежно від тяжкості вчиненого кримінального правопорушення.

Спостереження за особою, річчю або місцем (ст. 269 КПК України) – це візуальне спостереження (постійне або вибіркове дослідження з подальшим узагальненням і аналізом отриманих даних ¹⁶⁷) у тому числі із використанням відеозапису, фотографування, спеціальних технічних засобів з метою пошуку, фіксації і перевірки під час досудового розслідування тяжкого або особливо тяжкого злочину відомостей про особу та її поведінку або тих, з ким ця особа контактує, або певної речі чи місця у публічно доступних місцях.

Існує декілька видів спостереження: фізичне, електронне та комплексне.

Фізичне спостереження базується на візуальному способі отримання інформації, здійснюється або самим ініціатором, або іншими особами за його завданням. *Електронне спостереження* полягає у застосуванні спеціальних технічних засобів з метою контролю особи, речі та місця. *Комплексне спостереження* дозволяє фіксувати у хронологічному порядку, в реальному часі, буквально всю життєдіяльність особи, речі та місця, що контролюється ¹⁶⁸.

Юридичною підставою проведення спостереження за особою, річчю або місцем є:

1) ухвала слідчого судді;

2) рішення слідчого, узгодженого з прокурором або прокурора – до постановлення ухвали слідчого судді у виняткових невідкладних випадках, визначених ст. 250 КПК України.

Спостереження за особою, річчю або місцем проводиться виключно у кримінальному провадженні щодо тяжких або особливо тяжких злочинів.

Моніторинг банківських рахунків (ст. 269-1 КПК України) здійснюється за наявності обґрунтованої підозри, що особа здійснює злочинні дії з використанням банківського рахунку, або з метою розшуку чи ідентифікації майна, що підлягає конфіскації або спеціальній конфіскації.

Сутність такого виду НСРД полягає в отриманні у поточному режимі інформації про операції, що здійснюються на одному або кількох банківських рахунках з обов'язковим повідомленням ініціатора НСРД щодо стану відповідної операції на них ¹⁶⁹.

---

¹⁶⁷ Коваленко В. В., Удалова Л. Д., Письменний Д. П. Кримінальний процес : підручник. Київ : Центр учбової літератури, 2013. С. 265

¹⁶⁸ Там же, С. 265-266

¹⁶⁹ Старенький О.С. Моніторинг банківських рахунків як засіб отримання доказів: питання удосконалення процесуальної форми. *Вісник кримінального судочинства*. 2019. № 3. С. 62-71

Проводиться виключно у кримінальних провадженнях:

- 1) щодо тяжких або особливо тяжких злочинів;
- 2) підслідні Національному антикорупційному бюро України.

Лише прокурор має право ініціювати моніторинг банківських рахунків перед слідчим суддею (ч. 1 ст. 269-1 КПК України), втім, проводити такий вид НСРД уповноважені виключно детективи НАБУ (ч. 3 ст. 269-1 КПК України).

Підстава проведення моніторингу банківських рахунків – ухвала слідчого судді, в якій останній:

1) повідомляє керівника банківської установи про обов'язок нерозголошення інформації про проведення цієї слідчої дії і про відповідну кримінальну відповідальність;

2) зобов'язує банк надавати Національному антикорупційному бюро України в поточному режимі інформацію до виконання відповідної операції, що здійснюються на одному або декількох банківських рахунках, а у разі неможливості – негайно після її виконання.

Керівник банківської установи зобов'язаний письмово попередити усіх працівників, залучених до моніторингу банківських рахунків, про обов'язок нерозголошення інформації про проведення цієї НСРД і про можливу кримінальну відповідальність. Форма та порядок такого повідомлення забезпечує таємний, прихований характер проведення моніторингу банківських рахунків. Рух коштів по банківському рахунку фіксується в протоколі цієї НСРД, який складається відповідно до вимог статей 104-106, 252 КПК України, розділів IV, V Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання результатів у кримінальному провадженні¹⁷⁰.

Аудіо-, відеоконтроль місця (ст. 270 КПК України) – здійсненні прихованої фіксації відомостей за допомогою аудіо-, відеозапису всередині публічно доступних місць, без відома їх власника, володільця або присутніх у цьому місці осіб, за наявності відомостей про те, що розмови і поведінка осіб у цьому місці, а також інші події, що там відбуваються, можуть містити інформацію, яка має значення для кримінального провадження.

Об'єктом аудіо-, відеоконтролю місця є розмови, інші звуки, рухи, дії суб'єктів, а також інші події, суть яких має значення для кримінального провадження.

Проводиться аудіо-, відеоконтроль місця на підставі ухвали слідчого судді та виключно у кримінальному провадженні щодо тяжких або особливо тяжких злочинів.

Контроль за вчиненням злочину (ст. 271 КПК України) – здійснюється у випадках наявності достатніх підстав вважати, що готується або вчиняється тяжкий чи особливо тяжкий злочин.

Контроль за вчиненням злочину проводиться в таких формах:

- 1) контрольована поставка;
- 2) контрольована та оперативна закупка;
- 3) спеціальний слідчий експеримент;
- 4) імітування обстановки злочину (ч. 1 ст. 271 КПК України).

---

¹⁷⁰ Хавронюк М.І. Настільна книга детектива, прокурора, судді: коментар антикорупційного законодавства. К. : ВД «Дакор», 2016. С. 458.

Контрольована поставка полягає в організації і здійсненні слідчим та оперативним підрозділом контролю за переміщенням (перевезенням, пересиланням, передачею, ввезенням, вивезенням з України чи транзитним переміщенням її територією) товарів, предметів і речовин, у тому числі заборонених до обігу, з метою виявлення ознак злочину та фіксації фактичних даних про протиправні діяння осіб, відповідальність за які передбачена КК України.

Контрольована закупка полягає в імітації придбання або отримання, у тому числі безоплатного, у фізичних та юридичних осіб незалежно від форм власності товару, який перебуває у вільному обігу, з метою викриття і документування факту вчинення злочину та особи, яка його вчинила.

Оперативна закупка полягає в імітації придбання або отримання, у тому числі безоплатного, у фізичних та юридичних осіб незалежно від форм власності товару, обіг якого обмежений чи заборонений чинним законодавством, з метою викриття і документування факту вчинення злочину та особи, яка його вчинила.

Спеціальний слідчий експеримент полягає у створенні слідчим та оперативним підрозділом відповідних умов в обстановці, максимально наближеній до реальної, з метою перевірки дійсних намірів певної особи, у діях якої вбачаються ознаки тяжкого чи особливо тяжкого злочину, спостереження за її поведінкою та прийняттям нею рішень щодо вчинення злочину.

Імітування обстановки злочину полягає в діях слідчого, уповноваженої особи, з використанням імітаційних засобів, які створюють в оточення уяву про вчинення реального злочину, з метою його запобігання та викриття відомої чи невідомої особи (осіб), яка планувала чи замовляла його вчинення.

Завдання імітування обстановки злочину є привертання уваги організованих груп та злочинних організацій; установлення контакту з контрольованою особою; запобігання настанню невідворотних наслідків вчинення злочину; виявлення осіб, які обґрунтовано підозрюються у злочинній діяльності тощо. Тому головною особливістю такої форми контролю за вчиненням злочину є імітування вчинення відповідного злочину із можливим використанням несправжніх (імітаційних) та ідентифікованих (помічених) засобів¹⁷¹.

Умовою проведення контролю за вчиненням злочину є наявність можливостей повністю запобігти:

- 1) посягання на життя або заповідання особі (особам) тяжких тілесних ушкоджень;
- 2) поширенню речовин, небезпечних для життя багатьох людей;
- 3) втечі осіб, які вчинили тяжкі чи особливо тяжкі злочини;
- 4) екологічній або техногенній катастрофі.

Проводиться на підставі рішення прокурора та виключно у кримінальному провадженні щодо тяжких або особливо тяжких злочинів. Прокурор у своїй постанові про проведення контролю за вчиненням злочину, крім загальних вимог до такого роду постанов, передбачених ст. 251 КПК України, зобов'язаний:

- 1) викласти обставини, які свідчать про відсутність під час негласної слідчої (розшукової) дії провокування особи на вчинення злочину;

---

¹⁷¹ Кушпін В. П., Цилюрик І. І. Контроль за вчиненням злочину як один із видів негласних (слідчих) розшукових дій. *Вісник Національного університету "Львівська політехніка"*. Серія: Юридичні науки. Львів. 2019. № Випуск 23. С. 93–97.

2) зазначити про застосування спеціальних імітаційних засобів (ч. 7 ст. 271 КПК України).

Якщо при проведенні контролю за вчиненням злочину виникає необхідність тимчасового обмеження конституційних прав особи, воно має здійснюватися в межах, які допускаються Конституцією України, на підставі рішення слідчого судді згідно з вимогами КПК України (ч. 8 ст. 271 КПК України).

Оперативні підрозділи мають право контролювану поставку та контрольовану і оперативну закупку товарів, предметів та речовин, у тому числі заборонених для обігу, у фізичних та юридичних осіб незалежно від форми власності з метою виявлення та документування фактів протиправних діянь. Контрольована поставка, контрольована та оперативна закупка здійснюється згідно з положеннями ст. 271 КПК України та у порядку, визначеному нормативно-правовими актами Міністерства внутрішніх справ України, центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну податкову і митну політику, Служби безпеки України, погодженими з Офісом Генерального прокурора та зареєстрованими у Міністерстві юстиції України¹⁷².

Контроль за вчиненням злочину щодо незаконного переміщення через територію України транзитом, ввезення до України або вивезення за межі України речей, вилучених з вільного обігу, або інших речей чи документів може бути проведений у порядку, передбаченому законодавством, за домовленістю з відповідними органами іноземних держав або на підставі міжнародних договорів України (ч. 6 ст. 271 КПК України).

Відповідно до Закону України «Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними» з метою виявлення джерел і каналів незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, осіб, які беруть участь в цьому, в кожному окремому випадку за домовленістю з відповідними органами іноземних держав або на підставі міжнародних договорів України може використовуватися метод *контрольованої поставки*, тобто допуск під контролем і оперативним наглядом відповідних органів ввезення в Україну, вивезення з України чи транзит через її територію наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів. Контрольована постача може використовуватися також щодо незаконного перевезення та пересилання наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, які здійснюються в межах території України (ст. 4).

Для одержання доказів кримінально протиправної діяльності, пов'язаної з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, може бути проведена *оперативна закупка* – операція щодо придбання наркотичних засобів, психотропних речовин або прекурсорів (ст. 5).

Відповідно до ч. 3 ст. 271 КПК України під час підготовки та проведення контрольованої постачі забороняється провокувати (підбурювати) особу на вчинення цього злочину з метою його подальшого викриття, допомагаючи особі вчинити злочин, який вона б не вчинила, як би слідчий цьому не сприяв, або з цією самою метою впливати на її поведінку насильством, погрозами, шантажем. Здобуті в такий спосіб речі і документи не можуть бути використані у кримінальному провадженні.

---

¹⁷² П.2 ч.1 ст. 8 Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18 лют. 1992 р. № 2135-ХІІ. Верховна Рада України : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text>

Виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації (ст. 272 КПК України) – полягає в організації слідчим і оперативним підрозділом введення уповноваженої ними особи, яка відповідно до закону виконує спеціальне завдання, в організовану групу чи злочинну організацію під легендою прикриття для отримання речей і документів, відомостей про її структуру, способи і методи злочинної діяльності, які мають значення для розслідування злочину або злочинів, які вчиняються цими групами.

Проводиться виключно у кримінальному провадженні щодо тяжких або особливо тяжких злочинів.

Під час досудового розслідування тяжких або особливо тяжких злочинів можуть бути отримані відомості, речі і документи, які мають значення для досудового розслідування, особою, яка відповідно до закону виконує спеціальне завдання, беручи участь в організованій групі чи злочинній організації, або є учасником зазначеної групи чи організації, який на конфіденційній основі співпрацює з органами досудового розслідування (ч. 1 ст. 272 КПК України).

Закон України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» № 3341-ХІІ¹⁷³ надає право спеціальним підрозділам, якщо інших заходів для розкриття організованої злочинності та притягнення винних до відповідальності недостатньо, використовувати штатних і нештатних негласних співробітників, які вводяться під легендою прикриття в організовані злочинні угруповання. Введення негласного співробітника в організовані злочинні угруповання здійснюється за наявності відомостей про організовану злочинну діяльність та на підставі письмового доручення. Для виконання доручення негласний співробітник вправі під легендою прикриття вступати в трудові, цивільноправові та інші відносини. Шкода або збитки, завдані діями негласного співробітника під час виконання доручення, відшкодовуються внаслідок державного бюджету. Негласний співробітник не несе відповідальності за завдані ним шкоду або збитки, якщо його дії були необхідними для виконання доручення (ст. 13).

До співробітництва для здійснення заходів боротьби з організованою злочинністю можуть залучатися учасники організованих злочинних угруповань. Учасник організованого злочинного угруповання може бути частково або повністю звільнений від кримінальної відповідальності та покарання у випадках, передбачених КК України, якщо він у процесі оперативно-розшукової діяльності, досудового розслідування чи судового провадження сприяє викриттю організованих злочинних угруповань та вчинених ними кримінальних правопорушень, притягненню винних до відповідальності, відшкодуванню шкоди фізичним чи юридичним особам або державі (ст. 14).

Пунктом 8 ч. 1 ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» правом виконувати спеціальне завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації згідно з положеннями ст. 272 КПК України наділені оперативні підрозділи, визначені ст. 5 цього Закону, а саме: Національної поліції – підрозділами кримінальної та спеціальної поліції; ДБР – оперативними, оперативно-технічними, внутрішнього контролю, забезпечення особистої безпеки; СБУ – контррозвідкою, військовою контррозвідкою, захисту

¹⁷³ Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю : Закон України від 30 черв. 1993 р. № 3341-ХІІ. Верховна Рада України : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3341-12#Text>

національної державності, спеціальними підрозділами по боротьбі з корупцією та організованою злочинністю, оперативно-технічними, внутрішньої безпеки, оперативного документування, боротьби з тероризмом і захисту учасників кримінального судочинства та працівників правоохоронних органів; Служби зовнішньої розвідки України – агентурної розвідки, оперативно-технічними, власної безпеки; Державної прикордонної служби України – розвідувальним органом центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони державного кордону (агентурної розвідки, оперативно-технічним, власної безпеки), підрозділами забезпечення внутрішньої безпеки та власної безпеки, оперативного документування, оперативно-розшуковими та оперативно-технічними; управління державної охорони – підрозділом оперативного забезпечення охорони виключно з метою забезпечення безпеки осіб та об'єктів, щодо яких здійснюється державна охорона; органів доходів і зборів – оперативними підрозділами податкової міліції та підрозділами, які ведуть боротьбу з контрабандою; органів і установ виконання покарань та слідчих ізоляторів Державної кримінально-виконавчої служби України; розвідувального органу Міністерства оборони України – оперативними, оперативно-технічними, власної безпеки; Національного антикорупційного бюро України – детективів, оперативно-технічними, внутрішнього контролю.

Виконання спеціального завдання здійснюється на підставі постанови слідчого, погодженої з керівником органу досудового розслідування або постанови прокурора зі збереженням в таємниці достовірних відомостей про особу (ч. 2 ст. 272 КПК України).

Виконання спеціального завдання не може перевищувати *шість місяців*, а в разі необхідності строк його виконання продовжується слідчим за погодженням з керівником органу досудового розслідування або прокурором на строк, який не перевищує строку досудового розслідування.

Негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження (ст. 274 КПК України) – отримання без відома власника чи володільця зразків матеріалів, сировини, виробів тощо, у тому числі в публічно недоступних місцях, для порівняльного дослідження лише у випадку, якщо їх отримання неможливе без завдання значної шкоди для кримінального провадження.

Проводиться на підставі ухвали слідчого судді та виключно у кримінальному провадженні щодо тяжких або особливо тяжких злочинів.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ:

1. Дайте визначення поняттю негласні слідчі (розшукові) дії.
2. Навіть систему та види негласних слідчих (розшукових) дій.
3. Які підстави проведення негласних слідчих (розшукових) дій?
4. Визначте строки проведення негласних слідчих (розшукових) дій.
5. Хто має право проводити негласні слідчі (розшукові) дії?
6. У які строки необхідно повідомити осіб, щодо яких проводилися негласні слідчі (розшукові) дії?
7. У чому відмінність аудіо-, відеоконтролю особи від аудіо-, відеоконтролю місця?
8. Навіть форми контролю за вчиненням злочину.

9. Які засоби використовуються під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій?
10. Що слід розуміти під конфіденційним співробітництвом?
11. Які є різновиди втручання у приватне спілкування?
12. Навіть інші види негласних слідчих (розшукових) дій.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Про державну таємницю : Закон України від 21 січ. 1994 р. № 3855-ХІІ. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3855-12#Text>
2. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18 лют. 1992 р. № 2135-ХІІ. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text>
3. Інструкція про організацію проведення НСРД та використання їхніх результатів у кримінальному провадженні : затв. наказом Генеральної Прокуратури України, Служби безпеки України, Міністерства внутрішніх справ України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України та Міністерства юстиції України від 16 листоп. 2012 р. № 114/1042/516/1199/936/1687/5. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0114900-12#Text>
4. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 16 січ. 2019 р. у справі № 751/7557/15-к, провадження №13-37кє18. Єдиний державний реєстр судових рішень : [сайт]. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/79298340>
5. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 08 лип. 2020 р. у справі № 718/1433/17, провадження № 51-53км20. Єдиний державний реєстр судових рішень : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90306338>
6. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 21 берез. 2018 р. у справі № 751/7177/14, провадження № 51-1285 км 18. Протокол : [сайт]. URL: https://protocol.ua/ru/postanova_kks_vp_vid_21_03_2018_roku_u_spravi_751_717_14/
7. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 05 лют. 2019 р. у справі № 552/6480/17, провадження № 51-5262км19. URL: https://zakon.cc/court/document/read/87517403_6e5c6260
8. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 16 жов. 2019 р. у справі № 640/6847/15-к. Єдиний державний реєстр судових рішень : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85174578>
9. Чернушенко А. В., Приндюк М. В. Узагальнення судової практики розгляду клопотань про дозвіл на проведення негласних слідчих (розшукових) дій слідчим суддею. *Київський апеляційний суд* : [сайт]. URL: <http://www.apcourtkiev.gov.ua/apcourtkiev/uk/publish/article/98401;jsessionid=18E6D81915075301729EE2942C0E64F6>.
10. Узагальнення судової практики розгляду клопотань про дозвіл на проведення НСРД слідчим суддею (Апеляційний суд м. Києва). *Київський апеляційний суд* : [сайт]. URL: <http://www.apcourtkiev.gov.ua/apcourtkiev/uk/publish/article/98401>.
11. Узагальнення судової практики з розгляду слідчими суддями Вищого антикорупційного суду клопотань про надання дозволу на проведення негласних

слідчих (розшукових) дій і оперативно-розшукових заходів (за 2019, 2020 роки). *Вищий антикорупційний суд* : [сайт]. URL: https://hcac.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/hcac/statistics/reviews/review_CIA_OSM.pdf

12. Про затвердження Зводу відомостей, що становлять державну таємницю : затв. наказом ЦУ СБУ від 23 груд. 2020 р. № 383. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0052-21#Text>

13. Антонюк Н. Висновки ВС щодо відкриття матеріалів НС(Р)Д у порядку ст.290 КПК України від 21.03.-03.04.2020. №11-12. *Закон і Бізнес* : [сайт]. URL: <https://zib.com.ua/ua/print/141951>

[praktika_vs_schodo_vidkrittya_materialiv_nsr_d_v_poryadku_st2.html](https://zib.com.ua/ua/print/141951)

14. Таємниця спілкування у контексті статті 8 Європейської Конвенції з прав і основних свобод людини. Практика ЄСПЛ. *Українське право*. 2017. 22 черв. URL: http://ukrainepravo.com/international_law/european_court_of_human_rights/khazhpryshchya-fk Kontsvarrya-ts-nsrkhyenfkhk-fkhakhkhk-8-zhvustyemfenslnsrvyershchkl-i-tuav-ouueyru/.

15. Тагієв С. Р. Негласні слідчі (розшукові) дії у кримінальному судочинстві України : монографія. Київ : Дакор, 2015. 440 с.

16. Негласні слідчі (розшукові) дії : навч.-наоч. посіб. / [Ю. Г. Севрук, О. В. Шамара, А. В. Столітній та ін.]. Київ : Нац. акад. прокуратури України, 2017. 110 с.

17. Кравченко О. Є. Прокурорський нагляд за проведенням негласних слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2015. 201 с.

18. Кримінальний процес : підручник / [Ю. М. Грошевий, В. Я. Тацій, А. Р. Туманянц та ін.] ; за ред. В. Я. Тація, Ю. М. Грошевого, О. В. Капліної, О. Г. Шило. Харків : Право, 2014. 824 с.

19. Паршутін А. Б. Теоретичні та правові засади втручання у приватне спілкування при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2020. 20 с.

20. Цилюрик І. І. Гарантії прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження під час проведення слідчих (розшукових) дій : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Львів, 2020. 256 с.

21. Шило А. В. Використання в кримінальному провадженні відомостей, отриманих у результаті проведення негласних слідчих (розшукових) дій : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2019. 233 с.

ГЛАВА 16. ПОВІДОМЛЕННЯ ПРО ПІДОЗРУ

1. Поняття, сутність та значення повідомлення про підозру у кримінальному провадженні
  2. Підстави повідомлення про підозру, вимоги до змісту та форми письмового повідомлення про підозру
  3. Вручення письмового повідомлення про підозру
  4. Особливості повідомлення про підозру окремій категорії осіб
  5. Підстави і процесуальний порядок зміни повідомлення про підозру
- Питання для самоконтролю
Рекомендована література

1. ПОНЯТТЯ, СУТНІСТЬ ТА ЗНАЧЕННЯ ПОВІДОМЛЕННЯ ПРО ПІДОЗРУ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Повідомлення про підозру є одним з найважливіших етапів стадії досудового розслідування, який спрямований на практичну реалізацію функції розслідування та забезпечення захисту прав та законних інтересів особи, щодо якої здійснюється кримінальне провадження. З повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення розпочинається притягнення її до кримінальної відповідальності. Цей акт персоніфікує кримінальне провадження, адже є першим офіційно сформульованим припущенням про причетність конкретної особи до вчинення кримінального правопорушення.

Підозра встановлює межі, в рамках яких слідчий чи дізнавач зможе закінчити досудове розслідування, а підозрюваний, його захисник та законний представник одержують можливість захищатися від конкретизованого звинувачення. Втім, підозра є попереднім твердженням про причетність особи до вчинення кримінального правопорушення, яке під час досудового розслідування буде перевірятися та оцінюватися. Адже після повідомлення про підозру досудове розслідування не завершується, процес збирання та перевірки доказів триває і можуть встановлюватися нові фактичні обставини, які зумовлять необхідність зміни повідомленої підозри.

Повідомлення про підозру – це комплекс процесуальних дій та рішень слідчого, дізнавача, прокурора під час досудового розслідування, спрямованих на формування законної та обґрунтованої підозри за умови забезпечення особі, яка стала підозрюваною, можливості захищатися усіма дозволеними законом засобами та способами.

У КПК України «Повідомлення про підозру» регламентується у главі 22, яка складається з таких статей: «Випадки повідомлення про підозру» (ст. 276); «Зміст письмового повідомлення про підозру» (ст. 277); «Вручення письмового повідомлення про підозру» (ст. 278) та «Зміна повідомлення про підозру» (ст. 279). Така побудова вказаної глави свідчить, що законодавець пов'язує процесуальну діяльність щодо здійснення повідомлення про підозру із сукупністю процесуальних дій слідчого, дізнавача та/або прокурора, зміст яких полягає у:

- 1) встановленні юридичних та фактичних підстав для повідомлення про підозру (ст. 276 КПК України);

2) складанні процесуального документа – повідомлення про підозру (ст. 277 КПК України);

3) врученні його особі (ст. 278 КПК України).

Велика Палата Верховного Суду зауважує, що виділяють кілька підходів до розуміння поняття «повідомлення про підозру»:

1) перший підхід полягає у розумінні повідомлення про підозру як процесуального рішення, прийнятого уповноваженим на це органом/посадовою особою з підстав та в порядку, визначеному КПК України;

2) другий підхід передбачає сукупність ряду послідовних процесуальних дій, які охоплюють собою окремі етапи¹⁷⁴.

Повідомлення про підозру не може обмежуватися лише прийняттям процесуального рішення. Сформульована у письмовому повідомленні підозра має бути якнайшвидше доведена особі, щодо якої це рішення прийняте. Право знати та розуміти, в чому особа підозрюється, є одним зі складових елементів права на справедливий суд, яке задеклароване у ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, де зазначено, що кожний обвинувачений має право бути негайно і детально поінформованим зрозумілою для нього мовою про характер і причини обвинувачення, висунутого проти нього. Термін «обвинувачення», який використовується у вказаному положенні, слід прирівнювати до терміну «підозра» в розумінні КПК України. Адже для цілей ч. 1 ст. 6 Конвенції «обвинувачення» (charge) може бути визначене як офіційне повідомлення, надане індивіду компетентним суб'єктом про те, що така особа підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення» (п. 46 рішення ЄСПЛ від 27 лютого 1980 року № 6903/75 у справі Девеєр проти Бельгії)¹⁷⁵.

Таким чином, повідомлення про підозру є комплексним поняттям, яке охоплює як процесуальне рішення, яке формалізується у письмовому повідомленні про підозру, так і процесуальні дії, зумовлені врученням повідомлення про підозру.

Акт повідомлення про підозру слід розділити на такі дві складові:

1) *підозра як рішення*, у якому міститься обґрунтоване припущення про вчинення особою кримінального правопорушення, що формулюється у процесуальному документі – «повідомлення про підозру»;

2) *повідомлення про підозру як система процесуальних дій*, яка охоплює: вручення повідомлення про підозру, роз'яснення процесуальних прав підозрюваного та суті підозри, внесення відповідних відомостей до ЄРДР.

Підозра – це обґрунтоване припущення слідчого (дознавача), прокурора про причетність конкретної особи до вчинення кримінального правопорушення, яке формалізоване у письмовому повідомленні про підозру, та має бути перевіреном з метою його підтвердження або спростування.

Основні ознаки підозри у кримінальному провадженні:

1. *Підозра складається при наявності для цього підстав*, визначених у ч. 1 ст. 276 КПК України, і на тому етапі досудового розслідування, коли шляхом проведення слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій

¹⁷⁴ Постанова Великої Палати Верховного Суду від 11 груд. 2019 р. у справі № 536/2475/14-к. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86365236>

¹⁷⁵ Окрема думка суддів Великої Палати Верховного Суду від 11 груд. 2019 р. у справі № 536/2475/14-к. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86468688>

зібрано достатньо доказів для формулювання припущення про причетність конкретної особи до вчинення кримінального правопорушення.

2. *Підозру формулюють особи, які здійснюють досудове розслідування (слідчий, дізнавач, прокурор)*. Припущення про вчинення кримінального правопорушення, яке висловлюють потерпілий, заявник, свідок, не тягне за собою правових наслідків, а є підставою для висунення та перевірки версій особою, яка здійснює досудове розслідування.

3. *Підозра формалізується у вигляді процесуального документа – повідомлення про підозру*, що складається прокурором або слідчим (дізнавачем) за погодженням з прокурором та має містити відомості, вказані у ч. 1 ст. 277 КПК України. Цей документ є основою для складання обвинувального акту.

4. *Підозра – це попередній висновок, припущення про причетність конкретної особи до вчинення кримінального правопорушення*. Досудове розслідування ще триватиме, і при встановленні нових фактичних даних раніше повідомлена підозра може бути змінена шляхом її уточнення чи доповнення. Це відрізняє підозру від підсумкового висновку про винуватість особи, який формулюється в обвинувальному акті. Відповідно до п. 13 ч. 1 ст. 3 КПК України обвинувачення є твердженням про вчинення певною особою діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність, висунуте в порядку, встановленому КПК України. Підозра не є твердженням, її сутність полягає в тому, що це припущення, яке потребує подальшої перевірки.

5. *Підозра має бути обґрунтованою*, тобто вона має підтверджуватися відомостями про факти та обставини, що свідчать про причетність конкретної особи до вчинення кримінального правопорушення. Відповідно до положень п. 3 ч. 1 ст. 276 КПК України повідомлення про підозру здійснюється при наявності достатніх доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення. Факт затримання особи на місці вчинення кримінального правопорушення чи безпосередньо після його вчинення (п. 1 ч. 1 ст. 276 КПК України) також дозволяє обґрунтовано припускати, що кримінальне правопорушення вчинено затриманою особою. Хоча підозра і має бути обґрунтованою, проте вона вимагає меншої ваги доказів, ніж для складання обвинувального акта чи ухвалення обвинувального вироку. Фактичні обставини, якими на початковому етапі обґрунтовується підозра, можуть бути спростовані в подальшому досудовому розслідуванні, в тому числі за активної участі підозрюваного¹⁷⁶.

6. *Підозра повинна бути перевірена під час здійснення подальшого досудового розслідування шляхом кримінального процесуального доказування з метою її спростування або підтвердження та трансформації в обвинувальне твердження*, що знайде своє відображення в обвинувальному акті. Підозра має бути перевірена у сукупності зі всіма доказами, разом із версією про невинуватість особи, про непричетність її до вчинення кримінального правопорушення, що повністю відповідатиме правовому змісту презумпції невинуватості¹⁷⁷.

Регламентуючи процесуальний порядок повідомлення про підозру, законодавець живляє такі терміни: «складання», «вручення», «здійснення». Ці поняття

¹⁷⁶ Михайленко В.В. Реалізація засади верховенства права у кримінальному провадженні : монографія. Київ : ПАЛІВОДА А. В., 2019. 256 с.

¹⁷⁷ Капліна О. В. Підозра у кримінальному провадженні: поняття, ознаки, сутність. *Юридичний часопис національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 238–242.

співвідносяться як загальне та окреме, де термін «здійснення» є загальним і визначає процедуру письмового повідомлення про підозру особі загалом, а «складання» та «вручення» є окремими складовими здійснення письмового повідомлення про підозру. Адже письмове повідомлення про підозру не може набути в процесуальному аспекті якості дійсності, реальності тільки внаслідок складання та погодження його уповноваженими суб'єктами кримінального процесу. Сам факт складання письмового тексту повідомлення про підозру без його безпосереднього вручення відповідною особою не може бути розцінений як виконання усього комплексу дій, що охоплюють поняття «здійснити повідомлення про підозру»¹⁷⁸.

Таким чином, повідомлення про підозру як процесуальна діяльність слідчого, дізнавача, прокурора складається із системи таких процесуальних дій та рішень:

- 1) прийняття рішення та юридичне оформлення повідомлення про підозру (складання письмового повідомлення про підозру, його підписання та погодження);
- 2) вручення письмового повідомлення про підозру та роз'яснення змісту підозри;
- 3) повідомлення підозрюваному про його процесуальні права, а за необхідності – детальне роз'яснення цих прав та надання можливостей щодо їх реалізації;
- 4) внесення відповідних відомостей до ЄРДР.

Враховуючи комплексність інституту повідомлення про підозру, Велика Палата Верховного Суду у постанові від 11 грудня 2019 року зазначила, що процедуру здійснення повідомлення особі про підозру можна умовно поділити на такі етапи:

1) *етап прийняття рішення щодо необхідності здійснення особі повідомлення про підозру*, який передбачає перевірку підстав здійснення такого повідомлення згідно з ч. 1 ст. 276 КПК України, дотримання процесуальних гарантій під час проведення тих чи інших слідчих (розшукових) дій або оперативно-розшукових заходів, які вчинялись до моменту здійснення такого повідомлення. На цьому етапі відбувається формування волевиявлення слідчого, дізнавача або прокурора про необхідність здійснення повідомлення про підозру. Законодавство передбачає можливість (у разі необхідності) зміни волевиявлення щодо здійснення повідомлення про підозру у формі зміни раніше повідомленої або ж повідомлення нової підозри в порядку, визначеному ст. 279 КПК України;

2) *етап об'єктивації/вираження сформованого внутрішнього волевиявлення уповноваженої посадової особи щодо прийнятого рішення в зовнішню форму шляхом складання тексту повідомлення про підозру* відповідно до вимог, передбачених ст. 277 КПК України, та його підписання (погодження);

3) *етап доведення інформації до відома адресата, щодо якого прийняте рішення про повідомлення про підозру, шляхом безпосереднього вручення його тексту особі* згідно зі ст. 278 КПК України. На цьому етапі відбувається також повідомлення прав підозрюваному, а в разі якщо підозрюваний висловить відповідне прохання, то йому зобов'язані детально роз'яснити кожне із зазначених прав (ч. 3 ст. 276 КПК України)¹⁷⁹.

Вказані етапи взаємопов'язані один з одним у в своїй сукупності складають єдиний процесуальний акт – повідомлення про підозру, який є одним із найважливіших процесуальних актів стадії досудового розслідування. Адже

¹⁷⁸ Окрема думка суддів Великої Палати Верховного Суду від 11 груд. 2019 р. у справі № 536/2475/14-к. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86468688>

¹⁷⁹ Постанова Великої Палати Верховного Суду від 11 груд. 2019 р. у справі № 536/2475/14-к. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86365236>

повідомлення про підозру має вирішальне значення для розвитку кримінальних процесуальних правовідносин та руху кримінального провадження.

Значення повідомлення про підозру полягає в наступному:

1) повідомлення про підозру – це обов'язковий етап кримінального провадження. З моменту повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення розпочинається притягнення особи до кримінальної відповідальності (п. 14 ч. 1 ст. 3 КПК України). Втім, кримінальна відповідальність настає з моменту набрання законної сили обвинувальним вироком суду;

2) це перше офіційне обґрунтоване припущення про причетність конкретної особи до вчинення кримінального правопорушення, яке надалі буде перевірене та спростоване або взяте за основу для складання обвинувального акта. На підставі письмового повідомлення про підозру в обвинувальному акті викладаються обставини вчинення кримінального правопорушення, які уповноважені правоохоронні органи вважають встановленими;

3) повідомлення про підозру персоніфікує кримінальне провадження. У кримінальному провадженні з'являється центральна процесуальна фігура досудового розслідування – підозрюваний, який набуває відповідних процесуальних прав (частини 3-6 ст. 42 КПК України);

4) повідомлення про підозру обумовлює виникнення функції захисту. У підозрюваного з'являється право на першу вимогу мати захисника і побачення з ним до першого допиту з дотриманням умов, що забезпечують конфіденційність спілкування (п. 3 ч. 3 ст. 42 КПК України);

5) на підозрюваного покладаються процесуальні обов'язки (ч. 7 ст. 42 КПК України), за невиконання яких до нього можуть бути застосовані заходи забезпечення кримінального провадження (привід, накладення грошового стягнення, зміна запобіжного заходу на більш суворий);

6) повідомлення про підозру дає початок реалізації засади змагальності кримінального провадження. У сторони захисту з'являються можливості впливати на зміст підозри та на подальше формулювання обвинувачення в обвинувальному акті. Підозрюваний, його захисник та законний представник одержують можливість більш цілеспрямовано реалізувати функцію захисту;

7) після повідомлення про підозру розширюються повноваження слідчого, дізнавача, прокурора щодо застосування заходів забезпечення кримінального провадження – лише щодо підозрюваного можна застосувати запобіжні заходи, відсторонення від посади, тимчасове відсторонення судді від здійснення правосуддя;

8) повідомлення особі про підозру зумовлює порядок обчислення строків досудового розслідування відповідно до положень ч. 3 ст. 219 КПК України;

9) окремі процесуальні рішення, зокрема щодо руху кримінального провадження, можуть прийматися лише у разі, якщо в провадженні є підозрюваний, а саме: зупинення досудового розслідування (ст. 280 КПК України), оголошення підозрюваного в розшук (ст. 281 КПК України), укладання угоди про примирення або про визнання винуватості (статті 468, 469 КПК України);

10) від законності повідомлення про підозру залежить правомірність набуття особою статусу підозрюваного і вчинення всіх подальших слідчих (розшукових) дій за його участю у відповідному статусі, а також наявність правових підстав для пред'явлення йому обвинувачення згідно з обвинувальним актом. Порушення визначеного законом процесуального порядку здійснення повідомлення про підозру

обумовлює ненабуття особою процесуального статусу підозрюваного, та подальше проведення досудового розслідування в межах такого кримінального провадження є порушенням права на захист¹⁸⁰.

Таким чином, здійснення повідомлення про підозру має визначальне значення як для кримінального провадження в цілому, так і для особи, якій підозру повідомлено.

2. ПІДСТАВИ ПОВІДОМЛЕННЯ ПРО ПІДОЗРУ, ВИМОГИ ДО ЗМІСТУ ТА ФОРМИ ПИСЬМОВОГО ПОВІДОМЛЕННЯ ПРО ПІДОЗРУ

Після початку досудового розслідування та внесення відповідних відомостей до ЄРДР слідчий, дізнавач здійснюють збирання доказів, встановлюють обставини, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні (ч. 1 ст. 91 КПК України), у тому числі й щодо причетності конкретної особи до вчинення кримінального правопорушення. В результаті такої діяльності у сторони обвинувачення логічно виникає ймовірне судження про вчинення кримінального правопорушення певною особою.

Повідомлення про підозру як процесуальний акт розпочинається із прийняття слідчим, дізнавачем чи прокурором рішення щодо необхідності повідомлення конкретній особі про те, що вона підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення. Такі ситуації можуть обумовлюватися як наявністю у матеріалах кримінального провадження достатніх доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення, так і затриманням її на місці вчинення кримінального правопорушення.

Відповідно до положень ч. 1 ст. 276 КПК України **повідомлення про підозру обов'язково здійснюється у таких випадках:**

- 1) затримання особи на місці вчинення кримінального правопорушення чи безпосередньо після його вчинення;
- 2) обрання до особи одного з передбачених КПК України запобіжних заходів;
- 3) наявності достатніх доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення.

Фактичною підставою повідомлення про підозру є наявність достатніх доказів для формулювання особі підозри у вчиненні кримінального правопорушення. Така підстава повідомлення про підозру є загальною. Адже якщо доказів недостатньо для повідомлення про підозру, то немає і підстав для тримання під вартою затриманої особи. І якщо затриманій особі не вручено повідомлення про підозру протягом двадцяти чотирьох годин з моменту її затримання, то така особа підлягає негайному звільненню. В п. 2 ч. 1 ст. 276 КПК України вказано, що підозру слід повідомити у випадку обрання до особи запобіжного заходу, але це положення практично не реалізується. Адже запобіжний захід може застосовуватися лише щодо підозрюваного.

Для складання повідомлення про підозру необхідна наявність двох складових: вчинення кримінального правопорушення певною особою; та достатність доказів, які дозволяють це стверджувати.

---

¹⁸⁰ Окрема думка суддів Великої Палати Верховного Суду від 11 груд. 2019 р. у справі № 536/2475/14-к. Єдиний державний реєстр судових рішень : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86468688>

Таким чином, *для формування підозри та її формулювання у письмовому повідомленні про підозру сторона обвинувачення має встановити:*

1) подію кримінального правопорушення (час, місце, спосіб, а також інші суттєві обставини, відомі на момент повідомлення про підозру) та визначитися із його правовою кваліфікацією (стаття, частина статті закону України про кримінальну відповідальність);

2) винуватість конкретної особи у вчиненні кримінального правопорушення. Повідомлення про підозру може бути здійснено лише щодо осудних осіб, які досягли віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність;

3) відсутність підстав для закриття кримінального провадження.

У КПК України не визначено, яка саме сукупність доказів є достатньою для складання повідомлення про підозру. Підозра формулюється у свідомості слідчого, дізнавача та/або прокурора на підставі суб'єктивного переконання, виходячи із вставлених фактичних обставин кримінального правопорушення, сукупність яких дозволяє обґрунтовано стверджувати про вчинення певною особою кримінального правопорушення. Термін «обґрунтована підозра» розроблений прецедентною практикою ЄСПЛ, де визначається, що обґрунтована підозра є нижчим стандартом доведення, ніж переконання поза розумним сумнівом, та вимагає меншої ваги доказів, ніж для ухвалення обвинувального вироку. Однак, таке переконання має бути засновано на об'єктивних фактах¹⁸¹. Зокрема, у справі «Нечипорук і Йонкало проти України» від 21 квітня 2011 року вказано, що обґрунтована підозра означає, що існують факти або інформація, які повинні переконати об'єктивного спостерігача в тому, що особа, про яку йдеться, могла вчинити кримінальне правопорушення (п. 175)¹⁸².

Обґрунтованість підозри визначається з врахуванням усіх обставин конкретного кримінального провадження. Так, у справі «Мюррей проти Сполученого Королівства» від 28 жовтня 1994 року ЄСПЛ врахував наявність численних жертв проведення терористичної компанії, особливу складність розслідування терористичних злочинів та визнав відсутність порушення вимог Конвенції навіть при «мінімальному критерії обґрунтованості підозри» (пункти 51, 55-59)¹⁸³.

Отже, *для повідомлення особі про підозру потрібна система належних, допустимих, достовірних та достатніх доказів, які вказують на наявність в діянні особи складу кримінального правопорушення.*

Помилкове повідомлення про підозру спричиняє шкоду як особі, яка зазнала кримінального переслідування, так і правосуддю в цілому. Тому під час прийняття рішення щодо необхідності повідомлення про підозру слід враховувати вимоги презумпції невинуватості, де визначено, що усі сумніви щодо доведеності вини особи тлумачаться на користь такої особи, при тому, що підозра не може ґрунтуватися на доказах, отриманих незаконним шляхом (ст. 17 КПК України).

---

¹⁸¹ Настільна книга професійного судді (кримінальне провадження) / [Н. О. Марчук, В. В. Касько, Р. О. Куйбіда, М. І. Хавронюк та ін.]; за ред. Н. О. Марчук. Київ : Арт-Дизайн, 2015. 248 с.

¹⁸² Справа «Нечипорук і Йонкало проти України» (Заява № 42310/04) : рішення Європейського Суду з прав людини від 21 квіт. 2011 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_683

¹⁸³ Справа «Мургау проти Сполученого Королівства» (Заява № 14310/88) : рішення Європейського Суду з прав людини від 28 жовт. 1994 р. *HUDOC. European Court of Human Rights* : [сайт]. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-57895%22%5D%7D>

Зміст і форма письмового повідомлення про підозру визначаються загальними вимогами до рішень слідчого, дізнавача чи прокурора, які вказані у ст. 110 КПК України, та його особливостями, викладеними у ст. 277 КПК України.

Письмове повідомлення про підозру *складається прокурором або слідчим, дізнавачем за погодженням із прокурором*. Якщо одна особа вчинила декілька кримінальних правопорушень, що кваліфікуються за різними статтями закону України про кримінальну відповідальність, то складається одне повідомлення про підозру. Якщо одне або декілька кримінальних правопорушень вчинили декілька осіб у співучасті, повідомлення про підозру складається щодо кожного з них окремо.

Повідомлення про підозру має містити такі відомості:

- 1) прізвище та посаду слідчого, прокурора, який здійснює повідомлення;
- 2) анкетні відомості особи (прізвище, ім'я, по батькові, дату та місце народження, місце проживання, громадянство), яка повідомляється про підозру;
- 3) найменування (номер) кримінального провадження, у межах якого здійснюється повідомлення;
- 4) зміст підозри;
- 5) правова кваліфікація кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюється особа, із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність;
- 6) стислий виклад фактичних обставин кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюється особа, у тому числі зазначення часу, місця його вчинення, а також інших суттєвих обставин, відомих на момент повідомлення про підозру;
- 7) права підозрюваного;
- 8) підпис слідчого, прокурора, який здійснив повідомлення (ст. 277 КПК України).

Повідомлення про підозру підписується особою, яка його склала – слідчим, дізнавачем чи прокурором. Якщо письмове повідомлення про підозру складено слідчим чи дізнавачем, то необхідно отримати погодження у прокурора, який здійснює процесуальне керівництво у цьому кримінальному провадженні.

Закон не містить чіткої вимоги щодо того, ***на якому саме етапі досудового розслідування має бути повідомлено про підозру***, орієнтуючи слідчого, дізнавача чи прокурора на фактичні обставини кримінального провадження – наявність достатніх доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення. Винятком з цього правила є затримання особи на місці вчинення кримінального правопорушення чи безпосередньо після його вчинення. В такому разі письмове повідомлення про підозру вручається особі не пізніше двадцяти чотирьох годин з моменту її затримання (ч. 2 ст. 278 КПК України).

Стороні обвинувачення надано право самостійно, керуючись внутрішнім переконанням, визначитися з етапом досудового розслідування, на якому необхідно повідомляти про підозру. Проте, в законодавстві визначені строки, в межах яких повідомлення про підозру має бути здійснено. Відповідно до змін КПК України від 3 жовтня 2017 року строк досудового розслідування з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР до дня повідомлення особі про підозру становить: 12 місяців – у кримінальному провадженні щодо нетяжкого злочину; 18 місяців – у кримінальному провадженні щодо тяжкого або особливо тяжкого злочину.

Якщо повідомлення особі про підозру неможливо здійснити у вищевказаний строк, то він може бути продовжений неодноразово слідчим суддею у таких межах: до 6 місяців – при вчиненні нетяжкого злочину; до 12 місяців – при вчиненні тяжкого або особливо тяжкого злочину (ч. 1 ст. 294, частини 2, 4 ст. 219 КПК України).

Таким чином, законодавець визначив часові межі, в рамках яких слідчий чи прокурор має здійснити повідомлення про підозру. Якщо у вказаний період жодній особі не було повідомлено про підозру, то це є підставою для закриття кримінального провадження (абзац 2 п. 10 ч. 1 ст. 284 КПК України).

Втім, доцільність існування такого положення у КПК України є досить дискусійним питанням. Адже незахищеними в процесуальному аспекті залишаються права потерпілих та суспільні інтереси, які полягають у необхідності розслідування кримінальних правопорушень і забезпечення безпеки. Кримінально-правовий принцип невідворотності відповідальності набуває суто декларативного характеру, що призводить до порушення Україною відповідних положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, зокрема: відсутність ефективного розслідування як процесуального елементу права на життя (ст. 2), відсутність ефективних засобів національного правового захисту (ст. 13)¹⁸⁴.

3. ВРУЧЕННЯ ПИСЬМОВОГО ПОВІДОМЛЕННЯ ПРО ПІДОЗРУ

Кінцевим етапом здійснення повідомлення про підозру є доведення інформації до відома особи, щодо якої таке повідомлення складено. У КПК України цьому етапу досудового розслідування присвячена ст. 278 «Вручення письмового повідомлення про підозру», де вказано, що письмове повідомлення про підозру вручається в день його складення слідчим або прокурором, а у випадку неможливості такого вручення – у спосіб, передбачений КПК України для вручення повідомлень.

Процесуальна діяльність щодо вручення письмового повідомлення про підозру не обмежується лише тим, що особі надають відповідний процесуальний документ. Цей етап є комплексним. Адже для того, щоб повідомлення про підозру вручити, то слідчий (дізнавач) чи прокурор, насамперед, мають здійснити виклик особи до органу досудового розслідування. При врученні повідомлення про підозру необхідно поінформувати підозрюваного про його права і обов'язки та на його прохання роз'яснити кожне із зазначених прав. Від особи, якій повідомлено про підозру, слід отримати підтвердження виконання вищевказаних дій.

Таким чином, **вручення письмового повідомлення про підозру складається із системи таких процесуальних дій:**

- 1) встановлення точного місцезнаходження особи та її виклик для вручення повідомлення про підозру (ст. 135 КПК України);
- 2) безпосереднє вручення процесуального документа та роз'яснення суті підозри (ч. 1 ст. 278 КПК України);
- 3) повідомлення підозрюваному про його процесуальні права (ч. 2 ст. 276 КПК України);

---

¹⁸⁴ Михайленко В.В. Реалізація засади верховенства права у кримінальному провадженні : монографія. Київ : ПАЛИВОДА А. В., 2019. 256 с.

4) детальне роз'яснення прав підозрюваного на його прохання (ч. 3 ст. 276 КПК України);

5) отримання розписки про вручення повідомлення про підозру та роз'яснення прав підозрюваного;

6) внесення відповідних відомостей до ЄРДР (ч. 4 ст. 278 КПК України).

Письмове повідомлення про підозру вручається в день його складення (ч. 1 ст. 278 КПК України). Повідомлення про підозру вважається складеним за умови наявності в ньому всіх елементів змісту, визначених у ст. 277 КПК України, та усіх реквізитів цього документу, зокрема і підпису особи, яка його склала, та прокурора, який погодив це повідомлення. Вимога щодо вручення письмового повідомлення про підозру в день його складення може бути реалізована таким чином: прокурор, пересвідчившись в особі, яка прибула за викликом, підписує заздалегідь підготовлене або щойно складене повідомлення про підозру і здійснює процедуру його вручення.

Положення вищевказаної норми не містить чіткої вимоги щодо необхідності роз'яснення суті підозри під час вручення письмового повідомлення про підозру. Втім, стаття 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод визнає за обвинуваченим¹⁸⁵ право бути поінформованим як про «причину» обвинувачення, тобто про матеріальні факти, висунені проти нього і на яких ґрунтується обвинувачення, так і про «характер» обвинувачення, тобто про юридичну кваліфікацію цих фактів (Маточча проти Італії, п. 59; Пенєв проти Болгарії, пункти 33 і 42). Обов'язок повідомити про зміст пред'явленого обвинувачення повністю покладається на сторону обвинувачення, і він не може бути дотриманий у пасивний спосіб, шляхом створення інформації без повідомлення про неї стороні захисту (Маточча проти Італії, п. 65)¹⁸⁶.

Письмове повідомлення про підозру затриманій особі вручається не пізніше двадцяти чотирьох годин з моменту її затримання. У разі якщо особі не вручено повідомлення про підозру після двадцяти чотирьох годин з моменту затримання, така особа підлягає негайному звільненню (частини 2, 3 ст. 278 КПК України). Це положення стосується затримання особи на місці вчинення кримінального правопорушення чи безпосередньо після його вчинення, що регламентовано положенням ст. 208 КПК України. Моментом затримання вважається час, з якого особа силою або через підкорення наказу змушена залишатися поряд з уповноваженою службовою особою чи в приміщенні, визначеному уповноваженою службовою особою (ст. 209 КПК України).

Обов'язковою складовою процедури повідомлення про підозру є інформування підозрюваного про його права та роз'яснення кожного з цих прав у разі необхідності. Так, відповідно до ч. 2 ст. 276 КПК України слідчий (дознавач), прокурор або інша уповноважена службова особа (особа, якій законом надано право здійснювати затримання) зобов'язані невідкладно повідомити підозрюваному про його права, передбачені ст. 42 КПК України. Після повідомлення про права ці особи на прохання підозрюваного зобов'язані детально роз'яснити кожне із зазначених прав (ч. 3 ст. 276

---

¹⁸⁵ В прецедентній практиці ЄСПЛ поняття «обвинувачення» має автономне і фактичне значення. Воно повинно розумітися в сенсі Конвенції, а не лише в контексті його значення в національному праві. Тому в наведених рішеннях «обвинувачення» слід прирівнювати до «підозри» в розумінні КПК України.

¹⁸⁶ Окрема думка суддів Великої Палати Верховного Суду від 11 груд. 2019 р. у справі № 536/2475/14-к. Єдиний державний реєстр судових рішень : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86468688>

КПК України). Одночасно з повідомленням про підозру особі вручається пам'ятка про процесуальні права та обов'язки підозрюваного.

Підозрюваний має право: знати, у вчиненні якого кримінального правопорушення його підозрюють; бути чітко і своєчасно повідомленим про свої права, передбачені КПК України, а також отримати їх роз'яснення; на першу вимогу мати захисника і побачення з ним до першого допиту з дотриманням умов, що забезпечують конфіденційність спілкування, а також після першого допиту – мати такі побачення без обмеження їх кількості й тривалості; на участь захисника у проведенні допиту та інших процесуальних дій; на відмову від захисника в будь-який момент кримінального провадження; на отримання правової допомоги захисника коштом держави у випадках, передбачених КПК України та/або законом, що регулює надання безоплатної правової допомоги, в тому числі у зв'язку з відсутністю коштів на її оплату; не говорити нічого з приводу підозри проти нього, обвинувачення або у будь-який момент відмовитися відповідати на запитання; давати пояснення, показання з приводу підозри, обвинувачення чи в будь-який момент відмовитися їх давати, та інші права, визначені в ч. 3 ст. 42 КПК України.

Якщо підозрюваний *не володіє державною мовою*, то зміст повідомлення про підозру і пам'ятки про його процесуальні права та обов'язки перекладається мовою, якою він володіє. В такому разі підозрюваному вручається письмовий переклад вказаних документів.

У главі 22 КПК України не має чіткої вимоги щодо вручення повідомлення про підозру *за обов'язковою участі захисника*. Втім, факт повідомлення про підозру обумовлює виникнення функції захисту. Відповідно до п. 3 ч. 3 ст. 42 КПК України у підозрюваного з'являється право на першу вимогу мати захисника. А тому варто погодитися з думкою В.М. Тертишника про те, що виходячи із засади змагальності сторін, інших засад кримінального провадження та практики ЄСПЛ, можна стверджувати, що при повідомленні особі про підозру присутність захисника є обов'язковою, крім випадків, коли сам підозрюваний відмовився від захисника і його відмова може бути прийнята¹⁸⁷.

Факт отримання письмового повідомлення про підозру та роз'яснення прав підозрюваному має бути засвідчений підписом особи із зазначенням дати та часу виконання вказаних дій. Як правило, це засвідчується безпосередньо у повідомленні про підозру. У разі відмови від безпосереднього отримання повідомлення про підозру або залишення особою місця вчинення такої процесуальної дії прокурор, слідчий чи дізнавач відповідно до ч. 6 ст. 104 КПК України має вказати факт відмови особи від засвідчення отримання повідомлення про підозру. Такій особі надається право дати письмові пояснення щодо причин відмови від підписання, що засвідчується підписом її захисника (законного представника), а у разі його відсутності – понятих. У такому випадку прокурору, слідчому чи дізнавачу доцільно застосувати відеозапис відмови від отримання повідомлення про підозру (ч. 1 ст. 136 КПК України).

Дата та час повідомлення про підозру, правова кваліфікація кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюється особа, із зазначенням статті

---

¹⁸⁷ Тертишник В. М. Кримінальний процес України : підручник. [7-ме вид. допов. і перероб.]. Київ : Алерта, 2017. 840 с.

(частини статті) закону України про кримінальну відповідальність *невідкладно вносяться слідчим (дознавачем), прокурором до ЄРДР* (ч. 4 ст. 278 КПК України).

У КПК України не має вимоги щодо обов'язкового допиту підозрюваного безпосередньо після вручення письмового повідомлення про підозру. Разом з цим, відповідно до п. 5 ч. 3 ст. 42 КПК України підозрюваний має право дати пояснення, показання з приводу підозри проти нього, яке він може реалізувати у будь-який момент кримінального провадження, у тому числі й безпосередньо після повідомлення про підозру.

Особливий порядок набуття статусу підозрюваного передбачений для випадків, коли повідомлення про підозру не можливо безпосередньо вручити особі, щодо якої його складено. У ч. 1 ст. 278 КПК України визначено, що письмове повідомлення про підозру вручається в день його складення слідчим або прокурором, а у випадку неможливості такого вручення – у спосіб, передбачений КПК України для вручення повідомлень.

Положення цієї норми відсилає до глави 6 КПК України (статті 111–112), яка регламентує процесуальну форму повідомлень у кримінальному провадженні. А в ч. 3 ст. 111 КПК України, своєю чергою, вказано, що повідомлення у кримінальному провадженні здійснюється у порядку, передбаченому главою 11 КПК України. В главі 11 «Виклик слідчим, прокурором, судовий виклик і привід» порядок здійснення виклику визначено у ст. 135 КПК України, де вказано, що особа викликається шляхом вручення повістки про виклик, надіслання її поштою, електронною поштою чи факсимільним зв'язком, здійснення виклику телефоном або телеграмою. А у разі тимчасової відсутності особи за місцем проживання повістка для передачі їй вручається під розписку дорослому члену сім'ї особи чи іншій особі, яка з нею проживає, житлово-експлуатаційній організації за місцем проживання особи або адміністрації за місцем її роботи (частини 1, 2 ст. 135 КПК України).

Таким чином, у випадку неможливості безпосереднього вручення особі письмового повідомлення про підозру, воно здійснюється за правилами здійснення виклику у кримінальному провадженні.

Втім, застосування такого особливого порядку повідомлення про підозру може відбуватися лише у виняткових випадках за наявності вагомих, а не формальних для цього підстав. Адже повідомлення про підозру у порядку, передбаченому для здійснення викликів, не дозволяє в повному обсязі виконати вимоги законодавства щодо здійснення повідомлення про підозру, не відповідає принципу верховенства права та вимозі правової визначеності щодо моменту набуття особою статусу підозрюваного та, відповідно, набуття права на захист. Зокрема:

1) Велика Палата Верховного Суду відмічає, що кінцевим етапом, яким завершується процедура здійснення повідомлення про підозру є вручення процесуального документа (повідомлення про підозру), а також повідомлення і роз'яснення (за необхідності) прав підозрюваному. Для того, щоб особа ознайомилася зі змістом підозри, усвідомила її сутність, отримала відповідні роз'яснення та набула процесуального статусу, вона мусить безпосередньо ознайомитися з процесуальним документом, який їй слід вручити «в руки»¹⁸⁸,

---

¹⁸⁸ Капліна О. В. Повідомлення про підозру: протистояння правових позицій сторін обвинувачення та захисту. *Право України*. 2017. № 12. С. 74-81.

2) повідомлення про підозру обумовлює набуття особою статусу підозрюваного, з чого розпочинається притягнення її до кримінальної відповідальності, про що особа має право знати і розуміти. Адже з цього моменту у слідчого, дізнавача чи прокурора з'являється можливість застосовувати заходи примусу, які спричиняють істотні обмеження прав і свобод людини – це запобіжні заходи (зокрема і тримання під вартою), привід, відсторонення від посади чи відсторонення судді від здійснення правосуддя;

3) з моменту повідомлення про підозру в особи виникає право на захист. А надіслання повідомлення про підозру за правилами здійснення виклику не гарантує отримання особою найважливішого процесуального документа стадії досудового розслідування та забезпечення можливості реалізації права на захист;

4) в момент повідомлення особі про підозру відбувається «висунення кримінального обвинувачення» (ч. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод). Належним суб'єктом висунення такого обвинувачення є лише той суб'єкт, якого держава на це уповноважила, тобто прокурор, слідчий, дізнавач як представники сторони обвинувачення. Саме від них особа, щодо якої складено повідомлення про підозру, має безпосередньо отримувати інформацію про це та про свої права;

5) правова регламентація моменту повідомлення про підозру і застосування відповідних норм КПК України має узгоджуватися з принципом юридичної визначеності. Реалізації цієї вимоги важко домогтися в разі вручення повідомлення про підозру під розписку дорослому члену сім'ї чи іншій особі, яка з нею проживає, житлово-експлуатаційній організації за місцем проживання особи або адміністрації за місцем її роботи, як це передбачено ч. 2 ст. 135 КПК України¹⁸⁹. Адже в таких випадках залишається невідомим момент фактичної передачі повідомлення про підозру особі, щодо якої його складено, а від цього залежить законність прийняття рішень, зокрема про привід підозрюваного для обрання запобіжного заходу тримання під вартою.

Таким чином, *перехід від звичайного до особливого (спрощеного, заочного) порядку вручення повідомлення про підозру може відбуватися лише у виняткових, визначених законом випадках, при наявності вагомих для цього підстав*. Застосування такого порядку повідомлення про підозру кожного разу, коли особа, щодо якої складено повідомлення про підозру, виявиться тимчасово відсутньою за місцем проживання чи роботи нівелює суть інституту повідомлення про підозру й може мати наслідком зловживання слідчими, прокурорами широко витлумаченим ними правом на застосування особливого порядку повідомлення про підозру¹⁹⁰.

У ч. 1 ст. 278 КПК України не конкретизовано випадки, в яких повідомлення про підозру має здійснюватися у спосіб, передбачений для здійснення викликів. У цій нормі вказано, що особливий порядок повідомлення про підозру застосовується у випадку «неможливості» безпосереднього вручення. Але причини, з яких

---

¹⁸⁹ Глинська Н. В., Лобойко Л. М., Шило О. Г. Повідомлення про підозру: правомірність застосування порядку, передбаченого КПК України для вручення повідомлень. *Юридичний вісник України*. 2017. № 45 (1166). 16 листопада. URL: <https://ivpz.kh.ua/uk/%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D1%96%D0%B4%D0>

¹⁹⁰ Глинська Н. В., Лобойко Л. М., Шило О. Г. Повідомлення про підозру: правомірність застосування порядку, передбаченого КПК України для вручення повідомлень. *Юридичний вісник України*. 2017. № 45 (1166). 16 листопада. URL: <https://ivpz.kh.ua/uk/%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D1%96%D0%B4%D0>

повідомлення про підозру «не можливо» вручити особі безпосередньо, не сформульовані.

Варто звернути увагу на положення ч. 1 ст. 42 КПК України, де визначено, що особа набуває статус підозрюваного у таких випадках: повідомлення особі про підозру; затримання за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення; складення повідомлення про підозру, однак його не вручено внаслідок невстановлення місцезнаходження особи, проте вжито заходів для вручення у спосіб, передбачений КПК України для вручення повідомлень. Тобто, особа може набутися статусу підозрюваного заочно лише у разі, якщо складене повідомлення про підозру не можливо вручити безпосередньо через те, що місцезнаходження особи невідоме. Так, наприклад, не можна розглядати як підставу для застосування особливого порядку вручення повідомлення про підозру факт відсутності особи за місцем проживання у зв'язку з тим, що вона, перебуваючи у відпустці, виїхала на декілька днів до іншого населеного пункту або за кордон і до того ж повідомила слідчого, прокурора про день свого повернення додому¹⁹¹.

Отже, якщо місцезнаходження особи відоме і в сторони обвинувачення (слідчого, дізнавача, прокурора) є точні відомості про місце роботи, місце проживання або тимчасового перебування особи, то вручити її повідомлення про підозру у спосіб, передбачений КПК України для вручення повісток, не доцільно. Неявка таких осіб за викликом слідчого, дізнавача чи прокурора для вручення повідомлення про підозру є підставою для застосування щодо них заходів забезпечення кримінального провадження.

Якщо ж під час досудового розслідування місцезнаходження особи невідоме або вона перебуває за межами України та не з'являється без поважних причин на виклик слідчого, прокурора за умови належного повідомлення про такий виклик, то це є підставою для оголошення її в розшук (ч. 1 ст. 281 КПК України). Втім, перед оголошенням особи в розшук, вона має набутися статусу підозрюваного. Адже якщо особа не має статусу підозрюваного, то не має підстав оголосити її в розшук. Саме в цьому випадку є необхідність повідомляти про підозру у спосіб, передбачений для здійснення викликів. Адже безпосередньо вручити письмове повідомлення про підозру не можливо. Слід враховувати, що розшук особи, яка не з'являється без поважних причин на виклик слідчого, прокурора, проте знаходиться в Україні у відомому стороні обвинувачення місці, не можливий¹⁹².

Таким чином, «неможливість» безпосереднього вручення повідомлення про підозру обумовлена наявністю двох фактів: відсутність особи за місцем проживання та невстановлення її місцезнаходження (або перебування за межами України та нез'явлення на виклик).

Тобто, підставами застосування особливого (заочного) порядку вручення повідомлення про підозру є: встановлення факту відсутності особи за місцем проживання та відсутність відомостей про місцезнаходження такої особи (необхідність оголошення її в розшук).

---

¹⁹¹ Глинська Н. В., Лобойко Л. М., Шило О. Г. Повідомлення про підозру: правомірність застосування порядку, передбаченого КПК України для вручення повідомлень. *Юридичний вісник України*. 2017. № 45 (1166). 16 листопада. URL: <https://ivpz.kh.ua/uk/%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D1%96%D0%B4%D0>

¹⁹² Сухов Ю. Повідомлення про підозру особі: аналіз окремих аспектів позиції великої палати верховного суду щодо спеціальних суб'єктів. *Судебно-Юридическая газета* : [сайт]. URL: <https://sud.ua/ru/blog?page=4>

Певні особливості визначені законодавством для вручення повідомлення про підозру під час досудового розслідування у формі дізнання. Відповідно до положень ч. 2 ст. 298 КПК України одночасно із врученням повідомлення про підозру у вчиненні кримінального проступку особа інформується про результати медичного освідування та висновку спеціаліста за їх наявності.

Повідомлення про підозру може оскаржуватися підозрюваним, його захисником чи законним представником до слідчого судді після спливу одного місяця з дня повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального проступку або двох місяців з дня повідомлення особі про підозру у вчиненні злочину, але не пізніше закриття прокурором кримінального провадження або звернення до суду з обвинувальним актом (п. 10 ч. 1 ст. 303 КПК України).

За результатами розгляду такої скарги слідчий суддя вправі ухвалити *рішення про скасування повідомлення про підозру* (п. 1-1 ч. 2 ст. 307 КПК України). В реєстрі судових рішень зустрічаються такі види ухвал щодо скасування підозри: скасування рішення про повідомлення про підозру; відмова в задоволенні клопотання про обрання міри запобіжного заходу з одночасним визнанням особи такою, що не набула статусу підозрюваного; повернення обвинувального акту в порядку ст. 314 КПК України, у зв'язку із тим, що особа не набула статусу підозрюваного. Так, у справі № 569/81/16-к слідчий суддя, розглянувши скаргу адвоката про нездійснення дій щодо вручення повідомлення про підозру, зобов'язав слідчого виключити з ЄРДР відомості про повідомлення особі підозри у зв'язку з тим, що його вручено брату підозрюваного, не містить погодження прокурора, підозрюваному не роз'яснено його процесуальні права¹⁹³.

Отже, недотримання визначеного кримінальним процесуальним законом порядку здійснення повідомлення особі про підозру зумовлює визнання цього акту юридично нікчемним, що своєю чергою спричиняє ненабуття особою статусу підозрюваного, незаконність вчинення всіх подальших слідчих (розшукових) дій за його участю у відповідному статусі, відсутність підстав для складання обвинувального акту.

4. ОСОБЛИВОСТІ ПОВІДОМЛЕННЯ ПРО ПІДОЗРУ ОКРЕМІЙ КАТЕГОРІЇ ОСІБ

У ч. 1 ст. 276 КПК України зазначено, що особливості повідомлення про підозру окремії категорії осіб визначаються главою 37 КПК України. Тобто, поряд із загальним порядком повідомлення про підозру, визначеним главою 22 КПК України, законодавством передбачено і спеціальний, особливий порядок повідомлення про підозру окремії категорії осіб.

Особливий порядок повідомлення про підозру є проявом диференціації кримінальної процесуальної форми, який полягає в ускладненні процесуального порядку повідомлення про підозру окремії категорії осіб. Адже здійснювати повідомлення про підозру таким особам може лише прокурор відповідного рівня, а не слідчий чи дізнавач, який здійснює досудове розслідування.

Диференціація процесуальної форми обумовлена тим, що державою надаються додаткові, у порівнянні з главою 22 КПК України, гарантії для забезпечення

---

¹⁹³ Безпалый Т. Скасування повідомлення про підозру. *ЛІГА.блоги* : [сайт]. URL: <https://blog.liga.net/user/tbezpalyy/article/30431>

належної реалізації особами, визначеними у ч. 1 ст. 481 КПК України, покладених на них функцій (правосуддя, захисту, підтримання публічного обвинувачення в суді тощо). Адже контроль за законністю та обґрунтованістю повідомлення про підозру окремих категорій осіб здійснюють прокурори найвищого рівня.

Правова природа таких гарантій полягає у тому, що вони не можуть розглядатись як особисті привілеї, а навпаки, мають публічно-правове призначення та є захистом від необґрунтованого притягнення до кримінальної відповідальності, політичної репресії, примусового усунення від виконання своїх посадових або професійних обов'язків¹⁹⁴.

Коло осіб, щодо яких передбачено особливий порядок повідомлення про підозру, та коло суб'єктів, які уповноважені здійснювати повідомлення про підозру, визначено в ст. 481 КПК України. Зокрема, **письмове повідомлення про підозру здійснюється:**

1. адвокату, депутату місцевої ради, депутату Верховної Ради Автономної Республіки Крим, сільському, селищному, міському голові – Генеральним прокурором, його заступником, керівником регіональної прокуратури в межах його повноважень;

2. народному депутату України, кандидату у Президенти України, Уповноваженому Верховної Ради України з прав людини, Голові або іншому члену Рахункової палати, прокурору САП, Директору або іншому працівнику НАБ України, заступникам Генерального прокурора, Голові Національного агентства з питань запобігання корупції, його заступнику – Генеральним прокурором (виконувачем обов'язків Генерального прокурора) або заступником Генерального прокурора – керівником САП;

3. судді, судді Конституційного Суду України, присяжному на час виконання ним обов'язків у суді, Голові, заступнику Голови, члену Вищої ради правосуддя, Голові, заступнику Голови, члену Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, працівникам НАБ України – Генеральним прокурором або його заступником;

4. судді Вищого антикорупційного суду – Генеральним прокурором (виконувачем обов'язків Генерального прокурора);

5. Генеральному прокурору – заступником Генерального прокурора.

Відповідно до положень ч. 2 ст. 481, якою КПК України було доповнено 4 жовтня 2019 року, Генеральний прокурор (виконувач обов'язків Генерального прокурора), його заступник, керівник обласної прокуратури може доручити іншим прокурорам здійснити письмове повідомлення про підозру особам, визначеним у ч. 1 ст. 481 КПК України, у порядку, передбаченому частинами 1, 2 ст. 278 КПК України. Цією нормою законодавець передбачив можливість делегувати іншим прокурорам функції безпосереднього вручення повідомлення про підозру, визнавши достатнім їх нагляд за законністю й обґрунтованістю підозри на стадії затвердження або складання і підписання письмового повідомлення про підозру.

Таким чином, вручити прийняте (складене) та підписане повідомлення про підозру можуть як особи, визначені в ч. 1 ст. 481 КПК України (Генеральний прокурор, його заступник, керівник регіональної прокуратури), так і інші прокурори, яким вони доручили це здійснити.

---

¹⁹⁴ Капліна О. В. Повідомлення про підозру: протистояння правових позицій сторін обвинувачення та захисту. *Право України*. 2017. № 12. С. 74-81.

Велика Палата Верховного Суду у постанові від 11 грудня 2019 року зробила висновок *щодо застосування норм права, які стосуються повідомлення про підозру спеціальним суб'єктам*, зокрема судді, де вказано:

1. Гарантія незалежності суддів забезпечується тим, що виключно Генеральний прокурор або його заступник перевіряють підстави для повідомлення про підозру судді, складають та підписують її текст, а також можуть повідомити про нову підозру або змінити раніше повідомлену підозру.

2. Письмове повідомлення про підозру судді, яке передбачає погодження та подальше підписання такого процесуального документа, може здійснюватися лише Генеральним прокурором або його заступником. Це повноваження Генерального прокурора або його заступника є винятковим і не може бути передоручене іншим особам.

3. Генеральний прокурор або його заступник реалізують повноваження щодо письмового повідомлення про підозру судді незалежно від того, чи здійснюють вони процесуальне керівництво у конкретному кримінальному провадженні.

4. Генеральний прокурор або його заступник можуть доручити вручення прийнятого (складеного) та підписаного ними повідомлення про підозру судді суб'єкту, уповноваженому здійснювати процесуальні дії у конкретному кримінальному провадженні.

5. Вручення повідомлення про підозру судді уповноваженим суб'єктом за умови, що таке рішення було прийняте (складене) та підписане саме Генеральним прокурором або його заступником, не порушує гарантії суддівської незалежності¹⁹⁵.

Отже, спеціальний порядок повідомлення про підозру є додатковою гарантією забезпечення незалежності діяльності осіб, перерахованих у ч.1 ст.481 КПК України, та служить засобом захисту від необґрунтованого притягнення до кримінальної відповідальності.

5. ПІДСТАВИ І ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ ПОРЯДОК ЗМІНИ ПОВІДОМЛЕННЯ ПРО ПІДОЗРУ

Підозра є попереднім висновком, обґрунтованим припущенням про причетність конкретної особи до вчинення кримінального правопорушення, яке під час подальшого досудового розслідування буде перевірятися. Адже після повідомлення особі про підозру досудове розслідування не завершується. Процес доказування продовжується з метою перевірки підозри та її підтвердження чи спростування. Тому можуть встановлюватися нові фактичні обставини вчинення кримінального правопорушення, які зумовляють необхідність зміни оголошеної підозри.

Окрім цього, закон вимагає, щоб при затриманні особи на місці вчинення кримінального правопорушення повідомлення про підозру було вручено не пізніше ніж через двадцять чотири години з моменту затримання. За такий короткий строк не завжди є можливість всебічно встановити всі обставини вчиненого кримінального правопорушення, що впливає на точність юридичної кваліфікації вчиненого діяння. В такому разі робиться попередня правова кваліфікація кримінального правопорушення (п. 5 ч. 5 ст. 214 КПК України), яка надалі може зазнавати змін.

---

¹⁹⁵ Постанова Великої Палати Верховного Суду від 11 груд. 2019 р. у справі № 536/2475/14-к. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86365236>

Зміна повідомлення про підозру можлива як у бік погіршення становища підозрюваного кваліфікацією його діяння, так і в бік покращення. Перевірка оголошеної підозри відбувається в умовах змагальності, оскільки з моменту повідомлення про підозру в провадженні починає реалізовуватися функція захисту. Тому фактичні обставини, якими на початковому етапі обґрунтувалася підозра, можуть бути спростовані, в тому числі і за активної участі сторони захисту.

Підставами зміни раніше повідомленої підозри є встановлення нових, перевірених й достатньо обґрунтованих доказів, які свідчать про необхідність зміни фактичної сторони підозри та/чи юридичної кваліфікації кримінального правопорушення. Фактична сторона підозри може змінюватися у зв'язку із необхідністю уточнення фактичного змісту підозри, доповненням попередньої підозри новими епізодами чи виключенням окремих епізодів кримінально протиправної діяльності, які не знайшли підтвердження. Зміна фактичної сторони повідомленої підозри може зумовлювати і зміну юридичної кваліфікації вчиненого діяння.

Таким чином, **зміна раніше повідомленої підозри полягає в:**

- 1) уточненні фактичного змісту підозри (час, місце, наслідки тощо);
- 2) уточненні (зміні) юридичної кваліфікації раніше повідомленої підозри;
- 3) доповненні попередньої підозри новими епізодами кримінального правопорушення, які кваліфікуються за однією і тією ж статтею (частиною статті) кримінального закону;
- 4) виключенні з раніше повідомленої підозри епізодів протиправної діяльності, які не знайшли підтвердження в ході досудового розслідування.

Процесуальний порядок зміни повідомлення про підозру регламентується положеннями ст. 279 КПК України, де вказано, що у випадку виникнення підстав для повідомлення про нову підозру або зміну раніше повідомленої підозри слідчий, прокурор зобов'язаний виконати дії, передбачені ст. 278 КПК України. Таким чином, при зміні повідомлення про підозру слідчий (дознавач), прокурор зобов'язані здійснити весь комплекс процесуальних дій як і під час первинного повідомлення про підозру, зокрема: скласти новий процесуальний документ, вручити його підозрюваному, роз'яснити зміст підозри та процесуальні права підозрюваного, внести відповідні відомості до ЄРДР.

Процесуальний документ, у якому формулюється змінена підозра, називається «Повідомлення про зміну раніше повідомленої підозри» та має відповідати тим же вимогам щодо форми та змісту, що і попередня підозра.

Якщо підставою для зміни підозри є виключення з раніше повідомленої підозри певних епізодів кримінально протиправної діяльності, які не знайшли свого підтвердження під час подальшого досудового розслідування (встановлена відсутність події кримінального правопорушення, відсутність в діянні складу кримінального правопорушення), то окрім зміни повідомленої підозри, має бути ухвалене рішення і про закриття кримінального провадження в частині підозри, яка не підтвердилася, з підстав та в порядку, визначеному у ст. 284 КПК України.

Після виконання комплексу дій щодо повідомлення нової підозри, попереднє повідомлення про підозру, яке залишається в матеріалах кримінального провадження, втрачає свою юридичну силу.

Під час досудового розслідування можуть встановлюватися факти вчинення нових кримінальних правопорушень, з невідомими до цього фактичними

обставинами та іншою (самостійною) юридичною кваліфікацією. В такому разі слідчий (дізнавач), прокурор мають скласти нове повідомлення про підозру та вручити його у порядку, визначеному в ст. 278 КПК України.

Суб'єкт зміни раніше повідомленої підозри чи повідомлення нової підозри визначається з урахуванням того, хто здійснив первинне повідомлення про підозру. Якщо перше повідомлення здійснив слідчий (дізнавач), то зміну такого повідомлення про підозру або нове повідомлення може здійснити як слідчий (дізнавач), так і прокурор. Якщо перше повідомлення про підозру здійснив прокурор, то лише він має право повідомити нову або змінити раніше повідомлену підозру.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ:

1. Визначте поняття повідомлення про підозру.
2. Визначте поняття підозри у кримінальному провадженні.
3. Назвіть основні ознаки підозри у кримінальному провадженні.
4. Вкажіть етапи здійснення повідомлення особі про підозру.
5. Охарактеризуйте значення повідомлення про підозру.
6. Вкажіть підстави повідомлення про підозру.
7. Які вимоги до змісту і форми письмового повідомлення про підозру?
8. На якому етапі досудового розслідування має бути повідомлено про підозру?
9. Визначте систему процесуальних дій при врученні письмового повідомлення про підозру.
10. Яка процесуальна форма вручення повідомлення про підозру?
11. Вкажіть особливості повідомлення про підозру затриманій особі.
12. Який порядок набуття статусу підозрюваного передбачений для випадків, коли повідомлення про підозру не можливо безпосередньо вручити особі, щодо якої воно складено?
13. Чи можлива процедура оскарження повідомлення про підозру?
14. Щодо якого кола осіб передбачений особливий порядок повідомлення про підозру?
15. Визначте особливості повідомлення про підозру окремій категорії осіб.
16. У чому полягає зміна раніше повідомленої підозри?
17. Визначте підстави, процесуальний порядок та суб'єктів зміни раніше повідомленої підозри.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Аленін Ю. П., Гловюк І. В. Повідомлення про підозру: загальна характеристика та проблеми удосконалення. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2014. № 1. С. 161–169.
2. Безпалый Т. Скасування повідомлення про підозру. *ЛІГА. Блоги* : [сайт]. URL: <https://blog.liga.net/user/bezpalyu/article/30431>
3. Глинська Н. В., Лобойко Л. М., Шило О. Г. Повідомлення про підозру: правомірність застосування порядку, передбаченого КПК України для вручення повідомлень. *Юридичний вісник України*. 2017. № 45 (1166). 16 листопада. URL: <https://ivpz.kh.ua/uk/%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D1%96%D0%B4%D0>
4. Капліна О. В. Підозра у кримінальному провадженні: поняття, ознаки, сутність. *Юридичний часопис національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 238–242.

5. Капліна О. В. Повідомлення про підозру: протистояння правових позицій сторін обвинувачення та захисту. *Право України*. 2017. № 12. С. 74–81.
6. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : прийнята 4 лист. 1950 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004
7. Кримінальний процес : підручник / [О. В. Капліна, О. Г. Шило, В. М. Трофименко та ін.] ; за заг. ред. О. В. Капліної, О. Г. Шило. Харків : Право, 2018. 584 с.
8. Михайленко В. В. Реалізація засади верховенства права у кримінальному провадженні : монографія. Київ : ПАЛІВОДА А. В., 2019. 256 с.
9. Настільна книга професійного судді (кримінальне провадження) / [Н. О. Марчук, В. В. Касько, Р. О. Куйбіда, М. І. Хавронюк та ін.] ; за ред. Н. О. Марчук. Київ : Арт-Дизайн, 2015. 248 с.
10. Нор В. Т., Шевчук М. І. Обґрунтована підозра як підстава для обрання запобіжного заходу та продовження його строків: практика європейського суду з прав людини та українські реалії. *Право і суспільство*. 2019. № 6, ч. 2. URL: http://pravoisusilstvo.org.ua/archive/2019/6_2019/part_2/30.pdf.
11. Окрема думка суддів Великої Палати Верховного Суду від 11 груд. 2019 р. у справі № 536/2475/14-к. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86468688>
12. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 11 груд. 2019 р. у справі № 536/2475/14-к. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86365236>
13. Постанова Верховного Суду України від 24 лист. 2016 р. у справі № 5- 328к16. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/63392983>
14. Справа «Murray проти Сполученого Королівства» (Заява № 14310/88) : рішення Європейського Суду з прав людини від 28 жовт. 1994 р. *HUDOC. European Court of Human Rights* : [сайт]. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-57895%22%7D>
15. Справа «Нечипорук і Йонкало проти України» (Заява № 42310/04) : рішення Європейського Суду з прав людини від 21 квіт. 2011 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_683
16. Сухов Ю. Повідомлення про підозру особі: аналіз окремих аспектів позиції Великої Палати Верховного Суду щодо спеціальних суб'єктів. *Судебно-Юридическая газета* : [сайт]. URL: <https://sud.ua/ru/blog?page=4>
17. Тертишник В. М. Кримінальний процес України : підручник. [7-ме вид. допов. і перероб.]. Київ : Алерта, 2017. 840 с.
18. Тищенко О., Говорун Д. Окремі питання процесуального порядку повідомлення про підозру у контексті реалізації засади публічності. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 9. С. 149–153.
19. Фараон О. В. Повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2016. 22 с.
20. Хабло О. Ю. Обґрунтування підстав застосування запобіжних заходів: конвенційні стандарти та вітчизняна практика. *Право і суспільство*. 2020. № 4. С. 270–278.
21. Шевчишен А. В. Особливості повідомлення про підозру у кримінальних провадженнях щодо окремої категорії осіб. *Часопис цивільного і кримінального судочинства*. 2017. № 2. С. 216–231.

ГЛАВА 17. ЗУПИНЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

1. Поняття, підстави, процесуальний порядок зупинення досудового розслідування

2. Підстави, процесуальний порядок відновлення досудового розслідування

Питання для самоконтролю

Рекомендована література

1. ПОНЯТТЯ, ПІДСТАВИ, ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ ПОРЯДОК ЗУПИНЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Розслідування потребує інтенсивної, цілодобової роботи сторони обвинувачення. Але при розслідуванні кримінального правопорушення іноді виникають обставини, які перешкоджають на певний час вчасно закінчити досудове розслідування. Ці обставини спонукають прокурора або слідчого (за погодженням з прокурором) тимчасово зупинити провадження досудового розслідування.

Зупинення досудового розслідування – це тимчасова вимушена перерва у провадженні досудового розслідування, зумовлена обставинами, що унеможливають його подальше провадження. Досудове розслідування може бути зупинене після повідомлення особі про підозру у випадку, якщо (ст. 280 КПК України):

1) підозрюваний захворів на тяжку хворобу, яка перешкоджає його участі у кримінальному провадженні, за умови підтвердження цього відповідним медичним висновком;

2) оголошено в розшук підозрюваного;

3) слідчий суддя відмовив у задоволенні клопотання про здійснення спеціального досудового розслідування;

4) наявна необхідність виконання процесуальних дій в межах міжнародного співробітництва.

Перелік названих підстав є вичерпним. Будь-які інші обставини, які також перешкоджають продовженню досудового розслідування (наприклад, тривале проведення експертизи, від'їзд підозрюваного у відрядження або за кордон, хвороба потерпілого, свідка) не є підставами для зупинення досудового розслідування. У цих випадках, якщо строк досудового розслідування закінчується, вноситься клопотання про його продовження у встановленому законом порядку. Розглянемо зміст кожної із підстав для зупинення досудового розслідування:

1) підозрюваний захворів на тяжку хворобу, яка перешкоджає його участі у кримінальному провадженні, за умови підтвердження цього відповідним медичним висновком.

Воно можливе при дотриманні таких умов:

а) особа повинна бути повідомлена про підозру;

б) зупинити розслідування з вказаної підстави можливо, якщо підозрюваний страждає тяжким захворюванням (психічним або соматичним). Закон не містить переліку таких захворювань, він лише вказує, що воно повинно бути тяжким. Вважається, що тяжким визнається захворювання, при якому стан здоров'я підозрюваного перешкоджає можливості його участі у кримінальному провадженні.

Важкість хворобливого стану та діагноз, безперечно, установлює лікар (лікарі), який здійснює лікування чи огляд підозрюваного, про що здійснює запис у медичній документації. Слідчий або прокурор не є фахівцями в галузі медицини, тому вони не можуть об'єктивно самостійно оцінити зі своєї позиції, що участь підозрюваного у кримінальному провадженні є протипоказаною. У цьому разі слідчий, прокурор мають тісно співпрацювати з лікарем, визначаючи реальну неможливість підозрюваного брати участь у провадженні.

Для документального підтвердження хвороби слідчий або прокурор може звернутися до лікарської установи, щоб отримати офіційне підтвердження діагнозу, хворобливого стану, імовірного періоду та наслідків лікування, можливості брати участь у тій чи тій процесуальній дії (допит, слідчий експеримент тощо) у певних умовах (у лікувальному закладі або поза ним). Крім цього, слідчий, прокурор може проконсультуватися з лікарем щодо характеру захворювання, а також бажано його допитати про вплив хвороби на можливість проводити з підозрюваним процесуальні дії. Оцінювання хвороби, що може послужити підставою для прийняття процесуального рішення, за цих умов можуть здійснювати лише тоді, коли слідча ситуація у провадженні не вимагає призначення судово-медичної експертизи і слідчий або прокурор упевнений у можливості прийняти рішення про зупинення досудового розслідування. Якщо у слідчого або прокурора є сумніви щодо хвороби та рекомендацій лікаря, він може призначити судово-медичну експертизу щодо об'єктивності медичних висновків. Однак слід урахувувати, що час проведення цієї експертизи може бути значно довшим, ніж час, за який підозрюваний знову зможе брати участь у процесуальних діях, і, замість пришвидшеного закінчення розслідування, його строки доведеться подовжувати.

Доцільно слідчому, дізнавачу, прокурору в обов'язковому порядку самостійно переконуватися в неможливості підозрюваного брати участь у кримінальному провадженні, якщо це не є небезпечним для їх життя чи здоров'я.

Розуміння поняття – «тяжка хвороба» та «перешкоджання участі у кримінальному провадженні», залежить від того, чи перешкоджає вона участі підозрюваного у кримінальному провадженні. Навіть якщо певну хворобу оцінити як тяжку, однак яка дозволяє провести процесуальні дії за участю підозрюваного та прийняти остаточне рішення, вона не є підставою для зупинення досудового розслідування. Проте якщо хвороба об'єктивно перешкоджає участі підозрюваного у кримінальному провадженні, то її автоматично слід визнавати тяжкою. За цих обставин логічним буде не намагатися визнати хворобу тяжкою, а лише визначити, що вона перешкоджає участі підозрюваного у кримінальному провадженні. Отже, під час вирішення питання щодо зупинення досудового розслідування згідно з пунктом 1 частини 1 статті 280 КПК України головною і фактично єдиною умовою щодо хвороби є те, що вона має перешкоджати участі підозрюваного у кримінальному провадженні;

в) захворювання повинно бути не хронічним, а мати тимчасовий характер, тобто коли через деякий час можливе як повне видужання, так і зняття гострих форм захворювання.

Якщо в результаті судово-психіатричної експертизи буде встановлено, що психічне захворювання підозрюваного є хронічним і потребує тривалого часу лікування із застосуванням примусового заходу медичного характеру, досудове розслідування не зупиняється, а закінчується клопотанням про застосування

примусових заходів медичного або виховного характеру. У разі видужання особи, яка після вчинення кримінального правопорушення захворіла на психічну хворобу або в неї настав тимчасовий розлад психічної діяльності чи інший хворобливий стан психіки, які позбавляли її можливості усвідомлювати свої дії або керувати ними, суд на підставі висновку комісії лікарів-психіатрів своєю ухвалою припиняє застосування примусового заходу медичного характеру в порядку, передбаченому ст. 514 КПК України.

Постановлення ухвали суду про припинення застосування примусового заходу медичного характеру є підставою для проведення досудового розслідування чи судового провадження. Якщо на час розгляду питання про відновлення кримінального провадження закінчився строк давності притягнення до кримінальної відповідальності або прийнято закон, який усуває кримінальну відповідальність за вчинене кримінальне правопорушення, кримінальне провадження підлягає закриттю, якщо особа, щодо якої розглядається питання, не заперечує проти цього;

г) захворювання підозрюваного береться до уваги, якщо його підтверджено медичним висновком або висновком судово-психіатричної чи судово-медичної експертизи. Якщо у слідчого виникає сумнів відносно осудності підозрюваного або здібності його усвідомлювати свої дії, або керувати ними, судово-психіатрична експертиза має бути призначена обов'язково (п. 3 ч. 2 ст. 242 КПК України). Експерти-психіатри повинні відповісти на такі запитання: чи хворий підозрюваний на психічне захворювання; який його характер (хронічне чи тимчасове); чи позбавляє хвороба підозрюваного можливості усвідомлювати свої дії та керувати ними; чи становить особа в силу свого стану небезпеку для суспільства; чи потребує вона примусового лікування тощо. У тих випадках, коли з метою встановлення психічного (а інколи і фізичного) стану підозрюваного призначається судова експертиза, до одержання її результатів досудове розслідування не може бути зупинено.

Призначення та проведення експертизи є слідчою (розшуковою) дією, а згідно з ч. 2 ст. 280 КПК України до зупинення досудового розслідування слідчий, дізнавач зобов'язаний виконати всі слідчі (розшукові) та інші процесуальні дії, проведення яких необхідне та можливе. Досудове розслідування зупиняється мотивованою постановою прокурора або слідчого, дізнавача за узгодженням з прокурором до видужання підозрюваного. Обраний щодо підозрюваного запобіжний захід може бути залишений, скасований або змінений за наявності для того підстав і виходячи з конкретних обставин. Якщо запобіжний захід у вигляді тримання під вартою залишено в силі, необхідно враховувати, що в цьому випадку перебіг строку розслідування зупинено, а строки тримання під вартою в необхідних випадках повинні продовжуватися.

При зупиненні досудового розслідування у зв'язку із захворюванням підозрюваного на тяжку хворобу, яка перешкоджає його участі в кримінальному провадженні, медичний висновок про підтвердження діагнозу захворювання та неможливість участі підозрюваного в кримінальному провадженні поновлюється слідчим, дізнавачем не рідше одного разу на місяць.

2) оголошено в розшук підозрюваного. У разі якщо підозрюваний переховується від органів досудового розслідування з метою ухилення від кримінальної відповідальності і його місцезнаходження невідоме, слідчий, дізнавач вносить постанову про зупинення досудового розслідування, яка погоджується

прокурором. Якщо досудове розслідування не зупиняється, слідчий, дізнавач виносить окрему постанову про оголошення розшуку підозрюваного та вживає заходів з його розшуку. Закон вимагає від слідчого, дізнавача встановлення причин, із яких йому невідомо місцезнаходження підозрюваного, вони обов'язково повинні встановлюватися, оскільки кожна з них тягне за собою різні кримінально-процесуальні та кримінально-правові наслідки. Так, коли підозрюваний відомий, але невідоме його місцезнаходження та він не має мети переховуватися від органів досудового розслідування та суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності, перебіг строків давності притягнення до кримінальної відповідальності не зупиняється і після їх закінчення кримінальне провадження повинно бути закрито. Коли ж особа свідомо переховується від органів досудового розслідування та суду – це обумовлює можливість її затримання, обрання щодо неї більш суворого запобіжного заходу або навіть притягнення до кримінальної відповідальності, якщо переховування було пов'язано із втечею з під варті.

Якщо місцезнаходження підозрюваного залишається невідомим, щоб визначити, чи це умисне переховування, чи дії, не пов'язані з ним, крім зазначених у статті 138 КПК України причин доцільно з'ясувати, що громадянин:

- 1) не помер;
- 2) не притягнутий до кримінальної відповідальності в іншому кримінальному провадженні;
- 3) не призваний на військову службу;
- 4) не зареєстрував шлюб зі зміною прізвища або просто не змінив прізвище;
- 5) не виїхав на сезонні роботи за контрактом;
- 6) не перетинав кордон з метою відпочинку та у зв'язку з відрядженням;
- 7) не перебуває в лікарні.

Разом з тим оголошення розшуку підозрюваного в разі невстановлення його місцезнаходження за браком даних про його умисне переховування не є порушенням його прав і законних інтересів, а є лише одним із засобів виконання завдань кримінального процесу.

Зупинення розслідування на підставі п. 2 ч. 1 ст. 280 КПК України можливе лише після додержання таких умов:

- а) особа повинна бути повідомлена про підозру;
- б) слідчий зобов'язаний виконати всі слідчі (розшукові) та інші процесуальні дії, проведення яких необхідне та можливе, а також всі дії для встановлення місцезнаходження підозрюваного (ч. 2 ст. 280 КПК України); в) слідчий, прокурор оголосив розшук підозрюваного (ст. 281 КПК України). Про оголошення розшуку виноситься або окрема постанова, якщо досудове розслідування не зупиняється, або вказується в постанові про зупинення досудового розслідування, якщо таке рішення приймається, відомості про що вносяться до Єдиного реєстру досудових розслідувань. Після зупинення досудового розслідування проведення слідчих (розшукових) дій допускається, якщо вони спрямовані на встановлення місцезнаходження підозрюваного.

У день прийняття такого процесуального рішення слідчий, дізнавач доповідає про оголошення розшуку підозрюваного керівникові органу досудового розслідування (дізнання) для їх погодження та подальшого направлення керівникові територіального органу, підрозділу поліції або міжрегіонального територіального органу Національної поліції України або його територіального (відокремленого)

підрозділу, який здійснює оперативне супроводження кримінального провадження або матеріали діяльності якого стали підставою для початку кримінального провадження, для організації розшуку підозрюваного.

Зазначені матеріали повинні містити витяг із ЄРДР, копії письмового повідомлення про підозру, постанови про оголошення розшуку підозрюваного або постанови про зупинення досудового розслідування, ухвали слідчого судді про дозвіл на затримання з метою приводу, довідку про особу або копію документа, який посвідчує особу.

У кримінальних провадженнях про тяжкі та особливо тяжкі злочини, в яких підозрюваного оголошено в розшук, слідчим вносяться за погодженням з прокурором клопотання до слідчого судді про дозвіл на затримання підозрюваного з метою його приводу для участі в розгляді клопотання про застосування запобіжного заходу.

Організація розшукової роботи покладається на керівників оперативних підрозділів.

Після зупинення досудового розслідування в разі переховування підозрюваного від органів досудового розслідування з метою ухилення від кримінальної відповідальності оперативний підрозділ щомісяця письмово інформує слідчого, дізнавача про заходи, ужиті для встановлення його місцезнаходження.

У разі необхідності керівникові органу досудового розслідування (дізнання), а також слідчому, дізнавачу надається можливість ознайомлення з матеріалами оперативно-розшукової справи (з додержанням режиму секретності).

Керівник оперативного підрозділу погоджує зняття особи з розшуку з керівником органу досудового розслідування (дізнання) шляхом візування ним відповідної облікової картки; забезпечує у встановленому законодавством порядку закриття оперативно-розшукової справи лише за наявності копії постанови слідчого, дізнавача про відновлення досудового розслідування у зв'язку з установами місцезнаходження підозрюваного, а якщо досудове розслідування не зупинилося – за наявності документів, які підтверджують встановлення місцеперебування розшукуваної особи, а у випадках, коли особа підлягає видачі іншою державою, – після завершення проведення процесуальних дій у межах міжнародного співробітництва.

Керівник територіального органу поліції (у разі якщо оперативне супроводження досудового розслідування здійснюється територіальним (відокремленим) підрозділом – керівник цього територіального (відокремленого) підрозділу): координує оперативно-розшукову діяльність підпорядкованих органів, підрозділів поліції під час розшуку підозрюваних; щокварталу проводить оперативні наради з питань організації розшуку осіб, які переховуються від органів досудового розслідування.

Керівник територіального органу, підрозділу поліції спільно з керівниками органу досудового розслідування (дізнання) та оперативного підрозділу із залученням представників підрозділів інформаційного забезпечення щомісяця проводять взаємозвірення кількості підозрюваних, оголошених у розшук, та заведених оперативно-розшукових справ, за результатами якого складається акт такого взаємозвірення, який затверджується керівником територіального органу, підрозділу поліції.

У кримінальних провадженнях про тяжкі та особливо тяжкі злочини, в яких підозрюваного оголошено в розшук, у разі наявності достатніх підстав вважати, що особа може переховуватися за межами України, слідчий відповідно до законодавства вирішує питання про оголошення особи в міжнародний розшук.

Після оголошення підозрюваного у міжнародний розшук відповідно до ч. 6 ст. 193 КПК України слідчий звертається до суду з клопотанням про обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою.

Слідчий, дізнавач з метою отримання матеріалів, що характеризують особу підозрюваного, громадянина іншої держави, відповідно до вимог ст. 551 КПК України негайно направляє до країни його походження запит про міжнародну правову допомогу.

У разі отримання інформації про те, що оголошений у розшук підозрюваний, який є громадянином іншої держави, перебуває на території цієї держави, слідчий у стислі строки відповідно до вимог розділу IX «Міжнародне співробітництво під час кримінального провадження» КПК України у встановленому порядку надсилає запит про міжнародну правову допомогу в кримінальному провадженні або надсилає зазначене кримінальне провадження стосовно вказаної особи разом з клопотанням про передання кримінального провадження.

Факт того, що особу злочинця неможливо встановити, має бути закріплено в постанові про оголошення розшуку. У мотивувальній частині постанови має бути зазначено: зміст обставин, які є підставами для прийняття постанови; мотиви прийняття постанови, їх обґрунтування та посилення на положення КПК, тобто обставини події злочину та стан розслідування. Їх необхідно викласти стисло, лаконічно, для висвітлення суті події, не висвітлюючи важливих деталей викриття вини підозрюваного. Мотивами прийняття рішення є переховування підозрюваного від слідства та/або неможливість установлення його місцезнаходження. Обґрунтовуючи прийняте рішення, слід відійти від практики посилення в постанові на прізвища допитаних осіб, які викрили наміри підозрюваного переховуватися від слідства. Оскільки якщо розшук підозрюваного було оголошено в постанові про зупинення досудового розслідування, сторона захисту після отримання цієї постанови може скористатися зазначеними даними й негативно вплинути на цих осіб та/або перешкоджати розшуку підозрюваного. Мотивація постанови, зокрема про оголошення розшуку підозрюваного, має бути належною, логічною, послідовною, відображати реальні підстави її винесення.

3) слідчий суддя відмовив у задоволенні клопотання про здійснення спеціального досудового розслідування. Спеціальне досудове розслідування (in absentia) здійснюється стосовно одного чи декількох підозрюваних згідно із загальними правилами досудового розслідування, передбаченими КПК, з урахуванням положень глави 24-1. З клопотанням про здійснення спеціального досудового розслідування до слідчого судді має право звернутися прокурор або слідчий за погодженням з прокурором. Слідчий суддя відмовляє у задоволенні клопотання про здійснення спеціального досудового розслідування, якщо прокурор, слідчий не доведе, що підозрюваний переховується від органів слідства та суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності та оголошений у міждержавний та (або) міжнародний розшук. За наслідками розгляду клопотання слідчий суддя постановляє ухвалу, в якій зазначає мотиви задоволення або відмови у задоволенні клопотання про здійснення спеціального досудового розслідування.

Відповідно до п. 4,5 ч. 2 ст. 297-2 КПК України, клопотання слідчого чи прокурора має містити відомості щодо результатів звернення до компетентних органів іноземних держав із запитами про видачу особи (екстрадицію) та викладенням обставин про переховування підозрюваного від органів слідства та суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності. Тобто підозрюваний на момент такого звернення до слідчого судді оголошений у розшук. Тому досудове розслідування до звернення із цим клопотанням могло зупинитися або є зупиненим, відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 280 КПК України, оскільки не завжди на момент прийняття рішення про оголошення розшуку підозрюваного та зупинення у зв'язку із цим досудового розслідування є дані про те, що він переховується поза межами України. Ці дані може бути отримано вже згодом.

У разі винесення слідчим суддею ухвали про відмову в задоволенні клопотання про здійснення спеціального досудового розслідування, надалі досудове розслідування у зв'язку із цим може бути зупинено. Відповідно зупинення можливе лише за дотримання відповідних умов: наявність у кримінальному провадженні ухвали слідчого судді щодо відмови в задоволенні клопотання про здійснення спеціального досудового розслідування, а також відсутність нових даних підтвердження переховування підозрюваного від органів досудового розслідування поза межами України. Водночас якщо після отримання цієї ухвали у стислий строк (залежно від обставин провадження) буде отримано нову інформацію щодо переховування підозрюваного від слідства поза межами України, досудове розслідування зупинити недоцільно, а слід повторно звернутися до слідчого судді із цим клопотанням, спираючись на отримання нової інформації.

4) наявна необхідність виконання процесуальних дій в межах міжнародного співробітництва. Зупинення розслідування на цій підставі можливе за таких умов: а) особа повинна бути повідомлена про підозру; б) матеріали кримінального провадження повинні містити запит про міжнародну правову допомогу, складений відповідно до ст. 552 КПК України, і документи, що до нього додаються. Якщо у кримінальному провадженні є два або декілька підозрюваних, а підстави для зупинення відносяться не до всіх із них, прокурор вправі виділити досудове розслідування і зупинити його стосовно окремих підозрюваних.

Відповідно до ст. 542 КПК України, міжнародне співробітництво під час кримінального провадження полягає у вжитті необхідних заходів з метою надання міжнародної правової допомоги шляхом вручення документів, виконання окремих процесуальних дій, видачі осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, тимчасової передачі осіб, перейняття кримінального переслідування, передачі засуджених осіб і виконання вироків. Міжнародним договором України можуть бути передбачені інші, ніж у цьому Кодексі, форми співробітництва під час кримінального провадження.

Ураховуючи визначення міжнародної правової допомоги, яка полягає у проведенні компетентними органами однієї держави процесуальних дій, виконання яких необхідне, зокрема, для досудового розслідування іншої держави, і зміст ст. 542 КПК України в частині, що міжнародне співробітництво під час кримінального провадження полягає у вжитті необхідних заходів з метою надання міжнародної правової допомоги, можна вважати, що всі перелічені у ст. 542 КПК України дії належать до міжнародної правової допомоги.

Перелік і категорії в межах міжнародного співробітництва процесуальних дій доцільно тлумачити наступним чином:

1) оскільки процедури направлення запиту про міжнародну правову допомогу й одержання доказів і відомостей від компетентних органів іноземної держави є досить складними й тривалими, а суд, прокурор, слідчий не мають імперативних засобів впливу на строки проведення запитуваною стороною процесуальних дій, то законодавець цілком резонно передбачив можливість зупинення досудового розслідування в цих випадках;

2) обов'язковою умовою для зупинення досудового розслідування на цій підставі є наявність у матеріалах кримінального провадження запиту, складеного відповідно до ст. 552 КПК України й документів, що до нього додають;

3) звернення компетентних органів України із запитом до вповноважених органів інших держав про виконання у кримінальному провадженні певних процесуальних дій, передбачених КПК України та міжнародними договорами, їх виконання в іноземних державах вимагає досить тривалого часу. У зв'язку із цим, на час виконання відповідних процесуальних дій у межах міжнародного співробітництва до отримання компетентними органами України матеріалів щодо виконання запитів про міжнародну правову допомогу досудове розслідування може бути зупинено.

Досудове розслідування зупиняється мотивованою постановою прокурора або слідчого за узгодженням з прокурором, відомості про що вносяться до ЄРДР. Копія постанови надсилається потерпілому, стороні захисту, які мають право її оскаржити слідчому судді.

Перебіг строку дізнання зупиняється у випадку, передбаченому ст. 280 КПК України. Строк із дня винесення постанови про зупинення кримінального провадження до дня її скасування слідчим суддею або винесення постанови про відновлення кримінального провадження не включається до строків дізнання.

2. ПІДСТАВИ І ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ ПОРЯДОК ВІДНОВЛЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ.

Зупинене досудове розслідування відновлюється постановою слідчого, прокурора, коли підстави для його зупинення перестали існувати (підозрюваний видужав, його місцезнаходження встановлено, завершено проведення процесуальних дій в межах міжнародного співробітництва), а також у разі потреби проведення слідчих (розшукових) чи інших процесуальних дій. Копія постанови про відновлення досудового розслідування надсилається стороні захисту, потерпілому. Зупинене досудове розслідування також відновлюється у випадку скасування слідчим суддею постанови про зупинення досудового розслідування. Відомості про відновлення досудового розслідування вносяться слідчим, прокурором до ЄРДР.

У випадку видужання підозрюваного загальними правилами під час вирішення питання про відновлення досудового розслідування, будуть: показання лікаря (лікарів) щодо спроможності підозрюваного брати участь у певній процесуальній дії; письмова відповідь на звернення слідчого, дізнавача, прокурора щодо перебігу та строків лікування підозрюваного, його стан на визначений проміжок часу, рекомендації щодо можливості брати участь у певній процесуальній дії. Звичайно,

що після завершення лікування документи про період лікування та його наслідки (довідка лікаря, виписка, листок непрацездатності тощо) необхідно обов'язково приєднати до матеріалів кримінального провадження.

Медичні документи й інформацію щодо лікування підозрюваного має надавати профільний закріплений лікар підозрюваного, лікувальний заклад, що має право в установленому законом порядку здійснювати свою діяльність. Досудове слідство також може бути відновлено в разі необхідності проведення судово-медичної експертизи, спрямованої на перевірку об'єктивності хвороби та поставленого діагнозу.

У випадку становлення місцезнаходження підозрюваного досудове розслідування має бути відновлено з моменту виявлення та/або його затримання. Водночас проміжок часу між фактичним виявленням та/або затриманням підозрюваного, який перебував у розшуку, і реальною можливістю прийняття рішення про відновлення досудового розслідування є об'єктивним проміжком часу передання інформації про обставини дійсності, що не порушує законних прав та інтересів учасників кримінального провадження.

Законодавець, доповнивши ч. 1 ст. 280 КПК України підставою зупинення досудового розслідування, визначеною пунктом 2¹ (слідчий суддя відмовив у задоволенні клопотання про здійснення спеціального досудового розслідування) не передбачив можливість усунення цієї підстави під час відновлення досудового розслідування.

У разі відновлення досудового розслідування у випадку завершення проведення процесуальних дій у межах міжнародного співробітництва невизначеним залишається питання встановлення моменту завершення проведення цих процесуальних дій. У спеціальній літературі та міжнародно-правових актах на цих особливостях увагу не акцентовано також.

З огляду на положення ст. 560 КПК України, цим моментом можна вважати отримання уповноваженим (центральним) органом України матеріалів виконання міжнародного запиту. Отримання уповноваженим (центральним) органом України матеріалів виконання міжнародного запиту ще не дозволяє компетентному органу (слідчому чи прокурору), який здійснює розслідування, ознайомитися з ними фізично й дістати можливість проведення подальшого розслідування. У цьому випадку передчасне відновлення досудового розслідування без його подальшого належного проведення призведе лише до втрати процесуальних строків, а їх заощадження під час досудового розслідування, зазвичай, украй необхідне для слідчого. Тому підставою для відновлення досудового розслідування є безпосереднє отримання компетентним органом (слідчим чи прокурором), який здійснює досудове розслідування, матеріалів виконання міжнародного запиту.

Безперечною є підстава відновлення досудового розслідування в разі потреби проведення слідчих (розшукових) чи інших процесуальних дій.

Питання процесуального порядку відновлення досудового розслідування в разі в разі скасування слідчим суддею постанови про зупинення досудового розслідування є неоднозначним.

Відповідно до ч. 1, 2 ст. 369 КПК України, рішення слідчого судді не може бути у вигляді постанови, а в цьому разі лише у вигляді ухвали. Закон не містить норм, що визначають законність чи незаконність рішення слідчого, прокурора на досудовому розслідуванні, на відміну від судового рішення (стаття 370 КПК України).

Відповідно до загальних норм щодо процесуальних рішень, законним логічно можна вважати рішення про зупинення досудового розслідування в разі його винесення з дотриманням вимог статей 110, 280, 281 КПК України. Погодження цього рішення з прокурором є додатковою гарантією його законності. Водночас низка норм КПК України, на підставі яких приймають процесуальні рішення, має оцінювальний характер, і в різний проміжок часу та слідчої ситуації їх можна тлумачити по-різному. Ураховувати слід і те, що закон не визначає підстав, за якими слідчий суддя має скасовувати постанову про зупинення досудового розслідування, тому ці підстави можуть бути різними не лише в разі її незаконного винесення.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ:

1. Які підстави зупинення досудового розслідування?
2. Який процесуальний порядок зупинення досудового розслідування?
3. Який процесуальний порядок зупинення досудового розслідування у випадку тяжкої хвороби підозрюваного?
4. Який процесуальний порядок зупинення досудового розслідування у випадку якщо слідчий суддя відмовив у задоволенні клопотання про здійснення спеціального досудового розслідування?
5. Який процесуальний порядок зупинення досудового розслідування наявна у випадку необхідності виконання процесуальних дій у межах міжнародного співробітництва?
6. Які підстави оголошення у розшук підозрюваного?
7. Які підстави відновлення досудового розслідування?
8. Який процесуальний порядок відновлення досудового розслідування?
9. Який процесуальний порядок зупинення і відновлення дізнання?
10. Які слідчі (розшукові) дії можна проводити після зупинення досудового розслідування?

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Галаган О. І., Дунаєва А. В. Зупинення досудового розслідування у зв'язку з невстановленням місцезнаходження підозрюваного. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 3. С. 282–287.
2. Захарченко О. В. Деякі аспекти заочного судового провадження у кримінальному процесі України. *Право і суспільство*. 2015. № 2. С. 264–268.
3. Лапкін А. В. Прокурор у спеціальному досудовому розслідуванні (in absentі). *Правові горизонти*. 2018. Вип. 13 (26). С. 107–111. URL: https://law-review.sumdu.edu.ua/wp-content/uploads/2019/04/№1326_2018-107-111.pdf
4. Макаров М. А. Оскарження слідчому судді рішення слідчого, прокурора про зупинення досудового розслідування. *Право і суспільство*. 2015. № 5, ч. 2. С. 217–221.
5. Наливайко Є. Оголошення розшуку підозрюваного, місцезнаходження якого невідоме. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2016. № 3. С. 170–176. URL: <http://www.chasopysnapu.gp.gov.ua/chasopys/ua/pdf/11-2016/nalivajko.pdf>

6. Расчотнов Є. В. Зупинення досудового розслідування у кримінальному провадженні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2016. 22 с.
7. Романюк Б. Зупинення досудового розслідування з підстав передбачених п. 2 ч. 1 ст. 280 Кримінального процесуального кодексу України. *Віче*. 2014. № 4. С. 8–11.
8. Отчак Н. Я., Маліцька Н. В. Відновлення кримінального провадження. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2017. № 4. С. 165–171. URL: http://lsey.org.ua/4_2017/45.pdf
9. Черняк Н., Гаркуша А. Зупинення досудового розслідування у зв'язку з оголошенням у розшук підозрюваного. *Национальный юридический журнал: теория и практика*. 2018. № 7. С.137–140.
10. Шаренко С., Шило О. Спеціальне досудове розслідування і судове провадження: проблемні питання правового регулювання. *Право України*. 2015. № 7. С. 58–65.

ГЛАВА 18.

ЗАКІНЧЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

1. Форми закінчення досудового розслідування
  2. Закриття кримінального провадження
  3. Звільнення особи від кримінальної відповідальності
  4. Звернення до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів виховного чи медичного характеру
- Питання для самоконтролю
Рекомендована література

1. ФОРМИ ЗАКІНЧЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Закінчення кримінального провадження полягає у прийнятті уповноваженим органом рішення про подальший рух кримінального провадження. Досудове розслідування являє собою процесуальну діяльність уповноважених осіб, зокрема, щодо швидкого, повного та неупередженого розслідування. Досудове розслідування закінчується тоді, коли вирішені всі його задачі. Визнати досудове розслідування закінченим – визнати, що нема потреби проведення яких-небудь ще слідчих (розшукових) чи інших процесуальних дій, спрямованих на збирання, перевірку і дослідження доказів. Особа має право на розгляд обвинувачення проти неї в суді в найкоротший строк або на його припинення шляхом закриття провадження.

Прокурор зобов'язаний у найкоротший строк після повідомлення особі про підозру:

- 1) закрити кримінальне провадження;
- 2) звернутися до суду з клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності
- 3) звернутися до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів виховного характеру або клопотанням про застосування примусових заходів медичного характеру.

Відомості про закінчення досудового розслідування вносяться прокурором до ЄРДР. Закінчуючи досудове розслідування необхідно систематизувати і технічно оформити матеріали кримінального провадження. Практикою вироблено дві основні форми систематизації матеріалів кримінального провадження, тобто послідовності їх розташування: хронологічну і тематичну.

При хронологічній систематизації послідовність розташування документів у матеріалах визначається датою їх складання або одержання слідчим, прокурором. Ця форма найбільш поширена у невеликих за обсягом і кількістю епізодів провадженнях.

Тематична систематизація означає групування матеріалів за підозрюваними або за епізодами злочинної діяльності у багатотомних і багатоепізодних матеріалах кримінального провадження. У межах кожної такої групи документи можуть розташовуватись у хронологічному порядку, тобто можливе таким чином поєднання обох форм систематизації (змішана форма). Систематизувавши документи, слідчий підшиває їх в папку стандартного зразка, пронумеровує аркуші. На перших аркушах складається опис документів. За технічними правилами в одному томі зосереджується не більше 250 аркушів. Вдало систематизовані матеріали і правильно

оформлені матеріали кримінального провадження створюють зручність для вивчення і користування ними як самим слідчим, зокрема при складанні підсумкового документа, так і підозрюваними та іншими учасниками процесу.

Досудове розслідування у формі дізнання, окрім передбачених ч. 2 ст. 283 КПК України форм закінчення досудового розслідування, може бути закінчене направленням кримінального провадження для проведення досудового слідства (абзац 4 ч. 4 ст. 218, п. 4 ч. 2 ст. 301 КПК України).

2. ЗАКРИТТЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Закриття кримінального провадження є одним з важливіших актів судочинства, через який забезпечується вирішення вказаного у ст. 2 КПК України завдання охорони прав та законних інтересів учасників кримінального провадження з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений і жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу.

Кримінальне провадження закривається якщо (ст. 284 КПК України):

1) встановлена відсутність події кримінального правопорушення;

2) встановлена відсутність в діянні складу кримінального правопорушення; 3) не встановлені достатні докази для доведення винуватості особи у суді і вичерпані можливості їх отримати;

4) не встановлено особу, яка вчинила кримінальне правопорушення, у разі закінчення строків давності притягнення до кримінальної відповідальності, крім випадків вчинення особливо тяжкого злочину проти життя чи здоров'я особи або злочину, за який згідно із законом може бути призначено покарання у виді довічного позбавлення волі;

5) набрав чинності закон, яким скасована кримінальна відповідальність за діяння, вчинене особою;

6) помер підозрюваний, обвинувачений, за винятком випадків, коли провадження є необхідним для реабілітації померлого;

7) існує вирок по тому ж обвинуваченню, що набрав законної сили, або постановлена ухвала суду про закриття кримінального провадження по тому самому обвинуваченню;

8) потерпілий, а у випадках передбачених КПК України, – його представник відмовився від обвинувачення у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення, крім кримінального провадження щодо злочину, пов'язаного з домашнім насильством;

9) стосовно кримінального правопорушення, щодо якого не отримано згоди держави, яка видала особу;

10) стосовно податкових зобов'язань особи, яка вчинила дії, передбачені ст. 212 Кримінального кодексу України, досягнутий податковий компроміс відповідно до підрозділу 9-2 розділу XX «Перехідні положення» Податкового кодексу України;

11) існує нескасована постанова слідчого, прокурора про закриття кримінального провадження з підстав, передбачених пунктами 1, 2, 4, 9 ч. 1 ст. 284 КПК України, у кримінальному провадженні щодо того самого діяння, що розслідувалося з дотриманням вимог щодо підслідності;

12) після повідомлення особі про підозру закінчився строк досудового розслідування, визначений статтею 219 КПК України, крім випадку повідомлення особі про підозру у вчиненні тяжкого чи особливо тяжкого злочину проти життя та здоров'я особи.

Слідчий, дізнавач, прокурор зобов'язані закрити кримінальне провадження також у разі, коли строк досудового розслідування, визначений статтею 219 КПК України, закінчився та жодній особі не було повідомлено про підозру.

Кримінальне провадження закривається судом: 1) у зв'язку зі звільненням особи від кримінальної відповідальності; 2) не встановлено особу, яка вчинила кримінальне правопорушення, у разі закінчення строків давності притягнення до кримінальної відповідальності, крім випадків вчинення особливо тяжкого злочину проти життя чи здоров'я особи або злочину, за який згідно із законом може бути призначено покарання у виді довічного позбавлення волі; 3) якщо прокурор відмовився від підтримання обвинувачення, за винятком випадків, передбачених КПК України; 4) досягнуто податковий компроміс у справах про кримінальні правопорушення, передбачені ст. 212 Кримінального кодексу України, відповідно до підрозділу 9-2 розділу XX «Перехідні положення» Податкового кодексу України.

Провадження щодо юридичної особи підлягає закриттю у разі встановлення відсутності підстав для застосування до неї заходів кримінально-правового характеру, закриття кримінального провадження чи ухвалення виправдувального вироку щодо уповноваженої особи юридичної особи.

Про закриття провадження щодо юридичної особи прокурор приймає постанову, а суд зазначає про це у виправдувальному вироку або постановляє ухвалу. Рішення про закриття провадження щодо юридичної особи може бути оскаржено в порядку, встановленому цим Кодексом.

Про закриття кримінального провадження слідчий, прокурор приймає постанову, яку може бути оскаржено у порядку, встановленому гл. 26 КПК України. Слідчий складає постанову про закриття кримінального провадження у разі встановлення відсутності події кримінального правопорушення; відсутності в діянні складу кримінального правопорушення або у разі набрання чинності законом, яким скасована кримінальна відповідальність за діяння, вчинене особою; стосовно податкових зобов'язань особи, яка вчинила дії, передбачені ст. 212 Кримінального кодексу України, досягнутий податковий компроміс відповідно до підрозділу 9-2 розділу XX «Перехідні положення» Податкового кодексу України; існує нескасована постанова слідчого, прокурора про закриття кримінального провадження з підстав, передбачених пунктами 1, 2, 4, 9 ч. 1 ст. 284 КПК України, у кримінальному провадженні щодо того самого діяння, що розслідувалося з дотриманням вимог щодо підслідності за умови, якщо в цьому кримінальному провадженні жодній особі не повідомлялося про підозру.

Прокурор складає постанову про закриття кримінального провадження щодо підозрюваного з будь-яких підстав, передбачених ч. 1 ст. 284 КПК України крім випадку коли не встановлено особу, яка вчинила кримінальне правопорушення, у разі закінчення строків давності притягнення до кримінальної відповідальності, крім випадків вчинення особливо тяжкого злочину проти життя чи здоров'я особи або злочину, за який згідно із законом може бути призначено покарання у виді довічного позбавлення волі. В такому випадку закриття кримінального провадження здійснюється судом за клопотанням прокурора. Рішення прокурора про закриття

кримінального провадження щодо підозрюваного не є перешкодою для продовження досудового розслідування щодо відповідного кримінального правопорушення. Копія постанови слідчого про закриття кримінального провадження надсилається заявнику, потерпілому, прокурору. Прокурор протягом двадцяти днів з моменту отримання копії постанови має право її скасувати у зв'язку з незаконністю чи необгрунтованістю. Постанова слідчого про закриття кримінального провадження також може бути скасована прокурором за скаргою заявника, потерпілого, якщо така скарга подана протягом десяти днів з моменту отримання заявником, потерпілим копії постанови. Копія постанови прокурора про закриття кримінального провадження та/або провадження щодо юридичної особи надсилається заявнику, потерпілому, його представнику, підозрюваному, захиснику, представнику юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження. Якщо під час судового розгляду встановлена відсутність події кримінального правопорушення або встановлена відсутність в діянні обвинуваченого складу кримінального правопорушення, суд зобов'язаний ухвалити виправдувальний вирок. Якщо обставини, передбачені пунктами 5, 6, 7, 8, 9, 9-1 ч. 1 ст. 284 КПК України, виявляються під час судового провадження, а також у випадку, передбаченому пунктом 2 частини другої цієї ж статті, суд виносить ухвалу про закриття кримінального провадження. Закриття кримінального провадження або ухвалення вироку у зв'язку зі звільненням особи від кримінальної відповідальності не допускається, якщо підозрюваний, обвинувачений проти цього заперечує. У цьому разі кримінальне провадження, судовий розгляд продовжується в загальному порядку, передбаченому КПК України. Ухвала суду про закриття кримінального провадження може бути оскаржена в апеляційному порядку.

Закриття кримінального провадження можливе лише при наявності хоча б однієї з підстав, вичерпний перелік яких міститься в законі. Ці підстави можна поділити на такі групи:

- 1) реабілітуючі;
- 2) нереабілітуючі.

1. Реабілітуючі – це ті, які свідчать про повну невинуватість особи у вчиненні кримінального правопорушення, що їй інкримінується, тягнуть за собою зняття з неї підозри, відновлення її доброго імені, гідності та репутації, а також відшкодування (компенсація) шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю. До реабілітуючих підстав належать:

1) встановлена відсутність події кримінального правопорушення (п. 1 ч. 1 ст. 284 КПК України)

2) встановлена відсутність в діянні складу кримінального правопорушення (п. 2 ч. 1 ст. 284 КПК України)

3) не встановлені достатні докази для доведення винуватості особи у суді і вичерпані можливості їх отримати (п. 3 ч. 1 ст. 284 КПК України)

4) існує нескасована постанова слідчого, дізнавача, прокурора про закриття кримінального провадження з підстав, передбачених п. 1, 2, ч. 1 ст. 284 КПК України, у кримінальному провадженні щодо того самого діяння, що розслідувалося з дотриманням вимог щодо підслідності.

Закриття кримінального провадження з реабілітуючої підстави можливе за умови, якщо в ході розслідування встановлені як сам факт вчиненого діяння, так і наявність у ньому складу кримінального правопорушення, але відсутні достатні докази, що

вказують на вчинення цього діяння саме підозрюваним. Причому висновок про непричетність особи до вчинення кримінального правопорушення може бути зроблений у результаті:

а) вірогідного встановлення невинуватості підозрюваного (обвинуваченого) (наприклад, при підтвердженні його алібі);

б) вичерпання можливостей для збирання додаткових доказів і тлумачення сумнівів щодо винуватості, які не можуть бути усунуті, на його користь згідно з принципом презумпції невинуватості.

Незалежно від того, яка з вказаних вище обставин призвела до закриття кримінального провадження на цій підставі, таке рішення повністю реабілітує особу і не дає приводу вважати її залишеною під підозрою. При закритті кримінального провадження на підставі не встановлення достатніх доказів для доведення винуватості особи у суді і вичерпання можливостей їх отримати – провадження в цілому не закінчується, а продовжується, щоб встановити, хто насправді вчинив кримінальне правопорушення.

2. Нереабілітуючі підстави означають, що відносно особи зібрано достатньо доказів для підозри у вчиненні кримінального правопорушення, однак у силу певних обставин кримінальне провадження щодо цієї особи виключається. Така особа не вправі вимагати відшкодування матеріальної чи моральної шкоди, яка була їй завдана в процесі розслідування. Закриття кримінального провадження з нереабілітуючих обставин можливе лише: – при підтвердженні матеріалами кримінального провадження події кримінального правопорушення; – наявності в діянні складу кримінального правопорушення; – причетності підозрюваного чи обвинуваченого до вчинення кримінального правопорушення.

До нереабілітуючих підстав закриття кримінального провадження належать:

1) набрав чинності закон, яким скасована кримінальна відповідальність за діяння, вчинене особою (п. 4 ч. 1 ст. 284 КПК України);

2) помер підозрюваний, обвинувачений, за винятком випадків, коли провадження є необхідним для реабілітації померлого (п. 5 ч. 1 ст. 284 КПК України);

3) існує вирок по тому ж обвинуваченню, що набрав законної сили, або постановлена ухвала суду про закриття кримінального провадження по тому ж обвинуваченню (п. 6 ч. 1 ст. 284 КПК України);

4) потерпілий, а у випадках передбачених КПК України, – його представник відмовився від обвинувачення у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення, крім кримінального провадження щодо кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством (п. 7 ч. 1 ст. 284 КПК України);

5) стосовно кримінального правопорушення, щодо якого не отримано згоди держави, яка видала особу (п. 8 ч. 1 ст. 284 КПК України);

6) стосовно податкових зобов'язань особи, яка вчинила дії, передбачені статтею 212 Кримінального кодексу України, досягнутий податковий компроміс відповідно до підрозділу 9-2 розділу XX «Перехідні положення» Податкового кодексу України;

7) існує нескасована постанова слідчого, дізнавача, прокурора про закриття кримінального провадження з підстав, передбачених п. 4, 9, ч. 1 ст. 284 КПК України, у кримінальному провадженні щодо того самого діяння, що розслідувалося з дотриманням вимог щодо підслідності;

8) після повідомлення особі про підозру закінчився строк досудового розслідування, визначений статтею 219 КПК України, крім випадку повідомлення особі про підозру у вчиненні тяжкого чи особливо тяжкого злочину проти життя та здоров'я особи.

Слідчий, дізнавач, прокурор зобов'язані закрити кримінальне провадження також у разі, коли строк досудового розслідування, визначений статтею 219 КПК України, закінчився та жодній особі не було повідомлено про підозру.

3. ЗВІЛЬНЕННЯ ОСОБИ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Особа звільняється від кримінальної відповідальності у випадках, передбачених законом України про кримінальну відповідальність. Особі, яка підозрюється, обвинувачується у вчиненні кримінального правопорушення та щодо якої передбачена можливість звільнення від кримінальної відповідальності у випадку здійснення передбачених законом України про кримінальну відповідальність дій, роз'яснюється право на таке звільнення. Слідчий, прокурор зобов'язаний заохочувати особу до таких дій.

Підозрюваному, обвинуваченому, який може бути звільнений від кримінальної відповідальності, повинно бути роз'яснено сутність підозри чи обвинувачення, підставу звільнення від кримінальної відповідальності і право заперечувати проти закриття кримінального провадження з цієї підстави. У випадку, якщо підозрюваний чи обвинувачений, щодо якого передбачене звільнення від кримінальної відповідальності, заперечує проти цього, досудове розслідування та судове провадження проводяться в повному обсязі в загальному порядку.

Звільнення від кримінальної відповідальності за вчинення кримінального правопорушення здійснюється судом. Встановивши на стадії досудового розслідування підстави для звільнення від кримінальної відповідальності та отримавши згоду підозрюваного на таке звільнення, прокурор складає клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності та без проведення досудового розслідування у повному обсязі надсилає його до суду. Перед направленням клопотання до суду прокурор зобов'язаний ознайомити з ним потерпілого та з'ясувати його думку щодо можливості звільнення підозрюваного від кримінальної відповідальності. Якщо під час здійснення судового провадження по провадженню, що надійшло до суду з обвинувальним актом, сторона кримінального провадження звернеться до суду з клопотанням про звільнення від кримінальної відповідальності обвинуваченого, суд має невідкладно розглянути таке клопотання.

У клопотанні прокурора про звільнення від кримінальної відповідальності вказуються:

- 1) найменування кримінального провадження та його реєстраційний номер;
- 2) анкетні відомості підозрюваного (прізвище, ім'я, по батькові, дата та місце народження, місце проживання, громадянство);
- 3) прізвище, ім'я, по батькові та займана посада прокурора;
- 4) виклад фактичних обставин кримінального правопорушення та його кваліфікація з зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність та формулювання підозри;

- 5) розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, та відомості про її відшкодування;
- 6) докази, які підтверджують факт вчинення особою кримінального правопорушення;
- 7) наявність обставин, які свідчать, що особа підлягає звільненню від кримінальної відповідальності, та відповідна правова підстава;
- 8) відомості про ознайомлення з клопотанням потерпілого та його думка стосовно можливості звільнення підозрюваного від кримінальної відповідальності;
- 9) дата та місце складення клопотання.

До клопотання прокурора повинна бути додана письмова згода особи на звільнення від кримінальної відповідальності. Розгляд клопотання прокурора здійснюється у присутності сторін кримінального провадження, потерпілого у загальному порядку, передбаченому КПК України. Суд зобов'язаний з'ясувати думку потерпілого стосовно можливості звільнення підозрюваного, обвинуваченого від кримінальної відповідальності. Суд своєю ухвалою закриває кримінальне провадження та звільняє підозрюваного, обвинуваченого від кримінальної відповідальності у випадку встановлення підстав, передбачених законом України про кримінальну відповідальність. У разі встановлення судом необґрунтованості клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності суд своєю ухвалою відмовляє у його задоволенні та повертає клопотання прокурору для здійснення кримінального провадження в загальному порядку або продовжує судове провадження в загальному порядку, якщо таке клопотання надійшло після направлення обвинувального акта до суду. Ухвала суду про закриття кримінального провадження та звільнення особи від кримінальної відповідальності може бути оскаржена в апеляційному порядку.

4. ЗВЕРНЕННЯ ДО СУДУ З ОБВИНУВАЛЬНИМ АКТОМ, КЛОПОТАННЯМ ПРО ЗАСТОСУВАННЯ ПРИМУСОВИХ ЗАХОДІВ ВИХОВНОГО ЧИ МЕДИЧНОГО ХАРАКТЕРУ

Визнавши зібрані під час досудового розслідування докази достатніми для складання обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів виховного характеру або клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру, прокурор зобов'язаний повідомити підозрюваному, його захиснику, законному представнику та захиснику особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру, про завершення досудового розслідування та надання доступу до матеріалів досудового розслідування.

Прокурор або слідчий за його дорученням зобов'язаний надати доступ до матеріалів досудового розслідування, які є в його розпорядженні, у тому числі будь-які докази, які самі по собі або у сукупності з іншими доказами можуть бути використані для доведення невинуватості або меншого ступеня винуватості обвинуваченого, або сприяти пом'якшенню покарання.

Прокурор або слідчий за його дорученням зобов'язаний також надати доступ та можливість скопіювати або відобразити відповідним чином будь-які речові докази або їх частини, документи або копії з них, приміщення або місця, якщо вони знаходяться у володінні або під контролем держави, і прокурор має намір

використати відомості, що містяться в них, як докази у суді. Надання доступу до матеріалів містить можливість робити копії або відображення матеріалів. У документах, які надаються для ознайомлення, можуть бути видалені відомості, які не будуть розголошені під час судового розгляду. Видалення повинно бути чітко позначено. За клопотанням сторони суд має право дозволити доступ до відомостей, які були видалені.

Сторона захисту за запитом прокурора зобов'язана надати доступ та можливість скопіювати або відобразити відповідним чином будь-які речові докази або їх частини, документи або копії з них, житла чи іншого володіння, якщо вони знаходяться у володінні або під контролем сторони захисту, якщо сторона захисту має намір використати відомості, що містяться в них, як докази у суді. Сторона захисту має право не надати прокурору доступ до будь-яких матеріалів, які можуть бути використані прокурором на підтвердження винуватості обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення. Вирішення питання про віднесення конкретних матеріалів до таких, що можуть бути використані прокурором на підтвердження винуватості обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення і, як наслідок, прийняття рішення про надання чи ненадання прокурору доступу до таких матеріалів, може бути відкладено до закінчення ознайомлення сторони захисту з матеріалами досудового розслідування. Про відкриття сторонами кримінального провадження матеріалів прокурор або слідчий за його дорученням повідомляє потерпілого, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, після чого останній має право ознайомитися з ними за правилами, викладеними в ст. 290 КПК України.

Про відкриття сторонами матеріалів повідомляються цивільний позивач, його представник та законний представник, цивільний відповідач, його представник, після чого ці особи мають право ознайомитися з ними в тій частині, яка стосується цивільного позову. Сторони кримінального провадження зобов'язані письмово підтвердити протилежній стороні, а потерпілий, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження – прокурору факт надання їм доступу до матеріалів із зазначенням найменування таких матеріалів.

Сторонам кримінального провадження, потерпілому, представнику юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, надається достатній час для ознайомлення з матеріалами, до яких їм надано доступ. У разі зволікання при ознайомленні з матеріалами, до яких надано доступ, слідчий суддя за клопотанням сторони кримінального провадження з урахуванням обсягу, складності матеріалів та умов доступу до них зобов'язаний встановити строк для ознайомлення з матеріалами, після спливу якого сторона кримінального провадження або потерпілий, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, вважаються такими, що реалізували своє право на доступ до матеріалів.

Клопотання розглядається слідчим суддею місцевого суду, в межах територіальної юрисдикції якого здійснюється досудове розслідування, а в кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень, віднесених до підсудності Вищого антикорупційного суду, – слідчим суддею Вищого антикорупційного суду, не пізніше п'яти днів з дня його надходження до суду з повідомленням сторін кримінального провадження. Неприбуття у судові засідання осіб, які були належним чином повідомлені про місце та час проведення судового засідання, не перешкоджає розглядові клопотання. Сторони кримінального

провадження зобов'язані здійснювати відкриття одне одній додаткових матеріалів, отриманих до або під час судового розгляду. Якщо сторона кримінального провадження не здійснить відкриття матеріалів у зазначеному порядку, суд не має права допустити відомості, що містяться в них, як докази. Відкриття матеріалів дізнання сторонами кримінального провадження здійснюється в порядку, передбаченому статтями 301 і 314 КПК України. Обвинувальний акт складається слідчим, дізнавачем, після чого затверджується прокурором. Обвинувальний акт може бути складений прокурором, зокрема якщо він не погодиться з обвинувальним актом, що був складений слідчим, дізнавачем.

Обвинувальний акт повинен містити такі відомості:

- 1) найменування кримінального провадження та його реєстраційний номер;
- 2) анкетні відомості кожного обвинуваченого (прізвище, ім'я, по батькові, дата та місце народження, місце проживання, громадянство);
- 3) анкетні відомості кожного потерпілого (прізвище, ім'я, по батькові, дата та місце народження, місце проживання, громадянство);
- 4) анкетні відомості викривача (прізвище, ім'я, по батькові, дата та місце народження, місце проживання, громадянство);
- 5) прізвище, ім'я, по батькові та займана посада слідчого, прокурора;
- 6) виклад фактичних обставин кримінального правопорушення, які прокурор вважає встановленими, правову кваліфікацію кримінального правопорушення з посиланням на положення закону і статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність та формулювання обвинувачення;
- 7) обставини, які обтяжують чи пом'якшують покарання;
- 8) розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням;
- 9) підстави застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичної особи, які прокурор вважає встановленими;
- 10) розмір витрат на залучення експерта (у разі проведення експертизи під час досудового розслідування);
- 11) розмір пропонованої винагороди викривачу;
- 12) дату та місце його складення та затвердження.

Обвинувальний акт підписується слідчим, дізнавачем та прокурором, який його затвердив, або лише прокурором, якщо він склав його самостійно.

До обвинувального акта додається:

- 1) реєстр матеріалів досудового розслідування;
- 2) цивільний позов, якщо він був пред'явлений під час досудового розслідування;
- 3) розписка підозрюваного про отримання копії обвинувального акта, копії цивільного позову, якщо він був пред'явлений під час досудового розслідування, і реєстру матеріалів досудового розслідування (крім випадку, передбаченого частиною другою статті 297-1 КПК України);
- 4) розписка або інший документ, що підтверджує отримання цивільним відповідачем копії цивільного позову, якщо він був пред'явлений під час досудового розслідування не до підозрюваного;
- 5) довідка про юридичну особу, щодо якої здійснюється провадження, у якій зазначаються: найменування юридичної особи, її юридична адреса, розрахунковий рахунок, ідентифікаційний код, дата і місце державної реєстрації.

Надання суду інших документів до початку судового розгляду забороняється. Клопотання про застосування примусових заходів виховного характеру, крім

відомостей, передбачених статтею 291 КПК України (обвинувальний акт і реєстр матеріалів досудового розслідування), повинно містити інформацію про захід виховного характеру, який пропонується застосувати. Клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру, крім відомостей, передбачених цією ж 291 КПК України, повинно містити інформацію про примусовий захід медичного характеру, який пропонується застосувати, та позицію щодо можливості забезпечення участі особи під час судового провадження за станом здоров'я. Одночасно з переданням обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру до суду прокурор зобов'язаний під розписку надати їх копію та копію реєстру матеріалів досудового розслідування підозрюваному (крім випадку, передбаченого ч. 2 ст. 297-1 КПК України), його захиснику, законному представнику, захиснику особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного або виховного характеру. Якщо провадження здійснюється щодо юридичної особи, копії обвинувального акта та реєстру матеріалів досудового розслідування надаються також представнику такої юридичної особи.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Які загальні положення закінчення досудового розслідування?
2. Які форми закінчення досудового розслідування?
3. Процесуальний порядок звернення до суду із обвинувальним актом.
4. Процесуальний порядок звернення до суду із клопотанням про застосування примусових заходів виховного характеру.
5. Процесуальний порядок звернення до суду із клопотанням про застосування примусових заходів медичного характеру.
6. Визначте порядок та підстави закриття кримінального провадження.
7. У яких випадках кримінальне провадження закривається судом?
8. Які загальні положення кримінального провадження під час звільнення особи від кримінальної відповідальності?
9. Який порядок звільнення від кримінальної відповідальності?
10. У яких випадках та порядку складається клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності?

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Азаров Ю. І., Климчук М. П. Проблемні питання закриття кримінального провадження під час досудового розслідування. *Юридична наука*. 2015. № 4. С. 115–122.
2. Глобенко Г. І. Окремі питання процесуального порядку закінчення досудового розслідування. *Право і безпека*. 2016. № 4 (63). С. 60–64.
3. Головка Б. Ю. Звільнення особи від кримінальної відповідальності як окрема форма закінчення досудового розслідування та її значення у діяльності прокурора в кримінальному провадженні. *Форум права*. 2017. № 5. С. 91–98. URL: <https://forumprava.pp.ua/files/091-098-2017-5-----14-.pdf>

4. Дрозд В. Г. Сутність та зміст обвинувального акту як форми закінчення досудового розслідування. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2018. Вип. 1, т. 2. С. 182–187.

5. Жмудінський В. П. Закриття кримінального провадження: актуальні питання. *Право і суспільство*. 2018. № 3, ч. 2. С. 253–258.

6. Іващенко В. О. Проблемні питання закінчення досудового розслідування зверненням до суду з обвинувальним актом. *Правові горизонти / Legal horizons*. 2019. Вип. 15 (28). С. 76–80. URL: https://law-review.sumdu.edu.ua/wp-content/uploads/2019/09/№1528-2019__-76-80.pdf

7. Сисоєнко Г. І. Закінчення досудового розслідування. *Вісник академії адвокатури України*. 2015. № 12. С. 145–153.

8. Торбас О. О. Форми закінчення досудового розслідування за Кримінальним процесуальним кодексом України 2012 р. : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Одеса, 2015. 24 с.

9. Хрущ О. Процесуальна діяльність прокурора під час закриття кримінального провадження. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2017. № 3 (15). С. 155–163. URL: <http://www.chasopysnapu.gov.ua/chasopys/ua/pdf/3-2017/hrusch.pdf>

10. Про практику застосування судами законодавства, що регулює закриття кримінальних справ : узагальнення судової практики, Судова палата у кримінальних справах Верховного суду України від 20 лют. 2004 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/n0003700-04>.

11. Про практику застосування судами України законодавства про звільнення особи від кримінальної відповідальності : постанова Верховного Суду України від 23 груд. 2005 р. № 12. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0012700-05>.

ГЛАВА 19.

СПЕЦІАЛЬНЕ ДОСУДОВЕ РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

1. Поняття, завдання спеціального досудового розслідування кримінальних правопорушень
  2. Клопотання слідчого, прокурора про здійснення спеціального досудового розслідування, порядок його розгляду
  3. Порядок вручення процесуальних документів під час здійснення спеціального досудового розслідування
- Питання для самоконтролю
Рекомендована література

1. ПОНЯТТЯ, ЗАВДАННЯ СПЕЦІАЛЬНОГО ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Законом України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо невідворотності покарання за окремі злочини проти основ національної безпеки, громадської безпеки та корупційні злочини» від 7 жовтня 2014 р. № 1689-VII, КПК України було доповнено главою 24-1 «Особливості спеціального досудового розслідування кримінальних правопорушень».

Запровадження інституту спеціального досудового розслідування зробило можливим здійснення досудового розслідування щодо підозрюваних, які переходять від слідства і суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності.

Таким чином забезпечується рух кримінального провадження попри протидію підозрюваного, який ухиляється від виконання своїх процесуальних обов'язків. Відбувається збирання доказів, знижується ймовірність їх знищення або втрати, забезпечується своєчасність проведення процесуальних дій у кримінальному провадженні.

Відповідно до ч. 1 ст. 297-1 КПК України, спеціальне досудове розслідування (in absentia) здійснюється стосовно одного чи декількох підозрюваних згідно із загальними правилами досудового розслідування, передбаченими КПК України з урахуванням положень глави 24-1 «Особливості спеціального досудового розслідування кримінальних правопорушень».

Загальні правила досудового розслідування є обов'язковими і поширюються на здійснення спеціального досудового розслідування, особливості, які визначені КПК України для цієї процедури не змінюють загальних правил, а тільки конкретизують порядок дій слідчого, прокурора, слідчого судді та встановлюють певні вимоги з метою забезпечення прав підозрюваного, який ухиляється від участі у провадженні та задля виконання завдань кримінального провадження.

Спеціальне досудове розслідування здійснюється на підставі ухвали слідчого судді у кримінальному провадженні щодо злочинів, передбачених статтями 109, 110, 110⁻², 111, 112, 113, 114, 114⁻¹, 115, 116, 118, частинами другою – п'ятою статті 191 (у випадку зловживання службовою особою своїм службовим становищем), статтями 209, 255-258, 258⁻¹, 258⁻², 258⁻³, 258⁻⁴, 258⁻⁵, 348, 364, 364⁻¹, 365, 365⁻², 368, 368⁻², 368⁻³,

368⁴, 369, 369², 370, 379, 400, 436, 436¹, 437, 438, 439, 440, 441, 442, 443, 444, 446, 447 Кримінального кодексу України, стосовно підозрюваного, крім неповнолітнього, який переховується від органів слідства та суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності та оголошений у міждержавний та/або міжнародний розшук (ч. 2 ст. 297-1 КПК України).

Отже, до особливостей здійснення спеціального досудового розслідування належать визначені КПК України вимоги матеріального і процесуального змісту, які обмежують застосування цієї процедури як щодо всіх злочинів, так і щодо будь-яких осіб.

До таких особливостей належать:

- 1) обов'язкове постановлення ухвали слідчого судді, якою дозволяється здійснення спеціального досудового розслідування;
- 2) перелік злочинів щодо яких можливе здійснення спеціального досудового розслідування;
- 3) повідомлення про підозру повнолітній особі;
- 4) переховування повнолітнього підозрюваного від органів слідства і суду;
- 5) мета переховування – ухилення від кримінальної відповідальності;
- 6) оголошення підозрюваного у міждержавний та/або міжнародний розшук^{196, 197}.

Виняток з цього правила – можливість проведення спеціального досудового розслідування щодо інших злочинів, коли злочини вчинені особами, які переховуються від органів слідства та суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності або оголошені у міждержавний та/або міжнародний розшук, та вони розслідуються в одному кримінальному провадженні зі злочинами, зазначеними у ч. 2 ст. 297 КПК України, а виділення матеріалів щодо них може негативно вплинути на повноту досудового розслідування та судового розгляду (ч. 2 ст. 297-1 КПК України).

Виділення та об'єднання матеріалів кримінального провадження здійснює прокурор (ч. 5 ст. 217 КПК України).

---

¹⁹⁶ Дію Угоди про обмін інформацією у сфері боротьби зі злочинністю від 22 травня 2009 року було припинено на підставі постанови КМУ № 44 від 2 лютого 2015 року. Тому міждержавний розшук осіб, які переховуються на території країн СНД не здійснюється, такі особи оголошуються у міжнародний розшук.

¹⁹⁷ Відповідно до наказу Міністерства внутрішніх справ України, Генеральної прокуратури України, Служби безпеки України, Державного комітету у справах охорони державного кордону України, Державної митної служби України, Державної податкової адміністрації України «Про затвердження Інструкції про порядок використання правоохоронними органами можливостей НЦБ Інтерполу в Україні у попередженні, розкритті і розслідуванні злочинів», міжнародний розшук з використанням каналів та можливостей Інтерполу ведеться у випадку наявності вірогідних даних про виїзд розшукуваної особи в інші країни, якими можуть бути: наявність у такої особи закордонного паспорта, повідомлення органів Держкомкордону України про реєстрацію перетинання нею кордону, поштове листування, пояснення свідків тощо.

Міжнародному розшукові з ініціативи правоохоронних органів України підлягають особи, які виїхали за межі України і ухиляються від кримінальної відповідальності та відбуття покарання за злочини, за які згідно з чинним законодавством або судовим вироком, що набув законної сили, передбачене (призначене) покарання у вигляді позбавлення волі на строк не менше шести місяців

2. КЛОПОТАННЯ СЛІДЧОГО, ПРОКУРОРА ПРО ЗДІЙСНЕННЯ СПЕЦІАЛЬНОГО ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ, ПОРЯДОК ЙОГО РОЗГЛЯДУ.

Клопотання про здійснення спеціального досудового розслідування – це звернення слідчого, погоджене з прокурором або прокурора до слідчого судді, у якому ініційоване питання про можливість здійснення досудового розслідування без участі підозрюваного, який переховується від органів слідства та суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності, оголошений у міждержавний та/або міжнародний розшук і наявності інших обставин, визначених у ст. 297-1 КПК України.

Вимоги до клопотання про здійснення спеціального досудового розслідування включають:

1) короткий виклад обставин кримінального правопорушення, у зв'язку з яким подається клопотання;

2) правову кваліфікацію кримінального правопорушення із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність;

3) виклад обставин, що дають підстави підозрювати особу у вчиненні кримінального правопорушення, і посилання на відповідні обставини;

4) відомості щодо оголошення особи у міждержавний та/або міжнародний розшук;

5) виклад обставин про те, що підозрюваний переховується від органів слідства та суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності;

6) перелік свідків, яких слідчий, прокурор вважає за необхідне допитати під час розгляду клопотання (ч. 2 ст. 297-2 КПК України).

Підставами для відмови слідчим суддею у задоволенні клопотання про здійснення спеціального досудового розслідування є не доведення слідчим, прокурором наступних обставин:

1) набуття особою процесуального статусу підозрюваного;

2) переховування підозрюваного з метою ухилення від кримінальної відповідальності;

3) оголошення підозрюваного у міжнародний та/або міждержавний розшук.

Слідчий суддя також зобов'язаний врахувати наявність достатніх доказів для підозри.

Відповідно до правової позиції Великої Палати Верховного Суду, виділяють кілька підходів до розуміння поняття «здійснення повідомлення про підозру». Перший підхід полягає у розумінні повідомлення про підозру як процесуального рішення, прийнятого уповноваженим на це органом/посадовою особою з підстав та в порядку, визначеному КПК України. Другий підхід передбачає сукупність ряду послідовних процесуальних дій, які охоплюють собою окремі етапи.

Із системного аналізу норм глави 22 КПК України вбачається, що процедуру здійснення повідомлення про підозру особі можна умовно поділити на такі етапи:

1) етап прийняття рішення щодо необхідності здійснення особі повідомлення про підозру, який передбачає перевірку підстав здійснення такого повідомлення згідно з частиною першою ст. 276 КПК України, дотримання процесуальних гарантій під час проведення тих чи інших слідчих або оперативно-розшукових дій або застосування запобіжних заходів, які вчинялись до моменту здійснення такого повідомлення. На

цьому етапі відбувається формування волевиявлення уповноваженої посадової особи (слідчого або прокурора) про необхідність здійснення повідомлення про підозру. Потрібно також зауважити, що законодавство передбачає можливість (у разі необхідності) зміни волевиявлення щодо здійснення повідомлення про підозру у формі зміни раніше повідомленої або ж повідомлення нової підозри в порядку, визначеному статтею 279 КПК України;

2) етап об'єктивації/вираження сформованого внутрішнього волевиявлення уповноваженої посадової особи щодо прийнятого рішення в зовнішню форму шляхом складання тексту повідомлення про підозру відповідно до вимог, передбачених статтею 277 КПК України, та його підписання;

3) етап доведення інформації до відома адресата, щодо якого прийняте рішення про повідомлення про підозру, шляхом безпосереднього вручення його тексту особі згідно зі статтею 278 КПК України. На цьому етапі відбувається також повідомлення прав підозрюваному, а в разі якщо підозрюваний висловить відповідне прохання, то йому зобов'язані детально роз'яснити кожне із зазначених прав (частина третя статті 276 КПК України).

Повідомлення про підозру є системою процесуальних дій та рішень слідчого або прокурора під час досудового розслідування, спрямованих на формування законної та обгрунтованої підозри за умови забезпечення особи, яка стала підозрюваною, можливості захищатися усіма дозволеними законом засобами та способами. Цим актом у кримінальному провадженні вперше формулюється та обгрунтовується підозра конкретної особи у вчиненні кримінального правопорушення.

Викладена в письмовому повідомленні підозра служить підґрунтям для початку реалізації засади змагальності у кримінальному провадженні. У підозрюваного з'являються можливості впливати на зміст підозри та на подальше формулювання обвинувачення в обвинувальному акті, яким завершується досудове розслідування. Сформульована підозра встановлює межі здійснення слідчим і прокурором обвинувальної діяльності, а підозрюваний, його захисник та законний представник одержують можливість більш цілеспрямовано реалізовувати функцію захисту¹⁹⁸.

Таким чином, під час розгляду клопотання про здійснення спеціального досудового розслідування слідчий суддя встановлює сукупність обставин:

1. Чи передбачено КПК України здійснення спеціального досудового розслідування щодо злочину про який зазначено у клопотанні;
2. Чи набула особа щодо якої подано клопотання про спеціальне досудове розслідування процесуального статусу підозрюваного;
3. Чи наявні достатні докази для підозри особи щодо якої подано клопотання про спеціальне досудове розслідування у вчиненні нею кримінального правопорушення;
4. Чи переховується особа від органів слідства з метою ухилення від кримінальної відповідальності;
5. Чи оголошена особа у міждержавний та/або міжнародний розшук.

Слідчий суддя розглядає клопотання не пізніше десяти днів з дня його надходження до суду за участі особи, яка подала клопотання, та захисника.

Участь захисника у випадку здійснення спеціального досудового розслідування є обов'язковою. Якщо підозрюваний самостійно не залучив захисника, слідчий суддя

¹⁹⁸ Постанова Великої Палати Верховного Суду від 11 груд. 2019 р. у справі № 536/2475/14-к, провадження № 13-34к19. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/86365236>

зобов'язаний вжити необхідних заходів для залучення захисника (ч. 1 ст. 297-3 КПК України).

За результатами розгляду клопотання про здійснення спеціального досудового розслідування слідчий суддя має право:

1. Задовольнити клопотання.
2. Відмовити у задоволенні клопотання.

3. Повернути клопотання слідчому, прокурору у випадку невідповідності клопотання вимогам, зазначеним у ст. 297-2 КПК України.

Вимогою до ухвали слідчого судді є те, що слідчий суддя зазначає в ухвалі мотиви задоволення або відмови у задоволенні клопотання про здійснення спеціального досудового розслідування.

Слідчий суддя постановляє ухвалу про здійснення спеціального досудового розслідування тільки щодо тих підозрюваних, щодо яких доведено обставини, визначені у ч. 2 ст. 297-1 КПК України. Досудове розслідування щодо інших підозрюваних у цьому самому кримінальному провадженні здійснюється у звичайному порядку і дозволу слідчого судді не потребує.

Слідчий, прокурор не можуть звертатись до слідчого судді із клопотанням про проведення спеціального досудового розслідування стосовно тих підозрюваних щодо яких відсутні підстави, визначені ч. 2 ст. 297-1 КПК України.

Відомості щодо підозрюваних, стосовно яких слідчим суддею постановлено ухвалу про здійснення спеціального досудового розслідування, невідкладно, але не пізніше 24 годин після постановлення ухвали, вносяться до Єдиного реєстру досудових розслідувань (ч. 6 ст. 297-4 КПК України).

Не передбачається повторного звернення з клопотанням про здійснення спеціального досудового розслідування до слідчого судді в одному кримінальному провадженні. Винятком є наявність нових обставин, які підтверджують, що підозрюваний переховується від органів слідства та суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності та оголошений у міждержавний та/або міжнародний розшук.

Якщо після постановлення ухвали про здійснення спеціального досудового розслідування підозрюваний затриманий або добровільно з'явився до органу досудового розслідування, подальше досудове розслідування щодо нього здійснюється згідно із загальними правилами.

Ухвала слідчого судді про відмову у здійсненні спеціального досудового розслідування може бути оскаржена в апеляційному порядку (п. 12.ч. 1 ст. 309 КПК України).

3. ПОРЯДОК ВРУЧЕННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ДОКУМЕНТІВ ПІД ЧАС ЗДІЙСНЕННЯ СПЕЦІАЛЬНОГО ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Спеціальний порядок вручення процесуальних документів підозрюваному щодо якого здійснюється спеціальне досудове розслідування передбачає надсилання повісток про виклик підозрюваного за останнім відомим місцем його проживання чи перебування з обов'язковою публікацією в засобах масової інформації загальнодержавної сфери розповсюдження та на офіційних вебсайтах органів, що здійснюють досудове розслідування.

З моменту опублікування повістки про виклик у засобах масової інформації загальнодержавної сфери розповсюдження підозрюваний вважається належним чином ознайомленим з її змістом.

Друкований орган, у якому публікуються протягом наступного року повістки про виклик підозрюваного, визначається не пізніше 1 грудня поточного року в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

Кабінет Міністрів України розпорядженням від 6 листопада 2019 року №1033-р «Про друкований засіб масової інформації загальнодержавної сфери розповсюдження, в якому у 2020 році розміщуються повістки про виклик підозрюваного, обвинуваченого та інформація про процесуальні документи» визначив газету «Урядовий кур'єр» друкованим засобом масової інформації загальнодержавної сфери розповсюдження, в якому у 2020 році розміщуються повістки про виклик підозрюваного, обвинуваченого та інформація про процесуальні документи.

Повідомлення у кримінальному провадженні є процесуальною дією, за допомогою якої слідчий, прокурор, слідчий суддя чи суд повідомляє певного учасника кримінального провадження про дату, час та місце проведення відповідної процесуальної дії або про прийняте процесуальне рішення чи здійснену процесуальну дію (ч. 1 ст. 111 КПК України).

Відповідно до ч. 3 ст. 111 КПК України повідомлення у кримінальному провадженні здійснюється у випадках, передбачених цим Кодексом, у порядку, передбаченому главою 11 цього Кодексу, за винятком положень щодо змісту повідомлення та наслідків неприбуття особи.

У главі 11, зокрема, в ч. 1 та ч. 2 ст. 135 КПК України визначено, що особа викликається до слідчого, прокурора, слідчого судді, суду шляхом вручення повістки про виклик, надіслання її поштою, електронною поштою чи факсимільним зв'язком, здійснення виклику телефоном або телеграмою. У разі тимчасової відсутності особи за місцем проживання повістка для передачі їй вручається під розписку дорослому члену сім'ї особи чи іншій особі, яка з нею проживає, житлово-експлуатаційній організації за місцем проживання особи або адміністрації за місцем її роботи.

З наведеного вбачається, що за змістом ч. 1 і ч. 2 ст. 135 КПК України у їх взаємозв'язку загальний порядок вручення повідомлень в кримінальному провадженні передбачає їх надіслання особі поштою за адресою її місця проживання, яким згідно зі ст. 6 Закону України «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні», у тому числі вважається зареєстроване місце проживання, за адресою якого з особою ведеться офіційне листування та вручення офіційної кореспонденції та у випадку виявлення тимчасової відсутності особи за місцем проживання повістка для передачі їй вручається під розписку дорослому члену сім'ї особи чи іншій особі, яка з нею проживає, житлово-експлуатаційній організації за місцем проживання особи або адміністрації за місцем її роботи.

Відповідно до ст. 3 Закону України «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні», місце проживання – житло, розташоване на території адміністративно-територіальної одиниці, в якому особа проживає постійно або тимчасово; місце перебування – адміністративно-територіальна одиниця, на території якої особа проживає строком менш ніж шість місяців на рік; реєстрація – внесення інформації до реєстру територіальної громади, документів, до яких

вносяться відомості про місце проживання/перебування особи, із зазначенням адреси житла/місця перебування із подальшим внесенням відповідної інформації до Єдиного державного демографічного реєстру в установленому Кабінетом Міністрів України порядку; документи, до яких вносяться відомості про місце проживання, – паспорт громадянина України, тимчасове посвідчення громадянина України, посвідка на постійне проживання, посвідка на тимчасове проживання, посвідчення біженця, посвідчення особи, яка потребує додаткового захисту, посвідчення особи, якій надано тимчасовий захист¹⁹⁹.

Копії процесуальних документів, що підлягають врученню підозрюваному, надсилаються захиснику.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Що таке спеціальне досудове розслідування?
2. В чому полягає призначення спеціального досудового розслідування?
3. Чи передбачено спеціальний порядок для здійснення спеціального досудового розслідування?
4. Як співвідносяться загальний порядок досудового розслідування та порядок здійснення спеціального досудового розслідування?
5. Яка підстава і умови здійснення спеціального досудового розслідування?
6. В чому полягають особливості здійснення спеціального досудового розслідування?
7. Що таке клопотання слідчого, прокурора про здійснення спеціального досудового розслідування?
8. Які вимоги до клопотання слідчого, прокурора про здійснення спеціального досудового розслідування?
9. Які обставини встановлює слідчий суддя під час розгляду клопотання про здійснення спеціального досудового розслідування?
10. У яких випадках слідчий суддя відмовляє у задоволенні клопотання про здійснення спеціального досудового розслідування?
11. Яке рішення може прийняти слідчий суддя за результатами розгляду клопотання про здійснення спеціального досудового розслідування?
12. Який процесуальний порядок вручення процесуальних документів при здійсненні спеціального досудового розслідування?

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Баулін О. В. Спеціальне (in absentia) кримінальне провадження і практика Європейського суду з прав людини. *Практика Європейського суду з прав людини в діяльності органів прокуратури і суду: виклики та перспективи* : матеріали І Міжнар. наук.-практ. конф. (13 черв. 2018 р.) / Нац. акад. прокуратури України. Київ, 2018. С. 17–21.

2. Кримінальний процес : підручник / за ред. Ю. М. Грошевого та О. В. Капліної. Харків : Право, 2010. 608 с.

---

¹⁹⁹ Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні: Закон України. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 15. ст. 232

3. Матвієвська Г. В. Теоретичні засади застосування заочного провадження в кримінальному процесі. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія : Право. 2012. № 18. С. 121–126.

4. Маленко О. В. Поняття й ознаки заочного кримінального судочинства. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія : Юриспруденція. 2016. № 19. С. 148–153.

5. Лазукова О. В. Спеціальне досудове розслідування: напрями вдосконалення. *Особливості процесуального доказування у кримінальних провадженнях про злочини, вчинені на тимчасово окупованих територіях* : матеріали II Круглого столу (3 листоп. 2017 р.) / Нац. акад. прокуратури України. Київ, 2018. 124 с.

6. Нагорнюк-Данилюк О. О. Спеціальне кримінальне провадження в кримінальному процесі України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2016. 239 с.

7. Сачко О. В. Забезпечення верховенства права при застосуванні особливих форм, порядків та режимів кримінального провадження : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Дніпро, 2019. 488 с.

8. Шишман Д. М. Спеціальне досудове розслідування та спеціальне судове провадження як різновид заочного кримінального провадження. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія : Юридичні науки. 2017. № 6, т. 3. С. 123–126.

9. Шумейко Д. А. Научные исследования проблем специального уголовного производства в Украине. *Право и политика*. 2018. № 3. С. 89–94.

10. Шумейко Д. А. Понятие специального уголовного производства. *Право и Закон*. 2019. № 4. С. 82–88.

11. Удалова Л. Д., Письменний Д. П. Здійснення кримінального провадження за відсутності підозрюваного, обвинуваченого. URL: <http://elar.naiu.kiev.ua/jspui/bitstream>

12. Про затвердження Інструкції про порядок використання правоохоронними органами можливостей НЦБ Інтерполу в Україні у попередженні, розкритті і розслідуванні злочинів : наказ Міністерства внутрішніх справ України, Генеральної прокуратури України, Служби безпеки України, Державного комітету у справах охорони державного кордону України, Державної митної служби України, Державної податкової адміністрації України від 9 січ. 1997 р. № 3/1/2/5/2/2. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0054-97/conv>

ГЛАВА 20. ОСОБЛИВОСТІ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОСТУПКІВ

1. Загальні положення досудового розслідування у формі дізнання
2. Строки досудового розслідування кримінальних проступків
3. Особливості затримання особи, яка вчинила кримінальний проступок.
Вилучення речей і документів. Повідомлення про підозру
4. Слідчі (розшукові) та негласні слідчі (розшукові) дії під час досудового розслідування кримінальних проступків
5. Порядок закінчення дізнання
Питання для самоконтролю
Рекомендована література

1. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ У ФОРМІ ДІЗНАННЯ

Відповідно до Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» в Україні запроваджено інститут кримінальних проступків.

Відповідно до Концепції реформування кримінальної юстиції України, затвердженої Указом Президента України від 08 квітня 2008 року № 311/2008, в основу реформування кримінальної юстиції мають бути покладені багатовікові національні традиції правотворення і судочинства, положення вітчизняного права, які пройшли перевірку часом і виправдані практикою, прогресивні інститути правових систем держав Європейського Союзу, норми міжнародного права, у тому числі Рекомендація № R (87) 18 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо спрощення кримінального правосуддя.

Кримінальний проступок – це один із видів кримінального правопорушення, діяння (дія чи бездіяльність), передбачене КК України, за вчинення якого призначають основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше ніж три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або інше покарання, не пов'язане з позбавленням волі.

КПК України передбачає дві форми досудового розслідування – дізнання та досудове слідство.

Дізнання – це форма досудового розслідування, у якій здійснюють розслідування кримінальних проступків (п. 4 ст. 3 КПК України).

Досудове слідство – це форма досудового розслідування, у якій здійснюють розслідування злочинів (п. 6 ст. 3 КПК України).

Органами, що уповноважені в межах своєї компетенції, передбаченої кримінальним процесуальним законодавством, здійснювати дізнання та досудове слідство в кримінальному провадженні, є органи досудового розслідування (*досудове слідство здійснюють слідчі підрозділи*: органів Національної поліції, органів безпеки, органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства, органів Державного бюро розслідувань, підрозділ детективів, підрозділ внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України).

Дізнання здійснюють підрозділи дізнання або уповноважені особи інших підрозділів: органів Національної поліції, органів безпеки, органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства, органів Державного бюро розслідувань, Національного антикорупційного бюро України) (ст. 38 КПК України).

Згідно з вимогами ч.2 ст.298 КПК України, досудове розслідування кримінальних проступків здійснюється за загальними правилами досудового розслідування та відповідно до норм глави 25 КПК України.

Відповідно до ч. 1 ст. 214 КПК України дізнавач невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про вчинення кримінального проступку або після самостійного виявлення ним з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального проступку, зобов'язаний внести відповідні відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань, розпочати розслідування у формі дізнання та через 24 години з моменту внесення таких відомостей надати заявнику витяг з Єдиного реєстру досудових розслідувань.

Для з'ясування обставин учинення кримінального проступку в ч. 3 ст. 214 КПК України передбачено процесуальні дії, які можна провести до внесення відомостей до ЄРДР, це, зокрема:

- 1) відібрання пояснень,
- 2) проведення медичного освідування,
- 3) отримання висновку спеціаліста,
- 4) зняття показання технічних приладів та технічних засобів, що мають функції фото- і кінознімання, відеозапису, чи засобів фото- і кінознімання, відеозапису, огляд місця події, вилучення знаряддя і засобів вчинення кримінального проступку, речей і документів, що є безпосереднім предметом кримінального проступку, або які виявлені під час затримання особи, особистого огляду або огляду речей.

Начальником підрозділу дізнання органу Національної поліції, органу безпеки, органу, що здійснює контроль за додержанням податкового законодавства, органу Державного бюро розслідувань є керівник органу дізнання. У разі відсутності підрозділу дізнання, повноваження керівника органу дізнання покладають на керівника органу досудового розслідування (п. 7¹ ч. 1 ст. 3 КПК України).

Керівник органу дізнання визначає дізнавача, який здійснюватиме досудове розслідування у формі дізнання та здійснює інші повноваження, передбачені ст. 39¹ КПК України.

2. СТРОКИ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОСТУПКІВ

Одним із важливих завдань кримінального провадження є здійснення швидкого розслідування. Дотримання, порядок обчислення й продовження строків досудового розслідування здійснюється відповідно до порядку й правил, встановлених главою 7 КПК України щодо визначення й дотримання будь-яких інших процесуальних строків. Закінчення досудового розслідування у встановлений законом строк є необхідною умовою своєчасного розкриття кримінального правопорушення, виявлення, закріплення й використання доказів, створення необхідних передумов для розгляду кримінального провадження в суді, забезпечення підозрюваному, обвинуваченому, потерпілому та іншим учасникам кримінального судочинства права на участь у судовому розгляді.

Строк досудового розслідування вираховується в місяцях і розпочинається з моменту повідомлення особі про підозру і набуття нею статусу підозрюваного в цьому кримінальному провадженні і закінчується у відповідне число останнього місяця. Якщо закінчення строку, який обчислюється місяцями, припадає на той місяць, який не має відповідного числа, то строк закінчується в останній день цього місяця (ч. 4 ст. 115 КПК України), а не в перший день наступного.

Відповідно до ст. 219 КПК України, строк досудового розслідування обчислюють з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР до дня звернення до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності або до дня ухвалення рішення про закриття кримінального провадження.

Дотримання процесуальних строків є одним із показників дотримання законності в кримінальному судочинстві. Разом з тим учасники процесу мають потребу тільки в одному – у тому, щоб їх «проблеми» були вирішені оперативно.

Досудове розслідування кримінального проступку у формі дізнання, згідно з ч. 3 ст. 219 КПК України має бути закінчено:

1) протягом *72 год з моменту повідомлення особі про підозру* в учиненні кримінального проступку або затримання особи у випадках, передбачених ч. 4 ст. 298² КПК України, зокрема коли порушник відмовляється виконувати законну вимогу уповноваженої службової особи щодо припинення кримінального проступку або чинить опір; намагається залишити місце вчинення кримінального проступку; під час безпосереднього переслідування після вчинення кримінального проступку не виконує законних вимог уповноваженої службової особи; перебуває в стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння та може завдати шкоди собі або іншим, та за умови, якщо вона ухиляється від органів досудового розслідування чи суду.

2) протягом *20 діб з дня повідомлення особі про підозру* в учиненні кримінального проступку у випадках: коли підозрюваний не визнає вину або за необхідності проведення додаткових слідчих (розшукових) дій; учинення кримінального проступку неповнолітнім.

3) *протягом одного місяця* – у разі повідомлення особі про підозру в учиненні кримінального проступку, якщо особою заявлено клопотання про проведення експертизи відповідно до ч. 2 ст. 298⁴ КПК України (одночасно із врученням повідомлення про підозру особа інформується про результати медичного освідування та висновку спеціаліста за їх наявності. У разі незгоди з результатами медичного освідування або висновком спеціаліста особа протягом 48 годин має право звернутися до дізнавача або прокурора з клопотанням про проведення експертизи).

У разі необхідності проведення додаткових слідчих і розшукових дій строк дізнання може бути продовжений прокурором до двох місяців у порядку, передбаченому ст. 298⁵ КПК України (відповідно до Закону України від 17.06.2020 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» (далі – Закон). Про продовження строку дізнання прокурор вносить постанову.

У разі неможливості закінчити дізнання у строк, визначений ст. 219 КПК України, дізнавач або прокурор звільняє затриману особу не пізніше 72 год з моменту затримання.

Перебіг строку дізнання зупиняють у випадку, передбаченому ст. 280 КПК України. Строк із дня винесення постанови про зупинення кримінального провадження до дня її скасування слідчим суддею або винесення постанови про відновлення кримінального провадження не включають у строки, передбачені ст. 298⁵ КПК України.

3. ОСОБЛИВОСТІ ЗАТРИМАННЯ ОСОБИ, ЯКА ВЧИНИЛА КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОСТУПОК. ВИЛУЧЕННЯ РЕЧЕЙ І ДОКУМЕНТІВ. ПОВІДОМЛЕННЯ ПРО ПІДОЗРУ

Відповідно до ст. 298² КПК України, *уповноважена службова особа має право без ухвали слідчого судді, суду затримати особу, підозрювану в учиненні кримінального проступку, у випадках, передбачених п. 1 і 2 ч. 1 ст. 208 КПК України, а саме:*

1. якщо цю особу застали під час учинення кримінального проступку або замаху на його вчинення;

2. якщо безпосередньо після вчинення кримінального проступку очевидець, зокрема потерпілий, або сукупність очевидних ознак на тілі, одязі чи місці події вказують на те, що саме ця особа щойно вчинила кримінальне правопорушення, і лише за умови, що ця особа:

1) відмовляється виконувати законну вимогу уповноваженої службової особи щодо припинення кримінального проступку або чинить опір;

2) намагається залишити місце вчинення кримінального проступку;

3) під час безпосереднього переслідування після вчинення кримінального проступку не виконує законних вимог уповноваженої службової особи;

4) перебуває в стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння та може завдати шкоди собі або іншим;

Уповноважена службова особа має право без ухвали слідчого судді, суду затримати особу, підозрювану у вчиненні кримінального проступку, також за умови, якщо вона ухиляється від органів досудового розслідування чи суду.

Уповноважена службова особа, яка здійснила затримання, і дізнавач повинні негайно повідомити особі зрозумілою для неї мовою підстави затримання та в учиненні якого кримінального правопорушення її підозрюють, а також роз'яснити її право мати захисника, отримувати медичну допомогу, давати пояснення, показання або не говорити нічого з приводу підозри проти неї, негайно повідомити інших осіб про своє затримання й місце перебування відповідно до положень ст. 213 КПК України, вимагати перевірку обґрунтованості затримання та інші процесуальні права, передбачені КПК України. Не здійснення уповноваженими службовими особами негайного повідомлення Центру з надання безоплатної вторинної правової допомоги про затримання особи, як передбачено ч. 4 ст. 213 КПК України, призведе до порушення права затриманої особи на захист.

Особу, яка вчинила кримінальний проступок, може бути затримано:

1) до 24 год – за умови, якщо особа перебуває в стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння та може завдати шкоди собі або оточенню.

2) до 72 год – за умов:

1. якщо особа відмовляється виконувати законну вимогу уповноваженої службової особи щодо припинення кримінального проступку або чинить опір;

2. намагається залишити місце вчинення кримінального проступку;

3. під час безпосереднього переслідування після вчинення кримінального проступку не виконує законних вимог уповноваженої службової особи;

4. якщо вона ухиляється від органів досудового розслідування і суду та з дотриманням вимог ст. 211 КПК України про строк затримання особи без ухвали слідчого судді, суду.

Особа є затриманою з моменту, коли вона силою або через підкорення наказу змушена залишатися поряд з уповноваженою службовою особою чи в приміщенні, визначеному уповноваженою службовою особою (ч. 1 ст. 209 КПК України). Саме з цього моменту кримінально-процесуальне затримання підозрюваного можна вважати закінченим, про що складається протокол.

Протокол про затримання підписує особа, яка його склала, і затриманий. Копію протоколу негайно під підпис вручають затриманому, а також надсилають прокурору.

Відповідно до ч. 5 ст. 298² КПК України, затриманому надають можливість повідомити інших осіб про затримання та місце перебування відповідно до положень ст. 213 КПК України. Згідно з ч. 1 ст. 213 КПК України, якщо уповноважена службова особа, що здійснила затримання, має підстави для обґрунтованої підозри, що під час повідомлення про затримання ця особа може зашкодити досудовому розслідуванню, вона може здійснити таке повідомлення самостійно, проте без порушення вимоги щодо його негайності.

У разі затримання неповнолітньої особи уповноважена службова особа, що здійснила затримання, зобов'язана негайно повідомити про це його батьків або усиновителів, опікунів, піклувальників, орган опіки та піклування.

Службова особа, відповідальна за перебування затриманих за вчинення кримінального проступку відповідно до ч. 3 ст. 212 КПК України зобов'язана:

1) негайно зареєструвати затриманого;

2) роз'яснити затриманому підстави його затримання, права й обов'язки;

3) звільнити затриманого негайно після зникнення підстави для затримання або спливу строку для затримання, передбаченого ст. 211 КПК України;

4) забезпечити належне поведіння із затриманим і дотримання його прав, передбачених Конституцією України, Кримінальним процесуальним кодексом та іншими законами України;

5) забезпечити запис усіх дій, що проводять із залученням затриманого, зокрема час їх початку та закінчення, а також осіб, які проводили такі дії або були присутні під час проведення таких дій;

6) забезпечити невідкладне надання належної медичної допомоги та фіксацію медичним працівником будь-яких тілесних ушкоджень або погіршення стану здоров'я затриманого. До складу осіб, що надають затриманому медичну допомогу, за його бажанням може бути допущена конкретна особа, що має право на зайняття медичною діяльністю.

Відповідно до ч. 6 ст. 298² КПК України, уповноважена службова особа, яка здійснила затримання, здійснює особистий обшук затриманої особи з дотриманням правил, передбачених ч. 7 ст. 223 КПК України.

Згідно зі ст. 298³ КПК України, речі й документи, що є знаряддям та/або засобом учинення кримінального проступку чи безпосереднім предметом посягання, виявлені під час затримання, особистого обшуку затриманої особи або огляду речей, вилучає уповноважена службова особа Національної поліції, органу безпеки, органу, що здійснює контроль за додержанням податкового законодавства, органу Державного бюро розслідувань. Вилучені під час обшуку затриманої особи речі й документи визнають речовими доказами, про що дізнавач виносить відповідну постанову, і приєднують до матеріалів дізнання.

Вилучення речей і документів під час затримання особи здійснюють за спрощеною процедурою (про це зазначають у протоколі затримання), водночас, тимчасове вилучення майна під час проведення інших процесуальних дій (зокрема огляду, обшуку, тимчасового доступу до речей і документів) здійснюють за загальною процедурою, встановленою нормами КПК України.

Вилучені речі й документи зберігає орган, що їх вилучив, до розгляду провадження про кримінальний проступок по суті в суді у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України. У виняткових випадках вилучені речі й документи може бути повернуто володільцеві до розгляду провадження про кримінальний проступок по суті в суді. Залежно від результатів розгляду вилучені речі та документи у встановленому порядку конфіскують або повертають володільцеві чи знищують.

Про вилучення речей і документів складають протокол або роблять відповідний запис у протоколі про затримання.

Повідомлення про підозру займає особливе місце в структурі досудового розслідування. Воно визначає подальше спрямування кримінального провадження і є початковим моментом притягнення до кримінальної відповідальності. Кримінальний процесуальний закон визначає порядок повідомлення особі про підозру шляхом вручення письмового повідомлення про підозру в день його складення слідчим, дізнавачем або прокурором.

Відповідно до ст. 298⁴ КПК України *письмове повідомлення про підозру у вчиненні кримінального проступку складається дізнавачем за погодженням із прокурором.*

Одночасно із врученням повідомлення про підозру особа інформується про результати медичного освідування та висновку спеціаліста за їх наявності. У разі незгоди з результатами медичного освідування або висновком спеціаліста особа протягом сорока восьми годин має право звернутися до дізнавача або прокурора з клопотанням про проведення експертизи. У такому разі дізнавач або прокурор має право звернутися до експерта для проведення експертизи із дотриманням правил, передбачених КПК України. У разі якщо протягом встановленого строку особа не звернеться з клопотанням про проведення експертизи, відповідне клопотання може бути заявлено лише під час судового розгляду.

Під час досудового розслідування кримінальних проступків як тимчасовий запобіжний захід застосовується затримання особи на підставах та в порядку, визначених КПК України, *а також такі запобіжні заходи, як особисте зобов'язання та особиста порука* (ст. 299 КПК України).

Метою застосування запобіжних заходів є:

1. забезпечення виконання підозрюваним покладених на нього процесуальних обов'язків;
2. запобігання ризику:

- 1) переховуватися від органів досудового розслідування та/або суду;
- 2) знищити, сховати або спотворити будь-яку із речей чи документів, які мають істотне значення для встановлення обставин кримінального правопорушення;
- 3) незаконно впливати на потерпілого, свідка, іншого підозрюваного, обвинуваченого, експерта, спеціаліста у цьому ж кримінальному провадженні;
- 4) перешкоджати кримінальному провадженню іншим чином;
- 5) вчинити інше кримінальне правопорушення чи продовжити кримінальне правопорушення, у якому підозрюється, обвинувачується (ч. 1 ст. 177 КПК України).

4. СЛІДЧІ (РОЗШУКОВІ) ТА НЕГЛАСНІ СЛІДЧІ (РОЗШУКОВІ) ДІЇ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОСТУПКІВ

Для досудового розслідування кримінальних проступків дозволяється виконувати всі слідчі (розшукові) дії (допит, пред'явлення для впізнання, обшук, огляд, огляд трупа, пов'язаний з ексгумацією, слідчий експеримент, освідчення особи, проведення експертизи) та такі негласні слідчі (розшукові) дії як зняття інформації з електронних інформаційних систем (ч. 2 ст. 264 КПК України), установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу (ст. 268 КПК України).

Відповідно до ч. 1 ст. 246 КПК України та п. 1.5 Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні, негласні слідчі (розшукові) дії це різновид слідчих (розшукових) дій, відомості про факти й методи проведення яких не підлягають розголошенню, за винятком випадків, передбачених КПК України.

Вимоги, які законодавець висуває щодо проведення негласних слідчих (розшукових) дій, суттєво обмежують їх застосування під час досудового розслідування нетяжких злочинів, зокрема кримінальних проступків.

Так, відповідно до ч. 2 ст. 246 КПК України, негласні слідчі (розшукові) дії проводять у випадках, якщо відомості про злочин та особу, яка його вчинила, неможливо отримати в інший спосіб. Негласні слідчі (розшукові) дії, передбачені ст. 260–264 (у частині дій, що проводять на підставі ухвали слідчого судді), 267, 269, 269-1, 270–272, 274 КПК України, проводять виключно в кримінальному провадженні щодо тяжких або особливо тяжких злочинів.

У п. 1.14 цієї Інструкції визначено негласні слідчі (розшукові) дії, які проводять незалежно від тяжкості злочину:

- 1) зняття інформації з електронних інформаційних систем або їх частин, доступ до яких не обмежується її власником, володільцем або утримувачем чи не пов'язаний з подоланням системи логічного захисту (ч. 2 ст. 264 КПК України), що полягає в отриманні інформації з електронних інформаційних систем, що містять відповідну інформацію, зокрема із застосуванням технічного обладнання (п. 1.14.1 Інструкції);

- 2) установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу (ст. 268 КПК України), що полягає в застосуванні технічного обладнання для локалізації місцезнаходження радіоелектронного засобу, зокрема мобільного терміналу, систем зв'язку й інших радіовипромінювальних пристроїв, активованих у мережах операторів рухомого (мобільного) зв'язку, без розкриття змісту повідомлень, що передають, якщо внаслідок його проведення можна встановити обставини, які мають значення для кримінального провадження (п. 1.14.2 Інструкції).

Відповідно до ст. 252 КПК України, фіксація перебігу й результатів негласних слідчих (розшукових) дій має відповідати загальним правилам фіксації кримінального провадження, передбаченим КПК України. За результатами проведення негласної слідчої (розшукової) дії складають протокол, до якого за необхідності долучають додатки. Відомості про осіб, які проводили негласні слідчі (розшукові) дії або були залучені до їх проведення, у разі здійснення щодо них заходів безпеки, можуть зазначати із забезпеченням конфіденційності даних про таких осіб у порядку, визначеному законодавством.

5. ПОРЯДОК ЗАКІНЧЕННЯ ДІЗНАННЯ

Дізнавач зобов'язаний не пізніше ніж за 72 год з моменту затримання особи подати прокурору всі зібрані матеріали дізнання разом з повідомленням про підозру, про що невідкладно письмово повідомити підозрюваного, його захисника, законного представника, потерпілого. Прокурор зобов'язаний не пізніше трьох днів після отримання матеріалів дізнання разом з повідомленням про підозру, а в разі затримання особи – протягом 24 год здійснити одну із зазначених дій:

1) прийняти рішення про закриття кримінального провадження, а в разі затримання особи – про негайне звільнення затриманої особи;

2) повернути дізнавачу кримінальне провадження з письмовими вказівками про проведення процесуальних дій з одночасним продовженням строку дізнання до одного місяця та звільнити затриману особу (у разі затримання особи);

3) звернутися до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру або про звільнення від кримінальної відповідальності (в такому випадку прокурор зобов'язаний забезпечити надання особі, яка вчинила кримінальний проступок, або її захиснику, потерпілому чи його представнику копій матеріалів дізнання шляхом їх вручення, а у разі неможливості такого вручення – шляхом надсилання копій матеріалів дізнання за останнім відомим місцем проживання чи перебування таких осіб);

4) у разі встановлення ознак злочину направити кримінальне провадження для проведення досудового слідства. Якщо під час здійснення дізнання буде встановлено, що особа вчинила злочин, дізнавач за погодженням із прокурором надсилає матеріали кримінального провадження керівнику органу досудового розслідування залежно від підслідності. Про прийняття такого рішення прокурор виносить постанову про перекваліфікацію кримінального правопорушення за відповідною статтею КК України та вказує орган досудового слідства, до якого передають це кримінальне провадження.

Ураховуючи положення ст. 298¹ КПК України, згідно з якими процесуальними джерелами доказів у кримінальному провадженні про кримінальні проступки, крім визначених у ст. 84 КПК України (показання, речові докази, документи, висновки експертів), також є пояснення осіб, результати медичного освідування, висновки спеціаліста, показання технічних приладів і технічних засобів, що мають функцію фото- й кінознімання, відеозапису чи засобів фото- і кінознімання, відеозапису. *Такі процесуальні джерела доказів не може бути використано в кримінальному провадженні щодо злочину, крім як на підставі ухвали слідчого судді, яка постановляється за клопотанням прокурора.*

Одночасно прокурор має звернутися до слідчого судді щодо визнання пояснення осіб, результатів медичного освідування, висновків спеціаліста, показань технічних приладів і технічних засобів, що мають функцію фото- й кінознімання, відеозапису чи засобів фото- і кінознімання, відеозапису джерелами доказів.

Встановивши під час досудового розслідування, що підозрюваний беззаперечно визнав свою винуватість, не заперечує встановлені досудовим розслідуванням обставини і згоден з розглядом обвинувального акта за його відсутності, а потерпілий, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, не заперечують проти такого розгляду, прокурор має право надіслати до суду обвинувальний акт, в якому зазначає клопотання про його розгляд у спрощеному порядку без проведення судового розгляду в судовому засіданні.

Слідчий, дізнавач, прокурор зобов'язаний роз'яснити підозрюваному, потерпілому, представнику юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, зміст встановлених досудовим розслідуванням обставин, а також те, що у разі надання згоди на розгляд обвинувального акта у спрощеному порядку вони будуть позбавлені права оскаржувати вирок в апеляційному порядку з підстав розгляду провадження за відсутності учасників судового провадження, недослідження доказів у судовому засіданні або з метою заперечити встановлені досудовим розслідуванням обставини. Крім того, слідчий, дізнавач, прокурор зобов'язаний впевнитися у добровільності згоди підозрюваного, потерпілого та представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, на розгляд обвинувального акта у спрощеному провадженні.

До обвинувального акта з клопотанням про його розгляд у спрощеному провадженні повинні бути додані:

1) письмова заява підозрюваного, складена в присутності захисника, щодо беззаперечного визнання своєї винуватості, згоди із встановленими досудовим розслідуванням обставинами, ознайомлення з обмеженням права апеляційного оскарження згідно з ч. 2 ст. 302 КПК України та згоди з розглядом обвинувального акта у спрощеному провадженні;

2) письмова заява потерпілого, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, щодо згоди із встановленими досудовим розслідуванням обставинами, ознайомлення з обмеженням права апеляційного оскарження згідно з ч. 2 ст. 302 КПК України та згоди з розглядом обвинувального акта у спрощеному провадженні;

3) матеріали досудового розслідування, у тому числі документи, які засвідчують беззаперечне визнання підозрюваним своєї винуватості.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Який процесуальний порядок повідомлення про підозру у вчиненні кримінального проступку?

2. Про що інформується особа одночасно із врученням їй повідомлення про підозру у вчиненні кримінального проступку?

3. Хто уповноважений продовжувати строк дізнання?

4. На скільки може бути продовжений прокурором строк дізнання у разі необхідності проведення додаткових слідчих (розшукових) дій?

5. Який процесуальний документ виносить прокурор про продовження строку дізнання?

6. Які строки звернення прокурором до суду з обвинувальним актом після отримання матеріалів дізнання?

7. Які строки продовження дізнання у випадку необхідності проведення додаткових слідчих (розшукових) дій?

8. Які види процесуальних дій дозволяється проводити до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань для з'ясування обставин вчинення кримінального проступку?

9. Які строки звернення особи до дізнавача або прокурора з клопотанням про проведення експертизи у разі її незгоди із результатами медичного освідування або висновком спеціаліста?

10. Які є процесуальні джерела доказів у кримінальному провадженні про кримінальні проступки?

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квітня 2001 року № 2341-III. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10, № 11–12, № 13. Ст. 88.

3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» : Закон України від 17 черв. 2020 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/720-20#Text>

4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення окремих положень кримінального процесуального законодавства : Закон України від 04 жовт. 2019 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/187-20/paran102/sp:java:-max10>

5. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень : Закон України від 22 листоп. 2018 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 17. Ст. 71. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2617-19?lang=ru>

6. Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 07 лип. 2017 р. № 575. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/z0937-17>

7. Про затвердження Інструкції з організації обліку та руху кримінальних проваджень в органах досудового розслідування Національної поліції України : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 14 черв. 2016 р. № 296. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/z0884-16>

8. Про затвердження Положення Єдиний реєстр досудових розслідувань, порядок його формування та ведення : наказ Офісу Генерального прокурора від 30 черв. 2020 р. № 298. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0298905-20#Text>

9. Про затвердження Порядку ведення єдиного обліку в органах (підрозділах) поліції заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та інші події : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 08 лют. 2019 р. № 100. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0223-19?lang=en>
10. Про організацію діяльності слідчих підрозділів Національної поліції України : наказ Міністерства внутрішніх справ від 06 лип. 2017 р. № 570. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0918-17?lang=en>
11. Актуальні питання теорії та практики досудового розслідування кримінальних проступків : матеріали міжвідом. наук.-практ. круглого столу (Київ, 14 листоп. 2019 р.) / [редкол.: В. В. Черней, С. С. Чернявський, Л. Д. Удалова та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2019. 197 с.
12. Досудове розслідування кримінальних проступків : метод. рек. / [С. С. Чернявський, М. С. Цуцкірідзе, Р. М. Дударець та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2019. 160 с.
13. Кримінальний процес в питаннях і відповідях / [Л. Д. Удалова, В. В. Рожнова, Д. О. Савицький, О. Ю. Хабло, О. В. Римарчук]. 4-те вид., переробл. і допов. Київ : КНТ, 2016. 269 с.
14. Кримінальний процес : підручник / [Р. І. Благута, Ю. В. Гуцуляк, О. М. Дуфенюк та ін.] ; за заг. ред. А. Я. Хитри, Р. М. Шехавцова, В. В. Луцика. Львів : ЛьвДУВС, 2019. Ч. 1. 532 с.
15. Кримінальний процес : підручник / [О. В. Капліна, О. Г. Шило, В. М. Трофименко та ін.] ; за заг. ред. О. В. Капліної, О. Г. Шило. Харків : Право, 2018. 584 с.
16. Настільна книга працівника поліції : практ. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2016. 300 с.

ГЛАВА 21. ОСКАРЖЕННЯ РІШЕНЬ, ДІЙ ЧИ БЕЗДІЯЛЬНОСТІ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

1. Поняття та суть оскарження рішень, дій чи бездіяльності під час досудового розслідування

2. Порядок оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів досудового розслідування

3. Оскарження недотримання розумних строків

4. Оскарження ухвал слідчого судді під час досудового розслідування

5. Оскарження слідчим, дізнавачем рішень, дій чи бездіяльності прокурора

Питання для самоконтролю

Рекомендована література

1. ПОНЯТТЯ ТА СУТЬ ОСКАРЖЕННЯ РІШЕНЬ, ДІЙ ЧИ БЕЗДІЯЛЬНОСТІ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Статтю 24 КПК України зазначено, що кожному гарантується право на оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності суду, слідчого судді, прокурора, слідчого в порядку, передбаченому КПК України. Окрім того, гарантується право на перегляд вироку, ухвали суду, що стосується прав, свобод чи інтересів особи, судом вищого рівня в порядку, передбаченому КПК України, незалежно від того, чи брала така особа участь у судовому розгляді.

Оскарження рішень, дій чи бездіяльності суду, слідчого судді, прокурора, слідчого, дізнавача є одним із засобів забезпечення досягнення завдань кримінального судочинства й охорони прав і законних інтересів суб'єктів, які беруть у ньому участь.

В юридичній літературі оскарження розглядається з різних позицій:

1) як право людини;

2) як інститут кримінального процесуального права;

3) кримінальна процесуальна гарантія.

Конфлікти, що виникають між людьми і пошуки виходу з цих ситуацій, прагнення будь-якими правовими методами та засобами врегулювати суперечку мирним шляхом заохочується державою, забезпечується встановленням доступних, простих процедур у кримінальному процесі.

Такою процедурою в кримінальному провадженні є оскарження рішень, дій чи бездіяльності осіб, які ведуть процес.

Під процедурою оскарження в праві розуміється офіційно встановлений порядок дій при формуванні матеріалів. Розглядаючи теоретичні положення процедури, зазначимо, що вона є системою контролю, що включає: досягнення конкретного результату; порядок реалізації правовідносин, що знаходяться в певній динаміці.

Важливим є те, що правова процедура володіє всіма перерахованими ознаками, а її особливість полягає у тому, що вона діє в правовому полі. Різновид юридичної процедури, направлений на виявлення й реалізацію матеріальних правовідносин, входить до юридичного процесу.

У юридичній літературі висловлені різні погляди щодо поняття оскарження у кримінальному процесі та його ознак. Таким чином, *оскарження* – це врегульована

кримінальним процесуальним законодавством діяльність учасників кримінального процесу з подання, прийому, реєстрації, розгляду та вирішення скарги щодо порушення прав, свобод та законних інтересів осіб шляхом прийняття рішення, здійснення дій або допущення бездіяльності посадовими особами, які ведуть процес.

Оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів досудового розслідування, прокурора та слідчого судді під час досудового розслідування здійснюється шляхом подачі скарги до відповідних органів.

Предметом оскарження рішень, дій чи бездіяльності під час досудового розслідування є:

- 1) процесуальні рішення;
- 2) дії;
- 3) бездіяльність.

Відповідно до глави 26 «Оскарження рішень, дій чи бездіяльності під час досудового розслідування» КПК України існують такі процедури оскарження:

- 1) оскарження рішень, дій чи бездіяльності слідчого, дізнавача або прокурора (ст. 303-307 КПК України);
- 2) оскарження недотримання розумних строків (ст. 308 КПК України);
- 3) оскарження ухвал слідчого судді (ст. 309-310 КПК України);
- 4) оскарження слідчим рішень, дій чи бездіяльності прокурора (ст. 311-313 КПК України).

2. ПОРЯДОК ОСКАРЖЕННЯ РІШЕНЬ, ДІЙ ЧИ БЕЗДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

На досудовому провадженні можуть бути оскаржені такі рішення, дії чи бездіяльність слідчого або прокурора (ст. 303 КПК України):

1) бездіяльність слідчого, дізнавача, прокурора, яка полягає у невнесенні відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР після отримання заяви чи повідомлення про кримінальне правопорушення, у неповерненні тимчасово вилученого майна згідно з вимогами ст. 169 КПК України, а також у нездійсненні інших процесуальних дій, які він зобов'язаний вчинити у визначений КПК України строк, – заявником, потерпілим, його представником чи законним представником, підозрюваним, його захисником чи законним представником, представником юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, володільцем тимчасово вилученого майна, іншою особою, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування;

2) рішення слідчого, дізнавача, прокурора про зупинення досудового розслідування – потерпілим, його представником чи законним представником, підозрюваним, його захисником чи законним представником, представником юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження;

3) рішення слідчого, дізнавача про закриття кримінального провадження – заявником, потерпілим, його представником чи законним представником;

4) рішення прокурора про закриття кримінального провадження та/або провадження щодо юридичної особи – заявником, потерпілим, його представником чи законним представником, підозрюваним, його захисником чи законним представником, представником юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження;

5) рішення прокурора, слідчого, дізнавача про відмову у визнанні потерпілим – особою, якій відмовлено у визнанні потерпілою;

6) рішення, дії чи бездіяльність слідчого, дізнавача або прокурора при застосуванні заходів безпеки – особами, до яких можуть бути застосовані заходи безпеки, передбачені законом;

7) рішення слідчого, дізнавача, прокурора про відмову в задоволенні клопотання про проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій – особою, якій відмовлено у задоволенні клопотання, її представником, законним представником чи захисником;

8) рішення слідчого, дізнавача, прокурора про зміну порядку досудового розслідування та продовження його згідно з правилами, передбаченими гл. 39 КПК України, – підозрюваним, його захисником чи законним представником, потерпілим, його представником чи законним представником;

9¹) рішення прокурора про відмову в задоволенні скарги на недотримання розумних строків слідчим, дізнавачем, прокурором під час досудового розслідування – особою, якій відмовлено у задоволенні скарги, її представником, законним представником чи захисником;

10) повідомлення слідчого, дізнавача, прокурора про підозру після спливу одного місяця з дня повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального проступку або двох місяців з дня повідомлення особі про підозру у вчиненні злочину, але не пізніше закриття прокурором кримінального провадження або звернення до суду з обвинувальним актом – підозрюваним, його захисником чи законним представником;

11) відмова слідчого, дізнавача, прокурора в задоволенні клопотання про закриття кримінального провадження з підстав, передбачених п. 9¹ ч. 1 ст. 284 КПК України, – стороною захисту, іншою особою, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, її представником.

Скарги на інші рішення, дії чи бездіяльність слідчого, дізнавача або прокурора не розглядаються під час досудового розслідування і можуть бути предметом розгляду під час підготовчого провадження у суді згідно з правилами ст. 314-316 КПК України.

Під час підготовчого судового засідання можуть бути оскаржені рішення, дії чи бездіяльність слідчого, дізнавача або прокурора, передбачені п. 5 та 6 ч. 1 ст. 303 КПК України.

Порядок подання скарги на рішення, дії чи бездіяльність слідчого, дізнавача чи прокурора, її повернення або відмова відкриття провадження (ст. 304 КПК України)

Скарги на рішення, дії чи бездіяльність слідчого, дізнавача чи прокурора, передбачені ч. 1 ст. 303 КПК України, можуть бути подані особою протягом десяти днів з моменту прийняття рішення, вчинення дії або бездіяльності. Якщо рішення слідчого чи прокурора оформлюється постановою, строк подання скарги починається з дня отримання особою її копії. При оскарженні бездіяльності обчислення строку оскарження починається із дня, що настає після останнього дня, який відведено КПК України для вчинення слідчим, дізнавачем або прокурором відповідної дії. Згідно зі ст. 116 КПК України, строк подання скарги на стадії досудового провадження не вважається пропущеним, якщо скаргу або інший документ здано до його закінчення на пошту або передано особі, уповноваженій її

прийняти, а для осіб, які тримаються під вартою або перебувають у лікувально-профілактичному закладі охорони здоров'я чи закладі з надання психіатричної допомоги, спеціальній навчально-виховній установі, – якщо скаргу або інший документ подано службовій особі відповідної установи до закінчення відповідного строку. У випадку пропуску строку, встановленого для подання скарги, скарга повертається особі, якщо при її поданні особа не порушила питання про поновлення цього строку.

Слідчий суддя, за наявності відповідної заяви, може поновити строк, якщо його було порушено з поважних причин (хвороба, відрядження, стихійне лихо, хвороба близьких родичів тощо). Підставою для поновлення строків також може бути визнано й об'єктивні причини, внаслідок яких особа не змогла вчасно реалізувати своє право на подання скарги.

Після надходження скарги до суду, слідчий суддя може прийняти одне з таких рішень:

1) про відкриття провадження;

2) про повернення скарги (якщо скаргу подала особа, яка не має права подавати скаргу; скарга не підлягає розгляду в цьому суді; скарга подана після закінчення строку, передбаченого ч. 1 ст. 303 КПК України, і особа, яка її подала, не порушує питання про поновлення цього строку або слідчий суддя за заявою особи не знайде підстав для його поновлення);

3) про відмову у відкритті провадження (якщо скарга, подана на рішення, дію чи бездіяльність слідчого, прокурора, не підлягає оскарженню).

Про прийняте рішення суд, слідчий суддя виносить ухвалу. У випадках повернення скарги та відмови у відкритті провадження копія ухвали невідкладно надсилається особі, яка її подала, разом зі скаргою та усіма доданими до неї матеріалами.

Ухвала про повернення скарги або відмову у відкритті провадження може бути оскаржена в апеляційному порядку. Окрім того, повернення скарги не позбавляє права повторного звернення до слідчого судді, суду в порядку, передбаченому КПК України. Однак це правило не стосується випадків повторного подання скарги, яку було повернуто у зв'язку із пропуском встановленого процесуального строку.

Порядок розгляду скарг на рішення, дії чи бездіяльність слідчого, дізнавача чи прокурора під час досудового розслідування (ст. 306 КПК України)

Скарги на рішення, дії чи бездіяльність слідчого, дізнавача чи прокурора розглядаються слідчим суддею місцевого суду, а в кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень, віднесених до підсудності Вищого антикорупційного суду, – слідчим суддею Вищого антикорупційного суду згідно з правилами судового розгляду, передбаченими ст. 318-380 КПК України, з урахуванням положень глави 26. Якщо скарга відповідає вимогам закону, суддя відкриває провадження та постановляє ухвалу про призначення скарги до розгляду. При цьому слід мати на увазі, що відповідно до ч. 2 ст. 306 КПК України скарга має бути розглянута не пізніше 72 годин з моменту її надходження до суду, крім скарг на рішення про закриття кримінального провадження. Для розгляду цієї скарги законом встановлено п'ятиденний строк.

Подання скарги на рішення, дії чи бездіяльність слідчого, дізнавача чи прокурора під час досудового розслідування не зупиняє виконання рішення чи дію слідчого, дізнавача чи прокурора. Водночас слідчий, дізнавач чи прокурор має право

самостійно реагувати та усувати допущені порушення без рішення слідчого судді по суті скарги. Так, слідчий, дізнавач чи прокурор можуть самостійно скасувати рішення, припинити дію чи бездіяльність, які оскаржуються, що тягне за собою закриття провадження за скаргою, у випадках, якщо оскаржується:

1) бездіяльність слідчого, дізнавача, прокурора, яка полягає у невнесенні відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР після отримання заяви чи повідомлення про кримінальне правопорушення, у неповищенні тимчасово вилученого майна згідно з вимогами ст. 169 КПК України, а також у нездійсненні інших процесуальних дій, які він зобов'язаний вчинити у визначений КПК України строк;

2) рішення слідчого, дізнавача, прокурора про зупинення досудового розслідування;

3) рішення слідчого, дізнавача чи прокурора про відмову у визнанні потерпілим;

4) рішення, дії чи бездіяльність слідчого, дізнавача чи прокурора при застосуванні заходів безпеки..

Відповідно до ч. 2 ст. 305 КПК України прокурор має право самостійно скасувати рішення слідчого, дізнавача про закриття кримінального провадження. Тобто прокурор, за наявності підстав, має право скасувати рішення слідчого, дізнавача про закриття провадження. Наслідком цього є закриття провадження за скаргою слідчим суддею. Інші рішення, дії чи бездіяльність не можуть бути самостійно скасовані чи припинені слідчим, дізнавачем чи прокурором.

Самостійне скасування зазначеними особами рішення повинно відбуватись таким же чином, яким його було ухвалено (наприклад, постанова скасовується постановою). Підтвердженням реагування на протиправну бездіяльність є вчинення відповідних дій або винесення рішення, яке слідчий, дізнавач чи прокурор не вчинили або не ухвалили, але зобов'язані були це зробити.

Розгляд скарг на рішення, дії чи бездіяльність під час досудового розслідування здійснюється за обов'язкової участі особи, яка подала скаргу, чи її захисника, представника та слідчого, дізнавача чи прокурора, рішення, дії чи бездіяльність яких оскаржується. Відсутність слідчого, дізнавача чи прокурора не є перешкодою для розгляду скарги. Наслідки неприбуття сторін для участі у розгляді скарги встановлено у ст. 323 – 327 КПК України:

1) для обвинуваченого: суд відкладає судовий розгляд та вживає заходи до забезпечення його прибуття до суду; має право постановити ухвалу про привід обвинуваченого та/або ухвалу про накладення на нього грошового стягнення в порядку, передбаченому гл. гл. 11, 12 КПК України;

2) для прокурора і захисника: суд відкладає судовий розгляд та вживає заходів до прибуття їх до суду; якщо причина неприбуття є неповажною, суд порушує питання про відповідальність прокурора або адвоката, які не прибули, перед органами, які уповноважені притягнути їх до дисциплінарної відповідальності; у разі неможливості подальшої участі прокурора або захисника, голова пропонує обвинуваченому замінити захисника, а прокурора замінює самостійно;

3) для потерпілого: суд може прийняти рішення про проведення судового розгляду без потерпілого або про відкладення судового розгляду; суд має право накладати грошове стягнення на потерпілого у випадках та порядку, передбачених гл. 12 КПК України;

4) для цивільного позивача, цивільного відповідача, їх представників: суд залишає цивільний позов без розгляду, крім випадків, встановлених ст. 326 КПК України;

5) для свідка, спеціаліста, перекладача та експерта: суд після допиту присутніх свідків призначає нове судове засідання і вживає заходів для його прибуття; суд має право постановити ухвалу про привід свідка та/або ухвалу про накладення на нього грошового стягнення у випадках та в порядку, передбачених гл. 11, 12 КПК України.

За результатами розгляду скарг на рішення, дії чи бездіяльність слідчого, дізнавача чи прокурора постановляється ухвала слідчого судді (ст. 307 КПК України). У КПК України визначено вичерпний перелік рішень, які може бути прийнято за результатами розгляду скарги: 1) про скасування рішення слідчого чи прокурора у випадку визнання його незаконним; 2) про зобов'язання припинити дію у випадку визнання її незаконною; 3) про зобов'язання вчинити певну дію у випадку визнання бездіяльності незаконною; 4) відмову у задоволенні скарги (якщо підстави для задоволення скарги відсутні). Ухвала за результатами розгляду скарги постановляється у нарадчій кімнаті та викладається окремим процесуальним документом із дотриманням вимог ст. 372 КПК України.

Ухвала слідчого судді за результатами розгляду скарги на рішення, дію чи бездіяльність слідчого, дізнавача чи прокурора не може бути оскаржена. Водночас закон передбачає виняток із цього правила, зокрема ухвала про відмову у задоволенні скарги на постанову про закриття кримінального провадження підлягає оскарженню в апеляційному порядку. Крім того, згідно з ч. 6 ст. 304 КПК України ухвала слідчого судді про повернення скарги або відмову у відкритті провадження також може бути оскаржена в апеляційному порядку. Ухвала слідчого судді з цих питань може бути оскаржена протягом 5 днів із дня її оголошення безпосередньо до суду апеляційної інстанції.

3. ОСКАРЖЕННЯ НЕДОТРИМАННЯ РОЗУМНИХ СТРОКІВ

Статтею 9 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права та ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод гарантовано право кожного на розгляд справи упродовж розумного строку. Відповідно до ст. 308 КПК України підозрюваний, обвинувачений, потерпілий мають право оскаржити прокурору вищого рівня недотримання розумних строків слідчим, дізнавачем, прокурором під час досудового розслідування.

Предметом оскарження є недотримання розумних строків. Розумними вважаються строки, що є об'єктивно необхідними для виконання процесуальних дій та прийняття процесуальних рішень. Розумні строки не можуть перевищувати передбачені КПК України строки виконання окремих процесуальних дій або прийняття окремих процесуальних рішень (ст. 28 КПК України).

Критеріями для визначення розумності строків кримінального провадження є: 1) складність кримінального провадження; 2) поведінка учасників кримінального провадження; 3) спосіб здійснення слідчим, дізнавачем, прокурором і судом своїх повноважень.

Підозрюваний, обвинувачений, потерпілий мають право на звернення до прокурора, слідчого судді або суду з клопотанням, в якому викладаються обставини,

що обумовлюють необхідність здійснення кримінального провадження (або окремих процесуальних дій) у найкоротші строки, ніж ті, що передбачені КПК України.

Кожен має право, щоб обвинувачення щодо нього в найкоротший строк або стало предметом судового розгляду, або щоб відповідне кримінальне провадження щодо нього було закрито. Окрім того, кримінальне провадження щодо особи, яка тримається під вартою, неповнолітньої особи повинно бути здійснено невідкладно і розглянуто в суді першочергово.

У ст. 308 КПК України встановлено особливий порядок оскарження недотримання розумних строків, відповідно до якого, на відміну від інших скарг, що можуть бути подані на стадії досудового провадження, скарга на недотримання розумних строків подається прокурору вищого рівня, який зобов'язаний розглянути скаргу протягом трьох днів після її подання.

За результатами розгляду скарги прокурор вищого рівня може прийняти одне із таких рішень: 1) про задоволення скарги та надання відповідному слідчому, дізнавачу, прокурору обов'язкових для виконання вказівок щодо строків вчинення певних процесуальних дій або прийняття процесуальних рішень; 2) про відмову в задоволенні скарги, якщо прокурором вищого рівня буде встановлено, що розумні строки не було порушено.

У випадку задоволення скарги прокурор вищого рівня у відповідному рішенні повинен: а) зазначити, які процесуальні дії або які процесуальні рішення має вчинити слідчий, дізнавач чи прокурор; б) встановити конкретні строки, в межах яких слідчий, дізнавач чи прокурор зобов'язаний вчинити ці дії або прийняти відповідне рішення.

Особа, яка подала скаргу, невідкладно письмово повідомляється про результати її розгляду.

4. ОСКАРЖЕННЯ УХВАЛ СЛІДЧОГО СУДДІ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Порядок оскарження ухвал слідчого судді під час досудового розслідування визначено у параграфі 2 глави 26 КПК України. Оскарження ухвал слідчого судді здійснюються в апеляційному порядку.

Предметом оскарження в апеляційному порядку на стадії досудового розслідування є перелік ухвал слідчого судді, які зазначені в ч. 1, 2 ст. 309 КПК України. Крім цього переліку, в апеляційному порядку можуть бути оскаржені ухвали слідчого судді, постановлені у порядку ч. 2 ст. 117 (ухвала слідчого судді, суду про поновлення чи відмову в поновленні процесуального строку), ч. 7 ст. 583 (ухвала слідчого судді про застосування чи відмову у застосуванні тимчасового арешту), ч. 9 ст. 584 (ухвала про застосування чи відмову в застосуванні екстрадиційного арешту), ч. 6 ст. 591 КПК України (ухвала про задоволення чи залишення без задоволення скарги на рішення про видачу особи (екстрадицію)).

Ухвали слідчого судді, які можуть бути оскаржені в апеляційному порядку, можна поділити на такі групи:

1) ухвали слідчого судді, постановлені за результатами розгляду скарги на рішення, дії чи бездіяльність слідчого, дізнавача, прокурора:

1. ухвала про відмову у задоволенні скарги на постанову про закриття кримінального провадження (ч. 3 ст. 307 КПК України);

2. ухвала про повернення скарги (ч. 6 ст. 304 КПК України);
3. ухвала про відмову у відкритті провадження за скаргою на рішення, дії чи бездіяльність слідчого, дізнавача, прокурора (ч. 6 ст. 304 КПК України).

2) ухвали слідчого судді, постановлені в порядку судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні:

1. ухвала про відмову у наданні дозволу на затримання (ч. 5 ст. 190 КПК України);

2. ухвала про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою або відмову в його застосуванні (ст. 183 КПК України);

3. ухвала про продовження строку тримання під вартою або відмову в його продовженні (ст. 199 КПК України);

4. ухвала про застосування запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту або відмову в його застосуванні (ст. 181 КПК України);

5. ухвала про продовження строку домашнього арешту або відмову в його продовженні (ст. 181 КПК України);

6. ухвала про поміщення особи в приймальник-розподільник для дітей або відмову в такому поміщенні (ст. 499 КПК України);

7. ухвала про продовження строку тримання особи в приймальнику-розподільнику для дітей або відмову в його продовженні (ст. 499 КПК України);

8. ухвала про направлення особи до медичного закладу для проведення психіатричної експертизи або відмову у такому направленні (ст. 509 КПК України);

9. ухвала про арешт майна або відмову у ньому (ст. 173 КПК України);

10. ухвала про тимчасовий доступ до речей і документів, яким дозволено вилучення речей і документів, що посвідчують користування правом на здійснення підприємницької діяльності або інших, за відсутності яких фізична особа-підприємець чи юридична особа позбавляється можливості здійснювати свою діяльність (ст. 163 КПК України);

11. ухвала про відсторонення від посади або відмову у ньому (ст. 154 КПК України);

12. ухвала про поновлення чи відмову в поновленні процесуального строку (ч. 2 ст. 117 КПК України);

13. ухвала про застосування чи відмову у застосуванні тимчасового арешту (ч. 7 ст. 583 КПК України);

14. ухвала про застосування чи відмову в застосуванні екстрадиційного арешту (ч. 9 ст. 584 КПК України);

15. ухвала про задоволення чи залишення без задоволення скарги на рішення про видачу (екстрадицію) особи (ч. 6 ст. 591 КПК України).

Скарги на інші ухвали слідчого судді оскарженню не підлягають, і заперечення проти них можуть бути подані під час підготовчого провадження в суді.

На відміну від попередніх процедур оскарження, законодавець не визначає в главі 26 КПК України перелік осіб, які мають право на апеляційне оскарження ухвал слідчого судді. Тому у цьому випадку слід керуватись ст. 393 КПК України. Для вирішення питання про те, чи має особа право звертатись з апеляційною скаргою на ухвалу слідчого судді, необхідно враховувати, чи стосується оскаржувана ухвала прав, свобод, інших інтересів особи, яка звертається з апеляційною скаргою.

Апеляційна скарга подається в письмовій формі. Відповідно до ст. 396 КПК України в апеляційній скарзі зазначаються:

- 1) найменування суду апеляційної інстанції;
- 2) прізвище, ім'я та по батькові (найменування), місце проживання (перебування) особи, яка подає апеляційну скаргу, а також номер засобу зв'язку, адреса електронної пошти, якщо такі є;
- 3) судові рішення, яке оскаржується, і назва суду, який його ухвалив;
- 4) вимоги особи, яка подає апеляційну скаргу, та їх обґрунтування із зазначенням того, у чому полягає незаконність чи необґрунтованість судового рішення;
- 5) клопотання особи, яка подає апеляційну скаргу, про дослідження доказів;
- 6) перелік матеріалів, які додаються.

До апеляційної скарги та доданих до неї письмових матеріалів надаються копії в кількості, необхідній для їх надіслання сторонам кримінального провадження та іншим учасникам судового провадження, інтересів яких стосується апеляційна скарга.

Строк подання апеляційної скарги на ухвалу слідчого судді є п'ять днів з дня її оголошення, а для особи, яка перебуває під вартою, – з моменту вручення їй копії судового рішення (ст. 395 КПК України).

Подання апеляційної скарги на ухвалу слідчого судді зупиняє набрання нею законної сили, але не зупиняє її виконання, за винятком випадків, визначених у КПК України (наприклад, ухвала слідчого судді, постановлена за результатами розгляду скарги на рішення про видачу особи у порядку ч. 6 ст. 591 КПК України).

Отримавши апеляційну скаргу на ухвалу слідчого судді, автоматизованою системою документообігу суду під час реєстрації визначається суддя-доповідач, який невідкладно витребує з суду першої інстанції відповідні матеріали та не пізніше як за день повідомляє особу, яка її подала, прокурора та інших зацікавлених осіб про час, дату і місце апеляційного розгляду. Після перевірки скарги на відповідність вимогам, які ставляться до неї, суддя-доповідач вправі прийняти одне з таких рішень:

- 1) про залишення скарги без руху (скарга не відповідає вимогам, передбачених ст. 396 КПК України);
- 2) про повернення скарги (у випадках, передбачених ч. 3 ст. 399 КПК України);
- 3) про відмову у відкритті провадження (якщо апеляційна скарга подана на судові рішення, яке не підлягає оскарженню в апеляційному порядку, або судові рішення оскаржене виключно з підстав, з яких воно не може бути оскарженим згідно з положеннями ст. 394 КПК України);
- 4) про відкриття провадження (ст. 398 КПК України).

Апеляційна скарга на ухвалу слідчого судді розглядається не пізніше як через три дні після її надходження до суду апеляційної інстанції (ст. 422 КПК України). Судовий розгляд апеляційної скарги на ухвалу слідчого судді здійснюється за правилами судового розгляду в суді першої інстанції, з урахуванням особливостей, передбачених ст. 405 КПК України.

За наслідками апеляційного розгляду за скаргою на ухвали слідчого судді суд апеляційної інстанції має право:

- 1) залишити ухвалу без змін;
- 2) скасувати ухвалу і постановити нову ухвалу.

5. ОСКАРЖЕННЯ СЛІДЧИМ, ДІЗНАВАЧЕМ РІШЕНЬ, ДІЙ ЧИ БЕЗДІЯЛЬНОСТІ ПРОКУРОРА

Прокурор, здійснюючи нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва, наділений відповідними повноваженнями, які передбачені ч. 2 ст. 36 КПК України. Також в ч. 4 ст. 40, ч.3 ст. 40-1 КПК України зазначено, що слідчий, дізнавач зобов'язаний виконувати доручення та вказівки прокурора, які надаються у письмовій формі. Невиконання слідчим, дізнавачем законних вказівок та доручень прокурора, наданих у порядку, передбаченому КПК України, тягне за собою передбачену законом відповідальність. Однак, під час досудового розслідування слідчий, дізнавач, який здійснює розслідування певного кримінального правопорушення, має право оскаржувати будь-які рішення, дії чи бездіяльність прокурора, прийняті або вчинені у відповідному досудовому провадженні, крім випадків, передбачених КПК України. Наприклад, не може бути оскаржено рішення прокурора про об'єднання та виділення матеріалів кримінального провадження.

Предметом оскарження є рішення, дії чи бездіяльність прокурора, перелік яких в КПК України не визначено.

Порядок оскарження рішень, дій чи бездіяльності прокурора (ст. 312 КПК України)

Скарга слідчого, дізнавача на рішення, дію чи бездіяльність прокурора повинна подаватися в письмовій формі не пізніше трьох днів з моменту прийняття або вчинення оскаржуваних рішення, дії чи бездіяльності.

Скарга слідчого, дізнавача подається прокурору вищого рівня щодо прокурора, рішення, дія чи бездіяльність якого оскаржується.

Оскарження слідчим, дізнавачем рішень, дій чи бездіяльності прокурора не зупиняє їх виконання.

Порядок вирішення скарги на рішення, дії чи бездіяльність прокурора (ст. 313 КПК України)

Службова особа органу прокуратури вищого рівня, до якої надійшла скарга на рішення, дію чи бездіяльність прокурора, зобов'язана розглянути цю скаргу протягом трьох днів з моменту її надходження і надіслати своє рішення слідчому, дізнавачу та прокурору, рішення, дія чи бездіяльність якого оскаржувалася.

За наслідками розгляду скарги можуть бути прийняті рішення про:

- 1) залишення рішення чинним, визнання законними вчинених дії чи бездіяльності;
- 2) зміну рішення в частині;
- 3) скасування рішення і прийняття нового рішення, визнання незаконними вчинених дії чи бездіяльності і зобов'язання вчинити нову дію.

У разі скасування рішення або визнання незаконними вчинених дії чи бездіяльності службова особа органу прокуратури вищого рівня має право здійснити заміну одного прокурора на іншого з-поміж службових осіб органів прокуратури того самого рівня в досудовому провадженні, де було прийняте або вчинене незаконне рішення, дія чи бездіяльність.

Рішення службової особи органу прокуратури вищого рівня є остаточним і не підлягає оскарженню до суду, інших органів державної влади, їх посадових чи службових осіб.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ:

1. В чому полягає суть оскарження рішень, дій чи бездіяльності під час досудового розслідування?
2. Які види рішень, дій чи бездіяльності під час досудового розслідування Ви знаєте?
3. Що таке скарга? Чи є в кримінальному процесуальному законодавстві визначено поняття скарги та форма її написання?
4. В чому полягає предмет оскарження рішень, дій чи бездіяльності під час досудового розслідування?
5. Які наслідки неприбуття сторін для участі у розгляді скарги на рішення, дії чи бездіяльність слідчого, дізнавача чи прокурора визначено в КПК України?
6. Участь яких осіб є обов'язковою під час розгляду скарг на рішення, дії чи бездіяльність слідчого, дізнавача чи прокурора під час досудового розслідування в суді? Чи є перешкодою для розгляду скарги відсутність слідчого, дізнавача чи прокурора в залі судового засідання?
7. Охарактеризуйте процесуальний порядок оскарження недотримання розумних строків.
8. Які строки оскарження ухвал слідчого судді під час досудового розслідування?
9. Що є предметом оскарження в апеляційному порядку на стадії досудового розслідування?
10. Який порядок оскарження рішень, дій чи бездіяльності прокурора?

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо забезпечення дотримання прав учасників кримінального провадження та інших осіб правоохоронними органами під час здійснення досудового розслідування : Закон України від 16 листоп. 2017 р. № 2213-VIII. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2213-19#n66>
2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України стосовно відповідальності юридичних осіб : Закон України від 23 трав. 2013 р. № 314-VII. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/314-18#n140>
3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо припинення норм законів, схвалених 16 січня 2014 року : Закон України від 23 лют. 2014 р. № 767-VII. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/767-18#n196>
4. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів: Закон України від 3 жовт. 2017 р. № 2147-VIII. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2147%D0%B0-19#n274>
5. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення забезпечення дотримання прав учасників кримінального провадження

та інших осіб правоохоронними органами під час здійснення досудового розслідування : Закон України від 18 верес. 2018 р. № 2548-VIII. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2548-19#n18>

6. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень": Закон України від 17 черв. 2020 р. № 720-IX. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/720-20#n104>

7. Валігура Д. Генезис інституту оскарження в кримінальному процесі. *Підприємництво, господарство і право*. 2013. № 4. С. 39–43.

8. Валігура Д. Предмет оскарження під час досудового слідства. *Підприємництво, господарство і право*. 2013. № 5. С. 139–143; № 6. С. 148–152.

9. Горелкіна К. Г. Оскарження тримання під вартою. *Проблеми реформування кримінально-процесуального законодавства України на сучасному етапі* : матеріали круглого столу (Київ, 25 трав. 2011 р.). Київ, 2011. С. 96–97.

10. Зарева І. І. Оскарження дій та рішень прокурора у кримінальному процесі : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2011. 16 с.

11. Камчатна Д. І. Щодо визначення поняття інституту оскарження рішень, дій чи бездіяльності під час досудового розслідування. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія : Право. 2013. Вип. 23, ч. II, т. 3. С. 78–82.

12. Карпов Н. С. Щодо права підозрюваного на оскарження рішень, дій та бездіяльності слідчого, прокурора, слідчого судді. *Теоретичні та практичні проблеми кримінального судочинства* : матеріали всеукр. наук.-практ. конф. (Донецьк, 2013 р.). Донецьк, 2013. С. 23–27.

13. Попелюшко В. О. Оскарження захисником рішень, дій чи бездіяльності органів досудового розслідування та прокурора. *Адвокат*. 2012. № 10. С. 12–15.

ГЛАВА 22.

ПІДСУДНІСТЬ ТА ПІДГОТОВЧЕ СУДОВЕ ПРОВАДЖЕННЯ

1. Поняття та види підсудності у кримінальному провадженні
2. Поняття, суть і значення підготовчого провадження
3. Порядок і строки підготовчого провадження
4. Рішення, які приймаються за результатами підготовчого провадження
5. Дії суду, пов'язані з підготовкою до судового розгляду
6. Ухвала про призначення кримінального провадження до судового розгляду
7. Складання досудової доповіді
8. Ознайомлення з матеріалами кримінального провадження (кримінальною справою)

Питання для самоконтролю

Рекомендована література

1. ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ ПІДСУДНОСТІ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

З метою забезпечення всебічного, повного й об'єктивного дослідження обставин кримінального провадження, виявлення причин і умов, що сприяють вчиненню кримінальних правопорушень, постановлення законного та обґрунтованого судового рішення кримінальний процесуальний закон встановлює правила, відповідно до яких визначається той суд, що буде здійснювати судовий розгляд в кожному конкретному кримінальному провадженні. Визначати підсудність і означає з'ясувати, який саме суд має провести судовий розгляд у конкретному кримінальному провадженні.

Підсудність у кримінальному провадженні – це сукупність специфічних характеристик кримінального провадження, яка визначає певний судовий орган, на який покладається обов'язок розгляду даного провадження у першій інстанції.

Розрізняють такі види підсудності: територіальна (ч. 1 ст. 32 КПК України), персональна (ч. 2 ст. 32 КПК України), інстанційна (ст. 33 КПК України), предметна (ст. 33⁻¹) та за зв'язком проваджень (ст. 217, 334 КПК України):

1. *Територіальна підсудність* визначається місцем вчинення кримінального правопорушення.

Кримінальне провадження здійснює суд, у межах територіальної юрисдикції якого вчинено кримінальне правопорушення. Якщо місце вчинення кримінального правопорушення встановити неможливо, то кримінальне провадження здійснюється судом, у межах територіальної юрисдикції якого закінчено досудове розслідування. У разі якщо було вчинено кілька кримінальних правопорушень, кримінальне провадження здійснює суд, у межах територіальної юрисдикції якого вчинено тяжче правопорушення, а якщо вони були однаковими за тяжкістю, – суд, у межах територіальної юрисдикції якого вчинено останнє за часом кримінальне правопорушення.

Слід мати на увазі, що з цього правила є виключення. Його дія не поширюється на кримінальні провадження, що віднесені до предметної підсудності Вищого антикорупційного суду. Окрім цього, у разі якщо кримінальне правопорушення, досудове розслідування якого проводилося територіальним управлінням Національного антикорупційного бюро України (крім кримінальних правопорушень,

які цим Кодексом віднесені до підсудності Вищого антикорупційного суду), вчинено у межах територіальної юрисдикції місцевого суду за місцеперебуванням відповідного територіального управління Національного антикорупційного бюро України, то кримінальне провадження здійснює суд, найбільш територіально наближений до суду за місцеперебуванням відповідного територіального управління Національного антикорупційного бюро України, іншої адміністративно-територіальної одиниці (Автономної Республіки Крим, області, міста Києва чи Севастополя).

2. *Персональна підсудність* визначається суб'єктом вчинення кримінального правопорушення та обумовлено особливим правовим статусом суддів та застосовується з метою забезпечення неупередженого судового розгляду кримінального провадження відносно суддів.

Кримінальне провадження по обвинуваченню судді у вчиненні кримінального правопорушення не може здійснюватися тим судом, у якому обвинувачений обіймає чи обіймав посаду судді. У випадку, якщо відповідно до територіальної підсудності кримінальне провадження стосовно судді має здійснюватися тим судом, у якому обвинувачений обіймає чи обіймав посаду судді, кримінальне провадження здійснює суд, що найбільш територіально наближений до суду, в якому обвинувачений обіймає чи обіймав посаду судді, іншої адміністративно-територіальної одиниці (Автономної Республіки Крим, області, міста Києва чи Севастополя).

3. *Інстанційна підсудність* визначається процесуальною стадією судового розгляду кримінального провадження.

Кримінальне провадження у першій інстанції здійснюють місцеві загальні суди а також Вищий антикорупційний суд. Місцевими загальними судами є окружні суди, які утворюються в одному або декількох районах чи районах у містах, або у місті, або у районі (районах) і місті (містах). Районні, міжрайонні, районні у містах, міські, міськрайонні суди продовжують здійснювати свої повноваження до утворення та початку діяльності місцевого окружного суду, юрисдикція якого розповсюджується на відповідну територію. Кримінальне провадження в апеляційній інстанції здійснюють відповідні апеляційні суди, а також Апеляційна палата Вищого антикорупційного суду. Кримінальне провадження у касаційній інстанції здійснює Верховний Суд. Кримінальне провадження за нововиявленими обставинами здійснюється судом, який ухвалив рішення, що переглядається.

Кримінальне провадження за виключними обставинами здійснюється з підстав, визначених пунктами 1, 3 частини третьої статті 459 Кримінального процесуального кодексу, судом, який ухвалив рішення, що переглядається, а з підстави, визначеної пунктом 2 частини третьої статті 459 КПК України, – Великою Палатою Верховного Суду. Заява про перегляд судового рішення за виключними обставинами у разі вчинення суддею злочину, внаслідок якого ухвалено незаконне або необґрунтоване рішення, подається до суду тієї інстанції, суддею якого він був.

4. Предметна підсудність.

Вищому антикорупційному суду підсудні кримінальні провадження стосовно корупційних кримінальних правопорушень, передбачених в примітці статті 45 Кримінального кодексу України, статтями 206², 209, 211, 366², 366³ Кримінального кодексу України, якщо наявна хоча б одна з наступних умов:

1) кримінальне правопорушення вчинено:

а) Президентом України, повноваження якого припинено, народним депутатом України, Прем'єр-міністром України, членом Кабінету Міністрів України, першим заступником та заступником міністра, членом Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення, Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку, Антимонопольного комітету України, Головою Державного комітету телебачення і радіомовлення України, Головою Фонду державного майна України, його першим заступником та заступником, членом Центральної виборчої комісії, Головою Національного банку України, його першим заступником та заступником, Головою Національного агентства з питань запобігання корупції, його заступником, членом Ради Національного банку України, Секретарем Ради національної безпеки і оборони України, його першим заступником та заступником, Постійним Представником Президента України в Автономній Республіці Крим, його першим заступником та заступником, радником або помічником Президента України, Голови Верховної Ради України, Прем'єр-міністра України;

б) державним службовцем, посада якого належить до категорії "А";

в) депутатом Верховної Ради Автономної Республіки Крим, депутатом обласної ради, міської ради міст Києва та Севастополя, посадовою особою місцевого самоврядування, посаду якої віднесено до першої та другої категорій посад;

г) суддею (крім суддів Вищого антикорупційного суду), суддею Конституційного Суду України, присяжним (під час виконання ним обов'язків у суді), Головою, заступником Голови, членом, інспектором Вищої ради правосуддя, Головою, заступником Голови, членом, інспектором Вищої кваліфікаційної комісії суддів України;

ґ) прокурорами органів прокуратури, зазначеними у пунктах 1-4, 5-11 частини першої статті 15 Закону України "Про прокуратуру";

д) особою вищого начальницького складу державної кримінально-виконавчої служби, органів та підрозділів цивільного захисту, вищого складу Національної поліції, посадовою особою митної служби, якій надано спеціальне звання державного радника митної служби III рангу і вище, посадовою особою органів державної податкової служби, якій надано спеціальне звання державного радника податкової служби III рангу і вище;

е) військовослужбовцем вищого офіцерського складу Збройних Сил України, Служби безпеки України, Державної прикордонної служби України, Державної спеціальної служби транспорту, Національної гвардії України та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України;

є) керівником суб'єкта великого підприємництва, у статутному капіталі якого частка державної або комунальної власності перевищує 50 відсотків;

2) розмір предмета кримінального правопорушення або завданої ним шкоди в п'ятсот і більше разів перевищує розмір прожиткового мінімуму для працездатних осіб, встановленої законом на час вчинення кримінального правопорушення (якщо кримінальне правопорушення вчинено службовою особою державного органу, правоохоронного органу, військового формування, органу місцевого самоврядування, суб'єкта господарювання, у статутному капіталі якого частка державної або комунальної власності перевищує 50 відсотків);

3) кримінальне правопорушення, передбачене статтею 369, частиною першою статті 369² Кримінального кодексу України, вчинено щодо службової особи, визначеної у частині четвертій статті 18 Кримінального кодексу України або у пункті 1 ч. 1 ст. 216 Кримінального процесуального кодексу.

Інші суди, визначені кримінальним процесуальним кодексом, не можуть розглядати кримінальні провадження щодо кримінальних правопорушень, які віднесені до підсудності Вищого антикорупційного суду крім випадку, якщо обвинувачений чи потерпілий є або був суддею чи працівником апарату Вищого антикорупційного суду і кримінальне провадження належить до підсудності цього суду. В такому випадку, кримінальне провадження у першій інстанції здійснює апеляційний суд, юрисдикція якого поширюється на місто Київ, і в такому разі ухвалені судові рішення оскаржуються в апеляційному порядку до апеляційного суду, який визначається колегією суддів Касаційного кримінального суду Верховного Суду.

4. *Підсудність за зв'язком проваджень* визначається необхідністю об'єднання декількох проваджень.

Згідно з ч. 1 ст. 217 КПК України, у випадках необхідності, в одному провадженні можуть бути об'єднанні досудові розслідування щодо декількох осіб, підозрюваних у вчиненні одного кримінального правопорушення, або щодо однієї особи, підозрюваної у вчиненні кількох кримінальних правопорушень. Відповідно до ст. 334 КПК України, судові провадження можуть бути об'єднанні в одне провадження або виділені в окреме провадження ухвалою суду, на розгляді якого вони перебувають. У разі якщо на розгляд місцевого суду надійшло кримінальне провадження щодо особи, стосовно якої цим судом вже здійснюється судове провадження, воно передається складу суду, що його здійснює, для вирішення питання про об'єднання судових проваджень.

Порядок направлення кримінального провадження з одного суду до іншого:

1. Питання про направлення кримінального провадження з одного суду до іншого в межах юрисдикції одного суду апеляційної інстанції вирішується колегією суддів відповідного суду апеляційної інстанції за поданням місцевого суду або за клопотанням сторін чи потерпілого.

2. Питання про направлення кримінального провадження з одного суду до іншого в межах юрисдикції різних апеляційних судів, а також про направлення провадження з одного суду апеляційної інстанції до іншого вирішується колегією суддів Касаційного кримінального суду Верховного Суду за поданням суду апеляційної інстанції або за клопотанням сторін чи потерпілого

3. Питання про направлення кримінального провадження з одного суду до іншого вирішується не пізніше п'яти днів від моменту внесення подання чи клопотання, про що постановляється ухвала.

4. Про час та місце розгляду подання чи клопотання про направлення кримінального провадження з одного суду до іншого повідомляються учасники судового провадження, проте їх неприбуття не перешкоджає розгляду питання.

5. Спори про підсудність між судами не допускаються.

6. Суд, який отримав кримінальне провадження з іншого суду, розпочинає судове провадження зі стадії підготовчого судового засідання, незалежно від стадії, на якій в іншому суді виникли обставини, що обумовили передання провадження.

Обставини, що обумовлюють передання кримінального провадження на розгляд іншого суду (ч. 1 ст. 34 КПК України):

1) до початку судового розгляду виявилось, що кримінальне провадження надійшло до суду з порушенням правил територіальної підсудності;

2) після задоволення відводів (самовідводів) чи в інших випадках неможливо утворити новий склад суду для судового розгляду;

3) обвинувачений чи потерпілий працює або працював у суді, до підсудності якого належить здійснення кримінального провадження;

4) ліквідовано суд, який здійснював судове провадження.

5) у виняткових випадках, до початку судового розгляду, кримінальне провадження (крім кримінальних проваджень, що надійшли на розгляд Вищого антикорупційного суду) з метою забезпечення оперативності та ефективності кримінального провадження може бути передано на розгляд іншого суду за місцем проживання обвинуваченого, більшості потерпілих або свідків, а також у разі неможливості здійснювати відповідним судом правосуддя (зокрема, надзвичайні ситуації техногенного або природного характеру, епідемії, епізоотії, режим воєнного, надзвичайного стану, проведення антитерористичної операції чи здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях)

2. ПОНЯТТЯ, СУТЬ І ЗНАЧЕННЯ ПІДГОТОВЧОГО ПРОВАДЖЕННЯ

З моменту надходження кримінального провадження з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів виховного характеру, клопотанням про застосування примусових заходів медичного характеру або клопотанням про звільнення від кримінальної відповідальності до суду, стадія досудового розслідування вважається закінченою та розпочинається нова стадія – підготовче провадження.

Варто зазначити, що метою підготовчого провадження не є встановлення винуватості або невинуватості особи (крім випадків затвердження під час підготовчого провадження угод про визнання винуватості або про примирення). Основною метою підготовчого провадження є, по – перше, з'ясування питань відповідності поданих до суду документів (обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів виховного характеру, клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру з відповідними додатками) вимогам КПК України та можливості призначення судового розгляду, або повернення обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру прокурору. По – друге, вирішення питань, пов'язаних з підготовкою до судового розгляду. Тобто, можна сказати, що підготовче провадження є певним фільтром, що передує судовому розгляду.

Серед завдань стадії підготовчого провадження, можна виділити наступні:

1) перевірити наявність процесуальних підстав для затвердження угоди про визнання винуватості чи про примирення;

2) перевірити наявність підстав закриття провадження;

3) перевірити відповідність вимогам кримінального процесуального закону обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів виховного

характеру або клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру;

4) перевірити дотримання правил визначення підсудності кримінального провадження;

5) підготувати умови для успішного проведення судового розгляду.

Окрім цього, варто виділити специфічні завдання підготовчого провадження в кримінальних провадженнях, в яких хоч один з обвинувачених обвинувачується у вчиненні злочину, за який передбачене покарання у виді довічного позбавлення волі.

Так, відповідно до ч. 2. ст. 384 КПК України, обвинувачений у вчиненні злочину, за який передбачене покарання у виді довічного позбавлення волі, під час підготовчого судового засідання має право заявити клопотання про розгляд кримінального провадження стосовно нього судом присяжних. В такому випадку, додатковим завданням суду є перевірка наявності доданого до обвинувального акта письмового роз'яснення прокурора обвинуваченому про можливість, особливості і правові наслідки розгляду кримінального провадження судом присяжних, роз'яснення обвинуваченому цього права та з'ясування чи бажає обвинувачений скористатися правом на суд присяжних.

Усі питання, пов'язані з проведенням підготовчого провадження, вирішується суддею одноособово, крім випадків, передбачених частинами другою, третьою та дванадцятою статті 31 КПК України. В випадку надходження до суду клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру – підготовче провадження та судовий розгляд клопотання про застосування таких заходів згідно зі ст. 512 КПК України здійснюється суддею лише одноособово.

Кримінальне провадження в суді першої інстанції (зокрема, і підготовче провадження) щодо кримінальних правопорушень, за вчинення яких передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк понад десять років, здійснюється колегіально судом у складі трьох суддів лише за клопотанням обвинуваченого. Кримінальне провадження стосовно кількох обвинувачених здійснюється колегіально судом у складі трьох суддів стосовно всіх обвинувачених, якщо хоча б один із них заявив клопотання про такий розгляд. Варто звернути увагу, що таке формулювання є новелою КПК України (в редакції Закону № 817-IX від 21.07.2020).

Підготовче судове провадження в Вищому антикорупційному суді здійснюється колегіально судом у складі трьох суддів, хоча б один з яких має стаж роботи на посаді судді не менше п'яти років, крім випадків, коли жодний такий суддя у цьому суді не може брати участь у розгляді справи з передбачених законом підстав. Кримінальне провадження в суді першої інстанції щодо злочинів, за вчинення яких передбачено довічне позбавлення волі, здійснюється колегіально судом у складі трьох суддів, а за клопотанням обвинуваченого – судом присяжних у складі двох суддів та трьох присяжних. Кримінальне провадження стосовно кількох обвинувачених розглядається судом присяжних стосовно всіх обвинувачених, якщо хоча б один з них заявив клопотання про такий розгляд.

Відповідно до положень ст. 35 КПК України визначення судді (колегії суддів) для конкретного розгляду здійснюється автоматизованою системою документообігу суду під час реєстрації відповідних матеріалів кримінального провадження. При цьому мають бути враховані положення ст. 75, 76 КПК України, що визначають обставини, що виключають участь судді в кримінальному провадженні. У кримінальному провадженні, для проведення якого потрібен значний час, повинен

бути призначений запасний суддя, який перебуває в залі судового засідання протягом судового розгляду. Рішення про необхідність призначення запасного судді приймає суд, що здійснюватиме судове провадження, одночасно з призначенням підготовчого судового засідання. Про призначення запасного судді робиться відмітка в журналі судового засідання (ч. 1 ст. 320 КПК України).

3. ПОРЯДОК І СТРОКИ ПІДГОТОВЧОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Після отримання обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів виховного характеру, клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру або клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності суд не пізніше п'яти днів з дня його надходження призначає підготовче судове засідання, в яке викликає учасників судового провадження (ст. 314 КПК України).

Підготовче судове засідання відбувається за участю прокурора, обвинуваченого, захисника, потерпілого, його представника та законного представника, цивільного позивача, його представника та законного представника, цивільного відповідача та його представника, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження згідно з правилами, передбаченими КПК України для судового розгляду (ч. 2 ст. 314 КПК України).

Порядок проведення підготовчого судового засідання:

1) відкриття судового засідання. У призначений для судового розгляду час головуєчий суддя відкриває судове засідання і оголошує про початок підготовчого судового засідання;

2) перевірка явки учасників кримінального провадження. Секретар судового засідання доповідає суду, хто з учасників підготовчого провадження, викликаних та повідомлених осіб, прибув у судове засідання, встановлює їх особи, перевіряє повноваження прокурора, захисників і представників, з'ясовує чи вручено судові виклики та повідомлення тим, хто не прибув, і повідомляє причини їх неприбуття, якщо вони відомі;

3) повідомлення про спосіб фіксації судового засідання. Секретар судового засідання повідомляє про здійснення повного фіксування судового провадження, а також про умови його фіксування. Під повним фіксуванням судового провадження слід розуміти фіксування його за допомогою звуко- та відеозаписувальних технічних засобів (ч. 5 ст. 27 КПК України). Проте, у разі неприбуття учасників судового провадження, як це передбачено ч. 4 ст. 107 КПК України, фіксування кримінального провадження за допомогою технічних засобів не здійснюється, що не позбавляє секретаря судового засідання обов'язку вести журнал судового засідання;

4) повідомлення про права і обов'язки та їх роз'яснення учасникам підготовчого провадження. Судовий розпорядник роздає особам, які беруть участь у підготовчому провадженні, пам'ятку про їх права та обов'язки, передбачені КПК України. Після ознайомлення обвинуваченого та інших осіб, які беруть участь у підготовчому провадженні, з пам'яткою, голова з'ясовує чи зрозумілі їм їх права та обов'язки та, у разі необхідності, роз'яснює їх;

5) оголошення складу суду і роз'яснення права відводу. Головуючий має оголосити склад суду, прізвище запасного судді (у разі його призначення), прізвища прокурора, обвинуваченого, захисника, потерпілого, його представника та законного

представника, цивільного позивача, його представника та законного представника, цивільного відповідача та його представника, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, інших учасників, що беруть участь в підготовчому судовому засіданні, роз'яснює учасникам підготовчого провадження право відводу і з'ясовує, чи заявляють вони кому-небудь відвід. Питання про відвід вирішується судом згідно зі ст. 75-81 КПК України. У разі заявлення відводу судді, який здійснює судове провадження одноособово, його розглядає інший суддя цього ж суду, визначений у порядку, встановленому частиною третьою статті 35 КПК України. У разі заявлення відводу одному, кільком або всім суддям, які здійснюють судове провадження колегіально, його розглядає цей же склад суду;

6) вирішення питання про можливість призначення судового розгляду та розгляд клопотань. Після виконання зазначених вище дій суд з'ясовує думку учасників судового провадження щодо можливості призначення судового розгляду та вирішує клопотання, заявлені ними. Першим думку щодо такої можливості та наявності/відсутності підстав для прийняття рішення, передбаченого ч. 3 ст. 314 КПК України та ч. 2 ст. 315 КПК України, висловлює прокурор, а потім – сторона захисту та інші учасники судового провадження;

7) підготовчі дії до судового розгляду. При встановленні процесуальної можливості призначення судового розгляду кримінального провадження, суд вирішує процесуальні та організаційні питання;

8) постановлення ухвали за результатами підготовчого провадження. Після завершення підготовки до судового розгляду, суд постановляє ухвалу про призначення судового розгляду. Судовий розгляд повинен бути призначений не пізніше десяти днів після постановлення ухвали про його призначення.

4. РІШЕННЯ, ЯКІ ПРИЙМАЮТЬСЯ ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ ПІДГОТОВЧОГО ПРОВАДЖЕННЯ

У підготовчому судовому засіданні суд має право прийняти такі рішення:

1) *затвердити угоду про визнання винуватості чи про примирення або відмовити у затвердженні угоди* в разі встановлення підстав, передбачених ч. 7 ст. 474 КПК України, та повернути кримінальне провадження прокурору (якщо угоду досягнуто під час досудового розслідування) для його продовження. Якщо угоду досягнуто після направлення обвинувального акта до суду, у випадку відмови в її затвердженні, судове провадження продовжується в загальному порядку. Перед затвердженням угоди про визнання винуватості чи про примирення суд згідно з вимогами частин 4–6 ст. 474 КПК України зобов'язаний з'ясувати, чи розуміє обвинувачений права, надані йому законом, наслідки укладення та затвердження угод, характер кожного обвинувачення, вид покарання й інші заходи, які будуть застосовані до нього у разі затвердження угоди судом, а також зобов'язаний переконатися, що укладення угоди є добровільним. У разі необхідності (якщо суд має сумніви щодо відповідності угоди вимогам закону) затвердження угоди може бути перенесено на іншу дату. Якщо ж суд переконається, що угода може бути затверджена, він відповідно до ст. 475 КПК України ухвалює вирок, яким затверджує угоду, і призначає узгоджену сторонами міру покарання. Такий вирок має відповідати загальним вимогам до обвинувальних вироків з урахуванням особливостей, передбачених зазначеною статтею. Розгляд угоди проводиться судом

під час підготовчого судового засідання за обов'язкової участі сторін угоди з повідомленням інших учасників судового провадження. Відсутність інших учасників судового провадження не є перешкодою для розгляду;

2) **закрити провадження** у випадку встановлення наступних підстав: набрав чинності закон, яким скасована кримінальна відповідальність за діяння, вчинене особою; помер обвинувачений, за винятком випадків, коли провадження є необхідним для реабілітації померлого; існує вирок по тому ж обвинуваченню, що набрав законної сили, або постановлена ухвала суду про закриття кримінального провадження по тому ж обвинуваченню; потерпілий чи його представник відмовився від обвинувачення у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення крім кримінального провадження щодо злочину, пов'язаного з домашнім насильством; за результатами розгляду клопотання про закриття кримінального провадження стосовно кримінального правопорушення, щодо якого не отримано згоди держави, яка видала особу; у випадку якщо після повідомлення особі про підозру закінчився строк досудового розслідування, визначений статтею 219 КПК України, крім випадку повідомлення особі про підозру у вчиненні тяжкого чи особливо тяжкого злочину проти життя та здоров'я особи; у зв'язку зі звільненням особи від кримінальної відповідальності; якщо прокурор відмовився від підтримання обвинувачення, а потерпілий чи його представник або законний представник відмовився підтримувати обвинувачення самостійно; якщо досягнуто податковий компроміс у справах про кримінальні правопорушення, передбачені статтею 212 Кримінального кодексу України, відповідно до підрозділу 9² розділу XX "Перехідні положення" Податкового кодексу України.

3) **повернути** обвинувальний акт, клопотання про застосування примусових заходів виховного характеру або клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру прокурору, якщо вони не відповідають вимогам ст. 291, 292 КПК України.

Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ в інформаційному листі від 03.10.2012 № 223-1430/0/4-12 «Про порядок здійснення підготовчого судового провадження відповідно до Кримінального процесуального кодексу України» зазначив підстави повернення обвинувального акта прокурору.

Так, суд має право повернути обвинувальний акт, клопотання про застосування примусових заходів виховного або медичного характеру прокурору, якщо вони не відповідають вимогам статей 291, 292 КПК України: зокрема, якщо ці документи містять положення, що суперечать одне одному; у документах наведено недопустиму натуралізацію опису злочину; вони не підписані слідчим (крім випадків, коли прокурор склав їх самостійно) чи не затверджені прокурором; до них не долучено передбачені законом додатки.

Про повернення матеріалів кримінального провадження (обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру) прокурору, суд постановляє відповідну ухвалу. Такою ухвалою суд, як правило, зобов'язує прокурора усунути виявлені недоліки протягом визначеного ним розумного строку, який має бути достатнім для виправлення допущених недоліків. Ухвала негайно направляється прокурору для усунення зазначених у ній недоліків обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру або для долучення необхідних додатків тощо.

Проведення будь-яких слідчих або інших процесуальних дій, окрім тих, що зазначені в ухвалі про повернення обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, в кримінальному провадженні не допускається. Докази, отримані при проведенні процесуальних дій, не визначених в ухвалі про повернення зазначених матеріалів кримінального провадження, згідно з ч. 8 ст. 223 КПК України є недопустимими.

Ухвала про повернення обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів виховного або медичного характеру може бути оскаржена в апеляційному порядку;

4) **направити** обвинувальний акт, клопотання про застосування примусових заходів виховного характеру заходів виховного характеру або клопотання про застосування примусових заходів виховного характеру або клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру до відповідного суду для визначення підсудності у випадку встановлення непідсудності кримінального провадження суду.

Питання про направлення кримінального провадження з одного суду до іншого в межах юрисдикції одного суду апеляційної інстанції вирішується колегією суддів відповідного суду апеляційної інстанції за поданням місцевого суду або за клопотанням сторін чи потерпілого не пізніше п'яти днів з дня внесення такого подання чи клопотання, про що постановляється вмотивована ухвала. Питання про направлення кримінального провадження з одного суду до іншого в межах юрисдикції різних апеляційних судів, а також про направлення провадження з одного суду апеляційної інстанції до іншого вирішується колегією суддів Касаційного кримінального суду Верховного Суду за поданням суду апеляційної інстанції або за клопотанням сторін чи потерпілого не пізніше п'яти днів з дня внесення такого подання чи клопотання, про що постановляється вмотивована ухвала. Питання про направлення кримінального провадження з Вищого антикорупційного суду до іншого суду вирішується колегією у складі п'яти суддів Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду за поданням складу суду, визначеного для розгляду кримінального провадження, або за клопотанням сторін не пізніше п'яти днів з дня внесення такого подання чи клопотання, про що постановляється вмотивована ухвала. Про час та місце розгляду подання чи клопотання про передання кримінального провадження з одного суду до іншого повідомляються учасники судового провадження, проте їх неприбуття не перешкоджає розгляду питання;

5) **зупинити підготовче провадження** (ст. 335 КПК України). У випадку, якщо обвинувачений ухилився від суду або захворів на психічну чи іншу тяжку тривалу хворобу, яка виключає його участь у судовому провадженні, суддя зупиняє підготовче провадження щодо цього обвинуваченого до його розшуку або видужання і продовжує підготовче провадження щодо інших обвинувачених, якщо воно здійснюється щодо декількох осіб. Розшук обвинуваченого, який ухилився від суду, оголошується ухвалою суду, організація виконання якої доручається слідчому, прокурору;

6) **призначити судовий розгляд** на підставі обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів виховного характеру або клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру;

7) **доручити** представнику персоналу органу пробачії скласти досудову доповідь.

Також під час підготовчого судового засідання суд може розглянути скарги на рішення, дії чи бездіяльність слідчого або прокурора, передбачені пунктами 5 та 6 ч. 1 ст. 303 КПК України. Так, особою, якій відмовлено у визнанні потерпілою, може бути оскаржено рішення прокурора, слідчого про відмову у визнанні потерпілим. Особами, до яких можуть бути застосовані заходи безпеки, передбачені законом, може бути оскаржено рішення, дії чи бездіяльність слідчого, дізнавача або прокурора при застосуванні заходів безпеки. (ч. 3 ст. 303 КПК України).

Окрім цього, в підготовчому провадженні можуть бути розглянуті скарги на рішення, дії чи бездіяльність слідчого, дізнавача або прокурора, можливість оскарження яких законодавчо не передбачена під час досудового розслідування (ч. 2 ст. 303 КПК України).

5. ДІЇ СУДУ, ПОВ'ЯЗАНІ З ПІДГОТОВКОЮ ДО СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ

З метою підготовки до судового розгляду, суд:

1) визначає дату та місце проведення судового розгляду, враховуючи складність кримінального провадження, обсяг необхідних підготовчих дій для його проведення, можливості вирішення клопотань, заявлених учасниками судового провадження тощо;

2) відповідно до загальних засад кримінального провадження визначає порядок розгляду кримінального провадження, зокрема з'ясовує, у відкритому чи закритому судовому засіданні необхідно здійснювати судовий розгляд. Слід зауважити, що згідно з ч. 2 ст. 27 КПК України кримінальне провадження в судах усіх інстанцій здійснюється відкрито, крім деяких випадків, коли суд може (тобто має право, а не зобов'язаний) прийняти рішення про розгляд справи в закритому засіданні. До таких випадків закон відносить: розгляд справи, в якій обвинуваченим є неповнолітній, або справи про злочини проти статевої свободи та статевої недоторканності особи; необхідність забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні, або запобігання розголошенню відомостей про особисте та сімейне життя чи обставини, які принижують гідність особи; якщо здійснення провадження у відкритому судовому засіданні може призвести до розголошення таємниці, що охороняється законом. Окрім цього, суд може прийняти рішення про обмеження доступу осіб, які не є учасниками судового процесу, в судові засідання під час карантину, встановленого Кабінетом Міністрів України відповідно до Закону України "Про захист населення від інфекційних хвороб", якщо участь в судовому засіданні становитиме загрозу життю чи здоров'ю особи

3) з'ясовує питання про склад осіб, які братимуть участь у судовому розгляді. Суд, беручи до уваги клопотання, заявлені учасниками кримінального провадження (наприклад, про визнання цивільним позивачем), особу обвинуваченого, визначає коло учасників судового провадження і за необхідності залучає відповідного перекладача (сурдоперекладача);

4) розглядає клопотання учасників судового провадження про:

а) здійснення судового виклику певних осіб до суду для допиту, зокрема свідків обвинувачення та захисту. Також відповідно до ч. 7 ст. 101 КПК України для допиту під час судового розгляду може бути викликаний експерт за клопотанням однієї зі сторін або ж судом за власною ініціативою (ч. 1 ст. 356 КПК України) для

роз'яснення чи доповнення ним свого висновку. Крім того, для допиту малолітнього або неповнолітнього (на розсуд суду) свідка чи потерпілого відповідно до ч. 1 ст. 354 КПК України викликаються законний представник, педагог чи психолог, а за необхідності – лікар. Для допиту неповнолітнього обвинуваченого, який не досяг шістнадцятирічного віку або якщо його визнано розумово відсталим, згідно з ч. 1 ст. 491 КПК України за рішенням суду або за клопотанням захисника викликаються законний представник, педагог чи психолог, а у разі необхідності – лікар;

б) витребування певних речей чи документів. Якщо у сторін при отриманні певних речей чи матеріалів (доказів) виникають труднощі, суд, призначаючи справу до судового розгляду під час підготовчого судового засідання, у разі задоволення клопотань про дослідження цих речей чи матеріалів, повинен сприяти учасникам судового провадження їх витребуванню шляхом винесення рішення про здійснення тимчасового доступу до речей та документів, надання відповідних запитів, тощо.

Слід мати на увазі, що відхилення судом клопотань учасників судового провадження про допит певних осіб, дослідження доказів або вчинення інших процесуальних дій на підтвердження чи спростування обставин, з'ясування яких могло мати істотне значення для ухвалення законного, обґрунтованого та справедливого судового рішення, згідно з вимогами п. 1 ч. 1 ст. 410 КПК України визнається неповнотою судового розгляду та є підставою для скасування або зміни судового рішення при розгляді справи в суді апеляційної інстанції. При цьому, відхилення судом таких клопотань під час підготовчого судового провадження не позбавляє учасників права заявити такі клопотання під час судового розгляду.

5) вчиняє інші дії, необхідні для підготовки до судового розгляду. До їх переліку слід віднести:

а) забезпечення участі захисника для здійснення захисту за призначенням у випадках та у порядку, передбаченому ст. 49 КПК України. Про залучення захисника для здійснення захисту за призначенням суд постановляє ухвалу;

б) визнання особи законним представником обвинуваченого, потерпілого, цивільного позивача або представником потерпілого, цивільного позивача і відповідача, якщо рішення про це не було прийнято під час досудового розслідування;

в) визнання потерпілого цивільним позивачем, якщо позов останнім не був заявлений під час досудового розслідування. Також суд за клопотанням цивільного позивача для забезпечення цивільного позову до набрання судовим рішенням законної сили може відповідно до ч. 2 ст. 170 КПК України вирішити питання про накладення арешту на майно, якщо таких заходів не було вжито раніше. Про задоволення клопотання суд у порядку, визначеному статтями 172, 173 КПК України, постановляє ухвалу. В такому ж порядку розглядається клопотання прокурора про накладення арешту на майно з метою забезпечення можливої конфіскації майна або з інших підстав;

г) у разі подання клопотання обвинуваченим у вчиненні злочину, за який передбачене покарання у виді довічного позбавлення волі, про розгляд кримінального провадження стосовно нього судом присяжних, суд постановляє ухвалу про призначення судового розгляду судом присяжних у складі двох професійних суддів та трьох присяжних. Таким же чином вирішуються питання у кримінальному провадженні стосовно кількох обвинувачених: судове провадження

проводиться судом присяжних стосовно всіх обвинувачених, якщо хоча б один із них заявив клопотання про такий розгляд. У випадку заявлення клопотання про розгляд кримінального провадження судом присяжних другий професійний суддя, окрім голови, згідно з ч. 6 ст. 9 КПК України визначається автоматизованою системою документообігу суду зі складу колегії суддів, яка здійснювала підготовче провадження. Присяжні в кількості семи осіб відповідно до ч. 1 ст. 385 КПК України також визначаються автоматизованою системою документообігу суду;

г) під час підготовчого судового засідання суд роз'яснює обвинуваченому у вчиненні злочину, за який передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк понад десять років, право заявити клопотання про розгляд кримінального провадження стосовно нього колегіально судом у складі трьох суддів. У разі подання обвинуваченим зазначеного клопотання, суд постановляє ухвалу про призначення судового розгляду судом колегіально у складі трьох суддів, що визначаються автоматизованою системою документообігу суду.

д) формування списку осіб, які підлягають виклику в судове засідання тощо.

е) під час підготовчого судового засідання суд за клопотанням учасників судового провадження має право обрати, змінити чи скасувати заходи забезпечення кримінального провадження, у тому числі запобіжний захід, обраний у відношенні обвинуваченого. При розгляді таких клопотань суд додержується правил, передбачених розділом 2 КПК України та ч. 3 ст. 315 КПК України. Варто звернути увагу, що положення третього речення частини третьої статті 315 втратило чинність згідно з Рішенням Конституційного Суду № 1-р/2017 від 23.11.2017. Отже, за відсутності зазначених клопотань сторін кримінального провадження, застосування заходів забезпечення кримінального провадження, обраних під час досудового розслідування на певний строк, не вважається продовженим.

6. УХВАЛА ПРО ПРИЗНАЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ДО СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ

Після виконання усіх необхідних дій за результатами проведення підготовки до судового розгляду кримінального провадження, суд постановляє ухвалу про призначення судового розгляду.

В ухвалі про призначення судового розгляду зазначається:

1) *у вступній частині* – дата і місце її постановлення, найменування суду, прізвища та ініціали судді (суддів), секретаря судового засідання та інших учасників судового провадження, найменування (номер) кримінального провадження, від кого і коли надійшов обвинувальний акт, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру або клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності, правова кваліфікація кримінального правопорушення із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність, запобіжний захід, застосований до обвинуваченого (вид, та дата його обрання), інші заходи забезпечення кримінального провадження, дата ухвалення рішення про призначення підготовчого судового засідання;

2) *у мотивувальній частині* – короткий зміст результатів проведення підготовчого судового засідання, зокрема щодо відсутності перешкод призначення судового розгляду (підстави для прийняття рішень, передбачених пунктами 1 – 4 ч. 3 ст. 314 КПК України відсутні), узагальнений виклад позицій учасників судового

провадження щодо можливості його призначення, заявлених під час підготовчого судового засідання клопотань та результатів їх розгляду, визначення порядку судового розгляду (відкрита чи закрита форма засідання), мотиви, з яких виходив суд при постановленні ухвали, і положення закону, якими він керувався;

3) у **резолютивній частині** – рішення про призначення судового розгляду, дата, час та місце його проведення, склад суду (проведення судового розгляду кримінального провадження суддею одноособово, колегіально або судом присяжних), який здійснюватиме судовий розгляд, у відкритому чи закритому судовому засіданні він здійснюватиметься; про виклик у судові засідання осіб, які братимуть участь у судовому розгляді. Копія такої ухвали надсилається учасникам судового провадження не пізніше ніж за п'ять днів до початку судового розгляду.

7. СКЛАДАННЯ ДОСУДОВОЇ ДОПОВІДІ

У підготовчому судовому засіданні суд у випадках, передбачених КПК України, за власною ініціативою або за клопотанням обвинуваченого, його захисника чи законного представника, чи за клопотанням прокурора і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини вирішує питання щодо складання досудової доповіді, про що постановляє ухвалу із зазначенням строку підготовки такої доповіді. Метою такої доповіді є забезпечення суду інформацією, що характеризує обвинуваченого, а також прийняття судового рішення про міру покарання у випадку визнання обвинуваченого винним у вчиненні кримінального правопорушення. Складає досудову доповідь за ухвалою суду представник уповноваженого органу з питань пробації.

Досудова доповідь складається щодо особи, обвинуваченої у вчиненні злочину невеликої або середньої тяжкості, або тяжкого злочину, нижня межа санкції якого не перевищує п'яти років позбавлення волі. Досудова доповідь щодо неповнолітнього обвинуваченого віком від 14 до 18 років складається незалежно від тяжкості вчиненого злочину, крім випадків, зазначених нижче.

Досудова доповідь складається на підставі інформації, яка може отримуватися з таких джерел:

- 1) з матеріалів кримінального провадження;
- 2) безпосередньо від обвинуваченого (якщо він бере участь у підготовці досудової доповіді);
- 3) від підприємств, установ, організацій або уповноважених ними органів та від громадян.

Якщо при підготовці досудової доповіді з різних джерел отримується суперечлива інформація, у досудовій доповіді про це обов'язково зазначається. Наприклад, рідні або громадяни стверджують про зловживання алкоголем, а обвинувачений цю інформацію заперечує.

Досудова доповідь про обвинуваченого повинна містити:

1) соціально-психологічну характеристику обвинуваченого, в якій міститься інформація про особистість обвинуваченого та умови його життя відповідно до факторів ризику, що впливають на поведінку обвинуваченого, а саме: історія правопорушень (попередні судимості; вік на час першого притягнення до кримінальної відповідальності, повторність, сукупність, рецидив злочинів); час, який минув з моменту винесення попереднього судового рішення, яким особу було

засуджено, звільнено від покарання чи кримінальної відповідальності за не реабілітуючими обставинами; час, який особа в сукупності провела в установах виконання покарань; форма вини за обвинуваченням; категорія злочину за обвинуваченням; наявність обставин, які обтяжують покарання за обвинуваченням (за винятком повторності та рецидиву злочинів); короткий зміст (обставини, мотиви) правопорушення за обвинуваченням, ставлення обвинуваченого до правопорушення; умови життєдіяльності та розвитку (житло, освіта, робота, матеріальне становище); особистісні характеристики (контроль над поведінкою та мисленням, психічний стан, зловживання алкоголем, наркотичними засобами, психотропними речовинами або їх аналогами); соціальне оточення (стосунки у суспільстві, з рідними та близькими); ставлення до правопорушень; мотивація до зміни способу життя (поведінки, переконань); фактори, які підвищують ризик вчинення кримінального правопорушення, урахувавши його криміногенні потреби; наявність в обвинуваченого мотивації до позитивних змін (у тому числі з урахуванням бажання обвинуваченого брати участь у підготовці досудової доповіді);

2) оцінку ризику вчинення повторного кримінального правопорушення;

3) висновок про можливість виправлення без позбавлення або обмеження волі на певний строк з урахуванням доступних програм та послуг, за умови реалізації яких можливо досягнути належної поведінки без застосування покарань, пов'язаних з ізоляцією від суспільства.

Досудова доповідь про неповнолітнього обвинуваченого повинна містити:

1) соціально-психологічну характеристику (історія правопорушень, соціально-побутові умови, освіта, працевлаштування, стан здоров'я, вживання наркотичних речовин, алкогольних напоїв, стосунки у суспільстві, в сім'ї, дозволя та відпочинок, особисті якості та поведінка, ставлення до правопорушення);

2) оцінку ризиків вчинення повторного кримінального правопорушення;

3) висновок про можливість виправлення без обмеження волі або позбавлення волі на певний строк;

4) інформацію про вплив криміногенних факторів на поведінку особи;

5) рекомендації щодо заходів, спрямованих на мінімізацію ризику повторного вчинення неповнолітнім кримінальних правопорушень.

Досудова доповідь не складається:

1) щодо особи, стосовно якої прокурором складено клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності;

2) щодо особи, яка вже відбуває покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі;

3) щодо неповнолітнього, стосовно якого прокурором у порядку, передбаченому статтею 497 КПК України, складено клопотання про застосування до нього примусових заходів виховного характеру;

4) щодо неповнолітнього, який не досяг віку кримінальної відповідальності, за наявності підстави для застосування примусових заходів виховного характеру відповідно до параграфу 2 глави 38 розділу VI КПК України;

5) щодо особи, стосовно якої прокурором складено клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру;

6) щодо особи, до якої застосовано умовно-дострокове звільнення від відбування покарання, проте вона вчинила новий злочин протягом невідбутої частини покарання;

7) у разі якщо під час підготовчого судового засідання ухвалено судове рішення про затвердження угоди, передбаченої КПК України.

Досудова доповідь не може використовуватися у кримінальному провадженні як доказ винуватості обвинуваченого у вчиненні злочину. Досудова доповідь долучається до матеріалів кримінального провадження.

8. ОЗНАЙОМЛЕННЯ З МАТЕРІАЛАМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ (КРИМІНАЛЬНОЮ СПРАВОЮ)

Матеріали кримінального провадження (кримінальна справа) – це документи, інші матеріали, надані суду під час судового провадження його учасниками, судові рішення та інші документи, що мають значення для цього кримінального провадження, і долучаються до обвинувального акта (клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності). Після призначення справи до судового розгляду голова повинен забезпечити учасникам судового провадження можливість ознайомитися з матеріалами кримінального провадження, якщо вони про це заявлять клопотання.

Матеріали про застосування заходів безпеки щодо осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, для ознайомлення не надаються. У документах, які надаються для ознайомлення, можуть бути видалені відомості, які не будуть розголошені під час судового розгляду. Видалення повинно бути чітко позначено. За клопотанням сторони суд має право дозволити доступ до відомостей, які були видалені.

Надання доступу до матеріалів містить можливість робити копії або відображення матеріалів.

Доступ до матеріалів, які містять відомості, що становлять державну таємницю, надається захисникам та законним представникам обвинуваченого, потерпілому та їхнім представникам, перекладачу, експерту, спеціалісту, секретарю судового засідання, судовому розпоряднику, яким надано допуск до державної таємниці та які потребують його під час здійснення своїх прав і обов'язків, передбачених КПК України, виходячи з обставин, встановлених під час кримінального провадження. Рішення про надання доступу до конкретної таємної інформації та її матеріальних носіїв приймаються у формі письмового розпорядження судом. (ч. 4 ст. 517 КПК України).

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ:

1. У чому завдання стадії підготовчого провадження?
2. В який строк після отримання обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру або клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності суд призначає підготовче судове засідання?
3. Який склад учасників підготовчого судового засідання?
4. Який порядок проведення підготовчого судового засідання?
5. Які рішення може прийняти суд під час підготовчого засідання та які з них можуть бути оскаржені в апеляційному порядку?

6. Які питання суд вирішує при підготовці до судового розгляду?
7. В якому випадку приймається рішення про складання досудової доповіді та що вона має містити?
8. Щодо кого не складається досудова доповідь?
9. Чи може бути досудова доповідь використана у кримінальному провадженні як доказ винуватості обвинуваченого у вчиненні злочину?
10. В якому випадку судом може бути винесено вирок на стадії підготовчого провадження?
11. Хто є обов'язковим учасником судового засідання, в якому вирішується питання можливості затвердження угоди між потерпілим та обвинуваченим?
12. Коли і ким має бути роз'яснено право обвинуваченого у вчиненні злочину, за який законом передбачено покарання у виді довічного позбавлення волі, на розгляд кримінального провадження стосовно нього судом присяжних?
13. Який процесуальний порядок обрання, зміни чи скасувати заходів забезпечення кримінального провадження під час підготовчого судового засідання?
14. В якому випадку суд може закрити кримінальне провадження під час підготовчого провадження?
15. Чи має право обвинувачений у вчиненні злочину, за який передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк понад десять років під час підготовчого судового засідання, заявити клопотання про розгляд кримінального провадження стосовно нього колегіально судом у складі трьох суддів?
16. Які підстави для зупинення підготовчого провадження?
17. З яких частин складається ухвала про призначення судового розгляду та що кожна із частин має в собі містити?
18. Який процесуальний порядок ознайомлення з матеріалами кримінального провадження, наданих суду?

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. ; із змін. і допов. Київ : Андронум, 2020.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10, № 11–12, № 13. Ст. 88.
3. Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя : постанова Пленуму Верховного Суду України № 9 від 01 листоп. 1996 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0009700-96#Text>
4. Про затвердження Порядку складання досудової доповіді : наказ Міністерства юстиції України від 27 січ. 2017 р. № 200/5. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0121-17#Text>
5. Справа за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення третього речення частини третьої статті 315 Кримінального процесуального кодексу України : рішення Конституційного суду України від 23 листоп. 2017 р. № 1-р/2017, Справа № 1/28/2017. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-17#Text>

6. Справа «Харченко проти України» (Заява № 40107/02) : рішення Європейського суду з прав людини від 10 лют. 2011 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_662#Text

7. Справа «Шишков проти Болгарії» (Заява № 38822/97, пункт 66): рішення Європейського суду з прав людини від 9 січ. 2003 р. *Європейський суд з прав людини* : [сайт]. URL: <https://hudoc.echr.coe.int>

8. Бабаєва О. В. Еволюція стадії підготовчого провадження у кримінальному процесуальному праві України. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2017. № 1 (8). С. 225–235.

9. Бабаєва О. В. Особливості підготовчого провадження на підставі угод. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е.О. Дідоренка*. 2017. Вип. 3. С. 19–26.

10. Бабаєва О. В. Підготовче провадження як самостійна стадія в системі кримінального судочинства України. *Науковий вісник Ужгородського державного університету*. Серія : Право. 2015. Вип. 35, т. 3, ч. 2. С. 126–132.

11. Гринюк В. О. Особливості реалізації функції обвинувачення на стадії підготовчого провадження. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2016. № 8. С. 161–166.

12. Завтур В. А. Застосування заходів забезпечення кримінального провадження у підготовчому судовому провадженні: проблеми доказування. *Вісник кримінального судочинства*. 2016. № 1. С. 105–111.

13. Каркач П. М. Прокурор у підготовчому судовому провадженні : навч. посіб. Харків : Право, 2015. 60 с.

14. Коваленко В. В., Удалова Л. Д., Письменний Д. П. Кримінальний процес : підручник. Київ : Центр учбової літератури, 2013. 544 с.

15. Крушинський С. А. Проблеми подання доказів у стадії підготовчого провадження в суді першої інстанції. *Слово Національної школи суддів України*. 2015. № 2. С. 110–118.

16. Оверчук С. В. Поняття та види підсудності в кримінальному процесі України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2005. 20 с.

17. Павич Х. Поняття та значення підготовчого провадження. *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні* : матеріали XXII звіт. наук.-практ. конф. (4–5 лют. 2016 р.). Львів, 2016. Ч. 2. С. 214–216.

18. Прокурорський нагляд в Україні : курс лекцій для студ. юрид. вищ. навч. закл. / [В. Т. Нора, Я. О. Береський, І. І. Когутич, З. Д. Котик, М. В. Гузела] ; за ред. В. Т. Нора ; Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка ; Кафедра кримінального процесу і криміналістики. Львів : Тріада плюс, 2002. 280 с.

19. Шминдрук О. Ф. Підготовче провадження в кримінальному процесі України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2016. 19 с.

20. Яновська О. Г. Окремі питання доказування в змагальному кримінальному процесі. *Юридична Україна: наук. журнал*. 2009. № 11–12. С. 234–240.

21. Яновська О. Г. Забезпечення дотримання розумних строків на стадії підготовчого провадження. *Вісник кримінального судочинства*. 2016. № 1. С. 64–69.

ГЛАВА 23. СУДОВИЙ РОЗГЛЯД

1. Поняття, значення та засади судового розгляду
  2. Загальні положення судового розгляду у кримінальному провадженні
  3. Межі судового розгляду
  4. Процедура судового розгляду
- Питання для самоконтролю
Рекомендована література

1. ПОНЯТТЯ, ЗНАЧЕННЯ ТА ЗАСАДИ СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ

Відповідно до ст. 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення. Саме тому судовий розгляд є основною стадією кримінального процесу, у якій реалізується особлива кримінально-процесуальна функція – правосуддя (вирішення справи по суті).

У ст. 62 Конституції України також визначено, що особа вважається невинуватою і не може бути піддана покаранню, доки її вина не доведена в передбаченому законом порядку і не встановлена обвинувальним вироком суду. Визнання особи винною у вчиненому злочині та її покарання з застосуванням кримінального закону можливі тільки за вироком суду на основі всебічного, повного та об'єктивного дослідження всіх обставин кримінальної справи в умовах, які виключають вплив на суддів у гласному судовому розгляді.

Надання суду права визнавати громадян винними у вчиненні кримінальних правопорушень, а також піддавати їх кримінальному покаранню перетворює судовий розгляд на визначальну стадію кримінального процесу. Саме в цій стадії остаточно вирішується завдання забезпечення правильного застосування закону для того, щоб кожний, хто вчинив злочин, був підданий справедливому покаранню та жоден невинний не був притягнений до кримінальної відповідальності та засуджений.

Судовий розгляд у кримінальному провадженні – це встановлена законом система процесуальних дій суду та учасників кримінального провадження, послідовне проведення яких спрямоване на всебічне, повне і об'єктивне дослідження матеріалів кримінальних проваджень та постановлення законного, обґрунтованого та справедливого судового рішення.

Процесуальне значення стадії судового розгляду полягає у наступному:

По-перше, під час судового розгляду суд здійснює правосуддя, розглядаючи справу по суті й у своєму вирокі вирішує питання про винність чи невинуватість обвинуваченого (підсудного), застосування або незастосування до нього покарання, а також приймає рішення щодо застосування або незастосування примусових заходів виховного характеру чи примусових заходів медичного характеру;

По-друге, у цій стадії забезпечується реалізація завдання кримінального провадження, зміст якого полягає у забезпеченні швидкого, повного та неупередженого судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне

правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений (ст. 2 КПК України);

По-третє, це єдина стадія, в якій здійснюється всебічне дослідження наявних у справі, а також нових доказів, які надані учасниками процесу або витребубані судом, та, які можуть бути покладені в основу вироку.

Таким чином, судовий розгляд є центральною і найважливішою стадією кримінального процесу. Однак це не применшує значення попередніх стадій. Судовий розгляд не зводиться до перевірки матеріалів досудового розслідування. Він являє собою якісно нове дослідження обставин вчинення кримінального правопорушення як за процесуальною формою, так і за методами. У судовому розгляді керівна роль належить судові. Він є головним суб'єктом цієї стадії: здійснює правосуддя, постановляє вирок і ухвали і несе всю повноту відповідальності за дотримання основних засад кримінального провадження.

Засади судового розгляду. У правовій державі судочинство ґрунтується на засадах, які забезпечують права учасників судового процесу, гарантії їх реалізації в такий спосіб, щоб кожній зацікавленій особі створити реальну можливість для здійснення свого права на судовий захист. Судовий розгляд, будучи спрямований на вирішення всіх завдань кримінального процесу, здійснюється в умовах без обмежувальної дії всіх засад кримінального провадження, а їх неухильне дотримання в процесі судового розгляду є обов'язковою умовою прийняття законного, обґрунтованого та справедливого судового рішення.

Здійснюючи судовий розгляд, суд має перш за все керуватись *принципом верховенства права*, відповідно до якого людина, її права та свободи визнаються найвищими цінностями та визначають зміст і спрямованість діяльності держави, враховуючи практику ЄСПЛ (ст. 8 КПК України), яка своєю чергою спрямована на усунення найбільш поширених проблем, що призводять до порушення вимог Конвенції про захист прав і основоположних свобод у кримінальному судочинстві. Під час кримінального провадження суд зобов'язаний неухильно додержуватися вимог Конституції України, КПК України, міжнародних договорів України, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України, вимог інших актів законодавства (ст. 9 КПК України). В цьому контексті, необхідно підкреслити, що сьогодні національні суди все частіше застосовують положення Конвенції та практику ЄСПЛ у кримінальному судочинстві, що свідчить про узгодження судових рішень, які приймаються в Україні щодо забезпечення прав і свобод людини і громадянина, із конвенційними стандартами.

Разом з тим верховенство права є підвалиною, на якій базуються інші засади кримінального провадження, забезпечення реалізації яких є умовою реалізації принципу верховенства права і водночас його необхідним наслідком. Реалізація засади верховенства права під час судового розгляду полягає передусім у втіленні змісту правових норм у фактичній поведінці суду, зокрема у забезпеченні ним належної правової процедури та дотриманні чітких правил здійснення правосуддя.

Фундаментальною засадою судового розгляду кримінального провадження є *засада доступу до правосуддя*, зміст якої полягає у забезпеченні можливості кожної зацікавленої особи безперешкодного звернення безпосередньо до суду за відновленням своїх порушених кримінальним правопорушенням прав, свобод і законних інтересів, без якого особа не може реалізувати право на судовий захист.

Поруч з цим, в юридичній літературі під доступом до правосуддя розуміють не лише реальну можливість формального звернення особою до судових органів, а й реальне здійснення ними своїх повноважень щодо вирішення постановленого питання.²⁰⁰ Наведене узгоджується зі змістом ч. 1 ст. 21 КПК України, відповідно до якої суть цього принципу полягає в тому, що кожному гарантується право на справедливий розгляд та вирішення справи в розумні строки незалежним і неупередженим судом, створеним на підставі закону.

Виходячи з цього, зміст засади доступу до правосуддя в кримінальному провадженні в стадії судового розгляду передбачає: *по-перше*, здійснення судового розгляду кримінального провадження незалежним та неупередженим судом тобто визначеним автоматизованою системою складом суду, з дотриманням правил підсудності і незмінності, за відсутності підстав для відводу та ін.

По-друге, суд повинен забезпечити право учасників кримінального провадження безпосередньо брати участь в судовому розгляді, створити необхідні умови для використання прав, наданих їм без будь-яких обмежень, перешкод чи ускладнень. Суд забезпечує сторонам кримінального провадження мати рівні можливості надавати докази на підтвердження своїх позицій, в організації розгляду справи впродовж розумного строку, припинення зловживання правом з боку сторін та ін. Тим самим суд сприяє реалізації прав учасників кримінального провадження під час судового розгляду. Для цього суд надає можливості брати участь в судовому засіданні шляхом належного повідомлення всіх учасників судового провадження про час та місце; можливості доступу до правової допомоги, допомоги перекладача тощо.

Так, наприклад, якщо суд під час судового розгляду не вжив передбачених кримінальним процесуальним законом заходів щодо належного повідомлення потерпілих та їх представників про дату й час судових засідань, під час яких здійснювалось дослідження доказів, то не було забезпечено право потерпілих на доступ до правосуддя, не створено необхідних умов для використання прав, наданих їм як стороні процесу.

З проаналізованим вище принципом здійснення судового розгляду тісно пов'язана і засада *змагальності сторін та свободи в поданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості*, зміст якої під час судового розгляду відповідно до ч. 2 ст. 22 КПК України полягає у тому, що сторони кримінального провадження мають рівні права на збирання та подання до суду речей, документів, інших доказів, клопотань, скарг, а також на реалізацію інших процесуальних прав. Про змагальність сторін у судовому розгляді йдеться у п.п. 78, 87 рішення ЄСПЛ від 6 вересня 2005 року № 65518/01 у справі «Салов проти України», в якому суд зазначає, що фундаментальним аспектом права на справедливий судовий розгляд є те, що розгляд кримінальної справи, включаючи процедурні елементи, має бути змагальним і в цьому процесі повинний бути забезпечений принцип рівності сторін, тобто обвинувачення та захисту. Право на змагальний судовий процес у кримінальній справі означає, що кожній стороні повинна бути надана можливість ознайомитися з усіма доказами та зауваженнями, наданими іншою стороною, і

---

²⁰⁰ Кучинська О., Щиголь О. Поняття та зміст доступу до правосуддя в кримінальному процесі України. *Вісник кримінального судочинства*. 2019. № 3. С. 20–27.

відповісти на них.²⁰¹ При цьому суд у кримінальному провадженні вирішує лише ті питання, що винесені на його розгляд сторонами та віднесені до його компетенції КПК України.

Реалізація засади змагальності в стадії судового розгляду забезпечується, зокрема, установленою кримінальним процесуальним законом процедурою проголошення вступних промов сторонами обвинувачення та захисту, у яких зазначається, якими доказами кожна сторона підтверджуватиме наведені нею обставини; проведення перехресного допиту свідків, потерпілих, експертів; судових дебатів, під час яких учасники процесу відстоюють свої інтереси, аргументують можливість вирішення того чи іншого питання на свою користь, викладають обставини, що виправдовують або обвинувачують, пом'якшують або обтяжують відповідальність обвинуваченого, обґрунтовують позовні вимоги тощо.

З метою недопущення несправедливої дискримінації змагальний судовий розгляд передбачає реалізацію *засади рівності перед законом і судом*. У фахових джерелах зміст цього принципу розкривається в таких елементах як: рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, мовних та інших ознак; рівність процесуальних прав щодо доведення своєї правової позиції перед судом, а також рівність обов'язків, які випливають із процесуального законодавства; застосування судом матеріального і процесуального закону однаково для всіх, незалежно від правового і соціального статусу особи, фактичних і юридичних обставин справи; існування єдиної для всіх судової системи, яка передбачає можливість розгляду справи по суті, а також оскарження рішення у справі у вищих судах.²⁰²

ЄСПЛ неодноразово наголошував на тому, що принцип процесуальної рівності сторін у розумінні «справедливого балансу» між сторонами вимагає надання кожній стороні розумної можливості представляти свою справу за таких умов, які не ставлять її у явно гірше становище у порівнянні з протилежною стороною. Кожній стороні має бути забезпечена можливість ознайомитись із зауваженнями або доказами, наданими іншою стороною, та надати власні зауваження з цього приводу. Сторони повинні бути впевнені у функціонуванні правосуддя, яке ґрунтується, зокрема, на усвідомленні того, що вони мали змогу висловити свою позицію щодо кожного документа в матеріалах справи (п. 7 рішення ЄСПЛ від 8 листопада 2018 року № 29446/12 у справі «Сазонов та інші проти України»)²⁰³.

Забезпечення обвинуваченому права на захист згідно зі ст. 129 Конституції України є основною засадою судочинства, а відповідно до ст. 20 КПК України її зміст передбачає, що обвинувачений має право на захист, яке полягає у наданні йому можливості надати усні або письмові пояснення з приводу обвинувачення, право збирати і подавати докази, брати особисту участь у кримінальному провадженні, користуватися правовою допомогою захисника, а також реалізовувати інші

---

²⁰¹Справа «Салов проти України» (Заява №65518/01) : рішення Європейського Суду з прав людини від 6 верес. 2005 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_428#Text

²⁰²Городовенко В. Принцип рівності громадян перед законом і судом. *Вісник Конституційного Суду України*. 2012. № 1. С. 178–186.

²⁰³Справа «Созонов та інші проти України» (Заява № 29446/12) : рішення Європейського Суду з прав людини від 8 листоп. 2018 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_c92#Text

процесуальні права. Під час судового розгляду суддя, суд зобов'язані роз'яснити обвинуваченому його права та забезпечити право на кваліфіковану правову допомогу з боку обраного ним або призначеного захисника.

Дотримання права на захист під час судового розгляду вимагає врахування питання забезпечення обвинуваченого захисником; добросовісного виконання останнім своїх професійних обов'язків; забезпечення судом умов для реалізації обвинуваченим права на захист поряд із професійним захистом; недопущення випадків обмеження у праві на захист (зокрема, шляхом ухвалення незаконних процесуальних рішень учасників кримінального провадження, що обмежують гарантовані КПК України способи захисту) тощо.²⁰⁴

Важливим є питання забезпечення ефективної реалізації права на захист у судовому провадженні, навіть, за умови участі захисника у провадженні. Належна реалізація права на захист у кримінальному провадженні передбачає фактичний, а не символічний характер наданих послуг. Формальна присутність захисника в судових засіданнях, відсутність заявлених заяв, клопотань направлених на захист, погодження зі всіма клопотаннями сторони обвинувачення, не вживання жодних заходів щодо побачень з обвинуваченим протягом судового розгляду та інших заходів, направлених на захист обвинуваченого, свідчить про фактично не здійснення захисту від обвинувачення за вчинення кримінального правопорушення. У зв'язку з цим судовий розгляд може бути неповним, однобічним та упередженим і призвести до порушення принципу змагальності і скасування судового рішення.

Необхідним елементом процесуальної форми судового розгляду виступає *zasada bezposerednosti doslidzhennya pokazany, recheti i dokumentiv*, реалізація якої спрямована для повного з'ясування обставин кримінального провадження та його об'єктивного вирішення. Сутність цієї засади полягає в тому, що відповідно до ст. 23 КПК України суд досліджує докази безпосередньо. Показання учасників кримінального провадження суд отримує усно. Не можуть бути визнані доказами відомості, що містяться в показаннях, речах і документах, які не були предметом безпосереднього дослідження суду, крім випадків, передбачених КПК України. Тобто суд може прийняти як доказ показання осіб, які не дають їх безпосередньо в судовому засіданні, лише у визначених законом випадках.

Наведене законодавче положення узгоджується зі ст. ст. 94, 95 КПК України, відповідно до яких суд за своїм внутрішнім переконанням, яке ґрунтується на всебічному, повному й неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження, керуючись законом, оцінює кожний доказ з точки зору належності, допустимості, достовірності, а сукупність зібраних доказів – з точки зору достатності та взаємозв'язку для прийняття відповідного процесуального рішення. Жоден доказ не має наперед встановленої сили. Суд може обґрунтувати свої висновки лише на показаннях, які він безпосередньо сприймав під час судового засідання або отриманих у порядку, передбаченому ст. 225 КПК України. Суд не вправі обґрунтовувати судові рішення показаннями, наданими слідчому, прокурору, або посилатися на них.

---

²⁰⁴Узагальнення судової практики про забезпечення права на захист у кримінальному провадженні : постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ № 9 від 25 верес. 2015 р. *Протокол* : [сайт]. URL: [https://protocol.ua/ua/vssu_uzagalnennya_sudovoi_praktiki_pro_zabezpechennya_prava_na_zahist_u_kriminalnomu_provadgenni_\(vityag\)](https://protocol.ua/ua/vssu_uzagalnennya_sudovoi_praktiki_pro_zabezpechennya_prava_na_zahist_u_kriminalnomu_provadgenni_(vityag))

Відповідно до судової практики Верховного суду безпосередність дослідження доказів означає звернену до суду вимогу закону про дослідження ним всіх зібраних у конкретному кримінальному провадженні доказів шляхом допиту обвинувачених, потерпілих, свідків, експерта, огляду речових доказів, оголошення документів, відтворення звукозапису і відеозапису тощо. Безпосередність сприйняття доказів дає змогу суду належним чином дослідити і перевірити їх як кожний доказ окремо, так і у взаємозв'язку з іншими доказами, здійснити їх оцінку за критеріями, визначеними у ч. 1 ст. 94 КПК України, і сформувати повне та об'єктивне уявлення про фактичні обставини конкретного кримінального провадження. Недотримання засади безпосередності призводить до порушення інших засад кримінального провадження, таких як презумпція невинуватості та забезпечення доведеності вини, забезпечення права на захист, змагальність сторін та свобода в поданні ними своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості (п. п. 10, 13, 15 ст. 7 КПК України).²⁰⁵

З принципом безпосередності нерозривно пов'язана засада *усності судового розгляду*, яка полягає в тому, що всі докази, які суд має намір покласти в основу вироку повинні бути сприйняті судом в усній формі. Суд вислуховує показання обвинувачених, потерпілих, свідків, експертів, промови і репліки учасників судових дебатів. Судовий розгляд кримінального провадження, всі докази, заявлені клопотання тощо, підлягають усному обговоренню, але вся ця діяльність, яка проводиться усно обов'язково фіксується в письмовій формі у журналі судового засідання та у технічному записі судового розгляду. Таке ведення судового процесу робить його доступним для присутніх у залі судового засідання, для інших людей, якщо використовується радіо, відеозапис.

Відповідно до ст. 62 Конституції України та ст. 17 КПК України в судовому розгляді діє також *засада презумпції невинуватості*, і тому поведження з особою, вина якої у вчиненні кримінального правопорушення не встановлена обвинувальним вироком суду, що набрав законної сили, має відповідати поведженню з невинуватою особою. На необхідність дотримання згаданого фундаментального принципу здійснення правосуддя у стадії судового розгляду наголошує ЄСПЛ, зазначаючи, що принцип презумпції невинуватості вимагає серед іншого, щоб, виконуючи свої обов'язки, судді не розпочинали розгляду справи з упередженої думки, що підсудний скоїв злочин, який йому ставиться за провину (п. 146 рішення ЄСПЛ від 6 грудня 1988 року № 10590/83 у справі «Бербера, Мессеґе й Хабардо проти Іспанії»)²⁰⁶. Верховний Суд зазначає, що відповідно до практики ЄСПЛ ця презумпція вважається порушеною, якщо судові рішення відображає думку про винуватість особи у вчиненні злочину до того, як її вину буде доведено відповідно до закону. При цьому навіть за відсутності офіційних висновків достатньо деякого припущення, що суд розглядає особу як винувату. Попереднє висловлення судом такої думки неминує порушує презумпцію невинуватості.²⁰⁷

---

²⁰⁵ Постанова Верховного суду України від 19 груд. 2018 р. у справі № 127/4546/16-к. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/78979832>

²⁰⁶ Справа «Бербера, Мессеґе й Хабардо проти Іспанії» (Заява № 10590/83) : рішення Європейського Суду з прав людини від 6 груд. 1988 р. *HUDOC. European Court of Human Rights* : [сайт]. URL: <http://hudoc.echr.coe.int>

²⁰⁷ Постанова Верховного суду України від 10 трав. 2018 р. у справі № 461/3797/17. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/74021985>

Мова, якою здійснюється кримінальне провадження. Судовий розгляд здійснюється державною мовою. Водночас суд забезпечує учасникам кримінального провадження, які не володіють чи недостатньо володіють державною мовою, право давати показання, заявляти клопотання і подавати скарги, виступати в суді рідною або іншою мовою, якою вони володіють. Внаслідок чого виникає необхідність залучення до судового розгляду перекладачів. Судові рішення, якими суд закінчує судовий розгляд по суті, надаються особі, щодо якої здійснюється провадження, у перекладі на їхню рідну або іншу мову, якою вони володіють. Переклад судових рішень та інших процесуальних документів кримінального провадження засвідчується підписом перекладача.

ЄСПЛ у рішенні від 28 листопада.1978 по справі «Лудіке, Белкасем і Коч проти ФРН» констатує, що право на допомогу перекладача стосується, як усних виступів, так і документальних матеріалів кримінального провадження. Як зазначає Касаційний кримінальний суд Верховного суду перекладу підлягають не всі документи кримінального провадження, а тільки основні, що надають можливість обвинуваченому бути ознайомленим з порушеною проти нього справою та мати можливість викласти суду свою версію подій. Так, відсутність перекладу вироку суду першої інстанції у засудженого, який не володіє мовою судочинства, позбавляє його повноцінного права відстоювати свою позицію в апеляційному суді, заперечувати фактичні обставини справи визнані судом доведеними, висловлюватись щодо оцінки доказів та інше, через необізнаність з текстом вироку.²⁰⁸

Щодо участі перекладача у судовому розгляді кримінального провадження Верховний суд у своєму рішенні зауважує, що при вирішенні питання про залучення перекладача визначальним є впевненість суду, що обвинувачений дійсно не володіє, або недостатньо володіє державною мовою. Хоча закон не встановлює критеріїв, за якими суд має визначитись в цьому питанні, такі роз'яснення містяться в рішеннях ЄСПЛ. Зокрема ЄСПЛ в справі «К. проти Франції» від 07 грудня 1983 року дійшов наступного висновку: «п. 8. ... Як видно з рішення трибуналу, заявник народився і здобув освіту у Франції і йому не було важко розуміти й спілкуватися французькою мовою, якою вели провадження в суді. Конвенційне право на допомогу перекладача, очевидно, може бути застосоване тільки в тому випадку, коли обвинувачений не розуміє мови, використовуваної в суді, чи не розмовляє нею».²⁰⁹

Кримінальне провадження в суді здійснюється гласно. Реалізація цієї засади під час судового розгляду є одним зі складників справедливого судового розгляду, оскільки гласність судового засідання захищає від таємного і не підконтрольного суспільству правосуддя, за допомогою чого досягається довіра до діяльності судових органів, а також сприяє забезпеченню справедливого судового розгляду.

Водночас суд може прийняти рішення про здійснення кримінального провадження у закритому судовому засіданні впродовж усього судового провадження або його окремої частини лише у випадках, передбачених ч. 2 ст. 27 КПК України. При цьому особисті записи, листи, зміст особистих телефонних розмов, телеграфних та інших повідомлень можуть бути оголошені у відкритому судовому засіданні, якщо суд не прийме рішення про їх дослідження у закритому

²⁰⁸ Постанова Верховного суду України від 12 груд. 2019 р. у справі № 755/323/17. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86333757>

²⁰⁹ Постанова Верховного суду України від 19 трав. 2020 р. у справі № 686/2374/19. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89426651>

судовому засіданні у разі необхідності запобігти розголошенню відомостей про особисте та сімейне життя чи обставин, які принижують гідність особи. На судовому розгляді в закритому судовому засіданні можуть бути присутні лише сторони та інші учасники судового провадження.

Під час судового розгляду забезпечується повне фіксування судового засідання за допомогою звуко- та відеозаписувальних технічних засобів, а офіційним записом судового засідання є лише технічний запис, здійснений судом у встановленому законом порядку. Однак, кожен, хто присутній в залі судового засідання, може вести стенограму, робити нотатки, використовувати портативні аудіозаписувальні пристрої. Проведення в залі судового засідання фотографування, відеозапису, транслявання судового засідання по радіо і телебаченню, а також проведення звукозапису із застосуванням стаціонарної апаратури допускаються на підставі ухвали суду, що приймається з урахуванням думки сторін та можливості проведення таких дій без шкоди для судового розгляду.

Окрім названих вище засад кримінального судочинства, реалізацію яких повинен забезпечити суд у стадії судового розгляду кримінального провадження, не менш важливим є дотримання інших принципів, на втілені яких ґрунтується справедливе судочинство, зокрема: диспозитивності, поваги до людської гідності, забезпечення права особи на свободу та особисту недоторканність, забезпечення недоторканності житла чи іншого володіння особи, таємниці особистого спілкування, невтручання у приватне життя, недоторканності права власності та ін.

2. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Загальні положення судового розгляду – це сукупність (система) процесуальних дій, що спрямовані на виконання основних завдань кримінального судочинства. Їхнє дотримання учасниками судового провадження є необхідною умовою, що забезпечує виконання судом функції правосуддя.

Разом з тим, загальні положення судового розгляду, конкретизуючи та розкриваючи зміст наведених вище засад, створюють необхідні умови для всебічного, повного та об'єктивного дослідження обставин кримінального провадження.

Відповідно до § 1 гл. 28 КПК України *загальними положеннями судового розгляду є*: строки і загальний порядок судового розгляду; незмінність складу суду; головуючий у судовому засіданні; безперервність судового розгляду; наслідки неприбуття учасників кримінального провадження; право перебувати в залі судового засідання; обов'язки присутніх у залі судового засідання; заходи до порушників порядку судового засідання; проведення експертизи за ухвалою суду; застосування заходів забезпечення кримінального провадження під час судового провадження; проведення слідчих (розшукових) дій під час судового провадження; об'єднання і виділення матеріалів кримінального провадження та зупинення судового провадження; проведення процесуальних дій у режимі відеоконференції під час судового провадження.

Строки і загальний порядок судового розгляду. Зміст цього положення полягає у тому, що судовий розгляд здійснюється в судовому засіданні з обов'язковою участю сторін кримінального провадження, крім випадків, передбачених КПК

України. У судові засідання викликаються потерпілий та інші учасники кримінального провадження.

Саме судові засідання відбувається у спеціально обладнаному приміщенні – залі судових засідань. Водночас у разі необхідності окремі процесуальні дії можуть вчинятися поза межами приміщення суду (дослідження речових доказів, огляд на місці (ч. 2 ст. 357, ст. 361 КПК України).

Судовий розгляд має бути проведений і завершений протягом розумного строку. У розумінні ЄСПЛ розумність тривалості провадження має оцінюватися у світлі конкретних обставин справи та з урахуванням таких критеріїв, як складність справи, поведінка заявника та дії компетентних органів. Суд вказує на те, що обвинувачений у кримінальній справі повинен мати право розраховувати на здійснення провадження в його справі з особливою ретельністю і що положення Конвенції про захист прав та основоположних свобод щодо права на справедливий суд покликані не допускати в кримінальних справах надто тривалого перебування обвинувачуваної особи в стані невизначеності щодо своєї долі.²¹⁰

Згідно з ч. 3 ст. 28 КПК України критеріями для визначення розумності строків кримінального провадження є: складність кримінального провадження, яка визначається з урахуванням кількості підозрюваних, обвинувачуваних та кримінальних правопорушень, щодо яких здійснюється провадження, обсягу та специфіки процесуальних дій, необхідних для здійснення досудового розслідування тощо; поведінка учасників кримінального провадження; спосіб здійснення слідчим, прокурором і судом своїх повноважень.

Кримінальне провадження щодо особи, яка тримається під вартою, неповнолітньої особи або щодо кримінального правопорушення, вчиненого стосовно малолітньої або неповнолітньої особи, має бути розглянуто в суді першочергово (ч. 4 ст. 28 КПК України).

Відтак, саме на суд в особі головуючого в судовому засіданні покладається обов'язок забезпечення розумних строків здійснення судового розгляду. Поруч з цим, можливості суду у забезпеченні розумних строків судового розгляду в деяких випадках є обмеженими. Зокрема, як свідчить аналіз судової практики, часто об'єктивними причинами недотримання розумних строків під час судового розгляду кримінальних проваджень можуть бути: виправлення процесуальних помилок (неналежна якість досудового розслідування, що змушує суддів за клопотанням сторін кримінального провадження або потерпілого призначити та проводити експертизи в суді, сприяння у наданні учасникам судового процесу можливості подати нові та додаткові докази, у тому числі викликати для допиту свідків, не зазначених у Реєстрі матеріалів досудового розслідування, доданому до обвинувального акту); недобросовісне ставлення учасників судового розгляду до необхідності явки в судові засідання за викликом суду; неналежне виконання приводу в судові засідання свідків, а також ухвал суду про розшук обвинувачених; об'єднання кількох кримінальних справ у суді відносно однієї особи; надмірна завантаженість суддів, заміна суддів у зв'язку із закінченням у них повноважень, перебування суддів у відпустці, на лікарняних, у відрядженнях, неможливість брати участь у провадженні згідно зі ст.ст. 75-76 КПК України; складність кримінальних

²¹⁰ Справа «Pelissier i Sassi проти Франції» (Заява № 25444/94) : рішення Європейського Суду з прав людини від 25 берез. 1999 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_398#Text

провадженнь, зумовлена значною кількістю учасників процесу, великим об'ємом пред'явленого обвинувачення та доказів, які належить дослідити; тривалий час проведення експертиз та ін.

Положення щодо **незмінності складу суду** закріплено у ст. 319 КПК України і означає, що судовий розгляд у кримінальному провадженні повинен бути проведений в одному складі суддів. У разі, якщо суддя позбавлений можливості брати участь у судовому засіданні, він має бути замінений іншим суддею, який визначається у порядку, встановленому ч. 3 ст. 35 КПК України. Після заміни судді судовий розгляд розпочинається спочатку.

Водночас суд мотивованою ухвалою може прийняти рішення про відсутність необхідності розпочинати судовий розгляд з початку та здійснювати повторно всі або частину процесуальних дій, які вже здійснювалися під час судового розгляду до заміни судді у випадку, якщо таке рішення не може негативно вплинути на судовий розгляд, та за умови дотримання таких вимог:

- сторони, потерпілий не наполягають на новому проведенні процесуальних дій, які вже були здійсненні судом до заміни судді;

- суддя, що замінив суддю, який вибув, ознайомився з ходом судового провадження та матеріалами кримінального провадження, наявними в розпорядженні суду, згоден з прийнятими судом процесуальними рішеннями і вважає не доцільним нове проведення процесуальних дій, що вже були проведенні до заміни судді (ч. 2 ст. 319 КПК України).

У такому разі докази, що були дослідженні під час судового розгляду до заміни судді, зберігають доказове значення та можуть бути використані для обґрунтування судових рішень.

Поруч з цим, суд, приймаючи рішення про відсутність необхідності розпочинати судовий розгляд з початку, окрім наведених вище законодавчих вимог, повинен також враховувати позицію обвинуваченого щодо своєї винуватості. Оскільки, якщо сторони кримінального провадження не наполягають на новому проведенні процесуальних дій, однак в той же час обвинувачений категорично заперечує свою винуватість у судовому засіданні, а дослідження доказів, показання обвинуваченого та свідків, оголошення документів проведене іншим складом суду до заміни судді, то це викликає обґрунтовані сумніви в тому, що новим складом суду за наслідками судового розгляду буде прийнято законне, обґрунтоване та справедливе судове рішення.

Крім того, судовий розгляд продовжується, якщо під час судового засідання суддю замінює запасний суддя. Судовий розгляд у такому разі закінчує суд у новому складі. *Запасний суддя* – це суддя, який повинен бути призначений у кримінальному провадженні, для проведення якого потрібен значний час. В такому разі запасний суддя перебуває в залі судового засідання протягом судового розгляду. Рішення про необхідність призначення запасного судді приймає суд, що здійснюватиме судове провадження, одночасно з призначенням підготовчого судового засідання.

Головуючий у судовому засіданні – це суддя, який розглядає справу одноособово, а при колегіальному розгляді справи – суддя-доповідач, визначений Єдиною судовою інформаційно-телекомунікаційною системою під час розподілу справи (п. 2 ч. 1 ст. 3 КПК України).

Головуючий у судовому засіданні має рівні права з іншими суддями, але наділений організаційно-розпорядчими повноваженнями і керує судовим розглядом

справи – має спрямовувати судове слідство на забезпечення повного, всебічного та об'єктивного дослідження всіх обставин справи і встановлення істини, усуває з судового розгляду все те, що не стосується розглядуваної справи, і забезпечує всім учасникам процесу можливість реалізації своїх прав.²¹¹

До повноваження головуючого, які реалізуються ним як під час здійснення керівництва всім ходом судового засідання (процедурою судового розгляду), так і в ході керівництва проведенням окремих процесуальних дій, законодавець відносить наступні:

– керування ходом судового засідання; забезпечення додержання послідовності та порядку вчинення процесуальних дій; забезпечення здійснення учасниками кримінального провадження їхніх процесуальних прав і виконання ними обов'язків; спрямування судового розгляду на забезпечення з'ясування всіх обставин кримінального провадження, усуваючи з судового розгляду все, що не має значення для кримінального провадження; вжиття необхідних заходів для забезпечення в судовому засіданні належного порядку (ст. 321 КПК України);

– у призначений для судового розгляду час відкриває судові засідання й оголошує розгляд відповідного кримінального провадження (ч. 1 ст. 342 КПК України);

– оголошує склад суду, прізвище запасного судді, якщо він призначений, прізвища прокурора, потерпілого, цивільного позивача, обвинуваченого, захисника, цивільного відповідача, представників та законних представників, перекладача, експерта, спеціаліста, секретаря судового засідання, роз'яснює учасникам судового провадження право відводу і з'ясовує, чи заявляють вони кому-небудь відвід (ч. 1 ст. 344 КПК України);

– після ознайомлення обвинуваченого та інших осіб, які беруть участь у судовому розгляді, з пам'яткою головуючий з'ясовує, чи зрозумілі їм їх права та обов'язки і у разі необхідності роз'яснює їх (ч. 2 ст. 345 КПК України);

– після оголошення обвинувачення встановлює особу обвинуваченого, з'ясовуючи його прізвище, ім'я, по батькові, місце і дату народження, місце проживання, заняття та сімейний стан, роз'яснює йому суть обвинувачення і запитує, чи зрозуміле воно йому, чи визнає він себе винним і чи бажає давати показання (ч. 1 ст. 348 КПК України);

– якщо у кримінальному провадженні пред'явлено цивільний позов – запитує обвинуваченого, цивільного відповідача, чи визнають вони позов (ч. 2 ст. 348 КПК України);

– надає стороні обвинувачення та стороні захисту право проголосити вступні промови (ч. 1 ст. 349 КПК України);

– приводить свідка до присяги (ч. 2 ст. 352 КПК України) та ін.

Безперервність означає, що судовий розгляд відбувається безперервно, крім часу, призначеного для відпочинку. Це положення створює необхідні передумови для всебічного, повного і об'єктивного з'ясування усіх обставин, що мають істотне значення для правильного розгляду і вирішення справи, шляхом забезпечення цілісного сприйняття судом усіх обставин справи, що розглядається. Іншими словами до поки судові рішення по ній не винесено, увага суду не повинна

---

²¹¹Тертишник В. М. Кримінальний процес України. Особлива частина : підручник. Академічне вид Київ : Алерта, 2014. С. 174.

розпорошуватися на розгляд інших справ. Так, зокрема у ст. 366 КПК України передбачено, що після останнього слова обвинуваченого суд негайно виходить до нарадчої кімнати для ухвалення вироку. Вживання законодавцем терміну «негайно» повинно сприяти сконцентрованості суду на обставинах того кримінального провадження, яке він має завершити ухваленням судового рішення в нарадчій кімнаті.

Поруч з цим, з принципу безперервності судового розгляду закон допускає деякі винятки. Зокрема, не вважаються порушеннями безперервності судового розгляду випадки відкладення (перенесення) судового засідання на певний строк внаслідок:

- неприбуття сторони або інших учасників кримінального провадження;
- складення та погодження прокурором процесуальних документів щодо відмови від обвинувачення, зміни обвинувачення або висунення додаткового обвинувачення;
- підготовки захисту обвинуваченого від зміненого чи додаткового обвинувачення;
- підготовки потерпілого для підтримання обвинувачення в суді, якщо прокурор відмовився від його підтримання;
- проведення дослідження речових доказів за місцем їх знаходження, огляду на місці;
- проведення експертизи у випадках та порядку, передбачених ст. 332 КПК України;
- надання доступу до речей чи документів або доручення проведення слідчих (розшукових) дій у випадках та порядку, передбачених ст. 333 КПК України.

Наслідки неприбуття учасників кримінального провадження (ст. ст. 323-327 КПК України). За загальним правилом, судовий розгляд здійснюється в судовому засіданні з обов'язковою участю сторін. У судове засідання викликається потерпілий та інші учасники кримінального провадження (ч. 2 ст. 318 КПК України).

Однак, кримінальний процесуальний закон визначає і *наслідки можливої неявки учасників кримінального провадження*, зокрема:

– згідно зі ст. 323 КПК України, якщо обвинувачений, до якого не застосовано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою, не прибув за викликом в судове засідання, суд відкладає судовий розгляд, призначає дату нового засідання і вживає заходів до забезпечення його прибуття до суду. Суд також має право постановити ухвалу про привід обвинуваченого та/або ухвалу про накладення на нього грошового стягнення;

– у випадку не прибуття в судове засідання прокурора або захисника у кримінальному провадженні, де участь захисника є обов'язковою, суд відкладає судовий розгляд, визначає дату, час та місце проведення наступного засідання і вживає заходів до прибуття їх у наступне судове засідання (ст. 324 КПК України). Одночасно, якщо причина неприбуття не є поважною, суд порушує питання про відповідальність прокурора або адвоката, які не прибули, перед органами, що згідно із законом уповноважені притягати їх до дисциплінарної відповідальності. У разі неможливості подальшої участі прокурора в судовому провадженні він замінюється іншим. Якщо подальша участь у судовому провадженні захисника неможлива, головуєчий пропонує обвинуваченому протягом трьох днів обрати собі іншого захисника. Якщо в кримінальному провадженні, де участь захисника є обов'язковою, прибуття в судове засідання захисника, обраного обвинуваченим, протягом трьох днів неможливе, суд відкладає судовий розгляд на необхідний для з'явлення

захисника строк або одночасно з відкладенням судового розгляду залучає захисника для здійснення захисту за призначенням. Прокурору та захисникові, які раніше не брали участі у кримінальному провадженні, суд зобов'язаний надати час, достатній для ознайомлення з матеріалами кримінального провадження і підготовки до участі в судовому засіданні;

– якщо в судове засідання не прибув за викликом потерпілий, який належним чином повідомлений про дату, час і місце судового засідання, суд, заслухавши думку учасників судового провадження, залежно від того, чи можливо за його відсутності з'ясувати всі обставини під час судового розгляду, вирішує питання про проведення судового розгляду без потерпілого або про його відкладення (ст. 325 КПК України);

– наслідком неприбуття цивільного позивача, його представника чи законного представника в судове засідання є залишення цивільного позову без розгляду (ст. 326 КПК України). Хоча цивільний позов може бути розглянутий за відсутності цивільного позивача, якщо від нього надійшло клопотання про розгляд позову за його відсутності або якщо обвинувачений, цивільний відповідач повністю визнав пред'явлений позов;

– якщо в судове засідання не прибув за викликом цивільний відповідач, який не є обвинуваченим, або його представник, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, суд, заслухавши думку учасників судового провадження, залежно від того, чи можливо за відсутності зазначених осіб з'ясувати обставини, що стосуються цивільного позову та застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру, вирішує питання про проведення судового розгляду без них або про його відкладення;

– у випадку неприбуття за викликом свідка, спеціаліста, перекладача або експерта, заслухавши думку учасників судового провадження, суд після допиту інших присутніх свідків призначає нове судове засідання і вживає заходів для його прибуття. Крім того, також має право постановити ухвалу про привід свідка та/або ухвалу про накладення на нього грошового стягнення

Загальне положення щодо **права перебувати в залі судового засідання** передбачає, що:

– кількість присутніх у залі судового засідання може бути обмежена головуючим лише у разі недостатності місць у залі судового засідання;

– у випадках, коли зал судового засідання не може вмістити всіх охочих, близькі родичі та члени сім'ї обвинуваченого і потерпілого, а також представники засобів масової інформації мають пріоритетне право бути присутніми під час судового засідання.

Право на публічний розгляд справи в суді гарантується, зокрема, ч. 1 ст. 6 Європейської Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод. Відповідно до усталеної практики ЄСПЛ це право охоплює публічний характер судового розгляду, на який допускається публіка, включаючи представників засобів масової інформації, які, своєю чергою, відіграють важливу роль у реалізації принципів відкритості та гласності судового розгляду, забезпечуючи тим самим справедливе та ефективне судочинство.

Заходи до порушників порядку судового засідання. В цілому, процесуальна форма здійснення судового розгляду кримінального провадження покликана підкреслювати авторитет судових органів, а дотримання порядку під час судового засідання є важливою гарантією здійснення правосуддя. Сторони, учасники

кримінального провадження, а також інші особи, присутні в залі судового засідання, зобов'язані додержуватися в судовому засіданні порядку і беззаперечно підкорятися відповідним розпорядженням головуючого у судовому засіданні.

До порушників порядку судового засідання головуючим застосовуються такі заходи:

1) до обвинуваченого: попередження про те, що в разі повторення порушення порядку судового засідання його буде видалено з зали судового засідання; видалення за ухвалою суду з зали засідання тимчасово або на весь час судового розгляду – при повторному порушенні.

Якщо такий обвинувачений не представлений захисником, суд зобов'язаний залучити захисника для здійснення захисту за призначенням і відкласти судовий розгляд на строк, необхідний для його підготовки до захисту.

Після повернення до зали засідання обвинуваченому надається можливість ознайомитися з доказами, які були досліджені, а також з рішеннями, які були ухвалені за його відсутності, та дати пояснення щодо них. У разі видалення обвинуваченого на весь час судового розгляду, судові рішення, яким закінчено провадження в суді, негайно оголошуються обвинуваченому після його ухвалення.

2) до прокурора чи захисника: попередження про відповідальність за неповагу до суду у разі невиконання розпорядження головуючого; притягнення до відповідальності відповідно до положень ст. 35 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» та ст. 49 Закону України «Про прокуратуру», де визначені види стягнень, які накладаються на адвоката чи прокурора, – при повторному порушенні порядку у залі судового засідання.

3) до інших осіб, присутніх у судовому засіданні: попередження про відповідальність за неповагу до суду; видалення із зали судового засідання та притягнення до адміністративної відповідальності, встановленої в ст. 185-3 Кодексу України про адміністративні правопорушення за «прояв неповаги до суду», – при повторному порушенні порядку (ст. 330 КПК України).

Застосування заходів забезпечення кримінального провадження під час судового провадження є одним із його загальних положень, зміст якого закріплений у положеннях ст. ст. 331, 333 КПК України і передбачає, що вирішення судом питання щодо застосування заходів забезпечення кримінального провадження, в тому числі запобіжних заходів, відбувається в порядку, передбаченому розділом II КПК України з урахуванням особливостей судового розгляду.

Особливості процедури застосування запобіжного заходу в судовому провадженні полягають у наступному:

По-перше, під час судового розгляду суд вправі своєю ухвалою змінити, скасувати або обрати запобіжний захід щодо обвинуваченого виключно за клопотанням сторони обвинувачення або захисту. При цьому законодавець не передбачив порядок вирішення питання про застосування запобіжного заходу в судовому провадженні, а пішов шляхом застосування відсильних правових конструкцій. Зокрема, відповідно до ч. 2 ст. 331 КПК України, вирішення питання судом щодо запобіжного заходу відбувається в порядку, передбаченому главою 18 КПК України.

По-друге, незалежно від наявності клопотань суд зобов'язаний розглянути питання доцільності продовження тримання обвинуваченого під вартою до спливу двомісячного строку з дня надходження до суду обвинувального акта, клопотання

про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру чи з дня застосування судом до обвинуваченого запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою. Законодавець таким чином установив, так званий періодичний судовий контроль тільки за вказаним запобіжним заходом – триманням під вартою. За наслідками розгляду питання суд своєю вмотивованою ухвалою скасовує, змінює запобіжний захід у вигляді тримання під вартою або продовжує його дію на строк, що не може перевищувати двох місяців. Копія ухвали вручається обвинуваченому, прокурору та направляється уповноваженій службовій особі місця ув'язнення. До спливу продовженого строку суд зобов'язаний повторно розглянути питання доцільності продовження тримання обвинуваченого під вартою, якщо судове провадження не було завершено до його спливу.

Ухвала суду про обрання запобіжного заходу у виді тримання під вартою, про зміну іншого запобіжного заходу на запобіжний захід у виді тримання під вартою або про продовження строку тримання під вартою, постановлена під час судового провадження в суді першої інстанції до ухвалення судового рішення по суті, може бути оскаржена в апеляційному порядку. При цьому подання апеляційної скарги на таку ухвалу не зупиняє судовий розгляд у суді першої інстанції.

Під час судового розгляду законодавцем передбачено деякі особливості процедури розгляду клопотання про надання тимчасового доступу до речей і документів. Зокрема, у разі якщо стороною кримінального провадження заявлено клопотання про надання тимчасового доступу до речей і документів, суд зобов'язаний з'ясувати та врахувати причини, через які доступ не був здійснений під час досудового розслідування. Якщо судом під час судового провадження прийнято рішення про надання доступу до речей і документів, суд відкладає судовий розгляд на строк, достатній для здійснення такого заходу забезпечення кримінального провадження та ознайомлення учасників судового провадження з його результатами. Особа, яка під час судового провадження отримала речі і документи внаслідок здійснення тимчасового доступу до них, зобов'язана надати до них доступ у порядку, передбаченому ст. 290 КПК України.

Об'єднання і виділення матеріалів кримінального провадження. Зупинення судового провадження. Зміст цього положення полягає в тому, що матеріали кримінального провадження можуть об'єднуватися в одне провадження або виділятися в окреме провадження ухвалою суду, на розгляді якого вони перебувають, згідно з правилами, передбаченими ст. 217 КПК України.

У разі якщо на розгляд суду першої інстанції надійшли матеріали кримінального провадження щодо особи, стосовно якої цим судом вже здійснюється судове провадження, воно передається складу суду, що його здійснює, для вирішення питання про їх об'єднання.

Відповідно до вимог ст. 335 КПК України підставами зупинення судового провадження є:

1) у разі якщо обвинувачений ухилився від суду суд зупиняє судове провадження щодо цього обвинуваченого до його розшуку. Розшук обвинуваченого, який ухилився від суду, оголошується ухвалою суду, організація виконання якої доручається слідчому та/або прокурору.

2) у разі якщо обвинувачений захворів на психічну чи іншу тяжку тривалу хворобу, яка виключає його участь у судовому провадженні, суд зупиняє судове провадження щодо цього обвинуваченого до його видужання.

В обох випадках суд, продовжує судове провадження стосовно інших обвинувачених, якщо воно здійснюється щодо декількох осіб.

Проведення процесуальних дій у режимі відеоконференції під час судового провадження. Суд досліджує докази безпосередньо (ст. 23 КПК України). Не можуть бути визнані доказами відомості, що містяться в показаннях, речах і документах, які не були предметом безпосереднього дослідження суду. Водночас відповідно ст. 351-354 КПК України, у виняткових випадках для забезпечення безпеки обвинуваченого, свідка, потерпілого, малолітнього свідка чи потерпілого, який підлягає допиту, суд за власною ініціативою або за клопотанням сторін чи самої такої особи постановляє мотивовану ухвалу про проведення цього допиту з використанням технічних засобів з іншого приміщення, в тому числі за межами приміщення суду, з використанням режиму відеоконференції, або в інший спосіб, що унеможливує його ідентифікацію, та забезпечує сторонам можливість ставити питання та слухати відповіді на них. Судове провадження може здійснюватися у режимі відеоконференції при трансляції з іншого приміщення, у тому числі яке знаходиться поза межами приміщення суду, (дистанційне судове провадження) у випадках:

1) неможливості безпосередньої участі учасника кримінального провадження в судовому провадженні за станом здоров'я або з інших поважних причин;

2) необхідності забезпечення безпеки осіб;

3) проведення допиту малолітнього або неповнолітнього свідка, потерпілого;

4) необхідності вжиття таких заходів для забезпечення оперативності судового провадження;

5) наявності інших підстав, визначених судом достатніми.

Проведення процесуальних дій під час судового розгляду у режимі відеоконференції здійснюється з дотриманням таких правил:

1) рішення про здійснення дистанційного судового провадження суд ухвалює з власної ініціативи або за клопотанням сторони, інших учасників кримінального провадження. У випадку, якщо сторона чи потерпілий заперечує проти здійснення дистанційного судового провадження, суд може ухвалити рішення про його здійснення лише мотивованою ухвалою, обґрунтувавши в ній прийняте рішення. Суд не має права прийняти рішення про здійснення дистанційного судового провадження, в якому поза межами приміщення суду знаходиться обвинувачений, у випадку, якщо він проти цього заперечує.

2) використання у дистанційному судовому провадженні технічних засобів і технологій повинно забезпечувати належну якість зображення і звуку, дотримання принципу гласності та відкритості судового провадження, а також інформаційну безпеку. Учасникам кримінального провадження повинна бути забезпечена можливість чути та бачити хід судового провадження, ставити питання і отримувати відповіді, реалізовувати інші надані їм процесуальні права та виконувати їх процесуальні обов'язки. Водночас особа, якій забезпечується захист, може бути допитана в режимі відеоконференції з такими змінами зовнішності і голосу, за яких її неможливо було б впізнати.

3) якщо особа, яка буде брати участь у судовому провадженні дистанційно, знаходиться у приміщенні, розташованому на території, яка перебуває під юрисдикцією суду або на території міста, в якому розташований суд, судовий розпорядник або секретар судового засідання цього суду зобов'язаний вручити такий

особі пам'ятку про її процесуальні права, перевірити її документи, що посвідчують особу, та перебувати поряд з нею до закінчення судового засідання. Якщо особа, яка буде брати участь у судовому провадженні дистанційно, знаходиться у приміщенні, розташованому поза територією юрисдикції суду та поза територією міста, в якому розташований суд, суд своєю ухвалою може доручити суду, на території юрисдикції якого перебуває така особа, здійснити дії, передбачені ч. 4 ст. 336 КПК України. Якщо особа, яка буде брати участь у судовому провадженні дистанційно, утримується в установі попереднього ув'язнення або установі виконання покарань, вказані вище дії здійснюються службовою особою такої установи.

4) хід і результати процесуальних дій, проведених у режимі відеоконференції, фіксуються за допомогою технічних засобів відеозапису.

3. МЕЖІ СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ

Згідно зі змістом засади диспозитивності, закріпленою у ст. 26 КПК України, суд у кримінальному провадженні вирішує лише ті питання, що винесені на його розгляд сторонами та віднесені до його повноважень цим Кодексом. Відповідно до ст. 337 КПК України судовий розгляд проводиться лише щодо особи, якій висунуте обвинувачення, і лише в межах висунутого обвинувачення відповідно до обвинувального акта. Водночас *межі судового розгляду можуть бути змінені у наступних випадках:*

По-перше, необхідно зазначити, що загальною засадою кримінального провадження є верховенство права, відповідно якої людина, її права та свободи визнаються найвищими цінностями та визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Саме на реалізацію цієї засади спрямовані встановлені спеціальними нормами КПК України винятки, які дають можливість судам усіх інстанцій без обмеження процесуальними позиціями сторін, навіть з власної ініціативи, приймати рішення щодо покращення правового становища обвинуваченого. Зокрема, згідно з ч. 3 ст. 337 КПК України з метою ухвалення справедливого судового рішення та захисту прав людини і її основоположних свобод суд має право вийти за межі висунутого обвинувачення, зазначеного в обвинувальному акті, в частині зміни правової кваліфікації кримінального правопорушення, якщо це покращує становище особи, стосовно якої здійснюється кримінальне провадження.

По-друге, відповідно до ч. 2 ст. 337 КПК України під час судового розгляду прокурор може змінити обвинувачення, висунути додаткове обвинувачення, відмовитися від підтримання державного обвинувачення, розпочати провадження щодо юридичної особи. Разом з тим у ч. 1 ст. 341 КПК України передбачено, що якщо в результаті судового розгляду прокурор, крім випадку, коли ним є Генеральний прокурор, дійде переконання, що необхідно відмовитися від підтримання державного обвинувачення, змінити його, висунути додаткове обвинувачення або розпочати провадження щодо юридичної особи, він повинен погодити відповідні процесуальні документи з прокурором вищого рівня. Суд, своєю чергою, за клопотанням прокурора відкладає судові засідання та надає прокурору час для складення та погодження відповідних процесуальних документів.

Слід зазначити, що у випадку, коли керівник органу прокуратури, вищий прокурор відмовляє у погодженні обвинувального акта зі зміненним обвинуваченням, клопотання про висунення додаткового обвинувачення або постанови про відмову

від обвинувачення, він усуває від участі в судовому розгляді прокурора, що ініціював таке питання, та самостійно бере участь у ньому як прокурор або доручає участь іншому прокуророві. У такому випадку судовий розгляд продовжується в загальному порядку.

Зміна обвинувачення в суді (ст. 338 КПК України). З метою зміни правової кваліфікації та/або обсягу обвинувачення прокурор має право змінити обвинувачення, якщо під час судового розгляду встановлені нові фактичні обставини кримінального правопорушення, у вчиненні якого обвинувачується особа.

У юридичній літературі під зміною обвинувачення розуміють зміну кваліфікації злочинного діяння, пом'якшення окремих формулювань, виключення деяких епізодів багатоепізодного злочину, зменшення обсягу обвинувачення у часі, просторі, розмірах, наслідках, виключення кваліфікуючих ознак, обтяжувальних відповідальність обставин, судимостей тощо.²¹²

Дійшовши до переконання, що обвинувачення потрібно змінити, прокурор викладає обвинувачення у новому обвинувальному акті, в якому формулює змінене обвинувачення та обґрунтовує прийняте рішення. Цей обвинувальний акт замінює собою попередній, на основі якого було розпочато судове кримінальне провадження, і визначає нові (змінені) межі судового розгляду.

При цьому законодавець передбачає реалізацію прав учасників судового кримінального провадження шляхом: надання копії обвинувального акта обвинуваченому, його захиснику, потерпілому, його представнику та законним представникам, а також представнику юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження; роз'яснення обвинуваченому, що він буде захищатися в судовому засіданні від нового обвинувачення; відкладення розгляду не менше ніж на сім днів для надання обвинуваченому, його захиснику можливості підготуватись до захисту проти нового обвинувачення. За клопотанням сторони захисту цей строк може бути скорочений або продовжений. Після закінчення цього строку судовий розгляд продовжується.

Поруч з цим, у ч. 3 ст. 338 КПК України передбачено, що якщо в обвинувальному акті зі зміненим обвинуваченням ставиться питання про застосування закону України про кримінальну відповідальність, який передбачає відповідальність за менш тяжке кримінальне правопорушення, чи про зменшення обсягу обвинувачення, то головуючий зобов'язаний роз'яснити потерпілому його право підтримувати обвинувачення у раніше пред'явленому обсязі. Тим самим потерпілому надається можливість самостійно підтримувати обвинувачення поряд із прокурором.

Висунення додаткового обвинувачення, початок провадження щодо юридичної особи під час судового розгляду (ст. 339 КПК України). Можливість висунення прокурором додаткового обвинувачення та початок провадження щодо юридичної особи під час судового розгляду обумовлена необхідністю забезпечення повноти і всебічності судового провадження, а також надання належної правової оцінки всім фактам учинення обвинуваченим кримінальних правопорушень.

Відповідно до положень ч. 1 ст. 339 КПК України умовами висунення прокурором додаткового обвинувачення є: отримання відомостей про можливе вчинення обвинуваченим іншого кримінального правопорушення; щодо такого

---

²¹² Алейніков Г. І. Деякі проблеми зміни обвинувачення у стадії судового розгляду. *Право і суспільство*. 2012. № 5. С. 120–126.

кримінального правопорушення обвинувачення не висувалось; тісний зв'язок іншого кримінального правопорушення з первісним; неможливість окремого розгляду відповідних кримінальних проваджень. З процесуальної точки зору висунення додаткового обвинувачення та початок провадження щодо юридичної особи є рівнозначними явищами, і тому окреслені вище умови можуть бути застосовані і щодо встановлення наявності підстав для застосування кримінально-правових заходів до юридичної особи.

У разі одночасної наявності наведених умов прокурор, погодивши відповідні процесуальні документи з керівником органу прокуратури, має право звернутися до суду з вмотивованим клопотанням про розгляд додаткового обвинувачення в одному провадженні з первісним обвинуваченням та/або про початок провадження щодо юридичної особи.

У випадку задоволення такого клопотання прокурора, суд зобов'язаний відкласти судовий розгляд на строк не більше ніж на чотирнадцять днів, необхідний для:

1) виконання прокурором вимог, передбачених ст. ст. 276-278, 290-293 КПК України, щодо повідомлення особі про підозру та звернення прокурора до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів виховного чи медичного характеру;

2) підготовки до захисту від додаткового обвинувачення або підготовки представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, до судового розгляду.

Строк відкладення судового розгляду може бути продовжений судом за клопотанням сторони захисту або представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, у випадку, якщо обсяг або складність нового обвинувачення або провадження щодо юридичної особи вимагають більше часу для підготовки до захисту.

Необхідно підкреслити, що у таких випадках по закінченні встановленого судом строку законом передбачено початок судового провадження з підготовчого судового засідання, що обумовлюється висуненням нового обвинувачення, а тому й необхідністю здійснення дій, що передують судовому розгляду.

Відмова від підтримання державного обвинувачення (ст. 340 КПК України). У юридичній літературі відмову прокурора від підтримання державного обвинувачення розглядають як різновид зміни правової позиції прокурора у суді першої інстанції, який передбачає заперечення прокурором обґрунтованості державного обвинувачення і припинення прокурором обвинувальної діяльності проти обвинуваченого, наслідками якого є закриття кримінального провадження судом або набуття ним статусу приватного залежно від процесуальної позиції потерпілого.²¹³

Згідно з вимогами ст. 340 КПК України процесуальний порядок оформлення рішення прокурора про відмову від підтримання публічного обвинувачення, у зв'язку з тим, що пред'явлене особі обвинувачення не підтверджується, охоплює такі елементи: погодження прокурором рішення про відмову від підтримання публічного обвинувачення з прокурором вищого рівня; складання прокурором постанови про відмову від підтримання публічного обвинувачення з викладенням мотивів відмови і надання її суду; роз'яснення головуючим потерпілому його права підтримувати

²¹³Грушевська М. І. Поняття та загальна характеристика відмови прокурора від підтримання державного обвинувачення. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія : Юридичні науки. 2016. Вип. 3, т. 2. С. 102.

обвинувачення в суді у разі відмови прокурора від підтримання публічного обвинувачення; здійснення кримінального провадження за відповідним обвинуваченням за процедурою приватного обвинувачення у разі згоди потерпілого підтримувати обвинувачення.

Отже, якщо потерпілий висловив згоду на підтримання обвинувачення в суді, головуючий надає йому час, необхідний для підготовки до судового розгляду. У такому разі кримінальне провадження за відповідним обвинуваченням набуває статусу приватного і здійснюється за процедурою приватного обвинувачення, а потерпілий, який погодився підтримувати обвинувачення в суді, користується всіма правами сторони обвинувачення під час судового розгляду. Поруч з цим, право потерпілого підтримувати обвинувачення виступає одним із запобіжників попередження незаконного закриття кримінального провадження в суді.

Суд своєю ухвалою закриває кримінальне провадження за відповідним обвинуваченням у разі:

1) якщо прокурор відмовився підтримувати державне обвинувачення (з причин встановлення відсутності події кримінального правопорушення; встановлення відсутності у діянні складу кримінального правопорушення; не встановлення достатніх доказів для доведення винуватості особи в суді та вичерпані можливості їх отримати), а потерпілий не бажає скористатися правом підтримувати обвинувачення в суді;

2) повторного неприбуття в судове засідання потерпілого, який висловив згоду на підтримання обвинувачення, і, який був викликаний у встановленому порядку (зокрема, наявне підтвердження отримання ним повістки про виклик або ознайомлення з її змістом в інший спосіб), без поважних причин або без повідомлення про причини неприбуття після настання обставин, що прирівнюються до його відмови від обвинувачення.

4. ПРОЦЕДУРА СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ

Кримінально-процесуальний закон, практика і теорія виділяють декілька структурних елементів судового розгляду – частин, які об'єднують окремі процесуальні дії в певні групи з чітко окресленим змістом. Кожна з цих частин має свої конкретні завдання. Проте, перебуваючи у взаємозв'язку і взаємообумовленості, вони зрештою своїм завданням мають правильне вирішення справи.

Процедура судового розгляду охоплює такі етапи (частини):

- 1) підготовча частина судового засідання;
- 2) судовий розгляд;
- 3) судові дебати;
- 4) останнє слово обвинуваченого;
- 5) постановлення і проголошення судового рішення.

Підготовча частина судового засідання має на меті встановити фактичну можливість розпочати судовий розгляд кримінального провадження та *передбачає сукупність процесуальних дій щодо:*

- 1) відкриття судового засідання (342 КПК України);
- 2) перевірки явки учасників судового розгляду (342 КПК України);
- 3) повідомлення про здійснення фіксування судового розгляду (ст. 343 КПК України);

4) оголошення складу суду і роз'яснення права відводу (ст. 344 КПК України);
5) роз'яснення прав і обов'язків учасникам судового розгляду (ст. 345 КПК України);

6) видалення свідків із залу суду (ст. 346 КПК України).

Судовий розгляд є основною частиною процедури судового розгляду, під час якого суд за активної участі сторін обвинувачення та захисту здійснює перевірку та дослідження доказів, адже судові рішення може ґрунтуватися лише на доказах, які були розглянуті і досліджені в судовому засіданні.

Даний етап починається зі здійснення процесуальних дій, пов'язаних з початком судового розгляду (судового слідства), зокрема:

1) оголошення прокурором короткого викладу обвинувального акта, якщо учасники судового провадження не заявили клопотання про оголошення обвинувального акта в повному обсязі. Якщо в кримінальному провадженні пред'явлено цивільний позов, цивільний позивач або його представник чи законний представник, а в разі їх відсутності – головуючий, оголошує короткий виклад позовної заяви, якщо учасники судового провадження не заявили клопотання про її оголошення в повному обсязі.

2) роз'яснення обвинуваченому суті обвинувачення (ст. 348 КПК України). Після оголошення обвинувачення головуючий встановлює особу обвинуваченого, з'ясовуючи його прізвище, ім'я, по батькові, місце і дату народження, місце проживання, заняття та сімейний стан, роз'яснює йому суть обвинувачення і запитує, чи зрозуміле воно йому, чи визнає він себе винним і чи бажає давати показання. Якщо обвинувачених декілька, головуючий здійснює зазначені дії щодо кожного з них. У випадку, коли у кримінальному провадженні пред'явлено цивільний позов, головуючий запитує обвинуваченого, цивільного відповідача, чи визнають вони позов.

Роз'яснення суті обвинувачення (зокрема, правової кваліфікації кримінального правопорушення, у вчиненні якого обвинувачується особа, із зазначенням статті, частини статті відповідного закону про кримінальну відповідальність) має важливе процесуальне значення, адже внаслідок нерозуміння суті обвинувачення, особа не зможе повною мірою реалізувати свої права такі, як давати показання з приводу обвинувачення чи відмовитися їх давати; подавати чи не подавати докази до суду та ін.

3) визначення обсягу доказів, що підлягають дослідженню, та порядку їх дослідження (ст. 349 КПК України). З цією метою головуючий надає стороні обвинувачення та стороні захисту право проголосити вступні промови, у яких зазначається, якими доказами сторона підтверджуватиме наведені нею обставини, порядок дослідження доказів, а також може бути зазначена позиція сторони. Право проголосити вступну промову першою надається стороні обвинувачення, після чого вступну промову проголошує сторона захисту. Інші учасники судового провадження також можуть висловити свою думку про те, які докази потрібно дослідити, та про порядок їх дослідження після вступної промови сторони захисту.

Щодо визначення черговості дослідження доказів, то відповідно до ч. 1 ст. 349 КПК України докази зі сторони обвинувачення досліджуються в першу чергу, зі сторони захисту – у другу.

Обсяг доказів, які будуть досліджуватися, та порядок їх дослідження визначаються ухвалою суду і в разі необхідності можуть бути змінені. Суд має

право, якщо проти цього не заперечують учасники судового провадження визнати недоцільним дослідження доказів стосовно тих обставин, які ніким не заперечуються. При цьому суд з'ясує, чи правильно розуміють зазначені особи зміст цих обставин, чи немає сумнівів у добровільності їх позиції, а також роз'яснює їм, що у такому випадку вони будуть позбавлені права оскаржити ці обставини в апеляційному порядку.

4) розгляду судом клопотань учасників судового провадження (ст. 350 КПК України). Клопотання учасників судового провадження розглядаються судом після того, як буде заслухана думка решти учасників судового провадження, про що постановляється ухвала. Відмова в задоволенні клопотання не перешкоджає його повторному заявленню з інших підстав.

Необхідно зазначити, що для всебічного, повного та неупередженого дослідження обставин кримінального провадження та з метою забезпечення прав і свобод учасників судового провадження можуть бути заявлені клопотання про: проведення слідчих (розшукових) дій у порядку ст. 333 КПК України; судовий виклик певної особи, якщо суд встановить наявність достатніх підстав вважати, що така особа може дати показання, які мають значення для кримінального провадження, або її участь у процесуальній дії є обов'язковою; здійснення приводу; зміну, скасування, обрання або продовження строку запобіжного заходу; порядок дослідження доказів; долучення доказів до матеріалів кримінального провадження; залучення спеціаліста або використання його пояснень і допомоги; залучення експерта для проведення повторної експертизи; бажання виступати в суді рідною або іншою мовою, якою учасники судового провадження володіють, користуючись у разі необхідності послугами перекладача, а також про залучення перекладача; застосування заходів безпеки та ін.

Після здійснення процесуальних дій, пов'язаних з початком судового розгляду (судового слідства), суд переходить до дослідження доказів, що здійснюється відповідно до встановленого ухвалою суду обсягу та порядку їх дослідження. З цієї метою суд має право проводити допит обвинуваченого, свідка, потерпілого, експерта, одночасний допит двох чи більше вже допитаних учасників кримінального провадження (свідків, потерпілих, обвинувачених), пред'явлення для впізнання, дослідження речових доказів, дослідження документів, дослідження звуко- і відеозаписів, огляд на місці, призначення експертизи під час судового розгляду.

Дослідження доказів є вирішальним етапом судового розгляду, адже, як зазначається у прецедентній практиці ЄСПЛ, згідно з положенням, закріпленим підпунктом «d» п. 3 ст. 6 Конвенції про захист прав людини, перш ніж обвинувачений буде засуджений, усі докази проти нього мають бути представлені в його присутності на відкритих слуханнях з метою їх аргументації. Основний принцип полягає в тому, що обвинувачений у кримінальному процесі повинен мати ефективну можливість заперечити докази його винуватості. Винятки з цього принципу можливі, але вони не повинні порушувати права на захист, яке, як правило, вимагає не лише того, щоб обвинувачений знав хто його обвинувачує, а щоб міг і заперечити достовірність та допустимість цих доказів. Тобто, обвинувачений повинен мати адекватну та реальну можливість реалізації змагальності кримінального провадження, допитуючи свідка обвинувачення під час давання ним показань, або на більш пізній стадії розгляду справи (п. п. 37, 38

рішення ЄСПЛ від 19 жовтня 2012 року № 26171/07 у справі «Hummer проти Німеччини»).²¹⁴

Допит обвинуваченого відповідно до ч. 4 ст. 349 КПК України здійснюється обов'язково, крім випадку, коли він відмовився від дачі показань, та випадків здійснення спеціального судового провадження і проведення спрощеного провадження щодо кримінальних проступків.

Порядок допиту обвинуваченого визначається у ст. 351 КПК України, відповідно до якої допит обвинуваченого починається з пропозиції головуючого надати показання щодо кримінального провадження, після чого обвинуваченого першим допитує прокурор, а потім захисник. Після цього, обвинуваченому можуть бути поставлені запитання потерпілим, іншими обвинуваченими, цивільним позивачем, цивільним відповідачем, а також головуючим і суддями. Крім того, головуючий має право протягом всього допиту обвинуваченого ставити йому запитання для уточнення і доповнення його відповідей.

Якщо обвинувачений висловлюється нечітко або з його слів не можна дійти висновку, чи визнає він обставини чи заперечує проти них, суд має право зажадати від нього конкретної відповіді – «так» чи «ні». У судовому засіданні обвинувачений має право користуватися нотатками.

Допит свідка (ст. 352 КПК України). Відповідно до ст. 346 КПК України під час підготовчої частини судового засідання свідки видаляються із зали судового засідання, а судовий розпорядник вживає заходів, щоб допитані свідки, які залишили залу судового засідання, не спілкувалися зі свідками, які ще не допитувались. Кожен свідок допитується окремо, за винятком випадку, передбаченого ч. 15 ст. 352 КПК України, коли проводиться одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб для з'ясування причин розбіжностей у їхніх показаннях. Свідки, які ще не дали показань, не мають права перебувати в залі судового засідання під час судового розгляду. За клопотанням сторони кримінального провадження або самого свідка свідок допитується за відсутності певного допитаного свідка.

Після оголошення головуючим присутнім про допит свідків він надає судовому розпоряднику розпорядження щодо запрошення до зали судового засідання свідка обвинувачення, називаючи його прізвище, ім'я та по батькові. Послідовність допиту свідків визначається за клопотанням сторони кримінального провадження, в разі відсутності такого клопотання – на власний розсуд суду відповідно до ухвали про визначення обсягу доказів, що підлягають дослідженню.

Перед допитом свідка головуючий встановлює відомості про його особу та з'ясовує: стосунки свідка з обвинуваченим і потерпілим; чи отримав свідок пам'ятку про його права та обов'язки; чи зрозумілі вони йому і у разі необхідності роз'яснює їх; чи не відмовляється він з підстав, встановлених законом, від давання показань і попереджає його про кримінальну відповідальність за відмову від давання показань та свідомо неправдиві показання. Якщо перешкод для допиту свідка не встановлено, головуючий у судовому засіданні приводить його до присяги.

Процесуальний порядок допиту свідка охоплює три етапи, зокрема, *прямий допит, перехресний допит і кінцевий допит*. Спочатку проводиться *прямий допит*, під час якого свідка обвинувачення першим допитує прокурор, свідка захисту –

²¹⁴ Справа «Hummer проти Німеччини» (Заява № 26171/07) : рішення Європейського Суду з прав людини від 19 жовт. 2012 р. HUDOC. *European Court of Human Rights* : [сайт]. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-112280>

захисник, або якщо обвинувачений взяв захист на себе – обвинувачений. Таким чином, прямий допит проводить саме та сторона, яка викликала свідка. Під час прямого допиту не дозволяється ставити навідні питання, тобто запитання, у формулюванні яких міститься відповідь, частина відповіді або підказка до неї.

Після прямого допиту протилежній стороні надається можливість *перехресного допиту* свідка. У юридичній літературі перехресний допит визначають як такий, за якого учасники судового розгляду можуть по черговому ставити одній особі запитання щодо будь-яких епізодів (фрагментів) її показань, з метою їхнього уточнення, доповнення і перевірки. Тобто перехресний допит виконують з метою продовження та уточнення основного (первинного) допиту.²¹⁵

Необхідно підкреслити, що право на перехресний допит закріплене у пп.«д» п. 3 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, згідно з положеннями якого кожний обвинувачений у вчиненні кримінального правопорушення має право, щонайменше, допитувати свідків обвинувачення або вимагати, щоб їх допитали, а також вимагати виклику й допиту свідків захисту на тих самих умовах, що й свідків обвинувачення. А відповідно до п. 5 ч. 2 ст. 87 КПК України порушення права на перехресний допит є істотним порушенням прав людини і основоположних свобод та є підставою для визнання доказів недопустимими, адже право на перехресний допит обумовлюється необхідністю забезпечення принципу безпосередності дослідження доказів, що дає стороні можливість з'ясувати всі обставини, які вона вважає важливими для вирішення справи, уточнити показання свідка та поставити під сумнів ті чи інші повідомлення особи або її репутацію.

На відміну від прямого допиту, під час перехресного допиту дозволяється ставити навідні питання. Під час допиту свідка сторонами головуючий за протестом сторони має право зняти питання, що не стосуються суті кримінального провадження.

Кінцевий етап допиту полягає в тому, що після допиту свідка (прямого та перехресного) головуючий звертається до потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача, їх представників та законних представників, чи не бажають вони запитати свідка, якщо так, тоді зазначені особи в порядку черговості ставлять запитання свідкові. Також, поставити запитання може головуючий, судді (якщо кримінальне провадження здійснюється колегіально), а також присяжні згідно з п. 3 ч. 1 ст. 386 КПК України з дозволу головуючого. Зазначимо, що головуючий для уточнення і доповнення відповідей свідка вправі ставити йому запитання протягом усього допиту.

Слід зазначити, що під час *допиту свідка* суд не здійснює допит, а тільки тримає під контролем дотримання правил його проведення сторонами, щоб запобігти надмірному витрачання часу та забезпечити необхідний порядок судового засідання. У разі нечіткості в показаннях свідка щодо наявності або відсутності конкретних обставин, суд може вимагати від свідка, потерпілого однозначної відповіді на питання «так» або «ні» (ч. 11 ст. 352 КПК України).

Допит потерпілого (ст. 353 КПК України) проводиться з дотриманням вимог, передбачених для проведення допиту свідка згідно з положеннями ч. ч. 2, 3, 5-14 ст. 352 КПК України, за правилами прямого та перехресного допиту.

---

²¹⁵ Когутич І. І. Використання знань та засобів криміналістичної тактики і методики під час розгляду кримінальних справ у суді : монографія. Львів : Тріада плюс, 2009. С. 119–120.

Оскільки правила допиту потерпілого такі самі, як і свідків, незалежно від змісту показань потерпілого, які надавалися на стадії досудового розслідування, потерпілого першим завжди повинен допитувати саме прокурор. При цьому прокурор допитує потерпілого прямим допитом, під час якого не дозволяється ставити навідні запитання, тобто запитання, у формулюванні яких міститься відповідь, частина відповіді або підказка до неї. Після прямого допиту, як це передбачено ч. 7 ст. 352 КПК України, стороні захисту надається можливість перехресного допиту потерпілого.

Допит експерта в суді (ст. 356 КПК України). За клопотанням сторони, потерпілого або з власної ініціативи суд має право викликати експерта для допиту для роз'яснення висновку. Перед допитом експерта головуючий встановлює його особу та приводить до присяги такого змісту: «Я, (прізвище, ім'я, по батькові), присягаю сумлінно виконувати обов'язки експерта, використовуючи всі свої професійні можливості». Після цього головуючий попереджає експерта про кримінальну відповідальність за надання свідомо неправдивого висновку.

Експерта, який проводив експертизу за зверненням сторони обвинувачення, першою допитує сторона обвинувачення, а експерта, який проводив експертизу за зверненням сторони захисту, – сторона захисту. При цьому кожна сторона кримінального провадження для доведення або спростування достовірності висновку експерта має право надати відомості, які стосуються знань, вмінь, кваліфікації, освіти та підготовки експерта.

Після цього експерту можуть бути задані запитання потерпілим, цивільним позивачем, цивільним відповідачем, а також головуючим та суддями. Експерт під час відповідей має право користуватися своїми письмовими та іншими матеріалами, які використовувалися під час експертного дослідження.

Експерту можуть бути поставлені запитання щодо наявності в експерта спеціальних знань та кваліфікації з досліджуваних питань (освіти, стажу роботи, наукового ступеня тощо), дотичних до предмета його експертизи; використаних методик та теоретичних розробок; достатності відомостей, на підставі яких готувався висновок; наукового обґрунтування та методів, за допомогою яких експерт дійшов висновку; застосовності та правильності застосування принципів та методів до фактів кримінального провадження; інші запитання, що стосуються достовірності висновку.

Суд має право призначити одночасний допит двох чи більше експертів для з'ясування причин розбіжності в їхніх висновках, що стосуються одного і того самого предмета чи питання дослідження.

Пред'явлення для впізнання (ст. 355 КПК України). Свідкові, потерпілому, обвинуваченому під час судового розгляду можуть бути пред'явлені для впізнання особа чи річ. Пред'явлення для впізнання проводиться після того, як особа, яка впізнає, при допиті вкаже на ознаки, за якими вона може впізнати особу чи річ. Під час пред'явлення особи чи речі для впізнання особа, яка впізнає, повинна зазначити, чи впізнає вона особу або річ і за якими саме ознаками.

Дослідження речових доказів (ст. 357 КПК України). Речові докази оглядаються судом, а також подаються для ознайомлення учасникам судового провадження, а в разі необхідності – також іншим учасникам кримінального провадження. Особи, яким подані для ознайомлення речові докази, можуть звернути увагу суду на ті чи інші обставини, пов'язані з річчю та її оглядом. Огляд речових доказів, які не можна

доставити в судові засідання, за необхідності проводиться за місцем їх знаходження. Учасники судового провадження мають право ставити питання з приводу речових доказів експертам, спеціалістам, свідкам, які їх оглядали.

Дослідження документів (ст. 358 КПК України). Протоколи слідчих (розшукових) дій та інші долучені до матеріалів кримінального провадження документи, якщо в них викладені чи посвідчені відомості, що мають значення для встановлення фактів і обставин кримінального провадження, повинні бути оголошені в судовому засіданні за ініціативою суду або за клопотанням учасників судового провадження та пред'явлені для ознайомлення учасникам судового провадження, а в разі необхідності – також іншим учасникам кримінального провадження. Учасники судового провадження мають право ставити запитання свідкам, експертам, спеціалістам з приводу документів.

Якщо долучений до матеріалів кримінального провадження або наданий суду особою, яка бере участь у кримінальному провадженні, для ознайомлення документ викликає сумнів у його достовірності, учасники судового провадження мають право просити суд виключити його з-поміж доказів і вирішувати справу на підставі інших доказів або призначити відповідну експертизу цього документа.

Дослідження звуко- і відеозаписів (ст. 359 КПК України). Відтворення звукозапису і демонстрація відеозапису проводяться в залі судового засідання або в іншому спеціально обладнаному для цього приміщенні з відображенням у журналі судового засідання основних технічних характеристик обладнання та носіїв інформації і зазначенням часу відтворення (демонстрації). Після цього суд заслуховує доводи учасників судового провадження.

У разі необхідності відтворення звукозапису і демонстрація відеозапису можуть бути повторені повністю або в певній частині. З метою з'ясування відомостей, що містяться у звуко- і відеозаписах, судом може бути залучено спеціаліста.

Призначення експертизи під час судового розгляду (ст. 332 КПК України). Під час судового розгляду суд за клопотанням сторін кримінального провадження або потерпілого за наявності підстав, передбачених ст. 242 КПК України, має право своєю ухвалою доручити проведення експертизи експертній установі, експерту або експертам.

До ухвали суду про доручення проведення експертизи у таких випадках включаються питання, поставлені перед експертом учасниками судового провадження, судом. Водночас суд вправі не включати до ухвали питання, поставлені учасниками судового провадження, якщо відповіді на них не стосуються кримінального провадження або не мають значення для судового розгляду, обґрунтувавши таке рішення в ухвалі. Після постановлення судом ухвали про доручення проведення експертизи судовий розгляд продовжується, крім випадків, якщо таке продовження неможливе до отримання висновку експерта.

Суд має право своєю ухвалою доручити проведення експертизи експертній установі, експерту або експертам незалежно від наявності клопотання, якщо:

1) суду надані кілька висновків експертів, які суперечать один одному, а допит експертів не дав змоги усунути виявлені суперечності.

2) під час судового розгляду виникли підстави, передбачені ч. 2 ст. 509 КПК України. У цьому випадку мова йде про те, що у разі необхідності здійснення тривалого спостереження та дослідження особи може бути проведена стаціонарна

психіатрична експертиза, для чого така особа направляється до відповідного медичного закладу на строк не більше двох місяців.

3) існують достатні підстави вважати висновок експерта (експертів) необґрунтованим чи таким, що суперечить іншим матеріалам справи або викликає інші обґрунтовані сумніви в його правильності.

Наведений перелік підстав для доручення проведення експертизи під час судового розгляду судом незалежно від клопотань сторін кримінального провадження є вичерпним. У інших випадках доручення про проведення експертизи може бути надано судом тільки за наявності відповідного клопотання.

Огляд на місці (ст. 361 КПК України). У виняткових випадках, суд, визнавши за необхідне оглянути певне місце, проводить огляд за участю учасників судового провадження, а якщо цього вимагають обставини – за участю свідків, спеціалістів і експертів. На місці огляду учасникам кримінального провадження, які беруть у ньому участь, можуть бути поставлені запитання, пов'язані з проведенням огляду. Учасники судового провадження при огляді мають право звертати увагу суду на те, що, на їхню думку, може мати доказове значення.

Проведення огляду і його результати відображаються у протоколі огляду місця та можуть фіксуватися технічними засобами.

Під час дослідження доказів суд має право скористатися **усними консультаціями або письмовими роз'ясненнями спеціаліста**, наданими на підставі його спеціальних знань (ст. 360 КПК України). Спеціалісту можуть бути поставлені питання щодо суті наданих усних консультацій чи письмових роз'яснень. Першою ставить питання особа, за клопотанням якої залучено спеціаліста, а потім інші особи, які беруть участь у кримінальному провадженні. Головуючий у судовому засіданні має право задавати спеціалістові питання в будь-який час дослідження доказів.

Проведення слідчих (розшукових) дій під час судового провадження. Відповідно до ст. 333 КПК України у разі, якщо під час судового розгляду виникне необхідність у встановленні обставин або перевірці обставин, які мають істотне значення для кримінального провадження, і вони не можуть бути встановлені або перевірені іншим шляхом, суд за клопотанням сторони кримінального провадження має право доручити органу досудового розслідування провести певні слідчі (розшукові) дії. У разі прийняття такого рішення суд відкладає судовий розгляд на строк, достатній для проведення слідчої (розшукової) дії та ознайомлення учасників судового провадження з її результатами. Під час розгляду клопотання суд враховує значення обставин, про встановлення або перевірку яких просить особа, яка звернулася з ним, можливість їх встановлення або перевірки шляхом проведення слідчих (розшукових) дій та причини, з яких не були здійснені належні дії для їх встановлення чи перевірки на стадії досудового розслідування. Суд відмовляє в задоволенні клопотання прокурора, якщо він не доведе, що слідчі (розшукові) дії, про проведення яких він просить, не могли бути проведені під час досудового розслідування через те, що не були і не могли бути відомі обставини, які свідчать про необхідність їх проведення.

В ухвалі суду про доручення проведення слідчої (розшукової) дії зазначається, для з'ясування або перевірки яких обставин і які саме слідчі (розшукові) дії необхідно провести, та встановлюється строк виконання доручення. Слідчі (розшукові) дії, що проводяться на виконання доручення суду, здійснюються в порядку, передбаченому гл. гл. 20 та 21 КПК України.

Прокурор зобов'язаний надати доступ до матеріалів, отриманих внаслідок проведення слідчих (розшукових) дій за дорученням суду, учасникам судового провадження в порядку, передбаченому ст. 290 КПК України, та надати їх суду у встановлений строк.

Даний етап судового розгляду (судове слідство) завершується закінченням з'ясування обставин та перевірки їх доказами (ст. 363 КПК України). Зокрема після з'ясування обставин, встановлених під час кримінального провадження, та перевірки їх доказами головуючий у судовому засіданні з'ясовує в учасників судового провадження, чи бажають вони доповнити судовий розгляд і чим саме. За відсутності клопотань або після вирішення клопотань, якщо вони були подані, суд постановляє ухвалу про закінчення з'ясування обставин та перевірки їх доказами і переходить до судових дебатів.

Судові дебати. Судові дебати, як зауважує Верховний суд, є самостійною частиною розгляду кримінального провадження, а їх основу складають промови учасників судового розгляду, в яких вони дають оцінку діям обвинуваченого, аналізують досліджені в суді докази, висловлюють висновки щодо винуватості чи невинуватості обвинуваченого, кваліфікації дій, міри покарання, вирішення цивільного позову та інших питань, що повинен вирішити суд при постановленні вироку.²¹⁶

КПК України визначає правила проведення судових дебатів, зокрема:

1) у ст. 364 КПК України визначено послідовність виступів учасників судового розгляду судових дебатів: прокурор, потерпілий, його представник чи законний представник, цивільний позивач, його представник чи законний представник, цивільний відповідач, його представник, обвинувачений, його законний представник, захисник. Така черговість виступів безумовно забезпечує змагальність сторін судового провадження та створює умови для здійснення обвинувачуваним і його захисником захисту від висунутого обвинувачення.

2) учасники судового провадження мають право в судових дебатах посилатися лише на ті докази, які були досліджені в судовому засіданні. Якщо під час судових дебатів виникне потреба подати нові докази, суд відновлює з'ясування обставин, встановлених під час кримінального провадження, та перевірки їх доказами, після закінчення якого знову відкриває судові дебати з приводу додатково досліджених обставин (ч. 5 ст. 364 КПК України).

3) суд не має права обмежувати тривалість судових дебатів певним часом. Поруч з цим, головуючий має право зупинити виступ учасника дебатів, якщо він після зауваження повторно вийшов за межі кримінального провадження, що здійснюється, чи повторно допустив висловлювання образливого або непристойного характеру, і надати слово іншому учаснику дебатів.

4) після закінчення промов учасники судових дебатів мають право обмінятися репліками. Право останньої репліки належить обвинуваченому або його захиснику (ч. 7 ст. 364 КПК України).

5) під час судових дебатів крім промов учасників судового провадження, будь-яких інших дій чинним законодавством не передбачено.

---

²¹⁶ Постанова Верховного суду від 10 лип. 2018 р. у справі № 477/2923/14-к. Єдиний державний реєстр судових рішень : [сайт]. URL <https://reyestr.court.gov.ua/Review/75447887>

Останнє слово обвинуваченого (ст. 365 КПК України). Після оголошення судових дебатів закінченими суд надає обвинуваченому останнє слово, яке є суттєвою процесуальною гарантією права обвинуваченого на захист, оскільки це його остання можливість вільно, після всіх, безпосередньо перед тим, як суд піде до нарадчої кімнати приймати рішення, сказати все, що він вважає за необхідне повідомити на свій захист. Останнє слово обвинуваченого є його правом, а не обов'язком. Тому він може як скористатися цим правом, так і відмовитися від нього. Ненадання обвинуваченому останнього слова, незалежно від того, скористався він правом на виступ у судових дебатах, чи ні, слід розглядати як істотне порушення вимог кримінального процесуального закону, оскільки це перешкоджає суду ухвалити законне та обґрунтоване судове рішення.²¹⁷

Необхідно зазначити, що суд не має права обмежувати тривалість останнього слова обвинуваченого певним часом. Ставити запитання обвинуваченому під час його останнього слова не дозволяється. Якщо обвинувачений в останньому слові повідомить про нові обставини, які мають істотне значення для кримінального провадження, суд зі своєї ініціативи або за клопотанням учасників судового провадження відновлює з'ясування обставин, встановлених під час кримінального провадження, та перевірку їх доказами. Після цього суд відкриває судові дебати з приводу додатково досліджених обставин і надає останнє слово підсудному (ст. 365 КПК України).

Постановлення і проголошення судового рішення. Після останнього слова обвинуваченого суд негайно виходить до нарадчої кімнати для ухвалення судового рішення, про що головуєчий оголошує присутнім у залі судового засідання. Під час ухвалення судового рішення має бути дотримана таємниця нарадчої кімнати, що містить наступні положення (ст. 367 КПК України):

- 1) ніхто не має права перебувати в нарадчій кімнаті, крім складу суду, який здійснює судовий розгляд;
- 2) суд вправі перервати нараду лише для відпочинку з настанням нічного часу;
- 3) під час перерви судді не можуть спілкуватися з особами, які брали участь у кримінальному провадженні;
- 4) судді не мають права розголошувати хід обговорення та ухвалення судового рішення в нарадчій кімнаті.

Згідно зі ст. 375 КПК України судове рішення ухвалюється простою більшістю голосів суддів, що входять до складу суду. Якщо рішення ухвалюється в нарадчій кімнаті, відповідні питання вирішуються за результатами наради суддів шляхом голосування, від якого не має права утримуватися ніхто з суддів. Головуючий голосує останнім. У разі ухвалення судового рішення в нарадчій кімнаті, його підписують усі судді. Кожен суддя з колегії суддів має право викласти письмово окрему думку, яка не оголошується в судовому засіданні, приєднується до матеріалів провадження і є відкритою для ознайомлення.

Проголошення судового рішення (ст. 376 КПК України). Судове рішення проголошується прилюдно негайно після виходу суду з нарадчої кімнати. Головуючий у судовому засіданні роз'яснює зміст рішення, порядок і строк його оскарження. Після проголошення вироку головуєчий роз'яснює обвинуваченому,

---

²¹⁷ Сиза Н. П. Реалізація функцій захисту під час судового розгляду в кримінальному процесі України. *Вісник кримінального судочинства*. 2018. № 2. С. 72–80.

захиснику, його законному представнику, потерпілому, його представнику, представнику юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, право подати клопотання про помилування, право ознайомитися із журналом судового засідання і подати на нього письмові зауваження.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ:

1. В чому полягає завдання та значення стадії судового розгляду кримінального провадження?
2. Сформулюйте основні засади здійснення судового розгляду.
3. Розкрийте зміст засади судового розгляду доступу до правосуддя.
4. Визначте загальні положення судового розгляду.
5. В чому полягає суть загального положення судового розгляду щодо незмінності складу суду закріпленого у ст. 319 КПК України?
6. Якими повноваженнями наділений головуючий відповідно до КПК України?
7. Які обов'язки присутніх у залі судового засідання?
8. Яким чином в судовому засіданні підтримується порядок?
9. В яких випадках та який порядок прийняття рішення про здійснення дистанційного судового провадження?
10. Чи має право суд вийти за межі висунутого обвинувачення, зазначеного в обвинувальному акті?
11. Який процесуальний порядок висунення додаткового обвинувачення під час судового розгляду?
12. Який можливий порядок дій при неявці будь-кого з учасників процесу?
13. З яких етапів складається процедура судового розгляду?
14. В чому полягає суть підготовчої частини судового розгляду?
15. Охарактеризуйте процесуальний порядок визначення обсягу доказів, що підлягають дослідженню.
16. Визначте правила проведення судових дебатів.
17. Розкрийте основний зміст промов учасників процесу під час судових дебатів.
18. Який етап процедури судового розгляду є останнім?
19. За яких умов відновлюється судовий розгляд?
20. Який порядок ухвалення та проголошення судового рішення?

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Алейніков Г. І. Деякі проблеми зміни обвинувачення у стадії судового розгляду. *Право і суспільство*. 2012. № 5. С. 120–126.
2. Антошук Д. І. Суть та значення загальних положень судового розгляду кримінального провадження. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія : Юриспруденція. 2017. № 28. С. 127–129.
3. Городовенко В. Принцип рівності громадян перед законом і судом. *Вісник Конституційного Суду України*. 2012. № 1. С. 178–186.
4. Гринюк В. О. Проблеми зміни обвинувачення прокурором під час судового розгляду. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 2. С. 203–206.
5. Гринюк В. О. Трансформація обвинувачення в судовому розгляді. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2016. № 4. С. 189–191.

6. Грушевська М. І. Поняття та загальна характеристика відмови прокурора від підтримання державного обвинувачення. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія : Юридичні науки. 2016. Вип. 3, т. 2. С. 100–104.

7. Загурський О. Б. Особливості застосування кримінальних процесуальних норм на стадії судового розгляду в контексті кримінальної процесуальної політики. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2017. № 2. С. 148–151.

8. Когутич І. І. Використання знань та засобів криміналістичної тактики і методики під час розгляду кримінальних справ у суді : монографія. Львів : Тріада плюс, 2009. 448 с.

9. Кучинська О., Щиголь О. Поняття та зміст доступу до правосуддя в кримінальному процесі України. *Вісник кримінального судочинства*. 2019. № 3. С. 20–27.

10. Постанова Верховного суду України від 10 трав. 2018 р. у справі № 461/3797/17. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/74021985>

11. Постанова Верховного суду України від 19 груд. 2018 р. у справі № 127/4546/16-к. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/78979832>

12. Постанова Верховного суду України від 12 груд. 2019 р. у справі № 755/323/17. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86333757>

13. Постанова Верховного суду України від 19 трав. 2020 р. у справі № 686/2374/19. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89426651>

14. Про деякі питання порядку здійснення судового розгляду в судовому провадженні у першій інстанції відповідно до Кримінального процесуального кодексу України : лист Вишого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 05 жовт. 2012 р. № 223-1446/0/4-12. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v1446740-12#Text>

15. Сиза Н. П. Реалізація змагальності сторін під час судового розгляду в кримінальному провадженні України. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*. 2020. Вип. 2 (46). С. 70–76.

16. Сиза Н. П. Реалізація функції захисту під час судового розгляду в кримінальному процесі України. *Вісник кримінального судочинства*. 2018. № 2. С. 72–80.

17. Справа «Созонов та інші проти України» (Заява № 29446/12) : рішення Європейського Суду з прав людини від 8 листоп. 2018 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_c92#Text

18. Справа «Салов проти України» (Заява №65518/01) : рішення Європейського Суду з прав людини від 6 верес. 2005 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_428#Text

19. Справа «Бербера, Мессеґе и Хабардо против Испании» (Заява № 10590/83) : рішення Європейського Суду з прав людини від 6 груд. 1988 р. *European Court of Human Rights* : офіційний сайт. URL: <https://www.echr.coe.int/t/Pages/home.aspx?p=home>

20. Справа «Hummer проти Німеччини» (Заява № 26171/07) : рішення Європейського Суду з прав людини від 19 жовт. 2012 р. *European Court of Human Rights* : [сайт]. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-112280>
21. Справа «Pelissier і Sassi проти Франції» (Заява № 25444/94) : рішення Європейського Суду з прав людини від 25 берез. 1999 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_398#Text
22. Тертишник В. М. Кримінальний процес України. Особлива частина: підручник. Академічне видання. Київ : Алерта, 2014. 420 с.
23. Шепітько І. І. Судовий розгляд (судове слідство) в системі судового провадження у першій інстанції : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2018. 269 с.
24. Шульга Н. В. Окремі питання проведення процесуальних дій у режимі відеоконференції під час судового провадження. *Право та державне управління*. 2018. № 1 (30). С. 221–226.
25. Узагальнення судової практики про забезпечення права на захист у кримінальному провадженні : постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ № 9 від 25 верес. 2015 р. *ЛІГА:ЗАКОН* : [сайт]. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/VRR00176.html

ГЛАВА 24. СУДОВІ РІШЕННЯ

1. Поняття, види, ознаки судових рішень, вимоги до них
  2. Ухвали слідчого судді на досудовому розслідуванні
  3. Судові рішення під час підготовчого судового засідання та судового розгляду
  4. Судові рішення під час провадження в суді апеляційної інстанції
  5. Судові рішення під час провадження в суді касаційної інстанції
- Питання для самоконтролю
Рекомендована література

1. ПОНЯТТЯ, ВИДИ, ОЗНАКИ СУДОВИХ РІШЕНЬ, ВИМОГИ ДО НИХ

Систему процесуальних рішень у кримінальному провадженні становлять всі рішення органів досудового розслідування, прокурора, слідчого судді, суду (ч. 1 ст. 100 КПК України).

Галузева специфіка судових рішень у кримінальному провадженні зумовлена завданнями кримінального провадження, якими є захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура.

У КПК України не визначено поняття судового рішення, таке поняття пропонується у науковій літературі. Наприклад, судові рішення – це висновок суду, акт судового права, в якому застосовуються норми матеріального та процесуального права при вирішенні судом конкретної справи²¹⁸

Судові рішення у кримінальному провадженні можна визначити як правозастосовні акти слідчого судді, суду, постановлені у зв'язку зі здійсненням кримінального провадження.

Видами судових рішень є: вирок, ухвала, постанова.

Вирок – це судове рішення, у якому суд вирішує обвинувачення по суті. Тобто це судове рішення містить висновок про винуватість або невинуватість особи у вчиненні кримінального правопорушення. Вирок може бути виправдувальним та обвинувальним. Виправдувальний вирок ухвалюється у разі, якщо не доведено, що: 1) вчинено кримінальне правопорушення, в якому обвинувачується особа; 2) кримінальне правопорушення вчинене обвинуваченим; 3) в діянні обвинуваченого є склад кримінального правопорушення. Виправдувальний вирок також ухвалюється при встановленні судом підстав для закриття кримінального провадження, передбачених п. 1 та 2 ч. 1 ст. 284 КПК України.

---

²¹⁸ Тайлієва Х. Р. Судові рішення у кримінальному процесі : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2016. С. 9.

Якщо обвинувачений визнається винуватим у вчиненні кримінального правопорушення, суд ухвалює обвинувальний вирок і призначає покарання, звільняє від покарання або застосовує інші заходи, передбачені законом України про кримінальну відповідальність.

Ухвала – це судові рішення, у якому слідчий суддя, суд вирішує інші питання, пов'язані зі здійсненням кримінального провадження.

Ухвала, що викладається окремим документом, складається з: 1) вступної частини із зазначенням: дати і місця її постановлення; назви та складу суду, секретаря судового засідання; найменування (номера) кримінального провадження; прізвища, ім'я і по батькові підозрюваного, обвинуваченого, року, місяця і дня його народження, місця народження і місця проживання; закону України про кримінальну відповідальність, що передбачає кримінальне правопорушення, у вчиненні якого підозрюється, обвинувачується особа; сторін кримінального провадження та інших учасників судового провадження; 2) мотивувальної частини із зазначенням: суті питання, що вирішується ухвалою, і за чиєю ініціативою воно розглядається; встановлених судом обставин із посиланням на докази, а також мотивів неврахування окремих доказів; мотивів, з яких суд виходив при постановленні ухвали, і положення закону, яким він керувався; 3) резолютивної частини із зазначенням: висновків суду; строку і порядку набрання ухвалою законної сили та її оскарження (ч. 1 ст. 372 КПК України).

Ухвала слідчого судді – одноосібне судові рішення, яким слідчий суддя дозволяє або забороняє проведення процесуальних дій, заходів забезпечення кримінального провадження, вирішує скарги на дії чи бездіяльність органу досудового розслідування чи прокурора під час досудового розслідування. Постановлення ухвал слідчим суддею здійснюється у порядку судового контролю.

Постанова – судові рішення, яке приймається судом касаційної інстанції у передбачених законом випадках.

Судові рішення характеризуються певними ознаками, які відрізняють їх від інших рішень у кримінальному провадженні, зокрема:

1. можуть бути постановлені винятково уповноваженими суб'єктами – слідчим суддею, судом під час здійснення своїх повноважень у кримінальному провадженні відповідно до процесуальної форми;
2. мають владний характер,
3. є обов'язковими для виконання,
4. ухвалюються ім'ям України
5. впливають на кримінальні процесуальні відносини, що зумовлює їх виникнення, зміну, припинення.

Всі судові рішення мають відповідати трьом самостійним критеріям: законності, обґрунтованості і вмотивованості.

Законним є рішення, ухвалене компетентним судом згідно з нормами матеріального права з дотриманням вимог щодо кримінального провадження, передбачених КПК України.

Обґрунтованим є рішення, ухвалене судом на підставі об'єктивно з'ясованих обставин, які підтверджені доказами, дослідженими під час судового розгляду та оціненими судом відповідно до ст. 94 КПК України.

Вмотивованим є рішення, в якому наведені належні і достатні мотиви та підстави його ухвалення.

2. УХВАЛИ СЛІДЧОГО СУДДІ НА ДОСУДОВОМУ РОЗСЛІДУВАННІ

Судові рішення на стадії досудового розслідування – ухвали слідчого судді про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, проведення слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій, рішення за результатами розгляду скарг на рішення, дії чи бездіяльність органів досудового розслідування чи прокурора.

Під час досудового розслідування можуть бути постановлені такі основні рішення слідчого судді у формі ухвали про:

1. здійснення приводу;
2. накладення грошового стягнення, його скасування;
3. тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом;
4. повернення клопотання про тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом, якщо воно подане без додержання вимог ст. 150 КПК України;
5. відсторонення особи від посади; повернення клопотання про відсторонення від посади у випадку, якщо воно подане без додержання вимог ст. 155 КПК України; скасування відсторонення від посади у випадку, передбаченому ч. 3 ст. 158 КПК України;
6. надання тимчасового доступу до речей і документів;
7. накладення арешту на майно; повернення клопотання про арешт майна, якщо воно подане без додержання вимог ст. 171 КПК України; скасування;
8. застосування запобіжного заходу у вигляді: домашнього арешту; особистого зобов'язання; особистої поруки; застави; тримання під вартою;
9. дозвіл на затримання з метою приводу;
10. про відмову в застосуванні запобіжного заходу, якщо прокурор не доведе сукупність таких обставин: наявність обґрунтованої підозри у вчиненні підозрюваним, обвинуваченим кримінального правопорушення; наявність достатніх підстав вважати, що існує хоча б один із ризиків, передбачених ст. 177 КПК України, і на які вказує слідчий, прокурор; недостатність застосування більш м'яких запобіжних заходів для запобігання ризику або ризикам, зазначеним у клопотанні;
11. зміну, скасування запобіжного заходу;
12. зобов'язання будь-якого органу державної влади чи службової особи забезпечити додержання прав особи, яка тримається під вартою в межах територіальної юрисдикції суду;
13. зобов'язання будь-якого органу державної влади чи службової особи, під вартою яких тримається особа, негайно доставити цю особу до слідчого судді для з'ясування підстав позбавлення свободи, якщо слідчий суддя отримує з будь-яких джерел відомості, які створюють обґрунтовану підозру, що в межах територіальної юрисдикції суду знаходиться особа, позбавлена свободи за відсутності судового рішення, яке набрало законної сили, або не звільнена з-під варти після внесення застави в установленому цим Кодексом порядку;
14. допит свідка, потерпілого під час досудового розслідування в судовому засіданні;
15. здійснення дистанційного досудового розслідування;
16. проникнення до житла чи іншого володіння особи;

17. дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи;
18. слідчий експеримент, що проводиться в житлі чи іншому володінні особи;
19. примусове залучення особи для проведення медичної або психіатричної експертизи;
20. проведення експертизи за клопотанням сторони захисту;
21. доручення проведення експертизи експертній установі, експерту або експертам;
22. проведення негласних слідчих (розшукових) дій;
23. здійснення спеціального досудового розслідування; відмову у його здійсненні;
24. закриття кримінального провадження за клопотанням іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, або її представника, якщо закінчилися строки досудового розслідування з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань до дня повідомлення особі про підозру, встановлені ч. 1 ст. 219 КПК України;
25. продовження строку досудового розслідування (п. 2, 3 ч. 3 ст. 294 КПК України); повернення клопотання, якщо не додержано вимоги ст. 295-1 КПК України; відмову у задоволенні клопотання про продовження строку досудового розслідування;
26. використання у кримінальному провадженні щодо злочину таких процесуальних джерел доказів як: пояснення осіб, результати медичного освідування, висновок спеціаліста, показання технічних приладів і технічних засобів, що мають функції фото- і кінознімання, відеозапису, чи засобів фото- і кінознімання, відеозапису.

Ухвала слідчого судді за результатами розгляду скарги на рішення, дії чи бездіяльність під час досудового розслідування, що визначені у ст. 303 КПК України може бути про:

- 1) скасування рішення слідчого, дізнавача чи прокурора;
- 1-1) скасування повідомлення про підозру;
- 2) зобов'язання припинити дію;
- 3) зобов'язання вчинити певну дію;
- 4) відмову у задоволенні скарги.

Наведений перелік не є вичерпним. Ухвали слідчим суддею можуть бути постановлені і щодо інших питань, залежно від обставин провадження.

3. СУДОВІ РІШЕННЯ ПІД ЧАС ПІДГОТОВЧОГО СУДОВОГО ЗАСІДАННЯ ТА СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ

Під час підготовчого засідання можуть бути ухвалені судові рішення:

1) у формі ухвали про:

1. призначення судового розгляду на підставі обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру;
2. відкриття сторонами кримінального провадження матеріалів дізнання у разі встановлення об'єктивної неможливості ознайомитися з матеріалами дізнання у порядку, передбаченому ч. 5 ст. 301 КПК України;

3. відмову у затвердженні угоди та повернення кримінального провадження прокурору для продовження досудового розслідування в порядку, передбаченому ст. 468-475 цього Кодексу.

Суд відмовляє в затвердженні угоди, якщо: 1) умови угоди суперечать вимогам КПК України та/або закону, в тому числі допущена неправильна правова кваліфікація кримінального правопорушення, яке є тяжчим ніж те, щодо якого передбачена можливість укладення угоди; 2) умови угоди не відповідають інтересам суспільства; 3) умови угоди порушують права, свободи чи інтереси сторін або інших осіб; 4) існують обґрунтовані підстави вважати, що укладення угоди не було добровільним, або сторони не примирилися; 5) очевидна неможливість виконання обвинуваченим взятих на себе за угодою зобов'язань; 6) відсутні фактичні підстави для визнання винуватості (ч. 7 ст. 474 КПК України).

Приклад. На досудовому розслідуванні 25.09.2018 між прокурором Харківської місцевої прокуратури №3 молодшим радником юстиції ОСОБА_4 та підозрюваним ОСОБА_2, була укладена угода про визнання винуватості у вчиненні злочину, передбаченого ч. 1 ст. 299 КК України, у якій ОСОБА_2 визнавав свою вину.

Відповідно до ч. 1 ст. 474 КПК України якщо угоди досягнуто під час досудового розслідування, обвинувальний акт з підписаною сторонами угодою невідкладно надсилається до суду.

В підготовчому засіданні обвинувачений заперечував проти затвердження угоди про визнання винуватості, вказуючи при цьому що він не визнає свою провину, у нього не було умислу з мотиву жорстокості на умисне жорстоке поведіння з твариною, він захищав своїх дітей від собаки, яка була без поводка.

Згідно з ч. 6 ст. 474 КПК України суд зобов'язаний переконатися у судовому засіданні, що укладення угоди сторонами є добровільним.

Відповідно до ч. 7 ст. 474 КПК України суд перевіряє угоду на відповідність вимогам цього Кодексу та/або закону. Суд відмовляє в затвердженні угоди, якщо умови угоди порушують права, свободи чи інтереси сторін або інших осіб.

Враховуючи, що обвинувачений не погоджується з визнанням вини та затвердження угоди про визнання винуватості, тобто фактично затвердження угоди порушуватиме права ОСОБА_2, то суд вважає необхідним відмовити у затвердженні угоди про визнання винуватості укладену між прокурором Харківської місцевої прокуратури №3 Харківської області молодшим радником юстиції ОСОБА_4 та ОСОБА_2 25 вересня 2018 року²¹⁹;

1. закриття кримінального провадження у випадках, якщо набрав чинності закон, яким скасована кримінальна відповідальність за діяння, вчинене особою; помер підозрюваний, обвинувачений, крім випадків, якщо провадження є необхідним для реабілітації померлого; існує вирок по тому самому обвинуваченню, що набрав законної сили, або постановлена ухвала суду про закриття кримінального провадження по тому самому обвинуваченню; потерпілий, а у випадках, передбачених КПК України, його представник відмовився від обвинувачення у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення, крім кримінального провадження щодо кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством; стосовно кримінального правопорушення, щодо якого не отримано

---

²¹⁹ Ухвала Фрунзенського районного суду м. Харкова у справі № 645/5743/18, провадження № 1-кп/645/313/19/. Єдиний державний реєстр судових рішень : [сайт]. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/>

згоди держави, яка видала особу; після повідомлення особі про підозру закінчився строк досудового розслідування, визначений ст. 219 КПК України, крім випадку повідомлення особі про підозру у вчиненні тяжкого чи особливо тяжкого злочину проти життя та здоров'я особи; у зв'язку зі звільненням особи від кримінальної відповідальності; не встановлено особу, яка вчинила кримінальне правопорушення, у разі закінчення строків давності притягнення до кримінальної відповідальності, крім випадків вчинення особливо тяжкого злочину проти життя чи здоров'я особи або злочину, за який згідно із законом може бути призначено покарання у виді довічного позбавлення волі; якщо прокурор відмовився від підтримання державного обвинувачення, за винятком випадків, передбачених КПК України; досягнуто податковий компроміс у справах про кримінальні правопорушення, передбачені ст. 212 КК України, відповідно до підрозділу 9-2 розділу XX «Перехідні положення» Податкового кодексу України;

2. про повернення обвинувального акту, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру прокурору, якщо вони не відповідають вимогам КПК України. У листі Вищого Спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 03 жовтня 2012 р. № 223-1430/0/4-12 зазначено, що суд може повернути обвинувальний акт, клопотання про застосування примусових заходів виховного або медичного характеру прокурору, якщо вони не відповідають вимогам статей 291, 292 КПК України: зокрема, якщо ці документи містять положення, що суперечать одне одному; у документах наведено недопустиму натуралізацію опису злочину; вони не підписані слідчим (крім випадків, коли прокурор склав їх самостійно) чи не затверджені прокурором; до них не долучено передбачені законом додатки.

Про повернення матеріалів кримінального провадження (обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру) прокурору суд постановляє відповідну ухвалу. Такою ухвалою суд зобов'язує прокурора усунути виявлені недоліки протягом визначеного ним розумного строку, який має бути достатнім для виправлення допущених недоліків. Ухвала негайно направляє прокурору для усунення зазначених у ній недоліків обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру або для долучення необхідних додатків тощо.

Проведення будь-яких слідчих або інших процесуальних дій, окрім тих, що зазначені в ухвалі про повернення обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, в кримінальному провадженні не допускається. Докази, отримані при проведенні процесуальних дій, не визначених в ухвалі про повернення зазначених матеріалів кримінального провадження, згідно з ч. 8 ст. 223 КПК України є недопустимими ²²⁰;

1. направлення обвинувального акту, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру до відповідного суду для визначення підсудності у випадку встановлення непідсудності кримінального провадження;

2. доручення представнику персоналу органу пробації скласти досудову доповідь;

---

²²⁰ Про порядок здійснення підготовчого судового провадження відповідно до Кримінального процесуального кодексу України : лист Вищого Спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 03 жовт. 2012 р. № 223-1430/0/4-12. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v1430740-12#Text>

3. зупинення судового провадження у випадку, якщо обвинувачений ухилився від суду або захворів на психічну чи іншу тяжку тривалу хворобу, яка виключає його участь у судовому провадженні;

4. розшук обвинуваченого, який ухилився від суду (ч. 1 ст. 335 КПК України);

5. обрання, зміну чи скасування заходів забезпечення кримінального провадження, в тому числі запобіжного заходу, обраного щодо обвинуваченого (за наявності відповідного клопотання учасників судового провадження);

6. відкладення судового засідання, а також інші рішення, пов'язані з підготовкою до судового розгляду;

2) в у формі вироку:

1. на підставі угоди, яким суд затверджує угоду.

Вирок на підставі угоди має відповідати загальним вимогам для обвинувальних вироків, проте до його змісту висуваються додаткові вимоги: мотивувальна частина вироку на підставі угоди має містити: формулювання обвинувачення та статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність, яка передбачає кримінальне правопорушення, у вчиненні якого обвинувачувалася особа; відомості про укладену угоду, її реквізити, зміст та визначена міра покарання; мотиви, з яких суд виходив при вирішенні питання про відповідність угоди вимогам цього Кодексу та закону і ухваленні вироку, та положення закону, якими він керувався. У резолютивній частині вироку на підставі угоди повинно міститися рішення про затвердження угоди із зазначенням її реквізитів, рішення про винуватість особи із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність, рішення про призначення узгодженої сторонами міри покарання за кожним з обвинувачень та остаточна міра покарання, а також інші відомості, передбачені ст. 374 КПК України (ч. 3 ст. 475 КПК України).

На стадії судового розгляду можуть бути ухвалені наступні судові рішення:

1) у формі ухвали про:

1. відкладення судового розгляду, якщо обвинувачений, до якого не застосовано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою, не прибув за викликом у судове засідання, а також у випадках, відкладення судового розгляду необхідне для проведення процесуальних дій і заходів, у зв'язку із висуненням прокурором додаткового обвинувачення, початком провадження щодо юридичної особи під час судового розгляду;

2. привід обвинуваченого та/або про накладення на нього грошового стягнення в порядку, передбаченому главами 11 та 12 КПК України;

3. здійснення спеціального судового провадження стосовно обвинуваченого за його відсутності (*in absentia*), крім неповнолітнього, який переховується від органів слідства та суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності (спеціальне судове провадження) та оголошений у міждержавний та/або міжнародний розшук;

4. доручення проведення експертизи: за наявності клопотання сторін кримінального провадження або потерпілого за наявності підстав, передбачених ст. 242 КПК України або незалежно від наявності клопотання якщо: 1) суду надані кілька висновків експертів, які суперечать один одному, а допит експертів не дав змоги усунути виявлені суперечності; 2) під час судового розгляду виникли підстави, передбачені ч. 2 ст. 509 КПК України; 3) існують достатні підстави вважати висновок експерта (експертів) необґрунтованим чи таким, що

суперечить іншим матеріалам справи або викликає інші обґрунтовані сумніви в його правильності;

5. застосування заходів забезпечення кримінального провадження та доручення проведення слідчих (розшукових) дій;

6. зміну, скасування або обрання запобіжного заходу щодо обвинуваченого;

7. об'єднання матеріалів кримінального провадження в одне провадження або виділення в окреме провадження;

8. зупинення провадження у разі якщо обвинувачений ухилився від суду або захворів на психічну чи іншу тяжку тривалу хворобу, яка виключає його участь у судовому провадженні;

9. розшук обвинуваченого, який ухилився від суду;

10. здійснення дистанційного судового провадження за власною ініціативою або за клопотанням сторони чи інших учасників кримінального провадження. Дистанційне судове провадження згідно з правилами ст. 336 КПК України може здійснюватися в судах першої, апеляційної та касаційної інстанцій під час здійснення судового провадження з будь-яких питань, розгляд яких віднесено до компетенції суду;

11. складання досудової доповіді;

12. проведення допиту свідка з використанням технічних засобів з іншого приміщення, у тому числі за межами приміщення суду, або в інший спосіб, що унеможливує його ідентифікацію та забезпечує сторонам кримінального провадження можливість ставити запитання і слухати відповіді на них;

13. зміну порядку судового розгляду, якщо під час судового розгляду будуть встановлені підстави для здійснення кримінального провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру;

14. закінчення з'ясування обставин та перевірки їх доказами;

15. необхідність влаштування або встановлення опіки чи піклування щодо неповнолітніх дітей, які залишилися без нагляду, непрацездатних батьків, баби, діда, прабаби, прадіда, які потребують матеріальної допомоги і залишилися без нагляду;

16. роз'яснення судового рішення або відмову у його роз'ясненні;

17. закриття кримінального провадження.

Вирок ухвалюється в нарадчій кімнаті складом суду, який здійснював судовий розгляд.

4. СУДОВІ РІШЕННЯ ПІД ЧАС ПРОВАДЖЕННЯ В СУДІ АПЕЛЯЦІЙНОЇ ІНСТАНЦІЇ

У апеляційному порядку можуть бути оскаржені:

1) судові рішення судів першої інстанції, які не набрали законної сили;

2) ухвали слідчого судді, постановлені під час досудового розслідування.

У випадку, передбаченому п. 3 ч. 1 ст. 407 КПК України, суд апеляційної інстанції ухвалює вирок.

Будь-яке інше рішення суд апеляційної інстанції приймає у формі ухвали (ч. 1 ст. 418 КПК України).

Зміст ухвали суду апеляційної інстанції визначено у ст. 419 КПК України, випадки ухвалення і вимоги до вироку, ухвали про застосування примусових заходів

медичного чи виховного характеру суду апеляційної інстанції – у ст. 420 КПК України.

Судові рішення у формі ухвали, які можуть бути постановлені судом апеляційної інстанції – це ухвали про:

1. відкладення апеляційного розгляду, якщо для участі в розгляді в судове засідання не прибули учасники кримінального провадження, участь яких згідно з вимогами КПК України або рішенням суду апеляційної інстанції є обов'язковою;

2. відкриття апеляційного провадження;

3. залишення апеляційної скарги без руху, якщо суддя-доповідач, встановить, що апеляційну скаргу на вирок чи ухвалу суду першої інстанції подано без додержання вимог, передбачених ст. 396 КПК України;

4. повернення апеляційної скарги якщо:

1) особа не усунула недоліки апеляційної скарги, яку залишено без руху, в установленний строк;

2) апеляційну скаргу подала особа, яка не має права подавати апеляційну скаргу;

3) апеляційна скарга не підлягає розгляду в цьому суді апеляційної інстанції;

4) апеляційна скарга подана після закінчення строку апеляційного оскарження і особа, яка її подала, не порушує питання про поновлення цього строку або суд апеляційної інстанції за заявою особи не знайде підстав для його поновлення;

5. відмову у відкритті апеляційного провадження лише, якщо апеляційна скарга подана на судові рішення, яке не підлягає оскарженню в апеляційному порядку, або судові рішення оскаржене виключно з підстав, з яких воно не може бути оскарженим згідно з положеннями ст. 394 КПК України;

6. закінчення підготовки та призначення апеляційного розгляду;

7. закриття апеляційного провадження, якщо вирок або ухвала суду першої інстанції не були оскаржені іншими особами або якщо немає заперечень інших осіб, які подали апеляційну скаргу, проти закриття провадження у зв'язку з відмовою від апеляційної скарги, суд апеляційної інстанції;

8. закриття кримінального провадження, якщо встановлено обставини, передбачені ст. 284 цього Кодексу.

Якщо розгляд апеляційної скарги дає підстави для прийняття рішення на користь осіб, в інтересах яких апеляційні скарги не надійшли, суд апеляційної інстанції зобов'язаний прийняти таке рішення (ч. 2 ст. 404 КПК України).

Під час підготовки до апеляційного розгляду можуть бути постановлені інші ухвали: щодо подання, вимоги доказів, за результатами розгляду клопотань, з інших питань, необхідних для апеляційного розгляду.

За наслідками розгляду апеляційної скарги суд може ухвалити рішення про:

1) залишення вироку або ухвали без змін;

2) зміну вироку або ухвали. Суд апеляційної інстанції змінює вирок у разі: пом'якшення призначеного покарання, якщо визнає, що покарання за своєю суворістю не відповідає тяжкості кримінального правопорушення та особі обвинуваченого; зміни правової кваліфікації кримінального правопорушення і застосування статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність про менш тяжке кримінальне правопорушення;

зменшення сум, які підлягають стягненню, або збільшення цих сум, якщо таке збільшення не впливає на обсяг обвинувачення і правову кваліфікацію

кримінального правопорушення; в інших випадках, якщо зміна вироку не погіршує становища обвинуваченого.

Суд апеляційної інстанції змінює ухвалу суду про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру у разі:

1) зміни правової кваліфікації діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність, і застосування статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність, яка передбачає відповідальність за менш тяжке діяння;

2) пом'якшення виду примусових заходів медичного або виховного характеру.

1. скасування вироку повністю чи частково та ухвалення нового вироку;

2. скасування ухвали повністю чи частково та ухвалення нової ухвали;

3. скасування вироку або ухвали і закриття кримінального провадження;

4. скасування вироку або ухвали і призначення нового розгляду у суді першої інстанції.

Підставою для скасування або зміни судового рішення при розгляді справи в суді апеляційної інстанції є:

1) неповнота судового розгляду;

2) невідповідність висновків суду, викладених у судовому рішенні, фактичним обставинам кримінального провадження;

3) істотне порушення вимог кримінального процесуального закону;

4) неправильне застосування закону України про кримінальну відповідальність.

Підставою для скасування або зміни вироку суду першої інстанції може бути також невідповідність призначеного покарання тяжкості кримінального правопорушення та особі обвинуваченого.

Суд апеляційної інстанції не вправі скасувати виправдувальний вирок лише з мотивів істотного порушення прав обвинуваченого. Суд апеляційної інстанції не вправі скасувати ухвалу про незастосування примусових заходів медичного або виховного характеру лише з мотивів істотного порушення прав особи, стосовно якої вирішувалося питання про застосування таких заходів.

За наслідками апеляційного розгляду за скаргою на вирок суду на підставі угоди суд апеляційної інстанції, крім рішень про залишення вироку або ухвалу без змін може змінити вирок або ухвалу; скасувати вирок повністю чи частково та ухвалити новий вирок; скасувати ухвалу повністю чи частково та ухвалити нову ухвалу; скасувати вирок або ухвалу і закрити кримінальне провадження, а також має право скасувати вирок і направити кримінальне провадження: до суду першої інстанції для проведення судового провадження у загальному порядку, якщо угода була укладена під час судового провадження; до органу досудового розслідування для здійснення досудового розслідування в загальному порядку, якщо угода була укладена під час досудового розслідування.

За наслідками апеляційного розгляду за скаргою на ухвали слідчого судді суд апеляційної інстанції має право:

1) залишити ухвалу без змін;

2) скасувати ухвалу і постановити нову ухвалу.

5. СУДОВІ РІШЕННЯ ПІД ЧАС ПРОВАДЖЕННЯ В СУДІ КАСАЦІЙНОЇ ІНСТАНЦІЇ

Процедурні питання, пов'язані з рухом кримінального провадження, клопотання та заяви учасників справи, питання про відкладення розгляду кримінального провадження, оголошення перерви, зупинення кримінального провадження, а також в інших випадках, передбачених КПК України, вирішуються судом касаційної інстанції шляхом постановлення ухвал в порядку, визначеному КПК України для постановлення ухвал суду першої інстанції з урахуванням особливостей, передбачених главою 32 КПК України.

Суд касаційної інстанції за наслідками розгляду касаційної скарги по суті ухвалює судові рішення у формі постанов. Вимоги до постанови суду касаційної інстанції передбачені ст. 442 КПК України.

Суд касаційної інстанції постановляє ухвали про:

1. відмову у відкритті касаційного провадження, якщо:

1) касаційна скарга подана на судові рішення, яке не підлягає оскарженню в касаційному порядку;

2) з касаційної скарги, наданих до неї судових рішень та інших документів вбачається, що підстав для задоволення скарги немає;

2. відкриття касаційного провадження;

3. залишення касаційної скарги без руху, встановивши, що касаційну скаргу подано без додержання вимог, передбачених ст. 427 КПК України;

4. повернення касаційної скарги якщо:

1) особа не усунула недоліки касаційної скарги, яку залишено без руху, в установленний строк;

2) її подала особа, яка не має права подавати касаційну скаргу;

3) вона подана після закінчення строку касаційного оскарження і особа, яка її подала, не порушує питання про поновлення цього строку або суд касаційної інстанції за заявою такої особи не знайшов підстав для його поновлення;

5. закінчення підготовки та призначення касаційного розгляду;

6. закриття кримінального провадження у разі встановлення обставин, передбачених ст. 284 КПК України.

Якщо задоволення скарги дає підстави для прийняття рішення на користь інших засуджених, від яких не надійшли скарги, суд касаційної інстанції зобов'язаний прийняти таке рішення.

Суд касаційної інстанції також ухвалює інші рішення, пов'язані із підготовкою касаційного розгляду – витребує матеріали кримінального провадження; вирішує заявлені клопотання; вирішує питання про зупинення виконання судових рішень, які оскаржуються; вирішує інші питання, необхідні для касаційного розгляду.

Суд касаційної інстанції за наслідками розгляду касаційної скарги має право:

1) залишити судові рішення без зміни, а касаційну скаргу – без задоволення;

2) скасувати судові рішення і призначити новий розгляд у суді першої чи апеляційної інстанції;

3) скасувати судові рішення і закрити кримінальне провадження;

4) змінити судові рішення.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Які види судових рішень Ви знаєте?
2. Що таке ухвала?
3. Що таке вирок?
4. Що таке ухвала слідчого судді?
5. Що таке постанова Верховного Суду?
6. Які вимоги висуваються до судових рішень?
7. Які ухвали може постановити слідчий суддя під час досудового розслідування за результатами розгляду клопотання слідчого, прокурора про проведення слідчих (розшукових) дій?
8. Які дії, рішення, бездіяльність слідчого, прокурора можуть бути оскаржені під час досудового розслідування?
9. Які рішення можуть бути оскаржені в апеляційному порядку?
10. Які рішення може приймати суд апеляційної інстанції?
11. Які рішення можуть бути оскаржені до суду касаційної інстанції?
12. Яка форма судових рішень, що ухвалюються судом касаційної інстанції?
13. У яких випадках суд касаційної інстанції постановляє ухвали?

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА.

1. Гуртієва Л. М., Лукашкіна Т. В. Судові рішення у кримінальному провадженні України : навч.-метод. посіб. Одеса : Фенікс, 2017. 112 с.
2. Тайлієва Х. Р. Судові рішення у кримінальному процесі : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2016. 218 с.
3. Куйбіда Р., Сироїд О. Посібник із написання судових рішень. Київ : Дрім Арт, 2013. 224 с.
4. Калачова О. Вмотивованість судових рішень як гарантія захисту прав і основоположних свобод людини. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2016. № 4 (12). С. 78–84.
5. Висновок № 11 (2008) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо якості судових рішень. URL: https://court.gov.ua/userfiles/visn_11_2008.pdf.
6. Берназюк Я. Поняття та критерії мотивованості судового рішення як однієї з гарантій дотримання судами принципу верховенства права. *Кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури Київської області* : [сайт]. URL: <http://kdkako.com.ua/ponyattya-ta-kriteriyi-motivovanosti-sudovogo-rishennya-yak-odniieyi-z-garantiy-dotrimannya/>

ГЛАВА 25. ОСОБЛИВІ ПОРЯДКИ ПРОВАДЖЕННЯ В СУДІ ПЕРШОЇ ІНСТАНЦІЇ

1. Спрощене провадження щодо кримінальних проступків
  2. Провадження в суді присяжних
- Питання для самоконтролю
Рекомендована література

1. СПРОЩЕНЕ ПРОВАДЖЕННЯ ЩОДО КРИМІНАЛЬНИХ ПРОСТУПКІВ

Інститут проступків було запроваджено у вітчизняне правове поле Кримінальним процесуальним кодексом України від 13 квітня 2012 року, який набрав чинності 19 листопада того ж року.

Відповідно до закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» від 22 листопада 2018 року врегульовано основні аспекти досудового розслідування у формі дізнання.

У кримінальному процесуальному кодексі України передбачено два шляхи розгляду обвинувального акту щодо кримінального проступку.

Відповідно до ст. 381 КПК України суд, отримавши обвинувальний акт щодо вчинення кримінального проступку, протягом п'яти днів зобов'язаний призначити судовий розгляд, а у разі затримання особи – такий судовий розгляд призначається невідкладно. Суд розглядає обвинувальний акт щодо вчинення кримінального проступку без проведення судового розгляду в судовому засіданні, не викликаючи учасників судового провадження. Такий розгляд відбувається у випадку, якщо обвинувачений не оспорує встановлені під час дізнання обставини і погоджується з розглядом обвинувального акта.

Згідно зі ст. 382 КПК України суд з дня отримання обвинувального акта щодо вчинення кримінального проступку у п'ятиденний строк (і у разі затримання особи – невідкладно) вивчає його та додані до нього матеріали і ухвалює вирок.

Підставою для розгляду обвинувального акта щодо вчинення кримінального проступку у спрощеному провадженні є встановлення прокурором під час досудового розслідування, що підозрюваний беззаперечно визнав свою винуватість, не оспорує встановлені досудовим розслідуванням обставини і згоден з розглядом обвинувального акта за його відсутності, а потерпілий, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, не заперечують проти такого розгляду, прокурор має право надіслати до суду обвинувальний акт, в якому зазначає клопотання про його розгляд у спрощеному порядку без проведення судового розгляду в судовому засіданні.

У вирокі суду за результатами спрощеного провадження замість доказів на підтвердження встановлених судом обставин зазначаються встановлені органом досудового розслідування обставини, які не заперечуються учасниками судового провадження. Вирок суду за результатами спрощеного провадження повинен відповідати загальним вимогам до вироку суду. Проте, якщо суд визнає за необхідне, він має право призначити розгляд у судовому засіданні обвинувального акта щодо

вчинення кримінального проступку та викликати для участі в ньому учасників кримінального провадження.

Копія вироку за результатами розгляду обвинувального акта щодо вчинення кримінального проступку не пізніше дня, наступного за днем його ухвалення, надсилається учасникам судового провадження.

Вирок першої інстанції, ухвалений за результатами розгляду обвинувального акта щодо вчинення кримінального проступку не може бути оскаржений в апеляційному порядку з підстав розгляду провадження за відсутності учасників судового провадження, недослідження доказів у судовому засіданні або з метою заперечити встановлені досудовим розслідуванням обставини.

2. ПРОВАДЖЕННЯ В СУДІ ПРИСЯЖНИХ

Відповідно до Конституції України єдиними державними органами, які здійснюють правосуддя від імені держави, є суди. Делегування функцій судів і привласнення цих функцій посадовими особами чи іншими органами не допускається. Народ безпосередньо бере участь у здійсненні правосуддя виключно через присяжних, отже суд присяжних є формою участі народу у здійсненні правосуддя.

Існування суду з участю присяжних є невіддільною ознакою демократичної правової держави. Світова практика показує, що суд присяжних є досить дієвим важелем у провадженні законного, справедливого й ефективного судочинства. І сьогодні існують дві моделі цього суду: англо-американська (класична) та європейська (континентальна). Положення першої моделі передбачають, що суд присяжних без участі професійних суддів вирішує питання щодо винності або невинності підсудного. Така модель діє в США, Канаді, Іспанії, Бельгії, Великобританії, Норвегії, Швейцарії. Натомість європейська модель передбачає об'єднання професійних і непрофесійних суддів у єдину колегію, де вони спільно приймають рішення. Ця модель функціонує в країнах Європи: Фінляндії, Греції, Німеччині, Швеції, Австрії, Франції, Італії тощо.

Українське законодавство імплементувало європейську (континентальну) модель суду присяжних. В Україні суд присяжних розпочав свою роботу 2012 року із прийняттям того ж року Кримінального процесуального кодексу. Відповідно до п. 5.4 та п. 5.8 Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 роки передбачено поступове впровадження та розширення застосування суду присяжних. Порядок обрання присяжних, їх повноваження та формування суду присяжних врегульовано також нормами Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 02 червня 2016 року.

Відповідно до результатів дослідження Українського кризового медіацентру **«Статистичний аналіз щодо розгляду цивільних та кримінальних справ за участі присяжних»** (2017-2018 рр., 45 883 судових рішень), всього було виділено 482 кінцевих рішення у першій інстанції, що стосувалися 598 осіб. З цих 598 осіб, 560 отримали обвинувальні вироки (із них – 95 за участі присяжних), 38 – виправдувальні (із них – 5 за участі присяжних). У переважній більшості кримінальних справ, де потенційно міг бути суд присяжних, розгляд здійснювався колегією суддів без участі присяжних. Лише відносно кожного сьомого обвинуваченого розгляд здійснювався за участі присяжних, що серед іншого,

свідчить й про те, що обвинувачені рідко користуються своїм правом на суд присяжних, адже у кримінальних справах він призначається за клопотанням обвинуваченого. Абсолютна більшість документів і кінцевих рішень у кримінальних справах належали до категорії «Умисне вбивство»²²¹. **У 2019 році суд присяжних в Україні розглянув 56 кримінальних проваджень**²²².

Присяжним є особа, яка за її згодою вирішує справи у складі суду разом із суддею або залучається до здійснення правосуддя. Присяжним може бути громадянин України, який досяг тридцятирічного віку і постійно проживає на території, на яку поширюється юрисдикція відповідного окружного суду.

Не можуть бути включені до списків присяжних громадяни, які визнані судом обмежено дієздатними або недієздатними; які мають хронічні психічні чи інші захворювання, що перешкоджають виконанню обов'язків присяжного; які мають незняту чи непогашену судимість; які досягли шістдесяти п'яти років; особи, які не володіють державною мовою і ті, на яких протягом останнього року накладалося адміністративне стягнення за вчинення корупційного правопорушення, а також народні депутати України, члени Кабінету Міністрів України, судді, прокурори, працівники правоохоронних органів (органів правопорядку), військовослужбовці, працівники апаратів судів, інші державні службовці, посадові особи органів місцевого самоврядування, адвокати, нотаріуси, члени Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, Вищої ради правосуддя.

КПК України, який визначив порядок кримінального провадження на території України, встановлює випадки та правила розгляду кримінального провадження за участю суду присяжних, який, за загальним правилом, утворюється при місцевому загальному суді першої інстанції.

Обвинуваченому у вчиненні злочину, за який передбачене покарання у виді довічного позбавлення волі, прокурором або судом обов'язково має бути письмово роз'яснено про можливість, особливості та правові наслідки розгляду кримінального провадження стосовно нього судом присяжних. Надалі таке письмове роз'яснення додається до обвинувального акта і реєстру матеріалів досудового розслідування, які передаються до суду.

Реалізувати своє право обвинувачений має під час підготовчого провадження, заявивши клопотання про розгляд кримінального провадження стосовно нього судом присяжних. Якщо злочин вчинено у співучасті і хоча б один з обвинувачених заявив клопотання про розгляд кримінального провадження судом присяжних, то, відповідно, таке провадження розглядатиметься судом присяжних стосовно всіх обвинувачених.

Ч.3 ст. 31 КПК України визначає склад суду присяжних – два судді та три присяжних. Всі питання, пов'язані зі судовим розглядом, окрім питань доцільності продовження, скасування чи зміни запобіжного заходу у вигляді тримання обвинуваченого під вартою, судді і присяжні вирішують спільно.

Призначивши судовий розгляд судом присяжних, секретар судового засідання за розпорядженням головуючого здійснює виклик присяжних у кількості семи осіб. Письмовий виклик має бути вручений під розписку не пізніше ніж за 5 днів до

²²¹ Статистичний аналіз щодо розгляду кримінальних і цивільних справ за участі присяжних 2017-2018. *Український центр суспільних даних* : [сайт]. URL: <https://socialdata.org.ua/jurors-court-stats/>

²²² Див.: звіт Центру політико-правових реформ. URL: <https://www.pravo.org.ua/ua/news/20874300-sudi-u-2019-rotsi-v-tsifrah#>

судового засідання. Семеро присяжних визначаються автоматизованою системою документообігу суду з-поміж осіб, які внесені до списку присяжних.

Відповідно до ст. 64 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» для затвердження списку присяжних територіальне управління Державної судової адміністрації України звертається з поданням до відповідних місцевих рад, які формують і затверджують у кількості, зазначеній у поданні, список громадян, які постійно проживають на територіях, на які поширюється юрисдикція відповідного окружного суду, відповідають вимогам ст. 65 вказаного Закону і дали згоду бути присяжними. У разі неприйняття місцевою радою (місцевими радами) протягом двох місяців з моменту отримання подання рішення про затвердження списку присяжних територіальне управління ДСАУ звертається з поданням щодо затвердження списку присяжних до відповідної обласної ради. Список присяжних затверджується на три роки і переглядається в разі необхідності для заміни осіб, які вибули зі списку. Після затвердження списку присяжних такий список в електронній і паперовій формах передається до відповідного окружного суду.

У виклику присяжного до суду зазначаються:

1. день, час і місце проведення судового засідання;
2. права та обов'язки присяжного (ст. 386 КПК України і пп. 1,2,4-6 ч. 7 ст. 56 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»);
3. перелік вимог до присяжних (ст. 65 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»);
4. підстави для увільнення їх від виконання обов'язків (ст. 66 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»);
5. припис про явку, а також обов'язок присяжного (чи іншої особи, яка одержала виклик для передачі його присяжному) невідкладно повідомити суд про причини неможливості явки.

На підставі письмового виклику роботодавець зобов'язаний звільнити присяжного від роботи на час виконання ним обов'язків зі здійснення правосуддя. Відмову роботодавця розцінюють як неповагу до суду, зокрема за перешкоджання під будь-яким приводом посадовою особою явці до суду присяжного для виконання покладених на них обов'язків передбачено адміністративну відповідальність згідно зі ст. 185³ КУАП та такі дії тягнуть за собою накладення штрафу від 5 до 8 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Ухилення від явки в суд без поважної причини самим присяжним (ст. 185³ КУАП) загрожує більшими штрафами: від 50 до 150 неоподаткованих мінімумів доходів громадян.

Права присяжного: брати участь у дослідженні всіх відомостей та доказів у судовому засіданні; робити нотатки під час судового засідання; з дозволу головуючого ставити запитання обвинуваченому, потерпілому, свідкам, експертам, іншим особам, які допитуються; просити головуючого роз'яснити норми закону, що підлягають застосуванню під час вирішення питань, юридичні терміни і поняття, зміст оголошених у судовому засіданні документів, ознаки злочину, у вчиненні якого обвинувачується особа (ч. 1 ст. 386 КПК України). *А також:* право заявити про наявність обставин, що виключають його участь у судовому розгляді (ч. 2 ст. 387 КПК України); дати пояснення щодо обставин, у зв'язку з якими присяжному було заявлено відвід (ч. 3 ст. 81 КПК України); викласти письмово окрему думку, яка не оголошується в судовому засіданні, а приєднується до матеріалів провадження і є відкритою для ознайомлення (ч. 4 ст. 391 КПК України) та інші.

Окрім прав, на *присяжного покладаються такі обов'язки*: правдиво відповісти на запитання головуючого і учасників судового провадження щодо можливих перешкод, передбачених законом, для його участі в судовому розгляді, його стосунків з особами, які беруть участь у кримінальному провадженні, що підлягає розгляду, та поінформованості про його обставини, а також на вимогу головуючого подати необхідну інформацію про себе; додержуватися порядку в судовому засіданні і виконувати розпорядження головуючого; не відлучатися із залу судового засідання під час судового розгляду; не спілкуватися без дозволу головуючого з особами, що не входять до складу суду, стосовно суті кримінального провадження та процесуальних дій, що здійснюються (здійснювалися) під час нього; не збирати відомості, що стосуються кримінального провадження, поза судовим засіданням; не розголошувати відомості, які безпосередньо стосуються суті кримінального провадження та процесуальних дій, що здійснюються (здійснювалися) під час нього, і стали відомі присяжному у зв'язку з виконанням його обов'язків (ч. 2 ст. 186 КПК України).

Відповідно до пп. 1,2,4-6 ч. 7 ст. 65 ЗУ «Про судоустрій і статус суддів» присяжні зобов'язані виконувати ще й такі обов'язки: справедливо, безсторонньо та своєчасно розглядати і вирішувати судові справи відповідно до закону з дотриманням засад і правил судочинства; дотримуватися правил суддівської етики, у тому числі виявляти та підтримувати високі стандарти поведінки у будь-якій діяльності з метою укріплення суспільної довіри до суду, забезпечення впевненості суспільства в чесності та невідчужуваності суддів; виявляти повагу до учасників процесу; не розголошувати відомості, які становлять таємницю, що охороняється законом, у тому числі таємницю нарадчої кімнати і закритого судового засідання; виконувати вимоги та дотримуватися обмежень, установлених законодавством у сфері запобігання корупції.

Якщо буде встановлено, що до списків присяжних було включено особу, яку було заборонено включати відповідно до вимог ч. 2 ст. 65 ЗУ «Про судоустрій і статус суддів», то голова суду зобов'язаний увільнити таку особу від виконання обов'язків присяжного. До початку виконання обов'язків присяжного мають також право подати заяву про увільнення від виконання покладених на них обов'язків керівник або заступник керівника органу місцевого самоврядування; особа, яка через свої релігійні переконання вважає для себе неможливою участь у здійсненні правосуддя, а також особа, яка перебуває у відпустці у зв'язку з вагітністю та пологами, у відпустці по догляду за дитиною, яка має дітей дошкільного чи молодшого шкільного віку або утримує дітей-інвалідів або членів сім'ї похилого віку.

Порядок відбору присяжних після відкриття судового засідання:

- 1) повідомлення присяжним про те, яке провадження підлягає розгляду;
- 2) роз'яснення головуючим прав та обов'язків присяжним, умови їх участі в судовому розгляді;
- 3) за неможливості участі в судовому розгляді кожен із присяжних може заявити самовідвід, вказавши причину;
- 4) відбувається з'ясування головуючим, чи немає законних підстав для перешкоджання залучення громадян як присяжних, для звільнення окремих присяжних від виконання їх обов'язків і для звільнення присяжних від виконання їх обов'язків за їх усними чи письмовими заявами (дане питання вирішується ухвалою суду у складі двох суддів, що постановляється після проведення наради на місці без виходу до нарадчої кімнати);

5) учасники судового провадження за наявності підстав, передбачених ст. 75 і 76 КПК України можуть заявити відвід кожному з присяжних (вирішується ухвалою суду у складі двох суддів, що постановляється після проведення наради на місці без виходу до нарадчої кімнати). КПК України надає можливість заявлення лише вмотивованих відводів у суді присяжних. Мотивований відвід являє собою заперечення, заявлене усно або письмово, проти участі конкретного кандидата в присяжні в судовому розгляді кримінального провадження з обов'язковою вказівкою на конкретні причини.

6) якщо після передбаченої вище процедури присяжних залишилося більше необхідної для участі в судовому розгляді кількості, присяжні визначаються автоматизованою системою документообігу суду з-поміж присяжних, що не були звільнені або відведені від участі в розгляді кримінального провадження;

7) якщо після розгляду питань, пов'язаних зі звільненням від участі в розгляді кримінального провадження, із самовідводом і відводом присяжних залишилося менше необхідної для участі в судовому розгляді кількості, секретар судового засідання за вказівкою головуючого викликає присяжних додатково;

8) після відбору основних присяжних за такими правилами відбирається двоє запасних присяжних, які під час судового засідання постійно перебувають на відведених їм місцях і до ухвалення вироку можуть бути включені до складу основних присяжних у разі неможливості кого-небудь з основних присяжних продовжувати участь у судовому розгляді (про таку заміну суд постановляє ухвалу);

9) до журналу судового засідання заносяться прізвища відібраних основних і запасних присяжних в тому порядку, в якому їх було відібрано.

Після закінчення відбору основних і запасних присяжних вони займають місця, відведені їм головуючим.

Кожен присяжний за пропозицією головуючого складає присягу, текст якої зачитує вголос, і підтверджує, що йому зрозумілі раніше роз'яснені права, обов'язки та компетенція. Зміст присяги викладений у ст. 388 КПК України: «Я, (прізвище, ім'я, по батькові), присягаю виконувати свої обов'язки чесно і неупереджено, брати до уваги лише досліджені в суді докази, при вирішенні питань керуватися законом, своїм внутрішнім переконанням і совістю, як личить вільному громадянину і справедливій людині».

У випадку невиконання присяжним своїх обов'язків та у разі втрати через незаконний вплив неупередженості, що необхідна для вирішення питань кримінального провадження, за ініціативою головуючого присяжного може бути усунуто від подальшої участі в судовому розгляді кримінального провадження. Таке рішення приймається в нарадчій кімнаті більшістю від складу суду присяжних і оформлюється вмотивованою ухвалою. У разі прийняття рішення про усунення присяжного, до складу суду включається запасний присяжний, і судовий розгляд продовжується. Якщо ж запасного присяжного немає, то відбір нового присяжного здійснюється відповідно до описаної вище процедури і після цього судове провадження розпочинається спочатку.

Порядок наради і голосування в суді присяжних:

1) Керує нарадою суду присяжних головуючий.

2) Питання, передбачені ст. 368 КПК України (чи відбулося діяння, у вчиненні якого обвинувачується особа; чи містить це діяння склад кримінального правопорушення і якою статтею закону України про кримінальну відповідальність

він передбачений; чи винен обвинувачений у вчиненні цього кримінального правопорушення; чи підлягає обвинувачений покаранню за вчинене ним кримінальне правопорушення; чи є обставини, що обтяжують або пом'якшують покарання обвинуваченого, і які саме; яка міра покарання має бути призначена обвинуваченому і чи повинен він її відбувати, які обов'язки слід покласти на особу в разі її звільнення від відбування покарання з випробуванням; чи підлягає задоволенню пред'явлений цивільний позов і, якщо так, на чю користь, в якому розмірі та в якому порядку; чи є підстави для застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру; чи є підстави для виплати винагороди викривачу і, якщо так, у якому розмірі та в якому порядку; чи вчинив обвинувачений кримінальне правопорушення у стані обмеженої осудності; чи є підстави для застосування до обвинуваченого, який вчинив кримінальне правопорушення у стані обмеженої осудності, примусового заходу медичного характеру, передбаченого частиною другою статті 94 КК України; чи слід у випадках, передбачених статтею 96 КК України, застосувати до обвинуваченого примусове лікування; чи необхідно призначити неповнолітньому громадського вихователя; що належить вчинити з майном, на яке накладено арешт, речовими доказами і документами; на кого мають бути покладені процесуальні витрати і в якому розмірі; як вчинити із заходами забезпечення кримінального провадження), головуєчий ставить послідовно на обговорення, проводить відкрите голосування і веде підрахунок голосів.

3) Усі питання вирішуються простою більшістю голосів. Головуючий голосує останнім.

4) Ніхто зі складу суду присяжних не має права утримуватися від голосування, крім випадку, коли вирішується питання про міру покарання, а суддя чи присяжний голосував за виправдання обвинуваченого. У цьому разі голос того, хто утримався, додається до голосів, поданих за рішення, яке є найсприятливішим для обвинуваченого. При виникненні розбіжностей про те, яке рішення для обвинуваченого є більш сприятливим, питання вирішується шляхом голосування.

5) Кожен зі складу суду присяжних має право викласти письмово окрему думку, яка не оголошується в судовому засіданні, а приєднується до матеріалів провадження і є відкритою для ознайомлення.

6) У випадку, коли серед більшості складу суду, яка ухвалила рішення, відсутні судді, головуєчий зобов'язаний надати допомогу присяжним у складенні судового рішення.

Гарантування виступає найважливішим чинником реального забезпечення прав присяжних. І такі гарантії забезпечення їх прав передбачені ст. 68 ЗУ «Про судоустрій і статус суддів». За час виконання присяжними обов'язків у суді:

1) за рахунок коштів бюджетної програми на здійснення правосуддя територіальними управліннями Державної судової адміністрації України за рахунок коштів Державного бюджету України виплачується винагорода, розрахована виходячи з посадового окладу судді місцевого суду з урахуванням фактично відпрацьованого часу, відшкодовуються витрати на проїзд і наймання житла, виплачуються добові;

2) за місцем основної роботи зберігаються всі гарантії та пільги, визначені законом;

3) час виконання присяжним обов'язків у суді зараховується до всіх видів трудового стажу;

4) звільнення присяжного з роботи або переведення на іншу роботу без його згоди під час виконання ним обов'язків у суді не допускається.

На присяжних поширюються гарантії незалежності і недоторканності суддів, установлені законом, на час виконання ними обов'язків зі здійснення правосуддя.

Участь присяжних у прийнятті судових рішень, їх принциповість та волевиявлення у захисті прав людини мають позитивно впливати на відновлення довіри до судової гілки влади, на утвердження громадянського суспільства у процесах судочинства.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Хто такий присяжний?
2. Який порядок провадження в суді присяжних?
3. В яких випадках розгляд кримінального провадження може здійснюватися судом присяжних?
4. В якому складі здійснює розгляд кримінального провадження суд присяжних?
5. Які присяжний має права та обов'язки?
6. Який порядок здійснення виклику присяжних?
7. Який порядок відбору запасних присяжних?
8. В яких випадках присяжний може бути усунутий від подальшої участі в судовому розгляді кримінального провадження?
9. Хто керує нарадою суду присяжних?
10. Які є гарантії забезпечення прав присяжних?

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10, № 11–12, № 13. Ст. 88.

2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень : Закон України від 22 листоп. 2018 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 17. Ст. 71. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2617-19?lang=ru>

3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення окремих положень кримінального процесуального законодавства : Закон України від 04 жовт. 2019 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/187-20/para102/sp:java-:max10>

4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» : Закон України від 17 черв. 2020 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/720-20#Text>

5. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02 черв. 2016 р. № 1402-VIII. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19>

6. Стратегія реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 рр. : указ Президента України від 20 трав. 2015 р. № 276/2015. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/276/2015>.

7. Актуальні питання теорії та практики досудового розслідування кримінальних проступків : матеріали міжвідом. наук.-практ. круглого столу (Київ, 14 листоп. 2019 р.) / [редкол.: В. В. Черней, С. С. Чернявський, Л. Д. Удалова та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2019. 197 с.

8. Бісюк О. С. Суб'єкти та умови викладу окремої думки у Кримінальному судочинстві України. *Часопис Київського університету права*. 2016. № 1. С. 265–269.

9. Веселов М. Ю., Каптур О. С., Моргун Н. М. Доцільність існування інституту присяжних у кримінальному процесі України. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2016. Вип. 1 (10). С. 229–233.

10. Волохова К. В. Процесуальний порядок відбору присяжних у суді. *Міжнародний юридичний вісник : актуальні проблеми сучасності (теорія і практика)*. 2018. Вип. 1–2 (10–11). С. 283–287.

11. Гузела М. В. До питання про суд присяжних за Кримінальним процесуальним законодавством України. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія : Юридичні науки. 2017. № 861. С. 427–431.

12. Досудове розслідування кримінальних проступків : метод. рек. / [С. С. Чернявський, М. С. Цуцкірідзе, Р. М. Дударець та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2019. 160 с.

13. Колюх В. В. Інститут суду присяжних в Україні в контексті зарубіжного досвіду. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2017. № 131. С. 68–78.

14. Крикунов О., Денісова Г. Невмотивований відвід кандидату у присяжні у кримінальному процесі (порівняльно-правове дослідження). *Історико-правовий часопис*. 2019. № 1 (13). С. 89–96.

15. Логвиненко А. О. Суд присяжних в Україні: проблеми теорії та практики. *Юридичний вісник*. 2018. № 1 (46). С. 177–181.

16. Моргун С. О. Необхідність запровадження нової моделі суду присяжних у кримінальному провадженні України. *Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія і практика)*. 2018. Вип. 1–2 (10–11). С. 313–317.

17. Новиков О. В., Коротун Т. В. Англо-американська модель суду присяжних для України. Досвід США для України. *Молодий вчений*. 2018. № 4 (56). С. 726–729.

18. Рощина І. О., Циганій С. О. Суд присяжних в Україні: актуальні питання реформування. *Юридичний вісник*. 2016. № 2 (39). С. 188–193.

19. Рудик П. А. До питання відповідальності основних оновлених конституційно-правових засад щодо ролі судів і присяжних у здійсненні правосуддя в Україні міжнародним і європейським стандартам. *Часопис Київського університету права*. 2019. № 2. С. 54–59.

20. Сахаєнко С. Є., Колісніченко Н. М., Ровинська К. І. Проблеми організаційного забезпечення суду присяжних як елемент судового управління. *Теорія та практика державного управління*. 2018. № 2 (61). С. 178–186.

21. Сердинський В. С. Особливості здійснення правосуддя судом присяжних у Французькій Республіці. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія : Юриспруденція. 2016. № 20. С. 165–168.

22. Щерба В. М., Юхно О. О. Кримінальне провадження в суді присяжних : монографія. Харків : Панов, 2018. 274 с.

ГЛАВА 26. ПРОВАДЖЕННЯ В СУДІ АПЕЛЯЦІЙНОЇ ІНСТАНЦІЇ

1. Поняття та значення апеляційного провадження
2. Предмет та суб'єкти апеляційного оскарження
3. Строки і порядок апеляційного оскарження
4. Процесуальний порядок підготовки та проведення апеляційного розгляду
5. Рішення суду апеляційної інстанції
6. Підстави для скасування або зміни судового рішення судом апеляційної інстанції

Питання для самоконтролю.

Рекомендована література.

1. ПОНЯТТЯ ТА ЗНАЧЕННЯ АПЕЛЯЦІЙНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Право особи на перегляд її справи вищим судом є одним із міжнародних стандартів прав людини, закріпленим у п. 5 ст. 14 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, ч. 1 ст. 2 Протоколу № 7 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. На рівні національного законодавства України вказане право закріплене у п. 8 ч. 2 ст. 129 Конституції України, де серед основних засад судочинства передбачено право на апеляційний перегляд справи та у визначених законом випадках – на касаційне оскарження судового рішення. Вказана засада деталізується у ст. 24 КПК України, яка гарантує право на перегляд вироку, ухвали суду, що стосується прав, свобод чи інтересів особи, судом вищого рівня в порядку, передбаченому КПК України, незалежно від того, чи брала така особа участь у судовому розгляді, а порядок її реалізації – у главах 31, 32 КПК України.

Встановлення цієї важливої засади судочинства має на меті забезпечення виправлення вищим судом помилок і порушень вимог закону, допущених під час досудового розслідування та провадження у суді першої інстанції, гарантування прав і охоронюваних законом інтересів учасників кримінального провадження, утвердження законності і справедливості у кримінальному судочинстві²²³.

Так, у рішенні Конституційного Суду України від 08.04.2015 № 3-рп/2015, зазначено, що згідно з практикою Європейського суду з прав людини у статті 6 Конвенції, якою передбачено право на справедливий суд, не встановлено вимоги до держав засновувати апеляційні або касаційні суди. Там, де такі суди існують, гарантії, що містяться у вказаній статті, повинні відповідати також і забезпеченню ефективного доступу до цих судів (п. 25 Рішення у справі «Делкур проти Бельгії» від 17.01.1970 та п. 65 Рішення у справі «Гофман проти Німеччини» від 11.10.2001). Конституційний Суд України вважає, що право на судовий захист охоплює, зокрема, можливість оскарження судових рішень в апеляційному та касаційному порядку, що є однією з конституційних гарантій реалізації інших прав і

---

²²³ Справа «Головко проти України» (п. 145, заява № 2053/09) : рішення Європейського суду з прав людини від 23 січ. 2020 р. *Протокол* : [сайт]. URL: https://protocol.ua/ua/golovko_proti_ukraini/

свобод, захисту їх від порушень і протиправних посягань, в тому числі від помилкових і неправосудних судових рішень²²⁴.

Апеляційний перегляд судових рішень був притаманний кримінальному процесуальному законодавству України значний час. Але під час створення та становлення радянської системи судочинства законодавець рішуче відмовився від апеляції, як неприйнятної форми оскарження судових рішень для радянської держави. Важливим кроком у реформуванні української системи кримінального судочинства стало перетворення у 2001 році касаційної інстанції (яка на підставі досліджених та оцінених судом першої інстанції доказів перевіряла законність і обґрунтованість судового рішення) на апеляційну та наділення її правом проводити повторне дослідження обставин, встановлених під час кримінального провадження.

Термін «*апеляція*» походить від латинського слова *appellatio* (звернення) й означає форму перегляду судового рішення суду першої інстанції, що не набрало законної сили судом вищої інстанції.

Цей термін вживається в кількох значеннях:

- 1) як скарга учасника кримінального провадження про скасування або зміну судового рішення в апеляційному порядку;
- 2) як один з видів перевірки законності та обґрунтованості судових рішень вищим судом;
- 3) як стадія кримінального процесу.

Апеляційне провадження – стадія кримінального процесу, в якій суд вищої інстанції за апеляційними скаргами учасників кримінального провадження у передбаченому законом порядку переглядає судові рішення суду першої інстанції, які не набрали законної сили.

Значення апеляційного провадження полягає в тому, що воно:

- 1) призначене для забезпечення охорони прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження;
- 2) запобігає зверненню до виконання незаконних та необґрунтованих вироків та інших судових рішень;
- 3) забезпечує виправлення порушень закону і помилок, допущених органами досудового розслідування та судом першої інстанції;
- 4) є формою судового контролю за діяльністю судів нижчої ланки та органів досудового розслідування.

При характеристиці апеляційного провадження, як правило, виділяють такі основні риси (ознаки):

1. Свобода оскарження вироків та інших рішень суду учасниками кримінального провадження. Учасники кримінального провадження можуть скористатися своїм правом на подачу апеляційної скарги, а можуть і не скористатися ним. Це так зване диспозитивне право не стосується прокурора, який через засаду публічності зобов'язаний реагувати на кожне необґрунтоване і незаконне, на його думку, рішення.

2. В апеляційному порядку оскаржуються вирок та інші судові рішення, ухвалені місцевими судами, які не набрали законної сили. Вирок або ухвала суду першої інстанції, ухвала слідчого судді набирає законної сили після закінчення строку подання апеляційної скарги, якщо таку скаргу не було подано. У разі подання

---

²²⁴ Справа за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень ч. 2 ст. 171-2 Кодексу адміністративного судочинства України : рішення Конституційного Суду України від 08 квіт. 2015 р. № 3-рп/2015. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-15>

апеляційної скарги судові рішення, якщо його не скасовано, набирає законної сили після ухвалення рішення судом апеляційної інстанції.

3. *Перегляд рішень суду першої інстанції обмежений межами апеляційної скарги.* Апеляційна інстанція перевіряє ті обставини і застосування права, про перегляд яких вказано в апеляції. Проте суд апеляційної інстанції вправі вийти за межі апеляційних вимог, якщо цим не погіршується становище обвинуваченого або особи, щодо якої вирішувалося питання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру. Якщо розгляд апеляційної скарги дає підстави для прийняття рішення на користь осіб, в інтересах яких апеляційні скарги не надійшли, суд апеляційної інстанції зобов'язаний прийняти таке рішення

4. *Апеляційний суд наділений правом досліджувати докази (проводити судове слідство) у повному обсязі або частково.* Суд апеляційної інстанції зобов'язаний повторно дослідити обставини, встановлені під час кримінального провадження, за одночасної наявності таких умов: 1) якщо вони досліджені судом першої інстанції не повністю або з порушеннями та 2) за клопотанням учасників судового провадження. Не дослідивши доказів безпосередньо, для підтвердження або спростування фактичних обставин кримінального провадження апеляційний суд не вправі давати доказам іншу оцінку, ніж та, яку дав суд першої інстанції²²⁵

5. *Недопустимість погіршення правового становища обвинуваченого* Суд апеляційної інстанції при перегляді судового рішення може пом'якшити призначене судом першої інстанції покарання або застосувати закон про менш тяжке кримінальне правопорушення, але не має права посилити покарання, а так само застосувати закон про тяжче кримінальне правопорушення, збільшити розмір відшкодування завданої кримінальним правопорушенням шкоди за виключенням випадків подачі апеляційної скарги прокурором, потерпілим чи його представником.

6. *Обов'язковість рішень і вказівок апеляційної інстанції для суду першої інстанції.* Вказівки суду апеляційної інстанції у вигляді висновків і мотивів, з яких скасовані судові рішення, є обов'язковими для суду першої інстанції при новому розгляді, оскільки вони надані в межах компетенції та права суду вищого рівня. Свої вказівки апеляційний суд вправі давати лише у такій формі, щоб вони не вирішували наперед висновки суду першої інстанції.

2. ПРЕДМЕТ ТА СУБ'ЄКТИ АПЕЛЯЦІЙНОГО ОСКАРЖЕННЯ

В апеляційному порядку сторони кримінального провадження та потерпілий можуть оскаржувати судові рішення, ухвалені місцевими судами і які не набрали законної сили. Відповідно до ст. 392 КПК України оскарженню підлягають:

1) обвинувальні та виправдувальні вироки, крім випадків, передбачених ст. 394 КПК України. Особливий порядок, в частині підстав апеляційного оскарження, передбачений ст. 394 КПК України та стосується вироків винесених за результатами спрощеного судового розгляду кримінальних проступків або на підставі угод про примирення та визнання вини; рішень при винесенні яких суд не досліджував докази щодо тих обставин, які ніким не заперечувалися;

---

²²⁵ Постанова Верховного Суду від 16 січ. 2020 р. у справі № 301/2285/16-к, провадження № 51-5165км19. Єдиний державний реєстр судових рішень : [сайт]. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/87000851>

2) ухвали про застосування чи відмову у застосуванні примусових заходів медичного або виховного характеру;

3) інші ухвали суду першої інстанції у випадках, передбачених КПК України. До таких випадків можна віднести ухвали пов'язані з внесенням виправлень в судове рішення чи його роз'ясненням; закриттям кримінального провадження; поверненням обвинувального акту або клопотань про застосування примусових заходів медичного (виховного) характеру; виконанням вироку тощо. Інші ж ухвали постановлені під час судового провадження в суді першої інстанції до ухвалення кінцевих судових рішень відповідно до ч. 2 ст. 392 КПК України окремому оскарженню не підлягають. При цьому, згідно з рішенням Конституційного Суду України від 13.06.2019 № 4-р/2019 положення ч. 2 ст. 392 КПК України щодо унеможливлення окремого апеляційного оскарження ухвали суду про продовження строку тримання під вартою, постановленої під час судового провадження в суді першої інстанції до ухвалення судового рішення по суті, визнано таким, що не відповідає Конституції України (є неконституційним)²²⁶.

4) ухвали слідчого судді, постановлені під час досудового розслідування в порядку судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні. Зокрема, це ухвали пов'язані з відмовою у наданні дозволу на затримання; застосуванням запобіжних заходів у вигляді тримання під вартою, домашнього арешту, застави; поміщення особи в приймальник-розподільник для дітей; направленням особи до медичного закладу для проведення психіатричної експертизи; арештом майна; тимчасовим доступом до речей і документів; відстороненням від посади; відмовою у здійсненні спеціального досудового розслідування; оскарженням рішення про закриття кримінального провадження, повідомленням про підозру тощо. Також, у разі постановлення слідчим суддею ухвали, що не передбачена кримінальними процесуальними нормами (ч. 3 ст. 309 КПК України), суд апеляційної інстанції не вправі відмовити у перевірці її законності²²⁷.

До суб'єктів, які мають право на апеляційне оскарження належать:

1) обвинувачений, стосовно якого ухвалено обвинувальний вирок, його законний представник чи захисник – в частині, що стосується інтересів обвинуваченого;

2) обвинувачений, стосовно якого ухвалено виправдувальний вирок, його законний представник чи захисник – в частині мотивів і підстав виправдання;

3) підозрюваний, обвинувачений, його законний представник чи захисник;

4) законний представник, захисник неповнолітнього чи сам неповнолітній, щодо якого вирішувалося питання про застосування примусового заходу виховного характеру, – в частині, що стосується інтересів неповнолітнього;

5) законний представник та захисник особи, щодо якої вирішувалося питання про застосування примусових заходів медичного характеру;

---

²²⁶ Справа за конституційною скаргою Глушенка Віктора Миколайовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини другої статті 392 Кримінального процесуального кодексу України : рішення Конституційного Суду України від 13 черв. 2019 р. № 4-р/2019. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v004p710-19#n66>

²²⁷ Постанова Верховного Суду від 23 трав. 2018 р. у справі № 237/1459/17, провадження № 13-19кц18. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/74475877>; Огляд судової практики Верховного Суду щодо перегляду ухвал слідчих суддів. Рішення, внесені до ЄДРСП за період з 01 січ. 2018 р. по 01 черв. 2020 р. Київ, 2020. 79 с. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/Ogljad_KKS_01_01_2018_01_06_2020.pdf

6) прокурор;

7) потерпілий або його законний представник чи представник – у частині, що стосується інтересів потерпілого, але в межах вимог, заявлених ними в суді першої інстанції;

8) цивільний позивач, його представник або законний представник – у частині, що стосується вирішення цивільного позову;

9) цивільний відповідач або його представник – у частині, що стосується вирішення цивільного позову;

10) представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, – у частині, що стосується інтересів юридичної особи;

11) фізична або юридична особа – у частині, що стосується її інтересів під час вирішення питання про долю речових доказів, документів, які були надані суду; третя особа – у частині, що стосується її інтересів під час вирішення питання про спеціальну конфіскацію;

12) викривач – у частині, що стосується його інтересів під час вирішення питання виплати йому винагороди як викривачу;

13) інші особи у випадках, передбачених КПК України. Зокрема, законний представник особи, стосовно якої прийнято рішення про поміщення до приймачника-розподільника для дітей або продовження строку тримання особи в приймачнику-розподільнику (п. 6, 7 ч. 1 ст. 309 КПК України); законний представник особи, стосовно якої прийнято рішення про направлення до медичного закладу для проведення психіатричної експертизи або відмову у такому направленні (п. 8 ч. 1 ст. 309 КПК України); особи, на майно яких накладено арешт (п. 9 ч. 1 ст. 309 КПК України); особи, яким слідчий суддя відмовив у задоволенні скарги на постанову про закриття кримінального провадження, повернуто скаргу на рішення, дії чи бездіяльність слідчого, прокурора або відмову у відкритті провадження по ній (п. 1, 3 ч. 1 ст. 303, ч. 2 ст. 309 КПК України); особа, яка звернулася із заявою про роз'яснення судового рішення, та учасники судового провадження стосовно ухвали про роз'яснення судового рішення або відмову в його роз'ясненні (ч. 4 ст. 380 КПК України); особа, до якої застосовано екстрадиційний арешт, її захисник чи законний представник (ч. 9 ст. 584 КПК України) тощо.

Коло осіб, які наділені правом подавати апеляцію, є вичерпним і розширеному тлумаченню не підлягає, за винятком прокурора. Так, згідно з ч. 4 ст. 36 КПК України, а також ч. 5 ст. 24 Закону України «Про прокуратуру» право на подання апеляційної скарги мають службові особи органів прокуратури вищого рівня: Генеральний прокурор, його перший заступник та заступники, керівники регіональних прокуратур, їх перші заступники та заступники незалежно від їх участі в розгляді справи у суді першої інстанції.

Так, відповідно до п. 4, 13, 15 розділу V наказу Генеральної прокуратури України від 28.03.2019 № 51 «Про затвердження Порядку організації діяльності прокурорів і слідчих органів прокуратури у кримінальному провадженні» прокурор у судовому провадженні, відповідно до вимог законодавства, після ухвалення судового рішення складає висновок з правовою позицією щодо його законності і наявності підстав для подальшого оскарження цього рішення в апеляційному чи касаційному порядку. Структурні підрозділи нагляду за додержанням законів під час проведення досудового розслідування прокуратур регіонального рівня забезпечують перевірку

висновків місцевих прокуратур про законність ухвалених судами першої інстанції рішень та відсутність підстав для їх оскарження в апеляційному порядку²²⁸.

3. СТРОКИ І ПОРЯДОК АПЕЛЯЦІЙНОГО ОСКАРЖЕННЯ

Апеляційні скарги на судові рішення, ухвалені судом першої інстанції подаються, через суд, який ухвалив судові рішення, що оскаржується. Проте, це положення не стосується ухвал слідчого судді, постановлених в порядку судового контролю під час досудового розслідування. Апеляції на такі рішення подаються безпосередньо до суду апеляційної інстанції.

Апеляція на судові рішення місцевих судів може бути подана в такі *строки*:

1) на вирок або ухвалу про застосування чи відмову у застосуванні примусових заходів медичного або виховного характеру – протягом *30 днів* з дня їх проголошення;

2) на інші ухвали суду першої інстанції – протягом *7 днів* з дня її оголошення;

3) на ухвалу слідчого судді – протягом *5 днів* з дня її оголошення.

Для особи, яка перебуває під вартою, строк подачі апеляційної скарги обчислюється з моменту вручення їй копії судового рішення. Якщо ухвалу суду або слідчого судді було постановлено без виклику особи, яка її оскаржує, або якщо вирок було ухвалено без виклику особи, яка його оскаржує, в порядку, передбаченому для здійснення спрощеного провадження щодо кримінальних проступків, то строк апеляційного оскарження для такої особи обчислюється з дня отримання нею копії судового рішення незалежно від наявності інших джерел інформування про прийняте рішення²²⁹. При цьому, виходячи з правової позиції Верховного Суду, викладеної в постанові від 27.05.2019 (справа № 46/1434/18) строк подачі апеляційної скарги на ухвалу слідчого судді, якщо останній постановив ухвалу та оголосив її резолютивну частину в один день, а повний текст ухвали оголосив в інший день, обчислюється з дня оголошення резолютивної частини цієї ухвали²³⁰.

Слід мати на увазі, що протягом строку, встановленого для подання апеляційної скарги, матеріали кримінального провадження ніким не можуть бути витребувані із суду. У цей строк суд зобов'язаний надавати учасникам судового провадження за їх клопотанням можливість ознайомлюватися з матеріалами кримінального провадження (ст. 395 КПК України).

У разі пропуску строку на апеляційне оскарження з поважних причин особи, які мають право на апеляційне оскарження, можуть заявити клопотання перед судом, який постановив вирок чи ухвалу, про відновлення пропущеного строку. За відсутності такого клопотання суддя-доповідач виносить ухвалу про повернення апеляції особі, яка її подала.

---

²²⁸ Про затвердження Порядку організації діяльності прокурорів і слідчих органів прокуратури у кримінальному провадженні : наказ Генеральної прокуратури України від 28 берез. 2019 р. № 51. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0363-19>

²²⁹ Постанова Верховного Суду від 18 листоп. 2019 р. у справі № 760/12179/16-к, провадження № 51-9550кмо18. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/85542805>

²³⁰ Постанова Верховного Суду від 27 трав. 2019 р. у справі № 461/1434/18, провадження № 51-6470кмо18. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/82188400>

Особа, яка бажає подати апеляційну скаргу, має діяти сумлінно для того, щоб ефективно реалізувати своє право. Тому, при вирішенні питання про поновлення пропущеного строку на апеляційне оскарження, до уваги мають братися: тривалість самого процесуального строку; час, який минув з дати завершення процесуального строку; наявність чи відсутність обставин, які об'єктивно перешкоджали особі реалізувати своє право (повноваження) в межах визначеного процесуального строку; поведінку особи, яка звертається з відповідним клопотанням, зокрема, чи вживала особа розумних заходів для того, щоб реалізувати своє право (повноваження) у межах процесуального строку та якнайшвидше після його закінчення (у разі наявності поважних причин його пропуску) та інші доречні обставини²³¹.

До поважних причин пропуску строку на апеляційне оскарження відносяться обставини, що об'єктивно перешкодили учаснику процесу вчасно подати апеляцію. Такими причинами можуть бути визнані: очікування повного тексту судового рішення, що унеможливило своєчасне ознайомлення з мотивами такого рішення та навести свої заперечення щодо них в апеляційній скарзі²³², важка хвороба апелянта, стихійне лихо, смерть або тяжка хвороба близького родича учасника процесу тощо. Але не може враховуватися як поважна причина пропуску строку апеляційного оскарження момент розміщення рішення суду першої інстанції в Єдиному державному реєстрі судових рішень²³³, зайнятість сторони, її представника, яка пропустила строк, в іншій судовій справі, від'їзд апелянта у відпустку.

Питання про відновлення строку вирішується суддею-головуючим одноособово. Про день і час розгляду клопотання сторони повідомляються, однак їх неявка в судові засідання не перешкоджає розгляду клопотання.

За результатами розгляду клопотання суд виносить ухвалу, якою відновлює пропущений строк, якщо визнає, що він пропущений з поважних причин або відмовляє у його відновленні. Ухвала може бути оскаржена в суді касаційної інстанції.

Важливе значення для перегляду судового рішення в порядку апеляційного провадження мають форма і зміст апеляційної скарги. Значною мірою від того, які доводи і мотиви викладені у скарзі та які вимоги висуваються скаргником, залежать наслідки апеляційного провадження.

Апеляційна скарга подається у письмовій формі, при цьому вона може бути як рукописною, так і виготовленою з допомогою друкарських засобів. В апеляції необхідно зазначати:

- 1) найменування суду апеляційної інстанції;
- 2) прізвище, ім'я та по батькові (найменування), місце проживання (перебування) особи, яка подає апеляційну скаргу, а також номер засобу зв'язку, адресу електронної пошти, якщо такі є;
- 3) судові рішення, яке оскаржується, і назву суду який його ухвалив;

---

²³¹ Постанова Верховного Суду від 27 берез. 2019 р. у справі № 127/17092/18, провадження № 51-8813км18. *Zakononline* : [сайт]. URL: <http://zakononline.com.ua/court-decisions/show/80918828>

²³² Постанова Верховного Суду від 05 черв. 2019 р. у справі № 766/6342/18, провадження № 51-8586км18. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/82316315>

²³³ Постанова Верховного Суду від 25 верес. 2018 р. у справі № 222/466/17, провадження № 51-4649 км 18. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/76859948>

- 4) вимоги особи, яка подає апеляційну скаргу, та їх обґрунтування із зазначенням того, у чому полягає незаконність чи необґрунтованість судового рішення;
- 5) клопотання особи, яка подає апеляційну скаргу, про дослідження доказів;
- 6) перелік матеріалів, які додаються (ч. 2 ст. 396 КПК України).

Участь в апеляційному перегляді є правом особи, яка звертається зі скаргою, а тому якщо особа не бажає брати участь у судовому засіданні, вона про це зазначає в апеляційній скарзі.

Якщо в апеляційній скарзі вказуються обставини, які не були досліджені в суді першої інстанції, або докази, які не подавалися до суду першої інстанції, то в ній зазначаються причини цього. Такими причинами можуть бути ігнорування судом першої інстанції клопотань учасників про дослідження окремих доказів або відсутність на момент розгляду справи у суді першої інстанції відомостей про існування певних доказів.

Апеляційна скарга обов'язково повинна бути підписана особою, від імені якої вона подана. Якщо апеляційну скаргу подає захисник, представник потерпілого, то до неї додаються оформлені належним чином документи, що підтверджують його повноваження.

До апеляційної скарги та доданих до неї письмових матеріалів надаються копії в кількості, необхідній для їх надіслання сторонам кримінального провадження та іншим учасникам судового провадження, інтересів яких стосується апеляційна скарга. При цьому слід урахувати, що захисник та його підзахисний є окремими учасниками справи, а тому копії апеляційної скарги повинні виготовлятися та направлятися кожному з них²³⁴. У разі неподання таких копій або подання їх у недостатній кількості, після надходження скарги до апеляційного суду суддя-доповідач повинен залишити апеляційну скаргу без руху, визначивши строк для усунення зазначеного недоліку.

Обов'язок щодо надання копій апеляційної скарги та доданих до неї письмових матеріалів не поширюється на обвинуваченого, до якого застосовано запобіжний захід у виді домашнього арешту або тримання під вартою.

Через три дні після закінчення строку апеляційного оскарження судового рішення суд першої інстанції зобов'язаний надіслати матеріали кримінального провадження та всі апеляційні скарги, що надійшли, до відповідного апеляційного суду. Якщо така скарга надійшла після того, як усі матеріали з раніше поданими апеляційними скаргами надіслано до апеляційного суду, то суд першої інстанції зобов'язаний прийняти її та направити до апеляційного суду не пізніше наступного дня після надходження.

Апеляційна скарга, що надійшла до суду апеляційної інстанції, не пізніше наступного дня передається судді-доповідачу. Отримавши апеляційну скаргу на вирок чи ухвалу суду першої інстанції, суддя-доповідач протягом трьох днів перевіряє її на відповідність вимогам, що визначені законом, до форми і змісту апеляційної скарги і за відсутності перешкод постановляє ухвалу про відкриття апеляційного провадження.

---

²³⁴ Постанова Верховного Суду від 21 листоп. 2019 р. у справі № 757/57453/17-к, провадження № 51-5669 км 18. *Протокол* : [сайт]. URL: https://protocol.ua/ua/vs_kks_zahisnik_ta/

Встановивши невідповідність апеляційної скарги вимогам чинного законодавства, суддя-доповідач, залежно від виявлених порушень, приймає одне з трьох можливих рішень:

1) залишає апеляційну скаргу без руху, із зазначенням недоліків та встановлення строку на їх усунення;

2) повертає апеляційну скаргу;

3) відмовляє у відкриття провадження (ст. 399 КПК України).

У разі залишення апеляційної скарги без руху, суддя в ухвалі зазначає недоліки скарги та встановлює достатній строк для їх усунення, який не може перевищувати п'ятнадцяти днів з дня отримання ухвали особою, яка подала апеляційну скаргу. Копія ухвали про залишення апеляційної скарги без руху невідкладно надсилається особі, яка подала апеляційну скаргу.

Якщо особа усунула недоліки апеляційної скарги у строк, встановлений суддею-доповідачем, вона вважається поданою у день первинного її подання до суду апеляційної інстанції. Протягом трьох днів після усунення недоліків апеляційної скарги і за відсутності перешкод суддя-доповідач постановляє ухвалу про відкриття апеляційного провадження.

Рішення про повернення апеляційної скарги приймається, якщо:

1) особа не усунула недоліки апеляційної скарги, яку залишено без руху, в установлений строк;

2) апеляційну скаргу подала особа, яка не має права подавати апеляційну скаргу;

3) апеляційна скарга не підлягає розгляду в цьому суді апеляційної інстанції;

4) апеляційна скарга подана після закінчення строку апеляційного оскарження і особа, яка її подала, не порушує питання про поновлення цього строку або суд апеляційної інстанції за заявою особи не знайде підстав для його поновлення.

Суддя-доповідач відмовляє у відкритті провадження лише, якщо апеляційна скарга подана на судові рішення, яке не підлягає оскарженню в апеляційному порядку, або судові рішення оскаржене виключно з підстав, з яких воно не може бути оскарженим.

Подання апеляційної скарги на судові рішення зупиняє набрання ним законної сили і виконання такого рішення. Якщо подано апеляційну скаргу лише на певну частину судового рішення або якщо рішення стосується кількох обвинувачених, а скарга надійшла лише в інтересах одного, то судові рішення в інших частинах або щодо інших обвинувачених не набирає сили до прийняття рішення апеляційним судом. Що стосується ухвали слідчого судді то подання апеляційної скарги зупиняє набрання нею законної сили, але не зупиняє її виконання.

4. ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ ПОРЯДОК ПІДГОТОВКИ ТА ПРОВЕДЕННЯ АПЕЛЯЦІЙНОГО РОЗГЛЯДУ

Підготовка до апеляційного розгляду (ст. 401 КПК України).

Якщо апеляційна скарга відповідає усім вимогам, визначеним у ст. 396 КПК України, суддя-доповідач постановляє ухвалу про відкриття апеляційного провадження. Протягом десяти днів з моменту постановлення зазначеної ухвали суддя повинен здійснити низку організаційно-розпорядчих дій, спрямованих на підготовку апеляційного розгляду поданої апеляційної скарги, забезпечивши при

цьому учасникам кримінального провадження необхідний і достатній рівень захисту їх прав та законних інтересів.

Під час підготовки до проведення апеляційного розгляду суддя-доповідач:

1) надсилає копії ухвали про відкриття апеляційного провадження учасникам судового провадження разом із копіями апеляційних скарг та інформацією про їхні права та обов'язки. Така інформація може міститися в ухвалі про відкриття апеляційного провадження або у супровідному листі, який надсилається учасникам судового провадження;

2) встановлює строк, протягом якого можуть бути подані заперечення на апеляційну скаргу;

3) пропонує учасникам судового провадження подати нові докази, на які вони посилаються, або витребує докази за наявності відповідного клопотання особи, яка подала апеляційну скаргу;

4) вирішує інші клопотання, в тому числі щодо зміни, скасування чи припинення запобіжного заходу;

5) вирішує інші питання, необхідні для апеляційного розгляду (ч. 1 ст. 401 КПК України).

До інших питань, пов'язаних із підготовкою справи до апеляційного розгляду, можна віднести питання про обсяг дослідження доказів під час апеляційного розгляду; про вимогу в необхідних випадках додаткових доказів під час апеляційного розгляду; про список осіб, які підлягають виклику в судові засідання; про зміну, скасування або обрання заходів забезпечення кримінального провадження; про виклик у необхідних випадках перекладача; про проведення апеляційного розгляду у відкритому або закритому судовому засіданні; про день і місце апеляційного розгляду; про зупинення провадження у випадках захворювання обвинуваченого, участь якого в апеляційному розгляді визнано обов'язковою, до його видужання, а також з інших питань, що стосуються підготовчих дій до апеляційного розгляду. Також, коли цього вимагають інтереси правосуддя, та коли в обвинуваченого немає достатніх коштів для оплати послуг захисника, суд на цьому етапі повинен вирішити питання про надання обвинуваченому безоплатної правової допомоги²³⁵.

Усі судові рішення під час підготовки до апеляційного розгляду викладаються у формі ухвали, копія якої надсилається учасникам судового провадження.

Протягом десяти днів після постановлення ухвали про відкриття апеляційного провадження суддя-доповідач постановляє ухвалу про закінчення підготовки та призначення апеляційного розгляду. В такій ухвалі зазначається час та місце розгляду кримінального провадження, вирішуються питання щодо необхідності обов'язкової явки сторін або інших учасників кримінального провадження, доставлення обвинуваченого, який утримується під вартою тощо.

Слід зазначити, що обвинувачений підлягає обов'язковому виклику в судові засідання для участі в апеляційному розгляді, якщо:

1) в апеляційній скарзі порушується питання про погіршення його становища (порушується питання про скасування виправдувального вироку, призначення особи більш суворого виду або розміру покарання, визнання особи винуватою в епізодах, за якими вона була виправдана тощо);

²³⁵ Справа «Фортунський проти України» (Заява № 14729/06) : рішення Європейського суду з прав людини від 02 лют. 2017 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_d73#Text

2) суд визнає обов'язковою участь обвинуваченого у судовому засіданні (зокрема, якщо факти, необхідні для правильного вирішення справи, потребують допиту обвинуваченого);

3) обвинувачений, який утримується під вартою, подав клопотання про участь у судовому засіданні.

Слід наголосити, що подання захисником від свого імені клопотання про проведення апеляційного розгляду за особистою участю обвинуваченого, який утримується під вартою, чи його участю в режимі відеоконференції без належного підтвердження, що це клопотання погоджене з цим обвинуваченим, саме по собі ще не свідчить про наявність підстав для обов'язкового задоволення такого клопотання апеляційним судом²³⁶.

Строк, у межах якого може бути призначено апеляційний розгляд, має бути достатнім для належної підготовки та подання учасниками провадження заперечень, вимог необхідних документів, доставлення засудженого тощо.

Апеляційний розгляд (ст. 405 КПК України).

Розгляд матеріалів кримінального провадження в апеляційному порядку здійснюється колегіально судом у складі не менше трьох суддів (ч. 4 ст. 31 КПК України). При цьому слід враховувати, що:

1) апеляційний розгляд кримінального провадження стосовно корупційних злочинів, передбачених в примітці ст. 45 КК України, ст. 2062, 209, 211, 3661 КК України, якщо наявна хоча б одна з умов, передбачених п. 1-3 ч. 5 ст. 216 КПК України здійснюється Вищим антикорупційним судом колегіально у складі трьох суддів, хоча б один з яких має стаж роботи на посаді судді не менше п'яти років;

2) апеляційний розгляд кримінального провадження стосовно неповнолітньої особи, здійснюється колегіально судом. При цьому, головуючим під час такого розгляду може бути лише суддя, уповноважений згідно із Законом України «Про судоустрій і статус суддів» на здійснення кримінального провадження стосовно неповнолітніх.

Судове засідання суду апеляційної інстанції складається з певних частин, які послідовно слідує одна за одною.

Підготовча частина судового засідання. Апеляційний розгляд розпочинається відкриттям головуючим судового засідання і оголошенням про розгляд відповідного кримінального провадження. Секретар судового засідання доповідає суду, хто з учасників судового провадження, викликаних та повідомлених осіб прибув у судове засідання, встановлює їх особи, перевіряє повноваження захисників і представників, з'ясовує, чи вручено судові виклики та повідомлення тим, хто не прибув, і повідомляє причини їх неприбуття, якщо вони відомі. Участь прокурора у розгляді апеляційної скарги у кримінальній справі є обов'язковою²³⁷, неявка ж інших учасників процесу на засідання суду апеляційної інстанції не є перешкодою для розгляду матеріалів кримінального провадження. Винятком є випадки, коли суд,

---

²³⁶ Постанова Верховного Суду від 02 жовт. 2018 р. у справі № 484/560/17-к, провадження № 51-2078 км 18. *Протокол*: [сайт]. URL: https://protocol.ua/ru/postanova_kks_vp_vid_02_10_2018_roku_u_spravi_484_560_17_k/

²³⁷ Постанова Верховного Суду від 04 жовт. 2018 р. у справі № 299/915/14-к, провадження № 51-280 км 17. *Протокол*: [сайт]. URL: https://protocol.ua/ua/vs_kks_uchast_prokurora/

відповідно до положень ч. 4 ст. 401 КПК України визнав обов'язковою участь обвинуваченого або учасник процесу не з'явився з поважних причин.

Після вирішення питань щодо наслідків неприбуття учасників кримінального провадження секретар судового засідання повідомляє про те, що судовий розгляд здійснюється при повному фіксуванні, а також про умови фіксування судового засідання.

Після цього суддя-доповідач оголошує склад суду, прізвища прокурора, потерпілого, цивільного позивача, обвинуваченого, захисника, цивільного відповідача, представників та законних представників, перекладача, експерта, спеціаліста, секретаря судового засідання, роз'яснює учасникам судового провадження право заявлення відводу і з'ясовує, чи заявляють вони кому-небудь відвід.

Після вирішення питання про відвід окремих учасників кримінального провадження, відбувається повідомлення про права і обов'язки, яке полягає у тому, що судовий розпорядник роздає особам, які беруть участь у судовому розгляді, пам'ятку про їхні права та обов'язки, передбачені КПК України. Після ознайомлення обвинуваченого та інших осіб, які беруть участь у судовому розгляді, з пам'яткою суддя-доповідач з'ясовує, чи зрозумілі їм їх права та обов'язки і у разі необхідності роз'яснює їх. Якщо в судові засідання викликані свідки, суддя-доповідач дає розпорядження про видалення свідків із залу судового засідання. При цьому, судовий розпорядник вживає заходів, щоб допитані і недопитані свідки не спілкувалися між собою.

Виконавши зазначені вимоги, головуєчий опитує, чи мають особи, які беруть участь в апеляційному розгляді клопотання, і роз'яснює, що клопотання можуть стосуватися тільки тієї частини вироку або ухвали суду першої інстанції, що оскаржується. Особа, що подала клопотання, повинна вказати, для встановлення яких обставин необхідно виконати ті або інші дії (викликати нових свідків або інших осіб, домогтися та приєднати до матеріалів кримінального провадження нові докази). Клопотання учасників судового провадження розглядаються судом після того, як буде заслухана думка щодо них інших учасників судового провадження, про що постановляється ухвала. Відмова в задоволенні клопотання не перешкоджає його повторному заявленню з інших підстав.

Після цього головуєчий чи один із суддів доповідає суть вироку чи ухвали, повідомляє, ким і в якому обсязі вони були оскаржені, викладає основні доводи апеляції і заперечень інших учасників процесу, якщо вони були подані, головуєчий також з'ясовує, чи підтримують свої апеляції особи, які їх подали. Після з'ясування зазначених питань головуєчий переходить до дослідження доказів.

Судовий розгляд (дослідження доказів). Суд апеляційної інстанції переглядає судові рішення суду першої інстанції в межах апеляційної скарги, тобто не в цілому, а лише в тій частині, в якій судові рішення оскаржується.

Водночас апеляційний суд має право вийти за межі апеляційних вимог лише у таких випадках:

- 1) якщо цим не погіршується становище обвинуваченого;
- 2) якщо цим не погіршується становище особи, щодо якої вирішувалося питання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру;

3) за наявності підстав для прийняття рішення на користь осіб, які не подали апеляційну скаргу. У такому випадку суд апеляційної інстанції зобов'язаний прийняти рішення на користь цих осіб.

За наявності відповідного клопотання учасників кримінального провадження суд апеляційної інстанції зобов'язаний:

1) повторно дослідити обставини, встановлені під час кримінального провадження, за умови, якщо вони досліджені судом першої інстанції не повністю або з порушеннями;

2) дослідити докази, які не досліджувалися судом першої інстанції, лише у випадку, якщо під час розгляду в суді першої інстанції було клопотання про дослідження таких доказів;

3) дослідити докази, які стали відомими після ухвалення рішення судом першої інстанції. При цьому слід мати на увазі, що такі докази можуть бути подані учасниками судового провадження або витребувані судом за наявності відповідного клопотання учасника кримінального провадження при підготовці до апеляційного розгляду (ст. 404 КПК України).

Так, відповідно до п. 8 наказу Генеральної прокуратури України від 28.03.2019 № 51 «Про затвердження Порядку організації діяльності прокурорів і слідчих органів прокуратури у кримінальному провадженні» прокурори, які беруть участь в апеляційному провадженні, під час виконання своїх повноважень відповідно до вимог законодавства ініціюють повторне дослідження обставин кримінального провадження за умови, що вони досліджені судом першої інстанції неповністю або з порушеннями, а також ставлять питання про дослідження доказів, клопотання про дослідження яких судом першої інстанції відхилені або про які стало відомо після ухвалення судового рішення²³⁸.

В апеляційній інстанції судовий розгляд проводиться за правилами передбаченими главою 28 КПК України, яка регламентує порядок проведення судового розгляду судом першої інстанції.

Після закінчення підготовчих дій суддя-доповідач оголошує про початок апеляційного розгляду. Він доповідає зміст оскарженого судового рішення, а також повідомляє, ким і в якому обсязі вони були оскаржені. Послідовно і стисло оголошує основні доводи, викладені в апеляційних скаргах та запереченнях, якщо вони надійшли на них від інших учасників судового провадження, з'ясує в осіб, які подали апеляційні скарги, чи вони їх підтримують.

Після з'ясування зазначених питань суддя-доповідач надає слово учасникам кримінального провадження для висловлення своїх доводів і пояснень з приводу поданої апеляційної скарги. Спершу слово надається особі, яка подала апеляційну скаргу.

Якщо апеляційні скарги подали обидві сторони кримінального провадження, першим висловлює доводи сторона захисту: обвинувачений, захисник, цивільний відповідач, їхні представники. Після цього слово надається тій стороні кримінального провадження, яка подала апеляцію, а потім – всім іншим учасникам судового провадження. За необхідності проводяться й інші процесуальні дії щодо з'ясування обставин та перевірки їх доказами.

²³⁸ Про затвердження Порядку організації діяльності прокурорів і слідчих органів прокуратури у кримінальному провадженні : наказ Генеральної прокуратури України від 28 берез. 2019 р. № 51. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0363-19>

Після висловлення доводів та перевірки їх доказами суддя-доповідач з'ясовує в учасників судового провадження, чи бажають вони доповнити апеляційний розгляд і чим саме. У разі заявлення клопотань про доповнення судового розгляду суд розглядає їх. За відсутності клопотань або після вирішення клопотань, якщо вони були подані, суд постановляє ухвалу про закінчення з'ясування обставин та перевірки їх доказами і переходить до судових дебатів.

Судові дебати в апеляційному розгляді проводяться з такими особливостями: першій надається слово особі, яка подала апеляційну скаргу; якщо апеляційні скарги подали обидві сторони кримінального провадження, першим висловлює доводи обвинувачений. Прокурору може бути надано слово для виступу першим тільки у випадку, якщо він був суб'єктом подання апеляційної скарги, а в інших випадках прокурор виступає останнім. Після цього слово надається іншим учасникам судового провадження.

Останнє слово обвинуваченого. Перед виходом суду до нарадчої кімнати для ухвалення судового рішення обвинуваченому, який брав участь в апеляційному розгляді, надається останнє слово. Виступити з останнім словом є правом обвинуваченого, яке дає йому можливість останній раз звернутися до суду з тим чи іншим проханням, висловити свою думку щодо законності і обґрунтованості вироку суду першої інстанції, досліджених під час судового розгляду доказів тощо. Від останнього слова обвинувачений може відмовитися, позбавити ж цього права його не можна.

Постановлення та проголошення рішення. Судові рішення суду апеляційної інстанції ухвалюються, проголошуються, видаються, роз'яснюються або надсилаються учасникам судового провадження в порядку, який передбачений в суді першої інстанції.

Слід зазначити, що суд апеляційної інстанції має право ухвалити судові рішення за результатами письмового (заочного) судового провадження, без залучення учасників судового провадження, лише на основі вивчення апеляційних скарг, заперечень на них і матеріалів, що до них додаються. Це можливо виключно за умови, якщо всі учасники судового провадження заявили клопотання про здійснення провадження за їх відсутності.

Процесуальна можливість ухвалити судові рішення за результатами письмового провадження є правом, а не обов'язком суду апеляційної інстанції, оскільки згідно із ч. 2 ст. 406 КПК України суд апеляційної інстанції у письмовому провадженні наділений правом призначити апеляційний розгляд, якщо у цьому виникне необхідність. Копія ухваленого рішення за результатами письмового провадження надсилається учасникам судового провадження протягом трьох днів із дня підписання його повного тексту.

За наслідками апеляційного розгляду за скаргою на вирок або ухвалу суду першої інстанції суд апеляційної інстанції має право:

- 1) залишити вирок або ухвалу без змін;
- 2) змінити вирок або ухвалу;
- 3) скасувати вирок повністю чи частково та ухвалити новий вирок;
- 4) скасувати ухвалу повністю чи частково та ухвалити нову ухвалу;
- 5) скасувати вирок або ухвалу і закрити кримінальне провадження;
- 6) скасувати вирок або ухвалу і призначити новий розгляд у суді першої інстанції.

Аналіз повноважень апеляційної інстанції свідчить, що рішення, яке вона приймає у кожному конкретному випадку, залежить від того, чи були нею встановлені порушення вимог закону, а якщо встановлені, то які саме.

Суд апеляційної інстанції залишає вирок, ухвалу без зміни, а апеляцію без задоволення, якщо в результаті розгляду справи дійшов висновку про їх законність, обґрунтованість і справедливість.

Апеляційна інстанція змінює вирок або ухвалу суду першої інстанції, якщо цим не буде погіршено становище обвинуваченого або особи, щодо якої вирішувалося питання про застосування примусових заходів виховного чи медичного характеру.

Змінити вирок апеляційний суд має право у випадках:

1) пом'якшення призначеного покарання, якщо суд апеляційної інстанції визнає, що покарання за своєю суворістю не відповідає тяжкості кримінального правопорушення та особі обвинуваченого;

2) зміни правової кваліфікації кримінального правопорушення і застосування статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність про менш тяжке кримінальне правопорушення;

3) зменшення сум, які підлягають стягненню, або збільшення цих сум, якщо таке збільшення не впливає на обсяг обвинувачення і правову кваліфікацію кримінального правопорушення;

4) в інших випадках, якщо зміна вироку не погіршує становища обвинуваченого. У таких випадках суд апеляційної інстанції змінює вирок, якщо його зміна не погіршує становища обвинуваченого, зокрема:

а) у разі зміни рішення про долю речових доказів і документів згідно зі ст. 100 КПК України;

б) у разі виключення окремих епізодів обвинувачення, що не підтверджені доказами, не містять складу кримінального правопорушення чи поставлені за провину особі з порушенням порядку застосування процесуального закону, якщо направлення провадження на новий судовий розгляд буде визнано недоцільним.

Також, суд апеляційної інстанції має право змінити ухвалу суду про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру у випадках:

1) зміни правової кваліфікації діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність, і застосування статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність, яка передбачає відповідальність за менш тяжке діяння;

2) пом'якшення виду примусових заходів медичного або виховного характеру.

За наслідками апеляційного розгляду за скаргою на вирок суду на підставі угоди суд апеляційної інстанції, крім вищевказаних рішень, має право скасувати вирок і направити кримінальне провадження:

1) до суду першої інстанції для проведення судового провадження у загальному порядку, якщо угода була укладена під час судового провадження;

2) до органу досудового розслідування для здійснення досудового розслідування в загальному порядку, якщо угода була укладена під час досудового розслідування.

За наслідками апеляційного розгляду за скаргою на ухвали слідчого судді суд апеляційної інстанції має право:

1) залишити ухвалу без змін;

2) скасувати ухвалу і постановити нову ухвалу.

Після закінчення провадження в суді апеляційної інстанції матеріали кримінального провадження мають бути направлені до суду першої інстанції не пізніше як у семиденний строк, а у провадженні за апеляційною скаргою на ухвалу слідчого судді – не пізніше як у триденний строк.

5. РІШЕННЯ СУДУ АПЕЛЯЦІЙНОЇ ІНСТАНЦІЇ

Перевірівши законність і обґрунтованість рішення суду першої інстанції, апеляційний суд викладає прийняте ним рішення у формі ухвали або вироку. У разі скасування вироку суду першої інстанції повністю чи частково суд апеляційної інстанції ухвалює вирок, в усіх інших випадках суд апеляційної інстанції приймає рішення у формі ухвали.

Рішення суду апеляційної інстанції повинно відповідати загальним вимогам до судових рішень в частині законності, обґрунтованості та вмотивованості²³⁹. Зміст ухвали суду апеляційної інстанції визначений у ч. 1 ст. 419 КПК України. Ухвала апеляційного суду складається із вступної, мотивувальної і резолютивної частин.

У вступній частині зазначаються: дата і місце її постановлення; найменування суду апеляційної інстанції, прізвищ та ініціалів суддів і секретаря судового засідання; найменування (номер) кримінального провадження; прізвище, ім'я та по батькові підозрюваного, обвинуваченого, рік, місяць і день його народження, місце народження і проживання; закон України про кримінальну відповідальність, що передбачає кримінальне правопорушення, у вчиненні якого підозрюється, обвинувачується особа; імена (найменування) учасників судового провадження.

В мотивувальній частині викладаються: короткий зміст вимог апеляційної скарги і судового рішення суду першої інстанції; узагальнені доводи особи, яка подала апеляційну скаргу; узагальнені правові позиції інших учасників судового провадження; встановлені судом першої інстанції обставини; встановлені судом апеляційної інстанції обставини з посиланням на докази, а також мотиви визнання окремих доказів недопустимими чи неналежними; мотиви постановлення ухвали, і положення закону, якими керувався апеляційний суд.

У резолютивній частині ухвали вказується висновок суду апеляційної інстанції по суті вимог апеляційної скарги; рішення щодо запобіжного заходу, розподілу процесуальних витрат; строк і порядок набрання ухвалою законної сили та її оскарження.

При залишенні апеляційної скарги без задоволення в ухвалі суду апеляційної інстанції мають бути зазначені підстави, з яких апеляційну скаргу визнано необґрунтованою.

При скасуванні або зміні судового рішення в ухвалі має бути зазначено, які статті закону порушено та в чому саме полягають ці порушення або необґрунтованість вироку чи ухвали.

Суд апеляційної інстанції скасовує вирок суду першої інстанції і ухвалює свій вирок у разі:

1) необхідності застосування закону про тяжче кримінальне правопорушення чи збільшення обсягу обвинувачення;

²³⁹ Постанова Верховного Суду від 15 трав. 2019 р. у справі № 242/1697/17, провадження № 51-7509км18. Єдиний державний реєстр судових рішень : [сайт]. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/81925904>

- 2) необхідності застосування більш суворого покарання;
- 3) скасування необґрунтованого виправдувального вироку суду першої інстанції;
- 4) неправильного звільнення обвинуваченого від відбування покарання.

У вироку суду апеляційної інстанції зазначаються зміст вироку суду першої інстанції, короткий зміст вимог апеляційної скарги, мотиви ухваленого рішення, рішення по суті вимог апеляційної скарги.

При цьому, скасовуючи обвинувальний вирок і призначаючи новий апеляційний розгляд справи, Верховний Суд, зокрема, зазначає, що положення КПК України про безпосередність дослідження показань, речей та документів (ст. 23) автоматично висувають вимогу про нове дослідження та оцінку доказів у суді апеляційної інстанції кожного разу, коли мова йде про скасування виправдувального вироку²⁴⁰.

Суд апеляційної інстанції скасовує ухвалу про застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру і постановляє свою ухвалу у разі:

- 1) необхідності правової кваліфікації діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність, як більш тяжкого;

- 2) застосування більш суворого виду примусових заходів медичного чи виховного характеру;

- 3) скасування необґрунтованої ухвали суду про відмову в застосуванні примусових заходів медичного чи виховного характеру та закриття кримінального провадження щодо неосудного або неповнолітнього з тих мотивів, що вони не вчинили діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність.

6. ПІДСТАВИ ДЛЯ СКАСУВАННЯ АБО ЗМІНИ СУДОВОГО РІШЕННЯ СУДОМ АПЕЛЯЦІЙНОЇ ІНСТАНЦІЇ

Відповідно до ст. 409 КПК України підставами для скасування або зміни рішення суду першої інстанції апеляційним судом є:

- 1) неповнота судового розгляду;
- 2) невідповідність висновків суду, викладених у судовому рішенні, фактичним обставинам кримінального провадження;
- 3) істотне порушення вимог кримінального процесуального закону;
- 4) неправильне застосування закону України про кримінальну відповідальність.

Підставою для скасування або зміни вироку суду першої інстанції може бути також невідповідність призначеного покарання тяжкості кримінального правопорушення та особі обвинуваченого.

Суд апеляційної інстанції не вправі скасувати виправдувальний вирок лише з мотивів істотного порушення прав обвинуваченого. Суд апеляційної інстанції не вправі скасувати ухвалу про незастосування примусових заходів медичного або виховного характеру лише з мотивів істотного порушення прав особи, стосовно якої вирішувалося питання про застосування таких заходів.

Неповнота судового розгляду.

Підставою для скасування чи зміни судового рішення з мотивів неповноти судового розгляду є наявність обставин, з'ясування яких може мати істотне значення

---

²⁴⁰ Постанова Верховного Суду від 05 лип. 2018 р. у справі № 164/1509/15-к, провадження № 51-375км18. ЛІГА:ЗАКОН : [сайт]. URL: http://search.ligazakon.ua/1_doc2.nsf/link1/VS181457.html

для ухвалення законного, обґрунтованого та справедливого судового рішення. Судовий розгляд визнається неповним у разі:

1) якщо судом були відхилені клопотання учасників судового провадження про допит певних осіб, дослідження доказів або вчинення інших процесуальних дій для підтвердження чи спростування обставин, з'ясування яких може мати істотне значення для ухвалення законного, обґрунтованого та справедливого судового рішення;

2) якщо необхідність дослідження тієї чи іншої підстави впливає з нових даних, встановлених при розгляді справи в суді апеляційної інстанції.

Слід враховувати, що неповнота судового розгляду може бути встановлена також у разі якщо:

1) належно не з'ясовано обставини, що характеризують об'єкт і об'єктивну сторону кримінального правопорушення;

2) всебічно і повно не досліджено ознаки, на підставі яких встановлюється суб'єкт і суб'єктивна сторона кримінального правопорушення;

3) поверхово досліджено відомості про особу обвинувачуваного, обставини, що пом'якшують чи обтяжують покарання;

4) не з'ясовано наявність/відсутність обставин, що виключають притягнення особи до кримінальної відповідальності;

5) недостатньо досліджено характер і розмір заподіяної шкоди;

6) не встановлено роль кожного обвинуваченого у вчиненні кожного епізоду кримінального правопорушення;

7) не виявлено причини й умови, що сприяли вчиненню кримінального правопорушення, якщо це має істотне значення для провадження;

8) не вжито заходів щодо перевірки показань зацікавлених учасників кримінального провадження, що покладені в основу судового рішення;

9) не з'ясовано причини істотних суперечностей у доказах;

10) висновки суду побудовано на припущеннях;

11) не проведено необхідні слідчі (розшукові) дії;

12) неповно досліджено версії обвинувачення або захисту;

13) суд необґрунтовано обмежився оголошенням показань свідків, не допитавши їх;

14) не з'ясовано обставини, що мають значення для початку досудового розслідування щодо осіб, причетних до кримінального правопорушення, встановлення ролі яких може вплинути на ступінь винуватості засуджених осіб²⁴¹.

Невідповідність висновків суду першої інстанції фактичним обставинам кримінального провадження.

Судове рішення визнається таким, що відповідає фактичним обставинам кримінального провадження у випадку, якщо в його основу покладено висновки, що ґрунтуються на достовірних доказах, досліджених безпосередньо під час судового розгляду. За будь-яких умов судове рішення не може бути визнано таким, що відповідає фактичним обставинам кримінального провадження, якщо судом не

---

²⁴¹ Про деякі питання порядку здійснення судового провадження з перегляду судових рішень у суді апеляційної інстанції відповідно до Кримінального процесуального кодексу України : інформаційний лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 21 листоп. 2012 р. № 10-1717/0/4-12. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v1717740-12>

перевірені та не спростовані доводи на захист обвинуваченого та не усунуті сумніви в його винуватості, які могли вплинути на правильність застосування закону України про кримінальну відповідальність, на визначення виду покарання або на застосування примусових заходів виховного чи медичного характеру.

У ч. 1 ст. 411 КПК України передбачено підстави, за наявності яких вирок, ухвала підлягають скасуванню або зміні з підстав невідповідності судового рішення фактичним обставинам кримінального провадження:

1) висновки суду не підтверджуються доказами, дослідженими під час судового розгляду;

2) суд не взяв до уваги докази, які могли істотно вплинути на його висновки;

3) наявні суперечливі докази, які мають істотне значення для висновків суду, у судовому рішенні не зазначено, чому суд взяв до уваги одні докази і відкинув інші;

4) висновки суду, викладені у судовому рішенні, містять істотні суперечності.

Вирок та ухвала підлягають скасуванню чи зміні із зазначених підстав лише тоді, коли невідповідність висновків суду фактичним обставинам кримінального провадження вплинула чи могла вплинути на вирішення питання про винуватість або невинуватість обвинуваченого, на правильність застосування закону України про кримінальну відповідальність, на визначення міри покарання або застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру.

Звертаємо увагу на те, що висновки суду мають бути належним чином умотивовані. За наявності суперечливих доказів суд повинен у мотивувальній частині вироку, ухвали проаналізувати їх, навести мотиви, з яких взято до уваги одні докази і не взято інші. Висновки і рішення, викладені в резолютивній частині, повинні логічно випливати з обґрунтування, що міститься в мотивувальній частині.

Істотні порушення вимог кримінального процесуального закону.

У КПК України визначено, що істотними порушеннями кримінального процесуального закону є такі порушення, що перешкодили чи могли перешкодити суду ухвалити законне та обґрунтоване судове рішення. Невіддільною властивістю поняття «істотність порушення вимог кримінального процесуального закону» є його здатність перешкодити суду ухвалити законне та обґрунтоване рішення²⁴².

За змістом ч. 2 ст. 412 КПК України судове рішення у будь-якому разі підлягає скасуванню, якщо:

1) за наявності підстав для закриття судом кримінального провадження його не було закрито;

2) судове рішення ухвалено незаконним складом суду;

3) судове провадження здійснено за відсутності обвинуваченого, крім випадків, передбачених ч. 3 ст. 323 чи ст. 381 КПК України, або прокурора, крім випадків, коли його участь не є обов'язковою;

4) судове провадження здійснено за відсутності захисника, якщо його участь є обов'язковою;

5) судове провадження здійснено за відсутності потерпілого, належним чином не повідомленого про дату, час і місце судового засідання;

6) порушено правила підсудності;

---

²⁴² Постанова Верховного Суду України від 24 листоп. 2016 р. у справі № 753/9541/14-к. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/63392967>

7) у матеріалах провадження відсутній журнал судового засідання або технічний носій інформації, на якому зафіксовано судове провадження в суді першої інстанції²⁴³.

Свого часу Вищий спеціалізований суд з розгляду цивільних і кримінальних справ, узагальнюючи судову практику апеляційних судів вказав, що судові рішення вважається таким, що ухвалене незаконним складом суду, якщо були підстави, які виключали участь судді в розгляді справи; судові рішення підписане суддею, що не брав участі у розгляді справи; недотриманні процесуальні вимоги щодо складу суду або здійснення кримінального провадження за участю присяжних; у розгляді справи брали участь судді, термін повноважень яких минув або під час їх перебування у відпустці або на лікарняному; якщо суд у встановленому законом порядку не розглянув клопотання про відвід судді або присяжного; недотриманні вимог щодо здійснення винятково автоматизованого розподілу матеріалів кримінального провадження між суддями; недотримання вимог щодо здійснення заміни складу суду, встановлених ст. 319 КПК України²⁴⁴.

При встановленні під час апеляційного розгляду інших істотних порушень, крім передбачених у ч. 2 ст. 412 КПК України, судам слід ураховувати, чи такі порушення перешкодили або могли перешкодити ухваленню законного та обґрунтованого судового рішення суду першої інстанції. Порушення кримінального процесуального закону, які не вплинули та не могли вплинути на винесення законного та обґрунтованого судового рішення, не є підставами для скасування судового рішення.

Неправильне застосування закону України про кримінальну відповідальність.

Одним із завдань кримінальної процесуальної діяльності є правильне застосування норм закону України про кримінальну відповідальність. Неправильне застосування полягає в неправильному застосуванні норм як Особливої, так і Загальної частин КК України, що призвело до неправильної кваліфікації діяння; порушення правил призначення покарання; неправильного застосування норм, що визначають поняття злочину, строків давності та інших норм, що спричинило необґрунтоване засудження або виправдання обвинуваченого, а також інші негативні наслідки.

Відповідно до ст. 413 КПК України неправильним застосуванням закону України про кримінальну відповідальність, що тягне за собою скасування або зміну судового рішення, є:

- 1) незастосування судом закону, який підлягає застосуванню;
- 2) застосування закону, який не підлягає застосуванню;
- 3) неправильне тлумачення закону, яке суперечить його точному змісту;
- 4) призначення більш суворого покарання, ніж передбачено відповідною статтею (частиною статті) закону України про кримінальну відповідальність.

---

²⁴³ Постанова Верховного Суду від 11 лип. 2019 р. у справі № 712/3581/16-к, провадження № 51-1313км19. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/83025224>

²⁴⁴ Про практику здійснення апеляційним судом процесуального повноваження щодо призначення нового розгляду в суді першої інстанції. Узагальнення Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 17 січ. 2017 р. *Закон і Бізнес* : [сайт]. URL: https://zib.com.ua/ua/print/127611-uzagalnennya_vss_pro_praktiku_zdiysnennya_apelyacijnim_sudom.html

Невідповідність призначеного судом покарання ступеню тяжкості кримінального правопорушення та особі обвинуваченого.

Невідповідним ступеню тяжкості кримінального правопорушення та особі обвинуваченого визнається таке покарання, яке хоч і не виходить за межі, встановлені відповідною статтею (частиною статті) закону України про кримінальну відповідальність, але за своїм видом чи розміром є явно несправедливим через м'якість або через суворість.

Коли апеляційна інстанція вважає покарання таким, що є явно несправедливим за своєю м'якістю, вирок може бути скасований лише тоді, коли з цієї підстави подано апеляцію прокурором, потерпілим або його представником. Скасувавши вирок, апеляційна інстанція постановляє свій вирок.

Приймаючи рішення про скасування вироку чи ухвали, апеляційний суд може призначити новий розгляд у суді першої інстанції. Таке рішення приймається з урахуванням характеру допущених судом першої інстанції порушень та фактичних обставин справи досліджених судом апеляційної інстанції.

При цьому слід зазначити, що таке повноваження апеляційний суд повинен використовувати з урахуванням п. 61 рішення Європейського суду з прав людини у справі «Васильєв проти України» від 21.06.2007 (заява № 11370/02) відповідно до якого повноваження судів вищої інстанції переглядати справи повинне використовуватись для виправлення судових помилок та неправильності в здійсненні правосуддя, а не для проведення нового розгляду справи. Перегляд справи не повинен розглядатися як замаскована апеляція, а сама лише можливість існування двох точок зору на предмет не є підставою для повторного розгляду справи. Відхилення від цього принципу виправдане тільки в тому випадку, коли воно зумовлене обставинами значного та непереможного характеру²⁴⁵.

Суд апеляційної інстанції скасовує вирок чи ухвалу суду і призначає новий розгляд у суді першої інстанції, якщо під час розгляду апеляційної скарги встановлено істотне порушення вимог кримінального процесуального закону, а також коли в ухваленні судового рішення брав участь суддя, якому було заявлено відвід на підставі обставин, які очевидно викликали сумнів у неупередженості судді, і заяву про його відвід визнано судом апеляційної інстанції обґрунтованою; судові рішення ухвалено чи підписано не тим складом суду, який здійснював судовий розгляд (ч. 1 ст. 415 КПК України).

Фіксування зазначених процесуальних порушень судом апеляційної інстанції повинно унеможливити їх повторення, а тому відповідно до ч. 3 ст. 415 КПК України висновки і мотиви, з яких скасовані судові рішення, є обов'язковими для суду першої інстанції при новому розгляді.

Новий розгляд у суді першої інстанції відбувається відповідно до встановлених у КПК України вимог щодо загальних положень судового розгляду.

При цьому новий розгляд у суді першої інстанції відбувається іншим складом суду незалежно від підстав, з яких судом апеляційної інстанції призначено новий розгляд. Відповідно до ч. 2 ст. 416 КПК України застосування закону про більш тяжке кримінальне правопорушення та посилення покарання можливі лише за умови, що вирок було скасовано за апеляційною скаргою прокурора або потерпілого

²⁴⁵ Справа «Васильєв проти України» (Заява № 11370/02) : рішення Європейського суду з прав людини від 21 черв. 2007 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_258#Text

чи його представника у зв'язку з необхідністю застосування закону про більш тяжке кримінальне правопорушення або посилення покарання.

Скасування вироку (ухвали) у зв'язку з необхідністю застосування закону про більш тяжке кримінальне правопорушення або про більш суворе покарання не звільняє суд при новому судовому розгляді від обов'язку безпосередньо дослідити й оцінити всі докази, вивчити і взяти до уваги нові обставини, що не були відомі або враховані при розгляді у суді першої інстанції, і виконати для цього всі необхідні процесуальні дії, не обмежуючись тими, які йому було вказано зробити.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ:

1. Що таке апеляційне провадження?
2. Назвіть основні риси апеляційного провадження та його значення для кримінального судочинства.
3. Які судові рішення можуть бути оскаржені в апеляційному порядку?
4. Хто вправі подати апеляцію?
5. Охарактеризуйте процесуальний порядок і строки апеляційного оскарження.
6. Назвіть вимоги до апеляційної скарги.
7. В яких випадках суд, що постановив судові рішення, залишає апеляційну скаргу без розгляду?
8. Які процесуальні наслідки подання апеляції?
9. Які питання вирішує апеляційний суд під час підготовки до апеляційного розгляду?
10. Який порядок апеляційного розгляду?
11. У чому полягає письмове апеляційне провадження?
12. Назвіть рішення, що приймаються за результатами розгляду апеляційної скарги.
13. Проаналізуйте особливості положення про недопустимість погіршення правового становища обвинуваченого під час апеляційного провадження.
14. Які ви знаєте підстави для скасування або зміни судового рішення судом апеляційної інстанції?
15. В яких випадках апеляційна інстанція ухвалює свій вирок, скасовуючи вирок суду першої інстанції?

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Про деякі питання порядку здійснення судового провадження з перегляду судових рішень у суді апеляційної інстанції відповідно до Кримінального процесуального кодексу України : інформаційний лист ВССУ від 21 листоп. 2012 р. № 10-1717/0/4-12. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v1717740-12>

2. Бобечко Н. Р. Апеляційне та касаційне провадження у кримінальному судочинстві України: правове регулювання, доктрина, практика : монографія / за ред. В. Т. Нора ; Львів. нац. унт ім. І. Франка. Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2016. 685 с.

3. Кашка О. С. Повноваження суду апеляційної інстанції з перегляду судових рішень у кримінальному процесі України : монографія / за ред. О. Ю. Костюченко. Київ : Алерта, 2015. 630 с.

4. Рожнова В. В., Котубей І. І. Невідповідність висновків суду першої інстанції фактичним обставинам кримінального провадження. Київ : КНТ, 2015. 182 с.
5. Мірошніков І. Ю. Судове слідство в апеляційній інстанції : монографія. Харків : Право, 2007. 192 с.
6. Острогляд О. В. Діяльність захисника в апеляційному провадженні : навч. посіб. Івано-Франківськ : Прикарпатський нац. ун-т імені Василя Стефаника, 2010. 162 с.
7. Курбатова І. Участь прокурора у перегляді судових рішень судом апеляційної інстанції. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 2 С. 322–326. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2020/2/55.pdf>
8. Гусаров В. М. Особливості процесуального положення потерпілого при перегляді судових рішень в апеляційному порядку. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія : Юридичні науки. 2015. Вип. 1, т. 4. С. 93–97. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/jiru_2016_2_17
9. Легких В. В. Процесуальні аспекти залучення експерта судом апеляційної інстанції у кримінальному судочинстві. *Вісник Академії адвокатури України*. 2015. Т. 12, № 3. С. 90–96. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vaau_2015_12_3_14
10. Кіцен Н. В. Свобода апеляційного оскарження вироків та ухвал суду у кримінальному провадженні. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2013. № 1. С. 211–221. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vchfo_2013_1_23
11. Малихіна С. М., Ковтун І. П. Методичні рекомендації з участі прокурора в судовому провадженні з перегляду судових рішень в апеляційному порядку. Київ, 2012. 61 с.

ГЛАВА 27. ПРОВАДЖЕННЯ В СУДІ КАСАЦІЙНОЇ ІНСТАНЦІЇ

1. Сутність, завдання і значення стадії провадження в суді касаційної інстанції
  2. Порядок і строки касаційного оскарження. Вимоги до касаційної скарги
  3. Етапи касаційного провадження як стадії кримінального процесу
  4. Процедура касаційного провадження та підсумкові судові рішення за наслідками розгляду касаційної скарги
- Питання для самоконтролю
Рекомендована література

1. СУТНІСТЬ, ЗАВДАННЯ І ЗНАЧЕННЯ СТАДІЇ ПРОВАДЖЕННЯ В СУДІ КАСАЦІЙНОЇ ІНСТАНЦІЇ

Кримінальне процесуальне законодавство України, встановлюючи порядок кримінального провадження, забезпечує необхідні умови для ухвалення законних, обґрунтованих і вмотивованих судових рішень.

Разом із цим не можна стверджувати, що помилки в судовій практиці цілком виключені і що рішення, які приймаються судами, у всіх випадках є законними та обґрунтованими. Щоб звести до мінімуму можливість судових помилок, закон встановлює систему гарантій їх недопущення та виправлення. Звичний спосіб виправлення судової помилки – це перегляд законності та обґрунтованості судових рішень суду першої інстанції, які не набули чинності, в апеляційному порядку.

Водночас і набуття вироком або іншим судовим рішенням законної сили не є перешкодою до їх перегляду, якщо допущена судова помилка не була виправлена на попередній стадії кримінального провадження. З метою перевірки правильності застосування судами першої та апеляційної інстанцій норм матеріального та процесуального права, які застосовувалися при прийнятті відповідних судових рішень, що набрали законної сили, у кримінальному процесі України передбачено їх перегляд шляхом касаційного провадження.

Провадження в суді касаційної інстанції – це самостійна стадія кримінального процесу. Її сутність полягає у тому, що Касаційний кримінальний суд у складі Верховного Суду, на підставі касаційної скарги, поданої сторонами кримінального провадження або іншими учасниками кримінального судочинства, перевіряє законність, обґрунтованість і вмотивованість судових рішень суду апеляційної інстанції шляхом перегляду таких, що не набрали законної сили вироків і ухвал апеляційного суду, постановлених ним як судом першої інстанції, вироків та ухвал апеляційного суду, постановлених ним в апеляційному порядку, та ухвал апеляційного суду. Перегляду у касаційному порядку підлягають тільки ті судові рішення суду першої інстанції, які були переглянуті в апеляційному порядку.

Слід зазначити, що шляхом провадження в суді касаційної інстанції переглядаються не всі вироків та ухвали судів, що набрали законної сили. Зазвичай кримінальне провадження закінчується виконанням вироку, що набув чинності, без його перевірки у касаційному порядку. Для того, щоб судові рішення було переглянуте шляхом касаційного провадження необхідно, щоб були наявними передбачені законом обставини.

Виключність цієї стадії визначається тим, що вона, *по-перше*, обумовлена судовими рішеннями, які можуть бути оскаржені в касаційному порядку, про що йдеться у законі (ст. 424 КПК України).

Так, у касаційному порядку можуть бути оскаржені вироки та ухвали про застосування або відмову у застосуванні примусових заходів медичного чи виховного характеру суду першої інстанції після їх перегляду в апеляційному порядку, а також судові рішення суду апеляційної інстанції, постановлені щодо зазначених судових рішень суду першої інстанції.

Ухвали суду першої інстанції після їх перегляду в апеляційному порядку, а також ухвали суду апеляційної інстанції можуть бути оскаржені в касаційному порядку, якщо вони перешкоджають подальшому кримінальному провадженню, крім випадків, передбачених кримінальним процесуальним Кодексом.

Заперечення проти інших ухвал можуть бути включені до касаційної скарги на судові рішення, ухвалені за наслідками апеляційного провадження.

Вирок суду першої інстанції на підставі угоди після його перегляду в апеляційному порядку, а також судові рішення суду апеляційної інстанції за результатами розгляду апеляційної скарги на такий вирок можуть бути оскаржені в касаційному порядку:

1) засудженим, його захисником, законним представником виключно з підстав: призначення судом покарання, суворішого, ніж узгоджене сторонами угоди; ухвалення вироку без згоди засудженого на призначення покарання; невиконання судом вимог, встановлених частинами четвертою – сьомою статті 474 КПК України, у тому числі нероз'яснення засудженому наслідків укладення угоди;

2) потерпілим, його представником, законним представником виключно з підстав: призначення судом покарання менш суворого, ніж узгоджене сторонами угоди; ухвалення вироку без згоди потерпілого на призначення покарання; невиконання судом вимог, встановлених частинами шостою чи сьомою статті 474 КПК України; нероз'яснення потерпілому наслідків укладення угоди;

3) прокурором виключно з підстав: призначення судом покарання менш суворого, ніж узгоджене сторонами угоди; затвердження судом угоди у провадженні, в якому згідно з частиною четвертою статті 469 КПК України угода не може бути укладена.

Ухвала слідчого судді після її перегляду в апеляційному порядку, а також ухвала суду апеляційної інстанції за результатами розгляду апеляційної скарги на таку ухвалу оскарженню в касаційному порядку не підлягають (стаття 424 КПК України).

По-друге: виключність стадії касаційного провадження характеризується й колом осіб, які мають право на касаційне оскарження.

Так, касаційну скаргу мають право подати:

1) засуджений, його законний представник чи захисник – у частині, що стосується інтересів засудженого;

2) виправаний, його законний представник чи захисник – у частині мотивів і підстав виправдання;

3) підозрюваний, обвинувачений, його законний представник чи захисник;

4) законний представник, захисник неповнолітнього чи сам неповнолітній, щодо якого вирішувалося питання про застосування примусових заходів виховного характеру, в частині, що стосується інтересів неповнолітнього;

5) законний представник чи захисник особи, щодо якої вирішувалося питання про застосування примусових заходів медичного характеру;

6) прокурор;

7) потерпілий або його законний представник чи представник – у частині, що стосується інтересів потерпілого, але в межах вимог, заявлених ними в суді першої інстанції;

8) цивільний позивач, його представник або законний представник – у частині, що стосується вирішення цивільного позову;

9) цивільний відповідач або його представник – у частині, що стосується вирішення цивільного позову;

10) представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, – у частині, що стосується інтересів юридичної особи.

Особам, які мають право подати касаційну скаргу, надається можливість ознайомитися в суді з матеріалами кримінального провадження для вирішення питання про подання касаційної скарги (ст. 425 КПК України).

Перегляд в касаційному порядку є особливою формою перевірки не тільки власне судових рішень, а й процесуальних рішень органів досудового розслідування.

Реалізація суб'єктами кримінального процесу, зазначеними у ст. 425 КПК України, свого права на касаційне оскарження залежить від їхнього рішення або пов'язана волею тих, чий інтереси вони представляють чи захищають. Подача касаційної скарги з дотриманням правил, встановлених статтями 426, 427 КПК України, зобов'язує суд касаційної інстанції відкрити касаційне провадження протягом п'яти днів з дня надходження касаційної скарги, якщо немає підстав для залишення касаційної скарги без руху, повернення касаційної скарги або відмови у відкритті касаційного провадження. Питання про відкриття касаційного провадження суд касаційної інстанції вирішує без виклику сторін кримінального провадження (ч. 1 ст. 428 КПК України).

Провадження в суді касаційної інстанції, як стадія кримінального процесу, має притаманні їй завдання – це виявлення та виправлення порушень закону, які були допущені судами на попередніх стадіях кримінального провадження.

Касаційне провадження вирішує завдання захисту прав, свобод і законних інтересів громадян, юридичних осіб, сприяє забезпеченню законності і справедливості правосуддя.

Варто зазначити, що завдання власне цієї стадії обумовлені завданнями кримінального провадження (ст. 2 КПК України).

Безпосередніми завданнями стадії касаційного провадження є:

1) забезпечення законності і справедливості правосуддя;

2) недопущення звернення до виконання незаконного, необґрунтованого і несправедливого вироку чи іншого судового рішення;

3) виправлення допущених на попередніх стадіях помилок, які потягли за собою порушення прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження; забезпечення відновлення, захист і реалізацію порушених прав та законних інтересів учасників процесу;

4) забезпечення відшкодування завданої незаконними рішеннями шкоди;

5) сприяння однаковому тлумаченню та застосуванню законів судами першої та апеляційної інстанцій.

Предметом перегляду в порядку касаційного провадження можуть бути вироки та ухвали суду першої інстанції після їх перегляду в апеляційному порядку, а також

судові рішення суду апеляційної інстанції, постановлені щодо зазначених судових рішень суду першої інстанції.

Попри виключний характер стадії провадження в суді касаційної інстанції, вона має важливе значення у вирішенні завдань кримінального судочинства та зміцнення законності, оскільки має на меті виправлення судових помилок навіть після набуття чинності вироком або іншим судовим рішенням, сприяє створенню умов для однакового тлумачення судами норм матеріального і процесуального права та підвищенню якості правосуддя.

У цій стадії суд, здійснюючи правосуддя на засадах верховенства права, забезпечує кожному право на справедливий суд та повагу до інших прав і свобод, гарантованих Конституцією і законами України, а також міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, реалізуючи тим самим завдання суду (ст. 2 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»). Вона є формою реалізації права учасниками кримінального провадження на перегляд справи та оскарження судового рішення.

Кримінальне провадження в касаційному порядку здійснюється колегією суддів Касаційного кримінального суду Верховного Суду у складі трьох або більшої непарної кількості суддів. У визначених законом випадках кримінальне провадження в касаційному порядку здійснюється судовою палатою Касаційного кримінального суду (палатою), об'єднаною палатою Касаційного кримінального суду (об'єднаною палатою) або Великою Палатою Верховного Суду (Великою Палатою), як встановлено частинами 5, 6 статті 31 КПК України.

2. ПОРЯДОК І СТРОКИ КАСАЦІЙНОГО ОСКАРЖЕННЯ. ВИМОГИ ДО КАСАЦІЙНОЇ СКАРГИ

Забезпечення прав і свобод людини у кримінальному провадженні можливе за умови здійснення процесуальної діяльності відповідно до порядку, встановленому чинним кримінальним процесуальним законодавством України.

Одним зі способів вирішення цього завдання є право на справедливий суд, яке забезпечується тим, що кожному гарантується захист його прав, свобод та інтересів у розумні строки незалежним, безстороннім і справедливим судом, утвореним законом (ч. 1 ст. 7 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»). Цьому має сприяти процесуальна форма провадження в касаційному порядку.

Порядок і строки касаційного оскарження регламентовані законом (ст. 426 КПК України) та встановлюють, що касаційна скарга подається безпосередньо до суду касаційної інстанції. Такий підхід законодавця сприяє оптимізації початку касаційного провадження та забезпечує реалізацію засади розумних строків кримінального провадження (ст. 28 КПК України).

Касаційна скарга на судові рішення може бути подана **протягом трьох місяців** з дня проголошення судового рішення судом апеляційної інстанції, а засудженим, який тримається під вартою, – в той самий строк з дня вручення йому копії судового рішення. Слід зазначити, що протягом строку, встановленого на касаційне оскарження, матеріали кримінального провадження ніким не можуть бути витребувані з суду, який виконує судові рішення, окрім суду касаційної інстанції.

Щоб забезпечити реальний захист прав і свобод учасників кримінального провадження законом встановлено вимоги до касаційної скарги (ст. 427 КПК України), які полягають у тому, що касаційна скарга подається у письмовій формі.

У касаційній скарзі зазначаються:

- 1) найменування суду касаційної інстанції;
- 2) прізвище, ім'я, по батькові (найменування), поштова адреса особи, яка подає касаційну скаргу, а також номер засобу зв'язку, адреса електронної пошти, якщо такі є;
- 3) судові рішення, що оскаржується;
- 4) обґрунтування вимог особи, яка подала касаційну скаргу, із зазначенням того, у чому полягає незаконність чи необґрунтованість судового рішення;
- 5) вимоги особи, яка подає касаційну скаргу, до суду касаційної інстанції;
- 6) перелік матеріалів, які додаються.

Якщо особа не бажає брати участі у касаційному розгляді, вона зазначає це в касаційній скарзі. Касаційна скарга підписується особою, яка її подає. Якщо касаційну скаргу подає захисник, представник потерпілого, до неї додається оформлені належним чином документи, що підтверджують його повноваження відповідно до вимог КПК України. До касаційної скарги додаються копії судових рішень, які оскаржуються.

До касаційної скарги додаються її копії з додатками в кількості, необхідній для надіслання сторонам кримінального провадження і учасникам судового провадження. Ця вимога не поширюється на засудженого, який тримається під вартою.

Дотримання вимог закону щодо структури та змісту касаційної скарги забезпечують можливість реального захисту прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального процесу.

Це полягає, *по-перше*, у вимозі закону подавати касаційну скаргу в письмовій формі.

По-друге, у викладенні особою, яка подає касаційну скаргу, обґрунтувань вимог щодо незаконності чи необґрунтованості судового рішення, що оскаржується.

По-третє, у визначенні та фіксації у касаційній скарзі конкретних вимог до суду касаційної інстанції.

Умовами забезпечення виконання вимог до касаційної скарги є також положення про те, що до касаційної скарги додаються копії судових рішень, які оскаржуються, та її копії з додатками в необхідній кількості для надіслання сторонам та учасникам судового провадження.

Необхідність забезпечення виконання вимог щодо касаційної скарги має правове значення, бо суд касаційної інстанції може постановити ухвалу про відмову у відкритті касаційного провадження, якщо з касаційної скарги, наданих до неї судових рішень та інших документів вбачається, що підстав для задоволення скарги немає, або сама скарга не відповідає за змістом або формою закону.

3. ЕТАПИ КАСАЦІЙНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ЯК СТАДІЇ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

Провадження в суді касаційної інстанції умовно може бути поділено на декілька етапів:

- 1) вирішення питання про відкриття касаційного провадження;
- 2) розгляд питання про залишення касаційної скарги без руху або її повернення;
- 3) підготовка касаційного розгляду;
- 4) розгляд заперечень на касаційну скаргу;
- 5) вирішення питань, щодо можливості відмови від касаційної скарги, її зміни і доповнення;

б) визначення меж перегляду судом касаційної інстанції та прийняття рішення про здійснення касаційного розгляду. Перший етап розпочинається з того, що суд касаційної інстанції протягом п'яти днів з дня надходження касаційної скарги, встановлює, чи немає підстав для залишення касаційної скарги без руху, повернення касаційної скарги або відмови у відкритті касаційного провадження і за умови їх відсутності приймає рішення про відкриття касаційного провадження без виклику сторін кримінального провадження.

Суд касаційної інстанції постановляє ухвалу про відмову у відкритті касаційного провадження, якщо:

- 1) касаційна скарга подана на судове рішення, яке не підлягає оскарженню в касаційному порядку;
- 2) з касаційної скарги, наданих до неї судових рішень та інших документів вбачається, що підстав для задоволення скарги немає.

Суд касаційної інстанції вправі відмовити у відкритті касаційного провадження з підстави, коли касаційна скарга подана на судове рішення, яке не підлягає оскарженню в касаційному порядку, при цьому не перевіряється відповідність касаційної скарги вимогам статті 427 КПК України.

Суд касаційної інстанції не вправі відмовити у відкритті касаційного провадження з підстави, коли з касаційної скарги, наданих до неї судових рішень та інших документів вбачається, що підстав для задоволення скарги немає, якщо оскаржується судове рішення, яким згідно з положеннями статті 437 КПК України судом апеляційної інстанції було погіршено становище підозрюваного, обвинуваченого, засудженого, виправданого.

Про відкриття або про відмову у відкритті касаційного провадження суд касаційної інстанції постановляє ухвалу. Копія ухвали про відкриття касаційного провадження або про відмову у відкритті касаційного провадження разом з касаційною скаргою та усіма доданими до неї матеріалами невідкладно надсилається особі, яка подала касаційну скаргу.

Рішення про залишення касаційної скарги без руху або її повернення (ст. 428 КПК України) суд касаційної інстанції приймає, коли встановлено з матеріалів, які надійшли, що касаційну скаргу подано без додержання вимог, передбачених статтею 427 КПК України, постановляючи ухвалу про залишення касаційної скарги без руху, в якій зазначаються недоліки касаційної скарги і встановлюється строк, необхідний для їх усунення, що не може перевищувати п'ятнадцяти днів з дня отримання ухвали особою, яка подала касаційну скаргу.

Копія ухвали про залишення касаційної скарги без руху невідкладно надсилається особі, яка подала касаційну скаргу. Якщо особа усунула недоліки касаційної скарги у строк, встановлений судом, вона вважається поданою у день первинного її подання до суду касаційної інстанції. **Протягом п'яти днів** після усунення недоліків касаційної скарги чи закінчення строку, встановленого для усунення недоліків

касаційної скарги, суд касаційної інстанції вирішує питання про відкриття касаційного провадження.

Касаційна скарга повертається, якщо:

1) особа не усунула недоліки касаційної скарги, яку залишено без руху, в установлений строк;

2) її подала особа, яка не має права подавати касаційну скаргу;

3) вона подана після закінчення строку касаційного оскарження і особа, яка її подала, не порушує питання про поновлення цього строку або суд касаційної інстанції за заявою такої особи не знайшов підстав для його поновлення. Копія ухвали про повернення касаційної скарги невідкладно надсилається особі, яка подала касаційну скаргу, разом з касаційною скаргою та усіма доданими до неї матеріалами. Залишення касаційної скарги без руху або її повернення не позбавляє права повторного звернення до суду касаційної інстанції в порядку, передбаченому кримінальним процесуальним Кодексом, у межах строку на касаційне оскарження.

Змістом етапу підготовки касаційного розгляду є процесуальна діяльність, яка полягає у тому, що суддя-доповідач протягом десяти днів після відкриття касаційного провадження без виклику сторін кримінального провадження:

1) надсилає копії ухвали про відкриття касаційного провадження учасникам судового провадження разом з копіями касаційних скарг, інформацією про їхні права та обов'язки і встановлює строк, протягом якого можуть бути подані заперечення на касаційну скаргу;

2) витребує матеріали кримінального провадження;

3) вирішує заявлені клопотання;

4) вирішує питання про зупинення виконання судових рішень, які оскаржуються;

5) вирішує інші питання, необхідні для касаційного розгляду.

Усі рішення, ухвалені суддею-доповідачем під час підготовки провадження до касаційного розгляду, викладаються у формі ухвали. Копії ухвали надсилаються учасникам судового провадження. Після проведення підготовчих дій та отримання матеріалів кримінального провадження суддя-доповідач постановляє ухвалу про закінчення підготовки та призначення касаційного розгляду. Засуджений підлягає обов'язковому виклику в судове засідання для участі в касаційному розгляді, якщо суд визнає обов'язковою його участь, а засуджений, що тримається під вартою, - також у випадках, якщо про це надійшло його клопотання (ст. 430 КПК України).

У межах підготовки касаційного розгляду суд може розглядати й інші питання, наприклад, про вимогу у необхідних випадках додаткових доказів; про зміну, скасування або обрання запобіжного заходу; про виклик перекладача; про заходи забезпечення безпеки учасників процесу; про розгляд справи у відкритому чи закритому судовому засіданні та інші питання, які пов'язані з підготовкою до касаційного розгляду справи.

Особам, які мають право подати касаційну скаргу (ст. 425 КПК України), надається можливість подати до суду касаційної інстанції заперечення на касаційну скаргу в письмовій формі протягом встановленого судом касаційної інстанції строку.

Заперечення на касаційну скаргу має містити:

1) найменування суду касаційної інстанції;

2) прізвище, ім'я, по батькові (найменування), поштову адресу особи, яка подає заперечення на касаційну скаргу, а також номер засобу зв'язку, адресу електронної пошти, якщо такі є;

- 3) вказівку на судові рішення, яке оскаржується;
- 4) номер кримінального провадження в суді касаційної інстанції, якщо він повідомлений судом касаційної інстанції;
- 5) обґрунтування заперечень щодо змісту і вимог касаційної скарги;
- 6) у разі необхідності – клопотання особи, яка подає заперечення на касаційну скаргу;

7) перелік матеріалів, які додаються. У запереченні на касаційну скаргу зазначається, чи бажає особа взяти участь у касаційному розгляді. Заперечення на касаційну скаргу підписується особою, яка його подає (ст. 431 КПК України).

Кримінальним процесуальним законом (ст. 432 КПК України) передбачена можливість відмови від касаційної скарги, зміни і доповнення касаційної скарги під час касаційного провадження. Причому, ці процесуальні рішення здійснюються згідно з положеннями статті 403 КПК України, яка встановлює відмову від апеляційної скарги, зміну і доповнення апеляційної скарги під час апеляційного провадження.

Сутність цього процесуального інституту полягає в тому, що особа, яка подала апеляційну скаргу, має право відмовитися від неї до закінчення апеляційного розгляду. Захисник підозрюваного, обвинуваченого, представник потерпілого можуть відмовитися від апеляційної скарги тільки за згодою відповідно підозрюваного, обвинуваченого чи потерпілого.

Якщо вирок або ухвала суду першої інстанції не були оскаржені іншими особами або якщо немає заперечень інших осіб, які подали апеляційну скаргу, суд апеляційної інстанції своєю ухвалою закриває апеляційне провадження. До початку апеляційного розгляду особа, яка подала апеляційну скаргу, має право змінити та/або доповнити її. У такому разі суд апеляційної інстанції за клопотанням осіб, які беруть участь в апеляційному розгляді, надає їм час, необхідний для вивчення зміненої апеляційної скарги і подання заперечень на неї. Внесення до апеляційної скарги змін, які тягнуть за собою погіршення становища обвинуваченого, за межами строків на апеляційне оскарження не допускається. Такий процесуальний порядок застосовується й у разі реалізації учасниками провадження в суді касаційної інстанції права на відмову, зміну і доповнення касаційної скарги.

Суд касаційної інстанції перевіряє правильність застосування судами першої та апеляційної інстанцій норм матеріального та процесуального права, правової оцінки обставин і не має права досліджувати докази, встановлювати та визнавати доведеними обставини, що не були встановлені в оскарженому судовому рішенні, вирішувати питання про достовірність того чи іншого доказу.

Суд касаційної інстанції переглядає судові рішення судів першої та апеляційної інстанцій у межах касаційної скарги. Суд касаційної інстанції вправі вийти за межі касаційних вимог, якщо цим не погіршується становище засудженого, виправданого чи особи, стосовно якої вирішувалося питання про застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру. Якщо задоволення скарги дає підстави для прийняття рішення на користь інших засуджених, від яких не надійшли скарги, суд касаційної інстанції зобов'язаний прийняти таке рішення (ст. 433 КПК України).

Важливим завданням встановлення законодавцем меж перегляду судом касаційної інстанції є недопустимість погіршення правового становища засудженого, виправданого чи особи, стосовно якої вирішувалося питання про застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру. Це може полягати з

необхідністю розгляду та вирішення питання про засудження особи згідно з законом про більш тяжке кримінальне правопорушення або суттєвого збільшення обсягу обвинувачення чи посилення виду і міри покарання.

Погіршення становища означених осіб можуть бути пов'язані також із такими доповненнями і змінами, які обумовлюють необхідність скасування виправдувального вироку й засудження особи за певним обвинуваченням. Це може бути викликано й зміною мотивів виправдання чи вирішення питання цивільного позову, судових витрат та інших питань, що не є на користь виправданого.

4. ПРОЦЕДУРА КАСАЦІЙНОГО РОЗГЛЯДУ ТА СУДОВІ РІШЕННЯ ЗА НАСЛІДКАМИ РОЗГЛЯДУ КАСАЦІЙНОЇ СКАРГИ

Касаційний розгляд здійснюється згідно з правилами розгляду в суді апеляційної інстанції з урахуванням особливостей, передбачених для провадження в суді касаційної інстанції, передбачених главою 32 КПК України. Після виконання дій, передбачених статтями 342-345 КПК України, і вирішення клопотань учасників судового провадження суддя-доповідач доповідає в необхідному обсязі зміст судових рішень, що оскаржуються, касаційної скарги та заперечень на неї.

Сторони кримінального провадження та інші учасники судового провадження висловлюють свої доводи. Першою висловлює доводи особа, яка подала касаційну скаргу. Якщо касаційні скарги подали обидві сторони кримінального провадження, першими висловлюють доводи учасники судового провадження зі сторони захисту. За ними висловлюють доводи інші учасники судового провадження. Суд має право обмежити тривалість висловлення доводів, встановивши для всіх учасників судового провадження однаковий проміжок часу, про що оголошується на початку судового засідання.

Неприбуття сторін або інших учасників кримінального провадження не перешкоджає проведенню розгляду, якщо такі особи були належним чином повідомлені про дату, час і місце касаційного розгляду та не повідомили про поважні причини свого неприбуття. Якщо для участі в розгляді в судове засідання не прибули учасники кримінального провадження, участь яких згідно з вимогами кримінального процесуального кодексу або рішенням суду касаційної інстанції є обов'язковою, касаційний розгляд відкладається. Після закінчення касаційного розгляду колегія суддів виходить до нарадчої кімнати для ухвалення судового рішення (ст. 434 КПК України).

Згідно із Законом № 2147-УШ від 03.10.2017 Кримінальний процесуальний Кодекс доповнено статтею 434-1, якою визначено підстави для передачі кримінального провадження на розгляд палати, об'єднаної палати або Великої Палати Верховного Суду.

Так, підставами для передачі кримінального провадження є ситуація, коли суд, який розглядає кримінальне провадження в касаційному порядку у складі колегії суддів, передає таке кримінальне провадження на розгляд палати, до якої входить така колегія, якщо ця колегія вважає за необхідне відступити від висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного в раніше ухваленому рішенні Верховного Суду у складі колегії суддів з цієї палати або у складі такої палати.

Суд, який розглядає кримінальне провадження в касаційному порядку у складі колегії суддів або палати, передає таке кримінальне провадження на розгляд об'єднаної палати, якщо ця колегія або палата вважає за необхідне відступити від висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного в раніше ухваленому рішенні Верховного Суду у складі колегії суддів з іншої палати або у складі іншої палати чи іншої об'єднаної палати.

Суд, який розглядає кримінальне провадження в касаційному порядку у складі колегії суддів, палати або об'єднаної палати, передає таке кримінальне провадження на розгляд Великої Палати Верховного Суду, якщо така колегія (палата, об'єднана палата) вважає за необхідне відступити від висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного в раніше ухваленому рішенні Верховного Суду у складі у складі колегії суддів (палати, об'єднаної палати) іншого касаційного суду.

Суд, який розглядає кримінальне провадження в касаційному порядку у складі колегії суддів, палати або об'єднаної палати, передає таке кримінальне провадження на розгляд Великої Палати Верховного Суду, якщо така колегія суддів (палата, об'єднана палата) вважає за необхідне відступити від висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного в раніше ухваленому рішенні Великої Палати. Суд, який розглядає кримінальне провадження в касаційному порядку у складі колегії або палати, має право передати таке кримінальне провадження на розгляд Великої Палати Верховного Суду, якщо дійде висновку, що справа містить виключну правову проблему і така передача необхідна для забезпечення розвитку права та формування єдиної правозастосовчої практики.

Порядок передачі кримінального провадження на розгляд палати, об'єднаної палати, Великої Палати Верховного Суду встановлено статтею 434-2, якою доповнено КПК України, зазначеним вище Законом, і полягає у наступному: питання про передачу кримінального провадження на розгляд палати, об'єднаної палати або Великої Палати Верховного Суду вирішується судом за власною ініціативою або за клопотанням учасника справи.

Питання про передачу кримінального провадження на розгляд палати, об'єднаної палати або Великої Палати Верховного Суду вирішується більшістю від складу, що його розглядає. Питання про передачу кримінального провадження на розгляд палати, об'єднаної палати або Великої Палати Верховного Суду може бути вирішене до прийняття постанови судом касаційної інстанції. Про передачу кримінального провадження на розгляд палати, об'єднаної палати або Великої Палати Верховного Суду суд постановляє ухвалу з викладенням мотивів необхідності відступлення від висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного у рішенні, визначеному частинами першою-четвертою статті 434-1 КПК України, або з обґрунтуванням підстав, визначених частиною п'ятою статті 434 КПК України.

Суддя, не згодний з рішенням про передачу (відмову в передачі) кримінального провадження на розгляд палати, об'єднаної палати або Великої Палати Верховного Суду, письмово викладає свою окрему думку в ухвалі про передачу кримінального провадження на розгляд палати, об'єднаної палати або Великої Палати Верховного Суду або в постанові, прийнятій за результатами касаційного розгляду. Якщо Велика Палата Верховного Суду дійде висновку про відсутність підстав для передачі кримінального провадження на її розгляд, таке кримінальне провадження

повертається відповідній колегії (палаті, об'єднаній палаті) для подальшого розгляду, про що постановляється ухвала.

Кримінальне провадження, повернуте на розгляд колегії (палати, об'єднаної палати) не може бути передано повторно на розгляд Великої Палати Верховного Суду. Після передачі кримінального провадження на розгляд палати, об'єднаної палати або Великої Палати Верховного Суду визначений у ньому суддя-доповідач у разі необхідності звертається до відповідних фахівців Науково-консультативної ради при Верховному Суді стосовно підготовки наукового висновку щодо застосування норми права, питання щодо якого стало підставою для передачі справи на розгляд Великої Палати Верховного Суду, крім випадків, коли висновок щодо застосування цієї норми у подібних правовідносинах був раніше отриманий Верховним Судом.

Під час провадження в суді касаційної інстанції забезпечується реалізація конституційних засад правосуддя та загальних засад кримінального провадження.

Це забезпечується:

1) реальною можливістю оскарження судових рішень завдяки публічному їх проголошенню, врученню копії вироку засудженому;

2) роз'ясненню учасникам судового провадження порядку оскарження вироку чи ухвали суду та права їх оскарження усіма зацікавленими особами;

3) строками касаційного оскарження; обов'язковістю перевірки скарг та наданням можливості відкликання скарги до початку судового засідання суду касаційної інстанції, правом внесення зміни і доповнення до скарги;

4) визначеністю особами, які мають право подати касаційну скаргу, обсягу перевірки матеріалів кримінального провадження під час касаційного розгляду та недопущенням погіршення становища засудженого, виправданого чи особи, стосовно якої вирішувалося питання про застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру, внаслідок розгляду касаційної скарги.

Прийняття та вимога касаційним судом нових матеріалів, обов'язковість його рішень для суду першої інстанції, процесуальний порядок касаційного провадження та відкритий розгляд справи (за винятком випадків, передбачених законом), обов'язок суду усувати порушення закону, які були допущені судом першої інстанції, виключення випадків залишення без зміни помилкових судових рішень, є важливою гарантією правосуддя, захисту прав і свобод обвинуваченого та інших учасників кримінального провадження.

Суд касаційної інстанції має право ухвалити судові рішення за результатами письмового провадження, якщо всі учасники судового провадження заявили клопотання про здійснення провадження за їх відсутності. Якщо проводилося письмове касаційне провадження, копія судового рішення суду касаційної інстанції надсилається учасникам судового провадження протягом трьох днів з дня після його підписання (ст. 435 КПК України). Письмове касаційне провадження, як кримінальний процесуальний інститут, створює умови для спрощення процедури касаційного розгляду, забезпечує реалізацію засади розумних строків, яка закріплена у ст. 28 КПК України та покладається на суд.

Повноваження суду касаційної інстанції за наслідками розгляду касаційної скарги встановлені законом (ст. 436 КПК України) та полягають у тому, ***що суд має право:***

1) залишити судові рішення без зміни, а касаційну скаргу – без задоволення:

- 2) скасувати судові рішення і призначити новий розгляд у суді першої чи апеляційної інстанції;
- 3) скасувати судові рішення і закрити кримінальне провадження;
- 4) змінити судові рішення.

Суд приймає рішення про залишення вироку чи ухвали без зміни, а касаційну скаргу без задоволення, коли судові рішення є законним, обґрунтованим і вмотивованим (ст. 370 КПК України).

Законність вироку означає, що вирок за своїм змістом постановлений на неспростованих доказах, а за формою і характером прийнятих рішень відповідає кримінальному процесуальному законодавству України. Законний вирок містить й таку ознаку, як справедливість вироку тобто, висновок про винуватість або невинуватість обвинуваченого (підсудного) викладено на основі доказів та справу вирішено по суті з урахуванням усіх обставин кримінального правопорушення. Законним є вирок, ухвалений компетентним судом згідно з нормами матеріального права з дотриманням вимог щодо кримінального провадження, передбачених кримінальним процесуальним Кодексом.

Обґрунтованим є рішення, ухвалене судом на підставі об'єктивно з'ясованих обставин, які підтверджені доказами, дослідженими під час судового розгляду та оцінені судом відповідно до статті 94 КПК України.

Вмотивованим є рішення, в якому наведені належні і достатні мотиви та підстави його ухвалення. Варто взяти до уваги, що згідно з вимогами закону (ст. 437 КПК України) за наслідками розгляду касаційної скарги є недопустимим погіршення правового становища виправданого та засудженого. Суд касаційної інстанції не має права застосовувати закон про більш тяжке кримінальне правопорушення чи суворіше покарання.

Обвинувальний вирок, ухвалений судом першої чи апеляційної інстанції, ухвалу суду апеляційної інстанції щодо вироку суду першої інстанції може бути скасовано у зв'язку з необхідністю застосувати закон про більш тяжке кримінальне правопорушення чи суворіше покарання або в інший спосіб погіршити становище засудженого лише у разі, якщо з цих підстав касаційну скаргу подав прокурор, потерпілий чи його представник.

Виправдувальний вирок, ухвалений судом першої чи апеляційної інстанції, ухвалу суду апеляційної інстанції щодо вироку суду першої інстанції може бути скасовано не інакше як на підставі касаційної скарги прокурора, потерпілого чи його представника, а також на підставі касаційної скарги виправданого з мотивів його виправдання.

Згідно зі статтею 438 КПК України, підставами для скасування або зміни судових рішень при розгляді справи в суді касаційної інстанції є:

- 1) **істотне порушення вимог кримінального процесуального закону**, яке може бути пов'язане з такими порушеннями процесуального законодавства, які тягнуть за собою порушення прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального процесу, перешкоджають досягненню завдань кримінального провадження. Це можуть бути будь-які інші порушення вимог процесуального закону, які позбавляли або обмежували засудженого, потерпілого, цивільного позивача чи цивільного відповідача у реалізації ними своїх процесуальних прав або в інший спосіб перешкоджали суду всебічно, повно й об'єктивно розглянути справу й ухвалити законний, обґрунтований і вмотивований та справедливий вирок;

2) **неправильне застосування закону України про кримінальну відповідальність**, що полягає у незастосуванні норм кримінального закону, який підлягає застосуванню; застосування кримінального закону, який не підлягає застосуванню; неправильне тлумачення закону, яке є суперечливим щодо його точного змісту. Варто також взяти до уваги вимоги Конституції України (ст. 22), що при прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісти та обсягу чинних прав і свобод громадян, а закони, що звужують права і свободи людини, не підлягають застосуванню;

3) **невідповідність призначеного покарання тяжкості кримінального правопорушення та особі засудженого**. Сутність цієї підстави полягає у призначенні судом покарання, яке хоча і є в межах, встановлених відповідною статтею кримінального закону, але за своїм розміром є явно несправедливим внаслідок як його м'якості, так і суворості покарання.

Судді мають забезпечувати в межах закону індивідуалізацію покарання, щоб не направляти в місця позбавлення волі осіб, виправлення яких можливе без ізоляції від суспільства.

Справедливим покаранням у сфері кримінального судочинства можна вважати застосування такого покарання чи відповідальності, що обмежує права і свободи обвинуваченого (засудженого), але здійснюється з метою захисту більш вагомих суспільних благ, за умови, що цього не можливо досягти в інший спосіб, а заподіяна шкода буде меншою, ніж відвернута.

При вирішенні питання про наявність підстав для скасування або зміни судового рішення судом касаційної інстанції, він має керуватися статтями 412-414 КПК України. Суд касаційної інстанції не вправі скасувати виправдувальний вирок, ухвалу про відмову у застосуванні примусових заходів медичного або виховного характеру, ухвалу про закриття кримінального провадження лише з мотивів істотного порушення прав обвинуваченого або особи, стосовно якої вирішувалося питання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру.

Чинним кримінальним процесуальним Кодексом України (ст. 439), встановлено порядок нового розгляду справи після скасування судового рішення судом касаційної інстанції, згідно з яким суд першої або апеляційної інстанції здійснює судове провадження згідно із загальними вимогами, передбаченими КПК України, в іншому складі суду. Вказівки суду, який розглянув справу в касаційному порядку, є обов'язковими для суду першої чи апеляційної інстанції при новому розгляді.

При новому розгляді у суді першої чи апеляційної інстанції застосування суворішого покарання або закону про більш тяжке кримінальне правопорушення допускається тільки за умови, що вирок було скасовано у зв'язку з необхідністю застосування закону про більш тяжке кримінальне правопорушення або посилення покарання за скаргою прокурора, потерпілого чи його представника, а також якщо при новому розгляді буде встановлено, що обвинувачений вчинив більш тяжке кримінальне правопорушення, або якщо збільшився обсяг обвинувачення.

Суд касаційної інстанції, встановивши обставини, передбачені статтею 284 КПК України, скасовує обвинувальний вирок чи ухвалу і закриває кримінальне провадження (ст. 440 КПК України).

Кримінальним процесуальним законом (ст. 441 КПК України) визначено форми судових рішень суду касаційної інстанції.

Так, суд касаційної інстанції за наслідками розгляду касаційної скарги по суті ухвалює судові рішення *у формі постанов*. Процедурні питання, пов'язані з рухом кримінального провадження, клопотання та заяви учасників справи, питання про відкладення розгляду кримінального провадження, оголошення перерви, зупинення кримінального провадження, а також в інших випадках, передбачених КПК України, вирішуються судом касаційної інстанції шляхом постановлення ухвал в порядку, визначеному КПК України для постановлення ухвал суду першої інстанції з урахуванням особливостей, передбачених главою 32 КПК України.

Постанова або ухвала суду касаційної інстанції оформлюється суддею-доповідачем (іншим суддею, якщо суддя-доповідач не згодний з постановою/ухвалою) і підписується всім складом суду, який розглядав кримінальне провадження, якщо інше не передбачено КПК України. Судові рішення суду касаційної інстанції ухвалюються, проголошуються, видаються, роз'яснюються або надсилаються учасникам судового провадження в порядку, передбаченому статтями 368-380 КПК України.

Кримінальним процесуальним законом (ст. 442 КПК України) визначено структуру і зміст постанови суду касаційної інстанції, яка складається з:

1) *вступної частини із зазначенням*: дати і місця її прийняття; найменування суду касаційної інстанції, прізвищ та ініціалів суддів і секретаря судового засідання; найменування (номера) кримінального провадження; прізвища, ім'я і по батькові обвинуваченого, засудженого, року, місяця і дня його народження, місця народження і місця проживання; закону України про кримінальну відповідальність, що передбачає кримінальне правопорушення, у вчиненні якого підозрюється (обвинувачується) особа; імен (найменувань) учасників судового провадження;

2) *мотивувальної частини із зазначенням*: короткого змісту вимог касаційної скарги та оскаржених судових рішень; узагальнення доводів особи, яка подала касаційну скаргу; узагальненого викладу позиції інших учасників судового провадження; встановлених судами першої та апеляційної інстанції обставин; мотивів, з яких виходив суд касаційної інстанції при прийнятті постанови, і положення закону, яким він керувався;

3) *резолютивної частини із зазначенням*: висновку суду касаційної інстанції по суті вимог касаційної скарги; розподілу процесуальних витрат; строку і порядку набрання постановою законної сили.

При залишенні касаційної скарги без задоволення в постанові зазначається, якими нормами права спростовуються її доводи. При скасуванні або зміні судових рішень в постанові має бути зазначено, які статті закону порушено та в чому саме полягають ці порушення. У постанові палати, об'єднаної палати, Великої Палати Верховного Суду має міститися висновок про те, як саме повинна застосовуватися норма права, із застосуванням якої не погодилася колегія суддів або палата, об'єднана палата, що передала справу відповідно на розгляд палати, об'єднаної палати, Великої Палати Верховного Суду. Постанова Верховного Суду є остаточною і оскарженню не підлягає. Після закінчення касаційного провадження матеріали кримінального провадження не пізніше як у семиденний строк направляються до суду першої інстанції, якщо інше не впливає з судового рішення суду касаційної інстанції (ст. 443 КПК України).

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Визначте завдання, що стоять перед судом касаційної інстанції.
2. Які суб'єкти мають право на касаційне оскарження?
3. Назвіть рішення, які можуть бути оскаржені в касаційному порядку.
4. Які строки касаційного оскарження передбачені законом?
5. Що таке касаційна скарга та який її зміст?
6. Охарактеризуйте межі перегляду судом касаційної інстанції.
7. Які підстави для скасування або зміни судового рішення судом касаційної інстанції?
8. З'ясуйте повноваження суду касаційної інстанції за наслідками розгляду касаційної скарги.
9. Розкрийте зміст ухвали суду касаційної інстанції
10. Який порядок нового розгляду справи після скасування судового рішення судом касаційної інстанції?

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Бобечко Н. Р. Апеляційне та касаційне провадження у кримінальному судочинстві України: правове регулювання, доктрина, практика : монографія / за ред. академіка НАПрН України, д-ра юрид. наук, проф. В. Т. Нора. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2016. 686 с.

2. Бондаренко Я. С. Касаційна перевірка судових рішень, прийнятих під час досудового розслідування : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2014. 19 с.

3. Гловюк І. В., Стоянов М. М., Завтур В. А. Використання практики Європейського суду з прав людини у кримінальному провадженні : навч.-практ. компендіум. Одеса : Гельветика, 2020. 420 с.

4. Євмін А. М. Касаційне оскарження судових рішень у кримінальному провадженні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2016. 215 с.

5. Захист прав людини. Рішення Європейського суду з прав людини в сфері кримінального судочинства : зб. судової практики / [уклад. А. О. Патюмкін]. Київ : Юрінком Інтер, 2014. 760 с.

6. Костюченко О. Ю. Щодо можливості касаційного оскарження та перевірки законності ухвал, постановлених в порядку виконання судових рішень в кримінальному провадженні. *Сучасне кримінальне провадження України: доктрина, нормативна регламентація та практика функціонування* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 квіт. 2015 р.) / Нац. ун-т «Одеська юридична академія». Одеса, 2015. С. 175–177.

7. Кримінальне судочинство. Процесуальні документи. Практичний коментар та зразки. Київ : Центр учбової літератури, 2019. 184 с.

8. Кримінальний процес : навч. посіб. / О. В. Капліна, М. О. Карпенко, В. І. Маринів, А. Р. Туманянц. Харків : Право, 2020. 226 с.

9. Кримінальний процес : навч. посіб. для підгот. до складання вступного випробування в магістратуру у форматі ЗНО / [О. В. Капліна, М. О. Карпенко, В. І. Маринів та ін.]. Харків : Право, 2020. 226 с.

10. Кримінальний процес : підручник / [О. В. Капліна, О. Г. Шило, В. М. Трофименко та ін.] ; за заг. ред. О. В. Капліної, О. Г. Шило. Харків : Право, 2019. 584 с.

11. Кримінальний процес. Особлива частина (альбом схем) : навч. посіб. / [Л. Д. Удалова, Д. О. Савицький, О. Є. Омельченко та ін.]. Київ : Центр учбової літератури, 2015. 224 с.

12. Кримінальний процесуальний кодекс України з постатейними матеріалами практики Конституційного Суду України, Верховного Суду України та Верховного Суду, Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ : наук.-практ. посіб. / [уклад.: А. В. Столітній, С. В. Шмаленя, М. С. Туркот, М. І. Снігар] ; за ред. д.ю.н., проф. А. В. Столітнього. [2-ге вид.]. Київ : Норма права, 2020. 1504 с.

13. Малихіна С. М. Методичні рекомендації з питань оскарження прокурором судових рішень у кримінальних провадженнях у касаційному порядку. Київ, 2015. 62 с.

14. Маринів В. І. Письмове провадження в судах апеляційної та касаційної інстанцій як засіб спрощення кримінального судочинства. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2018. № 2. С. 281–286.

15. Рішення Європейського суду з прав людини в кримінальних справах. Захист життя, здоров'я, честі та гідності / за заг. ред. В.С. Ковальського. Київ : Юрінком Інтер, 2019. 296 с.

16. Сапін О. В. Апеляційне та касаційне провадження у кримінальних справах у контексті міжнародних стандартів. *Вісник прокуратури*. 2012. № 2. С. 74–79.

17. Тertiшник В. М. Кримінальний процес України. Особлива частина : підручник. [8-ме вид., допов. і перероб.]. Київ : Алерта, 2020. 406 с.

18. Удалова Л. Д., Азаров Ю. І., Макаров М. А. Кримінальний процес України у питаннях і відповідях : навч. посіб. Київ : ЦУЛ, 2020. 432 с.

19. Шапула В. Цільове призначення касаційного провадження у системі стадій кримінального процесу. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 5. С. 246–250.

ГЛАВА 28. ПРОВАДЖЕННЯ ЗА НОВОВІЯВЛЕНИМИ АБО ВИКЛЮЧНИМИ ОБСТАВИНАМИ

1. Сутність, завдання та підстави провадження за нововиявленими або виключними обставинами

2. Строки звернення, вимоги до заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами та порядок її подання

3. Порядок здійснення перегляду судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами

Питання для самоконтролю

Рекомендована література

1. СУТНІСТЬ, ЗАВДАННЯ ТА ПІДСТАВИ ПРОВАДЖЕННЯ ЗА НОВОВІЯВЛЕНИМИ АБО ВИКЛЮЧНИМИ ОБСТАВИНАМИ

Чинний Кримінальний процесуальний Кодекс, наряду з провадженням в суді касаційної інстанції, встановлює ще один вид (стадію) перегляду судових рішень, що набрали законної сили – провадження за нововиявленими або виключними обставинами. Ці два види судових проваджень мають деякі спільні риси – це перегляд судових рішень, що набрали законної сили; завдання, які вирішуються в межах цих стадій – перевірка законності й обґрунтованості вироків, ухвал й постанов суду з метою виключення судових помилок. Водночас між цими стадіями є суттєві відмінності, сукупність яких і обумовлює їхню самостійність.

В першу чергу вони стосуються підстав для здійснення кримінального провадження за нововиявленими або виключними обставинами, які встановлені законом (ст. 459 КПК України). Так, судові рішення, що набрали законної сили, можуть бути переглянуті за нововиявленими або виключними обставинами, за умов наявності нововиявлених обставин, якими визнаються:

1) штучне створення або підроблення доказів, неправильність перекладу висновку і пояснень експерта, свідомо неправдиві показання свідка, потерпілого, підозрюваного, обвинуваченого, на яких ґрунтується вирок;

2) скасування судового рішення, яке стало підставою для ухвалення вироку чи постановлення ухвали, що належить переглянути;

3) інші обставини, які не були відомі суду на час судового розгляду при ухваленні судового рішення і які самі по собі або разом із раніше виявленими обставинами доводять неправильність вироку чи ухвали, що належить переглянути.

Слід взяти до уваги, що законодавець не розкриває зміст поняття «інші обставини» та не встановлює їхній перелік, але визначає умови, за яких вони є підставою для здійснення цієї форми кримінального провадження, а саме – вони не були відомі суду на час судового розгляду при ухваленні судового рішення і які самі по собі або разом із раніше виявленими обставинами доводять неправильність вироку чи ухвали, що належить переглянути. Практика до таких обставин відносить, наприклад: самообмову обвинуваченого; встановлення інших співучасників кримінального правопорушення; алібі засудженого; встановлення живою людини, яка вважалася вбитою та інше. Закон визначає лише орієнтовний перелік

нововиявлених обставин, що можуть мати правове значення для перегляду судових рішень в означеному порядку.

Виключними обставинами визнаються:

1) встановлена Конституційним Судом України неконституційність, конституційність закону, іншого правового акта чи їх окремого положення, застосованого судом при вирішенні справи;

2) встановлення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, порушення Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні даної справи судом;

3) встановлення вини судді у вчиненні злочину або зловживання слідчого, прокурора, слідчого судді чи суду під час кримінального провадження, внаслідок якого було ухвалено судове рішення. Це повинно бути встановлено вироком суду, що набрав законної сили. Обставини, що стосуються зловживання слідчого, прокурора, слідчого судді чи суду під час кримінального провадження, у разі неможливості ухвалення вироку можуть бути підтверджені постановою або ухвалою про закриття кримінального провадження, ухвалою про застосування примусових заходів медичного характеру.

Перегляд судових рішень за нововиявленими обставинами у разі прийняття нових законів, інших нормативно-правових актів, якими скасовані закони та інші нормативно-правові акти, що діяли на час здійснення провадження, не допускається. Сутність провадження за нововиявленими або виключними обставинами, як кримінально-процесуального інституту, полягає у тому, що це є механізм усунення судових помилок, виявлених після набуття законної сили судовими рішеннями, є гарантією охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження.

Завданнями провадження за нововиявленими або виключними обставинами є забезпечення законності і справедливості правосуддя; недопущення звернення до виконання незаконного судового рішення; виправлення допущених на попередніх стадіях процесу помилок, прорахунків і порушень; відновлення, захист та реалізація прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального судочинства.

Право подати заяву про перегляд судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами мають учасники судового провадження (ст. 460 КПК України). Законодавець не встановлює коло цих осіб, натомість в дефініції йдеться саме про учасників судового провадження, до яких слід віднести: сторони кримінального провадження – з боку обвинувачення: слідчого, керівника органу досудового розслідування, прокурора, а також потерпілого, його представника та законного представника у випадках, установлених Кримінальним процесуальним Кодексом; з боку захисту: підозрюваного, обвинуваченого (підсудного), засудженого, виправданого, особу, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішувалося питання про їх застосування, їхніх захисників та законних представників; цивільного позивача, його представника та законного представника, цивільного відповідача та його представника, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, а також інших осіб, за клопотанням або скаргою яких у випадках, передбачених Кримінальним процесуальним Кодексом, здійснюється судове провадження (пункти 19, 26 частини першої статті 3 КПК України).

2. СТРОКИ ЗВЕРНЕННЯ, ВИМОГИ ДО ЗАЯВИ ПРО ПЕРЕГЛЯД СУДОВОГО РІШЕННЯ ЗА НОВОВІЯВЛЕНИМИ АБО ВИКЛЮЧНИМИ ОБСТАВИНАМИ ТА ПОРЯДОК ЇЇ ПОДАННЯ

Стаття 461 чинного КПК України встановлює строк звернення про перегляд судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами. Так, заяву про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами може бути подано протягом трьох місяців після того, як особа, яка звертається до суду, дізналася або могла дізнатися про ці обставини. Перегляд за нововиявленими обставинами виправдувального вироку допускається лише протягом передбачених законом строків давності притягнення до кримінальної відповідальності.

За наявності обставин, які підтверджують вчинення особою тяжкого кримінального правопорушення, ніж те, за яке вона була засуджена, судові рішення може бути переглянуто за нововиявленими обставинами протягом строку давності притягнення до кримінальної відповідальності за більш тяжке кримінальне правопорушення. За наявності обставин, які підтверджують невинуватість засудженого або вчинення ним менш тяжкого кримінального правопорушення, перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами строками не обмежено.

Заяву про перегляд судового рішення за виключними обставинами може бути подано:

1) з підстави встановлення Конституційним Судом України неконституційності, конституційності закону, іншого правового акта чи їх окремого положення, застосованого судом при вирішенні справи, – протягом тридцяти днів із дня офіційного оприлюднення відповідного рішення Конституційного Суду України;

2) з підстави встановлення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, порушення Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні даної справи судом, – особою, на користь якої постановлено рішення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, не пізніше тридцяти днів із дня, коли така особа дізналася або могла дізнатися про набуття цим рішенням статусу остаточного;

3) з підстави встановлення вини судді у вчиненні злочину або зловживання слідчого, прокурора, слідчого судді чи суду під час кримінального провадження, внаслідок якого було ухвалено судові рішення, – протягом тридцяти днів із дня, коли вирок у кримінальному провадженні набрав законної сили.

У разі неможливості ухвалення вироку суду заяву може бути подано протягом тридцяти днів із дня встановлення відповідною ухвалою або постановою суду зазначених вище обставин. Відповідно до вимог статті 462 КПК України заява про перегляд судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами подається у письмовій формі, у ній зазначаються:

1) найменування суду, до якого подається заява про перегляд;

2) прізвище, ім'я, по батькові (найменування), поштова адреса особи, яка подає заяву, а також номер засобу зв'язку, адреса електронної пошти, якщо такі є;

3) судові рішення, про перегляд якого за нововиявленими або виключними обставинами подається заява;

4) обставини, що могли вплинути на судові рішення, але не були відомі та не могли бути відомі суду та особі, яка звертається із заявою, під час судового розгляду;

5) обґрунтування з посиланням на обставини, що підтверджують наявність нововиявлених або виключних обставин, та зміст вимог особи, яка подає заяву, до суду;

6) клопотання особи про вимогу копії рішення міжнародної судової установи, юрисдикція якої визнана Україною, в органу, відповідального за координацію виконання рішень міжнародної судової установи, якщо її немає у розпорядженні особи, яка подала заяву, – у разі подання заяви про перегляд судового рішення з підстави встановлення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, порушення Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні даної справи судом;

7) клопотання про поновлення строку подання заяви;

8) перелік документів та інших матеріалів, які додаються.

Заява підписується особою, яка її подає. Якщо заяву подає захисник, представник потерпілого, то до неї додаються оформлені належним чином документи, що підтверджують його повноваження відповідно до вимог Кримінального процесуального Кодексу. До заяви додаються копії заяви в кількості, необхідній для їх надіслання сторонам кримінального провадження та іншим учасникам судового провадження. Ця вимога не поширюється на особу, яка тримається під вартою.

Особа, яка подає заяву, має право додати до неї документи або копії документів, які мають значення для кримінального провадження і не були відомі на час ухвалення судового рішення. Порядок подання заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами регламентовано статтею 463 КПК України та передбачає наступний алгоритм: заява про перегляд судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами подається до суду тієї інстанції, який першим допустив помилку внаслідок незнання про існування таких обставин, крім випадку, коли заява про перегляд судового рішення за виключними обставинами у разі встановлення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, порушення Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні цієї справи судом подається до Верховного Суду для її розгляду у складі Великої Палати. Заява про перегляд судового рішення за виключними обставинами у разі вчинення суддею злочину, внаслідок якого було ухвалено незаконне або необґрунтоване рішення, подається до суду тієї інстанції, суддею якого він був.

3. ПОРЯДОК ЗДІЙСНЕННЯ ПЕРЕГЛЯДУ СУДОВОГО РІШЕННЯ ЗА НОВОВІЯВЛЕНИМИ АБО ВИКЛЮЧНИМИ ОБСТАВИНАМИ

Відкриття кримінального провадження за нововиявленими або виключними обставинами розпочинається з того, що заява про перегляд судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами, що надійшла до суду, передається судді, колегії суддів, які визначаються шляхом застосування автоматизованої системи документообігу суду (ст. 35 КПК України).

Не пізніше наступного дня після надходження заяви до суду суддя перевіряє її відповідність вимогам статті 462 КПК України і вирішує питання про відкриття кримінального провадження за нововиявленими або виключними обставинами. До заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами, яка не оформлена згідно з вимогами, передбаченими статтею 462 КПК України, застосовуються правила частини третьої статті 429 КПК України. Копія

ухвали невідкладно надсилається особі, яка її подала, разом із заявою про перегляд судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами й усіма доданими до неї матеріалами.

Відкривши кримінальне провадження за нововиявленими або виключними обставинами, суддя надсилає учасникам судового провадження копії ухвали про відкриття провадження, заяви про перегляд і призначає дату, час та місце судового засідання, про що повідомляє зазначених осіб (ст. 464 КПК України). Особа, яка подала заяву про перегляд судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами, має право відмовитися від заяви до початку судового засідання. У разі прийняття відмови від заяви суд закриває кримінальне провадження за нововиявленими або виключними обставинами, про що постановляє ухвалу.

Особа, яка відмовилася від заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами, не має права повторно звертатися до суду з такою самою заявою з тих самих підстав (ст. 465 КПК України). Порядок здійснення перегляду судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами регламентовано статтею 466 КПК України і полягає у наступному: заява про перегляд судового рішення за означеними обставинами розглядається судом протягом двох місяців з дня її надходження згідно з правилами, передбаченими Кримінальним процесуальним Кодексом для кримінального провадження в суді тієї інстанції, яка здійснює перегляд. Учасники судового провадження повідомляються про дату, час та місце розгляду заяви.

Неприбуття у судові засідання осіб, які були належним чином повідомлені, не перешкоджає розгляду заяви і перегляду судового рішення. Суд своєю ухвалою має право зупинити виконання судового рішення, яке переглядається за нововиявленими або виключними обставинами, до закінчення перегляду. Суд має право не досліджувати докази щодо обставин, що встановлені в судовому рішенні, яке переглядається за нововиявленими або виключними обставинами, якщо вони не заперечуються.

Стаття 467 КПК України встановлює, що за наслідками кримінального провадження за нововиявленими або виключними обставинами суд має право скасувати вирок чи ухвалу і ухвалити новий вирок чи постановити ухвалу або залишити заяву про перегляд судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами без задоволення. При ухваленні нового судового рішення суд користується повноваженнями суду відповідної інстанції.

За результатами перегляду судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами Верховний Суд може також скасувати судові рішення (судові рішення) повністю або частково і передати справу на новий розгляд до суду першої або апеляційної інстанції. Судове рішення за наслідками кримінального провадження за нововиявленими або виключними обставинами може бути оскаржене в порядку, передбаченому Кримінальним процесуальним кодексом для оскарження судових рішень суду відповідної інстанції. З набранням законної сили новим судовим рішенням втрачають законну силу судові рішення інших судів у цьому кримінальному провадженні.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ:

1. Назвіть підстави для здійснення кримінального провадження за нововиявленими або виключними обставинами.
2. Які обставини законодавець визнав як нововиявлені?
3. Які обставини законодавець визнав виключними?
4. Які судові рішення можуть бути переглянуті за нововиявленими або виключними обставинами?
5. Хто має право подати заяву про перегляд судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами?
6. Назвіть строки подачі заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами.
7. Назвіть строки подачі заяви про перегляд судового рішення за виключними обставинами.
8. Назвіть встановлені законодавцем вимоги до заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами.
9. Який порядок подання заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами?
10. Який порядок здійснення перегляду судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами?

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Беднарська В. М. Перегляд судових рішень за нововиявленими обставинами в кримінальному судочинстві : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2007. 23 с.
2. Бобечко Н. Р. Новели кримінально-процесуального законодавства України в контексті забезпечення єдності судової практики. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. Серія : Право. 2018. № 1 (17). С. 21–41.
3. Бобечко Н. Р. Нововиявлені обставини у кримінальному провадженні: поняття, ознаки, система. *Науковий висновок Харківського державного університету*. Серія : Юридичні науки. 2014. Т. 4, Вип. 6–2. С. 55–61.
4. Бобечко Н. Р. Суть, завдання, значення та процесуальні особливості провадження за нововиявленими обставинами за КПК України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2015. № 1. С. 196–200.
5. Давиденко С. В. Встановлення міжнародною судовою установою порушення Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні справи судом як підстава для перегляду судових рішень за виключними обставинами у кримінальному провадженні. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2018. Т. 25, № 2. С. 55–71.
6. Денисова Ю. С. Перегляд судових рішень за нововиявленими обставинами в системі переглядів судових рішень. *Актуальні проблеми держави і права*. 2013. Вип. 69. С. 375–381. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/2827/Denisova>.
7. Денисова Ю. С. Проблематика процесуального порядку здійснення перегляду судових рішень за нововиявленими обставинами. *Правове життя сучасної України*:

матеріали міжнар. наук. конф. проф.-викл. та аспірант. складу. Одеса, 2014. С. 702–704.

8. Дроздов О. Актуальні проблеми реалізації окремих засад кримінального процесу в провадженні за нововиявленими обставинами. *Вісник Національної академії правових наук*. 2014. № 2. С. 156–169.

9. Дроздов О. Кримінальне провадження за нововиявленими або виключними обставинами: нові виміри за європейськими стандартами. *Право України*. 2018. № 1. С. 196–213.

10. Дроздов О. М. Провадження за нововиявленими або виключними обставинами в кримінальному судочинстві за європейськими стандартами. *Кримінальний процесуальний кодекс 2012 року: ідеологія та практика правозастосування* : кол. монографія. Одеса : Гельветика, 2018. С. 860–888.

11. Курапова К. Інститут перегляду судових рішень за нововиявленими обставинами, його завдання та місце у структурі кримінального провадження. *Вісник Львівського університету*. Серія : Юридична. 2015. Вип. 62. С. 192–198.

12. Кучинська О., Щиголь О. Забезпечення права засудженого на справедливий суд в аспекті перегляду рішень за виключними обставинами на прикладі рішення ЄСПЛ «Петухов проти України». *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 4. С. 254–260.

13. Мурзановська А. Окремі методологічні аспекти дослідження провадження за нововиявленими або виключними обставинами. *Юридичний вісник*. 2020. № 6. С. 90–99.

14. Нор В., Бобечко Н. Порядок провадження за нововиявленими або виключними обставинами у кримінальному судочинстві України: проблеми правового регулювання і правозастосування. *Право України*. 2018. № 8. С. 150–172.

15. Фігурський В. Окремі проблемні питання перегляду судових рішень за нововиявленими обставинами в кримінальному процесі. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 8. С. 185–190.

ГЛАВА 29. ВИКОНАННЯ СУДОВИХ РІШЕНЬ

1. Поняття і значення стадії виконання судових рішень
  2. Поняття та види судових рішень у кримінальному провадженні, порядок набрання ними законної сили
  3. Порядок виконання судових рішень у кримінальному провадженні
- Питання для самоконтролю
Рекомендована література

Після вступу вироку чи іншого судового рішення у законну силу кримінальне провадження переходить у стадію виконання судових рішень. Вона є завершальною для деяких кримінальних проваджень і в ній здійснюється реалізація судового рішення, яке набрало законної сили, а також вирішуються питання, що виникають при зверненні судового рішення до виконання та безпосередньому його виконанні, здійснюється нагляд і контроль за його виконанням.

Судове рішення ухвалюється іменем України, завдяки чому воно сприймається як воля держави, а вирок, зокрема, визнається засудженим як правова оцінка державою його діяння.

Судові рішення є обов'язковими до виконання на всій території України (ст. 124-1 Конституції). Це конституційне положення конкретизоване у ч. 2 ст. 13 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»: «Судові рішення, що набрали законної сили, є обов'язковими до виконання усіма органами державної влади, органами місцевого самоврядування, їх посадовими та службовими особами, фізичними і юридичними особами та їх об'єднаннями на всій території України».

Умисне невиконання судових рішень, що набрали законної сили, або перешкоджання їх виконанню тягне кримінальну відповідальність.

1. ПОНЯТТЯ І ЗНАЧЕННЯ СТАДІЇ ВИКОНАННЯ СУДОВИХ РІШЕНЬ

Як відомо, завершальною стадією судового процесу у кримінальних провадженнях є виконання вироку, ухвали, постанови суду. У цій стадії здійснюється реалізація судового рішення, яке набрало законної сили, а також вирішуються питання, що виникають при зверненні судового рішення до виконання та безпосередньому його виконанні, здійснюється нагляд і контроль за його виконанням. Саме в цій стадії досягається той результат, який бажає мати держава, починаючи кримінальне переслідування особи, саме на цю стадію зорієнтовані всі інші стадії кримінального процесу, всі його інститути. Якщо вирок не буде виконуватися, можна вважати, що вся робота по розкриттю і розслідуванні кримінального правопорушення, розгляду кримінального провадження проведена марно і мета правосуддя не буде досягнута. В юридичній літературі ця стадія розглядається як «виконання вироку», а фактично йдеться про виконання всіх судових рішень у кримінальних провадженнях.

Таким чином, *виконання судових рішень* – це стадія кримінального процесу, змістом якої є правовідносини і діяльність її учасників за визначальної ролі суду з виконання судових рішень, а саме: звернення рішень до виконання, контроль за їх

виконанням і вирішення питань, що виникають як під час виконання, так і після нього.

Зміст кримінальної процесуальної стадії виконання судових рішень складають звернення слідчим суддею, судом до виконання ухвали, вироку суду, що набрали законної сили, вирішення судом низки питань під час виконання вироків, зокрема, про відстрочку виконання вироку, про умовно-дострокове звільнення від відбуття покарання, про заміну невідбутої частини покарання більш м'яким, про звільнення від покарання через хворобу, про застосування до засуджених примусового лікування та його припинення, про будь-якого роду сумніви і суперечності, що виникають при виконанні вироку тощо. До змісту стадії виконання судових рішень входить також розгляд судом питання про зняття судимості, яке постає перед ним після виконання вироку.

Не можна отожднювати виконання вироку як стадію кримінального процесу і фактичне відбуття покарання засудженим. В стадії виконання судових рішень виконання вироку характеризується процесуальною діяльністю, в якій обов'язковим і головним учасником є суд. Фактичне виконання вироку та інших судових рішень здійснюється іншими органами, діяльність яких регулюється переважно нормами кримінально-виконавчого права.

Суть виконання судового рішення як стадії кримінального процесу полягає в виключно процесуальній діяльності, спрямованій на звернення до виконання і забезпечення виконання вироку, ухвали, постанови суду (слідчого судді) та вирішення проблемних питань, що виникають при цьому. Предметом кримінальної процесуальної діяльності даної стадії є: звернення судового рішення до виконання та здійснення процесуального контролю і прокурорського нагляду за своєчасним і правильним його виконанням.

Ознаками стадії виконання судових рішень є:

1. В ній реалізуються рішення, сформульовані не тільки у вироку, а й ухвалі, постанові суду (слідчого судді);

2. Ця стадія може виникати неодноразово у зв'язку зі зміною судових рішень або виникненням питань, які потребують судового вирішення;

3. Стадія не пов'язана з дослідженням загального для попередніх стадій предмету доказування. Предмет доказування в ній все ж таки існує, але він є різнобічним, оскільки обумовлений вирішуваними судом питаннями;

4. Стадія позбавлена контрольних функцій щодо попередніх стадій кримінального процесу.

Як вже відзначалося, стадія виконання судових рішень займає особливе положення в системі стадій кримінального процесу. За логікою стадія виконання судових рішень повинна бути останньою в системі стадій кримінального процесу. Але зважаючи на те, що в стадії логічної (застосування норм кримінального права) і функціональної (застосування кримінальних процесуальних норм) послідовності процесу не завжди збігаються, місце стадії виконання судових рішень у процесуальній системі не є стабільним.

Стадія виконання судових рішень може бути і не останньою в системі кримінального процесу. Це буває тоді, коли в процесі існує стадія перегляду судових рішень за нововиявленими або виключними обставинами, яка може бути у межах стадії виконання судових рішень або після неї.

Значення стадії виконання судових рішень розкривається через такі *положення*:

1. В ній найбільш яскраво реалізується кримінально-правовий принцип невідворотності покарання;

2. Стадія забезпечує охорону прав і законних інтересів учасників кримінального процесу, в тому числі виправданих і засуджених та їхніх близьких родичів;

3. Вона справляє виховно-превентивний вплив як на учасників кримінального провадження, так і на інших громадян.

До загальних положень стадії виконання судових рішень можна віднести:

1. Обвинувальний вирок, ухвала, постанова суду, ухвала слідчого судді виконуються тільки після набрання ними законної сили, а виправдувальний вирок і вирок, що звільняє від покарання, виконуються негайно після його проголошення. Якщо строк подання апеляції було відновлено, то вважається, що вирок, ухвала не набрали законної сили;

2. Обов'язковість виконання вироку, ухвали, постанови суду, ухвали слідчого судді, що набрали законної сили, для всіх державних і недержавних підприємств, установ і організацій, посадових осіб і громадян;

3. Обов'язковість виконання вироку, ухвали, постанови суду, ухвали слідчого судді, що набрали законної сили, на всій території України;

4. Визначальна роль суду у виконанні вироку;

5. Неможливість звернення до виконання вироку за діяння, суспільна небезпечність і караність якого усунена прийнятим кримінальним законом;

6. Набрання вироком законної сили і його виконання повністю, а не частинами. В тих випадках, коли за вчинення кримінального правопорушення засуджено декілька осіб, і вирок оскаржений лише стосовно деяких засуджених, він набирає чинності після розгляду справи судом вищої інстанції одночасно щодо всіх засуджених;

7. Суд, який вирішує питання, пов'язані з виконанням вироку, не має права змінювати його. Винятком є лише право суду змінити вирок в частині покарання.

Стадія виконання судових рішень містить кримінальну *процесуальну* діяльність суду:

1. За зверненням вироку та інших судових рішень у кримінальних провадженнях до виконання;

2. По безпосередньому виконанню виправдувальних вироків або вироків, що звільняють обвинуваченого від покарання в частині його негайного звільнення з-під варті в залі судового засідання;

3. По контролю за приведенням вироку у виконання;

4. По вирішенню питань, пов'язаних з приведенням вироку у виконання.

Діяльність суду з виконання судових рішень нерозривно пов'язана з функцією здійснення правосуддя: вона являє собою складову частину заснованого на єдиних засадах кримінального процесу, строго регламентована нормами кримінального процесуального законодавства і спрямована на досягнення загальних завдань кримінального судочинства.

Про здійснення судової влади в стадії виконання судових рішень свідчить і те, що для цієї діяльності характерно судові засідання із залученням різних учасників процесу (підозрюваного, засудженого, прокурора, представника установи, що виконує покарання, при необхідності – цивільного позивача, цивільного відповідача). Ніякі інші органи держави не вправі брати на себе функцію вирішення зазначених у законі питань, які є прерогативою суду.

Як вже зазначалось, на цю діяльність суду поширюється дія основних засад кримінального судочинства. Беручи до уваги значення і завдання стадії виконання судових рішень у кримінальних провадженнях, можна прийти до висновку, що основними засадами судочинства, які діють у цій стадії є: законність; рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом; змагальність; забезпечення права на захист; гласність судового процесу; мова судочинства; публічність і диспозитивність; право на оскарження судового рішення; обов'язковість рішень суду; незалежність суддів і підкорення їх лише закону.

Суб'єкти виконання судових рішень

Суб'єктами процесуальної діяльності даної стадії процесу крім суду, слідчого судді можуть бути прокурор, підозрюваний, засуджений, інші учасники судового розгляду, представники установ та органів, що виконують покарання.

1. Суд

Різноманіття і різноманітність розв'язуваних на стадії виконання судових рішень питань обумовлюють відмінності в характері процесуальних дій суду.

Перша група дій – «процесуально-адміністративна» – містить функції суду за зверненням вироку до виконання і обов'язковій перевірці судом приведення у виконання вироку, ухвали уповноваженими на те органами. Суд, по-перше, контролює виконання покарань за вироком суду, а також при вирішенні ряду питань, пов'язаних зі зверненням його до виконання, а, по-друге, розглядає скарги засуджених та інших осіб на дії адміністрації установ і органів, що виконують покарання.

Ряд питань, що виникають у даній стадії, має адміністративно-організаційний характер, у зв'язку з чим регламентується різними відомчими інструкціями.

Друга група судових дій пов'язана з процесуальним встановленням, дослідженням і оцінкою різних за своїм змістом фактів, не пов'язаних з обставинами самого кримінального правопорушення і винесеного у зв'язку з його вчиненням вироку і прямо передбачених матеріальним та процесуальним законодавством.

Третя група дій суду пов'язана з його вимушеним вторгненням на розглянутій стадії у вирок, обумовленим необхідністю вирішення всякого роду сумнівів і протиріч, що виникають при його виконанні, включаючи правила застосування зміненого кримінального закону, що має зворотну силу. При цьому вирішення таких, а також інших питань не повинно зачіпати суті вироку і тягнути за собою погіршення становища засудженого.

Суди, які вирішують питання, пов'язані із виконанням вироку.

Питання, пов'язані із виконанням вироку, за часом їх вирішення поділяються на 2 групи:

1. ті, що вирішуються під час виконання вироку;
2. ті, що вирішуються після його виконання.

Перша група питань вирішується різними судами:

1. судом, який ухвалив вирок:

1) про відстрочку виконання вироку;

2) питання про будь-якого роду сумніви і суперечності, що виникають при виконанні вироку (наприклад, про застосування кримінального закону, що має зворотну силу) та інші;

2. місцевим судом в межах територіальної юрисдикції якого засуджений відбуває покарання:

- 1) про умовно-дострокове звільнення від відбування покарання;
- 2) про звільнення від відбування покарання вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до 3 років та інші;

3. *місцевим судом, в межах територіальної юрисдикції якого виконується вирок:*

- 1) про застосування покарання за наявності кількох вироків;
- 2) про звільнення від покарання і пом'якшення покарання у випадках, передбачених Кримінальним кодексом України (наприклад, коли особа, засуджена за діяння караність якого законом усунена, підлягає негайному звільненню від призначеного судом покарання – ч. 2 ст. 74 КК);

4. *місцевим судом за місцем проживання засудженого:*

- 1) про направлення для відбування покарання жінок, звільнених від відбування покарання внаслідок їх вагітності або наявності дітей віком до 3 років;
- 2) про направлення звільненого від покарання з випробуванням для відбуття покарання, призначеного вирок, та інші.

Після відбуття покарання у вигляді позбавлення волі або обмеження волі *суд, який ухвалив вирок*, має право розглянути питання про зняття судимості з цієї особи за її клопотанням.

Виконання вироку залежно від виду та характеру покарання, визначеного судом, провадиться: адміністрацією місць ув'язнення, слідчих ізоляторів, установ виконання покарань – щодо позбавлення волі; уповноваженим органом з питань пробації – щодо виправних робіт без позбавлення волі; виконавчою службою, приватними виконавцями – в частині конфіскації майна (відшкодування шкоди), штрафу; різними адміністративними органами – щодо заборони обіймати певні посади, займатися певною діяльністю; державними, громадськими та профспілковими організаціями – щодо виправлення та перевиховання умовно засуджених, а також осіб, яких взяли на поруки; органами освіти та охорони здоров'я у межах їх компетенції.

Основні етапи стадії виконання судових рішень

Дослідження змісту кримінальної процесуальної діяльності під час виконання підсумкового судового рішення дозволяє виокремити її етапи та визначити структуру цієї стадії. До таких відносяться: звернення вироку до виконання, вирішення питань, що виникають у процесі виконання вироку, та вирішення питань, що виникають після виконання вироку.

Про необхідність виконання судового рішення суд складає розпорядження. Суд разом із розпорядженням про виконання судового рішення надсилає його копію відповідному органу чи установі, на які покладено обов'язок виконати судові рішення. Це рішення визначає суб'єктів кримінально-виконавчих правовідносин.

У разі необхідності спосіб, строки і порядок виконання можуть бути визначені у самому судовому рішенні. Судове рішення, яке набрало законної сили або яке належить виконати негайно, підлягає безумовному виконанню. Виправдувальний вирок або судове рішення, що звільняє обвинуваченого з-під варті, виконується в цій частині негайно після їх проголошення в залі судового засідання.

Наявність відповідного розпорядження дозволяє почати виконувати судові рішення, і навпаки, його відсутність не обумовлює виникнення кримінальних процесуальних правовідносин. Це дозволяє *першим етапом* називати звернення вироку до виконання.

До *другого етапу* стадії виконання судових рішень відноситься вирішення під час виконання вироку визначених ст. 537 КПК України питань, до яких зокрема відносяться: про відстрочку виконання вироку; про умовно-дострокове звільнення від відбування покарання; про заміну не відбутої частини покарання більш м'яким та інші.

Хоча під час вирішення зазначених питань не йдеться про винуватість особи, не досліджуються обставини, що входять до предмета доказування, необхідність їх вирішення саме в судовому засіданні обумовлена реалізацією кримінальних правовідносин. Тобто, для вирішення цих питань необхідно застосувати норми кримінального права, які можуть бути реалізовані тільки за допомогою кримінальних процесуальних правовідносин. Усе це надає такій діяльності характеру процесуальної та обумовлює її кримінальну процесуальну природу.

Після відбуття покарання у виді позбавлення волі або обмеження волі суд, який ухвалив вирок, має право розглянути питання про зняття судимості з цієї особи за її клопотанням. Саме вирішення цих питань остаточно припиняє будь-який кримінально-правовий зв'язок особи з державою. І хоча *цей етап* є дуже важливий, реалізація кримінальних процесуальних правовідносин у такому випадку майже мінімальна.

2. ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ СУДОВИХ РІШЕНЬ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ, ПОРЯДОК НАБРАННЯ НИМИ ЗАКОННОЇ СИЛИ

Поняття та види судових рішень.

Судові рішення – це процесуальні акти суду, слідчого судді, викладені у формі вироку або ухвали та в яких вирішено обвинувачення по суті або інші питання кримінального провадження.

Розрізняють внутрішні і зовнішні властивості судових рішень, що взаємопов'язані і повністю відбивають їх якісну характеристику. До **внутрішніх властивостей** судових рішень належать: законність, обґрунтованість, вмотивованість.

Законним є судове рішення, ухвалене компетентним судом згідно з нормами матеріального права з дотриманням вимог щодо кримінального провадження, передбачених КПК України.

Вимога законності судового рішення передбачає таке: рішення як за формою, так і за змістом ґрунтується на матеріалах кримінального провадження, досліджених у судовому засіданні; судовий розгляд таких матеріалів суд здійснив з дотриманням правил, встановлених кримінальним процесуальним законодавством; судове рішення відповідає вимогам кримінального закону.

За істотних порушень вимоги законності судове рішення підлягає скасуванню. Так, у будь-якому випадку апеляційний суд скасовує рішення суду першої інстанції, якщо:

- 1) за наявності підстав для закриття судом провадження його не було закрито;
- 2) судове рішення ухвалене незаконним складом суду;
- 3) судове провадження здійснено за відсутності обвинуваченого, крім випадків, передбачених ст. 381 КПК України, або прокурора, крім випадків, коли його участь не є обов'язковою;
- 4) судове провадження здійснено за відсутності захисника, якщо його участь є обов'язковою;

5) судове провадження здійснено за відсутності потерпілого, належним чином не повідомленого про дату, час і місце судового засідання;

6) порушено правила підсудності;

7) у матеріалах провадження відсутній журнал судового засідання або технічний носій інформації, на якому зафіксовано судове провадження у суді першої інстанції.

Обґрунтованим є судове рішення, ухвалене судом на підставі об'єктивно з'ясованих обставин, підтверджених доказами, дослідженими під час судового розгляду та оцінених судом.

Вмотивованим є судове рішення, в якому наведені належні і достатні мотиви та підстави його ухвалення. Мотивування судового рішення є важливим засобом досягнення його законності та обґрунтованості, оскільки воно вимагає від суду оцінити, наскільки його висновки відповідають розглянутим доказам, встановленим обставинам кримінального провадження.

До **зовнішніх властивостей** судових рішень віднесено їх обов'язковість, преюдиціальність, виключність.

Обов'язковість вироку або ухвали означає, що після набрання законної сили вони є обов'язковими для усіх осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні, а також для усіх фізичних і юридичних осіб, органів державної влади та органів місцевого самоврядування, їх службових осіб, і підлягають безумовному виконанню на всій території України. Обов'язковість судового рішення забезпечується як особливим порядком приведення його до виконання, так і встановленою законом кримінальною відповідальністю за його умисне невиконання.

Преюдиціальність судового рішення, яке набрало законної сили, полягає у тому що його висновки про встановлені судом факти є обов'язковими для судів при розгляді та вирішенні тих самих обставин у цивільному, адміністративному і господарському судочинстві та органів досудового розслідування.

У ст. 90 КПК України встановлено, що рішення національного суду, яке набрало законної сили і ним встановлено порушення прав людини і основоположних свобод, гарантованих Конституцією України і міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, має преюдиціальне значення для суду, який вирішує питання про допустимість доказів.

Виключність судового рішення означає, що набрання вироком або ухвалою про закриття кримінального провадження за тим же обвинуваченням законної сили унеможливує здійснення кримінального провадження щодо особи та тягне за собою його закриття. Ця властивість судового рішення ґрунтується на конституційній засаді про те, що ніхто не може бути притягнутий вдруге до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення. Ніхто не може бути двічі обвинуваченим або покараним за кримінальне правопорушення, за яким він був виправданий або засуджений на підставі вироку суду, що набрав законної сили. Кримінальне провадження підлягає негайному закриттю, якщо стане відомо, що за тим же обвинуваченням існує вирок, який набрав законної сили.

Судові рішення розрізняються за формою, змістом, стадіями їх прийняття тощо. Це створює умови для їх класифікації – в наукових, педагогічних і правотворчих цілях.

Класифікувати судові рішення можна за такими ознаками.

1. *За формою ухвалення судового рішення:*

1) *вироки;*

2) ухвали.

Судове рішення викладається у формі:

- 1) вироку, в якому суд вирішує обвинувачення по суті;
- 2) ухвали, в якій суд, слідчий суддя вирішує інші питання.

Судове рішення у формі вироку приймає суд першої інстанції. Суд апеляційної інстанції також має право, скасувавши вирок суду першої інстанції повністю або частково, ухвалити новий вирок. Даний суд ухвалює свій вирок у разі:

- 1) необхідності застосування закону про більш тяжке кримінальне правопорушення чи збільшення обсягу обвинувачення;
- 2) необхідності застосування більш суворого покарання;
- 3) скасування необгрунтованого виправдувального вироку суду першої інстанції;
- 4) неправильного звільнення обвинуваченого від відбування покарання.

В ухвалі суд вирішує:

1) кримінально-правові та процесуальні питання (наприклад, ухвала про застосування примусових заходів виховного або медичного характеру);

2) виключно процесуальні питання (наприклад, ухвала слідчого судді про здійснення приводу, відсторонення від посади, застосування запобіжного заходу тощо).

2. *За суб'єктом* ухвалення судові рішення поділяються на:

- 1) ухвалені слідчим суддею;
- 2) ухвалені судом.

Слідчий суддя в стадії досудового розслідування постановляє:

- 1) ухвали про застосування заходів забезпечення кримінального провадження;
- 2) ухвали про надання дозволу на проведення слідчих (розшукових) дій;

3) ухвали про надання дозволу на проведення негласних слідчих (розшукових) дій;

4) ухвали за результатами розгляду скарг на рішення, дії чи бездіяльність слідчого або прокурора.

Суд ухвалює судові рішення у стадіях підготовчого провадження, судового розгляду, апеляційного та касаційного провадження, провадження за нововиявленими або виключними обставинами, виконання судових рішень.

3. *За складом суду*, що ухвалив судове рішення:

- 1) такі, що ухвалюються суддею одноособово;
- 2) колегіальні судові рішення.

За загальним правилом, кримінальне провадження в суді першої інстанції здійснюється професійним суддею одноособово. Проте кримінальне провадження у цьому суді щодо злочинів, за вчинення яких передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на строк понад 10 років, здійснюється судом колегіально у складі трьох професійних суддів. Кримінальне провадження щодо злочинів, за вчинення яких передбачено довічне позбавлення волі, також здійснюється колегіально у складі трьох професійних суддів, а за клопотанням обвинуваченого – судом присяжних у складі двох професійних суддів та трьох присяжних.

Кримінальне провадження в апеляційному та касаційному порядку здійснюється судом колегіально у складі не менше трьох професійних суддів, при цьому кількість суддів має бути непарною.

Перегляд судових рішень за нововиявленими або виключними обставинами здійснює суд у такому самому кількісному складі, в якому вони були ухвалені (одноособово або колегіально).

4. *За юридичною силою* судові рішення поділяються на:

- 1) такі, що набрали законної сили;
- 2) такі, що не набрали законної сили.

Вирок або ухвала суду першої інстанції, ухвала слідчого судді, якщо інше не передбачено КПК України, набирає законної сили після закінчення строку подання апеляційної скарги, якщо таку скаргу не було подано. У разі подання апеляційної скарги судові рішення, якщо його не скасовано, набирає законної сили після ухвалення рішення судом апеляційної інстанції. Якщо строк апеляційного оскарження буде поновлено, вважається, що вирок чи ухвала слідчого судді не набрали законної сили. Судові рішення суду апеляційної та касаційної інстанцій набирають законної сили з моменту їх проголошення. Ухвали слідчого судді та суду, що не можуть бути оскаржені, набирають законної сили з моменту їх оголошення.

Наприклад, вирок або ухвала (про застосування чи відмову у застосуванні примусових заходів медичного чи виховного характеру) суду першої інстанції набирає законної сили через 30 днів з дня їх проголошення, якщо протягом цього часу на них не було подано апеляційної скарги.

5. *За можливістю оскарження* судові рішення поділяються на:

- 1) такі, що підлягають оскарженню;
- 2) такі, що не підлягають оскарженню.

До ухвал слідчого судді, що можуть бути оскаржені в апеляційному порядку, належать ухвали про:

- 1) відмову у наданні дозволу на затримання;
- 2) застосування запобіжних заходів у вигляді тримання під вартою та домашнього арешту або відмову в їх застосуванні;
- 3) продовження строку тримання під вартою, домашнього арешту або відмову в його продовженні;
- 4) поміщення особи в приймальник-розподільник для дітей або відмову в такому поміщенні;
- 5) продовження строку тримання особи в приймальнику-розподільнику для дітей або відмову в його продовженні;
- 6) направлення особи до медичного закладу для проведення психіатричної експертизи або відмову у такому направленні;
- 7) арешт майна або відмову у ньому;
- 8) тимчасовий доступ до речей і документів, яким дозволено вилучення речей і документів, що посвідчують користування правом на здійснення підприємницької діяльності, або інших, за відсутності яких фізична особа-підприємець чи юридична особа позбавляється можливості здійснювати свою діяльність;
- 9) відсторонення від посади або відмову у ньому. Під час досудового розслідування також можуть бути оскаржені в апеляційному порядку ухвали слідчого судді про відмову в задоволенні скарги на постанову про закриття кримінального провадження, повернення скарги на рішення, дії чи бездіяльність слідчого, прокурора або відмову у відкритті провадження по ній. Скарги на інші ухвали слідчого судді оскарженню не підлягають.

До інших ухвал, які можуть бути оскаржені в апеляційному порядку, належать, наприклад, такі:

- 1) про внесення виправлень у судові рішення чи відмову у внесенні виправлень;
- 2) про роз'яснення судового рішення або відмову у його роз'ясненні;
- 3) про вирішення питань, пов'язаних із виконанням вироку;
- 4) про закриття кримінального провадження та звільнення особи від кримінальної відповідальності;
- 5) про застосування чи відмову у застосуванні примусових заходів виховного або медичного характеру;
- 6) про тимчасовий арешт (ч. 7 ст. 583 КПК України).

Не може бути оскаржений в апеляційному порядку вирок суду першої інстанції, ухвалений за результатами спрощеного провадження в порядку, передбаченому ст.ст. 381, 382 КПК України, з підстав розгляду провадження за відсутності учасників судового провадження, не дослідження доказів у судовому засіданні або з метою заперечити встановлені досудовим розслідуванням обставини (ч. 1 ст. 394 КПК України). Судове рішення суду першої інстанції не може бути оскаржене в апеляційному порядку з підстави заперечення обставин, які ніким не заперечувалися під час судового розгляду і дослідження яких визнано судом недоцільним. Не підлягають оскарженню в касаційному порядку ухвала слідчого судді після її перегляду в апеляційному порядку, а також ухвала суду апеляційної інстанції за результатами розгляду апеляційної скарги на таку ухвалу.

6. За судовими інстанціями, у яких ухвалені судові рішення, вони поділяються на:

- 1) ухвалені судом першої інстанції;
- 2) ухвалені судом апеляційної інстанції;
- 3) ухвалені судом касаційної інстанції.

Набрання судовим рішенням законної сили та його наслідки.

Набрання судовим рішенням законної сили є обов'язковою умовою його виконання та підставою реалізації всіх сформульованих у ньому рішень. Таким чином, набрання судовим рішенням законної сили є приводом для його виконання. Тоді як підставою для виконання судового рішення є розпорядження суду про звернення судового рішення до виконання.

До набрання вирокон суду законної сили він в усіх випадках виконується *негайно в частині* звільнення підсудного з-під варти у разі:

- а) виправдання;
- б) звільнення від відбування покарання;
- в) засудження до покарання, не пов'язаного з позбавленням волі;
- г) ухвалення обвинувального вироку без призначення покарання (ч. 1 ст. 377 КПК України).

Момент набрання судовим рішенням законної сили залежить від того, підлягає чи не підлягає це рішення згідно із законом апеляційному або касаційному оскарженню, а якщо підлягає, – від реалізації учасниками кримінального провадження права на подання апеляційної або касаційної скарги.

Ухвали слідчого судді, суду першої інстанції набувають законної сили в момент їх *оголошення* у разі, якщо закон не передбачає їх оскарження в апеляційному порядку або коли в законі прямо зазначено, що ця ухвала оскарженню не підлягає. Наприклад, стосовно ухвали слідчого судді, суду про здійснення приводу особи в

законі немає вказівки про її негайне виконання, також не має вказівки про те, що вона не підлягає оскарженню (ст.ст. 142, 143 КПК України), а стосовно ухвали слідчого судді, суду про дозвіл на затримання з метою приводу прямо вказано, що така ухвала оскарженню не підлягає (ч. 5 ст. 190 КПК України). Обидві названі ухвали набирають законної сили в момент їх оголошення.

Для наведених та аналогічних випадків закон і формулює *загальне правило* – ухвали слідчого судді та суду, які не можуть бути оскаржені, набирають законної сили з моменту їх оголошення (ч. 5 ст. 532 КПК України). З моменту їх проголошення згідно із законом набирають також законної сили судові рішення суду апеляційної та касаційної інстанцій (ч. 4 ст. 532 КПК України).

Вирок або ухвала суду першої інстанції, ухвала слідчого судді, що *може бути оскаржена* в апеляційному порядку, набирає законної сили після закінчення встановленого законом строку подання апеляційної скарги, якщо таку скаргу не було подано (ч. 1 ст. 532 КПК України). Водночас вирок або ухвала суду першої інстанції про застосування чи відмову у застосуванні примусових заходів медичного або виховного характеру набирає законної сили через тридцять днів з дня їх проголошення, якщо протягом цього часу на них не було подано апеляційної скарги (п. 1 ч. 2 ст. 395 КПК України).

Оскільки строк подання апеляційної скарги у всіх цих випадках обчислюється днями, у разі, якщо апеляційну скаргу у встановлений законом строк не було подано, вказані судові рішення набирають законної сили о двадцять четвертій годині останнього дня строку її подання (ч. 3 ст. 115 КПК України).

У разі, коли особа, яка подала апеляційну скаргу, до закінчення апеляційного розгляду відмовилась від неї (ч. 1, 2 ст. 403 КПК України), судові рішення набирає законної сили з моменту постановлення апеляційним судом *ухвали* про закриття на цій підставі апеляційного провадження.

Якщо судові рішення набрало законної сили у зв'язку з закінченням строку на подання апеляції, але цей строк згодом буде поновлено (ст. 117 КПК України), вважається, що судові рішення не набрало законної сили (ч. 3 ст. 532 КПК України) і на нього в установленому законом порядку може бути подана апеляційна скарга.

Судове рішення набирає законної сили повністю, а не частинами. Тому у випадках, якщо вирок або ухвала суду у провадженні щодо кримінального правопорушення, вчиненого групою осіб, якими суд вирішив обвинувачення по суті, оскаржені тільки стосовно деяких обвинувачених, вони набирають законної сили після проголошення апеляційним (касаційним) судом постановленої ним ухвали (постанови) одночасно щодо всіх обвинувачених у цій справі.

Оскарження такого вироку або ухвали тільки в окремій частині також не спричиняє їх вступу в законну силу в окремих частинах.

У разі *скасування* судом апеляційної або касаційної інстанцій вироку або ухвали із призначенням нового розгляду кримінального провадження у суді першої, апеляційної інстанцій (п. 6 ч. 1 ст. 407, п. 2 ч. 1 ст. 436, ст. 455 КПК України), вони *не набирають* законної сили.

Основним принципом даної стадії кримінального процесу є недопустимість погіршення статусу і становища засудженого. В стадії виконання судових рішень суд вирішує тільки ті питання, що стосуються вироку і не тягнуть погіршення становища засудженого.

Набрання судовим рішенням законної сили зобов'язує суд звернути його до виконання, а уповноважених на те осіб, органів і установ зобов'язує виконати передбачені в ньому приписи в належні строки і в повному обсязі.

Вирок за тим самим обвинуваченням, що набрав законної сили, або постановлена ухвала суду про закриття кримінального провадження за тим самим обвинуваченням є обов'язковими для слідчого, прокурора, слідчого судді та суду в тому плані, що в разі з'ясування їх існування на будь-якій стадії кримінального провадження, воно підлягає безумовному закриттю (п. 6 ч. 1 ст. 284 КПК України), оскільки підпадає під дію принципу, сформульованому у ч. 1 ст. 61 Конституції України: «Ніхто не може бути двічі притягнений до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення».

Вирок у кримінальному провадженні, що набрав законної сили, є обов'язковим для суду, що розглядає справу про цивільно-правові наслідки дій особи, стосовно якої ухвалено вирок суду з питань, чи мали місце ці дії та чи вчинені вони цією особою (ч. 4 ст. 61 Цивільного процесуального кодексу).

Вирок суду у кримінальному провадженні, що набрав законної сили, є обов'язковим для господарського суду при вирішенні спору з питань, чи мали місце певні дії та ким вони вчинені (ч. 3 ст. 35 Господарського процесуального кодексу).

Вирок суду у кримінальному провадженні, який набрав законної сили, є обов'язковим для адміністративного суду, що розглядає справу про правові наслідки дій чи бездіяльності особи, щодо якої ухвалений вирок, лише в питаннях, чи відбулося діяння та чи вчинене воно цією особою (ч. 4 ст. 72 КАС).

Засуджену судом України особу може бути передано для відбування покарання в іншу державу на підставах і в порядку, передбачених нормами глави 46 КПК України «Визнання та виконання вироків судів іноземних держав та передача засуджених осіб».

Разом з тим, обов'язковість судових рішень не означає обов'язку всіх поділяти думку суду, яка отримала своє відображення у відповідному рішенні. Більш того, зацікавлені особи вправі вжити передбачені законом заходи для зміни чи скасування судових рішень.

Процесуальний порядок звернення судового рішення до виконання.

Звернення судового рішення до виконання здійснюється шляхом виключно процесуальних дій слідчого судді, суду. Наприклад, у приведенні вироку до виконання, крім суду, беруть участь й інші органи та установи (органи державної кримінально-виконавчої служби, органи державної виконавчої служби, приватні виконавці, підрозділи Національної поліції та ін.), значна частина діяльності яких лежить поза межами кримінального провадження. Звернення судового рішення слідчим суддею, судом до виконання ще не означає його фактичної реалізації, а є лише початковим моментом його виконання (зокрема, призначеного покарання у вигляді позбавлення волі, виправних робіт тощо). Стадія виконання судового рішення може бути тривалою в часі. Вирок, наприклад, буде вважатися виконаним у повному обсязі, коли засуджений відбуде призначене покарання. Варто зазначити проте, що набрання судовим рішенням законної сили є обов'язковою умовою його виконання та підставою реалізації всіх сформульованих у ньому рішень.

Звернення судового рішення до виконання (ст. 535 КПК України) – процесуальна дія, яка виражається в наданні судом визначеному законом чи судовим рішенням органу, установі, юридичній чи фізичній особі розпорядження виконати судові

рішення, що набрало законної сили. Звернення судового рішення до виконання полягає, якщо інше не передбачено КПК України, у направленні судом, що його постановив, або головою суду протягом *трьох днів* з дня набрання ним законної сили або повернення матеріалів кримінального провадження із суду апеляційної чи касаційної інстанції відповідному органу, установі, юридичній чи фізичній особі (наприклад, батькам, опікунам, піклувальникам про передання неповнолітнього підозрюваного, обвинуваченого під їх нагляд як запобіжний захід) письмового розпорядження про виконання судового рішення. До розпорядження про виконання судового рішення обов'язково додається його копія.

Розпорядження про виконання судового рішення повинно бути підписане суддею (головою суду) і секретарем суду та скріплене печаткою суду. У ньому вказується: орган, установа, особа, на який (яку) покладається обов'язок виконання судового рішення, найменування суду, який постановив (ухвалив) це рішення, час та місце його постановлення (ухвалення), прізвище, ім'я і по батькові особи, щодо якої постановлено (ухвалено) рішення, дату набрання судовим рішенням законної сили, вимога про приведення судового рішення до виконання і про повідомлення суду, який постановив (ухвалив) рішення, про час його виконання.

Як і всі процесуальні документи розпорядження повинно бути законним та обґрунтованим.

У першу чергу *законність* розпорядження визначається тим, що його винесення передбачено кримінальним процесуальним законом. Під час кримінальної процесуальної діяльності процесуальне рішення повинно прийматися, а процесуальна дія виконуватися компетентним суб'єктом за наявності у нього відповідних повноважень. Законність процесуального рішення – одна з важливих правових властивостей рішення, що означає його повну і точну відповідність (за змістом і формою) вимогам кримінального процесуального закону.

Обґрунтованість розпорядження обумовлена тим, що судові рішення вступило в законну силу тобто його висновки відповідають фактичним обставинам кримінального провадження на підставі об'єктивно з'ясованих обставин, які підтверджені доказами, дослідженими під час судового розгляду та оцінені відповідно до ст. 94 КПК України (ч. 3 ст. 370 КПК України). Таким чином, законність процесуального рішення – це вимога, що характеризує правову основу рішення, а обґрунтованість розкриває його фактичну основу.

Оскільки дії суду зі звернення судового рішення до виконання є етапом застосування норм кримінального процесуального права, в результаті якого фактично породжуються кримінальні процесуальні правовідносини, то можна вважати обґрунтованою думку науковців про те, що звернення судового рішення до виконання є актом застосування права, а тому повинно оформлятися ухвалою суду, а не розпорядженням.

У кримінальних провадженнях щодо групи осіб, кількість розпоряджень про виконання судового рішення повинна відповідати кількості осіб, яких рішення стосуються.

У разі, якщо судові рішення або його частина підлягає виконанню органами державної виконавчої служби, приватними виконавцями суд видає виконавчий лист, форма та зміст якого повинні відповідати вимогам, зазначеним у ст. 18 Закону України «Про виконавче провадження», який звертається до виконання в порядку, передбаченому ст. 17 цього Закону.

Подальший розвиток інформатизації суспільства знайшов своє відображення і у кримінальному процесуальному законодавстві. Відповідно до ч.2 ст.535 КПК України підставою для виконання суб'єктом державної реєстрації юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань судового рішення, що набрало законної сили, є його примірник в електронній формі, надісланий суб'єкту державної реєстрації юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань у порядку інформаційної взаємодії між Єдиним реєстром судових рішень та Єдиним державним реєстром юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань. Порядок такої взаємодії затверджено Міністерством юстиції України спільно з Державною судовою адміністрацією України.

У разі якщо судові рішення або його частина підлягає виконанню органами державного казначейства, таке виконання здійснюється за процедурою безспірного списання (ч.2 ст.535 КПК України).

Положення ч. 4 ст. 535 КПК України про повідомлення органами, що виконують судові рішення, суду, який постановив (ухвалив) судові рішення, про його виконання, є категоричною вимогою закону.

Як передбачено ст.534 КПК України, усі без винятку судові рішення виконуються відповідними органами, установами, юридичними та фізичними особами в порядку, способи і строки, передбачені КПК України та іншими законами України, а також іншими нормативними актами, а у деяких випадках і згідно з правилами, встановленими міжнародними договорами, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України. Наприклад, виконання ухвали слідчого судді, суду про обрання запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту згідно з ч.3 ст.181 КПК України покладається на орган Національної поліції за місцем проживання підозрюваного, який здійснює його через своїх працівників в порядку і способи, регламентовані ч. 4 та 5 цієї статті. Або відповідно до Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» на уповноважений орган з питань пробації покладено обов'язок виконувати покарання позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, громадських робіт, виправних робіт. Крім того, на нього покладено здійснення контролю за поведінкою осіб, звільнених від відбування покарання з випробуванням, а також звільнених від відбування покарання вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до трьох років. Кримінально-виконавча інспекція встановлює періодичність та дні проведення реєстрації засуджених до покарань у виді громадських і виправних робіт, а також осіб, звільнених від відбування покарання з випробуванням (ст. 13 КВК).

Проте закон надає можливість слідчому судді, суду у разі необхідності визначити спосіб, строки і порядок виконання прийнятого ними рішення у самому судовому рішенні. Так, при вирішенні цивільного позову у кримінальному провадженні та його частковому чи повному задоволенні суд вправі визначити спосіб виконання вироку в частині відшкодування (компенсації) завданої цивільному позивачу діями обвинуваченого шкоди, – у грошовому виразі, в натурі тощо (ст. ст. 129, 374 КПК України); при постановленні ухвали про дозвіл на затримання підозрюваного, обвинуваченого з метою приводу слідчий суддя, суд вказує дату втрати законної сили ухвалою (а отже, й строк виконання – п. 6 ч. 1 ст. 190 КПК України); при обранні запобіжного заходу, не пов'язаного з триманням під вартою, суд може покласти на підозрюваного, обвинуваченого обов'язок спілкування з тією чи іншою особою лише у визначений судом спосіб (п. 4 ч. 5 ст. 194 КПК України) тощо.

Безумовне виконання судового рішення, яке набрало законної сили або яке належить виконати негайно, означає, що наведені судові рішення повинні звертатися до виконання і виконуватися без будь-яких обмежень та застережень і в повному обсязі.

При ухваленні за результатами судового розгляду виправдувального вироку, після його проголошення, якщо обвинувачений утримується під вартою, він звільняється з-під варти негайно. *Розпорядження* про це дає головуючий. Воно є для конвою обов'язкове.

Так само і невідкладно звільняється з-під варти обвинувачений при ухваленні судом обвинувального вироку, яким він: звільняється від відбування покарання; засуджений до покарання, не пов'язаного з позбавленням волі; засуджений без призначення покарання.

Обвинувачений негайно в залі судового засідання звільняється з-під варти також у разі, якщо при засудженні його до обмеження волі суд, з урахуванням особи та обставин, встановлених під час кримінального провадження, звільняє його з-під варти, у виняткових випадках, якщо суд з урахуванням особи та обставин, встановлених під час кримінального провадження, при засудженні обвинуваченого до арешту чи позбавлення волі змінює йому запобіжний захід до набрання вироком законної сили на такий, що не пов'язаний з триманням під вартою (ст. 377 КПК України).

Обвинувачений, до якого застосовано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою, звільняється з-під варти в залі судового засідання при постановленні судом ухвали про закриття кримінального провадження та звільнення його від кримінальної відповідальності з підстав, передбачених ст. 284 КПК України, та в порядку, встановленому ст. 288 КПК України.

Підозрюваний, обвинувачений, якого було затримано з метою приводу для розгляду клопотання про обрання до нього запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою (ст. 190 КПК України); якого було затримано в порядку ст.ст. 207, 208 КПК України; до якого попередньо був застосований як запобіжний захід тримання під вартою, до моменту розгляду клопотання про продовження строку тримання під вартою (ст. 199 КПК України); незаконно затримана чи утримувана під вартою особа (ст. 202 КПК України) звільняється з-під варти в залі судового засідання після проголошення слідчим суддею *ухвали*:

1) про відмову в застосуванні запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою (ст. 196 КПК України);

2) про відмову в продовженні строку тримання під вартою (ст. 199 КПК України);

3) про застосування запобіжного заходу, не пов'язаного з триманням під вартою (ст. 199 КПК України);

4) про зміну тримання під вартою на більш м'який запобіжний захід (ст. 200 КПК України);

5) про звільнення з-під варти особи, позбавленої свободи за відсутності судового рішення, яке набрало законної сили;

6) не звільненої з-під варти особи, яка внесла в установленому законом порядку заставу (ст. 206 КПК України).

У разі подання особою апеляційної скарги після закінчення строку апеляційного оскарження і одночасно клопотання про поновлення пропущеного строку з поважних причин суддя-доповідач, визнавши причини пропуску строку поважними і

поновивши його, ухвалою про відкриття апеляційного провадження, зобов'язаний одночасно вирішити й питання про зупинення виконання оскаржуваного судового рішення (ст.ст. 117, 398, п. 4 ч. 2 ст. 399 КПК України).

Виконання судового рішення (вироку або ухвали) зупиняється аналогічно і в інших випадках, прямо передбачених у КПК України, наприклад, у випадку подачі касаційної скарги з пропуском із поважних причин строку касаційного оскарження, поновленого ухвалою касаційного суду про відкриття касаційного провадження (ст.ст. 117, 428, п. 3 ч. 3 ст. 429 КПК України).

Вирішення питань, пов'язаних з виконанням судових рішень, закон покладає за загальним правилом на суддю суду першої інстанції одноособово. Порядок вирішення низки цих питань отримав своє власне законодавче урегулювання (ст.ст. 202, 206, 603, 607 КПК України тощо).

Верховний Суд України в постанові Пленуму від 21 грудня 1990 року «Про практику застосування судами України процесуального законодавства при вирішенні питань, пов'язаних з виконанням вироків» звернув увагу судів на точне і неухильне дотримання вимог кримінального процесуального законодавства та роз'яснив застосування окремих його норм у цій стадії процесу.

Відстрочка виконання вироку регламентована ст. 536 КПК України. Відстрочка виконання вироку означає відкладення у випадках, передбачених законом, початку виконання вироку на певний строк. Закон допускає відстрочку виконання вироку, за яким призначено покарання у виді виправних робіт, арешту, обмеження волі, тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців, позбавлення волі. Відповідно до ч. 4 ст. 53 КК може бути розстрочена також сплата штрафу з урахуванням майнового стану засудженого, але не більше як на три роки.

Розглядаючи питання про відстрочку виконання вироку, суд повинен з'ясувати:

- 1) чи допускає закон таке рішення для даного виду покарання;
- 2) чи є для цього підстави, передбачені законом;
- 3) чи не належить засуджений до визначеного кола осіб, щодо яких відстрочка не допускається (ч. 2 ст. 536 КПК України).

Рішення про відстрочку виконання вироку приймається тим судом, який ухвалив вирок, лише після набрання останнім чинності.

Наявність у засудженого хвороби, що перешкоджає йому відбувати покарання, має бути підтверджена довідкою з лікувального закладу або висновком судово-медичної експертизи. При вирішенні питання про те, чи перешкоджає зазначена хвороба відбувати покарання засудженому, необхідно керуватися Переліком захворювань, які є підставою для подання в суди матеріалів про звільнення засуджених від подальшого відбування покарання, затвердженим спільним наказом Державного департаменту України з питань виконання покарань та МОЗ.

Після прийняття рішення про відстрочку виконання вироку суд повинен періодично перевіряти через лікувальний заклад стан здоров'я засудженого і у випадку його повного одужання або зміни стану здоров'я до такого, який не перешкоджатиме відбуванню покарання, вжити заходів для звернення вироку до виконання.

Вагітність засудженої також має бути підтверджена медичною документацією. За змістом п. 2 ч. 1 ст. 536 КПК України відстрочка засуджених, яка має кількох малолітніх дітей, надається до досягнення трирічного віку найменшою дитиною. Вирішуючи це питання, суд повинен з'ясувати, чи перебувають малолітні діти у неї

на утриманні і вихованні, оскільки застосування відстрочки виконання вироку є правом, а не обов'язком суду.

Перелік обставин, передбачених п. 3 ч. 1 ст. 536 КПК України, не є вичерпним. Суд може визнати підставами для відстрочки виконання вироку й інші обставини, які свідчать про те, що негайне відбування покарання може спричинити виключно тяжкі наслідки для засудженого та його сім'ї.

Від розглянутої відстрочки виконання вироку необхідно відрізнити звільнення від відбування покарання жінок унаслідок їх вагітності або наявності дітей віком до трьох років, передбачене ст. 83 КК, що застосовується до жінок, які завагітніли або народили дітей під час відбування покарання (ст. 537 КПК України).

Відстрочка виконання вироку не допускається щодо осіб, засуджених за тяжкі (крім випадків, передбачених п. 2 ч. 1 ст. 536 КПК України) та особливо тяжкі злочини незалежно від строку покарання.

3. ПОРЯДОК ВИКОНАННЯ СУДОВИХ РІШЕНЬ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Процесуальний порядок вирішення судом питань, що виникають під час виконання вироків.

Закон (ст. 537 КПК України) визначає перелік питань, які має право вирішувати суд під час виконання вироків, а саме:

1. про відстрочку виконання вироку;
2. про умовно-дострокове звільнення від відбування покарання;
3. про заміну невідбутої частини покарання більш м'яким;
4. про звільнення від відбування покарання вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до трьох років;
5. про направлення для відбуття покарання жінок, звільнених від відбування покарання внаслідок їх вагітності або наявності дітей віком до трьох років;
6. про звільнення від покарання за хворобою;
7. про застосування до засуджених примусового лікування та його припинення;
8. про направлення звільненого від покарання з випробуванням для відбування покарання, призначеного судом;
9. про звільнення від призначеного покарання з випробуванням після закінчення іспитового строку;
10. про заміну покарання відповідно до частини п'ятої статті 53, частини третьої статті 57, частини першої статті 58, частини першої статті 62 Кримінального кодексу України;
11. про застосування покарання за наявності кількох вироків;
12. про тимчасове залишення засудженого у слідчому ізоляторі або переведення засудженого з арештного дому, виправного центру, дисциплінарного батальйону або колонії до слідчого ізолятора для проведення відповідних процесуальних дій під час досудового розслідування кримінальних правопорушень, вчинених іншою особою або цією самою особою, за які вона не була засуджена, чи у зв'язку з розглядом справи в суді;
13. про звільнення від покарання і пом'якшення покарання у випадках, передбачених частинами 2 і 3 статті 74 Кримінального кодексу України;

14. про оскарження інших рішень, дій чи бездіяльності адміністрації установи виконання покарань;

15. про застосування заходу стягнення до осіб, позбавлених волі, у виді переведення засудженого до приміщення камерного типу (одиночної камери);

16. про зміну обов'язків, покладених на засудженого, звільненого від відбування покарання з випробуванням;

17. інші питання про всякого роду сумніви і протиріччя, що виникають при виконанні вироку.

Відповідно до ст. 539 КПК України питання, які виникають під час та після виконання вироку, вирішуються судом. В законі визначено коло осіб, органів та установ, що мають право звернутися до суду з клопотанням та внести подання про вирішення питань, пов'язаних з виконанням вироку.

Крім засудженого, його захисника та законного представника, з таким клопотанням можуть звертатися і інші особи, зокрема, потерпілий, цивільний відповідач, цивільний позивач. Вони можуть звертатися лише для вирішення питань, які безпосередньо стосуються їх прав, обов'язків та законних інтересів.

Що стосується органів і установ, то окрім органів і установ виконання покарань, що можуть порушувати перед судом питання, пов'язані з виконанням вироку, можуть бути лише ті, яким таке право надане законом.

Клопотання (подання) про вирішення питання, пов'язаного з виконанням вироку, розглядається протягом *десяти днів* з дня надходження до суду суддею одноособово, за винятком випадків тимчасового залишення засудженого у слідчому ізоляторі або переведення засудженого з арештного дому, виправного центру, дисциплінарного батальйону або колонії до слідчого ізолятора у зв'язку з розглядом справи в суді, – судом, який розглядає провадження, згідно з правилами судового розгляду, з урахуванням положень розділу VIII КПК України, що регулює виконання судових рішень. Зокрема, це стосується процесуального статусу учасників судового розгляду, характеру та видів рішень, що приймаються у цій стадії кримінального провадження.

Існує також *прискорений* порядок розгляду двох видів клопотань (подань): про застосування заходів стягнення до осіб, позбавлених волі, у виді переведення засудженого до приміщення камерного типу (одиночної камери) та про примусове голодування засудженого. Вони розглядаються *протягом 24 годин* з моменту надходження відповідного клопотання (подання) до суду суддею одноособово.

Судовий розгляд питань, пов'язаних з виконанням вироку, проводиться з обов'язковою участю засудженого, його законного представника, якщо такий є, захисника, якщо його запрошено засудженим чи іншими особами за згоди на це засудженого, а також прокурора.

Роль прокурора в цьому судовому засіданні відрізняється від його участі в інших стадіях кримінального провадження де він виступає як той, хто підтримує публічне обвинувачення. В стадії виконання судових рішень прокурор з одного боку здійснює нагляд за дотриманням законів при виконанні судових рішень, а з іншого боку – він виступає як учасник процесу, на якому у випадку внесення ним відповідних подань лежить тягар доказування перед судом зазначених у поданні обставин, а в разі розгляду судом клопотань засуджених чи інших осіб та подань органів і установ виконання покарань – як учасник судового розгляду, участь якого

спрямована на сприяння суду в повному і всебічному розгляді клопотань (подань) та постановленні законних, обґрунтованих і справедливих рішень.

Участь захисника у судовому засіданні теж дещо відрізняється від його діяльності в інших стадіях кримінального процесу. Це пов'язано з тим, що захисник виступає не як професійний суб'єкт сторони захисту від підозри, обвинувачення особи, оскільки це не є предметом судового розгляду, а як представник засудженого, який покликаний згідно із законом надавати йому кваліфіковану юридичну допомогу у відстоюванні перед судом його прав, свобод та законних інтересів.

Крім названих осіб відповідно до ч. 5 ст. 539 КПК України про час та місце розгляду клопотання (подання) повідомляються:

1) орган або установа виконання покарань, що відає виконання покарання або здійснює контроль за поведінкою засудженого;

2) лікарська комісія, що дала висновок стосовно питань застосування до засудженого примусового лікування або його припинення, у випадку розгляду відповідних питань;

3) спостережна комісія, служба у справах дітей, якщо розглядається погоджене з ними клопотання;

4) цивільний позивач і цивільний відповідач, якщо питання стосується виконання вироку в частині цивільного позову;

5) інші особи у разі необхідності.

Особи, які належним чином повідомлені про час і місце розгляду клопотання або подання (зокрема, повноважні представники органів та установ виконання покарань) зобов'язані брати участь у судовому засіданні лише тоді, коли подання внесено цими органами чи установами або коли їх обов'язкова участь була визнана судом. В інших випадках їх неприбуття в судові засідання не перешкоджає проведенню судового розгляду.

За наслідками розгляду клопотання (подання) суд постановляє ухвалу, зміст та елементи якої повинні відповідати загальним вимогам до ухвал суду, передбаченими у ст. 372 КПК України.

Відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 392 КПК України така ухвала може бути оскаржена в апеляційному порядку. Апеляційну скаргу мають право подати прокурор, засуджений, його захисник, законний представник, а потерпілий, цивільний позивач, цивільний відповідач та інші особи – лише у випадках, коли питання, пов'язане із виконанням вироку, вирішувалося судом за їх клопотанням.

Ухвала суду набирає законної сили, якщо її не було оскаржено в апеляційному порядку, через сім днів з дня її оголошення. Оскарження прокурором ухвали суду щодо умовно-дострокового звільнення від відбуття покарання або заміни невідбутої частини покарання більш м'яким зупиняє її виконання до моменту перегляду її апеляційним судом.

Оскільки підставами умовно-дострокового звільнення засудженого від відбування покарання та заміни невідбутої частини покарання більш м'яким є поведінка засудженого, його ставлення до праці, які свідчать про те, що він довів своє виправлення, закон встановлює, що у разі набрання законної сили ухвалою суду про відмову в задоволенні клопотання з цих питань, розгляд повторного клопотання з цього самого питання щодо осіб, засуджених за тяжкі та особливо тяжкі злочини до позбавлення волі на строк не менше п'яти років, може мати місце не раніше ніж

через рік з дня постановлення ухвали суду про відмову, а щодо засуджених за інші злочини та неповнолітніх засуджених – не раніше як через шість місяців.

Визнання та виконання вироків іноземних держав.

Законна сила судового рішення обмежена територією тієї держави, судом якої воно ухвалене. Для визнання і виконання рішення за межами цієї держави необхідно пройти спеціальну процедуру. В літературі під визнанням рішень іноземних судів та міжнародних судових органів розуміють поширення юридичної сили рішення іноземного суду або міжнародного судового органу на територію Запитуваної держави, у порядку, передбаченому законодавством останньої. Під виконанням рішення іноземного суду або міжнародного судового органу – застосування всіх можливих законних засобів для реалізації положень міжнародних договорів, запитів про виконання таких рішень у Запитуваній державі у порядку, передбаченому національним законодавством останньої.

При цьому в межах міжнародного співробітництва у сфері кримінального судочинства виникають правовідносини врегульовані нормами міжнародного, кримінального, адміністративного та кримінального процесуального права.

Засади визнання та виконання вироків іноземних судів та передача засуджених осіб передбачена главою 46 КПК України. В даній главі виконанням вироків іноземних судів присвячені ст. 602-604 КПК України, передачі засуджених осіб – ст. 605-609 КПК України тощо.

Відповідно до ст. 602 КПК України вирок суду іноземної держави може бути визнаний і виконаний на території України у випадках і в обсязі, передбаченими міжнародним договором України, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України.

У разі відсутності міжнародного договору положення глави 46 КПК України можуть бути застосовані при вирішенні питання про передачу засудженої особи для подальшого відбування покарання.

Запит про виконання вироку суду іноземної держави, крім запиту про передання засудженої особи, Міністерство юстиції України розглядає протягом тридцяти днів з моменту надходження запиту. Якщо запит і додаткові матеріали надійшли іноземною мовою, цей строк продовжується до трьох місяців.

При розгляді запиту про виконання вироку суду іноземної держави Міністерство юстиції України з'ясовує наявність підстав, передбачених міжнародним договором України, для його задоволення. З цією метою Міністерство юстиції України може запитувати необхідні матеріали та інформацію в Україні або у компетентного органу іноземної держави.

Встановивши відповідність запиту про визнання і виконання вироку суду іноземної держави умовам, передбаченим міжнародним договором України, Міністерство юстиції України направляє до суду клопотання про визнання і виконання вироку суду іноземної держави і передає наявні матеріали. При відмові у задоволенні запиту Міністерство юстиції України повідомляє про це іноземний орган, від якого надійшов запит, з роз'ясненням підстав відмови.

Не підлягають виконанням в Україні вироків судів іноземних держав, ухвалені заочно (*in absentia*), тобто без участі особи під час кримінального провадження крім випадків, коли засудженій особі було вручено копію вироку і надано можливість його оскаржити.

У задоволенні запиту про виконання вироку суду іноземної держави може бути відмовлено, якщо таке виконання суперечить зобов'язанням України за міжнародними договорами. Вирішення питання про визнання і виконання вироку суду іноземної держави у частині цивільного позову вирішується у порядку, передбаченому цивільним процесуальним законодавством.

У випадках, передбачених міжнародним договором України, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, якщо вирок суду іноземної держави передбачає покарання у вигляді позбавлення волі, Міністерство юстиції України надсилає засвідчену копію запиту прокурору для звернення до слідчого судді з клопотанням про застосування запобіжного заходу до вирішення питання про виконання вироку суду іноземної держави.

Відповідно до ст. 603 КПК України клопотання Міністерства юстиції України про виконання вироку суду іноземної держави розглядається протягом одного місяця з дня його подачі *судом першої інстанції*, в межах територіальної юрисдикції якого знаходиться місце проживання чи останнє відоме місце проживання особи, засудженої вироком, або місце перебування майна такої особи, а у разі їх відсутності – місце знаходження Міністерства юстиції України. Про дату судового засідання повідомляють особі, щодо якої ухвалено вирок, якщо така особа перебуває на території України. Така особа має право користуватися правовою допомогою захисника. Судовий розгляд здійснюється за участю прокурора.

При розгляді клопотання Міністерства юстиції України про виконання вироку суду іноземної держави суд встановлює, чи дотримані умови, передбачені міжнародним договором України, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України. При цьому суд не перевіряє фактичні обставини, встановлені вироком суду іноземної держави, та не вирішує питання щодо винуватості особи.

За результатами судового розгляду суд постановляє *ухвалу*:

1. про виконання вироку суду іноземної держави повністю або частково. При цьому суд визначає, яка частина покарання може бути виконана в Україні, керуючись положеннями Кримінального кодексу, що передбачають кримінальну відповідальність за кримінальне правопорушення, у зв'язку з яким винесено вирок, та вирішує питання про застосування запобіжного заходу до набрання ухвалою законної сили;

2. про відмову у виконанні вироку суду іноземної держави.

У разі необхідності проведення додаткової перевірки суд може постановити ухвалу про відкладення розгляду та отримання додаткових матеріалів. Період, протягом якого особа перебувала під вартою в Україні у зв'язку з розглядом запиту про виконання вироку суду іноземної держави, зараховується до загального строку відбування покарання.

У разі ухвалення рішення про виконання вироку суду іноземної держави суд може одночасно ухвалити рішення про обрання запобіжного заходу стосовно особи. Копії ухвали суд надсилає Міністерству юстиції України та вручає особі, засудженій вироком суду іноземної держави, якщо така особа перебуває на території України.

Судове рішення стосовно виконання вироку суду іноземної держави може бути оскаржено в апеляційному порядку органом, що подав клопотання, особою, щодо якої вирішено відповідне питання, та прокурором. Ухвала про виконання вироку суду іноземної держави звертається до виконання згідно з законодавством України.

Міністерство юстиції України повідомляє запитувачу про результати виконання вироку суду іноземної держави. Підставою для розгляду питання про передачу засудженої особи для відбування покарання є запит уповноваженого органу іноземної держави, звернення засудженого, його законного представника або близьких родичів чи членів сім'ї, а також інші обставини, передбачені законом України або міжнародним договором України, згоду на обов'язковість якого надано Верховною Радою України.

Положення глави 46 КПК України можуть бути застосовані при вирішенні питання про передачу особи, до якої судом застосовано примусові заходи медичного характеру.

Відповідно до ст. 606 КПК України засуджену судом України особу може бути передано для відбування покарання в *іншу державу*, а засудженого іноземним судом громадянина України *прийнято* для відбування покарання в Україні за певних умов.

Умови передачі та прийняття засуджених осіб:

1. якщо ця особа є громадянином держави виконання вироку;
2. якщо вирок набрав законної сили;
3. якщо на час отримання запиту про передання засуджений має відбувати покарання упродовж якнайменше шести місяців або якщо йому ухвалено вирок до ув'язнення на невизначений строк;
4. якщо на передачу згодний засуджений або з урахуванням його віку або фізичного чи психічного стану на це згоден законний представник засудженого;
5. якщо кримінальне правопорушення, внаслідок вчинення якого було ухвалено вирок, є злочином згідно із законодавством держави виконання вироку або було злочином у разі вчинення на її території, за вчинення якого може бути призначено покарання у вигляді позбавлення волі;
6. якщо відшкодовано майнову шкоду, завдану кримінальним правопорушенням, а у разі наявності – також процесуальні витрати;
7. якщо держава ухвалення вироку і держава виконання вироку згодні на передачу засудженого.

Перед вирішенням питання про передачу засудженої особи для відбування покарання з України в іншу державу остання має надати гарантії того, що засуджений не буде підданий катуванню або іншому жорстокому, нелюдському чи такому, що принижує гідність поводженню чи покаранню.

Згода засудженого чи його законного представника повинна бути висловлена у письмовій формі з усвідомленням усіх правових наслідків такої згоди. Засуджений чи його законний представник мають право на отримання правової допомоги у вигляді юридичної консультації щодо наслідків своєї згоди. Згода засудженої особи не вимагається, якщо на момент вирішення питання вона перебуває на території держави свого громадянства.

У разі недотримання хоча б однієї з умов Міністерство юстиції України може відмовити у передачі або прийнятті засудженого, якщо інше не передбачено законодавством або міжнародним договором України.

У разі, якщо при вирішенні питання про передачу засудженого в Україні громадянина іноземної держави встановлено, що законодавство держави виконання вироку відповідає необхідним умовам, але максимальний передбачений строк покарання у вигляді позбавлення волі за відповідне діяння є меншим, ніж строк покарання, призначений вирок, передача засудженої особи можлива лише після

фактичного відбуття засудженим частини покарання, визначеної відповідно до ст. 81 Кримінального кодексу. Таке саме правило застосовано, якщо законодавство держави виконання вироку не відповідає умовам законодавства України стосовно виду покарання.

У разі прийняття рішення про відмову в передачі засудженого для подальшого відбування покарання наводяться обґрунтовані підстави прийняття такого рішення. Засуджена особа, яка надала згоду на передачу в іноземну державу для подальшого відбування покарання, може відмовитись від такої передачі у будь-який час до перетину кордону України. У разі отримання інформації про таку відмову Міністерство юстиції України негайно припиняє розгляд питання про передачу особи або, у відповідних випадках, вживає заходів для припинення передачі. Новий розгляд питання про передачу засудженої особи можливий не раніше, ніж через три роки після відмови у передачі або відмови засудженої особи від передачі.

Відповідно до ст. 607 КПК України питання про передачу осіб, засуджених судами України до позбавлення волі, для відбування покарання в державах, громадянами яких вони є вирішується Міністерством юстиції України. Якщо засуджений є громадянином іноземної держави – учасниці міжнародного договору про передачу осіб, засуджених до позбавлення волі, для відбування покарання в державі, громадянами якої вони є, орган, на який покладено обов'язок приведення вироку до виконання, роз'яснює засудженому його право звернутися до Міністерства юстиції України або центрального органу держави, громадянином якої він є, з клопотанням про передачу його для відбування покарання в цій державі на підставі та в порядку, передбаченому законодавством. Це не перешкоджає засудженим громадянам інших держав звертатися з проханням про передачу в державу свого громадянства для подальшого відбування покарання.

Міністерство юстиції України після вивчення та перевірки матеріалів у разі їх належного оформлення приймає рішення щодо передачі особи, засудженої судом України до позбавлення волі, для подальшого відбування покарання у державі, громадянином якої вона є, про що надсилає інформацію відповідному органу іноземної держави та особі, за ініціативою якої розглядалося питання передачі засудженої особи.

Після отримання від центрального органу іноземної держави інформації про згоду на прийняття засудженого для відбування покарання Міністерство юстиції України надсилає МВС доручення про узгодження місця, часу і порядку передачі та організацію передачі цієї особи з установи системи виконання покарань України в іноземну державу.

Передача засудженого громадянина іноземної держави для подальшого відбування покарання відповідно до КПК України не позбавляє його права порушувати питання про його умовно-дострокове звільнення у строки, передбачені Кримінальним кодексом, а також про помилування у порядку, передбаченому законодавством України. Будь-які документи чи інформація, необхідні для розгляду цього питання в Україні, можуть бути запитані від компетентних органів держави виконання вироку через Міністерство юстиції України.

Міністерство юстиції України повідомляє суд, що ухвалив вирок, про рішення про передачу засудженої особи, а також забезпечує інформування суду про результати виконання вироку в іноземній державі. У разі прийняття в Україні акта амністії суд, який отримав інформацію про рішення про передачу засудженої особи

розглядає питання про застосування амністії до такої засудженої особи. У разі потреби суд може звернутися до Міністерства юстиції України з метою отримання від компетентних органів держави виконання вироку інформації, необхідної для розгляду питання про застосування амністії.

Орган, що прийняв рішення про умовно-дострокове звільнення, помилування чи амністію, надсилає копію відповідного рішення Міністерству юстиції України для відповідного інформування держави виконання вироку. У разі зміни або скасування вироку суду України щодо засудженого, переданого для відбування покарання в іншу державу, а також у разі застосування до нього виданого в Україні акта амністії чи помилування, Міністерство юстиції України направляє центральному органу іноземної держави копію ухвали суду про зміну або скасування вироку або копію рішення відповідних органів України про застосування до засудженого амністії чи помилування. Якщо вирок скасовано і призначений новий судовий розгляд, одночасно направляються інші необхідні для цього документи.

Запит центрального органу іноземної держави *про передачу* для відбування покарання в Україні засуджених судами цих держав до позбавлення волі громадян України, а також клопотання таких засуджених або їхніх законних представників чи родичів про передачу розглядається Міністерством юстиції України в розумний строк.

Після порушення перед Міністерством юстиції України клопотання про *прийняття* громадянина України, засудженого судом іноземної держави до позбавлення волі, для подальшого відбування покарання в Україні та підтвердження громадянства України цієї особи Міністерство юстиції України запитує у відповідного органу іноземної держави документи, необхідні для вирішення питання по суті.

Після надходження всіх необхідних документів Міністерство юстиції України протягом місяця розглядає надіслані матеріали та в разі прийняття рішення щодо прийняття громадянина України, засудженого судом іноземної держави, для подальшого відбування покарання на території України звертається до суду з клопотанням про приведення вироку суду іноземної держави у відповідність із законодавством України. Якщо запит і додаткові матеріали надійшли іноземною мовою, строк розгляду продовжується до трьох місяців.

У разі відмови Міністерством юстиції України в задоволенні запиту чи клопотання про передачу засудженої особи в Україну відповідна інформація направляється державі, судом якої ухвалено вирок, а також особі, за ініціативою якої розглядалося питання передачі засудженої особи, з роз'ясненням підстав такої відмови.

У разі задоволення запиту Міністерство юстиції України направляє державі, судом якої ухвалено вирок, інформацію про це разом з копією ухвали суду за результатами розгляду клопотання згідно з КПК України.

Клопотання Міністерства юстиції України про приведення вироку суду іноземної держави у відповідність із законодавством України відповідно до ст. 609 КПК України розглядає *суд першої інстанції* за останнім відомим місцем проживання засудженої особи або за місцем знаходження Міністерства юстиції України протягом одного місяця з моменту його надходження. Судовий розгляд здійснюється за участю прокурора.

Після розгляду клопотання Міністерства юстиції України суд визначає статті (частини статей) закону України про кримінальну відповідальність, якими передбачена відповідальність за кримінальне правопорушення, вчинене засудженим громадянином України, і строк позбавлення волі, визначений на підставі вироку суду іноземної держави.

При визначенні строку покарання у виді позбавлення волі, що підлягає відбуванню на підставі вироку суду іноземної держави, суд дотримується тривалості призначеного таким вироком покарання, крім таких випадків:

1) якщо законом України про кримінальну відповідальність за кримінальне правопорушення максимальний строк позбавлення волі є меншим, ніж призначений вироком суду іноземної держави, суд визначає максимальний строк позбавлення волі, передбачений кримінальним законом України;

2) якщо строк покарання, призначений вироком суду іноземної держави, є меншим, ніж мінімальний строк, передбачений санкцією статті Кримінального кодексу України за відповідне кримінальне правопорушення, суд дотримується строку, визначеного вироком суду іноземної держави.

Відповідно до клопотання Міністерства юстиції України суд може також розглянути питання про виконання *додаткового покарання*, призначеного вироком суду іноземної держави. Невиконане додаткове покарання, призначене вироком суду іноземної держави, підлягає виконанню, якщо таке покарання за вчинення цього кримінального правопорушення передбачено кримінальним законом України. Воно виконується в межах і в порядку, передбаченому законодавством України.

При розгляді питання про виконання покарання суд може одночасно вирішити питання про виконання вироку суду іноземної держави в частині цивільного позову і процесуальних витрат у разі наявності відповідного клопотання.

Ухвала, постановлена відповідно до вимог ст. 607 КПК України, може бути оскаржена в апеляційному порядку органом, що подав клопотання, особою, щодо якої вирішено питання про приведення вироку суду іноземної держави у відповідність із законодавством України, та прокурором. Копія ухвали суду направляється до Міністерства юстиції України та центрального органу виконавчої влади у сфері виконання покарань в Україні.

Відповідно до ст. 611 КПК України після задоволення запиту про передачу засудженої особи в Україну і одержання згоди центрального органу іноземної держави на таку передачу Міністерство юстиції України надсилає Міністерству внутрішніх справ доручення про узгодження місця, часу і порядку передачі та організацію передачі цієї особи в установу системи виконання покарань в Україні.

Виконання покарання в Україні стосовно переданої особи, засудженої вироком суду іноземної держави, здійснюється згідно з кримінально-виконавчим законодавством України. Щодо засудженого, переданого для відбуття покарання в Україні, настають такі самі правові наслідки, як і щодо осіб, засуджених в Україні за вчинення такого ж кримінального правопорушення.

До особи, переданої в Україну для подальшого відбування покарання, може бути застосовано умовно-дострокове звільнення, амністію або здійснено помилування у порядку, передбаченому законом.

Міністерство юстиції України повідомляє уповноважений орган держави, судом якої було ухвалено вирок, про стан або результати виконання покарання у разі:

1) завершення відбування покарання згідно із законодавством України;

2) смерті засудженої особи;

3) втечі засудженої особи.

Будь-які питання, пов'язані з *переглядом* вироку суду іноземної держави, вирішуються судом держави, в якій ухвалено вирок. У разі зміни або скасування судом іноземної держави вироку, питання про виконання такого рішення розглядається в порядку, передбаченому КПК України.

У разі скасування судом іноземної держави вироку із закриттям кримінального провадження або застосування до засудженого акта помилування, амністії, пом'якшення вироку, ухваленого судом іншої держави, Міністерство юстиції України інформує центральний орган виконавчої влади у сфері виконання покарань в Україні про необхідність звільнення особи.

Якщо вирок судом іноземної держави скасовано і призначено нове досудове розслідування або новий судовий розгляд, питання про подальше здійснення кримінального провадження вирішується Офісом Генерального прокурора згідно з законодавством України.

Витрати, пов'язані з передачею засудженого в Україні іноземця для подальшого відбування покарання в державу його громадянства, крім тих, що виникли на території України, покриває держава, громадянином якої є засуджена особа.

Витрати, пов'язані з переданням засудженого в іноземній державі громадянина України, здійснюються органом, що виконує перевезення, за рахунок Державного бюджету України.

Визнання та виконання в Україні вироків міжнародних судових установ, а також прийняття громадян України, засуджених такими судами до позбавлення волі, здійснюється згідно з правилами на підставі міжнародного договору України, згоду на обов'язковість якого надана Верховною Радою України.

Виконання рішень Європейського суду з прав людини.

Порядок виконання рішень Європейського суду з прав людини (надалі – ЄСПЛ) регулюється Законом України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» (надалі – Закон), законом України «Про виконавче провадження», іншими нормативно-правовими актами з урахуванням особливостей, що передбачені Законом.

Відповідно до ст. 1 Закону виконанням рішення Суду є:

1) виплата Стягувачеві (Заявникові) відшкодування та вжиття додаткових заходів індивідуального характеру;

2) вжиття заходів загального характеру (а саме: вжити заходи, передбачені в рішенні Суду про дружнє врегулювання; внесення змін до чинного законодавства та практики його застосування; забезпечення юридичної експертизи законопроектів; забезпечення професійної підготовки з питань вивчення Конвенції та практики ЄСПЛ – прокурорів, суддів, адвокатів та інших правоохоронних органів; інші заходи, які визначаються з боку Комітету міністрів Ради Європи).

Органом представництва, відповідальним за координацію виконання рішень ЄСПЛ, відповідно до постанови Кабінету міністрів України № 784 від 31 травня 2006 р. «Про заходи реалізації Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», визнано Міністерство юстиції України, а саме Урядовий уповноважений у справах Європейського суду з прав людини та його Секретаріат.

Відповідно до ст. 5 Закону протягом десяти днів від дня одержання повідомлення про набуття рішенням статусу остаточного, Орган представництва надсилає стислий виклад рішення стягувачеві, Уповноваженому Верховної Ради України з прав людини, всім державним органам, посадовим особам та іншим суб'єктам, безпосередньо причетним до справи, за якою постановлено Рішення.

Разом з тим, відповідно до ст. 7 Закону, протягом десяти днів від отримання повідомлення Суду про набуття Рішення статусу остаточного, Секретаріат надсилає стягувачеві повідомлення з роз'ясненням його прав щодо виконання рішення, оригінальний текст та переклад рішення до Державної виконавчої служби.

Державна виконавча служба впродовж десяти днів з дня надходження документів відкриває виконавче провадження. Протягом одного місяця від дня відкриття виконавчого провадження за Рішенням Секретаріат надсилає до Державної казначейської служби постанову про відкриття виконавчого провадження, разом з оригінальним текстом і перекладом Рішення.

Стадія безпосереднього виконання рішення ЄСПЛ настає після оприлюднення офіційного перекладу тексту (опублікування в газеті «Урядовий кур'єр»). Видання публікує стислий виклад Рішення протягом семи днів від дня його одержання.

Протягом десяти днів від дня надходження зазначених документів Державна казначейська служба здійснює списання на вказаний стягувачем банківський рахунок, а у разі його відсутності – на депозитний рахунок Державної виконавчої служби.

Виплата відшкодування має бути здійснена у тримісячний строк із моменту набуття Рішенням статусу остаточного, або у строк, визначений у рішенні. У випадку порушення строку на суму відшкодування нараховується пеня.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Що характеризує стадію виконання судових рішень?
2. Хто є суб'єктами виконавчого провадження?
3. Коли судові рішення набирає законної сили і які наслідки цього?
4. В чому полягає законність, обґрунтованість і вмотивованість судового рішення?
5. Які суди вирішують питання під час виконання вироку?
6. Яка різниця між відстрочкою виконання вироку вирішенням питань під час його виконання?
7. Який процесуальний порядок розгляду та вирішення питань під час виконання вироків?
8. Який порядок та строки звернення судового рішення до виконання?
9. Як звертається до виконання судові рішення?
10. Яке питання вирішуються судом після виконання вироку?
11. Які підстави і порядок виконання вироку суду іноземної держави?
12. Який процесуальний порядок розгляду судом питання про виконання вироку суду іноземної держави?

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Арушанян К. К. Прокурор у кримінальному провадженні з виконання судових рішень : монографія. Київ : Нац. акад. прокуратури України, 2015. 190 с.
2. Белкова С. Історія становлення та розвитку інституту виконання судових рішень. Вісник прокуратури. 2012. № 7. С. 113–117.
3. Гринюк В. О. Виконання вироку суду в частині цивільного позову в кримінальному провадженні. *Форум права*. 2013. № 1. С. 215–220.
4. Дільна З. Ф., Бойко В. П. Виконання судових рішень у кримінальному провадженні: теоретичний та практичний аспекти : монографія. Львів : Сполом, 2017. 240 с.
5. Підгородинська А. В. Використання рішень іноземних судів та міжнародних судів у кримінальному процесі України : монографія. Одеса : Юрид. літ., 2013. 184 с.
6. Сімонович Д. В. Основні етапи стадії виконання судового рішення. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія : Юридичні науки. 2015. Вип.5, т. 4. С.88–95.
7. Теут З. Ф. Правова природа стадії виконання вироку, ухвали, постанови суду. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 11. С. 123–130.
8. Узагальнення судової практики розгляду судами деяких питань, які вирішуються під час виконання вироків. *Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ. Розділ «Узагальнення судової практики»* : [сайт]. URL: <https://vkksu.gov.ua>
9. Чернієнко А. Прийняття рішення про відстрочку виконання вироку. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2017. № 1 (47). С. 102–107
10. Шевченко Є. В. Законна сила як обов'язкова умова виконання обвинувального вироку. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2014. № 2. С. 130–136.
11. Шевченко Є. В. Зміст стадії виконання судових рішень у кримінальному провадженні. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2016. № 4. С. 111–116.

ГЛАВА 30. КРИМІНАЛЬНЕ ПРОВАДЖЕННЯ НА ПІДСТАВІ УГОД

1. Поняття та види угод у кримінальному провадженні
2. Порядок ініціювання та укладення угод
3. Загальний порядок судового провадження на підставі угод

Питання для самоконтролю

Рекомендована література

1. ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ УГОД У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Кримінальне провадження на підставі угод є одним з особливих порядків кримінального провадження, який регламентовано главою 35 КПК України, а також одним з інститутів кримінального процесуального права. Цей інститут є проявом концепції відновлювального правосуддя, яка стала однією з відмінних тенденцій розвитку сучасного судочинства у світі.

Практика укладання угод в кримінальному провадженні неодноразово була предметом розгляду у ЄСПЛ, який зазначив, що саме по собі існування таких спрощених процедур не суперечить Конвенції з прав людини та практиці ЄСПЛ. Так, в одному з рішень Суду у справі «Ніколов проти Болгарії» ЄСПЛ зазначив, що застосування спрощеної процедури на підставі угоди про визнання винуватості та загалом спрощення процедур на підставі Рекомендації № R(87)18, безперечно має переваги для обвинуваченого та правосуддя загалом, оскільки скорочує тривалість кримінального провадження, швидко визнаючи винуватість особи та міру її відповідальності, крім того, спрощує вирішення питань цивільної відповідальності та відшкодування шкоди, заподіяної кримінальним правопорушенням.

Угоди в кримінальному провадженні – це інститут кримінального процесуального права, спрямований на скорочення термінів та спрощення процедури збору та розгляду, реалізації матеріалів кримінальних проваджень, зменшення строків перебування осіб під вартою, заощадження ресурсів та часу, що витрачаються на процедуру кримінальних проваджень, а також зменшення внаслідок цього навантаження на органи досудового розслідування та суд (суддю).

Відповідно до ст. 468 КПК України, у кримінальному провадженні можуть бути укладені такі види угод:

- 1) угода про примирення між потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим (далі – угода про примирення);
- 2) угода між прокурором та підозрюваним чи обвинуваченим про визнання винуватості (далі – угода про визнання винуватості).

2. ПОРЯДОК ІНІЦІЮВАННЯ ТА УКЛАДЕННЯ УГОД

Порядок ініціювання та укладення угоди про примирення

В ч. 1 ст. 469 КПК України зазначено, що *суб'єктом ініціювання (ініціатором) укладення угоди про примирення може бути лише потерпілий, підозрюваний або обвинувачений.*

Саме цим особам як найбільш зацікавленим у результатах розгляду провадження законодавець надає право вирішувати між собою питання про закінчення процесу у спрощеній формі за відсутності спору між ними. А згода на примирення цих осіб (потерпілого, підозрюваного або обвинуваченого) є основним елементом укладення угоди про примирення.

Своєю чергою, вести переговори (домовлятися) стосовно укладення угоди про примирення, крім цих осіб можуть також захисник, представник, законний представник та інша особа, погоджена сторонами кримінального провадження (за винятком слідчого, прокурора або судді). До інших осіб, погоджених сторонами кримінального провадження, які можуть брати участь у примирних процедурах, можна віднести представників медіаційних центрів, осіб, які мають авторитет на певній території (лікарі, вчителі, громадські діячі та ін.)

Угода про примирення у кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством, може бути укладена лише за ініціативою потерпілого, його представника або законного представника.

У п. 3 Постанови Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 11 грудня 2015 р. № 13 «Про практику здійснення судами кримінального провадження на підставі угод» зазначено, що угода про примирення також може укладатися, якщо її сторонами чи стороною є неповнолітні.²⁴⁶ У такому випадку угода укладається за участю законних представників і захисників неповнолітніх. При цьому якщо неповнолітній досяг шістнадцятирічного віку, він має право укласти угоду про примирення самостійно, але за наявності згоди його законного представника. Якщо ж неповнолітній не досяг шістнадцяти років, угоду про примирення за його згодою укладає законний представник неповнолітнього. Про надання згоди неповнолітнім, його законним представником у наведених вище випадках обов'язково має бути зазначено в угоді про примирення та засвідчено їх підписом. Укладення угоди у випадку, якщо неповнолітній заперечує проти такої угоди, не допускається. Такий підхід слід використовувати і тоді, коли укладається угода про визнання винуватості з неповнолітнім підозрюваним чи обвинуваченим.

Слід зазначити, якщо дії чи інтереси законного представника суперечать інтересам особи, яку він представляє, за рішенням слідчого, прокурора, слідчого судді, суду такий законний представник замінюється іншим з-поміж осіб, визначених ст. 44 КПК України.

Кримінальний процесуальний закон забороняє слідчому, прокурору або судді ініціювати укладення угоди про примирення та домовлятися про її зміст, але законодавець в ч. 7 ст. 469 КПК України покладає на слідчого, прокурора обов'язок проінформувати підозрюваного та потерпілого про їхнє право на примирення, роз'яснити механізм його реалізації та не чинити перешкод в укладенні угоди про примирення. Отже, слідчий, прокурор при ознайомленні сторін кримінального провадження з їхніми правами повинні письмово повідомити та роз'яснити їм про право укласти угоду про примирення. Заборона втручання слідчого, прокурора або судді у процес примирення сторін має на меті забезпечити сторонам право на вільне

---

²⁴⁶ Про практику здійснення судами кримінального провадження на підставі угод : постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 11 груд. 2015 р. № 13. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0013740-15#Text>

волевиявлення та вирішення кримінально-правового конфлікту без втручання державних органів.

Особи, які брали участь в укладенні та виконанні угоди про примирення у кримінальному провадженні, не можуть бути допитані як свідки щодо обставин, які стали їм відомі у зв'язку з участю в укладенні та виконанні угоди про примирення (п. 8 ч. 2 ст. 65 КПК України).

Угоду про примирення може бути укладено у провадженні щодо:

- 1) кримінальних проступків;
- 2) нетяжких злочинів;
- 3) в кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення.

У кримінальному провадженні щодо уповноваженої особи юридичної особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, у зв'язку з яким здійснюється провадження щодо юридичної особи, укладення угоди про примирення не допускається.

Укладення угоди про примирення може ініціюватися в будь-який момент після повідомлення особі про підозру до виходу суду до нарадчої кімнати для ухвалення вироку (ч. 5 ст. 469 КПК України). Наприклад, якщо обвинувачений до проголошення ним останнього слова дійде згоди з потерпілим щодо укладення угоди (її змісту), він може перед останнім словом або під час своєї промови заявити про це суду. У такому випадку суд, надаючи можливість обвинуваченому закінчити свій виступ, згідно з ч. 3 ст. 474 КПК України невідкладно ухвалою суду зупиняє проведення процесуальних дій, надає час для укладення тексту угоди та узгодження її умов і переходить до розгляду угоди.

Окрім цього, у разі недосягнення згоди щодо укладення угоди факт її ініціювання і будь-які твердження, що були зроблені з метою її досягнення, не можуть розглядатися як відмова від обвинувачення або як визнання особою своєї винуватості. Отже, будь-які відомості, які стали відомі слідчому, прокурору в ході проведення переговорів про примирення не можуть бути використані як докази, що підтверджують винуватість особи, і на них не можна посилається у подальшому кримінальному провадженні.

Порядок ініціювання та укладення угоди про визнання винуватості

В ч. 2 ст. 469 КПК України зазначено, що *суб'єктом ініціювання (ініціатором) укладення угоди про визнання винуватості може бути прокурор або підозрюваний чи обвинувачений.*

Вказаний вид угод може бути ініційовано та укладено зі сторони обвинувачення виключно прокурором, а отже, за наявності бажання укласти угоду про визнання винуватості, підозрюваний чи обвинувачений звертається з клопотанням про укладення угоди безпосередньо до прокурора, який здійснює процесуальне керівництво досудовим розслідуванням конкретного кримінального провадження.

Угоду про визнання винуватості може бути укладено у провадженні щодо:

- 1) кримінальних проступків;
- 2) нетяжких злочинів, тяжких злочинів;

3) особливо тяжких злочинів, віднесених до підслідності Національного антикорупційного бюро України за умови викриття підозрюваним чи обвинуваченим іншої особи у вчиненні злочину, віднесеного до підслідності Національного антикорупційного бюро України, якщо інформація щодо вчинення такою особою злочину буде підтверджена доказами;

4) особливо тяжких злочинів, вчинених за попередньою змовою групою осіб, організованою групою чи злочинною організацією або терористичною групою за умови викриття підозрюваним, який не є організатором такої групи або організації, злочинних дій інших учасників групи чи інших, вчинених групою або організацією злочинів, якщо повідомлена інформація буде підтверджена доказами.

За умови, що цими кримінальними правопорушеннями завдано шкоду лише державним чи суспільним інтересам. Укладення угоди про визнання винуватості у кримінальному провадженні щодо уповноваженої особи юридичної особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, у зв'язку з яким здійснюється провадження щодо юридичної особи, а також у кримінальному провадженні щодо кримінальних правопорушень, внаслідок яких шкода завдана державним чи суспільним інтересам або правам та інтересам окремих осіб, у яких беруть участь потерпілий або потерпілі, не допускається, крім випадків надання всіма потерпілими письмової згоди прокурору на укладення ними угоди.

Укладення угоди про визнання винуватості, як і угоди про примирення може ініціюватися в будь-який момент після повідомлення особі про підозру до виходу суду до нарадчої кімнати для ухвалення вироку (ч. 5 ст. 469 КПК України). З моменту виявлення ініціативи укласти угоду про визнання винуватості підозрюваному, обвинуваченому забезпечується обов'язкова участь захисника (п. 9 ч. 2 ст. 52 КПК України).

Окрім цього, слід мати на увазі, якщо кримінальне провадження здійснюється щодо кількох осіб, які підозрюються чи обвинувачуються у вчиненні одного або кількох кримінальних правопорушень, і згоду щодо укладення угоди досягнуто не з усіма підозрюваними чи обвинуваченими, угода може бути укладена з одним (кількома) з підозрюваних, обвинувачених. Кримінальне провадження щодо особи (осіб), з якими досягнуто згоди, підлягає виділенню в окреме провадження. Виділення таких матеріалів кримінального провадження проводиться у порядку, визначеному положеннями статей 217, 334 КПК України.

У разі, якщо в кримінальному провадженні беруть участь кілька потерпілих від одного кримінального правопорушення, угоду може бути укладено та затверджено лише з усіма потерпілими. При цьому укладається одна угода, у якій може бути зазначено різні вимоги потерпілих до підозрюваного, обвинуваченого щодо розміру шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, строку її відшкодування чи переліку дій, не пов'язаних із відшкодуванням шкоди, які підозрюваний чи обвинувачений зобов'язаний вчинити щодо потерпілого (потерпілих), але обов'язково має бути зазначено про узгоджене між сторонами (усіма потерпілими та підозрюваним, обвинуваченим) покарання, їх згоду на призначення такого покарання або на призначення покарання та звільнення від його відбування з випробуванням. Недотримання цих вимог закону відповідно до п. 1 ч. 7 ст. 474 КПК України є підставою для відмови у затвердженні угоди.

Якщо у кримінальному провадженні беруть участь кілька потерпілих від різних кримінальних правопорушень, і згода щодо укладення угоди досягнута не з усіма потерпілими, угода може бути укладена з одним (кількома) з потерпілих. У такому випадку угода про примирення укладається з кожним потерпілим окремо, а кримінальне провадження, щодо якого сторони досягли згоди, підлягає виділенню в окреме провадження. Виділення кримінального провадження проводиться у порядку, визначеному положеннями статей 217, 334 КПК України.

У ст. 470 КПК України передбачені *обставини, що враховуються прокурором при укладенні угоди про визнання винуватості*:

1) ступінь та характер сприяння підозрюваного чи обвинуваченого у проведенні кримінального провадження щодо нього або інших осіб;

2) характер і тяжкість обвинувачення (підозри);

3) наявність суспільного інтересу в забезпеченні швидшого досудового розслідування і судового провадження, викритті більшої кількості кримінальних правопорушень;

4) наявність суспільного інтересу в запобіганні, виявленні чи припиненні більшої кількості кримінальних правопорушень або інших більш тяжких кримінальних правопорушень.

Зміст угоди про примирення та угоди про визнання винуватості повинен відповідати вимогам ст.ст. 471, 472 КПК України. Вказані види угод обов'язково мають письмову форму, в якій послідовно зазначаються:

1) її сторони;

2) формулювання підозри чи обвинувачення та його правова кваліфікація із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність;

3) істотні для відповідного кримінального провадження обставини,

4) розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, строк її відшкодування чи перелік дій, не пов'язаних з відшкодуванням шкоди, які підозрюваний чи обвинувачений зобов'язані вчинити на користь потерпілого, строк їх вчинення (лише в угоді про примирення);

5) беззастережне визнання підозрюваним чи обвинуваченим своєї винуватості у вчиненні кримінального правопорушення (лише в угоді про визнання винуватості);

6) обов'язки підозрюваного чи обвинуваченого щодо співпраці у викритті кримінального правопорушення, вчиненого іншою особою, якщо відповідні домовленості мали місце (лише в угоді про визнання винуватості);

7) умови часткового звільнення підозрюваного, обвинуваченого від цивільної відповідальності у вигляді відшкодування державі збитків внаслідок вчинення ним кримінального правопорушення (лише в угоді про визнання винуватості);

8) узгоджене покарання та згода сторін (в угоді про примирення) та згода підозрюваного, обвинуваченого (в угоді про визнання винуватості) на його призначення або на призначення покарання та звільнення від його відбування з випробуванням;

9) умови застосування спеціальної конфіскації (лише в угоді про визнання винуватості);

10) наслідки укладення та затвердження угоди, передбачені ст. 473 КПК України, наслідки невиконання угоди.

У кінцевій частині угоди про примирення та угоди про визнання винуватості зазначаються дата їх складання, а також підписи сторін цих угод.

Наслідком укладення та затвердження угоди про примирення є:

1) для підозрюваного, обвинуваченого – обмеження права оскарження вироку згідно з положеннями ст.ст. 394, 424 КПК України та відмова від здійснення прав, передбачених п. 1 ч. 4 ст. 474 КПК України;

2) для потерпілого – обмеження права оскарження вироку згідно з положеннями ст.ст. 394, 424 КПК України та позбавлення права вимагати надалі притягнення

особи до кримінальної відповідальності за відповідне кримінальне правопорушення і змінювати розмір вимог про відшкодування шкоди.

Наслідком укладення та затвердження угоди про визнання винуватості для прокурора, підозрюваного, обвинуваченого є обмеження їх права оскарження вироку згідно з положеннями ст.ст. 394, 424 КПК України, а для підозрюваного, обвинуваченого – також його відмови від здійснення прав, передбачених абз. 1 та 4 п. 1 ч. 4 ст. 474 КПК України (ст. 473 КПК України).

3. ЗАГАЛЬНИЙ ПОРЯДОК СУДОВОГО ПРОВАДЖЕННЯ НА ПІДСТАВІ УГОД

Кримінальний процесуальний закон диференціює порядок судового провадження на підставі угоди залежно від того на якій стадії провадження було досягнуто згоди щодо її укладення.

Згідно з ч. 1 ст. 474 КПК України, *якщо угоди досягнуто під час досудового розслідування, після виконання процесуальних дій, передбачених ст. 290 КПК України, складений обвинувальний акт разом з підписаною сторонами угодою невідкладно надсилається до суду. Прокурор має право відкласти направлення до суду обвинувального акта з підписаною сторонами угодою у таких випадках:*

- 1) до отримання висновку експерта;
- 2) доцільності завершення проведення інших слідчих (розшукових) дій, необхідних для збирання та фіксації доказів, які можуть бути втрачені зі спливом часу;
- 3) необхідності проведення слідчих (розшукових) дій, які неможливо буде провести пізніше без істотної шкоди для їх результату у разі відмови суду в затвердженні угоди.

Після отримання обвинувального акту, угоди про примирення чи про визнання винуватості та інших матеріалів, переданих для розгляду судді, відповідно до ч. 1 ст. 314 КПК України суд не пізніше п'яти днів з дня надходження відповідного матеріалу призначає підготовче судове засідання, в яке викликає учасників судового провадження.

Розгляд щодо угоди проводиться судом під час підготовчого судового засідання за обов'язкової участі сторін угоди з повідомленням інших учасників судового провадження.

З огляду на затвердження прокурором обвинувального акту та можливість оскарження ним вироку суду першої інстанції на підставі угоди про примирення або на підставі угоди про визнання винуватості, його участь у судовому засіданні під час її розгляду має бути обов'язковою. Неприбуття для участі у судовому засіданні інших учасників судового провадження, належним чином повідомлених про дату, час і місце проведення підготовчого судового засідання, не перешкоджає його проведенню. В разі якщо у судове засідання не прибули сторони угоди або одна зі сторін, головуючий має відкласти судове засідання, призначити дату нового засідання і вжити заходів для забезпечення прибуття цих осіб до суду. Таке ж рішення має прийняти суд, якщо в підготовче судове засідання не з'явився один із декількох потерпілих від одного кримінального правопорушення. Відсутність одного із потерпілих від різних кримінальних правопорушень не перешкоджає проведенню

підготовчого судового засідання та, відповідно, розгляду тієї угоди, сторони якої присутні.

За результатами підготовчого судового засідання суд має право:

- 1) затвердити угоду;
- 2) відмовити в затвердженні угоди та повернути кримінальне провадження прокурору для продовження досудового розслідування в порядку передбаченому статтями 468-475 КПК України.

Якщо угоди досягнуто під час судового провадження, суд невідкладно зупиняє проведення процесуальних дій і переходить до розгляду угоди.

Перед ухваленням рішення про затвердження угоди суд під час судового засідання повинен з'ясувати в обвинуваченого, чи цілком він розуміє: права, надані йому законом; наслідки укладення та затвердження угод, передбачені ст. 473 КПК України, характер кожного обвинувачення (характер кожного обвинувачення, щодо якого він визнає себе винуватим – угод про визнання винуватості), вид покарання, а також інші заходи, які будуть застосовані до нього у разі затвердження угоди судом. Перед прийняттям рішення про затвердження угоди про примирення суд під час судового засідання повинен з'ясувати у потерпілого, чи цілком він розуміє наслідки затвердження угоди, передбачені ст. 473 КПК України. Негативна відповідь на будь-яке із поставлених запитань зобов'язує вказаних осіб дати суду відповідні пояснення. Те ж саме стосується і потерпілого при з'ясуванні судом, чи цілком розуміє він наслідки затвердження угоди, передбачені ст. 473 КПК України. Якщо після такого роз'яснення обвинувачений чи потерпілий заперечуватиме проти затвердження угоди, її не може бути затверджено.

При затвердженні угоди про визнання винуватості суд не може бути обтяжений іншими обов'язками щодо перевірки можливості її затвердження, окрім тих, що прямо передбачені у ст. 474 КПК України, а тому перевірка достовірності обставин, які мають бути враховані при укладенні угоди, покладатиметься на прокурора.²⁴⁷

Окрім цього, суд зобов'язаний переконатися у судовому засіданні, що укладення угоди сторонами є добровільним, тобто не є наслідком застосування насильства, примусу, погроз або наслідком обіцянок чи дій, або будь-яких інших обставин, ніж ті, що передбачені в угоді. Для з'ясування добровільності укладення угоди у разі необхідності суд має право витребувати документи, у тому числі скарги підозрюваного чи обвинуваченого, подані ним під час кримінального провадження, та рішення, прийняті за наслідками їх розгляду, а також викликати в судові засідання осіб та опитувати їх. Якщо суд матиме обґрунтовані підстави вважати, що укладення угоди не було добровільним, або ж сторони насправді не примирилися, він відповідно до п. 4 ч. 7 ст. 474 КПК України зобов'язаний відмовити в затвердженні угоди.

Виконавши вищезазначені дії, суд перевіряє угоду на її відповідність вимогам КПК України (зокрема, щодо змісту та порядку укладення угоди) і закону України про кримінальну відповідальність (зокрема, щодо узгодженої міри покарання, звільнення від його відбування), наявність підстав для відмови в її затвердженні (ч. 7 ст. 474 КПК

---

²⁴⁷ Постанова Верховного Суду від 07 квіт. 2020 р. у справі №761/13021/19, провадження №51-409км20. Єдиний державний реєстр судових рішень : [сайт]. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/88707488>.

України), заслуховує прокурора щодо наведеного, думку сторін щодо можливості затвердження угоди, яка розглядається.

Після проведення зазначених дій, суд невідкладно виходить до нарадчої кімнати, про що головуючий оголошує всім присутнім у залі судового засідання.

За наслідками розгляду угоди в судовому засіданні (під час підготовчого судового провадження або під час судового розгляду) суд, перевіrivши відповідність угоди вимогам кримінального процесуального закону, врахувавши заслухані доводи сторін кримінального провадження та інших учасників судового провадження, повинен прийняти одне із таких рішень:

а) ухвалити вирок на підставі угоди;

б) винести ухвалу про відмову в затвердженні угоди в разі встановлення підстав, передбачених ч. 7 ст. 474 КПК України, та:

1. повернути матеріали кримінального провадження прокурору, якщо угоди досягнуто під час досудового розслідування, для його продовження;

2. або призначити судовий розгляд для проведення судового провадження в загальному порядку, якщо до суду надійшов обвинувальний акт, а угоду було укладено під час підготовчого провадження;

3. або продовжити судовий розгляд в загальному порядку, якщо угоду було укладено під час його здійснення.

Підставами для відмови судом в затвердженні угоди є:

1) умови угоди суперечать вимогам КПК України та/або закону, в тому числі допущена неправильна правова кваліфікація кримінального правопорушення, яке є більш тяжким ніж те, щодо якого передбачена можливість укладення угоди;

2) умови угоди не відповідають інтересам суспільства;

3) умови угоди порушують права, свободи чи інтереси сторін або інших осіб;

4) існують обґрунтовані підстави вважати, що укладення угоди не було добровільним, або сторони не примирились;

5) очевидна неможливість виконання обвинуваченим взятих на себе за угодою зобов'язань;

6) відсутні фактичні підстави для визнання винуватості особи.

Ухвала про відмову в затвердженні угоди про примирення чи визнання винуватості оскарженню не підлягає.

Якщо ж суд переконується в тому, що угоду може бути затверджено, відповідно до ст. 475 КПК України він ухвалює вирок, яким затверджує угоду, і призначає узгоджену сторонами міру покарання. Такий вирок має відповідати загальним вимогам до обвинувальних вироків з урахуванням особливостей, передбачених зазначеною статтею.

Так, згідно з ч. 3 ст. 475 КПК України, мотивувальна частина вироку на підставі угоди повинна містити: формулювання обвинувачення та статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність, яка передбачає кримінальне правопорушення, у вчиненні якого обвинувачувалася особа; відомості про укладену угоду, її реквізити, зміст та визначена міра покарання; мотиви, з яких суд виходив при вирішенні питання про відповідність угоди вимогам КПК України та закону і ухваленні вироку, та положення закону, якими він керувався.

У резолютивній частині вироку на підставі угоди повинно міститися рішення про затвердження угоди із зазначенням її реквізитів, рішення про винуватість особи із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну

відповідальність, рішення про призначення узгодженої сторонами міри покарання за кожним з обвинувачень та остаточна міра покарання, а також інші відомості, передбачені статтею 374 КПК України.

Вирок на підставі угоди може бути оскаржений у порядку, передбаченому КПК України, з підстав, зазначених ст. 394, 424 КПК України.

У разі невиконання угоди про примирення або про визнання винуватості потерпілий чи прокурор відповідно мають право звернутися до суду, який затвердив таку угоду, з клопотанням про скасування вироку. Клопотання про скасування вироку, яким затверджена угода, може бути подано протягом встановлених законом строків давності притягнення до кримінальної відповідальності за вчинення відповідного кримінального правопорушення.

Клопотання про скасування вироку, яким затверджена угода, розглядається в судовому засіданні за участю сторін угоди з повідомленням інших учасників судового провадження. Відсутність інших учасників судового провадження не є перешкодою для судового розгляду.

За наслідками розгляду такого клопотання суд своєю ухвалою може відмовити у скасуванні вироку або скасувати його та згідно з ч. 3 ст. 476 КПК України призначити судовий розгляд у загальному порядку або направити матеріали кримінального провадження для завершення досудового розслідування в загальному порядку, якщо угоду було ініційовано та укладено на цій стадії кримінального провадження.

Ухвала про скасування вироку, яким було затверджено угоду, або про відмову у скасуванні вироку (залишення його без змін) відповідно до ч. 4 ст. 476 КПК України може бути оскаржена в апеляційному порядку. Ухвала про відмову у скасуванні вироку після його перегляду в апеляційному порядку та ухвала суду апеляційної інстанції, постановлена за результатами розгляду апеляційної скарги на таку ухвалу, можуть бути визнані такими, що перешкоджають подальшому кримінальному провадженню, та бути предметом розгляду судом касаційної інстанції.

Умисне невиконання угоди є підставою для притягнення особи до відповідальності, встановленої законом (ч. 5 ст. 476 КПК України).

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ:

1. Сформулюйте поняття та визначте види угод в кримінальному провадженні. Вкажіть мету запровадження цих угод в кримінальне судочинство.

2. Розкрийте зміст поняття угоди про примирення та угоди про визнання винуватості.

3. Які є умови укладання угоди про примирення та угоди про визнання винуватості?

4. Назвіть обставини, що враховуються прокурором при укладенні угоди про визнання винуватості.

5. Які передбачені законом вимоги щодо змісту угод про примирення та про визнання вини?

6. Вкажіть наслідки укладання та затвердження угод про примирення та про визнання винуватості.

7. Проаналізуйте порядок судового провадження на підставі угоди, якщо її досягнуто під час досудового розслідування.
8. Які є підстави для відмови судом в затвердженні угод?
9. Охарактеризуйте порядок судового провадження на підставі угоди, якщо її досягнуто під час судового провадження.
10. Назвіть підстави за якими вирок суду першої інстанції на підставі угоди підлягає оскарженню в апеляційному порядку.
11. Вкажіть наслідки невиконання угод.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Про деякі питання здійснення кримінального провадження на підставі угод : інформаційний лист ВССУ від 15 листоп. 2012 р. №223-1679/0/4-12. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v1679740-12#Text>
2. Про доповнення до інформаційного листа Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 15 листопада 2012 р. № 223-1679/0/4-12 «Про деякі питання здійснення кримінального провадження на підставі угод» : інформаційний лист ВССУ від 05 квіт. 2013 р. № 223-558/0/4-13. *Верховна Рада України* : [сайт] URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0223740-13#Text>
3. Про практику здійснення судами кримінального провадження на підставі угод : постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ № 13 від 11 груд. 2015 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0013740-15#Text>
4. Постанова Верховного Суду від 07 квіт. 2020 р. у справі № 761/13021/19, провадження № 51-409км20. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/88707488>
5. Азаров Ю. І., Климчук М. П. Здійснення провадження на підставі угод про визнання винуватості. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2014. № 12. С. 274–278.
6. Бабаєва О. В. Особливості підготовчого провадження на підставі угод. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е.О. Дідоренка*. 2017. Вип. 3. С. 19–26.
7. Добровольська О. Г. Становлення та розвиток інституту кримінального провадження на підставі угод. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія : Юриспруденція. 2013. Вип. 5. С. 269–272.
8. Дрозд В. Г. Інститут угод про визнання винуватості: закордонний та вітчизняний досвід. *Митна справа*. 2014. № 6 (2.2). С. 491–496.
9. Новак Р. В. Укладення угоди про визнання винуватості між прокурором та підозрюваним чи обвинуваченим у кримінальному провадженні. *Часопис Академії адвокатури України*. 2014. № 4, т. 7. С. 30–36.
10. Новак Р. В. Поняття, зміст та значення угоди про примирення у кримінальному провадженні. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія : Юридичні науки. 2014. № 5, т. 3. С. 182–186.
11. Новак Р. В. Кримінальне провадження на підставі угод в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2015. 18 с.
12. Гюрін Г. Є. Організаційно-правові основи участі прокурора у кримінальному провадженні на підставі угод : монографія. Харків : Право, 2015. 285 с.

13. Холодило П. В. Інститут угод як вияв диференціації кримінальної процесуальної форми в Україні. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія : Юридичні науки. 2014. № 5–2, т. 3. С. 209–211.

14. Холодило П. В. Угода про визнання винуватості. Поняття, зміст та особливості укладення. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2016. Вип. 2. С. 434–444.

15. Холодило П. В. Проблеми застосування угод про визнання винуватості у кримінальному провадженні: міжнародна практика. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія : Юридичні науки. 2015. Вип. 3–2, т. 3. С. 278–281.

16. Холодило П. В. Кримінальне провадження на підставі угод про визнання винуватості : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2017. 20 с.

17. Саєнко Г. Ю. Особливості призначення покарання винному в кримінальному провадженні на підставі угод. *Актуальні проблеми кримінального права, процесу, криміналістики та оперативно-розшукової діяльності* : зб. тез Всеукр. наук.-практ. конф. (Хмельницький, 3 берез. 2017 р.) / НАДПСУ. Хмельницький, 2017. С. 628–630.

18. Сіроткіна М. Ініціювання укладення угоди про примирення в кримінальному провадженні. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 8. С. 291–296. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2020/8/49.pdf>

ГЛАВА 31. КРИМІНАЛЬНЕ ПРОВАДЖЕННЯ У ФОРМІ ПРИВАТНОГО ОБВИНУВАННЯ

В кримінальному процесі України виділяють такі форми обвинувачення як державне та приватне. Основною формою обвинувачення, яка найбільш відповідає його характеру та засадам, є державне обвинувачення. В КПК України встановлені відмінності порядку кримінального провадження, які починаються з ініціативи потерпілого, від загального порядку провадження у зв'язку з державним обвинуваченням.

В юридичній літературі до особливої (диференційованої) форми (порядку) кримінального провадження відносять кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення, яке передбачено гл. 36 КПК України.

Кримінальним провадженням у формі приватного обвинувачення є провадження, яке може бути розпочате слідчим, дізнавачем, прокурором лише на підставі заяви потерпілого щодо кримінальних правопорушень, перелік яких визначено у ст. 477 КПК України.

Категорії кримінальних правопорушень, за якими відбувається провадження у формі приватного обвинувачення, а саме, склад кримінального правопорушення визначений в ст. 477 КПК України.

Особливістю вказаної форми кримінального провадження є те, що у формі приватного обвинувачення провадиться досудове розслідування слідчим, дізнавачем і прокурором відповідно до загального порядку здійснення досудового розслідування. Проте, як вже зазначалось, потерпілий ініціює початок кримінального провадження у формі кримінального провадження.

Загальні особливості провадженням у формі приватного обвинувачення:

1) провадження у формі приватного обвинувачення стосується певної категорії кримінальних правопорушень – передбачених ст. 477 КПК України;

2) провадження розпочинається лише на підставі заяви про вчинення кримінального правопорушення, що подається до слідчого, дізнавача, прокурора, іншої службової особи органу, уповноваженого на початок досудового розслідування протягом строку давності притягнення до кримінальної відповідальності за вчинення певного кримінального правопорушення (ст. 478 КПК України);

3) якщо потерпілий, а у випадках, передбачених КПК України, його представник відмовився від обвинувачення у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення, крім кримінального провадження щодо правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством – кримінальне провадження закривається (п. 7 ч. 1 ст. 284 КПК України);

4) відшкодування шкоди потерпілому у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення може відбуватися на підставі угоди про примирення або без неї (ст. 479 КПК України).

Слідчий, дізнавач, прокурор невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення ним з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, зобов'язаний внести відповідні відомості до ЄРДР та розпочати розслідування. Якщо в процесі досудового розслідування буде встановлено, що воно розпочате за ознаками кримінального

правопорушення, передбаченого ст. 477 КПК України, при цьому відсутня заява потерпілого, то відповідно до ст. 26 КПК України кримінальне провадження закривається. Окрім того, потерпілий може відмовитися від обвинувачення, крім кримінального провадження щодо правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством, що також є підставою для закриття кримінального провадження (ч. 7 ст. 284 КПК України).

Якщо потерпілих кілька, то дане питання вирішується в індивідуальному порядку, тобто кожний з них може подати заяву про вчинення відносно нього кримінального правопорушення, яким завдано йому шкоду. Якщо потерпілий є неповнолітнім або особою, яка не здатна самостійно захищати свої інтереси, заяву про вчинене кримінальне правопорушення може подати його законний представник. Як законні представники можуть бути залучені батьки (усиновлювачі), а в разі їх відсутності – опікуни чи піклувальники особи, інші повнолітні близькі родичі чи члени сім'ї, а також представники органів опіки і піклування, установ і організацій, під опікою чи піклуванням яких перебуває неповнолітній, недієздатний чи обмежено дієздатний (ч. 2 ст. 44 КПК України).

Взагалі потерпілий має право подати до слідчого, дізнавача прокурора, іншої службової особи органу, уповноваженого на початок досудового розслідування, заяву про вчинення кримінального правопорушення протягом строку давності притягнення до кримінальної відповідальності за вчинення певного кримінального правопорушення. Дана категорія кримінальних проваджень віднесена до компетенції слідчих органів Національної поліції та органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства.

В процесі досудового розслідування потерпілий може прийняти рішення про укладення угоди про примирення. Відповідно до ст. 469 КПК України угода про примирення може бути укладена за ініціативою потерпілого, підозрюваного або обвинуваченого. Угода про примирення у кримінальних провадженнях щодо правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством, може бути укладена лише за ініціативою потерпілого, його представника або законного представника. Потерпілий може ініціюватися укладення угоди про примирення з підозрюваним та обвинуваченим в будь-який момент після повідомлення особі про підозру до виходу суду до нарадчої кімнати для ухвалення вироку. У разі якщо в кримінальному провадженні беруть участь кілька потерпілих від одного кримінального правопорушення, угода може бути укладена та затверджена лише з усіма потерпілими. Порядок укладення угоди про примирення передбачений главою 35 КПК України.

На відміну від відмови потерпілого від обвинувачення, укладення угоди про примирення не може бути підставою для закриття кримінального провадження. Якщо угоди досягнуто під час досудового розслідування, обвинувальний акт з підписаною сторонами угодою невідкладно надсилається прокурором до суду для вирішення питання про її затвердження вироком суду. Якщо угоди досягнуто під час судового провадження, суд невідкладно зупиняє проведення процесуальних дій і переходить до розгляду угоди.

Законодавець передбачає можливість зміни приватного обвинувачення на державне, і навпаки. Якщо під час кримінального провадження у формі приватного обвинувачення слідчим буде перекваліфіковано дії підозрюваного, які передбачені статтею КК, що не входить до переліку ст. 477 КПК України, тоді досудове

розслідування здійснюється в загальному порядку, незалежно від згоди на те потерпілого.

Кримінальні провадження у формі приватного обвинувачення розглядаються судом у загальному порядку. Особливістю такого судового розгляду є те, що обвинувачення в суді підтримує потерпілий або його представник.

Відшкодування шкоди потерпілому у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення може відбуватися на підставі угоди про примирення або без неї (ст. 479 КПК України).

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ:

1. Дайте визначення кримінального провадження у формі приватного обвинувачення.
2. Який процесуальний порядок здійснення кримінального провадження у формі приватного обвинувачення?
3. Який перелік кримінальних правопорушень, що належать до кримінальних проваджень приватного обвинувачення?

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами : Закон України від 6 груд. 2017 р. № 2227-VIII. Верховна Рада України : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2227-19#n121>
2. Кримінальний процесуальний кодекс України : наук.-практ. коментар / за заг. ред. В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. Київ : Юстініан, 2012. 1224 с.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України : наук.-практ. коментар : у 2 т. / [Є. М. Блажівський, Ю. М. Грошевий, Ю. М. Дьомін та ін.]; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. Харків : Право, 2012. Т. 2. 664 с.
4. Кримінальний процесуальний кодекс України : наук.-практ. коментар / відп. ред. С. В. Ківалов, С. М. Міщенко, В. Ю. Захарченко. Харків : Одиссей, 2013. 1104 с.
5. Коваленко В. В., Удалова Л. Д., Письменний Д. П. Кримінальний процес : підручник. Київ : Центр учбової літератури, 2013. 544 с.
6. Костовська О. Доказування у справах про злочини приватного обвинуваченого. *Підприємництво, господарство і право*. 2012. № 1. С. 151–154.
7. Перепилиця С. І. Кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення : монографія. Харків : Право, 2015. 184 с.
8. Рось Г. В. Справи приватного обвинувачення: необхідність вдосконалення законодавчої регламентації. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 1. С. 102–110.
9. Савицький Д. О., Костовська О. М. Доказування у справах про злочини приватного обвинувачення : монографія. Львів : Каменяр, 2012. 235 с.

ГЛАВА 32. КРИМІНАЛЬНЕ ПРОВАДЖЕННЯ ЩОДО ОКРЕМОЇ КАТЕГОРІЇ ОСІБ

Усі громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом. Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками (ч. 1, 2 ст. 24 Конституції, ст. 10 КПК України). Проте, кримінальний процесуальний закон встановлює особливості провадження щодо певної категорії осіб діяльність яких спрямована на забезпечення функціонування основних державних інститутів та потребує додаткових правових гарантій (глава 37 КПК України).

До осіб щодо яких здійснюється особливий порядок кримінального провадження відносяться:

- 1) народні депутати України;
- 2) судді судів загальної юрисдикції, судді Конституційного Суду України, судді Вищого антикорупційного суду, а також присяжні на час виконання ним обов'язків у суді, Голова, заступник Голови, члени Вищої ради правосуддя, Голова, заступник Голови, член Вищої кваліфікаційної комісії суддів України;
- 3) кандидат у Президенти України;
- 4) Уповноважений Верховної Ради України з прав людини;
- 5) Голова, член Рахункової палати;
- 6) депутат місцевої ради;
- 7) адвокат;
- 8) Генеральний прокурор, його заступник, прокурор Спеціалізованої антикорупційної прокуратури;
- 9) Директор та працівники Національного антикорупційного бюро України;
- 10) Голова Національного агентства з питань запобігання корупції, його заступник.

Застосування особливого порядку кримінального провадження означає, що стосовно вищезазначених осіб кримінальне провадження здійснюється за загальними правилами, встановленими КПК України, із врахуванням низки процедур, якими є:

- 1) особливості підслідності кримінальних проваджень щодо окремої категорії осіб (ч. 4, 5 ст. 216 КПК України);
- 2) особливий порядок початку досудового розслідування щодо судді Вищого антикорупційного суду, народного депутата України (ч. 1 ст. 480¹, ч. 1 ст. 482² КПК України);
- 3) особливий порядок повідомлення про підозру всім категоріям осіб, перелічених у ст. 480 КПК України;
- 4) особливий порядок затримання, обрання запобіжного заходу, проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій щодо судді та народного депутата України (ст. 482, ч. 2 ст. 482² КПК України);
- 5) застосування до судді особливого заходу забезпечення кримінального провадження – тимчасового відсторонення судді від здійснення правосуддя у зв'язку з притягненням до кримінальної відповідальності (ст. 155¹ КПК України);
- 6) обов'язкове інформування державних та інших органів чи службових осіб зазначених в КПК України про початок кримінального провадження щодо судді

Вищого антикорупційного суду, затримання народного депутата України, повідомлення йому про підозру, проведення стосовно нього слідчих (розшукових) дій, застосування запобіжного заходу та ухвалення вироку щодо всіх осіб перелічених у ст. 480 КПК України (ч. 2 ст. 480¹, ч. 2 ст. 482², 483 КПК України).

Встановлення особливостей кримінального провадження стосовно таких осіб обумовлено прагненням законодавця забезпечити їх самостійність і незалежність, найбільш сприятливі умови для здійснення ними власних повноважень та захистити їх від необґрунтованого кримінального переслідування та засудження.

Окрім КПК України, особливості проведення окремих процесуальних дій стосовно цих осіб визначаються насамперед Конституцією України та відповідними законами України «Про статус народного депутата України» (1992 р.), «Про Конституційний Суд України» (2017 р.), «Про судоустрій і статус суддів» (2016 р.), «Про Вищу раду правосуддя» (2016 р.), «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» (1997 р.), «Про статус депутатів місцевих рад» (2002 р.), «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» (2012 р.), «Про прокуратуру» (2014 р.) тощо. Положення цих нормативно-правових актів визначають поняття статусу цих осіб, обсяг та межі наданих їм спеціальних гарантій, а КПК України, своєю чергою, встановлює порядок застосування цих норм у кримінальному провадженні у зв'язку з притягненням таких осіб до кримінальної відповідальності та проведення стосовно них процесуальних дій.

Підслідність кримінальних проваджень.

Відповідно до ч. 4 ст. 216 КПК України досудове розслідування кримінальних правопорушень, вчинених такими особами здійснюється слідчими (дознавачами) Державного бюро розслідувань. Це положення не поширюється на кандидата у Президенти України, депутатів місцевих рад та адвокатів, досудове розслідування стосовно яких, залежно від вчиненого кримінального правопорушення, можуть здійснювати слідчі підрозділи (підрозділи дізнання) інших органів досудового розслідування. У разі вчинення особами зазначеними у ст. 480 КПК України кримінальних правопорушень підслідних Національному антикорупційному бюро України, досудове розслідування проводиться детективами цього органу (ч. 5 ст. 216 КПК України).

Здійснюючи досудове розслідування особа уповноважена на його проведення (слідчий, детектив, дознавач) зобов'язана всебічно, повно і неупереджено дослідити обставини кримінального правопорушення, виявити як ті обставини, що викривають, так і ті, що виправдовують підозрюваного, а також обставини, що пом'якшують чи обтяжують його покарання, надати їм належну правову оцінку та забезпечити прийняття законних і неупереджених процесуальних рішень. При цьому забороняється доручати здійснення досудового розслідування кримінального правопорушення, вчиненого народним депутатом України, іншим органам досудового розслідування, крім Національного антикорупційного бюро України та центрального апарату Державного бюро розслідувань відповідно до їх підслідності, визначеної КПК України (ч. 5 ст. 36 КПК України).

Початок досудового розслідування.

Досудове розслідування розпочинається після внесення відомостей до ЄРДР. Внесення до ЄРДР відомостей про кримінальні правопорушення, вчинені окремою категорією осіб, здійснюється на тих же підставах і у тому ж порядку, що і внесення відомостей про кримінальні правопорушення, вчинені іншими особами, незалежно

від специфіки їх правового статусу. Виключенням є кримінальні правопорушення вчинені суддею Вищого антикорупційного суду та народним депутатом України, відомості про яке до ЄРДР вносить виключно Генеральний прокурор або виконувач його обов'язків.

Для забезпечення оперативного опрацювання інформації про тяжкі та особливо тяжкі злочини вчинені народним депутатом України, суддею або іншими особами, визначеними ч.4 ст.216 КПК України, які набули суспільного резонансу, невідкладно, упродовж доби, після початку досудового розслідування, до прокуратури вищого рівня направляється спеціальне повідомлення, в якому зазначаються відомості про: час надходження інформації про кримінальне правопорушення; місце, час, обставини події; попередню правову кваліфікацію злочину; орган, яким внесено до ЄРДР відомості та розпочато досудове розслідування; номер кримінального провадження; осіб, підозрюваних у вчиненні злочину; подальше спрямування матеріалів кримінального провадження за підслідністю; орган прокуратури, прокурори якого здійснюють нагляд у формі процесуального керівництва; потерпілих осіб; обрання запобіжного заходу; заподіяну злочином шкоду; вилучені предмети та знаряддя злочину; проведені первинні слідчі (розшукові) дії та вжиті заходи щодо запобігання чи локалізації та припинення кримінальних правопорушень (подій), іншу важливу інформацію.²⁴⁸

Повідомлення про підозру.

Однією з визначальних процесуальних дій під час досудового розслідування є повідомлення про підозру. Саме з моменту вручення письмового повідомлення про підозру бере свій початок кримінальне переслідування конкретної особи за вчинене кримінальне правопорушення. Законом закріплено спеціальний порядок повідомлення окремих категорій осіб про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, а також встановлено вичерпний перелік суб'єктів, які мають право повідомляти окремим категоріям осіб про підозру у вчиненні злочину (проступку). Спеціальна процедура повідомлення про підозру має на меті створення механізму, за якого кримінальне переслідування таких осіб може бути розпочато виключно вищим посадовим складом органів прокуратури, що одночасно покликано забезпечити належне дотримання прав та гарантій, наданих цим особам за законом.

Так, відповідно до ч. 1 ст. 481 КПК України повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення здійснюється:

1) адвокату, депутату місцевої ради, депутату Верховної Ради Автономної Республіки Крим, сільському, селищному, міському голові – Генеральним прокурором, його заступником, керівником регіональної прокуратури в межах його повноважень;

2) народному депутату України, кандидату у Президенти України, Уповноваженому Верховної Ради України з прав людини, Голові або іншому члену Рахункової палати, прокурору Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, Директору або іншому працівнику Національного антикорупційного бюро України, заступникам Генерального прокурора, Голові Національного агентства з питань запобігання корупції, його заступнику – Генеральним прокурором (виконувачем

---

²⁴⁸ Про порядок підготовки, направлення та опрацювання спеціальних повідомлень про кримінальні правопорушення та події, які набули суспільного резонансу : наказ Генерального прокурора України від 03 верес. 2020 р. №409. *Офіс Генерального прокурора* : [сайт] URL: https://www.gp.gov.ua/ua/iord?_m=publications&_t=rec&id=262782

його обов'язків) або заступником Генерального прокурора – керівником Спеціалізованої антикорупційної прокуратури;

3) судді, судді Конституційного Суду України, присяжному на час виконання ним обов'язків у суді, Голові, заступнику Голови, члену Вищої ради правосуддя, Голові, заступнику Голови, члену Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, працівникам Національного антикорупційного бюро України – Генеральним прокурором або його заступником;

4) судді Вищого антикорупційного суду – Генеральним прокурором (виконувачем обов'язків Генерального прокурора);

5) Генеральному прокурору – заступником Генерального прокурора.

Згідно з ч. 2 ст. 481 КПК України Генеральний прокурор, виконувач обов'язків Генерального прокурора, його заступник, керівник регіональної прокуратури може доручити іншим прокурорам здійснити письмове повідомлення про підозру вищевказаним особам.

Це означає що перевірка підстав для повідомлення про підозру, складання та підписання письмового тексту повідомлення про підозру щодо осіб, вказаних у ст. 480 КПК України, здійснюється Генеральним прокурором, його заступником, виконувачем обов'язків Генерального прокурора, керівниками Спеціалізованої антикорупційної та регіональної прокуратур. Вручення ж повідомлення може здійснюватися як вказаними особами, так і за їх дорученнями, слідчим (дознавачем), який проводить досудове розслідування, чи прокурором, який здійснює процесуальне керівництво у відповідному провадженні.

З цього приводу 11 грудня 2019 року Велика Палата Верховного Суду, розглянувши справу № 536/2475/14-к, яка містила виключну правову проблему щодо визначення суб'єктного складу здійснення повідомлення про підозру судді, зробила такі висновки.

Гарантія незалежності суддів забезпечується тим, що виключно Генеральний прокурор або його заступник перевіряють підстави для повідомлення про підозру судді, складають і підписують її текст, а також можуть повідомити про нову підозру або змінити раніше повідомлену підозру.

Це повноваження Генерального прокурора або його заступника є винятковим і не може бути передоручене іншим особам. Водночас для реалізації цього повноваження ані Генеральний прокурор, ані його заступник не повинні обов'язково здійснювати процесуальне керівництво у відповідному кримінальному провадженні щодо судді, оскільки чинне кримінальне процесуальне законодавство такої вимоги не встановлює.

Генеральний прокурор або його заступник можуть доручити вручення прийнятого (складеного) та підписаного ними повідомлення про підозру судді суб'єкту, уповноваженому здійснювати процесуальні дії у конкретному кримінальному провадженні²⁴⁹.

Вказані правила щодо вручення повідомлення про підозру судді поширюються і на інших суб'єктів визначених у ст. 480 КПК України, що підтверджується

---

²⁴⁹ Постанова Великої палати Верховного Суду від 11 груд. 2019 р. у справі № 536/2475/14-к, провадження № 13-34кс19. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/86365236>

правозастосовною практикою Касаційного кримінального суду Верховного Суду²⁵⁰.

Застосування заходів забезпечення кримінального провадження та проведення слідчих (розшукових) дій.

Кримінальне процесуальне законодавство встановлює особливості затримання, обрання запобіжного заходу, проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій стосовно судді, народного депутата України (ст. 482, 482² КПК України), а також адвоката (ст. 23 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»).

Відповідно до ст. 6 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» здійснюючи правосуддя, суди є незалежними від будь-якого незаконного впливу. Стаття 49 зазначеного закону «Недоторканість та імунітет судді» передбачає, що суддя є недоторканим. Згідно з правовою позицією Конституційного Суду України недоторканість суддів – це один з елементів їхнього статусу, вона не є особистим привілеєм, а має публічно-правове призначення – забезпечити здійснення правосуддя неупередженим, безстороннім і справедливим судом²⁵¹. Гарантії недоторканості суддів, установлені законом, поширюються також на суддів звільнених у відставку (ч. 5 ст. 116 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»), а також на час виконання обов'язків зі здійснення правосуддя – на присяжних (ч. 3 ст. 68 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»).

Так, без згоди Вищої ради правосуддя, суддю не може бути затримано або утримувано під вартою чи арештом до винесення обвинувального вироку судом, за винятком затримання судді під час або відразу ж після вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину. Надання згоди на затримання, тримання під вартою та арешт судді Конституційного Суду України покладено на Конституційний Суд України.

Суддя, затриманий за підозрою у вчиненні діяння, за яке встановлена кримінальна відповідальність, повинен бути негайно звільнений після з'ясування його особи, за винятком:

1) якщо Вищою радою правосуддя надано згоду на затримання судді у зв'язку з таким діянням;

2) затримання судді під час або відразу ж після вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину, якщо таке затримання є необхідним для попередження вчиненню злочину, відвернення чи запобігання наслідків злочину або забезпечення збереження доказів цього злочину.

Суддя має бути негайно звільнений, якщо мета такого затримання (попередження вчиненню злочину, відвернення чи запобігання наслідків злочину або забезпечення збереження доказів цього злочину) досягнута.

---

²⁵⁰ Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 25 лют. 2020 р. у справі 404/6345/16-к, провадження 51-10542км18. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/87888348>; Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 03 берез. 2020 р. у справі 527/2884/15, провадження 51-4787км19. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/88103416>

²⁵¹ Справа за конституційним поданням Верховного Суду України про офіційне тлумачення положень частин першої, другої статті 126 Конституції України та частини другої статті 13 Закону України "Про статус суддів" (справа про незалежність суддів як складову їхнього статусу) : рішення Конституційного Суду України від 01 груд. 2004 р. № 19-рп/2004. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v019p710-04#Text>

Порядок надання згоди Вищою радою правосуддя на затримання судді, утримання його під вартою чи арештом визначається Законом України «Про Вищу раду правосуддя», а стосовно судді Конституційного Суду – Регламентом Конституційного Суду²⁵².

Так, подання про надання згоди на затримання судді, утримання його під вартою чи арештом вноситься на розгляд Вищої ради правосуддя Генеральним прокурором або його заступником, а стосовно судді Вищого антикорупційного суду – Генеральним прокурором (виконувачем його обов'язків). Таке подання подається для кожного запобіжного заходу окремо та повинно відповідати загальним вимогам, встановленим КПК України для клопотання про застосування заходів забезпечення кримінального провадження. Подання повинно бути вмотивованим, містити конкретні факти і докази, що підтверджують вчинення суддею суспільно небезпечного діяння, визначеного кримінальним законом, обґрунтування необхідності такого затримання. Якщо подання не відповідає цим вимогам, Вища рада правосуддя вмотивованим рішенням повертає його Генеральному прокурору або його заступнику.

Розгляд подання відбувається не пізніше п'яти днів з дня його отримання, без виклику судді. У разі необхідності Вища рада правосуддя може викликати суддю для надання пояснень. Повідомлення про дату, час і місце розгляду відповідного клопотання невідкладно направляється Генеральному прокурору або його заступнику, їх неявка не перешкоджає розгляду.

Розгляд подання починається з короткого викладу головуючим на засіданні Вищої ради правосуддя наведеного у поданні обґрунтування необхідності такого затримання (утримання). Після цього слово надається Генеральному прокурору, його заступнику або уповноваженому одним із них прокурору. Якщо засідання проводиться з викликом судді, і він з'явився на засідання, то слово для надання пояснень також надається судді, щодо якого внесено подання, або його представнику.

Рішення Вищої ради правосуддя оголошується присутнім на засіданні та негайно вручається Генеральному прокурору, його заступнику або уповноваженому прокурору. Стосовно судді Вищого антикорупційного суду – Генеральному прокурору (виконувачу його обов'язків).

Надалі рішення Вищої ради правосуддя про надання згоди на затримання судді або утримання його під вартою чи арештом разом з відповідним клопотанням подається до слідчого судді місцевого суду, в межах територіальної юрисдикції якого знаходиться орган досудового розслідування, а в кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень віднесених до підсудності Вищого антикорупційного суду, – до слідчого судді Вищого антикорупційного суду.

Рішення Вищої ради правосуддя про надання згоди на затримання судді, утримання його під вартою чи арештом може бути оскаржене в порядку, визначеному кримінальним процесуальним законодавством, як складова частина скарги на відповідну ухвалу слідчого судді про затримання судді, утримання його під вартою чи арештом.

---

²⁵² Регламент Конституційного Суду України : постанова Конституційного Суду України від 22 лют. 2018 р. № 1-пс/2018. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0001710-18#Text>

До судді який підозрюється (обвинувачується) у вчиненні кримінального правопорушення може бути застосований захід забезпечення кримінального провадження у вигляді тимчасового відсторонення судді від здійснення правосуддя у зв'язку з притягненням до кримінальної відповідальності (ст. 155¹ КПК України). Більш детально про порядок та умови застосування цього заходу висвітлено в темі «Заходи забезпечення кримінального провадження».

Проведення стосовно судді оперативно-розшукових заходів чи слідчих (розшукових) дій, що можуть проводитися лише з дозволу суду, здійснюється на підставі судового рішення, ухваленого за клопотанням Генерального прокурора або його заступника, керівника регіональної прокуратури або його заступника.

Кримінальне провадження щодо обвинувачення судді у вчиненні кримінального правопорушення, а також прийняття рішення про проведення стосовно судді оперативно-розшукових заходів чи слідчих (розшукових) дій, застосування запобіжних заходів не може здійснюватися тим судом, в якому обвинувачений обіймає чи обіймав посаду судді.

Якщо кримінальне провадження стосовно судді має здійснюватися або рішення про проведення стосовно судді оперативно-розшукових заходів, слідчих (розшукових) дій або застосування запобіжних заходів має ухвалюватися тим судом, в якому обвинувачений обіймає чи обіймав посаду судді, кримінальне провадження або ухвалення рішення про проведення оперативно-розшукових заходів чи слідчих (розшукових) дій здійснюється судом, найбільш територіально наближеним до суду, в якому обвинувачений обіймає чи обіймав посаду судді, іншої адміністративно-територіальної одиниці.

Проведення процесуальних дій стосовно народного депутата України під час досудового розслідування також має певні особливості.

Клопотання про дозвіл на затримання, обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою чи домашнього арешту, обшук, порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції, а також про застосування інших заходів, у тому числі НСРД, що відповідно до закону обмежують права і свободи народного депутата України, розгляд яких віднесено до повноважень слідчого судді, мають бути погоджені Генеральним прокурором (виконувачем його обов'язків).

Розгляд таких клопотань, крім застосування НСРД, здійснюється слідчим суддею, в межах територіальної юрисдикції якого знаходиться орган досудового розслідування, а в кримінальних провадженнях щодо злочинів, віднесених до підсудності Вищого антикорупційного суду, – слідчим суддею цього суду.

Такі клопотання (окрім обшуку та НСРД) розглядаються за обов'язкової участі народного депутата України. Про такий розгляд його має завчасно повідомити слідчий суддя. Розгляд може відбуватись за відсутності депутата, якщо він дав дозвіл на це або не з'явився без поважних причин (попередньо не повідомивши про такі причини). Ухвали постановлені за результатами розгляду таких клопотань можуть бути оскаржені в апеляційному порядку.

Без дозволу слідчого судді, винесеного на підставі клопотання, погодженого Генеральним прокурором (виконувачем його обов'язки), дозволяється затримання народного депутата України лише у разі, якщо останнього застали під час вчинення або безпосередньо після вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину,

пов'язаного із застосуванням насильства, або такого, що спричинив загибель людини.

Статтею 23 Закону «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» встановлено особливості отримання дозволу та проведення окремих слідчих (розшукових) дій стосовно адвоката, а також тимчасового доступу до його речей і документів.

Так, проведення стосовно адвоката оперативно-розшукових заходів чи слідчих (розшукових) дій, що можуть проводитися виключно з дозволу суду, здійснюється на підставі судового рішення, ухваленого за клопотанням Генерального прокурора, його заступників або керівника регіональної прокуратури.

Під час проведення обшуку чи огляду житла, іншого володіння адвоката, приміщень, де він здійснює адвокатську діяльність, тимчасового доступу до речей і документів адвоката має бути присутній представник ради адвокатів регіону. Для забезпечення його участі службова особа, яка буде проводити відповідну слідчу дію чи застосовувати захід забезпечення кримінального провадження, завчасно повідомляє про це раду адвокатів регіону за місцем проведення такої процесуальної дії. Неявка представника ради, за умови завчасного повідомлення ради адвокатів регіону не перешкоджає проведенню відповідної процесуальної дії.

З метою забезпечення дотримання вимог законодавства щодо адвокатської таємниці під час проведення зазначених процесуальних дій представнику ради адвокатів регіону надається право ставити запитання, подавати свої зауваження та заперечення щодо порядку проведення процесуальних дій, що зазначаються у протоколі.

Варто зазначити, що питання порушення права на повагу до житла, гарантованого п. 1 ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, шляхом здійснення обшуку офісу та житлових приміщень адвоката, вилучення документів та присутності під час обшуку незалежного спостерігача вирішено Європейським судом з прав людини в Рішеннях «Бак проти Німеччини» від 28.04.2005 р. (заява № 41604/98), «Німітц проти Німеччини» від 16.12.1992 р. (заява № 13710/88), «Головань проти України» від 05.07.2012 р. (заява № 41716/06)²⁵³.

Забороняється вимагати від адвоката надання відомостей, що є адвокатською таємницею, проведення огляду, розголошення, вимога чи вилучення документів, пов'язаних зі здійсненням адвокатської діяльності, а також втручання у приватне спілкування адвоката з клієнтом. Адвокат не може бути допитаний з питань відомостей, що складають адвокатську таємницю, крім випадків, якщо особа, яка довірила відповідні відомості, звільнила його від обов'язку зберігати таємницю.

Інформування державних та інших органів чи службових осіб.

Кримінальний процесуальний закон (ст. 480¹, 482², 483 КПК України) передбачає обов'язкове інформування державних та інших органів чи службових осіб про проведення процесуальних дій стосовно окремої категорії осіб, зазначеної у ст. 480 КПК України.

Так, після внесення відомостей, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення суддею Вищого антикорупційного суду до ЄРДР, Генеральний прокурор або виконувач його обов'язків зобов'язаний невідкладно, але не пізніше 24

---

²⁵³ Справа «Головань проти України» (Заява № 41716/06) : рішення Європейського суду з прав людини від 05 лип. 2012 р. Precedent.ua : [сайт]. URL: <https://precedent.in.ua/2016/02/25/golovan-protyv-ukrayny/>

годин, повідомити Верховний Суд про початок досудового розслідування стосовно такого судді (ст. 480¹ КПК України).

Орган або посадові особи, які затримали народного депутата України, повідомили йому про підозру, застосували до нього запобіжний захід або здійснили інші слідчі (розшукові) дії (крім обшуку та НСРД), зобов'язані негайно, але не пізніше 24 години з моменту вчинення таких дій, повідомити про це Голову Верховної Ради України, а якщо вказані процесуальні дії вчинені стосовно Голови Верховної Ради України – Першого заступника Голови Верховної Ради України (ст. 482² КПК України).

Також про застосування запобіжного заходу, а також ухвалення вироку щодо усіх інших осіб, зазначених у ст. 480 КПК України, інформуються відповідні органи і службові особи, які їх обрали або призначили чи відповідають за заміщення їхніх посад. Таке інформування здійснюється шляхом надсилання (поштою чи в інший спосіб – електронним, факсимільним зв'язком, кур'єром) письмового повідомлення на офіційну адресу відповідного органу (службової особи).

Органами (службовими особами), яким надсилається таке повідомлення, є:

1) щодо народного депутата України, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, Голови Рахункової палати, іншого члена Рахункової палати – Верховна Рада України;

2) щодо судді Конституційного Суду України – Президент України, Верховна Рада України чи Рада суддів України (виконавчий орган з'їзду суддів України), які здійснили призначення відповідного судді;

3) щодо судді – Вища рада правосуддя України;

4) щодо присяжного на час здійснення ними правосуддя – відповідний суд загальної юрисдикції;

5) щодо Голови, заступника Голови, члена Вищої ради правосуддя – Президент України, Верховна Рада України, а також Рада суддів України, Рада адвокатів України, Рада прокурорів України, Вища рада правосуддя України (як постійні органи самоврядування), які здійснили призначення відповідного члена;

6) щодо Голови, заступника Голови, члена Вищої кваліфікаційної комісії суддів України – Вища рада правосуддя України;

7) щодо кандидата у Президенти України – Центральна виборча комісія;

8) щодо депутата місцевої ради – відповідна місцева рада;

9) щодо адвоката – відповідні органи адвокатського самоврядування (рада адвокатів регіону, кваліфікаційно-дисциплінарна комісія);

10) щодо Генерального прокурора, Директора Національного антикорупційного бюро України – Президент України;

11) щодо заступника Генерального прокурора – Генеральний прокурор;

12) щодо прокурора Спеціалізованої антикорупційної прокуратури – керівник цієї прокуратури;

13) щодо працівників Національного антикорупційного бюро України – Директор цього органу;

14) щодо Голови Національного агентства з питань запобігання корупції – Кабінет Міністрів України;

15) щодо заступника Голови Національного агентства з питань запобігання корупції – Голова цього органу.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Стосовно яких осіб здійснюється особливий порядок кримінального провадження?

2. Хто вносить відомості, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення суддею Вищого антикорупційного суду або народним депутатом України до ЄРДР?

3. Хто здійснює повідомлення про підозру судді Конституційного суду України, суді або присяжному на час здійснення ним правосуддя?

4. Який орган дає дозвіл на затримання судді, утриманням його під вартою чи арештом?

5. У чому полягають особливості притягнення до кримінальної відповідальності народного депутата України, його затримання або обрання стосовно нього запобіжного заходу?

6. Який орган інформується про застосування запобіжного заходу стосовно Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини?

7. Які особливості проведення обшуку в житлі або іншому володінні адвоката?

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Рекомендація CM/Res (2010) 12 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам щодо суддів: незалежність, ефективність та обов'язки : прийнята 17 листоп. 2010 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_a38

2. Про Конституційний Суд України : Закон України від 13 лип. 2017 р. № 2136-VIII. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19#Text>

3. Про судоустрій та статус суддів : Закон України від 02 черв. 2016 р. № 1402-VIII. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>

4. Про Вищу раду правосуддя : Закон України від 21 груд. 2016 р. № 1798-VIII. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-19#Text>

5. Гринюк В. О., Старенький О. С. Проблемні питання повідомлення про підозру судді у кримінальному провадженні. *Право України*. 2017. № 12. С. 82–94.

6. Калужна О. Кримінальна процедура щодо народних депутатів України у світлі скасування депутатської недоторканності (або від чого/кого залежить спокійний сон депутата?). *Український часопис конституційного права*. 2019. № 4. С. 31–50. URL: <https://www.constjournal.com/wp-content/uploads/issues/2019-4/pdfs/4-oksana-kaluzhna-kryminalna-protsedura-shchodo-narodnykh-deputativ-ukrainy-svitli-skasuvannia.pdf>

7. Погорецький М. А., Польовий О. Л., Яновська О. Г. Гарантії суддівської незалежності при притягненні суддів до юридичної відповідальності: монографія. Київ : Дакор, 2014. 308 с.

8. Сачко О. Проблеми кримінального провадження щодо осіб зі статусом недоторканності, адвокатів та інших посадових осіб, щодо яких передбачений підвищений ступінь захисту. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 12. С. 290–294. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2018/12/56.pdf>

9. Удалова Л. Д., Бабій І. В. Досудове провадження у кримінальних справах щодо окремих службових осіб, які обіймають особливо відповідальне становище : монографія. Київ : КНТ, 2010. 192 с.

10. Удалова Л. Д., Доросінська Г. М. Порушення та розслідування кримінальної справи щодо депутата місцевої ради : монографія. Київ : КНТ, 2011. 144 с.

11. Ярошенко О. Д. Особливості повідомлення про підозру окремій категорії осіб за законодавством України. *Протидія злочинності: теорія та практика* : матеріали VII Всеукр. наук.-практ. конф. (19 жовт. 2016 р.) / Нац. акад. прокуратури України. Київ, 2016. С. 622–624.

ГЛАВА 33.

КРИМІНАЛЬНЕ ПРОВАДЖЕННЯ ЩОДО НЕПОВНОЛІТНІХ

1. Загальні положення кримінального провадження щодо неповнолітніх
2. Кримінальне провадження щодо неповнолітніх на стадії досудового розслідування
3. Кримінальне провадження щодо неповнолітніх на стадії судового провадження
Питання для самоконтролю
Рекомендована література

1. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ЩОДО НЕПОВНОЛІТНІХ

Забезпечення дитини належним правовим захистом, особливим піклуванням, гармонійним розвитком та допомогою є обов'язком кожної держави. Ці засади визначено в Женевській декларації прав дитини, Загальній декларації прав людини, Декларації прав дитини, Міжнародному пакті про громадянські і політичні права (зокрема, в статтях 23 і 24), Декларації про захист жінок і дітей в надзвичайних обставинах і в період збройних конфліктів, в Мінімальних стандартних правилах Організації Об'єднаних Націй, що стосуються здійснення правосуддя щодо неповнолітніх («Пекінські правила»), Конвенції про права дитини тощо.

Саме застосування загальних правових підходів та стандартів у відносинах різних правових систем з «дитиною, що перебуває у «конфлікті з законом»²⁵⁴ (тобто з дитиною, яка вчинила кримінальне або адміністративне правопорушення), через застосування форм відповідальності, які відрізняються від форм відповідальності повнолітньої особи, повинно сприяти її ресоціалізації та недопущенню вчинення правопорушень повторно, а розуміння того що найчастіше мотивацією порушень законодавства є вікові особливості, дотриманню імперативності норм щодо захисту дитини.

Одне з перших згадувань про диференційований підхід у питаннях застосування права, пов'язане з віком та віковими особливостями особи, знаходимо у римському праві. Ще з часів юстиніанського права саме за віковим критерієм пов'язувалась статева зрілість особи (в середньому, для хлопчиків по досягненню 14 років, а для дівчат – 12 років), і здійснювався поділ на *impuberes* (що досягли статевої зрілості), та *puberes* (що не досягли статевої зрілості). Крім того, вже в ті часи у правових питаннях особи поділялися на «*infans*» (віком приблизно до 7 років, тобто тих, хто не міг мати особистого судження «*fari non potest*») та «*infantia maior*» (віком до 14 (12) років, коли з позицій права за дитиною визнавалася обмежена дієздатність). У римському праві тих часів окремо визначався й вік особи від 14 років (настання статевої зрілості) до 25 років, коли молода людина не обізнана у «життєвих

---

²⁵⁴Див, наприклад: п. 1.3 Мінімальних стандартних правил ООН, що стосуються здійснення правосуддя щодо неповнолітніх (Пекінські правила) : прийнято Організацією Об'єднаних Націй 29 листоп. 1985 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_211#Text; Про схвалення Національної стратегії реформування системи юстиції щодо дітей на період до 2023 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 18 груд. 2018 р. № 1027-р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1027-2018-%D1%80#Text>

хитрощах» і має бути додатково захищеною (наприклад, через процедуру подачі штрафного позову «Lex Plaetoria»)²⁵⁵.

Межі сучасних міжнародно-правових визначень особи за віковими критеріями загалом відповідають історичному. Наприклад, в межах 14-25 років визначаються вікові рамки для «молоді» такими міжнародними організаціями як ЮНЕСКО, UNICEF, Організацією економічного співробітництва та розвитку (OECD). Всесвітньою організацією охорони здоров'я (WHO) та Фондом народонаселення (UNFPA) визначається інший поділ: 10-19 років («підлітки»), 15-24 роки («молодь»), 10-24 роки («молоді люди»).

Конвенція про права дитини визначає, що дитиною є кожна людська істота, що не досягла *18-річного віку*, якщо за законом, застосовуваним до даної особи, вона не досягає повноліття раніше²⁵⁶. Своєю чергою, від 7 до 18 років (або старше) встановлюються вікові межі відповідно до положень Мінімальних стандартних правил, що стосуються здійснення правосуддя щодо неповнолітніх²⁵⁷ Організації Об'єднаних Націй. Втім, вони можуть змінюватися відповідно до правової, економічної, соціальної, політичної, культурної системи держави-учасниці.

Принципи такого вікового поділу збережено національною системою ювенальної юстиції із врахуванням співвідношення вікових особливостей дитини та її процесуальної дієздатності. Зазначена позиція сформована відповідно до міжнародних стандартів та відображена у нормах кримінального, кримінального процесуального та кримінально-виконавчого законодавства України. Так, відповідно до п. 11 ст. 3 КПК України *малолітньою особою* визнається дитина до досягнення нею 14 років, а п. 12 цієї ж статті, визначає, що *неповнолітня особа* – це малолітня особа, а також дитина у віці від 14 до 18 років.

Відповідно до КК України кримінальній відповідальності підлягають особи, яким до вчинення кримінального правопорушення виповнилося 16 років, і лише за вчинення деяких видів правопорушень, перерахованих у ч. 2 ст. 22 КК України кримінальній відповідальності підлягають особи, яким вже виповнилося 14 років. У тлумаченні Конституційного Суду України зазначається, що «суд, керуючись загальними засадами призначення покарання (ст. 65 КК України), має призначати покарання конкретній особі за конкретний злочин, максимально індивідуалізуючи покарання. Непротягнення до кримінальної відповідальності за готування до злочину невеликої тяжкості окремої категорії неповнолітніх не виключає індивідуалізації покарання шляхом призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом. Відсутність цього способу індивідуалізації покарання особам, які вчинили злочини невеликої тяжкості, є порушенням конституційних положень щодо рівності громадян перед законом»²⁵⁸.

---

²⁵⁵SANFILIPPO C. Istituzioni di diritto romano (9a ediz. riveduta e aggiornata a cura di A. METRO e A. CORBINO). Soveria Mannelli, 1996. P. 420.

²⁵⁶Конвенція про права дитини : прийнято Організацією Об'єднаних Націй від 20 листоп. 1989 р. ; ратифіковано постановою Верховної Ради України від 27 лют. 1991 р. № 789-XII. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.

²⁵⁷Мінімальні стандартні правила ООН, що стосуються здійснення правосуддя щодо неповнолітніх (Пекінські правила) : прийнято Організацією Об'єднаних Націй 29 листоп. 1985 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_211#Text

²⁵⁸Справа за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення судом більш м'якого покарання) : рішення Конституційного Суду України від 2 лист. 2004 р. № 15-

Неповнолітні, які вчинили кримінальний проступок або нетяжкий злочин, можуть бути звільнені судом від покарання, якщо буде визнано, що внаслідок щирого каяття та подальшої бездоганної поведінки вони на момент постановлення вироку не потребували застосування покарання. У цьому разі суд застосовує до неповнолітнього примусові заходи виховного характеру, передбачені ч. 2 ст. 105 КК України.

Системні пошуки у створенні в державних інституціях єдиного дієвого механізму захисту прав та законних інтересів «дітей, які перебувають у конфлікті з законом», розпочалися в Україні з визначення потреб у реформуванні кримінального процесуального законодавства, в частині розроблення спеціальних процедур ювенальної юстиції, для врахування прав та інтересів неповнолітніх. У цьому контексті ювенальна юстиція визначалась, як спеціалізована система правосуддя для неповнолітніх, а серед основних потреб у її впровадженні визнавалось, що кримінальні справи, в яких обвинуваченими є неповнолітні особи, мають розглядатися судом колегіально, за участю народних засідателів або присяжних²⁵⁹. Це був еволюційний крок для впровадження та застосування в національному законодавстві Принципу найкращих інтересів дитини, закріпленого у ч. 1 ст. 3 Конвенції ООН про права дитини, який полягає у тому, що в усіх діях щодо дітей, незалежно від того, здійснюються вони державними чи приватними установами, що займаються питаннями соціального забезпечення, судами, адміністративними чи законодавчими органами, першочергова увага приділяється якнайкращому забезпеченню інтересів дитини²⁶⁰.

Кримінальне провадження щодо неповнолітніх в Україні здійснюється у загальному порядку з урахуванням особливостей, передбачених главою 38 КПК України, та із дотриманням принципу забезпечення реалізації неповнолітнім особам права користуватися додатковими гарантіями, встановленими вітчизняним законом та міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. У разі, якщо норми КПК України суперечать такому міжнародному договору, застосуванню підлягають згідно із ч. 4 ст. 9 КПК України положення відповідного договору²⁶¹.

Більшість питань встановлення додаткових процесуальних гарантій щодо забезпечення прав і законних інтересів неповнолітніх при проведенні процесуальних дій відповідними учасниками кримінального провадження (дознавачем, слідчим, прокурором, судом), які уповноважені на їх здійснення, законодавчо врегульовані. Так, норми що сприяють дотриманню прав неповнолітнього на стадіях досудового розслідування та судового розгляду через вимогу участі виключно спеціально

рп/2004. *Офіційний вісник України*. 2004. № 45. Ст. 2975. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-04#Text>.

²⁵⁹Концепція реформування кримінальної юстиції України : затв. указом Президента України від 8 квіт. 2008 р. № 311/2008. *Офіційний вісник України*. 2008. № 27. Ст. 838. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/311/2008#Text>.

²⁶⁰Конвенція про права дитини : прийнято Організацією Об'єднаних Націй від 20 листоп. 1989 р. ; ратифіковано постановою Верховної Ради України від 27 лют. 1991 р. № 789-XII. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.

²⁶¹Про практику здійснення судами кримінального провадження щодо неповнолітніх : лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 16 січ. 2017 р. № 223-66/0/4-17. *Закон і бізнес* : [сайт]. URL: https://zib.com.ua/ua/print/127476-list_vssu_vid_16012017_223-6604-17_pro_praktiku_zdiysnennya_.html

законодавчо визначених суб'єктів кримінального провадження закріплено в КПК України ч. 2 ст. 484 (щодо слідчого, дізнавача), ч. 14 ст. 31 КПК України (щодо судді, суду), а також врегульовано іншими нормативно-правовими актами, зокрема, Законом України від 02.06.2016 р. № 1402-VIII «Про судоустрій та статус судів», Наказом Офісу Генерального прокурора від 04.11.2020 р. № 509 «Про особливості виконання функцій прокуратури з питань захисту інтересів дітей та протидії насильству» тощо.

Наприклад, Верховний Суд колегією суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду у справі № 158/2313/15-к, постановою від 23 жовтня 2018 року ухвалив рішення залишити без змін Ухвалу Апеляційного суду Волинської області від 06 березня 2017 року, в якій суд апеляційної інстанції дійшов висновку про необхідність перекваліфікації дії засуджених з огляду на те, що судово-медична експертиза на предмет визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень у потерпілого є недопустимим доказом, оскільки ця експертиза призначена на підставі рішення посадової особи, яка через ч. 2 ст. 484 КПК України не уповноважена здійснення розслідувань щодо неповнолітніх (стороною обвинувачення в апеляційному порядку не доведено, що слідча була уповноважена на ведення вказаного кримінального провадження щодо неповнолітніх)²⁶².

Таким чином, кримінальне провадження щодо неповнолітньої особи, в тому числі, якщо кримінальне провадження здійснюється щодо декількох осіб, хоча б одна з яких є неповнолітньою, здійснюється слідчим, дізнавачем, які спеціально уповноважені керівником органу досудового розслідування на здійснення досудових розслідувань щодо неповнолітніх.

Функції прокуратури щодо організації і процесуального керівництва досудовим розслідуванням, вирішення відповідно до вимог закону інших питань під час кримінального провадження, нагляду за негласними та іншими слідчими (розшуковими) діями органів правопорядку, підтримання публічного обвинувачення в суді, представництва інтересів держави в суді в порядку, передбаченому законом, нагляду за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи дітей, захисту інтересів дітей та протидії насильству, – доручаються **ювенальним прокурорам**, які мають високі моральні, ділові та професійні якості та зобов'язані проходити навчання за спеціалізацією в Тренінговому центрі прокурорів України або його регіональних відділеннях з отриманням документа про проходження спеціального навчання²⁶³.

Саме прокурор у разі неспроможності громадян, які не досягли повноліття самостійно захистити свої права, подає цивільний позов в їх інтересах (ч. 3 ст. 128 КПК України), а також здійснює представництво в суді інтересів громадянина (громадянина України, іноземця або особи без громадянства) у випадках, якщо така особа не спроможна реалізувати процесуальні повноваження через недосягнення повноліття (ч. 2 ст. 23 Закон України «Про прокуратуру»).

---

²⁶²Постанова Верховного Суду у справі від 23 жовт. 2018 р. № 158/2313/15-к, провадження № 51-3021км18. Єдиний державний реєстр судових рішень : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/77393408>

²⁶³Про особливості виконання функцій прокуратури з питань захисту інтересів дітей та протидії насильству : наказ Офісу генерального прокурора від 04 листоп. 2020 р. № 509. Верховна Рада України : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0509905-20#Text>

Також, саме прокурором, шляхом реалізації повноважень щодо нагляду за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство, та повноважень щодо нагляду за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах та при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян, здійснюється нагляд за додержанням законів уповноваженими підрозділами органів Національної поліції, приймальниками-розподільниками для дітей, школами та професійними училищами соціальної реабілітації, спеціальними виховними установами Державної кримінально-виконавчої служби України (ст. 17 Закону України від 24.01.1995 №20/95-ВР)²⁶⁴.

Кримінальне провадження щодо розгляду стосовно неповнолітньої особи обвинувального акту, клопотань про звільнення від кримінальної відповідальності, застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру, їх продовження, зміну чи припинення, а також кримінальне провадження в апеляційному чи касаційному порядку щодо перегляду прийнятих із зазначених питань судових рішень здійснюються суддею, уповноваженим згідно із Законом України «Про судоустрій і статус суддів» на здійснення кримінального провадження стосовно неповнолітніх.

У разі якщо таке кримінальне провадження має здійснюватися судом колегіально, головуєчим під час судового розгляду може бути лише суддя, уповноважений згідно із зазначеним вище Законом на здійснення кримінального провадження стосовно неповнолітніх.

Так, чинне кримінальне процесуальне законодавство визначає спеціалізацію при здійсненні кримінального провадження щодо неповнолітніх у місцевих загальних судах та апеляційних судах. Судді (суддя), уповноважені здійснювати кримінальне провадження щодо неповнолітніх, обираються з-поміж суддів відповідного суду зборами суддів цього суду за пропозицією голови суду або за пропозицією будь-якого судді цього суду, якщо пропозиція голови суду не була підтримана, на строк не більше трьох років і можуть бути переобрані повторно. Кількість суддів, уповноважених здійснювати кримінальне провадження щодо неповнолітніх, визначається окремо для кожного суду зборами суддів цього суду.

*Суддею, уповноваженим здійснювати кримінальне провадження щодо неповнолітніх, може бути обрано суддю зі стажем роботи суддею не менше десяти років, досвідом здійснення кримінального провадження в суді і високими морально-діловими та професійними якостями. У разі відсутності в суді суддів з необхідним стажем роботи суддя, уповноважений здійснювати кримінальне провадження щодо неповнолітніх, обирається з-поміж суддів, які мають найбільший стаж роботи на посаді судді. Судді, уповноважені здійснювати кримінальне провадження щодо неповнолітніх, не звільняються від виконання обов'язків судді відповідної інстанції, проте здійснення ними таких повноважень ураховується при розподілі судових справ та має пріоритетне значення (ст. 18 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»)*²⁶⁵.

---

²⁶⁴Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей : Закон України від 24 січ. 1995 р. № 20/95-ВР. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/20/95-%D0%B2%D1%80#Text>.

²⁶⁵Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 2 черв. 2016 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>.

Під час кримінального провадження щодо неповнолітнього учасники кримінального провадження зобов'язані здійснювати процесуальні дії в порядку, що найменше порушує звичайний уклад життя неповнолітнього та відповідає його віковим та психологічним особливостям, роз'яснювати суть процесуальних дій, рішень та їх значення, вислуховувати його аргументи при прийнятті процесуальних рішень та вживати всіх інших заходів, спрямованих на уникнення негативного впливу на неповнолітнього, що передбачені кримінальним процесуальним законодавством. Крім того, слід враховувати, що встановлення обґрунтованості кримінального обвинувачення під час судового розгляду, якщо того вимагають інтереси неповнолітніх, може потребувати обмежень щодо його публічності (п. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод – далі Конвенції, п. 1 ч. 2 ст. 27 КПК України).

Відповідно до п. 7 ч. 3 ст. 42 КПК України підозрюваний, обвинувачений, у тому числі і неповнолітня особа, у разі застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою має право на негайне повідомлення членів сім'ї, близьких родичів чи інших осіб про затримання і місце свого перебування з урахуванням приписів ч. 2 ст. 213 КПК України, що вносять уточнення щодо цих зобов'язань стосовно неповнолітнього, а саме, в частині негайного повідомлення про це його батьків або усиновителів, опікунів, піклувальників, орган опіки та піклування. Водночас слідчий суддя, суд повинні допускати застосування до неповнолітнього тримання під вартою лише у виняткових випадках і як крайню міру.

Так, Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ у листі від 18.07.2017 р. 223-1346/0/4-17 звернув увагу на недопущення порушень вимог законодавства під час здійснення кримінальних проваджень щодо неповнолітніх²⁶⁶. Зокрема, було вказано, що слідчий суддя, суд повинен враховувати, що тримання під вартою має застосовуватись до неповнолітнього лише як винятковий захід з визначенням якомога коротших термінів такого тримання та із забезпеченням періодичного перегляду через короткі проміжки часу підстав для його застосування чи продовження (рішення ЄСПЛ від 28 жовтня 1998 року у справі «Ассенов та інші проти Болгарії»). Реалізуючи положення ч. 5 ст. 199 КПК України, слідчий суддя, суд відповідно до ч. 3 ст. 331 КПК України мають враховувати, що після спливу певного часу (строку дії попередньої ухвали) саме лише існування обґрунтованої підозри перестає бути підставою для позбавлення свободи, а тому в судовому рішенні судові органи зобов'язані, розглянувши можливість обрання альтернативних запобіжних заходів, навести інші підстави для подальшого тримання особи під вартою (рішення ЄСПЛ від 20 січня 2011 року у справі «Прокопенко проти України», від 06 листопада 2008 року у справі «Слоєв проти України»). Крім того, постанови про обрання запобіжного заходу повинні бути викладені у формулюваннях, що забезпечують принцип невинуватості особи (ст. 62 Конституції України та п. 2 ст. 6 Конвенції).

Важливо, що під час кримінального провадження кожна процесуальна дія або процесуальне рішення повинні бути виконані або прийняті в розумні строки,

---

²⁶⁶Про практику обрання неповнолітнім запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою та забезпечення першочергового судового розгляду кримінальних проваджень стосовно цієї категорії осіб : лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 18 лип. 2017 р. № 223-1346/0/4-17. *Дебет-Кредит. Нормативні документи* : [сайт]. URL: <https://docs.dtkr.ua/doc/v1346740-17>

водночас кримінальне провадження щодо неповнолітньої особи або щодо кримінального правопорушення, вчиненого стосовно малолітньої або неповнолітньої особи, має бути здійснено невідкладно і розглянуто в суді першочергово (ч. 4 ст. 28 КПК України).

У кримінальному провадженні щодо неповнолітніх загальний предмет доказування не виходить за межі, визначені ст. 91 КПК України. Разом з цим, з'ясування обставин (під час досудового розслідування та судового розгляду кримінальних правопорушень), що підлягають встановленню у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх потребує також збирання, перевірки та оцінки доказів, виходячи з вимог ст. 485 КПК України, а саме:

1) повних і всебічних відомостей про особу неповнолітнього: його вік (число, місяць, рік народження), стан здоров'я та рівень розвитку, інші соціально-психологічні риси особи, які необхідно враховувати при індивідуалізації відповідальності чи обранні заходу виховного характеру. За наявності даних про розумову відсталість неповнолітнього, не пов'язану з психічною хворобою, повинно бути також з'ясовано, чи міг він повністю усвідомлювати значення своїх дій і в якій мірі міг керувати ними;

2) ставлення неповнолітнього до вчиненого ним діяння;

3) умов життя та виховання неповнолітнього;

4) наявність дорослих підбурювачів та інших співучасників кримінального правопорушення.

При призначенні покарання (обранні заходу виховного характеру) для неповнолітньої особи, що підозрюється або обвинувачується у вчиненні кримінального правопорушення, питання врахування індивідуально-психологічних особливостей, рис характеру, провідних якостей особистості, мотивовірних чинників психічного життя і поведінки, емоційних реакцій та станів, закономірностей перебігу психічних процесів, рівня їхнього розвитку та індивідуальних її властивостей, вирішуються проведенням психологічної експертизи. Психологічна експертиза також може бути часткою комплексного експертного дослідження, якщо в органі (особи), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта), виникають питання, вирішення яких потребує синтезування спеціальних знань з різних галузей науки (психолого-психіатрична або психолого-медико-психіатрична експертиза, медико-психологічна експертиза тощо)²⁶⁷.

Щодо психологічної експертизи, то вона встановлює ті особливості психічної діяльності та такі їх прояви в поведінці особи, які мають юридичне значення та викликають певні правові наслідки. Наприклад, вона призначається для з'ясування спроможності (здатності) неповнолітньої особи з урахуванням її вікових особливостей, емоційного стану, індивідуально-психологічних властивостей, рівня розумового розвитку та умов мікросоціального середовища (залежність, погроза, омана тощо) усвідомлювати реальний зміст власних дій та повною мірою свідомо керувати ними і передбачати їх наслідки, а також правильно сприймати обставини, що мають значення у справі, і давати про них відповідні показання.

---

²⁶⁷Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : наказ Міністерства юстиції від 08 жовт. 1998 р. № 53/5. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text>

Експерту, для її проведення зокрема необхідні: медична документація та особова справа неповнолітнього, шкільні характеристики і характеристики з місця роботи, свідчення співучнів, педагогів, колег, друзів, знайомих, родичів та інших людей, з якими неповнолітня особа близько спілкувалася. У свідченнях рідних та близьких, що досліджуються (разом з щоденниками, листами, зразками творчості) повинні бути відображені особливості її розвитку та поведінки, умови життя, оточення, притаманні їй схильності, захоплення, інтереси.

У разі необхідності для вирішення питання про наявність у неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого психічного захворювання чи затримки психічного розвитку та його здатності повністю або частково усвідомлювати значення своїх дій і керувати ними в конкретній ситуації призначається комплексна психолого-психіатрична експертиза.

У кримінальному провадженні за участю неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого беруть участь батьки або інші законні представники неповнолітнього (ч. 1 ст. 488 КПК України). У разі, якщо підозрюваним, обвинуваченим або потерпілим (цивільним позивачем) є неповнолітній, до участі в процесуальній дії разом з ним залучається його законний представник. Як законні представники можуть бути залучені батьки (усиновлювачі), а в разі їх відсутності – опікуни чи піклувальники особи, інші повнолітні близькі родичі чи члени сім'ї, а також представники органів опіки і піклування, установ і організацій, під опікою чи піклуванням яких перебуває неповнолітній. Про залучення законного представника слідчий, прокурор виносить постанову, а слідчий суддя, суд – постановляє ухвалу, копія якої вручається законному представнику. Відповідно до ст. 44 КПК України, законний представник користується процесуальними правами особи, інтереси якої він представляє, крім процесуальних прав, реалізація яких здійснюється безпосередньо підозрюваним, обвинуваченим і не може бути доручена представнику.

На захист інтересів неповнолітніх осіб, яким кримінальним правопорушенням або іншим суспільно небезпечним діянням завдано майнової та/або моральної шкоди, їхні законні представники (під час кримінального провадження до початку судового розгляду) мають право пред'явити цивільний позов до підозрюваного, обвинуваченого або до фізичної чи юридичної особи, яка за законом несе цивільну відповідальність за шкоду, завдану діяннями підозрюваного, обвинуваченого або неосудної особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння (частини 1, 2 ст. 128 КПК України).

У виняткових випадках, коли участь законного представника може завдати шкоди інтересам неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого, суд за його клопотанням, клопотанням прокурора чи за власною ініціативою своєю ухвалою має право обмежити участь законного представника у виконанні окремих процесуальних чи судових дій або усунути його від участі у кримінальному провадженні і залучити замість нього іншого законного представника.

Таким чином, національне законодавство врахувало потреби у захисті прав й інтересів жертв (дітей постраждалих від сексуальної експлуатації та сексуального насильства), у тому числі їхніх особливих потреб як свідків, на всіх стадіях кримінального провадження, зокрема, ч. 4 ст. 31 Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства (далі – Ланцаротської

Конвенції)²⁶⁸, що передбачає можливість для судових органів призначати спеціального представника для жертви тоді, коли згідно з національним законодавством вона може мати статус Сторони в кримінальному провадженні, й тоді, коли особам, які несуть батьківську відповідальність, заборонено представляти дитину в такому провадженні через конфлікт інтересів між ними та жертвою.

Водночас питання захисту прав неповнолітніх (яким кримінальним правопорушенням або іншим суспільно небезпечним діянням завдано майнової та/або моральної шкоди) у порядку, передбаченому КПК України та законом, віднесено до повноважень прокурора, який під час здійснення нагляду за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням, уповноважений пред'являти цивільний позов в їх інтересах (п. 12 ч. 2 ст. 36, ст. 128 КПК України). Представництво прокурором інтересів особи не спроможній самостійно захистити свої порушені чи заперечувані права або реалізувати процесуальні повноваження через недосягнення повноліття в суді полягає у здійсненні процесуальних та інших дій, спрямованих на захист інтересів неповнолітнього, у випадках та порядку, встановлених законом. Наявність підстав для представництва має бути обґрунтована прокурором у суді (частини 1, 2, 4 ст. 23 Закону України «Про прокуратуру»²⁶⁹). Зокрема, для представництва інтересів таких осіб в суді прокурор також повинен надати документи, що підтверджують недосягнення повноліття, а також письмову згоду законного представника або органу, якому законом надано право захищати права, свободи та інтереси відповідної особи, на здійснення ним представництва.

Вимоги щодо законного представництва інтересів дитини у кримінальному провадженні, є складовою принципу найкращих інтересів дитини, дотримання якого є обов'язком відповідно до компетенції його учасників. Наприклад, по справі № 635/9621/14-к, 26 червня 2018 року Харківський районний суд Харківської області постановив ухвалу про повернення обвинувального акту за обвинуваченням неповнолітнього (ОСОБА_1), у вчиненні злочину, передбаченого ч. 2 ст. 185 КК України прокурору. Суд встановив, що копія обвинувального акту законному представнику не вручалась і такої процесуальної дії взагалі не проводилось, що є суттєвим порушенням права на захист неповнолітнього обвинуваченого і таке порушення закону не може бути усунуте у судовому засіданні, а без притягнення до участі у справі законного представника неповнолітнього обвинуваченого і вручення йому копії обвинувального акту щодо неповнолітнього (ОСОБА_1), не можна вважати обвинуваченим²⁷⁰.

Разом з цим, відстоюючи важливість дотримання цього принципу, законодавець передбачив обов'язковість участі захисника (ч. 2 ст. 52 КПК України) у кримінальному провадженні:

---

²⁶⁸Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства (Ланцаротська Конвенція) : підпис. 25 жовт. 2007 р. ; ратифіковано Законом України від 26 черв. 2012 р. № 4988-VI. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_927#n2.

²⁶⁹Про прокуратуру : Закон України від 14 жовт. 2014 р. ; із змінами, внесеними згідно із Законом № 524-IX від 04 берез. 2020 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 2-3. Ст. 12. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text>

²⁷⁰Ухвала Харківського районного суду Харківської області від 26 квіт. 2018 р. у справі № 635/9621/14-к. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/73653115>

1) щодо осіб, які підозрюються або обвинувачуються у вчиненні кримінального правопорушення у віці до 18 років, – з моменту встановлення факту неповноліття або виникнення будь-яких сумнівів у тому, що особа є повнолітньою;

2) щодо осіб, стосовно яких передбачається застосування примусових заходів виховного характеру, – з моменту встановлення факту неповноліття або виникнення будь-яких сумнівів у тому, що особа є повнолітньою.

Так, ухвалою від 1 липня 2019 року колегія суддів судової палати з розгляду кримінальних справ та справ про адміністративні правопорушення Донецького апеляційного суду скасувала вирок Слов'янського міськрайонного суду Донецької області від 10 травня 2018 року у кримінальному провадженні щодо за ч. 1 ст. 309 КК України та закрила кримінальне провадження, зокрема, визнавши недопустимим доказом протокол огляду місця події, який проводився за участю неповнолітнього, позбавленого в порушення п. 1 ч. 2 ст. 52 КПК України, через дії працівників поліції, обов'язкової участі захисника²⁷¹.

Захисник залучається слідчим, прокурором винесенням постанови, а слідчим суддею чи судом постановленням ухвали, якими доручається відповідному органу (установі), уповноваженому законом на надання безоплатної правової допомоги, призначити адвоката для здійснення захисту за призначенням у випадках та в порядку, визначених статтями 49 та 53 КПК України із забезпеченням його прибуття у зазначені в постанові (ухвалі) час і місце для участі у кримінальному провадженні.

Таким чином, характеризуючи кримінальну процесуальну діяльність в кримінальному провадженні щодо неповнолітніх в Україні слід виходити з визначення, що вона сформована у відповідних структурних елементах, джерела існування яких містяться у:

1) міжнародних договорах, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України (зокрема, Конвенції ООН про права дитини від 20 листопада 1989 року, Мінімальних стандартних правилах ООН, що стосуються відправлення правосуддя щодо неповнолітніх від 29 листопада 1985 року – «Пекінські правила» тощо) та враховують практику Європейського суду з прав людини;

2) Конституції України (ст.ст. 52, 92), Кримінальному процесуальному (глава 38), Кримінальному (розділ 15) та Кримінально-виконавчому (глава 21) кодексах України;

3) інших законах, а також відомчих нормативно-правових актах.

Особливості кримінального провадження щодо неповнолітніх, передбачені главою 38 КПК України, доповнюють загальний порядок його здійснення, та формалізують принцип забезпечення реалізації неповнолітніми особами права користуватися додатковими процесуальними гарантіями.

Особливий порядок здійснення кримінального провадження щодо неповнолітніх поширюється і на осіб, які досягли повноліття під час здійснення кримінального провадження. Водночас він застосовується і щодо особи, яка обвинувачується у вчиненні кримінальних правопорушень, частину з яких нею вчинено до, а решту – після досягнення 18 років.

Для встановлення додаткових процесуальних гарантій щодо забезпечення прав і законних інтересів при проведенні процесуальних дій: дізнавач, слідчий, прокурор,

---

²⁷¹Ухвала Донецького апеляційного суду від 07 лип. 2019 р. у справі № 243/10386/17. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/82845375>

суд, які уповноважені на здійснення кримінального провадження, повинні забезпечувати всебічний захист їх прав та вчинення дій, спрямованих на застосування адекватних заходів впливу, з урахуванням особливостей особи, віку, стану здоров'я, рівня розвитку або зрілості, характеру й ступеня суспільної небезпеки вчиненого діяння.

Серйозна увага у кримінальному провадженні приділяється забезпеченню суду інформацією, що характеризує неповнолітнього обвинуваченого, для прийняття судового рішення про міру покарання через зобов'язання представника уповноваженого органу з питань пробації скласти досудову доповідь за ухвалою суду. Відповідно до ч. 2 ст. 314-1 КПК України досудова доповідь щодо неповнолітнього обвинуваченого віком від 14 до 18 років складається незалежно від тяжкості вчиненого злочину. В той самий час, досудова доповідь не складається щодо неповнолітнього, стосовно якого прокурором у порядку, передбаченому ст. 497 КПК України, складено клопотання про застосування до нього примусових заходів виховного характеру, або щодо неповнолітнього, який не досяг віку кримінальної відповідальності, за наявності підстави для застосування примусових заходів виховного характеру відповідно до параграфу 2 глави 38 розділу VI КПК України (пункти 3,4 ч. 4 ст. 314-1 КПК України). З підстав, передбачених ч. 1 ст. 497 КПК України, клопотання про застосування до неповнолітнього обвинуваченого примусових заходів виховного характеру може бути складене і надіслане до суду лише за умови, що неповнолітній обвинувачений та його законний представник проти цього не заперечують.

Право заявляти клопотання суду про ознайомлення з матеріалами кримінального провадження щодо обставин, визначених пунктами 4 та 5 ч. 1 ст. 91 КПК України, а у кримінальних провадженнях щодо неповнолітнього обвинуваченого, додатково статтями 485, 487 КПК України в порядку, передбаченому ст. 317 КПК України, з метою складання досудової доповіді, надається представникові персоналу органу пробації.

Вкрай важливо для будь-якого працівника правоохоронного органу усвідомлення того, що у кримінальному провадженні щодо неповнолітнього додержання принципу верховенства права, відповідно до якого людина, її права та свободи визнаються найвищими цінностями та визначають зміст і спрямованість діяльності держави, з урахуванням положення ч. 2 ст. 10 КПК України, передбачає для цієї категорії осіб, користування додатковими гарантіями у випадках і порядку, передбачених КПК України.

Спеціальне досудове розслідування стосовно особи неповнолітнього підозрюваного, яка переховується від органів слідства та суду на тимчасово окупованій території України, на території держави, визнаної Верховною Радою України державою-агресором, з метою ухилення від кримінальної відповідальності та/або оголошена у міжнародний розшук *не здійснюється*. Так само, *не може здійснюватися* за відсутності неповнолітнього судовий розгляд (in absentia) у кримінальному провадженні щодо злочинів, зазначених у ч. 2 ст. 297-1 КПК України.

2. КРИМІНАЛЬНЕ ПРОВАДЖЕННЯ ЩОДО НЕПОВНОЛІТНІХ НА СТАДІЇ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Визначаючи серед загальних засад кримінального провадження засаду рівності перед законом і судом, законодавець у ч.2 ст.10 КПК України, зокрема, сформулював норми щодо користування неповнолітніми додатковими правами під час кримінального провадження. Відповідні положення КПК України переважно враховують потреби неповнолітніх (малолітніх) осіб у встановленні додаткових процесуальних гарантій щодо забезпечення їхніх прав і законних інтересів при проведенні процесуальних дій на стадії досудового розслідування.

Так, у разі затримання неповнолітньої особи уповноважена службова особа, що здійснила затримання, зобов'язана негайно повідомити про це його батьків або усиновителів, опікунів, піклувальників, орган опіки та піклування, при проведенні за участю малолітньої або неповнолітньої особи слідчих (розшукових) дій, зокрема під час допиту, забезпечується участь законного представника, педагога або психолога, а за необхідності – лікаря (ч. 2 ст. 213, 226, 227 КПК України). Порядок визначений ч. 2 ст. 227 КПК України надає право, суть якого роз'яснюється до початку слідчої (розшукової) дії законному представнику, педагогу, психологу або лікарю, за дозволом, ставити уточнювальні запитання малолітній або неповнолітній особі. Слідчий, дізнавач, прокурор вправі відвести поставлене запитання, але відведене запитання повинно бути занесено до протоколу.

Додатковою гарантією захисту прав малолітнього або неповнолітнього свідка, потерпілого є обмеження участі законного представника у виконанні окремих слідчих (розшукових) дій або у виняткових випадках, усунення його від участі у кримінальному провадженні (коли участь законного представника може завдати шкоди їх інтересам) та залучення замість нього іншого законного представника, але виключно за клопотанням малолітнього або неповнолітнього чи з власної ініціативи слідчого, прокурора (ч. 3 ст. 227 КПК України).

Окрема увага приділяється правилам участі законного представника, педагога, психолога або лікаря в допиті неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого. Так, відповідно до ст. 491 КПК України, у разі, якщо неповнолітній не досяг 16-річного віку або якщо неповнолітнього визнано розумово відсталим, на його допиті за рішенням слідчого, дізнавача, прокурора, слідчого судді, суду або за клопотанням захисника забезпечується участь законного представника, педагога чи психолога, а у разі необхідності – лікаря.

Підготовлюючись до допиту неповнолітньої або малолітньої особи, слідчий та дізнавач зобов'язані враховувати її вікові та психологічні особливості, підготувати зрозумілі для неї та докладні роз'яснення суті процесуальних дій, рішень та їх значення, заздалегідь сформулювати запитання та навчитися уважно вислуховувати свідчення. Слідчий, дізнавач при необхідності повинні порадитись з лікарем, психологом, та вживати всіх можливих заходів, для уникнення негативного впливу на неповнолітнього або малолітнього під час встановлення фактичних обставин, що мають значення для кримінального провадження.

Допит неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого проводиться згідно з правилами, передбаченими ч. 3 ст. 224, статтями 226, 227, ч. 1 ст. 490 КПК України, у присутності захисника. Тривалість допиту малолітньої або неповнолітньої особи, що не може продовжуватися без перерви понад одну годину, а загалом – понад дві

години на день, встановлюється ч. 2 ст. 226 КПК України. Особам, які не досягли 16-річного віку, лише роз'яснюється обов'язок про необхідність давання правдивих показань, не попереджуючи про кримінальну відповідальність за відмову від давання показань і за свідомо неправдиві показання.

Окремо, у кримінальних провадженнях щодо злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості особи, а також щодо злочинів, вчинених із застосуванням насильства або погрозою його застосування, під час планування одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб для з'ясування причин розбіжностей в їхніх показаннях слід враховувати, що він не може бути проведений за участю малолітнього або неповнолітнього, або свідка чи потерпілого разом з підозрюваним.

Виклик на допит неповнолітнього, здійснюється в порядку визначеному ч. 4 ст. 135, ч. 1 ст. 489 КПК України та передбачає здійснення повідомлення через батьків або інших законних представників. Інший порядок допускається лише в разі, якщо це зумовлюється обставинами, встановленими під час кримінального провадження, наприклад, потребою обмеження участі законного представника у виконанні окремих процесуальних дій. Якщо неповнолітній підозрюваний (обвинувачений) не з'явився за викликом без поважних причин, слідчий суддя, суд, у разі дотримання встановленого КПК України порядку виклику постановляє ухвалу про накладення грошового стягнення на батьків або інших законних представників та згідно з правилами визначеними ст. 140 КПК України, застосовує до такої особи привід.

Під час досудового розслідування, допит, впізнання особи чи речей можуть бути проведені у режимі відеоконференції при трансляції з іншого приміщення (дистанційне досудове розслідування) згідно з ч. 1 ст. 232 КПК України. Зазначені слідчі (розшукові) дії проводяться у разі неможливості безпосередньої участі малолітнього або неповнолітнього свідка, потерпілого у досудовому провадженні за станом здоров'я або з інших поважних причин, а також необхідності забезпечення їх безпеки.

Обов'язковість участі захисника є окремим джерелом дотримання процесуальних прав та законних інтересів у кримінальному провадженні щодо неповнолітньої особи (пункти 1, 2 ч. 2 ст. 52 КПК України). Важливо, що обов'язкова участь захисника забезпечується у кримінальному провадженні щодо осіб, які підозрюються або обвинувачуються у вчиненні кримінального правопорушення у віці до 18 років, або щодо осіб, стосовно яких передбачається застосування примусових заходів виховного характеру (в обох випадках, з моменту встановлення факту неповноліття або виникнення будь-яких сумнівів у тому, що особа є повнолітньою).

Вирішенню питань встановлення додаткових процесуальних гарантій щодо забезпечення прав і законних інтересів при проведенні процесуальних дій сприяють і відомчі нормативно-правові акти, що передбачають здійснення спеціально уповноваженим слідчим, дізнавачем досудового розслідування щодо неповнолітньої особи, в тому числі якщо кримінальне провадження здійснюється щодо декількох осіб, хоча б одна з яких є неповнолітньою²⁷².

---

²⁷²Див, наприклад: Положення про слідчі підрозділи Національної поліції України : затв. наказом Міністерства внутрішніх справ України від 07 лип. 2017 р. № 570. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0918-17#n16>; Положення про організацію діяльності підрозділів дізнання органів Національної поліції України : затв. наказом Міністерства внутрішніх справ України від 20 трав. 2020 р. № 405. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0491-20#Text>.

Так, на керівника слідчого управління (відділу/відділення) поліції, зокрема, покладається обов'язок визначати слідчих, спеціально уповноважених на здійснення досудових розслідувань щодо неповнолітніх, забезпечувати дотримання спеціалізації слідчих при розслідуванні кримінальних правопорушень, скоєних неповнолітніми або за їх участю, а також здійснювати особистий контроль за станом досудового розслідування, що проводиться слідчими підрозділами у кримінальних провадженнях учинених неповнолітніми або за їх участю. Водночас начальник відділу (сектору) дізнання територіального підрозділу поліції, у разі встановлення, що кримінальний проступок учинив неповнолітній, – визначає дізнавача, спеціально уповноваженого на здійснення дізнання щодо неповнолітніх, та особисто приймає щомісячні звіти від керівників підрозділів дізнання ГУНП, разом зі списками кримінальних проваджень у яких у разі повідомлення неповнолітній особі про підозру в учиненні кримінального проступку, протягом двадцяти діб не закінчено дізнання. Саме такий строк (з моменту повідомлення особі про підозру) у разі вчинення кримінального проступку неповнолітнім, визначається для закінчення досудового розслідування п. 2 ч. 3 ст. 219 КПК України.

У прокурора, який виходячи зі змісту ч. 2 ст. 36 КПК України здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у *формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням*, відсутні повноваження здійснювати кримінальне провадження щодо неповнолітньої особи. Організація діяльності прокурорів під час проведення досудового розслідування передбачає, що з урахуванням спеціалізації, визначеної наказами Офісу Генерального прокурора, нагляд за додержанням законів слідчими органів досудового розслідування (крім детективів Національного антикорупційного бюро України та слідчих військових прокуратур) щодо неповнолітньої особи, в тому числі якщо кримінальне провадження здійснюється стосовно кількох осіб, з яких хоча б одна є неповнолітньою, а також щодо осіб, які не досягли віку кримінальної відповідальності, про діяння, в яких законом України про кримінальну відповідальність окремо передбачено захист прав і свобод неповнолітньої особи, – забезпечують керівники та підпорядковані їм прокурори структурних підрозділів ювенальної юстиції²⁷³.

Прокурор, слідчий, дізнавач зобов'язані звертати увагу на випадки, коли неповнолітній підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення разом із повнолітнім та можливість виділення в окреме провадження кримінального провадження щодо неповнолітнього (ч. 1 ст. 494 КПК України).

За наявності обґрунтованої підозри у вчиненні неповнолітнім кримінального правопорушення, а також наявності ризиків, які дають достатні підстави слідчому судді, суду вважати, можливим здійснення дій, передбачені ч. 1 ст. 177 КПК України, до неповнолітнього з урахуванням його вікових та психологічних особливостей, роду занять може бути застосовано один із запобіжних заходів, передбачених частинами 1, 2 ст. 176 КПК України. Затримання та тримання під

---

²⁷³Про особливості виконання функцій прокуратури з питань захисту інтересів дітей та протидії насильству : наказ Офісу генерального прокурора від 04 листоп. 2020 р. № 509. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0509905-20#Text>. Дод. див.: абз. 3 п. 3 ч. 1 розділу IV Порядку організації діяльності прокурорів і слідчих органів прокуратури у кримінальному провадженні : затв. наказом Генеральної прокуратури України від 28 берез. 2019 р. № 51. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0363-19#Text>

вартою можуть застосовуватися до неповнолітнього лише у разі, якщо він підозрюється або обвинувачується у вчиненні тяжкого чи особливо тяжкого злочину, за умови, що застосування іншого запобіжного заходу не забезпечить запобігання його спробам, вчинити дії зазначені у пунктах 1-5 ч. 1 ст. 177 КПК України. Прокурор, слідчий, дізнавач повинні (відповідно до своїх повноважень) забезпечувати та контролювати питання негайного сповіщення батьків чи осіб, які їх замінюють, про затримання і взяття під варту неповнолітнього ч. 3 ст. 492 КПК України.

До неповнолітніх підозрюваних чи обвинувачених, крім запобіжних заходів, передбачених ст. 176 КПК України, може застосовуватися передання їх під нагляд батьків, опікунів чи піклувальників, а до неповнолітніх, які виховуються в дитячій установі, – передання їх під нагляд адміністрації цієї установи. Передання неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого під нагляд батьків, опікунів, піклувальників або адміністрації дитячої установи полягає у взятті на себе будь-ким із зазначених осіб або представником адміністрації дитячої установи письмового зобов'язання забезпечити прибуття неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого до слідчого, дізнавача, прокурора, слідчого судді, суду, а також його належну поведінку.

Так, наприклад, за ухвалою Шацького районного суду Волинської області від 08.09.2018 р. у справі № 155/935/18 слідчий суддя задовольнив клопотання прокурора, та постановив застосувати щодо неповнолітнього підозрюваного запобіжний захід – передання під нагляд адміністрації дитячої установи. Водночас на час досудового розслідування у кримінальному провадженні, поклав на адміністрацію дитячої установи передбачені ч. 2 ст. 493 КПК України обов'язки: забезпечувати належну поведінку неповнолітнього підозрюваного та забезпечувати його прибуття до слідчого, прокурора, слідчого судді, суду²⁷⁴.

Важливо пам'ятати, що передання під нагляд батьків та інших осіб можливе лише за їхньої на це згоди та згоди неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого. Особа, яка взяла зобов'язання про нагляд, має право відмовитися від подальшого виконання цього зобов'язання, заздалегідь про це повідомивши. До передання неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого під нагляд суд зобов'язаний зібрати відомості про особу батьків, опікунів або піклувальників, їхні стосунки з неповнолітнім і впевнитися у тому, що вони можуть належно здійснювати нагляд за неповнолітнім. При відібранні зобов'язання про взяття під нагляд батьки, опікуни, піклувальники, адміністрація дитячої установи попереджаються про характер підозри чи обвинувачення неповнолітнього і про їхню відповідальність у разі порушення взятого на себе зобов'язання.

У випадку порушення батьками, опікунами, піклувальниками неповнолітнього підозрюваного зобов'язання щодо нагляду за неповнолітнім підозрюваним на них покладається грошове стягнення від двох до п'яти розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб, яке накладається ухвалою слідчого судді за клопотанням слідчого, прокурора (ч. 5 ст. 493 КПК України). Грошове стягнення за невиконання процесуальних обов'язків накладається на учасників кримінального провадження згідно з ч. 1 ст. 144 КПК України, у випадках та розмірах, передбачених КПК України.

---

²⁷⁴Ухвала Шацького районного суду Волинської області від 08 верес. 2018 р. у справі № 155/935/18. Єдиний державний реєстр судових рішень : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/76213357>

Питання передання неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого під нагляд батьків, опікунів, піклувальників або адміністрації дитячої установи розглядається за клопотанням прокурора за правилами обрання запобіжного заходу або за клопотанням сторони захисту під час розгляду питання про обрання запобіжного заходу.

Під час досудового розслідування у кримінальному провадженні щодо неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого, серед обставин передбачених статтями 91, 485 КПК України, що підлягають встановленню слідчим, дізнавачем, прокурором, особливе місце відводиться з'ясуванню умов життя та виховання (ч. 1 ст. 487 КПК України), у тому числі:

1) складу сім'ї неповнолітнього, обстановці в ній, взаєминам між дорослими членами сім'ї та дорослими і дітьми, ставленню батьків до виховання неповнолітнього, формам контролю за його поведінкою, морально-побутовим умовам сім'ї;

2) обстановки в школі чи іншому навчальному закладі або на виробництві, де навчається або працює неповнолітній, його ставленню до навчання чи роботи, взаєминам з вихователями, учителями, однолітками, характеру і ефективності виховних заходів, які раніше застосовувалися до нього;

3) зв'язкам і поведінці неповнолітнього поза домом, навчальним закладом та роботою.

Якщо під час досудового розслідування прокурор дійде висновку про можливість виправлення неповнолітнього, який обвинувачується у вчиненні вперше кримінального проступку, необережного нетяжкого злочину без застосування кримінального покарання, він складає клопотання про застосування до неповнолітнього обвинуваченого примусових заходів виховного характеру і надсилає його до суду за умови, що неповнолітній обвинувачений та його законний представник проти цього не заперечують (частини 1, 2 ст. 497 КПК України).

Унаслідок вчинення особою, яка після досягнення одинадцятирічного віку до досягнення віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, вчинила суспільно небезпечне діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність, здійснюється кримінальне провадження щодо застосування примусових заходів виховного характеру (ч. 1 ст. 498 КПК України).

Досудове розслідування у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів виховного характеру здійснюється згідно з правилами, передбаченими КПК України. Таке досудове розслідування здійснюється слідчим, дізнавачем, які спеціально уповноважені керівником органу досудового розслідування на здійснення досудових розслідувань щодо неповнолітніх за обов'язковою участю захисника. Під час досудового розслідування проводяться необхідні процесуальні дії для з'ясування обставин вчинення суспільно небезпечного діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність та особи неповнолітнього.

За наявності достатніх підстав вважати, що особа, передбачена ст. 498 КПК України, вчинила суспільно небезпечне діяння, що підпадає під ознаки діяння, за яке КК України передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк понад п'ять років, вона може бути поміщена у приймальник-розподільник для дітей на строк до тридцяти днів на підставі ухвали слідчого судді, суду, постановленої за клопотанням прокурора згідно з правилами, передбаченими для обрання запобіжного заходу у

вигляді тримання під вартою. В межах визначеної компетенції приймальники-розподільники для дітей (надалі ПРД) та уповноважені підрозділи органів Національної поліції здійснюють соціальний захист дітей і профілактику серед них правопорушень²⁷⁵.

Загалом, до основних завдань ПРД належать: проведення індивідуальної профілактичної та виховної роботи з дітьми, запобігання вчиненню ними протиправних дій; виявлення причин і умов, що призводять до скоєння дітьми злочинів та правопорушень; дотримання прав дітей; взаємодія з органами державної влади, навчальними закладами і громадськими організаціями з питань проведення профілактичної та виховної роботи з дітьми, поміщеними до ПРД; забезпечення належних, безпечних і здорових умов перебування дітей та працівників ПРД, запобігання нещасним випадкам і професійним захворюванням²⁷⁶.

Слідчий суддя, суд зобов'язані відмовити у поміщенні особи у приймальник-розподільник для дітей, якщо прокурор не доведе наявність достатніх підстав вважати, що особа вчинила суспільно небезпечне діяння, яке підпадає під ознаки діяння, за яке КК України передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк понад п'ять років, наявність ризиків, які дають достатні підстави вважати, що особа може здійснити дії, передбачені ч. 1 ст. 177 КПК України, та що жоден із більш м'яких заходів не може запобігти цьому.

Строк тримання особи у приймальнику-розподільнику для дітей може бути продовжено ухвалою слідчого судді, суду ще на строк до тридцяти днів.

Питання скасування чи продовження строку тримання особи у ПРД вирішується в порядку, передбаченому для скасування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою або продовження строку тримання під вартою відповідно.

За відсутності підстав для закриття кримінального провадження прокурор затверджує складене слідчим, дізнавачем або самостійно складає клопотання про застосування до неповнолітнього примусових заходів виховного характеру і надсилає його до суду в порядку, передбаченому КПК України.

Водночас з метою застосування належних правових процедур до учасників кримінального провадження щодо неповнолітніх, відповідно до статті 9 Закону України «Про прокуратуру», пункту 10 Положення про Міністерство юстиції України, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 02 липня 2014 року № 228, Мінімальних стандартних правил Організації Об'єднаних Націй, що стосуються здійснення правосуддя щодо неповнолітніх («Пекінські правила»), ухвалених резолюцією № 40/33 від 29 листопада 1985 року Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй, до неповнолітніх, які вперше вчинили кримінальний проступок або нетяжкий злочин можливо застосування «Програми відновлення для неповнолітніх, які є підозрюваними у вчиненні кримінального правопорушення»²⁷⁷.

---

²⁷⁵Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей : Закон України від 24 січ. 1995 р. № 20/95-ВР. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/20/95-%D0%B2%D1%80#Text>.

²⁷⁶Про організацію діяльності приймальників-розподільників для дітей органів Національної поліції України : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 03 лип. 2017 р. № 560. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0926-17#Text>

²⁷⁷Програма відновлення для неповнолітніх, які є підозрюваними у вчиненні кримінального правопорушення : спільний наказ Міністерства юстиції України та Генеральної прокуратури від 21 січ. 2019 р. № 172/5/10 ; із змін., внес. згідно з наказом Міністерства юстиції від 06 серп. 2020 р. № 2655/5/362. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0087-19#Text>

Програма відновлення для неповнолітніх, які є підозрюваними у вчиненні кримінального правопорушення (далі – Програма), може бути застосована у разі існування наступних умов:

1) наявності потерпілої сторони – фізичної особи, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди, а також юридичної особи, якій кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди;

2) вчинення неповнолітнім вперше кримінального проступку або нетяжкого злочину;

3) визнання неповнолітнім факту вчинення кримінального правопорушення;

4) згоди неповнолітнього і потерпілого на участь у Програмі.

У разі якщо обставини кримінального провадження відповідають зазначеним умовам, залучено регіональний центр з надання безоплатної вторинної правової допомоги (далі – регіональний центр), Програму застосовано, *посередником* проведено медіацію і сторонами підписано Угоду про застосування Програми, *прокурор*:

1) до закінчення досудового розслідування – долучає інформацію від регіонального центру щодо результатів участі неповнолітнього у Програмі до кримінального провадження;

2) після закінчення досудового розслідування – роз'яснює неповнолітньому, який брав участь у Програмі, та його представнику право надавати її самостійно у відповідному судовому засіданні;

3) протягом 7 робочих днів повідомляє регіональний центр про рішення у кримінальному провадженні, прийняте відповідно до ч. 2 ст. 283 КПК України.

4) протягом 10 робочих днів з моменту набрання законної сили судовим рішенням у кримінальному провадженні щодо неповнолітнього, який брав участь у Програмі, надає його копію і ґрунтовну інформацію про перебіг досудового розслідування та судового розгляду до Департаменту захисту інтересів дітей та протидії насильству Офісу Генерального прокурора.

Щодо *посередника*, то він залучається центром з надання безоплатної вторинної правової допомоги з-поміж адвокатів, включених до Реєстру адвокатів, які надають безоплатну вторинну правову допомогу, що пройшли навчання з реалізації Програми відновлення для неповнолітніх, які є підозрюваними у вчиненні кримінального правопорушення, для врегулювання конфлікту між такими неповнолітніми та потерпілими шляхом укладення угоди про застосування зазначеної Програми. Для проведення медіації, такий посередник може залучатися виключно на підставі укладеного договору при наявності доручення регіонального центру.

Оплата послуг *посередників* здійснюється за рахунок бюджетних коштів, передбачена підпунктом 5 пункту 3 Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для оплати послуг та відшкодування витрат адвокатів, які надають безоплатну вторинну правову допомогу²⁷⁸.

Таким чином, завдяки відновним підходам у кримінальних провадженнях про кримінальні проступки та нетяжкі злочини, вчинені неповнолітніми, між сторонами залагоджується конфлікт, усуваються його наслідки, відшкодовується завдана шкода, а неповнолітні виводяться із кримінального процесу та ресоціалізуються у суспільне життя.

---

²⁷⁸Порядок використання коштів, передбачених у державному бюджеті для оплати послуг та відшкодування витрат адвокатів, які надають безоплатну вторинну правову допомогу : затв. постановою Кабінету Міністрів України від 3 черв. 2020 р. №445. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/445-2020-%D0%BF#Text>

Окремо, слід зупинитися на застосуванні примусових заходів медичного характеру щодо неповнолітнього, який вчинив суспільно-небезпечне діяння у стані неосудності та потребує надання психіатричної допомоги під суворим наглядом і лікування в примусовому порядку. В цьому випадку, кримінальне провадження здійснюється на підставі постанови слідчого, дізнавача, згідно із загальними правилами, передбаченими КПК України та правилами викладеними у главі 39, із дотриманням вимог частин 1 і 2 ст. 44 КПК України, а також із примусовим поміщенням неповнолітнього до закладу з надання психіатричної допомоги, що виключає його небезпечну поведінку під час досудового розслідування.

3. КРИМІНАЛЬНЕ ПРОВАДЖЕННЯ ЩОДО НЕПОВНОЛІТНІХ НА СТАДІЇ СУДОВОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Необхідність у вирішенні низки пріоритетних завдань з формування державної політики у сфері правосуддя щодо неповнолітніх, що постала внаслідок обрання нашою державою європейського вектора розвитку, має на меті розроблення та прийняття концепції правосуддя дружнього до дитини.

У змісті зазначеної концепції повинні поєднуватись найбільш дієві положення міжнародних стандартів прав дитини в цій сфері та національні правові стандарти, засновані на традиційних родинних цінностях українського суспільства. Так, судовому захисту, на будь-якій стадії кримінального провадження, насамперед підлягає принцип найкращих інтересів дитини, як основоположний міжнародно-правовий стандарт, що не визначений у КПК України окремо, але в частині тлумачення норм права на користь дитини, застосовується у всіх її взаєминах з учасниками кримінального провадження.

Відповідно до ч. 14 ст. 31 КПК України кримінальне провадження щодо розгляду стосовно неповнолітньої особи обвинувального акта, клопотань про звільнення від кримінальної відповідальності, застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру, їх продовження, зміни чи припинення, а також кримінальне провадження в апеляційному чи касаційному порядку щодо перегляду прийнятих із зазначених питань судових рішень здійснюються суддею, уповноваженим згідно із Законом України «Про судоустрій і статус суддів» на здійснення кримінального провадження стосовно неповнолітніх. В цьому контексті, у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх на стадії судового розгляду (зокрема, при прийнятті рішень про призначення судді для забезпечення гарантії високої якості судових рішень), необхідно виходити виключно, з рівня його професійності. Так, у п. 21 Висновку № 11 (2008) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету міністрів Ради Європи про якість судових рішень (далі – Висновок), зазначається, що *професійність суддів є головною гарантією високої якості судових рішень*. Професійність вимагає високого рівня правової підготовки суддів згідно з принципами, визначеними КРЕС у Висновках № 4 (2003) та № 9 (2006), а також формування культури незалежності, етики та деонтології відповідно до Висновків № 1 (2001) та № 3 (2002)²⁷⁹. Якщо таке кримінальне провадження має здійснюватися судом колегіально, головуючим під час судового

---

²⁷⁹Див.: п. 21 Висновку № 11 (2008) Консультативної ради європейських суддів : прийнято 18 груд. 2008 р. *Council of Europe* : [сайт]. URL : <https://tm.coe.int/opinion-n-11-2008-on-the-quality-of-judicial-decisions-16806a1fbc>

розгляду може бути лише суддя, уповноважений згідно із зазначеним законом, на здійснення кримінального провадження стосовно неповнолітніх.

В частині, що стосується інтересів неповнолітнього обвинуваченого, законний представник, захисник неповнолітнього чи сам неповнолітній, щодо якого вирішувалося питання про застосування примусового заходу виховного характеру мають право подати апеляційну чи касаційну скаргу (п. 4 ч. 1 статей 393, 425 КПК України).

За наявності у неповнолітнього обвинуваченого неповнолітніх дітей, які залишилися без нагляду, непрацездатних батьків, баби, діда, прабаби, прадіда, які потребують матеріальної допомоги і залишилися без нагляду, суд зобов'язаний одночасно з ухваленням вироку порушити окремою ухвалою питання перед службою в справах дітей або відповідним органом опіки та піклування, органом соціального захисту населення про необхідність влаштування цих неповнолітніх, непрацездатних або встановлення над ними опіки чи піклування (ч. 1 ст. 378 КПК України).

Обвинувальний акт та клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру та додані до них матеріали відносно неповнолітнього, що обвинувачується у вчиненні в стані неосудності кримінальних правопорушень (передбачених КК України, розглядають у суді. Так, в підготовчому судовому засіданні, дослідивши обвинувальний акт та клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру та додані до них матеріали відносно неповнолітніх, суд приходять до висновку про можливість призначення обвинувального акту та клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру та доданих до них матеріалів до судового розгляду.

Під час підготовчого судового засідання, суд приймає рішення, виходячи із наявності:

1) угод про визнання винуватості чи про примирення у порядку статей 468-475 КПК України;

2) підстав для закриття кримінального провадження

3) підстав для повернення обвинувального акту та клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру.

Водночас під час підготовчого судового засідання вирішуються питання щодо здійснення кримінального провадження судом колегіально або одноособово, а також щодо його здійснення у відкритому чи закритому судовому засіданні.

Клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру складається відповідно до вимог ст. 292 КПК України. До нього додаються всі необхідні матеріали, а при його затвердженні прокурором перевіряється дотримання вимог закону. Прокурор в підготовчому судовому засіданні заявляє клопотання про надання судом доручення представнику органу пробації скласти досудову доповідь (що складається представником уповноваженого органу з питань пробації, відповідно до частин 1, 2 ст. 314-1 КПК України), з метою забезпечення суду інформацією, що характеризує обвинуваченого, а також прийняття судового рішення про міру покарання.

Так, наприклад, до Попільнянського районного суду Житомирської області надійшло клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру у кримінальному провадженні за фактом вчинення неповнолітніми суспільно

небезпечного діяння, що підпадає під ознаки частин 2, 3 статті 185 КК України²⁸⁰. У своїй ухвалі суд призначив судовий розгляд на підставі обвинувального акту та клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру та доданих до них матеріалів у закритому судовому засіданні за участю прокурора, неповнолітніх, законних представників неповнолітніх та потерпілих, а також задовольнив клопотання прокурора про надання судом доручення Попільнянському районному сектору філії Державної установи «Центр пробачії» у Житомирській області скласти досудову доповідь відносно обвинуваченого у вчиненні кримінальних правопорушень.

У разі скасування необгрунтованої ухвали суду про відмову в застосуванні примусових заходів медичного чи виховного характеру та закритті кримінального провадження щодо неосудного або неповнолітнього з тих мотивів, що вони не вчинили діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність (п. 3 ч. 3 ст. 420 КПК України) суд апеляційної інстанції скасовує ухвалу про застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру і постановляє свою ухвалу.

Законодавець передбачив недопустимість погіршення правового становища обвинуваченого. Так, ухвала суду першої інстанції про відмову в застосуванні примусових заходів медичного чи виховного характеру та закритті кримінального провадження щодо неосудного або неповнолітнього з тих мотивів, що вони не вчинили діяння, передбачене законом України про кримінальну відповідальність, може бути скасована лише у разі, якщо з цих підстав апеляційну скаргу подали прокурор, потерпілий чи його представник (ч. 4 ст. 421 КПК України).

Водночас одним із чинників у забезпеченні права на справедливий суд, гарантованого ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод є дотримання кримінальної процесуальної форми, як сукупності закріплених законом юридичних процедур, умов і гарантій, які утворюють порядок кримінального провадження та забезпечують вирішення його завдань.

Здійснюючи аналіз, порушень вимог кримінального процесуального закону, які перешкоджають чи можуть перешкоджати суду ухвалити законне та обгрунтоване судове рішення, слід згадати положення пунктів 1, 2 ч. 2 ст. 52 КПК України щодо обов'язкової участі захисника, не додержання яких, є істотним порушенням вимог кримінального процесуального закону. Так, з урахуванням п. 4 ч. 2 ст. 412 КПК України та п. 1 ч. 1 ст. 438 КПК України, судове рішення у будь-якому разі підлягає скасуванню, якщо судове провадження здійснено за відсутності захисника, якщо його участь є обов'язковою, тобто з істотним порушенням вимог КПК України.

Виходячи зі змісту п. 10 ч. 1 ст. 3 КПК України, кримінальне провадження – це досудове розслідування і судове провадження, процесуальні дії у зв'язку із вчиненням діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність. Відповідно пункту 24 зазначеної статті, судове провадження – це кримінальне провадження у суді першої інстанції, яке включає підготовче судове провадження, судовий розгляд і ухвалення та проголошення судового рішення, провадження з перегляду судових рішень в апеляційному, касаційному порядку, а також за нововиявленими або виключними обставинами. Тобто, участь захисника в

²⁸⁰Ухвала Попільнянського районного суду Житомирської області від 01 січ. 2019 р. у справі № 288/1393/20. Єдиний державний реєстр судових рішень : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93597170>

судовому провадженні під час розгляду кримінального провадження, а також перегляду судових рішень за результатами судового розгляду щодо неповнолітнього має бути забезпечено в судах усіх інстанцій, незалежно від стадії судового провадження та суб'єкта оскарження, а також незалежно від моменту досягнення такою особою повноліття.

Так, за результатами розгляду колегією суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду судової справи № 570/5368/17 від 16 квітня 2020 року було прийнято рішення про істотне порушення прав і основоположних свобод засудженого, оскільки суд апеляційної інстанції за відсутності захисника переглянув вирок місцевого суду, ухваленого за результатами судового розгляду щодо неповнолітнього. Таке рішення суд апеляційної інстанції прийняв попри те, що засуджений і захисник, належним чином повідомлені про дату, місце та час апеляційного розгляду (що підтверджується наявними в матеріалах кримінального провадження рекомендованими повідомленнями поштового відправлення) в судові засідання не з'явилися, про поважні причини свого неприбуття не повідомили, клопотань про відкладення судового провадження не заявили. У результаті розгляду скарги колегія суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду через порушення в суді апеляційної інстанції права особи на захист, керуючись вимогами п. 4 ч. 2 ст. 412 КПК України, п. 1 ч. 1 ст. 438 КПК України скасувала ухвалу апеляційного суду²⁸¹.

Ефективних засобів правового захисту водночас потребують і неповнолітні, які опинилися у контакті з законом (потерпілі, свідки). Такий правовий захист передбачає вжиття необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення можливості запису на відеоплівку опитування жертви або, де це доцільно, свідка дитини та прийняття таких відеосвідчень як доказу в суді згідно з нормами її національного законодавства, а також можливості судді призначити судові слухання без присутності громадськості, а жертві свідчити, не перебуваючи при цьому в залі суду, тобто шляхом використання належних комунікаційних технологій (ч. 2 статей 35, 36 Ланцаротської Конвенції).

У кримінальному процесуальному законодавстві України порядок проведення процесуальних дій у режимі відеоконференції під час судового провадження (дистанційного судового провадження) регламентований ст. 336 КПК України.

Серед інших підстав, зазначених у ч. 1 ст. 336 КПК України, дистанційне судове провадження може проводитися у разі необхідності забезпечення безпеки осіб або проведення допиту малолітнього або неповнолітнього свідка, потерпілого. Рішення про здійснення дистанційного судового провадження суд ухвалює за власною ініціативою або за клопотанням сторони чи інших учасників кримінального провадження. У разі якщо сторона кримінального провадження чи потерпілий заперечує проти здійснення дистанційного судового провадження, суд може ухвалити рішення про його здійснення лише вмотивованою ухвалою, обґрунтувавши в ній прийняте рішення. Хід і результати процесуальних дій, проведених у режимі відеоконференції, фіксуються за допомогою технічних засобів відеозапису (частини 1,2,7 ст. 336 КПК України).

---

²⁸¹Постанова Верховного Суду від 16 квіт. 2020 р. у справі № 570/5368/17. Єдиний державний реєстр судових рішень : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88880612>

Приклад визнання недопустимими доказів отриманих внаслідок проведення допиту неповнолітніх потерпілих, що здійснювався з іншого приміщення суду шляхом аудіоконференції (без надання можливості стороні захисту бачити допитуваних) без постановлення судом мотивованої ухвали та питання законності його проведення, заслуговує на окрему увагу.

Так, Верховний Суд колегією суддів Третьої судової палати Касаційного кримінального суду, розглянув у відкритому судовому засіданні касаційну скаргу засудженого ОСОБА_1 на вирок Деснянського районного суду міста Києва та ухвалу Апеляційного суду міста Києва у кримінальному провадженні № 754/3011/17 від 03.06.2020 р.²⁸² та визнав, що у зазначеному кримінальному провадженні, яке є предметом касаційного розгляду, судом першої інстанції порядку, передбаченого ст. 336 КПК України, не дотримано.

Насамперед судом першої інстанції, попри заперечення сторони захисту, без постановлення мотивованої ухвали було прийнято рішення про задоволення клопотання неповнолітніх потерпілих (які були обгрунтовані побоюванням незаконного впливу на них з боку товаришів та знайомих обвинуваченого) про їх допит з іншого приміщення суду.

При цьому, допит потерпілих здійснювався з іншого приміщення суду шляхом лише аудіоконференції в умовах, які не надали можливості стороні захисту бачити осіб, які допитуються. Водночас рішення про забезпечення безпеки учасників кримінального провадження і проведення їх допиту в режимі відеоконференції з такими змінами зовнішності і голосу, за яких осіб неможливо впізнати, як це передбачено ч. 8 ст. 336 КПК України, судом першої інстанції не приймалося. Таким чином, місцевим судом при допиті неповнолітніх потерпілих допущено порушення, принаймні, двох вимог ст. 336 КПК України: 1) неприйняття мотивованої ухвали у випадках прямо передбачених КПК України та 2) недотримання принципу гласності та відкритості судового провадження.

Загалом, Суд дійшов висновку про необхідність скасування судових рішень судів першої та апеляційної інстанцій і призначення нового розгляду у суді першої інстанції, під час якого зобов'язав, неухильно дотримуючись вимог КПК України щодо процедури судового розгляду, якості судових рішень, правових позицій Верховного Суду, прийняти законне та обгрунтоване рішення.

Як зазначає Консультативна рада європейських суддів у своєму Висновку, який, безумовно, не є джерелом кримінального процесуального права у розумінні ст. 1 КПК України (проте розкриває підхід Ради Європи у потребах в якості правосуддя), чітке обгрунтування та аналіз є базовими вимогами до судових рішень та важливим аспектом права на справедливий суд. Судове рішення високої якості – це рішення, яке досягає правильного результату – наскільки це дозволяють надані судді матеріали – у справедливий, швидкий, зрозумілий та недвозначний спосіб (п. 3 Висновку). Крім того, всі судові рішення повинні бути зрозумілими, викладеними чіткою і простою мовою – це необхідна передумова розуміння рішення сторонами та громадськістю (п. 32 Висновку).

Все це обумовлює потребу якісних змін у формуванні спроможності національної системи правосуддя, трансформації підходів у кримінальному судочинстві щодо

---

²⁸²Постанова Верховного Суду від 03 черв. 2020 р. у справі № 754/3011/17. Єдиний державний реєстр судових рішень : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89793526>

неповнолітніх в систему правосуддя дружнього до дитини, що проголошена на державному рівні та закріплено, зокрема, в Розпорядженні Кабінету міністрів України від 18 грудня 2018 р. № 1027-р: «Про схвалення Національної стратегії реформування системи юстиції щодо дітей на період до 2023 року», та вирішуватиметься через створення нової системи державних та недержавних органів (установ, організацій) та налагодження їх дієвої взаємодії у питаннях пов'язаних із дотриманням прав «дитини, яка перебуває в конфлікті (контакті) із законом».

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ:

1. Охарактеризуйте історичні джерела сучасних правових підходів та стандартів, що застосовуються у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх.
2. Розкрийте зміст понять «дитина у конфлікті з законом», «дитина у контакті з законом», з урахуванням їх міжнародно-правового визначення.
3. Сформулюйте загальні положення кримінального провадження щодо неповнолітніх та надайте їм визначення.
4. У чому полягають особливості досудового розслідування кримінальних правопорушень, вчинених неповнолітніми?
5. Назвіть обставини, що підлягають встановленню у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх.
6. Визначте особливості допиту неповнолітнього підозрюваного, обвинуваченого.
7. Які обставини слід з'ясувати при дослідженні умов життя та виховання неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого?
8. Який процесуальний порядок застосування примусових заходів виховного характеру до неповнолітнього, який не досяг віку кримінальної відповідальності?
9. Що означає поняття «досудова доповідь», процесуальний порядок та підстави її складання?
10. Назвіть суб'єктів, уповноважених складати досудову доповідь, їх процесуальні права та обов'язки.
11. У чому полягають особливості застосування до неповнолітнього підозрюваного, обвинуваченого запобіжних заходів?
12. Охарактеризуйте процесуальні особливості судового провадження щодо неповнолітнього обвинуваченого.
13. Визначте особливості досудового та судового кримінального провадження щодо застосування до неповнолітнього примусових заходів медичного характеру.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Конвенція ООН про права дитини : прийнято Організацією Об'єднаних Націй від 20 листоп. 1989 р. ; ратифіковано постановою Верховної Ради України від 27 лют. 1991 р. № 789-XII. http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_021.
2. Мінімальні стандартні правила Організації Об'єднаних Націй, що стосуються відправлення правосуддя щодо неповнолітніх («Пекінські правила») : прийнято Організацією Об'єднаних Націй 29 листоп. 1985 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_211.

3. Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства (Ланцаротська Конвенція) : підпис. 25 жовт. 2007 р. ; ратифіковано Законом України від 26 черв. 2012 р. № 4988-VI. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_927#n2.

4. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

5. Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» : Закон України від 24 січ. 1995 р. № 20/95-ВР. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/20/95-%D0%B2%D1%80#Text>.

6. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 2 черв. 2016 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>.

7. Про пробацію : Закон України від 05 лют. 2015 р. № 160-VIII. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/160-19>.

8. Деякі питання надання послуг посередництва (медіації) адвокатами, включеними до Реєстру адвокатів, які надають безоплатну вторинну правову допомогу : постанова Кабінету Міністрів України від 3 черв. 2020 р. № 445. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/445-2020-%D0%BF#Text>

9. Про затвердження Порядку складення досудової доповіді : наказ Міністерства юстиції України від 27 січ. 2017 р. № 121/29989. *Міністерство юстиції* : [сайт]. URL: <https://minjust.gov.ua/ua/news/48929>.

10. Про затвердження Положення про слідчі підрозділи Національної поліції України : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 07 лип. 2017 р. № 570. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0918-17#n16>.

11. Про затвердження Положення про організацію діяльності підрозділів дізнання органів Національної поліції України : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 20 трав. 2020 р. № 405. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0491-20#Text>.

12. Про особливості виконання функцій прокуратури з питань захисту інтересів дітей та протидії насильству : наказ Офісу генерального прокурора від 04 листоп. 2020 р. № 509. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0509905-20#Text>.

13. Про практику здійснення судами кримінального провадження щодо неповнолітніх : лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 16 січ. 2017 р. № 223-66/0/4-17. *ЛІГА:ЗАКОН* : [сайт]. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/VRR00215.html.

14. Судова практика у справах про злочини неповнолітніх і втягнення їх у злочинну діяльність. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0082700-03#Text>

15. Особливості здійснення кримінального провадження щодо неповнолітніх : навч.-метод. посіб. / Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ ; Національна школа суддів України ; Проект «Реформування системи кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні». Київ, 2017. 238 с.

16. Стешенко В. М. Правовий захист прав дітей та підлітків і безпечний інформаційний простір : навч. посіб. / Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. [2-ге вид., змін.]. Харків : Право, 2019. 386 с. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/18202>

ГЛАВА 34.

КРИМІНАЛЬНЕ ПРОВАДЖЕННЯ ЩОДО ЗАСТОСУВАННЯ ПРИМУСОВИХ ЗАХОДІВ МЕДИЧНОГО ХАРАКТЕРУ

1. Поняття примусових заходів медичного характеру та їх види
  2. Порядок досудового провадження про застосування примусових заходів медичного характеру
  3. Судовий розгляд кримінального провадження про застосування примусових заходів медичного характеру
- Питання для самоконтролю
Рекомендована література

1. ПОНЯТТЯ ПРИМУСОВИХ ЗАХОДІВ МЕДИЧНОГО ХАРАКТЕРУ ТА ЇХ ВИДИ

Конституція України у ст. 3 проголосила, що життя, здоров'я, честь і гідність є найвищою соціальною цінністю. Це положення є особливо актуальним на нинішньому етапі розбудови демократичної, соціальної, правової держави. Така діяльність держави неможлива без консолідації суспільства, всіх його членів. Особливої уваги потребує захист прав і законних інтересів осіб, які в силу свого психічного стану не можуть самостійно його здійснити. Водночас іноді вони є соціально небезпечними через можливість скоєння суспільно небезпечних діянь. До таких осіб можуть бути застосовані примусові заходи медичного характеру, що мають на меті захистити суспільство від дій психічно хворих людей івилікувати їх.

Ст. 19 КК України передбачає, що не підлягає кримінальній відповідальності особа, яка під час вчинення суспільно небезпечного діяння перебувала в стані неосудності. Не підлягає покаранню також особа, яка вчинила кримінальне правопорушення у стані осудності, але захворіла на психічну хворобу до постановлення вироку, що позбавляє її можливості усвідомлювати свої дії або керувати ними.

Принципові положення, що стосуються підстав для здійснення кримінального провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру сформульовані у статті 503 КПК України. У ній вказується, що можна застосовувати лише ті примусові заходи медичного характеру, які передбачені ст. 92 КК, а саме: надання амбулаторної психіатричної допомоги або поміщення особи в спеціальний лікувальний заклад з метою її обов'язкового лікування.

Згідно зі ст. 94 КК застосовуються такі примусові заходи медичного характеру: надання амбулаторної психіатричної допомоги в примусовому порядку; госпіталізація до психіатричного закладу зі звичайним наглядом; госпіталізація до психіатричного закладу з посиленням наглядом; госпіталізація до психіатричного закладу із суворим наглядом. Вибір конкретного заходу обумовлений тяжкістю вчиненого суспільно небезпечного діяння, характером психічного захворювання, які визначають ступінь суспільної небезпеки особи, що його вчинила. При цьому дії такої особи повинні бути небезпечними як для неї, так і для оточення.

Правом застосування примусових заходів медичного характеру до осіб, які вчинили суспільно небезпечне діяння в стані неосудності або захворіли після вчинення кримінального правопорушення на психічну хворобу, яка включає

кримінальне покарання, користується лише суд першої інстанції (ч. 2 ст. 512 КПК України).

Підставами застосування судом примусових заходів медичного характеру є:

- 1) наявність суспільно небезпечного діяння, передбаченого КК;
- 2) доведеність вчинення цього діяння даною особою;
- 3) встановлення того факту, що особа в момент вчинення суспільно небезпечного діяння була в стані неосудності чи захворіла після цього на психічну хворобу, яка виключає застосування кримінального покарання;
- 4) визнання цієї особи небезпечною для суспільства в силу її хворобливого стану і характеру вчиненого нею діяння.

Відсутність хоча б однієї з цих підстав не дає суду права застосовувати вказані заходи.

Вони також не можуть застосовуватися у разі вчинення малозначного діяння.

Суд першої інстанції, даючи кримінально-правову оцінку суспільно небезпечного діяння, вчиненого у стані неосудності, повинен ґрунтуватися лише на відомостях, які характеризують суспільну небезпеку вчинених дій. Відповідно до ч. 3 ст. 503 КПК України, при цьому не враховуються попередня судимість, факт вчинення раніше кримінального правопорушення, за який особу звільнено від відповідальності або покарання, факт застосування до неї примусового заходу медичного характеру.

Суд може визнати недоцільним застосування заходів медичного характеру до особи, що вчинила суспільно небезпечне діяння. В цьому випадку психічно хворий передається на піклування родичам або опікунам з обов'язковим лікарським наглядом.

2. ПОРЯДОК ДОСУДОВОГО ПРОВАДЖЕННЯ ПРО ЗАСТОСУВАННЯ ПРИМУСОВИХ ЗАХОДІВ МЕДИЧНОГО ХАРАКТЕРУ

Досудове розслідування і судовий розгляд кримінального провадження про суспільно небезпечні діяння, вчинені особою у стані неосудності, проводяться за загальними правилами, встановленими КПК України. Разом з тим, особливості цих справ (психічна хвороба особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння і неможливість застосування до неї кримінального покарання) зумовили введення спеціальних норм при розслідуванні та судовому розгляді таких справ. До особливостей проведення розслідування по цій категорії справ слід віднести: особливості обставин, що підлягають доказуванню; коло учасників досудового слідства; особливості проведення деяких слідчих (розшукових) дій; особливості підсумкового документа по кримінальному провадженню.

Стаття 504 КПК України визначає загальні положення проведення досудового розслідування у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру та щодо обмежено осудних осіб.

Закон не містить вказівок на якийсь особливий порядок здійснення досудового розслідування за фактом вчинення психічнохворим суспільно небезпечного діяння. У низці випадків слідчому чи прокурору може бути відомо, що суспільно небезпечну дію, передбачену КК, вчинив душевнохворий. Наявність таких даних зобов'язує їх внести відповідні відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань та розпочати розслідування.

Згідно з частиною першою вказаної статті досудове розслідування проводиться слідчим, дізнавачем відповідно до загальних правил, передбачених КПК України, з урахуванням положень глави 39. Це розслідування провадиться за загальними правилами без будь-яких винятків до встановлення психічного стану особи, яка вчинила суспільно небезпечні дії. Психічний стан такої особи встановлюється психіатричною експертизою (ст. 242 та ст. 509 КПК України).

Якщо під час досудового розслідування будуть встановлені підстави для здійснення кримінального провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру, слідчий, дізнавач, прокурор виносять постанову про зміну порядку досудового розслідування і продовжує його згідно з правилами, передбаченими Главою 39.

Особа, яка в стані обмеженої осудності вчинила злочин, залишається його суб'єктом та підлягає кримінальній відповідальності (ст. 20 КК). Мова йде лише про зменшену винуватість і можливість пом'якшення покарання та застосування примусового заходу медичного характеру. Таким чином, можна зробити висновок, що досудове розслідування щодо осіб, які підозрюються у вчиненні кримінального правопорушення у стані обмеженої осудності, здійснюється слідчим, дізнавачем згідно із загальними правилами, передбаченими цим КПК України.

Відповідно до ч. 2 ст. 504 цього Кодексу суд, який ухвалює вирок, може врахувати стан обмеженої осудності як підставу для застосування примусового заходу медичного характеру.

Пленум Верховного Суду України у постанові від 3 червня 2005 р. № 7 роз'яснив: враховуючи те, що згідно зі ст. 20 КК особа, яка визнана обмежено осудною, підлягає кримінальній відповідальності, слід визнати, що справу щодо такої особи необхідно направити до суду з обвинувальним висновком, в якому мають міститися дані про психічне захворювання цієї особи (п. 6).

Положення ст. 505 зобов'язують слідчого, дізнавача під час досудового розслідування у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру встановити:

1) час, місце, спосіб та інші обставини вчинення суспільно небезпечного діяння або кримінального правопорушення;

2) вчинення цього суспільно небезпечного діяння або кримінального правопорушення цією особою;

3) наявність у цієї особи розладу психічної діяльності в минулому, ступінь і характер розладу психічної діяльності чи психічної хвороби на час вчинення суспільно небезпечного діяння або кримінального правопорушення чи на час досудового розслідування;

4) поведінка особи до вчинення суспільно небезпечного діяння або кримінального правопорушення і після нього;

5) небезпечність особи внаслідок її психічного стану для самої себе та інших осіб, а також можливість спричинення іншої істотної шкоди такою особою;

6) характер і розмір шкоди, завданої суспільно небезпечним діянням або кримінальним правопорушенням;

7) обставини, що підтверджують, що гроші, цінності та інше майно, які підлягають спеціальній конфіскації, одержані внаслідок вчинення суспільно небезпечного діяння або кримінального правопорушення та/або є доходами від такого майна, або призначалися (використовувалися) для схилення особи до

вчинення суспільно небезпечного діяння або кримінального правопорушення, фінансування та/або матеріального забезпечення суспільно небезпечного діяння або кримінального правопорушення чи винагороди за його вчинення, або є предметом суспільно небезпечного діяння або кримінального правопорушення, в тому числі пов'язаного з їх незаконним обігом, або підшукані, виготовлені, пристосовані або використані як засоби чи знаряддя вчинення суспільно небезпечного діяння або кримінального правопорушення.

Це деталізовані та конкретизовані обставини, передбачені загальним предметом доказування по кожному кримінальному провадженню (ст. 91 КПК України).

Предмет доказування під час досудового розслідування щодо застосування примусових заходів медичного характеру має низку особливостей, у порівнянні з обставинами, що підлягають доказуванню відповідно до ст. 91 КПК України. По-перше, в ньому не ставиться питання про винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального провадження, а йде мова про вчинення певною особою суспільно небезпечного діяння. По-друге, найважливіше значення має питання про наявність у цієї особи розладу психічної діяльності в минулому, ступінь і характер розладу психічної діяльності чи психічної хвороби на час вчинення суспільно небезпечного діяння або кримінального правопорушення чи на час досудового розслідування.

Під час досудового розслідування особа, до якої можуть бути застосовані примусові заходи медичного характеру або вирішується питання про їх застосування, користується правами підозрюваного та обвинуваченого (ст. 42 КПК) в обсязі, який визначається характером розладу психічної діяльності чи психічного захворювання і здійснює їх через законного представника (ст. 44 КПК України) чи захисника (ст. 52 КПК України). Характер розладу психічної діяльності чи психічного захворювання такої особи визначається відповідно до висновку судово-психіатричної експертизи (ст. 509 КПК України).

Слідчі (розшукові) та процесуальні дії за участю такої особи можуть бути проведені лише тоді, коли її психічний стан дозволяє це. Прокурор має право прийняти рішення про проведення відповідних процесуальних дій без участі особи, якщо характер розладу психічного захворювання перешкоджає цьому.

Конституційне право громадян на кваліфіковану юридичну допомогу в кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру набуває першочергового значення тому, що мова йде про захист законних інтересів осіб, які самі такий захист не в змозі здійснити взагалі або хоча б частково. Забезпечити захист прав та законних інтересів такої особи, створити їй справжнє процесуальне рівноправ'я має забезпечити інститут обов'язкового захисту.

Обов'язкова участь захисника забезпечується у кримінальному провадженні щодо осіб, стосовно яких передбачається застосування примусових заходів медичного характеру або вирішується питання про їх застосування, з моменту встановлення факту наявності в особи психічного захворювання або інших відомостей, які викликають сумнів щодо її осудності (п. 5 ч. 2 ст. 52 КПК України).

Як захисники по такій специфічній, надзвичайно складній категорії справ, повинні допускатися лише досвідчені адвокати. Захисник допускається з моменту винесення постанови про призначення психіатричної експертизи, якщо він раніше не брав участі в цьому кримінальному провадженні.

Заява особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного характеру, про відмову від захисника не має ніякого юридичного значення й не є обов'язковою для слідчого, дізнавача і суду.

При кримінальному провадженні обов'язковою є також участь законного представника особи, щодо якої воно проводиться. При цьому, участь законного представника не замінює участі захисника.

Запобіжні заходи до особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного характеру або вирішувалося питання про їх застосування, є засобами впливу на таку особу з метою обмеження її свободи або встановлення за нею нагляду.

В статті 508 передбачені лише два запобіжних заходи:

- а) передання на піклування опікунам, близьким родичам чи членам сім'ї з обов'язковим лікарським наглядом;
- б) поміщення до закладу з надання психіатричної допомоги в умовах, що виключають небезпечну поведінку такої особи.

Право на застосування таких запобіжних заходів належить виключно суду. Такі заходи застосовуються судом до особи з моменту встановлення факту розладу психічної діяльності чи психічної хвороби.

Хоч запобіжні заходи, передбачені статтею 508, є специфічними, проте їх застосування судом здійснюється з урахуванням загальних положень щодо застосування запобіжних заходів (ст.ст. 177, 178 КПК України).

Однією з особливостей кримінального провадження про застосування примусових заходів медичного характеру є обов'язкове проведення психіатричної експертизи.

Призначати таку експертизу слідчий, дізнавач, прокурор повинен лише у випадку, якщо під час кримінального провадження будуть встановлені обставини, які свідчать, що особа під час вчинення суспільно небезпечного діяння була в неосудному або обмежено осудному стані. А також коли особа, що вчинила кримінальне правопорушення в осудному стані, але після його вчинення захворіла на психічну хворобу, яка позбавляє її можливості усвідомлювати свої дії та керувати ними.

Організація проведення психіатричної експертизи регулюється наказом Міністерства охорони здоров'я України № 397 від 8 жовтня 2001 р. (Офіційний вісник України, 2002. – № 10. – С. 272).

Під час досудового розслідування особа направляється до медичного закладу для проведення психіатричної експертизи за клопотанням сторони кримінального провадження – ухвалою слідчого судді, а під час судового провадження – ухвалою суду.

Експерт (експерти) повинні дати відповідь на питання про ступінь і характер психічного захворювання такої особи.

Стационарна психіатрична експертиза проводиться в психіатричних стаціонарах, де організуються психіатричні експертні комісії, що складаються не менше ніж з трьох лікарів-психіатрів: голови, члена комісії, доповідача, який проводить спостереження за досліджуваною особою. Оскільки проведення стационарної психіатричної експертизи вимагає тривалого спостереження за особою та дослідження її здоров'я, така особа повинна бути направлена до відповідного медичного закладу на строк до двох місяців.

В апеляційному порядку може бути оскаржена ухвала слідчого судді про направлення особи до медичного закладу для проведення психіатричної експертизи або відмову його в такому направленні.

Кримінальне провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру може бути об'єднано в одне провадження з провадженням, яке здійснюється в загальному порядку.

Виділення в окреме кримінальне провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру можливе за наявності підстав, передбачених ст. 217 КПК України.

Досудове розслідування по такій категорії кримінального провадження закінчується закриттям даного провадження або складенням клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру.

Тільки прокурор виносить постанову про закриття кримінального провадження з підстав, передбачених п. 1–6 ч. 1 ст. 284 КПК України. Така постанова може бути оскаржена в порядку, передбаченому п. 3, 4 ч. 1 ст. 303 КПК України. Скарга на постанову прокурора може бути подана особою протягом десяти днів з моменту отримання нею копії такої постанови (ч. 1 ст. 304 КПК України).

Постанова прокурора про закриття кримінального провадження надсилається до місцевих органів охорони здоров'я.

Якщо слідчий, дізнавач складає клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру (ст. 292 КПК України), то прокурор затверджує його і надсилає суду. Прокурор може самостійно скласти клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру і надіслати його суду у порядку, передбаченому ч. 2 ст. 292 КПК України.

Одночасно із переданням клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру суду, прокурор зобов'язаний під розписку надати копію такого клопотання та реєстру матеріалів досудового розслідування законному представнику та захиснику особи, стосовно якої передбачається застосування цих заходів (ст. 293 КПК України).

3. СУДОВИЙ РОЗГЛЯД КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ПРО ЗАСТОСУВАННЯ ПРИМУСОВИХ ЗАХОДІВ МЕДИЧНОГО ХАРАКТЕРУ

Законодавець визначає особливий порядок судового розгляду, який передбачає додаткові гарантії прав і свобод особи, стосовно якої є необхідність в застосуванні примусових заходів медичного характеру.

Судовий розгляд у справах такої категорії, зберігаючи свою специфіку, відбувається за загальними правилами судового розгляду (гл. 27–29 КПК України), але з врахуванням особливостей провадження, передбачених главою 39 КПК України. Суд не вправі спрощувати судовий процес у справах про застосування примусових заходів медичного характеру. Він повинен базуватися на дотриманні засади законності та інших засад кримінального судочинства.

Судовий розгляд таких кримінальних проваджень здійснюється суддею одноособово. В судовому засіданні повинні брати участь прокурор, з обов'язковою участю фізичної особи, стосовно якої вирішується питання про застосування

примусових заходів медичного характеру, її законний представник та захисник згідно з загальними правилами розгляду кримінального провадження.

Судовий розгляд завершується одним з таких рішень: постановленням ухвали про застосування примусових заходів медичного характеру або ухвалою про відмову в їх застосуванні.

У випадку об'єднання в одне провадження кримінального провадження, яке здійснюється в загальному порядку, та кримінального провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру вони розглядаються в судовому засіданні в одному кримінальному провадженні. По закінченню судового розгляду суд виходить до нарадчої кімнати для ухвалення вироку щодо обвинуваченого та ухвали щодо застосування примусових заходів медичного характеру.

Стаття 513 КПК України передбачає, що під час постановлення ухвали про застосування примусових заходів медичного характеру суд з'ясовує такі питання:

- 1) чи мало місце суспільно небезпечне діяння, кримінальне правопорушення;
- 2) чи вчинено це суспільно небезпечне діяння, кримінальне правопорушення особою;
- 3) чи вчинила ця особа суспільно небезпечне діяння, кримінальне правопорушення у стані неосудності;
- 4) чи не захворіла ця особа після вчинення кримінального правопорушення на психічну хворобу, яка виключає застосування покарання;
- 5) чи слід застосовувати до цієї особи примусові заходи медичного характеру і якщо слід, то які.

Суд повинен вирішити послідовно всі зазначені питання. Залежно від обставин кримінального провадження суд вирішує також питання про речові докази, судові витрати, оплату праці захисника, про скасування заходів забезпечення кримінального провадження, про заходи піклування про неповнолітніх дітей і заходи щодо охорони майна особи, до якої застосовані примусові заходи медичного характеру.

При встановленні неосудності або обмеженої осудності особи слід виходити з наявності двох критеріїв: медичного (біологічного) і юридичного (психологічного).

Медичний критерій припускає наявність в особи хронічного психічного захворювання, тимчасового розладу психічної діяльності, недоумкуватості або іншого хворобливого стану психіки. Встановлення і діагностика психічного стану особи належить до компетенції експертів-психіатрів.

В юридичному критерії слід виділити два аспекти: особа не здатна чи здатна не повною мірою усвідомлювати свої дії; особа не здатна чи здатна не повною мірою керувати своїми діями. Ці аспекти встановлює суд шляхом всіх зібраних у кримінальному провадженні доказів.

Розглянувши в судовому засіданні кримінальне провадження про застосування примусових заходів медичного характеру, суд у нарадчій кімнаті може постановити ухвалу:

1. про застосування примусового заходу медичного характеру;
2. про відмову в застосуванні примусового заходу медичного характеру та закриття кримінального провадження.

Суд, визнавши необхідним застосування примусових заходів медичного характеру, призначає його вид в залежності від характеру і тяжкості психічної

хвороби, тяжкості вчинення суспільно небезпечного діяння, з урахуванням ступеня небезпеки психічно хворого для себе або інших осіб.

Призначивши примусове лікування, суд одночасно повинен прийняти рішення про скасування з часу доставлення неосудного для госпіталізації до психіатричного закладу запобіжного заходу, якщо такий був до нього застосований.

Питання про речові докази вирішується у загальному порядку (ст. 100 КПК України).

Судові витрати та сума оплати послуг захисника, призначеного в порядку, передбаченому ст. 52 КПК України, з неосудного не стягуються, а відносяться на рахунок держави.

Питання про відшкодування збитків, заподіяних неосудним, вирішується в порядку цивільного судочинства, про що повинно бути зазначено в ухвалі суду.

Якщо суд встановить, що суспільно небезпечне діяння, кримінальне правопорушення не було вчинено або вчинено іншою особою, він постановляє ухвалу про відмову в застосуванні примусового заходу медичного характеру та закриває кримінальне провадження. У випадку, коли не доведено, що ця особа вчинила суспільно небезпечне діяння, кримінальне правопорушення, суд постановляє аналогічне рішення.

Не можна застосовувати примусові заходи медичного характеру, якщо буде встановлено, що суспільно небезпечне діяння особа вчинила в стані неосудності, а на момент судового розгляду видужала або внаслідок змін у стані її здоров'я відпала потреба в їх застосуванні.

У разі закриття кримінального провадження, суду необхідно повідомити про це органи охорони здоров'я для взяття такої особи на облік і здійснення необхідного лікарського нагляду за нею.

Якщо неосудність особи на момент вчинення суспільно небезпечного діяння не була встановлена, а так само в разі видужання особи, яка після вчинення кримінального правопорушення захворіла на психічну хворобу, кримінальне провадження має бути закрито судом. В цьому випадку, після закриття судом кримінального провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру, прокурор повинен розпочати кримінальне провадження в загальному порядку.

Стаття 514 КПК України регулює продовження, зміну або припинення застосування примусових заходів медичного характеру лише щодо осіб, які вчинили суспільно небезпечне діяння в стані неосудності. 2. Питання продовження, зміни або припинення застосування примусових заходів медичного характеру вирішується судом, в межах територіальної юрисдикції якого застосовується такий захід чи відбувається лікування.

Суд за місцем лікування такої особи вирішує ці питання в тому випадку, коли ухвала суду виконується поза місцем діяльності суду, який застосував заходи медичного характеру.

Зміна або припинення застосування примусових заходів медичного характеру може бути тоді, коли особа видужала або коли в результаті змін в стані її здоров'я відпала потреба в раніше застосовуваних заходах медичного характеру і вона не становить більше небезпеки для суспільства.

Приводом до розгляду кримінального провадження відповідно до ч. 3 ст. 514 КПК України є письмова заява представника закладу з надання психіатричної

допомоги (лікаря-психіатра), де тримається дана особа, відповідно до ст. 95 КК та в порядку, передбаченому ст. 512 КПК України. До такої заяви додається висновок комісії лікарів-психіатрів, який обґрунтовує необхідність продовження, зміни або припинення застосування таких примусових заходів.

Ініціювати таке питання може також і особа, щодо якої застосовуються такі заходи, або її захисник чи законний представник, у разі якщо особа не може це зробити за станом здоров'я. До такої письмової заяви додається висновок комісії лікарів-психіатрів закладу, в якому особа знаходиться, або, у разі наявності, висновок обраного особою незалежного лікаря-психіатра.

У судові засідання викликаються: прокурор, захисник, представник закладу з надання психіатричної допомоги, представник лікарської комісії, що дала висновок, особа, щодо якої вирішується питання про продовження, зміну або припинення застосування примусових заходів медичного характеру (якщо дозволяє стан її здоров'я). При зміні примусових заходів медичного характеру суд вправі змінити тип психіатричного закладу, перевести особу в психіатричний заклад з менш суворим наглядом, скоротити строк перебування у відповідному психіатричному закладі.

У результаті розгляду справи суд виносить ухвалу, якою скасовує примусовий захід медичного характеру, змінює його; відмовляє в задоволенні заяви представника закладу з надання психіатричної допомоги, де тримається особа.

У випадку припинення застосування примусових заходів медичного характеру у зв'язку з видужанням особи, яка після вчинення кримінального правопорушення захворіла на психічну хворобу або в неї настав тимчасовий розлад психічної діяльності чи інший хворобливий стан психіки, суд на підставі висновку комісії лікарів-психіатрів виносить про це свою ухвалу. Постановлення ухвали суду є підставою для проведення досудового розслідування чи судового провадження.

Порядок вирішення цих питань такий же, як і при вирішенні питань про застосування примусових заходів медичного характеру (ст. 512 КПК України).

Якщо під час розгляду питання про відновлення кримінального провадження закінчився строк давності притягнення до кримінальної відповідальності або прийнято закон, який усуває кримінальну відповідальність, таке кримінальне провадження підлягає закриттю, якщо особа, щодо якої розглядається це питання, не заперечує проти цього.

Оскарження ухвали суду про застосування чи відмову в застосуванні примусових заходів медичного характеру, продовження, зміну, припинення застосування примусових заходів медичного характеру або відмова у цьому регулюються за загальними правилами (відповідними статтями глав 31, 32 КПК України – розгляд кримінального провадження за апеляціями та касаційне провадження).

На вказану ухвалу може бути подана апеляційна скарга законним представником чи захисником особи, щодо якої вирішувалося питання про це, протягом тридцяти днів з моменту їх проголошення.

Касаційна скарга може бути подана законним представником та захисником особи, щодо якої вирішувалося питання про застосування примусових заходів медичного характеру, у строки, передбачені ст. 426 КПК України, тобто протягом трьох місяців з моменту проголошення судового рішення суду апеляційної інстанції.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ:

1. Визначте види примусових заходів медичного характеру.
2. До яких осіб застосовуються примусові заходи медичного характеру?
3. Охарактеризуйте підстави для здійснення кримінального провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру.
4. Які особливості досудового розслідування у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру?
5. Які особливості предмета доказування у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру?
6. Розкрийте права особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння і щодо якої вирішується питання про застосування примусових заходів медичного характеру.
7. Чи обов'язкова участь захисника у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру?
8. Які запобіжні заходи можуть бути застосовані у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру?
9. Чим закінчується досудове розслідування у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру?
10. Який порядок судового розгляду щодо застосування примусових заходів медичного характеру?
11. Окресліть процесуальні рішення, які може прийняти суддя за результатами розгляду кримінального провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру.
12. Визначте порядок зміни чи припинення застосування примусових заходів медичного характеру.
13. Який порядок продовження застосування примусових заходів медичного характеру?
14. Охарактеризуйте порядок відновлення кримінального провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру.
15. Який порядок оскарження ухвали суду про застосування чи відмову в застосуванні примусових заходів медичного характеру?

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Артеменко А. С. Доказування у кримінальних провадженнях про діяння неосудних осіб : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2015. 20 с.
2. Галаган А. И. Особенности расследования органами внутренних дел общественно опасных деяний лиц, признаваемых невменяемыми. Київ : НИиРИО КВШ МВД, 1986. 84 с.
3. Дердюк Б. М. Провадження щодо неосудних і обмежено осудних осіб в суді першої інстанції : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Одеса, 2012. 20 с.
4. Жук І. В. Примусові заходи медичного характеру та примусове лікування у кримінальному праві України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2009. 20 с.
5. Кримінальний процес : підручник / [О. В. Капліна, О. Г. Шило, В. М. Трофименко та ін.] ; за заг. ред. О. В. Капліної, О. Г. Шило. Харків : Право, 2019. 584 с.

6. Мельниченко А. В. Забезпечення прав особи на досудовому розслідуванні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2019. 18 с.
7. Музика А. А. Примусові заходи медичного і виховного характеру. Київ : НАВСУ, 1997. 125 с.
8. Пінто де Альбукерке Пауло. Окрема думка. Шлях до справедливості / [пер. з англ. та франц. В. А. Капліної ; упоряд., авт. передм. О. В. Капліна]. Харків : Право, 2020. 552 с.
9. Про практику застосування судами примусових заходів медичного характеру та примусового лікування : постанова Пленуму Верховного Суду України № 7 від 3 черв. 2005 р. *Вісник Верховного Суду України*. 2005. № 6 (58). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0007700-05#Text>
10. Правила застосування примусових заходів медичного характеру в спеціальному закладі з надання психіатричної допомоги : наказ Міністерства охорони здоров'я України від 31 серп. 2017 р. № 992. *Офіційний вісник України*. 2017. № 98. Ст. 3014.
11. Сенченко Н. Міжнародно-правові стандарти по справах щодо застосування примусових заходів медичного характеру. *Підприємництво, господарство і право*. 2012. № 4. С. 123–126.
12. Справа «Анатолій Руденко проти України» (Заява № 50264/08) : рішення Європейського суду з прав людини від 17 лип. 2014 р. *Офіційний вісник України*. 2014. № 77. Ст. 2221.
13. Справа «Горшков проти України» (Заява № 67531/01) : рішення Європейського суду з прав людини від 08 листоп. 2005 р. *Офіційний вісник України*. 2006. № 45. Ст. 3058.
14. Справа «Кучерук проти України» (Заява № 2570/04) : рішення Європейського суду з прав людини від 06 груд. 2007 р. *Офіційний вісник України*. 2012. № 81. Ст. 3299.
15. Трофименко В. М. Теоретичні та правові основи диференціації процесуальної форми у кримінальному судочинстві : монографія. Харків : Оберіг, 2016. 304 с.
16. Шаренко С. Л. Кримінально-процесуальні проблеми застосування примусових заходів медичного характеру : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2000. 19 с.
17. Шаренко С. Л. Кримінально-процесуальні проблеми застосування примусових заходів медичного характеру. Харків : Право, 2002. 208 с.
18. Шумило М. Є., Тетерятник Г. К. Охрона прав і законних інтересів особи, щодо якої здійснюється провадження із застосування примусових заходів медичного характеру, на стадії досудового розслідування : монографія. Донецьк : ДЮІ МВС, 2012. 214 с.

ГЛАВА 35.
КРИМІНАЛЬНЕ ПРОВАДЖЕННЯ НА ТЕРИТОРІЇ
ДИПЛОМАТИЧНИХ ПРЕДСТАВНИЦТВ ТА КОНСУЛЬСЬКИХ
УСТАНОВ УКРАЇНИ, НА ПОВІТРЯНОМУ, МОРСЬКОМУ ЧИ
РІЧКОВОМУ СУДНІ, ЩО ПЕРЕБУВАЄ ЗА МЕЖАМИ УКРАЇНИ
ПІД ПРАПОРОМ АБО З РОЗПІЗНАВАЛЬНИМ ЗНАКОМ
УКРАЇНИ, ЯКЩО ЦЕ СУДНО ПРИПИСАНО ДО ПОРТУ,
РОЗТАШОВАНОГО В УКРАЇНІ

На сучасному етапі розвитку суспільства в умовах постійного зростання глобалізації, відносини між країнами стають все тіснішими, внаслідок чого розширюються і сфери співробітництва між ними. Затвердження Радою Європи рішення про надання Україні безвізового режиму починаючи з 11 червня 2017 року для громадян України значно розширило масштаби економічного співробітництва, міграційних процесів, пов'язаних з трудовою міграцією, виїздом на навчання, відпочинок, лікування, а відтак і неминуче виникаючих при цьому різноманітних фактів кримінальних правовідносин. Це, зокрема, не в останню чергу стосується і громадян України, які проживають за кордоном, що має надзвичайно важливе не лише теоретичне, а і практичне значення. І хоч за кордоном громадяни України знаходяться під юрисдикцією держави перебування, на них одночасно поширюється законодавство України, зокрема і кримінально-процесуальне, якщо вони вступають у кримінально-процесуальні відносини з компетентними органами України на тих територіях, на які поширюється юрисдикція України.

Представництво і захист інтересів України та її громадян в іншій державі є однією з основних функцій дипломатичних представництв і консульських установ нашої держави за кордоном, визначених у ч. 1 ст. 3 Віденської конвенції про дипломатичні зносини від 18 квітня 1961 р. У цьому полягає принцип захисту прав громадян за кордоном. Він же підтверджений і положеннями ст. 5 Віденської конвенції про консульські зносини від 24 квітня 1963 року.

Правовою основою кримінального провадження на території дипломатичних представництв та консульських установ України перш за все є визначені ст. 4 КПК України територіальні межі чинності кримінального процесуального закону. Так, згідно з частинами 1 і 2 цієї статті кримінальне провадження на території України здійснюється з підстав та в порядку, визначених КПК України, незалежно від місця вчинення кримінального правопорушення чи кримінального проступку – поняття, введеного Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» від 22 листопада 2018 року та набутого чинності 1 липня 2020 року.

Кримінальне процесуальне законодавство України застосовується також при здійсненні провадження щодо кримінальних правопорушень, вчинених на території дипломатичного представництва чи консульської установи України за кордоном, на повітряному, морському чи річковому судні, що перебуває за межами України під прапором або з розпізнавальним знаком України, якщо це судно приписано до порту, розташованого в Україні. Аналогічне правове становище визначено і для військових повітряних об'єктів, військових кораблів та інших плавучих засобів, що ходять під

прапором України в територіальних водах за межами України чи в іноземних портах. Так, відповідно до ч. 2 ст. 4 КПК України, кримінальне процесуальне законодавство України застосовується при здійсненні провадження щодо кримінальних правопорушень, чи кримінальних проступків, вчинених на території дипломатичного представництва чи консульської установи України за кордоном, на повітряному, морському чи річковому судні, що перебуває за межами України під прапором або з розпізнавальним знаком України, якщо це судно приписано до порту, розташованого в Україні.

Якщо міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, передбачено поширення юрисдикції України на особовий склад Збройних Сил України, який перебуває на території іншої держави, то провадження щодо кримінальних правопорушень, вчинених на території іншої держави стосовно особи з такого особового складу, також здійснюється в порядку, передбаченому КПК України (ч. 3 ст. 4).

Закон дозволяє з метою спрощення процедури кримінального провадження при виконанні на території України окремих процесуальних дій у рамках міжнародного співробітництва, на прохання компетентного органу іноземної держави, застосовувати процесуальне законодавство іноземної держави, коли це передбачено міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України (ч. 4 ст. 4 КПК України).

Закон України «Про дипломатичну службу» від 20 вересня 2001 р. встановив що Дипломатичні представництва та консульські установи України за кордоном є постійними установами України, основним завданням яких є представництво України в державі перебування та підтримання офіційних міждержавних відносин, захист інтересів України, прав та інтересів її громадян і юридичних осіб за кордоном.

Положенням про дипломатичне представництво України за кордоном, затвердженим Розпорядженням Президента України від 22 жовтня 1992 року визначено що його главою може бути посол, посланник або повірений у справах. Консульські установи за кордоном – генеральні консульства, консульства, віцеконсульства та консульські агентства очолюють відповідно генеральні консули, консули, віцеконсули, консульські агенти.

Консульський статут України, затверджений Указом Президента України від 2 квітня 1994 р. № 127/94, встановив що консул зобов'язаний вживати заходів для того, щоб юридичні особи та громадяни України користувалися в повному обсязі всіма правами, наданими їм законодавством держави перебування і міжнародними договорами, учасниками яких є Україна і держава перебування, а також міжнародними звичаями.

З цією метою консул зобов'язаний:

1) з'ясувати обставини подій, що мали місце на морському і повітряному судні, опитувати капітана і членів екіпажу судна;

2) відправляти громадян України, пошту і вантажі на судах України, що прямують в аеропорти України, а також на українських повітряних судах, що прямують в аеропорти України;

3) одержувати, складати або засвідчувати будь-який документ щодо суден і повітряних суден України, що передбачені законодавством України або міжнародними договорами України;

4) вживати всіх залежних від нього заходів для охорони повітряного судна, що зазнало аварії чи зробило вимушену посадку, вантажів і речових доказів, які свідчать про характер події, і надає допомогу спеціалістам України у розслідуванні льотної події тощо (ст. 72, 73, 74, 84, 87 Консульського статуту України).

Глава 41 КПК України встановлює особливості початкового етапу кримінального провадження на території дипломатичних представництв, консульських установ України, на повітряному, морському чи річковому судні, що перебуває за межами України під прапором або з розпізнавальним знаком України, якщо це судно приписано до порту, розташованого в Україні.

У ст. 519 КПК України визначено службових осіб, уповноважених на вчинення процесуальних дій:

1) **керівник дипломатичного представництва** – у разі вчинення кримінального правопорушення на території дипломатичного представництва чи консульської установи України за кордоном;

2) **капітан судна України** – у разі вчинення кримінального правопорушення на повітряному, морському чи річковому судні, що перебуває за межами України під прапором або з розпізнавальним знаком України, якщо це судно приписано до порту, розташованого в Україні.

Під поняттям «капітан судна України» слід розуміти капітанів морських та річкових суден, що перебувають у далекому плаванні, командирів військових морських кораблів під час походу за межами України, капітанів повітряних суден, що перебувають за межами України та які знаходяться під прапором або з розпізнавальним знаком України, якщо ці судна приписані до портів, розташованих в Україні. Відповідно до ст. 33 Кодексу торговельного мореплавства України судно одержує право плавання під Державним прапором України з часу реєстрації його у Державному судновому реєстрі України або Судновій книзі України та отримання свідоцтва про одержання права плавання під цим прапором.

Обов'язком службових осіб є негайно після отримання заяви чи повідомлення про подію та з'ясування обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, провести необхідні процесуальні дії з метою захисту особи, суспільства і держави, а також виконання інших завдань кримінального провадження, визначених у ст. 2 КПК України.

Щодо початку досудового розслідування при виявленні ознак кримінального правопорушення на повітряному, морському чи річковому транспорті, а також на території дипломатичних представництв чи консульських установ України відомості про кримінальне правопорушення повинні відповідати вимогам п. 4 ч. 5 ст. 214 КПК України, а саме містити короткий виклад обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення. У випадку прийняття уповноваженою особою усної заяви складається протокол, заявник попереджається про кримінальну відповідальність за свідомо неправдиве повідомлення. У випадку самостійного виявлення ознак кримінального правопорушення уповноважена особа складає відповідний документ (рапорт).

Досудове розслідування відповідно до вимог ч. 2 ст. 214 КПК України розпочинається з моменту внесення відомостей до ЄРДР, Положення про порядок ведення якого затверджене наказом Генеральної прокуратури України від 6 квітня 2016 р. № 139. Водночас стаття 520 КПК України зазначає що відомості про кримінальне правопорушення, вчинене на морському чи річковому судні, що

перебуває за межами України, та початок досудового розслідування вносяться до Єдиного реєстру досудових розслідувань при першій можливості, зокрема після прибуття судна на територію України, встановлення зв'язку з органом досудового розслідування, прокурором, до компетенції якого відноситься внесення відомостей щодо виявленого правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань.

КПК України дає вичерпний перелік процесуальних та слідчих дій, що можуть проводитися зазначеними службовими особами за межами території України: обшук житла чи іншого володіння особи, особистий обшук без ухвали слідчого судді (порядок їх провадження визначений у ст.ст. 223, 234 та 236 КПК України); огляд місця вчинення кримінального правопорушення (у порядку ст. 237 КПК України); законне затримання особи (в порядку ст.ст. 207 та 208 КПК України). Тимчасове вилучення майна (в порядку, передбаченому ст.ст. 167–168 КПК України) – це захід забезпечення кримінального провадження, який полягає у фактичному позбавленні підозрюваного можливості володіти, користуватися та розпоряджатися його майном, яке має значення для встановлення обставин кримінального правопорушення до вирішення питання про арешт майна або його повернення. Застосування такого заходу забезпечення може здійснюватися під час обшуку, огляду і пов'язане з обмеженням права особи, передбаченого ст. 41 Конституції України.

Процесуальні дії мають проводитися суб'єктами з дотриманням всіх вимог процесуальної форми, а прийняття рішень, пов'язаних з ходом проваджень відповідно до ст. 110 КПК України має оформлюватися постановою на офіційному бланку, з детальним викладенням відомостей про місце, час прийняття постанови, змісту, обставин та підстав прийняття постанови уповноваженою службовою особою та фіксуються у відповідних процесуальних документах з дотриманням вимог глави 5 КПК України.

Службова особа зобов'язана одразу після прибуття на територію України, але не пізніше наступного робочого дня після доставлення на територію України особи, затриманої в дипломатичному представництві, консульській установі, на судні України, передати відповідному прокурору матеріали кримінального провадження (документи, складені за результатами проведення процесуальних та слідчих дій) та тимчасово вилучене майно. Факт передання тимчасово вилученого майна засвідчується протоколом, в якому вказується, хто передав і яка уповноважена службова особа прийняла майно, із зазначенням його назви, кількості, міри, ваги, матеріалу, з якого його виготовлено, та індивідуальних ознак.

Провадження інших слідчих дій не передбачено. Однак підтвердження підстав для затримання підозрюваної особи можна отримати шляхом опитування потерпілого, очевидців.

Закон у частині 2 ст. 519 КПК України передбачає що у випадку коли керівник дипломатичного представництва чи консульської установи України, капітан судна України є потерпілим внаслідок вчиненого кримінального правопорушення, він не має права здійснювати кримінальне провадження. У такому випадку він зобов'язаний призначити іншу службову особу, уповноваживши її відповідною постановою на здійснення процесуальних дій.

Законом, ст. 216 КПК України, передбачено порядок визначення предметної та територіальної підслідності кримінальних правопорушень та кримінальних проступків, вчинених на території дипломатичних представництв та консульств України, а також суден України.

Керівник дипломатичного представництва чи консульської установи України на підставі ст. 522 має право у порядку, визначеному ст.ст. 207, 208 КПК України, затримати особу на необхідний строк, але не більше ніж на 48 годин, та зобов'язаний надати затриманій особі доступ до отримання правової допомоги й забезпечити доставлення її до підрозділу органу державної влади, уповноваженого на тримання затриманих осіб на території України. Про це складається протокол про затримання особи, підозрюваної у вчиненні злочину, де реєструється дата, точний час, доставлення затриманого, та інші відомості, передбачені у ч. 1. ст. 210 КПК України. Цей термін обчислюється з дотриманням вимог ч. 2 і 6 ст. 115 КПК України з моменту, коли особа через застосування сили або підкорення наказу змушена залишатися поряд з уповноваженою службовою особою чи в приміщенні, визначеному уповноваженою службовою особою.

Капітан судна України має право затримати особу на строк, необхідний для її доставлення на територію України. Строк затримання підозрюваного капітаном судна України, у разі вчинення кримінального правопорушення на повітряному, морському чи річковому судні, що перебуває за межами України під прапором або з розпізнавальним знаком України, якщо це судно

приписано до порту, розташованого в Україні, законом не визначається, а обмежується часом, об'єктивно необхідним для доставлення підозрюваного на територію України.

Досудове розслідування кримінального правопорушення, дізнання кримінального проступку, вчиненого на повітряному, морському чи річковому судні, що перебуває за межами України під прапором або з розпізнавальним знаком України, якщо це судно приписано до порту, розташованого в Україні; чи вчиненого на території дипломатичного представництва чи консульської установи України за кордоном, після доступу до провадження, здійснюється слідчим органу досудового розслідування, (дізнавачем) юрисдикція якого поширюється на територію місцез перебування порту приписки, чи на територію місцез перебування центрального органу виконавчої влади у сфері закордонних справ України, з урахуванням як персональної, так і предметної підслідності(ч. 2.ст. 523 КПК України).

Відомості про кримінальне правопорушення, кримінальний проступок та початок досудового розслідування вносяться до реєстру досудових розслідувань при першій можливості, зокрема після прибуття судна на територію України, встановленням зв'язку з органом досудового розслідування, прокурором до компетенції якого відноситься внесення відомостей щодо виявленого кримінального правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань.

Провадження щодо кримінальних проступків, до яких належать некваліфіковані крадіжки, шахрайства, незаконні дії з наркотичними засобами без мети збуту, хуліганство й інші правопорушення, за вчинення яких передбачено основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше ніж три тисячі неоподаткованих мінімумів доходів громадян або інше покарання громадян не пов'язане з позбавленням волі, здійснюється дізнавачем підрозділу дізнання, юрисдикція якого поширюється на територію місцез перебування порту приписки, чи на територію місцез перебування центрального органу виконавчої влади у сфері закордонних справ України, з урахуванням як персональної, так і предметної підслідності.

Відповідно до ч. 3 ст. 219 КПК України, досудове розслідування кримінального проступку у формі дізнання має бути закінчено:

1) **протягом 72 годин** з моменту повідомлення особи про підозру в учиненні кримінального проступку або затримання;

2) **протягом 20 діб** з дня повідомлення особи про підозру в учиненні кримінального проступку коли підозрюваний не визнає вину або є необхідність проведення додаткових слідчих дій;

3) **протягом одного місяця** у разі повідомлення особі про підозру в учиненні кримінального проступку, якщо особою заявлено клопотання про проведення експертизи відповідно до ч. 2 ст. 298 4 КПК України.

Відповідно до ч. 3 ст. 38 КПК України при досудовому розслідуванні кримінальних проступків у встановлених законом випадках повноваження дізнавача (слідчого органу досудового розслідування) можуть здійснюватися співробітниками інших підрозділів Національної поліції, органів безпеки, органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства.

У період продовження досудового розслідування на території України службові особи, які здійснювали процесуальні дії, обов'язково залучаються як свідки до кримінального провадження після його продовження на території України. Вони зобов'язані надавати пояснення слідчому, прокурору щодо проведених ними або за їх участі процесуальних дій (ч. 3 ст. 519 КПК України).

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ:

1. В чому полягає мета і зміст правової регламентації кримінального провадження на території дипломатичного представництва чи консульської установи України, на повітряному, морському чи річковому судні, що перебуває за межами України під прапором або з розпізнавальним знаком України?

2. Який порядок визначення підслідності кримінальних порушень території дипломатичного представництва чи консульської установи України, на повітряному, морському чи річковому судні, що перебуває за межами України?

3. Що є підставою для здійснення кримінальних процесуальних дій уповноваженою особою на території дипломатичного представництва чи консульської установи України, на повітряному, морському чи річковому судні, що перебуває за межами України?

4. Які процесуальні дії службова особа може провести під час кримінального провадження на території дипломатичного представництва чи консульської установи України за кордоном?

5. У якому випадку керівник дипломатичного представництва чи консульської установи України, капітан судна зобов'язаний призначити іншу службову особу, уповноваживши на вчинення процесуальних дій?

6. Які заходи забезпечення дозволяється застосувати під час здійснення провадження на території дипломатичного представництва чи консульської установи України, на повітряному, морському чи річковому судні, що перебуває за межами України?

7. Які особливості внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР ?

8. У якому випадку де, коли і ким можуть бути допитані уповноважені службові особи ?

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України : чинне законодавство зі змінами та допов. станом на 03 берез. 2020 р. : (офіц. текст). Київ : Алерта, 2020. 338 с.
3. Віденська конвенція про дипломатичні зносини : підписана 18 квіт. 1961 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_048.
4. Віденська конвенція про консульські відносини : підписана 24 квіт. 1963 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_047.
5. Положення про дипломатичне представництво України за кордоном : розпорядження Президента України від 22 жовт. 1992 р. № 166/92-рп *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/166/92-рп>.
6. Консульський статут України : указ Президента України від 2 квіт. 1994 р. № 127/94. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/127/94>.
7. Про дипломатичну службу : Закон України від 20 верес. 2001 р. № 2728. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 5. Ст. 29.
8. Конвенція про запобігання та покарання злочинів проти осіб, які користуються міжнародним захистом, у тому числі дипломатичних агентів : підписана 14 груд. 1973 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_389.
9. Про міжнародні договори України : Закон України від 29 черв. 2004 р. № 1906-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 50. Ст. 540.
10. Іванов Ю. А. Міжнародно-правові аспекти здійснення кримінального провадження на території дипломатичних представництв та консульських установ України. URL: http://legalactivity.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=450%3A010313-21&catid=64%3A5-0313&Itemid=79&lang=ru.
11. Галаган В. І., Калачова О. М. Особливості початку досудового розслідування при виявленні ознак кримінального правопорушення на території дипломатичних представництв чи консульських установ України. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. Серія : Право. 2013. № 2 (8). URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Choasp_2013_2_10.
12. Положення про дипломатичні представництва та консульські установи іноземних держав в Україні : указ Президента України від 10 черв. 1993 р. № 198/93. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/198/93>.
13. Скрипченко С. Особливості кримінального провадження щодо окремої категорії осіб. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2014. № 1 (34). С. 118–125.
14. Смітєнко З. В., Кобилянська І. В., Затримання підозрюваного в дипломатичних представництвах України. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2016. № 1. С. 111–121.
15. Давиденко С. В. Проблеми здійснення кримінального провадження на території дипломатичних представництв та консульських установ України за кордоном. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія : Право. 2016. Вип. 39 (2). С. 79–82.

ГЛАВА 36.

КРИМІНАЛЬНЕ ПРОВАДЖЕННЯ, ЯКЕ МІСТИТЬ ВІДОМОСТІ, ЩО СТАНОВЛЯТЬ ДЕРЖАВНУ ТАЄМНИЦЮ

1. Загальні положення кримінального провадження, яке містить відомості, що становлять державну таємницю

2. Процесуальний порядок кримінального провадження за участю осіб, які мають доступ до матеріалів, що становлять державну таємницю

Питання для самоконтролю

Рекомендована література

1. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ, ЯКЕ МІСТИТЬ ВІДОМОСТІ, ЩО СТАНОВЛЯТЬ ДЕРЖАВНУ ТАЄМНИЦЮ

Кримінальне провадження, яке містить відомості, що становлять державну таємницю, проводиться з дотриманням вимог Конституції України, КПК України, Законів України «Про державну таємницю» (від 21 січня 1994 р.), «Про інформацію» (від 02 жовтня 1992 р.), «Про доступ до публічної інформації» (від 13 травня 2011 р.), наказу СБУ від 12 серпня 2005 р. № 440 «Про затвердження Зводу відомостей, що становлять державну таємницю», міжнародних договорів та інших нормативно-правових актів.

Поняття «*державної таємниці*» визначено в Законі України «Про державну таємницю», відповідно до якого це вид таємної інформації, що охоплює відомості у сфері оборони, економіки, науки та техніки, зовнішніх відносин, державної безпеки та охорони правопорядку, розголошення яких може завдати шкоди національній безпеці України та які визнані у встановленому законом порядку державною таємницею і підлягають охороні державою.

Систематизованим переліком відомостей, що становлять державну таємницю в Україні, є Звід відомостей, що становлять державну таємницю (далі – ЗВДТ), який формується Службою безпеки України на підставі рішень державних експертів з питань таємниць, а у випадках, передбачених ст. 12 Закону України «Про державну таємницю», – на виконання рішень суду. З моменту опублікування ЗВДТ держава забезпечує захист і правову охорону відомостей, які зареєстровані в ньому.

Так, наприклад, до відомостей, що становлять державну таємницю, відповідно до п.п. 4.12.4, 4.12.5 ЗВДТ належать відомості про факт або методи проведення негласної слідчої (розшукової) дії та відомості, що дають змогу ідентифікувати особу, місце або річ, щодо якої проводиться чи планується проведення негласної слідчої (розшукової) дії, розголошення яких створює загрозу національним інтересам і безпеці. Відомості, що становлять державну таємницю, не підлягають розголошенню особам, які не мають допуску до неї, оформленого в установленому порядку.

Главою 40 КПК України (ст. ст. 517–518) передбачено особливості здійснення кримінального провадження, яке містить відомості, що становлять державну таємницю. Відповідно до ч. 1 ст. 517 КПК України досудове розслідування та судове провадження у кримінальному провадженні, яке містить відомості, що становлять

державну таємницю, проводяться з дотриманням вимог режиму секретності. Режим секретності – це встановлений згідно з вимогами Закону України «Про державну таємницю» та інших виданих відповідно до нього нормативно-правових актів єдиний порядок забезпечення охорони державної таємниці. Крім того, процесуальні рішення, що приймаються компетентними особами, не повинні містити відомостей, що становлять державну таємницю (ч. 2 ст. 517 КПК України).

До основних організаційно-правових заходів щодо охорони державної таємниці належить спеціальний порядок допуску та доступу громадян до державної таємниці (ст. 18 Закону України «Про державну таємницю»).

В ч. 3 ст. 517 КПК України передбачено, що до участі у кримінальному провадженні, яке містить відомості, що становлять державну таємницю, допускаються особи:

1) які мають допуск до державної таємниці відповідної форми (ст. 22 Закону України «Про державну таємницю»);

2) яким надано доступ до конкретної секретної інформації (категорії секретної інформації) та її матеріальних носіїв (ст. 27 Закону України «Про державну таємницю»).

Допуск до державної таємниці – це оформлення права громадянина на доступ до секретної інформації (ст. 1 Закону України «Про державну таємницю»).

Допуск до державної таємниці надається дієздатним громадянам України віком від 18 років, які потребують його за умовами своєї службової, виробничої та наукової діяльності, органами Служби безпеки України після проведення їх перевірки. Порядок надання допуску до державної таємниці визначено Кабінетом Міністрів України.

В окремих випадках, які визначаються міністерствами, іншими центральними органами виконавчої влади, за погодженням зі Службою безпеки України громадянам України віком від 16 років може надаватися допуск до державної таємниці із ступенями секретності «цілком таємно» та «таємно», а віком від 17 років – також до державної таємниці зі ступенем секретності «особливої важливості».

Перелік відомостей, які надає громадянин України для оформлення допуску до державної таємниці, а також текст зобов'язання, яке він надає, затверджено Наказом Голови Служби безпеки України від 18 липня 2001 року № 190 «Про затвердження зобов'язання громадянина України у зв'язку з допуском до державної таємниці та анкети для оформлення допуску до державної таємниці».

Доступ до державної таємниці – це надання повноважною посадовою особою дозволу громадянину на ознайомлення з конкретною секретною інформацією та провадження діяльності, пов'язаної з державною таємницею, або ознайомлення з конкретною секретною інформацією та провадження діяльності, пов'язаної з державною таємницею, цією посадовою особою відповідно до її службових повноважень (ст. 1 Закону України «Про державну таємницю»).

Доступ до державної таємниці надається дієздатним громадянам України, яким надано допуск до державної таємниці та які потребують його за умовами своєї службової, виробничої, наукової чи науково-дослідної діяльності або навчання. Рішення про надання доступу до конкретної секретної інформації (категорії секретної інформації) та її матеріальних носіїв приймають керівники державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, у

яких виконуються роботи, пов'язані з державною таємницею, або зберігаються матеріальні носії секретної інформації (ст. 27 Закону України «Про державну таємницю»).

Категорія, що характеризує важливість секретної інформації, ступінь обмеження доступу до неї та рівень її охорони державою називається ступенем секретності. Він буває трьох рівнів із відповідним строком дії рішення про віднесення інформації до державної таємниці: «особливої важливості», «цілком таємно», «таємно».

За загальними правилом, обов'язковою умовою отримання доступу учасниками кримінального провадження до державної таємниці, є наявність допуску до неї. Втім, в ч. 3 ст. 517 КПК України передбачено виняток, відповідно до якого підозрюваний чи обвинувачений бере участь у кримінальному провадженні без оформлення допуску до державної таємниці після роз'яснення йому вимог ст. 28 Закону України «Про державну таємницю» та попередження про кримінальну відповідальність за розголошення відомостей, що становлять державну таємницю.

Доступ до матеріалів, які містять відомості, що становлять державну таємницю, надається захисникам та законним представникам підозрюваного, обвинуваченого, потерпілому та їхнім представникам, перекладачу, експерту, спеціалісту, секретарю судового засідання, судовому розпоряднику, яким надано допуск до державної таємниці та які потребують його під час здійснення своїх прав і обов'язків, передбачених КПК України, виходячи з обставин, встановлених під час кримінального провадження.

Рішення про надання доступу до конкретної таємної інформації та її матеріальних носіїв приймаються у формі наказу або письмового розпорядження керівником органу досудового розслідування, прокурором, судом (ч. 4 ст. 517 КПК України).

У ч. 7 ст. 517 КПК України визначено, що здійснення кримінального провадження, яке містить державну таємницю, не є підставою для обмеження прав його учасників, крім випадків, передбачених законом та обумовлених необхідністю забезпечення охорони державної таємниці. Так, ст. 29 Закону України «Про державну таємницю» передбачає, що громадянин, якому було надано допуск та доступ до державної таємниці у порядку, встановленому законодавством, і який реально був обізнаний з нею, може бути обмежений у праві виїзду на постійне місце мешкання в іноземну державу до розсекречування відповідної інформації, але не більше як на 5 років з часу припинення діяльності, пов'язаної з державною таємницею.

За порушення законодавства про державну таємницю посадові особи та громадяни можуть бути притягнені до дисциплінарної, адміністративної та кримінальної відповідальності.

2. ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ ПОРЯДОК КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ЗА УЧАСТЮ ОСІБ, ЯКІ МАЮТЬ ДОСТУП ДО МАТЕРІАЛІВ, ЩО СТАНОВЛЯТЬ ДЕРЖАВНУ ТАЄМНИЦЮ

Відповідно до ч. 5 ст. 517 КПК України, потерпілому та його представнику, перекладачу, експерту, спеціалісту, секретарю судового засідання, судовому розпоряднику, *заборонено* робити виписки та копії матеріалів, які містять державну таємницю, а захисникам та законним представникам підозрюваного, обвинуваченого – лише робити копії з матеріалів, які містять відповідну таємницю.

Тобто підозрюваний, обвинувачений, його захисник та законний представник з метою підготовки та здійснення захисту можуть робити виписки з матеріалів, що містять державну таємницю. Такі виписки опечатаються особою, якою були зроблені, у вигляді, що унеможливило б ознайомлення з їх змістом. Виписки зберігаються з дотриманням вимог режиму секретності в органі досудового розслідування або суді та надаються особі, яка їх склала, на її вимогу: під час досудового розслідування – у приміщенні органу досудового розслідування, під час судового провадження – у приміщенні суду. Ознайомлення зі змістом виписок будь-кого, крім особи, яка їх зробила, не допускається.

Матеріальні носії секретної інформації, які не долучені до матеріалів досудового розслідування, передаються в установленому законом порядку на зберігання до режимно-секретного підрозділу органу досудового розслідування.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про державну таємницю», матеріальними носіями секретної інформації є матеріальні об'єкти, у тому числі фізичні поля, в яких відомості, що становлять державну таємницю, відображені у вигляді текстів, знаків, символів, образів, сигналів, технічних рішень, процесів тощо.

Процесуальний порядок кримінального провадження за участю осіб, які мають доступ до матеріалів, що становлять державну таємницю, регламентовано як гл. 40 КПК України, так і іншими нормами КПК України. Насамперед це стосується тимчасового доступу до речей і документів. Так, у ч. 6 ст. 163 КПК України передбачено, що доступ до речей і документів, що містять відомості, які становлять державну таємницю, не може надаватися особі, що не має до неї допуску відповідно до вимог закону.

Розглядаючи питання щодо особливостей проведення експертизи у кримінальному провадженні, яке містить державну таємницю, необхідно зазначити, що проведення експертизи щодо законності віднесення інформації у сфері оборони, економіки, науки та техніки, зовнішніх відносин, державної безпеки та охорони правопорядку до державної таємниці, зміни ступеня секретності цієї інформації та її розсекречування, підготовка висновку щодо завданої національній безпеці України шкоди у разі розголошення секретної інформації чи втрати матеріальних носіїв такої інформації здійснюється посадовою особою, на яку покладено виконання функцій державного експерта з питань таємниць відповідно до закону у сфері державної таємниці.

У такому разі на зазначену особу поширюються обов'язки та права, які передбачені ст. 69 КПК України для експертів. Окрім того, права та обов'язки державного експерта з питань таємниць викладено у ст. 9 Закону України «Про державну таємницю».

Державний експерт з питань таємниць – це посадова особа, уповноважена здійснювати відповідно до вимог вказаного Закону віднесення інформації до державної таємниці у сфері оборони, економіки, науки а техніки, зовнішніх відносин, державної безпеки та охорони правопорядку, зміни ступеня секретності цієї інформації та її розсекречування (ст. 1 Закону України «Про державну таємницю»).

Виконання функцій державного експерта з питань таємниць покладається на конкретних осіб:

- 1) у Верховній Раді України – Головою Верховної Ради України;
- 2) в інших державних органах, Національній академії наук України, на підприємствах, в установах і організаціях – Президентом України за поданням

Служби безпеки України на підставі пропозицій керівників відповідних державних органів, Національної академії наук України, підприємств, установ і організацій.

Рішення (висновок) державного експерта (експертів) з питань таємниць, видане в межах його (їх) повноважень і зареєстроване СБУ у ЗВДТ, є обов'язковим для виконання на всій території України.

Державний експерт з питань таємниць несе персональну відповідальність за законність і обґрунтованість свого рішення про віднесення інформації до державної таємниці або про зниження ступеня секретності такої інформації чи скасування рішення про віднесення її до державної таємниці, а також за умисне неприйняття рішення про віднесення до державної таємниці інформації, розголошення якої може завдати шкоди інтересам національної безпеки України.

Якщо під час проведення експертизи використовуються методики, технології чи інформація, що містять охоронювану державою таємницю, в описовій частині висновку експертизи ці відомості не зазначаються.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ:

1. Що таке державна таємниця? Які нормативно-правові акти регламентують порядок здійснення кримінального провадження, яке містить відомості, що становлять державну таємницю?

2. Який процесуальний порядок участі підозрюваного, обвинуваченого у кримінальному провадженні, яке містить відомості, що становлять державну таємницю?

3. Назвіть коло учасників, яким може надаватися допуск до матеріалів, які містять відомості, що становлять державну таємницю.

4. Розкрийте порядок допуску учасників кримінального провадження до державної таємниці.

5. Розкрийте порядок надання доступу до матеріалів кримінального провадження, яке містить відомості, що становлять державну таємницю?

6. Визначте права та обов'язки учасників під час ознайомлення з матеріалами, які містять відомості, що становлять державну таємницю.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

19. Про державну таємницю : Закон України від 21 січн. 1994 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 16. Ст. 36.

20. Про інформацію : Закон України від 2 жовт. 1992 р. № 2657-ХІІ. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text>

21. Про доступ до публічної інформації : Закон України від 13 січ. 2011 р. № 2939-VI. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17#Text>

22. Про затвердження Зводу відомостей, що становлять державну таємницю : наказ СБУ від 12 серп. 2005 р. № 440 *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0902-05#Text>

23. Про Перелік посадових осіб, на яких покладається виконання функцій державного експерта з питань таємниць : указ Президента України від 19 трав. 2020

р. № 190/2020. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/190/2020#Text>

24. Бабаєва О. В. Особливості підготовчого провадження у кримінальному провадженні, яке містить відомості, що становлять державну таємницю. *Сучасний стан та перспективи розвитку сектору безпеки України: публічно-приватні аспекти* : зб. наук. праць за матеріалами III Міжнар. наук.-практ. конф. (16 квіт. 2015 р., м. Харків). Харків, 2015. С. 8–9.

25. Єрмоєнко Г. М. Гарантії збереження державної таємниці у кримінальному процесі України. *Актуальні проблеми реформування кримінально-процесуального законодавства й удосконалення діяльності судових і правоохоронних органів України* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Луганськ, 20 квіт. 2012 р.) / Луган. держ. ун-т внутр. справ. Луганськ, 2012. С. 546–549.

26. Куценко Д. Виїмка документів, що становлять державну таємницю. *Право України*. 2010. № 11. С. 96–99.

27. Навроцька В. В. Правова регламентація використання відомостей, що становлять державну таємницю в кримінальному процесі. *Часопис Академії адвокатури України*. 2010. № 2. URL: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/Chaau/2010-2/10nvvtkr.pdf>

28. Парфіло О. До питання забезпечення охорони державної таємниці у кримінальному процесі. *Право України*. 2010. № 11. С. 171–177.

29. Погорецький М. Допуск адвоката як захисника до участі у кримінальних справах, матеріали яких становлять державну таємницю. *Вісник Академії правових наук України*. 2009. Вип. 3 (58). С. 209–220.

30. Самодін А. В. Особливості дослідження відомостей, які становлять державну таємницю при провадженні у кримінальних справах. *Актуальні проблеми розкриття та розслідування злочинів* : зб. наук. пр. за матеріалами наук.-практ. конф. (м. Київ, 29. берез. 2012 р.). Київ, 2012. С. 131–133.

ГЛАВА 37.

ОСОБЛИВИЙ РЕЖИМ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО НАДЗВИЧАЙНОГО СТАНУ АБО У РАЙОНІ ПРОВЕДЕННЯ АНТИТЕРОРИСТИЧНОЇ ОПЕРАЦІЇ

Конституція України передбачає можливість уведення воєнного та надзвичайного стану на території України зі встановленням окремих обмежень прав і свобод людини й громадянина з обов'язковим зазначенням строку цих обмежень.

Воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини й громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень²⁸³.

Надзвичайний стан – це особливий правовий режим, який може тимчасово вводитися в Україні чи в окремих її місцевостях при виникненні надзвичайних ситуацій техногенного або природного характеру не нижче загальнодержавного рівня, що призвели чи можуть призвести до людських і матеріальних втрат, створюють загрозу життю і здоров'ю громадян, або при спробі захоплення державної влади чи зміни конституційного ладу України шляхом насильства і передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню та органам місцевого самоврядування відповідно до цього Закону повноважень, необхідних для відвернення загрози та забезпечення безпеки й здоров'я громадян, нормального функціонування національної економіки, органів державної влади та органів місцевого самоврядування, захисту конституційного ладу, а також допускає тимчасове, обумовлене загрозою, обмеження у здійсненні конституційних прав і свобод людини й громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень²⁸⁴.

Антитерористична операція – комплекс скоординованих спеціальних заходів, спрямованих на попередження, запобігання та припинення терористичної діяльності, звільнення заручників, забезпечення безпеки населення, знешкодження терористів, мінімізацію наслідків терористичної діяльності²⁸⁵.

Район проведення антитерористичної операції – визначені керівництвом антитерористичної операції ділянки місцевості або акваторії, транспортні засоби,

---

²⁸³ Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 трав. 2015 р. № 389-VIII. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19>

²⁸⁴ Про правовий режим надзвичайного стану : Закон України від 16 берез. 2000 р. № 1550-III. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1550-14>

²⁸⁵ Про боротьбу з тероризмом : Закон України від 20 берез. 2003 р. № 638-IV. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/638-15>

будівлі, споруди, приміщення та території чи акваторії, що прилягають до них і в межах яких проводиться зазначена операція²⁸⁶.

Проведення антитерористичної операції на Сході України поставило в число першочергових на правовому просторі України завдань забезпечення безпеки особистості, суспільства і держави. Задля термінового реагування на акти тероризму до чинного законодавства були внесені суттєві зміни та доповнення. Зокрема, для створення належної нормативно-правової основи протидії злочинності в районі проведення АТО законодавець прийняв низку нормативно-правових актів в частині здійснення досудового розслідування кримінальних правопорушень.

Відповідно до Закону України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо особливого режиму досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції» від 12 серпня 2014 року з метою врегулювання особливого режиму досудового розслідування Кримінальний процесуальний кодекс України доповнено розділом IX¹ «Особливий режим досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції».

Положення ст. 615 КПК України регулюють відносини, що виникають у разі неможливості виконання у встановлені законом строки слідчим суддею повноважень щодо розгляду клопотань про тимчасовий доступ до речей і документів, обшук та дозвіл на проведення негласних слідчих (розшукових) дій і винесення відповідних ухвал, а також обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою на строк до 30 діб до осіб, які підозрюються у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених:

- 1) ст. ст. 109-114¹ КК України (злочини проти основ національної безпеки);
- 2) ст.ст. 258-258⁵ КК України (терористичний акт; втягнення у вчинення терористичного акту; публічні заклики до вчинення терористичного акту; створення терористичної групи чи терористичної організації; сприяння вчиненню терористичного акту; фінансування тероризму);
- 3) ст.ст. 260-263¹ КК України (створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань; напад на об'єкти, на яких є предмети, що становлять підвищену небезпеку для оточення; викрадення, привласнення, вимагання вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових речовин чи радіоактивних матеріалів або заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживанням службовим становищем; незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами; незаконне виготовлення, перероблення чи ремонт вогнепальної зброї або фальсифікація, незаконне видалення чи зміна її маркування, або незаконне виготовлення бойових припасів, вибухових речовин чи вибухових пристроїв);
- 4) ст. 294 КК України (масові заворушення);
- 5) ст. 348 КК України (посягання на життя працівника правоохоронного органу, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця);
- 6) ст. 349 КК України (захоплення представника влади або працівника правоохоронного органу як заручника);

---

²⁸⁶ Про боротьбу з тероризмом : Закон України від 20 берез. 2003 р. № 638-IV. Верховна Рада України : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/638-15>

7) ст.ст. 377-379 КК України (погроза або насильство щодо судді, народного засідателя чи присяжного; умисне знищення або пошкодження майна судді, народного засідателя чи присяжного; посягання на життя судді, народного засідателя чи присяжного у зв'язку з їх діяльністю, пов'язаною зі здійсненням правосуддя),

8) ст.ст. 437-444 КК України (планування, підготовка, розв'язування та ведення агресивної війни; порушення законів та звичаїв війни; застосування зброї масового знищення; розроблення, виробництво, придбання, зберігання, збут, транспортування зброї масового знищення; екоцид; геноцид; посягання на життя представника іноземної держави; злочини проти осіб та установ, що мають міжнародний захист).

При цьому особливий режим організації досудового розслідування зводиться до делегування вказаних вище повноважень слідчого судді відповідному прокурору. Поняття «відповідний прокурор» є не цілком зрозумілим і у КПК України його тлумачення відсутнє. Проте в п. 3.1 спільного Наказу Міністра внутрішніх справ України, Генерального прокурора України, голови Служби Безпеки України від 26 серпня 2014 року за № 872/88/537 (zareєстровано в Міністерстві юстиції України 27 серпня 2014 року за № 1038/2815) зазначено, що повноваження, передбачені ст. 615 КПК України, виконуються прокурором, який здійснює процесуальне керівництво у відповідному кримінальному провадженні.

Порядок розгляду клопотань про тимчасовий доступ до речей та документів:

1) прокурор, отримавши клопотання слідчого про тимчасовий доступ до речей та документів чи прийнявши таке рішення особисто, при неможливості виконання у встановлені законом строки слідчим суддею визначених законом повноважень вирішує питання про надання згоди на тимчасовий доступ до речей та документів у порядку, передбаченому статтями 163, 164 КПК України;

2) за результатами розгляду клопотання слідчого або у разі прийняття такого рішення особисто прокурор у порядку статті 110 КПК України виносить постанову з дотриманням вимог, передбачених для відповідних ухвал слідчого судді.

Порядок розгляду клопотань про обшук:

1) прокурор, отримавши клопотання слідчого про обшук чи прийнявши таке рішення особисто, при неможливості виконання у встановлені законом строки слідчим суддею визначених законом повноважень вирішує питання про дозвіл на обшук у порядку, передбаченому статтями 234, 235 КПК України;

2) за результатами розгляду клопотання слідчого або у разі прийняття такого рішення особисто прокурор у порядку статті 110 КПК України виносить постанову з дотриманням вимог, передбачених для таких ухвал слідчого судді.

Порядок розгляду клопотань щодо негласних слідчих (розшукових) дій:

1) прокурор, отримавши клопотання слідчого щодо проведення негласних слідчих (розшукових) дій чи прийнявши таке рішення особисто, при неможливості виконання у встановлені законом строки слідчим суддею визначених законом повноважень вирішує питання щодо негласних слідчих (розшукових) дій у порядку, передбаченому статтями 247, 248 КПК України;

2) за результатами розгляду клопотання слідчого або у разі прийняття такого рішення особисто прокурор у порядку статті 110 КПК України виносить постанову з дотриманням вимог, передбачених для таких ухвал слідчого судді.

Порядок розгляду клопотань щодо обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою на строк до 30 діб:

1) прокурор, отримавши клопотання слідчого щодо обрання особі запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою чи прийнявши таке рішення особисто, при неможливості виконання у встановлені законом строки слідчим суддею визначених законом повноважень вирішує питання про застосування запобіжного заходу у вигляді взяття під варту на строк до 30 діб до осіб, які підозрюються у вчиненні злочинів, передбачених статтями 109 – 114¹, 258 – 258⁵, 260 – 263¹, 294, 348, 349, 377 – 379, 437 – 444 КК України, з дотриманням вимог статей 176, 178, 183, 186, 193, 194, 196 КПК України;

2) за результатами розгляду клопотання слідчого або у разі прийняття такого рішення особисто прокурор у порядку статті 110 КПК України виносить постанову з дотриманням вимог, передбачених для таких ухвал слідчого судді.

У постанові прокурора, винесеній за вказаними вище підставами, підпис відповідного прокурора засвідчується гербовою печаткою прокуратури, в якій працює цей прокурор. У разі, якщо тимчасово відсутня можливість засвідчити постанову та рішення гербовою печаткою, прокурором проставляється номер службового посвідчення з подальшим посвідченням гербовою печаткою²⁸⁷.

Порядок щодо застосування механізму наступного судового контролю після надання дозволу прокурором на проведення НС(Р)Д відповідно до ст. 615 КПК України не передбачено, на відміну від проведення НС(Р)Д у порядку ст. 250 КПК України. У вирок Ізюмського міськрайонного суду Харківської області зазначено, що *винесення прокурором постанови про початок проведення негласних слідчих (розшукових) дій у порядку статей 247, 248 та 615 КПК України виключає подальшу необхідність звернення до слідчого судді з передбаченим ст. 250 КПК України клопотанням після початку проведення негласних слідчих (розшукових) дій*²⁸⁸. Таку ж позицію висловив і Красноармійський міськрайонний суд Донецької області²⁸⁹. А також, Краматорський міський суд Донецької області визнав допустимими докази, отримані в результаті проведення НС(Р)Д на підставі постанови прокурора, яка була винесена в порядку ст. 615 КПК України з дотриманням вимог Глави 21 КПК України. *«Враховуючи те, що досудове розслідування відбувалось в зоні проведення антитерористичної операції (у Донецькій області), а розгляд клопотань про проведення НС(Р)Д слідчими суддями Апеляційного суду Донецької області був неможливим, прокурором у кримінальному провадженні, з метою виконання завдань кримінального провадження відповідно до вимог законодавства було винесено постанову, якою розпочато проведення негласних слідчих (розшукових) дій, результати проведення яких було долучено до матеріалів судової справи як докази. Враховуючи вищезазначене, суд не бачає підстав для визнання вказаних доказів недопустимими»*²⁹⁰.

---

²⁸⁷ Про затвердження Інструкції про порядок превентивного затримання у районі проведення антитерористичної операції осіб, причетних до терористичної діяльності, та особливого режиму досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції: наказ Міністерства внутрішніх справ, Генеральної прокуратури України, Служби безпеки України від 26 серп. 2014 р. № 872/88/537. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1038-14>

²⁸⁸ Вирок Ізюмського міськрайонного суду Харківської області від 21 груд. 2016 р. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/63543197>

²⁸⁹ Вирок Красноармійського міськрайонного суду Донецької області від 14 верес. 2016 р. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/61276495>

²⁹⁰ Вирок Краматорського міського суду Донецької області від 25 лип. 2016 р. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/59341349>

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ:

1. Що таке воєнний стан?
2. Що розуміється під поняттям «надзвичайний стан»?
3. Що таке антитерористична операція?
4. Що таке район проведення антитерористичної операції?
5. Який порядок розгляду клопотань про тимчасовий доступ до речей та документів відповідно до ст. 615 КПК України?
6. Хто має право надати дозвіл на проведення обшуку під час досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стан або в районі проведення антитерористичної операції?
7. Який процесуальний документ вносить прокурор у відповідності до наданих йому повноважень, передбачених ст.615 КПК України, за результатами розгляду клопотання слідчого щодо проведення негласних слідчих (розшукових) дій?

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Про боротьбу з тероризмом : Закон України від 20 берез. 2003 р. № 638-IV. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/638-15>
2. Про затвердження Інструкції про порядок превентивного затримання у районі проведення антитерористичної операції осіб, причетних до терористичної діяльності, та особливого режиму досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції : наказ Міністерства внутрішніх справ, Генеральної прокуратури України, Служби безпеки України від 26 серп. 2014 р. № 872/88/537 *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1038-14>
3. Про здійснення правосуддя та кримінального провадження у зв'язку з проведенням антитерористичної операції : Закон України від 12 серп. 2014 р. № 1632-VII. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1632-18>
4. Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях : Закон України від 18 січ. 2018 р. № 2268-VIII. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2268-19>
5. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 трав. 2015 р. № 389-VIII. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19>
6. Про правовий режим надзвичайного стану : Закон України від 16 берез. 2000 р. № 1550-III. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1550-14>
7. Про тимчасові заходи на період проведення антитерористичної операції : Закон України від 02 верес. 2014 р. № 1669-VII. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1669-18> .
8. Капліна О. В. Проблеми застосування норм кримінального процесуального законодавства в умовах проведення АТО. *Досудове розслідування: актуальні проблеми та шляхи їх вирішення*. 2014. Вип. 6. С. 46–51.

9. Карастильов В. А. Реалізація окремих норм Кримінального процесуального кодексу України в умовах проведення антитерористичної операції: проблеми, шляхи їх вирішення. *Досудове розслідування: актуальні проблеми та шляхи їх вирішення*. 2014. Вип. 6. С. 51–54.

10. Каткова А. Г. Деякі питання здійснення досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану та у районі проведення антитерористичної операції. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2016. № 2. С. 216–223.

11. Лазукова О. В. Нормативне забезпечення та практика реалізації процесуального порядку надання дозволу на проведення негласних слідчих (розшукових) дій в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції. *Проблеми законності*. 2017. № 138. С. 183–193.

12. Лазукова О. В. Особливий режим досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції : монографія. Харків : Право, 2018. 278 с.

13. Лазукова О. В. Особливості правового змісту інституту досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2016. № 4 (87). С. 208–218.

14. Лазукова О. В. Передумови інституалізації досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції. *Теорія і практика правознавства* : Електрон. наук. фах. вид. Нац. юрид. ун-ту ім. Ярослава Мудрого. 2016. № 2 (10). С. 1–12.

15. Леоненко Т. Є., Усс Л. О. Особливості дії Закону України «Про судоустрій і статус суддів» в умовах воєнного, надзвичайного стану або в районі проведення антитерористичної операції. *Держава та регіони*. Серія : Право. 2015. № 2 (48). С. 59–62.

16. Мельник Р. І., Чубко Т. П. Проблеми обмеження прав і свобод людини в умовах спеціального правового режиму. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*. 2016. № 1. С. 125–134.

17. Одерій О. В., Клечановський І. С. Практика астосування статті 615 Кримінального процесуального кодексу України (теоретико-прикладний аспект). *Криміналістика і судова експертиза*. 2017. Вип. 62. С. 10–20.

18. Савельєва І. В. Окремі проблемні питання щодо розслідування злочинів, вчинених в зоні АТО. *Судова та слідча практика в Україні*. 2016. Вип. 1. С. 71–73.

19. Туркот М. С., Лазукова О. В. Особливості організації і процесуального керівництва досудовим розслідуванням в умовах дії особливих правових режимів. *Вісник Національної академії прокуратури*. 2019. № 2. С. 44–59.

20. Туркот М. С., Лук'яненко Р. В. Особливості процесуального керівництва досудовим розслідуванням в умовах надзвичайних ситуацій та під час проведення антитерористичної операції. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2015. № 3 (41). С. 82–91.

21. Юрчишин В. М. Судовий контроль за застосуванням запобіжних заходів, затримання особи в зоні АТО: обмеження чи доцільність. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2017. № 4. С. 240–246.

ГЛАВА 38. ВІДНОВЛЕННЯ ВТРАЧЕНИХ МАТЕРІАЛІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Формування демократичної, соціальної правової держави України вимагає зміни пріоритетів кримінально-правової політики, послідовного реформування і вдосконалення кримінального процесуального законодавства.

Кримінальний процесуальний закон чітко визначив кримінальну процесуальну форму діяльності органів досудового розслідування, прокуратури, суду, яка зобов'язує всіх учасників кримінального провадження здійснювати слідчі та судові дії у визначених законом порядку та послідовності, а також забезпечення гарантій у кримінальному провадженні.

Проблема втрати матеріалів кримінального провадження і необхідності їх відновлення залишається актуальною, особливо через окупацію Криму, частини Донецької та Луганської областей, пов'язаними з цим міграцією значної частини населення та проведенням операції об'єднаних сил на сході України, що унеможливує розгляд заяв переселенців щодо відновлення матеріалів кримінальних проваджень, чи перегляду судових рішень, винесених судами Луганської, Донецької областей та АР Крим.

Успішна реалізація проблеми відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження настільки важлива, що законодавець доповнив кримінальну процесуальну форму, а саме – розділом VII КПК України: **Відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження** визначив порядок відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження, тобто реалізації права учасника судового розгляду на судовий захист. Таким чином питання відновлення втрачених кримінальних проваджень отримали необхідну правову регламентацію. Правила, що встановлено Кримінальним процесуальним кодексом України, надають слідчому, прокурору і судді реальну можливість законно, технологічно правильно та якісно відновлювати втрачені матеріали кримінального провадження. Своєчасне і вірне вирішення цього питання забезпечує умови для подальшої ефективної правозастосовної діяльності, реалізації прийнятих рішень.

Усі процесуальні документи, незалежно від повноти регламентації їх змісту в КПК України, оскільки вони фіксують слідчі та судові дії, які здійснюються у певній, передбаченій законом формі, мають відповідати загальним вимогам, а саме:

- 1) відповідність процесуального документа нормі закону, якою передбачено його складання як за формою, так і за змістом;
- 2) відповідність змісту процесуального документа фактичним обставинам, установленим матеріалами справи.

Дотримання зазначених вимог виконавцями має забезпечити належну якість відновлення втраченого кримінального провадження.

1. Умови відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження. Особи, які мають право звертатися до суду із заявою про відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження.

Відновленню відповідно до ст. 524 КПК України підлягають втрачені матеріали в тому кримінальному провадженні, яке завершилось ухваленням вироку суду.

Матеріалами кримінального провадження є документи, інші матеріали, надані суду під час судового провадження його учасниками, судові рішення та інші

документи й матеріали, що мають значення для цього кримінального провадження, які долучаються до обвинувального акта.

Під час кримінального провадження у справі складається понад тридцять видів процесуальних документів, які умовно можна поділити на обов'язкові та факультативні.

Частиною 1 статті 317 Кримінального процесуального кодексу України визначається зміст поняття "матеріали кримінального провадження", основним документом якого є обвинувальний акт (клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності), до якого долучаються: згідно з частиною 4 статті 291 Кримінального процесуального кодексу України – реєстр матеріалів досудового розслідування, що містить: номер та найменування процесуальної дії, проведеної під час досудового розслідування, а також час її проведення; реквізити процесуальних рішень, прийнятих під час досудового розслідування; вид заходу забезпечення кримінального провадження, дата і строк його застосування); цивільний позов, якщо він був пред'явлений під час досудового розслідування; розписка підозрюваного про отримання копії обвинувального акта, копії цивільного позову, якщо він був пред'явлений під час досудового розслідування, і реєстру матеріалів досудового розслідування; розписка або інший документ, що підтверджує отримання цивільним відповідачем копії цивільного позову, якщо він був пред'явлений під час досудового розслідування не до підозрюваного;

До обов'язкових (основних) належать ті, що складаються в кожному кримінальному провадженні та містять висновки, зроблені на стадіях досудового слідства і судового розгляду. Це постанови, протоколи, обвинувальні акти, вирoki, ухвали, угоди. Зміст цих та інших процесуальних документів досить повно регламентовано у кримінальному процесуальному законодавстві (ст.ст. 99, 101, 104, 110, 112, 126, 137, 277, 291, 372, 373, 374, 471, 472, 475, 509, 548 та ін. КПК України).

Факультативні (допоміжні) процесуальні документи складаються залежно від конкретних обставин справи. Їх не можна розглядати як вторинні – вони теж мають важливе значення за певних обставин кримінального провадження. Такими документами є повістки, заяви, доручення, повідомлення, пояснення тощо.

Причини втрати матеріалів кримінального провадження різноманітні – це стихійне лихо, пожежі, повені, техногенні події, незалежно від волі людини, тобто об'єктивні, або суб'єктивні, коли умисно документи викрадаються, знищуються, пошкоджуються, губляться внаслідок халатності чи безвідповідальності посадових осіб.

Матеріали кримінального провадження можуть бути втрачені повністю або частково. Під втратою матеріалів кримінального провадження розуміють виключення можливості отримувати з таких матеріалів інформацію, яка відображає хід, послідовність досудового розслідування та результати судового розгляду.

Метою відновлення втраченого кримінального провадження є одержання конкретного кримінального провадження, як специфічного документального утворення, для забезпечення успішного вирішення загальних завдань, поставлених перед кримінальним процесом.

Отже, під процедурою відновлення втраченого кримінального провадження слід розуміти регламентовану законом діяльність компетентної посадової особи, спрямовану на відновлення певної сукупності документів, що відображають хід,

зміст і результати розслідування конкретного кримінального правопорушення, котрі у своїй єдності складають специфічне документальне утворення, яке називається кримінальним провадженням.

Відновлення втрачених кримінальних проваджень має на меті вирішення особливих цілей і зв'язаних з ними цілком визначених задач. Обов'язковою умовою відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження є наявність вироку суду виправдувального чи обвинувального. При цьому закон не вимагає, щоб вирок обов'язково набрав законної сили. Також необхідно переконатися в тому, що провадження дійсно втрачене.

Кримінальний процесуальний закон встановив, що із заявою про відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження можуть звернутися учасники судового провадження, до яких належать: потерпілий, його представник та законний представник, цивільний позивач, його представник та законний представник, цивільний відповідач та його представник, а також інші особи, за клопотанням або скаргю яких у випадках, передбачених КПК України, здійснюється судове провадження.

Близькі родичі обвинуваченого мають право подати відповідну заяву тільки у випадку, коли він помер (з пред'явленням свідоцтва про смерть), і лише якщо це необхідно для його реабілітації. Відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 3 КПК України близькими родичами та членами сім'ї є : чоловік, дружина, батько, мати, вітчим, мачуха, син, дочка, пасинок, падчерка, рідний брат, рідна сестра, дід, баба, прадід, прабаба, внук, внучка, правнук, правнучка, усиновлювач чи усиновлений, опікун чи піклувальник, особа, яка перебуває під опікою або піклуванням, а також особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом і мають взаємні права та обов'язки, у тому числі особи, які спільно проживають, але не перебувають у шлюбі.

Підсудність заяви. Вимоги, які пред'являються до заяви про відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження.

Ст. 526 КПК України встановлює виключну територіальну підсудність заяви про відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження.

Зазначене правило щодо підсудності поширюється і на випадки, коли вирок суду першої інстанції переглядався в апеляційному та касаційному порядку, незалежно від того, що при перегляді вирок суду першої інстанції було змінено чи скасовано або навіть ухвалено новий вирок, адже відповідно до вимог ст.ст. 423 та 443 КПК України матеріали кримінального провадження після перегляду в апеляційному чи касаційному порядку мають бути повернуті до суду першої інстанції, який ухвалив вирок.

Заява про відновлення втраченого провадження має бути подана у письмовій формі й лише до суду, який ухвалив вирок. Заявник має вказати найменування суду, до якого подається заява, ім'я заявника, його поштову адресу та інші контактні дані, повний перелік матеріалів що підлягають відновленню, мету їх відновлення. Вказується процесуальний статус заявника при розгляді справи, перелік осіб, що брали участь у судовому розгляді, їх місцеперебування, а також відому йому інформацію про обставини втрати матеріалів справи, та місцеперебування копій втрачених документів. До заяви про відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження додаються документи та їх копії у друкованому, електронному вигляді, допускаються навіть не посвідчені у встановленому порядку.

Законодавець у статті 527 чітко визначив зміст заяви, в якій має бути зазначено: перелік матеріалів які підлягають відновленню, в якому процесуальному статусі перебував заявник, чи був ухвалений вирок, хто конкретно і як хто брав участь у судовому розгляді, місце проживання чи місцеперебування цих осіб, відомі обставини втрати матеріалів кримінального провадження, місцеперебування копій документів кримінального провадження або відомостей щодо них, поновлення яких саме документів заявник вважає необхідним, для якої мети необхідне їх поновлення.

До заяви про відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження додаються документи або їх копії, що збереглися у заявника, навіть якщо вони не посвідчені в установленому порядку.

Якщо у заяві не зазначено мету відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження, або відомості, необхідні для їх відновлення, суд постановляє ухвалу про залишення заяви без руху, та встановлює заявникові строк, необхідний для усунення цих недоліків.

Якщо мета звернення до суду, зазначена заявником, не пов'язана із захистом його прав та інтересів, суд своєю ухвалою відмовляє у відкритті провадження про відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження або залишає заяву без розгляду, якщо провадження було відкрито.

Розгляд заяви про відновлення матеріалів кримінального провадження та прийняття рішення

Одержавши заяву про відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження, суддя вживає заходів для одержання від прокурора відомостей та копій відповідних процесуальних документів, які стосуються відновлюваних матеріалів.

Під час судового розгляду суд використовує ту частину матеріалів кримінального провадження, що збереглася, документи, видані фізичним чи юридичним особам до втрати матеріалів кримінального провадження, копії цих документів, інші довідки, папери, відомості, які стосуються цього провадження.

Суд має право допитати як свідків осіб, які були присутніми під час вчинення процесуальних дій, осіб (їх представників), які брали участь у судовому розгляді, а в необхідних випадках – осіб, які входили до складу суду, що здійснював судовий розгляд, а також осіб, які виконували судові рішення. При цьому суд не збирає і не досліджує нові докази, не розглядає справу по суті, а відтворює те що відбулося в минулому.

Як визначено статтею 531 Кримінального процесуального кодексу України, на підставі зібраних і перевічених матеріалів суд постановляє ухвалу про відновлення матеріалів втраченого кримінального провадження повністю або в частині яку, на його думку, необхідно відновити. У рішенні суду про відновлення матеріалів втраченого кримінального провадження зазначається, на підставі яких конкретно доказів, поданих суду і досліджених у судовому засіданні з участю всіх учасників судового провадження, суд вважає установленим зміст відновленого судового рішення, наводяться висновки суду про доведеність того, які докази досліджувалися судом і які процесуальні дії вчинилися.

За недостатності зібраних матеріалів для точного відновлення матеріалів втраченого кримінального провадження суд вмотивованою ухвалою закриває розгляд заяви про відновлення матеріалів втраченого кримінального провадження і роз'яснює учасникам судового провадження право на повторне звернення з такою самою заявою за наявності необхідних документів.

До уваги! Строк зберігання матеріалів кримінального провадження не має значення для вирішення заяви про їх відновлення.

Положеннями КПК України встановлено чітку регламентацію вимог до заяви про відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження.

У заяві про відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження, яка подається у письмовій формі, має бути зазначено:

1) загальні реквізити, тобто найменування суду, до якого подається заява, ім'я заявника (найменування, якщо учасником провадження була юридична особа), його поштова адреса (або місцеперебування юридичної особи), докладні контактні дані (телефон, електронна адреса, інші засоби зв'язку);

2) повний перелік матеріалів, відновлення яких заявник вважає необхідним;

3) мету відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження, а також вимоги особи, яка подає заяву;

4) обґрунтування необхідності відновлення матеріалів кримінального провадження, з зазначенням конкретної мети по кожному з перелічених документів окремо;

5) чи був ухвалений вирок;

6) процесуальний статус, у якому перебував заявник при розгляді справи;

7) перелік осіб, які брали участь у судовому розгляді справи, із зазначенням їхнього процесуального статусу, їх місце перебування чи знаходження;

8) у разі необхідності-клопотання (про виклик певних осіб, вимога копій, одержання наданих матеріалів особою, яка звертається до суду тощо);

9) відома заявникові інформація про обставини втрати матеріалів провадження, про місцеперебування копій документів провадження, що втрачені, або відомостей про них;

10) перелік матеріалів, які додаються.

До заяви про відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження додаються документи або їх копії, що збереглися у заявника, навіть якщо вони не посвідчені у встановленому порядку,

Заяву підписує особа, яка її подає. Якщо заяву подає захисник, представник потерпілого, то до неї додаються оформлені належним чином документи, що підтверджують його повноваження відповідно до вимог КПК України.

Заявник за наявності відомостей повинен надати інформацію про місце знаходження копій документів кримінального провадження або відомостей щодо них.

Під копією документа слід розуміти його примірник, який містить точне знакове відтворення змісту інформації іншого документа, в окремих випадках – деяких його зовнішніх ознак і не має реквізитів, що надають йому юридичної сили.

Документи та їх копії можуть бути як у друкованому (паперовому), так і електронному вигляді, належно посвідченими або ні.

Вірність копії документа, наданого громадянином, засвідчується у тих випадках, коли справжність підпису громадянина на оригіналі цього документа засвідчена нотаріусом або посадовою особою органу місцевого самоврядування чи підприємством, установою, організацією за місцем роботи, навчання, проживання чи лікування громадянина.

Вірність копії документа може бути засвідчена нотаріусом, посадовою особою органу місцевого самоврядування, якщо вірність копії засвідчена в нотаріальному

порядку, або якщо ця копія видана тією ж установою, підприємством чи організацією, що видала оригінал документа.

Серед джерел, з яких можна отримати документи, необхідні для відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження, можуть бути:

- 1) Єдиний реєстр досудових розслідувань;
- 2) засоби кримінального провадження;
- 3) матеріали наглядового провадження;
- 4) матеріали, які знаходяться в контролюючих органах;
- 5) результати експертних досліджень(ст. 69 КПК України);
- 6) матеріали, що знаходяться у захисника(ст. 45 КПК України);
- 7) матеріали, що виділялися в окреме провадження(ст. 217);
- 8) матеріали, що знаходяться в учасників кримінального провадження(ч. 2 ст. 317 КПК України).

Серед інших джерел, де можуть знаходитися важливі для відновлення матеріалів кримінального провадження документи, не менш корисними можуть бути: органи місцевого самоврядування; медичні заклади; інформаційні бюро; підрозділи міграційної служби; у міських, районних підрозділах національної поліції єдиний облік заяв і повідомлень про вчинення кримінальних правопорушень, підрозділів ювенальної превенції, сервісних центрів МВС; виконавчої служби; служби пробації; РАГС; навчальні заклади; місця роботи та служби обвинувачуваного та інші – де можна отримати відповідні конкретному кримінальному правопорушенню відомості.

Крім перерахованих, джерелом отримання матеріалів кримінального провадження можуть бути персональний комп'ютер слідчого, прокурора, слідчого судді.

В кожному конкретному випадку перелік джерел, з яких можна отримувати копії документів, визначається правами фізичних та повноваженнями юридичних осіб, потрапивших у коло кримінальних процесуальних правовідносин.

Наслідки недодержання вимог до змісту заяви, відмова у відкритті провадження або залишення заяви без розгляду.

Відповідно до вимог статті 527 КПК України у заяві обов'язково повинна бути зазначена мета відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження. Якщо у заяві не зазначено мету відновлення провадження або відомості, необхідні для їх відновлення, суд постановляє ухвалу про залишення заяви без руху, якою встановлює заявникові строк, необхідний для усунення цих недоліків. Виходячи із загальних правил судочинства, якщо заявник у встановлений ухвалою строк усуне недоліки, заява вважатиметься поданою в день її першого надання до суду. В іншому разі вона вважатиметься такою, що не подана, і має бути повернута заявникові.

Під час підготовки до розгляду заяви про відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження, суд повинен пересвідчитись, чи подано заяву уповноваженою особою відповідно до статті 525 КПК України, чи пов'язана вона із захистом її прав та інтересів і чи вказано мету заяви.

В ході перевірки правильності складання заяви також з'ясовується наявність інформації про те чи був ухвалений вирок, в якому процесуальному статусі перебував заявник, хто конкретно і як хто брав участь у судовому розгляді, їх місце проживання чи місцеперебування, відомості про обставини втрати матеріалів кримінального провадження, місцеперебування копій документів кримінального провадження, перелік необхідних для поновлення документів, для якої мети необхідне їх поновлення.

Законодавець визначив вичерпний перелік випадків залишення заяви про відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження без руху. Відповідно до ч. 1 статті 527 КПК України заяви про відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження залишаються без руху у разі незазначення у заяві:

- а) мети відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження;
- б) відомостей, необхідних для відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження.

Конкретизована мета відновлення матеріалів кримінального провадження за заявою близьких родичів – для реабілітації померлого обвинуваченого, передбачена у ст. 525 КПК України. Інші особи у заяві повинні вказувати не лише мету відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження, а й зазначати, яким чином постановлений вирок щодо втрачених матеріалів кримінального провадження зачіпає їхні права та інтереси.

Суд своєю ухвалою відмовляє у відкритті провадження про відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження або залишає заяву без розгляду, якщо провадження було відкрито у випадку, коли мета звернення до суду, зазначена заявником, не пов'язана із захистом його прав та інтересів. В ухвалі зазначають строки й порядок її оскарження.

Підготовка заяви до розгляду. Судовий розгляд.

Одержавши заяву про відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження, суддя вживає заходів для одержання від прокурора відомостей та копій відповідних процесуальних документів, які стосуються відновлюваних матеріалів. З цією метою він приймає ухвалу про відкриття провадження у справі про відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження, у якій зазначаються строк надання інформації та час призначення справи до розгляду. Ухвала направляється прокурору для одержання відомостей та копій відповідних процесуальних документів, які стосуються відновлювальних матеріалів.

При вирішенні питання про обсяг відомостей, які підлягають витребуванню і стосуються відновлюваних матеріалів, суддя з метою вжиття заходів із забезпечення максимально повного відновлення доказової бази у втраченому кримінальному провадженні, має керуватися положеннями глави 4 КПК України.

Згідно з коментарем до ст. 93 КПК України *витребування* – це пред'явлення письмової або усної вимоги сторонами обвинувачення чи захисту посадовим особам і громадянам про пред'явлення письмових документів чи предметів; виконання вимог адресатами; прийняття сторонами обвинувачення і захисту об'єктів та фіксація цієї дії в кримінальному провадженні. Витребування застосовують коли відомо місце чи адресат зберігання предмета або документа, та коли відсутня загроза того, що документ або предмет можуть бути знищені або змінені у період між вимогою і доставленням об'єктів.

Отримання – це доставляння сторонами обвинувачення та захисту, посадовими особами та громадянами письмових документів та предметів з проханням про їх залучення до кримінального провадження з фіксацією цього факту.

Прокурор, окрім відомостей, які витребуються судом, також надає належним чином завірені копії процесуальних документів, внесених до ЄРДР. Окрім наглядового провадження у втраченому кримінальному провадженні, джерелом відновлюваних матеріалів може служити особова справа заарештованого, що зберігається у спецвідділі установи виконання покарань. Перелік документів, які

також можуть служити джерелами доказів у відновлюваному кримінальному провадженні, визначено у коментарі ст. 527 КПК України.

Втрачені матеріали кримінального провадження можуть відновлюватися у два способи:

1. витребування копій документів – джерел доказів;
2. провадження слідчих дій, спрямованих на отримання доказів, які раніше були зібрані, а потім втрачені, під час судового розгляду(проведення допитів учасників процесу).

Якщо втрачений документ – джерело доказів, копія якого може бути надана підприємствами, установами, організаціями, посадовими особами і громадянами, необхідно оформити відповідний запит, витребувати копію документа для приєднання до матеріалів кримінального провадження. Перший спосіб не потребує суттєвих витрат процесуальних засобів. У випадку втрати протоколу слідчої дії, органу досудового розслідування, який його відновлює, необхідно вирішити, чи є цей протокол:

1) формою закріплення відповідного джерела доказів, наприклад, показань свідка, потерпілого, підозрюваного;

2) самостійним джерелом доказів (тобто протоколом, у якому засвідчуються факти та обставини, виявлені при проведенні таких слідчих дій, як огляд, обшук, виїмка, відтворення обстановки та обставин події, освідування, накладення арешту на кореспонденцію, зняття інформації з каналів зв'язку, пред'явлення для впізнання).

Для відновлення втрачених протоколів допиту свідка, потерпілого, підозрюваного, потрібно повторно провести допит цих учасників процесу.

У випадку необхідності відновлення протоколів деяких слідчих дій, які є самостійними джерелами доказів, закон не допускає проведення повторних слідчих дій, наприклад обшук або виїмку. Тому потрібно іншим шляхом пояснювати, звідки в кримінальному провадженні з'явилися знаряддя злочину, речі й цінності, нажиті злочинним шляхом, а також довести, що перелічені предмети були виявлені та вилучені саме в конкретному житлі, іншому володінні особи, приміщенні, у певної особи.

У випадку втрати оригіналу протоколу слідчої дії кримінальне провадження можна швидко відновити, приєднавши до нього копії протоколів слідчих дій, які повинні знаходитися в судовій справі. Ведення такої справи має бути обов'язковим. Зберігати в суді її слід у режимі, що забезпечує нерозголошення даних, які містяться в ній.

Правилами зберігання, захисту, використання та розкриття банківської таємниці, що затверджені постановою Національного банку України від 31 січня 2020 року передбачено вручення представникові банку другого примірника протоколу виїмки банківського документа.

Отже, відновлення протоколу обшуку не викликає труднощів, якщо другий примірник такого протоколу, а також другий примірник опису вручений особі, у якій проведено обшук, представникові підприємства, установи, організації, де проводились ці слідчі дії. Якщо ж другий примірник протоколу обшуку, а також другий примірник опису у зазначених осіб не збереглися, то повторною слідчою дією такий протокол відновити вже ніяк неможливо, оскільки не можна повторно отримати предмети та документи, що вже раніше були вилучені.

Відповідно до ч. 2 ст. 234 КПК України, обшук житла чи іншого володіння особи, за винятком невідкладних випадків, проводиться лише за вмотивованою ухвалою слідчого судді. У невідкладних випадках, пов'язаних з урятуванням життя та майна чи з безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні злочину, обшук житла чи іншого володіння особи може бути проведено без ухвали слідчого судді. При цьому в протоколі зазначаються причини, що зумовили проведення обшуку без ухвали слідчого судді. Протягом доби з моменту проведення цієї дії слідчий направляє копію протоколу обшуку прокуророві.

Не виникає труднощів з відновленням втрачених матеріалів, у випадку втрати такого джерела доказів, як висновок експерта (ст. 101 КПК України). Висновок експертизи та додатки до нього завжди складаються у двох примірниках, один з яких направляється органу, який призначив експертизу, а другий залишається в експертній установі. У випадку необхідності з установ, де провадяться експертизи, можна витребувати другий примірник висновку та додатки до нього.

Нерідко виникає потреба відновлення втрачених речових доказів. Речовими доказами є предмети, які були знаряддям вчинення злочину, зберегли на собі сліди злочину або були об'єктом злочинних дій, гроші, цінності та інші речі, нажиті злочинним шляхом, і всі інші предмети, які можуть бути засобами для розкриття злочину й виявлення винних або для спростування підозри чи пом'якшення відповідальності (ст. 98 КПК України). Зрозуміло, що відновити цей об'єкт неможливо, тому що він незамінний. Водночас його може замінити похідний речовий доказ: зліпки, відтиски, фото, кіно та відеозображення речового доказу.

Слід враховувати, що відповідно до положень глави 5 КПК України (ст.ст. 103-110) процесуальні дії під час кримінального провадження можуть фіксуватися у протоколі, на носії інформації, у журналі судового засідання, а також слідчий або прокурор складає реєстр матеріалів досудового розслідування. Кожен з перерахованих способів фіксації також може служити джерелом відновлення інформації.

Крім того, відповідно до статті 1 Закону України «Про обов'язковий примірник документів» від 08.07.2019 року документ – це матеріальна форма одержання, зберігання, використання і поширення інформації, зафіксованої на папері, магнітній, кіно – фотоплівці, оптичному диску або іншому носії. До них можуть належати матеріали фотографування, звукозапису, відеозапису та інші носії інформації (у тому числі електронні), які містять відомості про обставини, встановлені в ході кримінального провадження. (Коментар до статті 93 КПК України).

Порядок судового розгляду визначено розділом IV та положеннями ст.ст. 530 та 531 КПК України.

Суд має використовувати весь спектр повноважень під час проведення засідання з метою відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження. Зокрема, користуватися правом допитувати у якості свідків осіб, які були присутніми під час вчинення процесуальних дій, входили до складу суду, що здійснював судовий розгляд, а також осіб, які виконували судові рішення. Мова йде про осіб учасників процесуальних дій, що виконувалися під час досудового розслідування та судового розгляду відновлюваного кримінального провадження.

Під час судового розгляду заяви про відновлення втраченого судового провадження суд досліджує ту частину провадження, що збереглася: документи або копії з матеріалів провадження, видані громадянам або юридичним особам до того,

як матеріали впровадження були втрачені, інші документи і відомості, які стосуються відновлюваного провадження та можуть сприяти заповненню прогалин. До їх числа належать документи, інші матеріали, надані суду під час судового провадження його учасниками, судові рішення та інші документи і матеріали, що мають значення для цього кримінального провадження, долучаються до обвинувального акта також клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру та клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності.

Суд може визнати за доцільне та допитати як свідків осіб, які в силу своєї причетності до відновлюваного провадження можуть володіти інформацією, корисною для його відновлення. Такими вважаються всі особи, що були присутніми при вчиненні процесуальних дій. А саме фізичні особи та представники юридичних осіб, що брали участь у судовому розгляді, ті що входили до складу суду, здійснювали судовий розгляд у провадженні, матеріали якого втрачено та особи які виконували судові рішення. Саме ці категорії свідків можуть бути допитані у необхідних випадках

До процесуальних дій закон відносить дії, що виконувалися під час досудового розслідування, у відновлюваному кримінальному провадженні, а також процесуальні дії під час його судового розгляду. У якості свідків можуть бути залучені особи які безпосередньо їх проводили (прокурори, слідчі, співробітники оперативних підрозділів за дорученням слідчого, прокурора), а також особи, за участю яких вони відбувались (підозрюваний, обвинувачений, законний представник, педагог, психолог, лікар, експерт, поняті та інші.) Склад суду визначає стаття 31 КПК України.

Перелік документів, які стосуються втраченого кримінального провадження і необхідний для його відновлення, визначається суддею при винесенні ухвали про відкриття провадження.

До осіб, які виконують судові рішення, належать співробітники: поліції, пенітенціарної системи, державної виконавчої служби та інші.

Судове рішення.

На підставі зібраних і перевірених матеріалів суд ухвалює рішення про відновлення втраченого провадження повністю, або в частині яку, на його думку, необхідно відновити та відповідно до статті 369 КПК України виносить ухвалу. Ухвалення такого рішення відбувається на підставі зібраних і перевірених матеріалів. При цьому він повинен виходити насамперед із заяви заявника та, звичайно, враховувати, чи матиме таке відновлення для заявника юридичні наслідки.

В ухвалі суду про відновлення матеріалів втраченого кримінального провадження зазначається, на підставі яких конкретно доказів, поданих суду і досліджених у судовому засіданні з участю всіх учасників судового провадження, суд вважає установленим зміст відновленого судового рішення, наводяться висновки суду про доведеність того, які докази досліджувалися судом і які процесуальні дії вчинялися.

За результатами судового розгляду суд постановляє ухвалу про повне або часткове відновлення матеріалів втраченого кримінального провадження. Зміст ухвали має відповідати вимогам ст. 370 КПК України тобто бути законним, обґрунтованим і вмотивованим.

Приймаючи процесуальне рішення у формі ухвали, суд викладає у її змісті суть та перелік одержаних і досліджених доказів, свідчення допитаних учасників судового

провадження, на підставі яких зміст відновленого провадження суд вважає установленим, та вмотивовані висновки про доведеність того, які докази досліджував суд і які процесуальні дії вчинялися при винесенні вироку за втраченим кримінальним провадженням.

При прийнятті рішення про часткове відновлення матеріалів втраченого кримінального провадження, суд відповідно його мотивує, та з'ясовує чи вирішить воно по суті заяву, за якою відкрито провадження.

Якщо недостатньо зібраних матеріалів для точного відновлення втраченого кримінального провадження, суд закриває розгляд заяви про відновлення матеріалів втраченого кримінального провадження.

Суд закриває розгляд заяви про відновлення матеріалів втраченого кримінального провадження ухвалою. В ухвалі суд вказує на недостатність зібраних доказів та відсутність яких саме документів перешкоджає точному відновленню матеріалів, а також роз'яснює сторонам право на повторне звернення з такою самою заявою, за наявності необхідних документів для точного відновлення матеріалів втраченого кримінального провадження.

Стан законодавчого регулювання відновлення втрачених матеріалів вимагає подальшого вдосконалення, адже норми КПК України не передбачають можливості оскарження в апеляційному порядку ухвал про залишення заяви про відновлення втрачених матеріалів без руху; повернення такої заяви заявнику, відмову у відкритті відновлюваного провадження, залишення заяви без розгляду, закриття розгляду заяви про відновлення матеріалів втраченого провадження.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ:

1. Які умови відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження?
2. Хто має право звернутися до суду із заявою про відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження?
3. Які вимоги пред'являються до змісту заяви про відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження?
4. У яких випадках заява про відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження залишається без розгляду?
5. Які дії вчиняє суд при підготовці заяви про відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження до розгляду?
6. Які повноваження має суд при розгляді заяви про відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження ?

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : із змінами та допов. станом на 18 лютого 2020 року. Київ : Алерта, 2020. 497 с.

2. Про здійснення правосуддя та кримінального провадження у зв'язку із проведенням антитерористичної операції : Закон України від 12 серп. 2014 р. № 1632-VII. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1632-18#Text>

3. Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні 2017 рік. *Уповноважений Верховної Ради України з прав людини* : [сайт]. URL: http://www.ombudsman.gov.ua/ua/page_secretariat/docs/presentations/&page=3.

4. Маланюк А. Загальні умови здійснення провадження з відновлення втрачених матеріалів у кримінальному судочинстві України. *Вісник Львівського університету*. Серія : Юридична. 2017. Вип. 64. С. 235–244.

5. Ткаченко Є. А. Неформальні практики у відновленні втрачених матеріалів кримінальних проваджень та можливі шляхи їх вирішення. *Питання боротьби із злочинністю*. 2018. Вип. 36. С. 171–183.

6. Миколенко О. М. Правове забезпечення інституту відновлення втрачених матеріалів кримінального впровадження. *Матеріали 69-ї наукової конференції професорсько-викладацького складу економіко-правового факультету Одеського нац. університету ім. І. І. Мечникова (м. Одеса, 26–*

28 листоп. 2014 р.) / відп. ред.: І. С. Канзафарова, А. О. Нігреєва; ОНУ ім. І. І. Мечникова, ЕПФ. Одеса, 2014. С. 121–123.

7. Романюк А. Б. Проблемні питання правового регулювання відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження в Україні. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія* : зб. наук. пр. / [редкол.: С. В. Ківалов (голов. ред.), В. М. Дрьомін (заст. голов. ред.), Ю. П. Аленін та ін.] ; відпов. за вип. В. М. Дрьомін; МОН України, НУ ОЮА. Одеса, 2012. Т. 11. С. 438–445.

8. Про затвердження змін до Правил зберігання, захисту, використання та розкриття банківської таємниці : постанова Національного банку України від 31 січ. 2020 р. № 13. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0013500-20#Text>

9. Глущенко В. Коментар щодо можливості відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження. *Права Людини в Україні : інформаційний портал Харківська правозахисна група* : [сайт]. URL: <http://khp.org/index.php?id=155674035.20.02.2019>.

ГЛАВА 39.

ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА. МІЖНАРОДНА ПРАВОВА ДОПОМОГА ПРИ ПРОВЕДЕННІ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ДІЙ

1. Поняття та правова основа міжнародного співробітництва під час кримінального провадження

2. Процесуальний порядок надання міжнародної правової допомоги під час проведення процесуальних дій

3. Сутність видачі особи, яка вчинила кримінальне правопорушення (екстрадиція)

4. Порядок і умови кримінального провадження у порядку перейняття

5. Визнання та виконання вироків судів іноземних держав та передача засуджених осіб

Питання для самоконтролю

Рекомендована література

1. ПОНЯТТЯ ТА ПРАВОВА ОСНОВА МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА ПІД ЧАС КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

На сучасному етапі поглиблюється роль міжнародного та національного права під час здійснення зовнішнього контролю за злочинними проявами та застосуванням державного примусу до осіб, які вчинили кримінальні правопорушення.

КПК України містить окремий розділ IX «Міжнародне співробітництво під час кримінального провадження», що включає з'ясування таких окремих положень, що стосуються загальних засад міжнародного співробітництва, міжнародної правової допомоги під час проведення процесуальних дій, видачі осіб, які вчинили кримінальне правопорушення (екстрадиція), кримінального провадження у порядку перейняття, визнання та виконання вироків іноземних судів та передання засуджених осіб.

Відповідно до ст. 542 КПК України міжнародне співробітництво – це діяльність уповноважених органів під час кримінального провадження, що полягає у вжитті необхідних заходів з метою надання міжнародної правової допомоги шляхом вручення документів, виконання окремих процесуальних дій, видачі осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, тимчасової передачі осіб, перейняття кримінального переслідування, передачі засуджених осіб та виконання вироків. Міжнародним договором України можуть бути передбачені інші форми співробітництва під час кримінального провадження.

Важливою формою міжнародної взаємодії між державами з боротьби зі злочинністю є співробітництво у сфері судочинства з кримінальних правопорушень різних видів. Така форма співпраці має назву міжнародної правової допомоги.

Міжнародна правова допомога є офіційною діяльністю державних органів, яка здійснюється на підставі міжнародних договорів. Договори про правову допомогу забезпечують повне здійснення національної юрисдикції й уникнення конфлікту юрисдикцій – саме з цією метою держави їх укладають. З появою міжнародних

судових органів міжнародні договори можуть передбачати можливість надання правової допомоги для здійснення міжнародної кримінальної юрисдикції.

Організацію з надання міжнародної допомоги здійснюють компетентні органи суверенних держав. До центральних органів в Україні відповідно до ст. 545 КПК України відносяться: Офіс Генерального прокурора, Міністерство юстиції України та Національне антикорупційне бюро України.

З метою підтримки органів юстиції може використовуватися допомога національних центральних бюро (НЦБ) Інтерполу. Зазначені бюро Інтерполу є такими, що пов'язують Інтерпол з поліціями держав – членів Інтерполу. Вони є базовими пунктами для підтримки міжнародної поліцейської співпраці. Діяльність же Інтерполу заснована в 1923 році з метою реалізації потреб держав під час узгодження та координації сумісних зусиль для боротьби з міжнародною та національною злочинністю. Серед членів цієї потужної організації понад 200 держав. Україна є членом цієї організації як правонаступник РФ з 1992 року.

Правову основу міжнародної співпраці у сфері судочинства з кримінальних правопорушень складають Конституція України, загальновизнані засади та норми міжнародного права та міжнародні договори України, Кримінальний кодекс України, Кримінальний процесуальний кодекс України, Закони України: «Про прокуратуру»²⁹¹, «Про міжнародні договори України»¹, щодо ратифікації міжнародних договорів України про правову допомогу з кримінальних правопорушень, що встановлюють загальні та спеціальні правила, з урахуванням яких повинна реалізовуватися міжнародна взаємодія з кримінальних правопорушень різноманітних видів. Базовими міжнародними правовими актами є: Устав ООН, Загальна декларація прав людини, що була прийнята Генеральною Асамблеєю ООН (1948 р.), Віденська конвенція 1969 р. про право міжнародних договорів, що вступила в дію в 1980 р.¹

Міжнародні договори із правової допомоги здебільшого є двосторонніми. В окремих випадках, за умови наявності певних інтеграційних відносин, питання правової допомоги вирішують на підставі багатосторонніх угод. Україна, наприклад, бере участь у двох таких системах міжнародної правової допомоги – СНД і Раді Європи. У рамках СНД це один багатосторонній договір – Конвенція про правову допомогу у правових відносинах із цивільних, сімейних та кримінальних справ 1993 р.¹ У рамках Ради Європи укладено низку договорів: Конвенцію про взаємну

---

²⁹¹ Про прокуратуру : Закон України від 14 жовт. 2014 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 2-3. Ст. 12. {Зі змінами, внесеними згідно із Законом № 524-IX від 04.03.2020}. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18>

¹ Про міжнародні договори України : Закон України від 29 черв. 2004 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 50. Ст. 540. {Зі змінами, внесеними згідно із Законами № 1323-VII від 05.06.2014, ВВР, 2014, № 34, ст. 1166 № 113-IX від 19.09.2019, ВВР, 2019, № 42, ст. 238}. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1906-15>

¹ Віденська конвенція про право міжнародних договорів. (*Про приєднання до Конвенції із застереженнями та заявою див. Указ Президії Верховної Ради УРСР N 2077-XI (2077-11) від 14.04.86*). *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_118

¹ Конвенція про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах (укр/рос) : ратифіковано із застереженнями Законом № 240/94-ВР від 10 листоп. 1994 р. {Про чинність Конвенції для України додатково див. Лист Міністерства юстиції N 26-53/7 (v53_7323-06) від 21.01.2006}. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v53_7323-06

допомогу в кримінальних справах 1959 р.¹, Конвенцію про видачу правопорушників 1957 р.¹, Конвенцію про передачу заяв про правову допомогу 1977 р., Конвенцію про передачу провадження у кримінальних справах 1972 р., Конвенцію про передачу засуджених 1983 р.¹ тощо.

Договори про правову допомогу в основному регулюють такі питання, як екстрадиція, виконання іноземного судового рішення, виконання окремого процесуального доручення, а також питання колізійного права, наприклад, обмін інформацією відповідно до Європейської Конвенції про інформацію відносно іноземного законодавства 1968 р.

Перелік напрямів правової допомоги, які включено до конкретного договору, залежить від домовленості між державами: це може бути екстрадиція, причому окремої групи осіб, правова допомога у кримінальних провадженнях.

Питання правової допомоги можуть бути включені до міжнародних договорів про уніфікацію кримінального законодавства. Прохання про надання правової допомоги може бути відхилено, якщо надання такої допомоги може зашкодити суверенітету чи безпеці або суперечить законодавству держави, що робить запит.

Відповідно до чинного законодавства України підлягає застосуванню Інструкція про порядок приймання-передавання осіб, які перебувають під вартою, на кордоні України та за її межами (затв. спільним наказом МВС та Державного комітету у справах охорони державного кордону України від 17 листопада 1998 р. № 474/845 (ДСК), зареєстрована 14 січня 1999 р. за № 16/3309)¹.

2. ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ ПОРЯДОК НАДАННЯ МІЖНАРОДНОЇ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ДІЙ

У разі якщо під час розгляду кримінальної справи в суду України виникне потреба вручити документи, викликати особу, допитати осіб, провести інші процесуальні дії за кордоном, суд України, який здійснює кримінальне провадження, складає запит (доручення) про міжнародну правову допомогу згідно з вимогами міжнародного договору України, КПК України та Інструкції про порядок здійснення міжнародного співробітництва з питань взаємної правової допомоги, видачі правопорушників (екстрадиції), передачі (прийняття) засуджених осіб, виконання

---

¹ Про ратифікацію Європейської конвенції про видачу правопорушників, 1957 рік, Додаткового протоколу 1975 року та Другого додаткового протоколу 1978 року до Конвенції : Закон України від 16 січ. 1998 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1998. № 23. Ст. 129. {Зі змінами, внесеними згідно із Законами N 1299-XIV (1299-14) від 15.12.99, ВВР, 2000, N 1, ст. 4 N 3453-VI(3453-17) від 02.06.2011, ВВР, 2011, N 50, ст. 548}. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/43/98-%D0%B2%D1%80>

¹ Конвенція про передачу засуджених осіб : підписана в Страсбурзі, 21 берез. 1983 р. Про ратифікацію Додаткового протоколу до Європейської Конвенції про передачу засуджених осіб : Закон України від 3 квіт. 2003 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 29. Ст. 228. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/718-15>

¹ Про затвердження Інструкції про порядок приймання-передавання осіб, які перебувають під вартою, на кордоні України та поза її межами : зі змінами, внесеними згідно з Наказом Міністерства внутрішніх справ № 1284 від 08 груд. 2016 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0009-17>

вироків та інших питань міжнародного судового співробітництва у кримінальному провадженні під час судового провадження¹.

Запит (доручення) і долучені до нього документи складаються в письмовій формі, засвідчуються підписом судді або вповноваженої особи суду України та завіряються гербовою печаткою суду України, який складає запит (доручення). Якщо документ, що надсилається, містить декілька аркушів, вони мають бути відповідним чином скріплені (прошнуровані), пронумеровані й скріплені гербовою печаткою суду України. До запиту (доручення) суд додає засвідчений у встановленому порядку переклад запиту та долучених до нього документів мовою, визначеною міжнародним договором України, а за відсутності договору – офіційною мовою запитуваної держави або іншою прийнятною для цієї держави мовою.

Документи, що підлягають врученню, можуть бути складені або перекладені тією мовою, яку, як суд України має підстави вважати, розуміє особа, якій треба вручити документи. Це окремо зазначає суд України в запиті (дорученні). До запиту (доручення) про вручення документів про виклик особи, яка перебуває за межами України, суд України додає повістку про виклик особи, яка містить інформацію за загальними правилами, передбаченими для виклику осіб у кримінальному провадженні. При цьому також наводяться положення міжнародного договору України про гарантії особі, яка з'явилася на виклик суду в запитувачу державу, а в разі відсутності – положення частин 2, 3 статті 566 КПК України.

Викликану особу, крім підозрюваного та обвинуваченого, повідомляють про розмір і порядок відшкодування витрат, пов'язаних із викликом. Запит (доручення) про проведення допиту особи шляхом відеоконференції має містити опис технічних вимог щодо проведення відеоконференції, контактні дані осіб, відповідальних за технічне забезпечення відеоконференції, а також пропозиції щодо дат і часу проведення відеоконференції та попереднього пробного сеансу відеозв'язку.

За потреби в одному дорученні може міститися прохання про вручення документів, про виконання процесуальних дій чи надання іншої правової допомоги, якщо це стосується тієї самої особи, чи в інших випадках, коли це доцільно. У випадках, визначених міжнародним договором України, суд України під час складання запиту використовує формуляри, затверджені таким договором.

В інших випадках суд може використовувати для складання запитів (доручень) про проведення окремих процесуальних дій за кордоном у порядку міжнародної правової допомоги в кримінальних справах модельні зразки запиту (доручення) про вручення документів, запиту (доручення) про виклик особи в судове засідання, запиту (доручення) про допит як свідка, експерта, потерпілого, обвинуваченого, запиту (доручення) про допит як свідка, експерта, потерпілого, обвинуваченого шляхом відеоконференції, запиту (доручення) про допит як свідка, експерта, потерпілого, обвинуваченого шляхом телефонної конференції, клопотання про отримання інформації.

---

¹ Про затвердження Інструкції про порядок здійснення міжнародного співробітництва з питань взаємної правової допомоги, видачі правопорушників (екстрадиції), передачі (прийняття) засуджених осіб, виконання вироків та інших питань міжнародного судового співробітництва у кримінальному провадженні під час судового провадження : наказ Міністерства юстиції України 19 серп. 2019 р. № 2599/5 ; зареєстровано в Міністерстві юстиції України 22 серп. 2019 р. за № 956/33927 {Зі змінами, внесеними згідно з Наказом Міністерства юстиції № 4167/5 від 23.12.2019}. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0956-19>

Запит (доручення) та додані до нього документи, складені на підставі міжнародного договору України, не потребують засвідчення у порядку консульської легалізації або шляхом проставлення апостиля.

За відсутності міжнародного договору запитувана держава може вимагати засвідчення запиту або додатків до нього шляхом консульської легалізації чи проставлення апостилю. Суд України надсилає запит (доручення) про міжнародну правову допомогу через відповідне міжрегіональне управління до Мін'юсту, крім випадків, коли на підставі міжнародного договору України суд України або територіальне управління юстиції вповноважені на здійснення безпосередніх зносин.

Запит (доручення) про виклик особи в судове засідання з-за кордону має бути надісланий судом України у розумний строк до дати судового засідання з урахуванням пересилання документів, а також потреби виконання формальностей, необхідних викликаній особі для оформлення візи, або інших обставин. У будь-якому разі запит (доручення) про виклик підозрюваного, обвинуваченого в судове засідання має надсилатися судом України до міжрегіонального управління не пізніше ніж за 90 днів до дати судового засідання. Якщо міжнародним договором України встановлено строк надсилання запиту про виклик, суд України надсилає документи міжрегіональному управлінню заздалегідь, з урахуванням того, аби компетентний орган іноземної держави отримав його не пізніше від встановленого строку.

У термінових випадках запит про вручення документів про виклик особи може бути надіслано в коротші строки з використанням електронних або факсимільних засобів зв'язку, а у випадках, передбачених міжнародним договором України, також безпосередньо запитуваному органу іноземної держави. У такому разі оригінал направляється поштою невідкладно після цього.

Якщо у відносинах із запитуваною державою відсутній міжнародний договір, запит (доручення) надсилається Мін'юсту для його направлення через дипломатичні канали. При цьому строк, за який надсилається запит (доручення) про вручення документів про виклик особи, збільшується на два місяці.

Міжрегіональне управління перевіряє наявність та чинність міжнародного договору України, відповідно до якого складено запит (доручення), у відносинах із запитуваною державою, відповідність оформлення такого запиту (доручення) вимогам міжнародного договору України, у тому числі наявність у запиті (дорученні) інформації, що вимагається для його виконання згідно з міжнародним договором України, КПК України та Інструкцією, направляє запит (доручення) до Мін'юсту протягом п'яти робочих днів із дня його надходження.

У разі виявлення недоліків чи порушень вимог міжнародного договору України або законодавства, допущених під час оформлення запиту (доручення), міжрегіональне управління в той самий строк повертає його до суду України з рекомендаціями щодо доопрацювання. Мін'юст протягом десяти робочих днів опрацьовує запит (доручення) щодо відповідності вимогам законів і міжнародних договорів України та надсилає поштою запит (доручення) безпосередньо уповноваженому (центральному) органу запитуваної сторони або до Міністерства закордонних справ України для передачі дипломатичними каналами.

Мін'юст може повернути запит (доручення) до міжрегіонального управління для надсилання безпосередньо або для спрямування до суду України, що його склав, для доопрацювання. У такому разі Мін'юст протягом десяти днів повертає запит

(доручення) разом із доданими матеріалами із зазначенням недоліків, які треба усунути, або з поясненням інших причин неможливості направлення запиту (доручення).

За відсутності міжнародного договору України з відповідною державою Мін'юст у супровідному листі, адресованому до іноземного вповноваженого (центрального) органу, зазначає, що міжнародна правова допомога запитується на основі принципу взаємності та надає гарантії запитуваній державі розглянути в майбутньому її запит про надання такого самого виду міжнародної правової допомоги.

Запит (доручення) надсилають за кордон поштою, а в невідкладних випадках – електронним, факсимільним або іншим засобом зв'язку. У такому разі оригінал запиту надсилають поштою не пізніше трьох днів з моменту його передання електронною поштою, факсимільним або іншим засобом зв'язку. Отриману інформацію й документи, що стосуються виконання за кордоном запиту (доручення) суду України, Мін'юст направляє до суду України, що склав доручення, через міжрегіональне управління. Якщо в процесі виконання запиту (доручення) за кордоном виникає потреба у наданні додаткової інформації, Мін'юст протягом десяти робочих днів або інший строк, зазначений у запиті (дорученні), надсилає прохання про надання додаткової інформації суду України.

Суд України надсилає додаткову інформацію в місячний строк або в інший строк, зазначений у проханні або встановлений міжнародним договором України. Якщо додаткова інформація не може бути надана судом України у цілому або частково у встановлений строк, суд України у той самий строк інформує про це Мін'юст та повідомляє строк, протягом якого буде забезпечено надання додаткової інформації.

Додаткову інформацію суд України може надіслати безпосередньо до іноземного органу, який її запитує, якщо така можливість впливає з міжнародного договору України або з прохання про додаткову інформацію. У такому разі суд України ставить до відома Мін'юст. Якщо у процесі виконання запиту (доручення) за кордоном постають питання щодо встановлення умов для виконання або покриття витрат, вони вирішуються судом України безпосередньо з компетентним органом запитуваної держави або за посередництвом Мін'юсту та міжрегіонального управління.

Запит (доручення) компетентного органу іноземної держави про вручення документів, допит осіб, проведення інших процесуальних дій у кримінальній справі виконується в Україні відповідно до КПК України з урахуванням особливостей, встановлених міжнародним договором України, на підставі якого складено такий запит (доручення). На прохання компетентного органу іноземної держави під час виконання запиту (доручення) суд України може вчиняти процесуальні дії із застосуванням права (процесуального закону) іноземної держави або у певний спосіб, зазначений у запиті (дорученні), якщо таке застосування не суперечить законам України та її публічному порядку, - у разі одержання разом із дорученням опису порядку вчинення відповідних процесуальних дій або тексту норм іноземного законодавства.

Якщо документи, що підлягають врученню відповідно до отриманого запиту (доручення) компетентного органу іноземної держави про вручення, не викладено державною мовою України чи мовою, передбаченою відповідним міжнародним договором України, або не містять перекладу такою мовою, Мін'юст повертає запит компетентному органу іноземної держави, за винятком випадків, коли є підстави

вважати, що особа, якій мають бути вручені документи, розуміє мову, якою їх викладено, або якщо інше передбачено міжнародним договором України. У виконанні запиту (доручення) компетентного органу іноземної держави може бути відмовлено у випадках, передбачених законом або відповідним міжнародним договором України. У такому разі Мін'юст повертає запит (доручення) органу, від якого він надійшов, із зазначенням причин відмови або вживає інших заходів, передбачених міжнародним договором України.

За відсутності міжнародного договору України у виконанні запиту (доручення) має бути відмовлено, якщо:

1) виконання запиту (доручення) суперечитиме конституційним засадам чи може завдати шкоди суверенітету, безпеці, громадському порядку або іншим інтересам України;

2) за наявною інформацією запит (доручення) стосується правопорушення, за яке в Україні стосовно тієї самої особи судом прийнято рішення, яке набрало законної сили;

3) запитуюча сторона не забезпечує взаємності у цій сфері;

4) запит (доручення) стосується діяння, яке не є кримінальним правопорушенням за законом України про кримінальну відповідальність;

5) є достатні підстави вважати, що запит спрямований на переслідування, засудження або покарання особи за її ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, віку, інвалідності, етнічного та соціального походження, громадянства, сімейного та майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками;

6) за наявною інформацією запит (доручення) стосується кримінального правопорушення, яке є предметом досудового розслідування або судового розгляду в Україні.

Мін'юст опрацьовує запит (доручення) компетентного органу іноземної держави протягом десяти робочих днів. Цей термін може бути збільшено у виняткових випадках лише за потреби одержати додаткову інформацію чи документи, узгодити додаткові умови щодо виконання або здійснити переклад з іноземної мови.

Виключно Мін'юст або міжрегіональне управління, якщо воно уповноважене на здійснення безпосередніх зносин згідно з міжнародним договором України та законом, має право розглядати за запитом (дорученням) компетентного органу іноземної держави про міжнародну правову допомогу питання щодо:

1) відмови у виконанні запиту (доручення) з підстав, передбачених статтею 557 КПК України або міжнародним договором України;

2) відкладення виконання запиту (доручення), якщо це може перешкоджати кримінальному провадженню на території України. При цьому з компетентним органом іноземної держави може бути узгоджена можливість виконання запиту (доручення) на певних умовах;

3) присутності представника компетентного органу іноземної держави під час надання міжнародної правової допомоги;

4) тимчасової передачі особи, яка відбуває покарання, для участі в процесуальних діях;

5) можливості прийняття до виконання запиту (доручення) без міжнародного договору на засадах взаємності.

За результатами опрацювання запиту (доручення) компетентного органу іноземної держави про міжнародну правову допомогу Мін'юст:

1) надсилає запит (доручення) до міжрегіонального управління для забезпечення його виконання та визначає строк для його виконання;

2) за потреби при цьому повідомляє про особливості виконання запиту (доручення), зокрема про виконання запиту (доручення) із застосуванням законодавства іноземної держави, про узгоджені умови його виконання, необхідність вжиття заходів щодо забезпечення умов конфіденційності тощо.

Міжрегіональне управління передає запит (доручення) про міжнародну правову допомогу для виконання компетентному суду України відповідно до вимог закону про підсудність. Якщо запит (доручення) про міжнародну правову допомогу надійшов до міжрегіонального управління в порядку безпосередніх зносин відповідно до закону та міжнародних договорів України, що передбачають такий порядок зносин, міжрегіональне управління самостійно організовує його виконання з урахуванням вимог КПК України щодо визначення правил підсудності.

Суд України виконує запит (доручення) компетентного органу іноземної держави про міжнародну правову допомогу упродовж одного місяця з дати його надходження до суду. За потреби виконання складних і великих за обсягами процесуальних дій строк виконання може бути продовжений Мін'юстом або відповідним міжрегіональним управлінням, уповноваженим здійснювати безпосередні зносини з компетентними органами іноземної держави відповідно до закону та міжнародного договору України.

У випадках, передбачених міжнародним договором та законом України, Мін'юст може відстрочити виконання запиту (доручення) компетентного органу іноземної держави або погодити умови для його виконання замість відмови чи відстрочки. У такому разі інформація про погоджені відповідним чином умови надсилається разом із запитом (дорученням) для врахування під час його виконання судом України.

Відстрочка виконання запиту (доручення) або встановлення певних умов для виконання може бути ініційована судом України, до якого на виконання надійшов запит (доручення), або іншим зацікавленим органом державної влади. У такому разі інформація про підстави для відстрочки виконання запиту (доручення) невідкладно, але протягом не більш як трьох робочих днів з дня їх виявлення, надсилається Мін'юсту для прийняття рішення.

Суд України у разі отримання від Мін'юсту чи міжрегіонального управління запиту (доручення) компетентного органу іноземної держави, виконання якого може перешкоджати кримінальному провадженню на території України, повідомляє про це Мін'юсту з викладенням умов, за яких такий запит (доручення) може бути виконаний, або обґрунтовує необхідність відкладення виконання такого запиту (доручення) до моменту завершення здійснення процесуальних дій у кримінальному провадженні на території України.

Якщо суд України інформує про обґрунтовані підстави, за яких слід відкласти виконання запиту (доручення) до завершення здійснення процесуальних дій у кримінальному провадженні на території України, Мін'юст інформує про це уповноважений (центральний) орган іноземної держави.

Якщо запит (доручення) містить прохання інформувати про дату, час та місце виконання запиту (доручення) з метою присутності представника компетентного

органу іноземної держави й у Мін'юсту відсутні підстави для заперечення щодо такої присутності, запит (доручення) направляється до міжрегіонального управління.

Суд України інформує Мін'юст (а у випадках, визначених міжнародним договором України, або якщо про це зазначено в запиті (дорученні), безпосередньо компетентний суд іноземної держави) про дату, час та місце виконання запиту (доручення) не пізніше ніж за 20 днів до встановленої дати факсимільним та/або електронним засобом зв'язку, а також звичайною поштою. У разі одержання інформації про дату, час і місце виконання запиту (доручення) Мін'юст невідкладно направляє її уповноваженому (центральному) органу іноземної держави та за наявності відповідного прохання і контактних даних – компетентному суду іноземної держави.

Якщо запит (доручення) про міжнародну правову допомогу, що передбачає присутність представника, надійшов у порядку безпосередніх зносин до відповідного міжрегіонального управління, його копію невідкладно надсилають до Мін'юсту.

Мін'юст протягом десяти робочих днів інформує міжрегіональне управління в разі наявності підстав для відмови у наданні згоди на присутність осіб, зазначених у запиті (дорученні).

Тимчасова передача особи, яка перебуває під вартою або відбуває покарання на території України, для надання показань або участі в інших процесуальних діях під час кримінального провадження на території іноземної держави, і яка не притягується до кримінальної відповідальності у цьому кримінальному провадженні, здійснюється лише за наявності письмової згоди такої особи.

До прийняття рішення щодо виконання запиту про передачу особи, яка перебуває під вартою, Мін'юст запитує в центрального (уповноваженого) органу іноземної держави гарантії про те, що:

1) особа не буде піддана катуванню або іншому жорстокому, нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню;

2) особа не буде притягуватися до кримінальної відповідальності як у зазначеному кримінальному провадженні, так і за будь-які інші діяння або обвинувальні вироки, які передували її від'їзду з території України;

3) особу буде повернуто в Україну в чітко визначений строк.

У передачі особи з України до іноземної держави, крім випадків, визначених у міжнародному договорі України та КПК України може бути відмовлено в разі, якщо після задоволення аналогічного запиту щодо тієї самої чи іншої особи раніше компетентні органи цієї держави не забезпечили дотримання наданих гарантії.

Для задоволення запиту про тимчасову передачу особи Мін'юст у відповідних випадках узгоджує з компетентним органом України, який здійснює кримінальне провадження, участь у якому бере відповідна особа, і повідомляє уповноваженому (центральному) органу іноземної держави дату або строк, з урахуванням якого особу має бути повернуто після проведення процесуальних дій, для яких її було передано.

На додатковий запит уповноваженого (центрального) органу іноземної держави строк тимчасової передачі особи може бути продовжений на чітко визначений термін. Про рішення Мін'юсту щодо продовження строку тимчасової передачі повідомляють центральному (уповноваженому) органу іноземної держави.

Про прийняте за запитом рішення та щодо продовження строку тимчасової передачі Мін'юст інформує Адміністрацію Державної кримінально-виконавчої

служби України, Національну поліцію України та Міністерство внутрішніх справ (Національну гвардію України) для здійснення фактичної передачі особи до іноземної держави та подальшого її повернення в Україну.

Якщо запит стосується надання інформації про кінцевого бенефіціарного власника, суд України запитує інформацію Державної фіскальної служби з Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань.

Якщо запит містить прохання про дотримання конфіденційності щодо факту або змісту запиту, суд України зобов'язаний забезпечити її дотримання. З цією метою суд України також попереджає інших осіб та органи, залучені до виконання запиту, про недопустимість розголошення відповідної інформації чи використання документів, матеріалів. Якщо для виконання запиту (доручення) компетентного органу іноземної держави про міжнародну правову допомогу суд України викликає особу для вручення документів чи виклику або для отримання доказів, чи участі в інших процесуальних діях, у повістці суд України зазначає предмет запиту та назву запитуючого органу, а також інформацію про наслідки неявки особи відповідно до КПК України, інших положень законодавства.

Якщо повістка про виклик особи для виконання запиту (доручення) компетентного суду іноземної держави повернулася до суду України без вручення, суд України звертається до органів реєстрації для уточнення відомостей про зареєстроване місце проживання/перебування особи.

У разі отримання інформації про нове місце проживання або місце перебування особи, суд України надсилає нову повістку про виклик.

Якщо органи реєстрації підтвердили наявну в суду України інформацію про зареєстроване місце проживання, перебування особи, що підлягає виклику, або якщо особа одержала повістку й не з'явилася без поважних причин, суд України вирішує питання про застосування приводу в порядку, передбаченому КПК України. Виконуючи запит (доручення) про вручення документів, суд України попереджає особу, яка з'явилася, що документи будуть вважатися врученими в разі її відмови отримати такі документи. Якщо особа відмовляється отримати документи, про це зазначають у протоколі й викладають пояснення особи про причини, якщо вона їх надає.

Якщо документи, що підлягають врученню, не містять перекладу українською мовою й складені мовою, яка є незрозумілою особі, зазначеній у запиті (дорученні), суд України попереджає особу про її право відмовитися від отримання документів. Якщо особа скористалася таким правом, у протоколі зазначають, що документи вважаються такими, вручення яких не відбулося, і викладають причини.

Документи, складені під час виконання запиту (доручення), засвідчуються гербовою печаткою суду України, який проводив процесуальні дії, без перекладу, якщо інше не передбачено міжнародним договором України. Суд України після проведення необхідних процесуальних дій надсилає всі матеріали за результатами виконання запиту (доручення) до міжрегіонального управління, яке перевіряє повноту виконання запиту (доручення), після чого надсилає отримані матеріали до Мін'юсту для подальшої передачі відповідному органу іноземної держави.

Якщо доручення виконано судом України не у повному обсязі й отримані матеріали не містять пояснень щодо неможливості виконання, або під час оформлення підтвердних документів судом не дотримано вимог міжнародного

договору України, або якщо відсутні інші документи чи важлива інформація, що стосуються виконання запиту, міжрегіональне управління звертається до суду України з проханням про усунення виявлених недоліків і визначає строк. Якщо для виконання запиту (доручення) особа не з'явилася на виклики до суду України й з'ясувати місцеперебування такої особи не можна, суд України повертає до міжрегіонального управління оригінал запиту (доручення) разом із протоколом, у якому зазначено неможливість виконання такого запиту (доручення) та документи, які це підтверджують, а саме: оригінали або копії поштових відправлень/повідомлень разом із повістками, матеріали застосування приводу (копія ухвали суду України, пояснення особи, якій доручено виконання ухвали суду про привід), довідка про реєстрацію місця проживання, будь-які інші документи, складені на підтвердження відсутності особи за наявними в суду України адресами тощо.

У разі неправильного або неповного виконання запиту (доручення) міжрегіональне управління має право в межах чинного законодавства вимагати від суду України вжити додаткових заходів для належного виконання запиту (доручення):

1) належним чином оформити документи, складені за результатами виконання запиту (доручення) компетентного органу іноземної держави, у разі відсутності на документах підписів уповноважених осіб та/або печаток органу, що надає інформацію;

2) ужити заходів для перевірки місця проживання або місця перебування особи шляхом застосування приводу, якщо такий під час виконання запиту (доручення) компетентного органу іноземної держави не застосовувався;

3) додатково надати документи чи інформацію, прохання про надання яких міститься в запиті (дорученні) компетентного органу іноземної держави, у разі неповного їх надання;

4) провести додаткові процесуальні дії для виконання запиту (доручення) компетентного органу іноземної держави, передбачені законом та/або міжнародним договором України тощо.

У разі неможливості виконати запит (доручення) про міжнародну правову допомогу, а також у разі відмови в наданні міжнародної правової допомоги з підстав, передбачених законом та міжнародним договором України, суд України, Мін'юст або міжрегіональне управління, уповноважене здійснювати зносини відповідно до закону та міжнародного договору України, повертає такий запит (доручення) компетентному органу іноземної держави із зазначенням причин невиконання.

Мін'юст надсилає матеріали, отримані під час виконання запиту (доручення), уповноваженому (центральному) органу іноземної держави протягом десяти робочих днів після їх отримання від відповідного міжрегіонального управління.

Міжрегіональне управління, уповноважене здійснювати безпосередні зносини відповідно до закону та міжнародного договору України, направляє отримані матеріали за результатами виконання запиту (доручення) компетентному органу іноземної держави протягом десяти робочих днів після їх отримання від компетентного суду України.

3. СУТНІСТЬ ВИДАЧІ ОСОБИ, ЯКА ВЧИНИЛА КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВОПОРУШЕННЯ (ЕКСТРАДИЦІЯ)

У КПК України термінологічна одиниця «екстрадиція» вживається у значенні видачі особи державі, компетентними органами якої ця особа розшукується для:

- 1) притягнення до кримінальної відповідальності;
- 2) виконання вироку.

Екстрадиція включає офіційний запит про видачу особи, її встановлення на території однієї держави, перевірку обставин, що можуть перешкоджати видачі, а також прийняття рішення за запитом та фактичну передачу такої особи іншій державі, компетентні органи якої звернулися із запитом про видачу.

Під терміном «видача особи (екстрадиція)» розуміється – видача особи державі, компетентними органами якої ця особа розшукується для притягнення до кримінальної відповідальності або виконання вироку. Екстрадиція включає: офіційне звернення про встановлення місця перебування на території запитуваної держави особи, яку необхідно видати, та видачу такої особи; перевірку обставин, що можуть перешкоджати видачі; прийняття рішення за запитом; фактичну передачу такої особи під юрисдикцію запитуючої держави.

Отже, *екстрадиція* – це сукупність заходів щодо видачі особи державі, компетентними органами якої ця особа розшукується для притягнення до кримінальної відповідальності або виконання вироку.

Виходячи зі змісту статті 574 КПК України, видачі підлягають такі категорії осіб:

1. Центральними органами України щодо видачі особи (екстрадиції), якщо інше не передбачено міжнародним договором України, є відповідно Офіс Генерального прокурора та Міністерство юстиції України.

2. Офіс Генерального прокурора є центральним органом України щодо видачі (екстрадиції) підозрюваних, обвинувачених у кримінальних провадженнях під час досудового розслідування.

3. Міністерство юстиції України є центральним органом України щодо видачі (екстрадиції) підсудних, засуджених у кримінальних провадженнях під час судового провадження або виконання вироку.

4. Центральні органи України щодо видачі особи (екстрадиції) відповідно до КПК України:

1) звертаються до компетентних органів іноземних держав із запитом про видачу особи (екстрадицію), тимчасову видачу або транзитне перевезення;

2) розглядають запити компетентних органів іноземних держав про видачу особи (екстрадицію), тимчасову видачу або транзитне перевезення та приймають рішення щодо них;

3) організують проведення екстрадиційної перевірки;

4) організують прийом-передачу осіб, щодо яких прийнято рішення про видачу (екстрадицію), тимчасову видачу чи транзитне перевезення;

5) здійснюють інші повноваження, визначені цим розділом або міжнародним договором про видачу особи (екстрадицію).

Водночас при формуванні поняття «екстрадиція», законодавець взагалі уникає питання визначення правового статусу особи, інтерпретуючи екстрадицію як видачу особи державі, компетентними органами якої ця особа розшукується для притягнення до кримінальної відповідальності або виконання вироку.

Аналогічні результати дозволяє отримати аналіз міжнародних багатосторонніх та двосторонніх договорів про екстрадицію.

Відповідно до норм ст. 2 Європейської конвенції про передачу засуджених осіб 1983 р. особу, засуджену на території однієї держави, може бути передано на територію іншої держави для відбування призначеного їй покарання. Виходячи зі вказаної норми, можемо дійти висновку про те, що передається особа, засуджена за вчинення злочину, відносно вказаної особи ухвалено вирок і рішення за даним вироком є остаточним, тобто в такому разі особа засуджена за вчинення злочину, відносно цієї особи ухвалено вирок в державі винесення вироку і ця особа передається для відбуття покарання в державу виконання вироку.

Європейська конвенція про видачу правопорушників 1957 р. не дає чіткого визначення про процесуальний статус особи, яка підлягає екстрадиції. Стаття 1 цієї конвенції вказує на те, що договірні держави зобов'язуються видавати одна одній всіх осіб, які переслідуються компетентними органами запитуючої держави за вчинення правопорушення або які розшукуються зазначеними органами з метою виконання вироку або постанови про взяття під варту (в деяких перекладах конвенції вказується не постанова про взяття під варту, а рішення про затримання).

Згідно з ч. 2 ст. 12 цієї конвенції запит про екстрадицію супроводжується оригіналом або завіреною копією обвинувального вироку чи постанови (вироку) суду, або постанови про негайне затримання чи ордеру на арешт, або іншого розпорядження, яке має таку ж силу і видане відповідно до процедури, передбаченої законодавством запитуючої держави¹.

Зокрема, ч. 4 ст. 574 КПК України, Центральні органи України щодо видачі особи (екстрадиції) відповідно до КПК України:

1) звертаються до компетентних органів іноземних держав із запитом про видачу особи (екстрадицію), тимчасову видачу або транзитне перевезення;

2) розглядають запити компетентних органів іноземних держав про видачу особи (екстрадицію), тимчасову видачу або транзитне перевезення та приймають рішення щодо них;

3) організують проведення екстрадиційної перевірки;

4) організують прийом-передачу осіб, щодо яких прийнято рішення про видачу (екстрадицію), тимчасову видачу чи транзитне перевезення;

5) здійснюють інші повноваження, визначені цим розділом або міжнародним договором про видачу особи (екстрадицію).

Також до процедури екстрадиції входять такі процесуальні дії:

1) особливості затримання особи, яка вчинила кримінальне правопорушення за межами України (ст. 582 КПК України);

2) тимчасовий арешт (ст. 583 КПК України);

3) застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою для забезпечення видачі особи (екстрадиційний арешт) (ст. 584 КПК України);

4) проведення екстрадиційної перевірки (ст. 587 КПК України).

Отже, екстрадиція відрізняється від видачі і передачі, перш за все, за своїм змістом, оскільки охоплює стадію порушення питання про передачу (видачу) особи; процес прийняття рішення з даного питання компетентними органами двох держав;

¹ Європейська конвенція про видачу правопорушників : Париж, 13 груд. 1957 р. Дата підписання: 29 трав. 1997 р. {Додатково див. Четвертий додатковий протокол (994_001-12) від 20.09.2012}. Верховна Рада України : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_033

стадію оскарження прийнятого рішення; власне процес передачі (видачі) особи; легалізацію вироку судом тієї держави, яка прийняла особу тощо.

Принципи екстрадиції: – принцип *екстрадиційності* злочину означає, що злочин має входити до списку злочинів, за вчинення яких можна вимагати видачі злочинця; – принцип *подвійної підсудності* означає, що для видачі необхідно виконання такої умови: діяння повинне бути кваліфікованим як злочинне в законодавстві обох країн; – згідно з принципом *спеціалізації*, часто званого принципом конкретності, видана особа може піддаватися кримінальному переслідуванню за той злочин, у зв'язку з яким вона була видана; основним принципом інституту видачі є принцип *невідворотності покарання* («aut dedere aut judicare»), який встановлює, що держава, на території якої виявлений злочинець, має або видати його, або передати справу відповідним органам для кримінального переслідування тощо.

Попри загальне визнання принципу невидачі власних громадян у договорах і конвенціях є як прихильники видачі, так і прихильники невидачі.

У видачі відмовляється і в тих випадках, коли відповідно до законодавства однієї зі сторін кримінальне переслідування не може бути розпочате або вирок не може бути приведений у виконання внаслідок закінчення строку давності або з іншої законної підстави.

У видачі може бути відмовлено у тих випадках, коли певною особою вчинено злочин політичного характеру. Однак не існує єдиного критерію для визначення злочину політичного характеру, тому саме ця невизначеність посилює проблеми під час вирішення питань видачі. Принцип невидачі політичних злочинців не поширюється на осіб, які вчинили міжнародні злочини. Вони підлягають безумовній видачі.

До осіб, які шукають притулок, не повинні застосовуватися такі заходи, як відмова від дозволу переходу кордону, а також висилка в яку-небудь країну, де вони можуть піддатися переслідуванню. Виняток з цього принципу може бути зроблено лише з міркувань національної безпеки або в цілях захисту населення.

Обов'язковості видачі громадянина третьої держави також не існує. Під час видачі громадян третьої держави виникає питання про узгодженість цього акта з державою громадянства. Однак, як правило, держави приймають дане рішення на власний розсуд.

Неодноразовими є випадки відмови у видачі з гуманних міркувань. Такі обставини, як похилий вік, серйозне захворювання досить часто є підставами відмови у видачі. Важливою рисою змісту інституту видачі є положення, що дозволяє державі відмовити у видачі, якщо є підстави вважати, що особа, яка видається, буде піддана у запитуючій державі впливу, несумісному з правопорядком цієї держави, або ж такому, що суперечить загальноновизнаним стандартам у галузі прав людини. Не може мати місце видача, якщо є підстави вважати, що можливе застосування тортур чи інших видів впливу, які принижують гідність людини. Національні закони окремих країн, в яких скасовано смертну кару, передбачають, що видача не повинна бути здійснена, коли злочин, що становить предмет вимоги, карається смертною карою у державі, яка вимагає видачі. Одним із видів видачі є добровільна видача, коли ініціатива йде від самої викликаної до видачі особи і від його громадянства не залежить. Але такій заяві передують офіційна вимога про видачу від держави, що володіє правом на кримінальну юрисдикцію цієї особи і згодна

прийняти її. Заява про добровільну видачу розглядається тільки в процесі виконання процедури видачі у зв'язку з вимогою держави. У юридичному сенсі цей вид видачі не може претендувати на самостійну роль, бо його процедура складається лише з акту передачі особи державі для здійснення кримінального переслідування за власною ініціативою. Така особа видається без будь-яких додаткових умов.

Суб'єктами видачі особи (екстрадиції) відповідно до ст. 574 КПК України є відповідно Офіс Генерального прокурора та Міністерство юстиції України. – вповноважені (центральні) органи України.

Порядок підготовки документів та направлення запитів передбачено ст. 575 КПК України та має відповідати таким положенням.

Клопотання про видачу особи в Україну готує слідчий, прокурор, який здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування, або суд, який розглядає справу чи яким ухвалено вирок, з дотриманням вимог, передбачених КПК України та відповідним міжнародним договором України.

Клопотання складається у письмовій формі і повинно містити дані про особу, видача якої вимагається, обставини і кваліфікацію вчиненого нею злочину. До клопотання додаються такі документи:

1) засвідчена копія ухвали слідчого судді або суду про тримання особи під вартою, якщо видача запитується для притягнення до кримінальної відповідальності;

2) копія вироку з підтвердженням набуття ним законної сили, якщо видача запитується для приведення вироку до виконання;

3) довідка про відомості, які вказують на вчинення кримінального правопорушення особою, або довідка про докази, якими підтверджується винуватість розшукуваної особи у його вчиненні;

4) положення статті закону України про кримінальну відповідальність, за яким кваліфікується кримінальне правопорушення;

5) висновок компетентних органів України про громадянство особи, видача якої запитується, складений згідно з вимогами закону про громадянство України;

6) довідка про частину невідбутого покарання, якщо йдеться про видачу особи, яка вже відбула частину призначеного судом покарання;

7) інформація про перебіг строків давності;

8) інші відомості, передбачені міжнародним договором України, який також чинний для іноземної держави, на території якої встановлено розшукувану особу.

Клопотання та передбачені вищезазначені документи підписуються слідчим, прокурором або суддею, засвідчуються печаткою відповідного органу та перекладаються мовою, передбаченою міжнародним договором України.

Клопотання про видачу особи (екстрадицію) передаються до відповідного центрального органу України через відповідну регіональну прокуратуру у десятиденний строк з дня затримання особи на території іноземної держави. У зазначений строк керівник відповідного органу досудового розслідування у складі апарату Національної поліції, центрального апарату органу безпеки, органу, що здійснює контроль за додержанням податкового законодавства, органу Державного бюро розслідувань України, Національного антикорупційного бюро України безпосередньо передає Офісу Генерального прокурора клопотання про видачу особи (екстрадицію).

Центральний орган України за наявності підстав, передбачених міжнародним договором України, звертається до компетентного органу іноземної держави із

запитом про видачу особи в Україну. Запит про видачу направляється керівником центрального органу України або уповноваженою ним особою протягом п'яти днів з дня отримання клопотання.

У разі повідомлення компетентним органом іноземної держави про одержання згоди затриманої особи на її видачу (екстрадицію) в Україну підготовка клопотання здійснюється виключно на вимогу уповноваженого (центрального) органу України. Зміст клопотання та перелік документів, що додаються до клопотання, визначаються уповноваженим (центральним) органом України відповідно до вимог цього Кодексу та міжнародних договорів України.

Іноземній державі може бути відмовлено у разі, якщо:

1) особа, стосовно якої надійшов запит про видачу, відповідно до законів України на час прийняття рішення про видачу (екстрадицію) є громадянином України;

2) злочин, за який запитано видачу, не передбачає покарання у виді позбавлення волі за законом України;

3) закінчилися передбачені законом України строки давності притягнення особи до кримінальної відповідальності або виконання вироку за злочин, за який запитано видачу;

4) компетентний орган іноземної держави не надав на вимогу центрального органу України додаткових матеріалів або даних, без яких неможливе прийняття рішення за запитом про видачу (екстрадицію);

5) видача особи (екстрадиція) суперечить зобов'язанням України за міжнародними договорами України;

6) є обґрунтовані підстави вважати, що видача особи (екстрадиція) суперечить інтересам національної безпеки України;

7) наявні інші підстави, передбачені міжнародним договором України.

Варто зауважити, що особа, якій надано статус біженця, статус особи, яка потребує додаткового захисту, або їй надано тимчасовий захист в Україні, не може бути видана державі, біженцем з якої вона визнана, а також іноземній державі, де її здоров'ю, життю або свободі загрожує небезпека за ознаками раси, віросповідання (релігії), національності, громадянства (підданства), приналежності до певної соціальної групи або політичних переконань, крім випадків, передбачених міжнародним договором України.

У разі відмови у видачі з мотивів громадянства та наявності статусу біженця або з інших підстав, що не виключають здійснення кримінального провадження, за клопотанням компетентного органу іноземної держави Офіс Генерального прокурора "невідкладно, але не пізніше 24 годин", доручає здійснення досудового розслідування стосовно цієї особи.

Особа, стосовно якої розглядається питання про видачу (екстрадицію) в іноземну державу, має право:

1) знати, у зв'язку з яким кримінальним правопорушенням надійшов запит про її видачу (екстрадицію);

2) мати захисника і побачення з ним за умов, що забезпечують конфіденційність спілкування, на присутність захисника під час допитів;

3) у разі затримання – на повідомлення близьких родичів, членів сім'ї чи інших осіб про затримання і місце свого перебування;

4) брати участь у розгляді судом питань, пов'язаних з її триманням під вартою і запитом про її видачу (екстрадицію);

5) ознайомлюватися із запитом про видачу (екстрадицію) або одержати його копію;

6) оскаржувати рішення про тримання під вартою, про задоволення запиту про видачу (екстрадицію);

7) висловлювати в судовому засіданні свою думку щодо запиту про видачу (екстрадицію);

8) у будь-який час до прийняття рішення про її видачу (екстрадицію) надати згоду на видачу (екстрадицію) з метою застосування процедури видачі (екстрадиції) у спрощеному порядку;

9) одночасно з наданням згоди на видачу (екстрадицію) відмовитися від застосування спеціального правила щодо меж кримінальної відповідальності.

Окремим правом особи, стосовно якої розглядається питання про видачу (екстрадицію), і яка не володіє державною мовою, є право робити заяви, заявляти клопотання, виступати в суді мовою, якою вона володіє, користуватися послугами перекладача, а також отримати переклад судового рішення та рішення центрального органу України мовою, якою вона користувалася під час розгляду.

Якщо особа, стосовно якої розглядається питання про видачу (екстрадицію), є іноземцем і тримається під вартою, то вона має право на зустрічі з представником дипломатичної чи консульської установи своєї держави.

Особливості затримання особи, яка вчинила кримінальне правопорушення за межами України передбачено положеннями ст. 582 КПК України.

Так, затримання на території України особи, яка розшукується іноземною державою у зв'язку із вчиненням кримінального правопорушення, здійснюється уповноваженою службовою особою.

Про затримання негайно інформується прокурор, у межах територіальної юрисдикції якого здійснено затримання. Повідомлення прокурору, до якого додається копія протоколу затримання, повинно містити докладну інформацію щодо підстав та мотивів затримання.

Прокурор, отримавши повідомлення, перевіряє законність затримання особи, яка розшукується компетентними органами іноземних держав, та негайно інформує відповідну регіональну прокуратуру.

Про затримання таких осіб відповідна регіональна прокуратура протягом шістдесяти годин після затримання повідомляє відповідний центральний орган України, який протягом трьох днів інформує компетентний орган іноземної держави.

Про кожен випадок затримання громадянина іноземної держави, який вчинив злочин за межами України, відповідна регіональна прокуратура також повідомляє Міністерство закордонних справ України.

Затримана особа негайно звільняється у разі, якщо:

1) протягом шістдесяти годин з моменту затримання вона не доставлена до слідчого судді для розгляду клопотання про обрання стосовно неї запобіжного заходу тимчасового або екстрадиційного арешту;

2) встановлено обставини, за наявності яких видача (екстрадиція) не здійснюється.

До затриманої особи, яка вчинила злочин за межами України, застосовується тимчасовий арешт до сорока діб або інший встановлений відповідним міжнародним

договором України строк до надходження запиту про її видачу (ст. 583 КПК України).

Відповідно до ст. 584 КПК України після надходження запиту компетентного органу іноземної держави про видачу особи за дорученням або зверненням центрального органу України прокурор звертається з клопотанням про її *екстрадиційний арешт* до слідчого судді за місцем тримання особи під вартою.

Разом із клопотанням на розгляд слідчого судді подаються:

- 1) копія запиту компетентного органу іноземної держави про видачу особи (екстрадицію), засвідчена центральним органом України;
- 2) документи про громадянство особи;
- 3) наявні матеріали екстрадиційної перевірки.

Матеріали, що подаються слідчому судді, мають бути перекладені державною мовою або іншою мовою, передбаченою міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України.

При вирішенні питання про застосування екстрадиційного арешту слідчий суддя керується положеннями цього Кодексу та міжнародного договору, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України.

У разі якщо особа, щодо якої вирішується питання про тримання під вартою, не володіє державною мовою, їй забезпечується участь перекладача.

Строки тримання особи під вартою та порядок їх продовження визначаються КПК України.

Під час розгляду клопотання слідчий суддя встановлює особу, роз'яснює особі її право надати згоду на видачу (екстрадицію) для застосування процедури видачі (екстрадиції) у спрощеному порядку, а також право на відмову від застосування спеціального правила щодо меж кримінальної відповідальності у разі надання згоди на видачу (екстрадицію), з'ясовує бажання особи скористатися цими правами, перевіряє добровільність надання особою згоди на її видачу (екстрадицію), відмови від застосування спеціального правила щодо меж кримінальної відповідальності, усвідомлення особою правових наслідків такої згоди (відмови), перевіряє запит про видачу та наявні матеріали екстрадиційної перевірки, вислуховує думку прокурора, інших учасників і постановляє ухвалу про:

- 1) застосування екстрадиційного арешту;
- 2) затвердження згоди особи на її видачу (екстрадицію) та застосування екстрадиційного арешту;
- 3) затвердження згоди особи на її видачу (екстрадицію), відмови особи від застосування спеціального правила щодо меж кримінальної відповідальності та застосування екстрадиційного арешту;
- 4) застосування екстрадиційного арешту та відмову у затвердженні згоди особи на її видачу (екстрадицію);
- 5) відмову в застосуванні екстрадиційного арешту, якщо для його обрання немає підстав.

Копія ухвали слідчого судді, постановленої за результатами розгляду питання щодо затвердження згоди особи на її видачу (екстрадицію), невідкладно направляється уповноваженому (центральному) органу України через відповідну регіональну прокуратуру разом із копією письмової заяви особи про згоду на її видачу (екстрадицію)";

При розгляді клопотання слідчий суддя не досліджує питання про винуватість та не перевіряє законність процесуальних рішень, прийнятих компетентними органами іноземної держави у справі стосовно особи, щодо якої надійшов запит про видачу.

Ухвала слідчого судді може бути оскаржена в апеляційному порядку особою, щодо якої застосовано екстрадиційний арешт, її захисником чи законним представником, прокурором, крім ухвал слідчого судді про затвердження згоди особи на її видачу (екстрадицію) та застосування екстрадиційного арешту, про затвердження згоди особи на її видачу (екстрадицію), відмови особи від застосування спеціального правила щодо меж кримінальної відповідальності та застосування екстрадиційного арешту, які оскарженню не підлягають, "крім ухвал слідчого судді про затвердження згоди особи на її видачу (екстрадицію) та застосування екстрадиційного арешту, про затвердження згоди особи на її видачу (екстрадицію), відмови особи від застосування спеціального правила щодо меж кримінальної відповідальності та застосування екстрадиційного арешту, які оскарженню не підлягають";

Екстрадиційний арешт застосовується до вирішення питання про видачу особи (екстрадицію) та її фактичної передачі, але не може тривати більше ніж дванадцять місяців.

У межах цього строку слідчий суддя суду, в межах територіальної юрисдикції якого особа перебуває під вартою, за клопотанням прокурора не рідше одного разу на два місяці перевіряє наявність підстав для подальшого тримання особи під вартою або її звільнення.

За скаргою особи, до якої застосовано екстрадиційний арешт, або її захисника чи законного представника слідчий суддя суду, в межах територіальної юрисдикції якого особа перебуває під вартою, не частіше одного разу на місяць перевіряє наявність підстав для звільнення особи з-під варти.

Звільнення особи з-під екстрадиційного арешту слідчим суддею не перешкоджає повторному його застосуванню з метою фактичної передачі особи іноземній державі на виконання рішення про видачу, якщо інше не передбачено міжнародним договором України.

Особа, до якої застосовано екстрадиційний арешт, має право до прийняття рішення про її видачу (екстрадицію) подати на розгляд слідчого судді суду, в межах територіальної юрисдикції якого особа перебуває під вартою, письмову заяву про згоду на її видачу (екстрадицію), в якій може зазначити про відмову від застосування спеціального правила щодо меж кримінальної відповідальності. Така заява підлягає невідкладному розгляду слідчим суддею у порядку, передбаченому частинами сьомою і восьмою цієї статті, за участю прокурора, особи, яка подала заяву, її захисника та за потреби перекладача.

Проведення екстрадиційної перевірки.

Екстрадиційна перевірка обставин, що можуть перешкоджати видачі особи, проводиться центральним органом України або за його дорученням чи зверненням відповідною регіональною прокуратурою.

Строк складає шістьдесят днів. Цей строк може бути продовжено відповідним центральним органом України.

Матеріали екстрадиційної перевірки разом із висновком щодо такої перевірки надсилаються відповідному центральному органу України.

Видача особи (екстрадиція) у спрощеному порядку регламентовано положеннями ст. 588 КПК України та складає такий алгоритм:

Уповноважений (центральный) орган України може застосувати процедуру видачі особи (екстрадиції) у спрощеному порядку лише за наявності згоди такої особи на її видачу (екстрадицію), затверджені слідчим суддею.

Особа має право у будь-який час до прийняття рішення про її видачу (екстрадицію) подати слідчому судді письмову заяву про надання згоди на її видачу (екстрадицію), в якій може зазначити про відмову від застосування спеціального правила щодо меж кримінальної відповідальності. Згода особи на її видачу (екстрадицію), відмова особи від застосування спеціального правила щодо меж кримінальної відповідальності можуть бути відкликані особою до їх затвердження слідчим суддею.

Начальник установи попереднього ув'язнення, одержавши письмову заяву особи про надання згоди на її видачу (екстрадицію), невідкладно надсилає зазначену заяву до суду, в межах територіальної юрисдикції якого особа перебуває під вартою, та повідомляє про це керівника відповідної регіональної прокуратури.

Відповідна регіональна прокуратура невідкладно надсилає уповноваженому (центральному) органу України копію ухвали слідчого судді, постановленої за результатами розгляду письмової заяви особи про надання згоди на її видачу (екстрадицію), разом із копією письмової заяви особи про згоду на видачу (екстрадицію) та інформацією, необхідною для прийняття уповноваженим (центральним) органом України рішення відповідно.

Про затвердження слідчим суддею згоди особи на її видачу (екстрадицію), відмови особи від застосування спеціального правила щодо меж кримінальної відповідальності уповноважений (центральный) орган України невідкладно інформує компетентний орган іноземної держави, яка розшукує особу для притягнення до кримінальної відповідальності або виконання вироку. Уповноважений (центральный) орган України одночасно запитує про намір іноземної держави вимагати видачу (екстрадицію) зазначеної особи надалі (крім випадку, якщо від компетентного органу іноземної держави надійшов запит про видачу (екстрадицію) особи) та просить надати інформацію, необхідну для прийняття рішення про видачу зазначеної особи (екстрадицію) у спрощеному порядку.

Уповноважений (центральный) орган України розглядає питання про видачу особи (екстрадицію) у спрощеному порядку за наявності інформації щодо:

1) прийняття компетентним органом іноземної держави стосовно особи рішення про тримання під вартою або вироку, який набрав законної сили, а також підтвердження того, що особа розшукується компетентним органом іноземної держави для притягнення до кримінальної відповідальності або виконання вироку;

2) характеру і правової кваліфікації вчиненого особою кримінального правопорушення, зокрема про максимальну межу покарання або покарання, призначене згідно з вироком, який набрав законної сили, а також про відбуту особою частину покарання;

3) даних про особу, яка розшукується компетентним органом іноземної держави для притягнення до кримінальної відповідальності або виконання вироку, зокрема про її громадянство;

4) обставин вчинення особою кримінального правопорушення, зокрема про час, місце, ступінь участі особи, інші обставини вчинення кримінального правопорушення;

5) наслідків вчиненого особою кримінального правопорушення (за можливості);

6) строків давності притягнення до кримінальної відповідальності за вчинення відповідного кримінального правопорушення згідно із законодавством іноземної держави, яка розшукує особу.

У разі якщо особа розшукується компетентним органом іноземної держави з метою виконання вироку, який набрав законної сили, для розгляду питання про видачу особи (екстрадицію) у спрощеному порядку необхідною є також інформація про те, чи було ухвалено вирок за відсутності обвинуваченого (*in absentia*).

За потреби для прийняття рішення про видачу особи (екстрадицію) у спрощеному порядку уповноважений (центральный) орган України може запитати у компетентного органу іноземної держави додаткову інформацію або документи.

Рішення про видачу особи (екстрадицію) у спрощеному порядку може бути прийнято уповноваженим (центральним) органом України до надходження запиту компетентного органу іноземної держави про видачу особи (екстрадицію) без обов'язкового проведення екстрадиційної перевірки у повному обсязі.

Уповноважений (центральный) орган України приймає рішення про видачу особи (екстрадицію) у спрощеному порядку або про відмову у видачі особи (екстрадиції) у спрощеному порядку протягом п'яти робочих днів з дня одержання ухвали слідчого судді, якою затверджено згоду особи на видачу (екстрадицію), та інформації компетентного органу іноземної держави, передбаченої частиною шостою цієї статті. Рішення виносяться керівником уповноваженого (центрального) органу України або уповноваженою ним особою, є остаточним і оскарженню не підлягає.

Уповноважений (центральный) орган України *відмовляє у видачі* особи (екстрадиції) у спрощеному порядку в таких випадках:

1) у разі притягнення особи до кримінальної відповідальності чи відбування особою покарання на території України;

2) якщо є обґрунтовані підстави вважати, що особа, стосовно якої розглядається питання про видачу (екстрадицію), є громадянином України;

3) якщо є обґрунтовані підстави вважати, що видача (екстрадиція) зазначеної особи може суперечити інтересам національної безпеки України;

4) якщо компетентний орган іноземної держави не надав на вимогу уповноваженого (центрального) органу України інформацію, передбачену частиною шостою цієї статті.

Уповноважений (центральный) орган України повідомляє про своє рішення компетентний орган іноземної держави та особу, стосовно якої воно прийняте, без невиправданої затримки та у будь-якому разі протягом двадцяти днів з дня постановлення слідчим суддею ухвали, якою затверджено згоду особи на видачу (екстрадицію).

Передача особи, стосовно якої прийнято рішення про видачу (екстрадицію) у спрощеному порядку, здійснюється протягом десяти робочих днів з дня повідомлення компетентному органу іноземної держави про зазначене рішення. Цей строк може бути подовжений уповноваженим (центральним) органом України до тридцяти днів. Відстрочення фактичної передачі особи з підстав, передбачених статтею 592 КПК України, не допускається.

У разі прийняття уповноваженим (центральним) органом України рішення про відмову у видачі особи (екстрадиції) у спрощеному порядку видача особи (екстрадиція) здійснюється за загальними правилами щодо видачі осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, передбаченими цією главою.

Видача особи (екстрадиція) в Україну у спрощеному порядку здійснюється в порядку, передбаченому цим Кодексом та міжнародними договорами України.

Порядок *оскарження* рішення про видачу особи (екстрадицію) регламентований положеннями ст. 591 КПК України.

Рішення про видачу особи (екстрадицію) може бути оскаржено особою, стосовно якої воно прийняте, її захисником чи законним представником до слідчого судді, в межах територіальної юрисдикції якого така особа тримається під вартою. Якщо до особи застосовано запобіжний захід, не пов'язаний із триманням під вартою, скарга на рішення про видачу такої особи (екстрадицію) може бути подана до слідчого судді, в межах територіальної юрисдикції якого розташований відповідний центральний орган України.

Якщо скаргу на рішення про видачу подає особа, яка перебуває під вартою, уповноважена службова особа місця ув'язнення негайно надсилає скаргу до слідчого судді і повідомляє про це відповідну регіональну прокуратуру.

Розгляд скарги здійснюється слідчим суддею протягом п'яти днів з дня її надходження до суду. Судовий розгляд проводиться за участю прокурора, який проводив екстрадиційну перевірку, особи, щодо якої прийнято рішення про видачу, її захисника чи законного представника, якщо він бере участь у провадженні.

При розгляді скарги слідчий суддя не досліджує питання про винуватість та не перевіряє законність процесуальних рішень, прийнятих компетентними органами іноземної держави у справі стосовно особи, щодо якої надійшов запит про видачу (екстрадицію).

За результатами розгляду слідчий суддя виносить ухвалу, якою:

- 1) залишає скаргу без задоволення;
- 2) задовольняє скаргу і скасовує рішення про видачу (екстрадицію).

Ухвала слідчого судді може бути оскаржена в апеляційному порядку прокурором, особою, щодо якої прийнято рішення, її захисником чи законним представником. Подання апеляційної скарги на ухвалу слідчого судді зупиняє набрання нею законної сили та її виконання.

Ухвала суду апеляційної інстанції може бути оскаржена в касаційному порядку лише прокурором з мотивів неправильного застосування судом норм міжнародних договорів України, якщо скасування рішення про видачу (екстрадицію) перешкоджає подальшому провадженню щодо особи, видача якої запитувалася іноземною державою.

Фактична передача особи відбувається за виконання умов ст. 593 КПК України.

З метою фактичної передачі особи, щодо якої прийнято рішення про видачу (екстрадицію), центральний орган України після набрання чинності цим рішенням надає відповідні доручення (направляє звернення) компетентним органам України.

Передача особи має бути здійснена протягом п'ятнадцяти днів з дати, встановленої для її передачі. Цей строк може бути продовжено центральним органом України до тридцяти днів, після чого особа підлягає звільненню з-під варті.

Під час фактичної передачі особи компетентний орган іноземної держави інформується про строк перебування її під вартою в Україні.

Доставлення до установ системи виконання покарань особи, щодо якої компетентним органом іноземної держави прийнято рішення про видачу в Україну, забезпечують компетентні органи України за дорученням (зверненням) центрального органу України.

4. ПОРЯДОК І УМОВИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ У ПОРЯДКУ ПЕРЕЙНЯТТЯ

КПК України визначає, що *перейняття кримінального провадження* – це здійснення компетентними органами однієї держави розслідування з метою притягнення особи до кримінальної відповідальності за правопорушення, вчиненні на території іншої держави, за її відповідним запитом.

Перейняття кримінального провадження може здійснюватись у двох формах:

1. Порядок і умови перейняття кримінального провадження від іноземних держав, що здійснюється відповідно до ст. 595 КПК України.

2. Передання компетентному органу іншої держави кримінального провадження у порядку перейняття (ст. 596-599 КПК України).

Кримінальне провадження, в якому судовими органами іноземної держави не було ухвалено вирок, може бути перейняте Україною за таких умов:

1. особа, яка притягається до кримінальної відповідальності, є громадянином України і перебуває на її території;

2. особа, яка притягається до кримінальної відповідальності, є іноземцем або особою без громадянства і перебуває на території України, а її видача згідно із цим Кодексом або міжнародним договором України неможлива або у видачі відмовлено;

3. запитуюча держава надала гарантії, що у разі ухвалення вироку в Україні особа, яка притягається до кримінальної відповідальності, не піддаватиметься у запитуючій державі державному обвинуваченню за те ж кримінальне правопорушення;

4. діяння, якого стосується запит, є кримінальним правопорушенням за законом України про кримінальну відповідальність.

У разі перейняття кримінального провадження Офіс Генерального прокурора в порядку, передбаченому цим Кодексом, доручає здійснення досудового розслідування відповідному прокурору, про що повідомляє державу, яка надіслала запит.

При відмові перейняти кримінальне провадження Офіс Генерального прокурора повертає матеріали відповідним органам іноземної держави з обґрунтуванням підстав відмови.

Зміст та форма клопотання про передання кримінального провадження іншій державі:

Зміст та форма клопотання про передання кримінального провадження повинні відповідати вимогам цього Кодексу та відповідних міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Клопотання про передання кримінального провадження повинно містити:

1) назву органу, який здійснює кримінальне провадження;

2) посилення на відповідний міжнародний договір про надання правової допомоги;

3) найменування кримінального провадження, передання якого запитується;

4) опис кримінального правопорушення, що є предметом кримінального провадження, та його правову кваліфікацію;

5) прізвище, ім'я, по батькові особи, щодо якої здійснюється кримінальне провадження, дату і місце народження, місце проживання або перебування та інші відомості про неї.

До клопотання додаються такі документи:

1) матеріали кримінального провадження;

2) текст статті закону України про кримінальну відповідальність, за яким кваліфікується кримінальне правопорушення, щодо якого здійснюється провадження;

3) відомості про громадянство особи.

Разом з клопотанням та документами компетентному органу іншої держави передаються наявні речові докази.

Копії матеріалів залишаються в органі, який здійснював кримінальне провадження в Україні.

У разі, якщо злочин вчинено декількома особами або однією особою декілька злочинів на території обох держав (множинність злочинів), то вони повинні визначити, якою країною буде здійснюватись кримінальне провадження (ст. 31 та 32 Конвенції)¹. Слід також звернути увагу на статтю 33 Конвенції, яка визначає таке правило – *якщо держава відмовляється здійснювати кримінальне переслідування, то вона вважається такою, що передала це провадження іншій державі.*

Кримінальне провадження може бути перейняте тільки у разі, якщо судовими органами іншої держави не було вже ухвалено вирок по цьому самому кримінальному правопорушенню і щодо цієї самої особи.

Кримінальне провадження починається відповідно до КПК України, тобто з моменту внесення відомостей до ЄДР. Крім заходів забезпечення кримінального провадження, передбачених розділом другим КПК України до підозрюваної особи може бути застосований тимчасовий арешт. Такий запобіжний захід може бути застосований за клопотанням компетентного органу іншої держави до особи, яка перебуває на території України, і щодо якої у запитуючій державі є намір подати клопотання про перейняття кримінального провадження.

Конвенція (ч. 1 ст. 27) визначає умови, за яких можна застосувати даний запобіжний захід:

1) законодавство запитуваної держави дозволяє утримувати особу під вартою за вчинений злочин;

2) є достатні підстави вважати, що підозрюваний може зникнути або буде вчиняти заходів щодо приховування слідів злочину та знищення доказів.

Клопотання про тимчасовий арешт особи повинно містити наступні дані:

1) дата, місце, час та інші обставини вчиненого кримінального правопорушення, його правова кваліфікація за кримінальним законодавством країни, що звертається;

2) дані про особу, яка вчинила кримінальне правопорушення;

3) документи, що є підставою для застосування арешту (наприклад ордер на арешт цієї особи, складений уповноваженим на це органом іншої держави);

---

¹ Європейська конвенція про передачу провадження у кримінальних справах (ETS N 73) : дата набуття чинності: 29 груд. 1995 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_008

Строк тримання під вартою не повинен перевищувати 40 днів (ч. 5 ст. 29 Конвенції, ч. 1 ст. 597 КПК України).

Також, якщо аналізувати далі Конвенцію, то ст. 29 визначає, що особу, яку тримають під вартою необхідно негайно звільнити за будь-яких обставин у разі, якщо не отримано клопотання від іноземної держави про перейняття кримінального провадження впродовж 18 днів від дати арешту, а також якщо документи, які повинні додаватися до клопотання про перейняття кримінального провадження не були отримані Україною впродовж 15 днів після отримання клопотання про перейняття.

Якщо від органу розслідування іншої країни надійшли матеріали розслідування, то вони постановою прокурора можуть бути приєднані до матеріалів кримінального провадження. Всі докази, що були зібрані в кримінальному провадженні до його перейняття, підлягають оцінці з урахуванням положень ст. 84-89 КПК України. Крім того, здійснюючи оцінку доказів, отриманих від органу розслідування іншої держави щодо їх допустимості, прокурор повинен з'ясувати, чи вони не отримані з порушенням вимог, визначених як в національному, так і у міжнародному законодавстві. Передані матеріали кримінального провадження підлягають перекладу. Якщо у переданих матеріалах є додатки, наприклад предмети, документи, аудіо-, відеозаписи або інші носії інформації, то вони підлягають обов'язковій процесуальній адаптації. Необхідно зробити їх переклад та провести огляд відповідно до вимог КПК України, після чого вже визнати їх речовими доказами, якщо прокурор пересвідчився у їх процесуальній придатності до даного кримінального провадження.

Згідно з ч. 2 ст. 15 Конвенції, орган розслідування запитуючої держави письмово інформує запитувану державу про всі процесуальні дії та про всі заходи стосовно кримінального провадження, які здійснено в запитуючій державі після передачі клопотання. Таке повідомлення супроводжується всіма необхідними документами.

Передача кримінального провадження – це передбачена міжнародними договорами України діяльність органу розслідування та уповноваженого (центрального) органу України по направленню клопотання про передачу кримінального провадження відповідним компетентним органам запитуваної держави для розгляду ними можливості проведення та завершення розслідування з метою досягнення завдань кримінального судочинства.

Підставою для передачі кримінального провадження є перебування підозрюваного (обвинуваченого) на території запитуваної держави, а видача його Україні неможлива або у видачі його відмовлено.

Слід звернути увагу на положення ст. 10 КК України, яка вказує, що не можуть бути видані іноземній державі для притягнення до кримінальної відповідальності громадяни України та особи без громадянства, які вчинили злочин за межами України, але постійно проживають на її території.

Якщо слідчий, прокурор, суд (суддя) дійдуть висновку про неможливість продовження кримінального провадження на території України, то вони повинні скласти клопотання про передачу кримінального провадження іншій державі. Дане клопотання може бути складено тільки з дотриманням певних умов та із зазначених вище підстав. Однією з головних умов передачі кримінального провадження є проведення слідчим, прокурором, судом (суддею) всіх процесуальних дій, які можливо було провести на території України. Безперечно, всі слідчі (розшукові) дії

та інші процесуальні заходи повинні бути проведені якісно та в повному обсязі, тому що надалі це значно полегшить роботу органу розслідування іншої держави та сприятиме надходженню меншої кількості запитів про міжнародну правову допомогу щодо переданого кримінального провадження.

Клопотання про передання кримінального провадження повинно відповідати вимогам ст. 548, 600 КПК України. Крім того, під час підготовки клопотання обов'язково необхідно звернути увагу на положення Європейської конвенції про передачу провадження у кримінальних справах від 15.05.1972 р., Європейської конвенції про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах від 22.01.1993 р., двосторонні та багатосторонні договори, укладені між Україною та іншими державами.

Клопотання про передання готує слідчий, прокурор, суддя, в провадженні якого знаходяться матеріали кримінального провадження. Клопотання повинно містити назву органу, який здійснює розслідування та найменування кримінального провадження, вказівку з посиланням на відповідний міжнародний договір, коротке викладення обставин та правову кваліфікацію вчиненого правопорушення, а також анкетні дані про особу, щодо якої здійснюється провадження та інші відомості про неї, що можуть мати значення для правильного вирішення кримінального провадження.

До клопотання додається оригінал кримінального провадження із засвідченими гербовою печаткою органу розслідування (з кримінального провадження обов'язково знімаються копії, які залишаються в органі розслідування, суді), прокуратури або суду всіма документами, повний текст статті кримінального закону, за якою кваліфікується кримінальне правопорушення, перекладений на державну мову запитуваної країни або мову, яка визначена договором або Конвенцією та відомості про громадянство підозрюваного (обвинуваченого). Разом з матеріалами кримінального провадження передаються всі речові докази. Відповідно до ст. 100 КПК України, речові докази повинні бути упаковані та скріплені печаткою органу розслідування, прокуратури або суду і підписом уповноваженої особи. На упаковці вказується опис вмісту та номер кримінального провадження.

Клопотання слідчого, погоджене з прокурором, прокурора або суду про передання кримінального провадження компетентному органу іншої держави розглядаються уповноваженим (центральним) органом України протягом двадцяти днів з моменту надходження. Незакінчене кримінальне провадження може бути передане іншій державі за умови, що видача особи, яка підлягає притягненню до кримінальної відповідальності, неможлива або у видачі такої особи Україні відмовлено. Слідчий, прокурор або суд на вимогу уповноваженого (центрального) органу України поновлює кримінальне провадження, продовжує – якщо це дозволяється цим Кодексом – строки розслідування або тримання під вартою з урахуванням часу, необхідного для перейняття його компетентним органом іноземної держави.

За клопотанням компетентного органу іншої держави особа, щодо якої буде направлений запит про перейняття кримінального провадження, може триматися під вартою на території України не більше ніж сорок діб. Тримання під вартою особи здійснюється в порядку та згідно з правилами, передбаченими статтею 583 КПК України.

Якщо після закінчення передбаченого строку запит про перейняття кримінального провадження не надійде, зазначена особа звільняється з-під варті.

Якщо перейняте від України кримінальне провадження було закрите, то воно може бути відновлено в Україні в межах строків давності притягнення до кримінальної відповідальності, якщо інше правило не встановлене міжнародними договорами.

5. ВИЗНАННЯ ТА ВИКОНАННЯ ВИРОКІВ СУДІВ ІНОЗЕМНИХ ДЕРЖАВ ТА ПЕРЕДАЧА ЗАСУДЖЕНИХ ОСІБ

Засади визнання та виконання вироків іноземних судів та передача засуджених осіб визначені Європейською конвенцією про міжнародну дійсність кримінальних вироків від 28 травня 1970 р., яка була ратифікована із заявами та застереженнями 26 вересня 2002 р.¹, Конвенцією про передачу осіб, засуджених до позбавлення волі, для відбування покарання у державі, громадянами якої вони є від 19 травня 1978 р.¹, Конвенцією про передачу засуджених до позбавлення волі для подальшого відбування покарання від 6 березня 1998 р. та двосторонніми договорами, що регулюють інститут передачі засуджених. Процедура виконання вироків іноземних держав та передачі засуджених осіб передбачені главою 46 КПК України.

Підстави і порядок виконання вироків судів іноземних держав ст. 602 КПК України.

Вирок суду іноземної держави може бути визнаний і виконаний на території України у випадках і в обсязі, передбачених міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України.

У разі відсутності міжнародного договору положення цієї глави можуть бути застосовані при вирішенні питання про передачу засудженої особи для подальшого відбування покарання.

Запит про виконання вироку суду іноземної держави, крім запиту про передачу засудженої особи, Міністерство юстиції України розглядає протягом тридцяти днів з моменту надходження запиту. Якщо запит і додаткові матеріали надійшли іноземною мовою, цей строк продовжується до трьох місяців.

При розгляді запиту про виконання вироку суду іноземної держави Міністерство юстиції України з'ясовує наявність підстав, передбачених міжнародним договором України, для його задоволення. З цією метою Міністерство юстиції України може запитувати необхідні матеріали та інформацію в Україні або у компетентного органу іноземної держави.

Встановивши відповідність запиту про визнання і виконання вироку суду іноземної держави умовам, передбаченим міжнародним договором України, Міністерство юстиції України направляє до суду клопотання про визнання і виконання вироку суду іноземної держави і передає наявні матеріали.

---

¹ Про ратифікацію Європейської конвенції про міжнародну дійсність кримінальних вироків : Закон України від 26 верес. 2002 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 46. Ст. 343. {Зі змінами, внесеними згідно із Законом N 1689-VII (1689-18) від 07.10.2014, ВВР, 2014, N 46, ст. 2046. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/172-15>

¹ Конвенція про передачу осіб, засуджених до позбавлення волі, для відбування покарання у державі, громадянами якої вони є : учинено в м. Берлін, 19 трав. 1978 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_831

При відмові у задоволенні запиту Міністерство юстиції України повідомляє про це іноземний орган, від якого надійшов запит, з роз'ясненням підстав відмови.

Не підлягають виконанню в Україні вирокі судів іноземних держав, ухвалені заочно (in absentia), тобто без участі особи під час кримінального провадження – крім випадків, коли засудженій особі було вручено копію вироку і надано можливість його оскаржити. У задоволенні запиту про виконання вироку суду іноземної держави може бути відмовлено, якщо таке виконання суперечить зобов'язанням України за міжнародними договорами України.

Вирішення питання про визнання і виконання вироку суду іноземної держави у частині цивільного позову вирішується у порядку, передбаченому ЦПК України.

У випадках, передбачених міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, якщо вирок суду іноземної держави передбачає покарання у виді позбавлення волі, Міністерство юстиції України надсилає засвідчену копію запиту, передбаченого цією статтею, прокурору для звернення до слідчого судді з клопотанням про застосування запобіжного заходу до вирішення питання про виконання вироку суду іноземної держави.

Європейська конвенція про міжнародну дійсність кримінальних вироків від 28 травня 1970 р. у ст. 6 встановлює випадки, коли у запиті повинно бути *відмовлено*:

1) якщо його виконання суперечить основним принципам правової системи запитуваної держави;

2) якщо є підстави вважати, що злочин, за який винесено вирок, має політичний характер чи є суто військовим;

3) якщо є підстави вважати, що вирок суду запитуючої держави має расове, релігійне або національне підґрунтя;

4) якщо його виконання суперечило б міжнародним зобов'язанням запитуваної держави;

5) якщо злочин вже є предметом кримінального провадження в запитуваній державі чи коли запитувана держава вирішує питання про початок кримінального провадження щодо цього злочину;

6) якщо в запитуваній державі вже прийнято рішення або не розпочинати кримінальне провадження щодо цієї особи або взагалі, кримінальне провадження закрито;

7) якщо злочин було вчинено поза територією запитуючої держави;

8) якщо запитувана держава не може виконати санкцію статті кримінального закону;

9) коли є підстави вважати, що запитуюча держава сама може виконати дану санкцію;

10) коли вік засудженої особи на момент вчинення злочину був таким, що вона не могла б бути покарана в запитуваній державі;

11) коли закінчився перебіг строків давності притягнення до кримінальної відповідальності.

Відповідно до ст. 606 КПК України до умов передачі засуджених осіб і їх прийняття для відбування покарання відносяться:

Засуджену судом України особу може бути передано для відбування покарання в іншу державу, а засудженого іноземним судом громадянина України прийнято для відбування покарання в Україні тільки за умов:

1) якщо ця особа є громадянином держави виконання вироку;

- 2) якщо вирок набрав законної сили;
- 3) якщо на час отримання запиту про передачу засуджений має відбувати покарання упродовж якнайменше шести місяців або якщо йому ухвалено вирок до ув'язнення на невизначений строк;
- 4) якщо на передачу згоден засуджений або з урахуванням його віку або фізичного чи психічного стану на це згоден законний представник засудженого;
- 5) якщо кримінальне правопорушення, внаслідок вчинення якого було ухвалено вирок, є злочином згідно із законодавством держави виконання вироку або було б злочином у разі вчинення на її території, за вчинення якого може бути призначено покарання у виді позбавлення волі;
- 6) якщо відшкодовано майнову шкоду, завдану кримінальним правопорушенням, а в разі наявності – також процесуальні витрати;
- 7) якщо держава ухвалення вироку і держава виконання вироку згодні на передачу засудженого.

Перед вирішенням питання про передачу засудженої особи для відбування покарання з України до іноземної держави остання має надати гарантії того, що засуджений не буде підданий катуванню або іншому жорстокому, нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню.

Згода засудженого чи його законного представника повинна бути висловлена у письмовій формі з усвідомленням усіх правових наслідків такої згоди. Засуджений чи його законний представник мають право на отримання правової допомоги у вигляді юридичної консультації щодо наслідків своєї згоди. Згода засудженої особи не вимагається, якщо на момент вирішення питання згідно з положеннями цієї глави вона перебуває на території держави свого громадянства.

У разі недотримання хоча б однієї з умов Міністерство юстиції України може відмовити у передачі або прийнятті засудженого, якщо інше не передбачено КПК України або міжнародним договором України.

У разі якщо при вирішенні питання про передачу засудженого в Україні громадянина іноземної держави встановлено, що законодавство держави виконання вироку відповідає умовам, але максимальний передбачений строк покарання у виді позбавлення волі за відповідне діяння є меншим, ніж строк покарання, призначений вироком, передача засудженої особи можлива лише після фактичного відбуття засудженим частини покарання, визначеної відповідно до частини третьої статті 81 КК України. Таке саме правило може бути застосовано, якщо законодавство держави виконання вироку не відповідає умовам стосовно виду покарання.

У разі прийняття рішення про відмову в передачі засудженого для подальшого відбування покарання наводяться обґрунтовані підстави прийняття такого рішення.

Засуджена особа, яка надала згоду на передачу в іноземну державу для подальшого відбування покарання, може відмовитися від такої передачі у будь-який час до перетину державного кордону України відповідно до КПК України. У разі отримання інформації про таку відмову Міністерство юстиції України негайно припиняє розгляд питання про передачу або, у відповідних випадках, вживає заходів для припинення передачі.

Питання про передачу осіб, засуджених судами України до позбавлення волі, для відбування покарання в державах, громадянами яких вони є, вирішується Міністерством юстиції України.

Запит уповноваженого (центрального) органу іноземної держави про передачу для відбування покарання в Україні засудженого судом цієї держави до позбавлення волі громадянина України, а також клопотання такого засудженого або його законного представника чи родича про передачу розглядається Міністерством юстиції України *в розумний строк*.

Клопотання Міністерства юстиції України про приведення вироку суду іноземної держави у відповідність із законодавством України розглядає суд першої інстанції за останнім відомим місцем проживання засудженої особи в Україні або за місцем знаходження Міністерства юстиції України протягом одного місяця з моменту його надходження. Судовий розгляд здійснюється за участю прокурора.

До клопотання Міністерство юстиції України подає на розгляд суду такі документи:

1) копію вироку разом з документом, що підтверджує набрання ним законної сили;

2) текст статей кримінального закону іноземної держави, на якому ґрунтується вирок;

3) документ про тривалість відбутої частини строку покарання, в тому числі інформацію про будь-яке попереднє ув'язнення, звільнення від покарання і про будь-які інші обставини щодо виконання вироку;

4) заяву засудженого про згоду на передачу його для відбування покарання в Україні, а у випадку, передбаченому міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, заяву законного представника засудженого;

5) інформацію про стан здоров'я і поведінку засудженого.

Відповідно до клопотання Міністерства юстиції України суд може також розглянути питання про виконання додаткового покарання, призначеного вироком суду іноземної держави. Невиконане додаткове покарання, призначене вироком суду іноземної держави, підлягає виконанню, якщо таке покарання за вчинення цього кримінального правопорушення передбачено законом України. Воно виконується в межах і в порядку, передбачених законодавством України.

При розгляді питання про виконання покарання суд може одночасно вирішити питання про виконання вироку суду іноземної держави в частині цивільного позову і процесуальних витрат у разі наявності відповідного клопотання.

Ухвала, постановлена згідно з цією статтею, може бути оскаржена в апеляційному порядку органом, що подав клопотання, особою, щодо якої вирішено питання про приведення вироку суду іноземної держави у відповідність із законодавством України, та прокурором.

Копія ухвали суду направляється до Міністерства юстиції України та центрального органу виконавчої влади у сфері виконання покарань в Україні.

Організація виконання покарання щодо переданої засудженої особи регламентується ст. 611 КПК України.

Після задоволення запиту про передачу засудженої особи в Україну і одержання згоди уповноваженого (центрального) органу іноземної держави на таку передачу Міністерство юстиції України надсилає компетентному органу доручення про узгодження місця, часу і порядку передачі та організацію передачі цієї особи в устанovu системи виконання покарань в Україні.

Виконання покарання в Україні стосовно переданої особи, засудженої вироком суду іноземної держави, здійснюється згідно з кримінально-виконавчим

законодавством України. Щодо засудженого, переданого для відбування покарання в Україні, настають такі самі правові наслідки, як і щодо осіб, засуджених в Україні за вчинення такого ж кримінального правопорушення.

До особи, переданої в Україну для подальшого відбування покарання, може бути застосовано умовно-дострокове звільнення, амністією або здійснено помилування у порядку, передбаченому законом.

Міністерство юстиції України повідомляє уповноважений (центральний) орган держави, судом якої було ухвалено вирок, про стан або результати виконання покарання у разі:

- 1) завершення відбування покарання згідно із законодавством України;
- 2) смерті засудженої особи;
- 3) втечі засудженої особи.

Витрати, пов'язані з передачею засудженого в Україні іноземця для подальшого відбування покарання в державу його громадянства, крім тих, що виникли на території України, покриває держава, громадянином якої є засуджена особа.

Витрати, пов'язані з передачею засудженого в іноземній державі громадянина України, здійснюються органом, що виконує перевезення, коштом Державного бюджету України.

Визнання та виконання в Україні вироків міжнародних судових установ, а також прийняття осіб, засуджених такими судами до позбавлення волі, здійснюються згідно з правилами цього Кодексу на підставі міжнародного договору, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Які ви знаєте загальні засади міжнародного співробітництва під час кримінального провадження?
2. Що являє собою видача особи (екстрадиція)?
3. Назвіть підстави та умови застосування екстрадиційного арешту.
4. Що є підставами для кримінального провадження в порядку перейняття?
5. Який процесуальний порядок передачі кримінального провадження іншій країні?
6. Яка процедура визнання вироків, постановлених іноземною державою?
7. Охарактеризуйте порядок розгляду запиту (клопотання) про передачу громадянина України, засудженого судом іноземної держави, для відбування покарання в Україні.
8. Порядок розгляду судом питання про приведення вироку суду іноземної держави у відповідність із законодавством України.
9. Організація виконання покарання щодо переданої засудженої особи.
10. Охарактеризуйте порядок повідомлення про зміну або скасування вироку суду іншої держави.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Про прокуратуру : Закон України від 14 жовт. 2014 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 2–3. Ст. 12 ; Із змінами, внесеними згідно із Законом № 524-IX від 04 берез. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18>

2. Європейська конвенція про передачу провадження у кримінальних справах (ETS N 73) : дата набуття чинності : 29 груд. 1995 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_008

3. Конвенція про передачу осіб, засуджених до позбавлення волі, для відбування покарання у державі, громадянами якої вони є : учинено в м. Берлін, 19 трав. 1978 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_831

4. Про ратифікацію Європейської конвенції про міжнародну дійсність кримінальних вироків : Закон України від 26 верес. 2002 р. № 172-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 46. Ст. 343. ; Із змінами, внесеними згідно із Законом N 1689-VII (1689-18) від 07 жовт. 2014 р. ВВР. 2014. № 46. Ст. 2046. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/172-15>

5. Про міжнародні договори України : Закон України від 29 черв. 2004 р. № 1906-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 50. Ст. 540 ; Із змінами, внесеними згідно із Законами № 1323-VII від 05 черв. 2014 р. ВВР. 2014. № 34. Ст. 1166 ; № 113-IX від 19 верес. 2019 р. ВВР. 2019. № 42. Ст. 238. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1906-15>

6. Віденська конвенція про право міжнародних договорів : Україна приєдналася до Конвенції відповідно до Указу Президії Верховної Ради Української РСР від 14 квіт. 1986 р. (Про приєднання до Конвенції із застереженнями та заявою див. Указ Президії Верховної Ради УРСР N 2077-XI (2077-11) від 14 квіт 1986 р.). *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_118

7. Конвенція про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах (укр/рос) : учинено в м. Мінськ, 22 січ. 1993 р. ; ратифіковано із застереженнями Законом № 240/94-ВР (240/94-ВР) від 10 листоп. 1994 р.}. {Про чинність Конвенції для України додатково див. Лист Міністерства юстиції N 26-53/7 (v53_7323-06) від 21.01.2006}.). *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v53_7323-06

8. Про ратифікацію Європейської конвенції про видачу правопорушників, 1957 рік, Додаткового протоколу 1975 року та Другого додаткового протоколу 1978 року до Конвенції : Закон України від 16 січ. 1998 р. № 43/98-ВР *Відомості Верховної Ради України*. 1998. № 23. Ст. 129 ; Із змінами, внесеними згідно із Законами N 1299-XIV (1299-14) від 15 груд. 1999 р. ВВР. 2000. № 1. Ст. 4 ; № 3453-VI (3453-17) від 02 черв. 2011 р. ВВР. 2011. № 50. Ст. 548.. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/43/98-%D0%B2%D1%80>

9. Конвенція про передачу засуджених осіб : учинено в м. Страсбург, 21 берез. 1983 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_025#Text

10. Про ратифікацію Додаткового протоколу до Європейської Конвенції про передачу засуджених осіб : Закон України від 3 квіт. 2003 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 29. Ст. 228. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/718-15>

11. Про затвердження Інструкції про порядок приймання-передавання осіб, які перебувають під вартою, на кордоні України та поза її межами : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 02 лип. 2015 р. № 794 ; із змінами, внесеними згідно з наказом Міністерства внутрішніх справ № 1284 від 08 груд. 2016 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0009-17>

12. Про затвердження Інструкції про порядок здійснення міжнародного співробітництва з питань взаємної правової допомоги, видачі правопорушників (екстрадиції), передачі (прийняття) засуджених осіб, виконання вироків та інших питань міжнародного судового співробітництва у кримінальному провадженні під час судового провадження : наказ Міністерства юстиції України від 19 серп. 2019 р. № 2599/5 ; зареєстровано в Міністерстві юстиції України 22 серп. 2019 р. за № 956/33927 ; із змінами, внесеними згідно з Наказом Міністерства юстиції № 4167/5 від 23 груд. 2019 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0956-19>

13. Європейська конвенція про видачу правопорушників : Париж, 13 груд. 1957 р. ; дата підписання: 29 трав. 1997 р. {Додатково див. Четвертий додатковий протокол (994_001-12) від 20 верес. 2012 р.}. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_033

Автори підручника:

Удалова Лариса Давидівна – професор кафедри кримінального процесу, директор Інституту підготовки керівних кадрів та підвищення кваліфікації, доктор юридичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України.

Письменний Дмитро Петрович – професор кафедри кримінального процесу, кандидат юридичних наук, професор, заслужений юрист України.

Азаров Юрій Іванович – професор кафедри кримінального процесу, кандидат юридичних наук, професор, заслужений юрист України.

Галаган Олександр Іванович – професор кафедри кримінального процесу, кандидат юридичних наук, доцент.

Горбачевський Віталій Якович – професор кафедри кримінального процесу, доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України.

Дударець Руслан Миколайович – викладач кафедри кримінального процесу, заступник начальника Головного слідчого управління Національної поліції України, кандидат юридичних наук.

Заїка Сергій Олегович – доцент кафедри кримінального процесу, кандидат юридичних наук, доцент.

Зелькіна Тетяна Євгенівна – старший викладач кафедри кримінального процесу, адвокат, доктор філософії.

Конюшенко Яна Юріївна – доцент кафедри кримінального процесу, кандидат юридичних наук, доцент.

Кубарева Ольга Володимирівна – доцент кафедри кримінального процесу, кандидат юридичних наук.

Кулик Марина Йосипівна – доцент кафедри кримінального процесу, кандидат юридичних наук, доцент.

Макаров Марк Анатолійович – завідувач кафедри кримінального процесу, доктор юридичних наук, доцент.

Мельник Оксана Вікторівна – доцент кафедри кримінального процесу, кандидат юридичних наук, доцент.

Никоненко Михайло Якович – професор кафедри кримінального процесу, кандидат юридичних наук, доцент.

Никифорчук Дмитро Йосипович – начальник відділу організації наукової діяльності та захисту прав інтелектуальної власності, доктор юридичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України.

Омельченко Олександр Євгенович – адвокат, кандидат юридичних наук, доцент.

Погорецький Микола Анатолійович – проректор з науково-педагогічної роботи Київського національного університету імені Тараса Шевченка, доктор юридичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України.

Процюк Олеся Миколаївна – старший викладач кафедри кримінального процесу, кандидат юридичних наук.

Римарчук Ольга Вікторівна – доцент кафедри кримінального процесу, кандидат юридичних наук.

Рожнова Вікторія Василівна – кандидат юридичних наук, доцент, прокурор Департаменту кримінально-правової політики та захисту інвестицій Офісу Генерального прокурора.

Савицький Дмитро Олександрович – професор кафедри кримінального процесу, заступник директора Інституту підготовки керівних кадрів та підвищення кваліфікації, кандидат юридичних наук, доцент.

Таран Олена Вікторівна – професор кафедри кримінального процесу, провідний науковий співробітник наукової лабораторії з проблем протидії злочинності Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор.

Форостяний Андрій Володимирович – доцент кафедри кримінального процесу, кандидат юридичних наук, доцент.

Хабло Оксана Юріївна – професор кафедри кримінального процесу, кандидат юридичних наук, доцент.

Чернявський Сергій Сергійович – проректор Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України.

Чурікова Ірина Володимирівна – доцент кафедри кримінального процесу, кандидат юридичних наук, доцент.

About authors:

Udalova Larysa Davydivna – Professor of the Department of Criminal Procedure, Director of the Institute of Management Training and Advanced Training, Doctor of Law, Professor, Honored Worker of Science and Technology of Ukraine.

Pysmenyi Dmytro Petrovych – Professor of the Department of Criminal Procedure, Ph.D. in Law, Professor, Honored Lawyer of Ukraine.

Azarov Yuriy Ivanovych – Professor of the Department of Criminal Procedure, ph.D. in Law, Professor, Honored Lawyer of Ukraine.

Halahan Oleksandr Ivanovych – Professor of the Department of Criminal Procedure, Ph.D. in Law, Associate Professor.

Gorbachevskiy Vitaliy Yakovych – Professor of the Department of Criminal Procedure, Doctor of Law, Professor, Honored Lawyer of Ukraine.

Dudarets Ruslan Mykolayovych – Lecturer of the Department of Criminal Procedure, Deputy Chief of the Main Investigation Department of the National Police of Ukraine, Ph.D. in Law.

Zaika Serhii Olehovych – Associate Professor of the Department of Criminal Procedure, Ph.D. in Law, Associate Professor.

Zelkina Tetiana Yevheniivna – Senior Lecturer of the Department of Criminal Procedure, Lawyer, Ph.D. in Law.

Konyushenko Yana Yuriivna – Associate Professor of the Department of Criminal Procedure, Ph.D. in Law, Associate Professor.

Kulyk Maryna Yosypivna – Associate Professor of Criminal Procedure, Ph.D. in Law, Associate Professor.

Makarov Mark Anatoliiovych – Head of the Department of Criminal Procedure, Doctor of Law, Associate Professor.

Melnyk Oksana Viktorivna – Associate Professor of the Department of Criminal Procedure, Ph.D. in Law, Associate Professor.

Kubareva Olha Volodymyrivna – Associate Professor of Criminal Procedure, Ph.D. in Law.

Nykonenko Mykhailo Yakovych – Professor of the Department of Criminal Procedure, Ph.D. in Law, Associate Professor.

Nikiforchuk Dmytro Yosypovych – Head of the Department of Organization of Scientific Activity and Protection of Intellectual Property Rights, Doctor of Law, Professor, Honored Worker of Science and Technology of Ukraine.

Omelchenko Oleksandr Yevhenovych – lawyer, Ph.D. in Law, Associate Professor.

Pohoretskyi Mykola Anatoliiovych – Vice-Rector for Scientific and Pedagogical Work of Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ph.D. in Law, Professor, Honored Worker of Science and Technology of Ukraine,

Protsiuk Olesia Mykolaiivna – Senior Lecturer of the Department of Criminal Procedure, Ph.D. in Law.

Rymarchuk Olha Viktorivna – Associate Professor of Criminal Procedure, Ph.D. in Law.

Rozhnova Victoriia Vasylivna – Ph.D. in Law, Associate Professor, Prosecutor of the Department of Criminal Law Policy and Investment Protection of the Office of the Prosecutor General.

Savytskyi Dmytro Oleksandrovych – Professor of the Department of Criminal Procedure, Deputy Director of the Institute of Management Training and Advanced Training, Ph.d.in Law, Associate Professor.

Taran Olena Viktorivna – Professor of the Department of Criminal Procedure, Leading Researcher of the Scientific Laboratory for Combating Crime of the National Academy of Internal Affairs, Doctor of Law, Professor.

Forostianyi Andrii Volodymyrovych – Associate Professor of the Department of Criminal Procedure, Ph.D.in Law, Associate Professor.

Khablo Oksana Yuriiivna – Professor of the Department of Criminal Procedure, Ph.D.in Law, Associate Professor.

Cherniavskyi Serhii Serhiiiovych – Vice-Rector of the National Academy of Internal Affairs, Doctor of Law, Professor, Honored Worker of Science and Technology of Ukraine.

Churikova Iryna Volodymyrivna – Associate Professor of the Department of Criminal Procedure, Ph.D.in Law, Associate Professor.

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА.....	5
ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ.....	9
ГЛАВА 1. ПОНЯТТЯ, СУТЬ І ЗАВДАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ	10
1. Поняття та сутність, форми (типи) кримінального процесу	10
2. Завдання кримінального процесу.....	19
3. Система стадій кримінального процесу	30
4. Кримінальна процесуальна форма, функції, відносини та гарантії.....	41
5. Кримінальні процесуальні акти	48
Питання для самоконтролю.....	51
Рекомендована література	51
ГЛАВА 2. КРИМІНАЛЬНЕ ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО. КРИМІНАЛЬНЕ ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО ТА МЕЖІ ЙОГО ДІЇ	54
1. Поняття кримінального процесуального права	54
2. Джерела кримінального процесуального права.....	57
3. Норми кримінального процесуального права та їх тлумачення	65
4. Поняття та система кримінального процесуального законодавства.....	69
5. Межі дії кримінального процесуального законодавства	71
Питання для самоконтролю.....	74
Рекомендована література	74
ГЛАВА 3. ЗАСАДИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ	76
1. Поняття, значення і класифікація засад кримінального провадження	76
2. Конституційні засади кримінального провадження.....	78
3. Інші засади кримінального провадження.....	103
Питання для самоконтролю.....	106
Рекомендована література	106
ГЛАВА 4. УЧАСНИКИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ	109
1. Поняття та класифікація учасників кримінального провадження	109
2. Суд, слідчий суддя, присяжний.....	110
3. Сторона обвинувачення	113
4. Сторона захисту.....	119
5. Потерпілий та його представник у кримінальному провадженні	127
6. Інші учасники кримінального провадження	130
7. Відводи учасників кримінального провадження	145
Питання для самоконтролю.....	148
Рекомендована література	149

ГЛАВА 5. ДЕРЖАВНИЙ ЗАХИСТ СУДДІВ, ПРАЦІВНИКІВ СУДУ, ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ ТА ІНШИХ УЧАСНИКІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ.....	152
1. Загальні положення державного захисту суддів, працівників суду, правоохоронних органів та інших учасників кримінального провадження.....	152
2. Види заходів забезпечення безпеки осіб взятих під державний захист, підстави та порядок їх застосування.....	156
Питання для самоконтролю.....	159
Рекомендована література.....	160
ГЛАВА 6. ДОКАЗИ І ДОКАЗУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ	161
1. Поняття, сутність та значення кримінального процесуального доказування.....	161
2. Предмет, межі та суб'єкти доказування у кримінальному процесі.....	170
3. Докази у кримінальному провадженні, їх класифікація і види.....	172
Питання для самоконтролю.....	175
Рекомендована література.....	175
ГЛАВА 7. ПРОЦЕСУАЛЬНІ ДЖЕРЕЛА ДОКАЗІВ.....	178
1. Поняття, сутність, система та значення процесуальних джерел доказів.....	178
2. Показання як джерело доказів у кримінальному провадженні.....	179
3. Місце речових доказів у системі процесуальних джерел доказів.....	182
4. Роль документа як процесуального джерела доказів.....	186
5. Висновок експерта та його значення як процесуального джерела доказів.....	190
Питання для самоконтролю.....	194
Рекомендована література.....	195
ГЛАВА 8. ФІКСУВАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ. ПРОЦЕСУАЛЬНІ РІШЕННЯ.....	196
1. Загальні положення та форми фіксування кримінального провадження.....	196
2. Процесуальні рішення.....	204
Питання для самоконтролю.....	207
Рекомендована література.....	208
ГЛАВА 7. ПРОЦЕСУАЛЬНІ СТРОКИ І ПРОЦЕСУАЛЬНІ ВИТРАТИ.....	210
1. Поняття процесуальних строків та їх значення у кримінальному провадженні.....	210
2. Основні положення міжнародно-правових документів та національного законодавства з питань кримінально-процесуальних строків. Європейські стандарти визначення строків та їх дотримання у кримінальному процесі.....	213
3. Класифікація строків у кримінальному провадженні.....	217
4. Порядок обчислення, продовження та поновлення процесуальних строків.....	219
5. Поняття і види процесуальних витрат.....	222
Питання для самоконтролю.....	227
Рекомендована література.....	228

ГЛАВА 10. ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ	230
1. Відшкодування (компенсація) шкоди: поняття, учасники, види шкоди	230
2. Способи відшкодування шкоди	233
3. Цивільний позов	237
Питання для самоконтролю	240
Рекомендована література	241
ГЛАВА 11. ЗАХОДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ.....	243
1. Заходи забезпечення кримінального провадження: поняття та їх види	243
2. Загальні правила застосування заходів забезпечення кримінального провадження	245
3. Види заходів забезпечення кримінального провадження та порядок їх застосування	247
Питання для самоконтролю	265
Рекомендована література	265
ГЛАВА 12. ЗАПОБІЖНІ ЗАХОДИ.....	268
1. Поняття та види запобіжних заходів	268
2. Мета та підстави застосування запобіжних заходів	270
3. Загальний порядок застосування, зміни та скасування запобіжних заходів.....	275
4. Види запобіжних заходів та порядок їх застосування	282
5. Затримання особи у кримінальному провадженні	295
Питання для самоконтролю	302
Рекомендована література	303
ГЛАВА 13. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ.....	306
1. Поняття стадії досудового розслідування та її завдання. Форми досудового розслідування	306
2. Початок досудового розслідування	310
3. Підслідність кримінальних проваджень.....	326
4. Об'єднання і виділення матеріалів досудового розслідування	335
5. Місце проведення досудового розслідування.....	338
6. Строки досудового розслідування	340
7. Розгляд клопотань під час досудового розслідування	345
8. Ознайомлення з матеріалами досудового розслідування до його завершення	348
9. Недопустимість розголошення відомостей досудового розслідування	350
Питання для самоконтролю	352
Рекомендована література	352
ГЛАВА 14. СЛІДЧІ (РОЗШУКОВІ) ДІЇ	357
1. Поняття, система, види та значення слідчих (розшукових) дій	357
2. Загальні вимоги до проведення слідчих (розшукових) дій	360

3. Процесуальна характеристика слідчих (розшукових) дій та порядок їх проведення.....	365
Питання для самоконтролю.....	387
Рекомендована література.....	387

ГЛАВА 15. НЕГЛАСНІ СЛІДЧІ (РОЗШУКОВІ) ДІЇ.....389

1. Поняття та види негласних (слідчих) розшукових дій.....	389
2. Підстави та загальні вимоги до проведення негласних слідчих (розшукових) дій.....	392
3. Характеристика окремих негласних слідчих (розшукових) дій.....	399
Питання для самоконтролю.....	411
Рекомендована література.....	412

ГЛАВА 16. ПОВІДОМЛЕННЯ ПРО ПІДОЗРУ 414

1. Поняття, сутність та значення повідомлення про підозру у кримінальному провадженні.....	414
2. Підстави повідомлення про підозру, вимоги до змісту та форми письмового повідомлення про підозру.....	419
3. Вручення письмового повідомлення про підозру.....	422
4. Особливості повідомлення про підозру окремій категорії осіб.....	428
5. Підстави і процесуальний порядок зміни повідомлення про підозру.....	430
Питання для самоконтролю.....	432
Рекомендована література.....	432

ГЛАВА 17. ЗУПИНЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ 434

1. Поняття, підстави, процесуальний порядок зупинення досудового розслідування.....	434
2. Підстави і процесуальний порядок відновлення досудового розслідування.....	441
Питання для самоконтролю.....	443
Рекомендована література.....	443

ГЛАВА 18. ЗАКІНЧЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ 445

1. Форми закінчення досудового розслідування.....	445
2. Закриття кримінального провадження.....	446
3. Звільнення особи від кримінальної відповідальності.....	450
4. Звернення до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів виховного чи медичного характеру.....	451
Питання для самоконтролю.....	454
Рекомендована література.....	454

ГЛАВА 19. СПЕЦІАЛЬНЕ ДОСУДОВЕ РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ.....456

1. Поняття, завдання спеціального досудового розслідування кримінальних правопорушень.....	456
--	-----

2. Клопотання слідчого, прокурора про здійснення спеціального досудового розслідування, порядок його розгляду.....	458
3. Порядок вручення процесуальних документів під час здійснення спеціального досудового розслідування.....	460
Питання для самоконтролю.....	462
Рекомендована література.....	462

ГЛАВА 20. ОСОБЛИВОСТІ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

КРИМІНАЛЬНИХ ПРОСТУПКІВ.....	464
1. Загальні положення досудового розслідування у формі дізнання.....	464
2. Строки досудового розслідування кримінальних проступків.....	465
3. Особливості затримання особи, яка вчинила кримінальний проступок. Вилучення речей і документів. повідомлення про підозру.....	467
4. Слідчі (розшукові) та негласні слідчі (розшукові) дії під час досудового розслідування кримінальних проступків.....	470
5. Порядок закінчення дізнання.....	471
Питання для самоконтролю.....	472
Рекомендована література.....	473

ГЛАВА 21. ОСКАРЖЕННЯ РІШЕНЬ, ДІЙ ЧИ БЕЗДІЯЛЬНОСТІ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ.....

1. Поняття та суть оскарження рішень, дій чи бездіяльності під час досудового розслідування.....	475
2. Порядок оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів досудового розслідування.....	476
3. Оскарження недотримання розумних строків.....	480
4. Оскарження ухвал слідчого судді під час досудового розслідування.....	481
5. Оскарження слідчим, дізнавачем рішень, дій чи бездіяльності прокурора.....	484
Питання для самоконтролю.....	485
Рекомендована література.....	485

ГЛАВА 22. ПІДСУДНІСТЬ ТА ПІДГОТОВЧЕ СУДОВЕ

ПРОВАДЖЕННЯ.....	487
1. Поняття та види підсудності у кримінальному провадженні.....	487
2. Поняття, суть і значення підготовчого провадження.....	491
3. Порядок і строки підготовчого провадження.....	493
4. Рішення, які приймаються за результатами підготовчого провадження.....	494
5. Дії суду, пов'язані з підготовкою до судового розгляду.....	497
6. Ухвала про призначення кримінального провадження до судового розгляду.....	499
7. Складання досудової доповіді.....	500
8. Ознайомлення з матеріалами кримінального провадження (кримінальною справою).....	502
Питання для самоконтролю.....	502
Рекомендована література.....	503

ГЛАВА 23. СУДОВИЙ РОЗГЛЯД	505
1. Поняття, значення та засади судового розгляду	505
2. Загальні положення судового розгляду у кримінальному провадженні	512
3. Межі судового розгляду	521
4. Процедура судового розгляду	524
Питання для самоконтролю	534
Рекомендована література	534
ГЛАВА 24. СУДОВІ РІШЕННЯ.....	537
1. Поняття, види, ознаки судових рішень, вимоги до них	537
2. Ухвали слідчого судді на досудовому розслідуванні.....	539
3. Судові рішення під час підготовчого судового засідання та судового розгляду	540
4. Судові рішення під час провадження в суді апеляційної інстанції	544
5. Судові рішення під час провадження в суді касаційної інстанції.....	547
Питання для самоконтролю	548
Рекомендована література	548
ГЛАВА 25. ОСОБЛИВІ ПОРЯДКИ ПРОВАДЖЕННЯ В СУДІ ПЕРШОЇ ІНСТАНЦІЇ	549
1. Спрощене провадження щодо кримінальних проступків.....	549
2. Провадження в суді присяжних	550
Питання для самоконтролю.....	556
Рекомендована література	556
ГЛАВА 26. ПРОВАДЖЕННЯ В СУДІ АПЕЛЯЦІЙНОЇ ІНСТАНЦІЇ.....	558
1. Поняття та значення апеляційного провадження	558
2. Предмет та суб'єкти апеляційного оскарження.....	560
3. Строки і порядок апеляційного оскарження	563
4. Процесуальний порядок підготовки та проведення апеляційного розгляду ...	566
5. Рішення суду апеляційної інстанції	573
6. Підстави для скасування або зміни судового рішення судом апеляційної інстанції	574
Питання для самоконтролю:.....	579
Рекомендована література	579
ГЛАВА 27. ПРОВАДЖЕННЯ В СУДІ КАСАЦІЙНОЇ ІНСТАНЦІЇ.....	581
1. Сутність, завдання і значення стадії провадження в суді касаційної інстанції	581
2. Порядок і строки касаційного оскарження. Вимоги до касаційної скарги	584
3. Етапи касаційного провадження як стадії кримінального процесу	585
4. Процедура касаційного розгляду та судові рішення за наслідками розгляду касаційної скарги	589
Питання для самоконтролю	595
Рекомендована література	595

ГЛАВА 28. ПРОВАДЖЕННЯ ЗА НОВОВІЯВЛЕНИМИ АБО ВИКЛЮЧНИМИ ОБСТАВИНАМИ.....	597
1. Сутність, завдання та підстави провадження за нововиявленими або виключними обставинами.....	597
2. Строки звернення, вимоги до заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами та порядок її подання.....	599
3. Порядок здійснення перегляду судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами.....	600
Питання для самоконтролю.....	602
Рекомендована література.....	602
ГЛАВА 29. ВИКОНАННЯ СУДОВИХ РІШЕНЬ.....	604
1. Поняття і значення стадії виконання судових рішень.....	604
2. Поняття та види судових рішень у кримінальному провадженні, порядок набрання ними законної сили.....	609
3. Порядок виконання судових рішень у кримінальному провадженні.....	620
Питання для самоконтролю.....	630
Рекомендована література.....	631
ГЛАВА 30. КРИМІНАЛЬНЕ ПРОВАДЖЕННЯ НА ПІДСТАВІ УГОД.....	632
1. Поняття та види угод у кримінальному провадженні.....	632
2. Порядок ініціювання та укладення угод.....	632
3. Загальний порядок судового провадження на підставі угод.....	637
Питання для самоконтролю.....	640
Рекомендована література.....	641
ГЛАВА 31. КРИМІНАЛЬНЕ ПРОВАДЖЕННЯ У ФОРМІ ПРИВАТНОГО ОБВИНУВАННЯ.....	643
Питання для самоконтролю.....	645
Рекомендована література.....	645
ГЛАВА 32. КРИМІНАЛЬНЕ ПРОВАДЖЕННЯ ЩОДО ОКРЕМОЇ КАТЕГОРІЇ ОСІБ.....	646
Питання для самоконтролю.....	655
Рекомендована література.....	655
ГЛАВА 33. КРИМІНАЛЬНЕ ПРОВАДЖЕННЯ ЩОДО НЕПОВНОЛІТНІХ.....	657
1. Загальні положення кримінального провадження щодо неповнолітніх.....	657
2. Кримінальне провадження щодо неповнолітніх на стадії досудового розслідування.....	668
3. Кримінальне провадження щодо неповнолітніх на стадії судового провадження.....	675
Питання для самоконтролю.....	680
Рекомендована література.....	680

ГЛАВА 34. КРИМІНАЛЬНЕ ПРОВАДЖЕННЯ ЩОДО ЗАСТОСУВАННЯ ПРИМУСОВИХ ЗАХОДІВ МЕДИЧНОГО ХАРАКТЕРУ	682
1. Поняття примусових заходів медичного характеру та їх види	682
2. Порядок досудового провадження про застосування примусових заходів медичного характеру	683
3. Судовий розгляд кримінального провадження про застосування примусових заходів медичного характеру	687
Питання для самоконтролю	691
Рекомендована література	691
 ГЛАВА 35. КРИМІНАЛЬНЕ ПРОВАДЖЕННЯ НА ТЕРИТОРІЇ ДИПЛОМАТИЧНИХ ПРЕДСТАВНИЦТВ ТА КОНСУЛЬСЬКИХ УСТАНОВ УКРАЇНИ, НА ПОВІТРЯНОМУ, МОРСЬКОМУ ЧИ РІЧКОВОМУ СУДНІ, ЩО ПЕРЕБУВАЄ ЗА МЕЖАМИ УКРАЇНИ ПІД ПРАПОРОМ АБО З РОЗПІЗНАВАЛЬНИМ ЗНАКОМ УКРАЇНИ, ЯКЩО ЦЕ СУДНО ПРИПИСАНО ДО ПОРТУ, РОЗТАШОВАНОГО В УКРАЇНІ	693
Питання для самоконтролю	698
Рекомендована література	699
 ГЛАВА 36. КРИМІНАЛЬНЕ ПРОВАДЖЕННЯ, ЯКЕ МІСТИТЬ ВІДОМОСТІ, ЩО СТАНОВЛЯТЬ ДЕРЖАВНУ ТАЄМНИЦЮ.....	700
1. Загальні положення кримінального провадження, яке містить відомості, що становлять державну таємницю	700
2. Процесуальний порядок кримінального провадження за участю осіб, які мають доступ до матеріалів, що становлять державну таємницю	702
Питання для самоконтролю	704
Рекомендована література	704
 ГЛАВА 37. ОСОБЛИВИЙ РЕЖИМ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО НАДЗВИЧАЙНОГО СТАНУ АБО У РАЙОНІ ПРОВЕДЕННЯ АНТИТЕРОРИСТИЧНОЇ ОПЕРАЦІЇ	706
Питання для самоконтролю	710
Рекомендована література	710
 ГЛАВА 38. ВІДНОВЛЕННЯ ВТРАЧЕНИХ МАТЕРІАЛІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ.....	712
Питання для самоконтролю	722
Рекомендована література	722
 ГЛАВА 39. ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА. МІЖНАРОДНА ПРАВОВА ДОПОМОГА ПРИ ПРОВЕДЕННІ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ДІЙ	724
1. Поняття та правова основа міжнародного співробітництва під час кримінального провадження.....	724

2. Процесуальний порядок надання міжнародної правової допомоги під час проведення процесуальних дій.....	726
3. Сутність видачі особи, яка вчинила кримінальне правопорушення (екстрадиція)	735
4. Порядок і умови кримінального провадження у порядку перейняття	746
5. Визнання та виконання вироків судів іноземних держав та передача засуджених осіб.....	750
Питання для самоконтролю.....	754
Рекомендована література	754
АВТОРИ ПІДРУЧНИКА.....	757

CONTENTS

PREFACE	7
LIST OF ABBREVIATIONS	9
CHAPTER 1. THE CONCEPT, ESSENCE AND TASKS OF THE CRIMINAL PROCESS.....	10
1. The concept and essence, forms (types) of criminal proceedings	10
2. Tasks of the criminal process	19
3. The system of stages of the criminal process	30
4. Criminal procedural form, functions, relations and guarantees	41
5. Criminal procedural acts.....	48
Questions for self-control	51
Recommended books.....	51
CHAPTER 2. CRIMINAL PROCEDURAL LAW. CRIMINAL PROCEDURAL LEGISLATION AND THE LIMITS OF ITS ACTION	54
1. The concept of criminal procedural law	54
2. Sources of criminal procedural law	57
3. Norms of criminal procedural law and their interpretation	65
4. The concept and system of criminal procedure legislation.....	69
5. Limits of criminal procedural legislation	71
Questions for self-control	74
Recommended books.....	74
CHAPTER 3. PRINCIPLES OF CRIMINAL PROCEEDINGS	76
1. The concept, meaning and classification of the principles of criminal proceedings	76
2. Constitutional principles of criminal proceedings	78
3. Other principles of criminal proceedings	103
Questions for self-control	106
Recommended books.....	106
CHAPTER 4. PARTICIPANTS IN CRIMINAL PROCEEDINGS	109
1. The concept and classification of participants in criminal proceedings	109
2. Court, investigating judge, jury	110
3. The prosecution	113
4. Party of defense	119
5. The victim and his representative in the criminal proceedings	127
6. Other participants in criminal proceedings.....	130
7. Withdrawals of participants in criminal proceedings	145
Questions for self-control	148
Recommended books.....	149
CHAPTER 5. STATE PROTECTION OF JUDGES, COURT EMPLOYEES, LAW ENFORCEMENT AUTHORITIES AND OTHER PARTICIPANTS IN CRIMINAL PROCEEDINGS	152

1. General provisions of state protection of judges, court employees, law enforcement agencies and other participants in criminal proceedings.....	152
2. Types of measures to ensure the safety of persons taken under state protection, the grounds and procedure for their application	156
Questions for self-control	159
Recommended books.....	160

CHAPTER 6. EVIDENCE AND PROOF IN CRIMINAL PROCEEDINGS 161

1. The concept, essence and significance of criminal procedural evidence.....	161
2. Subject, limits and subjects of evidence in criminal proceedings	170
3. Evidence in criminal proceedings, the classification of evidence	172
Questions for self-control	175
Recommended books.....	175

CHAPTER 7. PROCEDURAL SOURCES OF EVIDENCE 178

1. The concept, essence, system and significance of procedural sources of evidence	178
2. Testimony as a source of evidence in criminal proceedings	179
3. The place of material evidence in the system of procedural sources of evidence ...	182
4. The role of the document as a procedural source of evidence.....	186
5. Expert opinion and its significance as a procedural source of evidence.....	190
Questions for self-control.....	194
Recommended books.....	195

CHAPTER 8. FIXING OF CRIMINAL PROCEEDINGS. PROCEDURAL DECISIONS 196

1. General provisions and forms of recording criminal proceedings.....	196
2. Procedural decisions.....	204
Questions for self-control.....	207
Recommended books.....	208

CHAPTER 9. PROCEDURAL TERMS AND PROCEDURAL COSTS.....210

1. The concept of procedural deadlines and their significance in criminal proceedings	210
2. The main provisions of international legal documents and national legislation on criminal procedure. European standards for setting deadlines and their observance in criminal proceedings.....	213
3. Classification of terms in criminal proceedings.	217
4. The procedure for calculating, extending and renewing procedural deadlines.....	219
5. The concept and types of procedural costs.	222
Questions for self-control.....	227
Recommended books.....	228

CHAPTER 10. COMPENSATION FOR DAMAGES IN CRIMINAL PROCEEDINGS 230

1. Compensation (refund) for damage: concepts, participants, types of damage	230
2. Ways of compensation.	233

3. Civil lawsuit.....	237
Questions for self-control.....	240
Recommended books.....	241
CHAPTER 11. MEASURES TO ENSURE CRIMINAL PROCEEDINGS	243
1. Measures to ensure the criminal proceedings of the concept and their types.....	243
2. General rules for the application of measures to ensure criminal proceedings	245
3. Types of measures to ensure criminal proceedings and the procedure for their application.....	247
Questions for self-control.....	265
Recommended books.....	265
CHAPTER 12. PRECAUTIONS.....	268
1. The concept and types of precautionary measures	268
2. Purpose and grounds for application of precautionary measures	270
3. General procedure for application, change and cancellation of precautionary measures	275
4. Types of precautionary measures and the procedure for their application	282
5. Detention of a person in criminal proceedings	295
Questions for self-control.....	302
Recommended books.....	303
CHAPTER 13. GENERAL PROVISIONS OF THE PRE-TRIAL INVESTIGATION.....	306
1. The concept of the stage of pre-trial investigation and its tasks. Forms of pre-trial investigation	306
2. Commencement of the pre-trial investigation	310
3. Investigation of criminal proceedings	326
4. Combining and separating pre-trial investigation materials	335
5. Place of pre-trial investigation.....	338
6. Terms of pre-trial investigation	340
7. Consideration of petitions during the pre-trial investigation	345
8. Acquaintance with the materials of the pre-trial investigation before its completion	348
9. Inadmissibility of disclosure of information of pre-trial investigation.....	350
Questions for self-control.....	352
Recommended books.....	352
CHAPTER 14. INVESTIGATIVE (SEARCH) ACTIONS	357
1. The concept, system, types and meaning of investigative (search) actions.....	357
2. General requirements for conducting investigative (search) actions.....	360
3. Procedural characteristics of investigative (search) actions and the procedure for their conduct.....	365
Questions for self-control.....	387
Recommended books.....	387
CHAPTER 15. COVERT INVESTIGATIVE (SEARCH) ACTIONS	389

1. The concept and types of covert (search) investigative actions.....	389
2. Grounds and general requirements for covert investigative (search) actions.	392
3. Characteristics of some covert investigative (search) actions.	399
Questions for self-control.....	411
Recommended books.....	412
CHAPTER 16. NOTIFICATION OF SUSPICION	414
1. The concept, nature and significance of the notice of suspicion in criminal proceedings	414
2. Grounds for notification of suspicion, requirements for the content and form of written notification of suspicion	419
3. Delivery of a written notice of suspicion.....	422
4. Features of the notification on suspicion of a certain category of persons.....	428
5. Grounds and procedural procedure for changing the notice of suspicion	430
Questions for self-control.....	432
Recommended books.....	432
CHAPTER 17. SUSPENSION OF PRE-TRIAL INVESTIGATION.....	434
1. The concept, grounds, procedural order of suspension of the pre-trial investigation.....	434
2. Grounds, procedural order of resumption of pre-trial investigation	441
Questions for self-control.....	443
Recommended books.....	443
CHAPTER 18. COMPLETION OF THE PRE-TRIAL INVESTIGATION.....	445
1. Forms of completion of pre-trial investigation.....	445
2. Closure of criminal proceedings.....	446
3. Exemption of a person from criminal liability.	450
4. Appeal to the court with an indictment, a request for the application of coercive measures of an educational or medical nature.....	451
Questions for self-control.....	454
Recommended books.....	454
CHAPTER 19. FEATURES OF THE SPECIAL PRE-TRIAL INVESTIGATION OF CRIMINAL OFFENSES.....	456
1. Concepts and tasks, features of special pre-trial investigation	456
2. Request of the investigator, prosecutor for the implementation of a special pre-trial investigation, the procedure for its consideration.....	458
3. The procedure for serving procedural documents during a special pre-trial investigation.....	460
Questions for self-control.....	462
Recommended books.....	462
CHAPTER 20. FEATURES OF PRE-TRIAL INVESTIGATION OF CRIMINAL OFFENSES.....	464
1. General provisions of the pre-trial investigation in the form of an inquiry	464
2. Terms of pre-trial investigation of criminal offenses	465

3. Features of detention of a person who has committed a criminal offense.	
Seizure of things and documents. Report of suspicion	467
4. Investigative (search) and covert investigative (search) actions during the pre-trial investigation of criminal offenses.....	470
5. The order of completion of the inquiry	471
Questions for self-control	472
Recommended books.....	473

CHAPTER 21. APPEALS AGAINST DECISIONS, ACTIONS OR INACTIVITY DURING THE PRE-TRIAL INVESTIGATION 475

1. The concept and essence of appealing decisions, actions or omissions during the pre-trial investigation.	475
2. Procedure for appealing decisions, actions or omissions of pre-trial investigation bodies.	476
3. Appeal against non-compliance with reasonable deadlines.	480
4. Appeal against the decisions of the investigating judge during the pre-trial investigation.....	481
5. Appeal by the investigator, coroner of decisions, actions or inaction of the prosecutor.	484
Questions for self-control.....	485
Recommended books.....	485

CHAPTER 22. JURISDICTION AND PREPARATORY JUDICIAL PROCEEDINGS 487

1. The concept and types of jurisdiction in criminal proceedings	487
2. The concept, essence and significance of the preparatory proceedings.....	491
3. Procedure and terms of preparatory proceedings	493
4. Decisions made as a result of preparatory proceedings.....	494
5. Actions of the court related to preparation for trial	497
6. Resolution on the appointment of criminal proceedings for trial	499
7. Preparation of a pre-trial report	500
8. Acquaintance with materials of criminal proceedings (criminal case).....	502
Questions for self-control.....	502
Recommended books.....	503

CHAPTER 23. JUDICIAL PROCEEDINGS 505

1. The concept, meaning and principles of litigation.....	505
2. General provisions of court proceedings in criminal proceedings.....	512
3. The limits of the trial.	521
4. Judicial procedure.....	524
Questions for self-control.....	534
Recommended books.....	534

CHAPTER 24. COURT DECISIONS 537

1. The concept, types, features of court decisions, requirements for them.....	537
2. Decisions of the investigating judge at the pre-trial investigation.....	539
3. Judgments during the preparatory hearing and trial.	540

4. Judicial decisions during the proceedings in the court of appeal.....	544
5. Judicial decisions during the proceedings in the court of cassation.	547
Questions for self-control.	548
Recommended books.....	548
CHAPTER 25. SPECIAL PROCEDURES FOR PROCEEDINGS IN THE COURT OF FIRST INSTANCE	549
1. Simplified proceedings for criminal offenses.....	549
2. Jury proceedings.....	550
Questions for self-control.....	556
Recommended books.....	556
CHAPTER 26. PROCEEDINGS IN THE COURT OF APPEAL.....	558
1. The concept and meaning of appellate proceedings.....	558
2. Subject and subjects of appeal.....	560
3. Terms and procedure for appeal.....	563
4. Procedural procedure for preparation and conduct of the appellate review.....	566
5. Decision of the appellate court.....	573
6. Grounds for revocation or change of a court decision by a court of appeal.....	574
Questions for self-control.....	579
Recommended books.....	579
CHAPTER 27. PROCEEDINGS IN THE COURT OF CASSATION	581
1. The essence, tasks and significance of the stage of proceedings in the court of cassation.....	581
2. Procedure and terms of cassation appeal. Requirements for a cassation appeal.....	584
3. Stages of cassation proceedings as stages of criminal proceedings.....	585
4. The procedure of cassation proceedings and final court decisions as a result of consideration of the cassation appeal.....	589
Questions for self-control.....	595
Recommended books.....	595
CHAPTER 28. PROCEEDINGS FOR NEWLY DISCOVERED OR EXCEPTIONAL CIRCUMSTANCES	597
1. The essence, tasks and grounds of proceedings on newly discovered or exceptional circumstances.....	597
2. Terms of appeal, requirements for the application for review of the court decision on newly discovered or exceptional circumstances and the procedure for its submission.....	599
3. The procedure for reviewing a court decision in newly discovered or exceptional circumstances.....	600
Questions for self-control.....	602
Recommended books.....	602
CHAPTER 29. ENFORCEMENT OF COURT DECISIONS	604
1. The concept and meaning of the stage of execution of court decisions.....	604

2. The concept and types of court decisions in criminal proceedings, the procedure for their entry into force	609
3. The procedure for execution of court decisions in criminal proceedings	620
Questions for self-control	630
Recommended books.....	631
CHAPTER 30. CRIMINAL PROCEEDINGS UNDER AGREEMENTS.....	632
1. The concept and types of agreements in criminal proceedings	632
2. Procedure for initiating and concluding agreements.	632
3. General procedure of court proceedings on the basis of agreements.	637
Questions for self-control	640
Recommended books.....	641
CHAPTER 31. CRIMINAL PROCEEDINGS IN THE FORM OF PRIVATE PROSECUTION	643
CHAPTER 32. CRIMINAL PROCEEDINGS REGARDING A CERTAIN CATEGORY OF PERSONS	646
CHAPTER 33. CRIMINAL PROCEEDINGS AGAINST JUVENILES.....	657
1. General provisions of criminal proceedings against minors. A minor in conflict with the law.....	657
2. Criminal proceedings against minors at the stage of pre-trial investigation.....	668
3. Criminal proceedings against minors at the stage of court proceedings.....	675
Questions for self-control.....	680
Recommended books.....	680
CHAPTER 34. CRIMINAL PROCEEDINGS REGARDING THE APPLICATION OF COMPULSORY MEASURES OF A MEDICAL NATURE	682
1. The concept of coercive measures of a medical nature and their types.....	682
2. The procedure for pre-trial proceedings on the application of coercive measures of a medical nature.....	683
3. Judicial review of criminal proceedings on the application of coercive measures of a medical nature.....	687
Questions for self-control.....	691
Recommended books.....	691
CHAPTER 35. CRIMINAL PROCEEDING IN DIPLOMATIC MISSIONS, CONSULAR OFFICES OF UKRAINE ON AIR, SEA OR RIVER VESSELS, WHICH ARE SITUATED OUTSIDE UKRAINE, WITH THE FLAG OR MARKINGS OF UKRAINE IF THE VESSEL IS REGISTERED IN A PORT LOCATED IN UKRAINE	693
CHAPTER 36. CRIMINAL PROCEEDINGS CONTAINING INFORMATION CONSTITUTING A STATE SECRET	700

1. General provisions of criminal proceedings, which contain information that constitutes a state secret	700
2. Procedural procedure of criminal proceedings with the participation of persons who have access to materials constituting a state secret	702
Questions for self-control	704
Recommended books.....	704

CHAPTER 37. SPECIAL REGIME OF PRE-TRIAL INVESTIGATION IN CONDITIONS OF MILITARY EMERGENCY OR IN THE AREA OF ANTI-TERRORIST OPERATIONS..... 706

CHAPTER 38. RECOVERY OF LOST MATERIALS OF CRIMINAL PROCEEDINGS 712

CHAPTER 39 GENERAL PRINCIPLES OF INTERNATIONAL COOPERATION. INTERNATIONAL LEGAL ASSISTANCE IN CONDUCTING PROCEDURAL ACTIONS. 724

1. The concept and legal basis of international cooperation in criminal proceedings	724
2. Procedural procedure for providing international legal assistance during procedural actions	726
3. The essence of the extradition of a person who has committed a criminal offense (extradition).....	735
4. The procedure and conditions of criminal proceedings in the order of adoption	746
5. Recognition and execution of judgments of courts of foreign states and transfer of convicted persons	750
Questions for self-control.....	754
Recommended books.....	754

НАВЧАЛЬНЕ ВИДАННЯ

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС

ПІДРУЧНИК

За редакцією
кандидата юридичних наук, професора, заслуженого юриста України
Дмитра ПИСЬМЕННОГО,
доктора юридичних наук, професора, заслуженого діяча науки і техніки України
Лариси УДАЛОВОЇ,
доктора юридичних наук, професора, заслуженого діяча науки і техніки України
Миколи ПОГОРЕЦЬКОГО,
доктора юридичних наук, професора, заслуженого діяча науки і техніки України
Сергія ЧЕРНЯВСЬКОГО

Друкується в авторській редакції

Підписано до друку 28.07.2022 р. Формат 70x100 1/16.
Друк цифровий. Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman.
Ум. друк. арк. 63,35. Тираж 300 прим.

ТОВ «Центр учбової літератури»
вул. Лаврська, 20 м. Київ

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру видавців,
виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 2458 від 30.03.2006 р.